

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

5

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - İSTANBUL - TÜRKİYE
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.çağrı.com.tr - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/5

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîri'nin metninden Nisâ Sûresi Bedrettin Çetiner, Mâide Sûresi Bekir Karlığa tarafından tercüme edilmiş ve Bekir Karlığa tarafından mukabele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Çevik Matbaacılık
İstanbul, 2009

İÇİNDEKİLER

NİSÂ SÛRESİNİN DEVÂMI

Cihâd ve Ganîmet ... 1867
Mücâhidlerin Derecesi ... 1871
Cihâd ve Hicret ... 1874
Seferde Namaz ... 1879
Savaşta Namaz ... 1891
Namaz ve Cihâd ... 1898
İnsanın Kâinattaki Yeri ve İbâdet Vazîfesi ... 1902
Namazın İslâm Dinindeki Yeri ... 1904
Diğer Dinlerde Namaz ... 1907
a — Yahûdiler ... 1907
b — Katolik Hıristiyanlar ... 1910
c — Protestanlar ... 1911
d — Hindular ... 1912
Allah'ın Hükmü ... 1917
Kötülük, Günâh ve Hatâ ... 1923
Hidâyetten Dönenler ... 1926
Şirkin Çeşitleri ... 1929
Allah Herşeyi Kuşatır ... 1938
Kadın Hakları ... 1948
Karı-kocanın Anlaşması Daha Hayırlıdır ... 1952
Göklerin ve Yerin Mülkü Allah'ındır ... 1958
Münâfıklar ... 1963
Münâfıkların Karakteri ... 1965
Münâfıkların Oyunu ... 1967
Kâfirleri Dost Edinmeyin ... 1971
Allah'ın Affı ... 1973
Allah İle Peygamberlerinin Arasını Ayıranlar ... 1976
Ehl-i Kitâb'ın Tavrı ... 1978
Meryem Oğlu İsâ Mesîh'in Sonu ... 1981
Hz. İsâ'nın Yeryüzüne Tekrâr İnmesi ... 1990
Kıyâmet Alâmetleri ... 1992

Hz. İsâ (a.s.) nın Nitelikleri ... 2001
Yahûdîlerin Zulümleri ... 2035
Peygamberler Kafilesi ... 2037
Akıl ve Vahiy ... 2044
Ey İnsanlar Hz. Muhammed'e Uyun ... 2057
Allah Üçtür Diyen Hıristiyanlar ... 2060
Hz. İsâ Yalnızca Allah'ın Kuludur ... 2067
Allah'tan Gelen Nûr ... 2068
Mîrâs İle İlgili Fetvâ ... 2069

MÂİDE SÛRESİ

Mâide Sûresi ... 2079
İmân Edenlere Helâl Kılınan Şeyler ... 2081
İmân Edenlere Harâm Kılınan Şeyler ... 2090
Dininizin Kemâle Erişi ... 2102
Zarûret Hali ... 2105
Şer'î Boğazlama ... 2118
İmân Edenlere İyi ve Temiz Olan Herşey Helâl Kılınmıştır 2126
Ehl-i Kitâb'ın Yemeği ... 2134
Ehl-i Kitâb'ın Kestikleri ... 2140
Kilise ve Bayramlar İçin Kesilenler ... 2141
Elektrik ve Benzeri İle Kesilenler ... 2141
Mecûsîlerin Kestikleri ... 2142
Abdest, Gusül ve Teyemmüm ... 2143
Abdestte Ayakların Yıkanması Konusunda Vârid Olan Hadîs-i Şerîfler ... 2153
Bir Kavme Olan Kininiz Sizi Adâletten Alıkoymasın ... 2162
İsrâiloğullarından Alınan Söz ... 2166
Biz Hıristiyanız Diyenlerden Alınan Söz ... 2169
Yahûdî ve Hıristiyanların Boş İddiâları ... 2176
Melekâniyye Yahut Melikiyye Veya Melkit Mezhebi ... 2181
Ey Ehl-i Kitâb Gerçek Peygambere Uyun ... 2185
Mûsâ'nın Kavmi ... 2189
Hz. Âdem'in İki Oğlu ... 2201
Kısas Hükmü Suç ve Cezâ ... 2213
İslâm'da Kısas ... 2227
Diyet ... 2230
İslâm'da Cezâ ve Cezâda Güdülen Amaç ... 2238
Cezânın Dayandığı Esâslar ... 2239
İslâm Hukûkunda Cezâ Prensibi ... 2240
Beşerî Hukûkta Cezâ Teorisi ... 2250

Cezânın Şartları 2256
İslâm Hukûkunda Cezâların Uygulanış Şekli 2258
Haddi Gerektiren Suçlarda İnfâz 2258
Allah'tan Korkmak 2268
Hırsızlık Suçu ve Cezâsı 2272
Hırsızlık Psikolojisi 2278
Çalınan Malın Değerinin Tazmîni 2282
İslâm Hukûk Sistemi ve Beşerî Hukuk 2320
İslâm Hukûk Sisteminin Özellikleri 2326
I — Eşitlik İlkesi 2327
II — Hürriyet İlkesi 2329
III — Danışma İlkesi 2335
IV — Yönetenlerin Yetkisini Sınırlandırma İlkesi 2338
Münâfıklar ve Yahûdîler 2342
Kısas Hükmü Tevrât'ta da Vardır 2351
İncil Ehli de Allah'ın Hükmüyle Hükmetmelidir 2357
Allah'tan Daha İyi Kim Hüküm Verebilir 2359
Allah'ın Hâkimiyeti 2365
Ey İmân Edenler, Yahûdî ve Hıristiyanları Dost Edinmeyin 2374
Yabancıların Dostluğu 2377
Allah'ın Sevdiği Kavim ve Özellikleri 2385
Gerçek Sevgi 2391
Kâfirleri Dost Edinenler 2404
Kâfirlerin Müslümanlardan Hoşlanmayışlarının Nedeni 2408
Yine Ehl-i Kitâb'ın Durumu 2412
Peygamber Yalnızca Teblîğ Edicidir 2416
Allah'ın Emrini Teblîğ 2422
Hıristiyanların Boş İddiâları 2425
İsrâiloğullarından Kâfirler 2429
Ma'rûfu Emir ve Münkerden Nehiy 2431
Mü'minlere En Çok Düşman Olanlar 2435
Allah'ın Helâl Kıldığı Şeyleri Harâm Sayanlar 2439
Boş Yere Yemîn 2443
İçki - Kumar ve Şans Oyunları 2449
İçki İçmenin Harâm Olduğu Konusunda Vârid Olan Hadîsler 2450
Allah'ın Şiârları 2461
İhrâmlı İken Avlanma İle İlgili Hükümler 2469

NİSÂ SÛRESİNİN DEVÂMI

ve

MÂİDE SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

94 — Ey îmân edenler, Allah yoluna koyulduğunuz zaman, iyice araştırın. Size selâm verene; dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek; sen mü'min değilsin, demeyin. Allah katında çok ganîmetler vardır. Önce siz de öyleydiniz de Allah size lutfetti. Onun için iyice araştırın. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

Cihâd ve Ganîmet

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Ebu Bükeyr'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Süleym oğullarından bir adam Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından bir gruba rastladı. Koyunlarını güdüyordu ve onlara selâm verdi. Onlar : Bu, sadece bizden korunmak için selâm verdi, diyerek üzerine yürüdüler ve onu öldürerek koyunlarını Hz. Peygamber (s.a.) e getirdiler. Bunun üzerine : «Ey îmân edenler, Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman iyice araştırın...» âyeti nâzil oldu.

Hadîsi tefsîr bâbında rivâyet eden Tirmizî; bu, hasen bir hadîstir, demiştir. Bu konuda Üsâme İbn Zeyd'den de bir hadîs rivâyet edilmiştir.

Hadîsi Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla rivâyet eden Hâkim; isnâdı sahîhtir, fakat Buhârî ve Müslim rivâyet etmemişlerdir, der.

Hadîsi İbn Cerîr de Ubeydullah İbn Mûsâ ve Abdurrahîm İbn Süleymân kanalıyla İsrâîl'den rivâyet etmiştir. Tefsîrinden ayrı olarak kitaplarından birinde hadîsi sadece Abdurrahmân kanalıyla rivâyet ettikten sonra da şöyle demiştir : Bu, bize göre senedi sıhhatli bir haberdir. Diğerlerinin mezhebine göre ise sağlam olmıyabilir. Bunun sebeplerinden birkaçı şöyledir : Hadîsin Semmâk'den rivâyeti şüphelidir. Âyetin kimin hakkında nâzil olduğu da ihtilâflı olup bazıları Muhallem İbn Cessâme hakkında, diğer bazıları Üsame İbn Zeyd hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Ben de derim ki : Bu, garîb ve çeşitli yönlerden kabul edilemeyecek bir sözdür. Şöyle ki : Hadîsin Semmâk'den rivâyeti sâbit olup büyüklerden birçokları bu hadîsi ondan rivâyet etmişlerdir. İkinci olarak; İkrime, sahîh hadîs kitâblarında huccet kabul edilmiştir. Üçüncü olarak; hadîs, bu kanaldan başka bir kanal ile İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Nitekim Buhârî der ki : Bize Ali İbn Abdullah'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o : «Size selâm verene; dünya hayatının geçici menfaatlerine göz dikerek; sen mü'min değilsin, demeyin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir adam sürüsü ile birlikteydi. Müslümanlar ona kavuştuğunda; Allah'ın selâmı üzerinize olsun, dedi. Onlar da onu öldürerek sürüsünü aldılar. Bunun üzerine : «Size selâm verene.. sen mü'min değilsin, demeyin.» âyeti nâzil oldu. Hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Muhallem İbn Cessâme'nin kıssasına gelince; İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'kûb'un... Abdullah İbn Ebu Hadred —Allah ondan râzı olsun— den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bizi İdam (bir yer adı) a gönderdi. Müslümanlardan bir grubla çıktık. İçlerinden Ebu Katâde Hâris İbn Rab'î ve Muhallem İbn Cessâme İbn Kays da vardı. İdam vâdîsine vardığımızda devesi üzerinde ve yanında bir miktar eşyâsı ile süt kabı bulunan Âmir İbn Azbat el-Eşcaî bize uğradı. Yanımıza geldiğinde bize selâm verdi. Biz de onu yakaladık. Aralarında olan bir şeyden dolayı Muhallem İbn Cessâme onun üzerine hücûm ederek öldürdü, devesini ve eşyâsını aldı. Rasûlullah (s.a.) a vardığımızda kendisine durumu haber verdik de bizim hakkımızda : «Ey îmân edenler, Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman iyice araştırın... Muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.» âyeti nâzil oldu. Hadîsi bu şekliyle sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Vekî'in... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Muhallem İbn Cessâme'yi bir seriyyeye göndermişti. Âmir İbn el-Azbat onlara uğrayıp kendilerini İslâm selâmıyla selâmladı. Aralarında câhiliye devrinden bir kin vardı. Muhal-

lem ona bir ok atarak öldürdü. Haber Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaştığında; Uyeyne ve Akrâ bu konuda konuştular. Akrâ : Ey Allah'ın Rasûlü, bu gün konuldu ve yarın değiştirdi, dedi. Uyeyne ise : Benim kadınlarımın tattığı acıyı onun kadınları tadıncaya kadar Allah'a yemîn ederim ki hayır, dedi. Muhallem iki bürde içinde geldi ve kendisinin bağışlanması için Allah Rasûlü (s.a.) nün huzûrunda oturdu. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah seni bağışlamasın, buyurdular. Bunun üzerine gözyaşları bürdelerine dökülürken kalktı gitti. Aradan yedi gün geçmişti ki öldü. (Götürüp) defnettiler. Ancak yer kendisini dışarı attı. Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek bunu anlattıklarında şöyle buyurdu : Yer sizin arkadaşınızdan daha şerli olanı kabul etmiştir. Ancak Allah Teâlâ (bununla) size öğüt vermek istemiştir. Sonra onu götürüp bir dağ yamacına attılar ve üzerine de taşlar koydular. (Bunun üzerine) «Ey îmân edenler, Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman iyice araştırın...» âyeti nâzil oldu.

Buhârî der ki : İbn Abbâs'tan rivâyetle Habîb İbn Ebu Amre şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Mikdâd'a : Mü'min bir kişi; inanmış bir kavimle birlikte olduğunda îmânını gizliyordu. Îmânını açığa vurdu sen de onu öldürdün. Bundan önce sen de Mekke'de îmânını gizliyordun, buyurmuşlardır.

Buhârî bu hadîsi, Muhtasar ve Muallak olarak bu şekilde zikretmiştir. Hadîsi uzun ve mevsûl olarak Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr şöyle rivâyet eder : Bize Hammâd İbn Ali el-Bağdâdî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bir seriyye göndermişlerdi. İçlerinde Mikdâd İbn el-Esved de bulunmaktaydı. (Üzerlerine gönderildikleri) kavme vardıklarında, onları dağılmış buldular. Sadece yanında çok mal bulunan bir adam ayrılmayıp kalmıştı. O da : Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, dedi. Mikdâd ise üzerine yürüyüp onu öldürdü. Arkadaşlarından birisi Mikdâd'a : Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet eden bir adamı mı öldürdün? Allah'a yemîn ederim ki, bunu Hz Peygamber (s.a.) e anlatacağım, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına geldiklerinde : Ey Allah'ın Rasûlü, bir adam Allah'dan başka ilâh olmadığına şehâdet ettiği halde Mikdâd onu öldürdü, dediler. Allah Rasûlü : Bana Mikdâd'ı çağırın buyurarak; ey Mikdâd, Allah'tan başka ilâh yoktur, diyen bir adamı mı öldürdün? Yarın kelime-i tevhîd ile senin durumun nasıl olacak? buyurdular. Allah Teâlâ da : «Ey îmân edenler, Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman iyice araştırın. Size selâm verene; dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek; sen mü'min değilsin, demeyin. Allah katında çok ganîmetler vardır. Önce siz de öyleydiniz. Allah size lutfetti. Onun için iyice anlayın.» âyetini indirdi de Allah Rasûlü (s.a.) Mikdâd'a : Mü'min bir adam, inanmayan bir kavimle beraber olarak îmânını gizliyordu. Îmânını açığa vurdu sen

de onu öldürdün. Bundan önce Mekke'de sen de îmânını gizliyordun, buyurdular.

Allah Teâlâ : «Allah katında çok ganîmetler vardır.» buyuruyor ki; sizin göz diktiğiniz dünya hayatının menfaatlarından onlar daha hayırlıdır. O dünya menfaatleri ki; sizi, selâm veren, îmânını açıklayan birini öldürmeye sevketmiştir. Siz, onun îmânından gâfil oldunuz da, dünya hayatının menfaatlarına göz dikerek onu yapmacıklıkla ve korunma ile ithâm ettiniz. Halbuki Allah katındaki helâl ganîmetler sizin için onun malından çok daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ : «Önce siz de öyleydiniz. Allah size lutfetti.» buyuruyor ki; siz de bu durumunuzdan önce îmânını kavminden gizleyen bu kişi gibiydiniz. Nitekim bu durum biraz önce geçen merfû' hadîste de zikredilmiştir. Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmuştur : «Hatırlayın ki bir zamanlar siz, yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız.» (Enfâl, 26).

Bu açıklama Saîd İbn Cübeyr'in mezhebi olup Sevrî... Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o : «Önce siz de öyleydiniz.» âyet-i kerîme'sini; müşrikler içinde siz de îmânınızı gizliyordunuz, şeklinde tefsîr etmiştir.

Abdürrezzâk'ın... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, «Önce siz de öyleydiniz.» âyet-i kerîme'si hakkında : «Bu çobanın îmânını gizlemek istediği gibi, siz de îmânınızı gizliyordunuz, demiştir.

Bu görüş, İbn Cerîr tarafından da tercîh edilmiştir. İbn Ebu Hâtim ise şöyle demektedir : Kays'dan, Sâlim'den, Saîd İbn Cübeyr'den naklen zikredildiğine göre; o, «Önce siz de öyleydiniz.» âyet-i kerîme'sini; mü'minler değildiniz, şeklinde açıklamış; «Allah size lutfetti» âyeti hakkında da şöyle demiştir : Allah sizin tevbenizi kabul etti. Üsâme İbn Zeyd; Allah'dan başka ilâh yoktur, diyen hiç kimseyi bu adamdan sonra öldürmemeye yemîn etmiş ve bu konuda Allah Rasûlü (s.a.) nden herhangi bir azarlamaya da muhâtab olmamıştır.

«Onun için iyice anlayın.» âyeti bundan önce geçen kısmı kuvvetlendirmektedir. Saîd İbn Cübeyr'in söylediğine göre «Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» âyeti bir tehdîd ve vaîd'dir.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95 — Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda malları ve canları ile cihâd edenler bir değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenleri derece bakımından üstün kıldı. Bununla beraber Allah, her ikisine de güzelliği vaad etmiştir. Fakat Allah, cihâd edenlere; oturanların üzerine büyük bir mükâfât vermiştir.

96 — Kendi katından dereceler, mağfiret ve rahmet vardır. Ve Allah; Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Mücâhidlerin Derecesi

Buhârî der ki : Bize Hafs İbn Ömer'in... Berâ'dan rivâyetine göre; «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar ile...» âyeti nâzil olduğunda; Allah Rasûlü (s.a.) Zeyd'i çağırdı ve o da âyeti yazdı. İbn Ümm Mektûm gelerek a'mâlığından şikâyet ettiğinde; Allah Teâlâ : «Özürsüz olarak yerlerinde oturanlar...» âyetini indirdi.

Muhammed İbn Yûsuf'un... Berâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar ile... cihâd edenler bir değildir.» âyeti nâzil olduğunda; Hz. Peygamber (s.a.) : Falânı çağır, buyurdular. O da yanında divit, levha ve kürek kemiği ile geldi. Allah Rasûlü : «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda malları ve canlarıyla cihâd edenler bir değildir.» yaz, buyurdular. Hz. Peygamber (s.a.) in arkasında İbn Ümm Mektûm vardı. Ey Allah'ın Rasûlü, ben körüm, dedi de bu âyetin yerine : «Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda cihâd edenler bir değildir.» âyeti nâzil oldu.

Yine Buhârî şöyle diyor : Bize İsmâîl İbn Abdullah'ın... Zeyd İbn Sâbit'den rivâyetine göre; o, şöyle haber vermiştir : Allah Rasûlü bana, bu âyeti yazdırırken a'mâ olan İbn Ümm Mektûm gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemîn ederim ki; cihâda gücüm yetseydi mutlakâ cihâd ederdim, dedi. Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne vahiy indirdi. Onun dizi benim dizim üzerindeydi. O kadar ağırlaştı ki dizimin kırılacağından korktum. Sonra açıldı da Allah Teâlâ : «Özürsüz olarak yerlerinde oturanlar...» âyetini indirdi. Hadîsi sadece Buhârî rivâyet etmiş, Müslim ise zikretmemiştir. Bu hadîsi yine Zeyd İbn Sâbit'den İmâm Ahmed şöyle rivâyet eder : Bize Süleymân İbn Dâvûd'un... Zeyd İbn Sâbit'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyordum. Birden ona vahiy geldi de kendisini bir sükûnet (durgunluk) kaplayıverdi. Onu sekînet kapladığında dizi dizim üzerine düştü. Allah'a yemîn ederim ki; Allah Rasûlü (s.a.) nün dizinden daha ağır hiçbir şey gör-

medim. Sonra açıldı ve : Ey Zeyd yaz, buyurdu. Bir küreğ kemiği aldım : «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda cihâd edenler bir değildir... Fakat Allah, cihâd edenlere; oturanların üzerine büyük bir mükâfât vermiştir.» yaz, buyurdu. Ben bunu kürek kemiği üzerine yazdım. İbn Ümm Mektûm —ki kör idi— cihâd edenlerin fazîletini işitince : Ey Allah'ın Rasûlü, kör ya da benzeri durumda olup da cihâda güç yetiremiyenlerin durumu ne olacak? dedi. Zeyd anlatmaya şöyle devam eder : O, sözünü henüz bitirmişti ki, Hz. Peygamber (s.a.) i yeniden sekînet kapladı ve dizi dizim üzerine düştü. Birinci seferde olduğu gibi ağırlığını hissettim. Sonra açıldı ve bana : Oku, buyurdu. Ben de : «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda cihâd edenler bir değildir.» şeklinde okudum. «Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar...» buyurdular. Ben de bunu âyete ilâve ettim. Allah'a yemîn ederim ki; kürek kemiği üzerinde bulunan yarıktaki bu ilâveye hâlâ bakar gibiyim.»

Hadîsi Ebu Dâvûd da Saîd İbn Mansûr kanalıyla Zeyd İbn Sâbit'den rivayet etmiştir.

(.....)

Abdürrezzâk der ki : Bana İbn Cüreyc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o : «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar»ın Bedr'e katılmayanlar; diğerlerinin de Bedir savaşına çıkanlar olduğunu haber vermiştir. Hadîsi rivâyette Buhârî tek kalmış olup Müslim de yoktur. Tirmizî'nin Haccâc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre ise; o, şöyle demiştir : «Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar...»dan maksad Bedir'e katılmayarak yerlerinde oturanlardır. Diğerleri de Bedir'de bulunanlardır. Bedir harbi ile ilgili âyet nâzil olunca Abdullah İbn Cahş —ya da Ebu Ahmed İbn Cahş— ve İbn Ümm Mektûm : Ey Allah'ın Rasûlü, biz körüz. Bize ruhsat var mı? dediler. Bunun üzerine; «Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlar... bir değildir.» âyeti nâzil oldu. Allah Teâlâ cihâd edenlerin derecesini oturanlardan üstün kılmıştır. Bunlar, özürsüz olarak yerlerinde oturanlardır. «Allah, cihâd edenlere; oturanların üzerine büyük bir mükâfât vermiştir.» Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanların dereceleri üzerine cihâd edenlerin derecelerini yükseltmiştir.

Hadîsin lafzı Tirmizî'nin olup o : Bu, hasen bir hadîstir ve bu kanaldan rivâyeti garîbtir, demiştir.

Allah Teâlâ'nın : «Mü'minlerden yerlerinde oturanlar ile Allah yolunda cihâd edenler bir değildir.» kavli önce mutlak idi. Bununla beraber inen bir vahiy ile «özürsüz olarak» kısmı nâzil olunca bu; körlük, aksaklık ve hastalık gibi cihâdı terketmeyi mübâh kılıcı özür sahipleri için Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenlere müsâvî olma konusunda bir çıkış yolu oldu. Sonra Allah Teâlâ; cihâd edenlerin yer-

lerinde oturanlardan daha üstün olduklarını haber veriyor —ki İbn Abbâs'ın dediğine göre— yerlerinde oturanlar, özürsüz olarak kalanlardır. Bunun böyle olması gerektiğine Buhârî'de Züheyr İbn Muâviye kanalıyla Enes'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf delâlet etmektedir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Medîne'de öyle kavimler var ki, siz bir yol yürüdüğünüzde, bir vâdîyi katettiğinizde onlar bu husûsta sizinle beraberdirler. Ey Allah'ın Rasûlü, ama onlar Medine'de değiller mi? dediklerinde; evet, onları özür hapsetmiştir, buyurdular.

Hadîsi İmâm Ahmed de Muhammed İbn Ebu Adiyy kanalıyla Enes'den rivâyet ederken; Buhârî muallak olarak zikretmiştir. Hadîsi Ebu Dâvûd şöyle rivâyet eder : Hammâd İbn Seleme'nin... Enes İbn Mâlik'ten rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Siz Medîne'de öyle kavimler bıraktınız ki; siz bir mesâfe yürüdüğünüzde, bir nafakada bulunduğunuzda, bir vâdîyi katettiğinizde onlar bu husûsta sizinle birliktedirler. Ey Allah'ın Rasûlü, onlar Medîne'de iken nasıl bizimle birlikte olurlar? dediler. Allah Rasûlü de : Onları özür hapsetmiştir, buyurdular.

(.....)

Allah Teâlâ : «Bununla beraber Allah, her ikisine de cenneti (ve bol mükâfâtı) vaad etmiştir.» buyuruyor ki bu; cihâdın farz-ı ayn değil, farz-ı kifâye olduğuna delâlet eder.

Bundan sonra Allah Teâlâ : «Fakat Allah, cihâd edenlere; oturanların üzerine büyük bir mükâfât vermiştir.» buyurarak; onlara yüce cennetlerin odalarında dereceler, günâh ve hatâlarının bağışlanması, üzerlerine rahmet ve bereketlerin yağması gibi ihsânlarda bulunduğunu haber veriyor, ve : «Kendi katından dereceler, mağfiret ve rahmet vardır. Ve Allah; Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur.

Buhârî ve Müslim'de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِهِ كُلُّ دَرَجَتَيْنِ مَا بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

Cennette yüz derece vardır ki, Allah Teâlâ bunları kendi yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yer arasındaki kadar mesâfe vardır.

A'meş... Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini nakleder : Allah Rasûlü : Kim bir ok eriştirirse bunda onun için bir derece vardır, buyurdular. Bir adam : Ey Allah'ın Rasûlü, derece nedir? dedi. Allah Rasûlü de şöyle buyurdular : O, senin annenin eşiği değildir. İki derece arası yüz yıldır.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا
أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا
الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾
فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ
فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ
فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

97 — Melekler; nefislerine zulmedenlerin canlarını aldıkları zaman : Ne yapıyordunuz? deyince; biz yeryüzünde zayıf düşürülmek istenmiş kimselerdik, diyecekler. Melekler de : Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz? diyecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Dönülecek yer olarak ne kötüdür orası.

98 — Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çâresiz kalarak bir yol bulamayan zavallılar müstesnâdır.

99 — Umulur ki Allah onları affetsin. Ve Allah; Afüvv, Ğafûr olandır.

100 — Her kim Allah yolunda hicret ederse; yeryüzünde bereketli yer ve genişlik bulur. Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye ölüm gelirse; onun ecrini vermek Allah'a düşer. Ve Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Cihâd ve Hicret

Buhârî der ki : Bize Abdullah İbn Yezîd el-Mukrî... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki; müslümanlardan bir grup müşriklerle beraberdiler. Bu ise, Allah Rasûlüne karşı olan müşriklerin çok görünmesine sebep oluyordu. Atılan bir ok gelip onlardan birine isâbet ederek öldürdü. Ya da birinin boynuna vurdu ve öldürdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Me-

lekler, kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman...» âyetini indirdi. Hadîsi Leys de Ebu'l-Esved'den rivâyet etmiştir.|

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Mansûr er-Remâdî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mekke halkından bir kavim müslüman olmuştu ve müslümanlıklarını gizliyorlardı. Bedir günü müşrikler onları beraberlerinde çıkardılar ve onlardan bazısı yaralanıp (öldü). Müslümanlar : Bu arkadaşlarımız müslüman idiler, dediler ve bu kendilerine zor geldi de onlar için bağışlanma dilediler. Bunun üzerine : «Melekler kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman...» âyeti nâzil oldu. Bu âyet müslümanlardan kalanlara yazıldı ve bildirildi ki; onlar için özür yoktur. Râvî devâmla şöyle anlatır : Onlar (hicret etmek üzere) çıktıklarında müşrikler kendilerine kavuşup aralarına fitne saldılar. Bunun üzerine : «İnsanlardan öyleleri vardır ki; inanmadıkları halde; Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler.» (Bakara, 8) âyeti nâzil oldu. |

İkrime şöyle diyor : Bu âyet Mekke'de müslüman olduklarını söyleyen Kureyş'ten bazı gençler hakkında nâzil olmuştur. Ali İbn Ümeyye İbn Halef, Ebu Kays İbn Velîd İbn Mugîre, Ebu'l-Âs İbn Münebbih İbn el-Haccâc ve Harîs İbn Zem'a bunlardandır.

Dahhâk da şöyle der : Bu âyet Allah Rasûlü ile birlikte hicret etmeyip Mekke'de kalan bazı münâfıklar hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Bedir günü müşriklerle birlikte çıktılar ve ölenler içinde bunlar da öldü. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme genel olarak dinini yaşama imkânı olmadığı ve hicrete gücü yettiği halde müşriklerin arasında kalanlar hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi icmâ' ile nefsine zulmetmiş, harâmı işlemiş sayılır. Bu âyet-i kerîme'nin metni de onların kendilerine yazık ettiklerini ve harâm işlediklerini bildirmektedir ki; bu âyette Allah Teâlâ : Melekler (hicreti terketmek sûretiyle) kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman : Ne yapıyordunuz (Niçin hicreti terkederek burada kaldınız?) deyince; biz, yeryüzünde zavallı kimselerdik (yerde gitmeye ve memleketten çıkmaya güç yetiremezdik.) diyecekler. Melekler de : Allah'ın yeri geniş değil miydi? cevâbını verecekler.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn Dâvûd İbn Süfyân'ın... Semûre İbn Cündeb'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim müşrikle birleşir ve onunla birlikte otururbut onun gibidir.|

Süddî der ki : Abbâs, Akîl ve Nevfel esîr olduklarında; Allah Rasûlü Abbâs'a : Kendin ve kardeşinin oğlu yerine fidye ver, buyurdular. Abbâs : Ey Allah'ın Rasûlü, senin kıblene namaz kılmadık mı? Senin şehâdetini getirmedik mi? deyince; Allah Rasûlü : Ey Abbâs, siz hasımlaştınız, size de hasım olundu, buyurdular ve : «Allah'ın yeri geniş değil miydi?...» âyetini okudular. Hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çâresiz kalarak bir yol bulamayan zavallılar müstesnâdır.» buyuruyor ki; bu âyet ile Allah Teâlâ, müşriklerin ellerinden kurtulmaya gücü yetmediği için hicreti terkeden kişilerin özürlerini kabul buyurmuş oluyor. Şâyet bildiklerine güç yetirebilselerdi o yola girerlerdi. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Çâresiz kalarak bir yol bulamayanlar...» buyurmuştur. Âyetteki (سبيل) kelimesini Mücâhid, İkrime ve Süddî; yol olarak tefsîr etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «İşte Allah'ın onları affetmesi umulur.» buyuruyor ki; Allah Teâlâ onların, hicreti terketmek sûretiyle kazanmış oldukları günâhlarından vazgeçecektir. Allah Teâlâ hakkında kullanılan (عسى) kelimesi bir çeşit kesinlik ifâde etmektedir ki, Allah Teâlâ : «Ve Allah, Afûvv, Ğâfûr olandır.» buyurmuştur.

Buhârî der ki : Bize Ebu Nuaym'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) yatsı namazını kılarlarken (rükû'dan doğrulduklarında); Allah, kendisine hamdedeni işitir, dedikten sonra secdeye varmadan önce : Allah'ım; Ayyâş İbn Ebu Rebîa'yı kurtar, Allah'ım; Seleme İbn Hişâm'ı kurtar, Allah'ım; Velîd İbn Velîd'i kurtar, Allah'ım; mü'minlerin zavallılarını kurtar. Allah'ım; Mudar üzerine baskını şiddetlendir. Allah'ım; onlara Yûsuf'un seneleri gibi (kıtlık) seneleri ver, diye duâ buyurdular.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir :Allah Rasûlü (s.a.) selâm verdikten sonra kıbleye dönerek şöyle buyurdular : Allah'ım, Velîd İbn Velîd'i, Ayyâş İbn Ebu Rebîa'yı, Seleme İbn Hişâm'ı ve kâfirlerin ellerinden kurtulmak için çâresiz kalarak bir yol bulamayan müslümanların zavallılarını kurtar, buyurdular.

İbn Cerîr der ki : Bize Müsennâ'nın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) öğle namazının peşinden şöyle duâ buyururlardı : Allah'ım; Velîd'i, Seleme İbn Hişâm'ı, Ayyâş İbn Ebu Rabîa'yı ve müşriklerin ellerinden kurtulmak için çâre ve bir yol bulamayan müslümanların zayıflarını kurtar.

Bu hadîsi te'yîd eden ve başka kanallardan rivâyet edilmiş sahîh hadîsler mevcûddur.

Abdürrezzâk der ki : Bize İbn Uyeyne'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, o; ben ve annem kadın ve çocuklardan olan zavallılardan idik, demiştir.

Buhârî der ki : Bize Ebu Nu'mân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, o; annem, Allah Teâlâ'nın özrünü kabul ettiklerinden idi, demiştir.

Allah Teâlâ : «Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde bereketli yer ve genişlik bulur.» buyuruyor ki; bu hicret ve müşrikler-

den ayrılma konusunda bir teşvîktir. Mü'min nereye giderse gitsin, müşriklerden (kurtulacağı) geniş yer ve korunacağı bir sığınak bulur.

(.....)

İbn Abbâs; (المراغم) bir yerden başka bir yere gitmektir, demiştir. Bu açıklama Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve Sevrî'den de rivâyet edilmiştir. Mücâhid ise; hoşlanmadığından uzak bir yer, şeklinde tefsîr etmiştir. Süfyân İbn Uyeyne de bu kelimeyi; burçlar ile tefsîr etmiştir. Zâhir olan mânâya göre ise —ki en doğrusunu Allah bilir— bu kelime, kendisiyle korunulacak ve düşmanlardan kaçılıp kurtulunacak korunaklı yer anlamındadır.

Âyet-i kerîme'deki «Genişlik» (وسعة) kelimesinden bir çoklarının söylediğine göre rızık kasdedilmektedir. Katâde bu görüşte olup «Yeryüzünde bereketli yer ve genişlik bulur.» âyeti hakkında o, şöyle demiştir : Allah'a yemîn ederim ki, sapıklıktan hidâyete, azlıktan zenginliğe kavuşur.

Allah Teâlâ : «Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye, ölüm gelirse; onun ecrini vermek Allah'a düşer.» buyuruyor ki; bir kimse evinden hicret niyetiyle çıkar da yolculuk esnâsında ölürse; onun için Allah katında, hicret edenin sevâbı hasıl olur. Nitekim Buhârî, Müslim, diğer sahîhler, Müsnedler ve Sünen'lerde zikredilen ve Yahyâ İbn Saîd el-Ansârî kanalıyla... Ömer İbn el-Hattâb'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ . وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا ، فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ .

Ameller, niyyetlere göredir. Her kişi için niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlünedir. Kimin de hicreti elde edeceği bir dünyalık, ya da evleneceği bir kadın ise hicreti, ancak hicret ettiği şeyedir.

Bu, hicret ve her amel için genel bir hükümdür. Buhârî ve Müslim'de zikredilen bir hadîs-i şerîf'e göre bir adam doksandokuz kişiyi öldürmüş sonra bir âbid ile sayıyı yüze tamâmlamıştı. Sonra da bir âlime; kendisi için tevbe olup olmadığını sormuştu. Âlim : Senin ile tevbe arasına kim girebilir? diyerek ona kendi memleketinden Allah'a ibâdet edilen diğer bir memlekete gitmesini tavsiye etmişti. Memleketinden diğer memlekete muhâcir olarak giderken ölüm onu yolda yakalamış ve rahmet melekleri ile azâb melekleri onun hakkında ihtilâfa düşmüşlerdi. Birinciler; tevbe etmiş olarak geldi, derken diğerleri; he-

nüz ulaşmadı, diyorlardı. Onlara iki yer arasının ölçülmesi emredildi. Hangisine daha yakınsa ondan sayılacaktı. Allah Teâlâ birine yaklaştırılmasını, diğerinden uzaklaştırılmasını emretti de hicret ettiği yere bir karış yakın buldular. Onu rahmet melekleri aldı. Diğer bir rivâyette ise onun; kendisine ölüm geldiğinde; göğsü ile hicret etmekte olduğu yere doğru ilerlediği kaydedilmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Abdullah İbn Atîk'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Kim evinden Allah yolunda hicret etmek üzere çıkarsa —bu sırada Allah Rasûlü orta, işâret ve baş parmaklarını birleştirerek : Nerede cihâd edenler? buyurdular— ve hayvanından düşer de ölürse; onun ecri Allah üzerinedir. Kendisini bir hayvan sokar da ölürse· onun ecri yine Allah üzerinedir. Ya da yatağında ölürse yine ecri Allah üzerinedir.

Râvî der ki : Allah'a yemîn ederim ki; Allah Rasûlünden önce araptan hiç kimseden bu sözü duymamıştım. Kim de kendisine vurulmak sûretiyle olduğu yerde öldürülürse; güzel bir dönüş kendisine vâcib olmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın... Zübeyr İbn Avvâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hâlid İbn Hizâm, Habeş ülkesine hicret etti ve yolda onu bir yılan soktu, öldü. Onun hakkında : «Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye, ölüm gelirse; onun ecrini vermek Allah'a düşer. Ve Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti nâzil oldu. Zübeyr şöyle anlatır : Ben Habeşistân ülkesinde iken onun gelmesini gözlüyor ve bekliyordum. Onun vefâtı haberi bana ulaştığında, bundan daha fazla beni üzen bir şey olmamıştı. Zîrâ akrabâlarından ya da âilesinden bir kısmıyla Kureyş'ten hicret edenlerin sayısı bir kişi daha eksilmişti ve benim yanımda Esed İbn Abdüluzzâ oğullarından hiç kimse yoktu. Ondan başkasını da ummazdım.

Bu hadîs gerçekten garîbtir. Zîrâ bu hâdise Mekke'de olmuştur. Halbuki bu âyet, Medîne'de nâzil olmuştur. Şâyet bu hâdise bu âyetin nüzûl sebebi değilse bile herhalde Zübeyr, bu âyetin hükmünün başkalarıyla birlikte ona da şâmil olmak üzere nâzil olduğunu kastetmek istemiştir. Allah en doğrusunu bilir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Abdullah İbn Ca'fer'in kölesi Süleymân İbn Dâvûd'un... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Damre İbn Cündeb Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına gitmek üzere çıkmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşmadan önce yolda öldü. Bunun üzerine; «Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye, ölüm gelirse...» âyeti nâzil oldu.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Abdullah İbn Racâ'ın... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; Ebu Damre —ya da Ebu Dumeyre— İbn

Ays kör olup Mekke'de idi. «Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çâresiz kalarak bir yol bulamayan zavallılar müstesnâdır.» âyeti nâzil olunca; ben zenginim ve çârem de var, diyerek Hz. Peygamber (s.a.) e gitmek üzere hazırlandı. Ancak Ten'îm denilen yerde ölüm kendisine kavuştu da «Allah'a ve Rasûlüne hicret ederek evinden çıkan kimseye, ölüm gelirse...» âyeti nâzil oldu.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize İbrâhîm İbn Ziyâd'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim haccetmek üzere çıkar da ölürse; kıyâmet gününe kadar ona hacc mükâfâtı yazılır. Kim umre yapmak üzere çıkar da ölürse; kıyâmet gününe kadar ona umre yapmış mükâfâtı yazılır. Kim de Allah yolunda savaşmak üzere çıkar da ölürse; kıyâmet gününe kadar ona gâzî (Allah yolunda savaşan kişinin) mükâfâtı yazılır. Bu hadîs bu kanaldan rivâyetinde garîbtir.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101 — Yeryüzünde (sefere) koyulduğunuz zaman, kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız; namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur. Şüphe yok ki kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.

Seferde Namaz

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de (ضرب) kelimesini; sefere çıkmak anlamında kullanmıştır ki; başka bir âyet-i kerîme'de de durum aynıdır. Orada şöyle buyurulur : «İçinizden hasta olacakları, Allah'ın lutfundan aramak üzere yeryüzünde dolaşacak kimseleri... Şüphesiz ki Allah bilir.» (Müzzemmil, 20)

Allah Teâlâ : «Namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» buyuruyor ki; bu, Cumhûr'un bu âyetten anladığı üzre dört rek'âtli namazların iki rek'at olarak kılınmasıyla miktarının azaltılması şeklinde hafîfletilmesidir. Cumhûr bu konuda ihtilâf etmekle beraber bu âyeti yolculukta namazı kısaltmaya delil getirmişlerdir. Onlardan bir kısmı; yolculuğun, mutlak cihâd, hacc, umre, ilim talebi, ziyâret ve benzeri bir tâat için olmasını gerekli bulmuşlardır. Nitekim bu görüş İbn Ömer ve Atâ'dan rivâyet edilmiş; «Kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından

korkarsanız.» kısmının zâhirî mânâsına dayanarak kendisinden gelen rivâyetlerden birinde Malik'den de aynı husûs hikâye edilmiştir.

Bazıları da; bu yolculuğun, bir ibâdet yolculuğu olması şart değildir, mübâh bir yolculuk olması gerekir, demişlerdir. Bu görüşlerine : «Her kim ki açlıktan darda kalırsa günâha kaymaksızın bunlardan yemeğe mecbûr kalırsa...» (Mâide, 3) âyetini delil getirmektedirler. Bu âyet; yolculukta haddi aşmamak şartıyla mecbûr kalırsa kişiye ölü etin' yemeyi mübâh kılmaktadır. Bu, Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ve diğer imâmların görüşüdür.

Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki : Bize Vekî'in... İbrâhîm'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, ben ticâret yapan birisiyim, Bahreyn'e gidip geliyorum, demiş. Allah Rasûlü de ona namazları iki rek'at olarak kılmasını emretmiş. Bu hadîs mürseldir.

Bazıları da mübâh veya harâm olsun mutlak olarak yolculuğun yeterli olduğunu söylemişlerdir. Hattâ yol kesmek ve yolu korkulu kılmak (yolda korku yaratmak) için çıkmış bile olsa mutlak olarak yolculuk bulunduğundan (namazları kısaltma) ruhsatı vardır, derler. Âyetin umûmî olmasından dolayı bu, Ebu Hanîfe —Allah ona rahmet etsin— Sevrî ve Dâvûd'un görüşüdür. Cumhûr ise onların görüşüne katılmamıştır. «Kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız...» âyetine gelince; âyetin nüzûlündeki durum genelleştirilmiş oluyor. Hicretten sonra İslâm'ın başlangıcında müslümanların yolculuklarının çoğu korkulu idi. Onlar yola çıktıkları zaman, ya genel bir harbe, ya da özel bir askerî sefere çıkarlardı. Diğer kabîleler müslümanlarla harp halindeydiler. Anlatılmak istenen mânâ genelleştirildiğinde veya bir hâdiseye münhasır olduğunda bunun mefhûm-u muhâlifi olmaz. Nitekim şu âyetlerde de durum böyledir : «İffetli olmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın.» (Nûr, 33), «Gerdeğe girdiğiniz karılarınızdan evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size harâm kılındı.» (Nisâ, 23).

İmâm Ahmed der ki : Bize İbn İdrîs'in... Ya'lâ İbn Ümeyye'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb'a sordum : Allah Teâlâ : «Sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız; namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» buyuruyor. Halbuki Allah Teâlâ insanları emîn kılmıştır. Ömer bana dedi ki : Senin şaştığına ben de şaştım ve bunu Allah Rasûlü (s.a.) ne sordum da : Bu, Allah'ın size bahşettiği bir sadakadır; onun sadakasını kabul ediniz, buyurdu.

Hadîsi Müslim ve Sünen sahipleri de bu vechile rivâyet etmişlerdir. Tirmizî : Bu hasen, sahîh bir hadîstir, derken; Ali İbn el-Medînî de : Ömer'den rivâyet edilen bu hadîs sahîhtir. Sadece bu kanaldan mahfûz olup senedinin ricâli bilinen kimselerdir, demiştir.

Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki : Bize Ebu Nuaym'ın... Ebu Hanzala el-Hazzâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Ömer'e yolculuk namazını sorduğumda iki rek'at olduğunu söyledi. Ben; biz emniyyette olduğumuz halde «Kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız...» âyeti nerede kalıyor? diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.) nün sünnetidir, diye cevâb verdi.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdullah İbn Muhammed İbn Îsâ'nın... Ebu'l-Veddâk Cebr İbn Nevf'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Ömer'e yolculuktaki (namazın) iki rek'at oluşunu sordum. O; bir ruhsattır, gökten inmiştir. Dilerseniz onu reddedersiniz, dedi.

Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn'un... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz Mekke ve Medîne arasında emniyyette olup korkmaz iken, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte (namazı) ikişer rek'at olarak kıldık.

Hadîsi Neseî de Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Abdullah İbn Avn'dan rivâyet etmiştir. Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki : Hadîsi Eyyûb, Hişâm ve Yezîd İbn İbrâhîm de... İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

Ben de derim ki : Tirmizî ve Neseî'nin Kuteybe kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'den Mekke'ye doğru (yola) çıkmışlar ve âlemlerin rabbından başka hiçbir şeyden korkuları olmadığı halde (namazları) ikişer rek'at' kılmışlardır. Hadîsi rivâyetten sonra Tirmizî, bu hadîsin sahîh olduğunu söylemiştir.

Buhârî der ki : Bize Ebu Ma'mer'in... Enes'den rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Medîne'den Mekke'ye doğru (yola) çıktık. Medîne'ye dönünceye kadar namazları ikişer rek'at olarak kıldılar. Râvî der ki : Mekke'de biraz ikâmet ettiniz mi? diye sordum. Enes : Orada on gün ikâmet ettik, dedi.

Hadîsi diğer hadîsçiler de muhtelif kanallardan olmak üzere Yahyâ İbn Ebu İshâk el-Hadramî'den rivâyetle tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'in... Hârise İbn Vehb el-Huzâî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte öğle ve ikindi namazlarını —insanların en çok ve en emniyette oldukları— Minâ'da iki rek'at olarak kıldım.

Hadîsi İbn Mâce dışındaki muhaddisler değişik kanallardan ve Ebu İshâk es-Sübey'îden rivâyet etmişlerdir. Muharî'nin lafzı şöyledir : Bize Ebu Velîd'in... Hârise İbn Vehb'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : En fazla emniyyette olduğu halde Allah Rasûlü (s.a.) Minâ'da bize namazı iki rek'at olarak kıldırdılar.

Buhârî der ki : Bize Müsedded'in... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : (Yolculukta) Hz. Peygamber (s.a.) Ebubekir, Ömer ve halîfeliğinin başlarında Osmân ile birlikte namazı iki

rek'at olarak kıldım. Sonra Osmân namazı (dört rek'ate) tamâmladı. Müslim de hadîsi Yahyâ İbn Saîd el-Kattân'dan rivâyet etmiştir.

Buhârî der ki : Bize Kuteybe'nin... Abdurrahmân İbn Yezîd'den rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : Osmân İbn Affân —Allah ondan râzı olsun— bize Minâ'da namazı dört rek'atlı olarak kıldırdı. Bu konu, Abdullah İbn Mes'ûd'a söylendiğinde, innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn dedikten sonra; Minâda namazı Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte iki rek'at olarak kıldım, Ebubekir ile birlikte iki rek'at olarak kıldım. Ömer İbn Hattâb ile iki rek'at olarak kıldım, keşki bu dört rek'attaki nasîbim o iki rek'atlar kadar olaydı, dedi.

Hadîsi, Buhârî, Sevrî kanalıyla A'meş'den rivâyet etmiştir. Kezâ Müslim de değişik kanallardan —ki daha önce geçen Kuteybe kanalı bunlardandır— tahrîc etmiştir.

Bu hadîsler, açık bir şekilde korku durumunun namazın kısaltılması için şart olmadığına delâlet etmektedir. Bunun içindir ki, âlimlerden bazıları : Burada namazı kısaltmaktan maksad; keyfiyyet bakımından kısaltmadır, değilse kemmiyyet (rek'atların sayısı) bakımından değildir, demişlerdir. İlerde geleceği üzere bu görüş Mücâhid, Dahhâk ve Süddî'ye âittir. Bunlar İmâm Mâlik'in rivâyet ettiği şu hadîse dayanıyorlar : Sâlih İbn Keysân kanalıyla... Âişe —Allah ondan râzı olsun— den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Yolculukta ve ikamette namaz ikişer rek'at olarak farz kılındı. Yolculuk namazı böylece kaldı da ikâmet halinde kılınan namaz artırıldı.

Bu hadîsi Buhârî; Abdullah İbn Yûsuf'dan, Müslim; Yahyâ İbn Yahyâ'dan, Ebu Dâvûd; Ka'nebî'den, Neseî; Kuteybe'den ve bunların dördü de Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir.

Bunlar diyorlar ki : Yolculuktaki namazda asıl, iki rek'at olduğuna ve «Namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» buyurulduğuna göre; burada kısaltmaktan maksadın kemmiyyet yönünden (rek'atların miktarında) olduğu nasıl söylenebilir?

Delâlet yönünden bundan daha da açığı İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîstir : Bize Vekî'in... Ömer —Allah ondan râzı olsun— den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Muhammed (s.a.) in dilinden kısaltmasız ve tamâm olarak yolculuk namazı iki rek'at, ramazân bayramı iki rek'at ve cum'a namazı iki rek'attır.

Hadîsi bu şekliyle Neseî, İbn Mâce ve Sahîh'inde İbn Hibbân değişik kanallardan olmak üzere Zübeyr el-Yâmî'den rivâyet etmişlerdir. Bu, Müslim'in şartlarına uygun bir isnâddır. Müslim de kitâbının mukaddimesinde bu hadîsin İbn Ebu Leylâ kanalıyla Ömer'den rivâyet edildiğini zikretmiştir. Bu durum gerek bu hadîste ve gerek başkalarında açık olarak gelmiştir. İnşâallah doğru olan da budur. Gerçi Yahyâ İbn Maîn, Ebu Hâtim ve Neseî, İbn Ebu Leylâ'nın Ömer'den hadîs

işitmediğini söylemişlerdir. Bunun yanında Ebu Ya'lâ el-Mavsılî ve Sevrî'den gelen kanallarla... Ömer'den rivâyetler vâki' olmuştur. İbn Mâce ise bu hadîsi, Yezîd İbn Ebu Ziyâd İbn Ebu Sa'd kanalıyla... Ömer'den rivâyet etmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Sahîh'inde Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, Ebu Avâne el-Vaddâh İbn Abdullah el-Yeşkûrî kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet ediyorlar ki; o, şöyle demiştir : Allah; peygamberinizin dilinden namazı hazarda dört, yolculukta iki ve korku sırasında bir rek'at olarak farz kılmıştır. Nasıl ki, hazarda önce ve sonrasında (sünnet) namaz kılınıyorsa yolculukta da böylece namaz kılınır.

İbn Mâce de hadîsi Üsâme İbn Zeyd kanalıyla Tâvûs'tan rivâyet etmiştir.

Bu hadîs İbn Abbâs'tan, —Allah ondan râzı olsun— rivâyetle sâbit olup daha önce geçen ve namazın aslının iki rek'at olduğunu belirten Âişe hadîsine zıd değildir. Fakat hazardaki namazda ziyâdelik vukû' bulmuştur. Bu, böylece ortaya çıktıktan sonra şöyle denebilir : Hazardaki namazın farziyyeti dört rek'attır. Nitekim İbn Abbâs da öyle söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Fakat İbn Abbâs ve Âişe hadîsleri yolculuk namazının iki rek'at olup; bunun kısaltılmış olmayıp tâm olduğunda birleşmişlerdir. Nitekim bu husûs Ömer —Allah ondan râzı olsun— hadîsinde de açıkça belirtilmiştir. Durum böyle olunca «Namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» âyetinden maksad, korku namazında olduğu gibi namazın keyfiyyet bakımından kısaltılmasıdır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ «Kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız...» buyurmuş, sonra da «Sen onların içinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman...» buyurmuş ve böylece kısaltmaktan maksadın ne olduğunu açıklamış, bunun niteliğini ve keyfiyyetini belirtmiştir. Yine bunun içindir ki, Buhârî «Korku namazı kitâbı» bölümünü; «Yeryüzünde (sefere) koyulduğunuz zaman, kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız... şüphesiz Allah, kâfirlere hor ve hakîr edici bir azâb hazırlamıştır» âyetleriyle başlatmıştır.

Dahhâk'dan rivâyetle «Namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» âyeti hakkında Cüveybir demiştir ki : Bu, savaş sırasındadır. Binitli olan kişi, yüzü ne tarafa olursa olsun iki tekbîrle namaz kılar.

Süddî'den rivâyetle : «Yeryüzünde (sefere) koyulduğunuz zaman, kâfirlerin size bir fenâlık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» âyeti hakkında Esbât şöyle demiştir : Yolculukta namazı iki rek'at kıldığında bu tamâmdır, kısaltma helâl değildir. Ancak kâfirlerin sana bir fenâlık yapmasından korkarsan kısaltma bir rek'attır.

Mücâhid'den naklen «Namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur.» âyeti hakkında İbn Ebu Necîh der ki : Allah Rasûlü (s.a.) ve

ashâbı Üsfân'da, müşrikler de Dacnân'da idiler. Karşılaştıklarında Hz. Peygamber (s.a.) ashâbına öğle namazını rükû', sücûd ve kıyâmları ile ve tâm olarak dört rek'at kıldırmıştı. Müşrikler de onların eşyâ ve ağırlıklarını yağmalamaya kalkmışlardı. Bu hadîsi Mücâhid, Süddî, Câbir ve İbn Ömer'den naklederek bu konudaki diğer görüşleri de zikrettikten sonra; doğru olan budur, demiştir.

İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem'in... Ümeyye İbn Abdullah İbn Hâlid İbn Üseyd'den naklettiğine göre o, Abdullah İbn Ömer'e : Biz, Allah'ın kitâbında korku namazının kısaltılmasını buluyoruz da yolcu namazının kısaltılmasını bulmuyoruz, demiş. Abdullah da şöyle cevâb vermiştir : Biz peygamberimizi (s.a.) hangi ameli işlerken bulmuşsak onu yaparız. Korku namazı, kısaltılmış olarak isimlendirilmiştir. Âyet bunun üzerine hamledilmiş olup yolcu namazının kısaltılmasına hamledilmemiştir. İbn Ömer bunu kabul etmiş ve yolculukta namazı kısaltmaya delil olarak Kur'an'ın metnini değil, kanun koyucu (Hz. Peygamber) nun fiilini almıştır. Bundan daha açığı yine İbn Cerîr'in rivâyet ettiği şu hadîstir : Bize Ahmed İbn Velîd el-Kuraşî'nin... Semmâk el-Hanefî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Ömer'e yolculuk namazını sordum. Şöyle dedi : O, kısaltmasız ve tâm olarak iki rek'attır. Kısaltma ancak korku namazındadır. Ben : Korku namazı nedir? diye sordum. Şöyle cevâb verdi : İmâm bir gruba bir rek'at kıldırır, sonra bunlar diğer grubun yerine; diğer grup da bunların yerine gelir ve imâm onlara da bir rek'at kıldırır. Böylece imâmın iki rek'atı, her bir grubun da birer rek'atı olmuş olur.

İZÂHI

İyi bil ki, «kasr» lafzı tahfîfi göstermektedir. Çünkü bu ifâde, ile namazın rek'atlarının sayısının veya edâ ediş şeklinin kısaltılmasının kasd edildiğine dâir sarîh bir hüküm yoktur. Öyleyse âyette iki görüş ortaya çıkmaktadır. Birincisi; cumhûrun görüşüdür ki, buna göre kasırdan maksad, rek'atların sayısını azaltmaktır. Sonra bu görüşü izhar edenler, iki ayrı kanâata zâhib olmuşlardır. Birincisi, buradaki kasrdan maksad misâfir namazıdır. Buna göre hazar durumunda dört rek'at olan namazlar, sefer durumunda iki rek'at kılınır. Bu kısaltmanın içine öğle, ikindi ve yatsı namazları girer. Akşam ve sabah namazları ise kısaltılmaz. İkincî görüş, bu âyetle sefer namazı değil, korku namazının kasd edildiğini söylemektedir. Bu görüş İbn Abbâs, Câbir İbn Abdullah ve bir topluluğun görüşüdür. Abdullah İbn Abbâs der ki : Allah hazar halinde namazı dört rek'at, sefer halinde de iki rek'at farz kılmıştır. Peygamberimiz Muhammed'in lisânıyla korku

namazı da bir rek'attır. Kasrdan maksad rek'atların azaltılmasıdır, diye belirttiğimiz gibi, bu görüş bu iki bölüme ayrılmaktadır.

İkinci görüş ise; kasrdan maksad, rek'atların edâ ediliş şeklindeki hafîfletmedir, der. Şöyle ki; namazda rükû' ve sücûd yerine îmâ ve işâretle yetinilmesi, yürürken ve kanlı elbise ile namaz kılınabilmesi kasrdır. Bu namaz, savaşın kızıştığı durumlarda yerine getirilir. Bu görüş, İbn Abbâs ve Tâvûs'un görüşüdür. Bunlar görüşlerinin doğruluğuna delil olarak derler ki : Eğer zorlu savaşlarda namaz, iki rek'at ve erkânına uygun olarak kılınacak olursa düşmanın saldırma ihtimâli vardır. Bu sebeble zorlu savaşlarda namazın kılınış şeklini hafîfletmek gerekir. Ancak bu kanâat zayıftır. Çünkü misâfir namazının rek'atları azaltılacak olursa, savaş halinde düşmanın namazda olduğunu bilmeyecek biçimde namaz kılmak mümkün olabilir, denilir. Ama rek'atlar çoğalırsa, süre uzayacağı için düşmanın görmediği bir anda bunu yerine getirmek mümkün olmaz.

Bizim zikrettiklerimizden muhtemel olan görüş şudur : Kasr, hafîfletme demektir. Hafîfletme ise, bazı rek'atların kaldırılması şeklinde olabileceği gibi rûkû ve sücûd yerine îmâ ve işâretle de olabilir. İyi bilin ki; kasr lafzını bazı rek'atların düşürülmesine hamletmek daha evlâdır. Buna birçok vecihden delil getirmek mümkün olur :

Birincisi; Yahyâ İbn Ümmeyye'den nakledilen şu rivâyettir : Yahyâ der ki; Ömer İbn Hattâb (r.a.) a biz emniyette iken namazı nasıl kısaltabiliriz? Allah Teâlâ; «korkarsanız namazı kısaltmanızda bir vebâl yoktur» diyor, dedim. Ömer dedi ki : Senin hayretini mûcib olan şey, benim de hayretimi mûcib oldu da Hz. Peygambere sordum. O, şöyle dedi : Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. Onun sadakasını kabul edin. Bu da gösteriyor ki; âyette söz konusu edilen kısaltma, rek'atların sayısındaki kısaltmadır. Ve bu âyetin mânâsından anlaşılan hüküm budur. İkincisi : Kısaltma bir şeyin bazı kısımlarından vaz geçip kısmaktır. Ya bu kısaltılan şey başka bir şeye verilir o zaman kısaltma denmez. Bilindiği gibi rükû' ve sücûdun yerine îmâ yapmak ve namazda yürümek, kanlı elbiseyle namaz kılmak, kısaltma olarak kabul edilemez. Bütün bunlar bir yeni hükmün tesbîtidir ve bir şeyin bir başka şeyin yerine geçirilmesidir. Şu halde kısaltmanın, bizim zikrettiğimiz şekilde tefsîri daha evlâdır.

Üçüncüsü : (من الصلاة) kavlinde kullanılan (من) teb'îz içindir. Bu da namazın bazı kısımlarının kısaltılmasının câiz olmasını gerektirir. Bu şekilde sâbit oluyor ki : Bazı rek'atların iskâtı yoluyla namazın kısaltılması şeklindeki tefsîr îmâ ve işâret yoluyla anılan tefsîrden daha uygundur.

Dördüncüsü : Kasr lafzı, arapların örfünde rek'atların sayısının

kısaltılmasına tahsîs edilmiştir. Bu mânâda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) öğle namazını iki rek'at kılınca, Zülyedeyn kendisine namazı kısalttın mı yoksa unuttun mu? diye sormuştur.

Beşincisi : Namazın şeklinin değiştirilmesi tarzındaki kısaltma, bu âyetten sonra tekrâr zikredilmektedir. Öyleyse bu âyette kasd edilen kısaltmanın, rek'atların silinmesi anlamına olması gerekir ki, tekrâr lâzım olmasın. Allah en iyisini bilendir.

Üçüncü mesele : Şâfiî merhûm der ki : Kısaltma, bir ruhsattır. Mükellef isterse tamâmlar isterse kısaltır. Ebu Hanîfe der ki : Kısaltma, vâcibtir. Misâfir dört rek'at kılar ve ikinci rek'atta oturmazsa namazı fâsid olur. Eğer ikisi arasında teşehhüd miktarı otururşa namazı tamâm olur....

Dördüncü mesele : Bazıları dediler ki; seferî namaz iki rekattır. Bu kısaltma değil tamâmı böyledir. Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiğinde; sefer namazı olduğu gibi bırakılmış hazar namazına ilâve yapılmıştır. İyi bil ki; âyetin lafzı bunu ibtâl eder. Zîrâ biz, âyette zikredilen kasırdan maksadın, rek'atların hafifletilmesi olduğunu açıklamıştık. Eğer mesele onların zikrettiği gibi olsaydı; bu, sefer namazında kısaltma olmaz hazar namazında arttırma olurdu. Allah en iyisini bilendir.

Beşinci mesele : Dâvûd ez-Zâhirî ve Zâhir ehli; seferin azı ve çoğu ruhsatın cevâzı konusunda eşittir, diye iddiâ etmişlerdir. Fukahânın cumhûru ise, belirli bir miktarla takdîr edilmemiş olan seferde ruhsat olmadığını iddiâ etmişlerdir. Zâhir ehli âyetin metnini delil getirerek dediler ki : Allah Telâ'nın; yeryüzünde gezdiğinizde namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur, kavli; şart ve cezâdan mürekkeb bir cümledir. Şart yeryüzünde gezmek, cezâ da namazı kısaltmaktır. Şart meydana gelince cezânın terettüb etmesi gerekir. Öyleyse şart olan sefer; ister uzun olsun, ister kısa olsun farksızdır. Bu konuda söylenebilecek en son söz şudur : Bu ifâde, insanın bir evden diğer eve bir mahalleden diğer mahalleye intikâli halinde de ruhsatın meydana gelmesi sonucunu doğurur.

Buna iki şekilde cevâb verilir : Birincisi; bir yerden bir yere intikâl etmeye «yeryüzünde gezme» adı verilmezse müşkil, kendiliğinden ortadan kalkar. Ama «yeryüzünde gezme» denirse, biz deriz ki; bunun geçersizliği husûsunda müslümanlar icmâ' etmişlerdir...

İkincisi «yeryüzünde gezindiğinizde» ta'bîri gösteriyor ki, yeryüzünde gezinmek bu ruhsatın hasıl olması için şarttır. Eğer yeryüzünde gezinmek mutlak intikâl için isim olabilseydi her zaman ruhsat hâsıl olabilirdi. Çünkü insan hayatı boyunca sürekli evden mescide, mescidden sokağa gider. Sürekli böyle bir intikâl mevcûd olunca bu hükmün mevcudiyyeti için onun şart olması imkânsızlaşır. Allah Teâlâ

bu hükmün sâbit olması için yeryüzünde gezinmeyi şart koştuğuna göre, anlıyoruz ki bu intikâl mutlak intikâl değildir. Sadece sefer veya sefer adı verilen gezinmedir. Bilindiği gibi sefer adı, yakına da uzağa da verilir. Görüyoruz ki, âyetin delâleti yalnızca sefer halinde ruhsatın meydana geleceğini göstermektedir.

Fukahânın bu konudaki görüşüne gelince; onlar dediler ki : Selef-i sâlihîn, seferin en az kısmının ta'yîn edilmiş olduğu konusunda icmâ' etmişlerdir. Bu husûsa delâlet eden husûs, bu konu üzerinde muhtelif rivâyetlerin meydana gelmiş olmasıdır. Birinci rivâyet : Hz. Ömer'den bir günlük sefer için namazın kısaltılacağı nakledilir. Zührî ve Evzaî de böyle demiştir. İkinci rivâyet : İbn Abbâs der ki : Bir gün ve gecelik yolculuktan fazlası için namaz kısaltılır. Üçüncü rivâyet : Enes İbn Mâlik der ki : Kısaltma için muteber olan sefer beş fersahtır. Dördüncü rivâyet : Hasan der ki : İki gecelik yürüyüştür. Beşinci rivâyet : Şa'bî, Nehaî, Saîd İbn Cübeyr der ki : Kûfe'den Medâyin'e kadar olan üç günlük yoldur. Bu, Ebu Hanîfe'nin kavlidir. Hasan İbn Ziyâd Ebu Hanîfe'den nakleder ki; bir kişi, iki gün ve iki günlük mesafeden biraz daha fazla olan bir yere sefere gittiği takdîrde namazı kısaltması câiz olur. İbn Semaâ; Ebu Yusûf ve Muhammed'den böyle rivâyet etmiştir. Altıncı rivâyet : Mâlik ve Şâfiî derler ki; bu mikdar, dört bürdtür. Her bürd dört fersahtır. Her fersah Rasûlullah (s.a.) ın dedesi Hâşim'in ölçüsüyle üç mildir. Bu çöl milinin ölçüsüyledir ki, buna göre her mil onikibin ayaktır ve dört bin adımdır. Çünkü üç ayak bir adımdır.

Fakîhler derler ki : Halkın bu sözler üzerindeki ihtilâfı şunu gösteriyor. Hükmün mutlak sefere bağlı olmadığı konusunda icmâ' vârid olmuştur. Zâhirîler dediler ki : Fukahânın bu konudaki birbirini tutmayan görüşleri, müddetin takdîri konusunda sağlam bir delil bulamadıklarını göstermektedir. Eğer bu konuda sağlam bir delil elde etmiş olsalardı, bu tutarsızlıklar olmazdı. Sahâbenin bu meselenin hükmü konusunda susmuş olması; âyetin hükmünün mutlak seferle bağlantılı olduğuna inanmalarından kaynaklanmış olabilir. Dolayısıyla bu hüküm, bu âyetle mutlak sefer için sâbittir. Hüküm Kur'an'ın metninde mezkûr olunca, ictihâd ve istinbâta ihtiyâç duyulmamıştır. Dolayısıyla bu mesele üzerinde sahâbe-i güzîn susmuştur.

İyi bil ki : Ebu Hanîfe'nin ashâbı, Rasûlullah (s.a.) ın; «müsâfir üç günlük mesâfe için mesh eder» sözüne dayanarak bu süreyi üç gün olarak takdîr etmişlerdir. Bu hadîs, üç gün mesh edilmeyince misâfir olunmaz anlamına gelir. Kişi misâfir olmazsa, seferde meşrû' olan ruhsat elde edilmez. Şâfiî'nin taraftârları ise görüşlerini Mücâhid, Atâ İbn Ebu Rebâh'ın İbn Abbâs'dan naklettikleri Rasûlullah (s.a.) ın şu hadîs-i şerîf'ine dayandırmaktadırlar : «Ey Mekke halkı, dört bürdden aşağıda

namazı kısaltmayın. Bu da Mekke'den Üsfân'a kadar olan mesâfedir.»

Zâhirîler dediler ki : Bu konu üzerinde birkaç şekilde söz söylenebilir. Birincisi; bu ifâde, Kur'an'ın umûmî metninin vâhid haberle tahsîs edilmesine dayanmaktadır ki; Zâhirîlere göre bu iki bakımdan câiz değildir. Birincisi; Kur'an ve haber-i vâhid, her biri hükmün delâlet ettiği lafız konusunda müşterek olurlar. Kur'an'ın metni kesindir. Haber-i vâhid'in metni ise zannîdir. Binâenaleyh Kur'an, haber-i vâhid'den delâlet bakımından daha kuvvetlidir. Öyleyse zayıfın güçlüye tercîhi câiz olmaz. İkincisi; haberde vârid olmuştur ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Size benden bir hadîs nakledildiğinde; onu Allah'ın kitâbıyla karşılaştırın. Eğer Allah'ın kitâbına uyarsa kabul edin, uymazsa reddedin. Bu haber gösteriyor ki; Allah'ın kitâbına muhâlif olan her haber merdûddur. Buradaki haber de kitâbın umûmî ifâdesine muhâlif olarak vârid olduğundan merdûd olması icâbeder. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XII, 18-21)

Namazı kısaltmak, onun bazı bölümlerini terk etmektir. Böylece namaz, kısaltılmış olur. Bazı rek'atların terk edilmesi veya rükû', sücûd, teşehhüd için oturma gibi bazı rükünlerini terk etmek de kısaltmadır. Bilginler, bu âyet üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları derler ki : Namazı kısaltmaktan maksad, bazı rek'atlarını terk etmektir. Bu da seferde kılınan ve yalnızca dört rek'at olan namazların iki rek'ata indirilmesi şeklindeki kısaltılmış namazdır. Bazıları da demişlerdir ki : Burada kasd edilen husûs, mutlak olarak korku namazı veya namazın şekillerinden bir şekildir ki; bu husûs bir sonraki âyet-i kerîme'de açıklanacaktır. Bazı bilginler de, namazın rek'atlarının değil şeklinin kısaltılmasının kasd edildiğini söylerler. Diğer bir grup da der ki : Kısaltılmadan maksad, hem sayısının, hem de rükünlerinin kısaltılmasıdır.

(.....)

Bugün genellikle müslümanların kendilerine uydukları fakîhler derler ki : Namazı kısaltmak —cem' etmek ve Ramazân'da oruç yemek de böyledir— her seferde olmaz. Mutlakâ uzun sefer olmalıdır. Bu uzun seferin en azı da Mâlikî ve Şâfiî'lere göre iki konak, Hanefî'lere göre üç konaktır. Bir konak ise, Hâşimî mili ile yirmidört mildir ki, yaya olarak bir günlük mesâfedir. Veya yüklü hayvanlarla bu kadarlık mesâfedir. Bu konu üzerinde icmâ' edilmiş değildir. Bu husûsda sahîh bir hadîs de vârid olmamıştır. Eski fakîhler ve imâmlar bu konuda ihtilâf etmişlerdir. İbn el-Münzir Feth el-Bârî'de bu konuda; yirmi değişik görüş zikretmiştir. Ramazân'da oruç bozmak, lügat bakımından sefer adı verilebilecek her yolculuk için mübâhtır. Âyetten anlaşıldığı şekliyle kısaltma da böyledir. Sünnet-i Seniyye'de bu mutlak ifâdeyi sınırlayacak bir kayıt yoktur... Java'dan Muhammed Abduh'a şöyle bir soru soruldu : Hadîs-i şerîf'te yer alan «ey Mekke halkı,

Mekke'den Usfân'a ve Tâif'e kadar olan dört bürdden daha aşağı mesâfede namazınızı kısaltmayınız.» ifâdesine binâen sefer için bir mesâfe ta'yîni mümkünmüdür değil midir? Dört bürd ise, Hâşimî mili ile kırksekiz mil eder. Buna göre kilometre hesâbı ile şer'an muteber olan mesâfe ne kadar olabilir?

Muhammed Abduh, verdiği cevâbda dedi ki : Soranın zikrettiği hadîsi, Taberânî İbn Abbâs'dan nakletmiştir. Hadîsin isnâdında yer alan Abdülvehhâb İbn Mücâhid İbn Cübeyr'in rivâyeti hakkında İmâm Ahmed zayıf bir tarafı yoktur derken, Nevevî onun yalancı olduğunu söyler. Ezdî ise, ondan hadîs rivâyet etmenin doğru olmadığını belirtir. Mâlik ve Şâfiî, bu hadîsi Abdullah İbn Abbâs'dan mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Eğer hadîsin Peygambere ulaştırılması sahîh değilse, delil olarak kullanılamaz. Enes İbn Mâlik'e namazı kısaltmanın mesâfesi sorulduğunda demiş ki; Hz. Peygamber üç mil veya üç fersah yola çıkınca, iki rek'at namaz kılardı. İmâm Ahmed ve Müslim ile Ebu Dâvûd bu hadîsi Şu'be kanalıyla da rivâyet ederler. Şu'be, fersah ve millerde şüphe eden râvîdir. Fukahâdan bazıları derler ki; dört mil, üç fersahın içinde yer alır, dolayısıyla daha fazlası için benimsenmesi gerekir. Daha az olduğu görüşü ise, kesinlik kazanan görüştür. (.....)

Şöhret bulan rivâyete göre, bir berîd dört fersahtır. Fersah üç mildir. Bir mil ise gözün alabildiği mesâfedir. Çünkü kelime buradan alınmıştır. Bu mesâfeden sonra göz yanılır, görmez. Kıyâs yoluyla gözün görebileceği mesâfenin altıbin kulaç olduğunu, her kulacınsa ondört parmak olduğunu söylemişlerdir. Parmak, yaygın ve mu'tedil parmak olacaktır. Bir parmak, altı arpa tanesi boyundadır. Arpa tanesi, dengeli ve yaygın olacaktır. Bazıları derler ki : Bu, insan ayağıyla onikibin ayaktır. Fersah metre olarak beşbin beşyüz kırkbir metredir : (.....) (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, V, 370 - 371).

Ömer İbn Hattâb der ki : Yolcu namazı, iki rek'attır. Cum'a namazı iki rek'attır, bayram namazı iki rek'attır. Bu, Hz. Muhammed'in lisânıyla kısaltılmaksızın tamâmıdır. Ona iftirâ eden, kaybetmiştir. Bu husûs, Hz. Ömer'den sâbittir. Hz. Peygambere biz emniyette olduğumuz halde (savaş korkusu bulunmadığı halde) namazı neden kısaltıyoruz? diye sorduğunda Hz. Peygamber ona, şöyle demiştir : Bu, Allah'ın size vermiş olduğu bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin. Bu iki hadîs arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber ona, bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır, diye cevâb vermiştir. Bu, Allah'ın müsâmaha verdiği kolaylık değildir. Bu cevâb karşısında Ömer, âyette halktan bir çoğunun anladığı gibi sayı bakımından kısaltmanın bulunmadığını anlamış ve yolcu namazı iki rek'attır, kısaltılmaksızın tamâmı budur, demiştir. Buna göre âyette, namazın sayısını kısaltmanın mübâh oldu-

ğuna ve bunun yasaklandığına dâir bir delâlet yoktur. Namaz kılan isterse kısaltır, isterse tamâmlar. Böyle bir delâlet yoktur. Rasûlullah (s.a.) seferlerinde ikişer rek'at namaz kılardı ve hiçbir zaman için dört rek'at kılmamıştı. Sadece korku namazında böyle kılmıştı. Enes der ki : Ben, Hz. Peygamberle Medîne'den Mekke'ye gittim. O, biz Medîne'ye dönünceye kadar iki rek'at namaz kıldırdı. Abdullah İbn Mes'ûd'a, Osmân İbn Affân'ın Minâ'da dört rek'at kıldığı haberi ulaşınca; innâlillah ve innâileyhi râciûn, biz Rasûlullah'la Minâ'da iki rek'at kıldık, Ebubekir'le Minâ'd'a iki rek'at kıldık, Ömer'le ben iki rek'at kıldım. Benim hiçbir zaman dört rek'attan payım olmadı, demiştir... Abdullah İbn Ömer der ki : Ben Rasûlullah (s.a.) ile arkadaşlık ettim. O, seferde iki rek'attan fazla kılmazdı. Ebubekir, Ömer ve Osmân da böyle yaptılar. Osmân, hilâfetinin sonunda bunu dörde tamâmladı. İşte aleyhindeki hareketlerin başlamasının sebeplerinden birisi de bu idi. Ve onun bu davranışı için değişik yorumlar yapılmıştır. (Cemaleddîn el-Kâsımî, Mehâsin et-Te'vîl, V, 1510 - 1511)

———oOo———

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا
أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ
وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن
مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ
عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

102 — Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da alsınlar. Secdeye vardıklarında onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar. Tedbîrli olsunlar, silâhlarını alsınlar Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için silâh ve eşyânızdan gâfil bulunmanızı arzu ederler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanıza bir beis

yoktur. Fakat dikkatli olun. Allah, şüphesiz alçaltıcı kâfirlere bir azâb hazırlamıştır.

Savaşta Namaz

Korku namazının bir çok çeşitleri vardır. Düşman bazen kıble yönünde olabileceği gibi, bazen başka yönlerde de olabilir. Namaz dört rek'atlı, akşam namazında olduğu gibi üç rek'atlı, sabah ve yolculuk namazında olduğu gibi iki rek'atlı olabilir. Sonra bazan cemâatle kılınabileceği gibi harbin kızıştığı durumlarda cemâatle namaza güç yetirilemeyebilinir. Kıbleye karşı veya kıbleye dönmeden; yaya, ya da binitli olarak tek başına kılınabilir. Sonra hem yürür ve hem de düşmanla vuruşurken namaz kılınabilir. Daha önce geçen İbn Abbâs hadîsine dayanarak âlimlerden bazıları (bu durumlarda) namazın bir rek'at kılınacağını söylemişlerdir. Ahmed İbn Hanbel böyle der. Münzirî'nin «el-Havâşî» de naklettiğine göre; Atâ, Câbir, Hasan, Mücâhid, Hakem, Katâde ve Hammâd bu görüşü paylaşmışlar; Tâvûs ve Dahhâk da bu görüşe zâhib olmuşlardır. Ebu Âsım el-Abbâdî de Muhammed İbn Nasr el-Mervezî'nin, korku halinde sabah namazının bir rek'at olarak kılınacağı görüşünde olduğunu, nakletmiştir. İbn Hazm da bu görüşe katılmıştır. İshâk İbn Rahûye der ki : Karşılıklı çarpışma durumunda; îmâ ile kılacağın bir rek'at sana yeter. Şâyet buna da güç yetiremezsen bir secde yeterlidir. Çünkü bu da; Allah'ı zikretmektir. Diğerleri, bir tekbîrin yeteceğini söylemişlerse de herhalde bu; bir rek'at olmalıdır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel ve ashâbı bu görüşte olup aynı görüşü Câbir İbn Abdullah, Abdullah İbn Ömer, Kâ'b, bir çok sahâbî ve Süddî kabul etmişlerdir. Bu görüşü İbn Cerîr de rivâyet etmiştir. Ancak bu görüşü rivâyet edenler, bir tekbîrin yeterli olacağı konusundaki görüşü zâhirî ile alarak rivâyet etmişlerdir. Nitekim İshâk İbn Rahûye'nin mezhebi böyledir. Bu görüşe zâhib olan Emîr Abdülvehhâb İbn Buht el-Mekkî şöyle demiştir : Şâyet tekbîre de güç yetiremez ise, kendi kendine olanı (yani niyeti) terk etmez. Bu görüşü Saîd İbn Mansûr Sünen'inde İsmâîl İbn Ayyâş'dan, Şuayb İbn Dînâr'dan rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Âlimlerden bazıları da; savaş özrüne binâen namazı geciktirmenin mübâh olduğu görüşündedirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Ahzâb (Hendek muhârebesi) günü öğle ve ikindi namazlarını geriye bırakarak ikisini birden güneş battıktan sonra kılmış; bunlardan sonra da akşam ve yatsıyı kılmışlardır. Bu olaydan sonraki Kurayza oğulları gününde, orduyu onların üzerine göndermek üzere hazırladığında : Kurayza oğullarına ulaşmadan içinizden hiç kimse ikindiyi kılmasın, buyurmuşlardı. Onlar yolda iken ikindi namazı vakti gelmiş; içlerinden

bir kısmı : Allah Rasûlü (s.a.) bizden sadece yürümeyi hızlandırmamızı istemiş; değilse namazı vaktinden sonraya bırakmamızı istememiştir, diyerek namazı vaktinde ve yolda kılmışlar; diğer bir bölümü ise, ikindi namazını geriye bırakarak güneş battıktan sonra ve Kurayza oğullarının yurdunda kılmışlardı. Allah Rasûlü (s.a.) bu iki gruptan hiç birine kızmamıştı. Biz bu konuyu «es-Sîre» kitâbında ele alarak ikindi namazını vaktinde kılanların doğruya daha yakın hareket ettiklerini, diğerlerinin de ma'zûr olduklarını açıklamıştık. Cihâd ve la'netlenmiş Yahûdî grubundan ahdi bozanları muhâsara altına almaları sebebiyle, namazı te'hîr etmiş olmaları onların ma'zûr görülmelerinin delîlidir. Cumhûr ise şöyle demektedir : Bütün bunlar korku namazıyla neshedilmiş, kaldırılmıştır. Korku namazı o sırada henüz nâzil olmamıştı. Korku namazı nâzil olunca; namazı geciktirme de bununla kaldırılmış oldu. Bu, İmâm Şâfiî ve Sünen sahiplerinin rivâyet etmiş oldukları Ebu Saîd el-Hudrî hadîsinde daha açıktır. Ancak Buhârî'nin Sahîh'inde «Kale Harblerinde ve Düşmanla Karşılaşmalarda Namaz Bâbı» bölümünde rivâyet ettiği şu hadîs gerçekten müşkildir : Evzaî der ki : Fetih hazır olup da namaza güç yetiremezlerse; herkes kendi kendine ve îmâ ile namaz kılar. Îmâ ile namaza güç yetiremezlerse; savaşın durumu açıklığa kavuşuncaya veya emîn oluncaya kadar namazı te'hîr ederler ve iki rek'at olarak kılarlar. Eğer buna da güçleri yetmezse; sadece tekbîr onlara yeterli olmayıp emîn oluncaya kadar namazı te'hîr ederler. Mekhûl de bu görüştedir. Enes İbn Mâlik der ki : Şafak sökerken ve savaş kızışmış iken Tüster kalesi savaşında bulundum. Namaza güç yetiremediler de namazı ancak gün yükseldikten sonra kılabildiler. Biz namaz kılarken Ebu Mûsâ da bizimle beraberdi ve fetih bize nasîb oldu. Enes der ki : Bu namaz mukâbilinde ne dünya ne de ondakiler beni sevindiremezdi. Buhârî'nin zikrettikleri burada bitiyor. Bundan sonra Buhârî Ahzâb (Hendek savaşı) günündeki namazın tefsîrine dâir olan hadîsi, sonra da Kurayza oğulları hâdisesinde ikindi namazını (Kurayza oğullarına varmadan) ikindiyi kılmaları emredilen hadîsi zikreder ki, ona göre tercîh edilen görüş bu gibidir. En doğrusunu Allah bilir.

Bu görüşe zâhib olanlar; görüşlerine Tüster fethi günü Ebu Mûsâ ve ashâbının yaptıklarını delil getirirler. Bu hâdise meşhûrdur. Ancak bu Ömer İbn Hattâb'ın halîfeliğinde vukû' bulmuştur ve ne Hz. Ömer'in, ne de sahâbeden birinin bunu hoş karşılamadığı rivâyet edilmemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Bunlar diyorlar ki : Korku namazı Hendek muhârebesinde meşrû' kılınmıştır. Çünkü siyer ve Meğâzî âlimleriyle diğer âlimlerin Cumhûrunun kavline göre Zât'ür-Rikâ gazvesi Hendek'ten öncedir. Bu, Muhammed İbn İshâk, Mûsâ İbn Ukbe, Vâkidî, onun kâtibi Muhammed İbn Sa'd, Halîfe İbn Hayyât ve başkalarınca zikredilmiştir. Buhârî ve başkaları da Zât'ür-Rikâ'nın Ebu Mûsâ hadîsine

dayanılarak, Hendek harbinden sonra; Hayberden önce olduğunu söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir. Müzenî, Kâdı Ebu Yûsuf ve İbrâhîm İbn İsmâîl İbn Uleyye'nin korku namazının Hendek günü Hz. Peygamberin namazı geciktirmesi ile neshedilmiş olduğunu söylemeleri gerçekten garîb ve şaşırtıcıdır. Şurası muhakkaktır ki; Hendek harbinden sonra korku namazına delâlet eden hadîsler sâbit olmuştur. O günde namazın te'hîrinin Mekhûl ve Evzaî'nin söylediklerine hamledilmesi daha kuvvetli ve doğruya daha yakındır. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Sen onların içinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman...» buyuruyor ki; burada Hz. Peygambere hitâb ile korku namazında sen onlara imâm olarak namaz kıldırdığında... denilmektedir. Bu, birinci durumdan farklıdır. Zîrâ hadîsin delâleti üzre; orada namazın tek başına, yaya ve binitli olarak, kıbleye dönülerek veya dönülmeyerek bir rek'at'e indirilmesi söz konusudur. Sonra cemâatle ve bir imâma uyarak kılınan namazın durumu zikredilmiştir. Cemâatta bir çok iyiliğin bulunması nedeniyle —bu âyet-i kerîme'yi delil getirerek— cemâatin vâcib olduğu görüşüne zâhib olanlar ne güzel delil getirmiş oluyorlar. Şâyet vâcib olmasaydı; buna cevâz verilmezdi. «Sen onların içinde olup da...» âyetini delil getirerek ondan sonra bu sıfatın ortadan kalktığını söyleyip, korku namazının Hz. Peygamberden sonra neshedilmiş olduğunu söyleyenlerin istidlâli zayıftır. Burada onlara : «Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara duâ et. Senin duân şüphesiz ki onlar için bir sükûnettir.» (Tevbe, 103) âyetini delil getirerek zekât vermek istemeyenlere cevâb verilir. Onlar diyorlardı ki : Biz, zekâtımızı Hz. Peygamber (s.a.) den sonra hiç kimseye vermeyiz. Bununla birlikte sahâbe onları reddetmiş, bu istidlâllerini kabul etmemiş, onları zekât vermeye zorlayarak vermeyenlerle savaşmışlardır.

Bu namazın niteliğini anlatmadan önce âyet-i kerîme'nin nüzûl sebebini zikredelim :

İbn Cerîr der ki : Bize Müsennâ'ın... Ali —Allah ondan razı olsun— den rivâyetine göre o şöyle demiştir : Neccâr oğullarından bir kavim Allah Rasûlü (s.a.) ne : Ey Allah'ın Rasûlü, biz yeryüzünde yolculuk yapıyoruz, nasıl namaz kılalım? diye sordular. Allah Teâlâ da : «Sefere çıktığınız zaman... namazı kısaltmanızda size bir vebâl yoktur.» âyetini indirdi. Sonra vahiy kesildi. Bundan bir sene sonra Allah Rasûlü (s.a.) harbe çıktı ve öğle namazı kıldırdı. Müşrikler : Muhammed ve ashâbı arkalarından size bir imkân ve fırsat verdiler. Onlara hücûm etmeyelim mi? dediler. Onlardan birisi de : Bunun peşinden onlar için bir diğer misli daha var, dedi ve Allah Teâlâ da iki namaz arasında : «Kâfirlerin

size bir fenâlık yapmasından korkarsanız...» âyetlerini indirdi ve korku namazı (savaş halinde kılınacak namazın şekli) nâzil oldu.

Bu hadîsin sevkedilişi gerçekten garîbtir. Ancak Ebu Ayyâş Zeyd İbn Sâmit'den rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf bunun bazı kısımlarını desteklemektedir :

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Ayyâş'dan rivâyetine göre, o, şöyle demiştir : Biz Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Usfân'da idik. Müşrikler bizi karşıladılar. Başlarında Hâlid İbn Velîd vardı. Onlar bizimle Kıble arasında idiler. Hz. Peygamber (s.a.) bize öğle namazını kıldırdı. (Müşrikler) : Onlar bu halde iken haklarından gelsek ya, dediler. Ancak peşinden de : Şimdi onlara oğullarından ve nefislerinden daha sevimli olan bir namaz gelecek, dediler. Râvî der ki : Öğle ile ikindi arası Cibrîl : «Sen onların içinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman...» âyetlerini getirdi. Namaz vakti gelince Hz. Peygamber (s.a.) onlara emretti, silâhlarını aldılar. Bizi arkasında iki sâf olarak dizdi. Sonra sükû'a vardı, hepimiz rükû'a vardık. Rükû'dan başını kaldırdı, hepimiz rükû'dan doğrulduk. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) arkasındaki bir saf ile secdeye vardı. Diğerleri ayakta onları koruyordu. Onlar secde edip doğrulunca diğerleri oturdular ve yerlerinde secdeye vardılar. Sonra bunlar diğerlerinin sâfına ilerledi ve öndekiler arkadaki safın yerine geçtiler. Sonra Allah Rasûlü rükû'a vardı ve hepsi rükû'a eğildiler. Rükû'dan doğrulduklarında hepsi birden rükû'dan doğruldu. Sonra arkadakiler ayakta kalıp kendilerini (onları) korurken, Allah Rasûlü (s.a.) ve arkasındaki halk secde ettiler. Onlar oturunca diğerleri de oturup secde ettiler. Sonra Allah Rasûlü, hepsi ile birlikte selâm verdi ve namazdan ayrıldı. Râvî der ki : Allah Rasûlü bu namazı biri Usfân'da, diğeri Selîm oğulları yurdunda olmak üzere iki kerre kıldırdı.

Bu hadîsi İmâm Ahmed, Ğundür'den, o Şu'be'den, o da Mansûr'dan rivâyet etmiştir. Hadîsi Ebu Dâvûd Saîd İbn Mansûr'dan, o da Cerîr İbn Abdülhamîd'den; Neseî ise Şu'be ve Abdülazîz İbn Abdüssamed kanalıyla Mansûr'dan rivâyet etmiştir.

Bu hadîsin isnâdı sahîh olup, diğer hadîsler bunu desteklemektedir. Bu cümleden olarak; İmâm Buhârî şöyle rivâyet eder : Bize Hayve İbn Şureyh'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) namaza kalktı, insanlar da onunla birlikte namaza kalktı. Allah Rasûlü, tekbîr getirdi, insanlar da onunla birlikte tekbîr getirdiler. Rükûa vardığında; onlardan bir grup rükûa vardı. Secde ettiğinde bir grup onunla birlikte secde etti. Sonra Allah Rasûlü ikinci rek'ata kalktı. Secde edenler kalkıp kardeşlerini korudular. Sonra diğer grup gelerek rükû' ve secdeye Hz. Peygamber ile birlikte vardılar. Hepsi toptan namazda idiler. Ancak bir kısmı diğer bir kısmını koruyordu.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr'ın... Süleymân el-Yeşkürî'den rivâyetine göre; o. namazı kısaltmanın hangi gün nâzil olduğunu ya da o günün hangi gün olduğunu Câbir İbn Abdullah'a sormuştu. Câbir şöyle dedi : Şam'dan gelen bir Kureyş kervânını karşılamak üzere çıkmıştık. Biz bir hurmalıkta iken kavimden bir adam Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek : Ey Muhammed, dedi. Allah Rasûlü evet, buyurdu Adam : Benden korkuyor musun? diye sordu. Allah Rasûlü hayır, buyurdu. Adam : Seni benden kim koruyacak? diye sordu. Allah Rasûlü de : Beni senden Allah korur, buyurdu. Adam kılıcını çekti sonra onu tehdîd etti. Sonra Allah Rasûlü binitlere binilmesini ve silâhların alınmasını nidâ ettirdi. Daha sonra namaza çağrıldı. Allah Rasûlü (s.a.) bir grup kendilerini korurken, diğer bir gruba namaz kıldırdı. Arkasındakilere iki rek'at kıldırdı. Sonra arkasındakiler topukları üzere geri geri giderek, arkadaşlarının saflarında durdular. Diğerleri geldi ve Allah Rasûlü onlara iki rek'at kıldırdı, selâm verdi. Arkaya geçenler onları koruyordu. Hz. Peygamber böylece dört rek'at kılmış olurken kavmin namazları ikişer rek'at olmuştu. İşte o gün Allah Teâlâ namazların kısaltılmasını bildirerek mü'minlere silâhlarını almalarını emretti.

İmâm Ahmed der ki : Bize Süreyc'in... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) Hasafe savaşçılarıyla savaşıyordu. Onlardan Gavres İbn Hâris adındaki birisi gelerek kılıcı ile Allah Rasûlü (s.a.) başına dikildi ve : Seni benden kim kurtarır? diye sordu. Allah Rasûlü de : Allah, buyurdu. Adamın kılıcı elinden düştü ve Allah Rasûlü onu alarak; şimdi seni benden kim kurtarır? buyurdu. Adam : Alanların hayırlısı ol, dedi. Allah Rasûlü : Allah'dan başka ilâh olmadığına, benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin? buyurdu. Adam; hayır, dedi. Fakat seninle harbetmiyeceğime ve seninle savaşan kavmimle beraber olmayacağıma sana söz veririm, dedi. Allah Rasûlü onu serbest bıraktı da adam kavmine vararak : İnsanların en hayırlısının yanından geldim, dedi. Namaz vakti gelince Allah Rasûlü (s.a.) korku namazı kıldırdı. İnsanları ikiye ayırmıştı : Bir grup düşmanın karşısında dururken diğer grup Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte namaz kıldılar. Yanında olan gruba Hz. Peygamber iki rek'at namaz kıldırdı ve onlar çekilerek düşmanlarının karşısında olanların yerinde durdular. Düşmanlarının karşısında olanlar gelerek Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte iki rek'at namaz kıldı. Böylece Allah Rasûlü (s.a.) dört rek'at, topluluk da ikişer rek'at namaz kılmış oldu.

Hadîsi bu yönden sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân'ın... Yezîd el-Fakîr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Câbir İbn Abdullah'a yolculuktaki iki rek'atin kısaltılmış olup olmadığını sordum. Câbir İbn Abdullah şöyle cevâb verdi : Yolculuktaki iki rek'at tamâmdır. (kısaltılma-

mıştır.) Kısaltma savaş sırasında bir rek'attır. Biz bir keresinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte savaşta idik. Namaza kalkıldı. Allah Rasûlü (s.a.) onları ikiye bölerek bir yarısını kaldırdı, diğer grubu da düşmanın karşısına koydu. Birinci gruba bir rek'at kıldırdı ve onlara iki secde yaptırdı. Sonra geriye kalanlar bunların yanına gelerek yerlerinde durdular. Bunlar da diğerlerinin düşmana karşı olan yerlerini aldılar. Gelenler kalkarak Allah Rasûlü (s.a.) nün arkasında durdular ve Allah Rasûlü onlara bir rek'at kıldırarak iki secde yaptırdı. Sonra Allah Rasûlü oturup selâm verdi. Hem arkasında olanlar, hem de diğerleri selâm verdiler. Böylece Allah Rasûlü .iki rek'at, toplulukta birer rek'at namaz kılmış oldu. Sonra Câbir : «Sen onların içinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman...» âyetini okudu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) onlara korku namazı kıldırdı. Bir saf önünde, bir saf arkasında durdu. Allah Rasûlü arkasında olanlara iki secdeli bir rek'at kıldırdı. Sonra bunlar ilerleyerek arkadaşlarının yerinde durdular. Diğerleri de gelerek bunların yerinde durdular. Allah Rasûlü onlara da iki secdeli bir rek'at kıldırıp selâm verdi. Hz. Peygamber (s.a.) iki rek'at, onlar da bir rek'at kılmış oldu.

Hadîsi Neseî de Şu'be kanalıyla rivâyet etmiştir. Hadîs Câbir'den gelen muhtelif kanallardan rivâyet edilmiş olup başka bir kanaldan ve başka bir lafızla Müslim'in sahîh'inde de bulunmaktadır. Gerek sahîhde ve gerekse Sünen ve Müsned'lerde hadîsi Câbir'den büyük bir cemâat rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Sâlim'den, onun da babasından rivâyetine göre; o, «Sen onların içinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, korku namazıdır. Allah Rasûlü (s.a.), bir grup düşmanın karşısında dururken iki gruptan birine bir rek'at namaz kıldırdı. Sonra düşmanın karşısında olan grup geldi ve Allah Rasûlü (s.a.) onlara diğer bir rek'atı kıldırdı ve onlara selâm verdirdi. Sonra her bir grup kalkıp birer rek'at daha kıldılar.

Muhaddislerden bir cemâat bu hadîsi Ma'mer kanalıyla kitaplarında rivâyet etmişlerdir. Bu hadîs ,sahâbeden bir cemâatten bir çok kanaldan da rivâyet edilmiştir. Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh bu hadîsin tarîklerini ve lafızlarını güzel bir şekilde zikretmiştir. İbn Cerîr de böyledir. İnşâallah bunları «el-Ahkâm el-Kebîr» kitâbında zikredeceğiz. Güvenimiz Allah'adır.

Korku namazında silâh taşımanın emredilmesine gelince; âyetin zâhirine göre âlimlerden bir grup bunun vâcib olduğunu söylemişlerdir. Şâfiî'nin iki kavlinden biri böyledir. «Yağmurdan zarar göreceksenız, veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Bu-

nunla beraber dikkatli olun.» âyeti de buna delâlet eder. Yani korku üzre olur ve silâhlara ihtiyâç duyarsanız külfet olmaksızın onları kuşanabilirsiniz. «Allah, kâfirlere hor ve hakîr edici bir azâb hazırlamıştır.»

İZÂHI

Tantâvî Cevherî de şöyle diyor :

Bu konuda bilginlerin görüşleri :

1 — Müsâfir namazı; kısaltılmaksızın tâm olarak iki rek'attır. Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Câbir İbn Abdullah, Süddî ve Ebu Hanîfe'ye göre böyledir. Bu takdîrde kısaltılması, rükû' ve secdelerin hafîfletilmesidir.

2 — Müsâfir namazı esâs iki rek'at değil, kısaltılmış olarak iki rek'attır. Bu, Mücâhid'in, Tâvûs'un ve Şâfiî ile Ahmed İbn Hanbel'in görüşüdür.

3 — Mübâh olan her seferde kısaltmak câizdir. Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbn Hanbel ve Cumhûr'un görüşü budur.

4 — Namazı kısaltmak ancak hacc, umre, cihâd veya Allah'a itâat için yapılan seferlerde câizdir.

5 — Günâh için çıkılmış seferde namazı kısaltmak, câiz değildir. Ebu Hanîfe ve Sevrî, bu tür seferde de namazı kısaltmayı câiz görürler.

Hangi seferde namaz kısaltılacaktır?

1 — Dâvûd ve Zâhirî mezhebi mensûbları, uzun olsun kısa olsun her seferde namazı kısaltmanın câiz olduğunu söylerler. İmâm Mâlik'den de bu görüş rivâyet edilir.

2 — Evzaî, bir günlük sefer şartını öngörür.

3 — Hasan ve Zührî, iki günlük sefer şartını ön görür.

4 — Şâfiî, iki gecelik yürüyüşü şart koşar. Bu da on altı fersah tutar. Her fersah üç mildir. Binâenaleyh Hâşimî mili ile kırksekiz mil mesâfe gerekir. Hâşimî mili altıbin kulaçtır. Her kulaç, yayılan ve mu'tedil parmaklar ile yirmidört parmakdır. Bir parmak, altı arpa tânesidir. Bunlar da yayılan ve orta halli olacak.

5 — Abdullah İbn Ömer, İbn Abbâs dört bürdlük mesâfede namazı kısaltır ve orucu bozarlardı. Bu da daha önce geçtiği gibi onaltı fersah eder. İmâm Mâlik, Ahmed İbn Hanbel ve İshâk'ın görüşü böyledir.

Sevrî, Ebu Hanîfe ve Kûfe halkı üç günlük mesâfeden daha az sürede namaz kısaltılmaz, derler. Görülüyor ki, Ebu Hanîfe şiddetli davranmış, Dâvûd ve zâhirî mezhebi mensûbları kolaylaştırmışlar, geriye

kalanlar da ortak tavır takınmışlardır. Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygambere bu konuyu danıştığında, Rasûlullah'ın, bu Rabbınızın size verdiği bir sadakadır onun sadakasını kabul edin, dediği rivâyet edilir ki, bu rivâyeti Müslim tahrîc etmiştir. Şâfiî'ye göre, seferde namazı kısaltmak bir ruhsattır. Tamâmlamak ise azîmettir. Çünkü, «vebâl yoktur» kavli tahfîf ve ruhsat sadedinde kullanılır, azîmet sadedinde kullanılmaz. Hanefîler ise derler ki : Bu bir azîmettir, ruhsat değildir. Hz. Ömer'in sefer namazı kısaltılmaksızın Peygamberimiz Muhammed (s.a.) in dilinde tamı tamına iki rek'attır, kavline göre tamâmlamayı câiz kabul etmezler. (Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, III, 67).

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَوٰةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ
فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ
الْقَوْمِ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

103 -- Namazı kıldıktan sonra ayakta iken, otururken, yanlarınız üstü yatarken de Allah'ı anın. Emniyete kavuştuğunuzda; namazı dosdoğru kılın. Namaz; şüphesiz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur.

104 — O (düşman olan) kavmi aramakta gevşek davranmayın. Siz acı çekiyorsanız onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Halbuki siz, Allah'tan onların beklemedikleri şeyleri bekliyorsunuz. Ve Allah Alîm, Hakîm olandır.

Namaz ve Cihâd

Başka namazlardan sonra meşrû' ve teşvîk edilmiş olmakla birlikte Allah Teâlâ bu âyette korku namazının peşinden Allah'ı çokça anmayı emretmektedir. Zîrâ namazın rükünlerindeki hafîfletme ve başka namazlarda olmayan gidip gelme ve benzeri ruhsatlardan dolayı burada Allah'ı çokça anma emri apayrı bir anlam taşımaktadır. Allah Teâlâ harâm aylar hakkında : «Onlarda kendilerinize zulmetmeyiniz.»

(Tevbe, 36) buyuruyor. Harâm ayların dışında kişinin kendine zulmetmesi elbette yasaklanmıştır. Fakat bu aylardaki bu yasak bu ayların büyüklüğü ve harâmlığı sebebiyle daha da anlamlıdır. Allah Teâlâ bunun içindir ki; burada da : «Namazı kıldıktan sonra ayakta iken, otururken, yanlarınız üstü yatarken de (diğer hallerinizde de) Allah'ı anın.» buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Emniyete kavuştuğunuzda (emniyete kavuşup korku bittiğinde ve sükûnet hâsıl olduğunda) namazı dosdoğru (tâm olarak, emredildiğiniz şekilde hadlerine, huşû'una, secdelerine, rükû'larına ve bütün şartlarına uymak sûretiyle) kılın.»

«Namaz, şüphesiz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur.» âyetindeki (كِتَابًا) kelimesini İbn Abbâs, farz şeklinde tefsîr etmiştir. Aynı tefsîr Mücâhid, Sâlim İbn Abdullah, Ali İbn el-Hüseyn, Muhammed İbn Ali, Hasan, Mukâtil, Süddî ve Atiyye el-Avfî'den de rivâyet edilmiştir.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun Katâde'den rivâyetine göre; İbn Mes'ûd, «Namaz, şüphesiz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Haccın vakti gibi namazın da bir vakti vardır.

Zeyd İbn Eslem de bu âyet hakkında şöyle demiştir : Dağınık ve değişik vakitlerde belli bir farz olmuştur. Bir yıldız geçince başka bir yıldız gelir. Yani bir vakit geçince diğer bir vakit gelir.

Allah Teâlâ : «O kavmi aramakta gevşek davranmayın.» buyuruyor ki; düşmanlarınızı aramakta (peşlerinden gitmekte) zayıf davranmayın, bu konuda gayretli olup onlarla savaşın ve onlar için her bir gözetleme yerinde oturun, demektir. Allah Teâlâ : «Siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar.» buyuruyor ki; size nasıl yara ve öldürülme isâbet etmişse aynı şey onların da başına gelmiştir. Başka bir âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Eğer size bir yara dokunduysa şüphesiz o kavme de o kadar yara dokunmuştur.» (Âl-i İmrân, 140).

Bundan sonra : «Halbuki siz Allah'tan onların beklemedikleri şeyleri bekliyorsunuz.» buyuruyor. Yara ve acılara dûçâr kalma bakımından siz ve onlar eşitsiniz. Ancak siz Allah'tan sevâb, zafer ve desteklenme bekliyorsunuz. Halbuki onlar böyle bir şey beklemiyorlar. O halde sizler cihâda onlardan daha lâyıksınız. Allah'ın kelimesini (dinini) doğrultmak ve yüceltmekte arzu ve isteğiniz daha şiddetli olmalıdır. «Ve Allah Alîm, Hakîm olandır.» Kazâ ve kaderinde, şer'î ve kevnî hükümlerinden yerine getirip terkettiğinde O, hikmet ve ilim sahibidir. Her durumda hamdedilen de O'dur.

İZÂHI

İyi bil ki Allah Teâlâ, bu âyet-i celîle'de namazın özel vakitlere göre takdîr edilmiş olduğunu belirtmektedir. Fakat burada namazın vakitlerini özet olarak zikretmiş, diğer âyetlerde bu vakitleri açıklamıştır. Bu âyetler beş tanedir :

Birincisi; Allah Teâlâ'nın «namazları ve orta namazı muhâfaza edin» (Bakara, 238) âyet-i kerîme'sidir. Âyetteki namazlar kelimesi, üç vakit namaza delâlet eder. Orta namaz ta'bîri ise, bu üçten biri olamaz. Olduğu kabul edilecek olursa, tekrâr îcâb eder. Öyleyse üçün üzerinde artık bir vakit olmalıdır. Vâcib olan dört te olamaz, yoksa bunda ortalık durumu meydana çıkmaz. Öyleyse bu namazın beş olması gerekir ki, orta namaz olsun. Bu âyet-i kerîme beş vakit namaz olması gerektiğine delâlet ettiği gibi, vitrin vâcib olmadığına da delâlet eder. Aksi takdîrde vâcib olan namazların, altı olması gerekir. O zaman da orta namaz durumu hâsıl olmaz. Öyleyse bu âyet, vâcib olan namazın beş vakit namaz olması gerektiğini belirtmekte ancak bu vakitlerin neler olduğunu göstermemektedir.

İkincisi; «Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl. Sabah vakti de namaz kıl. Zîrâ sabah namazı, görülmesi gerekli bir namazdır.» (İsrâ, 78) âyetidir. Âyette geçen «batıya yönelmeden kararmaya kadar olan» zamanda gerekli olan namaz da akşam ve yatsı namazıdır.Sabahleyin vâcib olan namaz ise sabah namazıdır. Bu âyet-i kerîme, öğle ve ikindinin bir tek, akşam ve yatsının da bir tek vakti olduğunu bildirmektedir.

Üçüncü âyet; Allah Teâlâ'nın «akşamlarken ve sabahlarken Allah'ı tesbîh edin» (Rûm, 17) âyetidir. Bundan maksad da, günün iki tarafında, yani akşam ve sabah kılınan namazdır. Sonra âyetin devâmında «öğle ve ikindi vaktinde de göklerde ve yerde hamd O'na mahsûstur.» (Rûm, 18) buyurmaktadır. Âyette geçen (عشيا) kelimesi ile geceleyin kılınan namaz kasd edilmektedir ki, bu yatsı namazıdır. (وحين تظهرون) kavli ile kasd edilen namaz da gündüz kılınan namazdır ki, daha önce de geçtiği gibi bu, öğle namazıdır. Nitekim bir önceki âyette «akşamlarken ve sabahlarken» buyrularak gece namazı gündüz namazından önce zikredilmiştir. Burada da gece namazı, gündüz namazından önce zikredilmiştir. Böylece bu âyette, sözü geçen dört vakit namaz zikredilmiş oluyor. İkindi namazına gelince, Allah Teâlâ onun için ayrı bir sûre tahsîs etmiş ve «asr'a and olsun ki» (Asr, 1) buyurarak onun şerefini münferiden anmıştır.

Dördüncüsü; Allah Teâlâ'nın, «gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl» (Hûd, 114) âyet-i celîle'sidir. Gündüzün iki ucunda kavli, sabah namazının ve ikindi namazının farziyyetini ifâde etmektedir. Çünkü her ikisi de, gündüzün başında ve sonunda bulunmaktadır. Sabah namazı gündüzün ilk tarafının meydana gelmesinden önce ikindi namazı da ikinci tarafının meydana gelmesinden önce gerekli olan namazdır. «Gecenin gündüze yakın zamanlarında» kavliyle de, akşam ve yatsı namazlarının vâcib olduğu ifâde edilmektedir. Bazıları bu âyeti, vitrin vâcib olduğuna delil getirmişlerdir. Yakın zamanlar diye ifâde edilen (زلف) kelimesi cemî'dir ve en az üçe delâlet eder. Bu âyete binâen gece namazının en az üç rek'at olması gerekmektedir.

Beşincisi; Allah Teâlâ'nın, «Güneşin doğmasından ve batmasından önce rabbını hamd ile tesbîh et. Gece saatlarında ve gündüzleri de tesbîh et. Gece saatlarında ve gündüzleri de tesbîh et ki, Rabbının rızâsına eresin.» (Tâhâ, 130) kavlidir. Bu âyette geçen «güneşin doğmasından ve batmasından önce» kavli, sabah ve ikindi namazına delâlet etmektedir. Bu, tıpkı «günün iki tarafında ve gecenin karanlık zamanlarında namaz kıl» kavli ile «gecenin girdiği zamanlarda» kavli gibi akşam ve yatsıya işâret etmektedir. Nasıl, «gecenin karanlık zamanlarında» kavli ile vitr'e delil getirilmişse, «gece saatlarında» kavli ile de aynı şekilde vitr'e delil getirilerek bunun cemî' olup en azının üç rek'at olduğunu söylemişlerdir. Beş vakit namazın vakitlerini gösteren âyetler bunlardır.

İyi bil ki; namazın bu beş vakitte takdîr edilmesi, son derece güzel ve akla son derece uygundur. Bunu şöylece açıklayabiliriz : Bu âlemdeki her şeyin hali beş mertebe üzeredir. Birincisi, yoktan meydana gelme ve varlığa girme mertebesidir. Bu tıpkı insanın doğuşuyla belirli süreye kadar gelişip büyümesi gibi. Buna doğma ve gelişme dönemi adı verilir. İkinci mertebe; durma müddetidir. Bir şey artış veya eksilmeye ma'rûz kalmaksızın mükemmel şekliyle olduğu gibi durur. Bu müddete de delikanlılık yaşları adı verilir. Üçüncü mertebe; olgunluk müddetidir. Bu dönemde insanda gizli bir eksiklik ortaya çıkar. Onun için bu döneme olgunluk dönemi adı verilmiştir : Dördüncü mertebe; ihtiyârlık müddetidir. Bu dönemde insanda, öldürücü ve yok edici eksiklikler zuhûr eder. Bu sebeple o döneme, ihtiyârlık yılları adı verilir. Beşinci mertebe; öldükten sonra bir müddet eserlerinin bâkî kalması dönemidir. Bilâhere bu eserler de yok olup, gider ve unutulur. Dünyada ondan artık ne bir iz, ne de bir haber kalır. Bu beş mertebe; ister insan olsun, ister hayvan olsun, ister bitki olsun bütün evrendeki varlıklar için geçerlidir. Güneş doğuşu ve batışıyla bu beş mertebeden geçer. Doğuşu esnâsında güneşin

durumu, doğan yavrunun durumu gibidir. Sonra gittikçe yükselir, aydınlığı artar, ısısı fazlalaşır ve göğün orta noktasına ulaşır. Bir süre burada durur ve yavaş yavaş dönmeye başlar. Onda ikindi vaktine kadar gizli eksiklikler ayân olur. Sonra ikindi vaktinde apaçık eksiklikler görülür. Işığı cılızlaşır, ısısı azalır, düşüşü artar ve gittikçe batmaya doğru koşar. Güneş batınca, batı ufuklarında şafak adı verilen bir takım izler kalır geriye. Sonra bu izler de silinir ve güneş sanki olmamış gibi, bu evrende mevcûd değilmiş gibi olur. İşte bu beş mertebe meydana geldiği için, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği fevkalâde bir durum olarak Allah Teâlâ bu beş durumdan her birinin zamanında bir namazı vâcib kılmıştır. Güneşin doğuşuna yakın, karanlığın yok olup aydınlığın çıkması, ölüm demek olan uykunun gidip hayat demek olan uyanıklığın gelmesi dolayısıyla ortaya çıkan büyük nimete şükür için sabah namazını farz kılmıştır. Güneş irtifâ noktasına ulaşıp onda düşüş izleri belirmeye başladığı zamanda öğle namazını farz kılmıştır. Ki ulvî ve süflî cisimlerin hallerini birbirinden değişik biçimlere döndürmeye gücü yeten yaratıcıya ta'zîm edilsin. Güneş yücelip zirveye ulaştıktan sonra yavaş yavaş düşüşe geçer ve yaşlılık dönemine girer. Gizli bir eksilme başlar. Olgunluk çağı geçip te ihtiyârlık zamanının başlangıcının girdiği sırada Allah Teâlâ, ikindi namazını farz kılmıştır. Ne güzel söyler Şâfiî merhûm ki, ikindi vaktinin başlangıcı her şeyin gölgesinin iki misli olduğu zamandır, diye. İşte bu andan itibâren apaçık eksiklikler belirir. Şâfiî merhûmun da dediği gibi, görmez misiniz? Öğle vaktinin başlangıcından ikindi vaktine kadar gölge, ancak bir şeyin misli kadar artarken, bundan sonra çok kısa bir zaman içerisinde birden bire iki misli artar. Sonra güneşin batışı insanın ölüm anına çok benzer. Bunun için Allah Teâlâ, bu sırada akşam namazını farz kılmıştır. Sonra şafak ta kaybolup gidince, güneşin bütünüyle silinmiş ve dünyada ondan ne bir haber ne de bir iz kalmış olur. İşte bu sırada da Allah, yatsı namazını farz kılmıştır. Görülüyor ki; beş vakit namaz, bu beş vaktiyle hem aklî kanunlara, hem de hikmet usûllerine mutâbıktır. Fiillerinin esrârını en iyi Allah bilir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XI, 28 - 31).

İnsanın Kâinâttaki Yeri ve İbâdet Vazîfesi

İnsan, kalb ve aklıyla, şeref ve özelliğiyle; kıyâm, rükû', sücûd, Allah'a hamd etme, O'nu tenzîh etme ve O'nu lisânına fütûr gelmeden anma gibi ibâdetleri devâmlı yapmaya yaratıkların hepsinden daha lâyıktır. Cenâb-ı Hakk'ın özellikle insana bahşettiği lutuflar ilâhî itinâya mazhar oluşu ve bir sağanak yağmuru gibi üzerine yağan nimetler, bu ibâdetin kesilmemesini ve insanın, bu namazdan bir an olsun yüz çevirmemesini, Cenâb'ı Hakk'ın şu sözüyle vasfettiği melekler gibi olmasını icâb ettirir :

«Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. O'nun huzûrundakiler kendisine ibâdet etmekten aslâ kibirlenmezler, yorulmazlar da. Onlar gece gündüz ara vermeyerek O'nu tesbîh (ve tenzîh) ediyorlar.» (Enbiyâ, 19 - 20).

Fakat insan, yeryüzünde Allah'ın halîfesi olarak seçildi. Bu makâm için hazırlandı, kendisinde şehvetler yaratıldı, seçme yeteneği verildi ve ona duygular, şefkât ve istekler, sevgi ve merhametler, elem ve lezzetler verildi. Bunların yanında ona, Allah'ı bilme kâbiliyeti ve Allah'ın yeryüzüne serpiştirdiği nimetleri, güç ve enerjileri kullanabilme istîdâdı verildi. Cenâb-ı Hakk'ın, meleklerden ayrı olarak husûsiyle insana eşyânın ismini öğretmesi, yaratılışındaki bu istîdâda işâret ve onun yerdeki vekâletinin bir belirtisi, aynı zamanda hâkimiyet ve tasarruf hakkının kendisine verildiği yer gezegeniyle irtibâtını sağlayan anahtarlardan biridir.

Beş vakit namaz, Allah'ın (celle celâlühû) «Namaz, mü'minler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur.» buyurarak ta'yîn ettiği, ayrıca Kur'an'da işâret buyurduğu vakitlerde edâ edilir. Namazların sayılı rek'atleri vardır, beş vakit namaz da devâmlı ona göre kılınır. Peygamber (s.a.) hayâtı boyunca, hattâ savaşlarda bile bu şekilde kılmıştır. Bu husûstaki haber, hiç bir ümmetin ibâdetinde ve tarihin hiç bir devrinde görülmemiş kuvvete, nesilden nesile —bir gün bile ara vermeden, hattâ en nâzik ve kritik zamanlarda bile— tevâtür yoluyla aktarılagelmiştir.

Vakit ve rek'atlarıyla bu beş vakit namaz; yalnız rûhların tabîbi değil, aynı zamanda yaratıcısı olan Mûcid-i Hakîm'in koyduğu rûhî vecîbeler ve sıhhî devâlardır. Öyleyse mutlakâ onun hikmetine ve teşrî'ine îmân etmek ve boyun eğmek lâzımdır. Aynı şekilde namaza sımsıkı sarılmak ve vaktinde kılmak gerektir. Çünkü o vakitlerin sırrını, onlardaki tecellîleri, inen rahmet ve bereketleri ve onlarda güneş ve yıldıza tapanlara, put ve ateşe ibâdet edenlere muhâlif olarak, Allah için yapılan ibâdetlerin getireceklerini hiç kimse hakkıyla bilemez. İnsan nesilleri ve akl-ı selîm; kendi cinslerinden olan aynı seviyedeki tabîb insanların; bâzı sınırlı tecrübe ve tahminlere dayanarak yaptıkları tavsiye, perhiz ve irşâdlarına öteden beri uyagelmiştir. Bir insanın tavsiyesine bu derece uyulursa, hakîm olan : «Her şeye hılkatini veren sonra da yolunu gösteren» (Tâhâ, 50) Allah'ın emrine mi uyulmayacak. «Yaratıp duran (Allah) mı bilmeyecekmiş? O, lâtîfdir, her şeyden haberdârdır.» (Mülk, 14)

Gece ve gündüz namazların tekerrüründe ve birbirlerinin ardından gelmelerinde; derin bir hikmet, rûhlar için bir gıdâ ve nefisleri Allah'dan gaflet etmekten koruma, aynı zamanda kalb ve rûha maddenin hâkim olmasını önleme vardır. Veliyyullah Dihlevî her gece ve gün-

düz namazların tekrârı ve birbirlerini ta'kîb etmelerindeki hikmet hakkında şöyle der : Ümmet-i Muhammed'in işi, ancak sık sık nefsini kontrol etmekle tâm ve mükemmel olur. Bunun için müslüman, namazı kılmadan önce ona hazırlanmalı ve onu beklemelidir. Zâten kıldıktan sonra namazın zevkinin devâm etmesi ve nûrunun yağmasının kesilmemesi, namaz hükmündedir. Böylece vakitlerinin tamâmı değilse bile, ekserîsi namazla meşgûl olarak geçmiş olur. Tecrübe etmişizdir ki, gece kıyâm etmek isteyen kimse hayvanca bir uykuya dalmaz. Gönlü dünyalık bir şeye takılan, namaz veya virdini kaçırmak istemeyen biri de hayvanlaşmak (hayvanca uykuya dalmak) için soyunmaz. İşte Peygamber (s.a.) in : Uyumayıp döşekte sağa sola dönen kimse... sözünün sırrı budur. Allah'ın şu sözünün sırrı da aynıdır :

«(Öyle adamlar) vardır ki, onları ne bir ticâret, ne bir alışveriş Allah'ı zikretmekten alıkoymaz.» (Nûr, 37)

Namazın İslâm Dinindeki Yeri :

Mutlakâ teşrî'in hikmetine ve namazın, Allah'ın kulları üzerinde farzı olduğuna; dînin direği, müslümanlarla kâfirler arasında alâmet-i fârika ve kurtuluşun şartı, îmânın bekçisi bulunduğuna inanmak ve boyun eğmek gerekir. Cenâb-ı Hak namazı, hidâyete ermenin ve takvâ sâhibi olmanın temel şartı saymış ve şöyle buyurmuştur :

«Elif, Lâm, Mîm. Bu, O kitâbdır ki kendisinde hiç şüphe yoktur. (O) takvâ sahipleri için doğru yolun ta kendisidir, onlar ki gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızk olarak verdiğimizden infâk ederler.» (Bakara, 1 - 4).

«Hakîkat iyi temizlenen ve Rabbının adını zikredip de namaz kılan kimse umduğuna erişmiştir.» (A'lâ, 14 - 15)

«Namaz kılanlar öyle değil. Onlar namazlarına devâm edenlerdir.» (Meâric, 22 - 23)

«(Öyle mü'minler) ki onlar namazlarına devâm ederler.» (Mü'minûn, 9)

«Sizi cehenneme sokan nedir? (Günahkârlar) derler ki; biz, namaz kılanlardan değildik.» (Müddessir, 42 - 43)

Münâfıklar hakkında da şöyle buyurmuştur :

«Hakîkat, münâfıklar Allah'a oyun etmek isterler. Halbuki O, kendi oyunlarını başlarına geçirendir. Onlar namaza kalktıkları vakit üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar.» (Nisâ, 142)

Namaz; hür ve köleye, fakîr ve zengine, hasta ve sağlama, müsâfir ve müsâfir olmayana mutlak sûrette ve devâmlı olarak farzdır. Rüşdüne ermiş kimseden hiç bir hâl-ü kârda, hattâ harp meydanında bile sâkıt olmaz. Muhtelif şartlarla ve muayyen vakitlerde farz olan

oruç, zekât ve hac böyle değildir. Bunun içindir ki, «Korku Namazı» meşrû' kılınmıştır. (...)

Cenâb-ı Hak Rasûlüne hitâben şöyle buyurmuştur :

«Sana ölüm gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hicr, 99) Kim, ma'rifetinin üstünlüğünden, yakîn ve müşâhedeye ulaşmış olmasından, İslâm uğruna yaptığı güzel cihâd ve mücâdelelerinden veya geçmişinden ve birçok eserlerinden ötürü bu farzın (namazın) kendisinden düşeceğini sanırsa, kendisini büyük bir tehlikeye atmış olur.

Herhangi bir şeye güvenip namazı bırakanın hali, aynen gemi yolcularından —fazîletli ve hakîm (!) olan— birinin, gemideki luzûmlu bir tahtayı fuzûlî sayarak parçalaması veya can alıcı noktalardaki çivileri israf sanarak fodulluk yapıp onları sökmesi gibidir ki; bu hal, hem gemiye hem de kendisine felâket getirir ve korkunç fâciaya sebep olur.

Namazda, îmân ve dînin selâmetinin sırrı, Allah'a ulaşmanın, İslâm dâiresinde kalmanın ve mü'minler dizisine eklenmenin hikmeti vardır ki; bunu ancak Allah bilir. Bâzı ârifler buna şöyle bir misâl vermişlerdir :

Aklı başında zenginlerden birinin göz alıcı bir bahçesi vardı. Ölüm yaklaşınca, oğlunu çağırıp ona şöyle dedi : Bu bahçeyi, ağaç ve çiçekleriyle, bitki ve otlarıyla, hiç bir şey kesmeden, hiçbirine luzûm kalmadı demeden olduğu gibi muhâfaza etmeni tavsiye ederim. Çünkü hepsi bir sebebe dayalı ve hepsinin gizli bir faydası vardır. Adam ölüp iş çocuğuna intikâl edince, bir bitkiyi suyunu çekmiş ve kurumuş gördü. Kendisine göre bu bitki boş yere duruyor ve bahçenin güzelliğini bozuyordu. Tuttu onu kökünden söktü. Az sonra onun yerine bir yılan girdi ve bahçe sâhibini soktu, o da derhal öldü. Geride kalan insanlar anladılar ki, o bitkinin kökü ve etrâfındaki toprağı, yılan, çıyan ve bütün haşerât için bir barikat teşkîl ediyormuş, onun bulunduğu yere haşerât giremezmiş.

Aynı şekilde; gâye ve netîcelere ulaştığına güvenerek, namazın da o gâyeler için farz kılındığına ve onlara köprülük yaptığına inanarak veya müslümanlara yaptığı bir hizmete, geçmişteki ibâdetlerinin çokluğuna, müslümanlar için büyük faydalar sağlayan işlerle meşgûliyetine veya uzun cihâd ve mücâdelelerine güvenerek namazı terkeden de; kendisini tehlikeye, amellerini yok olmaya, îmânını da kaybolmaya mahkûm etmiş olur ve kurtların kapıp yediği, sürü ve çobandan ayrılmış koyuna döner.

Namaz, beşer cinsine has tabîî ihtiyâçları karşılar. Namaz insandaki eksiklik, zayıflık ve isteme, sığınma, sarılma, duâ etme ve yalvarma arzularını karşılaması yanında, zengin ve kuvvetli, cömert ve kerîm, Raûf ve Rahîm, koruyan ve önleyen, veren ve bol bol saçan birinin eşiğine

kendini atma isteğini de tatmîn eder. Aynı zamanda vefâkârlık ve şükretme, sevgi ve şefkat, mütevâzı' olma ve boyun eğme, kulluk ve zelîl olma isteklerini de karşılar. İnsan bu husûsta aynen balık gibidir. Balık susuz yaşayamaz; sudan çıktı mı tekrâr ona ihtiyâç hisseder. Suya dalmak için can atar. İşte Peygamber (s.a.) in : Gözümün aydınlığı namazda kılınmıştır, sözüyle, müezzini Bilâl (r.a.) e söylediği : Namaza kâmet getir de, bizi rahata kavuştur, sözünün mânâsı budur.

Namaz mü'min için; kimsesiz ve bîçâre yetîme açılan bir anne kucağından daha sıcak ve daha yakındır. Çocuk, terslenip azarlandığında, acıkıp susadığında veya korkup ürperdiğinde nasıl kendisini annesinin kucağına atarsa; namaz da aynı şekilde müslümanın sığınağı ve kendisiyle Rabbı arasında uzanan, kopması mümkün olmayan, sarılabileceği yegâne iptir. O namaz ki; rûhun gıdâsı, yaranın yargısı, nefislerin devâsı, feryâd edenlerin ilk yardımı, korkanın emniyeti, zayıfın kuvveti ve silâhsızın silâhıdır. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur :

«Ey îmân edenler, bir de namazla yardım isteyin. Şüphesiz ki Allah (ın yardımı) sabredenlerle beraberdir.» (Bakara, 238) Peygamber (s.a.) de netâmeli bir işle karşılaştığında namaza koşardı. Huzeyfe (r.a.) bu husûsu şöyle anlatır :

«Peygamber (s.a.) i netâmeli bir iş sıkıştırdı mı namaz kılardı.»

Ebu'd-Derdâ'nın rivâyeti de şöyledir :

Fırtınalı bir gece oldu mu Peygamber (s.a.) mescide koşardı, fırtına dininceye kadar (da orada kalırdı). Semâda, ay veya güneş tutulması gibi bir hâdise oldu mu Peygamber (s.a.) namaza dururdu. Ortalık açılıncaya kadar (devâm ederdi).

Ashâb-ı güzîn'in de durumu bundan farklı değildi; Ebu Dâvûd'un Nadr'dan tahrîcine göre o, şöyle demiştir : Enes (r.a.) zamanında bir karanlık oldu. Ona gelerek : Ey Ebu Hamza, peygamber zamanında böyle şeyler başınıza gelir miydi dedim. Allah korusun, rüzgâr şiddetlendi mi, kıyâmet olabilir korkusuyla mescide koşardık, dedi.

Ashâbın namaza olan şevk ve aşkları, onu insan nefsinin sevdiği her şeyden üstün tutmaları ve namazın uğruna hayatlarını tehlikeye atmaları, müşriklerce bile bilinirdi. İmâm Müslim'in Câbir (r.a.) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir :

Rasûlullah'la birlikte Cüheyne'den bir grupla savaştık. Şiddetli şekilde çarpıştılar... (nihâyet Câbir şöyle dedi) onlar dediler ki : Onların (müslümanların) namaz vakitleri gelecek ki, namaz onlar için çoluk-çocuklarından daha sevimlidir. (Nedvî, Dört Rükün, 24 - 38).

Diğer Dinlerde «Namaz»

İslâmiyetteki diğer namazlardan, şekillerinden, rûh ve hayattaki te'sîrlerinden bahsetmeden önce; İslâm'dan evvel gelip, zamanımıza kadar devâm etmiş olan dinlerdeki namaza, inceleyici bir göz atmak ve onun, adı geçen dinlerdeki anlamını, hakîykatini, durumunu, ahkâm ve âdâbını mümkün olduğu kadar öğrenmek yerinde olacaktır. Söz konusu namazın özüne ve hakîkatine; bir sürü görüşler, tefsîrler, kıyâs ve tahmînlerin içinden çıkıp ulaşmak, İslâmiyetteki namazlarda yaptığımız gibi bütün detayları ve incelikleriyle tablolarını ortaya koyabilmek cidden zor bir iştir, hattâ imkânsızdır. Fakat mutlakâ karşılaştırmalı bir araştırma ve sağlam bir bilgiye dayanan hüküm de lâzımdır. İslâmiyeti, getirdiği ahkâm ve âdâbı, bu dinin asırlar geçmesine, mensûblarının çeşitli milletlerden olmasına rağmen nasıl aslını koruyup her türlü tahrîften uzak kalabildiğini takdîr etmek için de bu (karşılaştırmalı araştırma) şarttır.

a — Yahûdîler

Yahûdîlik tarihinde namazın teşrî' tarihçesi, ahkâmı ve durumu büyük bir kapalılık arzetmektedir. Bunun içindir ki, bütün asır ve nesillerde kılınagelen namaz için tek ve açık bir sûret ortaya koymak zordur. Çünkü Yahûdîlikte namaz, İslâmiyetteki namazın hilâfına, zamanla ve olaylar karşısında asliyetini kaybetmiş, büyük değişikliklere uğramıştır. Hâlen de yenileme ve geliştirme akımlarının te'sîri altındadır. Binâenaleyh bir araştırıcının, Yahûdîlik tarihinin derinliğine inip de; Yahûdî Peygamberlerinin, hahamlarının ve fakîhlerinin kılmış oldukları namaz şudur, diyebilmesi güçdür. Biz burada, büyük bir Yahûdî bilgininin —ki Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir Yahûdî Fakültesinde «Yahûdîlik Dini» kürsüsünün profesörüdür— konuyu özetleyen sözlerini takdîm ediyoruz. (Samuel S. Cohon, professor of Gevish Theology At The Hebrew Union College, Cincinnati, Ohio.) Samuel S. Cohon diyor ki :

«Tevrât'ta namazı emreden açık bir nass olmamakla berâber —çünkü ahd-i kadîm'de geleneksel ibâdetler hemen hemen kurbanlara münhasır idi— (Fakat daha evvelki kitaplara hâkim olarak gelen Kur'an, yahûdîlerde namazın olduğuna ve sâlih olanların onu muhâfaza ettiğine delâlet eden husûsları zikretmiştir. Nitekim Enbiyâ sûresinde İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb hakkında şöyle vârid olmuştur : «Onları emrimizle yol gösterecek rehberler kıldık, kendilerine hayırlı işler yapmayı, dosdoğru namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize ibâdet ediçilerdi.» Meryem sûresinde Îsâ'nın kendi hakkındaki sözü ise şöyledir : «Ben her nerede bulunursam mübârek kıldı. Bana, ben hayatta oldukça,

namazı, zekâtı emretti.» Âl-i İmrân sûresinde de şöyle vârid olmuştur : «Ey Meryem huşû' ile Rabbın dîvânına dur, secdeye kapan, (Allah'a) rükû' edenlerle berâber eğil (cemâatla namaz kıl.)» Anlaşılıyor ki yahûdîler, çok eskiden namazı bir kenara itmişler. Yine Meryem sûresinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır : «İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği Peygamberlerden, Âdem'in zürriyetinden, Nûh ile berâber taşıdıklarımızdan, İbrâhîm ve İsmâîl'in neslinden, hidâyete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Onlara çok esirgeyici (Allah'ın) âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Sonra, arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. İşte bunlar da azgınlıklarının cezâsına uğrayacaklardır.») Yahûdîler duâ ve ibâdeti Allah'a yaklaşma vesîlesi telâkkî etmişlerdir. Yahûdî Peygamberleri, bâzen mistik bir hayat yaşamış, tevbe ve istiğfârla vakit geçirmişlerdir. Meselâ, Peygamber Yeremiyâ, hayâtın dağdağa ve külfetlerinden kaçıp tevbe ve tezellülle vakti geçirmiş, Bâbil sürgününde bulunan Yahûdîlere de ibâdet ve duâ yoluyla Allah'a yaklaşmalarını ve O'nun için nefislerini hazırlamalarını tavsiye etmişti. Mezmûrların müellifleri de bu yolda devâm etmişlerdir; bunların dindârlık ve takvâları, Yahûdîlikteki ferdî ve toplu olarak yapılan namazları meydana getirmiş ve onları kendilerine has olan şekillerle klişeleştirmiştir.»

Tevrât'da namazın aslını araştıran Yahûdî hahamları, namaz mefhûmunu «Tesniye» kitâbında yer alan bir âyetten çıkarmışlardır. Bu âyette deniliyor ki : «Sen O'nu seversin, bütün kalbinle ve rûhunla O'na ibâdet edersin.» (Tesniye, 12, 10).

Duâ ve ibâdet anlamına gelen İbrânîce kelimeler, Yahûdîlerdeki namaza ve ondan kasd olunan mânâya delâlet etmektedirler. Bu deyimlerin en meşhûru «Tephillah»dır ki, bunu «Goldziher» Hâkim olan Allah'a yalvarma ve O'na teslîm olma şeklinde tercüme etmiştir.

Ahbâr devrinde ferdî ve toplu namazlar; sabah, öğle ve gurûb vaktinde olmak üzere üç vakitti. Heykel devrindeki dindârların yaptıkları da bu şekilde idi. Bu üç vakit namaz (duâ demek yerinde olur) ve üslûbları, cumartesi gününün üslûbları, yeni ay namazı, ilâve edilen mukaddes günler namazı, özel keffâret günü namazı; Heykel devrindeki kurban ve diğer ibâdetlere denk sayılmıştır.

Yahûdîlerdeki geleneksel ibâdet sistemi; namazda kadınla erkeğin ayrı olmasını emrettiği gibi, başın örtülmesini, rükû' şeklinde eğilmeyi, (anlaşıldığına göre yahûdîlerde secde yoktur. Kur'an-ı Kerîm onların namazından bahsederken rükû' ile yetinmiştir : «Rükû' edenlerle rükû' et.») muayyen namazlarda ayakta durmayı, «Amîdâh» ve «Hezekiel»in baş kısmı okunurken üç adım kadar namaz kılanın (duâ edenin) geri çekilmesini de îcâb ettirmektedir.

Sabah namazında (duâsında) bir duâ atkısı «Tallıt» örtünülür. Sol pazu ile alına, muskayı andıran «Duâ kayışı» takılır ve bunu yapmak onüç yaşını geçmiş erkekler için mutlakâ lâzımdır. Keffâret gününde, «ölümden sonra kefende kullandıkları» beyaz bir takke kullanılır. Yahûdîlikte, «Hepsi Allah'ın önünde eşittir» diye hahamlarla diğer namaz kılanların arasında fark gözetilmemiştir.

Yahûdîlerdeki yenilikçi kuşak; ibâdette, rûha daha te'sîrli olur düşüncesiyle müziğe çok önem vermişler, hattâ her namaz için ayrı bir makam ve beste seçmişlerdir. Zevk ve estetik düşkünü bu kuşak; cisim hareketlerini azaltmış, kadın ve erkeklerin ayrı saf tutuşlarını kaldırmış, baş örtmeyi ve özel elbîse giymeyi lağvetmiştir. Bu kuşak, kutsal sayılan günler ve cumartesi gününün namazıyla iktifâ edince, duâ kayışlarına ihtiyâç kalmamış; ayakta durmak, susmak ve baş eğmek gibi husûslar da çok mahdût olan özel zamanlarda yapılır olmuştur.

Yahûdîlikteki namaza (duâ) müziğin eklenmesi, namazın birçok bölüm ve maksatları için büyük bir cinâyet olmuştur. Gerek reformcular gerek muhâfazakârlar, yahûdî olmayan müzisyenlerin koyduğu müzikler dolayısıyla ibâdetin rûhu olan huşû'dan ve hem kalb, hem de kalıpla Allah'a yönelmekten tamâmen uzaklaşmışlardır. O müzikler ki, yahûdî sinagoglarını içten yıkmış ve ibâdet sistemlerini altüst etmiştir. (Judasm, A. Way of Life page : 298, 316-to-318-And-358-to-360.).

«Yahûdîlik Ansiklopedisi»ndeki «Yahûdîlerde Namaz» başlıklı yazı, yukarda anlatmaya çalıştıklarımıza ışık tutucu mâhiyette olduğu için ondan bazı pasajları alıyoruz : «Yahûdîler Rablarının huzûruna çıkmak için luzûmlu hazırlıkla emrolunduğundan...» Yahûdîler namazdan önce özel hazırlıklar yaparlardı. Dînine bağlı eski yahûdîler, bu hazırlıklar için tâm bir saatlerini harcar ve büyük bir itinâ ile cisimlerini yıkarlardı. Ayrıca Üzeyr Peygamberin emrini yerine getirmek için de özel namaz elbîselerini giyerlerdi.

«Namaz Duâsı», Kudüs'e dönülerek ayakta okunur. Bundan dolayı buna «Amîdâh» denilirdi.

Namaz (duâ) kılan kimsenin, yüksek bir sekide değil, alçak bir yerde kılması lâzımdır; ayaklar da meleklerin yaptığı gibi birbirine bitişik ve doğru olmalıdır. Ellerini uzatmalı ve «Hâkim-i Mukaddes»e kaldırmalıdır. Başını öne eğmeli, gönlünü yücelere bağlamalıdır. Duâ eden, hamd ve ta'zîm esnâsında rükû'a varır ve bismillâh diye kalkar.

«Amîdâh»dan sonra üç adım geriler, sonra sağa sola eğilir. Bu hal, eskiden pâdişahlardan izin alma ameliyesine benzemektedir.

Cemâatla namaz, en azından on kişiyle kılınır. Namazın (duânın) umûmî bir yerde edâsı, son derece güzel sayılır. Genç kızlar hâriç, erkek ve kadınlara bu vâcibtir.

Namazdaki duâ ve tahmîdlerin, seksen peygamber devrinde ve yüzyirmi sâlih kimse tarafından te'lîf edildiği ileri sürülür. Bu söz konusu duâların, insanlara sözlü olarak mı öğretildiği, yoksa yazı halinde mi tesbît olunduğu bilinmemektedir. Anlaşılan şudur ki; insanlar, bunları uzun bir müddet ezberlemiş ve dilden dile intikâl ettirmişlerdir. Bu hal Geonic zamanına kadar devâm etmiştir.

Johannah'a göre, günde bir namaz kâfîdir. Fakat diğer yahûdî ileri gelenlerine göre ise, oruç günlerinde dört, diğer günlerde üç defa namaz kılınmalıdır.

Samuel ise şöyle der : «Gündüz kılınan üç namaz, gündüzün üç değişikliğiyle ilgilidir. Bunlar da; güneşin doğma esnâsı, öğleyin ve gurûb zamanlarıdır. (Jewish Encyclopaedia.)

b — Katolik Hıristiyanlar :

Dördüncü asırda İznik'te toplanan konsül («Din ve Ahlâk Ansiklopedisi»nde «Hıristiyanlarda Namaz» makalesini yazan yazar, Hz. Îsâ'nın havralara gittiğini ve yahûdîlere namazlarında iştirâk ettiğini, eski hıristiyan ileri gelenlerinin de aynı şeyi yaptığını, hıristiyanlıktaki ibâdetin bu ilk hıristiyan neslinin hareketleri üzerine kurulduğunu, hıristiyan kilisesinin yahûdîlikle alâkasını kesmediğini, yahûdîliğin hıristiyan kiliseleriyle ilişkisini kestiğini ileri sürer.) Hıristiyanlıktaki namazı kabul ve tesbît etmiştir. Bugün dahi Vatikan, onun üzerinde rotüş ve değişiklikler yapıp Katolik hıristiyan âlemine göndermektedir. Aynı şekilde, ileri gelen kiliseler de onda (namazda) değişiklik yapabilmektedirler. Katolik kilisede yapılan geleneksel mistik namazdan bir örnek:

Papaz kiliseye girer, içerdekiler hürmeten ayağa kalkarlar. Namaza (ibâdete) niyet ederek «Pederin, Oğulun ve Rûh'ül-kudüs'ün ismiyle kilise Mezbahına ibâdete yöneliyorum» der. İşte burada papazla cemâat arasında, Allah'ı, takdîs ve O'na senâ hakkında karşılıklı konuşma cereyân eder.

Sonra papaz, günâhlarını itirâf ederek şöyle der : «Ben Kadîr olan Allah'a, Meryem-i Azrâ'ya, Mîkâîl meleğe, vaftizci Yahyâ'ya Allah'ın mübârek elçileri olan, Petrus ve Pavlos'a ve bütün hıristiyan azîzlerine şehâdet eder ve itirâf ederim ki, ben gerek fikrî, gerek lisânî, gerek amelî yönden sayılamayacak kadar çok hatâ ve günâh irtikâb ettim. Onları ben yaptım ve yalnız ben sorumluyum. Bundan dolayı Meryem-i Azrâ'dan, mübârek Mîkâîl'den, vaftizci Yahyâ'dan, Petrus ve Pavlos'tan, bütün azîzlerden ve siz kardeşlerimden, benim için, her şeyin sahibi Allah'a duâ etmenizi istirhâm ediyorum.»

Orada bulunan cemâat «âmîn» der ve aynı duâ ve isteği tekrârlar. Bu defa papaz, bu isteğe duâ ile karşılık verir, cemâat de «âmîn» der,

sonra papazla cemâat arasında, umûm için duâ, rahmet, selâmet ve mağfiret istemeler devâm eder.

Sonra papaz Mezbah'a çıkar ve Allah'ın (kendi anladıkları mânâda) günâhları affetmesi için latince duâ okur, Mesîh ve kilisede hâtıraları bulunan azîzler vasıtasıyla tevessül eder, sonra papaz : «Allah'ım bize merhamet et! Ey Îsâ bize merhamet et!» der. Cemâat da «Ey Îsâ, bize merhamet et!» diye iki defa tekrârlar, sonra papaz ve cemâat tekrâr Allah'dan merhamet dilerler.

Kilisede ibâdet vakitlerinde okunan Gloria'ya gelince; bu, hamd ve senâyı içine aldığı gibi, onda peder, oğul kelimeleri de tekrârlanır. Ayrıca Hz. Îsâ'nın Allah'ın kuzusu olduğu, kulların günâhlarını affettiği, Allah'ın sağında oturduğu ifâde edilir ve tekrâr O'ndan rahmet istenip O'nun herşeyin mâliki ve herşeyin yücesi olduğu dile getirilir.

Kitâb-ı Mukaddes'ten, papazın ta'yîn ettiği bir parça okunur ve cemâat ona hürmet olsun diye ayağa kalkar.

Katolik kilisesinde pazar günü yapılan haftalık namaz (ibâdet), diğerlerinden; durumun îcâbına göre okunan bir hutbe ve inanç tâzelemekle, ayrılır. Bu esnâda Hz. Îsâ; Allah'ın biricik oğlu, Allah'tan yaratılma, bütün zamanlardan önce, rabların rabbı, nûrun nûru, hak ilâh, pedere varlığında ortak, onunla herşey var oldu ve bizim kurtuluşumuz için semâdan indi... gibi sıfatlarla nitelendirilir. İşte o zaman, oradakiler diz çökerler. Bunlardan başka Hz. Îsâ'nın, Rûh'ül-Kudüs ve Meryem-i Azrâ vâsıtasıyla insan şeklinde göründüğü ifâde edilir. Böylece bu sözler; Hz. Îsâ'nın ilâhlık sıfatlarını, çarmıha gerilmesini, dünyadaki kiliselerin birliği meselesini ve onların hidâyet merkezi oluşlarını, vaftizciliği, cesedlerin haşrini ve ba's-ü ba'd el-mevt'i... içine alır.

Namazı (ibâdeti), şaraplı kutsal ekmeği (Kominyon) yeme faslı ta'kîb eder. Bunun aslı şudur : Eskiden kiliseye gidenler, beraberlerinde ekmek ve şarap götürürler ve kilisenin kurbanlığına takdîm ederlerdi. Papaz da ekmeği şaraba batırırdı. Bu ekmekle şarabın, Mesîh'in kanıyla etine dönüştüklerine ve yiyenin de Hz. Îsâ'nın kanıyla etini taşıdığına inanırlardı. Mukaddes ekmek (Kominyon veya Evharistiya), Hz. Îsâ'nın sağlığında yediği son yemeği temsîl eder. Şimdi Evharistiya'nın yerini, kiliseye gelenlerin Piskoposlara verdikleri paralar tutmaktadır. Fakat âyini idâre eden papazların, mutlakâ bu kutsal ekmekten yemeleri ve mevcûdlara dağıtmaları lâzımdır.

Bütün bu ameliyeler kısa bir duâ ile bitirilir, işte o zaman namaz (âyin) biter ve cemâat dağılır.

c — Protestanlar :

Gerek Metodist, gerek Anglikan bölümleriyle Protestan kiliseleri, Katolik namazına (âyinine); günâh itirâfı, tevbe, îmân tazeleme, te-

mel inançları sağlamlaştırma, hamd ve senâ, duâ ve İncil okuma gibi husûslarda uyar. Şu kadar var ki, üslûb ve lâfızlar kiliselerin karârlaştırdığı tarzdadır. Bunun da bazı özellikleri vardır. (Bak : The Methodist Hymnal, The Methodist puplishing House U.S.A.).

Protestan kiliseleri, kat'iyyen latinceyi kullanmazlar. İkincisi de, bütün duâları ayrı makam ve besteler hâline sokmuşlardır. Adı geçen kiliselerin özelliklerinden biri; Allah anılırken sükûtun hâkim olması ve Hz. İsâ'yı tanrılaştıran açık ifâdelerin kaldırılması, diğeri de; bâzı duâlar esnâsında sükût ve düşüncenin mevcûdiyetidir. Koro halinde okunan geleneksel duâ örneği :

«Ey semâvî Peder, sevginle bizi Sen yarattın; sevgin üzerine bizi Sen devâmlı kıldın; Senin sevgin, bizi mükemmelleştirecek. Biz bütün âcizliğimizle itirâf ediyoruz ki, Seni bütün kalbimiz ve rûhumuzla sevmedik, Mesîh İsâ'nın bizi sevdiği gibi biz birbirimizi sevmedik. Ruhlarımızda hâlâ hayat vardır, fakat bizim bencilliğimiz bizi Senden uzaklatşırdı. Biz kendimizi Senin mukaddes rûhundan mahrûm ettik, Senin yardım ve desteğinden gaflet ettik, geçmişteki hatâlarımızı bağışla, şimdiki durumumuzu düzelt ve rûhunla istikbâlde bizi irşâd et ki, Mevlâmız ve Efendimiz olan Mesîh İsâ vâsıtasıyla hem bizim, hem yarattıklarının nefislerinde, halketmekliğin azameti tecellî etsin.»

Anglikan kilisesindeki namaza (âyine) gelince : Âyinden evvel onu ilan eden çanlar çalınır. İncil'den bir parça okunur ve inançla ilgili sözler bir manzûm eser gibi terennüm edilir.

Özel durumlarda kutsal ekmek (Kominyon) âyini yapılır. Anglikan kiilsesine tâbi olanlar, bu hâtırayı (kutsal ekmek) canlandırmakla nefislerini temizlediklerine, rûhlarını kuvvetlendirdiklerine inanırlar. (Tafsîlât için bak : The Book of Commun Prayer, The Church of India Pakistan, Burma and Ceylan, 1963.)

d — Hindular

Hinduizm'deki namaza (Daha doğrusu âyine) gelince : En bâriz karakteri; zaman ve mekânların, mezheb ve mevsimlerin değişmesiyle, üslûb ve sistemlerinde değişikliğin meydana gelmesi ve zikzaklı bir halde olmasıdır. Bu konuda etüd yapan kimse, kendisini çukurlu, tümsekli bir mağarada zanneder. İşte Hindistan'daki yaygın olan geleneksel, dinî sistem ve inançların en belirgin vasfı budur. Bundan dolayıdır ki, dinler üzerinde etüd yapan bilginler, Hinduizm'i dinî yönden tam ve mantıkî olarak ta'rîf etmekte büyük zorluklarla karşılaşmışlardır.

Hinduizm dinindeki mecbûrî ibâdet çok zikzaklıdır : Şartları derin, durumu kapalı, üslûb ve sistemi darmadağınıktır. Şekil ve i'tikâd birliği yoktur. Bundan dolayıdır ki, bu konuda araştırma yapan; ne bir

kitap, ne de bu dine mensûb meşhûr bir yazarın yazısında tatmîn edici bir açıklama, bütün incelikleri içine alan bir tablo bulabilir. Belki de; Hinduizm'e mensûb büyük bir bilginin ortaya koyduğu ve bizim nakletmeyi uygun bulduğumuz tablo, Hindistan'da en büyük yeri tûtan ve oradaki ibâdet şekillerinin çoğunu içine alanıdır.

Madras Üniversitesi'nde Felsefe bölümünün direktörü olan T.M.P., Mahadevan «Hinduizm Dininin Özeti —Outlines of Hinduism» (299 sayfalık bir eserdir. The Tana Limited, Bombay, India) kurumu 1956 da neşretmiştir. Hindistan Reîsicumhûru Râdâ Krişnen bir takrîz yazmıştır.) adlı kitâbında, söz konusu dindeki mistik ibâdet sistemini ele alarak diyor ki :

Vişnu ve onun insan şeklindeki sûretleri ve Şiva'nın Putları, ma'bedlerde tapılan, âmmenin kabûlüne mazhar olmuş olan putlardır. Fakat kuzeyde «Krişna»nın, güneyde «Kartikaya»nın pek çok olan putları Hinduizme mensûb halkın taptığı ve onların şahsında tek tanrıyı müşâhede ettikleri putlardır.

Hinduizm'in mensûbu, tanrısını evindeki misâfir gibi telâkkî eder, ma'bede gittiğinde beraberinde «Krallar Kralına» takdîm etmek üzere meyve ve çiçekler götürür. Bunlar da onun putuna karşı olan sevgi ve ta'zîmini temsîl eder. Tapınma sistemi, gerçekte insanın misâfirine veya bir krala yaptıklarını taklîdden başka bir şey değildir : Putuna hoş geldin der, onun için ayrı bir yer ayırır, ayaklarını yıkar, sandal (Hindistan'da yetişen güzel kokulu bir ağaç) ve pirinç takdîm eder ki, bu hareket takdîr ve bağlılığı sembolize eder. Putlara ipten gerdanlıklar takılır, alnına sandalın suda eritilmiş hamurundan sürülür, buhurdanlıkla tütsü verilir, fenerler yakılır ve etraflarında dolaştırılır, önlerine yemek konur, daha sonra tünbül (ağzı tadlandıran bazı kimyevî maddeleri ihtivâ eden ve misâfire ikrâm edilen bir yaprak) takdîm edilir, kâfur yakılır, hediye olarak altun takdîm edilir. Sonunda tanrıya veya tanrılara vedâ edilir.

Ma'bedlerde tanrılara, krallara yapılan muâmele yapılır; müzik ve şarkılarla uyandırılır, sembolik bir yıkamadan sonra kral-vârî bir elbîse giydirilir, zînet ve çiçeklerle süslenir. Çeşitli renkteki ışıklıklar etraflarında döndürülür, muayyen vakitlerde yemek takdîm edilir, her gün bir kral gibi tahta oturtulur ki, kullarını, bakmak sûretiyle şereflendirsin, şikâyetlerini dinlesin, rahmet ve nimetine onları garketsin. Bayram ve özel günlerde bir kral edâsıyla gezmeye çıkarılır.

Bu tanrısal sahne, kapkaranlık ve usandırıcı hayatlarından kurtulamayanları aldatmak ve avutmak için Hindistan'daki bütün ma'betlerde oynanır. (Outlines of Hinduism, page, 48 - 50.)

Bir Avrupalı yazar olan Louisrenon «Hinduizm» adlı kitâbında

Hinduizm'in ibâdet şeklini, yukarıda anlatılandan biraz daha geniş olarak şöyle anlatır :

«Çok eski çağlarda heykellere tapınma bilinmezdi. Fakat taş yontma ve heykeltıraşlık san'atı ilerleyince, putlara tapınma âdeti de yayılmaya başladı. Zamanla put yapmak, onu mukaddes bir yere dikmek, ona canlı imiş gibi bakmak ve onu yağlayıp boyamak vazgeçilmez bir gelenek halini aldı.»

«Dinî hareketin başlangıcı ve esâsı ibâdettir. Dindâr toplumlarda yaygın olan yolu da; «tapanın» tanrısını bir misâfir gibi karşılaması, onu yıkayıp giydirmesi, süsleyip püslemesi, sonra ona yemek takdîm etmesi, onun etrafına kokular saçması, mum veya fener yakıp etrâfında şarkı söyleyerek dolaşması şeklindedir. Bâzan putunu tantanalı bir şekilde dışarı çıkarır ki, böylece eski dinî efsânelerle halk efsâneleri karışmış ve birleşmiş olur. Bu âdetler ma'betlerde toplu olarak icrâ edilir, ferdin de kendine hâs bazı vazîfeleri vardır.»

«Bazı insanlar —belki de ezici bir çoğunluk— putlara bizâtihî tanrı gözü ile bakarlar ki, buna putperestlik denir. Bazıları da putları, muayyen kıymetlerin sembolü telâkkî eder. Bunlara göre putlara yapılan tapınma ve takdîs, bu mânevî kıymetleri cisim hâline getirmek ve sembolize etmekten başka bir şey değildir.»

«Âbid —özellikle dinine bağlı olursa— tapınmaya başlamadan önce büyük bir hazırlık yapar : Yıkanır, temizlenir, yiyeceklerini oruç veya rejimle sınırlar, cisim ve parmakların özel durumlarını muhâfaza eder, nefsine gem vurur ve tanrının nefsine hâkim olduğunu gösterir, sükûnet içinde mukaddes sözleri (Minter) tekrârlar. Bu Minter belki bir, belki yüz veya daha fazla kelime olabilir. Bu kelimeler uzayıp, söyleyen tekrârladı mı mesele tamâm demektir, artık sesin ve lâfzın önemi yoktur, çünkü bu ikisi mücerred şekildir. Bir âdet olarak söylenen bu sözler, bazan hiç bir mânâ ifâde etmeyebilirler. Bazan da bu Minterler, tanrının basit isimlerini ihtivâ ederler : Râmrâm gibi. Bu tapınmalar, zihni bir noktada toplamaya yardım eder ve bunları yapanlar da, ferdin bu şekilde emniyet bulduğuna, ahidlerini yerine getirdiğine ve günâhlarını affettirdiğine inanırlar.

«Şahsî ibâdet şekillerinden biri de mukaddes kitapları okumaktır. Daha fazlası da «Yog»da anlatılan özel bir yolla düşünceye dalmaktır. Bu tefekkür, bir nevî zühûl ve benlikten sıyrılmayı doğurduğu gibi, ayrıca rûhun sonsuzluk gerçeğine kavuşmasını da mümkün kılar. Bu ise, bütün Hind dinlerinin gerçek maksadı ve ana hedefidir.»

«Yapılması gereken ibâdetler, aşağı yukarı ferdin evinde yapabileceği cinstendir. Ferd bunları; sabah, kuşluk ve akşam olmak üzere üç vakitte yapar. Birçokları da putlar ve geçmiş ataları için adaklar adarlar.» (Louis Renon : Hinduism : Page, 14 - 16.)

Hindistan'ın çeşitli bölge ve muhtelif cemâatlarındaki ibâdet sistemini araştıran kimse, bunların iki şeyde birleştiğini görür :

Birincisi : Müzik ve şarkı söylemeye son derece önem verilmesidir ki, gerek evlerde gerek ma'bedlerde yapılan ibâdetler, şarkı ve çalgısız, özellikle el çırpmasız (bu, Gandi'nin her akşam yaptığı ibâdetinden ayrılmaz bir parça idi. Onun ayrı bir usûlü vardı ki, adamları onu yeni misâfirlere öğretirdi) hemen hemen yapılmaz. Müzik ve şarkı, Brahmanizm'in temel rükünlerinden biri sayılmıştır. Bu dinin bilgin ve filozofları; ibâdet edenleri --kadın ve erkek— duygulandırmak, aşka getirmek için buna başvurmuşlardır. Tahrîfata uğrayıp şirkin girdiği ve insan tecrübesine dayanan bütün dinler, bu husûsta Brahmanizm ile müşterektir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Câhiliyyet devri Arapları hakkında şöyle buyurmuştur : «Onların Beyt'teki namazları ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibârettir.» Bazılarının dediği gibi, her ne kadar bu neş'eli şarkılar, duygulu çalgılar ve tahrîk edici alkışlar, his yönünden birşeyler ifâde ederse de, Allah'a ibâdetin îcâbı olan huşû' ve vakar yönünden pek çok zararı vardır.

Çeşitli zaman ve mekânlardaki ibâdet sistemlerinin birleştiği noktanın ikincisi : Putlara tapmak ve Hind felsefesi ile Hind dinlerinin puta tapmanın kıymeti ve faydaları üzerinde ısrâr etmeleridir. Bu konuda etüd yapan kimse; Brahmanizm'in müceddidi ve ıslâh edicisi olan, onaltıncı asırda yaşamış bulunan ve Hindistan'dan Budizm'i kovup Brahmanizm'i eski mevkî ve itibârına kavuşturan «Sankar Acharya» gibi bir adamın puta tapmayı savunmasına ve onu dinî zihniyetin gelişmesinde tabiî bir merhale olarak kabullenmesine hayret etmekten kendini alamaz. Bombay Üniversitesinin Hinduizm Araştırmaları kısmının direktörü olan ve kendisi de bu dine mensûb bulunan Ghate «Din ve Ahlâk Ansiklopedisi»ndeki makâlesinde şöyle der :

«Sankar Acharya, puta tapma düşüncesine karşı olmamış ve ona hücûm etmemiştir. O, putları bir sembol olarak telâkkî etmiş, aksine mistik sisteme (Ritualism), amel ve mükâfâtı felsefesine çatmıştır. Fakat o (Sankar Acharya) âmme nezdinde kabul gören tanrıları savunmuş ve şöyle demiştir :

«Putperestlik, bizim tekâmül merhalelerimizden muayyen bir merhalede tabiî bir ihtiyâcımızdır. Ne zaman ki, dinî rûh olgunlaşır ve erginlik çağına ulaşır, işte o zaman insan, putperestliğe ihtiyâç hissetmeyecek, yine o zaman sembol ve alâmetleri bir kenara atmak gerekecektir.» («Encyclopaedia of Religion and Ethics» 4th Edition, 1958 - Vol XI Article - Sankar Acharya.)

Putperest olan filozof ve bilginler, buna ne kadar sembol ve geçici bir merhale gözüyle bakarlarsa baksınlar putperestlik; tevhîd inancı, Allah'a yalvarma ve ona karşı huşû' gösterme husûsunda büyük cinâ-

yet olmuştur. Çünkü puta tapanlar onlara dört elle sarılmışlar, sıkıntı ve ihtiyâç anlarında onlara yalvarmış, bu şekilde yaşamış ve bu şekilde ölmüşlerdir. Putperestlik merhalesini geçip nihâî hakîkate ve bu tapınmalardaki gâyeye —bu filozofların hayâl ettikleri gibi— ulaşan ve yalnız Allah'a yalvarıp O'na ibâdet edenler, kırmızı kibrit ve Anka gibi hiç bulunmayan veya çok az bulunan cinsindendir bu memleket ve milletlerde... Belki de koskoca bir ülkeyi dolduran bir milletin içinde, böyleleri parmak sayılarını bile geçmez. Bundan dolayıdır ki, Cenâb-ı Hakk'ın İbrâhîm (a.s.) in ağzından belirttiği şikâyet, putperestler için tastamâm doğrudur : «Rabbım, onlar insanlardan çoğunu sapıttılar.» Aslında bu putlar sapıttırmadılar ve onların dinî bir daveti de yoktur. Ancak onlar, kendilerine tapanların zihinlerini tam mânâsıyla işgâl edip ona hâkim olmuşlar ve onları bir olan Allah'a tapmaktan alakoymuşlardır. Böylece onlar da Allah'a ibâdet etme saâdetinden mahrûm olmuşlardır; bu ise, apaçık bir sapıklıktır. (Ebu'l-Hasan Nedvî, Dört Rükün, 79 - 94)

———oOo———

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن
لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ
يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ
وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجَادِلُ اللَّهَ
عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

105 — Doğrusu Biz sana kitâbı hak olarak indirdik ki; insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin. Hâinlerin savunucusu olma.

106 — Ve Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

107 — Nefislerine hâinlik etmiş kimseleri savunma. Allah, hâinlikte direnen günâhkârları sevmez.

108 — İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki Allah'ın râzı olmayacağı sözü, geceleyin uydurup düzdükleri zaman da Allah onlarla beraberdir. Allah, yapacakları her şeyi kuşatıcıdır.

109 — İşte siz öyle kimselersiniz ki; dünya hayatında onları savunuyorsunuz. Ama kıyâmet günü Allah'a karşı onları kim savunacak? Yahut onlara kim vekîl olacak?

Allah'ın Hükmü

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.) e hitâben : «Doğrusu Biz sana kitâbı hak olarak indirdik.» buyuruyor ki; bu kitâb Allah'dan gelen bir gerçektir. Haberlerinde ve isteklerinde o ancak hakkı içerir.

Allah Teâlâ : «İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin diye Biz sana kitâbı hak olarak indirdik.» buyuruyor. Usûl âlimlerinden bazıları; Hz. Peygamberin içtihâdı ile hükmetme hakkı bulunduğuna bu âyeti ve Buhârî ile Müslim de Hişâm İbn Urve kanalı ile... Ümmü Seleme'den rivâyet edilen şu hadîsi delil getirirler : Bu hadîse göre Rasûlullah (s.a.) hâne-i saâdetlerinin kapısında hasımların şamata yaptığını işitip yanlarına çıkmış ve şöyle buyurmuştur : Dikkat ediniz, ben ancak bir beşerim. Ben ancak işittiğime göre hüküm veririm. Olur ki sizden birinin delili diğerinden daha açık ve daha kuvvetli olur da; onun lehine hüküm veririm. Kimin lehine bir müslümanın hakkını hükmeder ve verirsem bu ancak ateşten bir parçadır. Onu dilerse yüklensin, dilerse bıraksın.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Ümmü Seleme'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ansârdan iki kişi aralarında eski bir mirâs konusunda Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek hasımlaştılar. İkisinin de delili (hücceti) yoktu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Siz hasımlar olarak bana geliyorsunuz. Ben, nihâyet bir beşerim. Olur ki bir kısmınızın delili diğerinden daha açık ve kuvvetli olur ve ben de işittiğime göre aranızda hüküm veririm. Kimin lehine kardeşinin hakkında bir şeyi (alarak) hükmedersem onu almasın. Zîrâ ben, ateşten bir parçayı ona kesip veriyorum. Kıyâmet günü boynunda bir ateş maşasıyla o kişi gelecektir. Bunun üzerine her ikisi de ağlayıp her biri diğerine : Hakkım kardeşimindir, dedi. Allah Rasûlü de şöyle buyurdu : Mâdem ki böyle dediniz o halde gidiniz, paylaşınız, hakkı araştırınız, kur'alaşınız ve sonra da her bireriniz arkadaşıyla helâllaşsın.

Hadîsi Üsame İbn Zeyd'den rivâyet eden Ebu Dâvûd'da şu fazlalık vardır : Bana vahiy gelmeyen husûslarda ben aranızda re'yimle hüküm veririm.

İbn Merdûyeh'in Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ın gazâlarından birinde ansârdan bir grup bulundu ve içlerinden birinin zırhı çalındı. Ansârdan bir kişi töhmet altında tutuldu. Zırhın sahibi Allah Rasûlü (s.a.) ne gelerek : Zırhımı Ta'me İbn Übeyrîk çaldı, dedi. Hırsız bunu görünce zırhı aldı ve suçsuz bir adamın evine bıraktı. Sonra da âilesinden bazılarına : Ben zırhı kaybettim (veya sakladım) ve falancanın evine bıraktım. Onun yanında bulunacak, dedi. Onlar da geceleyin Hz. Peygamber (s.a.) e giderek : Ey Allah'ın peygamberi, arkadaşımız suçsuzdur. Zırhı çalan falandır. Bunu kesinlikle biliyoruz. Kardeşimizi insanların huzûrunda ma'zûr gör ve onu savun. Şâyet Allah onu seninle korumaz ise helâk olacak, dediler. Allah Rasûlü (s.a.) de kalkarak insanların huzûrunda onu temize çıkarıp ma'zûr gördü. Allah Teâlâ da : «Doğrusu Biz sana kitâbı hak olarak indirdik ki; insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin. Hâinlerin savunucusu olma. Ve Allah'dan mağfiret dile. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir. Nefislerine hâinlik etmiş kimseleri savunma...» âyetlerini indirdi. Peşinden de yalanlarını gizleyerek Allah Rasûlü (s.a.) ne gelenler hakkında : «İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler...» âyetlerini indirdi. Bu iki âyet ile de hâinleri savunmak üzere yalanlarını gizleyerek Allah Rasûlü (s.a.) ne gelenler kastedilmektedir. «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de...» âyetinde yalanlarını gizleyerek Allah Rasûlü (s.a.) ne gelenler : «Kim bir hatâ veya bir günâh işler de sonra onu bir suçsuzun üstüne atarsa; şüphesiz iftirâ etmiş ve apaçık bir günâh yüklenmiş olur.» âyeti ile de hırsız ve hırsızı savunanlar kastedilmişlerdir.

Bu hadîsin sevkedilişi (siyâkı) garîbtir. İfâdeleri muhtelif ve ancak birbirine yakın olmak üzere; Mücâhid, İkrime, Katâde, Süddî, İbn Zeyd ve başkaları bu âyetin Übeyrik oğulları hırsızı hakkında nâzil olduğunu zikretmişlerdir.

Bu olayı Muhammed İbn İshâk, uzun bir şekilde rivâyet etmiştir. Bu âyetin tefsîrinde Ebu Îsâ et-Tirmizî Câmi'inde, İbn Cerîr de tefsîrinde der ki : Bize Hasan İbn Ahmed İbn Ebu Şuayb Ebu Müslim el-Harrânî'nin... Katâde İbn Nu'mân —Allah ondan râzı olsun— dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İçimizde Übeyrik oğulları denilen Bişr, Büşeyr ve Mübeşşir âilesi vardı. Büşeyr münâfık birisi olup Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbını hicveden şiirler söyler, bunları araplardan birine nisbet ederek : Falan şöyle şöyle dedi, falan şöyle şöyle dedi, derdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbı bu şiiri duyduklarında : Allah'a yemîn olsun ki; bu şiiri şu habîsden başkası söylememiştir, derlerdi. Übeyrik oğulları hem câhiliye ve hem de İslâmî devrede ihtiyâç ve darlık içinde olan bir âile idi. Medîne'lilerin yiyecekleri ise hurma ve arpa idi. Birisi zengin olup da Şam'dan tüccârlar temiz, beyaz un getirdiğin-

de satın alır ve sadece kendisi yerdi. Âilesinin yiyeceği ise yine sadece hurma ve arpa olurdu. (Bir keresinde) yine Şam'dan Nabat'lı tüccârlar gelmiş ve amcam Rifâa İbn Zeyd bir denk temiz, beyaz un satın alarak kendisine âit bir odaya koymuştu. Bu odada aynı zamanda silâh, zırh ve kılıç da vardı. Evin altından buraya girilerek oda aranmış, yiyecek ve silâh alınmıştı. Sabah olunca amcam Rifâa bana gelerek : Ey kardeşimin oğlu, bu gece tecâvüze uğradık. Odamız araştırılmış, yiyecek ve silâhımız götürülmüş, dedi. Râvî devâmla şöyle anlatır : Evde araştırdık ve sorduk. Bize : Bu gece Ubeyrik oğullarının ışıklarının yandığını gördük. Öyle sanıyoruz ki sizin yiyeceklerinizden bir kısmı içindi, denildi.

Biz evde sorarken Übeyrik oğulları da : Allah'a yemîn olsun ki, bu iş ancak Lebîd İbn Sehl'in işidir, diyorlardı. Lebîd doğru ve iyi bir müslümandı. Lebîd bunu duyunca, kılıcını kuşanıp : Ben mi çalmışım? Allah'a yemîn ederim ki, ya bu hırsızlığı açıklığa kavuşturursunuz, ya da bu kılıç size karışır (bu işi kılıç halleder), dedi. Onlar da : Uzak dur ey adam, sen bu işin ehli değilsin. Biz evde sorduk ve onların bu işle ilgili olmadığında şüphe etmiyoruz, dediler. Amcam bana : Ey yeğenim, Allah Rasûlü (s.a.) ne gidip de bunu ona anlatsaydın, dedi. Bundan sonrasını Katâde şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) ne giderek : Bizden kaba huylu bir âile amcam Rifâa İbn Zeyd'in bir odasını araştırarak silâh ve yiyeceğini aldılar. Silâhımızı bize geri versinler. Yiyeceğe gelince; ona ihtiyâcımız yok, dedim. Hz. Peygamber (s.a.) de : Bunu emredeceğim, buyurdular. Übeyrik oğulları bunu işitince, içlerinden Üseyr İbn Amr denilen birine gelerek bu konuda onunla konuştular. Ev halkından bazıları da bu konuda toplanıp gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, Katâbe İbn Nu'mân ve amcası bizden doğru ve müslüman bir âileye dil uzatıp delilsiz ve isbâtsız olarak onlara hırsızlık isnâdında bulundu, dediler. Katâde devâmla şöyle anlatır : Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek kendisiyle konuştum. Şöyle buyurdular : Doğruluk ve müslümanlıkları söylenen bir âileye delilsiz ve isbâtsız hırsızlık mı isnâd ettin? Döndüm ve bu konuda Allah Rasûlü (s.a.) ile konuşmamış olup, malımın bir kısmının benden çıkmış olmasını isterdim. Ancak Rifâa bana gelerek : Ey kardeşimin oğlu, ne yaptın? diye sordu. Ben de Allah Rasûlü (s.a.) nün bana söylediklerini kendisine aktardım. Allah yardımcımızdır, dedi. Çok geçmeden Kur'an'dan şu âyetler nâzil oldu : «Doğrusu Biz, sana kitâbı hak olarak indirdik ki; insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin. Hâinlerin (Übeyrik oğullarının) savunucusu olma. Ve Allah'dan (Katâde'nin söylediklerinden dolayı) mağfiret dile. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir. (Allah'dan onlar için mağfiret dileseydin, Allah onları bağışlardı.) ... Kim bir günâh kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur ... Kim bir hatâ veya günâh işler de

sonra bir suçsuzun üstüne atarsa —ki burada Lebîd hakkında söyledikleri kastediliyor— şüphesiz iftirâ etmiş ve apaçık bir günâh yüklenmiş olur. Eğer, Allah'ın lutfu ve rahmeti üzerinde olmasaydı... biz ona çok büyük bir mükâfât vereceğiz.» (Nisâ, 106 - 113)

Bu âyetler nâzil olunca; silâh Allah Rasûlü (s.a.) ne getirildi ve o da bunu Rifâa'ya geri verdi.

Katâde devâmla şöyle anlatır : Silâhı amcama götürdüğümde o, câhiliye devrinde ihtiyârlamış ve gözleri zayıflamış birisiydi. Onun müslümanlığını zayıf görüyordum. Silâhı kendisine getirdiğimde : Ey kardeşimin oğlu, bu (silâh) Allah yolunda (vakıftır), dedi. Ve ben de anladım ki; müslümanlığı sahîh imiş. Büşeyr hakkında âyet inince o da gidip müşriklere katıldı ve Sülâfe Bint Sâ'd İbn Sümeyye'nin yanına girdi. (Ona misâfir oldu.) Allah Teâlâ da : «Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra; peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası. Elbette Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimseye bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa çok uzak bir dalâlete düşmüş olur.» (Nisâ, 115 - 116) âyetlerini indirdi. Bunun üzerine Hassân İbn Sâbit, Sülâfe'yi şiirle hicvetti de Sülâfe Büşeyr'in yükünü alarak başının üzerine koydu ve onu götürüp vâdiye attı. Sonra da : Bana Hassân'ın şiirini hediyye ettin, sen bana hiçbir hayır getirmedin, dedi.

Hadîsin lafzı Tirmizî'ye âittir. Sonra Tirmizî şöyle der : Bu, garîb bir hadîs olup bunu Muhammed İbn Seleme el-Harrânî'den başkasının müsned olarak rivâyetini bilmiyoruz. Yûnus İbn Bükeyr ve bir çokları bu hadîsi Muhammed İbn İshâk'dan, Âsım İbn Ömer İbn Katâde'den mürsel olarak rivâyet etmişler ve babasından, o da dedesinden rivâyette bulunmamışlardır.

Hadîsin bir kısmını İbn Ebu Hâtim de Hâşim İbn Kâsım el-Harrânî' den, o da Muhammed İbn Seleme'den rivâyet etmiştir. Hadîsi uzun bir şekilde İbn el-Münzîr de Muhammed İbn İsmâîl kanalıyla... Muhammed İbn Seleme'den rivâyet eder.

Hadîsi Ebu Şeyh el-Isfahânî de tefsîrinde Muhammed İbn Abbâs İbn Eyyûb ve Hasan İbn Ya'kûb kanalıyla... Muhammed İbn Seleme'den rivâyet eder ve sonunda şöyle der : Muhammed İbn Seleme : Benden bu hadîsi Yahyâ İbn Maîn, Ahmed İbn Hanbel ve İshâk İbn İsrâîl işittiler, demiştir.

Hadîsi mânâ olarak ve ötekilerden daha tamâm bir şekilde, içindeki şiirle birlikte Hâkim Ebu Abdullah en-Neysâbûrî «Müstedrek»inde Ebu Abbas el-Asâmm kanalıyla... Muhammed İbn İshâk'dan rivâyet eder ve bu; Müslim'in şartlarına göre sahîh bir hadîstir; ancak Buhârî ve Müslim rivâyet etmemiştir, der.

Allah Teâlâ : «İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler.» buyuruyor ki; bu, münâfıklara karşı bir inkârdır. Onlar kabâhatlerini, kendilerini kötü görmemeleri için insanlardan gizlemek isterler de gizliliklerine ve kalblerinde olanlara muttalî olduğu için Allah'a açıklarlar. Halbuki : «Allah'ın râzı olmayacağı sözü, geceleyin uydurup düzdükleri zaman da; Allah onlarla beraberdir. Allah yapacakları her şeyi kuşatıcıdır.» Bu da onlar için bir tehdîd ve vaîddir.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İşte siz öyle kimselersiniz ki; dünya hayatında onları savunuyorsunuz.» Yani bırak onları, dünyada açığa vurdukları, ya da zâhir ile hükmeden hâkimler yanında onların lehine açığa vurulanlarla yardım olunsunlar, zafer kazansınlar. Böylece Allah'a ibâdet ettiklerini sansınlar. Gizlilikleri bilen Allah'ın huzûrunda kıyâmet günü onların yaptıkları ne olacak? Onların dâvâlarını yüceltme konusunda o gün onlara kim vekîl olacak? Ki hiç kimse o günde onlara vekîl olacak değildir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ âyetin sonunda : «Yâhud onlara kim vekîl olacak?» buyurmuştur.

İZÂHI

Bazıları, bu âyete dayanarak peygamberlerden günâh sudûr etmesinin, câiz olduğu görüşünü öne sürmüşlerdir. Ve demişlerdir ki : Eğer Hz. Peygamberden günâh sâdır olmamış olsaydı, mağfiret dilenmesi istenmezdi. Onların tutundukları noktaya verilecek cevâb birkaç vecih iledir. Birincisi; Rasûlullah (s.a.) «hâinlere yardımcı olma», kavli ile yasaklanan fiili işlememiştir. Kavmin Tu'me'den vazgeçmesini isteyip, hırsızlık vak'asının yahûdîye aksetmesini dilediklerinden Rasûlullah (s.a.) Tu'me'den yana çıkmamış. Bu konuda durarak, semâvî vahyin ve ilâhî emrin gelmesini gözetlemiş. Ve nihâyet, bu âyet-i celîle nâzil olmuş. Rasûlullah (s.a.); Tu'me'nin yalancı olduğunu, yahûdînin hırsızlıktan uzak olduğunu bildirmiştir. Ancak Hz. Peygamber Tu'me'ye yardımcı olmak istemiştir ki; bunun açık sebebi onun müslüman olmasıdır. İşte bu temâyülünden dolayı Allah Teâlâ, ona mağfiret dilemesini emir buyurmuştur. İkinci vecih şudur : Tu'me'nin kavmi, Rasûlullah (s.a.) ın huzûrunda onun hırsızlık suçundan uzak olduğuna şahâdet etmişler. Ancak Hz. Peygamberin elinde onların şahâdetlerini çürütebilecek bir belge bulunmadığı için, yahûdînin hakkında hırsızlık hükmünü vermek istemiştir. Allah Teâlâ ona Tu'me'nin kavminin yalancı olduğunu bildirince; Hz. Peygamber karâr vermiş olsaydı, bunun hatâlı bir karâr olacağını anlamıştı. Bunun için Allah Teâlâ, ma'zûr olmasına rağmen onun mağfiret dilemesini emretmiştir. Üçüncü vecih şöyledir; ihtimaldir ki; Allah Teâlâ, Tu'me'nin kavmine Tu'me'yi korumaları ne-

deniyle mağfiret dilemesi için Hz. Peygambere emretmiştir. Çünkü peygamber, peygamberlik öncesi bir günâh nedeniyle mağfiret dileyebileceği gibi ümmetinin işlemiş olduğu günâhlar nedeniyle de mağfiret dileyebilir. Dördüncü vecih şöyledir : Hz. Peygamberin derecesi, derecelerin en üstünüdür. Makâmı, makâmların en şereflisidir. Onun derecesi üstün ve makâmı yüce olduğu ve Allah Teâlâ'yı en mükemmel şekilde tanıdığı için; tehvîl yoluyla da olsa, unutarak da olsa veya dünya işlerinden herhangi bir iş konusunda da olsa o'nun bu tür davranışları kendi yüce mevkiine nisbetle günâhtır. Nitekim iyilerin iyilikleri, Allah'a yakın olanların kötülükleridir, diye söylenmiştir. Yani bu onların menzil ve derecelerine nisbetle kötülük sayılır, demektir. Allah en iyisini bilendir. (Hâzin, Lübâb, II, 160 - 161).

———oOo———

وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَن يَكْسِبْ
إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً
أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ
وَرَحْمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا يَضُرُّونَكَ
مِن شَىْءٍ ۚ وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ
وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

110 — Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse; Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.

111 — Kim bir günâh kazanırsa; bunu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Ve Allah Alîm, Hakîm olandır.

112 — Kim bir hatâ veya bir günâh işler de sonra onu bir suçsuzun üstüne atarsa; şüphesiz iftirâ etmiş ve apaçık bir günâh yüklenmiş olur.

113 — Eğer, Allah'ın lutfu ve rahmeti üzerinde olmasaydı; onlardan bir takımı seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar. Sana da

bir zarar veremezler. Allah sana kitâbı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki lutfu çok büyüktür.

Kötülük, Günâh ve Hatâ

Allah Teâlâ kerem ve cömertliğini belirterek; hangi türden günâh işlenmiş olursa olsun Allah tevbe edenin tevbesini kabul edeceğini haber vermekte ve : «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» buyurmaktadır.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha bu âyet hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ bu âyette kullarına hilmini, affını, keremini, rahmetinin ve bağışlamasının genişliğini haber veriyor. Küçük ya da büyük olsun; kim bir günâh işler de «Sonra Allah'dan mağfiret dilerse» günâhları göklerden, yerden ve dağlardan büyük dahi olsa «Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görecektir.» Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Yine İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Müsennâ'nın... Ebu Vâil'den rivâyetine göre; Abdullah şöyle demiştir : İsrâiloğullarından bir kişi, bir günâh işlediğinde sabahleyin bu günâhının keffâretini kapısına yazılmış bulurdu. Birisine bir sidik bulaştığında onu keserle keserdi. Birisi dedi ki : Allah İsrâiloğullarına gerçekten hayır vermiş. Abdullah da şöyle dedi : Allah size onlara verdiğinden daha hayırlısını vermiş ve suyu size temizleyici kılmıştır. Allah Teâlâ : «Onlar ki fenâ bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar ve hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler.» (Âl-i İmrân, 135) ve : «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmederde sonra Allah'dan mağfiret dilerse Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» buyurmuştur.

Yine İbn Cerîr der ki : Bize Ya'kûb'un Habîb İbn Ebu Sâbit'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bir kadın Abdullah İbn Muğaffel'e gelerek zinâ eden, bu zinâdan hâmile kalan, doğurduğu zaman da çocuğunu öldüren bir kadının durumunu sordu. Abdullah İbn Muğaffel de : Onun için ne olsun? Ona ateş (cehennem) vardır, dedi. Kadın ağlayarak ayrıldı. Abdullah onu çağırıp : Senin durumunu şu ikiden biri olarak görüyorum, dedi ve «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse; Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» âyetini okudu. Kadın gözlerini silerek gitti.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdurrahmân İbn Mehdî'nin... Ebu Bekr —ki Ebu Bekr doğru söylemiştir— den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) : Günâh işleyen, sonra abdest alarak iki rek'at namaz kılarak bu günâhı için Allah'tan bağışlanma dileyen hiçbir müslüman yoktur ki bağışlanmış olmasın, buyurarak : «Kim bir kötü-

lük yapar veya kendine zulmeder de...» ve «Onlar ki fenâ bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde...» (Âl-i İmrân, 135) âyetlerini okudular.

Bu hadîs üzerinde daha önce (Âl-i İmrân sûresinin 135. âyetinin tefsîrinde) konuşmuş ve hadîsi Sünen sahiplerinin rivâyet ettiğini zikretmiştik.

Hadîsi İbn Merdûyeh de başka bir kanaldan ve Hz. Ali'den şöyle rivâyet etmiştir : Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Ziyâd'ın... Ali'den rivâyetine göre; o, Ebubekir es-Sıddîk'ı şöyle derken işitmiş : Ben Allah Rasûlünü şöyle buyururken işittim : Günâh işleyen hiç bir kul yoktur ki; kalkıp güzelce abdest alsın, sonra namaz kılarak günâhından bağışlanma dilesin de Allah Teâlâ onu bağışlamasını kendi üzerine almış olmasın. Zîrâ Allah Teâlâ : «Kim bir kötülük yapar veya kendisine zulmeder de...» buyurmuştur.

Sonra İbn Merdûyeh bu hadîsi Ebân İbn Ebu Ayyâş kanalıyla... Ebu Bekr es-Sıddîk'tan rivâyet etmişse de bu rivâyetin isnâdı sahîh değildir.

Yine İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ali İbn Dihyem'in... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün etrâfında otururken o bir ihtiyâcı için kalkar da tekrâr geri dönmek isterse; nalınlarını, ya da üzerindeki eşyâdan birisini meclisde bırakırdı. (Bir gün) kalktı ve nalınlarını bıraktı. Ebu Derdâ devâmla şöyle anlatır : Allah Rasûlü bir su kabı aldı. Ben de peşlerinden gittim. Bir süre gittiler, ihtiyâçlarını görmemiş olarak döndüler ve şöyle buyurdular : Bana Rabbımdan gelen geldi; «Kim bir kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'dan mağfiret dilerse; Allah'ın Ğafûr ve Rahîm olduğunu görür.» dedi. Ben de bunu ashâbıma müjdelemek istedim. Ebu Derdâ der ki : Bundan önce nâzil olmuş olan : «Kim kötü bir iş yaparsa cezâsını görür.» (Nisâ, 123) âyeti halka çok ağır gelmişti. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, şâyet zinâ eder, hırsızlık yapar, sonra Rabbından bağışlanma dilerse bağışlanır mı? Evet, buyurdular. Ben ikinci kere sordum, evet buyurdular. Üçüncü kere tekrâr sordum. Yine evet, diyerek şöyle devâm buyurdular : Zinâ eder, hırsızlık yapar, sonra Allah'dan bağışlanma dilerse Üveymir'in —Ebu Derdâ'nın diğer bir ismidir— burnunun yere sürtülmesine rağmen Allah Teâlâ onu bağışlar. Râvî şöyle anlatır : Ebu Derdâ'nın parmağı ile burnuna vurduğunu gördüm.

Hadîs-i Şerîf bu kanaldan ve bu şekliyle gerçekten garîb olup, isnâdında zayıflık vardır.

Allah Teâlâ'nın : «Kim bir günâh kazanırsa; bunu ancak kendi aleyhine kazanmış olur.» âyeti «Yük yüklenen kimse başkasının yükünü taşımaz.» (En'âm, 164) âyeti gibidir ki; hiç kimsenin suçu başka-

sının üzerine olamaz. Herkesin kazandığı kendi aleyhinedir. Onun yerine bunu kimse yüklenemez. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Ve Allah Alîm, Hâkim olandır.» buyuruyor. Bu, O'nun ilminden, hikmetinden, adâletinden ve rahmetinden dolayıdır.

Allah Teâlâ : «Kim, bir hatâ veya bir günâh işler de sonra onu bir suçsuzun üstüne atarsa...» buyuruyor ki; daha önce hadîste geçtiği üzere, Übeyrik oğulları çirkin hareketleri ile Lebîd İbn Sehl adındaki sâlih kişiyi töhmet altında bırakmışlardı. Diğerlerinin söylediğine göre ise bu, sâlîh kişi Zeyd İbn el-Semîn ismindeki bir Yahûdî idi Yahûdîler zâlim ve hâin olmakla birlikte, bu kişi suçsuzdu ve Allah Teâlâ, elçisini buna muttali' kılmıştı. Sonra bu azarlama ve suçlama hem onlar hakkındadır, hem de onların hatâları gibi hatâlar işleyen, onların sıfatları gibi sıfatlarla nitelenmiş olan diğerleri hakkındadır ve geneldir. Bunların cezâsı aynen diğerlerinin de üzerine olacaktır.

Allah Teâlâ'nın : «Eğer Allah'ın lutfu ve rahmeti üzerinde olmasaydı; onlardan bir takımı seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da bir zarar veremezler.» âyeti hakkında İmâm İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hâşim İbn Kâsım el-Harrânî'nin... Katâde İbn Nu'mân'dan naklettiğine göre o, Übeyrik oğulları kıssasını zikretti. Allah Teâlâ : «Onlardan bir takımı seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da bir zarar veremezler.» âyetini indirdi de bununla Useyr İbn Urve ve arkadaşlarını kastetti. Yani onlar Übeyrik oğullarını övüp onları sâlih ve suçsuz olmalarına rağmen ithâm etmesi sebebiyle Katâde İbn Nu'mân'ı suçlamışlardı. Halbuki durum, onların Allah Rasûlü (s.a.) ne intikâl ettirdikleri gibi değildi. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ; elçisine durumu açıklayarak kesin hükmünü bildirdi. Sonra da Allah Teâlâ her durumda peygamberni te'yîd edip koruduğunu, kendisine kitâbı —ki bu Kur'an'dır— ve hikmeti —ki bu da sünnettir— indirdiğini haber vererek : (Bu âyetin nüzûlünden önce) «bilmediğini sana öğretmiştir.» buyurmuştur. Başka âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İşte böylece sana da buyruğumuzdan bir rûh vahyettik. Sen kitâb nedir, îmân nedir, bilmezdin... İyi bilin ki; işler sonunda Allah'a döner.» (Şûrâ, 52 - 53), «Sen; sana bu kitâbın verileceğini ummazdın. Bu, ancak Rabbının bir rahmetidir.» (Kasas, 86). Burada da Allah Teâlâ : «Allah'ın senin üzerindeki lutfu çok büyüktür.» buyurmuştur.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَن
يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ

الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

114 — Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi yahut ma'rûfu emretmeyi ve insanların arasını düzeltmeyi emreden başka. Kim Allah'ın rızâsını arayarak böyle yaparsa, Biz ona çok büyük bir ecir vereceğiz.

115 — Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse; onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.

Hidâyetten Dönenler

Allah Teâlâ, insanların fısıldaşmalarının (konuşmalarının) bir çoğunda hayır olmadığını; ancak sadaka vermeyi, yahut iyilik etmeyi ve insanların arasını düzeltmeyi emreden fısıldaşmalarının bundan hâriç olduğunu haber vermektedir. Nitekim İbn Merdûyeh'in rivâyet ettiği bir hadîs şöyledir : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn İbrâhîm'in... Ümmü Habîbe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü : Âdemoğlunun bütün sözleri; iyilikle emretme, ya da kötülükten men'etme dışında lehine değil, aleyhinedir, buyurdular. Râvîlerden Muhammed İbn Yezîd der ki : Bu hadîs ne kadar şiddetlidir. Bunun üzerine Süfyân şöyle dedi : Bu hadîsin şiddeti nedir ki? Onu bir kadın başka bir kadından rivâyet etmiştir. Bu, peygamberiniz (s.a.) i gönderen Allah'ın kitâbındadır. Allah Teâlâ'nın kitâbında : «Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi yahut ma'rûfu ve insanların arasını düzeltmeyi emreden başka.» buyurduğunu işitmedin mi? İşte bu, onun aynısıdır. Yine Allah Teâlâ'nın : «O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklar. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da doğruyu söyler.» (Nebe', 38) buyurduğunu işitmedin mi? Ya da Allah Teâlâ'nın kitâbında : «Asr'a andolsun ki; hiç şüphesiz insan hüsrândadır.» (Asr, 1) buyurduğunu işitmedin mi? İşte bu, onun aynısıdır.

Bu hadîsi Tirmizî ve İbn Mâce, Muhammed İbn Yezîd İbn Huneys kanalıyla Saîd İbn Hassân'dan rivâyet etmişlerdir. Ancak burada Süfyân es-Sevrî'nin sözleri sonuna kadar zikredilmektedir. Sonra Tirmizî

bu hadîsin garîb olduğunu ve sadece İbn Huneys kanalıyla rivâyetinin bilindiğini söyler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'kûb'un... Ümmü Külsûm Bint Ukbe'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işitmiş : İnsanların arasını düzelten kişi yalancı değildir. Onun hayrı artar. —Ya da o hayır söylemiş olur— Ümmü Külsûm der ki : İnsanların söylediklerinden şu üçünün dışında böyle bir şeye ruhsat verdiğini işitmedim : Harpte, insanların arasını düzeltmede, kişinin karısı ve karının kocasıyla olan konuşmasında. Râvî der ki : Ümmü Külsûm Bint Ukbe Allah Rasûlü (s.a.) ne bîat eden muhâcir kadınlardandı.

İbn Mâce dışında muhaddislerden bir cemâat, bu hadîsin benzerini muhtelif kanallardan olmak üzere Zührî'den rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muâviye'nin... Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü : Size oruç, namaz ve sadakadan derece yönünden daha üstün bir amel haber vereyim mi? buyurdular. Evet, denilmesi üzerine : İki kişi arasını düzeltmektir. İki kişinin arasını bozmak ise dini kökünden söküp atmaktır, buyurdular.

Hadîsi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Ebu Muâviye'den rivâyet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Muhammed İbn Abdürrahîm'in... Enes'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Eyyûb'a: Sana bir ticâret göstereyim mi? buyurdular. Onun evet, demesi üzerine de; şöyle buyurdular : Araları bozulduğunda insanların arasını düzeltmeye koşar, birbirlerinden uzaklaştıklarında onların arasını yakınlaştırırsın. Bezzâr der ki : (Hadîsin senedinde bulunan) Abdurrahmân İbn Abdullah el-Ömerî (hadîste leyyin) olup peşinden gidilmeyen hadîsleri rivâyet etmiştir.

Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Kim (ihlâslı, temiz kalbli olarak) Allah'ın rızâsını arayarak (sevâbını Allah Teâlâ'nın katından bekleyerek) böyle yaparsa biz ona çok (bol, geniş ve) büyük bir ecir vereceğiz» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere karşı gelir...» buyuruyor. Kim Allah Rasûlü (s.a.) nün getirmiş olduğu şerîat yolundan başkasına girerse o bir tarafta, şerîat bir tarafta olur. Zîrâ bu, kendisine hak ve gerçek açıkça belli olmuş ve ortaya çıkmış olduktan sonra kendisindeki bir kasıddan meydana gelmiştir. Allah Teâlâ : «Mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse...» buyuruyor ki bu, birinci sıfatın ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat bazan kanun koyucunun açık emrine muhâlefet olabileceği gibi, bazan da ümmet-i Muhammed'in ittifâkını kesin olarak bildiği konularda, onların icmâ' ettikleri, birleştikleri bir konuda da olabilir. Zîrâ onlar (Muhammed Ümmeti) bir konuda birleştiklerinde hatâdan korunmuşlardır. Bu,

onlara verilen bir şereften ve peygamberlerine bahşedilen ta'zîmdendir. Bu konuda bir çok sahîh hadîsler vârid olmuştur. Ve biz bunların bir kısmını «Ehâdîs'el-Usûl» kitâbında kaydettik. Âlimlerden, bunun mânâca tevâtür derecesinde olduğunu ileri sürenler vardır. İmâm Şâfiî —Allah ona rahmet etsin— de uzun uzun düşündükten sonra; bu âyetin, icmâ'a muhalefetin harâm olduğu konusunda delil olduğuna karâr vermiştir. Bu, istinbâtların en güzel ve kuvvetlilerindendir. Bununla birlikte bazıları bu delâleti uzak, müşkil görmüşlerdir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Onu döndüğü yolda bırakırız. Kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası.» sözüyle bunları tehdîd ediyor. Kişi bu yola girdiğinde bundan dolayı onun günâhlarını arttırmak üzere, girdiği yolu onun kalbinde güzelleştirip, süslemek sûretiyle cezâlandırırız. Başka âyet-i kerîme'lerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Bu sözü yalanlayanları, Bana bırak! Biz onları kendilerinin bilmeyecekleri bir yönden derece derece azâba yaklaştıracağız.» (Kalem, 44). «Fakat onlar yoldan sapınca Allah da onların kalblerini saptırmıştır.» (Saff, 5), «Onları azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110).

Burada Allah Teâlâ böyle kişilerin âhirette varacakları yerin cehennem (ateş) olacağını haber veriyor. Zîrâ kim ki, hidâyetten uzaklaşıp çıkarsa kıyâmet günü onun cehennemden başka yolu olamaz. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurulur : «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız.» (Sâffât, 22), «Suçlular ateşi görürler de ona düşeceklerini anlarlar ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53).

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ
بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا ۖ وَإِنْ يَدْعُونَ
إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا
﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ
فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا
مُبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ
جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

116 — Elbette Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimseye bağışlar. Kim, Allah'a şirk koşarsa; çok uzak bir dalâlete düşmüş olur.

117 — Onu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar inâtçı şeytândan başkasına tapmıyorlar.

118 — Allah ona la'net etsin. O dedi ki : Celâl'in hakkı için, kullarından muayyen bir pay alacağım.

119 — Onları mutlakâ saptıracağım, olmayacak kuruntulara boğacağım. Onlara emredeceğim; davarların kulaklarını yaracaklar, emredeceğim; Allah'ın yaratışını değiştirecekler. Allah'ı bırakıp şeytânı dost edinen kimse, şüphesiz açıktan açığa kayba uğramıştır.

120 — Şeytân onlara vaad ediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine vaad ettikleri, aldatmaktan başka bir şey değildir.

121 — Onların varacağı yer cehennemdir. Oradan kaçacak yer de bulamayacaklardır.

122 — İmân edip, sâlih ameller işleyenlere gelince; Biz, onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. İşte Allah'ın dosdoğru bir vaadi. Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?

Şirkin Çeşitleri

Bu âyet-i kerîme hakkında : «Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar.» (Nisâ, 48) âyetinde konuşmuş ve bununla ilgili hadîsleri de bu sûrenin başında vermiştik.

Tirmizî; Saîd İbn İlâka kanalıyla... Hz. Ali —Allah ondan râzı olsun— nin şöyle dediğini rivâyet eder : Kur'an'da bana «Elbette Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz...» âyetinden daha sevimli başka bir âyet yoktur. Tirmizî bu hadîsin hasen, garîb olduğunu söylemiştir.

Allah Teâlâ : «Kim Allah'a şirk koşarsa; çok uzak bir dalâlete düş-

müş olur.» buyuruyor ki; böyle bir kimse, hak yoldan başka bir yola girmiş, hidâyeti kaybetmiş, doğrudan uzaklaşmış, dünyada ve âhirette kendisini helâk ederek nefsini zarara sokmuş, dünya ve âhiret saâdetini kaçırmıştır.

«Onu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar.» âyet-i kerîme'si hakkında İbn Ebu Hâtim şöyle demiştir : Bize babamın... Ebu'l-Âliye'den rivâyetine göre; Übeyy İbn Kâ'b bu âyet hakkında : Her put ile birlikte dişi bir cinnî vardır, demiştir.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Âişe'den rivâyetine göre; o : «Onu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar.» âyetindeki (اناثا) kelimesinin; putlar, demek olduğunu söylemiştir. Bu görüşün benzeri Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, Ebu Mâlik, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da rivâyet edilmiştir.

Dahhâk'dan rivâyetle «Onu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar.» âyeti hakkında Cüveybir şöyle demiştir : Müşrikler : Melekler, Allah'ın kızlarıdır. Biz onlara bizi Allah'a yaklaştırmaları için ibâdet ediyoruz, derken ve onları Rabları edinerek kız şeklinde tasvîr ediyorlardı. Onları süslerlerdi. Sonra da melekleri kasdederek : Bunlar, ibâdet ettiğimiz Allah'ın kızlarına benziyorlar, derlerdi.

Bu açıklama şu âyet-i kerîme'lere benzemektedir : «Ne dersiniz, Lât ve Uzzâ'ya?» (Necm, 19), «Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.» (Zuhruf, 19), «Onunla cinler arasında bir neseb bağı kurdular...» (Sâffât, 158 - 159). İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ve Dahhâk bu âyetteki (اناثا) kelimesinden ölülerin kasdedildiğini söylemişlerdir.

Mübârek İbn Fudâle de Hasan'ın «Onu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : (اناث); içinde rûh bulunmayan ölü her şeydir. Bu kuru bir ağaç, kuru bir taş da olabilir. Bu görüşü İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr de rivâyet etmişlerdir. Ancak garîb bir açıklamadır.

Allah Teâlâ : «Aslında onlar; inâtçı şeytândan başkasına tapmıyorlar.» buyuruyor ki; bunu onlara emredip onlara süsleyip güzel gösteren şeytân'dır. Onlar gerçekte ancak İblîs'e ibâdet etmiş oluyorlar. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de : «Ey Âdemoğulları, Ben size, Şeytâna tapmayın..., diye ahdetmedim mi?» (Yâsîn, 60) buyurulmuştur. Allah Teâlâ kıyâmet gününde meleklerin, dünyada iken kendilerine ibâdet ettiklerini iddiâ eden müşrikler hakkında şöyle diyeceklerini haber vermektedir : «Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çokları da onlara inanmaktaydılar.» (Sebe', 41).

Allah Teâlâ : «Allah ona la'net etti.» buyuruyor ki; Allah onu kovmuş, rahmetinden uzaklaştırmış ve komşuluğundan çıkarmıştır.

Allah Teâlâ : «O da dedi ki : Celâl'in hakkı için, kullarından muayyen bir pay alacağım.» buyuruyor. Bu âyet hakkında Mukâtil İbn Hayyân şöyle der : Her bin kişiden 999 u ateşe, biri de cennete gidecektir.

Allah Teâlâ şeytânın sözlerini hikâye ile şöyle buyuruyor : «Onları mutlakâ (haktan) saptıracağım. Olmayacak kuruntulara boğacağım. (Tevbeyi terketmeyi onlara işleyeceğim, onlara ümitler hazırlayacağım. Geri bırakma ve geciktirmeyi onlara emredeceğim, onları kendilerinden gâfil bırakacağım.) Onlara emredeceğim; davarların kulaklarını yaracaklar.» Buranın tefsîrinde Katâde, Süddî ve başkaları şöyle derler : Burada davarların kulaklarının yarılarak bahîra ve sâibe' (1) ye alâmet ve işâret kılınması kasdedilmektedir.

«Emredeceğim; Allah'ın yaratışını değiştirecekler.» kısmı hakkında İbn Abbâs şöyle demiştir : Bununla hayvanların kısırlaştırılması kasdedilmektedir. Aynı açıklama İbn Ömer, Enes, Saîd İbn Müseyyeb, İkrime, Ebu İyâz, Ebu Sâlih, Katâde ve Sevrî'den de rivâyet edilmiş olup bunun yasaklandığına dâir bir hâdis de vârid olmuştur.

Hasan İbn Ebu'l-Hasan el-Basrî de bununla dövme yapmanın kasdedildiğini söylemiştir. Müslim'deki bir hadîse göre; yüzde dövme yapma (ve yaptırma) yasaklanmıştır. Bu hadîsin bir rivâyetinde ise bunu yapana Allah'ın la'net ettiği belirtilmiştir. İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen sahîh bir hadîste o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ dövme yapan ve yaptıranlara, (yüzden) kılları yolan ve yolduranlara, güzellik için açılıp, saçılanlara, Allah'ın yaratışını değiştirenlere la'net etmiştir. İbn Mes'ûd sonra şöyle devâm eder : Dikkat ediniz; ben, Allah Rasûlü (s.a.) nün la'net ettiklerini la'netliyorum. Bu, Allah Teâlâ'nın kitâbındadır. Ve bununla : «Peygamber size ne verirse alın. Neden de sizi nehyederse ondan sakının.» (Haşr, 7) âyetini kasdetmiştir.

Kendisinden gelen rivâyetlerin birinde İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan, Katâde, Hakem, Süddî, Dahhâk ve Atâ el-Horasânî «Emredeceğim; Allah'ın yaratışını değiştirecekler.» âyetinden Allah Teâlâ'nın dininin kasdedildiğini söylemişlerdir. Buna göre bu âyet : «Öyle ise sen yüzünü hanîf (muvahhid) olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» (Rûm, 30 - 31) âyeti gibidir ki; bu durumda «Allah'ın yaratışında değiştirme yoktur.» kısmı emir olarak alınacaktır. Buna göre mânâ : «Allah'ın yaratışını değiştirmeyiniz ve insanları yaratılışları üzere bırakınız» şeklinde olacaktır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

(1) Bahîra ve Sâibe kelimeleri hakkındaki açıklama Mâide Sûresi 103. âyette gelecektir.

مَامِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ

Her doğan fıtrat üzere doğar; ana-babası onu ya Yahûdileştirir, ya Hıristiyanlaştırır, ya Mecûsileştirir. Nitekim hayvan da doğduğunda ayıpsız ve noksansız olarak doğar. Onda bir sakatlık ve noksânlık hissederler mi? Müslim'de İyâz'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Allah Teâlâ buyurdu ki : Ben kullarımı hanîfler olarak yarattım. Şeytânlar onlara geldi de dinlerinden çevirdi, Benim onlara helâl kıldığımı onlara harâm kıldılar.

Allah Teâlâ : «Allah'ı bırakıp şeytânı dost edinen kimse şüphesiz açıktan açığa kayba uğramıştır.» buyuruyor ki; o kişi dünya ve âhireti kaybetmiştir. Bu, kapatılması ve telâfi edilmesi mümkün olmayan bir kayıptır.

«Şeytân onlara vaad ediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine vaad ettikleri, aldatmaktan başka bir şey değildir.» âyeti vâkıayı haber vermektedir. Zîrâ şeytân, dostlarına dünyada ve âhirette kazanacaklarını vaad edip, onları bu husûsta kuruntulara düşürür. O, bu konuda yalan söyler ve iftirâ eder. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Şeytânın kendilerine vaad ettikleri aldatmaktan başka bir şey değildir.» buyurmuştur. Nitekim kıyâmet günü şeytânın söyleyeceklerini Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de şöyle haber vermektedir : «İş olup bitince şeytân : Gerçekten Allah size sözün doğrusunu söylemiştir. Ben de size söz verdim, ama sonra caydım, sizi zorlayacak hiçbir gücüm de yoktur... dedi.» (İbrâhîm, 22)

Allah Teâlâ devâmla şöyle buyuruyor : «Onların (şeytânın kendilerine vaadini ve onun düşürdüğü kuruntuları, güzel bulanların hesâba çekileceği günde) varacağı yer cehennemdir. Oradan kaçacak (kaçıp kurtulacak ve sığınacak) yer de bulamayacaklardır.»

Sonra Allah Teâlâ mes'ûd ve müttakî kişilerin durumunu, onların sonuçta kavuşacakları eksiksiz şerefi zikrederek şöyle buyuruyor : «Îmân edip sâlih ameller işleyenlere (kendilerine emredilen hayırları kalbleri doğrulayıp uzuvları işleyenlere, kendilerine yasaklanan kötülükleri terkedenlere) gelince; Biz, onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. (Orada diledikleri yer ve şekilde tasarrufta bulunacaklar.) Orada ebedî kalıcıdırlar. (Bu nimet sona ermeyecektir.) İşte Allah'ın dosdoğru bir vaadi. (Bu, Allah'ın bir vaadidir. Allah'ın' vaadi ise, gerçekten ve mutlakâ vukû' bulacaktır.) Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?» (Söz ve haberi itibâriyle O'ndan daha doğru hiç kimse yoktur. O'ndan başka ilâh, O'nun dışında Rab yoktur.)

Allah Rasûlü (s.a.) hutbesinde şöyle buyururlardı : Sözlerin en

doğrusu Allah kelâmıdır. Yolların en hayırlısı, Muhammed (s.a.) in yoludur. İşlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkarılanıdır. Her sonradan ortaya çıkarılan da bid'attır. Ve her bid'a't sapıklık olup her sapıklık da ateşle sonuçlanır.

İZÂHI

Sebîl-i mü'minîn, (mü'minlerin yolu) i'tikâd ve amelde mü'minlerin tuttuğu yola tevhîd ve Allah'a Rasûlullah'a ve ülü'l'-emr'e itâat yoludur. Bunun gayrısına tâbi' olmak da tevhîd yolundan çıkmaktır. Bunun mü'minlerin yolu olamayacağı ma'lûmdur. Binâenaleyh şıkâk, mü'minler yolunun gayrısına gitmek demek olacağı âşikâr olduğu halde, bunun «mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa» diye ayrıca tasrîhi elbette şâyân-ı dikkattir. Demek ki, Rasûlullah'a ittibâ gibi mü'minlerin yoluna ittibâ dahi açıkça istenmektedir. Rasûlullah'dan kat'î nass ile vârid olan husûslarda Rasûlullah'a şıkâk ile mü'minler yoluna gitmemek aynı şey ise de, nass vârid olmayan husûslarda bu gereklilik zâhir değildir. Mü'minler «şâyet Rasûle ve kendilerinden olan ülü'l-emr'e havâle etmiş olsaydılar» nassına tevfîkan ittifâk ve icmâ' ile bir yol tuttukları zaman; ba'zı kimseler, mü'minlerin tuttuğu bu yola muhâlefet ettikleri halde Rasûlullah'a doğrudan doğru şıkâk ve muhâlefet mevkiinde bulunmamış olduklarını iddiâ edebilirler. İşte «Kim, kendisine hidâyet apaçık belli olduktan sonra peygamberle tartışacak olursa» kavlinden sonra «mü'minlerden başkasının yoluna uyarsa» kaydının tasrîhi bu ikisinin bizzât gerekli bulunduğunu yani Rasûlullah'a şıkâk; mü'minler yoluna gitmemek demek olduğu gibi, mü'minler yoluna gitmemek de, Rasûlullah'a şıkâk demek olduğunu sarâhaten anlatmış ve binâenaleyh icmâ-i ümmet ile dahi doğru yolun tebeyyün edeceğini ve ona da ittibânın vâcib olduğunu göstermiştir. Bunun için ehl-i sünnet ve cemâat bilginleri, bu fıkrayı icmâ-ı ümmet'e ittibânın vücûbunu ifâde için sevkolunmuş bir nass olarak anlamışlar ve delâlet şeklini muhtelif sûretlerle izâh eylemişlerdir. «İttibâ» kelimesi de asıl mes'elenin tâbiiyyet esâsı üzerinde deverân ettiğini gösterir.

(اصلاء), bir şeyi yakmak için ateşe atmak ve ateşe atıp durdurmaktır. İşte doğru yol tebeyyün ettikten sonra Rasûl'e şıkâk eden ve mü'minler yolunun gayrısına ittibâ eden mürtedin âkıbeti budur. Bunu muvakkat sanmamalı ve yalnız Tu'me gibi mürtedlere mahsûs da zannetmemelidir. Çünkü «Doğrusu Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.» buyuruluyor.

Yukarıda ve yine bu sûrede bu âyetin ehl-i kitâb olan hıristiyanlar hakkında geçmiş ve izâh olunmuş idi. Burada da Tu'me gibi mürtedler-

le beraber Ehl-i kitâb'ın gayrı olan ehl-i küfr ve şirk nokta-i nazarından sevk olunmuştur. Bunun için orada «Mesîh Allah'ın oğludur, Uzeyr Allah'ın oğludur» gibi oğul isnâd ve iftirâsına işâretle «Kim de Allah'a şirk koşarsa; doğrusu büyük bir günâh uydurmuştur.» buyurduğu halde; burada «Her kim Allah'a şirk ederse artık uzak bir sapıklıkla sapıtmış olur.» yani öyle sapıtır öyle sapıtır ki, hak yoldan pek uzaklara düşer, ilâhî mağfiret ve rahmetten uzaklaştıkça uzaklaşır. Binâenaleyh şirk hem Hakk'a bir iftirâ ve büyük bir günâh, hem de bir uzak bir sapıklıktır. Ve her iki sûrette büyük bir zulmdür. Maamafîh bazı müşriklerde; iftirâ haysiyyeti bâriz, bazılarında da sapıklık haysiyyeti bârizdir. Bunun için her birinde bağışlamama makâmına göre ta'lîl olunmuştur. Ehl-i kitâb'ın şirki dalâletten ziyâde bir iftirâ eseri, diğerlerinin şirki iftirâdan ziyâde bir dalâlet eseridir. Şu halde biri ahlâksızlığa, biri de cehâlete râci' demektir. Ve bunların her ikisi de tevbesiz kâbil-i mağfiret değildir. Fakat cehâletten kaynaklanan şirk erbâbının; ilm ve akl ile şirkten vazgeçmeleri düşünülebilir olduğu halde, sırf ahlâksızlıktan kaynaklanan şirk erbâbı ilimde terakkî ettikçe isyân ve çılgınlığını artırır, iftirâsına devâm etmek için daha ziyâde vâsıta bulmuş olur. Bundan dolayıdır ki, Ehl-i kitâb hakkında «kendilerine Kitâb verilmiş olanlar, ancak bilgiden sonra ihtilâfa düşmüşlerdir.» buyurulmuştur. Gerçi ilmin, ahlâkın geliştirilmesi husûsunda büyük ehemmiyeti vardır. Lâkin ahlâk işi; ilimden ziyâde, bir irâde ve ihtisâs işi olduğundan îmân için sade ma'rifet kâfî olmadığı gibi, ahlâkî te'mînât için de sade ilim kâfî değildir. Eğer kâfî olsa idi, hiç bir kimse hakkı bilirken yalan söyleyemez, hilâfına hareket edemezdi. Bir gaflet, bir şehvet, bir gazab, bir hased, bir itiyâd, bir ümid, bir yeis, bir gurûr, bazan bir kimseye pek iyi bildiği bir hakîkatin ve hattâ bütün bildiklerinin hilâfını yaptırmaya kâfî gelir. İnsan, bir hakkı anlar da kabul etmez olur mu? diyenler; herhangi bir yalancının doğrusunu bilip dururken yalancılık ettiğini ve herhangi bir dolandırıcının bilerek dolandırdığını düşünemeyenlerdir. Bunlara, öyleyse kesenizi önünüze gelen adama teslîm eder misiniz? denilse; hayır, diyeceklerinde şübhe yoktur. Kezâ bütün fenâlığın başı, cehâlette ve bilgisizliktedir, diyenler zekî veya tahsîl görmüş eşkiyânın şirretinden daha çok korktuklarını hesâb etmeyenlerdir. İblîs bunun en büyük misâlidir. Şeytânet de bu mânânın menba' ve masdarıdır. Câhillerin şirki de, esâsında böyle şeytânetkâr hâinlerin hakkı tahrîf ile tezvîr ve iftirâlarına aldanıp kapılmalarının eseridir. Aldatıcı vâsıtaların en müessiri şehvettir. Şehevî isteklerin en çok heyecâna sürükleyicisi ise kadındır.

İşte Nisâ sûresinde, şirk ehlinin iki nev'i, mütemâsil iki âyette iftirâ ve ıdlâl haysiyetler ile ta'lîl olunarak bağışlanmazlıkta birleştirildikten sonra, bunların uzak sapıklıkları Nisâ sûresinin mevzûu ile mütenâsib

olmak üzere şu sûretle izâh olunuyor : Allah'a şirk koşanlar; Allah'ı bırakarak ancak inâsa (kancıklara) tapınırlar. Kancıklara çağırır, kancıklara teabbüd ederler, onların en ziyâde taptıkları, gönül verib yalvardıkları veya nâmına davet ettikleri ma'bûdları kancıklar olur. Bunların nazarında ilâh mefhûmu, ma'bûd tasavvuru her şeyden evvel bir kadın hayâlidir. Ve bunun içindir ki, putlarının ekserisi nâs sûretinde inâs ismindedir. Bunlar nefislerinden başka bir fâil görmek istemediklerinden ma'bûdlarını müessir, hâkim, faal olmak üzere değil, kendilerine boyun eğen mevkiinde bulunacak, hevâlarına râm olacak dişi unsurlarda münfail mâhiyyetlerde ararlar ve bu hâlet-i rûhiyyeden dolayıdır ki; bir işte kendilerine bir başkan seçecek olsalar, böyle yumuşakları ve âcizleri seçerler. Müfessirler burda inâs kelimesini, müennes-i gayr-i hakîkî mânâsı ile asnâm diye te'vîl etmişler ve bununla inâs sûretinde süslenir, müennes isimleriyle yâd edilir bir takım putlara perestiş edildiğini göstermişlerdir. Arab müşriklerinin Lât, Uzzâ, Menât gibi inâs isimleriyle müsemmâ bir çok putları vardı ki; Lât, Lâh'ın müennesi; Uzzâ, Azîz'in müennesidir. Ve denilmiştir ki; arabın her kabîlesinin bir putu vardı ve onları falanca oğullarının ünsâsı, falanca oğullarının ünsâsı diye yâd ederlerdi, yani ona ünsâ derlerdi. Yunanlılar ve sâire gibi putperest kavimlerin ekser putları da dişi olduğu ma'lûmdur. Binâenaleyh bu mânâ, haddizâtında sahîhdir. Fakat bunu anlamak için inâs kelimesini hakîkî mânâsından çıkarmaya lüzûm yoktur. Her hâyal, bir hakîkatın yansıması olduğundan bu hal inâsa tutulmanın bir netîcesi olarak mülâhaza edilmek ve inâs-ı hakîkî mânâsıyla mütâlaa etmek hem asıldır, hem de âyetin rûhuna; mazmûnuna daha muvâfıktır. Yani müşrik rûhunun gâyesi, ma'bûd kadındır. Onun nazarında kulluğun en büyük misâli, kadınlara tapınmadır. (Culte de femme) O, bütün zevkini, bütün ilhâmını kadından almak ister, kadın zevki onun için lezzetlerin en büyüğü olur. Onun bütün hayâllerinin başında bir kadın hayâli vardır. Ve bundan dolayı her oturduğu yerde, her hürmet edeceği mevkî'de güzel bir kadın resmi arar. Putların ve hele putlarının çoğunluğunun kadın ismi ile isimlendirilmiş olması da kadına tapmanın rûha hâkim olmasından kaynaklanır. Putların yeri buna bir remz, bir timsâl olmaktan ibârettir. Bu sûretle fevkalâde veya muhayyel güzellerin sûretleri yaygınlaştırılarak, onların hayâlleri karşısında diğer kadınlar tahkîr edilir. Ve en çirkin bir kadın; en güzel bir puttan daha kıymetli olmak lâzım gelirken, ma'bûdunu kadın olarak telakkî eden müşriklerin elinde, hakîkî kadınlar öyle bir ibtizâle düşerler ki, hürmet şöyle dursun en basît insanî haklardan bile mahrûm edilirler. Dâvâya bakarsınız, kadın her şeydir. Fi'iliyyâta bakarsınız, kadın oyuncakların en sefîli olmuştur. Bu hal müşriklerin öyle bir dalâleti ve şeytânların öyle bir desîsesidir ki, her hangi bir şeyi sevecek olsalar, ona mutlakâ bir kadın tasavvuru

karıştırırlar. Güneşe taparlar, dişi tasavvur ederler. Yıldıza taparlar, dişi tasavvur ederler. Melâikeye taparlar, inâs tasavvur ederler ve bu sûretle bütün ibâdet zevkini şehevâtlarda toplayıp hakları, hakîkatleri hayâllere fedâ ederek kadın hayâlleri karşısında hakîki kadınları pâyımâl ederler.

Burada şunu da ihtâr etmek lâzım gelir ki; tapınmanın, bir mahabbet ve ümîd bir de korku ve haşyet vechesi vardır. Duâ evvel emirde mahabbet ve ümîd ifâde eden tapınmadır. Halbuki müşriklerin korku ve dehşet, veren ma'bûdları da yok değildir. Ve böyle korku ve dehşet ma'bûdları da ekseriyyetle erkeklerden intihâb olunmuştur. Nitekim Arabların, Hübel ve Zü'l-Hüleyse gibi erkek isimli putları da vardı. Bunlardan kaçılır ve şerlerinden kurtulmak için taabbüd edilirdi. Bu hakîkî bir taabbüd değil, bir nevi' müdâhenedir. Bunlar bir velî olmaktan ziyâde bir yardımcı gibi tutulur ve birinin şerrinden diğerinin kuvvetine sığınılırdı. Müşriklerin karşısında birer kadın kesilirler ve bir kahramana arz-ı endâm veya dehâlet eden kancık bir kadın halinde döşenir yalvarır, yaltaklanırlar. Binâenaleyh (الاناثاً) kasrı, nasıl sahîh olur denilmemelidir. Evvelâ böyle bir suâl vârid olmamak için mutlak olarak (ان يدعون) buyurulmamış (ان تعبدون) buyurulmuş ve bununla müşriklerin uzak sapıklıkları asıl mahabbet ve ümîd yolundan başlamış olduğu anlaşılmıştır. İkinci olarak (الا اناثاً) istisnâ-i müferrağı duânın mef'ûlü olduğu gibi, fâilinden hâl olması da câiz olacağından, müşriklerin Allah'ı bırakmakla onun altındaki kuvvetler karşısında inâs haline düştüklerine dahi işâret olunmuş olur.

Evet, müşrikler Allah'ı bırakırlar da ancak inâse dûa ve taabbüd ederler. Veya Allah'ın altındakilere kadın gibi yalvarırlar. (وان يدعون من دونه الا شيطاناً مريداً) ve böyle yapmakla Allah'ı bırakıp kovulmuş bir şeytâna duâ ve taabbüd etmiş olmaktan başka bir şey de yapmış olmazlar. Bunu onlara yaptıran ve teşvîk eden şeytândır. Onların inâse tapmaları; ya şeytâna tapmanın aynı veya mukaddimesi veya netîcesidir. Sevgilerinin en ilerisini, Allah'a hasretmeyip de kadınlara hasretmiş olanlar; şeytâna aldanmaktan, şeytâna kul olmaktan kurtulamazlar. Nitekim «kadınlar şeytânın ağlarıdır» denilmiştir. Şeytânlar, başka yolla aldatamadıklarını en ziyâde kadınla aldatırlar. Bu sûretle müşriklerin putları perestişleri de şeytânın emridir. Kezâ bütün havl-ü kuvvetin men'bai olan Allah'ı bırakıp da onun altındakilere kadın gibi yalvaranlar; kendilerini bir şeytâna teslîm etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. (المريد), hayr ile alâkası yok demektir. Türkçe bunun tahrîfi olarak «meret» ta'bîr olunur. Bu maddenin aslî terkîbi kaypaklık mânâsı ile alâkadârdır. Nitekim (امرد) yalabık (صرح

ممرد من قوارير) yalçın sırça seray, (مردا), ot bitmez kumsal yer veya kasığında kıl bitmez kadın, (شجرة مردا) yaprağı dökülmüş çıplak ağaç demektir.

Öyle bir şeytân ki, Allah onu la'netlemiş, hayr ile alâkasını kesip kendinden uzaklaştırmıştır. O da Allah'a kasem ile demiştir ki : Elbette ben senin kullarından farzedilmiş, mukadder bir nasîb alacağım ve elbette onları haktan şaşırıp saptıracağım ve elbette onları kuruntulara düşüreceğim. Yani dipsiz emeller, boş ümîdler, yalan sevdâlar, bâtıl mefkûreler, idealler ile imrendireceğim ve elbet emredeceğim de hayvanların kulaklarını doğrayacaklar, bu veçh ile Allah'ın helâl kıldığını harâm kılacaklar. Arablar, bir dişi deve beş defa doğurur ve beşincisi erkek olursa; kulağını dilerler ve ondan yararlanmayacağını kabul ederlerdi. Bazı müfessirler de demişlerdir ki; putlara ibâdet için kurbanlık nişânesi olmak üzere hayvanların kulaklarını keser ve bu, bir küfr iken ibâdet zannederlerdi. Ve elbet emredeceğim de Allah'ın hılkatini tağyîr edecekler. Hılkatin sûretini veya sıfatını değiştirerek vechini tahvîl edecekler. Fıtratı kemâline götürecek yerde, bozacaklar çığırından çıkaracaklar. Tefsîrlerde vârid olan misâllere nazaran; kadını erkek, erkeği kadın yapmaya çalışacaklar, kadın yerine erkek, erkek yerine kadın kullanacaklar, bıyıklarını sakallarını yolacaklar, suratlarını boyayacaklar, kılıklarını değiştirecekler, kulak burun kesib göz çıkaracaklar, erkekleri iğdiş edib hadım ağası yapacaklar, organlarını yaratılış vazîfelerinin tersine kullanacaklar, nikâh yerine sifâh edecekler temizi bırakıp pisliklere koşacaklar, menfaati bırakıp mazarratı ihtiyar edecekler, ciddiyyeti atıp eğlenceye heves edecekler, vazîfeden kaçıp oyuna gidecekler, doğruluğu budalalık, eğriliği hüner sayacaklar, helâla harâm, harâma helâl, iyiye kötü, kötüye iyi diyecekler. Hayır yerine şerr işleyecekler, i'mâr edilmesi lâzım geleni tahrîb, tahrîb edilmesi lâzım geleni i'mâr edecekler, ıstıfâ (seleksiyon) kanununu kötüye kullanıp hılkat hilâfına i'tiyâdlar edinecekler, hılkat kanunu hılâfına işler yapacaklar, rûhların fıtratındaki selâmet ve safvetlerini bozacaklar, hak kanunu, sağlam dini, doğru yolu, hak perestliği bırakacaklar, mahlûku hâlık yerine koyacaklar, tevhîdden çıkacaklar, bâtıl dinler ve fikirler arkasında koşacaklar, şuna buna tapacaklar şeytânlık peşinde dolaşacaklar, Allah'ın yaratışının değiştirilemeyeceğini bilmeyecekler, bilseler bile tanımayacaklar.

O mel'ûn şeytân la'netlenince; Allah'a karşı bu beş sözü hâlen veya kâlen söyledi. Bu sûretle pay almaya karâr verdi ki; işte şirkin başı ve sapıklığın menbaı budur. Kâinât içinde insanlara düşman olan ve insanların kalbine nufûz ederek onları hak ve hayırdan şaşıran mel'ûn bir sârî kuvvet vardır ki, Allah'ın emrine ilk isyân eden ve insanların aklını şaşırtan odur. Ve o şeytân, Allah'ın la'netine bu sözleri söylemek

şenâatini câmi' böyle bir mel'ûndur. Ve müşrikler inâsa şeytâna perestiş etmiş olmaktan başka bir şey yapmazlar. Halbuki :

«Allah'ı bırakıp da şeytânı dost edinenler Allah'ın emrini dinlemeyip şeytâna itâat edenler artık pek açık bir sûrette ziyân ederler.» (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1466 - 1473).

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَٰبِ ۗ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن
دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ
وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا
﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى الْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾

123 — Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır. Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür. Ve kendisine Allah'dan başka ne bir dost bulabilir, ne de bir yardımcı.

124 — Erkek veya kadın her kim ki; mü'min olarak sâlih amel işlerse cennete girer. Ve kendilerine zerre kadar zulmedilmez.

125 — İhsân ederek kendini Allah'a teslîm eden ve İbrâhîm'in (tevhîd) dinine uymuş olandan daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir.

126 — Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır.

Allah Herşeyi Kuşatır

Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre; müslümanlar ve ehl-i kitâb karşılıklı öğündüler de ehl-i kitâb : Bizim peygamberimiz sizin peygamberinizden öncedir. Kitâbımız, sizin kitâbınızdan öncedir. Biz, Allah katında sizden daha üstünüz, dediler. Müslümanlar da : Biz, Allah'a sizden daha lâyıkız; peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusudur. Kitâbımız da kendisinden önceki kitâblar hakkında hüküm vermiştir, dediler de Allah Teâlâ : «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olan-

ların kuruntularıyladır. Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür... İhsân ederek kendini Allah'a teslîm eden ve İbrâhîm'in dinine uymuş olandan daha güzel din sahibi kim olabilir?» âyetini indirerek müslümanların huccetlerini, kendilerine karşı öğünen diğer din sahiblerininkinden üstün kıldı.

Bu açıklama Süddî, Mesrûk, Dahhâk, Ebu Sâlih ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. Avfî de İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini rivâyet eder : Muhtelif dinlere mensûb olanlar, münâkaşa ettiler de Tevrât ehli : Bizim kitâbımız, kitâbların en hayırlısı, peygamberimiz peygamberlerin en hayırlısıdır, dediler. İncil sahipleri (İncil'e inananlar) de onlar gibi konuştu. Müslümanlar ise, şöyle dediler : İslâm'dan başka din yoktur. Kitâbımız bütün kitâbları kaldırmıştır. Peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur. Siz de, biz de sizin kitâbınıza îmân ve bizim kitâbımızla amel etmekle emrolunduk. Allah Teâlâ, kulların arasında hüküm verdi de : «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır. Kim kötü bir iş yaparsa cezâsını görür.» buyurdu ve dinler arasında hüküm vermede serbest bırakarak şöyle buyurdu : «İhsân ederek kendini Allah'a teslîm eden ve İbrâhîm'in dinine uymuş olandan daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir.»

Mücâhid der ki : Araplar : Biz, aslâ diriltilmeyecek ve aslâ azâblandırılmayacağız, dediler. Yahûdî ve Hıristiyanlar da : «Yahûdî ve Hıristiyan olanlardan başkası cennete girmeyecek.» (Bakara, 111), «Sayılı günlerden başka bize, aslâ ateş dokunmayacak.» (Âl-i İmrân, 24) dediler.

Bu âyetten anlaşıldığına göre; din, kişinin güzel bulması ve temennîsi ile değildir. Herhangi bir şey de, kişinin mücerred onu iddiâ etmesiyle meydana gelmez. Allah'tan kendisini te'yîd eden bir burhân bulunmadıkça; haklı olduğunu söyleyen herkesin sözü de mücerred onun söylemesiyle dinlenip kabul edilmez. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır.» buyurmuştur. Yani sadece temennî ile; ne siz, ne de onlar kurtulabilir. Bilakis mu'teber olan, Allah'a itâat ve O'nun şerefli elçilerinin diliyle koyduklarına uymaktır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» buyurmuştur. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Kim zerre kadar hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.» (Zilzâl, 7 - 8)

Rivâyete göre; bu âyet nâzil olduğunda sahâbeden bir çoğuna çok ağır gelmişti. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdullah İbn Nümeyr'in... Ebu Bekr İbn Ebu Züheyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bana haber verildiğine göre; Ebubekir şöyle demişti : Ey Allah'ın Rasûlü; «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır. Kim

kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyetinden sonra kötülük nasıldır; yaptığımız her kötülüğün cezâsını görecek değil miyiz? Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ey Ebubekir, Allah seni bağışlamıştır. Hastalanmadın mı, zahmet ve meşakket çekmedin mi, üzülmedin mi, sana bir meşakkat ve zorluk değmedi mi? Ebubekir; evet, deyince şöyle buyurdular : İşte bu, sizin cezâlandırılmanızdır.

Hadîsi Saîd İbn Mansûr da... İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den rivâyet etmiştir. Aynı hadîsi İbn Hibbân Sahîh'inde Ebu Ya'lâ kanalıyla... İsmâîl İbn Ebu Hâlid'den; Hâkim ise Süfyân es-Sevrî kanalıyla İsmâîl'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdülvehhâb İbn Atâ'ın... İbn Ömer'den rivâyetine göre; o, Ebubekir'i şöyle derken işitmiş : Allah Rasûlü (s.a.) : Kim kötü bir iş yaparsa; bunun cezâsını dünyada görür, buyurmuşlardır.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Ahmed İbn Hüşeym İbn Cüheyme'nin... Mücâhid'den rivâyetine göre; Abdullah İbn Ömer, şöyle demiştir : Abdullah İbn Zübeyr'in asılmış olduğu yere bakın ve üzerinden geçip gitmeyin. Râvî der ki : Çocuk unuttu ve birden İbn Ömer'in İbn Zübeyr'e bakarak üç kere Allah seni bağışlar, dediğini duydu. Sonra şöyle devâm etti : Allah'a yemîn ederim ki; ben seni ancak çok oruç tutan, (geceleri) ihyâ eden ve akrabâlarına çokça gidip gelen birisi olarak bilirim. Allah'a yemîn ederim ki; senin başına gelen şey yeterlidir. Allah'ın bundan sonra sana azâb etmeyeceğini umarım. Daha sonra bana dönerek şöyle dedi : Ebubekir Sıddîk'ın şöyle dediğini işittim : Allah Rasûlü (s.a.) : Kim bir kötülük yaparsa bunun cezâsını dünyada görür, buyurdular.

Hadîsi Ebu Bekr el-Bezzâr da Müsned'inde Fadl İbn Sehl'den, o da Abdülvehhâb İbn Atâ'dan muhtasar olarak rivâyet etmiştir. Ebu Bekr el-Bezzâr, İbn Zübeyr'in Müsned'inde şöyle demiştir : Bize İbrâhîm İbn el-Müstemir el-Urûkî'nin... Hayyân İbn Bistâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Ömer ile birlikteydim. Asılmış olan Abdullah İbn Zübeyr'e' uğradı ve şöyle dedi : Ey Ebu Hubeyb, Allah sana merhamet etsin. Baban Zübeyr'i şöyle derken işittim : Allah Rasûlü (s.a.) : Kim kötü bir iş yaparsa; bunun cezâsını dünyada ve âhirette görür, buyurmuşlardı. Hadîsi rivâyetten sonra Ebu Bekr el-Bezzâr : Bu hadîsin Zübeyr'den rivâyetini sadece bu kanaldan bilmekteyiz, demiştir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Ahmed İbn Kâmil'in... Ebubekir Sıddîk'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ben Hz. Peygamber (s.a.) in yanındayken «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür ve kendisine Allah'dan başka ne bir dost bulabilir, ne de bir yardımcı.» âyeti nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) : Ey Ebubekir, bana nâzil olan âyeti sana okuyayım mı? buyurdular. Ben de; evet ey Allah'ın Rasûlü,

dedim. Âyeti bana okuduğunda o kadar acı duydum ki sendeledim. Allah Rasûlü : Sana ne oluyor ey Ebubekir? buyurdular. Ben de şöyle dedim : Babam anam sana fedâ olsun ey Allah'ın Rasûlü, hangimiz kötü iş yapmaz? Biz yaptığımız her kötülüğün cezâsını göreceğiz. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ey Ebubekir, sen ve mü'min olan arkadaşların bunun cezâsını dünyada göreceksiniz. Allah'a kavuştuğunuzda günâhlarınız olmayacaktır. Diğerlerine gelince; onlarınki toplanacak ve kıyâmet günü bunların cezâsını görecekler.

Hadîsi, bu şekliyle Tirmizî de Yahyâ İbn Mûsâ ve Abd İbn Humeyd kanalıyla Ravh İbn Übâde'den rivâyet etmiş ve : Mûsâ İbn Übeyde zayıftır, İbn Sibâ'nın kölesi ise meçhûldür, demiştir.

Hadîsin Ebubekir Sıddîk'tan başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İshâk el-Askerî'nin... Mesrûk'tan rivâyetine göre; Ebubekir : Ey Allah'ın Rasûlü, «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyeti ne kadar şiddetlidir? demişti. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurdular : Musîbetler, hastalıklar ve üzüntüler dünyadaki cezâdır.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : İbn Cerîr der ki : Bana Abdullah İbn Ebu Ziyâd ve Ahmed İbn Mansûr'un... Ebu Bekr'den rivâyetine göre; «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyeti nâzil olunca, Ebubekir : Ey Allah'ın Rasûlü, yaptığımız her şeyin cezâsını görecek miyiz? demiş; Allah Rasûlü de : Ey Ebubekir, senin başına şu şu gelmedi mi? İşte o keffârettir, buyurmuşlardı.

Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Abdullah İbn Vehb'in... Âişe'den rivâyetine göre; bir adam «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyetini okumuş ve : Biz her işle cezâlandırılacak mıyız? O halde biz helâk olduk, demişti. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) ne ulaşınca şöyle buyurdular : Evet. Mü'min kişi nefsine ve cesedine eziyet veren şeylerle dünyada cezâsını görür.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, ben Kur'an'daki en şiddetli âyeti biliyorum, demiştim. Allah Rasûlü : O nedir ey Âişe? buyurdular. Ben de : «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyetidir, dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdular : Dûçâr olacağı meşakkat ve sıkıntıya varıncaya kadar bu, mü'min kulun başına gelen musîbetlerdir.

Hadîsi İbn Cerîr Hüşeym'den; Ebu Dâvûd da Ebu Âmir Sâlih İbn Rüstem el-Hazzâz'dan rivâyet etmişlerdir.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Hammâd İbn Seleme'nin... Ümeyye Bint Abdullah'dan rivâyetine göre; o, Hz. Âişe'ye «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyetini sormuş, Hz. Âişe de şöyle cevâb vermiş : Ben bunu Allah

Rasûlü (s.a.) ne sorduğumdan bu yana hiç kimse bu âyeti bana sormamıştı. Allah Rasûlü'ne sordum da şöyle buyurdu : Ey Âişe bu, kulun başına gelen humma, meşakkat ve darlık, diken gibi musîbetler hakkında Allah'ın kulu ile bîatlaşmasıdır. O kadar ki; kul bir malı koluna koyar da (bulamayarak) feryâd eder. Sonra onu cebinde bulur. Yine o derecede ki mü'min; günâhlarından, kırmızı altının demirci körüğünden çıktığı gibi çıkacaktır.

Hadîsin başka bir kanaldan ve İbn Merdûyeh'ce rivâyeti şöyledir : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm'in... Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne «Her kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyeti soruldu da şöyle buyurdu : Ölüm sırasında rûhunun çıkmasına varıncaya kadar, mü'min her şey ile mükâfâtlandırılacaktır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn'in... Âişe'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Kulun günâhları çoğalıp da onlara keffâret olacak bir şeyi bulunmadığında; onlara keffâret olmak üzere Allah Teâlâ onu üzüntüye dûçâr kılar.

Saîd İbn Mansûr der ki : Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla.. Ebu Hüreyre'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyeti nâzil olunca bu, müslümanlara çok ağır gelmişti. Allah Rasûlü (s.a.) onlara şöyle buyurdular : Doğru olunuz ve yakınlaştırınız; başınıza gelen bir meşakkat ve sıkıntıya, kendisine batan bir dikene varıncaya kadar müslümanın başına gelen her şeyde onun için bir keffâret vardır.

İmâm Ahmed hadîsi bu şekliyle, Müslim ve Neseî ise, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

İbn Merdûyeh'in Ravh ve Mu'temer kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitâb ehli olanların kuruntularıyladır. Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyeti nâzil olduğunda; ağladık ve üzüldük de : Ey Allah'ın Rasûlü, bu âyet hiçbir şey bırakmadı, dedik. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki; bu âyet nâzil olduğu gibidir. Ancak ferâh olunuz, yakınlaştırınız ve doğru olunuz. Ayağınıza batan dikene varıncaya kadar; sizden birine dünyada bir musîbet geldiğinde Allah Teâlâ onu bir hatâsına keffâret kılar.

Atâ İbn Yesâr'ın Ebu Saîd ve Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; onlar, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmişler : Kendisini üzen bir düşünceye varıncaya kadar; mü'minin başına gelen bir zahmet, bir acı, bir hastalık ve bir üzüntü onun kötülüklerine keffâret kılınır. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; bir adam Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle sormuş : Bizim

başımıza gelen şu hastalıklar hakkında ne dersin? Bunlar mukâbilinde bize ne vardır? Allah Rasûlü : Keffâretler vardır, buyurmuş. Adam : Ya az olursa? deyince; Allah Rasûlü : Bir diken, ya da daha fazlası (bile olsa) buyurmuş. Râvî devâmla şöyle anlatır : Babam ölünceye kadar sıtmanın kendisini terketmemesi için duâ etti. Bununla birlikte kendisini ne hacdan, ne umreden, ne Allah yolunda savaştan, ne de cemâatle farz namazdan alıkoydu. Ölünceye kadar ona bir insan dokunduğunda sıcaklığını hissederdi. —Allah ondan râzı olsun—

Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

İbn Merdûyeh'in Hüseyn İbn Vâkıd kanalıyla... İbn Abbâs'dan rivâyetine göre; Hz. Peygambere; ey Allah'ın Rasûlü, kim kötü bir iş yaparsa cezâsını görür mü? diye sorulmuş. Allah Rasûlü : Evet, kim de iyi bir iş yaparsa; on katı ile mükâfâtlandırılır. Biri onuna gâlib gelen kişi helâk olmuştur, buyurdular.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'in... Hasan'dan rivâyetine göre; o, «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» âyetinde kâfirlerin kasdedildiğini söylemiş ve sonra da : «Biz, küfredenlerden başkasını cezâlandırır mıyız?» (Sebe', 17) âyetini okumuş. Yine İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr'den rivâyete göre; onlar, bu âyetteki «Kötü bir iş»i şirk ile tefsîr etmişlerdir.

«Ve kendisine Allah'dan başka ne bir dost bulabilir, ne de bir yardımcı.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha : Tevbe etmesi müstesnâ. Allah tevbesini kabul eder, demiştir.

Bu görüşü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Doğru olan görüş ise —daha önce geçen hadîslere dayanarak— bunun bütün ameller hakkında genel oluşudur. Bu, İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüştür. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Erkek veya kadın her kim ki, mü'min olarak sâlih amel işlerse; cennete girer...» buyuruyor. Allah Teâlâ kötülüklere verilecek cezâyı, kuldan gerek bu dünyada —ki onun için en güzeli budur— ya da âhirette karşılığında ne hak etmişse alınacağını —bundan Allah'a sığınır; dünyada ve âhirette ondan âfiyet, af ve müsâmaha dileriz.— zikrettikten sonra; îmân şartına bağlı olarak, erkek olsun, kadın olsun kullarının sâlih amellerini kabul etmekteki ihsânını, keremini ve rahmetini beyân etmeye başlıyor. Onları cennetine koyacak, (نقير) miktarı bile olsa, onların iyiliklerini eksiltmeyecektir. (النقير) hurma çekirdeğinin ortasındaki benektir. Daha önce de geçtiği üzere (فتيل), çekirdeğin yarığında bulunan ipliktir. Hem nakîr, hem de fetil hurma çekirdeğinde bulunur. (قطمير) hurma çekirdeğinde bulunan zar olup her üçü de Kur'an'da zikredilmiştir.

Allah Teâlâ : «Kendisini Allah'a teslîm edenden... daha güzel din

sahibi kim olabilir?» buyurur ki; bu kişi ameli sadece Rabbı için yapmıştır. Îmânla ve sevâbını Allah'tan bekleyerek amel işlemiştir. Ve bu kişi «İyilik yapandır.» Yani amelinde Allah'ın kendisi için koyduğu kanuna, Allah'ın elçisini gönderdiği hidâyet ve hak dine uymuştur. Bu ikisi onlar olmadan her amel edenin amelinin sahîh olmayacağı iki şarttır. Yani yapılan amel hâlis ve doğru olmalıdır. Hâlis olması; sadece Allah için olmasıdır. Doğru olması ise, şerîate uygun olmasıdır. Böylece yapılan işin zâhiri uymakla, bâtını da ihlâs ile sıhhat kazanacaktır. Bu iki şarttan birisi bulunmadığında amel fâsid olur. İhlâsı kaybeden münâfık olur. Bunlar, insanlara gösteriş yapanlardır. (Şerîate) uymayan kişi ise; sapık ve câhildir. Bu iki şartı kendisinde toplandığında bu «Allah'ın kendilerinden yaptıklarının en güzelini kabul buyuracağı ve günâhlarından vazgeçeceği» (Ahkâf, 16) mü'minlerin amelî olmuş olur. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «İbrâhîm'in (tevhîd) dinine uymuş olandan daha güzel din sahibi kim olabilir?» buyurmaktadır. Bunlar; Hz. Muhammed (s.a.) ile kıyâmete kadar ona tâbi olanlardır. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ : «Doğrusu İbrâhîm'e en yakın olanlar, ona uyanlar, peygamber ve îmân edenlerdir.» (Âl-i İmrân, 68), «Sonra sana: Muvahhid olarak İbrâhîm'in dinine uy. O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» (Nahl, 123) buyurmaktadır. «Hanîf»; şirkten kendi kasdı ile uzaklaşan, onu bir basîret ile terkeden, bütünüyle hakka yönelen, hiçbir şeyin onu ondan çeviremeyeceği, hiçbir şeyin onu ondan engelleyemeyeceği kişidir.

Allah Teâlâ : «Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir.» buyuruyor ki; bu, ona tâbi olmaya teşvîk kabîlindendir. Zîrâ o, kulların Allah'a yaklaşabilecekleri en üst dereceye ulaşmış olmakla, kendisine uyulan bir imâm, bir önder olmuştur. Muhakkak ki o, sevgi derecelerinin en üstünü olan dostluk derecesine ulaşmıştır. Bu da Allah Teâlâ'nın : «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de...» (Necm, 37) âyetinde nitelediği gibi, Rabbına ibâdetinin fazlalığı ile olmuştur. Seleften bir çokları derler ki : O (İbrâhîm), kendisine emredilenlerin tamâmını yapmış, kulluk makâmlarından her bir makâmın hakkını tâm olarak vermiştir. Hiçbir önemli iş, önemsizinden, hiçbir büyüklük, küçüğünden onu alıkoymamıştır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Hani İbrâhîm'i Rabbı bir takım kelimelerle imtihân etmişti. O, bunları tamâmlayınca...» (Bakara, 124), «Muhakkak ki, İbrâhîm, başlıbaşına bir ümmetti, Allah'a itâat ederdi ve bir muvahhiddi. Hiçbir zaman için müşriklerden olmamıştır...» (Nahl, 120 - 121).

Buhârî der ki : Bize Süleymân İbn Harb'ın... Amr İbn Meymûn'dan rivâyetine göre; Muâz Yemen'den geldiğinde, onlara sabah namazı kıldırıp namazda «Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir.» âyetini okumuş ve

kavimden bir adam da : İbrâhîm'in annesinin gözü aydın olsun, demişti.

Bazılarından rivâyetle İbn Cerîr tefsîrinde şöyle anlatır : Allah Teâlâ'nın İbrahîm'i «Halîl» olarak isimlendirmesi şöyle olmuştur : Onun bulunduğu bölge halkının başına bir kuraklık gelmişti. İbrâhîm Musul —bazılarının söylediğine göre Mısır— halkından olan bir arkadaşına oradan âilesine yiyecek getirmek üzere gitmişti. Ancak orada ihtiyâcını gideremedi. Dönüşte âilesine yaklaştığında, kumluk bir arâzîye uğradı ve : Hiçbir şey getiremeden dönüşüme âilemin üzülmemesi ve istediklerini onlara getirdiğimi sanmaları için, çuvallara şu kumdan doldursam, diye düşündü. Böyle de yaptı. Ancak çuvallardaki kumlar una dönüştü. Evine geldiğinde de yatıp uyudu. Âilesi kalkıp çuvalları açtıklarında, un buldular ve ondan hamur yaparak ekmek pişirdiler. İbrâhîm uyandı ve ekmek yaptıkları unu sordu. Onlar : Dostunun yanından getirmiş olduğun undan, dediler. O da : O, dostum Allah'tandır, dedi ve bunun üzerine Allah Teâlâ kendisini «Halîl» olarak isimlendirdi.

Bu haberin hem sıhhati ve hem de vukûu şüphelidir. Netîce olarak bu İsrailî bir haber olup doğrulanmaz da, yalanlanmaz da. Allah Teâlâ'nın onu «Halîl» diye isimlendirmesi onun Rabbını çok sevmesinden ve Rabbının seveceği, hoşnûd olacağı ibâdetleri yapmasındandır. Bunun içindir ki; Buhârî ve Müslim'de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'e göre; Allah Rasûlü (s.a.) onlara irâd etmiş olduğu son hutbelerinde şöyle buyurmuşlardır : Bundan sonra; ey insanlar, şâyet yeryüzü halkından dost edinmiş olsaydım, Ebubekir İbn Ebu Kuhâfe'yi dost edinirdim. Ancak sizin arkadaşınız (kendisini kasdediyor) Allah'ın dostudur.

Cündeb İbn Abdullah el-Becelî, Abdullah İbn Amr İbn Âs ve Abdullah İbn Mes'ûd kanalıyla rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te de Allah Rasûlü (s.a.) : Allah, İbrâhîm'i dost edindiği gibi beni de dost edinmiştir, buyurmuşlardır.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdurrahîm İbn Muhammed İbn Müslim'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü beklemek üzere ashâbından bir grup oturmuşlardı. Allah Rasûlü (s.a.) çıkıp onlara yaklaştığında; onların müzâkerede bulunduklarını işitti Onlardan birisi şöyle diyordu : Şaşılacak şey, Allah Teâlâ yaratıklarından dost edinmiş. İbrâhîm O'nun dostudur. Bir diğeri : Bundan daha garîbi Allah Teâlâ Mûsâ ile konuşmuş, derken bir diğeri : Îsâ Allah'ın rûhu ve kelimesidir, demiş. Bir diğeri de : Allah Teâlâ Âdem'i seçmiştir, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) onların yanına varıp selâm vermiş ve şöyle buyurmuş : Sizin sözünüzü ve İbrâhîm'in Allah'ın dostu oluşu hakkındaki hayretinizi işittim. Bu, böyledir. Mûsâ; kelîmidir. Îsâ; rûhu ve kelimesidir. Allah Âdem'i seçmiştir. Bunlar da

böyledir. Dikkat edin; ben Allah'ın dostuyum ve öğünmem. Ben kıyâmet günü hamd sancağını taşıyacağım. Yine öğünmem yok. Ben ilk şefâat edenim ve şefâati makbûl olanların ilkiyim. Yine öğünmem yok. Cennetin halkalarını hareket ettirecek (sallayıp çalacak) olanların ilkiyim. Allah Teâlâ açacak ve benim yanımda mü'minlerin fakîrleri olduğu halde, beni oraya koyacak. Yine öğünmem yok. Kıyâmet günü ilklerin ve sonların en şereflisi benim. Yine de öğünmem.

Bu şekliyle hadîs, garîb olup sahîh hadîs mecmûalarında ve başka eserlerde bunun bazı kısımlarını te'yîd eden şâhidler vardır.

Katâde, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Dostluğun İbrâhîm'e, kelâmın Mûsâ'ya ve (Allah'ı) görmenin Hz. Muhammed'e —Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun— âit olmasına mı şaşıyorsunuz?

Hâkim Müstedrek'in'de bu hadîsi rivâyet etmiş ve Buhârî'nin şartlarına göre sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir, demiştir. Bu hadîs Enes İbn Mâlik ile sahâbe, Tabiî, Selef ve Halef imâmlarının bir çoğundan da rivâyet edilmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yahyâ İbn Abdek el-Kazvînî'nin... Ubeyd İbn Umeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbrâhîm (a.s.) insanları müsâfir ederdi. Bir gün müsâfir edecek insan aramak üzere çıkmış ve müsâfir edecek kimse bulamadan evine dönerken orada (ayakta) duran bir adam görmüştü. Ona : Ey Allah'ın kulu, evime iznim olmaksızın seni koyan nedir? diye sormuş, o da : Oraya onun sahibinin izniyle girdim, diye cevâblamıştı. İbrâhîm'in : Sen kimsin? sorusuna; ben ölüm meleğiyim. Rabbım beni kullarından birine Allah'ın kendisine onu dost edindiğini müjdelemek üzere gönderdi, diye cevâb vermişti. İbrâhîm : O kimdir? Allah'a yemîn ederim ki; şâyet onu bana haber verirsen ve o da en uzak memlekette bile olsa ona giderim. Aramızı ölüm ayırıncaya kadar ona komşu olurum, demişti. O; o kul sensin, deyince; İbrâhîm, ben mi? diye sormuş. Onun; evet, cevâbı üzerine de : Allah ne ile beni dost edindi? diye sormuş, melek de : Sen insanlara verir ve onlardan istemezsin, demişti.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İshâk İbn Yesâr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ İbrâhîm'i dost edindiğinde onun kalbine bir korku koymuştu. Havada kuşun kanat çırpması işitildiği gibi onun da kalbinin çarpması uzaktan işitilirdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün sıfatına dâir gelen haberlere göre; onun da göğsünden ağlamadan dolayı kazan tınlaması gibi bir ses işitilirdi.

Allah Teâlâ : «Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır.» buyuruyor. Her şey O'nun mülkü, kulları ve yaratıklarıdır. Onların hepsinde tasarruf sahibi O'dur. O'nun kazâsını geri çevirecek, O'nun hük-

münü değiştirecek hiçbir şey yoktur. Büyüklüğü, gücü, adâleti, hikmeti, lutuf ve rahmetinden dolayı yaptığından sorulmaz.

Allah Teâlâ : «Allah her şeyi kuşatıcıdır.» buyuruyor. O'nun ilmi bunların tümünü kapsar. Kullarından hiçbir gizli şey O'na gizli kalmaz. Göklerde ve yerde zerre ağırlığı bir şey yahut ondan daha küçüğü veya daha büyüğü O'nun ilminden gizli değildir. Bakanın görebileceği ve göremeyeceği şeylerden bir zerre bile O'na gizli değildir.

İZÂHI

Allah İbrâhîm'i dost edindi. Onu kendisine seçti ve dostların dostlar katındaki yüceliklerine benzer yüceliklerle onu tahsîs etti. Saklanma noktasında onu izhâr etmesi, durumunu yüceltmek içindir. Ve onun bizâtihî övülen olduğunu belirterek yüceltmek içindir... Denilir ki; Hz. İbrâhîm, bir kıtlık zamanında Mısır'daki bir dostuna bir misâfir gönderdi ve ondan yardım istedi. Dostu dedi ki; eğer İbrâhîm, kendisi için yardım isteseydi yardım ederdim, ama müsâfirleri için istiyor. Halbuki başımıza gelen çok ağır musîbet var. Çocuklar döndüler, yumuşak çölü geçtiler, insanlardan utanarak eşyaları doldurdular ve onu İbrâhîm Aleyhisselâm'ın evine getirdiler. Çuvalı bırakıp gittiler. Bir süre sonra İbrâhîm'e olaylar haber verildi. Bunun üzerine çok üzüldü. Bilhâssa halkın kendisinin kapısında toplanıp da yemek istemelerinden rahatsız oldu. Gözünden yaşlar geldi. Sâra çuvalların yanına vardı, bir de baktı ki en güzel hûrîlerden daha güzel kızlar ekmek yapıyorlar. Bir rivâyette ise o, bu ekmeklerle halkı doyurdu. İbrâhîm Aleyhisselâm uyandı, ekmeğin kokusunu kokladı. İbrâhîm nerden buldunuz deyince; Sâra, mısırlı dostundan, dedi. İbrâhîm; hayır, dostum Allah Azze ve Celle'den, dedi. Ve bunun üzerine Allah Teâlâ o'na halîl'im (dostum) sıfatını verdi. (Ebu's-Suûd, İrşâd'ül-Akl'is-Selîm, I, 385).

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي
يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ
مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَن تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

127 — Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar. De ki : Onlara dâir fetvâyı size Allah veriyor. Kendilerine ya-

zılmış olanı vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz yetîm kızlar hakkında, mağdûr çocuklar hakkında ve yetîmlere insâfla bakmanız hakkında kitâbta sizlere okunan âyetler var. Hayır olarak ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilicidir.

Kadın Hakları

Buhârî der ki : Bize Ubeyd İbn İsmâîl'in... Âişe'den rivâyetine göre; o, «Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, yanında yetîm olan kişidir. O, kızın velîsi, vârisi olup, kız, hurmaya varıncaya kadar onun malına ortak olmuştur. O kişi onu nikâhlamayı arzulamaz. Ancak kızın kendisine ortak olduğu malında; ortak olacak endîşesiyle başka biriyle evlendirmekten de hoşlanmaz. İşte bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur.

Hadîsi bu şekliyle Müslim de Ebu Küreyb ve Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe'den, bu ikisi de Ebu Üsâme'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Muhammed İbn Abdullah İbn Abdülhakem kanalıyla... Urve İbn Zübeyr'den rivâyete göre; Âişe şöyle demiştir : Bu âyetten sonra insanlar Allah Rasûlü (s.a.) nden onlar hakkında fetvâ istediler de Allah Teâlâ : «Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar. De ki onlara dâir fetvâyı size Allah veriyor... Kitâbda sizlere okunan âyetler var.» âyetini indirdi. Hz. Âişe devâmla şöyle anlatır : Allah Teâlâ'nın «Kitâbda sizlere okunan âyetler var.» buyurarak, zikrettiği; birinci âyet olan : «Eğer (kendileri ile evlendiğinizde) yetîm kızların haklarını gözetemiyeceğinizden korkarsanız; size helâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olmak üzere nikâh edin.» âyetidir. (Nisâ, 3)

Yine aynı isnâd ile Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ : «Nikâhlamayı istemediğiniz yetîm kızlar hakkında...» buyuruyor ki; burada kişinin yanında bulunan, malı ve güzelliği az, yetîm kızdan kişinin yüz çevirmesi kasdedilmektedir. Onlar mal ve güzellikleri az olanlarından yüz çevirmeleri sebebiyle adâletle olması dışında mal ve güzelliklerine göz dikerek yetîm kadınları nikâhlamaktan men'olundular.

Bu hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'de Yûnus İbn Yezîd kanalıyla rivâyet edilmiştir.

Burada kasdedilen mânâ şudur : Bir kimsenin yanında bir yetîm kız bulunduğunda; onu evlendirmesi helâldir. Bazan onunla kendisi evlenmek isteyebilir. Bu durumda onun emsâli kadınların mehri miktarınca ona mehir vermesini Allah Teâlâ emretmiştir. Şâyet böyle yapmazsa; başka kadınlara yönelmelidir. Allah Teâlâ onu varlıklı kılacaktır. Sû-

renin başındaki (Nisâ, 3) âyette kasdedilen mânâ budur. Bazan da; ya yetîm olduğu için veya çirkin olduğundan dolayı, kişi onunla evlenmek istemeyebilir. Bu durumda Allah Teâlâ, o kişiyle yetîm kız arasındaki mala ortak olacaklar korkusuyla başka kocalardan onu ayırmasını yasaklamıştır. Nitekim İbn Abbâs'tan rivâyetle «Yetîm kızlar hakkında...» âyetiyle ilgili olarak Ali İbn Ebu Talha şöyle demektedir : «Câhiliye devrinde; birinin yanında yetîm kız olurdu da onun üzerine elbisesini atardı. O böyle yaptığında hiç kimse ebediyyen onunla evlenemezdi. Yetîm kız, güzel olur ve o kişi de onu severse onunla kendisi evlenir ve malını yerdi. Yetîm kız çirkin ise; ölünceye kadar diğer erkeklerden onu men'eder ve öldüğünde de onun vârisi olurdu. Allah bunu harâm kılarak bundan men'etti.

Allah Teâlâ : «Mağdûr çocuklar hakkında... sizlere okunan âyetler var.» buyuruyor ki; câhiliyyet devrinde çocukları ve kızları vâris kılmazlardı. Allah Teâlâ nın : «Kendilerine yazılmış olanı vermediğiniz.» buyurması bundandır. Allah Teâlâ bunu yasaklamış; her pay sahibinin küçük ya da büyük olsun payını açıklayarak : «Erkeğe iki dişinin hissesi kadardır.» (Nisâ, 11) buyurmuştur.

Saîd İbn Cübeyr ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr «Yetîmlere insâfla bakmanız hakkında kitâbda sizlere okunan âyetler var.» âyeti hakkında da şöyle demiştir : Mal ve güzellik sahibi olduğunda tercîh edip nikâhladığınız gibi, güzelliği ve malı olmadığında da onu tercîh edip nikâhlayınız.

Hayırları işleme ve emirlere uymayı teşvîk sadedinde olmak üzere Allah Teâlâ : «Hayır olarak, ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilicidir.» buyuruyor. Allah Teâlâ bunların hepsini bilir. Bunlara göre bol mükâfâtı mutlakâ verecektir.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا
صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا
كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا
﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

128 — Eğer kadın; kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse, anlaşma yoluyla aralarını

bulmalarında kendileri için bir günâh yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyâldir. Eğer iyi davranır ve sakınırsanız; Allah işlediklerinizden haberdârdır.

129 — Ne kadar isteseniz, yine de kadınlar arasında adâlet yapamazsınız. Bari bir tarafa tamâmen meyletmeyin ki; öbürünü askıdaymış gibi bırakmayasınız. Eğer arayı düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız; şüphesiz ki Allah Ğafûr, Rahîm olandır.

130 — Eğer ayrılırlarsa Allah, her birini nimetinin genişliği ile zengin kılar. Allah Vâsî', Hakîm olandır.

Allah Teâlâ; karı kocanın durumlarından bahsedip kanun koyarak bu âyette erkeğin kadından yüz çevirmesi veya onunla birleşmesi veya ondan ayrılması durumundan bahsediyor.

Birinci durum; kadının, kocasının kendisinden nefret etmesi veya yüz çevirmesinden korkması halidir. Bu durumda kadının nafaka, giyim, barınak veya diğer haklarının bir kısmından veya tamâmından vazgeçme hakkı vardır. Koca bunu ondan kabul edebilir. Kocası lehine bu hakkından vazgeçmesi durumunda kadına; kadından bunu kabul etme konusunda da kocaya bir günâh yoktur. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Anlaşma yoluyla aralarını bulmalarında kendileri için bir günâh yoktur.» buyurduktan sonra «Anlaşmak (ayrılıktan) daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyâldir.» buyuruyor. Münâkaşa halinde anlaşma, ayrılıktan daha hayırlıdır. Bunun içindir ki, Sevde Bint Zem'a yaşlandığında Allah Rasûlü ondan ayrılmak istemiş ve o da gününü Âişe'ye bırakması ve Allah Rasûlü'nün de kendisini (nikâhı altında tutması) şartıyla onunla anlaşmıştı. Allah Rasûlü bunu kabul buyurarak onu hali üzre bırakmıştı.

Bu konudaki rivâyetleri zikredelim :

Ebu Dâvûd Tayâlisî der ki : Bize Süleymân İbn Muâz'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Sevde, Allah Rasûlü (s.a.) nün kendisini boşamasından korktu da : Ey Allah'ın Rasûlü, beni boşama ve günümü Âişe'ye ver, dedi. Allah Rasûlü de böyle yaptı ve : «Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya yüzçevirmesinden endîşe ederse...» âyeti nâzil oldu. İbn Abbâs der ki : (Karı kocanın) üzerinde anlaştıkları her şey câizdir.

Tirmizî hadîsi Muhammed İbn el-Müsennâ'dan, Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'den rivâyet etmiş ve hasen'dir, garîbtir, demiştir.

Şâfiî der ki : Bize Müslim'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü vefât buyurduklarında dokuz hanımı varmış ve günlerini eşlerinden sekizi arasında taksîm ederlermiş.

Buhârî ve Müslim de Hişâm İbn Urve'nin babasından, onun da Âişe'den rivâyetine göre; Hz. Âişe, şöyle demiş : Sevde Bint Zem'a yaşlanınca, gününü Âişe'ye verdi. Rasûlullah (s.a.) Sevde'nin gününü ona (Âişe'ye) tahsîs buyururlardı. Bu hadîsin benzeri Buhârî'nin sahîh'inde Zührî kanalıyla... Âişe'den rivâyet edilmiştir.

Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Abdurrahmân İbn Ebu Zenâd'ın... Urve'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Sevde ve benzerleri hakkında «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse...» âyetini indirdi. Sevde yaşlanmış bir hanım idi. Allah Rasûlü (s.a.) nün kendisinden ayrılmasından korktu ve yerini kaybetmek istemedi. Allah Rasûlü (s.a.) nün Hz. Âişe'ye olan sevgisini ve onun Hz. Peygamberin yanındaki derecesini anlayarak Hz. Peygamber ile olan gününü Âişe'ye verdi. Hz. Peygamber (s.a.) de bunu kabul buyurdu.

Beyhakî der ki : Bu hadîsi Ahmed İbn Yûnus, Hasan İbn Ebu Zenâd'dan mevsûl olarak rivâyet etmiştir. Hadîsi aynı kanaldan Hâkim de Müstedrek'inde rivâyetle şöyle demektedir : Bize Ebu Bekr İbn İshâk'ın... Urve'den, onun da Âişe'den rivâyetine göre; Hz. Âişe, şöyle demiş : Ey kızkardeşimin oğlu, Allah Rasûlü yanımızda kalma husûsunda bizim hiçbirimizi diğerlerinden üstün tutmazdı. Bizi dolaşmadığı günler azdır. Gününü kendisine tahsîs buyurduğuna ulaşıncaya kadar hanımlarından herbirine dokunmaksızın yaklaşır ve sonuncusunun yanında gecelerdi. Sevde Bint Zem'a yaşlanıp Allah Rasûlü (s.a.) nün kendisinden ayrılacağından korktuğunda : Ey Allah'ın Rasûlü, benim günüm Âişe'nindir, demiş ve Allah Rasûlü (s.a.) de bunu kabul buyurmuştu. Âişe devâmla şöyle der : İşte bu konuda Allah Teâlâ : «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesindne endîşe ederse...» âyetini indirdi.

Hadîsi Ebu Dâvûd da Ahmed İbn Yûnus'dan rivâyet etmiştir. Hâkim, hadîsin isnâdının sahîh olduğunu ve Buhârî ile Müslim tarafından tahrîc edilmediğini kaydeder.

İbn Merdûyeh de hadîsi Ebu Bilâl el-Eş'arî kanalından olmak üzere Abdurrahmân İbn Ebu Zenâd'dan; Abdülazîz İbn Muhammed ed-Derâverdî kanalıyla da Hişâm İbn Urve'den muhtasar olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Abbâs Muhammed İbn Abdurrahmân «Mu'cem»inin başında der ki : Bize Muhammed İbn Yahyâ'nın... Kâsım İbn Ebu Bezze'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) Sevde Bint Zem'a'ya talâkını (boşanmasını) göndermişti. (Boşanma haberi) ken-

disine geldiğinde; Hz. Âişe'nin yolu üzerinde oturarak, Allah Rasûlü'nü beklemiş ve onu görünce şöyle demişti : Kelâmını sana indiren ve yaratıkları üzerine seni seçen (Allah) adına söylerim beni (ric'î nikâhı ile) geri al. Zâten benim erkeklerle ilgili bir ihtiyâcım yok. Ancak kıyâmet gününde senin eşlerinle birlikte dirilmek isterim. Allah Rasûlü de ona dönmüş, bunun üzerine Sevde : Günümü ve gecemi Allah Rasûlü (s.a.) nün sevgilisine verdim, demiştir. Bu hadîs garîb ve mürseldir.

Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Mukâtil'in... Âişe'd'en rivâyetine göre; o, «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kişinin eşi yanında bulunur. Adam ona fazlaca gitmez, ondan ayrılmak ister ve kadın : Benim durumum hakkında seni serbest bırakıyorum, der. İşte âyet bu husûsta nâzil olmuştur.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'in Âişe'den rivâyetine göre o, «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüzçevirmesinden endîşe ederse; anlaşma yoluyla aralarını bulmalarında kendileri için bir günâh yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kadın, bir erkeğin yanında (nikâhı altında) olur da; kocası kendisine fazlaca yaklaşmaz, çocuğu olmaz ve kadınla sohbeti de yoktur. Bu durumda kadın : Beni boşama, benim durumum hakkında sen serbestsin, der.

Bana Müsennâ'nın... Urve'den rivâyetine göre; Hz. Âişe, «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüzçevirmesinden endîşe ederse...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Adamın birisi yaşlanmış olur veya çirkin iki karısı bulunursa yaşlı veya çirkin olanına fazlaca gitmez. Kadın da : Beni boşama, benim durumum hakkında sen serbestsin, der.»

Bu hadîsi başka bir şekilde Hişâm İbn Urve'den, onun babasından, onun da Âişe'den rivâyetiyle Buhârî ve Müslim'de mevcûttur. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Karı - Kocanın Anlaşması Daha Hayırlıdır

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd ve İbn Vekî'in... İbn Sîrîn'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Hz. Ömer (r.a.) e gelerek bir âyeti sordu. Hz. Ömer bundan hoşlanmayarak onu kamçısıyla dövdü. Bir diğeri gelerek «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüzçevirmesinden endîşe ederse...» âyetini sordu. Hz. Ömer : Bu gibi şeyleri sorunuz, diyerek şöyle devâm etti : Bir kadın bir erkeğin (kocasının) yanında bulunur da yaşlanır. Kocası çocuk isteyerek genç bir kadınla evlenir. İşte bu ikisinin üzerinde anlaştıkları şey câizdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Hasan el-Hesencânî'nin... Hâlid İbn Ar'ara'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Ali İbn Ebu Tâlib'e gelerek : «Eğer bir kadın kocasını terketmesinden veya yüz

çevirmesinden endîşe ederse...» âyetini sordu. Hz. Ali şöyle dedi : Bir adamın yanında hanımı bulunur da çirkinliğinden, yaşlılığından, kötü huylu oluşundan veya pis oluşundan dolayı gözleri ondan çevrilir (onu sevmez). Kadın ondan ayrılmaktan hoşlanmaz ve mehrinin bir kısmından vazgeçerse bu erkeğe helâldir. Kadın (kocasıyla birlikte olacakları) günlerinden onun lehine ferâğat ederse bunda da bir beis yoktur.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Şu'be'den, o da Hammâd İbn Seleme ve Ebu el-Ahvas'dan; İbn Cerîr ise İsrâîl kanalıyla Semmâk'den bu hadîsi rivâyet etmişlerdir. Bu tefsîr; aynı zamanda İbn Abbâs, Ubeyde es-Selmanî, Mücâhid İbn Cebr, Şa'bî, Saîd İbn Cübeyr, Atâ, Atiyye el-Avfî, Mekhûl, Hakem İbn Utbe, Hasan, Katâde ve imâmlar ile seleften birçoğunun da tefsîri olup bu âyetten maksadın bu olduğuna dâir bir ihtilâf bilmiyorum. En doğrusunu Allah bilir.

Şâfiî der ki : Bize İbn Uyeyne'nin Zührî'den, onun da İbn el-Müseyyeb'den rivâyetine göre; Muhammed İbn Mesleme'nin kızı Râfî İbn Hadîc'in yanında (nikâhı altında) idi. Râfî onun yaşlılığından veya başka bir durumundan hoşlanmayarak boşamak istedi. O da : Beni boşama, bana uygun göreceğin kadar zaman (gece) ayır, dedi ve «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse...» âyeti nâzil oldu.

Hâkim de Müstedrek'inde bu hadîsi Abdürrezzâk kanalıyla... Saîd İbn el-Müseyyeb ve Süleymân İbn Yesâr'dan, bundan daha uzun olarak rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Ebu Saîd İbn Ebu Amr'ın... Zührî'den rivâyetine göre; Saîd İbn Müseyyeb ve Süleymân İbn Yesâr şöyle demişlerdir : «Eğer kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endîşe ederse...» âyetinde zikredilen kişinin hanımından yüz çevirmesi konusundaki sünnet şöyle idi : Kişi hanımından yüz çevirir ve başka birini ona tercîh ederse; onu boşamak isteyebilir, ya da gerek malından ve gerekse nefsinden ona bahşedeceği bir şey karşılığı yanında kalmasını teşvîk edebilir. Kadın, onun yanında kalır ve boşamasından hoşlanmaz ise; bu durumda o kadının tercîh ettiği şey hakkında bir günâh yoktur. Ona boşamayı teklîf etmez ve malından kadının râzı olacağı bir miktarı ona verme, gerek malından ve gerekse nefsinden ona ayıracağı miktar üzre yanında kalması konusunda anlaşırlarsa bu; erkek için doğru ve kadının bu konudaki anlaşması câiz olur. Saîd İbn Müseyyeb ve Süleymân «Anlaşma yoluyla aralarını bulmalarında kendileri için bir günâh yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır.» âyetinde; Allah'ın zikretmiş olduğu anlaşmayı da kaydettiler. Bana anlatıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından olan Râfî İbn Hadîc el-Ansârî'nin yanında bir kadın vardı. O yaşlanınca onun üzerine genç bir kızla evlendi ve bu genci ona tercîh etti. Râfî'in yaş'lı hanımı kendisini bo-

şamasını istedi. O da bir talâk ile onu boşadı. Sonra ona mühlet verdi. İddetinin bitimine yakın ona döndü (ric'at). Yine genç hanımını kendisi üzerine tercîh edince tekrâr boşamasını istedi. O da ikinci bir talâk ile onu boşayarak kendisine mühlet verdi. Ve iddetin bitimine yakın tekrâr döndü (ric'at) ve genç hanımını ona tercîh etti. Kadın tekrâr boşamasını isteyince : Ne istiyorsun, senin için bir tek talâk kalmıştır. Sana verilen kadarıyla yetinip kalmak mı yoksa senden ayrılmamı mı istersin? dedi. Kadın : Hayır, kalmak istiyorum, dedi ve Râfi bu şekilde onu alıkoydu. Bu, ikisinin anlaşması oldu. Râfi, tercîh ettiği ayrıcalık şartıyla yanında kalmasına râzı olduğundan bunda bir beis görmemişti.

Bu hadîsi bütünüyle Abdurrahmân İbn Ebu Hâtim babasından... Saîd İbn el-Müseyyeb ve Süleymân İbn Yasâr'dan rivâyet etmiş ve uzun şekliyle zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Abbâs'tan rivâyetle, Ali İbn Ebu Talha «Anlaşmak daha hayırlıdır.» âyetinde muhayyer bırakmanın; yani kocanın karısını, kalmakla ayrılmak arasında muhayyer kılmasının, kocanın onun üzerine başka birini tercîh eder halde devâmından daha hayırlı olduğunun kasdedildiğini, söylemiştir.

Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre; karı-kocanın, kadının bazı haklarından koca lehine ferâğat etmesi; kocanın da bunu kabul etmesi şartıyla anlaşmaları bütünüyle ayrılmalarından daha hayırlıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) gününü Hz. Âişe'ye bırakması şartıyla Sevde Bint Zem'a'yı yanında tutmuş, ondan ayrılmamış ve hanımları içinde bırakmıştır. Bu davranışın meşrû' ve câiz olduğunu ümmetine göstermek için böyle yapmıştır. Onun hakkında en fazîletli olan da budur. Allah katında uyuşmak ayrılıktan daha güzel olduğu için Allah Teâlâ : «Anlaşmak daha hayırlıdır.» buyurmuştur. Boşanma Allah Teâlâ'ya çok sevimsiz gelir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Kesîr İbn Ubeyd kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) :

أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللهِ الطَّلَاقُ

Allah'a en sevimsiz gelen helâl boşamadır, buyurmuşlardır.

Bu hadîsi mânâ olarak ve mürsel halde Ebu Dâvûd da rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Eğer iyi davranır ve sakınırsanız Allah; işlediklerinizden haberdârdır.» buyuruyor. Kendilerinden hoşlanmadığınız (kadınlara) katlanır ve onların benzerlerine ayırdığınız kadar onlara da vakit ayırırsanız Allah Teâlâ bunu bilir ve bunun mukâbilinde size en bol mükâfâtı verir.

Allah Teâlâ : «Ne kadar isteseniz yine de kadınlar arasında adâlet yapamazsınız.» buyurmuştur. Ey insanlar, kadınlar arasında bütün yönleriyle eşit davranmaya aslâ gücünüz yetmeyecektir. Görünüşte bir gece birine, bir gece diğerine ayırmak sûretiyle bir eşitlik meydana gelse bile İbn Abbâs, Ubeyde es-Selmânî, Mücâhid, Hasan el-Basrî ve Dahhâk İbn Müzahim'in de söyledikleri gibi; sevgide, şehvette ve cimâ'da mutlâkâ bir eşitsizlik olacaktır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın... İbn Ebu Müleyke'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Ne kadar isteseniz yine de kadınlar arasında adâlet yapamazsınız.» âyeti Hz. Âişe hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) onu diğerlerinden daha fazla severdi. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen sahiplerinin Hammâd İbn Seleme kanalıyla Hz. Âişe'den rivâyet ettikleri bir hadîste o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) kadınları arasında (geceleri) bölüştürür, bunda adâletli davranır, sonra şöyle derlerdi : Allah'ım, sahip olup (gücümün yettiği) hususlarda benim taksimim budur. Senin sahip olup benim sahip olmadığım husûsta —kalbi kasdediyor— beni levm etme.

Bu hadîsin lafzı, Ebu Dâvûd'un olup isnâdı sahîhtir. Tirmizî ise şöyle der : Hadîsi Hammâd İbn Zeyd ve birçokları mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Bu, daha sahîhtir.

Allah Teâlâ : «Bari bir tarafa meyletmeyin.» buyuruyor ki; onlardan birine meylettiğiniz takdîrde bu meyletmede bütünüyle ileri gitmeyiniz. «Ki öbürünü askıdaymış gibi bırakmayasınız.»

İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân : Kocasız ve boşanmamış gibi bırakmayasınız, şeklinde anlamışlardır.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî şöyle der : Bize Hemmâm'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kimin iki karısı olur da onlardan birine meylederse; kıyâmet günü iki yanından birisi düşük olarak gelir.

Hadîsi İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri Hemmâm İbn Yahyâ'dan bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin Hemmâm tarafından müsned olarak rivâyet edildiğini söyler. Hadîsi Hişâm ed-Destvâî, Katâde'den rivâyet etmiş ve bu hadîsin sadece Hemmâm tarafından merfû' olarak rivâyet edildiğinin bilindiği söylenirdi, demiştir.

Allah Teâlâ : «Eğer arayı düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız; şüphe yok ki Allah Ğafûr, Rahîm olandır.» buyuruyor ki; bütün işlerinizde doğru davranır, sahip olduğunuz husûslarda adâletle taksîm yaparsanız, bütün durumlarınızda Allah'tan korkarsanız, kadınlardan bazısına meyletmeniz yüzünden meydana gelen (günâhı) Allah Teâlâ bağışlayacaktır.

Allah Teâlâ : «Eğer ayrılırlarsa Allah her birini nimetinin genişliği

ile zengin kılar. Allah Vâsi', Hakîm olandır.» buyuruyor ki bu üçüncü durum olup ayrılık halidir. Allah Teâlâ haber veriyor ki (karı-koca) ayrıldıklarında; Allah erkeği ayrıldığı eşinden daha hayırlısını ona vermek sûretiyle; kadına da ayrıldığı eşinden daha hayırlısını vermek sûretiyle müstağnî kılar. «Allah Vâsi', Hakîm olandır.» İhsânı geniş, nimeti büyük, bütün işlerinde, takdîrlerinde ve kanun koymasında hikmet sahibi olandır.

İZÂHI

«Kadınlar arasında adâlete güç yetiremezsiniz.» Eşit davranmanız imkânsızdır. Onlar için gereken konularda, fazlalık veya eksikliğe hiç meyletmeden eşitsizlik imkânsızdır. Bunun için sizin üzerinizden tamâmen adâletli davranmak görevi kaldırılmıştır. Bu konuda sizden istenen sorumluluk; gücünüz yettiğince kendi kâbiliyet ve tâkatinizi harcadıktan sonra, yapabileceğiniz şeydir. Çünkü güç yetirilemeyen konuda teklîf yüklemek, zulüm hudûduna dâhil olur ki, «Rabbın kullarına zulüm edici değildir.» Denildi ki : Bunun anlamı, sevgide âdil olmaktır. Hz. Peygamber (s.a.) in eşleri arasında günlerini taksîm edip âdil davrandığını ve; benim gücümün yettiği konuda paylaştırmam, budur. Senin sahip olup da benim sahip olmadığım şeyden dolayı beni sorumlu tutma, dediği nakledilir. Yani sevgiden sorumlu tutma, demektir. Çünkü Hz. Âişe (r.a.) Hz. Peygamberin hanımları arasında en çok sevdiği hanımıydı. Denildi ki : Hanımlar arasında adâletli davranmak, son derece zor bir iştir. Bu zorluk o noktaya varmıştır ki; güç yetirilemeyeceği vehmi doğmuştur. Çünkü hanımlar arasında geceleri paylaştırmada, yiyecekte, sözleşmede, bakışta, iltifâtta, iyi davranmada, şakada, oynaşmada ve daha benzer sayısız konularda eşit davranmak, insan gücünün dışına çıkmak gibidir. Bu husûs, bütün eşleri sevildiği zaman böyledir. Ya gönül içlerinden birine meyledecek olursa, o zaman «bütünüyle meyletmeyiniz.» Sevilmeyene zulmetmeyiniz, bütünüyle sıkıntı vermeyiniz, onların rızâsını almadan taksîmât yapmayınız. Yani kolaylık ve genişlik çerçevesi içerisinde bütünüyle meyletmekten kaçınmak gerekir. (.....) «Onu boşlukta bırakmış olursunuz.» Yani kocasız ve boşanmamış olarak boşlukta bırakmış olursunuz. Übeyy'in kırâetinde bu âyet (فتذروها كا المسجونة), hapiste bırakmış gibi olursunuz, şeklindedir. Hadîste denir ki iki eşi olup ta içlerinden birine temâyül gösteren; kıyâmet günü iki yanından bir tarafı eğik olarak gelir. Rivâyete göre Hattâb oğlu Ömer (r.a.) Rasûlullah'ın eşlerine bir mal göndermiş Hz. Âişe (r.a.) demiş ki : Ömer, bütün peygamber eşlerine mi böylesini gönderdi. Hayır demişler, Kureyş'li olanlara böylesini gönderdi, öteki-

lere başkasını. Hz. Âişe demiş ki : Başını kaldır, çünkü Rasûlullah (s.a.) bizim aramızda, malını ve canını dağıtmada adâletli davranırdı. Rasûlullah (s.a.) geldiğinde kendisine bildirilince; o, hepsine aynı şekilde vermiş. Muâzın iki eşi varmış, birinin yanında olduğu zaman ötekinin evinde abdest almazmış. Her iki eşi de bir vebâ üzerine ölmüşler ve onların ikisini de birlikte bir kabre gömmüş. (Zâmahşerî, Keşşâf, I, 568 - 569)

Bu bölüm, âyetin hükmü ile ilgili konudadır. Özet olarak denilebilir ki : Bir adamın iki veya daha fazla hanımı olursa günlerini onların arasında eşit olarak paylaştırması vâcibtir. Paylaştırma işinde eşit davranmazsa, Allah'a isyân etmiş olur. Zulme uğramış olan kadının onun üzerinde hakkı vardır. Geceleyin yatmada, eşitlik şarttır. Birleşme konusunda şart değildir. Çünkü bu enerji ve kalbî temâyüle dayanır. Bu konuda kendine mâlik olamaz. Eğer bir adamın bir hanımı bir de câriyesi varsa; hür kadına iki gece, câriyeye de bir gece ayırır. Eğer daha önceki hanımlarının üzerine yeni bir hanım almışsa; o yeni hanımının yanında yedi gece kalabilir. Eğer yeni aldığı hanım bâkire ise böyledir. Dul ise ona üç gece tahsîs eder. Bu süreden sonra taksîmi yeniler ve aralarında eşit dağıtım yapar. Ancak koca bu eski hanımlarından ayrı olarak yeni hanımına tahsîs ettiği geceleri, tekrâr eski hanımlarına da ayırmaz. Yani bunu ta'vîz etmez. Buna Ebu Kılâbe'nin Enes İbn Mâlik'den rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf delâlet eder : Dul kadın üzerine bâkire kadınla evlenen kimse; hanımının yanında yedi gece kalır ve ondan sonra gecelerini taksîm eder. Dul kadınla evlenmişse onun yanında üç gece kalır, sonra gecelerini taksîm eder. Bu, sünnettir. Ebu Kılâbe der ki : İsterseniz bu sözü Enes'in Hz. Peygambere kadar yükselttiğini söyleyebilirsiniz. Nitekim Buhârî ve Müslim bunu Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Kişi sefere çıktığında hanımlarından bir kısmını beraberinde götürebilir. Ancak bu takdîrde aralarında kur'a ile seçme yapması şarttır. Sefer süresince geçirdiği gecelerinin karşılığını, diğer hanımlarının yanında geçirmesi gerekmez.

Bir şehirde ikâmet süresi müsâfirlik müddetini aşmadığı sürece —sefer ne kadar uzun olursa olsun— diğer eşleri için sefer karşılığında gece tahsîs etmesi gerekmez. Hz. Âişe'den rivâyet edilen şu hadîs buna delâlet etmektedir. Hz. Âişe der ki : Rasûlullah (s.a.) sefere çıkmak istediğinde eşleri arasında kur'a çekerdi. Hangisinin payına düşerse onunla beraber sefere çıkardı.Bu hadîsi Buhârî fazlalıkla tahrîc eder. (Hâzin, Lübâb, II, 181).

——oOo——

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ

أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ
بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

131 — Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Andolsun ki biz; senden önce kendilerine kitâb verilenlere de, size de hep, Allah'dan korkun, diye tavsiye ettik. Küfr ederseniz, muhakkak ki göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ın'dır. Allah; Gani ve Hamid olandır.

132 — Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır. Vekîl olarak Allah yeter.

133 — Ey insanlar, o dilerse; sizi götürür de yerinize başkalarını getirir. Allah buna kâdirdir.

134 — Kim dünya mükâfâtını isterse bilsin ki; dünyanın da, âhiretin de mükâfâtı Allah'ın katındadır. Allah Semi', Basîr olandır.

Göklerin ve Yerin Mülkü Allah'ındır

Allah Teâlâ bu âyetlerde, göklerin ve yerin sahibi olup her ikisinde de kendisinin hâkim olduğunu haber veriyor. Ve : «Andolsun ki, biz senden önce kendilerine kitâb verilenlere de, size de hep, Allah'tan korkun diye tavsiye ettik.» buyuruyor. Yani onlara; nasıl tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet etmek sûretiyle Allah'tan korkmayı tavsiye etmişsek, size de aynı şekilde tavsiyede bulunduk, buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Küfr ederseniz, muhakkak ki göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ındır...» buyuruyor. Başka bir âyet-i kerîme'de de Mûsâ (s.a.)nın kavmine şöyle dediğini haber vermektedir : «Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nânkörlük etseniz muhakkak ki Allah (hepinizden) müstağnîdir...» (İbrâhîm, 8). Başka bir âyet-i kerîme'de de : «Küfredip yüz çevirmişlerdi. Allah ise hiç bir şeye muhtâç olmadığını göstermişti. Allah Ğanî'dir, Hamîd'dir.» (Teğâbün, 6) buyuruyor ki; Allah Teâlâ kullarından müstağnîdir. Takdîrinde kanun koymasında hamda lâyıktır.

Allah Teâlâ : «Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır.

Vekîl olarak Allah yeter.» buyuruyor ki; herkesi kazandığı ile değerlendirir. Her şeye gözetici ve şâhid O'dur.

Yine Allah Teâlâ : «Ey insanlar, o dilerse sizi götürür de yerinize başkalarını getirir. Allah buna kâdirdir.» buyurur ki; O'na isyân ettiğinizde sizi giderip, başkalarıyla sizi değiştirmeye elbette O'nun gücü yeter. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38). Seleften birisi der ki : Allah'ın emrini tutmazlarsa kullar Allah'a karşı ne kadar alçak ve değersizdirler. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de de : «İsterse sizi giderir ve yeni bir yaratık getirir. Bu, Allah'a göre güç değildir.» (Fâtır, 16 - 17) buyurmaktadır.

Allah Teâlâ : «Kim dünya mükâfâtını isterse bilsin ki; dünyanın da, âhiretin de mükâfâtı Allah'ın katındadır.» buyuruyor ki; ey dünyadan başka düşüncesi olmayan kişi; dünya ve âhiretin sevâbı Allah'ın katındadır. Bundan ve ondan istediğinde, Allah verir ve seni zengin kılar. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurur : «İnsanlardan öylesi vardır ki; Ey Rabbımız; bize dünyada ver, der. Onun âhiretten nasîbi yoktur. Kimi de : Ey Rabbımız; bize dünyada iyi hal ver, âhirette de iyi hal ver ve bizi ateş azâbından koru, der. İşte onların kazandıklarından nasîbleri vardır.» (Bakara, 200 - 202), «Kim âhiret kazancını isterse; onun kazancını arttırırız...» (Şûrâ, 20), «Kim geçici dünyayı isterse, onun için oradan dilediğimiz kadar dilediğimiz kimseye hemen veririz... Bak nasıl onları birbirlerine üstün kıldık.» (İsrâ, 18 - 21)

İbn Cerîr ise âyeti şöyle tefsîr eder : Îmân izhâr eden münâfıklardan kim dünya mükâfâtını isterse; bilsin ki dünyanın mükâfâtı Allah'ın katındadır. (Bu da müslümanlarla birlikte onlar için kazanılan ganîmet ve benzeri şeylerdir.) Âhiretin de mükâfâtı Allha'ın katındadır. Bu ise Allah Teâlâ'nın onlar için cehennem ateşinde hazırlamış olduğu cezâdır. Böylece İbn Cerîr bu âyeti : «Kim dünya hayatını ve süsünü isterse... yapageldikleri zâten hep boş ve bâtıldır.» (Hûd, 15 - 16) âyeti gibi tefsîr etmiş olmaktadır.

Bu âyetin mânâsının açık olduğu şüphe götürmez. Ancak birinci âyetin bununla tefsîri şüphelidir. Zîrâ Allah Teâlâ'nın : «Dünyanın da âhiretin de mükâfâtı Allah'ın katındadır.» kavli dünya ve âhirette hayrın hazır bulunması husûsunda açıktır. Hem bu, hem öteki onun elindedir. Hikmeti kıt olan kişi sadece dünya için çalışmakla yetinmemeli; bilakis gayreti dünya ve âhirette yüce arzulara nâil olmaya yönelmelidir. Bunların hepsinin dönüşü fayda ve zarar elinde olanadır —ki o da kendinden başka ilâh olmayan Allah'tır— İnsanlar arasında dünya ve âhirette mutluluk ve mutsuzluğu bölüştüren, birine ya da öbürüne hak kazanmaları yönüyle onlardakini bilerek, aralarında âdil davranan

O'dur. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Allah Semî', Basîr olandır.» buyurmuştur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

135 — Ey îmân edenler; kendiniz, ana-babanız ve yakınlarınız aleyhinde de olsa Allah için şâhid olarak adâleti gözetin. İster zengin, ister fakîr olsun; onları Allah'ın koruması daha uygundur. Adâletinizde heveslere uymayın. Eğer dilinizi büker veya yüz çevirirseniz; Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

Allah Teâlâ; îmân eden kullarına adâlet üzere olmalarını emrediyor. Ondan sağa ve sola sapmayacaklar, Allah için, ayıplayanın ayıplaması onları bundan alıkoymayacak, hiçbir şey onları bundan çevirmeyecek, bu konuda birbirlerine yardımcı olup, arka çıkacaklardır.

Allah Teâlâ : «Allah için şâhid olarak adâleti gözetin.» buyuruyor. «Şâhidliği Allah için yapın.» (Talâk, 2) âyetinde de belirtildiği üzere; şâhidliğin yerine getirilmesi Allah rızâsı için olmalıdır. İşte o zaman şâhidlik adâletli, gerçek, sıhhatli, tahrîfden, değiştirme ve gizlemeden kurtulmuş olur. Bunun içindir ki : «Kendiniz aleyhine de olsa...» buyurulmuştur. Hattâ, zararı sana gelse bile şâhidlik yap. Bir iş hakkında sana sorulduğunda sana zararı dokunsa da doğruyu söyle. Muhakkak ki Allah Teâlâ kendisine itâat eden kimseleri rahatsız eden her durumdan çıkarıp kurtuluşa erdirecektir.

Allah Teâlâ : «Ana-babanız ve yakınlarınız aleyhinde de olsa...» buyuruyor ki; şâhidlik ana-baba ve yakınların aleyhinde dahi olsa bu husûsta onları gözetme; onlara zararı dokunsa da şâhidlik yap. Zîrâ hak; herkese hâkim olup herkesten öncedir.

Allah Teâlâ : «İster zengin, ister fakîr olsun, onları Allah'ın koruması daha uygundur.» buyuruyor. Birisini; zengin olduğu için gözetme, diğerine; fakîrliğinden dolayı acıma; Allah onların işini üzerine almıştır. Allah Teâlâ onları senden daha çok düşünür ve onlara uygun olanı en iyi bilir.

Allah Teâlâ : «Adâletinizde heveslere uymayın.» buyuruyor. Hevesler, asabiyyet ve insanların size olan kızgınlığı; işlerinizde adâleti terketmeye sizi sevketmesin. Tersine hangi halde olursa olsun adâlete yapışınız. Başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur : «Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Adâlet edin. O, takvâya daha yakındır.» (Mâide, 8)

Bu kabilden olarak Hz. Peygamber (s.a.) Hayber ahâlîsinin meyve ve ekinlerini tahmîn ve takdîr etmek üzere Abdullah İbn Revâha'yı gönderdiğinde; kendilerine acıması için ona rüşvet vermek istediler de Abdullah şöyle dedi : Allah'a yemîn ederim ki, size yaratıkların en sevgilisinin yanından geldim. Siz, sayınızca maymun ve domuzlardan bana daha kötüsünüz. Onu sevmem ve size kızmam sizin hakkınızda beni adâletsizliğe sevketmeyecektir. Onlar da : Gökler ve yer işte bununla ayakta durur, dediler. Hadîs-i şerîf müsned olarak Mâide sûresinde tekrâr gelecektir.

Allah Teâlâ : «Eğer dilinizi büker veya yüz çevirirseniz...» buyuruyor ki; Mücâhid ile Seleften birçokları burayı; şâhidliği tahrîf eder ve değiştirirseniz..., şeklinde anlamışlardır. (اللىّ) kelimesi tahrîf ve kasden yalan söylemektir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de : «Onlardan bir gürûh vardır ki, kitâbda... dillerini eğip bükerler.» (Âl-i İmrân, 78) buyurmuştur. «Yüz çevirme» ise şâhidliği gizleme ve terketmedir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Onu gizleyenin kalbi günahkârdır.» (Bakara, 283) buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyururlar : Şâhidlerin en hayırlısı kendisinden şâhidlik istenmeden önce gelip şahidlikte bulunandır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ onları (şâhidleri) «Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.» sözü ile tehdîd buyurmuştur ki, bu sebeple onları cezâlandıracaktır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ
مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

136 — Ey îmân edenler; Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitâba ve daha önce indirdiği kitâba inanın. Kim Allah'ı, meleklerini, kitâblarını, peygamberlerini, ve âhiret gününü inkâr ederse; şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür.

Allah Teâlâ; îmân eden kullarına, îmânın bütün hükümlerine, şu'belerine, rükünlerine ve temellerine girmelerini emrediyor. Bu, hâsıl olanı yeniden tahsîl anlamına değil, bilakis kâmil olanı daha mükemmelleştirme, yerleştirme ve ona devâm kabîlindendir. Nitekim mü'min her namazında : «Bizi, doğru yola ilet.» der ki; bunun anlamı, bizi bunda basîretli kıl, bizim hidâyetimizi artır ve bizi bunda sâbit kıl, demektir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Ey îmân edenler; Allah'dan korkun ve peygamberine inanın.» (Hadîd, 28).

«Peygamberine indirdiği kitâba inanın.» âyetinde Kur'an kasdedilmektedir. «Daha önce indirdiği kitâba inanın.» kısmındaki kitâb ise cins isim olup daha önceki kitâbların hepsi hakkında geneldir. Kur'an hakkında (نزل) fiili kullanılmıştır. Zîrâ o kulların dünya ve âhiretleri hakkındaki ihtiyâçlarına göre ve olaylar üzerine parça parça inmiştir. Önceki kitaplar ise, bir bütün halinde inerdi. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Daha önce indirdiği kitâba...» buyurmuş, sonra da : «Kim Allah'ı, meleklerini, kitâblarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse; şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür.» buyurmuştur ki; böyleleri hidâyet yolundan çıkmış, doğruluktan ve adâletten bütünüyle uzaklaşmışlardır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ
وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ
أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾
وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا
مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

137 — Doğrusu inanıp sonra küfredenleri, sonra inanıp tekrâr küfredenleri, sonra da küfürleri artmış olanları; Allah bağışlamayacaktır. Onları doğru yola da eriştirmeyecektir.

138 — Münâfıklara; kendilerine elem verici bir azâb olduğunu müjdele.

139 — Onlar ki mü'minleri bırakıp kâfirleri dost ediniyorlar. Onların tarafında izzet mi arıyorlar? Doğrusu izzet bütünüyle Allah'ındır.

140 — O, size kitâbda; Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğimizde, onlar başka bir mevzûa intikâl edinceye kadar yanlarında oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz, diye bildirdi. Doğrusu Allah; münâfıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.

Münâfıklar

Allah Teâlâ; îmâna gelip sonra dönen, sonra tekrâr îmâna gelerek tekrâr îmânından dönüp sapıklık üzere devâm eden ve sapıklığı ölünceye kadar artanların ölümünden sonra; tevbesinin kabul olmadığını, Allah'ın onları bağışlamayacağını, içinde bulundukları durumdan çıkıp kurtulacak bir çıkış ve hidâyet yolu bulamayacaklarını haber veriyor ve : «Allah onları bağışlamayacaktır. Onları doğru yola da eriştirmeyecektir.» buyuruyor.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İkrime'den rivâyetine göre İbn Abbâs «Sonra da küfürleri artmış olanları...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Ölünceye kadar küfürleri üzere devâm edenleri, demektir. Mücâhid de aynı açıklamayı getirmiştir.

İbn Ebu Hâtim'in Câbir el-Muallâ kanalıyla Âmir eş-Şa'bî'den rivâyetine göre; Hz. Ali : Dinden dönen üç kere tevbe etmeye davet edilir, demiş ve : «Doğrusu inanıp, sonra küfredenleri, sonra inanıp, tekrâr küfredenleri, sonra da küfürleri artmış olanları Allah bağışlamayacaktır. Onları doğru yola da eriştirmeyecektir.» âyetini okumuştur.

Allah Teâlâ : «Münâfıklara, kendilerine elem verici bir azâb olduğunu müjdele.» buyuruyor ki; münâfıklar bu niteliklerinden dolayı îmân etmiş, sonra küfretmiş ve kalbleri mühürlenmiştir. Allah Teâlâ onları «mü'minler yerine kâfirleri dost edindikleri» sıfatıyla nitelemiştir. Gerçekten onlar kâfirlerle birliktedirler. Onları sever, ve onlara sevgilerini gizlerler. Onlarla başbaşa kaldıklarında ise : «Biz sizinle beraberiz. Kendilerine muvâfık olduğumuzu göstermek sûretiyle mü'minlerle ancak alay edicileriz.» derler. Allah Teâlâ kâfirleri sevmelerinden dolayı onları kınayarak : «Onların tarafında izzet mi arıyorlar?» buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ izzetin bütünüyle tek ve ortağı olmayan Allah'a ve kimin için izzet kılmışsa ona âit olduğunu haber veriyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurulur : «Kim izzet istiyorsa, izzet bütü-

nüyle Allah'ındır.» (Fâtır, 10), «Oysa izzet Allah'ın, peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler.» (Münâfikûn, 8).

Bu ifâdelerin maksadı; izzeti Allah katında istemeye, O'nun kulluğuna, iltiçâya, bu dünya hayatında ve şâhidlerin dikildiği kıyâmet gününde yardım ve zaferin kendilerine âit olduğu mü'min kulları cümlesine dâhil olmaya teşvîkten ibârettir.

Burada İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîs-i zikretmemiz uygun düşecektir : Bize Hüseyn İbn Muhammed'in... Ebu Reyhâne'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

مَنْ إِنْتَسَبَ إِلَى تِسْعَةِ أَبٍ كُفَّارٍ ، يُرِيدُ بِهِمْ عِزًّا وَ فَخْرًا فَهُوَ عَاشِرُهُمْ فِى النَّارِ .

İzzet ve övünç arayarak kendisini dokuz kâfir ataya nisbet eden kişi; ateşte onların onuncusudur. Hadîsi sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Ebu Reyhâne Ezd kabilesindendir. Ansârdan olduğu da söylenmiştir. Buhârî'nin kaydettiğine göre ismi Şem'ûn'dur diğerleri ise Şem'ûn olduğunu söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : O, size kitâbda; Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde; onlar başka bir mevzuâ intikâl edinceye kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz, diye bildirdi, buyuruyor. Size ulaştıktan sonra nehyedileni işlediğinizde, Allah'ın âyetlerinin küfredilip alaya alındığı, noksân görüldüğü bir yerde onlarla birlikte oturmaya râzı olduğunuzda ve bu konuda onlara ses çıkarmadığınızda; onların içinde bulunduğu duruma onlarla birlikte siz de ortak olmuşsunuz, demektir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Yoksa siz de (günâh işlemede) onlar gibi olursunuz.» buyurmuştur. Nitekim bir hadîste de şöyle buyurulur : Kim Allah'a ve âhiret gününe inanmışsa içkinin dolaştırıldığı bir sofraya oturmasın.

Bu âyet-i kerîme'de nehyedilen konu daha önce inzâl olunduğuna işâret edilen En'âm sûresindeki âyet olup mekkîdir ve : «Âyetlerimizi çekişmeye dalanları gördüğün vakit onlardan yüzçevir.» (En'âm, 68) âyetidir. Mukâtil İbn Hayyân'ın söylediğine göre bu âyet; En'âm sûresindeki âyet ile neshedilmiştir. Yani «Yoksa siz de onlar gibi olursunuz.» âyeti «Allah'dan sakınanlara, onların hesâbından bir şey yoktur. Fakat bir nasîhattır. Olur ki sakınırlar.» (En'âm, 69) âyeti ile neshedilmiştir.

Allah Teâlâ : «Doğrusu Allah münâfıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.» buyurmuştur ki, onlar; kâfirlerle küfürde ortak oldukları gibi Allah Teâlâ cehennem ateşinde ebedî kalma husûsunda onları ortak edecektir. Cezâ, azâb, bağlar ve zincirler, tatlı su

değil, irin ve kaynar sular içmede onları ebediyyet evinde bir araya getirecektir.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ
نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ
يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

141 — Onlar hep sizi gözetleyip dururlar. Allah'tan size bir zafer gelince: Sizinle beraber değil miydik? derler. Kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman da onlara: Size üstünlük sağlayarak mü'minlerden korumadık mı? derler. Kıyâmet günü aranızda hüküm verecek Allah'tır. Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ fırsat vermeyecektir.

Münâfıkların Karakteri

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de; münâfıkların, îmân edenlerin musîbetlere dûçâr kalmalarını gözetlediklerini, güç ve kuvvetlerinin sona ermesini, küfrün onlara galebe çalmasını ve dinlerinin bitmesini gözettiklerini haber veriyor. «Allah'tan size (Allah'ın yardımı ve te'yîdi ile zafer ve ganîmet elde etmek sûretiyle) bir zafer gelince: Sizinle beraber değil miydik? derler. (Bu sözleri ile îmân edenleri sevdiklerini göstermek isterler. Uhud günü olduğu gibi bazı zamanlarda îmân edenlere galebe çalınması sûretiyle) kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman (ki peygamberler böyle durumlarda imtihân edilmiş ve netîcede güzel âkibet onların olmuştur.) Onlara: Size üstünlük sağlayarak, mü'minlerden korumadık mı? (Gizlice size yardım ettik, onları yalnız bırakmak sûretiyle netîcede siz onlara gâlib geldiniz,) derler.

(.....)

Bu sözleri de onların, kâfirleri sevdiklerini ifâde etmektedir. Onlar hem inananlara ve hem de kâfirlere, onlarla birlikte pay alabilmek ve onların hilelerinden emîn olabilmek için, yapmacık davranırlardı. Bunun yegâne sebebi ise, îmânlarının zayıflığı ve yakînlerinin azlığı olmuştur.

Allah Teâlâ: «Kıyâmet günü aranızda hüküm verecek Allah'tır.» buyuruyor ki; ey münâfıklar, Allah Teâlâ'nın içinizdeki kötülükleri bil-

mesi ile kıyâmet günü aranızda hüküm verecektir. Dünya hayatında görünüşte şer'î hükümlerin hakkınızda uygulanmasına kanmayın (aldanmayın). Muhakkak bunda Allah'ın bir hikmeti vardır. İçlerinizdekilerin ortaya dökületeceği, göğüslerde olanın yoklanacağı, kıyâmet günü sizin görüşleriniz size aslâ fayda vermeyecektir.

Allah Teâlâ : «Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ fırsat vermeyecektir.» buyuruyor.

Abdürrezzâk der ki : Bize Sevrî'nin... Yüsey' el-Kindî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Ali İbn Ebu Tâlib'e gelerek : Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ fırsat vermeyecektir.» âyeti nasıldır? diye sordu. Hz. Ali (r.a.) : Yaklaş, yaklaş, diyerek : «Kıyâmet günü aranızda hüküm verecek, Allah'tır. Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ fırsat vermeyecektir.» dedi.

İbn Cüreyc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Allah'ın, mü'minlerin aleyhinde, kâfirlere aslâ fırsat vermemesi»nin kıyâmet günü olacağını söylemiştir. Süddî de Ebu Mâlik el-Eşcaî'den rivâyetle burada kıyâmet gününün kasdedildiğini söylemiştir. Süddî der ki : «Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ bir huccet vermeyecektir.»

Müslümanların kâfirler üzerine musallat kılınmaları, köklerinin kazınması sûretiyle Allah'ın, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ fırsat vermemesinin dünyada gerçekleşeceği de kasdedilmiş olabilir. Kâfirler, bazı zamanlarda bazılarına karşı zafer kazansalar bile netîcede zafer ve güzel âkıbet hem dünyada ve hem de âhirette müttakîler için olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmuştur : «Şüphesiz ki, Biz peygamberlerimize ve îmân edenlere dünya hayatında... mutlakâ yardım ederiz.» (Ğâfir, 51).

Bu durumda bu âyet; münâfıklara bir reddiye makâmındadır. Onlar, inananların devletinin sona ermesini gözetip beklemişler; kâfirler mü'minlere gâlib gelir ve onların kökünü kazırsa diye kâfirlere kendi nâm ve hesâblarına koşmuşlar ve kâfirlere karşı yapmacık dostluk göstermişlerdi. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmuştur : «Kalblerinde hastalık olanların... onlara koşuştuklarını görürler... Onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişmân olurlar.» (Mâide, 52).

Sahîh olan kavle göre âlimler; bu âyeti delîl getirerek müslüman bir kölenin, kâfirden satın alınmasını yasaklamışlardır. Zîrâ müslüman kölenin satın alınmasının sahîh olması durumunda, kâfirlerin onlara gâlib ve onları zelîl düşürmüş olduklarını kabul anlamı vardır. Bazıları ise, bu alış-verişin sıhhatine kâil olmuşlar ve müslüman köle üzerinde kâfirin mülkiyyetinin derhâl izâlesinin gerekliliğini söylemişlerdir. Bunda da delilleri «Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere aslâ fırsat vermeyecektir.» âyet-i kerîmesidir.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

142 — Doğrusu münâfıklar; Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az anarlar.

143 — Ne onlarladırlar, ne de bunlarla. İkisi arasında bocalayıp dururlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamazsın.

Münâfıkların Oyunu

Allah Teâlâ'nın : «Allah'a ve inananlara oyun etmek isterler.» (Bakara, 9) âyeti daha önce geçmişti. Allah Teâlâ burada da : «Doğrusu münâfıklar; Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir.» buyurmaktadır. Şüphesiz Allah Teâlâ oyun etmez. Zîrâ O, gizlilikleri ve gönülleri (kalblerde olanları) iyi bilendir. Fakat münâfıkları bilgisizlikleri, ilim ve akıllarının azlığı sebebiyle; insanlar yanında işlerinin revâç bulduğu ve görünüşte şerîatın hükümleri, onlar üzerine uygulandığı gibi Allah katında kıyâmet günü hükümlerinin aynı olacağını ve Allah katında işlerinin revâç bulacağını sanarak buna inanırlar. Nitekim Allah Teâlâ'nın haber verdiği üzere onlar, kıyâmet günü doğruluk üzere olduklarına dâir Allah'a yemîn edecekler ve bunun Allah katında kendilerine fayda sağlayacağına inanacaklar. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah'ın onların hepsini yeniden dirilteceği gün, size yemîn ettikleri gibi; O'na da yemîn ederler.» (Mücâdile, 18).

Allah Teâlâ : «Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir.» buyurmaktadır. Onların azgınlık ve sapıklıklarını derece derece arttıran (onları sapıklık ve azgınlıklarında devâm ettiren), onları bu dünyada haktan ve hakka ulaşmaktan uzak tutan ancak Allah'tır. Kıyâmette de durum böyle olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ : «O gün ki, erkek münâfıklarla kadın münâfıklar, îmân edenlere : Bekleyin, biz ışığınızdan faydalanalım, diyeceklerdir.» (Hadîd, 13) buyururken bir hadîs-i şerîf'te

de : Kim yaptığı işi insanlar görsün diye yaparsa Allah da kendisine böyle davranır. Kim mürâîlik yaparsa, Allah Teâlâ da kendisine böyle davranır. Allah Teâlâ, insanlara görünen şekliyle bir kulun cennete gönderilmesini emreder de onu döndürüp cehenneme koyar, buyurulmuştur. Allah bizi bu âkibetten korusun.

Allah Teâlâ : «Onlar namaza tenbel tenbel kalkarlar.» buyuruyor ki; amellerin en şereflisi, fazîletlisi ve hayırlısı olan namazda münâfıkların sıfatı budur. Onlar namaza kalktıklarında tenbel tenbel kalkarlar. Zîrâ onların namaz kılmaya niyyetleri yoktur. Onların buna îmânları ve haşyetleri de yoktur. Onun mânâsını da anlamazlar. Nitekim İbn Merdûyeh'in Ubeydullah İbn Zahr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kişinin namaza tenbel olarak kalkması hoş görülmemiştir. Kişinin namaza güler yüzle, büyük bir istek ve sevinçle kalkması gerekir. Zîrâ o, Allah'a münâcâtda bulunmaktadır. Allah Teâlâ onun önündedir: onu bağışlayacak ve duâ ettiğinde ona icâbet edecektir. Daha sonra İbn Abbâs : «Onlar namaza tenbel tenbel kalkarlar.» âyetini okumuştur. Bu sözler İbn Abbâs'tan başka bir şekilde de rivâyet edilmiştir. «Namaza tenbel tenbel gelirler.» (Tevbe, 54) âyetinde olduğu gibi; «Onlar namaza tenbel tenbel kalkarlar.» âyet-i kerîme'si onların dış görünüşlerindeki sıfatlarını ifâde etmektedir. Sonra Allah Teâlâ, onların içlerindeki bozukluklara dâir sıfatlarını zikrederek : «İnsanlara gösteriş yaparlar.» buyurmuştur. Onlarda ihlâs yoktur. Bunun içindir ki; insanların, kendilerini genellikle görmeyecekleri yatsı vaktindeki yatsı namazı ve alaca karanlıktaki sabah namazı gibi namazlardan hep geri kalırlar. Nitekim Buhârî ve Müslim'de zikredilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

إِنَّ أَثْقَلَ صَلَاةٍ عَلَى الْمُنَافِقِينَ صَلَاةُ الْعِشَاءِ وَصَلَاةُ الْفَجْرِ. وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا. وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَتُقَامَ. ثُمَّ آمُرَ رَجُلًا فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ. ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِي بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ، إِلَى قَوْمٍ لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ، فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ بِالنَّارِ

Münâfıklara en ağır gelen namaz; yatsı ve sabah namazlarıdır. Onlarda olan (ecir ve sevâb) ı bilselerdi, emekleyerek bile olsa o ikisine gelirlerdi. İstedim ki, namazla emredeyim ve namaza durulsun. Sonra birisine emredeyim ve insanlara namaz kıldırsın da ben yanlarında odun desteleri olan kişilerle çıkayım ve namazda bulunmayanlara gideyim. Onların üzerlerine evlerini ateşle yakayım.

Bir rivâyette de şöyle buyurulmuştur : Nefsim kudret elinde olan (Allah'a) yemîn ederim ki; onlardan birisi yağlı bir kemik veya güzel

iki parça bulacağını bilse namazda hazır bulunurdu. Evlerdeki kadınlar ve çocuklar olmasaydı, onların üzerine evlerini ateşle yakardım.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Bekr'in... Abdullah'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : İnsanların kendisini göreceği yerde namazı güzel; yalnız kaldığında da kötü kılan kimse; bu hareketi ile Rabbını hafîfe almış olur.

Allah Teâlâ : «Allah'ı pek az anarlar.» buyuruyor ki; onlar, namazlarında huşû' duymazlar, ne dediklerini bilmezler. Aksine onlar, namazlarında gaflet içinde olup boş şeylerle uğraşırlar ve bunda kendileri için dilenen hayırdan yüz çevirmiş durumdadırlar.

İmâm Mâlik'in Alâ İbn Abdurrahmân'dan, onun da Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : İşte münâfık namazı, işte münâfık namazı, işte münâfık namazı : Oturur, güneşi gözler. Güneş şeytânın iki boynuzu arasına geldiğinde (güneş batmaya yaklaştığında) kalkar ve kısa kısa secdeli (kuşun gagasıyla yem toplaması gibi) dört rek'at kılar. Ve Allah'ı çok az zikreder.

Hadîsi Müslim, Tirmizî ve Neseî, İsmâîl İbn Ca'fer kanalıyla Alâ İbn Abdurrahmân'dan rivâyet etmişler ve Tirmizî; hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir.

Allah Teâlâ : «Ne onlarladırlar, ne de bunlarla. İkisi arasında bocalayıp dururlar.» buyurmaktadır. Münâfıklar îmân ile küfür arasında şaşırmış haldedirler. Görünüşleriyle ve içleriyle ne mü'minlerle, ne de kâfirlerle beraberdirler. Dış görünüşleri ile mü'minlerle; içlerinde ise kâfirlerle birliktedirler. Onlardan şüpheye düşenler de vardır. Bazen mü'minlere, bazan da kâfirlere meylederler. «Parlayınca ışığında yürürler. Sönüp de karanlık çökünce dikilip kalıverirler.» (Bakara, 20)

Mücâhid, «Ne onlarladırlar.» kısmından; Muhammed (s.a.) in ashâbının; «Ne de bunlarla.» kısmından da; Yahûdîlerin kasdedildiğini söylemiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Müsennâ'ın... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet ettiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır : Münâfığın benzeri; iki sürü arasında şaşırmış koyun gibidir. Bir ötekine, bir berikine gider, gelir ve hangisine uyacağını bilmez.

Hadîsi sadece Müslim rivâyet etmiştir. İbn Cerîr bir keresinde de hadîsi Muhammed İbn Müsennâ'dan İbn Ömer'de mevkûf olmak üzere rivâyet edip Hz. Peygambere ulaştırmamıştır.

Ben de derim ki : Bu hadîsi İmâm Ahmed, İshâk İbn Yûsuf kanalıyla, İsmâîl İbn Ayyâş ve Ali İbn Âsım kanalıyla, Osmân İbn Muhammed İbn Ebu Şeybe kanalıyla, Hammâd İbn Seleme kanalıyla, Sahr İbn Cüveyriye kanalıyla İbn Ömer'den merfû' olarak rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Halef İbn Velîd'in... İbn Ubeyd'den,

onun da babasından rivâyetine göre; o, bir gün Mekke'de oturuyormuş. Abdullah İbn Ömer de onunla beraber imiş. Babası şöyle demiş : Allah Rasûlü (s.a.) : Kıyâmet günü münâfığın benzeri, iki koyun sürüsü arasındaki koyun gibidir. Sürünün biri gelse onu süser; diğeri gelse, onları da süser. İbn Ömer ise : Yalan söyledin, kavim babamı hayırla (ya da iyilikle) anar. Dostunuzun sizin söylediğiniz gibi olduğunu sanırım. Ancak Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğuna bizzât ben şâhid oldum : İki (koyun) sürüsü arasındaki koyun gibi, dedi. Diğeri : Her iki kelime de (Rabîz ve Ğanem kelimeleri) aynıdır, deyince İbn Ömer : Ben bunu bu şekilde işittim, dedi.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ubeyd İbn Umeyr anlatıyordu ve Abdullah İbn Ömer de yanında idi. Ubeyd İbn Umeyr şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) : Münâfığın benzeri iki koyun sürüsü arasındaki koyun gibidir. Biri geldiğinde onları süser; diğeri geldiğinde onları da süser buyurmuştu. Abdullah İbn Ömer : Öyle değil, Rasûlullah (s.a.) : Sadece iki koyun sürüsü (Ğanemeyn) arasındaki koyun gibidir, buyurdu. Adam kızıp öfkelendi. İbn Ömer bunu görünce : Ben şâyet böylece işitmemiş olsaydım bunu sana söylemezdim, dedi.

(.....)

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mü'min, münâfık ve kâfirin benzeri şu üç kişidir : Onlar bir vâdîye varınca; birisi yürür geçer. Sonra diğeri yürümeye başlar. Vâdînin yarısına varınca; vâdînin başındaki ona bağırır : Yazıklar olsun sana. Nereye gidiyorsun, helâk olmaya mı? Başladığın yere geri dön. Geçmiş olan da şöyle bağırır : Kurtuluşa gel. Vâdînin ortasında olan bir ona, bir diğerine bakmaya başlar. (Bu arada) bir sel gelir ve onu boğar. (Vâdîyi) geçen mü'min; boğulan münâfık «Ne onlarladırlar, ne de bunlarla. İkisi arasında bocalayıp dururlar.» kalan ise kâfirdir.

İbn Cerîr der ki : «Ne onlarladırlar, ne de bunlarla. İkisi arasında bocalayıp dururlar.» âyeti hakkında bize Bişr'in... Katâde'den rivâyetine göre; o, şöyle demiş : Onlar gerçek mü'minler değillerdir. Şirkini açığa vurmuş, müşrikler de değildirler. Bize anlatıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.) mü'min, münâfık ve kâfir hakkında şöyle bir misâl verirdi : Bir nehre giren üç kişi gibidir onlar; mü'min yürümeye başlar ve geçer. Sonra münâfık yürür ve mü'mine ulaşmasına az kala; kâfir ona bağırır : Bana gel, ben senin durumundan korkuyorum. Mü'min de onu şöyle çağırır : Bana gel. Benim yanımda şunlar şunlar var. Ve yanında olanları sayıp döker. Münâfık; ikisi arasında tereddüd edip dururken bir dalga gelir ve onu boğar. Münâfık bu durumda devâm edip dururken ölüm kendisine gelinceye kadar şek ve şüphe içindedir. Yine bize anla-

tıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyururdu : Münâfığın benzeri iki koyun arasındaki koyun gibidir. Yüksek bir yerde bir koyun (sürüsü) görür, ona varır ve tanıyabilmek için yaklaşır da tanımaz. Sonra yüksek bir yerde başka bir koyun (sürüsü) görür, onlara varır ve tanıyabilmek için yaklaşır yine tanımaz.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Allah'ın saptırdığı (hidâyet yolundan çevirdiği) kimseye yol bulamazsın.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsınız.» (Kehf, 17), «Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur.» (A'râf, 186). Allah Teâlâ'nın kurtuluş yolundan saptırdığı münâfıkları hidâyete erdirecek, içinde bulundukları durumdan onları kurtaracak kimse olmadığı gibi, Allah Teâlâ'nın hükmünü geri çevirecek kimse de yoktur. O, yaptıklarından sorulmaz. Ama onlar sorulacaklardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ
عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ
نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ
الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ
إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

144 — Ey îmân edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir fermân vermesini mi istersiniz?

145 — Doğrusu münâfıklar; cehennemin en alt tabakasındadırlar. Onlara yardımcı bulamazsın.

146 — Ancak tevbe edenler, ıslâh olanlar, Allah'a sarılanlar ve dinlerine Allah için bağlananlar müstesnâdır. Onlar, mü'minlerle beraberdirler. Allah, mü'minlere büyük bir mükâfât verecektir.

147 — Şükredip îmân ederseniz; Allah size niçin azâb etsin? Allah Şâkir ve Alîm olandır.

Kâfirleri Dost Edinmeyin

Allah Teâlâ mü'min kullarına; mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost

edinmelerini, onlarla sohbette bulunmalarını, arkadaş olmalarını, ihlâslı davranmalarını, onlara sevgi ve dostluk hisleri beslemelerini, mü'minlerin gizli hallerini onlara ifşâ etmelerini yasaklıyor. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de de şöyle buyrulur : «Mü'minler; mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan sakınmanız müstesnâdır. Allah, size kendisinden korkmanızı emrediyor.» (Âl-i İmrân, 28).

Bunun içindir ki burada da : «Allah'ın aleyhinize (sizi cezâlandırmak üzere) apaçık bir fermân vermesini mi istersiniz?» buyurulmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Kur'an-ı Kerîm'deki (سلطان) kelimelerinin hepsi huccet (fermân) anlamındadır.

Bu hadîsin isnâdı sahîh olup Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Dahhâk, Süddî ve Nadr İbn Arabî de böyle söylemişlerdir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Doğrusu münâfıklar (işlemiş oldukları ağır küfürleri karşılığı olarak kıyâmet günü) cehennemin en alt tabakasındadırlar.»

Vâlibî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre (فى الدرك الاسفل من النار) kelimeleri ateşin en alt tabakası anlamındadır. Başkaları ise şöyle derler : Cennetin dereceleri olduğu gibi cehennemin de dereceleri vardır. Süfyân es-Sevrî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o : «Doğrusu münâfıklar cehennemin en alt tabakasındadır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Üzerlerine örtülecek tabutlardadırlar. İbn Cerîr de Vekî kanalıyla... Süfyân'dan bu şekilde rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim, Münzîr İbn Şâzân kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakledildiğine göre; o, «Doğrusu münâfıklar cehennemin en alt tabakasındadır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : En alt tabaka bir takım evlerdir ki; kapıları onların üzerine örtülecek; alt ve üstlerinden yakılacaktır.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr'ın... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, «Doğrusu münâfıklar cehennemin en alt tabakasındadır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Üzerlerine örtülüp kapatılacak ateşten tabutlardadırlar.

İbn Ebu Hâtim'in Ebu Saîd el-Eşecc kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, «Doğrusu münâfıklar cehennemin en alt tabakasındadır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onların üzerine kapanacak demirden tabutlardadırlar. Öyle örtülüp kilitlenecek ki nereden açıldığı bilinemeyecek.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Kâsım İbn Abdurrahmân'dan rivâyetine göre; İbn Mes'ûd'a münâfıklar sorulduğunda; şöyle de-

miş : Ateşten tabutlara konulacaklar ve cehennemin en alt tabakasında bunlar üzerlerine kapanacak.

Allah Teâlâ : «Onlara yardımcı bulamazsın.» buyuruyor ki; onları içlerinde bulundukları durumdan kurtaracak ve onları elîm azabtan çıkaracak kimse bulamazsın.

Sonra Allah Teâlâ, dünyada tevbe edenlerin tevbesini kabul buyuracağını, tevbesinde ihlâslı ve amelinde dürüst olup bütün işlerinde Rabbına sarıldığı takdîrde pişmanlığını kabul buyuracağını haber vererek : «Ancak tevbe edenler, ıslâh olanlar, Allah'a sarılanlar ve dinlerine Allah için bağlananlar (az bile olsa sâlih amellerin kendilerine fayda vermesi için riyâyı ihlâs ile değiştirenler) müstesnâdır.» buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın kırâet yoluyla... Muâz İbn Cebel'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Dininde ihlâslı ol ki, az amel sana yeterli olsun.

«Onlar (kıyâmet gününde) mü'minlerle beraberdirler. Allah, mü'minlere büyük bir mükâfât verecektir.»

Sonra Allah Teâlâ; kendi dışındaki her şeyden müstağnî olduğunu, kullarına günâhları yüzünden azâb edeceğini haber vererek şöyle buyuruyor : «Şükredip îmân ederseniz (amelleri düzeltir, Allah ve Rasûlüne îmân ederseniz) Allah size niçin azâb etsin? Allah Şâkir ve Alîm olandır.» Kim şükrederse şükrünü kabul buyurur. Kimin kalbi O'na îmân etmişse bunu bilir ve buna mukâbil bol mükâfâtlarla onu mükâfâtlandırır.

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

148 — Zulme uğrayanlarınki başka; Allah çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez. Allah Semî', Alîm olandır.

149 — Bir iyiliği açığa vurur veya gizler, yahut bir kötülüğü affederseniz; şüphesiz Allah; Afüvv ve Kadîr olandır.

Allah'ın Affı

İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivâyetle «Allah çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez.» âyeti hakkında şöyle diyor : Allah, bir kimsenin

diğer birine —mazlûm olması dışında— bedduâ etmesini sevmez. Ancak mazlûma, kendisine zulmedene bedduâ etme ruhsatı vermiştir ki, bu da «Zulme uğrayanlarınki başka.» sözüdür. Eğer sabrederse bu; onun için daha hayırlıdır.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Ubeydullah İbn Muâz'ın... Âişe'den rivâyetine göre; onun bir şeyi çalınmış ve o da (hırsıza) bedduâ etmeye başlamıştı. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Onun (cezâsını) hafîfletme.

Hasan el-Basrî der ki : Ona bedduâ etmesin; Allah'ım ona karşı bana yardım et, hakkımı ondan al, desin. Başka bir rivâyette de şöyle demiş : Kendisine zulmedene; onun hukûkuna tecâvüz etmeksizin bedduâ etmesine ruhsat verilmiştir.

Bu âyetin tefsîrinde Abdülkerim İbn Mâlik el-Cezerî der ki : O, sana söven ve senin de kendisine sövdüğün kişidir. Ancak «Kim zulüm gördükten sonra hakkını alırsa, aleyhine bir yol (kınama) yoktur.» (Şûrâ, 41) âyeti gereğince şâyet o, sana iftirâ ederse; sen, ona iftirâ etme.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Ka'nebî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Mazlûmun hakkına tecâvüz olmadıkça karşılıklı sövüşen iki kişinin söyledikleri, onlardan ilk başlayan üzerinedir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Müsennâ İbn Sabâh'ın Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Zulme uğrayanlarınki başka, Allah çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir adam, bir adamı müsâfir eder ve onun müsâfirliğinin hakkını vermez. Müsâfir olan çıktığında insanlara haber verip : Falâncaya müsâfir oldum da bana müsâfirliğimin hakkını vermedi, der. İşte çirkin sözün alenen söylenmesi budur. Ancak zulme uğrayanlar başka —ki bu da— diğerinin, müsâfirliğinin hakkını edâ etmemesi durumundadır.

Muhammed İbn İshâk der ki : İbn Ebu Necîh'in, Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Zulme uğrayanlarınki başka, Allah çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, öyle bir kişidir ki; bir başkasını konaklatıp müsâfir eder de, onu güzelce ağırlamaz. Öteki de çıkıp : Beni iyi müsâfir etmedi, der. Başka bir rivâyette ise şöyle demiş : O, biniti çevirilmiş müsâfirdir. Müsâfir, arkadaşı için çirkin sözü alenen söyler.

Bir çokları kanalıyla Mücâhid'den bu sözün benzeri rivâyet edilmiştir. Neseî ve Tirmizî dışında bir cemâatin, Leys İbn Sa'd kanalıyla —Tirmizî'nin İbn Lehîa kanalıyla—... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetlerine göre; o, şöyle demiş : Biz : Ey Allah'ın Rasûlü, sen bizi gönderiyorsun da biz bir kavme varıyoruz ve onlar bizi müsâfir etmiyorlar. (Bize müsâfir yemeği vermiyorlar.) Bu konuda ne buyurursun? diye sorduk. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Bir kavme varıp indiğinizde onlar, mü-

sâfir için gerekeni size emrederlerse; onlardan kabul edin. Eğer bunu yapmazlarsa müsâfir için gerekli olan hakkı onlardan alın.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Mikdâm Ebu Kerîme'den rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Bir müslüman, bir kavme müsâfir olur da; müsâfir mahrûm olarak sabahlarsa, o geceki müsâfir yemeğini onun ekininden ve malından alıncaya kadar her müslümanın müsâfire yardım etmesi bir haktır.

Hadîsin bu kanaldan rivâyetinde İmâm Ahmed tek kalmıştır. Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Saîd'in... Mikdâm Ebu Kerîme'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Müsâfirin gece (yemeği, ikrâmı) her müslüman üzerine vâcibtir. Bir müsâfir kimin evinde (avlusunda) mahrûm olarak sabahlarsa; bu, müsâfir lehine ev sahibi aleyhinde bir borçtur. Müsâfir dilerse yerine getirilmesini ister, dilerse terkeder.

İmâm Ahmed bu hadîsi Ğunder, Ziyâde İbn Abdullah ve Vekî kanallarıyla Mansûr'dan da rivâyet etmiştir. Aynı hadîsi Ebu Dâvûd da, Ebu Avâne kanalıyla Mansûr'dan rivâyet etmiştir.

Bu ve benzeri hadîslere dayanarak İmâm Ahmed ve başkaları; müsâfir etmenin (müsâfire yemek vermenin) vâcib olduğu görüşüne zâhib olmuşlardır. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîf de bu kabildendir : Bize Amr İbn Ali'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; bir adam, Hz. Peygamber (s.a.) e gelerek : Benim bir komşum var ki bana eziyet veriyor, dedi. Allah Rasûlü ona şöyle buyurdu : Eşyânı çıkar ve yolun üzerine yığ (koy). Adam eşyâsını aldı ve yolun üzerine attı. Oradan her geçen; ne oluyor sana? diye sorduğunda : Komşum bana eziyyet ediyor, diyor ve geçen de : Allah'ım, ona la'net et, Allah'ım onu rüsvây eyle, diyordu. (Eziyyet veren komşu) : Evine dön, sana bir daha aslâ eziyyet etmeyeceğim, dedi. Hadîsi Ebu Dâvûd da Kitâb'ül-Edeb de Ebu Tevbe Rebî' İbn Nâfî kanalıyla... Muhammed İbn Aclân'dan rivâyet etmiştir.

Hadîsi rivâyetten sonra, el-Bezzâr, şöyle der : Hadîsin Ebu Hüreyre'den sadece bu isnâd ile rivâyetini bilmekteyiz. Ebu Cühayfe Vehb İbn Abdullah ve Yûsuf İbn Abdullah İbn Selâm da Hz. Peygamber'den rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Bir iyiliği açığa vurur veya gizler, yahut bir kötülüğü affederseniz; şüphe yok ki, Allah da Afûvv, Kadîr olandır.» buyuruyor. Ey insanlar, bir iyiliği şâyet açığa vurur veya gizlerseniz veya size kötülük eden birini affederseniz; bunlar, sizleri Allah'a yaklaştıran ve O'nun katında sevâbınızı bollaştıran şeylerdendir. Cezâlandırmaya gücü yetmekle birlikte kullarını affetmek Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Bunun içindir ki : «Allah Afüvv, Kadîr olandır.» buyurmuştur. Bir

hadîste şöyle buyrulur : Hamele-i Arş Allah'ı tesbîh eder de bir kısmı : Bilgi üzerine bilginden dolayı Seni tesbîh ederiz, derler. Diğer bir kısmı da : Kudretinin üzerine affından dolayı Seni tesbîh ederiz, derler. Sahîh bir hadîste de şöyle buyurulmuştur : Sadakadan dolayı mal eksilmez. Affı sebebiyle Allah, ancak bir kulun izzetini arttırır. Kim Allah için mütevâzi olursa, Allah o kişiyi yüceltir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ
بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ
حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ
أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

150 — Doğrusu; Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler, bir kısmına inanır, bir kısmını da inkâr ederiz, diyerek bu ikisinin arasında bir yol tutmak isteyenler;

151 — İşte onlar; gerçekten kâfir olanlardır. Kâfirlere alçaltıcı bir azâb hazırlamışızdır.

152 — Allah ve peygamberlerine îmân edip onların birini diğerinden ayırmayanlara; işte onlara Allah mükâfâtlarını verecektir. Allah Ğafûr, Rahîm olandır.

Allah İle Peygamberlerinin Arasını Ayıranlar

Allah Teâlâ kendisini ve peygamberlerini inkâr eden Yahûdî ve Hıristiyanları tehdîd ediyor. Zîrâ onlar, îmânda Allah ile peygamberleri arasını ayırmışlar; peygamberlerden bazısına îmân ederken bazısını inkâr etmişlerdi. Kendilerini buna sevkeden bir delil olmaksızın mücerred, arzu ve alışkanlıklarıyla, babalarından gördükleriyle bu yola sapmışlardır. Bunda mücerred heves ve asabiyyetlerinden başka dayanakları ve yolları yoktur. Yahûdîler —Allah'ın la'netleri onların üzerine olsun— Îsâ ve Muhammed (a.s.) in dışındaki peygamberlere inanmışlar; Hıristiyanlar, peygamberlerin hepsine îmân etmiş, fakat peygamberlerin sonuncusu ve en üstünü Muhammed (s.a.) i inkâr etmişlerdir. Sâmirîler ise, Mûsâ İbn İmrân'ın halîfesi Yûşâ'dan sonra hiçbir peygambere îmân etmemişlerdir. Söylendiğine göre; Mecûsîler, Zeradüşt

denilen bir peygambere îmân ederlerdi ki, sonra bunun şerîatını da inkâr etmişler ve peygamberleri aralarından kaldırılmıştı. En doğrusunu Allah bilir.

Buradan maksad şudur : Peygamberlerden birini inkâr eden, diğer peygamberleri de inkâr etmiş sayılır. Allah Teâlâ'nın yeryüzü halkına göndermiş olduğu her peygambere îmân gerekir. (Onlardan) birinin peygamberliğini hased veya asabiyyetine veya kendi hevesine uyarak reddeden kişinin, peygamberlerden herhangi birisine îmânının şer'î bir îmân olmadığı açıktır. Zîrâ onun bu îmânı, bir maksad, bir heves ve asabiyyetten dolayıdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Onlar ki; Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederler.» buyurup onları, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr etmekle nitelemiştir. «Allah ile peygamberlerinin arasını (îmânda) ayırmak isterler, bir kısmına inanır, bir kısmını da inkâr ederiz, diyerek bu ikisinin arasında bir yol tutmak isterler.» Daha sonra Allah Teâlâ, onlardan haber vererek : «İşte onlar, gerçekten kâfir olanlardır.» buyuruyor. Şüphesiz ki onlar, kendisine îmân ettiklerini söyledikleri şeyi inkâr etmektedirler. Zîrâ bu îmân, şer'î bir îmân değildir. Allah'ın elçisi olması hasebiyle gerçekten ona inanmış olsalardı burhân bakımından daha güçlü, delil bakımından daha açık olana ve benzerine de îmân etmiş olmaları, ya da onun peygamberliği husûsunda gerçekten düşünmeleri gerekirdi.

Allah Teâlâ : «Kâfirlere alçaltıcı bir azâb hazırlamışızdır.» buyurmaktadır. Gerek peygamberin kendilerine getirdiği gerçekler üzerinde düşünmemeleri, ondan yüzçevirmeleri, kendileri için zarûrî olmayan dünya menfaatlerini toplamaya yönelmeleri sebebiyle; gerekse Hz. Peygamberin peygamberliğini bildikten sonra, onu inkâr etmeleri sebebiyle onu nasıl küçük görmüşlerse; Allah Teâlâ da onlara alçaltıcı bir azâb hazırlamıştır. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında Yahûdî hahamlarından bir çoğu böyle yapmışlardı. Zîrâ, onlar, Allah Teâlâ'nın ona büyük peygamberliği vermesini çekememişler, muhalefet etmişler, yalanlamışlar, düşman olmuşlar ve onunla savaşmışlardı. Allah Teâlâ da âhirette olan zilletle birlikte dünya zilletini de onlara vermiştir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurulur : «Onların üstüne horluk ve yoksulluk vuruldu. (Dünyada ve âhirette) Allah'ın gazabına uğradılar.» (Bakara, 61).

Allah Teâlâ : «Allah ve peygamberlerine îmân edip onların birini diğerinden ayırmayanlara...» buyuruyor ki; bununla Muhammed (s.a.) ümmeti kasdedilmektedir. Zîrâ onlar Allah'ın indirdiği her kitâba, Allah'ın gönderdiği her peygambere inanırlar. Başka bir âyette de Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır : «Peygamber de, îmân edenler de ona indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine... îmân etti.» (Bakara, 285).

Daha sonra Allah Teâlâ onlara bol mükâfât, büyük sevâb ve güzel ihsânlar hazırladığını haber vererek şöyle buyuruyor: «İşte Allah, onlara (Allah'a ve peygamberlerine inandıklarından dolayı) mükâfâtlarını verecektir. Allah (onlardan bazısının günâhları olursa bunlar için) Ğafûr, Rahîm olandır.»

يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَـٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَـٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ
فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّـٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ
ٱلْبَيِّنَـٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ
بِمِيثَـٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا
مِنْهُم مِّيثَـٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

153 — Kitâb ehli senin kendilerine gökten bir kitâb indirmeni isterler. Mûsâ'dan da bundan daha büyüğünü istemişlerdi. Ve bize Allah'ı apaçık göster, demişlerdi. Zulümlerinden dolayı onları yıldırım çarpmıştı. Kendilerine bunca açık âyetler ve deliller geldikten sonra da buzağıya taptılar. Nihâyet Biz bunu affettik ve Mûsâ'ya apaçık bir huccet verdik.

154 — Söz vermelerine karşılık Tûr dağını üzerlerine kaldırdık. Ve onlara: Şehrin kapısından secde ederek girin, dedik. Cumartesileri aşırı gitmeyin, dedik. Onlardan ağır bir te'mînât aldık.

Ehl-i Kitâb'ın Tavrı

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, Süddî ve Katâde der ki: Tevrât'ın Mûsâ'ya yazılı olarak indirilmesi gibi Yahûdîler, Allah Rasûlü (s.a.) nden kendilerine gökten bir kitâb indirilmesini istediler.

İbn Cüreyc de der ki: Onun kendilerine getirdiğini doğrulayıcı olmak üzere falana, falana ve falancaya Allah tarafından yazılmış sayfalar indirmesini ondan (Hz. Peygamberden) istediler. Onlar bu sözlerini

sırf bir inâd, küfür ve inkâr olarak söylemişlerdir. Nitekim onlardan önce de Kureyş bunun bir benzerini Hz. Peygamberden istemişti ki bu, İsrâ sûresinde şöyle zikredilmektedir : «Dediler ki : Sen bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana aslâ inanmayacağız.» (İsrâ, 90). Burada ise Allah Teâlâ : «Mûsâ'dan da bundan daha büyüğünü istemişler ve, bize Allah'ı apaçık göster, demişlerdi. Zulümlerinden (azgınlıklarından, sapıklıklarından, küfür ve inâdlarından) dolayı onları yıldırım çarpmıştı.» buyuruyor ki bu âyet; Bakara sûresindeki : «Bir de hani siz : Ey Mûsâ, biz Allah'ı apâşikâr görünceye kadar sana inanmayacağız, demiştiniz de bakıp dururken, sizi yıldırım çarpmıştı. Sonra sizi ölümünüzün arkasından şükredesiniz diye yine diriltmiştik.» (Bakara, 55 - 56) âyeti ile tefsîr edilmiştir.

Allah Teâlâ : «Kendilerine bunca açık âyetler ve deliller geldikten sonra da buzağıya taptılar.» buyurmaktadır. Mısır diyârında Mûsâ (a.s.) nın elinde ilzâm edici deliller, açık âyetler gördükten ve Allah Teâlâ, Allah düşmanı Firavun ve ordusunun bütününü denizde helâk ettikten sonra, çok geçmeden putlara tapan bir kavme vardılar ve Mûsâ (a.s.) ya : «Bize onların ilâhları gibi bir ilâh yap...» (A'râf, 138) dediler. Hz. Mûsâ Allah'a münâcâtta bulunmak üzere gittikten sonra, onların buzağıya tapmaları kıssası A'râf ve Tâhâ sûrelerinde genişçe zikredilmiştir. Mûsâ dönüp de olanlar olduktan sonra, bunu yapıp icâd edenlerin tevbesini Allah şöyle kıldı : Onlardan puta tapmayanlar tapanları öldüreceklerdi. Onlardan bir kısmı diğer bir kısmını öldürmeye başladı ve sonra Allah Teâlâ onları diriltti ki, bu anlamda olmak üzere Allah Teâlâ : «Nihâyet Biz bunu affettik ve Mûsâ'ya apaçık bir huccet verdik.» buyurmaktadır.

Allah Teâlâ : «Söz vermelerine karşılık Tûr dağını üzerlerine kaldırdık.» buyurmaktadır. Onlar Tevrât'ın hükümlerine sarılmaktan imtinâ' ettiklerinde ve Mûsâ (a.s.) nın getirdiklerini kabul etmedikleri ortaya çıkınca; Allah Teâlâ, dağı onların tepesine dikip kaldırdı. Sonra mecbûr bırakıldılar da kabul edip secde ettiler. (Bu sırada dağ) başlarına geçecek korkusuyla başlarının üzerine bakışıyorlardı. Başka bir âyette de bu husûsta şöyle buyrulur : «Hani Biz dağı üzerlerine gölgelik gibi kaldırmıştık da, onlar tepelerine düşecek sanmışlardı. Size verdiğimizi kuvvet ve metânetle tutun...» (A'râf, 171).

Allah Teâlâ : «Ve onlara : Şehrin kapısından secde ederek girin, dedik.» buyurur. Söz ve fiil olarak kendilerine emredilenlere muhâlefet ettiler. Onlara Beyt'ül-Kuds'ün kapısından secde ederek girmeleri emredilmişti. Onlar : (حطة) —Allah'ım cihâdı bırakmamız ve ondan yüzçevirmemiz ve nihâyet Tîh çölünde 40 sene sürünmemiz sebebiyle işlediğimiz günâhlarımızı indir. (azalt).— diyorlardı. (Bu sefer ise) ar-

kaları üzerinde sürünerek girdiler ve : «Bir arpa içinde bir buğday.» diyorlardı.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Cumartesileri aşırı gitmeyin, dedik.» Onlara cumartesiyi korumalarını, meşrû' olduğu (kanun olarak kaldığı) sürece Allah'ın kendilerine harâm kıldığı şeylerden sakınmalarını tavsiye etmiştik. «Onlardan ağır (şiddetli) bir te'mînât da aldık.» Onlar ise muhâlefet ettiler, isyân ettiler ve Allah Teâlâ'nın yasakladıklarını işlemek üzere hîleler aradılar. Bütün bunlar A'râf sûresindeki : «Onlara, denizin kıyısındaki o kasabanın durumunu sor...» (A'râf, 163) âyetinde genişçe anlatılacaktır.

Safvân İbn Assâl hadîsinde İsrâ sûresindeki «Andolsun ki, biz Mûsâ'ya dokuz tâne apaçık âyetler verdik...» (İsrâ, 101) âyetinde gelecektir. Orada şöyle denilmektedir : Ey Yahûdîlerin ileri gelenleri, cumartesileri aşırı gitmemelisiniz. (Cumartesi hakkında haddi tecâvüz etmemelisiniz.)

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ
بَل طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا
عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ۖ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ
وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا
لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

155 — Sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberlerini haksız yere öldürmeleri, kalblerimiz perdelidir, demeleri yüzünden. Doğrusu Allah, küfürlerine karşılık onların kalblerini mühürledi de artık pek azı hâric onlar inanmazlar.

156 — Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirâda bulunmalarından.

157 — Ve Allah elçisi Meryem oğlu İsâ Mesîh'i öldürdük, demelerinden. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar.

Ancak onlara (İsâ'ya) benzer gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşerler. Ondan yana şüphe içindedirler. Bu hususta bilgileri ancak zanna dayanmaktan ibârettir. Onu gerçekten öldürememişlerdir.

158 — Bilâkis Allah, onu kendi katına yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

159 — Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın. O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.

Meryem Oğlu İsâ Mesîh'in Sonu

Bu, onların la'netlenmelerini, kovulmalarını, hidâyetten uzaklaştırılmalarını gerektiren günâhlar cümlesindendir. Onlar kendilerinden alınan sözleri ve ahidleri bozmuşlar, Allah'ın âyetlerini yani onun hucetlerini, burhânlarını, peygamberler elinde görmüş oldukları mucizeleri inkâr etmişlerdi.

Allah Teâlâ : «Peygamberleri haksız yere öldürmeleri...» buyurmaktadır ki bu; onların Allah'ın peygamberlerine saldırmaları ve onlara karşı suç işlemelerinin çokluğundandır. Onlar peygamberlerden büyük bir çoğunluğunu öldürmüşlerdi.

«Onların kalblerimiz perdelidir demeleri... âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Süddî, Katâde ve bir çokları şöyle demişlerdir : Onlar bu sözleriyle kalblerinin örtülü, perdeli olduğunu kasdetmişlerdir. Bu, müşriklerin : «Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır.» (Fussilet, 5) demeleri gibidir. Bu âyetin mânâsının, şöyle olduğu da söylenmiştir : Onllar kalblerinin ilim için bir kap olduğunu, kalblerinin ilmi içerdiğini ve kazandığını iddiâ etmişlerdir. Bu görüşü Kelbî, Ebu Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Bu açıklamanın bir benzeri de Bakara sûresinde geçmişti.

Allah Teâlâ : «Doğrusu Allah küfürlerine karşılık onların kalblerini mühürledi.» buyuruyor. Birinci görüşe göre; kalbleri Allah'ın söylediklerini kavrayamadığı için sanki onlar, ona ma'zeret beyân etmektedirler. Zîrâ «onların kalblerini mühürledi.» buyuruyor. Birinci görüşe göre; kalbleri Allah'ın söylediklerini kavrayamadığı için sanki onlar, ona ma'zeret beyân etmektedirler. Zîrâ onların kalbleri perdeli ve kapalıdır. Allah Teâlâ ise, bu sözü ile onların kalblerinin küfürleri sebebiyle mühürlenmiş olduğunu bildirmektedir. İkinci açıklamaya göre ise; onların iddiâları her yönüyle onlara karşı tersine çevrilmektedir. Bu âyetin benzeri hakkındaki açıklama yine Bakara sûresinde geçmişti.

Allah Teâlâ : «Artık pek azı hâriç, onlar inanmazlar.» buyurmaktadır. Onlar kalbleri küfür, azgınlık ve îmân yoksulluğu üzere devâm etmektedir.

«Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirâdâ bulunmalarından...» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha şöyle demiştir : Yani onlar Meryem'e zinâ iftirâsında bulundular. Bu görüşü Süddî, Cüveybir, Muhammed İbn İshâk ve birçokları paylaşmaktadır. Bu, âyetin zâhirinden de anlaşılmaktadır. Onlar gerek Meryem'e ve gerekse oğluna büyük iftirâda bulunmuşlar ve Meryem'in zâni olduğunu, bu zinâdan oğluna hâmile kaldığını ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise bu fiilin o hayızlı iken olduğunu ilâve etmişlerdir. Kıyâmete kadar devâm edecek Allah'ın la'netleri onların üzerine olsun.

«Ve Allah elçisi Meryem oğlu Îsâ Mesîh'i öldürdük demelerinden...» Onlar, kendisi için bu makâmı (Allah'ın elçisi olma makâmını) iddiâ eden kişiyi öldürmüştük, demelerindendir. Bu da onların bir istihzâsı kabîlindendir ki, müşrikler de şöyle demişlerdir : «Ey kendisine kitâb indirilen kişi, sen mutlakâ delisin.» (Hicr, 6).

Yahûdîlerin —Allah'ın la'netleri, gazabı ve azâbı onların üzerine olsun— haberlerinden olmak üzere anlatıldığına göre; Allah Teâlâ Meryem oğlu Îsâ'yı huccetlerle ve hidâyetle gönderdiğinde, Yahûdiler Allah'ın ona peygamberlik ve parlak mucizeler vermesini çekemediler. Onun; anadan doğma körü, alacalıyı iyileştirmesi, Allah'ın izni ile ölüleri diriltmesi, Allah'ın izni ile çamurdan kuş şekli yapıp, ona üfürmesiyle uçması, gözetlenen bir kuş olması ve bunlara ilâveten Allah'ın ona ikrâm ederek onun ellerinde icrâ ettiği diğer mucizeler bu cümledendir. Bütün bunlara rağmen onu yalanladılar, ona muhâlefet ettiler ve bütün imkânlarıyla ona eziyyet etmeye çalıştılar. O kadar ki, Allah'ın peygamberi Îsâ (s.a.) onlarla bir beldede oturamamış ve annesi ile birlikte çok seyâhat yapmıştır. Onlar bununla da yetinmediler ve o zamandaki Dimaşk kralına o'nu jurnalladılar. Dimaşk vâlîsi yıldızlara tapan müşriklerden olup o dine sahip olanlara Yunan denirdi. Ona varıp dediler ki : Beyt'ül-makdis'de bir adam var ki; bu kişi insanları fitneye düşürüyor, onları saptırıyor ve krala karşı tebasını kışkırtıyor. Kral buna öfkelenip Kudüs'teki nâibine zikredilen bu kişiyi yakalamasını, çarmıha germesini, başına dikenler koymasını ve insanlardan onun eziyyetini kaldırmasını yazdı. Mektup Beyt'ül-Makdis vâlîsine ulaşınca; emre uydu ve Yahûdîlerden bir grupla birlikte Îsâ (a.s.) nın bulunduğu eve gitti. Îsâ (a.s.) arkadaşlarından bir grubun —sayıları oniki veya onüç idi. Onyedi olduğu da söylenmiştir— içinde bulunuyordu. Günlerden cum'a olup cumartesi gecesi ikindiden sonraydı. Hz. Îsâ'yı orada kuşattılar. Hz Îsâ olanları hissedip ya onların yanına kendisinin çıkması ya da onların kendi yanlarına girmesinden başka çâre olmadığını

görünce arkadaşlarına şöyle dedi : Hanginiz benim benzerim kılınırsa o, cennette benim arkadaşımdır. Onlardan bir genç buna tâlib oldu. Ancak Hz. Îsâ onu bu iş için küçük gördü de sözünü ikinci, üçüncü defa tekrârladı. Her seferinde de sadece o genç ortaya çıktı ve Îsâ : Sen olsun, dedi. Allah Teâlâ ona Hz. Îsâ'nın benzerliğini verdi de, sanki o Îsâ oldu. Evin tavanından bir pencere açıldı. Hz. Îsâ (a.s.) yı bir uyku hali kapladı ve o halde iken göğe yükseltildi (kaldırıldı). Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah buyurdu ki : Ey Îsâ, seni öldürecek olan Benim. Seni kendime kaldırıp yükseltecek... olan da Benim.» (Âl-i İmrân, 55).

Hz. Îsâ göğe kaldırılınca (evde bulunan) grup dışarı çıktı. Dışardakiler o genci görünce, Îsâ sandılar ve onu geceleyin alıp astılar (çarmıha gerdiler). Ve başına dikenler koydular. Yahûdîler Hz. Îsâ'nın asılmasına çalıştıklarını ve buna sevindiklerini açığa vurdular ve Mesîh ile evde bulunup da onun göğe çekilmesine şâhid olanlar dışında Hıristiyanların bir çoğu bilgisizliklerinden ve akıllarının azlığından bunu kabullendiler. Geriye kalanlar (diğer Hıristiyanlar) da Yahûdîlerin sandığı gibi asılanın (çarmıha gerilenin) Meryem oğlu Mesîh olduğunu sandılar. Hattâ anlattıklarına göre; Meryem, çarmıha gerilenin altına oturmuş, ve ağlamıştı. Onun (çarmıha gerilenin) Meryem'le karşılıklı konuştuğu bile söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Bunların hepsi yüce hikmetleri gereği, Allah'ın kullarını imtihânı cümlesindendir. Allah Teâlâ durumu Kur'an-ı Azîm'de açıklamış, beyân etmiştir. O Kur'an ki, mucizelerle, huccetlerle ve açık delillerle te'yîd edilmiş, şerefli elçisine onu indirmiştir. Konuşanların en doğrusu, âlemlerin Rabbı, gizliliklere ve gönüllerde bulunanlara muttalî olan, göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen, olan ve olacakları, olmayanın olması durumunda nasıl olacağını bilen Allah Teâlâ (Kur'an-ı Kerîm'inde) şöyle buyurur : «Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Ancak onlara (Îsâ'ya) benzer gösterildi. (Onun benzerini gördüler de, onu Îsâ sandılar.) Onun hakkında ihtilâfa düşerler. Ondan yana şüphe içindedirler. Bu husûstaki bilgileri ancak zanna dayanmaktan ibârettir.» Burada Hz. Îsâ'nın öldürüldüğünü iddiâ eden Yahûdîler ve bunu kabullenen Hıristiyanların câhilleri kasdedilmektedir. Hepsi bu konuda şüphe, hayret, sapıklık ve delilik içindedirler. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Onu gerçekten öldürememişlerdir.» buyurmaktadır. Öldürülenin bizzât Hz. Îsâ olduğunu kesinlikle bilerek onu öldürmemişlerdir. Bu konuda onlar şüphe ve vehim içindedirler. «Bilakis Allah onu kendi katında yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, (onun tarafı sağlamdır, oraya ulaşılamaz ve onun kapısına sığınana zulmedilmez. Takdîr buyurduğu şeylerin hepsinde ve yarattığı işlerin kazâsında) Hakîm'dir.» (En yüce hikmet, kesin huccet, büyük hükümrânlık ve evveli bulunmayan (kadîm) emir O'nundur.)

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Hz. Îsâ'yı göğe yükseltmek istediğinde; o, arkadaşlarının yanına çıktı. Orda havârîlerden oniki kişi bulunuyordu. Onların yanına evde bulunan pınardan başından su damladığı halde çıktı ve şöyle dedi : İçinizden birisi bana îmân ettikten sonra oniki kere beni inkâr edecek. Hanginizin üzerine benim benzerliğim atılsın da, benim yerime o öldürülsün ve benimle birlikte benim derecemde olsun? Yaşça küçük olanlarından bir genç kalktı. Hz. Îsâ ona otur dedikten sonra, sözünü tekrârladı. Yine o genç kalktı ve Hz. Îsâ ona otur diyerek sözünü tekrârladı. O genç yine kalkarak : Ben, dedi. Hz. Îsâ da : Sen, işte o'sun, dedi de onun üzerine Îsâ'nın benzerliği konuldu. Hz. Îsâ, evdeki bir pencereden göğe yükseltildi. Yahûdîlerden gelen istek üzerine onun benzerini alıp öldürdüler, sonra çarmıha gerdiler. Onlardan birisi Hz. Îsâ'ya îmân ettikten sonra oniki kere onu inkâr etti. Bu konuda (insanlar) üç fırkaya ayrıldılar. Bir grup : Allah dilediği sürece, bizimle birlikteydi. Sonra göğe çıktı, dediler. Bunlar yâkûbîlerdir. Diğer bir fırka ise : Allah'ın oğlu dilediği sürece bizimle idi, sonra Allah onu kendisine yükseltti, dediler. Bunlar da Nestûrî'lerdir. Üçüncü fırka ise : Allah'ın kulu ve elçisi, dilediği sürece bizimle idi. Sonra Allah onu kendine yükseltti, dediler ki, bunlar da müslümanlardır. Kâfir olan iki zümre, müslüman olan zümreye gâlib geldiler ve onları öldürdüler. Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) i gönderinceye kadar İslâm gizli kaldı.

Bu hadîsin isnâdı İbn Abbâs'a kadar sıhhatlidir. Bunun bir benzerini Neseî Ebu Küreyb'den, o da Ebu Muâviye'den rivâyet etmiştir. Seleften bir çokları Hz. Îsâ'nın Havârîlere : Hanginizin üzerine benzerliğim konulur da benim yerime o öldürülürse, cennette benim arkadaşımdır, dediğini zikrederler.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Vehb İbn Münebbih'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Îsâ, yanında havârîlerden onyedi kişi olduğu halde bir eve geldi. Onları burada muhâsara ettiler. Muhâsara edenler onların yanına girince, Allah Teâlâ hepsini birden Îsâ'nın sûretine soktu. Onlara : Bize sihir yaptınız. Ya Îsâ'yı bize açıklarsınız, ya da topunuzu öldürürüz, dediler. Îsâ, arkadaşlarına : İçinizden kim bu gün kendisini cennet karşılığı satar? diye sordu. İçlerinden birisi; ben, dedi ve onların yanına çıkarak, ben Îsâ'yım, dedi. Allah Teâlâ onu Îsâ'nın sûretine sokmuştu. Onu tutup öldürdüler ve çarmıha gerdiler. İşte onlara benzetilmesi buradan ileri gelmektedir. Onlar Îsâ'yı öldürdüklerini sandılar. Hıristiyanlar da onlar gibi onu, Îsâ sandılar. Allah Teâlâ Îsâ'yı o gün göğe yükseltti.

Bu hadîsin sevkedilişi gerçekten garîbtir.

İbn Cerîr der ki : Bu sözün bir benzeri yine Vehb'den rivâyet edil-

miştir. Şöyle ki : Bana Müsennâ'nın... Vehb'den rivâyetine göre o, şöyle diyor : Allah Teâlâ, Meryem oğlu Îsâ'ya dünyadan çıkacağını haber verip bildirdiğinde, ölümden korktu ve bu ona zor geldi. Havârîleri çağırıp onlara yemek yaptı; bu gece bizde hazır olun. Benim size ihtiyâcım var, dedi. Geceleyin onun yanında toplandıklarında, onlara akşam yemeği çıkardı ve hizmet etti. Yemeği bitirince ellerini yıkamaya ve kendi eliyle onlara abdest aldırmaya, ellerini elbisesiyle silmeye başladı. Bunu onun için büyüklük sayarak hoşlanmadılar. Dikkat ediniz, bu gece benim yaptıklarımdan dolayı bana kim bir cevâp verirse, o benden değildir, ben de ondan değilim, dedi. Bunu kabullendiler (sustular). Bütün bunları bitirince şöyle dedi : Bu gece yemekte size hizmet etmem ve ellerinizi ellerimle yıkamam sizin için bir örnek olsun. Siz, beni en hayırlınız olarak görüyorsunuz. Sizin bir kısmınız diğer bir kısmına büyüklenmesin ve benim sizin için kendimi fedâ etmem gibi sizin bazınız diğer bazıları için kendini fedâ etsin. Sizden bu gece yardımınızı istediğim, ihtiyâcıma gelince; benim için Allah'a duâ edeceksiniz ve ecelimin geciktirilmesini isteyeceksiniz. Duâ etmeye kalkıp buna kendilerini zorlamak istediklerinde; onları bir uyku kapladı da duâya güç yetiremediler. Hz. Îsâ onları uyandırıyor ve : Sübhânallah —Allah'ı tesbîh ederim— bana yardım edeceğiniz bir gecede sabredemiyor musunuz? diyordu. Onlar da : Allah'a yemîn ederiz ki, bize ne oldu bilmiyoruz. Biz, gece sohbeti yapar ve bunu çoğaltırdık. (Ama) bu gece, gece sohbetine gücümüz yetmiyor. Duâ etmek istediğimizde, duâ ile bizim aramıza bir şey giriyor, dediler. Hz. Îsâ : Çoban giderilecek ve sürü dağılacak, diyerek buna benzer sözler söylemeye başladı. Bununla kendisini kasdediyordu. Daha sonra : Gerçek şu ki, biriniz horoz üç kere ötmeden önce beni mutlakâ inkâr edecek, biriniz beni mutlakâ az bir para mukâbili satacak ve ücretimi yiyecek, dedi. Çıkıp dağıldılar. Yahûdîler onu arıyorlardı. Havârîlerden birisi olan Şem'ûn'u yakaladılar ve; bu, onun arkadaşlarındandır, dediler. O da inkâr ederek : Ben onun arkadaşı değilim, dedi. Onu bıraktılar. Sonra onu başkaları yakaladı ve yine inkâr etti. Sonra horozun sesini işitip ağladı ve hüzünlendi. Sabah olunca, havârîlerden birisi yahûdîlere gelip : Size Mesîh'i gösterirsem bana ne verirsiniz? diye sordu. Ona otuz dirhem vereceklerini söylediler. Onları aldı ve Hz. Îsâ'yı gösterdi. Bundan önce de onlara Hz. Îsâ'nın benzeri gösterilmişti. Onu tuttular ve emîn olmak için iple bağladılar. Onu bir yandan sürüklüyor, bir yandan da : Sen ölüleri diriltir, şeytânı kovalar, deliyi iyileştirirdin. Kendini bu iplerden kurtaramaz mısın? diyerek ona tükürüyor ve üzerine dikenler atıyorlardı. Nihâyet onu, çarmıha gerecekleri ağacın yanına getirdiler. Allah Teâlâ da Hz. Îsâ'yı kendine yükseltti. Onlar kendilerine gösterilen benzerini çarmıha gerdiler ve orada yedi gün kaldı.

Sonra Hz. Îsâ'nın annesi ile Îsâ (a.s.) nın tedâvî edip de Allah Teâlâ'nın deliliğini iyileştirdiği kadın, asılanın olduğu yere ağlayarak geldiler. Hz. Îsâ onlara gelerek : Neye ağlıyorsunuz? diye sordu. Onlar da : Sana ağlıyoruz, dediler. Hz. Îsâ : Muhakkak ki, Allah beni kendisine yükseltmiştir. Bana hayırdan başka hiçbir şey gelmedi. Bu, onlara benzetilmiştir. Havârîlere söyleyin. Falân falân yerde bana kavuşsunlar, dedi. O yerde onbir kişi Hz. Îsâ'ya kavuştu. Hz. Îsâ'yı satan ve onu Yahûdîlere göstereni kaybetmişlerdi. Arkadaşlarına onu sordu. Yaptığına pişmân oldu da, intihâr etti ve kendini öldürdü, dediler. Hz. Îsâ : Şâyet tevbe etseydi Allah tevbesini kabul buyururdu, dedi ve sonra onlara, onların peşinden gelen Yahyâ adındaki çocuğu sordu. O sizinle beraberdi. Gidiniz, her insan kavminin dili ile konuşsun, onları korkutsun ve onları bıraksın, dedi.

Bu hadîsin de ifâdeleri gerçekten garîbtir.

Sonra İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in ve Seleme'nin, İbn İshâk'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Îsâ'yı öldürmek üzere gönderilen İsrâiloğullarının Kralı —ki onlardan birisiydi— Dâvûd isminde biriydi. Onu öldürmek üzere söz birliği ettiklerinde —bana anlatıldığına göre— Allah'ın kullarından hiçbirisi onun kadar korkmamış, onun kadar feryâd etmemiş ve bunu kendisinden uzaklaştırması için onun kadar Allah'a duâ etmemiştir. O kadar ki —sandıklarına göre— Ey Allah'ım, eğer yaratıklarından birisinden bu kaderi çevireceksen onu benden çevir, demiş ve bunun üzüntüsünden dolayı derisinden kan fışkırmıştı. Onu öldürmek üzere söz birliği ettikleri yere arkadaşlarıyla birlikte geldi. Onlar, Îsâ (a.s.) ile birlikte onüç kişi idiler. Onların yanına mutlakâ gireceklerini anlayınca havârîlerden olan arkadaşlarına —ki onlar oniki kişi olup Fatrus, Ya'kûb İbn Zebedî, Yakûb'un kardeşi Yuhannes, Endrâyîs, Fîlibş, Ebrasilmâ, Mattâ, Tomas, Ya'kûb İbn Halfiyâ, Tedâvesis, Ksâniyâ ve Yûdes Zekeriyyâ Yûtâ idiler— böyle dedi...

İbn Humeyd der ki : Seleme, İbn İshâk'ın şöyle dediğini nakleder: Bana ismi Sercis olan birisi daha zikredilmişti. Îsâ (a.s.) dışında onüç kişi idiler. Onu hıristiyanlar inkâr etti. Çünkü Îsâ'nın yerine yahûdîlere benzetilerek gösterilen o idi. Onikiden biri mi yoksa onüçüncü mü olduğunu bilmiyorum. Hıristiyanlar; yahûdîlerin Îsâ'yı çarmıha gerdiğini kabullendiklerinde onu (onüçüncü kişiyi) inkâr etmişler ve Muhammed (s.a.) in ona dâir getirmiş olduğu haberi de reddetmişlerdir. Eğer onüç idiyseler girdikleri yere Îsâ ile birlikte ondört kişi olarak; eğer oniki iseler onunla birlikte onüç kişi olarak girmişlerdir.

İbn İshâk der ki : Daha önce Hıristiyan iken Müslüman olmuş birisi, bana şöyle anlattı : Hz. Îsâ'ya Allah'dan : «Muhakkak seni kendi katıma yükselteceğim.» emri gelince o, şöyle dedi : Ey Havârîler topluluğu, gelen topluluğa; benim sûretime girdirilip de, benim yerime onu

öldürmeleri karşılığında cennette benim arkadaşım olmayı hanginiz ister? Sercîs : Ben, ey Allah'ın Rûhu, dedi. Hz. Îsâ ona : Benim yerime otur; dedi ve o da oraya oturdu. Hz. Îsâ (a.s.) göğe yükseltildi. Yahûdîler gelip onu (Sercîs'i) tuttular, çarmıha gerdiler. Çarmıha gerdikleri ve onlar için Îsâ'ya benzetilen Sercîs idi. Hz. Îsâ ile birlikte girdiklerinde sayıları belli idi. Onları görmüşler ve saymışlardı. Onu yakalamak üzere girdiklerinde —iddiâ ettiklerine göre— Îsâ'yı ve arkadaşlarını bulmuşlar, ancak sayıdan birini kaybetmişlerdi. İhtilâf ettikleri bu idi. Îsâ'yı tanımıyorlardı. Yûdes Zekeriyyâ Yûtâ'ya; Îsâ'yı göstermesi ve onu kendilerine tanıtması için otuz dirhem verdiler, o da yanına girdiğimizde ben onu öpeceğim, dedi. Girdiklerinde Îsâ yükseltilmişti. O da Sercîs'i Îsâ'nın sûretinde gördü ve onun Îsâ olduğundan şüphe etmeyerek üzerine kapanıp öptü. Onlar da onu alıp çarmıha gerdiler.

Sonra Yûdes Zekeriyyâ Yûtâ, yaptığına pişmân olup iple kendini boğarak öldürdü. Hıristiyanlar içinde la'netlenmiş olup, Hz. Îsâ'nın arkadaşlarından sayılanlardan birisiydi. Hıristiyanlardan bazıları Hz. Îsâ'ya benzetilenin Yûdes Zekeriyyâ Yûtâ olduğunu ve Yahûdîlerin onu haça gerdiğini sanırlar. Haça gerilirken şöyle dermiş : Aradığınız ben değilim. Sizi ona götüren benim. O zaman neler olduğunu en iyi Allah bilir.

Mücâhid'den naklen İbn Cerîr şöyle der : Hz. Îsâ'ya benzettikleri bir adamı haça gerdiler. Allah Teâlâ, Hz. Îsâ'yı göğe diri olarak yükseltti. İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüşe göre; Hz. Îsâ, bütün arkadaşlarına benzetilmişti.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın. O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.»

İbn Cerîr der ki : Bunun mânâsında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları şöyle der : Bunun anlamı; kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; Hz. Îsâ'nın ölümünden önce ona inanacak olmasın, şeklindedir. Bunlara göre Hz. Îsâ; Deccâl'ı öldürmek üzere indiği zaman, hepsi onu tasdîk edeceklerdir. Bütün dinler tek olacaktır ki, o da İbrâhîm (a.s.) in dini olan fıtrat dini İslâm olacaktır. Bu görüşü serdedenleri zikredelim :

Bize İbn Beşşâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Meryem oğlu Îsâ'nın ölümünden önce, demektir. İbn Abbâs'ın bu görüşünü Avfî de rivâyet etmiştir.

Ebu Mâlik de «Ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyeti hakkında şöyle der : Bu, Meryem oğlu Îsâ (a.s.) nın nüzûlü sırasındadır. Ehl-i kitâb'tan ona îmân etmemiş hiç kimse kalmayacaktır.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyetinde özellikle Yahûdi-

lerin; Hasan el-Basrî ise, Necâşî ve arkadaşlarının kasdedildiğini söylemişlerdir. Her iki görüş de İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Hasan'dan rivâyetine göre, o, «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Îsâ'nın ölümünden önce. Allah'a yemîn ederim ki o, halen Allah katında diridir. Ancak indiği zaman hepsi bütünüyle ona îmân etmiş olacaktır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Cüveyriye İbn Beşîr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adamın Hasan'a : Ey Ebu Saîd, Allah Teâlâ'nın «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» sözü hakkında ne dersin? diye sorduğunu işittim. O, şöyle cevâb verdi : Îsâ'nın ölümünden önce. Allah Teâlâ Îsâ'yı (göğe) yükseltti. Kıyâmetten önce onu gönderecek olan da Allah'tır. İyi ve günâhkâr (herkes) ona îmân edecektir. Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve birçokları da böyle söylemişlerdir. Doğru olan söz de —kesin delillerle inşâallah biraz sonra açıklayacağımız gibi— bu olsa gerektir. Güven ve tevekkülümüz Allah'adır.

İbn Cerîr der ki : Diğerleri ise, bu âyetin mânâsını şöyle anlamaktadırlar : Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; kendi ölümünden önce ona inanacak olmasın.» Bu görüşte olanlar; görüşlerini şöyle delillendirirler : Ölüm halindeki kişi, o sırada neyin hak ve gerçek, neyin de bâtıl olduğunu bilir. Çünkü ölüm kendisine gelen, kişi, son nefesini vermeden önce dini husûsunda hak ile bâtılı birbirinden ayırdeder.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyeti hakkında şöyle der : Îsâ'ya îmân etmedikçe hiçbir yahûdî ölmez.

Bana Müsennâ'nın... Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : «Her kitâb ehli, ölümünden önce Îsâ'ya îmân edecektir. İbn Abbâs der ki : Boynu vurulsa dahi Îsâ'ya îmân etmedikçe nefesi çıkmaz. (Son nefesini vermez.)

Bize İbn Humeyd'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Yahûdî, Îsâ'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmedikçe ölmez. Eceli silâh ile çabuklaştırılmış olsa bile.

Bana İshâk İbn İbrâhîm İbn Şehîd'in... İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; o, «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet, Übeyy'in kırâetinde (قبل موتهم) «Ölümlerinden önce» şeklindedir. Îsâ'ya îmân etmedikçe hiçbir Yahûdî aslâ ölmeyecektir. İbn Abbâs'a soruldu : Ya bir evin tepesinden düşerse ne olacak? Düşüşü sırasında söyler, diye cevâb verdi. Ya onlardan birinin boynu vurulursa, bu husûsta ne der-

sin? diye sordular. Dili onu söyler (dili ile geveler), diye cevâb verdi.

(.....)

Bütün bu hadîslerin İbn Abbâs'a varan senedleri sahîh'tir. Aynı görüş sahîh olarak Mücâhid, İkrime, Muhammed İbn Sîrîn'den de rivâyet edilmiştir. Dahhâk, Cüveybir ve Süddî de böyle söylerler. Süddî bu görüşü İbn Abbâs'tan rivâyetle Übeyy İbn Kâ'b'ın (قبل موتهم) «Ölümlerinden önce...» kırâetini de nakleder.

(.....)

İbn Cerîr der ki : Diğerleri ise, bu âyetin manâsını şöyle anlamışlardır : Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; (kendisi) ölümünden önce Muhammed (s.a.) e inanacak olmasın. Bu görüşte olanları zikredelim :

Bana İbn el-Müsennâ'ın... İkrime'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ne bir Hıristiyan ne de bir Yahûdî, Muhammed (s.a.) e îmân etmedikçe ölmez. «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyetinden kasdedilen anlam budur.

Sonra İbn Cerîr şöyle der : Bu sözlerden en sahîh olanı, birincisidir. Hz. Îsâ (a.s.) nın nüzûlünden sonra ehl-i kitâb'tan ona inanmayan kimse kalmayacaktır. Îsâ (a.s.) nın ölümünden önce hepsi ona îmân edecektir. Şüphesiz İbn Cerîr'in söylediği bu görüş, sıhhatli olan görüştür. Zîrâ âyetlerin akışına bakılırsa; burada Yahûdîlerin Hz. Îsâ'nın öldürülüp çarmıha gerilmesi iddiâlarıyla, bilgisiz Hıristiyanların bunu kabullenmelerinin bâtıl olduğu anlatılmaktadır. Allah Teâlâ durumun böyle olmadığını, Hz. Îsâ'ya başka birinin benzetilerek durumu bütün açıklığıyla anlayamadan onu öldürdüklerini, sonra Allah'ın onu kendisine çekip yükselttiğini, onun Bâkî, diri olduğunu, kıyâmet gününden önce ineceğini haber vermektedir. Hz. Îsâ sapıklık mesîhini öldürecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizye koyacaktır. Diğer din sahiplerinin hiç birisinin dinini kabul etmeyecek, ancak İslâm'ı ya da kılıcı (onlarla savaşı) kabullenecektir. Bu âyet-i kerîme o zamanda kitâb ehlinin hepsinin ona îmân edeceğini, onlardan bir kişinin bile onu doğrulamaktan geri kalmayacağını haber vermiştir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» buyuruyor. Bu, Yahûdîlerin ve onların görüşünü kabullenen Hıristiyanların öldürülüp haça gerildiği zannında oldukları Îsâ'nın ölümünden öncedir.

Allah Teâlâ : «O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» buyuruyor ki; o, göğe yükseltilmezden önce ve yeryüzüne inmesinden sonra onların amellerine şâhid olacaktır. Âyetin mânâsını «Her kitâb ehli Îsâ'ya veya Muhammed (s.a.) e îmân etmeden ölmeyecektir.» şeklinde tefsîr edenlere gelince; bu, vâkıaya uygundur. Zîrâ can çekişme sırasında herkese daha önce bilgisiz olduğu şeyler tecellî edecek, o da îmân edecektir. Ancak (ölüm) meleğini görmüş ise bu, ona fayda ve-

rici bir îmân olmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ bu sûrede : «Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca : Şimdi işte gerçekten tevbe ettim, diyenlerin... tevbesi kabul değildir.» (Nisâ 18) buyururken; başka bir âyette de : «Baskınımızı görünce : Yalnız O'na inandık... dediler... Ve işte kâfirler burada hüsrâna uğrayacaklardır.» (Ğâfir, 84 - 85) buyurmaktadır. Bu ifâde, İbn Cerîr'in bu sözü reddetme sadedinde serdettiklerinin zayıflığına delâlet eder. O, şöyle demiştir : Bu âyetten maksad bu olsaydı, Muhammed'i ve Mesîh'i inkâr edenlerden Muhammed'e veya Mesîh'e îmân eden herkes onların dini üzere olur ve bu durumda da onun dininden olan akrabâları ona vâris olamazdı. Zîrâ sâdık (olan Allah Teâlâ), onun ölümünden önce ona inanacağını haber vermiştir. İşte bu, iyi bir tercîh ve açıklama değildir. Zîrâ îmânın fayda vermeyeceği bir durumdaki îmânı ile o kişinin müslüman olması gerekmez. İbn Abbâs'ın şu sözünü görmez misin? Yüksek bir yerden yuvarlansa veya kılıçla (boynu) vurulsa veya onu bir yırtıcı hayvan parçalasa dahi mutlakâ Îsâ'ya îmân edecektir. Böyle durumlardaki îmân ise, fayda verecek değildir. Serdettiğimiz âyetlere göre bu îmân, sahibini küfürden çıkarıp îmâna sokmaz. En doğrusunu Allah bilir.

Kişi iyice düşünüp araştırırsa, bunun vâkıaya uygun olduğu açıkça anlaşılır. Ancak âyetten bunun kasdedilmiş olması gerekmez. Bilakis âyette kasdedilen bizim zikrettiklerimizdir. Buna göre Hz. Îsâ (a.s.) nın varlığı, gökte hayatının halen devâm etmekte olduğu ve kıyâmet gününden önce yeryüzüne ineceği anlaşılmaktadır. Hz. Îsâ; haktan ve gerçekten uzak, birbirine zıt ve tenâkuz içinde sözler söyleyen Yahûdî ve Hıristiyanları yalanlamak için inecektir. Yahûdiler tefrîte, Hıristiyanlar da ifrâta düşmüşlerdir. Yahûdiler, ona ve annesine olan iftirâlarıyla onun değerini düşürmüşler, Hıristiyanlar ise, onda olmayanı kendisine nisbet ederek övgüde mübâlağa etmişlerdir. Yahûdîlerin aksine onlar, Hz. Îsâ'yı peygamberlik makâmından rubûbiyyet makâmına yükseltmişlerdir ki, Allah Teâlâ hem onların, hem de bunların sözlerinden münezzehtir. Onların iddiâlarından mukaddestir. O'ndan başka ilâh yoktur.

Hz. Îsâ'nın Yeryüzüne Tekrar İnmesi

Meryem oğlu Îsâ'nın âhir zamanda, kıyâmet gününden önce gökten yeryüzüne ineceğine ve onun tek ve ortağı olmaksızın sadece Allah'a ibâdete davet edeceğine dâir vârid olan hadîsleri zikredelim :

İmâm Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— herkesçe kabûle mazhar olmuş Sahîh'inin el-Enbiyâ bölümünde şöyle der : Meryem oğlu Îsâ (a.s.) nın nüzûlü bâbı :

Bize İshâk İbn İbrâhîm'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Nefsim kudret elinde bulunan (Al-

lah) a yemîn ederim ki; Meryem oğlu aranıza adâletli hakem olarak inecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacaktır. Mal gelecek de hiç kimse kabul etmeyecektir. Nihâyet bir secde dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlı olacaktır. Sonra Ebu Hüreyre şöyle ekler : Dilerseniz «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın. O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır» âyetini okuyunuz.

Hadîsi Müslim de Hasan el-Hulvânî ve Abd İbn Humeyd kanalıyla Ya'kûb'dan rivâyet etmiş; Buhârî ve Müslim, Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Zührî'den tahrîc etmişlerdir. Buhârî ve Müslim aynı hadîsi Leys kanalıyla Zührî'den de rivâyet etmişlerdir.

İbn Merdûyeh'in Muhammed İbn Ebu Hafsa kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre; Allah Rasûlü, şöyle buyurmuşlardır : Meryem oğlunun sizin hakkınızda adâletli bir hakem olması yakındır. O, Deccâl'i ve domuzu öldürecek, haçı kıracak, cizye koyacaktır. Mal akıp çoğalacak ve secde sadece âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûs olacaktır. Ebu Hüreyre der ki : Dilerseniz, Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın, âyetini okuyunuz. Bu sözü Ebu Hüreyre üç kere tekrârlamıştır.

Bu hadîsin Ebu Hüreyre'den, başka bir kanalla rivâyeti şöyledir : İmâm Ahmed der ki : Bize Ravh'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü, şöyle buyurdular : Meryem oğlu Îsâ, Fecc er-Ravhâ'da hacc ve umre için ya da her ikisi için birden tehlil getirecektir. Bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne, Leys İbn Sa'd ve Yûnus İbn Yezîd kanalıyla Zührî'den sadece İmâm Müslim rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır: Meryem oğlu Îsâ inecek, domuzu öldürecek, haçı imhâ edecek ve onun için namazda toplanılacaktır. Kabul edilmeyecek kadar kendisine mal verilecek ve harâc koyacaktır. Ravha'ya inecek ve oradan hacca gidecek, ya da umre yapacak veya her ikisini birleştirecektir. Bundan sonra Ebu Hüreyre : «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» âyetini okumuştur. Hanzala, Ebu Hüreyre'nin : «Îsâ'nın ölümünden önce ona inanacaktır.» dediğini sanmıştır. Ancak ben, hepsinin Hz. Peygamberin hadîsi mi, yoksa Ebu Hüreyre'nin söylediği bir kısmı var mıdır bilmiyorum.

Aynı hadîsi İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... Zührî'den rivâyet etmiştir.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : Buhârî der ki : Bize İbn Bükeyr'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İmâmınız sizden olduğu halde, Meryem oğlu Mesîh aranıza indiğinde siz ne olacaksınız? hadîsi rivâyette Ukayl ve Ev-

zaî de ona tâbî olmuşlardır. Hadîsi, İmâm Ahmed de Abdürrezzâk kanalıyla... Zührî'den rivâyet etmiş; Müslim ise Yûnus, Evzaî ve İbn Ebu Zi'b kanalıyla tahrîc etmiştir.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), şöyle buyurdular : Peygamberler üvey kardeşlerdir. Anneleri değişik, dinleri birdir. Ben, Meryem oğlu Îsâ'ya insanların en lâyıkıyım. Zîrâ benimle onun arasında (başka bir) peygamber yoktur. O inecektir. Onu gördüğünüzde tanırsınız : Kırmızı ve beyaza çalar renkte birisidir. Üzerinde hafîf sarı renkte iki elbise vardır. Kendisine yaşlık isâbet etmemiş olsa bile, başından su damlar gibidir. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak, insanları İslâm'a davet edecektir. Onun zamanında Allah Teâlâ İslâm dışında bütün dinleri kaldıracak ve onun zamanında Mesîh Deccâl'i helâk edecektir. Sonra yeryüzünde emniyyet hâsıl olacak da aslanlar develerle, kaplanlar ineklerle, kurtlar koyunlarla birlikte otlayacak, çocuklar yılanlarla oynayacak da onlara zarar gelmeyecektir. Hz. Îsâ kırk sene kalacak, sonra vefât ederek müslümanlar onun üzerine (cenâze) namazı kılacaklardır.

Bu hadîsi Ebu Dâvûd da Hüdbe İbn Hâlid'den, o da Hemmâm İbn Yahyâ'dan rivâyet etmiştir. İbn Cerîr'in bu âyetin tefsîrinde —ki ondan başkası bu âyetin tefsîrinde bu hadîsi zikretmemiştir— Bişr İbn Muâz kanalıyla. . Ebu Hüreyre'den rivâyetinde şu fazlalık vardır : İslâm üzerine insanlarla harbedecektir.

(.....)

Kıyâmet Alâmetleri

Müslim, Sahîh'inde der ki : Bana Züheyr İbn Harb'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : Rûm (lar) A'mâk, (veya Dâbik'a) ininceye kadar kıyâmet kopmayacaktır. Medîne'den onlara karşı o günde yeryüzünün en hayırlılarından müteşekkil bir ordu çıkacak. Karşı karşıya tâm olarak dizildiklerinde Rûmlar : Bizden esîr olanlarla bizim aramızı serbest bırakın da onlarla harbedelim, diyecekler. Müslümanlar ise : Hayır, Allah'a yemîn ederiz ki; sizinle kardeşlerimizin arasını serbest bırakmayız, diye karşılık verecek ve harbedecekler. Onlardan üçte biri hezîmete uğrayacak ve Allah Teâlâ onların tevbesini aslâ kabul etmeyecek. (Bunlar harbte kaçanlardır.) Üçte biri ise Allah katında şehîdlerin en üstünleri olarak öldürülecek. Kalan üçte biri zafere kavuşacak ve aslâ aralarında fitne zuhûr etmeyecek ve Kostantiniyye'yi fethedecekler. Ganîmetleri aralarında bölüştükleri sırada, kılıçlarını zeytin ağaçlarına asmış olacaklar. Bu sırada şeytân onların içinden çıkıp : Muhakkak ki Mesîh (Deccâl) arkanızdan âilelerinize hücûm etmiştir, diye bağıracak ve onlar da çı-

kacaklar. Bu haber yalandır. Onlar Şam'a geldiklerinde (Deccâl) çıkacak. Onlar harbe hazırlık yapıp saflarını düzeltirlerken namaz vakti gelip namaza kalkılacak ve Meryem oğlu Îsâ'yı görünce tuzun suda eridiği gibi eriyecek. Bıraksa yok oluncaya kadar kendi kendine eriyecek. Fakat Allah Teâlâ onları bunun eliyle katledecek de onların kanını onun kısa mızrağında onlara gösterecek.

Diğer bir hadîs-i şerîf : İmâm Ahmed der ki : Bize Hüşeym'in... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Mi'râc'a çıkarıldığım gece İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ (a.s.) ile buluştum. Kıyâmet hakkında müzâkerede bulunuyorlardı. Durumu İbrâhîm'e bıraktılar. O : Bu konuda bende bilgi yok, dedi. Mûsâ'ya tevcîh ettiler, o da : Bu konuda benim bilgim yok, diye cevâp verdi. Nihâyet Îsâ'ya yöneldiler. Ve ondan cevâb beklediler. O da şöyle dedi : Onun vaktine gelince; onu Allah'dan başka hiç kimse bilmez. Rabbımın bana verdiği sözde muhakkak Deccâl çıkacaktır. Benim elimde iki dal olacak. Beni görünce kurşunun eridiği gibi eriyecek. Beni görünce, Allah onu helâk edecektir. O kadar ki; taş ve ağaç : Ey müslüman, benim altımda bir kâfir var, gel ve onu öldür, diyecek ve Allah onları helâk buyuracak. Sonra insanlar, memleketlerine ve vatanlarına dönecekler. Bu esnâda Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak. Onlar yüksek yerlerden sür'atle inecekler ve onların memleketlerini çiğneyecekler. Neye rastlarlarsa helâk edecekler, uğradıkları her suyu içecekler. Sonra insanlar onlardan şikâyet etmek üzere bana gelecekler de; ben, onların aleyhine Allah'a duâ edeceğim ve Allah Teâlâ onları helâk buyurup öldürecek. Netîcede yeryüzü, onların pis kokularıyla kokacak. Allah Teâlâ bir yağmur indirecek ve onların cesedlerini sürükleyip denize atacak. Rabbımın bana verdiği sözde; bütün bunlar, kıyâmet gününün günü bitmiş ve âilesi gece mi, gündüz mü ne zaman birdenbire doğuruverecek diye bekleyen bir hâmile kadın gibi olduğu sırada vukû' bulacak.

Bu hadîsi İbn Mâce de Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Avâm İbn Havşeb'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Ebu Nadra'dan rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Bir cuma günü mushafımızı, kendisininkiyle karşılaştırmak üzere Osmân İbn Ebu Âs'a gittik. Cum'a vakti gelince, bize emretti guslettik. Sonra koku getirdi ve koku süründük. Sonra da mescide gidip bir adamın yanına oturduk. Bize Deccâl'den bahsetti. Osmân İbn Ebu Âs gelince, (ona hürmeten) kalktık ve tekrâr oturduk. Şöyle konuştu : Allah Rasûlü'nü şöyle buyururken işittim : Üç mısır (memleket) müslümanların olacak : İki denizin birleştiği yerdeki memleket, Hîre'de' bir memleket ve Şam'da bir memleket. İnsanlar üç kere korkacaklar; insanlar arasında Deccâl çıkacak ve doğu tarafından gelecek. Onun ilk uğrayacağı memleket iki denizin birleş-

tiği yerdeki olacak. O memleketin halkı üç bölük olacaklar : Bir bölüğü oturacak ve imtihân ediliyoruz; bakalım, kimdir bu? diyecekler. Bir bölüğü Bedevîlere iltihâk edecek. Üçüncü bölük ise, onlardan sonraki memlekete sığınacaklar. Deccâl'in yanında üzerlerinde yeşil taylasânlar (cübbe) olan yetmişbin kişi olacak. Onun yanındakilerin çoğunluğu, Yahûdî ve kadınlar olacaktır. Sonra o memlekete komşu olana gelecek; onun da ahâlîsi üçe bölünecek : Bir bölümü : İmtihân ediliyoruz, bakalım bu kimdir? diyecekler. Bir bölümü Bedevîlere iltihâk edecek. Üçüncü bölüm ise, Şam'ın batısındaki onlara komşu olan memlekete sığınacak. Müslümanlar Efîk boğazına (Akabe yakınlarında bir yer) inecekler ve kendilerine âit bir sürüyü salıverecekler. Sürüleri ele geçecek de bu onlara çok ağır gelecek, siddetli bir açlığa ve sıkıntıya dûçâr olacaklar. O kadar ki; onlardan birisi, yayının ipini yakıp onu yiyecek. Onlar bu halde iken seher vakti bir münâdî çıkıp : Ey insanlar, size imdât geldi, diye üç defa nidâ edecek. Bir kısmı diğer bir kısmına : Muhakkak ki bu, tok bir adamın sesidir, diyecekler.Meryem oğlu Îsâ (a.s.) sabah namazı sırasında inecek ve onların emîrleri (başkanları) Îsâ'ya : Ey Allah'ın Rûhu, öne geç, namaz kıldır, diyecek ve emîrleri öne geçip namaz kıldıracak. Namazı bitirince Îsâ, kısa mızrağı alıp Deccâl'e doğru gidecek. Deccâl onu görünce, kurşunun eridiği gibi eriyecek ve Îsâ mızrağını onun göğsüne saplayarak öldürecek de etrâfındakiler hezîmete uğrayacaklar. O gün onlardan hiç birisini gizleyecek bir şey bulunmayacak. O kadar ki ağaç bile; ey mü'min, bu kâfirdir, taş da; ey mü'min, bu kâfirdir, diyecektir. Bu hadîsi bu yönden sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd Mâce meşhûr Sünen'inde der ki : Bize Ali İbn Muhammed'in... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) bize hutbe îrâd buyurdular. Hutbesinin büyük çoğunluğunda Deccâl'den bahsederek bizi ondan sakındırdılar. Onun sözlerinden bir kısmı şöyle idi : Allah Teâlâ'nın Âdem (a.s.) neslini yaratmasından bu yana yeryüzünde Deccâl'in fitnesinden daha büyük bir fitne olmamıştır. Allah Teâlâ hiçbir peygamber göndermemiştir ki; ümmetini Deccâl'den sakındırmış olmasın. Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Siz de ümmetlerin sonuncusunuz. Hiç şüphe yok ki o (Deccâl), sizin içinizden çıkacaktır. Eğer ben aranızda iken çıkarsa; ben, her müslümanın huccetiyim. Şâyet benden sonra çıkacak olursa; her bir kişi, kendi nefsinin hucceti olacaktır. Müslümanlar üzerine benim halîfem Allah'tır. Muhakkak ki o, Şam ve Irak arasındaki bir yoldan çıkacak, sağı ve solu fesâda boğacaktır.

Ey Allah'ın kulları, ey insanlar; sebât üzere olun. Benden önce hiç bir peygamberin yapmadığı şekilde onu size vasfedeceğim. Ben peygamberim, diye söze başlayacak. Halbuki benden sonra peygamber yok-

tur. İkinci olarak ben Rabbınızım, diyecek. Halbuki ölmedikçe Rabbınızı göremeyeceksiniz. O şaşıdır, muhakkak ki Rabbınız aslâ şaşı değildir. Onun iki gözü arasında «Kâfir» yazılı olacak, okuma yazması olsun, ya da olmasın her mü'min onu okuyacak. Onun fitnelerinden birisi şudur : Onun yanında bir cennet ve bir cehennem olacak. Cehennemi cennet, cenneti de cehennemdir. Kim onun cehennemi ile imtihân edilirse, Alalh'tan yardım dilesin ve Kehf sûresinin başlarını okusun. O cehennem kendisine soğuk ve selâmet yeri olacaktır. Nitekim İbrâhîm'e de ateş böyle olmuştur. Diğer bir fitnesi de şudur : Bir bedevî'ye : Babanı ve ananı senin için diriltsem, senin Rabbın olduğuma şehâdet eder misin? diyecek, Bedevî evet, deyince; babası ve anası sûretinde kendisine iki şeytân gösterilecek de bu iki şeytân : Ey oğulcuğum; ona uy, o senin Rabbındır, diyecekler. Diğer bir fitnesi de şöyledir : Bir kişiye musallat olup onu öldürecek ve testere ile böldürecek de iki parça olarak atılacak. Sonra şöyle diyecek : Şu kuluma bakınız, şimdi onu diriltecegim, sonra kendisinin benden başka bir Rabbı olduğunu sanacak. Allah Teâlâ onu diriltecek de habîs (Deccâl) ona soracak : Senin Rabbın kimdir? O da şöyle cevâb verecek : Benim Rabbım Allah'tır. Sen de Allah'ın düşmanısın, Deccâlsin. Allah'a yemîn ederim ki; bu günden önce senin hakkında hiç bu kadar basîretli olmamıştım. Ebu Hasan et-Tanâfisî der ki : Bize Muhâribî'nin... Ebu Saîd'den rivâyetinde Allah Rasûlü : Bu kişi, cennette ümmetimin derece bakımından en yüksekte olanıdır, buyurmuşlardır.

Ebu Saîd : Allah'a yemîn ederiz ki, bu adamın Hattâb oğlu Ömer'den başkası olacağını sanmazdık, deyip yoluna gitti.

Muhâribî şöyle devâm eder : Sonra Ebu Râfî'nin hadîsine döndü ve şöyle dedi : Onun fitnesinden biri de şudur : Göğe yağmur yağdırmasını emredecek de yağmur yağacak. Yere bitki bitirmesini emredecek de o, bitki bitirecek. Onun fitnelerinden birisi de şudur : Bir mahalle uğrayacak da onu yalanlayacaklar ve onların hayvanları hiç kalmamacasına helâk olacak. Bir mahalle de uğrayacak ve onu doğrulayacaklar, o da göğe yağmur yağdırmasını emredecek; yağmur yağacak, yere bitki bitirmesini emredecek de yer, bitki bitirecek. O güne kadar olduğundan daha fazla olmak üzere hayvanları büyük ve semiz olacak. Böğürleri etli, memeleri süt dolu olacak. Yeryüzünde, Mekke ve Medîne dışında çiğnemediği ve gâlib gelmediği hiçbir yer kalmayacak. Onların yollarından birisine geldiğinde melekler, onu çekilmiş kılıçlarıyla karşılayacaklar da Sebha'nın kesiştiği yerdeki (Sebha kavşağındaki) küçük kırmızı tepelere inecek. Medîne halkını üç kere sarsacak da, hiçbir münâfık kalmayıp çıkacak. Medîne, kiri kendisinden ateşin demir küfünü giderdiği gibi giderip atacak. Bu gün ihlâs sahiplerinin günü diye çağrılacak.

Ümmü Şüreyk dedi ki : Ey Allah'ın elçisi, o günde araplar neredir? Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Onlar az olup hepsi de Beyt'ül-Makdis'de olacaklar. İmâmları sâlih bir kişi olacak. İmâmları onlara sabah namazını kıldırmak üzere öne geçtiği sırada, üzerlerine sabah vakti Meryem oğlu Îsâ (a.s.) inecek. İmâm dönüp Îsâ'nın insanlara namazı kıldırması için arkasına doğru yürüyecek de Hz. Îsâ (a.s.) elini omuzları arasına koyup : Öne geç ve namaz kıldır, bu namaza senin kıldırman için kıyâm edildi, diyecek. Namaz bitince Îsâ (a.s.) : Kapıyı açınız, buyuracak, açılacak ve arkasında Deccâl olacak. Deccâl'in yanında kılıçlarını kuşanmış yeşil taylesanlar giymiş, yetmişbin yahûdî bulunacak. Deccâl Hz. Îsâ'ya bakınca, tuzun suda eridiği gibi eriyecek ve kaçmaya başlayacak. Îsâ : Benim sana vuracağım bir darbe var ki; sen aslâ bunda beni geçemeyeceksin, deyip Lüdd eş-Şarkî (Şam veya Filistin'de bir yer) kapısında ona yetişerek öldürecek. Allah Teâlâ, Yahûdîleri bozguna uğratacak. Allah Teâlâ'nın yarattıklarından Yahûdî'yi gizleyecek hiçbir şey kalmayıp Allah Teâlâ taş olsun, ağaç olsun, duvar olsun veya bir hayvan olsun —Ğarkade (الغرقدة) ismindeki dikenli ağaç hâriç, zîrâ o, onların ağaçlarından olup konuşmayacak— Allah Teâlâ konuşturacak da : Ey Allah'ın müslüman kulu, bu yahûdî'dir. Gel onu öldür, diyecek.

Allah Rasûlü devâmla şöyle buyurdular : Onun günleri kırk senedir. Sene yarım yıl gibi, sene bir ay gibi, bir ay bir cum'a gibidir. Günlerinin sonuncusu bir şerâre gibidir ki; sizden birisi sabahleyin Medîne'nin bir kapısında olsa akşama öbür kapısına yetişemeyecek. Ey Allah'ın peygamberi, bu kısa günlerde nasıl namaz kılacağız? diye sordular. Allah Rasûlü : Bu uzun günlerde nasıl namaza güç yetiriyorsanız, onlarda da güç yetireceksiniz. (Onlarda da namazlarınızı kılabileceksiniz.) buyurdular ve sonra da namaz kıldılar.

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Meryem oğlu Îsâ ümmetin içinde adâletli bir hakem ve adâletli bir imâm olacaktır. Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak ve sadakayı terkedecektir. Bir koyun ve bir deve peşinden koşulmayacaktır. Düşmanlık ve karşılıklı öfkeler kalkacak, zehirli iğnesi olan her hayvanın zehirli iğnesi çıkarılacak, sonunda çocuk elini yılan deliğine sokacak da ona zarar gelmeyecek. Bir kız çocuğu aslanı kaçırmaya çalışacak da aslan ona zarar vermeyecek. Kurt, sürü içinde onun köpeği gibi olacak. Kabın suyla doldurulduğu gibi yeryüzü barışla doldurulacak. Söz bir olacak ve sadece Allah'a ibâdet edilecek. Harb her türlü ağırlıklarını (tahrîbâtını) bırakacak. Kureyş mülkünü geri alacak. Yeryüzü gümüş bir tepsi gibi olup, bitkilerini Âdem zamanındaki gibi bitirecek. O kadar ki; bir grup, bir üzüm salkımının başında toplanacak da, o bir salkım onları doyuracak. Bir grup, bir tek narın yanında toplanacak da, o bir tane nar onları do-

yuracak. Öküz, şöyle şöyle bir mal (çok maldan kinâyedir) karşılığında olurken at dirhemciklerle satılacak. Ey Allah'ın elçisi, atı ucuzlatan nedir? diye soruldu. Harb için aslâ buna binilmeyecek, buyurdular. Öküzü pahalandıran nedir? diye soruldu. Bütün yeryüzü sürülüp ekilecek, buyurdular.

«Deccâl'in çıkışından önce, insanlara şiddetli bir açlığın isâbet edeceği üç kıtlık senesi olacak. Birinci senede Allah Teâlâ, göğe yağmurunun üçte birini hapsetmesini, yeryüzüne de bitkilerinin üçte birini habsetmesini emredecek. İkinci senede göğe, yağmurunun üçte ikisini, yeryüzüne de bitkilerinin üçte ikisini habsetmesini emredecek. Üçüncü senede ise göğe, yağmurunun tamâmını habsetmesini emredecek de bir damla bile düşmeyecek. Yeryüzüne bütün bitkilerini hapsetmesini emredecek de yeşil hiçbir şey dikilmeyecek. Allah'ın diledikleri dışında tırnaklılardan helâk olmayan hiçbir şey kalmayacak. O zamanda insanları ne yaşatacak? diye soruldu. Şöyle buyurdular : Tehlîl, tekbîr, tesbîh ve tahmîd. Bütün bunlar onlar için yiyecek yerine geçecek.

İbn Mâce der ki : Ebu Hasan el-Tanâfisî'yi şöyle derken işittim : Abdurrahmân el-Muhâribî'yi; bu hadîs, her mürebbîye verilmeli ki; çocuklar, kitâbta bunu da bilsinler, derken işittim.

Bu şekliyle bu hadîs gerçekten garîbdir. Ancak bazı bölümlerini destekler mâhiyyette başka hadîsler vardır. Siyâkı itibâriyle bu hadîse benzeyen Nüvâs İbn Sem'ân hadîsini zikredelim :

Müslim İbn el-Haccâc Sahîh'inde der ki : Bize Ebu Hayseme Züheyr İbn Harb'ın... Nüvâs İbn Sem'ân İbn el-Kilâbî'den, ayrıca Muhammed İbn Mihrân er-Râzî'nin... Nüvâs İbn Sem'ân'dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Bir sabah Allah Rasûlü (s.a.) Deccâl'i zikrettiler de, seslerini bazan alçaltıp bazan yükselttiler. Öyle ki; biz Deccâl'i bir hurmalıkta zannettik. Yanına varınca, bizim üzerimize bıraktığı te'sîri anlıyarak : Durumunuz, haliniz nicedir? diye sordular. Biz : Ey Allah'ın Rasûlü, sabahleyin Deccâl'i zikrettiğinizde sesinizi alçaltıp yükselttiniz. O kadar ki; biz, onu bir hurmalıkta sandık, dedik. Şöyle buyurdular : Deccâl'den başkası sizin için beni daha çok korkutuyor. Şâyet ben içinizdeyken Deccâl çıkarsa, sizi ona karşı müdâfaa edecek olan benim. Şâyet ben aranızda yokken çıkacak olursa; kişi, ancak kendisini müdâfaa edecektir. Her müslümana bu konuda benim halîfem Allah'tır. O (Deccâl) gençtir, kıvırcık saçlı, patlak gözlüdür. Ben onu daha çok Abdüluzzâ İbn Katan'a benzetiyorum. Sizden kim ona yetişirse; ona karşı Kehf sûresinin başlarını okusun. O, Şam ve Irak arasında bir yolda çıkacak, sağ ve sola fitnesini yayacaktır. Ey Allah'ın kulları, sebât ve metânet üzere olunuz. Biz : Ey Allah'ın Rasûlü, yeryüzünde kalması ne kadardır? diye sorduk; Kırk gün. Bir günü; bir sene gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir cum'a gibidir. Diğer günleri ise, sizin günleriniz gibidir, buyurdular.

Biz dedik ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bir sene gibi olan günde bir günlük namaz bize yeter mi? Allah Rasûlü : Hayır, onun miktarını siz ölçünüz, buyurdular. Biz : Ey Allah'ın Rasûlü, yeryüzündeki sür'ati nasıldır, nicedir? diye sorduk. Şöyle buyurdular : Arkasına rüzgârı almış yağmur gibidir. Bir kavme varacak ve onları davet edecek. Onlar da ona îmân ederek isteğine icâbet edecekler. Göğe emredecek de yağmur yağacak, yere emredecek de bitki bitirecek. Hayvanları olduklarından daha uzun, memeleri süt dolu, böğürleri etli olarak dönecekler. Sonra bir kavme daha varıp onları (kendi dinine) çağıracak. Onlar da, sözünü kabul etmeyecekler. Onlardan ayrılacak da onlar kıtlık içine düşecekler. Ellerinde mallarından hiçbir şey kalmayacak. Harâb bir yere varıp; hazînelerini çıkar, diyecek. Oranın hazîneleri, arıların erkek arının peşine düştüğü gibi onun peşine düşüp gelecekler. Sonra genç bir adamı çağırıp ona kılıçla vuracak ve onu bir ok atımı mesâfede olmak üzere iki parçaya bölecek. Sonra onu çağracak; o genç, yüzü açık ve güler olduğu halde gelecek. O, bu durumda iken Allah Teâlâ Meryem oğlu Mesîh (a.s.) i diriltecek ve iki elbise içinde Şam'daki beyaz minârenin yanına iki meleğin kanatlarına ellerini koymuş olarak inecek. Başını eğdiğinde (su) damlayacak, kaldırdığında ise ondan inci taneleri dökülecek. Onun nefesinin kokusunu alıp da ölmeyen kâfir kalmayacak. Nefesi ise, gözünün ulaştığı yere kadar ulaşacak. Deccâl'in peşine düşüp nihâyet Lüdd kapısında ona yetişip öldürecek.

Sonra Îsâ (a.s.), Allah Teâlâ'nın Deccâl'den koruduğu bir kavme varıp yüzlerini meshedecek ve onlara cennetteki derecelerini söyleyecek. Hz. Îsâ burada iken Allah Teâlâ, Îsâ'ya şöyle vahyedecek : Ben öyle kullarımı çıkardım ki; hiç kimse, onlarla savaşa güç yetiremez. Kullarımı Tûr dağına sığındır. Allah Teâlâ Ye'cûc ve Me'cûc'u gönderecek de yüksek her yerden sür'atle inecekler. Onların ilkleri Taberiyye gölüne inip ondaki suyun hepsini içecekler. Sonuncuları da oraya uğrayıp; bir seferinde burada su vardı, diyecekler. Allah'ın peygamberi Îsâ ve ashâbı kuşatılacak da, o günde bir öküz başı onlara, bu gün sizin için yüz dinâra olduğundan daha hayırlı olacak. Allah'ın peygamberi Îsâ ve ashâbı Allah'a duâ edecekler de; Allah Teâlâ, onların boyunlarına musallat olacak kurtlar gönderecek ve bir tek kişinin ölümü gibi hepsi birden helâk olacaklar.

Sonra Allah'ın peygamberi Îsa ve ashâbı yeryüzüne inecekler. Yeryüzünde onların pis kokularının doldurmadığı bir karış yer bulamayacaklar. Allah'ın peygamberi Îsâ ve ashâbı Allah'a duâ edecekler de; Allah Teâlâ, boynu, uzun develerin boynu gibi kuşlar gönderecek ve onları taşıyarak Allah'ın dilediği yere atacaklar. Sonra Allah Teâlâ, bir yağmur gönderecek ve hiçbir ev ondan kurtulamayacak da; bu yağmur, yeryüzünü ayna gibi tertemiz edinceye kadar yıkayacak. Sonra yeryü-

züne; meyvelerini çıkar, bereketini geri getir, buyurulacak. O gün bir cemâat, bir nardan yiyecek ve onun kabuğu ile gölgelenecek. Allah Teâlâ sütü bereketlendirecek. O kadar ki; yeni doğurmuş bir deve, bin grup insan için yeterli olacak. Onlar bu halde iken Allah Teâlâ, güzel bir rüzgâr gönderecek ve onları koltuk altlarından yakalayacak. Her mü'min ve müslümanın rûhu kabzolunacak ve insanların kötüleri birbirleriyle eşşek döğüşü gibi tepişirlerken kalacaklar ve işte onların üzerine kıyâmet kopacak.

Bu hadîsi, İmâm Ahmed ve Sünen sahipleri Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir kanalıyla rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed'in rivâyetinden olmak üzere aynı hadîsi Enbiyâ sûresinde (Enbiyâ, 96) tekrâr zikredeceğiz.

Müslim, Sahîh'inde der ki : Bize Ubeydullah İbn Muâz İbn Muâz el-Anberî'nin... Ya'kûb İbn Âsım İbn Urve İbn Mes'ûd es-Sekâfî'den rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : Abdullah İbn Amr'dan işittim; bir adam ona gelerek : Kıyâmet şu ve şu zaman (ya da kişiler) üzerine kopacak diye bahsettiğin hadîs nedir? diye sordu. Abdullah İbn Amr Sübhânallah —veya Lâ İlâhe İllallah, ya da buna benzer bir şey— dedi. Ve şöyle devâm etti : Hiç kimseye aslâ hiçbir hadîs söylememeye azmetmiştim. Ben ancak şunu söyledim : Mutlakâ sizler, az zaman sonra evleri yakan şöyle şöyle büyük bir iş göreceksiniz. Sonra Abdullah İbn Amr şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) : Ümmetim içinde Deccâl çıkıp 40 kalacak. 40 gün mü, 40 ay mı, 40 yıl mı bilmiyorum. Allah Teâlâ Meryemoğlu Îsâ'yı gönderecek. O, Urve İbn Mes'ûd gibidir. Deccâl'in peşine düşüp onu helâk edecek. Sonra insanlar, iki kişi arasında hiçbir düşmanlığın olmayacağı yedi sene geçirecekler. Bundan sonra Allah Teâlâ, Şam taraflarından soğuk bir rüzgâr gönderecek. Bu rüzgâr, yeryüzünde kalbinde zerre ağırlığında bir hayır —veya îmân— bulunan hiç kimseyi bırakmayıp rûhunu kabzedecek. O kadar ki; sizden birisi, bir dağın ortasına girmiş olsa bile rüzgâr oraya girip onun rûhunu kabzedecek. Abdullah İbn Amr şöyle devâm etti : Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : İnsanların kötüleri (kötülüğe, fesâd ve şehvetlerin peşine koşmada) kuş hafîfliğinde, (düşmanlık ve birbirlerine zulümde) yırtıcı hayvanların rüyâlarında kalacaklar. Hiçbir iyilik bilmeyecek, hiçbir kötülüğü hoş karşılamamazlık etmeyecekler. Şeytân onlara temessül edip görünecek ve : İcâbet etmiyor musunuz? diyecek de onlar : Bize ne emredersin? diyecekler. O, onlara putlara icâbeti emredecek. Onlar böylece rızıkları bol, yaşayışları güzel durumda olacaklar. Sonra sûr'a üfürülecek ve onu işiten herkes, boynunun bir tarafını eğip diğer tarafını kaldıracak. Onu işiteceklerin birisi, develerinin havuzunu çamurla sıvayıp ta'mîr eden birisi olacak. O ve (bütün) insanlar yıkılacaklar. Sonra Allah Teâlâ çisentî —ya da gölge (bu şüphe râvî Nu'mân'-

dandır.)— gibi bir yağmur gönderecek —veya indirecek—. Bu yağmurdan insanların cesedleri bitecek. (veya bitirilecek). Sonra sûr bir kez daha üfürülecek de onlar bakışır oldukları halde kalkacaklar. Sonra : Ey insanlar: Rabbınıza geliniz, denilecek. Onları durdurunuz; onlar sorulacaklardır. Sonra şöyle buyurulacak : Ateşe gönderilecekleri çıkarınız. Sorulacak : Kaçtan (kaç kişiden ne kadar)? Şöyle buyurulacak : Her binden dokuzyüzdoksandokuz. Râvî der ki : «Gençler ihtiyâr kılınacak. Bu, O gün baldırlar açılır...» (Kalem, 42) diye işâret edilen gündür.

Hadîsi Müslim ve tefsîrinde Neseî, Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Nu'mân İbn Sâlim'den rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Mücemma' İbn Câriye'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün : Meryem oğlu Mesîh, Deccâl'i Lüdd kapısında —veya Lüdd'ün yanında— öldürecek, buyurduklarını işittim.

Yine İmâm Ahmed'in Süfyân İbn Uyeyne, Leys ve Evzaî kanalıyla... Mücemmâ' İbn Câriye'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Meryemoğlu, Deccâl'i Lüdd kapısında öldürecektir, buyurmuşlardır.

Hadîsi Kuteybe'den, Leys'den rivâyet eden Tirmizî; bu, sahîh bir hadîstir, deyip bu konuda İmrân İbn Husayn, Nâfi İbn Utbe, Ebu Berze, Huzeyfe İbn Useyd, Ebu Hüreyre, Keysân, Osmân İbn Ebu Âs, Câbir, Ebu Ümâme, İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Amr, Semûre İbn Cündeb, Nüvâs İbn Sem'ân, Amr İbn Avf ve Huzeyfe İbn el-Yemân hadîslerinin de bulunduğunu belirtmiştir. Tirmizî'nin bu râvîlerin rivâyetini zikretmekten maksadı; bunlardan hem Deccâl'in ve hem de onu Meryem oğlu Îsâ (a.s.) nın öldürülmesinin zikredilmesidir. Sadece Deccâl'den bahseden hadîsler birçok râvî tarafından rivâyet edilip yayılması sebebiyle sayılamıyacak kadar fazladır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân'ın... Huzeyfe İbn Useyd el-Ğıfârî'den rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Biz, aramızda kıyâmeti müzâkere ederken Arafe'de Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza gelerek şöyle buyurdular : Siz on alâmet görmedikçe kıyâmet kopmaz : Güneşin batıdan doğması, duman, Dâbbe, (Dâbbet'ül-Arz), Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkışı, Meryem oğlu Îsâ'nın inmesi, Deccâl, biri Doğuda, biri Batıda ve biri de Arap yarımadasında olmak üzere üç yer batması, Aden çukurundan çıkacak bir ateş; bu ateş insanları sürecek, onlar nerede gecelerse onlarla birlikte geceleyecek ve onlar nerede uyurlarsa, onlarla birlikte uyuyacak.

Hadîsi Müslim ve Sünen sahipleri Fûrât el-Kazzâz kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Yine Müslim bu hadîsi, Abdülazîz İbn Rafî' kanalıyla... Huzeyfe İbn Üseyd el-Ğıfârî'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Hüreyre, İbn Mes'ûd, Osmân İbn Ebu Âs, Ebu Ümâme, Nüvâs İbn Sem'ân, Abdullah İbn Amr İbn Âs, Mücemma, İbn Câriye, Huzeyfe İbn Useyd (R. Anhüm) rivâyetleriyle Hz. Peygamber (s.a.) den nakledilen bu hadîsler mütevâtir hadîslerdir.

Bu hadîslerde Hz. Îsâ'nın ne şekilde ineceğine ve iniş yerine delâlet vardır. İniş yeri Şam'da, hattâ Dimaşk'ın doğusundaki minârenin yanında olacaktır. Onun bu inişi, sabah namazı için ikâmette bulunulduğu sırada olacaktır. Bu asırlarda (741 senesinde) Emevî camiinde, Hıristiyanlarca çıkarılan bir yangın sebebiyle —ki Allah'ın kıyâmet gününe kadar devâmlı la'neti onların üzerine olsun— yıkılan minârenin yerine, yontma taştan beyâz bir minâre inşâ edilmiştir. Yıkılan minârenin taşlarının çoğu, Hıristiyanların mallarından imiş. Kuvvetle sanıldığına göre; Meryem oğlu Îsâ (a.s.), bu minârenin üzerine inecek, domuzu öldürecek, haçı kıracak, cizye koyacak ve Buhârî ile Müslim'de geçtiği üzere sadece İslâm'ı kabul edecektir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) in bunu haber vermesi, zihinlere yerleştirmesi, kesin nass olarak koyması ve o zamanda bunu görmesidir. (Hz. Îsâ inince) dayanakları kalkacak, şübheleri zâil olacak ve bunun içindir ki, Hz. Îsâ (a.s.) ya uyarak ve onun elleriyle (onun sebebiyle) İslâm dinine hepsi birden gireceklerdir. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki; ölümünden önce ona inanacak olmasın.» buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîme, «Şüphesiz ki o, beklenen saati bildirir.» (Zuhruf, 61) âyeti gibidir ki o, kıyâmetin yaklaşmasına bir delil ve işârettir. Zîrâ o Mesîh, Deccâl'in çıkışından sonra inecek ve Allah Teâlâ Deccâl'i onun elleriyle öldürecektir. Nitekim sahîh bir hadîste : Allah Teâlâ, şifâsını indirmediği hiçbir hastalık yaratmamıştır, buyurulmuştur. Allah Teâlâ yine onların günlerinde Ye'cûc ve Me'cûc'u gönderecek, onun duâsı bereketiyle onları helâk edecektir. Bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Ye'cûc ve Me'cûc açılıp da her tepeden ve dereden boşandıkları vakit. Ve gerçek vaad yaklaştığı zaman...» (Enbiyâ, 96 - 97).

Hz. Îsâ (a.s.) nın Nitelikleri

Daha önce geçtiği üzere Abdurrahmân İbn Âdem kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te şöyle buyurulur : Onu gördüğünüzde tanıyınız : Kırmızı beyaz arası bir adamdır. Üzerinde iki sarı elbise vardır. Ona bir ıslaklık isâbet etmediği halde başından (su) damlar gibidir. Nüvâs İbn Sem'ân hadîsinde ise şöyle buyurulmaktaydı: «Doğu Dimaşk'da iki elbise içinde beyaz minârenin yanına ellerini iki meleğin kanatlarına koymuş olarak inecektir. Başını eğdiği zaman başından (su) damlayacak, kaldırdığında ise ondan inci dâneleri dökülecektir. Onun nefesinin kokusunu bulup da ölmeyen kâfir kalmayacak. Nefesi ise, gözlerin (bakışlarının) ulaştığı yere kadar ulaşacaktır.

Buhârî ve Müslim'in Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiklerine göre; Allah Rasûlü (s.a.), şöyle buyurmuşlardır : «Mi'râca çıkarıldığım gece; Mûsâ ile buluştum. —Ravî Hz. Peygamberin onu nitelediğini söyler— Baktım ki; o —Öyle sanıyorum ki; ne garîb, dedi— bir adamdır, başı fazla kıvırcık değildir. Sanki uzak yerlerin insanlarından gibidir. Îsâ ile de buluştum —Hz. Peygamber (s.a.) onu da niteledi— ve dedi ki : Orta boylu, kırmızı birisidir. Sanki hamamdan çıkmış gibidir. İbrâhîm'i de gördüm. Çocuklarından ona en fazla benzeyen benim.

Buhârî'nin Mücâhid kanalıyla İbn Ömer'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Mûsâ, Îsâ ve İbrâhîm'i gördüm. Îsâ, kırmızı renkli olup kıvırcık saçlı, geniş göğüslü idi. Mûsâ, buğday benizli idi ve düz saçlıydı. Sanki Zatt kabîlesi (Arap ve Hindistan kabîlelerinden birinin ismidir) insanlarından gibiydi.

Buhârî ve Müslim'in Mûsâ İbn Ukbe kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetlerine göre; Hz. Peygamber, insanlar arasında bir gün Mesîh Deccâl'i anlatarak şöyle buyurdular : Muhakkak ki, Allah Teâlâ şaşı değildir. Dikkat ediniz, Mesîh Deccâl'in sağ gözü şaşıdır. Sanki onun gözü patlak üzüm tânesi gibidir. Allah Teâlâ, Kâ'be yanında rü'yâda bana gösterdi. Bir de gördüm ki, buğday benizli bir adam var. Buğday benizli insanlardan gördüklerimizin en güzeli. Zülüfleri omuzları arasına girmiş, saçları taranmış, başından su damlıyor. Ellerini iki kişinin omuzlarına koymuş, Kâ'be'yi tavâf ediyor. Bu kimdir? diye sordum, Meryem oğlu Mesîh'tir, dediler. Sonra onun arkasında saçları fazla kıvırcık, sağ gözü şaşı bir adam gördüm. İbn Katan oğullarından gördüklerime çok benziyordu. Ellerini bir adamın omuzlarına koymuş, Kâ'be'yi tavâf ediyordu. Bu kimdir? diye sordum. Mesîh Deccâl'dir, dediler. Ubeydullah da Nâfi'den rivâyetle Mûsâ İbn Ukbe'ye uymuştur.

Sonra Buhârî, Ahmed İbn Muhammed el-Mekkî kanalıyla... Sâlim'den, o da babasından rivâyet eder ki; o, şöyle demiştir : Allah'a yemîn ederim ki; Hz. Peygamber (s.a.) Îsâ için kırmızı dememiştir. Fakat o, şöyle buyurdu : Ben uykuda iken (rü'yâmda) Kâ'be'yi tavâf ediyordum. Birden buğday benizli, saçları düzgün bir adam gördüm. İki kişi arasında yürüyordu. Başından su damlıyordu. Bu kimdir? diye sordum, Meryem oğludur, dediler. Gittim ve dönüp baktım ki, kırmızı, iri, saçları kıvırcık, sağ gözü şaşı, gözü patlak üzüm tânesi gibi olan bir adam gördüm. Bu kimdir? diye sordum. Deccâl'dir, dediler. İnsanların İbn Katan'a benzerlikte en yakın olanıydı. Zührî der ki : Câhiliye devrinde helâk olmuş Huzâa kabîlesinden bir adamdı.

Bu hadîslerin hepsinin lafızları Buhârî'nindir. Allah ona rahmet eylesin. Daha önce geçtiği üzere Abdurrahmân İbn Âdem kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyurulur : Îsâ (a.s.) ini-

şinden sonra yeryüzünde kırk sene kalacak, sonra vefât edecek ve müslümanlar onun üzerine (cenâze) namazı kılacaklar. Müslim'in rivâyet ettiği Abdullah İbn Amr hadîsine göre ise o (Hz. Îsâ), yedi sene kalacaktır. En doğrusunu Allah bilir ama yeryüzünde kırk sene kalacak demesinden maksad; onun, göğe çıkarılmazdan önce ve inmesinden sonraki kalmalarının toplamı bu olsa gerektir. Zîrâ sahîh bir hadîste belirtildiği üzere; göğe çıkarıldığında otuzüç yaşında idi. Cennet ehlinin sıfatına dâir vârid olan bir hadîse göre, cennet ehli Âdem'in sûretinde ve Îsâ'nın yaşı olan otuzüç yaşında olacaklardır. İbn Asâkir'in bazılarından, Hz. Îsâ'nın yüzelli yaşında göğe çıkarıldığı, rivâyetine gelince bu şâz'dır, garîbdir ve uzaktır. Hâfız Ebu Kâsım İbn Asâkir, tarihinde Meryem oğlu Îsâ'nın tercüme-i hâlinde seleften bazılarından rivâyetle şöyle zikreder : Hz. Îsâ, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte onun hücresine defnedilecektir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «O da kıyâmet günü aleyhlerinde şâhid olacaktır.» buyuruyor ki, Katâde bu âyetin tefsîrinde şöyle der : Allah'dan aldığı risâleti onlara teblîğ ettiği husûsunda onların aleyhine şâhidlik yapacak ve Allah Teâlâ'ya kulluğunu ikrârda bulunacaktır. Bu, Allah Teâlâ'nın Mâide sûresi sonundaki : «Allah buyurmuştu ki : Ey Meryem oğlu Îsâ, sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin?... Şâyet bağışlarsan muhakkak ki Sen'sin Sen Azîz, Hakîm.» (Mâide, 116 - 118) kavli gibidir.

İZÂHI

«Onu öldürmediler de asmadılar da sadece kendilerine benzeri gösterildi.» İyi bil ki; Allah Teâlâ, yahûdîlerin Îsâ Aleyhisselâm'ı öldürdüklerini iddiâ ettiklerini naklettikten sonra; bu iddiâlarını yalanlıyor ve «onu ne öldürdüler, ne de astılar, sadece kendilerine benzetildi» buyuruyor. Âyet-i celîle'de iki soru vardır :

Birinci soru, «benzetildi» kavli neye isnâd edilmektedir? Eğer Mesîh'e isnâd edilirse o, kendisine benzetilendir, (Müşebbeh'ün bih) kendisi benzetilen (Müşebbeh) değildir. Öldürülmeye isnâd edilirse, öldürülenin zikri geçmemiştir. Buna iki şekilde cevâb verilir. Birincisi, bu câr ve mecrûra isnâd edilmiştir. Bu, sizin kendisine öyle gösterildi, dediğiniz gibidir. Öyle demişlerse de fakat kendilerinde şüphe vâki' oldu anlamına gelir. İkincisi, öldürülenin zamîrine isnâd edilmesidir ki, bu onu öldürmediler kavli başkasının öldürülmüş olduğunu gösterir. Böylece o başkası zikredilmiş olur. Benzetildi kelimesinin buna isnâdı o zaman doğru olur.

İkinci suâl; eğer Allah Teâlâ, bir insanı başka insana benzetir de-

nirse, bu safsata kapısını açmak olur. Zîrâ biz, Zeyd denilen adamı gördüğümüzde bu Zeyd olmayabilir, Zeyd'in benzeri onun üzerine verilmiştir, denir. Bu takdîrde ne nikâh, ne boşanma ne de mülkiyet kalır, hiçbir şeye güven olmaz. Kezâ bu, tevâtür haberin imkânsızlığını gerektirir. Çünkü mütevâtir haber netîcede hissedilen şeylerde son bulması şartıyla bilgi ifâde eder. Eğer biz, duyulur şeylerde bu gibi şüphelerin mevcûd olduğunu câiz görecek olursak, tevâtüre ta'n etmiş oluruz. Bu ise, bütün şerîatların inkârını gerektirir. Bu olayın peygamberler zamanına mahsûs olduğu şeklinde de cevâb verilemez. Çünkü biz deriz ki; eğer bu dediğiniz doğruysa, ancak delil ve burhânla anlaşılabilir. O delil ve burhânı bilmeyenin, hissî hiç bir konuda kesin söz söylememesi îcâb eder. Ve mütevâtir haberlerin hiç birine dayanmaması gerekir. Kezâ günümüzde mucizeler devri kapanmışsa da, kerâmetler yolu açıktır. Öyleyse söz konusu ihtimâl, her zaman için geçerli olabilir. Kısacası bu kapının açılması, tevâtürü rencîde etmiş olur. Tevâtürün rencîde edilmesi bütün peygamberlerin peygamberliğini rencîde etmeyi gerektirir. Böyle bir tutum ise, usûl bakımından nefy edilmesi gereken bir usûldur ve merdûddur.

Buna verilecek cevâb konusunda bilginler farklı görüşler serdetmişlerdir. Bunu birkaç vecihle ifâde edelim :

Birincisi, kelâmcılardan birçoğu dediler ki : Yahûdîler Hz. Îsâ'yı öldürmek istediklerinde; Allah, onu göğe yükseltti. Yahûdîlerin reîsleri, avâmın kendilerine karşı gelmesinden ürkerek bir insanı aldılar ve onu öldürüp astılar, üzerine de Mesîh'in elbisesini geçirdiler. Halkla ihtilâtı az olduğu için halk, Mesîh'i yalnızca adından tanıyordu. Bu cevâb tarzıyla yukarıdaki suâl ortadan kalkar. Çünkü hıristiyanlar, geçmişlerinden, Hz. Îsâ'yı ölü olarak gördüklerine dâir bir haber nakletmemişlerdir. Nakledilen haberler de hıristiyanlar katında tevâtür derecesine ulaşmamıştır. Sadece yalan üzerinde ittifâk etmeleri uzak sayılacak az bir topluluğa ulaşmıştır. İkinci şekil şöyledir; Allah Teâlâ, Hz. Îsâ'nın benzerini bir başka insana vermiştir. Bu da birkaç şekilde gerçekleşebilir. Birincisi; Yahûdîler Hz. Îsâ'nın, arkadaşlarıyla birlikte falancanın evinde bulunduğunu öğrenince, yahûdîlerin reîsi olan Yahûda, Taytayus denilen bir arkadaşına, Hz. Îsâ'nın yanına gidip onu öldürmek üzere dışarı çıkarmasını emretti. Taytayus, Hz. Îsâ'nın yanına girince; Allah, Îsâ Aleyhisselâm'ı evin damından göğe çekti ve adama da Îsâ'nın şeklini verdi. Gelenler, onun Îsâ olduğunu sanıp astılar ve öldürdüler.

İkinci görüş, şöyledir; Hz. Îsâ'yı beklemek üzere bir bekçi koydular. Îsâ dağın üzerine çıktı ve göğe yükseldi. Allah Teâlâ o bekçiyi Îsâ'ya benzetti. Bekçi; ben, Îsâ değilim dediği halde gelenler onu öldürdüler.

Üçüncüsü, yâhûdîler Hz. Îsâ'yı öldürmek istediklerinde onun yanında arkadaşlarından on kişi vardı. O arkadaşlarına dedi ki; kim, be-

nim benzerim olarak cenneti satın alır? İçlerinden birisi; ben, dedi. Allah Teâlâ, onu Îsâ'ya benzetti. O çıkarıldı, öldürüldü. Îsâ Aleyhisselâm da göğe çekildi.

Dördüncüsü, Îsâ'nın arkadaşları arasında ona bağlı olduğunu iddiâ eden bir adam vardı. Aslında o, münâfıktı. Yahûdîlerin yanına gitti ve onlara Îsâ'nın yerini söyledi. Yahûdîlerle beraber Îsâ'yı yakalamak üzere o adam da girdi. Allah Teâlâ, onu Îsâ'ya benzetti. O, yakalanıp öldürüldü ve asıldı. Görüldüğü gibi bu izâh tarzlarının hepsi de birbiriyle çelişiktir, Allah, meselelerin hakîkatını en iyi bilendir.

Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki; Onun üzerinde ihtilâf edenler, onun hakkında kuşkuludurlar. Onların sadece zanna uymaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Bu âyet konusunda da, iki mesele vardır. Birincisi, Îsâ hakkında «ihtilâfa düşenler» kavli ile ilgili iki görüş vardır. Birincisi, bunlar hıristiyanlardır. Çünkü bütün hıristiyanlar, Hz. Îsâ'yı yahûdîlerin öldürdükleri konusunda müttefiktirler. Ancak hıristiyan grupların en büyükleri Nestûrîler, Melkanîler ve Ya'kûbî'lerdir. Nestûrîler derler ki; Mesîh, nâsûtiyeti cihetiyle asılmış, lâhûtiyeti cihetiyle asılmamıştır. Filozofların çoğu da, buna benzer görüş beyân ederler. Ve derler ki : İnsanın bu bedenden ibâret olmadığı, bu bedene girmiş, şerefli bir cisimle kendi zâtı bakımından mücerred bir rûhânî cevher olduğu sâbittir. Bedeni idâre eden, rûhtur. Hz. Îsâ'nın öldürülmesi, beden üzerinde gerçekleşmiştir. Hakîkatte ise, Îsâ'nın rûhu öldürülmemiştir. Herkes için geçerli olan bir şey, neden Hz. Îsâ'ya tahsîs edilsin? denilecek olursa, biz deriz ki : Onun rûhu kûdsî, ulvî, semâvî rûh idi. İlâhî nurlarla haddinden fazla aydınlanmıştı. Meleklerin rûhlarına çok yakındı. Rûh böyle olunca, öldürme dolayısıyla acı çekmez. Bedenin tahrîb olmasından sıkıntı duymaz. Sonra rûh, bedenin zulümâtından ayrılınca, göklerin enginliklerine açılır, celâl âleminin nûrlarına ulaşır, parlaklığı artar ve orada mutluluğu fazlalaşır. Bilindiği gibi bu haller, herkes için meydana gelici değildir. Hattâ Âdem'in yaratılışının başlangıcından kıyâmetin kopmasına kadar pek az insana bu durum müyesser olmuştur. İşte bu durumun Îsâ Aleyhisselâm'a tahsîs edilmesinin mânâsı budur.

Melkanîler derler ki; öldürme ve asma, Îsâ'nın lâhûtî tarafına doğrudan değil, ihsâs ve şuûr yoluyla ulaşmıştır.

Ya'kûbî'ler derler ki : Öldürme ve asma, iki cevherden doğmuş bir cevher olan Mesîh'e vâki' olmuştur. Bu konuda hıristiyan mezheblerinin görüşlerinin açıklanması bundan ibârettir. İşte Allah Teâlâ'nın, Îsâ konusunda ihtilâf etmiş olanlar, bu konuda şüphe içindedirler, kavlinden maksad budur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XI, 99 - 101).

«Onu öldürmediler, asmadılar sadece kendilerine benzetildi.» Rivâyete göre Yahûdîlerden bir grup, Hz. Îsâ'yı ve annesini esîr aldılar.

O da bunlar hakkında duâ etti. Duâsı üzerine Allah Teâlâ, onları domuzlar ve maymunlar şekline döndürdü. Bunun üzerine Yahûdîler, onu öldürmek için toplandılar. Allah Teâlâ kendisini göğe yükselteceğini ona bildirdi. Arkadaşlarına dedi ki : Hanginiz benim benzerim olmak ister, öldürülüp asılsın da cennete girsin? İçlerinden biri dedi ki, ben isterim. Allah Teâlâ onu Îsâ'ya benzetti, onu tutup astılar. Denildi ki : Bir adam Hz. Îsâ'ya karşı iki yüzlülük yapıyordu. Hz. Îsâ'yı öldürmek istediklerinde; o, ben size Îsâ'yı gösteririm, dedi. Îsâ'nın evine girdi. Îsâ Aleyhisselâm göğe çekildi ve o münâfık Îsâ'nın şekline girdirildi. İçeri girdiler ve o münâfıkı Îsâ zannederek öldürdüler. Denildi ki : Yahûdî Taytayus Îsâ'nın olduğu eve girdi, o'nu bulamadı. Allah Teâlâ o'nu, Îsâ'ya benzer duruma getirdi. Dışarı çıkınca o, Îsâ sanıldı tutulup öldürüldü. Peygamberler asrında bu tür hârikalar uzak sayılamaz. Denildi ki : Yahûdîler, Hz. Îsâ'yı öldürmek istediklerinde, Allah Teâlâ o'nu göğe yükseltti. Yahûdî hahamları halkın arasında fitne çıkmasından endîşe ederek bir insanı yakalayıp öldürdüler ve astılar. Halkı kandırarak, o'nun Mesîh olduğunu söylediler. Halk Îsâ Aleyhisselâm'ı çok az tanıdığı için adından başka o'nu bilmiyorlardı. Buradaki «benzetildi» ifâdesi, câr ve mecrûra isnâd edilmiştir. Sanki şöyle denmiştir : Lâkin Îsâ Aleyhisselâm'la öldürülen arasında bir benzetme vâki' oldu. Veya konuya isnâd edilmiştir. Bu görüş hiçbir kimsenin öldürülmediğini, sadece Îsâ'nın öldürüleceği şeklinde korku saçıldığını ve halk arasında onun öldürülmüş olduğu şâyiasının yayıldığını söyleyenlerin kavline göredir... Yani ehl-i kitâb'tan hiçbir kimse yoktur ki, canı çıkmadan evvel Îsâ Aleyhisselâm'a ve o'nun Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna inanmasın. Îmân vakti, teklîf vakti kalktığı için o zaman artık bulunmayacaktır... Ve denildi ki, her iki zamîr de Hz. Îsâ'ya gitmektedir. O zaman mânâ şöyle olur : Hz. Îsâ'nın indiği zaman mevcûd olan ehl-i kitâb'tan herkes, ölümünden önce o'na inanacaktır. Rivâyet edilir ki; Hz. Îsâ, âhir zamanda gökten inecektir. Kitâb ehli herkes o'na inanacak ve hepsi de tek bir millet olarak İslâm milleti halinde birleşecektir. Allah, o'nun zamanında Deccâl'ı yok edecektir. Yeryüzüne emniyet yayılacak, yılanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar koyunlarla gezinecek çocuklar canavarlarla oynayacaktır. Hz. Îsâ yeryüzünde kırk yıl kalacak, sonra öldürülecek ve müslümanlar o'nun namazını kılıp defn edeceklerdir. Denildi ki : Birinci zamîr, Allah'a râcîdir. Ve yine denildi ki, birinci zamîr, Hz. Muhammed'e râcîdir. (Ebu's-Suûd, İrşâd'ül Akl-is Selîm I, 395 - 396).

Allah Teâlâ bütün fiillerinde hikmet sahibidir. Îsâ Aleyhisselâm'ın durumu da bu hikmetin başında yer alır.

Allah Teâlâ, Îsâ Aleyhisselâm'ı kendi katına yükseltince; o'na çelenk giydirdi ve nurla süsledi. Yemek içmek arzularından sıyırdı. Melek-

lerle beraber uçurdu. O meleklerle beraber Arş'ın etrafındadır. Artık o, melek şeklinde bir insan, gökyüzünde bir yerlidir. Vehb İbn Münebbih der ki : Îsâ Aleyhisselâm otuz yaşlarının başında iken peygamber olarak gönderildi. Allah, onu otuzüç yaşında iken göğe çekti. Peygamberliği toplam üç sene idi. Denilirse ki, Allah Teâlâ Îsâ Aleyhisselâm'ı göğe çektikten sonra, niçin tekrâr yeryüzüne indirmemiştir? Denilir ki : Allah onu, tekrâr yeryüzüne indirmeyi sona bırakmasının sebebi kıyâmet alâmeti olması ve umûmî velâyetin hâtemi bulunması içindir. Çünkü Allah'ın Muhammedî dönemi ondan sonra sona erdirdiği bir velî yoktur. Bu, Hz. Muhammed'in dönemini şereflendirmek içindir. Peygamber olarak gönderilmiş bir nebînin Hz. Muhammed'in şerîatını mühürlemek üzere gönderilmesindeki şeref içindir. Yahûdîler ve hıristiyanlar o zaman o'na inanırlar ve Allah o'nunla nübüvvet dönemini yeniler. Mehdî ve kehf ashâbı o'na hizmet eder. Evlenir çoluğu çocuğu olur, ve Muhammed Aleyhisselâm'ın ümmeti arasına girer. Velâyet cihetinden onun velîlerinin hâtemi ve vârisi olur.

Suyûtî ed-Dürr el-Mensûr isimli tefsîrinin Kehf sûresinde İbn Şâhîn'den nakleder ki, dört peygamber yaşamaktadır. Bunlardan ikisi (Îsâ ve İdrîs) göktedir. İkisi (Hızır ve İlyâs) yeryüzündedir. Hızır denizde İlyâs ise karadadır. İmâm Sahâvî merhûm bir hadîs nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kardeşim Hızır diri olsaydı, beni ziyâret ederdi. Bu hadîs, Hızır'ın hayatta olduğunu inkâr eden bazı selef bilginlerinin sözlerindendir.

İyi bil ki; aklı evvel'den gelmiş olan bazı rûhlar tek bir saf halindedir ve Allah'tan çıkmışlardır. Her ne kadar geriye kalan saflar Akl-ı evvel'in vâsıtası ile çıkmışlarsa da bunlar Allah'tan vâsıtasız sâdır olmuşlardır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) : Ben rûhların babasıyım. Ben Allah'ın nûrundanım. Mü'minler ise, benim nûrumun feyzindendir, buyurmuştur. İlk safta ilk rûha ve Akl-ı evvel'e en yakın olan rûhlar Îsevî rûhlardır. Bu sır nedeniyle o, cismânî mi'râç ile göğe çıkmıştır. Ve onun ahdi yakın olmuştur. Onun ahdi, Akl-ı evvel'in ahdine yakın olmuştur. Îsevî rûh, İsm-i A'zam'ın mazharıdır. İlâhî huzûrdan vâsıtasız olarak cem' makamında meydana gelmiş bir sudûrdur ve rûhlardan bir rûhtur. O ilâhî cem' edici ismin mazharıdır. İlk verâsettir. Bizim peygamberimiz ise asıldır. Şerh el-Fusûs'da böyle kayıtlıdır.

Sonra bil ki; bir topluluk Hz. Meryem'e iftirâ ederek zinâ isnâd ettiler. Bir başka topluluk Hz. Meryem'i tâzîmde haddi aştılar ve onun oğluna tanrının oğlu dediler. Her iki grup ta sapıklığa daldılar. Denildi ki Hz. Meryem Allah'ın veliyyesiydi. İfrât ve tefrît ehli iki fırka onun sebebiyle şakî oldular. Aynı şekilde Allah'ın her velîsini inkâr eden kimse de onlara saygıyı terketmesi sebebiyle şakî olur. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 510).

Kitâb ehlinden Hz. Îsâ konusunda tartışanlar; gerçekte onun durumundan şüphe içerisindedirler. Bu konuda kesin bir bilgileri olmadığı için, sürekli karârsızlık ve tereddüde düşerler. Onlar; yalnızca tahminler peşinde koşmaktadırlar. Yani bazı ihtilâflı görüşleri diğerine tercîh ettiren karîneler peşinden gitmektedirler. Şek; iki husûsu birlikte içeren iki konuda tereddüttür. Ferdlerinden herhangi bir ferde değil herkese şamil olan bir tereddüttür. Bu ifâde mantık bilginlerinin de dedikleri gibi, bilginin iki tarafı eşit olduğu ve birini diğerine tercîh etmek imkânı bulunmadığı zaman kullanılır. Hz. Îsâ konusunda tahmînlerin peşinde koşanlar; sadece kendi arzu ve temâyülleriyle yahut belirli karînelere dayanarak tartışılan konuda belli bir görüşü tercîh eden ferdlerdir. Şek kelimesinin ıstılâhî mânâsı budur. Lügat bakımdan ise şek; bir tür bilgisizlik ve zihinde cereyân eden hâdiseler hakkında belirsiz düşüncelere sahip olmaktır. (.....) Arap dilinde şek; yakînin zıddıdır. Öyleyse bu ifâde mantıkçıların ıstılâhına göre; zannı da şumûlü içerisine alır. Zan, şüphenin iki tarafından birinin tercîh edilmesidir. Hz. Îsâ'nın asılmasındaki şek; asılan o muydu ya da başkası mıydı konusundaki tereddüddür. Hz. Îsâ konusunda ihtilâf eden ve şüpheye düşmüş olanlardan bir kısmı, asılanın Hz. Îsâ olduğunu söylerken, bir kısmı da o'nun Hz. Îsâ olmadığını söylemişlerdir. Hiçbirinin kesin bir bilgisi yoktur. Sadece zan ve tahmînlere uymaktadırlar. (.....)

«Kesinlikle onu öldürmemişlerdir.» Yani Meryem oğlu Îsâ'yı kesinlikle öldürmüş değillerdir. Bizâtihî öldürülenin o olup olmadığı konusunda kesin bir kanâata varmamışlardır. Çünkü onlar, Hz. Îsâ'yı tâm olarak bilemiyorlardı. Bugün Hıristiyanlarca güvenilir olan inciller; Hz. Îsâ'yı zâbıtalara teslîm eden kişinin Yahûda İskariot olduğunu belirtmektedirler. Yahûda, zâbıtaya gösterdiği kişinin önündekinin mesîh Yesû olduğunu söylemiştir. O, gösterince zâbıta da adamı yakalamıştır. Barnaba incil'i ise; askerlerin mesîh olduğunu zannederek Yahûda iskariot'u yakaladıklarını açıklamaktadır. Çünkü o, Hz. Îsâ'ya benzetilmiştir, denmektedir. Şu halde tartışmasız olan gerçek, askerlerin Hz. Îsâ'nın şahsını kesin bir bilgi ile bilmemekte olduklarıdır. Bu sebeple denilmiştir ki : «Kesinlikle onu öldürmemişlerdir» kavlindeki zamîrin bilgiye gittiğini belirtmişlerdir. Bu takdîrde mânâ onların; bir bilgisi yoktur. Sadece tahmînler peşinde koşmaktadırlar ve yakîn bir bilgiyle bilip tesbît ederek onu öldürmemişler. Yalnızca içine düştükleri tahmînlerle yetinmişlerdir, demektir. (.....)

«Ehl-i kitâb'ta hiç kimse yoktur ki, muhakkak ona inanmış olmasın.» Yani ehl-i kitâb'ta herkes Hz. Îsâ'ya sahîh bir îmânla inanacak ve onun Allah'ın kulu, rasûlü ve insanlar için bir mucizesi olduğunu kabul edecektir. «Ölümünden önce» yani bilinmeyen o kişinin ölmesinden önce. Bu ifâde nefiy içerisindeki nekre ifâde olduğu için umûm an-

lamına gelir. Ve mânâ özet olarak şöyle olur : Ehl-i kitâb'dan herkes öleceği zaman gerçek ona açıklanır. Îsâ ve diğer îmân konusundaki hakîkatlar zâhir olur. O da sahîh bir îmânla Hz. Îsâ'ya îmân eder. Yahûdî onun sâdık bir peygamber olduğunu, yalan söylemediğini bilir. Hıristiyan da onun Allah'ın kulu ve rasûlü olduğunu; ne ilâh ne de ilâh'ın oğlu olmadığını öğrenir.

«Kıyâmet günü o da bunların aleyhinde şahâdet eder. Onların aleyhinde şahâdet eder ve kendisinin durumu hakkında söylediklerini reddeder. Bu şahâdetten bir kısmını Allah Teâlâ Mâide sûresinin sonunda anlatmaktadır. Ve Hz. Îsâ'nın; ben onlara; Allah'ın bana emrettiği gibi, benim de Rabbım sizin de Rabbınız olan Allah'a ibâdet edin, demekten başka bir şey söylemedim, diyeceğini bildirmektedir. Kendilerinin arasında bulunduğum sürece onlara şâhid oldum demektedir. Belki de imtihân ve îmânı nedeniyle mü'mine, küfrü sebebiyle de kâfire şahâdet edecektir. Çünkü o, insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir. Her peygamber kavmine şahâdet edecektir. (.....)

Bazıları da derler ki : Bu âyetin mânâsı şöyledir; ehl-i kitâb olan herkes Hz. Îsâ'nın ölümünden önce Hz. Îsâ'ya inanacaktır. Bu görüş, Hz. Îsâ'nın ölmediğini ve ölümünden önce göğe çekildiğini söyleyen görüşe dayanmaktadır. Ve bunlar, Allah Teâlâ'nın «seni öldürüp kendim yükselteceğim» kavlini te'vîl etmektedirler. Bu kanâatta olanlar, buradaki umûmî nefyin Hz. Îsâ'nın nüzûlü sırasında canlı olanlara tahsîs etmek zorunluluğunu duyacaklardır. Bu takdîrde onlar şöyle mânâ vermektedirler : Ehl-i kitâb'tan Hz. Îsâ'nın gökten yeryüzüne indiği zamanda hayatta olan herkes ona muhakkak inanıp tâbi olacaktır.

Âyetten anlaşılan birinci mânâdır. Burada belirtilen tahsîsin ise, hiçbir delili yoktur. Karîne teşkîl edecek şekilde Kur'an'da buna dayalı hiçbir nass da mevcûd değildir. Bu konuda vârid olan haberler âyeti tefsîr sadedinde vârid olmamıştır. Buna karşılık zihne ilk gelen ve belîğ nazımdan anlaşılan mânâyı te'yîd edici birçok hadîs vârid olmuştur. (.....)

Hz. Îsâ'nın asılması meselesi; tarihde pek çok benzeri olan meselelerden bir meseledir. Krallar ve idâreciler, öldürür ve asarlardı. Bu konuda Roma'lıların katılığı, yahûdîlerin taassubu pek meşhûrdur. Yahûdîler Yahyâ ve Zekeriyyâ peygamber gibi pek ünlülerin dışında birçok peygamberi öldürmüşlerdir. Bu gibi olayların tarihî olarak tesbîtinin sağlayacağı yarar; milletlerin ahlâkını, sapıklık derecelerini, doğru yola gidiş şekillerini ve yöneticilerin idâre tarzını öğretmeden alınacak ibretin ötesine geçmez. Yahûdîler, Hz. Îsâ'nın çağında Roma'lıların egemenliği altındaydılar. O dönemde mukaddes beldeye hâkim olan Romalı vâlî Platus idi. O, Hz. Îsâ'yı öldürmek istemiyordu. Yahûdîlerin tahrîk ve jurnallerini de nazar-ı itibâra almamıştı. Yahûdîler, Hz. Îsâ'yı öldür-

mek istemişlerdi. Çünkü onların materyalist geleneklerini sarsacak ıslâhatlar yapmaya davet ediyordu. Onlar, Hz. Zekeriyyâ'yı ve Yahyâ'yı öldürmekle peygamber kanına ellerini bulamışlardı. İster Hz. İsâ'nın öldürülmesi ve asılması olayı doğru olsun, ister yanlış olsun, bu olayın cereyân etmiş olması, o gün bilinmeyen bu kavmin durumundan bize yararlı bir ibret sağlamayacağı gibi asılmamış ve öldürülmemiş olması da onların ahlakî ve tarihî seviyyeleri hakkında bilgimizi eksiltmez. Evet, Hz. İsâ'nın asılması meselesi (Allah Azze ve Celle)nin kitâbında isbât veya reddedilmesi önemli olan bir konu değildir. Sadece Yahûdilerin haksız yere peygamberleri öldürdükleri tesbît edilmektedir. Ancak Hıristiyanlar, bu meseleyi kendi dinlerinin ve akîdelerinin esâsı haline getirmişlerdir. Buna inanmayanların âhirette helâk olacaklarını söylemektedirler. Kendilerinin belirttikleri tarzda İsâ'nın asıldığına inanan kişilerin azizler, peygamberler ve mesîh'le beraber gökyüzünün melekûtuna eren kurtulanlar zümresinden olacaklarını iddiâ etmektedirler. İşte, bunun için Kur'an-ı Azîm Hz. İsâ'nın öldürülmesi ve asılması konusundaki görüşleri reddetmeye genişçe yer vermiştir. (.....)

Ülkemizde yaşayan Hıristiyanların önderleri, iddiâlarına bir temel kâide olarak Hz. İsâ'nın kendini insanlığa fedâ ederek öldürüldüğü inancının ana ilke olduğunu söylemektedirler. Onlara göre Hz. İsâ'nın öldürülmesi inancı, Hıristiyan dininin aslı ve esâsıdır. Teslîs inancı ise bundan sonra gelir... Protestan papazlarının bazı konsüllerde söylediklerine, mekteplerinde açtıkları toplantılarda ve bizim hazır bulunduğumuz meclislerdeki ifâdelerine göre; Hz. Âdem, Allah'ın yasakladığı memnû' meyveden yiyerek Allah'a isyân edince, o ve o'nun soyundan gelen bütün ferdler günâhkâr olmuşlardır. Ve bu sebeple âhirette cezâya ve ebedî helâke müstahak olmuşlardır. Sonra onun soyundan gelen herkes günâhkar ve hatâlı olarak doğduğu için onlar hem kendi günâhlarından dolayı cezâyı hakketmekte, hem de ilk günâh olan ataları Âdem'in günâhından dolayı cezâyı hakketmektedirler. Ancak Allah Teâlâ, adâlet ve rahmet sıfatıyla muttasıf olduğu için Hz. Âdem'in isyân ettiği zamandan itibâren bir problemle —hâşâ— karşılaşmıştır. Şöyle ki, eğer Âdem'i ve onun soyundan gelenleri cezâlandırsa; bu, O'nun rahmetine ters düşer, dolayısıyla Rahîm sıfatından uzaklaşmış olur. Şâyet o'nu ve soyundan gelenleri cezâlandırmasa, bu da âdâletine ters düşer ve dolayısıyla Âdil vasfından uzaklaşır. Sanki Hak Teâlâ Âdem'in isyânından beri adâlet ve rahmetini birleştiren bir vesîle bulmak istiyordu ve bunu düşünüyordu. Ne var ki böyle bir çâreyi bulamamıştı, ancak bindokuzyüz oniki sene önce bir yol bulabilmiştir. Bu sene, bugün bizim içinde yaşadığımız seneye nisbetledir. Hâşâ Allah Teâlâ, kendi zâtından olan oğlunu, Âdem'in soyundan gelen bir kadının karnına yerleştirmiş ve onun rahmindeki bir cenînle birleşerek bundan oğlunu dün-

yaya getirip doğurtmuştur. Oğul annesinin oğlu olması hasebiyle tâm bir insan, tanrının oğlu olması hasebiyle de tâm bir tanrıdır. Çünkü tanrının oğlu, tanrının kendisidir. O, bu sebeple Âdem oğullarının bütün günâhlarından ma'sûmdur. O bir zaman boyunca insanlarla beraber yemiş, içmiş ve onlar gibi zevklenmiş ve onlar gibi üzülmüştür. Kendisini en acı ölümle öldürmeleri sebebiyle düşmanlarıyla alay etmiştir. Bu öldürme, ilâhî kitâbta sahibini la'nete müstahak kılan asılarak öldürmedir. Binâenaleyh oğul, beşeriyete kendisini fedâ etmek için asılma ve la'nete tahammül etmektedir. Yuhanna'nın ilk bölümünde dediği gibi; insanlığı hatâlardan kurtarmak için kendini fedâ etmiştir. «O bizim hatâlarımızın keffâretidir. Yalnız hatâlarımızın değil, bütün evrendeki hatâların keffâretidir.» Yücelerin yücesi olan Rab onların söylediklerinden münezzehdir. Bu asılma inancına birçok şekilde cevâb verilebilir. Bir kere aklî delille âlemi yaratanın herşeyi bilen, san'atında hakîm olan birisi olması gerektiğini kabul eden hiçbir inanç sahibi; bu hikâyeye inanamaz. Çünkü bu hikâye yaratıcı hakkında bilgisizliğin ve ilkelliğin eseridir. Sanki Allah Âdem'i yaratırken onun durumunun nasıl olacağını bilmiyordu. Âdem isyân edince, Allah adâlet ve rahmetinin bu isyân konusunda nasıl davranması gerektiğinden haberdâr değildi. Ancak binlerce sene sonra bilmediği bir konuda doğruyu bulabildi? (.....)

Bu hikâyeyi kabul edenin; bağnaz olmayan akıl sahiplerinin, ortaya koyacakları bir başka imkânsızlığı da kabul etmeleri gerekir. Bu husûsi kâinatın yaratıcısının diğer mülklerine göre en küçük bir zerre dahi olmayan, görülen göklerine göre hiçbir değer ifâde etmeyen, şu yeryüzündeki bir kadının rahmine girip yiyen, içen, üzülen ve eğlenen; kısacası diğer insanların yaptıkları gibi yapan bir insan haline dönüşmesinin mümkün olup olmayacağı konusudur. (.....) Bizim huzûrumuzda Hıristiyan olduklarını iddiâ edenlerden birçokları gerek bu ölüm inancının gerekse teslîs akîdesinin ma'kûl olmadığını itirâf ettiler. Bunun kabulünde ana ilkenin, mukaddes kitaplarından yaptıkları nakiller olduğunu, mukaddes kitaplarda bu husûsun sâbit bulunduğunu, binâenaleyh mukaddes kitaplarda sâbit olan herşeyi kabullenmek durumunda olduklarını söylediler. İster aklen kabul edilebilir olsun, ister olmasın bu fikirlere inanılması gerektiğini belirttiler. Hattâ bazıları dediler ki : Her dinde aklın imkânsızlığını kesinkes belirttiği pek çok inançlar ve haberler bulunmaktadır. Ancak din mensûbları, bunları kabul etmek zorundadırlar. Biz diyoruz ki : İslam akîdesinde aklın, imkânsızlığına kesinkes hükmettiği hiçbir şey yoktur. Sadece aklın o evrenden haberdâr olamaması nedeniyle bilmek imkânından mahrûm olduğu gayb alemine dâir haberler vardır. Ancak bu haberlerin hepsi vahyin bildirdiği haberlerdir. Ve imkânsız değil, mümkün olan haberlerdir. Çünkü

İslâm, hiçbir kimseyi imkânsızlığı kabule zorlamaz. Hıristiyanlıktaki bu inanç putperestlikten hıristiyanlığa geçmiştir ki birçok hıristiyan bilginleri de bunu kabul etmektedirler. (.....)

Gerçekten Kur'an'da, Hz. Îsâ'nın gökten inip yeryüzünde hâkim olacağını ifâde eden bir nass mevcûd değildir. Bu konuda vârid olan hadîsler de Kâdiyânîlerin iddiâlarının tersinedir. Çünkü hadîslerde, Îsâ'nın Hindistan'da değil, Şam'da ineceğini ve kendinden önce ortaya çıkan Deccâl'ı öldüreceğini, yeryüzünü adâletle doldurup hüküm vereceğini, yeryüzünün zulüm ve azgınlıkla doluyken bunu ortadan kaldıracağını belirtmektedirler. Şu günlerde Balkanlarda cereyân eden olaylar, bizi bu inançtan uzaklaştırmaktadır. Bilindiği gibi Balkanlardaki Hıristiyan devletler, Osmanlılara karşı nerede mücâdele vermişlerse orada büyükleri öldürmüşler, küçükleri doğramışlar, kadınları, çocukları yok etmişlerdir. Osmanlıların bulunduğu bölgeleri ateş ve dinamitle târumâr etmişler, mallarını alıp namuslarına tecâvüz etmişlerdir. Bütün bunları yaparken de, Hıristiyanlık adına haçı yükseltmek için yapmışlardır. Nerede Kâdîyanîlerin söylediği gibi Hz. Îsâ'nın haçı kıracağına dâir rivâyetler. Ahmed Kâdîyanî; Hıristiyan bir devlete boyun eğen ajandan başka birşey değildi. Ancak insanlık halidir, herhangi birşeye ister ma'kûl ve menkûlden uzak olsun, ister yakın olsun ortaya attığı her iddiâyı doğrulayan ve karşılık veren bazı kişiler bulacaktır. Biz, Allah'tan hidâyet için te'yîd diler ve sapıklıktan korunmamızı isteriz, âmin. (Reşîd Rızâ, Tefsîr el-Menâr, 19 - 59).

Bu teşbîh meselesinde muhtelif rivâyetler vardır ki, başlıca iki vecih zikretmişlerdir :

1 — Mütekellimînin bir çoğu demiştir ki : Yahûdiler Hz. Îsâ'yı katletmek istedikleri zaman, Allah o'nu göğe çekti. Yahûdîlerin başkanları da avâmın fitneye düşmesinden korktular, bir insan tuttular, öldürüp astılar ve halka «Mesîh işte bu» diye i'lân eylediler. Çünkü halkın çoğunluğu onu şahsen değil, ancak ismen tanıyorlardı.

2 — Îsâ'nın sûreti birine ilkâ' olundu, başka bir insan ona benzetildi, ona benzer bir sûrette konuldu, demişler ve bunda dört vecih nakl eylemişlerdir :

a — Yahûdîler, Hz. Îsâ'nın ashâbıyla beraber falan evde bulunduklarını öğrendikleri zaman, başlarında bulunan Yahûdâ; kendi adamlarından Taytayus nâmında birine eve girib Îsâ'yı katledilmek üzere çıkarmasını emr etmiş, o da girmiş, Allah Teâlâ da Hz. Îsâ'yı evin tavanından çıkarıp o adamı ona benzetmiş, binâenaleyh Îsâ zannetmişler, tutup onu asmış ve öldürmüşler.

b — Îsâyı gözetmek için bir adam ta'yîn etmişler. Îsâ aleyhisselâm dağa çıkmış, göğe çekilmiş. Allah o gözcüyü ona benzetmiş, onu yakalamışlar katletmişler. Ben Îsâ değilim, diyegörmüşse de dinlememişler.

c — Yahûdîler, Hazreti Îsâ'yı tutmaya azmettikleri zaman, ashâbından on kişi beraberinde bulunuyormuş. Onlara; benim kılığıma sokulmağa râzı olup cenneti satın alacak kim var? diye sormuş. İçlerinden birisi; ben, demiş. Binâenaleyh Allah onu Îsâ'ya benzetmiş, çıkarılmış katledilmiş ve Îsâ göğe ref' olunmuş.

d — Birisi Îsâ aleyhisselâmın ashâbından olduğunu iddiâ edermiş ve münâfıkmış. Gitmiş, Hz. Îsâ aleyhine Yahûdîlere kılavuzluk etmiş ve onu tutmak için Yahûdîlerle beraber girmiş. Allah Teâlâ da onu o'na benzetmiş. Binâenaleyh o öldürülüp asılmış. Fakat görülüyor ki, Fahruddîn Râzî'nin dediği gibi; bu vecihler, yekdiğerile müteârız ve mütedâfî'dirler. Binâenaleyh âyeti tefsîrde delil olarak alınmaya elverişli değildirler.

Hıristiyanlar, Platus devrinde Hz. Îsâ'nın, Yahûdîler tarafından öldürülüp asıldığına ve sonra kıyâm edip semâya ref' olunduğuna kâildirler. On iki Havârîden biri olan Yahûdâ Eskaryut'un, Yahûdî kâhinlerinden para alarak Hz. Îsâ'ya hıyânet ve öldürülmesine delâlet eylediği ve bilâhare pişmân olub kendini astığı İncil'lerde nakledilmektedir. Fakat hıristiyanlar, diğer taraftan başlıca üç fırka olarak katlin Mesîh'e taalluku keyfiyyeti üzerinde ihtilâf etmişlerdir : Bir kısmı öldürüp asmanın, hem nâsûta hem lâhûta vâki' olduğuna kâil olmuşlar ki, bunlara Melkâiyye denilir. Diğer kısmı öldürüp asmanın, iki cevherden mütevellid olan Mesîh'lik cevherine vâki' olduğuna kâil olmuşlardır ki, bunlara da Ya'kûbiyye denilir. Üçüncü bir kısmı da, Mesîh'in nâsutu katlolundu, lâhûtu göğe çıktı; demişler ki, bunlara da Nestûriyye derler.

İmâm Fahruddîn Râzî der ki : Filozofların çoğunluğu, bu görüşe yakın bir fikri benimserler. Zîrâ sâbittir ki; insan, şu heykelden ibâret değildir. Belki ya bu beden içinde bir değerli cismi veya zâtında mücerred ve bu bedeni idâre eden rûhânî bir cevherdir. Binâenaleyh katl o heykel üzerinde vâki' olmuş, hakîkatte Îsâ aleyhisselâm olan nefs ise, maktûl olmamıştır. Buna karşı; her insan böyle değil mi? O halde bunu Îsâ'ya tahsîsin vechi nedir? denilemez. Çünkü Îsâ'nın nefsi kudsî, ulvî, semâvî, ilâhî nûrlar ile fazlasıyla aydınlanmış, meleklerin rûhuna pek yakın bir nefs idi, böyle bir nefsin öldürülüp tahrîb edilmesi beden ile büyük bir acı çekmesi olmaz. Beden karanlığından ayrıldıktan sonra da kurtulup göklerin genişliğine ve celâl âleminin nûrlarına yükselir, huzûr ve saâdeti büyür de büyür. Ve ma'lûmdur ki; bu ahvâl herkeste olmaz ve belki Âdem âleyhisselâm'ın hilkatinin başlangıcından kıyâmete kadar pek az zevâta nasîb olmuştur. Îsâ âleyhisselâm'ın bu hale tahsîsında mânâ işte budur. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1516 - 1519).

Bu konuda Muhammed Ebu Zehrâ da şu bilgileri veriyor :

Temiz ve bâkire anne Meryem, Îsâ peygambere hiç bir beşer eli değ-

meden hâmile kalmıştı. Allah Meryem'i doğumundan beri bu iş için hazırlamış ve seçmişti. Meryem henüz böyle bir şeyin farkında bile değilken, bir gün ânîden bu gerçekle karşı karşıya geldi. Hz. Meryem, âilesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekilmişti. İşte bu sırada, Allah ona düzgün bir beşer sûretiyle meleği gönderdi : «Dedi ki : Ben senden Rahmân'a sığınırım, eğer O'ndan korkuyorsan bana dokunma. O da; ben dedi, sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye sâdece Rabbının elçisiyim. Benim nasıl oğlum olur, dedi, bana bir insan dokunmadı ve ben bir zâniye değilim. Öyledir, dedi, Rabbın : O bana kolaydır. Onu insanlara, bir işâret ve bizden bir rahmet kılmak için dedi ve iş olup bitti. Ona gebe kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu, bir hurma dalına getirdi : Keşki dedi, bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!» (Meryem, 18 - 23). Hz. Meryem bâkire olarak Hz. Îsâ'ya hâmile kaldı ve Îsâ Peygamber babasız olarak dünyaya geldi. Kur'an'da veya Hadîs-i Şerîf'lerde Îsâ Peygamber'in hâmilelik süresinin ne kadar olduğunu anlatan herhangi bir bilgi yok. Eğer Hz. Meryem'in beşer eli değmeden dünyaya getirdiği Hz. Îsâ'nın hâmilelik süresi normal üstü bir süre olsaydı kaynaklar bunu da bize nakledlerlerdi. Böyle bir kaynak olmadığına göre, o da diğer kadınlar gibi 9 ay 10 gün hâmile kalmış olsa gerektir.

Hz. Meryem, Îsâ Peygamber'i dünyaya getirip de kavminin arasına çıkınca; bu, onlar için beklenmedik bir hâdise oldu. Bir sürprizdi. Hz. Meryem'in doğru yolda, ibâdetlerine düşkün ve temiz bir kadın olduğunu bilenler de bilmeyenler de bu ânî olayla hayrete düştüler. Çok garip bir şey idi bu olan. Meryem bakireydi, bunu herkes biliyordu, kocası yoktu, öyleyse bu sürprizli olay, onun için bir ithâm nedeni olabilirdi. Ânî karşılaşmalarda akıl yerine heyecan hâkim olur, insan geçmişle şimdiki zaman arasında mukâyese yapamaz. Hele bir de ithâm delili ortada bulunuyorsa artık bu ithâmın dillerden düşmesi için bir neden yoktur. Meryem gibi kadınlar için çocuk dünyaya getirmek gâyet olağan bir şey, ama olağan yollarla. Aksi tadîrde söylenecek söz ma'lûmdur. Ama yüce Allah Hz. Meryem'e acımış ve bu sürprizli olayı kendisini ithâm etmek isteyenler için delil olacağına, ithâmı kökten yok edecek ve temizliğine delil olacak bir unsur kılmıştı. Böylece kuşkular temelden yıkıldı ve biraz önce babasız çocuğun dünyaya gelmesi gibi bir sürprizle karşılaşanlar, şimdi karşılaşacakları bir sürprizle annenin kuşkusuz temizliğine ve doğruluğuna kâni' oldular. Bu yeni sürpriz, annenin temizliğiyle ilgili önceden bilinenleri doğruluyor ve eski hâtıraları yeniden canlandırıyordu. İşte henüz yeni doğmuş beşikte yatan çocuk, birden bire dile gelmişti. Hz. Meryem'den bu çocuğun nasıl doğduğunu soranlara; o, çocuğun kendini göstererek onunla konuşun, dedi. Bunun üzerine : «Dediler ki, beşitkeki çocukla nasıl konuşulur? Ben Allah'ın

kuluyum, dedi, bana kitâb verdi, beni peygamber yaptı. Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana, namaz kılmayı zekât vermeyi emretti. Anneme iyilik edip, beni baş kaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırıldığım gün de bana esenlik verilmiştir.» (Meryem, 30 - 33).

Hz. Îsâ beşikte konuşmaya başladı, sözleri açıkça annesinin temizliğini dile getiriyordu. O, Allah'ın bir kulu olduğunu ve babasız olarak dünyaya geldiğini söylüyordu. İbn Kesîr, İbn Abbâs'tan rivâyet ederek der ki : Meryem oğlu Îsâ Peygamber; beşikte konuşup annesinin temizliğini dile getirdikten sonra, bir daha konuşamadı. Ta delikanlı çağına gelinceye kadar. Bilâhere Allah o'na hikmeti ve konuşmayı öğretti. Yine de yahûdîler, o'nun ve annesinin hakkında pek çok kötü sözler söylediler. Hattâ ona «Fâhişenin oğlu» diyorlardı. İşte Cenab-ı Allah bunlara telmîhen Kur'an-ı Kerîm'de «Küfre dalmaları ve Hz. Meryem'e büyük iftirâlar söylemeleri dolayısıyla» derken bunu kasdetmekteydi. Hz. Peygamberden; Hz. Îsâ'nın yetişmesi ve büyümesiyle ilgili ve nasıl peygamber olduğuna dâir sahîh hiç bir hadîs vârid olmamıştır. İşte sıhhatli bir kaynak bulunmadığı için de biz de onun İsrâiloğulları arasında bilgi ve takvâsıyla seçkinleşen yaşıtları gibi büyüyüp geliştiğini belirtmekten öte bir şey söylemeyeceğiz. Tahmînlere göre Hz. Îsâ; çocukken rûhânî bir zât olduğuna delâlet eden birçok belirtiler görülmüştür. O, maddeyi putlaştıran materyalist bir toplumun içerisinde bu maddî duyguları yenmek için rûhî hayata çağırmıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de ve sahîh hadîslerde Hz. Îsâ'nın peygamber olarak gönderildiği yaş konusunda hiç bir açıklama yer almaz. Sadece otuz yaşında peygamber olarak gönderildiğine dâir bazı ifâdelere rastlıyoruz ki; bu ifâdeler, hıristiyanlar tarafından muteber sayılan İncil'lerce zikredilen ifâdelerdir. Bizim de bu görüşü benimseyip otuz yaşında peygamber olmuş bulunduğunu kabullenmemizi engelleyecek hiç bir neden yoktur.

Hz. Îsâ Peygamber olarak geldiğinde; o günlerdeki insanların içine gömüldükleri zevk ve eğlenceleri terketmeyi söylüyor, rûhu müjdeliyor ve dikkatleri âhiret âlemine çekiyordu. O'nun kendi doğumu bir mucize olduğu gibi bunun ötesinde de Allah kendisine birçok mucizeler vermişti. Şehristanî «el-Milel ve'n-Nihal» adlı eserinde der ki : «Hz. Îsâ'nın, açık mucizeleri ve parlak delilleri vardı. Ölüleri diriltmek, körleri ve sağırları gördürmek ve işittirmek, hastaları ve yaralıları iyileştirmek gibi. Aslında o'nun kendi doğuşu ve varlığı da doğruluğunun mükemmel bir delili idi. Önceden hiç bir insan menîsi olmadan dünyaya gelmesi ve doğunca da hiçbir kimseden öğrenim görmeden konuşması birer mucize idi.»

Kur'an-ı Kerîm'in Hz. Îsâ'ya âit zikrettiği mucizeler beş başlık al-

tında toplanır ki, bunlardan dördü Mâide suresinde ifâde olunmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm; Hz. Îsâ'nın Romalı yöneticiler tarafından yakalanmadığını, bilakis Allah tarafından kurtarıldığını açıkça belirtmektedir. Binâenaleyh Hz. Îsâ, ne öldürülmüş ne de asılmıştır. Onlar sadece Hz. Îsâ'ya benzer birisini yakalamışlardır. Bazı rivâyetler yüce Allah'ın Yahûdâ'ya Hz. Îsâ'nın şeklini verdiğini söylerler. Buradaki Yahûdâ; İncillerin sözünü ettikleri ve Hz. Îsâ'ya karşı tuzak kurup polisleri onun bulunduğu yere götüren ve yakalanmasını sağlayan Yahûdâ İskariot denilen kimsedir. İncillerin söylediğine göre; bu Yahûdâ İskariot, Hz. Îsâ'nın en seçkin öğrencilerinden birisiydi.

Barnaba İncili bu rivâyete tamâmen uyar. Nitekim Barnaba İncil'inde şöyle denilmektedir :

«Mesîh'in bulunduğu yere Yâhûdâ ile birlikte askerler yaklaşınca, Mesîh büyük bir topluluğun yaklaşmakta olduğunu duydu. Bunun için korkarak eve saklandı. Diğer onbir kişi uykuda idiler. Allah kulunun tehlikede olduğunu görünce Gabriel, Mihail, Rafael ve Adril'e emretti ki; Mesîh'i dünyadan alıp kendi katına çıkarsınlar. Bu temiz melekler geldiler ve Mesîh'i, güneye bakan pencereden alarak üçüncü kat göğe çıkardılar. Ebede kadar Allah'a tesbîh eden meleklerin yanına koydular. Yahûdâ kızgın kızgın Mesîh'in göğe çekildiği odaya girdi, öğrencilerinin tümü uykudaydılar. İşte o anda Allah'ın akılları durduran hayret verici bir emri geldi. Yahûdâ'nın şekli değişti konuşması ve yüzü Mesîh'e benzedi. Biz, onun Mesîh olduğunu sandık, Yahûdâ ise kendine gelince öğretmenin nerede olduğuna bakmak üzere çevreyi araştırmaya başladı, bunun üzerine biz hayrete düştük ve dedik ki; efendimiz ve öğretmenimiz sensin, şimdi sen bizi unuttun mu?»

Hıristiyanlarca muteber olan inciller Hz. Îsâ'nın haça gerilmesi konusunda birbirinden farklı görüştedirler.

Hz. Îsâ asılmadığına göre durumu ne olmuştur? Bu konuda Kur'an tefsîrcileri değişik görüşler serd etmektedirler. Bazılarına göre; Allah Hz. Îsâ'yı rûhu ve bedeniyle göğe çekmiştir. Bu müfessirler âyet-i kerîme'nin metninde geçen «hayır, Allah o'nu kendisine yükseltti» ifâdesinin ölümün mukâbilinde yer aldığını belirterek, bu âyetin zâhirini kabul etmişlerdir. Diğer bir kısım müfessirler ise —ki bunların sayısı azdır— Hz. Îsâ'nın bilâhare dünyada yaşadığını, tüm peygamberler gibi o'nun da nihâyet öldüğünü ve bütün peygamberlerin, sâdıkların ve şehîdlerin ölünce rûhlarının Allah katına çıkarıldığı gibi, çıktığını kabul etmektedirler. Bu müfessirler ise, âyet-i celîle'nin şu bölümünü mesned olarak almaktadırlar : «Allah demişti ki, Ben seni öldürecek ve katıma çıkaracağım ve seni küfretmiş olanlardan temizleyeceğim, sana tâbi olanları da kıyâmet gününe kadar küfredenlerin üstünde kılacağım.»

Kezâ bu müfessirler şu âyet-i celîle'nin zâhirine dayanmaktadırlar : «Benim canımı alınca onların gözeticisi Sen oldun Sen. Ve Sen, her şeye şâhidsin.» Her iki grubun değişik görüşleri ve bunu te'yîd eden delilleri vardır. (M. Ebu Zehrâ, Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, 18 vd.).

Hıristiyan bilginlerin de belirttikleri gibi; konsiller, hıristiyanlık dininin istişâre organlarıdır. Hıristiyanlığın esâslarını, peygamberler denilen kişiler hayatta iken tanzîm etmişlerdir. Hattâ Hz. Îsâ'nın ölümünden yirmiiki yıl sonra rasûller denilen havârîler, Yeruşelim (Kudüs) de toplanarak az önce açıkladığımız sünnet ve Tevrat'ın hükümleri konusunda karâr almış ve kutsal saydıkları Ahd-i Cedîd'in «Rasûllerin İşleri» bölümünün onbeşinci babında belirtilen bu konsille, hıristiyanlar için konsil toplama hükmünü yerleştirmişlerdir. Böylece hıristiyanlıkta inanç ve ahkâm ile alâkalı konsillerin toplanması dinî bir hüviyet kazanmıştır.

Hıristiyanlara göre iki türlü konsil vardır : Birincisi, genel konsil veya kendi ta'bîrleriyle bütün yeryüzü sâkinlerinin temsîlcisi olan kilise mensûblarının toplantısı. Diğeri de, bölgesel toplantı olup bir milletin veya mezhebin mensûbu olan kiliseler, kendi özel çerçeveleri dâhilinde görevli bulunan papaz veya piskoposların bir inanç esâsını kabul veya red için yaptıkları toplantıdır.

Konsiller, üç kısma ayrılır. Birincisi umûmî konsiller, buna bütün yeryüzündeki hıristiyanların temsîlcilerinin toplantısı da denir. İkincisi, milli konsillerdir, bu bir millete veya mezhebe mensûb kilise adamlarının birleşmesiyle akdolunur. Üçüncüsü de, bölgesel konsillerdir ki, sadece bir bölgede bulunan kilise mensûblarının toplanmasıyla teşekkül eder. Bu konsiller arasında bizi alâkadâr eden sadece umûmî mâhiyette olan konsillerdir. Hıristiyanlar, kendi dinî prensiblerini bu umûmî mâhiyette olan konsillerde karârlaştırdıkları için; biz de bu konsiller üzerinde bilgi vermeye çalışacağız. Konsiller ilk yüzyıldan başlayarak muhtelif aralıklarla toplanmış olup, sayısı yirmiyi bulur.

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında hıristiyan grubları arasında büyük ihtilâflar doğdu. Bu ihtilâflar, günbegün artarak gittikçe birleşilmez bir noktaya geldi. İhtilâfın mihveri; Hz. Îsâ'nın şahsiyeti idi. Hz. Îsâ yalnızca Allah tarafından gönderilmiş, Allah ile insanlar arasında elçilik görmekle vazîfeli şerefli bir kişi miydi, yoksa bir peygamber olmanın ötesinde Allah ile özel bir alâkası olan birisi miydi? O, babasız olarak dünyaya geldiğine göre; Allahın oğlu mevkiinde miydi? Kimilerine göre Hz. Îsâ, Allah'ın oğlu olmakla beraber Allah tarafından yaratılmıştı ve onun bir kelimesiydi (logos). Kimilerine göre ise; o, Allah'ın oğlu idi ve kadîm sıfatına sahipti, tıpkı Allah'da olduğu gibi. Böylelikle hıristiyanlar arasında çok farklı görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Her grub,

kendi görüşünün Îsâ peygamber ve havârîlerinin görüşü olduğunu iddiâ ediyorlardı. Bu değişik görüşler, birbiriyle çelişen ve çatışan farklı anlayışlar Roma'lı, Yunan'lı, Mısır'lı putperest kavimlerin ve grupların hıristiyanlığa girmeleriyle ortaya çıkmıştı. Böylelikle hıristiyanlık karmaşık bir hal almış ve tâm bir oluşum içerisine girememişti. Birlik ve imtizâç yoktu. Hıristiyanlaşan putperest Roma'lılar, Yunanlılar ve Mısır'lılar kendi ilk inançlarını devâm ettirdiler. Yani dinleri bu görüşlerini değiştirmedi. Ve onlar, hiç farkına varmadan eskiden inandıkları görüşleri ve alıştıkları hareketleri devâm ettirmeye çalıştılar.

Bu ilk hıristiyanlar arasında, birtakım felsefî sistemlere bağlı kişiler de bulunuyordu. Onlar inandıkları felsefî görüşleri, yeni bağlandıkları dinin ışığı doğrultusunda değerlendirip devâm ettirmek istediler. Aslında Roma devletinin baskı dönemlerinde bu ihtilâflar su altında bulunuyordu. Devletin işkence ve baskısını önlemek, acı ve ızdırâblara katlanmak için bu gizli ihtilâflar bir kenara itiliyor ve açığa vurulmuyordu. Ayrıca bir çokları devlet baskısının korkusundan hıristiyan olduklarını gizliyor ve inandıkları esâsları açıkça yaşayıp ilân edemiyorlardı. Fakat Roma devletinin, baskı ve zülmü ortadan kalkıp hıristiyanların üzerindeki korku bulutları dağılmaya başlayınca; kendilerine güven gelen ilk mü'min hıristiyanlar arasında mevcûd olan bu gizli ihtilâflar, ortaya çıktı ve o zaman anlaşıldı ki, sadece Îsâ Mesîh'in ismine bağlanmakta ve o'na intisâb etmekte müttefiktiler, bunun dışında müştereken inandıkları bir unsur, mevcûd değildi. Roma İmparatoru Konstantin, hıristiyanlığı kabul edip Roma devletini hıristiyanlaştırmaya başlayınca; aradaki bu büyük ayrılıkları kaldırmak için İznik Konsilinin toplanmasını emretti.

Ancak bu konsilin toplanmasının özel bir nedeni vardı: Hıristiyanlık tarihinde Arius sapmacılığı adı verilen bir ihtilâf üzerine toplanmıştır. Anlatıldığına göre; Arius, Mısır'da yetişmiş, cür'etli, zekî, çok iyi konuşan, kabiliyetli bir kişi imiş. İskenderiyye Kilisesi, Îsâ Mesîh'in ulûhiyeti görüşüne karşı çıkmış, tanrının birliğini kabul etmiş, Îsâ'nın tanrılığını reddederek incil'lerde uydurulan ulûhiyet fikrini kabul etmemiştir. Allah'ın tek tanrı olduğunu, oğulun ise yaratıldığını söylermiş ve oğul olmadan önce babanın mevcûd olduğunu iddiâ edermiş.

Aslında bu söz ve görüş, hıristiyanlar arasında ortaya atılmış yeni birşey değildi. Hıristiyanların da ifâde ettikleri gibi, önceden bilinen ve birçok kişilerce benimsenen bir görüştü. Bir hıristiyan yazarın ifâdesiyle; «suçlu yalnızca Arius değildi, ondan önce birçok kişiler tarafından bu görüş ortaya atılmıştı. Arius da bu fikri onlardan almış idi. Ne varki; onların te'sîri, Arius'un te'sîri kadar geniş ve büyük çapta olamamıştı.» Arius'un Îsâ'nın tanrılığını kabul etmeyen ve o'nun mahlûk olduğunu öne süren görüşü birçok hıristiyan tarafından alkışlanmış ve

destek görmüştü. Mısır'da Asyot kasabasının papazı Miletios, bu görüşü benimsemiş ve İskenderiyye'de inandıklarını açıklayan birçok Ariusçu ortaya çıkmıştı. Filistin'de Makedonya'da ve İstanbul'da (Konstantinopolis) bazı kimseler tarafından benimsenmişti.

İskenderiyye patriği, Ariusçuluğu yok etmek için tartışma ve mücâdele yolunu benimseyeceğine, afaroz ve kilise câmiasından tard yolunu benimseyerek bu fırkanın halk arasında yayılmasını önlemek istemişti. Bunun üzerine Îsâ Mesîh'i rü'yâsında gördüğünü ve Mesîh'in Arius'tan nefret edip onu la'netlediğini söyleyerek Arius'u afaroz etmişti. Meselâ, Arius'un afarozunu isteyen patrik Petros'un, afaroz için gösterdiği sebep şudur : «Efendimiz Îsâ Mesîh, Arius'ü la'netlemiştir, dolayısıyla siz de ondan sakının. Gerçekten ben Îsâ Mesîh'i rü'yâmda gördüm, elbisesi paramparça idi. Efendim, elbisenizi kim parçaladı? dedim. O da; elbisemi Arius parçaladı, dedi, sakın onu aranıza girdirmeyesiniz.» Ancak ne afaroz, ne de görülen rü'yâlar Arius'çuluğun yıkılmasına vesîle olabilmiş ve kitleleri kilise gücünün çevresinde toparlayabilmişti.

İskenderiyye Kilisesinin başına patrik İskenderius geçmiş ve bir nevî hîle ve düzenle problemi halletmeye çalışarak Arius'a ve taraftârlarına mesaj gönderip İskenderiyye Kilisesinin görüşlerini benimsemelerini istemişti. Bu da derde devâ olmayınca İskenderius, İskenderiyye Konsilini toplayarak Arius'u afaroz etmişti. Ama Arius, afaroza boyun eğmemiş ve İskenderiyye'yi terkedip Filistin'e kaçmıştı. O sırada Îsâ Mesîh'in, tanrı olmadığını kabul eden görüş hıristiyanlar arasında yaygın bir görüş olacak ki, Nicae (İznik) piskoposu da aynı görüşte imiş. Makedonya, Filistin ve Asyot piskoposları da Arius'un görüşünü benimsiyor ve bu görüş doğrultusunda vaaz ediyorlarmış. Sadece İskenderiyye Kilisesi buna karşı çıkmış. Şu halde ihtilâf Arius ve taraftârları ile İskenderiyye patriği arasında cereyân etmekte imiş.

Roma İmparatoru Konstantin, işe karışarak Arius'a ve İskenderius'a birer mektup gönderip aralarını bulmaya çalışmış. İkisini bir araya getirmiş ama anlaşamamışlar. Bunun üzerine İznik Konsilini 325 senesinde toplamış.

Bir hıristiyan yazar olan İbn el-Batrîk, İznik Konsiline katılanların sayısı ve nitelikleri hakkında şöyle demektedir : «İmparator Konstantin, bütün memleketlere haber göndererek patrikleri ve piskoposları topladı. Toplantı, İznik şehrinde oldu ve 2048 kişi katıldı. Hepsinin farklı görüş ve inançları vardı. Kimileri Îsâ Mesîh'in ve annesinin Allah'tan ayrı iki ilâh olduğunu kabul ediyorlardı. Kimileri de, babanın katında Mesîh, bir ateşten çıkan şûle gibi diyorlardı. Ve ateşten çıkan şûle ile ateşin azalmadığını iddiâ ediyorlardı. Bu arada bir kısmının iddiâsına göre Hz. Meryem, Îsâ'yı dokuz ay karnında taşımamış, suyun oluktan

geçişi gibi Îsâ da Meryem'in karnından geçip gelmişti. Çünkü söz; onun kulağına girmişti. Bir çocuğun doğuşu gibi aynı anda çıkmıştı. Bazıları ise, Mesîh'in tanrıdan yaratıldığını ve özü itibârıyla bizim gibi birisi olduğunu söylüyorlardı. İptidâ oğul Meryem'den zuhûr etmişti. Tanrı onun ilâhî sohbetine eşlik etmeyi hâiz bir cevher olarak seçmiş, irâde ve mahabbeti ona tecellî etmişti. Allah birdir, kadîmdir ve tek bir uknûmdur diyor ve üç ad veriyorlardı. Ne Îsâ Mesîh'e, ne de Rûh'ül-Kudüs'e' inanıyorlardı.

Marcion ve arkadaşları da iyi, kötü ve ikisinin arasında olmak üzere üç tanrı olduğunu ileri sürmekte idiler. İddiâlarına göre Marcion, havârîlerin başı idi. Onlar Petrus'u kabul etmiyorlardı. Bir kısmı da Îsâ Mesîh'in tanrılığını söylüyordu ki, bu iddiâ Pavlus'un görüşü idi. Üçyüzonsekiz piskopos bu görüşü benimsiyordu.»

Bu farklı görüşlere sahib din adamları toplandılar, Konstantin her grubun temsîlcilerini dinledi. İşittiklerinden hayrete düştü. Meseleyi halletmek içîn, aralarında tartışmalarını emretti. Kim daha iyi kendi fikrini savunur ise, onu kabulleneceğini bildirdi. Netîcede Pavlus'un görüşünü benimseyenler ağır bastılar. Kral Konstantin de bu piskoposlarla özel bir toplantı tertîb etti. Sayıları, üçyüzonsekiz civârında idi. Bu konuda sözünü ettiğimiz hıristiyan yazar, şöyle diyor : «Kral Konstantin üçyüzonsekiz piskoposa özel ve büyük bir meclis hazırladı. Kendisi de ortalarına doğru oturup mührünü, kılıcını ve kamçısını aldı, onlara gösterdi ve dedi : Bugün sizi, memleketin üzerine hâkim kıldım. Dinin esâsı ve memleketin salâhı husûsunda yapmanız gerekenleri yapın. O piskoposlar da kralı tebrîk ederek kılıcını kendisine teslîm ettiler ve dediler ki : Hıristiyanlık dinini memleketine hâkim kıl ve bu uğurda çalış. Yirmi defteri önüne sürerek burada kanun ve hükümlerin yazıldığını, bunlardan bir kısmının krallara hâs olup onunla amel etmesini ve bir kısmının da din adamlarına âit olup onunla amel etmelerini belirttiler.»

İşte bu belirli sayıda piskoposların yaptığı toplantıda, inanç ve hükümlerle alâkalı bazı karârlar alındı ve hıristiyanların uymaları gereken bazı prensibler tesbît edildi. Adını zikrettiğimiz İbn el-Patrîk alınan karârları şöyle özetler : «Bu kudsal konsil ve peygamberlik kilisesi; Allah'ın oğlunun doğmadan önce mevcûd bulunmadığını, tek bir şeyden vücûda geldiğini, oğulun, babanın cevherinin dışında bir cevher veya maddeden meydana geldiğini, oğlun yaratılmış olduğunu, değişip geçebileceğini söyleyen ve kabul eden herkesi afaroz eder.»

İznik Konsili Îsâ'nın tanrılığını, Allah'ın cevherinden var olup tanrı ile beraber kadîm olduğunu ve tanrı gibi ona hiçbir değişikliğin ve teğayyürâtın sirâyet etmeyeceğini karârlaştırmış olmakta ve bunu kral Konstantin'in desteği ile herkese kabul ettirmektedir. Aksini savunan-

ları, la'netlemekte ve afaroz etmektedir. Bu karârı alan din adamlarının sayısı üçyüzonsekiz'dir. Binyediyüz din adamı ise bu karâra muhâlefet etmektedir. Ancak aralarında belli bir konuda ittifâk bulunmamıştır. Öyle ise bu konsilin aldığı karârlar, doğru ve tenkîdden uzak olarak kabul edilebilir mi? Elbetteki bu konsilin, tenkîd edilecek pek çok noktaları vardır. Biz, bunlardan bir kısmını mevzûubahis etmeye çalışalım :

a) Dikkatli bir eleştirmenin zihninin ilk takılacağı nokta; konsile çağırılan kişilerin durumu olacaktır. Davet edilen din adamları, Konstantin'in isteği ile İznik'e kadar gelmişlerdir. Patriklerin belirttiğine göre, sayıları ikibinkırksekizdir. Ancak biz bunlardan üçyüzonsekiz Piskoposun görüşlerini bilebilmekteyiz. Ötekilerin görüşleri ne idi? Onların fikirlerine neden hiç yer verilmemişti? Açaba hepsi birbirinden farklı görüşlere mi sahip idi? Bunların arasından sadece bir görüş üzerinde ancak ve ancak üçyüzonyedi kişi mi birleşebilmişti? Yoksa mutlak çoğunluk, bir fazlasıyla da olsa sağlanamayınca nisbî çoğunluğun karârı mı kabul edilmişti? Yani bu toplantıya katılanlardan yüzde ellinin altında da olsa en çok taraftâr toplayan görüş mü benimsenmişti? Evet, bize nakledilenler, bütün bunlardan farklı durumlardır. İşte yukarıda pasajlar naklettiğimiz hıristiyan müellif, Kral Konstantin'in sayıları üçyüzonsekize bâliğ olan piskoposlarla özel bir toplantı yaptığını ve onlara krallığın ve hükümdârlığın alâmetlerini takdîm ederek kendi görüşlerini hâkim kılmalarını istediğini belirtmektedir ki, bu müellif de teslîs inancına bağlı bir hıristiyandır. Rivâyet edildiğine göre; Arius'un ortaya attığı görüşü benimseyenlerin sayısı, yediyüzün üstünde imiş. Görülüyor ki, Arius'un tarafını tutanların sayısı, İznik Konsilindeki piskoposların sayısından daha fazladır. Eğer mesele, nisbî çoğunluğun sağlanması meselesi ise, kabul ettikleri incil'lerden de deliller getirerek görüşünü destekleyen Arius'un görüşlerinin kabul edilmesi îcâb ederdi. Arius'un, incil'lerden deliller getirdiğini görünce; muhâlifleri, incilleri tahrîb karârı alarak Mesîh'in tanrılığını iddiâ eden pasajlar ekletmeye başladılar. Şu halde Îsâ'nın tanrılığını kabul eden görüşün gâlibiyet kazanmasında, Konstantin'in iktidârının büyük te'sîri vardır. Rivâyet edildiğine göre; sözü edilen bu üçyüzonsekiz papaz da Mesîh'in tanrılığı konusunda müttefik değilmişler. Ancak Konstantin, hükümdârlık simgesi olan mühürünü, kılıcını ve kamçısını onlara hükmetmek üzere takdîm edince, görüş birliğine vardıklarını söylemişler. Yani hükümdârın arzusunu kabule sevketmiş ve bunun üzerine Konstantin onlarla ayrı özel bir toplantı yapmış. Onlar da gerek hükümdâr korkusuyla ve gerekse makâm ve mevki ihtirâsıyla Mesîh'in tanrılığını kabul etmişler ve halkı da buna inanmaya zorlamışlar.

b) İznik Konsilinde alınan karârlarla, konsil kendisini bir hükûmet farzetmiş ve dinî bir kurul olarak kabul ettirmiştir. Halka bir takım

dinî emirler vererek, ister istemez kendilerine itâat etmelerini buyurmuş ve dinî emirlerin din kitaplarından değil, kendilerinden alınacağını belirtmiştir. Sözleri; ister kudsal kitablara uysun, ister uymasın, ister doğru ister yanlış olsun, bir huccet olarak kabule zorlanmışlardır. Bizzât kendi kudsal kitaplarının emirlerine muhâlefet ederek, birer hükümdâr pozisyonuna girmişlerdi. Nitekim, Matta İncil'inin yirminci bâbında bu husûsta şöyle denmiş : «Fakat Îsâ onları yanına çağırıp dedi : Bilirsiniz ki, milletlerin reîsleri onlara saltanat ederler ve büyükleri üzerine hâkimiyet sürerler. Sizin içinizde böyle olmayacaktır.» (Mattâ İncili bâb 20, 24 - 26).

Ne var ki, hıristiyan din adamları Konstantin'in kendilerine mühür, kılıç ve kırbacını vermekle, hıristiyan kardeşlerine tasallut etmişler ve Konstantin'in arzusunu yerine getirmek için Îsâ Mesîh'e muhâlefet etmişlerdir.

c) İznik Konsili, kendi görüşüne muhâlif olan kitabları, nerede olursa olsun toplatıp yakmayı buyurmuştu. Böylece konsil; görüşüne aykırı hiçbir emrin halka ulaşmasını istememiş ve buna engel olarak gönüllere tahakküm etmeye ve rûhlara eğemen olmaya çalışmıştır. Sadece kendi görüşüne uygun olanların okunmasını, diğerlerinin kökten yasaklanmasını uygun bulmuş, böylelikle muhâliflerinin yollarını tıkamıştı. Elbetteki bu konsil, bu kararlarında suçlu ve hatâlıdır. Nitekim, bilâhare toplanan umûmî nitelikteki konsiller, bu hatâyı kabul ederek, yaktıkları kitabları tekrâr gün ışığına çıkarmaya ve yasakladıkları kitapları kudsal saymaya başlamışlardır. Ahd-i Atîk'in bir çok bölümlerinin okunması yasaklandığı halde, daha sonraki konsiller bu yasağı kaldırmıştı. Kezâ bu günkü hıristiyanlarca muteber sayılan Ahd-i Cedîd'in bölümlerinden Pavlus'un' İbrânîlere mektubu, Petrus'un ikinci mektubu, Yuhanna'nın ikinci ve üçüncü mektubu, Ya'kûb'un mektubu, Yehûdâ'nın mektubu ve Yuhanna'nın vahiyler bölümlerini yasaklamış, bilâhare toplanan konsillerde bu yasaklar kaldırılmıştı.

Şu halde bu konsil, aldığı her karârda bütünüyle isâbetli değildir. Eğer kudsal kitaplarda doğru ile yanlışı ayırdetmek husûsunda yanılmışsa, diğer görüşlerinde de yanılmış olma ihtimâli pek büyüktür. Binâenaleyh diğer görüşleri de tenkîde hedef olabilir. Biz öyle sanıyoruz ki, öteki görüşleri; daha çok eleştirilmesi gereken bâtıl görüşlerdir. Hele inanç esâsları ile alâkalı görüşleri kökten sakattır.

d) İşâret etmemiz gereken bir diğer nokta da bu konsillerin toplandığı sırada Konstantin'in hıristiyanlıktaki durumudur. Acaba İznik Konsili toplandığı sırada kral Konstantin, hıristiyanlığı iyice öğrenmiş bir hıristiyan mı idi ki, toplantıda bazı grubları destekleyecek derecede taraf tutabilsin?

Söyledikleri, kilise tarafından kudsal olarak kabul edilen ve tarihçilerin başı diye isimlendirilen tarihçi Apossiopos diyor ki : «Konstantin yatağa düştüğünde vaftiz olmuştu ve kendisini vaftiz eden de bizzât bendim, çünkü onun dostuydum.»

Bilindiği gibi vaftiz olmak hıristiyanlığa girişin ifâdesidir. Öyleyse konsilin toplandığı sırada, kral Konstantin hıristiyan olmuş değildi. Bu takdîrde gruplardan birisini tutma hakkı yoktu. Biz burada şöyle de diyebiliriz : Kral Konstantin, Îsâ'n'ın tanrılığını kabul ederken, husûsî psikoloji içerisinde hıristiyanlığı putperestliğe yaklaştırıyordu. Veya en azından tercîhini putperestliğe daha yakın olan grupların yanına koyuyordu. Binâenaleyh onun tercîhi, kuvvetli tarafı seçmesi anlamında değildi. Her hâlükârda o, putperest olduğu için putperestliğe en yakın olan grubun görüşlerini tercîh etmişti.

İznik Konsilinin karârları ile Arius tarafından savunulan ve bir tek tanrı bulunduğunu ileri süren tevhîd inancı kökten yıkıldı mı? Konsilde ekseriyet, Arius taraftârlarında değildi. Ancak bir fikrin bütünüyle yıkılması, ekseriyetin benimsemesine bağlı değildir. Çünkü düşünce, ancak düşünce ile alt edilebilir. Daha iyi delil ve daha iyi inanç sistemi getirmedikçe bir fikri yıkmak mümkün olmaz. Binâenaleyh Ariusçu düşüncenin yıkılmasını değil, daha çok gelişip büyümesine vesîle oldu. Bunun için Ariusçu fikirleri benimseyen din adamları, kendilerini gizleyerek çeşitli yollara başvurmuşlar, kral Konstantin'e yaklaşarak onu istismâr edip dinî makâm ve mevkileri işgâl etmek üzere kralın güvenini sağlamayı ve bu sâyede tevhîdçi inançlarını yaymayı denemişlerdi. Tıpkı muhâliflerinin yaptığı gibi onun gücünü, kendi fikirlerinin yayılması için kullanmaya çalışmışlardı.

İbn el-Patrîk'in ifâdesine göre; Nicomedie piskoposu Eusebe toplantıda Ariusçu fikri benimseyenlerin başında yer alıyordu. Konsil, aleyhte bir görüş benimseyince ve karârlarına muhâlif olanlar afaroz edilince, fikrinden döndüğünü söyleyerek kralın istediği yönde oy kullanan üçyüzonsekiz kişinin karârını kabul ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Konstantin, onun afaroz karârını kaldırdı. Ve onu İstanbul patriği yaptı. Eusebe, İstanbul patriği olunca gizli gizli Arius'un vahdâniyetçi görüşünü yaymaya başladı. Bölgesel nitelikte olan sur (Tyre) konsili toplanınca o ve İskenderiyye Patriği sûr'da toplanan bu konsile katıldılar. (328) Eusebe, bu toplantıyı fırsat bilerek Arius'un görüşlerini açıkladı ve Îsâ'nın tanrı olmadığını ilân etti. Bu konsilde tevhîd inancına bağlı bir çok din adamı bulunduğu için, İznik konsilinde olduğu gibi vahdâniyetçileri hemen afaroz edemediler. Ancak İskenderiyye baş râhibi ile toplantıya katılan diğer üyeler arasında uzun uzadıya tartışmalar oldu. Bu tartışmalar, söz planında kalmayıp fiiliyata da intikâl etti

ve İskenderiyye başpiskoposunun dövülmesine kadar vardı. Rahib kendisini toplantıda hazır bulunan kralın yeğeninin yanına sığınmakla kurtulabildi.» Biz bu hâdiseleri naklederken ilk hıristiyanlar arasında tevhîd akîdesine bağlı büyük bir grubun bulunduğunu ve bu grubun inançlarına sımsıkı bağlı olduğunu ifâde etmek istiyoruz. Hıristiyan kaynaklarının anlattıklarına göre, İznik (Nicee) konsilinde ve özellikle de Sûr (Tyre) Konsilinde çoğunluk tevhîdçi görüşü benimseyen din adamları tarafındaydı. Hattâ Sûr Konsilinde, İskenderiyye başpiskoposu'nun dışında hepsi vahdâniyetçi görüş taraftârları idi. Şu halde aslolan, tevhîd akidesidir. Okuyucularımız bunu, hıristiyan kaynaklarından rahatlıkla anlayabilirler. Îsâ'nın tanrılığını söyleyen fikir, bilâhere hıristiyanlığa sokulmuştur. Kral Konstantin herne kadar Îsâ'nın tanrı olduğu görüşünü benimseyenlerin yanında yer alıyorsa da, çoğunlukla karşı tarafı da ezmek istemiyordu. Nitekim Sûr Konsilinde ekseriyet, vahdâniyetçilerin tarafında idi. Ve İznik Konsilinin karârlarına karşı görüşü benimseyenler çoğunlukta olduğu halde, kral onlara ses çıkarmamıştı Arius'çu vahdâniyet inancına en çok karşı çıkan, İskenderiyye kilisesi idi. İskenderiyye kilisesi iki kez Arius'u afaroz etmiş ve kilise câmiasından uzaklaştırmıştı. Sûr Konsilinde Arius'çu görüşe karşı çıkan ve dayak yiyen de Îsâ'nın ulûhiyetine kâil olan İskenderiyye patriği idi.

Şu halde diyebilir miyiz ki; İskenderiyye'de Neoplatonist felsefe anlayışının meydana getirdiği teslîs akîdesi, İskenderiyye patriği kanalı ile hıristiyanlığa sokulmuştur. Gerçekte hıristiyan inançlarında böyle bir akîde mevcud değildir. İşte bu soruya doğru bir cevâb vermek, hıristiyanlık tarihinin kapalı kapılarını açacak bir anahtar olacaktır. Hıristiyanlığın tevhîdçi düşünceden, putperest düşünceye nasıl dönüştüğünü öğrenmek isteyenler, bu anahtarı kurcalamaya çalışsınlar.

Ariusçular, Allah'ın birliği inancını benimsemekle kalmamışlar, Îsâ'nın tanrılığı inancına da savaş açmışlardı. Bu arada bir çok hıristiyan da, kendi taraflarında yer almıştı. Kral Konstantin'in ölümünden sonra oğlu Konstantin'in kendi saflarında yer alması için büyük gayret sarfettiler. Yeni kralın çevresini sararak tevhîdçi görüşü aşılamaya ve bunun hıristiyanlığın aslını teşkîl ettiğini benimsetmeye çalıştılar. Tevhîd akîdesine aykırı görüş beyân eden piskoposların, Hz. Îsâ'nın emânetine ihânet ettiklerini belirttiler. Ve o çağdaki hıristiyan çoğunluğun, Allah'ın birliğine inandıklarını anlattılar. İbn el-Patrik'in anlattığına göre: «Ariusçu vahdâniyet görüşü, Konstantinopolis (İstanbul), Antakya (Antioche), Babil ve İskenderiyye'de hâkimiyet sağlamıştı. Mısır ve İskenderiyye'li hıristiyanların çoğu Ariusçu idiler. Hattâ Mısır ve İskenderiyye kilisesini bir ara ellerine geçirerek İskenderiyye patriği Athanaus'u yerinden alarak öldürmek istedilerse de patrik kaçtı.

İbn el-Patrîk'in ifâdesine göre, Kudüs Piskoposu, Ariusçu olmadığı için Ariusçular tarafından öldürülmek istenmiş, ancak piskopos kaçarak canını kurtarmıştı. Kudüs halkı, Ariusçu olmayan piskopos Korilles'e karşı çıkarak öldürmek istediler. Piskopos kaçınca yerine, Ariusçu olan Herakleius'u geçirdiler. İşte görülüyor ki, tevhîdçi inanca sahip olanlarla Îsâ'nın tanrılığını öne sürenler arasında büyük bir mücâdele devâm ediyor ve kimi zaman bunlar, kimi zaman da onlar, gâlib geliyorlar. Birinciler başlangıçta hem inanç bakımından hem de sayıca çoğunluktalar, ama ikinciler iktidâr bakımından onları alt etmesini biliyorlar. Putperest düşüncenin etkisi altında bulunuyorlar. Hıristiyanlığı putperest bir din haline getirebilmek için, eski Roma paganizmi ile tevhîdçi hıristiyanlık dinini uyuşturmak için çalışıyorlar. Ne yazık ki, iktidâr kimin elinde ise o taraf, galebe çalıyor ve karşı tarafı alt ediyor. Böylece hıristiyanlık, bir yığın efsâneler halinde putperest bir inanç sistemine dönüşüyor ve hak mezheb mağlûb oluyor. Netîcede Ariusçular, alt ediliyorlar ve tanrının birliği yerine üçlü bir tanrı ve Îsâ'nın ulûhiyeti fikri kabul ediliyor.

İznik (Nicee) konsilinde Hz. Îsâ'nın tanrılığı, babanın oğlu olduğu ve baba ile aynı cevhere sahib olduğundan kadîm olduğu karârlaştırılmış fakat Rûh'ül-Kudüs konusuna temâs edilmemişti. Ruh'ül-Kudüs bir tanrı mı idi, yoksa yaratılmış bir rûh mu idi? Bu konuda İznik Konsilinde bir karâr alınamamıştı. Bu yüzden hıristiyanlar arasında Rûh'ül-Kudüs'ün tanrı olmadığı inancı yaygınlaşmıştı. Ancak Neoplatonist felsefenin beşiği durumunda olan İskenderiyye başpiskoposluğu, teslîs unsurunun ve Îsâ'nın tanrılığı inancının önemli bir esâsı olması hasebiyle Rûh'ül-Kudüs'ün ulûhiyetini kabul ediyor ve kâinâta üç kuvvetin hâkim olduğunu belirtiyordu. Bunların sırasıyla ilk yaratıcı güç, akıl (oğul-Îsâ), bir de rûh (Rûh'ül-Kudüs) olduğunu belirterek her hıristiyanın buna inanması gerektiğini söylüyordu. İşte bu sıralarda Macedonius adında bir kişi çıkarak Rûh'ül-Kudüs'ün tanrı olmadığını, yaratılmış olduğunu ilân etti. Bu görüş halk arasında yayıldı, karşı çıkan veya reddeden olmadı. Bu durum krala ve devleti yönetenlere; halkın bozulduğu, Ariusçu görüşün halk arasında hakîmiyetini devâm ettirdiği ve Macedonius'un, Rûh'ül-Kudüs'ün kadîm bir tanrı olmadığını ve mahlûk olduğunu ileri sürdüğü şeklinde anlatıldı, yeni bir konsil toplanıp, İznik Konsilinde karârlaştırılan inanç sistemi doğrultusunda bir karâra varmaları istendi.İşte Milâdî 381 yılında İstanbul'da, başlarında İskenderiyye patriği olmak üzere yüzelli kişilik piskoposlar topluluğu bir araya gelerek bu konuyu tartıştılar. Bu sayıdan da anlaşılıyor ki; bu konsil, genel nitelikte bir konsil olmayıp, bölgesel toplantı mâhiyetindedir. Ancak kilise tarafından umûmî bir toplantı olduğu

açıklanmış ve aldığı karârlar da bütün hıristiyanlara kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

Bu konsil, önce bir baş seçmek için toplantı yaptı. Çoğunluk İstanbul piskoposu Macedonius'u (Piskoposluk yılı 362) seçti. Böylece İskenderiyye Kilisesi bir kenara itildi. Halbuki daha önce İznik Konsilinde; konsil başkanlığına şimdiki İskenderiyye piskoposunun selefi seçilmişti. Bu ise İskenderiyye Kilisesinin görüşlerine aykırı bir karârın çıkmasını sağlayacak bir husûs olarak kabul edildi. Bu husûsta İbn el-Patrîk şöyle demektedir : «İskenderiyye patriği Timetaius şöyle dedi : Bizim için Rûh'ül-Kudüs, Allah'ın rûhundan başka bir mânâ ifâde edemez. Allah'ın rûhunu onun hayatından farklı mütâlaa edemeyiz. Eğer Rûh'ül-Kudüs mahlûktur, dersek Allah'ın da mahlûk olduğunu söylemiş oluruz. Böyle bir görüşü öne süren kişiyi tekfîr ederiz ve onu afaroz etmemiz îcâb eder. Böylece Macedonius'un görüşüne karşı bir karâr alınarak onu ve taraftârlarını te'lîn ettiler ve bilâhere Macedoniusçuları da afaroz ettiler.» Şu halde İskenderiyye patriği ve taraftârları, bilâhere İstanbul konsilinde hâkimiyeti sağlamışlar ve görüşlerini benimsetmişlerdi. İbn el-Patrîk'in ifadesine göre; Rûh'ül-Kudüs'le Allah'ın rûhu aynı mütâlaa edilmiş ve birleştirilmiştir ki, bu noktada kabule şâyân hiç bir esâs yoktur. Çünkü Rûh'ül-Kudüs'ü Allah yaratmış, onu kendisi ile insanlar arasında bir mütevassıt olarak vahyine mazhar kılmıştır. Şu halde Rûh'ül-Kudüs'le Allah'ın kendi zâtı arasında bir bağlantı kurulamaz. Ancak İstanbul Konsili böyle bir bağlantı kurarak görüşünü dinleyicilerine inandırmıştır. Böylelikle de İskenderiyye'de hâkim olan Neoplatonist felsefenin üçlü ilâh görüşünün değişik bir şeklinden ibâret bulunan teslîs inancı İskenderiyye patriği tarafından hıristiyanlara empoze edilmişti. Görülüyor ki; İstanbul Konsilinde, İznik Konsilinden farklı olarak üçüncü bir uknûm kabul edilmiştir. Bu husûsta bir çok pasajlarını naklettiğimiz İbn el-Patrîk şöyle demektedir : «İznik'te toplanmış olan üçyüzonsekiz papazın karârlarına ilâve olarak, İstanbul Konsili babadan doğma, diriltici rûha sahib bulunan Rûh'ül-Kudüs'ün de aynen baba ve kendisine secde edilen oğul gibi inanılması gereken bir ilâh olduğunu kabul etti. Babanın, oğlun ve Rûh'ül-Kudüs'ün üç uknûm, üç cevher, üç özellik olup; üçlükte birlik, birlikte üçlük olduklarını, üç uknûmda birleşmiş tek bir birlik olup, bir tek tabîatta, tek bir cevherde, bir tek ilâh olduğunu ilân ettiler.»

Böylece teslîs akîdesi yerleşmiş oldu. Fakat konsillerin işi yine de bitmiyordu. Çünkü daha bir çok ihtilâf konuları vardı ve zaman zaman bunları halletmek üzere toplandılar.

Teslîs inancı kabul edildikten sonra, hıristiyanlar arasındaki ilk ihtilâf, şöyle zuhûr eder. 428 senesinde İstanbul patriği olan Nesturius, uknûm ve tabîat bakımından farklılık olduğunu ve ulûhiyet uknûmu-

nun babadan doğduğunu ve ona nisbet edileceğini, tabîatın ise insandan doğduğunu ve ona nisbet edileceğini, binâenaleyh insanın (İsâ'nın) Meryem'den dünyaya geldiğini ve Meryem'in ilâh anası olamayacağını ilân etti. Nesturius, Hz. İsâ hakkında —İbn el-Patrîk'in anlattığına göre— şöyle diyordu : «Mesîh olduğunu söyleyen bu insan, sevgi sâyesinde baba ile birleşmiştir. Onun Allah veya Allah'ın oğlu olduğu söyleniyor ki; bu gerçekten değil mevhibe iledir.»

Buradan da anlaşılıyor ki; onlara göre Mesîh, insanlar arasında zuhûr etmiş, hiçbir şekilde tanrı olmayan fakat Allahın lutfettiği âyetlerle, kudsiyetlerle mübârek olan bir zâttır. Bunun için Nesturius'un görüşü, diğerleri gibi papazların ve râhiblerin koydukları inanç esâslarından neş'et etmiyor, daha çok öze ilişkin olup, inanç konuları ve hıristiyanlık dininin rükünleri ile alâkalı bir ihtilâf idi. Zîrâ Nesturius'un İsâ Mesîh'in bir tanrı olmadığını, aksine bereket ve nimetle doldurulmuş bir insan olduğunu veya Allah tarafından ilhâma mazhar olup günâh işlememiş ve yanlış bir şey yapmamış birisi olduğunu kabul ediyordu. Şu halde Nesturius, Hz. İsâ'nın insanüstü bir kişiliğe sahip bulunduğunu kabul ediyor, ama ulûhiyetine inanmıyordu. Nesturius İstanbul Patriği olarak önemli bir yer işgâl ettiği için bu görüşünü açıkça ilân ederek çevreye yaymaya çalışıyordu. Fakat diğer piskoposlar, özellikle Roma başpiskoposu Nesturius'un görüşüne karşı çıkmış ve la'netlemişti.

Nesturius'un bu görüşleri, İskenderiyye patriğine de ulaştı. İskenderiyye, Antakya ve Roma piskoposları arasında karşılıklı haberleşmeler oldu. Ve bu konuyu tartışmak, Nesturius'u tevbe etmeye çağırmak, şâyet kabul etmez de görüşünde ısrâr ederse afaroz etmek üzere Efesos'ta bir konsil toplanmasını karârlaştırdılar. Bu konsil, görüşünü anlatması için Nesturius'u da çağırdı. İki taraf kendi görüşünde ısrâr ediyordu. Ancak Nesturius ve Antakya patriği bu konsile katılmadılar. İkiyüz kadar piskoposun bir araya geldiği Efesos Konsilinde şu karârlar alındı : «Bâkire Meryem tanrının anasıdır. İsâ Mesîh gerçek bir tanrı ve iki tabîata sahib bir insandır. Uknûm bakımından İsâ ile Allah aynıdır.»

Bu konsilde Nesturius'un la'netlenip afaroz edilmesi de karârlaştırılmıştı.

Bu haber, Antakya patriği Jean'a ulaşınca, kızarak konsile karşı çıktı. Konsile katılan üyeler iki kısma ayrıldılar. Bir kısmı, konsilin aldığı karârları kabul ederek şöyle bir bildiri neşretti : «Azîze Meryem, bâkire olup rabbımız ve tanrımız olan lâhûtiyet (tanrılık) bakımından babasıyla, Nâsûtiyet (beşeriyet) bakımından insanlarla bir olan, İsâ Mesîh'i dünyaya getirmiştir.» Böylece iki tabîatta bir tek uknûmun birleştiğini ilân ettiler. İskenderiyye patriği bu karâra önce karşı çıktı, sonra —bazı rivâyetlere göre— karârı kabul ettiğini söyleyerek onlara

uydu. Fakat bu rivâyet, doğru değildir. Aslında Nesturius bu karâra karşı çıkmış olup Mısıra sürülmüştü. Fakat Nesturius'un görüşü Mısır'da gelişme zemîni bulamamış, ancak Nusaybin civârında, Irak'ta, Musul'da ve Mezepotamya'da gelişebilmiştir. Burada yaşayan hıristiyanların büyük bir kısmını Nestûrîler teşkîl ederler.

431 yılında Efesos'ta toplanan konsil Hz. Îsâ'da insanlık ve tanrılık unsurlarının birleşmesi mes'elesini halledemedi. Ve Nesturius'un görüşü de bütünüyle reddedilemedi. Her ne kadar Nesturius, Mısır'a sürülerek kendisine işkenceler yapıldı ise de, Nastûrîlik bilâhare Doğuda yayılarak gelişme zemîni buldu. Böylece mesele hallolmak şöyle dursun, daha da karıştı ve İskenderiyye Kilisesi, bir grup piskoposu toplayıp bir konsil teşkîl etmek maksadıyla işe koyuldu. İskenderiyye Kilisesinin görüşüne göre Mesîh'te lâhûtiyet ve nâsûtiyet (tanrılık ve insanlık) tabîatı birleşmiştir. Bu gâye ile katolik kilisesinin hırsızlık konsili diye adlandırdığı, İkinci Efesos Konsili toplandı (449). Ve işte bu konsillerde Îsâ'nın nâsûtiyet ve lâhûtiyet tabîatı ortaya atıldı.

İstanbul patriği Flavius, bu karâra karşı çıkarak konsilden ayrıldı ve alacağı karârı kabul etmeyeceğini ilân etti. O zaman konsil üyeleri arasında büyük bir kargaşa çıktı. Az kalsın İstanbul patriği öldürülecekti. Bu konsilin aldığı karârların kabul edilip edilmeyeceği, uzun süre tartışma konusu oldu. Kimisine göre bu konsil, umûmî nitelikte olmadığı için, tüm kilisenin görüşünü yansıtıcı ve bağlayıcı değildi. Kezâ bu konsilin afaroz karârlarının uygulanıp uygulanmayacağı, yerinde olup olmadığı konusunda da tartışmalar genişledi. Kraliçe Theodeose Bizans tahtına geçince, bu ihtilâfı halletmek için Chalcedoine'de (Kadıköy) bir konsil toplamayı karârlaştırdı. Konsile beşyüzyirmibeş piskoposla kraliçenin kocası katıldılar. Roma temsîlcilerinin ilk işi, İskenderiyye patriği Dioscore'yi meclisten kovmak oldu. Konsil başkanı ve kraliçenin kocası; Dioscore'nin meclisten çıkarılmasının sebebini sordular. Bizans temsîlcileri de İskenderiyye patriği, Dioscore'nin peygamberlik kürsüsünün sahibi olan Bizans patriğinden izin almadan bir konsil teşkîl ettiğini söylediler. Fakat hükûmet temsîlcileri, bu sakat görüşü kabul etmeyip Dioscore'nin konsilde kalmasını karârlaştırdılar. Ne varki daha önceki konsilde olduğu gibi, bu konsile de başkanlık etmesini kabul etmediler. Çünkü başkanlık mevkii, imparatoriçenin adamlarının elinde idi. Bu sırada birçok gürültü ve patırtı çıktı. Öyle ki hükûmet temsîlcileri onlara «dini temsîl eden papazların ve piskoposların böylesine çirkin hareketlerde bulunmaları, bağırıp çağırmaları ve birbirleriyle dövüşüp küfürler yağdırmaları doğru değildir. Size yakışan, halka örnek olmak ve işi mantık çerçevesi içinde sükûnetle halletmeğe çalışmaktır. Bunun için birbirinize saldıracağınıza, birbirinizi iknâ' etmeye çalışın ve muhâliflerinizin fikrine cevâb verin.» diye seslendi.

Böylece çok katı ve mutaassıbâne bir ortamda tartışmalar uzadı gitti. Nihâyet Hz. İsâ'nın bir tabîatta değil, iki tabîatta olduğunu, ulûhiyetin ve nâsûtiyetin başlı başına birer tabîat olup, İsâ'da her ikisinin bulunduğu kabul edildi.

İbn el-Patrîk, Chalcedoine konsilinin aldığı karârları açıklarken şöyle demektedir : «Konsil bâkire Meryem; babası bakımından ilâhi tabîata, insanlar bakımından beşerî tabîata sahib olan rabbımız İsâ Mesîh'i doğurmuştur. İsâ Mesîh'in iki tabîatı vardır. Bir Uknûm ve bir yüze sahiptir.» Bu konsilde Nesturius'un ve Dioscore'nin görüşlerinin ve onların görüşlerinde olanların la'netlenmesi kabul edildi. Kezâ ikinci Efesos Konsilinin de tel'în edilmesi kabul edildi. Bu arada Dioscore'nin Filistin'e sürgün edilmesi karârlaştırıldı.

Bu konsille hıristiyanlar arasındaki ihtilâflar daha da büyümüş ve gelişmiştir. Bu konsilde, Hz. İsâ'nın biri insanlarla beraber insancıl, diğeri de tanrısal nitelikte iki tabîatı olduğu ve oğlun Uknûmunun bu iki tabîattan meydana geldiği kabul edildi. Böylece Nestûrîlere zıd düşen bir görüş benimsenmişti. Çünkü onlar, oğulun Uknûmunun iki unsurdan değil, sadece İnsancıl unsurdan meydana geldiğini (monofizist) kabul ediyorlardı. Kezâ Hz. İsâ'nın bir tek tabîat sahibi olup Rûh ül-Kudüs ve bâkire Meryem'den meydana gelen tanrısal bir unsurun beden haline geldiğini ve bu bedenin her türlü ayrılmadan, istihâle ve karışıklardan uzak olarak cevher ve zât bakımından tek olduğunu kabul eden ve bu teklikle cesed haline gelmiş olan oğulun iki irâde ve tabîattan müteşekkil bir varlık haline geldiğini ileri süren Efesos konsilinin karârlarına da karşı çıkılmıştı. İşte bu konsilde alınan karârların te'sîri, çok açık ve hızlı oldu. Çünkü Mısırlılar, kendi kilise temsîlcilerine yapılan hakâreti duyunca; kızdılar ve konsilce alınan karârları dinlememeyi kabul ettiler. Bu husûsta Mısır hıristiyanlarının tarihi adlı kitabın yazarı şöyle diyor : «Mısırlılar kendi patriklerine yapılan hakâretleri ve alınan aforoz ve azil karârını işitince, kızıp köpürdüler ve bu hükmü çıkaran konsilin karârlarını kabul etmeyeceklerini açıkladılar. Patrik görevinden alınmış da olsa ona inanacaklarını belirttiler. İmparator ve patrik karşı çıksa da bu karârlarını yürüteceklerine and içtiler. Çünkü Mısırlılar, kendi din liderlerine yapılan hareketin bir saldırı niteliğinde olduğunu kabul ediyorlardı.»

İşte bu yüzden, Mısır'lılarla Bizans'lılar arasında şiddetli tartışmalar başgösterdi. İstanbul patrikhânesinin kendi istekleri olmadan ve kendi mezheblerine uymayan bir patrik ta'yîn etmesini kabul etmediler ve fırsat buldukça direttiler. Dioscore'nin sürgün edilmesi Mısırlıların ona bağlanmalarına karşı koyamadı ve İbn el-Patrîk'in ifâ-

desine göre : «Filistin'e ve Kudüs'e sürülünce, orada bulunan kimseleri de ifsâd ederek kendi görüşünü benimsetti.»

İstanbul'da bulunan Bizans patriği, Mısır'a her patrik ta'yîn ettiğinde Mısırlılar, kendi mezheblerinden olmayan din liderlerine karşı çıkıyorlardı. Bunca olup bitenlerden sonra, kendi dinî liderlerini kendilerinin seçmesini istiyorladı. Ancak Bizans İmparatorları, çoğunlukla kendilerinin gönderdiği dinî lidere uymalarını emrediyor, bazan da işi idâre yoluna koyuluyorlardı. Mısır'lıların kendi mezheblerine uygun patrîk seçmesine göz yumuluyordu. Yıllar, böylesine kimi zaman tatlı ve yumuşak, kimi zaman da acı ve sert olaylarla geçip gidiyordu. İşte bu sıralarda Mısır'da beliren mezheb taraftârlarıyla, Bizans İmparatorluğunun merkezi olan veya arapların ifâdesiyle krallık payitahtı olan İstanbul patrikhânesinin taraftârları arasında, devletin muhtelif bölgelerinde bölünmeler ve karışıklıklar zuhûr ediyordu. Çünkü Mısır hıristiyanlarının görüşünü kuvvetle savunan ve te'sîrli konuşmalarıyla halk üzerinde etkili olan bir kişi faâliyetini genişletmişti. Jacques Baradaî (541 - 578) adında birisi, 6. y.y. sonlarına doğru Bizans İmparatorluğunun sahip olduğu topraklarda dolaşarak, halkı Mısır Kilisesinin inançlarını benimsemeye teşvîk ediyordu. Öylesine cesâretle hareket etmekte idi ki, hiç kimse onu eylemlerinden alıkoyamıyordu. Söylentiye göre; binlerce papaz ve râhible seksendokuz piskoposu kendi görüşüne çekmişti. İşte o günden itibâren Hz. Îsâ'nın tek tabîatlı olduğunu kabul eden Ya'kûbîlik (Jacobite) mezhebi ortaya çıktı. Mezhebe bu adın verilmesi; önderi olan Jacques Baradaî'ye nisbetinden dolayı idi. Fakat Mısır kıbtî Kilisesine Ya'kûbîler adı verilmesi yanlış ve hatâdır.

Chalcedoine Konsilinin karârı, Mısır Kilisesinin Batı kilisesinden bütünüyle ayrılmasına sebeb olmuştur. «Mısır hıristiyanları tarihi» adlı eserin yazarı Mısır kilisesinin inançlarını şöyle dile getiriyor : «Doğru yolda olan kilisemiz Habeş, Ermenî ve Süryânî Ortodoks kiliseleri ile birlikte Crrille ve Dioscor'e îmânını belirterek Allah'ın bir tek zâtı olduğuna ve bunun baba, oğul ve Rûh ül-Kudüs'ün Uknûmlarından meydana gelmiş üçlü bir Uknûma sahib olduğuna inanır. Oğlun Uknûmu Rûh ül-Kudüs'ten ve bâkire Meryem'den doğarak beden haline inkılâb etmiştir. Onun cesedi, karşılıklı karışmadan uzak bir tek zât ve cevhere sahiptir. Ondan tamâmen ayrı değildir. Böylece cesed haline gelmiş olan oğul; iki tabîattan müteşekkil bir tabîat ve birlik haline gelebilmiştir.»

Yukarda dört konsil üzerinde etrâflıca ma'lûmât vermeye çalıştık. Bugünkü hıristiyan inançları, o dört konsilde karârlaştırılmıştır Birincisi Îsâ'nın tanrılığını, ikincisi Ruh ül-Kudüsün tanrılığını, üçüncüsü de Îsâ'nın yalnız ilâh olmadığını, ilâhlık ve insanlık unsurların-

dan oluşup Meryem tarafından dünyaya geldiğini karârlaştırmıştı. Dördüncü konsil ise, Mesîh'in bir tek tabîattan değil birbirinden ayrı iki tabîattan meydana geldiğini kabul etmişti. İlk üç konsilin umûmi nitelikte ve bağlayıcı konsiller olduğu bütün hıristiyanlarca kabul edildiği halde, dördüncü konsilin Mısır kiliselerince kabul edilmediğini ve ona uyan kiliselerde de reddedildiğini görmüştük.

Bundan sonra toplanan konsillerde, hıristiyanlar arasında bir görüş birliği te'mîn edilememiştir. Çünkü Chalcedoine konsilinden sonra Mısır kilisesi Bizans patrikhânesinden ayrı başlı başına bağımsız bir kilise haline gelmişti ve bu konsillerde Mısır kilisesinin görüşüne yer verilmemiştir. Bunun için biz de hıristiyanlığın inanç sistemi bakımından pek ehemmiyet ifâde etmeyen ve bütün hıristiyanlarca ittifâkla kabul görmüş olmayan bu konsiller üzerinde fazlaca durmaya gerek görmüyoruz.

Beşinci konsil 553 senesinde İstanbul'da toplanmış İkinci Constantinaple Konsil adını almıştır.

İbn el-Patrîk'e göre; bu konsilin toplanmasının sebebi; bazı piskoposların rûhların tenâsuhu inancını kabul etmeleridir. Hattâ bazı papazlar kıyâmet diye bir şeyin bulunmadığını öne sürüyorlardı. Yine bu konsilin toplanmasının bir diğer nedeni de bazı piskoposların Îsâ'nın şahsının gerçekten var olmayıp hayâlî olduğunu ifâde etmeleridir. İşte 553 yılında İstanbul'da toplanan dörtyüz piskopos bu tür inançları benimseyen papazların tel'înine ve hıristiyanlık câmiasından kovulmasına karâr verdiler. Yalnız bu karârı vermekle de kalmayıp daha önceki konsillerin karârını kabul ettiklerini ve Mısır kilisesinin benimsediği, iki tabîatlı Mesîh inancının doğru olmadığını önerdiler.

Milâdî 7. yüzyılda (667) adı Jean Maren olan bir adam, Mesîh'in iki tabiat fakat bir tek irâdeli kişiliğe sahip olduğu, iki tabîatın bir kişide birleştiğini ortaya attı. Bu sözler patriklerin hoşuna gitmemiş olacak ki, imparator Constantin Ogonat (665 - 685) bir konsil toplanmasını ve Îsâ Mesîh'in iki tabîatlı ve iki irâdeli olduğunu karârlaştırmasını istediler. «Biz Mesîh'in iki irâdesi, iki tabîatı ve iki eli olup bir tek uknûma sahip olduğuna inanıyoruz. Aksini iddiâ edenleri tel'în ediyoruz.» diyorlardı. İşte bu vesileyle miladî 680 yılında İstanbul'da altıncı konsil toplandı. Bu toplantıda Îsâ'nın bir tek irâdeye sahib olduğunu söyleyenlerle, bir tek tabîata sahib olduğunu söyleyenler afaroz edildiler. Bu konsile ikiyüzseksendokuz piskopos iştirâk etmişti, aldıkları karâr metinleri şöyle idi : «Biz inanıyoruz ki; üçün biri ezelî kelime olsa, dâim olan ve bir Uknûmda tanrı babaya eşit olan nâsûtiyeti ile tanınan ve özü itibâriyle tamâmen lâhûtî olan tanrımız Îsâ Mesîh'tir. İki tabîatlı, iki fiili ve iki irâdesi bulunup bir tek Uknûmdan ibârettir. Chalcedoine konsilinde kabul edildiği gibi, tanrının oğlu

tanrı, Kutsal Azîze ve Bâkire Meryem'den düşünen ve konuşan rûh halinde bir insan cesedine girerek dünyaya gelmiştir. Bu, insanları seven tanrının rahmetidir. Ona beşerî haller ilişmiş değildir. O insana benzer tarafı ile beşerî işler yapar ve tanrıya benzer tarafı ile de tanrı vazîfesi yapar, o biricik oğludur. Gerçekte kudsal İncil'in dediği gibi et haline gelmiş ve cesede bürünmüş bir sözdür. Ezelî yüceliğinden hiçbir şey değişmemiştir. O iki eylemi, irâdesi ve tabîatıyla ilâh ve insandır. Bu iki tabîatıyla tanrının sözü kemâl bulur ve bu iki tabîat birlikte hareket eder. Birbirine zıt olmayan irâdelere sahiptir.» İbn el-Patrîk'in ifâdesine göre İstanbul'da toplanan altıncı konsilin karârları bunlardır. Bu konsilin aldığı karârlar sonucunda Mârûnî'ler Bizans patrikhânesinden ayrılmışlardır. Nitekim daha önceki konsilde de Mısır kıbtî kilisesi ve onlara bağlı olarak Habeş, Ermeni ve Süryânî kiliseleri patrikhâneden ayrılmıştı.

Genel nitelikte olmayan (Oecomenique) bir diğer konsil de **5.** Konstantin'in emri ile 754 senesinde toplandı. Bu konsile muhtelif bölgelerden din adamları katıldı. Ve ibâdet esnâsında resim ve heykellere tapınmak yasaklandı, bâkire Meryem'den şefaat isteme kaldırıldı. Kraliçe İrence'nin emri ile İznik'te (Nicèe) 787 senesinde ikinci İznik konsili (yedinci konsil olarak) toplandı. Bu konsilde üçyüzyetmişyedi piskopos, Îsâ Mesîh'in resimlerinin kudsal olduğunu, ancak onlara ibâdet edilemeyeceğini karârlaştırdı : «Resimlerin sadece kudsal yapılarda, kiliselerde bulunması ve dinî âyin için giyilen elbiselere işlenmesiyle yetinilmeyip evlere, sokaklara asılması karârlaştırılmıştır. Çünkü Rabbımız Îsâ Mesîh'in, kudsal annesini ve kudsal kişileri ne kadar çok seyredersek onları daha çok sever ve hatırımızdan çıkarmayız. Böylece onlara, saygımız daha da artar. Onun için bu kişilerin resimlerine ibâdet değil saygı ve ikrâm için hürmet etmemiz gerekir.» İşte büyük bir kilise grubunca uygun karşılanan yedinci konsilin karârları da budur. Ancak bazı kiliseler bu karârı kabul etmemişlerdir.

Sekizinci konsilde, İstanbul Ortodoks patrikhânesinin başını temsîl ettiği Doğu kilisesi ile Batı kilisesi birbirinden ayrılmışlardır.

Yukarda hıristiyan mezheblerinin birbirlerinden ayrılış nedenlerini görmüştük. Bu ayrılığın esâs nedeni Îsâ'nın tabîatı idi. Ancak bu konsillerde Rûh'ül-Kudüs konusuna temâs edilmemişti. Rûh'ül-Kudüs'ün neden neş'et ettiği bahis mevzûu olmamıştı. Nihâyet İstanbul patriği Rûh'ül-Kudüs'ün doğuş sebebi hakkında hüküm vererek; yalnızca babadan neş'et ettiğini karârlaştırdı. Ancak bu karâra Roma kilisesinin başı olan Papa itirâz ederek dedi ki : «Rûh ül-Kudüs'ün doğuşu yalnız babadan değil, baba ve oğuldandır.» Her iki grup kendi görüşünü destekleyerek faâliyetler yaptılar ve konsiller kurdular. Her iki grup ta kendi konsillerinin (oeconemique - genellik taşıyan) konsil olduğunu

iddiâ ettiler. Her iki grup diğerlerini ilzâm ve afaroz ediyordu. Her ihtilâfta olduğu gibi, bir grup diğer grubu hıristiyanlık çerçevesinden çıkmakla ithâm ediyordu.

İstanbul Patriği, Rûh'ül-Kudüs'ün sadece babadan neş'et ettiğini söylüyor idi. Ayrıca patrik, Roma kilisesinin irâdesi dışında patriklik makâmına oturmuştu. Çeşitli hîlelerle, patriğin makâmından uzaklaştırılmasından sonra İstanbul'da 869 senesinde bir konsil toplandı ve üç maddelik bir karâr kabul etti :

a) Rûh'ül-Kudüs, Baba ve Oğuldan neş'et etmiştir.

b) Hıristiyanlık akîdesiyle ilgili hüküm mercii Roma kilisesidir.

c) Roma kilisesinin aldığı bütün karârlar, tüm hıristiyanlar için geçerlidir.

Bu konsillerde gelenek haline gelen afaroz müessesesi çalıştırılıyor ve patrik Photius afaroz ediliyordu. Fakat patrik Photius, tekrâr makâmına geçerek İstanbul'da 879 senesinde bir konsil topladı. 869 senesinde bir konsil topladı. 869 senesindeki konsile Batı Konsili adı verildiği gibi, bu konsile de Doğu Konsili adı verildi. Patrik Photius, ilk konsilin aldığı karârları reddetti. Rûh'ül-Kudüs'ün yalnızca Babadan doğduğunu karârlaştırdı ve her iki kilise öbürünü geçersiz sayıyor ve kâfirlikle ithâm ederek kendi konsilinin geçerli olduğunu öne sürüyordu.

İşte bu iki konsil, kilise câmiasının ikiye ayrılmasına sebep olmuştu. Birisi, Doğu Yunan kilisesi, öbürü de Batı Lâtin kilisesi idi. Batı Lâtin kilisesinin rûhânî lideri papa idi. Onun kendisine hâs apayrı bir hâkimiyet alanı mevcûddu.

Katolik kilisesi, kendisini peygamber Petrus'a nisbet ediyor ve ilk kurucularının havârîlerin başı ve büyüğü olan Petrus olduğunu öne sürüyorlardı. Onlara göre; papalar, Petrus'un halîfeleriydi. Batı kilisesi adının verilmesinin sebebi ise, Batı dünyasında hâkim olmasıydı. «Papalık tüm kiliselerin anası ve öğreticisi olarak adlandırılır. Bu haklıdır. Çünkü geleneksel hıristiyan ta'lîmleri, konsil nizâmları ve kilise teşkîlâtı papaların yorumlarına dayanır. Papalık özellikle İtalya'da, Fransa'da, Belçika'da, İspanya'da, Portekiz'de ve dünyanın diğer memleketlerinde hâkim olan rûhânî kilisedir.»

Yunan kilisesi ise, bağlıları çoğunlukla şarkta olması münâsebetiyle Doğu veya Rum Ortodoks kilisesi adını alır. Ortodoks kilisesi ile Katolik kilisesi, hıristiyanlık âdetlerinin çoğunda müşterektirler. Yalnız Katolik kilisesi, Rûh'ül-Kudüs'ün sadece Babadan doğduğunu kabul eder. İki kilisenin ayrıldığı konsile kadar toplanmış olan konsilleri geçerli sayar, ondan sonraki konsilleri ve Roma'da bulunan, katolik âleminin lideri papanın hâkimiyetini ve başkanlığını kabul etmez.

Ne var ki, zamanla katolik kilisesinin genişleyip yayılması sonucu Ortodoks kilisesi, katoliklerin önderliğini kabule yanaşmış, ama onun emri altına girmeyi kabullenmemiştir. Ortodoks hıristiyanlar genellikle, Rusya'da, Yunanistan'da, Sırbistan'da ve birçok Akdeniz adalarında yaşarlar.

Söylediğimiz gibi İstanbul konsili ile Doğu kilisesi, Batı kiliselerinden ayrılmıştı. Toplanan konsiller, Doğu kiliseleri nazarında umûmî nitelikte konsiller olarak kabul edilmemişti.

Dokuzuncu konsil 1123 yılında Roma'da toplanmış ve bu tarihten itibaren piskoposların ta'yînleri kralların elinden alınıp papazın yetkisine verilmişti.

Onuncu konsil yine Roma'da ve 1139 senesinde toplanmış, toplantıya 1000 kişi katılmıştı. Bu konsilde Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılığının giderilmesine çalışılmıştır.

Onbirinci konsil de yine Roma'da ve 1179 senesinde toplanmıştır. Bu toplantıda kilise nizâmnâmesi vaz'olunmuş ve papaların, kardinallerin üçte iki ekseriyetiyle seçilmesi karârlaştırılmıştır. Bu yüzyılda Commünion âyininde içkiye batırılarak yenilen ekmeğin, Mesîh'in kanı ve bedenine istihâle edeceği görüşü yayılmışsa da konsil, böyle bir fikri kabul etmemiştir.

Nihâyet 1215 senesinde onikinci konsil toplanmış ve onbirinci konsildeki konular karâra bağlanmıştır. Bu konsilde papalık (indüligence - günâhları bağışlama) yetkisinin kendisine âit olduğunu karârlaştırdı. Bilâhare Roma Katolik kilisesi tarafından genel ve bölgesel gâyelerle birçok konsiller toplanmıştır. Zaman zaman iki kilisenin birleştirilmesi yolunda çalışmalar yapılmışsa da, böyle bir şeyin gerçekleşmesi mümkün olamamıştır. Bu konsiller içerisinde en etkili olanlarından birisi, Tridanto şehrinde toplanan 1542 senesinde başlayıp 1563 senesine kadar devâm eden ve protestanların afaroz edilmesini karârlaştıran ondokuzuncu konsildir.

Nihâyet 1869 senesinde Roma'da papanın dokunulmazlığını ma'sûmiyetini kabul eden yirminci konsil toplanmıştır. (Muhammed Ebu Zehrâ, Muhâdarât'ün Fi'n-Nasrâniyye, 29 vd. Kahire,).

—oOo—

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾
وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا
أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَّكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن

قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۚ أُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

160 — Yahûdîlerin zulümleri ve bir çok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı; kendilerine, helâl kılınmış şeyleri yasakladık.

161 — Kendilerine yasaklanan faizi almaları ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden ötürü. Onların küfür içinde olanlarına elem verici bir azâb hazırladık.

162 — Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler; sana indirilen kitâba ve senden önce indirilmiş olanlara inanırlar. Namaz kılanlara, zekât verenlere, Allah ve âhiret gününe inananlara elbette büyük bir mükâfât vereceğiz.

Yahûdîlerin Zulümleri

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'lerde işlemiş oldukları büyük günâhlarla zulümleri sebebiyle Yahûdîlere daha önce kendilerine helâl kılmış olduğu temiz şeyleri harâm kıldığını haber vermektedir. Nitekim İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd el-Mukrî' nin Süfyân İbn Uyeyne'den, onun da Amr'dan rivâyetine göre İbn Abbâs bu âyeti (طيبات كانت احلت لهم) «Kendilerine daha önce helâl kılınmış temiz şeyleri...» şeklinde okumuştur.

Bu harâm kılınma; takdîrî olabilir. Şöyle ki : Allah Teâlâ onları serbest bırakmıştır. Onlar da kitaplarında yoruma gidip tahrîfâta girişmiş ve kendileri için daha önce helâl olan şeyleri değiştirerek bir zorlaştırma, daraltma ve derinleşme olarak bunları kendilerine harâm kılmış olabilirler. Bu haram kılma şer'î de olabilir. Şöyle ki : Allah Teâlâ, daha önce onlara helâl olan bazı şeyleri Tevrât'da harâm kılmıştır. Nitekim bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ : «Tevrât inmezden evvel İsrâîl'in, kendi nefsine harâm kıldığından başka bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi.» (Âl-i İmrân, 93) buyurmaktadır. Bu konuda daha önce bilgi vermiştik. Burada maksad şudur : Bütün yiyecekler İsrâil'in kendi kendisine; deve etlerini ve sütlerini harâm kılması dışında Tevrât'ın inmesinden önce helâl idi. Sonra Allah Teâlâ Tevrât'ta bir çok şeyi harâm kıldı. Nitekim En'âm sûresinde Allah Teâlâ : «Yahûdî olanlara da bütün tırnaklıları harâm kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzer-

lerine harâm kıldık. Bunlardan sırtlarına ve bağırsaklarına yapışan ve kemiğe karışan müstesnâdır. Biz, onları zulümlerinden dolayı cezâya çarptırdık. Biz, elbette sâdıklarızdır.» (En'âm, 146) buyurmaktadır. Yani bunları, onlara harâm kıldık. Zîrâ onlar, azgınlıkları, haddi aşmaları, peygamberlerine ve Allah'a muhâlefet etmeleri sebebiyle buna hak kazanmışlardı. Bunun içindir ki, burada da : «Yahûdîlerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı kendilerine helâl kılınmış temiz şeyleri yasakladık.» buyurulmuştur. Onlar; hem insanları hem de kendilerini hakka (gerçeğe) uymaktan alıkoymuşlardır. Bu, eski zamanlarda ve yenilerde onların nitelendikleri devâmlı bir huy halindedir. Bunun içindir ki, peygamberlere düşman olmuşlar, bir çok peygamberi öldürmüşler, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed'i (s.a.) yalanlamışlardır.

Allah Teâlâ : «Kendilerine yasaklanan faizi almaları...» buyurmuştur ki; Allah onlara faizi yasaklamışken, onlar bunu aralarında alıp vermişler, çeşitli şüpheli yollar ve hîlelerle onu alma yolları aramışlar, insanların mallarını bâtıl yollarla yemişlerdir. Allah Teâlâ : «Onların küfür içinde olanlarına elem verici bir azâb hazırladık.» buyurduktan sonra; şöyle devâm eder : «Fakat onlardan (dinlerinde sebât edenler, faydalı) ilimde derinleşmiş olanlar inanırlar. Sana indirilen kitâba ve senden önce indirilmiş olanlara da inanırlar.» İbn Abbâs der ki : Bu âyet, İslâm'a giren ve Allah Teâlâ'nın Muhammed (s.a.) ile göndermiş olduğunu doğrulayan Abdullah İbn Selâm, Sa'lebe İbn Sa'ye, Esed (ya da Üseyd) ve Zeyd İbn Sa'ye ve Esed İbn Ubeyd hakknda nâzil olmuştur.

(.....)

Allah Teâlâ'nın : «Zekât verenlere...» Sözünden; malların zekâtının veya nefislerin (canların) zekâtının, ya da her ikisinin birden kasdedilmiş olması mümkündür. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Allah ve âhiret gününe inananlara...» buyuruyor ki; onlar, Allah'tan başka ilâh olmadığını tasdîk ederler, ölümden sonra dirilmeye, hayrı ile şerri ile amellerin karşılıklarının verileceğine inanırlar.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «İşte onlara elbette büyük bir mükâfât (olan cenneti) vereceğiz.»

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ
وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا

دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ
وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ
حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

163 — Nûh'a, ondan sonra gelen peygamberlere, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleymân'a vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.

164 — Kıssalarını daha önce sana anlattığımız peygamberlerle, kıssasını sana anlatmadığımız peygamberlere de. Ve Allah Mûsâ ile de konuşmuştur.

165 — Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler olarak. Tâ ki peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı huccetleri kalmasın. Allah Azîz, Hakîm olandır.

Peygamberler Kâfilesi

Muhammed İbn İshâk der ki : Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Sükeyn ve Adiyy İbn Zeyd : Ey Muhammed, Mûsâ'dan sonra Allah'ın beşerden birine bir şey indirdiğini bilmiyoruz, dediler de onların bu sözleri üzerine bu konuda Allah Teâlâ : «Nûh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da vahyettik...» âyetlerini indirdi.

İbn Cerîr der ki : Bize Hâris'in... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ : «Kitâb ehli, senin kendilerine gökten bir kitâb indirmeni isterler... Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirâda bulunmalarından.» (Nisâ, 153 - 156) âyetlerini indirdi. Hz. Peygamber, bu âyetleri Yahûdîlere okuyup onların yaptıkları çirkin davranışları kendilerine haber verdiğinde, Allah Teâlâ'nın indirdiklerinin bütününü inkâr edip : Allah Teâlâ beşer üzerine hiçbir şey indirmemiştir. Ne Mûsâ'ya, ne İsâ'ya, ne de herhangi bir peygambere, dediler. Hz. Peygamber dizlerinde olan ellerini çözerek : Hiç kimse üzerine mi? buyurdular. Ve Allah Teâlâ da : «Allah hiçbir insana bir şey indirmedi, demekle Allah'ı, şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» (En'âm, 91) âyetini indirdi.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'nin bu söyledikleri şüphelidir. Zîrâ

En'âm sûresindeki bu âyet, Mekke'de nâzil olmuştur. Nisâ sûresindeki bu âyet ise, Medîne'de ve Hz. Peygamber (s.a.) den, gökten üzerlerine bir kitâb indirilmesini istediklerinde onlara redd makâmında nâzil olmuştur. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de : «Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişlerdi...» buyurup onların kepâzeliklerini, ayıplarını, içinde bulundukları durumu ve hâli hazırdaki yalan ve iftirâlarını zikretmektedir. Sonra Allah Teâlâ, daha önce geçen peygamberlere vahyettiği gibi kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e de vahyettiğini zikrederek : «Nûh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi, şüphesiz sana da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.» buyurmaktadır.

Zebûr, Allah Teâlâ'nın Dâvûd (a.s.) a vahyetmiş olduğu kitâbın ismidir. Bu peygamberlerden her birinin hal tercümelerini, inşâallah gelecek sûrelerdeki kıssaları sırasında zikredeceğiz. Güvenimiz ve tevekkülümüz Allah'adır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Kıssalarını daha önce sana anlattığımız peygamberlerle, kıssasını (mekkî sûreler ile başka sûrelerde ve bu âyetten önce) sana anlatmadığımız peygamberlere de...» Kur'an-ı Kerîm'de isimleri açıkça belirtilen peygamberlerin isimleri şunlardır : Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhîm, Lût, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Yûnus, Dâvûd, Süleymân, İlyâs, el-Yesâ', Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ, müfessirlerden bir çoğuna göre Zülkifl ve hepsinin efendisi Muhammed (s.a.).

Allah Teâlâ : «Kıssasını sana anlatmadığımız peygamberlere de...» buyuruyor ki; bunlar, Kur'an'da isimleri zikredilmeyenlerdir.

Peygamber ve Rasûllerin sayısında ihtilâf edilmiştir. Bu konuda Ebu Zerr hadîsi meşhûr olup bunu İbn Merdûyeh tefsîrinde rivâyet etmiştir. Şöyle ki : Bize İbrâhîm İbn Muhammed'in... Ebu Zerr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, peygamberler kaçtır? diye sordum. Yüzyirmidörtbindir, buyurdular. Ey Allah'ın Rasûlü, onlardan kaçı Rasûl'dür? diye sordum. Üçyüzonüç olarak büyük bir kalabalıktır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, ilkleri kim idi, diye sordum. Âdem'dir, buyurdular. Ey Allah'ın Rasûlü, o peygamber ve Rasûl müdür? diye sordum. Evet, Allah onu bizzât yaratmış, ona kendi rûhundan üfürmüş, sonra ilk olarak onu mükemmel kılmıştır, buyurup şöyle devâm ettiler : Ey Ebu Zerr, dört tanesi süryânîdir : Âdem, Şît, Nûh, Hanûh. Bu (Hanûh), İdrîs olup kalemle yazanların ilkidir. Dördü araptandır : Hûd, Sâlih, Şuayb ve ey Ebu Zerr, senin peygamberin. İsrâiloğulları peygamberlerinden ilki Mûsâ, sonuncuları ise Îsâ'dır. Peygamberlerin ilki Âdem, sonuncuları ise, senin peygamberindir.

Bu hadîsi uzun şekliyle İbn Ebu Hâtim İbn Hibbân el-Büstî «el-Envâ' ve et-Tekâsîm» isimli kitâbında rivâyet etmiş ve sahîh olarak nitelemiştir. Ancak Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî bu konuda ona muhâlefetle

hadîsi «el-Mevzûât» adlı eserinde zikrederek, İbrâhîm İbn Hişâm tarafından uydurulduğunu ileri sürmüştür. Şüphe yok ki, bu hadîs yüzünden Cerh ve ta'dîl imâmlarından bir çoğu onun hakkında konuşmuşlardır. En doğrusunu Allah bilir.

Bu hadîs başka bir kanaldan ve başka bir sahâbîden de rivâyet edilmiştir. Şöyle ki; İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Avf'ın... Ebu Ümâ'me'den rivâyetine göre; o, ey Allah'ın Peygamberi, peygamberler kaçtır? diye sormuş ve Allah Rasûlü de şöyle buyurmuşlar : Yüzyirmidörtbin olan bu büyük kitleden 315 i (meşhûr) dur.

Bu hadîsin râvîlerinden olan Meân İbn Rifâ'a, Ali İbn Yezîd ve Kâsım Ebu Abdurrahmân zayıftırlar.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Ahmed İbn İshâk Ebu Abdullah el-Cevherî el-Basrî'nin... Enes'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ sekizbin peygamber göndermiştir. Bunlardan dörtbini İsrâiloğullarına, dörtbini de diğer insanlara.

Bu hadîsin isnâdı zayıf olup râvîler arasında bulunan Mûsâ İbn Ubeyde er-Rebesî ile onun şeyhi Yezîd er-Rukâî zayıftırlar. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Ya'lâ der ki : Bize Ebu Rebî'in... Enes'ten rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Benden önce geçen peygamber kardeşlerim sekizbin peygamberdi. Sonra Meryem oğlu Îsâ geldi. Sonra da ben geldim.

Bu hadîs bize Enes'den başka bir kanaldan da rivâyet edildi. Şöyle ki : Bana Hâfız Ebu Abdullah ez-Zehebî'nin... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : İsrâiloğullarından üçbin peygamberin peşinden ben gönderildim. Bu hadîs, bu kanaldan rivâyetinde garîbtir. İsnâdının bir zararı (zayıf tarafı) olmayıp Ahmed İbn Târık dışındaki bütün râvîleri bilinen râvîlerdir. Ahmed İbn Târık'ın âdil mi yoksa mecrûh mu olduğunu ise bilmiyoruz. En doğrusunu Allah bilir.

Muhammed İbn Hüseyn el-Acürrî der ki : Bize Ebu Bekr Ca'fer İbn Muhammed İbn Firyâbî'nin... Ebu Zerr'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mescide girmiştim, baktım ki Allah Rasûlü (s.a.) yalnız başına oturuyor. Yanına oturdum ve : Ey Allah'ın Rasûlü, sen bana namazı emrettin, dedim, az veya çok olsun namaz, mevzûların en hayırlısıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, amellerin en üstünü hangisidir? diye sordum; Allah'a îmân ve onun yolunda cihâddır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, mü'minlerin hangisi en üstündür? diye sordum. Huyca en güzel olanı, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, müslümanların hangisi en iyi müslümandır? diye sordum; insanların dilinden ve elinden emîn olduğu kişi buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, hicretin hangisi en üstündür? diye sordum. Kötülüklerden ayrılan (hicret

eden) kişinin hicretidir, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, namazların hangisi en üstündür? diye sordum. Kunût'u uzun olandır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü oruçların hangisi en üstündür? diye sordum. Farz olanı yeterlidir ve Allah katında karşılığı kat kat fazladır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, cihâdın hangisi en üstündür? diye sordum. Atı yaralanan ve kanı akıtılan kişinin cihâdıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, kölelerin en üstünü hangisidir? diye sordum. Fiyatı en yüksek ve ehli katında en güzel olanıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, sadakaların hangisi en üstündür? diye sordum. Fakîrin güç yetirebileceği kadarı ve fakîre gizlice verilenidir, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, sana indirilen âyetlerin hangisi en büyüktür? diye sordum; Kürsî âyetidir, buyurduktan sonra şöyle devâm ettiler : Ey Ebu Zerr, Kürsî ile birlikte yedi gök, çöle atılmış bir halka gibidir. Arş'ın kürsîye olan üstünlüğü; çölün, o halkaya olan üstünlüğü gibidir. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, peygamberler kaçtır? diye sordum. Yüzyirmidörtbindir, buyurdular. Ey Allah'ın Rasûlü, bunlardan kaçı rasûldür? soruma üçyüzonüç kalabalık ve temiz bir topluluk, cevâbını verdiler. Ben : İlkleri kim idi? diye sordum. Âdem, buyurdular. O, hem nebî hem de rasûl müdür? diye sordum. Evet, Allah onu bizzât yaratmış, ona kendi rûhundan üfürmüş ve ilk önce onu mükemmel kılmıştır, buyurduktan sonra şöyle devâm ettiler : Ey Ebu Zerr, dördü Süryânîdir : Âdem, Şît, Hanûh —ki bu, İdrîs olup kalem ile yazanların ilkidir— ve Nûh. Dördü araptandır : Hûd, Şuayb, Sâlih ve ey Ebu Zerr senin peygamberin. İsrâiloğullarından peygamberlerin ilki Mûsâ, sonuncuları Îsâ'dır. Rasûllerin ilki Âdem, sonuncuları ise Muhammed'dir. Ben : «Ey Allah'ın Rasûlü, Allah kaç kitap indirmiştir? diye sordum. Yüzdört kitâb: Allah, Şît'e elli sayfa, Hanûh'a otuz sayfa, İbrâhîm'e on sayfa. Tevrât'tan önce Mûsâ'ya on sayfa indirmiştir. İncil, Zebûr ve Furkân.

Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, İbrâhîm'in sayfaları ne idi? diye sordum. Şöyle buyurdular : Tamâmı şu idi : Ey güçlü, mağrûr ve imtihân edilen kral; ben seni, kat kat dünya malı toplaman için göndermedim. Fakat ben seni mazlûmun duâsını benden çeviresin, diye gönderdim. Kâfir bile olsa Ben, mazlûmun duâsını geri çevirmem. Onda şu misâl de vardı : Akıllıya gerekir ki; onun saatleri olsun : Rabbına yalvaracağı saat, nefsini hesâba çekeceği saat, Allah'ın işleri üzerinde düşüneceği saat, yeme içme gibi ihtiyâçlarına tahsîs edeceği saat. Akıllı kişinin şu üç şeyden başkasına meyletmemesi gerekir : Âhireti için azık hazırlama, hayatını düzeltme, ya da harâm olmayan bir lezzet. Akıllı kişi zamanını iyi görmeli, (zamanı hakkında basîret sahibi olmalı), işlerine yönelmeli, dilini korumalıdır. Sözünü, amelinden hesâblı tutan kişinin, kendini ilgilendiren husûslar dışında sözü az olur.

Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, Mûsâ'nın sayfaları neydi? diye sordum. Bütünüyle ibretlerden ibâretti : Ölümü hakkı ile bilip de sonra sevinene, kaderi kesinlikle bilip sonra kendini yorana, dünyayı ve dünya ehliyle birlikte onun değişmesini görüp de sonra onda huzûr bulana, hesâba çekilmeyi kesinlikle bilip sonra da amel işlemeyene şaşarım.

Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bizim ellerimizde İbrâhîm ve Mûsâ'nın ellerinde olanlardan ve Allah'ın sana indirdiğinden herhangi bir şey var mı? diye sordum. Evet ey Ebu Zerr; «Doğrusu, arınan ve Rabbının adını anıp namaz kılan felâh bulmuştur. Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret, daha hayırlı ve daha bâkîdir. Şüphesiz ki, bu ilk sahîfelerdedir. İbrâhîm'in ve Mûsâ'nın sahîfelerinde...» (A'lâ, 14 - 19). âyetlerini oku, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana tavsiye et, dedim. Sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim, zîrâ bu, senin işlerinin başıdır, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana daha fazla (bilgi) ver, dedim. Kur'an okumaya ve Allah'ın zikrine sarıl; zirâ o, gökte senin için bir zikir, yeryüzünde senin için bir nûrdur, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana arttır, dedim. Çok gülmekten sakın. Zîrâ o, kalbi öldürür ve yüzün nûrunu giderir, buyurdular. Ben : Ey Allah'ın Rasûlü, bana arttır, dedim. Cihâda sarıl; zîrâ o, ümmetimin ruhbânlığıdır, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, dedim. Hayır dışında susmalısın. Muhakkak ki, susmak şeytânı kovucu, dinî işlerinde sana yardımcıdır, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, deyince; senden aşağı olana bak, senden yukarda (üstün) olana bakma. Sana yakışan Allah'ın senin üzerine olan nimetlerini küçümsememendir, buyurdular. Benim : Bana arttır, demem üzerine; fakîrleri sev ve onlarla birlikte otur. Zîrâ sana yakışan, Allah'ın sana olan nimetlerini küçümsememendir, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, deyince : Senden çekinseler bile yakınlarınla irtibât kur. (Onlara git, gel) buyurdular. Ben yine; bana arttır, dedim. Acı bile olsa, gerçeği söyle, buyurdular. Ben : Bana arttır, dedim. Allah konusunda ayıplayanların ayıplamasından korkma, buyurdular. Ben yine : Bana arttır, dedim. İnsanlara kendi nefsinden bildiğin cevâbı ver (karşılığı ver). Sevdiğin husûslarda onlara kızma. Kendi nefsinden bilmediğin şeyleri, insanlardan bilmen ve sevdiğin husûslarda onlara kızman, sana ayıp olarak yeter, buyurdular. Daha sonra eliyle göğsüme vurup : Ey Ebu Zerr, tedbîr gibi akıl, (kötülükten ken dini) kaçınmak gibi takvâ ve güzel huy gibi soysop yoktur, buyurdular.

(.....)

Abdullah İbn İmâm Ahmed der ki : Babamın kitâbında kendi el yazısıyla şöyle bulmuştum : Bana Abdülmüteâlî İbn Abdülvehhâb'ın... Ebu Vedâk'tan rivâyetine göre; o, şöyle dedi : Ebu Saîd : Sen, hâricîler Deccâl iledir dedin mi? diye sordu. Ben de dedim ki : Hayır, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ben, bin ya da daha çok peygamberin so-

nuncusuyum. Kendisine tâbi olunan hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki, ümmetini ondan (Deccâl'den) sakındırmış olmasın. Başka hiç kimseye açıklanmayan şeyler bana açıklandı; o şaşıdır, muhakkak ki Rabbınız ise şaşı değildir. Sağ gözü şaşı, gizlenemeyecek şekilde patlaktır. Sanki kireçle sıvanmış bir duvardaki tükrük gibidir. Sol gözü ise, parlak bir yıldız gibidir. O, her dil hakkında bilgi sahibidir (her dili bilir). Yanında yeşil içinde sular akan cennet sûretiyle, duman tüten siyah cehennem sûreti vardır.

Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin rivâyetlerinin bulunduğu bir cüz'den bize şöyle rivâyet edildi : Yahyâ İbn Maîn kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyete göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ben, bin kere bin veya daha çok peygamberi sona erdirdim. Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu hiçbir peygamber yoktur ki, kavmini Deccâl'den sakındırmış olmasın... ve râvî, hadîsin tamâmını zikretti. Hadîsin lafzında «Bin» kelimesi fazlalığı vardır ki (diğer rivâyetlerde bu) çıkarılmış olabilir. En doğrusunu Allah bilir. İmâm Ahmed'in rivâyetinin akışı ise, daha sağlam ve sahîh olmaya daha uygundur. Bu hadîsin isnâdındaki râvîlerin hakkında bir şey söylenmiş değildir. Bu hadîs Câbir İbn Abdullah kanalıyla da rivâyet edilmiştir ki; Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr şöyle der : Bize Amr İbn Ali'nin... Câbir'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Ben, bin veya daha çok peygamberin sonuncusuyum. Onlardan hiçbir peygamber yoktur ki; kavmini Deccâl'den sakındırmış (Deccâl ile korkutmuş) olmasın. Onlardan hiçbirine açıklanmayan şeyler bana açıklanmıştır. O (Deccâl) şaşıdır. Rabbınız ise aslâ şaşı değildir.

«Ve Allah Mûsâ ile konuşmuştur.» âyeti Mûsâ (a.s.) yı bu sıfatla şereflendirme olup bunun için kendisine «Kelîm» denilmiştir. Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Ahmed İbn Muhammed İbn Süleymân el-Mâlikî'nin... Abdülcebbâr İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Ebu Bekr İbn Ayyâş'a gelerek : Birisinin (وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا) «Ve Mûsâ, Allah ile konuşmuştu.» şeklinde okuduğunu duydum, dedi. Ebu Bekr de : Bunu ancak kâfir olan okur. Ben A'meş'e, A'meş de İbn Vessâb'a, Yahyâ İbn Vessâb da Ebu Abdurrahmân es-Sülemî'ye, Ebu Abdurrahmân da Ali İbn Ebu Tâlib'e, Ali İbn Ebu Tâlib ise Rasûlullah (s.a.) a «Ve Allah, Mûsâ ile de konuşmuştu.» şeklinde okumuştur. Ebu Bekr İbn Ayyâş —Allah ona rahmet eylesin— böyle okuyana şiddetle kızmıştır. Zîrâ bu, Kur'an'ın lafzını ve mânâsını tahrîftir. Böyle okuyan kişi, Allah'ın Mûsâ (a.s.) ile veya yaratıklarından biriyle konuştuğunu inkâr eden Mu'tezile mezhebinden idi. Bize Mu'tezile'den biri tarafından rivâyet edildiğine göre; bu kişi, âlimlerden birine «Ve Mûsâ, Allah ile de konuşmuştu.» şeklinde okuyunca o âlim : Ey kokmuşun oğlu, «Mûsâ ta'yîn ettiğimiz vakitte gelince ve Rabbı onunla

konuşunca...» (A'râf, 143) âyetini ne yapacaksın? demiş ve bununla bu konunun tahrîf ve yorum ihtimâli olmadığını kasdetmiştir.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ Mûsâ ile konuştuğunda, Safâ üzerinde karanlık gecede karıncanın hareketi görülürdü. Bu, garîb bir hadîs olup isnâdı sahîh değildir. Mevkûf olarak sahîh olsaydı daha iyi olurdu.

Müstedrek'inde Hâkim ve İbn Merdûyeh, Humeyd İbn Kays el-A'raç kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiler ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Rabbı kendisiyle konuştuğu günde Mûsâ'nın üzerinde yünden bir cübbe, yünden bir örtü, yünden bir şalvar ve merkeb derisinden iki nalın vardı.

İbn Merdûyeh'in Cüveybir kanalıyla... İbn Abbâş'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ üç günde Mûsâ'ya yüzkırkbin kelime ile seslendi. Tamâmı vasiyyetler idi. Mûsâ, insanların sözünü duyunca kulaklarında Rabbın kelâmından vukû' bulan (te'sîrden) dolayı onlara kızmıştı. Bu hadîsin de isnâdı zayıftır. Hadîsin isnâdındaki Cüveybir zayıftır. Dahhâk ise İbn Abbâs'a yetişmemiştir. İbn Ebu Hâtim, İbn Merdûyeh ve başkalarının Fadl İbn Îsâ er-Rakkâşî kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyet ettikleri hadîse gelince; Câbir İbn Abdullah şöyle demiş : Allah Teâlâ Tûr günü Mûsâ ile konuştuğunda onunla, ona nidâ ettiği gündeki sözünden başka bir sözle konuşmuştur. Mûsâ Rabbına : Ey Rabbım, bu, benimle daha önce konuştuğun sözün müdür? diye sormuş; Allah Teâlâ da : Hayır ey Mûsâ, ben seninle onbin dil kuvvetiyle konuştum. Bütün dillerin kuvveti, Benim içindir ve Ben onların hepsinden daha kuvvetliyim, demişti. Mûsâ, İsrâiloğullarına dönünce Ey Mûsâ, bize Rahmân'ın sözünü tavsîf et, dediler. Onun; buna gücüm yetmez, demesi üzerine; bize onun benzerini söyle, demişler ve o da : «Yıldırımların sesini duymadınız mı? O, ona yakındır, ama o da değildir, diye cevâb vermiştir. Bu hadîsin isnâdı da zayıf olup isnâdındaki Fadl İbn Îsâ er-Rakkâsî zayıftır.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in... Kâ'b'dan rivâyet ettiğine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Mûsâ ile konuştuğunda, kendi sözü dışındaki bütün dillerle konuşmuştur. Mûsâ ona : Ey Rabbım, bu Senin sözün mü? diye sormuş. Allah Teâlâ da : Hayır, şâyet seninle kendi sözümle konuşsaydım, bu ona uygun gelmezdi, buyurmuştur. Mûsâ'nın: Ey Rabbım, yaratıklarından Senin sözüne benzer bir şey var mıdır? sorusuna karşılık da Allah Teâlâ : Hayır, yaratıklarımdan Benim sözüme en fazla benzeyeni yıldırımlardan işittiğinizden daha şiddetlidir, buyurmuştur. Bu hadîs, Kâ'b el-Ahbâr'da mevkûf olup o, bunu İsrâiloğullarının haberlerini içeren geçmiş kitaplardan hikâye etmektedir. Bu kitaplarda ise hem zayıf hem de kuvvetli kaviller bulunmaktadır.

Allah Teâlâ : «Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler olarak...» buyuruyor ki onlar, Allah'a itâat eden, O'nun rızâsına hayırlarla uyanları müjdeler, O'nun emrine muhâlefet eden ve Rasûllerini yalanlayanları da azâb ve cezâ ile korkuturlar.

Allah Teâlâ : «Tâ ki peygamberler geldikten sonra insanların, Allah'a karşı huccetleri kalmasın. Allah Azîz ve Hakîm olandır.» buyuruyor.

Allah Teâlâ kitaplarını indirmiş, Rasûllerini müjde ve uyarılarla göndermiş, sevip hoşlandıklarını, hoşlanmayıp kabul etmediklerini, hiç kimsenin bir ma'zereti kalmasın diye beyân edip açıklamıştır. Başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Eğer onları daha evvel azâba uğratarak yoketseydik; Rabbımız, bize bir peygamber gönderseydin de alçak ve rezîl olmazdan önce âyetlerine uysaydık olmaz mıydı? diyeceklerdi.» (Tâhâ, 134), «Yaptıklarından ötürü başlarına bir musîbet geldiği zaman...» (Kasas, 47).

Buhârî ve Müslim'de İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlü şöyle buyurur : Allah'tan daha kıskanç hiç kimse yoktur. Bu sebeple gizli ve açık bütün kötülükleri (haddi tecâvüz olan her bir ameli) yasaklamıştır. Övmeyi Allah'dan daha fazla seven hiç kimse yoktur. Bunun için Allah Teâlâ, nefsini övmüştür. Allah Teâlâ'dan özür dilemenin kendisine daha sevimli olduğu hiç kimse yoktur. Bunun içindir ki Allah Teâlâ, peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu (uyarıcı) olarak göndermiştir. Hadîsin bir başka ifâdesinde ise, «Bu sebepledir ki; Rasûllerini göndermiş, kitaplarını indirmiştir.» denilmiştir.

İZÂHI

Akıl ve Vahiy

«Peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir hucceti olmasın diye...» âyetinin derin ve latîf ilhâm yığınlarının önünde birazcık duralım ve kısaca üç noktaya temâs edelim : Önce, insanın en mühim problemi olan Allah'a îmân kaziyyesinde beşer aklının kıymeti, vazîfesi ve fonksiyonu üzerinde duralım. Hakîkatte Allah'a îmân kaziyyesi, arzdaki hayatı devâm ettiren en köklü ve sağlam esâslardan biridir. Hayata âit bütün tasarrüflara bütün hâdiselere ve bütün prensib ve müesseselere onun sâyesinde şekil verilir. Kezâ bu kaziyye, âhiret hayatının da yegâne geçer akçesidir.

Yarattığı insanın tâkat ve iktidârını en iyi şekilde bilen, beşer aklının husûsiyetinden haberdâr olan Allah, insanın hidâyete ulaşması, hayatını ıslâh etmesi, dünya ve âhiret saâdetini elde etmesi için aklın kâfî

gelmeyeceğini bildiğindendir ki; insana hidâyet yollarını gösteriyor, âfâkta (dış dünyada) ve enfüste (iç âlemde) îmâna vesîle olacak işâretler serpiştiriyor.. İnsan hayatını tanzîm ediyor; hayat nizâmı vaz'ediyor. Beşeriyete hakkın ve doğru yolun istikâmetini gösteriyor.

Evet, sadece akıl kâfî gelseydi, bütün tarih boyunca beşeriyete Peygamberler göndermek zarûretini hissetmezdi. Kâinâtın hakîkatını insanlığa duyurmak, Kahhâr-ı Zülcelâl'in varlığını en sağlam huccetlerle beşeriyete isbât etmek ihtiyâcını hissetmezdi. Peygamberler göndermek sûretiyle insanların ileri sürebilecekleri ma'zeretlerin kapısını kapatmazdı.

«Peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir hucceti olmasın diye...»

Evet, sadece akıl kâfî gelseydi; Peygamber göndermediği takdîrde böyle bir huccetin var olacağına işâret etmezdi. Yüce Allah, insanoğluna vermiş olduğu aklın, haddi zâtında basit bir âlet olduğunu, onunla doğrudan doğruya hidâyete ulaşmanın mümkün olmadığını, aklın kusûrlu ve mahdûd olduğunu, risâlet müessesesinin yardımı olmadan bu noksanlarını tedâvî edemeyeceğini elbetteki herkesten iyi bilir. Akıl; yardımcısız ve rehbersiz olarak, başlı başına hakka ulaşabilecek iktidârda değildir. Beşer hayatının menfaatını tahakkuk ettirecek, şümûllü ve mükemmel bir nizâm koyabilecek ve insanı dünya ve âhirette huzûrunu te'min edecek güçte değildir. Mü'min bilir ki; beşeriyete elçiler göndermek, ilâhî hidâyet ve rahmetin gereğidir. Teblîğ ve risâlet olmadan insanları muâheze etmemek, en tabiî bir adâlet kâidesidir.

«Biz, peygamber göndermedikçe azâb edici değiliz.» (İsrâ, 15)

İşte bu husûs, nass-ı ilâhînin ihtivâ ettiği bedîhî hakîkatlardan biridir. Bedîhî bir hakîkat olarak kabul etmesek dahi; ulûhiyetin kesin gereklerinden biri olarak kabul etmeğe mecbûruz...

Öyleyse... Beşer aklının vazîfesi nedir?... Îmân ve hidâyet meselesinde onun fonksiyonu ne olabilir?... Hayata taallük eden nizâm ve sistemler mevzûunda ne gibi tesîrleri düşünülebilir?...

İnsan aklının en büyük fonksiyonu; risâlet kanalıyla gelen ilâhî emirleri almasıdır. Vazîfesi de; almış olduğu bu emirlerin şuûruna ermesidir. Peygamberin vazîfesi ise; teblîğdir, açıklamadır, beşer fıtratını dalmış olduğu derin uykudan uyandırmadır. Âfâkta ve enfüste tecellî eden îmâna âit işâretlere, hidâyete müteallik delillere insan aklının dikkatini çekmektir. İlâhî emirlerin nasıl telakkî edildiğini göstermektir. Sağlam bir düşünce sistemi kurmaktır. Dünya ve âhirette hayra götürecek olan amelî hayat nizâmının kâidelerini ta'lîm etmektir.

Aklın vazîfesi; hiçbir zaman dinin hâkimi olmak, sıhhat ve butlânı, kabul veya reddi cihetinden dinî emirlerin nâzımı ve müdebbiri olmak değildir.

Akıl; dinin, bizzât Allah tarafından geldiğini kabullenip ondaki gâye ve hikmeti anladıktan sonra; dinin ve dinî emirlerin sahîh veya bâtıl olduğu hakkında, onu kabul veya red husûsunda hakemlik rolü oynayamaz. Yani akıl —her ne kadar kabul veya red hususunda hür ise de— ilâhî kelâmın lügat ve ıstılâh mânâlarını anlayıp onun delâlet ettiği hikmeti kavradıktan hakkın beyânına vâkıf olduktan ve onu küfrânla karşılayana Allah tarafından azâb edileceğini bildikten sonra, ona baş eğip kabul etmesi gerekir. Evet; din ve dinî emirler insanoğluna şek ve şüphe götürmeyen en sahîh yolla ulaşmış ve akıl da ondaki hikmet ve gâyeyi kavramışsa ona teslîm olmaktan başka bir yol aramaması gerekir.

Bu ilâhi risâlet; dâimâ akla hitâb eder, aklı ikâz eder, ona yön ve istikâmet verir. Akıl için, sağlam bir düşünce sistemi ikâme eder. Onun mânâsı budur... Yoksa akla risâlet müessesesinin kabul veya reddine sıhhat veya butlânına hükmedecek bir selâhiyet verilmemiştir... Nass-ı ilâhî nasıl tecellî etmişse, hüküm öyledir... İlâhî kelâmın dışında hüküm, mevcûd değildir. Beşer aklı, bu hükmü kabul edip itâat ve infâz etmekle mükelleftir. Âyet-i kerîme'lerin medlûlü; ister alışılmış bir kanunu ihtivâ etsin, ister alışılmamış, görülmemiş, duyulmamış bir hükmü ihtivâ etsin... Hepsi müsâvîdir; akıl, hepsine aynı şekilde inanmakla mükelleftir.

Öyleyse aklın bütün fonksiyonu; ilâhî kelâmın hakîkî maksadını anlamaktır. İbârelerin lügavî ve ıstılâhî mânâlarını da göz önüne alarak âyetlerin medlûlünü öğrenmektir. İşte bu noktada aklın vazîfesi biter, bütün fonksiyonu sona erer. Çünkü âyetlerin hakîkî medlûlünü anlamış olmak keyfiyeti; aklın hakemlik yapabilmek vazîfesini sona erdirir; Allah'tan gelen sahîh bir kelâmın, beşer aklı vâsıtasıyla red veya butlânına hükmedilmesine kat'iyyen imkân vermez. Şu âyet, Allah'dan gelmiştir. Evet ama, akıl Allah'tan gelen âyetin sıhhat veya butlânına, kabul veya reddine hükmedecek bir ilâh değildir... Böyle bir hükme hak kazanmak, Allah'tan daha büyük, daha bilgili ve daha kudretli bir ilâh olmayı gerekli kılar.

Şimdi bu ince noktada, yeni bir mesele daha ortaya çıkıyor. Bir kısım insanlar, dinî emirlerin sıhhat veya butlânına hükmetmek vazîfesini akla veriyorlar ve böylece aklı ilâhlaştırmış oluyorlar. Diğer bir kısmı da var ki aklı büsbütün yok sayıyor, îmân ve hidâyet mevzûndaki bütün fonksiyonunu red ediyorlar... Bunların her ikisi de dalâlettir... Her ikisi de çıkmaz sokaktır... Vasat yol, bu ikisinin ortasıdır.

Doğrusu şu ki; risâlet akla hitâb eder. Takrîrlerini idrâk etsin diye onu muhâtab alır. Gerek bu takrîrler hakkında ve gerek bütün hayata taalluk eden meselelere dâir, akıl için sağlam bir düşünce sistemi ikâme eder. İlâhi emirlerin gerçek maksadı, akıl tarafından idrâk edilip an-

laşılınca, artık aklın yapacağı yegâne iş; onu tasdîk edip itâat etmek ve hükümleri uygulamakdır. Bu tasdîk; itâat ve infâz ameliyesini sağlamayan, bir idrâk ve anlayışın, varlığı ile yokluğu arasında hiçbir fark yoktur. Bu idrâk ve anlayış; o derece müstakar bir mâhiyet arzetmelidir ki; artık akıl, ilâhî emirlerin münâkaşası diye bir mevzûu hatırına bile getirmemelidir. Bu münâkaşa; ister ilâhî emirlerin kabul veya reddi ile alâkalı olsun, ister bu emirlerin sıhhat ve butlânına müteallik bulunsun... Akıl bilmelidir ki; bu emirler, Allah'dan gelmiştir ve Allah'dan gelen şeyin münâkaşası yapılmaz. Allah'tan, hakdan gayrı bir söz sâdır olmaz... O'ndan, hayırdan başka bir emir gelmez. Hangi akıl, bunların münâkaşasını yapabilmek iktidârını hâizdir?...

Allah'tan gelen emirlerin telakkîsi husûsunda en sağlam yol; dinî emirlerin maksadı akıl tarafından anlaşıldıktan sonra, bir takım indî nazariyelerle bu emirlerin karşısına çıkmamaktır. Bu nazariyeler, ister bir takım mantıkî sözlerden ibâret olsun, ister bazı mahdûd mülâhazalar tarzında ortaya çıksın ve ister basit ve nâkıs tecrübelerin mahsûlü olsun... Hepsi müsâvîdir. İnsana yakışan en sağlam yol; ilâhî emirleri almak ve bütün indî nazariyeleri, bu emirlere dayandırmaktır. Çünkü ilâhî emirler, şahsî mülâhazalardan çok daha sağlam ve hatâsızdır. İlâhî nizâm; beşerî sistemlerden çok daha sağlam ve ölümsüzdür... Bundan dolayıdır ki akıl; dinî emirlerde hakemlik yapamaz. Ne olursa olsun, Allah'dan geldiği sâbit olan bir meselede hüküm vermek selâhiyetine hâiz değildir...

İlâhî emirlere aykırı düşen aklî ve beşerî anlayışın karşısına, bir başka aklî ve beşerî anlayışın dikilmesi her zaman için mümkündür... İşte aklın sâhâsı budur... Akıl için zorluk veya muayyen bir sâhada donup kalmak yok. Çünkü farklı anlayış sistemi, onun aslında mevcûd. Beşer aklı için konulan düşünce hürriyeti, bu derece geniş bir sâhaya şâmildir. Aklı muayyen bir sâhada donduracak hiçbir sulta, hiçbir şahıs, hiçbir cemiyet mevcûd değildir. Kimse onun düşünce sâhasının önüne sed çekemez... İlâhî emirlerin maksadını idrâk etmek ve onların tatbîk sâhasını düşünmek husûsunda akılları dumûra uğratmak, kimsenin harcı değildir... İşte risâlet, akla bu mânâda hitâb eder...

İslâm; akıl dinidir. Evet... Fakat şu mânâda; İslâm, hükümleri ve prensibleri ile aklı hedef alır, onu muhâtab kabul eder. Bir takım maddî mucizelerle aklı öldürmez. İslâm mucizeleri kabul eder, fakat ona beşerî yaşayışın zarûrî bir kâidesi nazarıyle bakmaz...

İslâm, akla hitâb eder. Evet... Ama şu mânâda; İslâm, sağlam bir düşünce sistemi ikâme eder. Aklı, âfâkta ve enfüste îmâna âit işâretleri, hidâyete âit delilleri düşünmeye çağırır. Böylelikle onu, acemilikten, âdet ve alışkanlığın esâretinden, sapık şehvete mahkûmiyetten kurtarmağa çalışır.

İslâm, akla hitâb eder... Evet... Ama şu mânâda; İslâm, ilâhî emirleri ihtivâ eden nassların medlûlünü anlamayı akla havâle eder. Anlamadığı, idrâk edemediği şeylere îmân etmeye aklı zorlamaz... Zâten anlamayanın; selîm bir akılla donatılmış olmayanın îmânı mevzûu bahis değildir. İlâhî emirlerin medlûlünü idrâk ettikten sonra, ya ona teslîm olup inanacaktır, ya da inkâr edip yüz çevirecektir. Teslîm olursa; mümin sıfatına hak kazanır, inkâr ederse de, kâfir olur...

Akıl; ilâhî emirlerin kabul veya reddi husûsunda kat'î kararı verecek bir hakem değildir, aslâ. Sıhhat veya butlânını ta'yîn edecek bir merci de değildir... Bu; ancak aklı ilâh olarak kabul edenlerin arzularıdır. Aklın hoş gördüğü dinî emirleri kabul edip diğerlerini inkâr eden zavallıların, istediğini alıp istemediğini terkeden bedbahtların hevesleridir. Âlemlerin Rabbı ne güzel ifâde buyuruyor :

«Siz, kitâbın bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr mı edersiniz?.»

Yüce Allah böylelerine küfür sıfatını izâfe ediyor.. O müthiş âkibeti, o cehennem azâbını onlar için ta'yîn ediyor.

İzzet sahibi olan Allah, bir meselede karâr verirse, mutlakâ kabul edilsin diye verir. Kâinâta, insan veya diğer bütün mahlûkâta âit bir hakîkatı farzlara veya yasaklara dâir bir meseleyi karâra bağlarsa bunun mânâsı şudur ki; o karara mutlakâ îmân edilecektir. Kabulü vâcibtir. İtâati şarttır.

Bakınız, Allah yaratılış hakkında ne buyuruyor :

«O Allah'tır ki, yedi gök yaratmış, Arzdan da onların mislini...»

«O küfredenler görmediler mi ki; göklerle yer bitişik bir halde idi de biz onları ayırdık. Her şeyi de sudan canlı kıldık..»

«Allah her canlıyı sudan yaratmıştır.»

«O; insanı, yanmış kerpiç gibi kuru bir çamurdan yarattı. Cinleri de dumansız bir ateşten yarattı.»

Bunlara benzer daha birçok âyeti kerîmeler; varlığın, kâinâtın, eşyânın ve hayatın tabîatını dile getiriyor. Şüphesiz ki hak söz; Allah'ın söylediğidir. Şimdi, âyetlerin medlûlünü anladıktan sonra, akıl kalkıp anlayamıyorum, bu hükümleri çıkaramıyorum diye itirâz ve inkâra tevessül ederse; elbetteki ilâhî azâbı hak etmiş olur. Akıl çalışır, netîceler çıkarır; ama bütün netîcelere isâbet ihtimâli olabileceği gibi, enaz onun kadar hatâ ihtimâli de vardır. Halbuki Allah'ın hükmünde haktan ve isâbetten başka ne düşünülebilir?...

Allah yine buyuruyor ki :

«Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir.»

«Ey îmân edenler, Allah'tan korkun ve fâizden arta kalanı bırakın; eğer gerçekten mü'min iseniz... Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Ra-

sûlüne karşı harb ilân ettiğinizi bilin. Eğer tevbe ederseniz, ana paranız sizindir... Böyle ne zulmolunur, ne de zulme uğrarsınız.»

«Evlerinizde oturun ve ilk câhiliyette olduğu gibi sokaklara dökülmeyin.»

«Kadınlar, baş örtülerini yakalarının üzerine koysunlar ve zînetlerini göstermesinler...»

Bunlara benzer daha birçok âyet-i kerîmeler, yeryüzünde beşer hayatının nizâmını kuruyor. Şüphesiz ki sözlerin en doğrusu, Allah'ın söylediğidir... Şimdi, akıl kalkar; içtimâî ve hâyâti birtakım maslahatlar sebebiyle bu hükümleri kabul edemeyeceğini ileri sürer de, Allah'ın emrine muhâlif olan veya O'nun izin vermediği veya O'nun meşrû' kılmadığı hükümleri daha uygun gördüğünü iddiâ ederse... Sonu karanlıktır bu gidişin... Aklın gördüğü her maslahatta, hatâ da sevâb da muhtemeldir... İhtirâslar, şehvetler insanı çok kere yanıltır... Ama Allah'ın hükmünde mahzâ maslahat ve doğruluk vardır.

Allah, bir mesele hakkında karâr veriyor... Bu karâr, düşünce sistemine âit olabileceği gibi, itikâdî esâsa da âit olabilir. Hayat nizâmına da... Hattâ beşer aklının zayıf muhâkemesine de aykırı düşebilir. Fakat karârın Allah'a âit olduğunda şüphe yoktur... Delâleti kat'îdir ve zamanla da mukayyed değildir... Şimdi, akıl kalkar da; ben itikâda ve ibâdete âit esâsları kabul ediyorum ama zamanın değiştiğini görüyorum ve hayat nizâmının da değişmesinde zarûret olduğuna inanıyorum, derse; bu iddiâya ne derece hak verilebilir?.. Allah; emirlerinin muayyen bir vakte tahsîs edilmesini dileseydi, şüphesiz ki bunu da yapardı. Madem ki, muayyen bir zamana tahsîs etmemiştir ve mutlak olarak inzâl buyurmuştur, o halde bunun hükmü her zaman cârîdir, her zaman geçerlidir. Allah'ı, gelecek zamanı görememe, bilememe diye bir töhmet altında bırakmaktan, ona bir nevi cehâlet izâfe etmek cür'etinden şiddetle sakınmak lâzımdır. İlm-i ilâhînin kusûrlu ve yetersiz olduğu vehminden kaçınmak lâzımdır. Allah, bu iddiâlardan münezzehtir... O, çok yücedir. Yalnız; âyetlerdeki bazı umûmî ifâdelerin, içtihâd yoluyla cüz'î meselelere tatbîki keyfiyeti var ki; bu gayet tabiîdir. Çünkü burada umûm ifâde eden hükmün, kabul veya reddi diye bir şey mevzû-u bahis değildir; cüz'iyâta tatbîki bahis konusudur. Çeşitli nesillerde, aklî istidlâllerle, farkları çok basît ve cüz'î hükümler çıkarılması da normal bir şeydir...

Yukardanberi anlattıklarımızdan; aklın değerini küçültmek ve beşer hayatındaki fonksiyonunu inkâr etmek zehâbına kapıldığımız düşünülmemelidir. İslâm, hiçbir zaman akla bu nazarla bakmaz. İslâm'ın getirmiş olduğu sağlam düşünce sistemi ve din-i ilâhînin ölçüleri iyice zabtedildikten sonra, artık aklın önünde hiçbir mânia bulunmaz. Zuhûr eden farklı meselelere dâir ilâhî ahkâmın tatbîkinde, aslâ güçlük çekil-

mez. Çünkü sâhası son derece geniştir. Varlığın kuvvetini, tâkatını, kâinâtın tabîatını ve hayatı rahatça düşünüp tefekkür edebilecek isti' dâda ermiştir. Kâinâtta, Allah'ın beşeriyyete müsahhar kıldığı nimetlerinden faydalanmak şuûruna ermiştir. Hayatın şartlarını değiştirmek ve tekâmül ettirmek iktidârına mâlik olmuştur. Ama bu değişiklik ve tekâmül, ilâhî nizâmın ışığında olacak; aklı sapıtan, fıtrî yaratılışı bozan şehvet ve ihtirâsların arzusuna göre olmayacaktır...

«Peygamberlerden sonra, insanların Allah'a karşı bir hücceti olmasın diye...» âyet-i kerîme'si üzerinde bir kere daha duruyoruz.

Önce Peygamberlerin omuzlarına yüklenen ağır mesûliyeti düşünüyoruz. Peygamberlerden sonra da mü'minlere tevdî edilen ve bütün beşeriyeti ilgilendiren bir ilâhî dâvâyı; peygamberlere verâset davâsını tefekkür ediyoruz. Bu; büyük bir dâvâ olduğu kadar da ağır mükellefiyetleri ihtivâ ediyor.

Bütün beşeriyetin âkıbeti, dünya ve âhiret saâdeti, önce peygamberlere sonra da peygamber dâvâsının vârislerine bağlıdır. Onların, ilâhî emirleri beşeriyete teblîğ etmelerine bağlıdır. Onların sevâb ve ikâbları, saâdet veya şekâvetleri teblîğ müessesesine ma'tûftur.

Bu; çok büyük ve çok önemli bir dâvâdır. Peygamberler, şüphesiz ki mükellef oldukları mes'ûliyetin ağırlığını bilirler. Allah da tevdî ettiği ilâhî emânetin hakîkatını onlara tanıtır. İşte Yüce Mevlâ, azîz peygamberine şöyle hitâb ediyor :

«Şüphesiz Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.»

Sonra kendisini buna nasıl hazırlayacağını, nasıl alıştıracağını, tahammül gücünü nasıl arttıracağını da şöyle izâh buyuruyor :

«Ey örtülere bürünüp yatan; gecenin birazı müstesnâ kalk. Gecenin yarısını kalk, veya yarıdan biraz eksilt... Yahut o yarıya biraz ilâve et. Kur'an'ı yavaş, açık ve güzelce oku. Şüphesiz ki; sana ağır bir söz vahyedeceğiz.»

«Gerçekten Biz, Kur'an'ı sana âyet âyet indirdik. O halde Rabbının hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya nânköre boyun eğme. Sabah akşam Rabbının adını zikret. Gecenin bir kısmında da O'na secde et. Bir de geceleyin uzun müddet onu tesbîh et..»

Allah, bunları Peygamberine öğretiyor. Ona, konuşmasını ve söylediklerinin şuûruna ermesini emrediyor :

«De ki : Beni Allah'dan kimse kurtaramaz. Ondan başka bir sığınak da aslâ bulamam. Ben ancak Allah'dan ve gönderdiklerinden, teblîğle mükellefim.»

«O, bütün gaybı bilendir. Gayba dâir ilmini hiç kimseye açmaz. Ancak bir peygamber olarak seçtiği müstesnâ... Şüphesiz Allah, Peygamberin önünden ve ardından muhâfız melekler ta'yîn eder... Peygamber şunu bilsin ki; o elçiler, Rablarından risâletlerini tamâmen teblîğ

etmişlerdir. O, elçilerin nezdindeki ilmi kuşatmış ve her şeyi de saymıştır.»

Evet, bu çok büyük bir dâvâ... O nisbette de büyük bir mes'ûliyeti var... Çünkü bu, bütün insanlığı ilgilendiren bir mesele... Hayat ve ölümleri saâdet ve şekâvetleri, mükâfât ve mücâzâtları ile alâkalı bir dâvâ... Bütün beşeriyyetin dâvâsı bu. Ya bu yolu kabul edip emrince amel eder ve böylece dünyada da, âhirette de saâdete erersin, veya ondan yüz çevirip inkâr edersin; dünyada da, âhirette de zillete mahkûm olursun... Ama Peygamberlerin varlığından haberdâr olmayan ve kendisine ilâhî emirler ulaşmamış olanlara gelince; onların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir huccetleri, bir ma'zeretleri vardır. Onların, dünyadaki şekâvet ve sapıklıklarının mes'ûliyeti, tebliğle mükellef oldukları halde bu vazîfeyi yerine getirmeyenlere âittir..

Allah Rasûllerine gelince; onlar bu emânetin hakkını verdiler, risâleti teblîğ ettiler ve bu ağır mükellefiyeti yerine getirmenin vicdânî huzûruyla rablarına kavuştular. Onlar, sadece dilleriyle insanları davet etmediler; bizzât fiilen yaşadılar, canlı bir örnek oldular. Her güçlüğe tahammül ettiler. Önlerine dikilen mâniaları gece gündüz yaptıkları cihâdla bertaraf ettiler. Her zaman insanları şaşırtan, müessir şüpheler ve müzeyyen sapıklıklarla savaştılar. İnsanları davet-i ilâhiyeden alıkoyan zâlim kuvvetler ve dinde fitneler îrâs eden fesâd yuvaları ile mücâdele ettiler. Son teblîğci olan Hâtem'ül-Enbiyâ da böyle yaptı. Risâlet müessesesinin en son ve en mütekâmil şeklini getiren o büyük insan da, böyle mücâdele etti. Güçlükleri, mâniaları sadece dille bertaraf etmeye çalışmadı; bizzât kılıçlarla karşı çıktı..

«Fitne kalmayıncaya ve din, yalnız Allah için oluncaya kadar...»

Evet, onlar böyle çalıştılar... Ve gittiler... Fakat vazîfelerini götürmediler... Risâlet mes'ûliyetini, mü'minlere bırakıp gittiler... Peygamberlik dâvâsının mücâdelesini, peygamberlere inandıklarını iddiâ edenlere bıraktılar... Peygamberden sonra nesiller, birbirini kovaladı. Biri gitti, arkasından bir başkası geldi. Rasûlullah'a tebaiyyet iddiâsı; her neslin, birbirine ve kendilerinden sonra gelenlere Allah Rasûlünün dâvâsını teblîğ etmekle gerçekleşir... Rasûlullah'dan devraldıkları emâneti elden ele aktarmaktan, ilâhî dâvâyı teblîğ etmekten başka hiç bir kurtuluş imkânı yoktur onlar için.. Bu; Allah'ın onlar üzerindeki en büyük huccetidir. Allah, onlardan; insanları dünyada şekâvetten âhirette de ilâhî azâbın dehşetinden korkutacaklarına dâir söz almıştır... Ve bu mes'ûliyeti onlara vermiş, bu emâneti onlara tevdî etmiştir... Onlar da bu vazîfeyi yerine getirmeye mecbûrdurlar.. Tıpkı Allah Rasûlünün yaptığı gibi mücâdele etmek zorundadırlar... Çünkü Rasûlullah'ın elindeki risâlet dâvâsı, aynen onlara aktarıldı. Sonra insanlar, aynı insanlar; aynı hayat kanununa tâbi yaratıklar... Dalâlet, ihtirâs, şehvet ve şüphe-

lere gelince; onlar her devirde mevcûd... Kuvvet; her zamanki azgın, zâlim ve taşkın kuvvet... Kuvvet ve dalâletle dinde fitneler îcâd eden zihniyet, yine aynen mevcûd... Yeryüzü, her zamanki yeryüzü... Zorluklar, her zamanki zorluklar... İnsanlar, her zamanki insanlar...

Her hâlükârda teblîğ zarûrîdir.. Emânetin hakkını vermek mecbûrîdir... Bizzât lisânla dâvâyı açıklamak şarttır. Bu kadarla da iktifâ etmeyip bizzât yaşamak, tatbîk etmek lâzımdır. Dâvânın, canlı birer tercümânı olmak lâzımdır. İlâhî davetin önüne dikilen mâniaları izâle etmek, insanları fitne fesâda boğan zihniyeti yıkmak gerektir... Bunları yapmak lâzımdır ki; teblîğ vazîfesi, yerine gelmiş olsun... Aksi halde ne teblîğ, ne de emânetin hakkını vermek gibi bir sıfatı, kendimize izâfe edebiliriz.

Bu; vazgeçilmesi imkânsız bir farîzadır. Vazgeçmek halinde, tahammülü imkânsız büyük mes'ûliyetler zuhûr eder. Bütün beşeriyetin, dalâlette kalmasının mes'ûliyeti. Dünyada şekâvete mahkûm olmalarının mes'ûliyeti. Bütün bu mes'ûliyetleri omuzlamak ve cehennem azâbından kurtulmak.

Kim, bu mes'ûliyeti hafîfe alabilir?.. Belleri kıran, göğüsleri çatlatan mafsalları titreten bir yük...

Kendilerine «müslüman» adını verenler, ya bu vazîfeyi edâ edip teblîğ mükellefiyetini yerine getirecekler, yahut ta ne dünyada, ne de âhirette kurtuluş diye bir şeyi akıllarına getirmeyeceklerdir. «Müslümanım» dedikleri halde bu vazîfeyi edâ etmeyen ve bütün şekilleriyle teblîğ mükellefiyetini yerine getirmeyenler; müntesibi olduklarını iddiâ ettikleri İslâm'ın tamâmen zıddına hareket ediyorlar; İslâm'a karşı çıkıyorlar, demektir... İslâm'ın lehinde şehâdet etmeleri lâzım gelirken aleyhinde şehâdet ediyorlar, demektir. İşte kelâmullah'ın beyânı :

«Sizi vasat bir ümmet kıldık ki, insanlar üzerine şâhid olasınız; peygamber de size şâhid olsun...»

İnsan, İslâm için şâhidlikte bulunurken; önce kendi şahsından başlamalıdır. Sonra evine ve âilesine, daha sonra da akrabâsına ve mahallesine intikâl etmelidir. İslâm'ın canlı birer tercümânı ve yaşayan mümtâz örnekleri olmalıdır... Bu, ilk adımdır... Âile, akrabâ ve mahallede davet-i ilâhiyeyi edâ ettikten sonra; davetin hedefini, bütün millete tevcîh etmek lâzımdır. Millet hayatında; şahsî, içtimâî, iktisâdî ve siyâsî cepheleriyle İslâm nizâmının tahakkukuna gayret etmeli, onu beşer hayatına hâkim hale getirmeğe çalışmalıdır. Bu da, ikinci adımdır.. Sonra insanları sapıtan ve fitnelere sebeb olan her türlü mâniayı izâle için mücâhede etmelidir. İşte bu da, üçüncü adımdır. Şâhidlik vazîfesini bu üç merhalede de hakkıyle yerine getirenlerdir ki; «İslâm'ın Şâhidleri» vasfını ibrâz etmeye hak kazanmışlardır. Evet; İslâm'ın şâhidleri sadece onlardır..

Nihâyet bir kere daha, Azîz ve Celîl olan Allah'ın yüce azameti önünde duruyoruz. Şu âsî ve münkir insanlara; Allah'ın ihsânını, fazlını, merhametini, himâyesini, adâletini ve ilmini temâşâ ettiriyoruz.

İlm-i ilâhînin ve O'nun, şu varlıktaki tecellîlerinin önünde hürmetle eğiliyoruz. Kâinâta verilen kuvvet ve enerjiyi, insan bünyesine tevdî edilen hidâyete ve dalâlete vesîle olacak işâretleri hayretle seyrediyoruz. Sadece akılla iktifâ edilmeyip aklı harekete getirecek emârelerin, mevcûdiyetini görüyoruz. Âdemoğluna verilen en büyük ihsânlardan olan akıl nimetinin yanında, âfâkta ve enfüste îmân ve hidâyete vesîle olacak bir çok alâmetlerin, varlığını hissediyoruz. Allah; şüphesiz bilir ki akıl, bir âlettir ve türlü türlü ârızalar, şehvetler, hakkı görmesine mâni olur. Arzu ve ihtirâslar, rûhun derinliklerinde ve kâinât tabakalarında yayılmış olan delilleri, çok kere perdeleyebilir... Cehâlet ve kusûr; îmâna götüren yolları tıkayabilir... Bundan dolayıdır ki, Allah; hidâyet ve dalâletten, doğrudan doğruya aklı mes'ûl tutmamıştır. Ancak risâlet ve teblîğden sonra, onu bu mes'ûliyete muhâtab kılmıştır. Yüce Allah, teblîğ ve hidâyetten sonra dahi olsa, nizâm vaz'etme selâhiyetini akla vermemiştir; ancak Allah'ın vaz'ettiği nizâmı, tatbîk selâhiyetini vermiştir. Allah, nizâmını vaz'etmiş ve ötesini insanoğluna bırakmıştır. Ona, istediğini ibdâ' edip istediğini tağyîr edeceği, istediğini tahlîl edip istediğini terkîb edeceği geniş bir mülk, vâsi' bir hareket sâhası vermiştir. İnsanoğluna müsahhar kıldığı şu kâinâttan faydalanmasını emretmiştir. Akıl bazan isâbet eder, bazan da hatâ eder; bazan insanı müstakîm yolda yürütür, bazan da dosdoğru yolda ayaklarını kaydırır...

Şimdi de adâlet-i ilâhiyyenin önünde huzûra kapanıyoruz. Allah'a karşı insanoğluna verilen hucceti seyrediyoruz. Şâyet Allah, insanlara Peygamber göndermeseydi; insanların ileri sürebilecekleri haklı bir ma'zeretin bulunacağını yine Allah'tan öğreniyoruz... Gerçi kâinatın engin sahîfelerinde ve insan rûhunun derinliklerinde, şu âlemin bir hâliki olduğuna ve O'nun bir olduğuna, kudret ve ilminin hudûdsuz, takdîr ve tedbîrinin mutlak olduğuna delâlet edecek bir çok ibretler, bir çok alâmetler mevcûddur... Rûhta ve kâinâtta Allah'ın varlığına götürecek delillerle fıtrî yaratılış arasında bir intizâm, bir câzibe, bir münâsebet kurulmuş ve fıtrat; insanı Allah'ın varlığına bağlayacak, O'nun huzûrunda boyun eğdirecek hâtiften sesler ve ilhâmlarla doldurulmuştur... Nihâyet insana; akıl verilmiş, kâinâtı müşâhede edecek ve müşâhede ettiklerinden doğru netîceler istinbât ederek onu Allah'ın varlığına götürecek imkânlar lutfedilmiştir... Ama lutf-u ilâhî, bütün bunlara rağmen yine de, insanların Allah'a karşı bir huccetleri olduğunu hatırlatıyor. Çünkü Allah bilir ki : insandaki çeşitli zaaf ve illetler, bütün bu delilleri yok edebilir, gözlerden gizleyebilir; aslını bozabilir; aksi netîceler intâc eyleyebilir veya onlara bir takım hatâ ve sapıklık emâre-

leri îrâs edebilir. İşte bütün bunlardan dolayıdır ki Allah; kâinât, fıtrat ve akıl huccetlerinden insanları berî kılarak; bunları îmâna götürücü kat'î birer huccet olarak kabul etmiyor. İnsanlara Peygamber göndererek, akıl gibi basit âletler yol göstermedikçe, ilâhî hakîkatın ölçülerini istikâmetle yürütecek ahkâmı sıhhate kavuşturmadıkça, insanları mes'ûl tutmuyor. Ne zaman ki, bütün bunlar yerine getirilir, işte o zaman ilâhî nizâmı kabul etmesi, ona itâat ederek hükmüne ittibâ etmesi insana farz olur. Aksi halde Allah'a karşı bütün huccetleri sâkıt olur ve ilâhî azâba müstahak olur.

Nihâyet ilâhî rahmetin, fazîletin, ihsânın ve muhâfazanın büyüklüğü karşısında bir kere daha tevakkuf ediyoruz. Allah'ın en mükerrem varlık olarak halkettiği insana bahşettiği lutuflarını tefekkür ediyoruz.

Allah; şüphesiz ki insanın kusûr ve zaaflarını bilir. Buna rağmen şu uçsuz bucaksız âlemi, onun emrine müsahhar kılmıştır... Arzda hilâfet vazîfesini, ona tahsîs etmiştir. Şu kâinât, her ne kadar Allah'ın hudûdsuz mülkünün yanında bir zerreden ibâret ise de, insana kıyâsla şüphesiz çok büyük bir mülktür. Allah rahmetinin, ihsânının ve muhâfazasının îcâbı olarak insanı yalnız başına bırakmamayı, rûhî ve nefsî kıpırdanışlarının tabiî neticelerine sürüklememeyi murâd etmiş, fıtrî hidâyetin bazan sürçebileceğini, akıl pusulasının bazan sapıtabileceğini bildiği için; lutf-u ilâhîsinin eseri olarak birbiri peşinden peygamberler göndermiştir... Fakat insanoğlu bu.. Lutf-u ilâhîyi tepeliyor... Allah elçilerini tekzîb edebiliyor... Taannüdle karşılarına dikilebiliyor... Getirmiş oldukları hakîkatın şaşmaz istikâmetinden yüz çevirip sapıtabiliyor... Ama O; âlemlerin Rabbı olan Allah'tır... İnsanları, günâh ve hatâları sebebiyle hemen muâheze etmiyor... Onu lutuf ve ihsânından da mahrûm bırakmıyor. Birbiri arkasından peygamberler göndermek sûretiyle, hidâyetten ebediyen mahrûm kalmalarını önlüyor... Sonra, kendilerine peygamberlerin teblîğâtı ulaşmadığı müddetçe ne dünyada, ne de âhirette onları azâba mahkûm etmiyor... Ama Peygamberlerin teblîgâtı kendisine arzedildiği halde; küfrü iltizâm eder ve tevbe de etmeden kâfir olarak ölürse; o zaman, azâb-ı ilâhînin kendisini kuşatmasından daha tabiî ne olabilir?

Burada âdetâ şöyle bir temsîl yapılıyor : Henüz tâm mânâsıyla yürüyemeyen bir çocuk, artık bacaklarının tâm kuvvet kazandığına inanıyor ve ellerinin yardı nı olmadan da yürüyebileceğini tahmîn ediyor. Tekebbürle, böbürlenerek adımlarını atmaya başlıyor; fakat daha ilk adımını atmadan yüzüstü kapanıveriyor. Lâkin her şeye rağmen burdaki sabî, yukardaki münkir insandan daha çok hakîkati görüyor ve fıtratın emrine daha çok itâat ediyor. Çünkü ellerin yardımı olmadan yürümek, insan bünyesinde meknûz olan bir tâkatin varlığını ifâde eder ve fıtrî yaratılışa da yüzde yüz uygundur. Zâten insanda, zamanla da

olsa bu kudret ortaya çıkıyor; kemikler, adaleler, kaslar zamanla gelişip sertleşiyor, mukâvim hale geliyor ve ellerin yardımı olmadan, sadece ayaklarla yürümek kâbil oluyor. Demek ki bu kudret; asılda, yaratılışta mevcûd...

Allah'ın kudret elini kendisinden uzaklaştırmağa çalışan, O'nun in'âm ve ihsânı olmadan da hayatını devâm ettirebileceğini zanneden ve ilâhî hidâyetten yüz çeviren, bugünün insanına gelince... Bütün kuvvet unsurları ile beraber insanoğlunun hiçbir zerresinin Allah'dan müstağnî olmadığını, yüce Mevlâ çok iyi biliyor. Allah'ın lutuf ve ihsânı, hidâyet ve rahmeti olmadan hayatının devâm ettirmesinin mümkün olmadığını da biliyor... Bunun içindir ki, Allah; insan bünyesindeki bütün kuvvet ve kudret unsurlarını, eksik taraflarını, ilâhî risâletle tamâmlıyor, kemâle erdiriyor. Şâyet insan, Allah'ın hidâyetinden ayrılır ve kendi varlığını kendisi için yeterli görürse; hüsrâna mahkûm olur, muztarib olur, sapıtır...

Asıl hatâ ve sapıklık : «İyi derecede akıl sahibi olan kişiler, risâletin ulaştırmak istediği hedefe; risâlet olmadan da ulaşırlar» şeklindeki iddiâlardır... Halbuki akıl; ancak risâletle beraber sağlam bir düşünce sistemine erebilir. Şâyet bundan sonra da hatâya düşecek veya tatbîk safhasında yanılacak olursa; bu hal, kurulmuş bir saatin hatâsı gibidir. Bir takım müessir âmillerin ona galebe edebileceğine şüphe yoktur. Çünkü onun madeni, bu âmillerden müteessir olacak bir tabîata sahiptir... Evet, o kurulmuş bir saatin hatâsı gibidir; kurulmamış bir saatin hatâsı gibi değil... Tesâdüflerin, ihtimâllerin kurbanı da değil...

Risâletle tamâmlanıp kemâle eren şeyin, başka bir şeyle kemâle ermesine kat'iyyen imkân yoktur. Bunun içindir ki; beşerî aklın, risâletten müstağnî olması aslâ mümkün değildir. Basit veya orta derecede bir aklın, risâlet müessesesinin yardımıyle ulaştığı hidâyet menziline; dünyanın en üstün, en mükemmel ve en ileri aklına sahip birinin, risâletin yardımı olmadan ulaşabildiğini beşer tarihi bugüne kadar kaydetmemiştir... Ne i'tikâdî tasavvurda, ne rûhî olgunlukta, ne hayat nizâmında ve ne de bu nizâmın her hangi bir teşrîî kâidesinde...

Eflâtun ve Aristo üstün ve mükemmel aklın temsîlcisi idiler. Hattâ Aristo; aklın beşeriyet âleminde zuhûr eden en büyük mümessili idi. Risâlet müessesesinden ve ilâhî hidâyetten de uzak bulunuyordu. Biz, Aristo'nun ilâh tasavvuruna baktığımız zaman; risâlet müessesesinin yardımıyla hidâyeti bulmuş olan basit bir müslümanın ilâh tasavvuru ile onunki arasında korkunç bir mesâfenin var olduğunu görürüz.

Eski Mısır'da aklın en kuvvetli temsîlcilerinden biri olan Achnaton, tevhîd akîdesine ulaşmıştı. Gerçi o zaman, Hz. İbrâhîm ve Hz. Yûsuf'un risâletleri yardımıyle tevhîd akîdesi yayılmış bulunuyordu. Fakat biz, yine de Achnaton'un, etrâfa yayılmış bulunan bu risâletin te'sîri altında

kaldığını bir an için unutalım. Ama yine de onun akîdesinde, o derece efsâne ve boşluklar göze çarpıyor ki, basit bir müslümanın tevhîd anlayışıyla onunkini kıyâs etmeye bile insanın vicdânı râzı olmuyor.

İslâm'ın hâkimiyet devri olan Sadr-ı İslâm'da, Rasûlullah'ın terbiye süzgecinden geçen nice orta seviyede insanları görüyoruz ki; bütün beşer tarihi boyunca dehâlarını herkese kabul ettirmiş kişiler, onların ulaştıkları seviyeye hiçbir zaman ulaşamamışlardır.

Nizâmların, kanunların ve prensiblerin İslâm'da ulaştığı o muvâzene ve uygunluğa, o yücelik ve üstünlüğe; hiçbir beşerî ve aklî sistemde ulaşılamamıştır. Ebediyyen de ulaşılamayacaktır. İslâm'ın meydana getirmiş olduğu o içtimâî hayat, o beşeriyetin şeref tablosu olmaya lâyık insanlardan mürekkeb cemiyet; ne daha önce, ne de daha sonra yeryüzüne ayak basmamıştır. Öyle bir muvâzene, öyle bir intizâm ve öyle bir yaşama kolaylığına sahip cemiyeti görmek; insanoğluna nasîb olmamıştır. Ebediyyen de olmayacaktır.

Aslında maddî medeniyet, idârî nizâmın istinâd edeceği bir dayanak değildir. Maddi medeniyet; ilerleyen ilmin inşâ ettiği bir takım vesîlelerle gelişir, tekâmül eder. Fakat, hayatın ölçüsü bu değildir; beşerî hayatın bütün şu'beleri ve bütün cepheleri arasında kurulacak olan muvâzenedir, intizâmdır... Bu muvâzene, beşeriyete saâdet bahşeder, rûhları itmi'nân duygusuyla doldurur. Her hangi bir zulüm ve baskı olmadan faâliyetini yürütebilmesi için, beşerî tâkat ve enerjiyi hürriyetine kavuşturur... İslâm'ın mevcûd olduğu herhangi bir asırda, bu ilâhî risâletten uzak kalan, kendilerine İslâmî davet ulaşmayan insanlardan mürekkeb cemiyetlere gelince; şunu kat'iyyetle beyân edelim ki; İslâm nizâmının hâkim olmadığı bir içtimâî hayatın değişmez vasfı, anarşi, karışıklık ve muvâzenesizliktir. O hayatın bir cebhesi, huzûr ve aydınlığa erse de, terakkî edip büyüse de, maalesef hakîkat budur. Hayatın bir cebhesinde meydana gelen bu gelişme; diğer cebheleri iflâsa mahkûm decek, bozacak, ifsâd edecektir... Âdetâ hayâtî müesseseler, birbirleri ile ters bir nizâm içine sokulmuştur... Ve beşeriyet; bu terslik içinde bocalayıp durur, huzûrsuz olur, sapıtır, bedbaht olur... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 46 - 63).

———oOo———

لَٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا
﴿١٦٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ

فِيهَا أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ
مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

166 — Lâkin Allah, sana indirdiğine şâhidlik eder. Onu bilerek indirmiştir. Melekler de şâhidlik ederler. Esâsen şâhid olarak Allah yeter.

167 — Muhakkak ki küfredip insanları Allah yolundan alıkoyanlar, derin bir sapıklığa düşmüşlerdir.

168 — Muhakkak ki küfreden ve zulmedenleri Allah bağışlayacak ve onları doğru yola iletecek değildir.

169 — Ancak cehennem yoluna (iletecektir). Onlar orada temelli kalıcıdırlar. Bu ise Allah'a pek kolaydır.

170 — Ey insanlar, Peygamber size Rabbınızdan gerçekle geldi. Kendi yararınıza olarak hemen îmân edin. Eğer küfrederseniz; muhakkak ki, göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Allah Alîm, Hakîm olandır.

Ey İnsanlar Hz. Muhammed'e Uyun

«Nûh'a, ondan sonra gelen peygamberlere... vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik...» âyet-i kerîme'si Hz. Peygamber (s.a.) in peygamberliğini isbât ve onun peygamberliğini inkâr eden müşrikler ile ehl-i kitâb'a bir redd mânâsı taşıdığı için, burada Allah Teâlâ : «Lâkin Allah sana indirdiiğne şâhidlik eder.» buyurmaktadır. Yani ey Rasûlüm, seni yalanlayıp sana muhâlefet eden kâfirler sana inanmıyor ve küfrediyorlarsa da Allah Teâlâ senin, O'nun elçisi olduğuna şehâdet eder. Öyle bir elçisin ki sana : «Önünden de, ardından da bâtıl sokulamaz. O, Hakîm, Hamîd katından indirilmiştir,» (Fussilet, 42) olan Kur'an-ı Azîm'i indirmiştir. Bunun içindir ki, burada «Onu, bilerek indirmştir.» buyurmaktadır. Onda Allah Teâlâ'nın kullarına bildirmek istediği ilmi vardır. Onda huccetler, hidâyet, furkân, Allah'ın sevip hoşnûd oldukları, hoş görmeyip kabul etmedikleri, geçmiş ve geleceğe dâir gayb ilimleri, Allah Teâlâ'nın bildirdikleri dışında ne bir nebînin, ne bir rasûl'ün, ne de ona yakın meleğin bilemeyeceği mukaddes sıfatlarının zikri vardır. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Dilediği kadarından başka

O'nun ilminden hiçbir şey kavrayamazlar.» (Bakara, 255), «Onların hiçbirinin ilmi aslâ bunu kavrayamaz.» (Tâhâ, 110).

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Hüseyn'in... Atâ İbn Sâib'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Ebu Abdurrahmân es-Sülemî bana Kur'an okuttu. Kendisine birisi Kur'an okuduğunda şöyle derdi : Allah'ın ilmini aldın. Bu gün, ameli ile olan üstünlük dışında senden daha üstün hiç kimse yoktur. Sonra da şu âyeti okudu : «Onu bilerek indirmiştir. Melekler de şâhidlik ederler. Esâsen şâhid olarak Allah yeter.»

Allah Teâlâ : «Melekler de şâhidlik ederler.» buyuruyor ki, Allah Teâlâ'nın bu husûsta sana şâhidlik etmesiyle birlikte onlar da Allah Teâlâ'nın sana vahyedip indirdiği ve sana gelen şeylerin doğruluğuna şâhidlik ederler.

Muhammed İbn İshâk der ki : Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Yahûdîlerden bir grup Rasûlullah (s.a.) ın yanına vardı. Allah Rasûlü onlara şöyle buyurdu : Muhakkak ki ben, Allah'ın Rasûlüyüm. Onlar : Biz bunu bilmiyoruz, dediler de Allah Teâlâ : «Lâkin Allah sana indirdiğine şâhidlik eder, onu bilerek indirmiştir...» âyetini indirdi.

Allah Teâlâ : «Muhakkak ki küfredip insanları Allah yolundan alıkoyanlar, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüşlerdir.» buyuruyor ki; onlar kendileri küfredip hakka uymamışlar, insanları ona uymak ve tâbi olmaktan çevirmeye çalışmışlar, haktan çıkararak saptırmışlar ve ondan bütün bütün uzaklaşmışlardır.

Sonra Allah Teâlâ; âyetlerini, kitâbını ve Rasûlünü inkâr eden, bununla ve insanları Allah'ın yolundan çevirmekle (yasakladığı) günâhları işlemekle, harâmlarını hiçe saymakla kendilerine zulmedenler hakkındaki hükmünü haber veriyor, onları aslâ bağışlamayacağını onları (hayır) yoluna iletmeyeceğini ancak cehennem yoluna ileteceğini, onların orada temelli kalıcı olduklarını bildirmektedir.

Allah Teâlâ : «Ey insanlar, peygamber size Rabbınızdan gerçekle geld. Kendi yararınıza olarak hemen îmân edin,» buyuruyor ki, Muhammed (s.a.) size hidâyeti, hak dini, Allah'dan şifâ verici (yeterli) açıklamayı getirmiştir. Onun getirdiğine îmân edin ve ona uyun ki; bu, sizin yararınıza olacaktır.

Sonra Allah Teâlâ : «Eğer küfrederseniz; muhakkak ki, göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır.» buyuruyor. Allah Teâlâ sizden ve sizin îmânınızdan müstağnîdir. Sizin küfretmenizle ona, hiçbir zarar gelmez. Nitekim başka bir âyette : «Mûsâ : Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nânkörlük etseniz muhakkak ki Allah; (hepinizden) müstağnî ve hamde lâyık olandır, demişti.» (İbrâhîm, 8) buyururken; burada da şöyle buyurmaktadır : «Allah Teâlâ (sizden kimin hidâyete hak kazandığı-

nı) bilir de onu hidâyete eriştirir. Kimin azgınlık ve sapıklığa (hak kazandığını) bilir de (onu sapıklığa düşürür.) O, sözlerinde, işlerinde, şerîatında ve takdîrinde) hakîm olandır.»

— İZÂHI —

«Ve Allah Alîm, Hakîm olandır.» Bütün fiillerinde hikmeti gözetir. Kâfirleri, küfürleri nedeniyle azâblandırması da, bu fiilleri cümlesindendir. İyi bil ki : Hz. Peygamber, cesedlere gönderilmiş olan gaybî nûrun sûretidir. Kim o'nun davetini, nûrunu kavrayabilme kâbiliyetine sahib olursa hidâyete ermiş olur. Kim de yanılırsa, dalâlete düşmüş olur. (.....) Bunu kesin olarak bildikten sonra sana gereken, başına buyruk olmak değil tâbi olmaktır. Hz. Âdem ve onun dışında kalan enbiyâ ve evliyânın sancağı altında toplandığı, peygamberlerin efendisi, Muhammed Mustafâ (s.a.) ya tâbi olman senin için daha hayırlıdır. Hattâ bu senin için gerekir. Müneccimin fal ve ihtilâç konusundaki sözüne itibâr edip te uzak ihtimâllere bağlanan, sonra peygamberlerin gaybtan verdiği haber konusunda onu inkâr eden kişiden daha büyük ahmak var mıdır? Sen, İbn el-Baytâr'ın taşlar ve ilâçlar konusundaki fikirlerini tasdîk edip, söylediği şeylere bağlanmaya çalışıp da insanlığın efendisinin sana haber verdiklerini doğrulamamak ve tembellik yaparak o'nun emirlerini yerine getirmemek gibi aşağılık bir durumu kendine uygun görme.

İyi bil ki, Allah seni «Elest» bezminde Âdem'in sulbünden çıkarınca; aşağıların aşağısına gönderildin, sonra buradan kendi gayretinle yücelerin yücesine çıkmaya davet edildin. Kâbiliyetine göre senin için mukadder ise, buralara çıkarsın. Bu çıkış ancak iki şeyle mümkün olur: Birincisi, Rasûlullah (s.a.) ı sevmek ile. O'nun sevgisini kendine âilene ve malına tercîh etmelisin. İkincisi, Rasûlullah (s.a.) a bütün emir ve yasaklarında ittibâ etmekle. Bütün münâsebetlerini buna göre düzenlemelisin. Peygambere bağlılığın geliştikçe Kemâl mertebelerinin zirvesine doğru yücelebilirsin. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 326 - 327).

—oOo—

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ

لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

171 — Ey ehl-i kitâb, dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu Îsâ Mesîh, Allah'ın peygamberi, O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir rûhtur. Allah'a ve peygamberlerine îmân edin. Allah üçtür, demeyin. Kendi yararınıza olarak bundan vazgeçin. Allah sadece bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur. Vekîl olarak Allah yeter.

Allah Üçtür Diyen Hıristiyanlar

Allah Teâlâ haddi aşmak ve övmede ileri gitmekten men'ediyor. Bu, Hıristiyanlarda çoktur. Onlar Îsâ'yı doğrulamanın hudûdunu tecâvüz etmişler ve onu Allah Teâlâ'nın kendisine vermiş olduğu derecenin üstüne yükseltmişlerdir. Onu, peygamberlik makâmından alıp Allah'a ibâdet ettikleri gibi Allah'dan başka ibâdet edecekleri bir ilâh edinmişlerdir. Hattâ onun dini üzere olduklarını sananlardan bazısı, onun taraftârları ile ona uyanlar hakkında da haddi aşarak onların günâhsız olduklarını ileri sürmüşler, hak ya da bâtıl olsun, sapıklık ya da doğru yol olsun, sıhhatli ya da yalan olsun, onların her söylediklerine uymuşlardır. Bunun içindir ki, Allah Teâlâ : «Onlar Allah'dan gayrı hahamlarını ve râhiblerini rablar edindiler...» (Tevbe, 31) buyurmuştur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüşeym'in... Ömer'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuşlardır :

لَا تُطْرُونِى كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ

Hıristiyanların Meryem oğlu (Îsâ'yı) övmede ileri gittiği gibi, beni aşırı övmeyiniz. Muhakkak ki ben, sadece O'nun kuluyum. Binâenaleyh; Allah'ın kulu ve Rasûlü, deyin.

Hadîsi İmâm Ahmed ve Ali İbn el-Medînî, Süfyân İbn Uyeyne'den, o da Zührî'den rivâyet etmiştir. Ali İbn el-Medînî hadîsin isnâdının sahih olduğunu söylemiştir. Hadîsi Humeydî kanalıyla... Zührî'den rivâyet eden Buhârî'nin lafzı şöyledir : Muhakkak ki ben sadece bir kulum. Allah'ın kulu ve elçisi deyiniz.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; bir adam :

يا مُحَمَّدُ يا سَيِّدَنا وَابْنَ سَيِّدِنا وخَيْرَنا وَابْنَ خَيْرِنا فَقالَ رَسُولُ الله ﷺ : يَا اَيُّهاالنَّاسُ عَلَيْكُمْ بِقَوْلِكُمْ وَلا يَسْتَهْوِيَنَّكُمُ الشَّيْطانُ . اَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِالله عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ . وَالله مَا اُحِبُّ اَنْ تَرْفَعُونِى فَوْقَ مَنْزِلَتِى الَّتِى اَنْزَلَنِىَالله عَزَّ وَ جَلَّ .

Ey Muhammed, ey efendimiz, ey efendimizin oğlu, ey en hayırlımız ve en hayırlımızın oğlu, demişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Ey insanlar, bu sözünüzden sakının. Şeytân sizi alıp götürmesin (şeytân sizi saptırmasın). Ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve elçisiyim. Allah'a yemîn ederim ki, Allah Teâlâ'nın beni koymuş olduğu dereceden daha yükseğine beni yükseltmenizi sevmem ve istemem. Hadîsi bu yönden sadece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin.» buyuruyor. O'na iftirâ etmeyin; O'nun arkadaşı ve çocuğu vardır, demeyin. Allah Teâlâ bütün bunlardan yücedir, münezzehtir, mukaddestir, büyüklüğünde, azametinde, yegânedir. O'ndan başka ilâh ve Rabb yoktur. Bunun içindir ki : «Meryem oğlu Îsâ Mesîh Allah'ın peygamberi, O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir rûhtur.» buyurmuştur. O, Allah'ın kullarından bir kul, Allah'ın yaratıklarından bir yaratıktır. Ona; ol, demiş, o da olmuştur. O'nun elçilerinden bir elçi ve O'nun Meryem'e ulaştırdığı bir kelimesidir. Yani Allah Teâlâ, onu Cibrîl (a.s.) in Meryem'e getirdiği bir kelime ile yaratmıştır. Cibrîl, Rabbının izni ile ruhûndan ona üfürmüş ve Allah'ın izni ile Îsâ olmuştur. Cibrîl, Meryem'in elbisesinin yenine üfürmüş ve bu onun avret mahalline inmiştir ki bu, babanın anayı döllemesi kabîlindendir. Hepsi de Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla olmuştur. Bunun içindir ki, Îsâ'ya «O, Allah'ın bir kelimesi ve O'ndan bir rûhtur.» denilmiştir. Zîrâ onun, kendisinden doğduğu bir baba yoktur. O, ancak Cibrîl'in ona söylemiş olduğu «Ol» kelimesi ile olmuş ve Cibrîl'in Meryem'e getirdiği rûhtan neş'et etmiştir. Allah Teâlâ başka âyet-i kerîme'lerde de şöyle buyurur : «Meryem oğlu Mesîh, peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi.» (Mâide, 75), «Hakîkat, Allah katında Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu toprakdan yarattı. Sonra ona «Ol» dedi, o da oluverdi.» (Âl-i İmrân, 59), «Mahrem yerini koruyan (Meryem'e) de rûhumuzdan üflemiş, onu da oğlunu da âlemler için bir mucize kılmıştık.» (Enbiyâ, 91), «Mahrem yerini korumuş olan İmrân kızı Meryem'i de...» (Tahrîm, 12).

Allah Teâlâ Mesîh'den bahsederek de şöyle buyurmuştur : «O, sadece kendisine nimet verdiğimiz... bir kuldur.» (Zuhruf, 59).

Katâde'den rivâyetle... Abdürrezzâk der ki : «O'nun Meryem'e

ulaştırdığı kelimesi...» «Ol» sözü gibidir ve o da olmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân el-Vâsıtî'nin rivâyetine göre o; «O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir rûhtur.» âyeti hakkında Şâz İbn Yahyâ'nın şöyle dediğini işitmiş : Kelime, Îsâ olmuş değildir. Ancak kelime ile Îsâ olmuştur.

Bu, İbn Cerîr'in «Meryem'e ulaştırdığı kelimesi...» âyeti hakkında; ona bildirdiği kelimesi, şeklindeki açıklamasından daha güzeldir. İbn Cerîr : «Melekler demişti ki : Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor.» (Âl-i İmrân, 45) âyetinde de böyle bir açıklama getirmiş ve bunları : «Sen, Sana bu kitâbın verileceğini ummazdın. Bu, ancak Rabbının bir rahmetidir.» (Kasas, 86) âyeti gibi değerlendirilmiştir. Ancak sahîh olanı, Cibrîl'in kelimeyi Meryem'e getirdiği ve ona Allah'ın izni ile üfürerek Îsâ (a.s.) nın olduğudur.

Buhârî der ki : Bize Sadaka İbn Fadl'ın... Ubâde İbn Sâmit'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır : Kim tek ve ortağı olmadığı halde Allah'dan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna Îsâ'nın Allah'ın kulu, elçisi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir rûh olduğuna, cennet ve cehennemin hak olduğuna şehâdet ederse; Allah Teâlâ yapmış olduğu amel üzerine onu cennete koyar. Râvî Velîd der ki : Bana Abdurrahmân İbn Yezîd İbn Câbir'in... Cünâde'den rivâyetinde şu fazlalık vardır : Cennetin sekiz kapısından dilediğinden onu cennete sokar.

Hadîsi Müslim de Dâvûd İbn Rüşeyd kanalıyla... İbn Câbir'den, değişik bir kanaldan da Evzaî'den rivâyet etmiştir.

Gerek âyette ve gerekse hadîste geçen «Kendinden bir rûhtur.» kısmı; «Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini, size müsahhar kılmıştır.» (Câsiye, 13) âyeti gibidir ki; O'nun yaratmasından ve O'nun katındandır, anlamında olup buradaki harfi cer (من) Hıristiyanların —Allah'ın devâmlı la'neti onların üzerine olsun— söylediği gibi teb'îz için olmayıp gâyenin başlangıcı içindir. Nitekim diğer âyette de böyledir.

«Kendisinden bir rûhtur.» âyeti hakkında Mücâhid : O'ndan bir elçidir, açıklamasını getirirken; bir başkası da; O'ndan bir sevgidir; açıklamasını getirir ki, birinci açıklama daha kuvvetli olup o, yaratılmış bir rûhtan yaratılmıştır. Rûhun Allah'a izâfe edilmesi ise, şu âyetlerdeki deve ve Beyt'in Allah'a izâfesi gibi onu şereflendirme kabîlindendir : «İşte size bir âyet olarak Allah'ın dişi devesi...» (A'râf, 73), «Tavâf edenler... için evimi temiz tut...» (Hacc, 26). Nitekim sahîh bir hadîste; Rabbımın huzûruna O'nun evinde girerim; buyurulmuştur ki; burada Allah Rasûlü şereflendirme maksadıyla evi Allah'a izâfe etmiştir. Bunların hepsi aynı kabîlden, aynı cinstendir.

Allah Teâlâ : «Allah'a ve peygamberine îmân edin.» buyuruyor.

Allah'ın Vâhid, Ahad olduğunu, arkadaşı ve çocuğu olmadığını tasdîk ediniz. Kesin olarak biliniz ki Îsâ, Allah'ın kulu ve elçisidir. Bunun içindir ki, «Allah üçtür demeyin.» buyurmuştur. Îsâ'yı ve annesini Allah'la birlikte O'na iki ortak koşmayınız. Allah Teâlâ bundan yüce ve münezzehtir.

Allah Teâlâ; Mâide sûresinde : «Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andolsun ki, kâfir olmuşlardır. Halbuki hiçbir tanrı yoktur. Ancak bir tek tanrı vardır.» (Mâide, 116) buyurmuş, yine aynı sûrenin başında da : «Andolsun ki; Allah, ancak Meryem oğlu Mesîh'tir, diyenler kâfir olmuşlardır.» (Mâide, 17) buyurmuştur. Hıristiyanlar —Allah'ın lâ'neti onların üzerine olsun— ın bilgisizliklerine ve küfürlerine hadd ve hudûd yoktur. Onların sözleri ve sapıklıkları yayılmıştır. Onlardan Îsâ'nın ilâh olduğuna, onun Allah'ın ortağı olduğuna, onun Allah'ın oğlu olduğuna inananları vardır. Onlar, bir çok gruplara, muhtelif görüşlere ve bir araya gelmeyen sözlere sahiptirler. Mütekellimlerden birisi; Hıristiyanlardan on kişi bir araya gelse; mutlakâ onbir çeşit görüşe ayrılırlardı, demekle ne güzel söylemiştir. Onların meşhûr âlimlerinden birinin —ki bu, hicrî dörtyüz senesi dolaylarında İskenderiyye patriği olan Saîd İbn el-Batrîk'tır.— zikrettiğine göre; onların ifâdeleriyle büyük konsil, aslında küçük ve hakîr bir hıyânet olan büyük bir konsilde toplanmışlardı. Bu, meşhûr (Konstantaniyye) şehrinin bânîsi olan Konstantin'in hükümrânlık günlerinde idi. Onlar, sayısız ihtilâflar içine düşüp bölünmüşlerdi. İkibinden daha fazla papaz bir araya gelmişti. Bir çok hiziplere ayrılmışlardı. Onlardan her elli kişi, her yirmi kişi, her yüz kişi, her yetmiş kişi ve daha fazlasıyla, daha eksiğiyle —gruplar değişik söz ve görüşlere sahiptiler. Onlardan bir grup üçyüzonsekiz kişinin bir söz ve görüşte birleştiklerini görünce kral —filozof ve hey'et' sahibi birisiydi— onların görüşünü alıp yardım ve destekde bulundu. Diğer görüşlerin ise imhâsını, bâtıl kabul edilmesini emretti. Bu üçyüzonsekiz kişinin hîlesi bir nizâma sokuldu, onlar için kiliseler binâ edildi, onlar için kitaplar ve kanunlar koydular, küçük çocuklara telkîn ettikleri, inanmak ve çocukların vaftiz edilmesi sırasında söylenmek üzere bir amentü ihdâs ettiler. Bunlara tâbi olanlar Melîkiyye diye adlandırılır. Sonra ikinci bir konsilde toplanmışlar ve içlerinde Ya'kûbiyye ortaya çıkmıştır. Toplanan üçüncü konsilde ise, aralarında Nastûriyye meydana geldi. Bu mezheplerin hepsi de mesîh hakkında ekânîm-i selâse'yi kabul eder. Ancak bunun keyfiyyeti, lâhût ve nâsût konularında ihtilâf etmeleridir. Lâhût ve Nâsût birleşmiş mi, birleşmemiş mi, imtizâc etmiş mi, yoksa ayrılmış mı? Bu konuda her bir mezheb, kendi zanları doğrultusunda olmak üzere üç görüşe ayrılmıştır. Onlardan her biri diğer mezhebi tekfîr eder, biz ise her üçünü birden tekfîr ederiz. Bunun için Allah Teâlâ «Kendi yararınıza olarak

bundan vazgeçin. Allah sadece bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde olanlar da, yerde olanlar da O'nundur. Vekîl olarak Allah yeter.» buyurmuştur. Bütün bunlar O'nun mülkü, yaratığıdır. Onda olanların hepsi O'nun kulları olup O'nun tedbîr ve tasarrufu altındadır. O, her şey üzerine vekîl'dir. O'nun onlardan dostu ve çocuğu nasıl olabilir? Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Gökleri ve yeri yoktan varedendir. O'nun nasıl çocuğu olabilir?» (En'âm, 101), «Bir kısım kimseler : Rahmân çocuk edindi, dediler. Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız... Kıyâmet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88 - 89, 95).

İ Z Â H I

Şeyh Abdülganî en-Nablûsî (Kuddise sırrıhu) Keşf isimli eserinde der ki : Hıristiyanların besmelesi Vâhid, Ahad ve mutlak gayba âit olan ilâhî emrin üç hazretine işâret etmektedir. Baba, Allah Teâlâ'nın ilk mahlûku olan rûha işârettir. Nitekim haberde böyle vârid olmuştur. Ve bu akıl, kalem ve Muhammedî hakîkat adını alır. Ve o, Allah Teâlâ'ya izâfe edilerek teşrîf ve ta'zîm için Allah'ın rûhu denir. Allah'ın devesi dendiği gibi. Rûh el-Kudüs ise, aynı şekilde ona işârettir. Onun, Hz. Meryem'in bedenine üfürülmüş düzgün bir insan sûretinde zuhûr etmesi nedeniyle ona rûh denir. Oğul ise, İsâ Aleyhisselâm'a işârettir. Ve o, rûhun üfürülmesi sebebiyle tekevvün ettiğinden dolayı rûhun oğludur. Baba oğuldur. Oğul gerçekte Rûh el-Kudüs ve mutlak gaybtır. Her üç sıfattan münezzeh ve mukaddestir. Çünkü o, kendisi olarak; onunla beraber hiçbir şey yoktur, ve olması da mümkün değildir. Bu sebeple o, münezzehtir. Öyleyse İncil'in besmelesi ilâhî sıfatların ve rabbânî isimlerin makâmlarındandır. Yoksa kudsî zâtın makâmlarından değildir. Sonra hiçbir vehmedenin öyle vehmetmemesi gerekmektedir. Çünkü bizim sûfî efendilerimizin sözlerinden, hıristiyanların sözlerine benzer bazı mırıltılar aktarılmıştır. Onların meşrebinden zevk almamış, sözlerinin hakîkatına muttalî olmamış kimselerin iddiâları bu vecihdedir. Çünkü sûfî efendilerimiz (Allah bizi onlardan yararlandırsın) gözü perdeli olanların onlara nisbet ettikleri tecsîm, ayniyet, ittihâd ve hulûl gibi inançlardan uzaktırlar. Onlar tecsîm görüşünü serdetmemişlerdir. Ancak onlara göre, Hak sübhânehû'nun sâf varlık olduğu kendi zâtıyla var olduğu, kendi zâtıyla kâim olduğu ve teayyün ettiği kesinleşmiştir. Her cisim amâ hakîkatlara dağılmış olan, vücûd şeklinde yok olan mâhiyetlerinin, kâbiliyetleri gereğince taayyün etmiştir. Yok olan mâhiyetleri gereğince yaygınlaşmış olan taayyün eden sûretleriyle kendi zâtları taayyün etmiş olan mâhiyetten mücerred varlık diye birşey yoktur. Öyleyse kendi zâtıyla taayyün eden mâhiyetten mücerred bir var-

lığın cisim hali diye birşey de yoktur. Ve o; mâhiyetten mücerred, kendi zâtıyla cisim olarak taayyün eden vücûd diye birşeyin bulunmadığı şeye dönüşür ki, istenen de budur.

Onlar, ayniyet görüşünü de söylememişlerdir. Çünkü Hak Teâlâ, sâf varlıktan bilinenin kendisidir. Yaratıklar ise, yok olan mâhiyetleri uyarınca taayyün etmiş, gerçeklere yayılmış olan varlıkta zâhir olmuş sûretlerdir. Ve kendi zâtıyla taayyün etmiş mâhiyet ve bu taayyün ediş uyarınca mâhiyete yaklaşmış mâhiyetten mücerred hiçbir şey yoktur. Buna Şeyh el-Ekber (Muhyiddin İbn el Arabî) Kuddise Sırrıhu'nun Fütûhâtın beşyüzellisekizinci bâbında söylemiş olduğu görüş şehâdet eder. Orada bast halinden sonra bedî hazretini zikrederken der ki, bu da sana gösteriyor ki; bu alem, Hakk'ın aynından ibâret değildir. Sadece Hakk'ın vücûduyla zâhir olmuştur. Eğer Hakk'ın aynı olsaydı, onun sonradan var edilmiş olması doğru olmazdı. Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başkası gaybı bilemez, kavli de bu babta söylenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, gaybın bilgisiyle eşsiz olduğunu belirtmiş ve kendinden başkasında bilgiyi nefyetmiştir. Bu âyet te sana gösteriyor ve bildiriyor ki; sen o değilsin. Eğer o olsaydın, kendi zâtında gaybın anahtarlarını bilirdin. Sen onu, ancak bir duruşla bildiğine göre, sen duruşun aynı da değilsin. Daha başkaları da böyle demişlerdir. Şeyh Şerâfeddîn İsmâîl, Şerh el-Tecelliyât isimli eserinde Şeyh el-Ekber Kuddise Sırrıhûdan naklen der ki; mümkün varlıklar, Allah Teâlâ'nın izhâr edişiyle zâhir olduklarından ve böylece kesinlik kazandığından mümkün varlığın bu hakîkatı ortadan kaldırması imkânsızdır. Binâenaleyh Allah'ın büyüklüğü karşısında, alçak gönüllü olmak ona huşû' etmek durumunda kalmıştır. Bu ebedî secdedir ki, kulun kendi hakîkatını bilmesinden ibârettir.

Buradan Allah Teâlâ'nın, «Ben onun gören gözü ve işiten kulağı olurum,» kudsî hadîsinin hakîkatı öğreniliyor. Bu görüntüden bazı gerçekler, güçsüz kimselere ayân olunca dediler ki, ben Hakk'ım. Bunun üzerine sarhoş olup sayha vurdular. Onun gayb olması nedeniyle hakîkatı gerçekleşmemiştir.

Sûfî efendilerimiz ittihâd görüşünü de söylememişlerdir. Çünkü ittihâd ya sâf varlığın maddeden mücerred olan, bizâtihî sâf olan varlığın yok olan mâhiyete ilişmesi ve onun sâyesinde taayyün etmesiyle, ya da aksi ile olur. Bu ise, her iki şekli ile muhâldir. Çünkü mâhiyetten tecerrüd Allah Teâlâ'nın zâtına hâs bir özelliktir. Ona yaklaşmak ise, mümkünün zâtına hâs bir özelliktir. Zâta hâs özellik ise zâil olmaz,

Şeyh-i Ekber (Kuddise Sırrıhu)nun ma'rifet kitâbında belirttiği gibi; ittihâd, iki zâtı bir tek zât kılmak ise; bu muhâldir. Çünkü iki zât ittihâd halinde mevcûd iseler, bu takdîrde onlar bir zât değil iki zâttır-

lar. Eğer bir varlık yok olur diğeri sâbit olursa, bu takdîrde iki zâtın birleşmesi yok, tek bir zât vardır. Ya kitâbında —ki bu Huve kitâbıdır— şöyle der : İttihâd imkânsızdır. Ve konuyu inceledikten sonra netîcede şu görüşü zikreder. İttihâd, ne mânâ bakımından ne de sûret bakımından kesinlikle yoktur. Fütûhât'ın beşinci bâbında da Hak Teâlâ'nın küllî rûha seslenişi sadedinde der ki : Ben, ilâhî esrârı sana ulaştırma şeklini bilmeni engelledim. Çünkü senin, onun müşâhedelerine tahammül gücün yoktur. Eğer sen o esrârı bilecek olsaydın, inniyet ile birlik olurdun. İnniyet ile birlik ise muhâldir. Bu sebeple senin o esrârı görmen muhâldir. Bileşik inniyeti, basîtin inniyetine dönüşebilir mi? Hakîkatları ters çevirmeye imkân yoktur.

Hulûl fikrini de Sûfî efendilerimiz söylememişlerdir. Çünkü onlar, hulûlü bazen bağlılık yoluyla meydana gelme, bazen de var olanın bir yerde kâim olması şeklinde tefsîr etmişlerdir. Bilindiği gibi vâcib Teâlâ; kendi zatıyla kâim olan ve aynı şekilde taayyün eden sâf varlıktır. Onun başkası ile kâim olması muhâldir. Şeyh el-Ekber (Kuddise Sırrıhu) Fütûhât'ın ikiyüzdoksanikinci babında der ki : Güneşin ışığı dolunayın üzerini aydınlattığında, dolunaysız verdiği hükümden daha farklı hüküm verir elbette. (?) Bunda şüphe yoktur. Aynı şekilde ilâhî iktidâr da bir kişide tecellî edince, yaratıktan birçok fiiller zuhûr eder. Herne kadar bu fiiller, ilâhî iktidâr yoluyla ise de hüküm farklı olur. Çünkü o, aynada tecellîsi görülen sûretin parlaklığı gibidir. Bilindiği gibi akıl yoluyla ayın kendiliğinden güneşin ışığından bir ışık olmadığı bilinir. Ve güneş bizâtihî aya intikâl etmiş değildir. Sadece ay, güneş tarafından aydınlatılmıştır. Kul da böyledir. Onda yaratıcısından hiçbir şey yoktur ve hiçbir şey ona hulûl etmemiştir. O, sadece yaratıcı tarafından aydınlatılmıştır. Bu aydınlık, ona tahsîs edilmiş ve gösterilmiştir.

Hulûlün reddi konusundaki ifâde de budur. Münkirlerin ve gerçekten gözü kapalı olanların yanılmalarının kaynağı, bu efendilerimizin (Allah bizi onlardan yararlandırsın) sözlerini anlamamalarıdır. Onu, söyledikleri anlama göre kavrayamamalarıdır. Onlar hulûl ile tecellînin arasını ayırd edememektedirler. Ve bir şeyin, bir başka şey tarafından aydınlanmış olmasının, o şeyin mahalli anlamına gelmediğini bilmemektedirler. Çünkü aynada görünen, bizâtihî aynanın dışındadır. Bu kesindir. Bir mahalle yerleşme ise bunun hilâfınadır. Çünkü yerleşme o mahalle girmedir. Zuhûr, hulûlün gaybıdır. Çünkü zuhûr, her türlü tenzîhlerden uzak Kuddûs ve Vâsi' olanın tecellîlerindendir. Hulûl ise bunun aksinedir. Evet, Sûfî efendilerimizin sözlerinde hulûl ta'bîri yer almıştır. Onların bundan maksadı zuhûrdur...

Zâhire göre doğru olan, bu gibi ifâdeleri kullanmamaktır. Ancak efendilerimizin öyle halleri ve makâmları vardı ki, bizim anlayışımız o makâmlara erişemez. Onların ma'zeretleri insâflı kişilerin katında açıktır. (Âlûsî, Rûh el-Maânî, VI, 34 - 36)

———oOo———

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ
عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا ۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

172 — Mesîh, Allah'a kul olmaktan aslâ çekinmez. Gözde melekler de. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa; bilsin ki o, hepsini huzûruna toplayacaktır.

173 — İmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlara mükâfâtlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsân edecektir. Kulluk etmekten çekinenleri ve büyüklük taslayanları elem verici bir azâba uğratacaktır. Onlar, kendilerine Allah'dan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar.

Hz. İsâ Yalnızca Allah'ın Kuludur

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... «Mesîh de... Allah'a kul olmaktan aslâ çekinmez.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, aslâ büyüklük taslamaz, anlamına gelir, demiştir.

Katâde ise; Mesîh de, gözde melekler de Allah'a kul olmaktan aslâ utanmaz, diye tefsîr etmiştir. Meleklerin beşerden daha üstün olduğu görüşüne zâhib olanların bir kısmı, bu âyeti delil getirmişlerdir. Âyette «Gözde melekler de» buyurulmuştur. Ancak burada buna delâlet yoktur. Zîrâ melekler, sadece Mesîh üzerine atfedilmişlerdir. Çekinmek, imtinâ' etmektir. Melekler ise buna Mesîh'den daha fazla güç yetirirler. Bunun içindir ki, «Gözde melekler de» buyurulmuştur. Onların imtinâya daha fazla güç yetirici ve kuvvetli olmaları onların daha üstün olmalarını gerektirmez.

Başka bir görüşe göre ise; meleklerin burada zikredilmesinin sebebi; Mesîh gibi meleklerin de Allah ile beraber ilâh edinilmeleridir. Allah Teâlâ, onların da kulları ve yaratıkları cümlesinden olduğunu haber vermiştir. Nitekim başka bir âyette de Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur : «Dediler ki : Rahmân çocuk edindi. O'nun şânı yücedir. Hayır, onlar (melekler) şerefli kılınmış kullardır.» (Enbiyâ, 26).

Allah Teâlâ : «Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa; bilsin ki; O, hepsini huzûrunda toplayacaktır.» buyuruyor. Allah Teâlâ

onları kıyâmet günü huzûrunda toplayacak, aslâ zulmetmeyeceği adâletli hükmü ile aralarını ayıracaktır. Bunun içindir ki: «Îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; onlara mükâfâtlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsân edecektir.» buyurmuştur. Sâlih amelleri miktarınca onlara sevâb verecek; fazlı, ihsânı, geniş rahmeti ve nimetinden onlara daha da arttıracaktır.

İbn Merdûyeh'in Bakiyye kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) «Onlara mükâfâtlarını ödeyecek ve daha fazlasını da ihsân edecektir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuşlardır: Onların mükâfâtları; Allah Teâlâ'nın onları cennete koyması, daha fazlasını ihsân etmesi ise; dünyalarında iyilik yapmış olanların kendilerine cehennem vâcib olanlar hakkında şefâatte bulunmasıdır. Bu hadîsin isnâdı sâbit olmayıp İbn Mes'ûd'dan, mevkûf olarak rivâyet edilseydi bu, daha iyi olurdu.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Kulluk etmekten çekinenleri (Allah'a itâat ve ibâdetten imtinâ' edenleri), büyüklük taslayanları elem verici bir azâba uğratacaktır. Onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar.» Başka bir âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurur: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yedirememeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Ğâfir, 60).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿١٧٤﴾
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

174 — Ey insanlar, Rabbınızdan size açık bir delil geldi ve size apaçık bir nûr indirdik.

175 — Allah'a îmân edenleri ve O'nun kitâbına sarılanları; Allah rahmetine ve bol nimetine kavuşturacaktır. Onları, kendisine götüren doğru yola eriştirecektir.

Allah'tan Gelen Nûr

Allah Teâlâ bütün insanlara hitâben, onlara kendisinden büyük bir delil (bürhân) geldiğini haber vermektedir. Bu, özrü kesinlikle ortadan kaldıran, şüpheyi gideren bir delil ve huccettir. Bunun içindir ki; «Size apaçık bir nûr (hakka açıkça delâlet eden bir ışık) indirdik.» buyurmuştur. İbn Cüreyc ve başkalarının söylediğine göre; bu, Kur'an'dır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Allah'a îmân edenleri ve ona sarılanları...» kulluk makâmıyla bütün işlerinde Allah'a tevekkül makâmlarını birleştirenleri. İbn Cüreyc bu âyeti Allah'a îmân edenleri ve Kur'an'a sarılanları, şeklinde tefsîr etmiştir. Bu görüşü, İbn Cerîr rivâyet eder.

«Allah rahmetine ve bol nimetine kavuşturacaktır.» Onlara acıyacak (merhamet edecek), onları cennete koyacak, onlara ihsânı ve nimeti ile sevâblarını arttıracak, derecelerini kat kat yükseltecektir. «Onları kendisine götüren doğru yola eriştirecektir.» Onları, sapma ve eğrilikler bulunmayan doğru ve açık yola eriştirecektir. Bu, mü'minlerin dünya ve âhiretteki sıfatlarıdır. Onlar, dünyada bütün inanç ve amellerinde doğruluk ve selâmet yolu üzredirler. Âhirette ise, cennet bahçelerine götüren Allah'ın doğru yolu üzerindedirler. A'ver kanalıyla Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.) : Kur'an Allah'ın doğru yolu ve onun sağlam ipidir, buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî rivâyet etmiş olup, tefsîrin başında tâm olarak geçmişti. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ
فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا
الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176 — Senden fetvâ isterler. De ki : Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvâyı Allah veriyor. Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan erkek ölürse; bıraktığının yarısı kız kardeşine kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamâmen vâris olur. Eğer iki kız kardeş kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlaradır. Eğer erkekli kadınlı bir çok kardeşi varsa; erkeğe iki kadının hissesi kadar pay vardır. Şaşırırsınız diye Allah size açıklıyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Mîrâs İle İlgili Fetvâ

Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Harb'ın... Berâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Son nâzil olan sûre Berâ'e (Tevbe) sûresi, son nâzil olan âyet de Kelâle âyetidir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Câbir İbn Abdullah'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ben aklı ermez hasta iken Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdi. Abdest alıp üzerime su serpti —yada üzerine su serpiniz buyurdu— aklım başıma geldi ve : Bana sadece Kelâle vâris olabilecek, mîrâs nasıl olacaktır? diye sordum. Bunun üzerine Ferâiz âyeti nâzil oldu. Buhârî ve Müslim bu hadîsi, Şu'be'den rivâyetle Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla... Câbir'den bir cemâat da rivâyet etmiştir. Bu rivâyetlerin bazısının lafızlarında mîrâs âyeti olan «Senden fetvâ isterler. De ki : Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvâyı Allah veriyor...» âyeti nâzil oldu, kısmı da vardır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah İbn Yezîd'in... Ebu Zübeyr —Câbir'i kasdediyor— den rivâyetine göre; o, «Senden fetvâ isterler. De ki : Size babası ve çocuğu olmayanın mîrâsı hakkındaki fetvâyı Allah veriyor.» âyeti benim hakkımda nâzil oldu, demiştir.

En doğrusunu Allah bilir ama, burada sanki mânâ «Senden kelâle hakkında fetvâ isterler. De ki, kelâle hakkındaki fetvâyı Allah veriyor.» şeklinde olacaktır. Daha sonra zikredilen (الكلالة) kelimesi, daha önceki cümlede terkedilen aynı kelimeye delâlet etmektedir. Kelâle hakkında ve onun hangi kökten geldiği husûsunda daha önce bilgi vermiştik. Bu kelime; saçı yanlarından kapatıp örten tâç anlamındaki (الاكليل) kelimesinden alınmıştır. Bunun için âlimlerin bir çoğu kelâleyi; çocuğu ve babası olmaksızın ölen kişi, diye tefsîr etmişlerdir. Bazıları ise; «çocuğu olmayan bir erkek ölürse» kısmının da delâleti ile kelâle'yi, çocuğu olmadan ölen kişi olarak tefsîr etmişlerdir.

Buhârî ve Müslim'de mevcûd bir hadîste de açıkça görüleceği üzere; kelâlenin hükmü mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb (r.a.) a müphem ve şüpheli gelmişti. O, şöyle diyor : «Üç şey vardır ki; Allah Rasûlü (s.a.) nün bize bu konularda başvurabileceğimiz bir ahid ve söz bırakmasını isterdim : Dede, kelâle ve faiz bâblarından bâblar.

İmâm Ahmed der ki : Bize İsmâîl'in... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne kelâleyi sorduğumdan daha fazla hiçbir şeyi sormadım. Nihâyet parmağı ile göğsüme vurarak : Nisâ sûresinin sonundaki yaz âyeti —ki bu âyet yaz mevsiminde nâzil olmuştur— sana yeter, buyurdular. İmâm Ahmed bu hadîsi kısa şekliyle rivâyet ederken, İmâm Müslim bundan daha uzun şekliyle rivâyet ve tahrîc etmiştir.

Hadîsin başka bir kanaldan rivâyeti şöyledir : İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Nuaym'ın... Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne kelâleyi sordum. Yaz âyeti sana yeter, buyurdu-

lar. Kelâleyi Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş olmam kırmızı develere sahib olmaktan bana daha sevimlidir. Bu hadîsin isnâdı ceyyid olmakla birlikte Ömer ile İbn İbrâhîm arasında kopukluk vardır. Zîrâ İbrâhîm, Ömer'e yetişmemiştir.

(.....)

Hz. Peygamber (s.a.), kelâle âyetinin yeterli olduğunu söyleyerek Hz. Ömer'e onu anlamaya çalışmasını öğütleyince Ömer; kelâlenin ne anlama geldiğini Hz. Peygamber (s.a.) e sormayı unutmuş ve bunun için de; kelâleyi Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş olmam bana kırmızı develerim olmasından daha sevimlidir, demiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'in... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb Hz. Peygamber (s.a.) e kelâleyi sordu. Allah Rasûlü (s.a.) Allah Teâlâ bunu beyân etmemiş midir? buyurdular da «Senden fetvâ isterler...» âyeti nâzil oldu. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre; Ebubekir es-Sıddîk bir hutbesinde şöyle demiştir : Nisâ sûresinin başında nâzil olan âyet ferâiz hakkındadır. Allah Teâlâ bu âyeti, çocuk ve baba hakkında indirmiştir. İkinci âyeti koca, karı, ana bir kardeşler hakkında indirmiştir. Nisâ sûresinin sonundaki âyeti ise; babadan ve anadan kız ve erkek kardeşler hakkında indirmiştir. Enfâl sûresinin sonundaki âyeti ise, asabe yoluyla akrabâlıkları olanlardan Allah'ın kitâbında bazısı bazısından üstün tutulan akrabâlar hakkında indirmiştir. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet eder. Yardım Allah'tandır, tevekkül de O'nadır.

Allah Teâlâ : «Bir kişi ölür ve çocuğu olmaz ise...» buyurmaktadır. Baba olmamasının, kelâlenin şartından olmadığını savunanlar bu kısma dayanmaktadırlar. Onlara göre; çocuğun olmaması kelâle olmak için yeterlidir. Bu, Ömer İbn Hattâb'dan gelen rivâyetlerden birisidir. İbn Cerîr bunu sahîh bir isnâd ile Ömer'den rivâyet etmiştir. Ancak Cumhûr'un kavli ve Ebu Bekr es-Sıddîk'in hükmettiğine göre kelâle; çocuğu ve babası olmadan ölendir. «Bir kız kardeşi bulunan erkek ölürse; bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır.» kısmı da buna delâlet etmektedir. Şâyet kız ile birlikte baba bulunsaydı, kız hiç mirâs alamazdı. Zîrâ baba; icmâ' ile kızı mirâstan mahrûm etmektedir. Kelâlenin, çocuğu olmadan ölen kimse olduğuna Kur'an âyeti açıkça delâlet etmektedir. Babası olmaması durumu ise, birazcık düşünme ile yine Kur'an metninden anlaşılacaktır. Zîrâ baba ile birlikte kız kardeşe mîrâsın yarısı verilmemiştir. Bilakis onun için mîrâstan hiçbir şey ayrılmamaktadır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hakem İbn Nâfi'nin... Zeyd İbn Sâbit'den rivâyetine göre; Zeyd İbn Sâbit'e kocanın, baba bir kız kardeşin ve annenin mîrâstaki durumu soruldu. O, kocaya yarım, kız kardeşe de yarım hisse verdi. Bu konuda (ileri geri) konuşulunca Allah Rasûlü (s.a.)

nün bu şekilde hükmettiğinde yanında hazır bulundum, dedi. Hadîsi, bu kanaldan rivâyette İmâm Ahmed tek kalmıştır. İbn Cerîr ve başkalarının İbn Abbâs ve İbn Zübeyr'den naklettiklerine göre; onlar, bir kız ve bir kız kardeş bırakarak ölen kişi hakkında şöyle derlerdi : Kız kardeş için «Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan erkek ölürse; bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır.» âyetinin delâleti ile hiçbir şey yoktur. Bir kız çocuğu bırakmışsa, çocuk bırakmış olur ki; kız kardeş için hiçbir şey yoktur. Cumhûr, İbn Abbâs ve İbn Zübeyr'e muhâlefetle bu konuda şöyle der : Ferâize göre kız yarım alır. Asabe yoluyla kız kardeş kalan yarıyı alacaktır. Ancak buna delil başka âyetlerdedir. Kız kardeşe bu şekilde mîrâsın yarısının verilmesi ise bu âyette belirtilmektedir. Asabe yoluyla vâris olmasına gelince : Buhârî'nin Süleymân kanalıyla... Esved'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü'nün hayatında Muâz İbn Cebel; bizim hakkımızda mîrâsın yarısı kız çocuğu, yarısı da kız kardeşe âittir, şeklinde hükmetti. Süleymân : Bizim hakkımızda hükmetti, kısmını zikredip Allah Rasûlü (s.a.) nün hayatında, kısmını zikretmemiştir. Buhârî'nin Sahîh'inde Hüzeyl İbn Şurahbil'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye kız ile oğulun (ve kız kardeşin) kızlarının mîrâstaki durumu sorulduğunda şöyle dedi : Kız çocuğu için mîrâsın yarısı, kız kardeş için de yarısıdır. İbn Mes'ûd'a git; o da bana uyacaktır. İbn Mes'ûd'a gidip sordular ve Ebu Mûsâ'nın sözünü aktardılar. Şöyle dedi : O halde ben dalâletteyim ve hidâyete erenlerden değilim. Allah Rasûlü (s.a.) nün hükmü ile hükmedeceğim : Kız çocuk için mîrâsın yarısı, üçte ikiye tamâmlamak üzere oğulun kızı için 1/6, geri kalan ise kız kardeş içindir. Ebu Mûsâ'ya gidip İbn Mes'ûd'un sözünü ona naklettik de : Bu derin âlim içinizdeyken, bana sormayınız, dedi.

Allah Teâlâ : «Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamâmen vâris olur.» buyurur. Kız kardeş kelâle olarak çocuğu ve babası olmadan ölürse; erkek kardeş onun bütün malına vâris olur. Şâyet kız kardeşin babası olursa, erkek kardeşi mîrâstan hiçbir şey alamaz. Onunla birlikte koca, ana bir erkek kardeş gibi pay sahiplerinden birinin var olduğu farzedilirse onun (erkek kardeşin) payı ona (bu pay sahibine) çevrilir ve kalan da erkek kardeşe verilir. Buhârî ve Müslim'de İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Payları sahiplerine veriniz. Paylardan geri kalan ise erkek akrabâlaradır, buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Eğer iki kız kardeş kalmışsa; bıraktığının üçte ikisi onlaradır.» buyurmuştur. Şâyet kelâle olarak ölenin iki kız kardeşi varsa; mîrâsın üçte ikisi onlara ayrılır. İki kız kardeşten fazlası da onların hükmündedir. Bir grup, iki kızın hükmünü buradan çıkarmaktadırlar. Nitekim kız kardeşlerin hükmü de, «Eğer kadınlar ikinin üstünde ise;

bırakılan malların üçte ikisi onlarındır...» (Nisâ, 11) âyetinden istifâde ile kızlardan çıkarılmıştır.

Allah Teâlâ : «Eğer erkekli kadınlı bir çok kardeşi varsa; erkeğe, iki kadının hissesi kadar pay vardır.» buyurmaktadır ki, bu; erkek çocukların ve erkek kardeşlerin erkek çocuklarından ibâret asabelerin hükmüdür. Erkekli kadınlı olarak toplandıklarında erkeğe; iki kadının hissesi kadar verilir.

Allah Teâlâ «(Farzlarını size bildirmek ve hadlerini ta'yîn etmek sûretiyle) Allah size (kanunlarını) açıklandıktan sonra haktan sapmayasınız diye Allah size açıklıyor. Allah Teâlâ her şeyi hakkıyla bilendir.» buyuruyor. O, işlerin sonuçlarını, faydalı olanlarını, onlarda kullarının hayrına olanları, ölene yakınlığına göre akrabâlardan her birinin hak kazandıklarını en iyi bilendir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Ya'kûb'un... Muhammed İbn Sîrîn'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir yolculukta idiler. Huzeyfe'nin binitinin başı Allah Rasûlü (s.a.) nün binitinin terkisi yanında, Ömer'in binitinin başı da Huzeyfe'nin binitinin terkisi yanındaydı. «Senden fetvâ isterler, de ki : Size babası ve çocuğu olmayan (kelâle) mîrâsı hakkındaki fetvâyı Allah veriyor...» âyeti nâzil oldu. Allah Rasûlü (s.a.) âyeti Huzeyfe'ye öğretti. Huzeyfe de onu Hz. Ömer'e öğretti. Bilâhare Ömer, onu Huzeyfe'ye sorduğunda; Huzeyfe : «Allah'a yemîn ederim ki; bu âyeti Allah Rasûlünün bana anlattığı şekilde sana nakletmediğimi sanıyorsan budalanın birisisin. Allah'a yemîn ederim ki, onun üzerine aslâ hiçbir fazlalık yapmayacağım, dedi. Ömer şöyle derdi : Ey Allah'ım, bu âyeti ona açıklamışsan doğrusu o, bana açıklamadı.

Hadîsi, İbn Cerîr bu şekilde rivâyet eder. Yine İbn Cerîr hadîsi, Hasan İbn Yahyâ kanalıyla İbn Sîrîn'den de rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyetin isnâdı, İbn Sîrîn ile Huzeyfe arasında kopuktur.

Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize Yûsuf İbn Hammâd'ın... Ebu Ubeyde İbn Huzeyfe'den, onun da babasından rivâyetine göre; kelâle âyeti, Hz. Peygamber (s.a.) e onun bir yolculuğunda nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) durup, Huzeyfe'yi gördü. Huzeyfe'nin devesinin başı Hz. Peygamber (s.a.) in izârı (ya da devesinin örtüsü) nın yanında idi. Âyeti ona ulaştırdı. Huzeyfe baktı ve Ömer (r.a.) i gördü. Huzeyfe âyeti Ömer'e ulaştırdı. Ömer'in halîfeliğinde o, kelâle husûsuyla ilgilendi : Huzeyfe'yi çağırıp âyeti ona sordu. Huzeyfe şöyle dedi : Muhakkak ki, Allah Rasûlü onu bana ulaştırdı ve ben de o'nun bana ulaştırdığı gibi sana naklettim. Allah'a yemîn ederim ki; ben doğru söyleyenim. Yine Allah'a yemîn ederim ki; bunun üzerine aslâ hiçbir şey ziyâde etmeyeceğim.

Bezzâr der ki : Bu hadîsi Huzeyfe'den başkasının rivâyet ettiğini

bilmiyoruz. Huzeyfe'ye ulaşan bundan başka bir kanal da bilmiyoruz. Bu hadîsi Hişâm'dan sadece Abd'ül-A'lâ rivâyet etmiştir. Hadîsi Abdü'l-A'lâ'dan İbn Merdûyeh de rivâyet etmiştir.

Osmân İbn Ebu Şeybe der ki : Cerîr'in... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre; Ömer, kelâle'nin nasıl vâris kılınacağını (ya da kelâlenin mîrâsının nasıl paylaştırılacağını) Allah Rasûlü (s.a.) ne sordu. Allah Teâlâ da «Senden fetvâ isterler...» âyetini indirdi. Fakat Ömer sanki anlamamıştı. Hafsa'ya : Allah Rasûlü (s.a.) nün rahat bir zamanında bunu o'na sor, dedi. Hafsa da Hz. Peygamberi sevinçli bir zamanında görüp o'na bunu sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Bunu sana baban mı söyledi? Babanın bunu bildiğini (anladığını) sanmıyorum, buyurdular. Ömer : Bunu bildiğimi, (anladığımı) sanmıyorum, derdi. Allah Rasûlü (s.a.) (O sırada) söylediklerini söylemiştir. Hadîsi İbn Merdûyeh rivâyet etmiştir.

Yine İbn Merdûyeh'in İbn Uyeyne kanalıyla... Tâvûs'dan rivâyetine göre; Ömer Hafsa'ya, Hz. Peygambere (s.a.) kelâleyi sormasını emretmiş ve bunu onun için bir kürek kemiğine yazmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) Onu sana kim emretti? Ömer mi? Onun, bunu iyice anlayabileceğini sanmıyorum. Yaz âyeti —Süfyân'ın söylediğine göre; yaz âyeti, «Eğer mîrâs bırakan erkek veya kadın; çocuğu ve ana-babası olmayan bir kimse olur da...» (Nisâ, 12) âyetidir— ona yetmiyor mu? buyurdular. Allah Rasûlü (s.a.) ne (Kelâleyi yine) sorduklarında Nisâ sûresinin sonundaki âyet nâzil oldu da Ömer (Hafsa için yazmış olduğu) kürek kemiğini attı. Bu hadîste de bu şekilde belirtilmiş olup hadîs mürseldir.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in Târık İbn Şihâb'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ömer, bir kürek kemiği alıp Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbını topladı ve : Kelâle hakkında kadınların husûsi odalarında bahsetmiş oldukları (rivâyet etmiş oldukları) hükümle hükmedeceğim, dedi. O esnâda evden bir yılan çıktı da dağıldılar. Ömer bunun üzerine : Şâyet Allah Teâlâ, bu işin tamâm olmasını dileseydi, mutlakâ tamâmlardı, dedi. Bu hadîsin isnâdı sahîhtir.

Hâkim Ebu Abdullah en-Neysabûrî der ki : Bize Ali İbn Muhammed İbn Ukbe eş-Şeybânî'nin Kûfe'de... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Kırmızı develerim olmasındansa şu üç şeyi Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş olmayı daha çok isterdim : Kendisinden sonra halîfe kim olacaktır? Mallarımız hakkında bize zekât yazıldı. Ama onu sana vermeyeceğiz, diyen bir kavimle muhârebe etmek helâl mıdır? Kelâle (nin mîrâstaki hükmü) nedir? Neysâbûrî hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre, sahîh olduğunu, ancak ikisinin de tahrîc etmediklerini ekler. Yine Neysabûrî'nin Süfyân İbn Uyeyne'ye varan bir isnâd ile... Ömer'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Üç şey var ki Allah Rasûlü (s.a.) onları bize açıklamış olsaydı bana dünyadan ve

dünyada olan şeylerden daha sevimli olacaktı : Halîfelik, kelâle ve faiz. Neysabûrî hadîsin Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre, sahîh olduğunu ancak ikisinin de hadîsi tahrîc etmediklerini söyler.

Yine Süfyân İbn Uyeyne'ye varan bu isnâd ile rivâyete göre... İbn Abbâs şöyle demiştir : Ömer'e yetişen insanların sonuncusu bendim. Söz benim söylediğimdir, dediğini duydum da sordum : Senin söylediğin nedir? Şöyle dedi : Kelâle, çocuğu olmayandır. Bu hadîsin de Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğu ve ikisi tarafından da tahrîc edilmediği Neysabûrî tarafından kaydedilmiştir.

İbn Merdûyeh'in Zem'a İbn Sâlih kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ömer İbn Hattâb'a ulaşanların sonuncusu idim. Dedi ki : Ben ve Ebubekir kelâle hakkında ihtilâfa düştük. Söz, benim söylediğimdir. İbn Abbâs şöyle devâm eder : Anlatıldığına göre Ömer, babadan ve anadan erkek kardeşler ile anneden erkek kardeşler arasını bir arada bulunduklarında üçte bir konusunda müşterek kabul etmiş, Ebubekir (r.a.) ise bu konuda ona muhâlefet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî'in... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyet ettiğine göre; Ömer, dede ve kelâle (nin mîrâstaki durumu) hakkında bir mektup yazmıştı. İstihâreye yatıp; ey Allah'ım, eğer bunda hayır görüyor isen geçerli kıl, demişti. Ancak ihtiyârlığında bu mektubu isteyip imhâ ettirdi. Onda ne yazılı olduğunu hiç kimse bilemedi. Şöyle demişti : Dede ve kelâle (nin mirâstaki durumu hakkında) bir mektup yazmıştım. Bu konuda istihârede bulundum da sizi içinde bulunduğunuz halde bırakmayı uygun gördüm.

İbn Cerîr der ki : Ömer (r.a.) in şöyle dediği rivâyet edilir : Bu konuda Ebubekir'e muhâlif olmaktan utanırım. Ebubekir (r.a.); o, çocuk ve babanın dışındakilerdir, derdi.

Sahâbenin cumhûr'u, tâbiûn, eski ve yeni zamanlardaki imâmlar Ebubekir es-Sıddîk'ın görüşünü kabul etmişlerdir. Dört imâm ile Fukahâ-i Seb'a'nın mezhebi de budur. Kesin olarak âlimlerin görüşü böyledir. Kur'an'ın da delâleti bu vechiledir. Nitekim Allah Teâlâ : «Şaşırırsınız diye Allah size açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.» âyetinde bunu beyân etmiş ve açıklığa kavuşturmuştur.

NİSÂ SÛRESİNİN SONU

MÂİDE SÛRESİ

MÂİDE SÛRESİ

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Nadr... Yezîd'in kızı Esmâ'nın şöyle dediğini rivâyet etti : Mâide Sûresinin bütünü nâzil olduğunda ben, Rasûlullah (s.a.) ın Adba (العضباء) isimli dişi devesinin yularını tutmuştum. Vahyin ağırlığından devenin ayakları birbirine çarpıyordu.

İbn Merdûyeh Sâlih İbn Süheyl'in, Âsım el-Ahvel'den rivâyet ettiği hadîste der ki : Bana Amr'ın annesi, halasından nakletti ki; o, Rasûlullah'la beraber bir yolculukta imiş. Bu sırada Mâide sûresi nâzil olmuş ve binitin boynu sûrenin ağırlığından titremeye başlamış. İmâm Ahmed de aynı şekilde der ki : Bize Hasan... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bineğinin üzerinde iken Mâide sûresi indirildi. Bineği onu taşıyamaz oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber bineğinden indi. Bu hadîs yalnızca Ahmed İbn Hanbel tarafından rivâyet edilir.

Tirmizî de Kuteybe kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Son indirilen sûre, Feth ve Mâide sûresidir. Sonra Tirmizî şunu ilâve eder : Bu hadîs garîb ve hasendir.

Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilir ki; o, şöyle demiş : İndirilen en son sûre Feth sûresidir. Hâkim ise Müstedrek isimli eserinde Abdullah İbn Vehb kanalıyla ve kendi isnâdıyla Tirmizî'nin rivâyetine benzer bir rivâyeti nakleder, sonra da der ki : Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre; bu rivâyet sahîhtir, ancak her ikisi de bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir.

Yine Hâkim der ki : Bize Ebu Abbâs Muhammed İbn Ya'kûb... Cübeyr'den rivâyet etti ki; o, şöyle demiş : Ben hacca gittiğimde Hz. Âişe (r.a.) nin yanına vardım. Hz. Âişe bana dedi ki : Ey Cübeyr; Mâide

sûresini okuyor musun? Ben, evet dedim. Hz. Âişe : O, son nâzil olan sûredir. Onda gördüğünüz helâlları helâl sayın, harâmları da harâm sayın. Sonra Hâkim der ki : Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, ancak onlar bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir. Aynı hadîsi Ahmed İbn Hanbel... Muâviye İbn Sâlih kanalıyla rivâyet ettikten sonra şu ifâdeyi ekler :

وَ سَئَلْتُهَا عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللهِ ﷺ : فَقَالَتْ : اَلْقُرْآنَ .

Ben ona Rasûlullah (s.a.) ın ahlâkını sordum. Hz. Âişe dedi ki, o'nun ahlâkı Kur'an'ın kendisi idi. Bu hadîsi Neseî de İbn Mehdî'den rivâyet eder.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ
إِنَّ اللهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ
وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا
يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا
عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

1 — Ey îmân edenler, akidleri yerine getirin. Siz ihrâmlı iken avlanmayı helâl görmeksizin; size bildirilecekler müstesnâ, hayvanlar size helâl kılınmıştır. Muhakkak ki Allah, dilediğini hükmeder.

2 — Ey îmân edenler, Allah'ın nişânelerine, harâm olan aya, hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklı hayvanlara ve Rablarından nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin. İhrâmdan çıkınca avlanın. Sizi Mescid-i Harâm'dan alıkoydukları için bir kavme olan kininiz, sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşın. Günâh işlemek ve aşırı gitmek üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan sakının, muhakkak ki, Allah'ın cezâsı şiddetlidir.

İmân Edenlere Helâl Kılınan Şeyler

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Nuaym İbn Hannâd... Maan veya Avf'dan —ya da her ikisinden— nakletti ki; adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek şöyle demiş : Bana ahd et. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki : Allah Teâlâ'nın «Ey îmân edenler, ahidleri yerine getirin...» âyetini işittiğin zaman, ona kulağını ver. Çünkü bu âyette hayırlar emredilmekte, şerler nehyedilmektedir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana Ali İbn Hüseyn... Zührî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Allah Teâlâ «Ey îmân edenler» buyurduğu zaman; o buyruğu yerine getirin. Çünkü Rasûlullah (s.a.) da onlardandır. Ahmed İbn Sinân... Hayseme'den rivâyet eder ki; o, şöyle demiş : Kur'an'da yer alan her «ey îmân edenler» ifâdesi Tevrât'daki «ey miskînler» ifâdesinin aynıdır. Ahmed İbn Sinân'ın Zeyd İbn İsmâîl kanalıyla İkrime ve İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği hadîste, İbn Abbâs şöyle der : «Kur'an-ı Kerîm'de yer alan «Ey îmân edenler» âyetinin hepsinde Hz. Ali îmân edenlerin efendisi, değerlisi ve emîridir. Ebu Tâlib oğlu Ali müstesnâ Rasûlullah (s.a.) ın ashâbının hepsi Kur'an'da itâba uğramıştır.

Hz. Ali Kur'an'ın hiç bir âyetinde itâba ma'rûz kalmamıştır. Bu hadîs, garîbdir, lafzı münkerdir. İsnâdı, üzerinde dikkatle durulması gereken bir isnâddır. Nitekim Buhârî, bu hadîsin râvîleri arasında yer alan İsâ İbn Râşid'in meçhûl ve onun naklinin münker olduğunu bildirir. Ben de derim ki; bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Ali İbn Büzeyme her ne kadar sika (güvenilir) bir râvî ise de, aşırı bir Şiî'dir. Ve onun naklettiği bu türden rivâyet ithâm edilmiş, kabul görmemiştir. Bu hadîste yeralan «Ebu Tâlib oğlu Ali müstesnâ peygamberin ashâbından hepsi Kur'an-ı Kerîm'de itâba uğramıştır.» ifâdesine gelince; bununla sadakayı emreden âyete işâret edilmiştir. Çünkü bir çok kişi tarafından nakledildiğine göre; Hz. Ali'den başka kimse bu emir ile amel etmemiştir. Ve bu sebeple Allah Teâlâ'nın «Husûsî konuşmanızdan önce sadaka vermekten ürktünüz mü ki, bunu yerine getirmediniz? Ama Allah tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Peygamberine itâat edin. Allah işlediklerinizden haberdârdır.» (Mücâdile, 13) âyeti nâzil olmuştur. Bu ifâdenin bir itâb olduğu görüşü, üzerinde durulması gereken bir görüştür. Çünkü söylendiğine göre; bu emir vücûb ifâde etmez, mendûb bir emirdir. Kaldı ki bu, mü'minler için daha yapılmazdan önce neshedilmiştir. Ashâbdan hiçbir kimsede bunun tersine bir davranış görülmemiştir. Hz. Ali'nin Kur'an'da hiç bir şekilde itâba uğramadığı görüşüne gelince; bu görüşün üzerinde de dikkatle durulması gerekir. Çünkü Enfâl sûresinde Hattâb oğlu Ömer müstesnâ herkese itâb vârid olmuştur. Bu ve bundan önceki ifâdeden de anlaşılıyor ki; bu hadîs zayıftır. Doğruyu en iyi Allah bilir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Müsennâ... Yûnus'tan nakletti ki; o, Muhammed İbn Müslim'in şöyle dediğini bildirmiş : Ben Rasûlullah (s.a.) ın Amr İbn Hazm'ı Necrân'a elçi olarak gönderdiğinde, ona yazdığı mektûbu okudum. Mektup Amr İbn Hazm'ın oğlu Ebu Bekr'in yanındaydı. Orada şöyle buyuruluyordu : Bu, Allah ve Rasûlünden açıklamadır : «Ey îmân edenler, akidleri yerine getirin.» Ve bu âyet «Doğrusu Allah, hesâbı çabuk görendir.» (Mâide, 4) kısmına kadar yazılmıştı.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Amr İbn Hazm'ın oğlu Muhammed'in oğlu Ebu Bekr'in oğlu Abdullah'dan nakletti. O da babasının şöyle dediğini bildirmiş : Bu, Allah Rasûlünün Amr İbn Hazm'a, Yemen halkına iyiyi öğretmek, sünneti ta'lîm etmek ve sadakalarını toplamak üzere gönderdiğinde yazmış olduğu mektup olup bizim katımızda saklıdır. Rasûlullah Amr İbn Hazm'a mektup yazmış, ahid vermiş, emrini bu mektûbunda şöyle bildirmiştir : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah ve Rasûlünden bir mektuptur : «Ey îmân edenler, akidleri yerine getirin.» Bu Allah'ın Rasûlü Muhammed'in Amr İbn Hazm'a Yemen'e gönderdiğinde yazmış olduğu ahiddir. Bütün işlerinde Allah'tan korkmasını ona emretti. Çünkü Allah kendisinden korkan ve ihsân edenlerle beraberdir.

«Akidleri yerine getirin.» İbn Abbâs, Mücâhid ve daha başkaları derler ki : Buradaki «akidler»den maksad; ahidlerdir. İbn Cerîr bu konuda icmâ' olduğunu söyler ve der ki : Ahidler, üzerinde yemîn ve benzeri şekilde sözleşilen sözlerdir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; burada yer alan «akidler» kelimesi ahidler demektir. Yani Allah'ın helâl ve harâm kıldığı şeyler ile, Kur'an-ı Kerîm'de belirttiği hadler ve farzlardır. Siz bu emirleri çiğnemeyin, farzları terketmeyin. Sonra Cenâbı Allah, bu konuda daha şiddetli davranarak şöyle buyurmuştur : «Onlar ki; söz verdikten sonra Allah'ın ahdini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparırlar.» (Bakara, 27).

Dahhâk da buradaki akidlerden maksad; Allah'ın helâl ve harâm kıldığı şeyler, Hz. Peygambere ve kitâba îmân etmeyi kabul eden kişilerden almış olduğu, Allah'ın helâl ve harâmlarla, farzlarını yerine getirmelerine dâir sözlerdir. Zeyd İbn Eslem ise, akidlerin altı tane olduğunu söyler. Bunlar Allah'ın akdi, yemîn akdi, ortaklık akdi, alış-veriş akdi, nikâh akdi ve hilf akdidir. Muhammed İbn Kâ'b ise bu akidlerin beş tane olduğunu, câhiliyet yemîni ile mufâvada ortaklığının da bunlar arasında bulunduğunu bildirir. Bazıları bu âyete dayanarak alış -veriş meclisinde seçme hakkının bulunmadığını öne sürmüşlerdir. Ve demişlerdir ki; bu âyet akdin luzûmuna ve sâbit olduğuna delâlet eder. Dolayısıyla mecliste seçme hakkının bulunmamasını gerektirir. Bu, Ebu Hanife ve Mâlik'in görüşüdür. Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel ile

Cumhûr buna muhâlefet etmişlerdir. Bu konuda delil Buhârî ve Müslim'de sâbit olan Abdullah İbn Amr'ın naklettiği şu hadîstir : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Alan ve satan meclisten ayrılmadıkça muhayyerdirler. Buhârî'nin bir başka ifâdesi de şöyledir :

إِذَا تَبَايَعَ الرَّجُلَانِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ مَالَمْ يَتَفَرَّقَا

İki kişi alış-veriş yaptıklarında, meclisten ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler. Bu hadîs, satış sözleşmesini ta'kîb eden meclisde muhayyerliğin varlığı için bir delildir. Ancak bu, akdin lüzûmsuzluğunu gerektirmez. Aksine akid, şerîat bakımından alış-verişin gereklerindendir ve akde uymak, akdi yerine getirmenin mütemmimidir.

«Hayvanlar size helâl kılınmıştır.» Buradaki (الانعام); deve, sığır ve koyundur. Hasan, Katâde ve başkaları böyle demişlerdir : İbn Cerîr Taberî, arapların yanında (الانعام) hayvanlar ta'bîri ile kasdedilenler bunlardan ibârettir, der. Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbâs ve daha başkaları da bu âyeti esâs alarak; anası kesilip de karnındaki yavrusu ölecek olursa, yavruyu yemenin mübâh olduğunu beyân etmişlerdir. Bu konuda Sünen kitaplarında vârid olan hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir. Mücâhid kanalıyla... Ebu Saîd'den nakledilen bir hadîste denilir ki; ey Allah'ın Rasûlü, biz karnında yavrusu bulunan koyunu veya ineği veya dişi deveyi kesiyoruz. Yavrusunu atalım mı, yiyelim mi? dedik. Rasûlullah; isterseniz onu yeyin, çünkü anasının kesilmesi, onun kesilmesidir, buyurdu. Tirmizî, bu hadîsin hasen olduğunu söyler.

Ebu Dâvûd der ki; Bize Muhammed İbn Yahyâ... Câbir İbn Abdullah'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yavrunun kesilmesi, anasının kesilmesidir. Bu rivâyet yalnızca Ebu Dâvûd'da vardır.

«Size bildirilecekler müstesnâ olmak üzere» Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; bildirileceklerden maksad; ölü, kan ve domuz etidir. Katâde, bununla ölünün ve Allah'ın adıyla kesilmeyen hayvanların kasdedildiğini söylemiştir.

Doğrusunu Allah bilir ya; burada istisnâ edilenler «Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar, vurularak, yuvarlanarak, veya süsülerek ölen, yırtıcı hayvan tarafından parçalananlar, —canları çıkmadan evvel— kestiğiniz müstesnâ, dikili taşlar üzerine kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız, size harâm kılınmıştır.» (Mâide, 3) âyetinde zikredilenlerdir. Bunlar her ne kadar (الانعام) hayvanlar ta'bîrinin içerisinde yer alıyorlarsa da bu, geçici hallerinden dolayı harâm kılınmışlardır. Kezâ, dikili taşlar üzerine kesilen hayvanlar da, fal

oklarıyla kısmet aramak da harâmdır. Bunların istidrâki ve telâhuku mümkün değildir. Bunun için Allah Teâlâ : «Size bildirilecekler müstesnâ, hayvanlar helâl kılınmıştır» buyuruyor. Yani ancak size harâm olduğu bildirilecekler ile bazı hallerde harâm sayılanlar müstesnâdır.

«Siz ihrâmlı iken avlanmayı helâl görmezsiniz.» Bazıları bu âyeti hal sayarak mansûb okumuşlardır. «Hayvanlar»dan maksad; deve, koyun ve sığır gibi evcil hayvanlarla, ceylan, yaban eşeği gibi vahşî hayvanlardır. Evcil hayvanlardan yukarda sayılanlar istisnâ edilmiş, vahşî hayvanlardan da ihrâmlı iken avlanmaları yasaklananlar müstesnâ kılınmıştır.

Denildi ki; bu âyetten maksad; bütün hallerde hayvanları size helâl kıldık, öyle ise siz, ihrâmlı iken avlanmayı harâm kabul edin. Çünkü Allah Teâlâ böyle hükmetmiştir. Allah, bütün emir ve yasaklarında yegâne hüküm sahibidir. Bunun için müteâkiben «Muhakkak ki Allah, dilediğini hükmeder.» buyurmuştur.

«Ey îmân edenler, Allah'ın nişânelerine hürmetsizlik etmeyin.» İbn Abbâs buradaki «nişâneler»den maksadın; haccın menâsiki olduğunu bildirir. Mücâhid ise Safâ ile Merve'dir, der. Kurban ise Allah'ın şeâirindendir. Denildi ki; Allah'ın nişânelerinden maksad; yasaklarıdır. Bu takdîrde; Allah'ın harâm kıldığı yasaklarını, helâl saymayın, mânâsı anlaşılır. Bunun için âyetin devâmında «Harâm olan aya da» buyurulmuştur. Bu ifâde ile harâm olan ayın saygınlığını kabul etmek kasdedilmiştir. Kezâ Allah'ın işlenmesini yasakladığı savaşa başlamak ve harâmlardan kaçınmak gibi konular da burada kasdedilmektedir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur : «Sana harâm ayda savaştan suâl ederler. De ki; o ayda savaşmak, büyük bir günâhtır.» (Bakara, 217). Ve yine bir başka âyette de şöyle buyurulur : «Allah katında ayların sayısı onikidir...» (Tevbe, 36)

Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Bükre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.), vedâ haccında şöyle buyurmuştur : Zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günde olduğu şekle yeniden dönüp geldi. Yıl, oniki aydır. Harâm olan dört ayın üçü birbiri ardısıra gelir, bunlar Zülka'de, Zülhicce, Muharrem aylarıdır. Bir de Şa'bân ile Cumâdelâhir arasında bulunan Mudar Receb'idir. Mudar Receb'i, Mudar kabîlesinin savaşı yasakladığı ay olması sebebiyle Receb'e bu isim verilmiştir. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, Selef-i sâlihînden bir gruba göre; harâm ayların harâmlığı, âhır zamana kadar devâm edip gitmektedir.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Harâm olan aya da.» kavlinden maksad; bu ayda da savaşmayı helâl kılmayın, demektir. Mukâtil İbn Hayyân, Abdülkerîm İbn Mâlik el-Cezerî de böyle demiştir. İbn Cerîr Taberî, bu görüşü tercîh etmiştir. Cumhûr ise bu âyetin mensûh olduğu görüşündedir. Ve onlara göre harâm aylarda savaşı

başlatmak câizdir. Çünkü onlar, «Harâm aylar çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün.» (Tevbe, 5) âyetine istinâd ederek derler ki; kasdolunan dört aydır. Hiçbir ay, diğerinden harâm olarak istisnâ edilmemiştir.

İmâm Ebu Ca'fer Taberî, harâm aylarda şirk ehliyle savaşmayı Allah'ın helâl kıldığı konusunda icmâ' bulunduğunu nakleder. Yılın diğer ayları da böyledir. İbn Cerîr devâmla der ki : Yine Cumhûr şu konuda da icmâ' etmiştir : Müşrik boynuna veya iki bileğine bütünüyle Harem-i Şerîf'in ağaçlarının kapçığından gerdanlık yapmış olsa da; bu, kendisini ölümden kurtaran bir emân sayılmaz. Daha önce müslümanlarla bir zimmet sözleşmesi veya emân akdetmemişse geçerli değildir. Bu konu, başka bir eserde detaylı olarak açıklanacaktır.

«Hediyye olan kurbanlara, gerdanlıklı hayvanlara» Allah'ın evine hediyye olan kurbanlığı götürmekten vazgeçmeyiniz. Çünkü bunlarda Allah'ın nişânelerine saygı mevzû-u bahistir. Bu hayvanların boynuna, öteki hayvanlardan ayırdedilmek üzere ve Kâ'be'ye armağan olarak götürülmek istendiği bilinip, ona kötülükle yaklaşmak isteyenlerin kaçınmasını sağlamak ve ayrıca bu şekilde Allah'ın evine hediyye göndereceklere örnek olmak üzere, hayvanların boynuna gerdanlık takmaktan da vazgeçmeyiniz. Çünkü Kâ'be'ye hediyye olarak kurban götürmeye davet eden kimseye, tâbi olanların ecri kadar mükâfât vardır. Ayrıca kendilerinin mükâfâtından da hiçbir şey eksiltilmez. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.) haccettiği zaman; zu'l-Huleyfe'de geceledi. Sabah olunca sayıları dokuzu bulan eşlerini ziyâret etti. Sonra yıkanıp güzel kokular süründü. Ve iki rekat namaz kıldı. Sonra kurbanını göstererek; ona gerdanlık yaptı. Halka hacc ve umre haberini verdi. O'nun kurbanı pek çok deve idi. En güzel şekil ve renkte altmışın üzerinde deve kurban etmişti. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Bu, böyledir. Kim Allah'ın nişânelerine hürmet ederse, bu, kalblerin takvâsındandır.» (Hacc, 32).

Seleften bazıları demişlerdir ki; Allah'ın nişânelerine saygı göstermek demek; kurbanın güzelini ve besilisini seçmek demektir. Ali İbn Ebu Tâlib der ki; Rasûlullah (s.a.) bize göz ve kulağa dikkat etmemizi emretmiştir. Bu hadîsi Sünen ehli muhaddisler rivâyet ederler.

Mukâtil İbn Hayyân der ki; «Gerdanlıklı hayvanlara» âyetinden maksad; onu helâl saymayın, demektir. Çünkü câhiliyet ehli, harâm ayların dışında yurtlarından çıktıkları zaman kendilerine yün ve kıldan gerdanlık yaparlardı. Mekke'li müşrikler de Harem-i Şerîf'in ağacının kabuğundan gerdanlık yaparlar ve böylece kendilerini emniyette hissederlerdi. İbn Ebu Hâtim bunu rivâyet ettikten sonra der ki; bize Muhammed İbn Ammâr... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Bu sûrede iki âyet neshedilmiştir. Birisi gerdanlık âyeti, diğeri de :

«Eğer sana gelirlerse ya aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir.» âyetidir. Münzir İbn Şâzân bize nakletti ki... İbn Avn şöyle demiş : Ben Hasan'a Mâide sûresinden neshedilen bölüm var mı? diye sorduğumda; o, hayır, dedi.

Atâ der ki; müşrikler, Harem-i Şerîf'in ağaçlarından gerdanlık yapıyor ve böylece kendilerini emîn kılıyorlardı. Allah Teâlâ, bu sebeple oradaki ağaçları koparmayı yasaklamıştır. Mutarrif İbn Abdullah da böyle demiştir.

«Ve Rablarından nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere de hürmetsizlik etmeyin.»

Allah'ın evine emîn olarak gelenlerle ve Allah'ın lutfunu, hoşnûdluğunu taleb ederek gelenlerle savaşmayı helâl saymayın. Onları Allah'ın evinden alıkoyup, engelleyip, tahrîk etmeyin. Mücâhid, Atâ, Ebu'l-Âliye, Mutarrif İbn Abdullah, Abdullah İbn Zeyd İbn Umeyr, Rebî' İbn Enes, Katâde ve Mukâtil İbn Hayyân «Rablarından nimet, rızâ taleb ederek» kavliyle; ticâretin kasdedildiğini söylemişlerdir. Daha önce Bakara sûresinde geçen «Rabbınızın lutf-u keremini aramanızda bir günâh yoktur.» (Bakara, 198) âyetini de aynı şekilde tefsîr etmişlerdir.

İbn Abbâs, bu âyetteki «rızâ taleb ederek» kavlinden maksad; hacc ederek Allah'ın hoşnûdluğunu kazanırlar, demek olduğunu söylemiştir.

İkrime, Süddî, İbn Cüreyc bu âyetin Hutam İbn Hind el-Bekrî hakkında nâzil olduğunu bildirirler. Hutam, Medîne'nin otlağına saldırmıştı. Ertesi yıl Allah'ın evinde umre yapmak istedi. Ashâbdan bir kısmı, onun önüne çıkarak Kâ'be'ye gitmesine engel olmak istediler. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Ve Rablarından nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin.» buyurmuştur.

İbn Cerîr Taberî, bu konuda icmâ' bulunduğunu nakleder. Emân bulunmadığı sürece ister Beyt'ül-Harâm'da, ister Beyt'ül-Mukaddes'de bulunsun; müşriklerin öldürülmesi, câizdir. Çünkü müşrikler hakkındaki bu hüküm mensûhtur. En iyisini Allah bilir. İnkâr ederek, Allah'a şirk koşarak ve küfür ile Kâ'be'yi kasdedenlere gelince; onlar da Kâ'be'ye girdirilmezler. Çünkü Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır : «Ey îmân edenler, doğrusu müşrikler pistirler. Bu sebeple bu yıllarından sonra onlar Mescid-i Harâma yaklaşmasınlar.» (Tevbe, 28). Bu sebeple Rasûlullah (s.a.), hicretin 9. senesinde Hz. Ebubekir'i hacc emirî ta'yîn edince, Hz. Ali'yi göndererek, Rasûlullah'a vekâlet yoluyla Tevbe sûresini yüksek sesle halka ilân etmesini emretmiş ve o yıldan sonra müşriklerin Kâ'be'yi haccedemeyeceklerini ve Beytullah'ı çıplak olarak tavâf edemeyeceklerini ilân ettirmiştir.

İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan «Ve Rablarından nimet, rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere» âyeti konusunda şöyle dediğini rivâyet etmiştir :

«Beyt el-Harâm'a gelenlere» Yani harâm eve doğru yönelenlere, demektir. Çünkü o sırada mü'minler ve müşrikler, Beyt el-Harâm'a hacca gidiyorlardı. Allah Teâlâ mü'minlerin, herhangi bir kimseyi Allah'ın evini haccetmekten engellemelerini yasaklıyor. İster mü'min, ister kâfir olsun; Allah'ın evini haccetmek isteyenlere herhangi bir şey yapılmasını men'ediyor. Bilâhere «doğrusu müşrikler ancak pistirler. Bu yıllarından sonra mescid-i harâm'a yaklaşmasınlar» âyeti ile, «müşriklerin, Allah'ın mescidlerini ta'mîr etmeleri olur şey değildir.» Âyeti ve «Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmış olanlar ta'mîr eder» âyetlerini indirerek müşriklerin mescid-i Harâm'a girmesini yasakladı.

Abdürrezzâk der ki; bize Ma'mer Katâde'den «hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklı hayvanlara, ve Rablarından nimet, Rızâ taleb ederek Beyt'ül-Harâm'a gelenlere hürmetsizlik etmeyin» âyetinin mensûh olduğunu söylemiştir. Câhiliyet devrinde bir kişi, evinden hac maksadıyla çıktığında, ağaçtan gerdanlık takınırdı ve böylece bir daha kimse ona saldırmazdı. Dönüşünde de saçdan örme bir gerdanlık takınırdı ve bir daha ona kimse engel olmazdı. O sıralarda henüz müşrikler, Beytullah'tan alıkonulmuş değillerdi. Müslümanlar harâm ayda savaşmamak ve Beytullah'ta harb etmemekle emrolunmuşlardı. Bilâhere «Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün» âyet-i celîle'si bunu nesh etmiştir. İbn Cerîr der ki : «Gerdanlıklara» kavlinden maksad; harem'de gerdanlık takan kişiyi emîn sayınız, demektir. (.....)

«İhrâmdan çıkınca avlanın» yani ihrâmda işinizi bitirip helâl hale geldiğiniz zaman; avlanma v.s. gibi ihrâmlı iken size harâm olan şeyleri mübâh kıldık. Bu; yasaktan sonra gelen bir emirdir. Tecrübenin karârlaştırdığı doğru şudur: hüküm; yasaktan önce nasıl ise, ona döndürülür. Eğer hüküm vâcib idiyse, dönüş de vâcib olur. Eğer müstahab idiyse, dönüş de müstahab olur. Eğer mübâh idiyse, dönüş de mübâh olur. Bu emrin, vücûb ifâde ettiğini söyleyenlere birçok âyet-i kerîme'yle karşılık verilir. Mübâh olduğunu belirttiğini söyleyenlere de, başka âyet ile karşılık verilir. Delillerin dayandığı esâs, bütünüyle bizim zikrettiğimizdir ki, bazı usûl bilginleri de bunu tercîh etmişlerdir. Allah en iyisini bilendir.

«Sizi mescid-i harâm'dan alıkoydukları için bir kavme olan kininiz, sizi haddi aşmaya sürüklemesin.» Bazı kırâet bilginleri bu âyeti şu şekilde okumuşlardır : (ان صدوكم) Âyetin mânâsı açıktır. Yani sizi mescid-i harâm'a gitmekten alıkoymuş olan bir kavme kin beslemeniz, —ki bu Hudeybiye savaşının olduğu yıl meydana gelmişti— Allah'ın hükmünü aşmanıza vesîle olmasın. Haddi tecâvüz ederek zulüm ve düşmanlıkla kısas uygulamanıza neden olmasın. Aksine Allah'ın herkes

için emir buyurduğu, adâlet esâsına göre hükmedin. Bu âyet-i kerîme ileride gelecek olan şu âyet gibidir : «Bir kavmin yaptıkları, sizi adâletten alıkoymasın. Adâlet edin; bu, takvâya daha yakındır.» Yani bazı milletlere olan kininiz, sizi adâleti terk etmeye sürüklemesin. Âdalet, herkes hakkında ve her halükârda vâcibdir. Selef-i sâlihîn'den bazıları demişlerdir ki : Senin hakkında Allah'a isyân etmiş olan kişiye karşı, senin onun hakkında Allah'ın emrine itâat etmen kadar iyi bir davranış yoktur. Göklerle yeryüzü, adâlet üzerine kâimdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Zeyd İbn Eslem'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hudeybiye günü müşrikler mü'minlerin Allah'ın evine gitmelerine engel oldukları zaman, bu davranışları Rasûlullah (s.a.) ve ashâbına çok ağır geldi. Bu sırada doğu halkından olan müşriklerden bir topluluk, umre maksadıyla onlarla karşılaştıklarında, peygamberin ashâbı dediler ki : Onlar, bizim arkadaşlarımızı Allah'ın evini ziyâret etmekten alıkoydukları gibi, biz de onları bundan alıkoyalım. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti indirdi.

(الشَّنَآن) «kin» demektir. İbn Abbâs ve diğerleri böyle demişlerdir. (.....)

«İyilik ve takvâ üzerine yardımlaşın. Günâh işlemek ve aşırı gitmek üzerinde yardımlaşmayın.» Allah Teâlâ mü'min kullarına, iyi ve güzel fiilleri işlemek, kötülüklerden sakınmak ve takvâ üzere birleşmek konusunda yardımlaşmayı emrediyor. Bâtıl, günâh ve yasak üzerinde yardımlaşıp destekleşmeyi yasaklıyor. İbn Cerîr der ki : «Günâh»; Allah'ın yapılmasını emrettiği şeyleri yapmamaktır. «Düşmanlık» ise, Allah'ın dininiz konusunda size gösterdiği hudûdu aşmaktır. Siz ve sizden başkaları hakkında koymuş olduğu farzları tecâvüz etmektir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hüşeym... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İster zâlim olsun, ister mazlûm olsun kardeşine yardım et. Denildi ki : Ey Allah'ın Rasûlü mazlûm ise, ona yardım ettiğim bellidir, zâlim ise nasıl yardım edeceğim? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sen onu tutup alıkoyarsın. İşte bu durumda ona yardım böyledir. Hüşeym'den bu hadîsi nakil konusunda Buhârî münferid kalmıştır. Halbuki Buhârî ve Müslim, Sâbit kanalıyla Enes İbn Mâlik'ten naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İster zâlim olsun ister mazlûm olsun, kardeşine yardım et. Denildi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, mazlûm ise yardım ederim. Bu; böyle. Ya zâlim ise ona nasıl yardım edeyim? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onun zulmüne engel olursun, işte senin ona yardımın böyledir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd... peygamberin ashâbından bir zâttan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

الْمُؤْمِنُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ، أَعْظَمُ أَجْرًا مِنَ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ وَلَا يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ

İnsanların arasına katışıp onların eziyyetlerine sabreden mü'min, insanların arasına katışmayıp, onların eziyyetlerine sabretmeyen mü'min'den ecir bakımından daha büyüktür. Aynı hadîsi Ahmed İbn Hanbel; Abdullah İbn Ömer kanalıyla... Yahyâ İbn Vessâb'dan rivâyet eder ki; o Peygamberin ashâbından yaşlı bir kişiden şöyle dediğini duymuş : İnsanların arasına katışıp, onların eziyyetlerine sabreden mü'min; insanların arasına katışmayıp, onların eziyyetlerine sabretmeyen mü'minden daha hayırlıdır. Bu hadîsi Tirmizî, Şu'be kanalıyla ve İbn Mâce İshâk İbn Yûsuf kanalıyla ve her ikisi birlikte A'meş'ten rivâyet ederler. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; bize İbrâhîm İbn Abdullah... Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bir hayra delâlet eden, onu işleyen gibidir. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki; biz bu hadîsin sadece bu isnâdla rivâyet edildiğini biliyoruz. Ben derim ki; bu hadîsin sahîh bir de mesnedi vardır. Şöyle ki : «Kim bir doğru yola davet ederse; o kimseye tâbi olanların mükâfâtı kadar —kıyâmet gününe kadar— mükâfât verilir. Ayrıca onların mükâfâtlarından hiçbir şey eksiltilmez. Kim de bir sapıklığa davet ederse, kıyâmet gününe kadar ona tâbi olanların günâhları kadar o kimseye de günâh yazılır ve onların günâhlarından hiçbir şey eksiltilmez. Ebu Hâtim et-Taberânî der ki; bize Amr İbn İshâk... Abbâs İbn Yûnus'tan nakletti ki; Ebu'l-Hasan ona Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini söylemiş : Kim, bir kişinin zâlim olduğunu bilerek ona yardım etmek üzere zâlim ile birlikte yürürse; İslâm'dan dışarı çıkmış olur.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ
وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ
ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3 — Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar, boğularak, vurularak, yuvarlanarak veya süsülerek ölen, yırtıcı hayvan tarafından parçalananlar, canları çıkmadan evvel kestiğiniz müstesnâ, dikili taşlar üzerine kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız size harâm kılınmıştır. Bunlar fâsıklıktır. Bugün, küfredenler sizi dininizden etmekten ümitlerini kesmişlerdir. Öyleyse onlardan korkmayın da Ben'den korkun. Bugün, dininizi kemâle erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamâmladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim. Her kim ki açlıktan darda kalırsa günâha kaymaksızın (bunlardan yemeğe mecbûr olursa) muhakkak ki, Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

İmân Edenlere Harâm Kılınan Şeyler

Allah Teâlâ kullarına, aşağıdaki şeylerin ve benzerlerinin yenmesini yasaklayan bir haber bildirmektedir. «Ölü», hayvanın avlanmadan ve boğazlanmadan anında ölmesidir. Ölü etinin yasaklanması; onu, kanının boğması yönüyle zararlı olmasındandır. Çünkü akmamış olan kan, dine ve bedene zarar verir. Bu sebeple Allah Azze ve Celle onu harâm kılmıştır. Bunun istisnâsı sadece balıktır. Balık, ister kesilsin, ister kesilmeden ölsün yenmesi helâldir. Nitekim İmâm Mâlik, Muvatta, isimli eserinde, İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel Müsned'lerinde, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî, İbn Mâce Sahîh'lerinde, İbn Hüzeyme ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde, Ebu Hüreyre'den naklederler ki, Rasûlullah (s.a.) a deniz suyu sorulduğunda şöyle buyurmuştur : Onun suyu temizdir, ölüsü helâldir. Çekirge de böyledir. Nitekim ilerde bu konuyla ilgili hadîs gelecektir. «Kan»dan maksad; akıtılmış olandır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de «akıtılmış kan» buyurmaktadır. İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr de böyle dediler. İbn Ebu Hâtim der ki; bize Kesîr İbn Şihâb... İbn Abbâs'tan nakleder ki; Ebu Abbâs (Abdullah İbn Abbâs) a dalak sorulduğunda; o, yeyin, demiş. Soranlar; kandır, dediklerinde; İbn Abbâs, size ancak akıtılan kan harâm kılınmıştır, diye karşılık vermiş. Hammâd İbn Seleme de, Yahyâ İbn Saîd kanalıyla Hz. Âişe'nin; yasaklanan sadece akıcı kandır, buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî der ki; bize Abdurrahman İbn Zeyd İbn Eslem... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sizin için iki ölü ve iki kan helâl kılınmıştır. Ölüler, balık ve çekirgedir. Kanlar ise, ciğer ve dalaktır. Ahmed İbn Hanbel, İbn Mâce, Dârekutnî, Beyhakî de Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'-

den bu hadîsi rivâyet ederler ki bu rivâyet zayıftır. Hattâ Hâfız Beyhakî der ki; bu hadîs, İsmâîl İbn Ebu İdrîs kanalıyla... merfû' olarak Abdullah İbn Ömer'de'n rivâyet edilmiştir. Ben derim ki; her üçü de zayıf kişilerdir. Ancak bazıları diğerlerinden daha doğrudur. Süleymân İbn Bilâl, Zeyd İbn Eslem kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den bazı rivâyetlerde bulunmuşsa da bir kısım bilginler onu mevkûf saymışlardır. Hâfız Ebu Zür'a er-Râzî bunun daha sahîh olduğunu söyler.

İbn Ebu Hâtim der ki; bize Ali İbn Hasan... Ebu Ümame'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kavmimi Allah'a ve Rasûlüne davet etmek ve İslâm'ın hükümlerini onlara anlatmak üzere Rasûlullah (s.a.) beni göndermişti. Ben kavmime gittim. Bu sırada bize bir tas dolusu kan getirildi ve kavmim onu yemek üzere toplandı. Bana da; ey Sudey (Ebu Ümâme'nin adı) gel de ye, dediler. Ben ise; vay sizin halinize. Ben, size bunu yasaklayan tarafından gönderildim, dedim. Allah bu konuda hüküm inzâl etmiştir, dedim. Onlar, nedir bu hüküm? deyince, ben de bu âyeti okudum.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, İbn Ebu Şevârib'in hadîsinden kendi isnâdıyla benzer bir rivâyeti nakleder ve arkasından şunu ekler : Der ki, ben onları İslâm'a davet ediyordum, onlar ise benden kaçıyorlardı. Onlara; yazıklar olsun size, bana bir yudum su verin, çok susadım, dedim. Der ki, üzerimde de abâm var idi. Onlar; hayır seni ölünceye kadar susuz bırakacağız, dediler. Ebu Ümâme der ki; üzüldüm ve abâmı başıma çektim, şiddetli sıcakta susuz yattım. Der ki; rü'yâmda biri geldi. Bana halkın ondan daha güzelini hiç görmediği bir kadehde, halkın ondan daha tatlısını hiç görmediği bir şarâb getirdi, sundu, ben de onu içtim. İçer içmez uyanıverdim. O içişten sonra Allah'a and olsun ki, bir daha ne susadım, ne de çıplandım. Hâkim Müstedrek'inde bu olayı Ali İbn Humşâz kanalıyla Ebu Ümâme'den nakleder ve aynı rivâyeti zikrettikten sonra; o içişten sonra bir daha ne susadım, sözünün arkasından şunu ekler : Duydum ki, onlar şöyle diyorlardı : Size kavminizin yukarı tarafından bir adam gelmiş, öyleyse ona hurma yedirip süt içirmeyin. Sonra bana içecek olarak süt getirildi. Ben; sizin içeceğinize ihtiyâcım yok, Allah beni doyurdu ve içirdi, dedim. Ve onlara karnımı gösterdm. Sonuna kadar hepsi müslüman oldular. (.....)

«Domuz eti» hem evcili, hem yabanîsi et lafzı; yağ da dâhil olmak üzere bütün bölümlerini içine alır. Burada Zâhirî'lerin şaklabanlığına ve «ancak ölü veya akıtılmış kan veya domuz eti olursa müstesnâdır. Çünkü bu pistir» kavlindeki; «çünkü bu pistir» ifâdesini delil getirerek katı ve aşırı davranışlarına hiç de ihtiyâç yoktur. Onlar; «çünkü bu pistir» kavlindeki zamîri kendi anlayışlarına göre domuza göndermektedirler. Ancak böylece domuzun bütün bölümlerinin pis olduğunu söylemektedirler. Bu değerlendirme lügat bakımından uzak bir anlayıştır.

Çünkü zamîr, müzafün ileyhe değil, muzâfa gönderilir. Açık olan ifâde şudur ki; et deyince, gerek alışılmış örfe göre, gerekse arap dilinden anlaşılan mânâya göre; etli olan bütün bölümleri içine alır. Müslim'in Sahîh'inde Büreyde kanalıyla Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğu bildirilir : Kim nerdeşir (Tavla) oynarsa, elini domuz etine ve kanına bulamış gibi olur. Buradaki nefret ettirme ifâdesi, sadece dokunma için kullanılmıştır. Yenme ve besin olarak alma halindeki tehdît ve korkutma nasıl olacaktır? Ayrıca bu ifâde et kelimesinin yağ ve benzeri bütün bölümleri şumûlü içerisine aldığına da delâlet etmektedir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde belirtildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Muhakkak ki Allah rakı, ölü, domuz ve putun satışını yasaklamıştır. Denildi ki : Ey Allah'ın Rasûlü ölü yağlarının durumu nedir? Onunla gemiler sıvanıyor, deriler yağlanıyor ve halk aydınlanmaya çalışıyor. Rasûlullah (s.a.) hayır, o harâmdır, buyurdu. Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Süfyân'dan nakledildiğine göre; o, Bizans İmparatoru Heraklius'a Hz. Peygamber için; o, bizi ölü ve kandan nehyetti, demişti.

«Allah'tan başkası adına boğazlananlar.» Yani kesilip de üzerine Allah'tan başkasının adı anılmış olanlar da harâmdır. Çünkü Allah Teâlâ; tüm yaratıklarının kendi adına kesilmesini gerekli kılmıştır. Ne zaman bu prensibten dönülür ve kesilen hayvanların üzerine put, tâğût, heykel ve benzeri şeylerin adı anılır ve Allah'tan başka diğer yaratıklar zikredilirse; ulemânın icmâına göre; bunu yemek harâmdır. Bilginler arasında ihtilâf, kasıtlı veya kasıtsız olarak kurban edilirken üzerine herhangi bir varlığın adı anılmamış olan hayvanların durumu konusundadır. Nitekim bu husûs En'âm sûresinde gelecektir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana Ali İbn Hasan... Ebu Tufeyl'den nakletti ki; o şöyle demiş : Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman; ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen kurbanlar harâm kılınmıştır. Bu dört nesne hiçbir zaman helâl kılınmamıştır. Allah'ın gökleri ve yeryüzünü yarattığı günden beri bu dördü harâmdır. Ancak İsrâiloğullarının işledikleri günâh yüzünden Allah Teâlâ kendilerine helâl kılınan nesnelerin bir kısmını haram kıldı. Meryem oğlu Îsâ, Âdem'in getirmiş olduğu emri getirdi ve bu dördünün dışında kalan şeyleri helâl kıldı. Bunun üzerine onlar Hz. Îsâ'yı yalanlayıp isyân ettiler. Bu hadîs garîbtir.

Yine İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Rebî' İbn Abdullah'tan nakletti ki; o şöyle demiş : Dedem Cârûd İbn Ebu Sebüre'den duydum ki; o Riyâh oğulları kabîlesinden adına Vasîl denilen bir adam vardı. Bu kişi şâirdi. Ferazdak'ın babası Ğâlib ile Kûfe'nin ortalarındaki su üzerinde tartışmışlardı. Su gelecek olursa, birisi yüz deve öteki de yüz deve kesecekti. Su geldi ve ikisi de kılıçlarına sarıldılar, develerin ayaklarını

kesiyorlardı. Halk, merkepler ve katırlar üzerinde et almak için çıkmışlardı.

Rebî' İbn Abdullah der ki : Hz. Ali o sırada Kûfe'de bulunuyordu. Olay üzerine Rasûlullah (s.a.) ın ak katırına binerek halka şöyle seslendi : Ey insanlar, bu develerin etinden yemeyin, çünkü bunlar Allah'tan başkası adına kesilmiştir. Bu hadîs de garîbdir. Ancak sıhhatına delil olarak Ebu Dâvûd'un rivâyet ettiği şu hadîs zikredilir : Bize Hârûn İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o şöyle demiştir. Rasûlullah (s.a.) bedevîlerin deve kesişmediğinden (bizi) nehyetmişti. Sonra Ebu Dâvûd der ki : Muhammed İbn Ca'fer bunu İbn Abbâs'ta durdurur. Ancak bu rivâyette Ebu Dâvûd tek kalmıştır. Yine Ebu Dâvûd der ki : Hârûn İbn Zeyd... Zübeyr'den nakleder ki; o, ben İkrime'nin şöyle dediğini duydum, demiş : Rasûlullah (s.a.) yarışanların etinin yenmesini yasaklamıştır. Sonra Ebu Dâvûd der ki : Cerîr'den rivâyet edenlerin çoğunluğu bu rivâyette İbn Abbâs'ı zikretmezler. Dolayısıyla o bu konuda yalnız kalmıştır.

«Boğularak» kasıdlı olarak veya tesâdüfen ipin boynuna geçmesi sonucu boğulup ölen hayvanı yemek de harâmdır.

«Vurularak» belirli veya belirsiz ağır bir şeyle vurularak öldürülen hayvanları yemek de haramdır. İbn Abbâs ve başkaları böyle demişlerdir. (الموقوذة) kelimesi, ağaçla dövülüp ölünceye kadar vurulan, anlamına gelir. Katâde der ki : Câhiliyet mensûbları hayvanı sopayla döverler ve ölünce de etini yerlerdi.

Sahîh bir hadîste Adiyy İbn Hâtim der ki : Ben, Hz. Peygambere; ey Allah'ın Rasûlü ben silâhımla avımı atıyor ve vuruyorum. Rasûlullah buyurdu ki : Silâhınla atıp vurduğun ve deldiğin şeyi ye. Eğer ucuyla isâbet ederse; bu vurulan bir şeydir onu yeme. Böylece Rasûlullah mızrak veya benzeri keskin şeylerle avlanarak isâbet ettirmek ile, bunların ucuyla vurulanı (mevkûze) birbirinden ayırd etmiştir. Birinciyi helâl kılmış, ikincisini helâl kılmamıştır. Bu hükümlerde fukahâ icma' etmişlerdir. Yaralayıcı aracın ucu çarpıp, ağırlığıyla avı öldürüp yaralamaması halinde farklı iki görüş vardır. Bu iki görüş de Şâfiî merhûmun kavlidir. Birincisine göre; okta olduğu gibi helâl değildir. Bu iki görüşü birleştiren kanâate göre; yarasız ölü olduğu için o vurulmuş sayılır, ikincisine göre; helâldir. Çünkü o köpeğin avladığı hayvan gibidir ve mübâhtır. Bu da bizim zikrettiğimizin mübâh olduğunu gösterir. Çünkü zikrettiğimiz husûs ta bu genel hükmün içindedir. Ben bu konu için bir bölüm ayırdım. Onu buraya kaydediyorum. (...)

Av köpeğinin; avın üzerine gönderilip de ağırlığıyla öldürmesi veya çarparak avı yaralamayıp öldürmesi halinde onun yenip yenmeyeceği konusunda bilginler farklı iki görüş serdetmişlerdir :

Birinci görüş : «Sizin için tuttuklarını yeyin» kavli umûmî olduğu için ve Adiyy İbn Hâtim'in hadîsi de umûmiyet ifâde ettiği için bu tür avı yemek helâldır. Bu görüş; Şâfiî merhûmdan arkadaşları tarafından nakledilmiş olup Nevevî, Râfiî gibi daha sonraki bilginler de bunu doğru saymışlardır. Ben derim ki : Şâfiî'nin, ne el-Ümm ne de el-Muhtasar isimli eserlerinden bu kanâata sahib olduğu anlaşılıyor. Çünkü o, her iki eserde de âyetin iki anlama gelebileceğini söyleyerek ardından herbirine dâir vecihleri zikrediyor. Arkadaşları bu görüşü ona atfederek Şâfiî'nin bu konuda iki görüşü bulunduğunu zikretmişlerdir. Ancak o, konuyu anlatırken çok kısa geçmiş ve her birini ayrı ayrı tasrîh ederek kesinlikle şöyledir diye belirtmiştir. Helâl olduğunu söyleyen görüşü, İbn el-Sabbâğ Ebu Hanîfe'den, Hasan İbn Ziyâd kanalıyla rivâyet etmişse de ondan başkası bunu zikretmemiştir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî ise, bu görüşü tefsîrinde Selmân el-Fârisî'den, Ebu Hüreyre'den, Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan, Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki, bu nakil gerçekten garîbtir. İbn Cerîr merhûmun —Allah ondan râzı olsun— şahsî tasarrufundan başka bu açıklamaları o zevâttan nakleden başka kimse çıkmamıştır.

İkinci görüş : bu tür avlanılan hayvanlar helâl değildir. Şâfiî'den nakledilen iki görüşten birisi budur. Müzenî de bu görüşü tercîh etmiştir. İbn el-Sabbâğ'ın ifâdesinden de onun bu görüşü tercîh ettiği anlaşılmaktadır. Allah en iyisini bilendir. Ebu Yûsuf ve İmâm Muhammed bu görüşü Ebu Hanîfe'den rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed İbn Hanbel'den şöhret bulmuş olan görüş de budur. Allah ondan râzı olsun. Bu görüş, doğruya daha çok benzemektedir. Ama en iyisini Allah bilir. Çünkü bu görüş hem fıkıh usûlü kâidelerine göre daha uygun sevkedilmiş, hem de şer'î esâslara daha muvâfıktır. İbn el-Sabbâğ bu görüşün Râfi' İbn Hadîc'den naklettiği bir hadîsle te'yîd etmeye çalışmaktadır. Râfi' İbn Hadîc der ki : Ben Hz. Peygambere, ey Allah'ın Rasûlü biz yarın düşmanla karşılaşabiliriz, yanımızda bir bıçak yok, kamışla kesebilir miyiz diye sordum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın adı anılan şeyi yeyiniz. Hadîs bütünüyle Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de yer almaktadır Bu hadîs herne kadar özel bir sebep dolayısıyla vârid olmuşsa da, usûl ve furû' bilginlerinin cumhûru hadîsin lafzının umûmî olduğunu kabul etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygambere: bal şerbeti sorulduğunda şöyle buyurmuştur : Sarhoşluk veren her içecek harâmdır. Hiç bir fakîh kalkıp da bu ifâde bal şerbetine mahsûstur diyebilir mi? Burada da aynı şekilde Hz. Peygambere kesici âletten suâl edilmiş o da hem sorulana, hem de diğerlerine şâmil olanı umûmî bir ifâde kullanmıştır. Aleyhisselâtü Vesselâm efendimiz sözlerin en derli toplusuna sahip idi. Bu husûs, kesinlik kazandığına göre; köpeğin çarptığı veya ağırlığı ile ezdiği şey; kanı akıtılan hayvanlardan sayılmaz. Ve hadîsten anlaşıldığına göre de bu helâl değildir.

Denilecek olursa ki : Bu hadîs o türden bir şeyi açıklamıyor. Çünkü onlar, Hz. Peygambere hayvan kesilen âleti sormuşlar, ve kesilen hayvandan suâl etmemişlerdir. Bu sebeple kesici âletden diş ve tırnak istisnâ edilmiştir Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Diş ve tırnak böyle değildir. Ben size bu konudan söz edeceğim. Diş, kemiktir. Tırnak ise Habeşli'lerin bıçağıdır. Müstesnâ, kendisinden istisnâ yapılan şeyin cinsine delâlet eder. Aksi takdîrde muttasıl istisnâ olmaz. Bu da gösteriyor ki; sorulan konu kesici âlettir. Binâenaleyh sizin söylediğiniz husûsu gösteren bir açıklama yoktur.

Buna cevâb olarak denilir ki : Bu ifâdede sizi de müşkil duruma sokan bir husûs vardır. Çünkü Rasûlullah (s.a.), kanı akıtılan ve üzerine Allah'ın adı anılmış olan her şeyden yeyin, buyuruyor da onu keşin, buyurmuyor. Binâenaleyh bu ifâdeden aynı anlamda iki hüküm de çıkarılabilir. Yani kesici âletin ve kesilen şeyin hükmü. Diş ve tırnaktan başka bir âletle kesilen hayvanın kanının mutlakâ akıtılması gerektiği anlaşılır. Benimsenecek yollardan birisi budur. İkinci yol ise, Müzenî'nin benimsediği yoldur ki buna göre; ok hakkında sarâhaten bilgi vârid olmuştur. Okun değerek öldürdüğü yenmez. Ama delerek öldürdüğü yenir. Köpek de mutlak olarak ifâde edilmiştir. Binâenaleyh onun takyîd bakımından demeye haml edilmesi gerekir. Çünkü muceb bakımından her ikisi de ortaktır ki, bu da avdır. Sebep farklı da olsa burada köpeğin de oka haml edilmesi îcâb eder. Tıpkı zıhâr olayında köle azâd etmenin, öldürmede yemîn konusundaki takyîde haml edilmesi îcâb ettiği gibi. Hattâ buradaki haml yönü daha da uygundur. Bu kâidenin aslını bilenler için bu husûsun kabul edilmesi ve meselenin böylece yönlendirilmesi gerekir. Bu konuda ashâb arasında da ihtilâf yoktur. Onlar buna şöyle cevâb verebilirler : Burada köpek, ağırlığıyla avını öldürmektedir. Binâenaleyh okun değmesiyle öldürdüğüne kıyâs ederek bunun da helâl olmaması gerekir. Birleştirici söz şudur; her ikisi de av aracıdır. Ve her ikisinde de ağırlık sebebiyle ölüm gerçekleşmiştir. Bu husûs âyetin umûmî oluşuna ters düşmez. Çünkü kıyâs, umûmdan öncedir. Nitekim dört mezheb imâmının ve cumhûrun görüşü budur. Bu tutum da güzel bir tutumdur. Bir başka tutuma göre, Allah Teâlâ'nın «sizin için tuttuklarını yeyin» kavli yaralayarak veya başka yollarla öldürülenler için umûmîdir. Ancak burada tartışılan şekilde öldürülen hayvanın durumu şu iki şıkka girecektir. Ya hayvan süsülmüş olacaktır veya süsülmüş hayvan hükmüne tâbi olacaktır. Yahut ta boğulmuş veya boğulmuş hükmünde olacaktır. Hangisi olursa olsun, âyetin bu şekillerden önce ele alınması îcâb eder. Bunun birkaç nedeni vardır :

Birincisi; Şârî bu âyetin hükmünü av haline göre değerlendirmiştir. Nitekim Adiyy İbn Hâtim der ki : Eğer onu dokunarak yaralarsa; bu, vurularak öldürülmüş hükmündedir. Dolayısıyla onu yeme. Biz bu

âyetteki şu veya o hükmün arasını ayıran hiç bir bilgin tanımadık. Vurulmak, av halinde mu'teberdir. Süsülme ise, mu'teber değildir diyen ve bu âyetteki hükmün arasını ayıran bir bilgin tanımıyoruz. Tartışılan konunun helâl olduğunu söylemek, icmâ'ı delmek (çiğnemek) olur ki, bunu söyleyen kimse çıkmamıştır ve böyle bir söz bilginlerden çoğuna göre mahzûrludur.

İkinci olarak; «sizin için tuttuklarını yeyin» âyeti icmâ' ile umûma delâlet etmemektedir. Sadece yenilen hayvana tahsîs edilmiştir. Ancak yenilmeyen hayvanların ifâdenin umûmundan dışta kalmış olduğunda ittifâk vardır. Bilindiği gibi korunmuş olan umûmiyetten öncedir. Bir başka tutuma göre; bu av, bu durumuyla ölünün hükmüne eşittir. Çünkü onda kan tıkanıp kalmıştır. Ve buna bağlı olarak nem de kalmıştır. Dolayısıyla ölüye kıyâs edilerek helâl olmadığı söylenir.

Bir başka tutuma göre; «size ölü harâm kılındı» kavli ile başlayan âyet muhkemdir. Nesih ve tahsîs edilmemiştir. Helâl olduğunu belirten «sana kendilerine neyin helâl olduğunu soruyorlar. De ki size temiz şeyler helâl kılmıştır» âyetinin de aynı şekilde muhkem olması îcâb eder. Ve aralarında çelişki bulunmamalıdır. Sünnet, bunun açıklanması için gelmiş olmalıdır. Bunun delili, ok olayıdır. Çünkü bu âyete dâhil olan husûsların hükmü orada açıklanmıştır. Buna göre; sapsız okun deldiği şey helâl olur. Çünkü o, temiz şeylerdendir. Bu âyetin hükmüne dâhil olan şeylerden birisi de, harâm kılma âyetidir. Şöyle ki, bir okun değmesiyle yaralanan şey yenmez. Çünkü o, vurulmuş olur. Böylece tahrîm âyetinin şumûlüne girer. Binâenaleyh bunun hükmü ile onun hükmünün eşit olması gerekir. Şöyle ki; köpeğin yaralamış olduğu şey, helâl kılan âyetin hükmüne dâhil olur. Ama yaralamayıp da çarparak ağırlığıyla öldürdüğü şey ise, süsülerek ölen hayvan durumuna gelir ki, bu onun hükmündedir ve helâl olmaz.

Öyleyse niçin köpeğin hükmü açıklanmadı, sizin; köpeğin yaraladığı şey helâldır, yaralamadığı şey harâmdır sözünüz niçin zikredilmedi? denilecek olursa; cevâb olarak denir ki : Bu, nâdir bir olaydır. Çünkü köpeğin tırnağı veya pençesi ile ya da ikisi ile birlikte öldürülmesi âdetidir. Köpekle avın çarpışması ise, nâdir bir olaydır. Ağırlığıyla avı öldürmesi de aynı şekildedir. Âyet-i kerîme nâdir bir olay olduğu için bundan sakındırma gereği duymamıştır. Yahut da ölenin, boğulanın, vurulanın, yuvarlananın ve süsülenin harâm kılınması ile ilgili hükmü bilene göre bu husûsun çok açık olmasından dolayı açıklamamıştır. Ok ve sapsız oka gelince, bu bazen havadan dolayı bazen de atıcının kötü atışından dolayı isâbet etmez. Ve isâbetten çok yanılma şansı fazladır. Bunun için her ikisinin hükmü daha mufassal olarak açıklanmıştır. Allah en iyisini bilendir. Köpek avdan yeme alışkanlığına sahip olduğu için onun hükmü açıklanmıştır. Ve bu sebeple avını yerse hükmünün ne

olacağı zikredilerek; eğer ondan yemişse sen yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuş olmasından korkarım, buyurmuştur. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de yer alan sahîh bir hadîsdir. Birçoklarına göre helâl kılan âyetin umûmiyetinden ayrı olarak bu hüküm tahsîs edilmiştir. Bu sebeple onlar, köpeğin yemiş olduğu şeyi helâl saymazlar. Bu görüş Ebu Hüreyre ve İbn Abbâs'tan nakledilmiştir. Hasan, Şa'bî ve Nehaî de bu görüştedir. Ebu Hanîfe ve iki arkadaşıyla Ahmed İbn Hanbel ve meşhûr olan görüşünde Şâfiî bu fikri benimsemiştir. İbn Cerîr, tefsîrinde Ali, Sa'd, Selmân, Ebu Hüreyre, İbn Ömer, İbn Abbâs'dan nakleder ki; onlar, köpek yemiş de olsa onun tuttuğu av yenir, demişlerdir. Hattâ Sa'd, Selmân, Ebu Hüreyre, İbn Ömer ve başkaları bir parçacık dahi kalmış olsa o kısım yenir, demişlerdir. İmâm Mâlik bu görüşü benimsediği gibi Şâfiî eski görüşünde bunu kabul etmiş, yeni görüşünde ise iki farklı kanâata temâyül etmiştir. Ebu Nasr İbn es-Sabbâğ ve diğerleri Şâfiî'den bu kanâatı naklederler.

Ebu Dâvûd kuvvetli ve sağlam bir isnâdla Ebu Sa'lebe'den Rasûlullah (s.a.) ın köpeğin avladığı av hakkında şöyle dediğini rivâyet eder : Köpeğini gönderdiğin ve üzerine Allah'ın adını andığın zaman köpeğin ondan yese de sen ye. Aynı şekilde Neseî Amr İbn Şuayb kanalıyla babasından o da dedesinden nakleder ki, Ebu Sa'lebe isimli bir bedevî Rasûlullah'a suâl sormuş ve Rasûlullah da yukardaki şekilde cevâb vermiştir.

Muhammed İbn Cerîr Taberî tefsîrinde der ki : Bize İmrân... Selmân el-Farisî kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki; o, şöyle buyurmuştur : Kişi köpeğini avın üzerine salarsa ve köpek avı yakalar ve ondan yerse; kişi arta kalanı yesin. Sonra İbn Cerîr, bu hadîsi Katâde ve diğerlerinin Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Selmân'dan mevkûf olarak naklettiğini söyler. Cumhûr ise Adiyy'in hadîsini bundan önce sayar. Ebu Sa'lebe ve diğerlerinin hadîsinin zayıf olduğunu belirtir. Bazı bilginler; bu ifâdeyi şöyle yorumlamışlardır : Eğer sahibi köpeği bekler ve köpeğin sahibinden ayrıldığı süre uzarsa, köpek te gelmez ve avını yerse : açlıktan veya benzeri nedenlerden dolayı yemiş olacağı için; bunda bir beis yoktur. Çünkü bu durumda hayvanın kendi nefsi için tutmuş olmasından korkulmaz. İlk hamlede yemiş olması hali ise bunun tersinedir. Çünkü ilk anda yerse bunu kendisi için yediği anlaşılır. Allah en iyisini bilendir.

Yırtıcı kuşların hükmü ise, Şâfiî'nin ifâdesine göre; köpekler gibidir. Ve yedikleri şeyler Cumhûr'a göre harâmdır. Öbürlerine göre ise, harâm değildir. Bizim mezhebimiz mensûblarından (Şâfiî) Müzenî, kuşların ve yırtıcı hayvanların yemiş olduğu avı yemenin harâm olmayacağı görüşünü tercîh etmişlerdir ki, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Han-

bel'in mezhebi de böyledir. Onlar derler ki : Yırtıcı kuşları —köpek gibi— döverek veya benzeri yollarla eğitmek ve öğretmek mümkün değildir. Ruhlar ancak avdan yedirilerek eğitilir. Bu sebeble onun yemiş olduğu şey affedilir. Ayrıca nass'ın köpek hakkında vârid olduğu, kuşlar hakkında vârid olmadığı da söylenir. Şeyh Ebu Ali, el-İfsâh isimli eserinde der ki : Köpeğin yemiş olduğu avın haram olduğunu söyleyecek olursak, kuşun yemiş olduğu avın harâm olduğu konusunda iki vecih vardır. Kâdî Ebu Tayyib Şâfiî merhûmun her ikisini de aynı kabul eden ifâdesine dayanarak böyle bir ayırım ve tertîbi reddetmiştir. En iyisini Allah Sübhanehû ve Teâlâ bilir.

«Yuvarlanarak» Yüksek bir yedren veya sarp bir noktadan düşüp de ölen hayvanlar helâl değildir. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki : Yuvarlanandan maksad, dağdan düşendir. Katâde ise bu; kuyuya düşen demektir, der. Süddî de kuyuya düşen veya dağdan yuvarlanandır, der.

«Veya süsülerek ölen.» Başka bir hayvanın itmesi sonucu ölen hayvanlar harâmdır. İsterse süsen hayvan boynuzuyla yaralasın ve hayvanın boğazlandığı noktadan kan çıksın, yine yenmez. (...)

«Yırtıcı hayvan tarafından parçalananlar» Aslanın, kaplanın, parsın, kurdun veya köpeğin saldırarak bir kısmını parçalayıp yediği ve bunun netîcesinde ölen hayvan da harâmdır. İsterse boğazlanma noktasından kan akmış olsun. İcmâ-ı ümmete göre bu hayvan yenmez. Câhiliyyet devrinde araplar, yırtıcı hayvandan arta kalan koyun, kuzu, sığır ve danayı yiyorlardı. Ancak Allah Teâlâ bunu mü'minlere yasakladı. «Canları çıkmadan evvel kestiğiniz müstesnâ.» Buradaki istisnâ, ölüm sebebi gerçekleşmiş olup da imkân bulunarak kesilen hayvanlara iâde edilebilir. Hayvanda henüz yerleşik bir hayat emâresi mevcûddur. Bu takdîrde istisnâ, «Boğularak, vurularak, yuvarlanarak veya süsülerek ölen hayvanlar canları çıkmadan evvel kestiğiniz de müstesnâ.» şeklinde olur. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan nakleder ki; «kestiğiniz müstesnâ» kavliyle kastolunan; yukarda zikri geçen hayvanlardan canlı iken kestikleriniz müstesnâdır, bunları yiyin mânâsı çıktığını söyler. Saîd İbn Cübeyr Hasan el-Basrî ve Süddî'den de böyle rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Ali'den nakletti ki; «Canları çıkmadan evvel kestiğiniz müstesnâ.» âyeti hakkında o şöyle demiş : Eğer hayvan kuyruğunu oynatır veya ayağını depreştirir veya gözünü kımıldatırsa onu yeyin.

İbn Cerîr der ki; bize Kâsım... Ali'den nakletti ki; o şöyle demiştir: Eğer vurularak, yuvarlanarak veya süsülerek ölmek üzere olan hayvana yetişirseniz; o ön veya arka ayaklarını kımıldatıyorsa onu yiyin. Dâvûd, Hasan, Katâde, Humeyd, Dahhâk ve başkalarından da böylece rivâyet edilmiştir. Onlara göre kesilen hayvan kestikten sonra canlılığa

delâlet eden bir nevî kımıldamada bulunursa helâldir. Bu görüş fukahânın cumhûrunun görüşüdür. Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel de aynı şekilde demişlerdir.

İbn Vehb der ki : İmâm Mâlik'e; yırtıcı hayvanların, bağırsakları çıkıncaya kadar parçaladıkları koyunun durumu sorulduğunda; O şöyle demiş : Keseceğinizi zannetmiyorum. Çünkü kesilebilebilecek neresini bulursunuz ki? Eşheb de der ki : İmâm Mâlik'e sırtlanın saldırıp belini kırdığı koyunun durumu soruldu; ölmeden evvel kesilirse yenir mi denildi? O eğer kalbine ulaşmışsa yenileceğini sanmıyorum. Ama öteki taraflarına girmişse; bunda bir bahis yoktur, dedi. İmâm Mâlik'e; üzerine atlamış ve belini kırmıştır, denince; bu benim için hayret-i mûcib değildir. Çünkü bunun yaşaması imkânsızdır, dedi. Ona kurt koyun üzerine saldırıyor, karnını parçalıyor, ancak bağırsaklarını parçalamıyor. Bunun durumu ne olacaktır? denildiğinde; hayvanı parçalarsa yenebileceğini sanmıyorum, demiştir. İmâm Mâlik merhûmun mezhebi budur. Âyetin zâhîri ise umûmîdir. İmâm Mâlik'in istisnâ ettiği hayvanın yaşayacak durumda kalması imkânı bulunmayan hallerde bile istisnâ geneldir. Öyleyse âyetin tahsîsi için bir delîlin bulunması gerekir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Râfî İbn Hadîç'ten nakledilir ki; o şöyle demiş : Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü biz yarın bir düşmanla karşılaşabiliriz. Yanımızda büyük bıçak bulunmaz. O zaman kamışla keselim mi? Rasûlullah buyurdu ki : Kanı akıtılıp üzerine Allah'ın adı anılan hayvanı yeyiniz. Mühim olan diş ve tırnak değildir. Ben size bu konuda bilgi vereceğim : Diş kemiktir, tırnak ise Habeş'lilerin bıçağıdır.

Dârekutnî'nin rivâyet ettiği hadîs üzerinde durulması gerekir. Bu hadîs mevkûf olarak Hz. Ömer'den de nakledilmiştir ki en doğrusu budur : Dikkat ediniz, boğazlamak boğazda ve gerdânlık kısımdadır. Canların çıkması için acele etmeyin.

İmâm Ahmed'in ve Sünen sahiblerinin Hammâd İbn Seleme kanalıyla Ebu Aşrâ'dan ve onun da-babasından naklettiği hadîste o der ki : Ey Allah'ın Rasûlü, boğazlama yalnızca gerdân ve boğazdan mı? dedim. Rasûlullah buyurdu ki : Eğer sen hayvanın baldırına bastırırsan bu senin için yeterlidir. Bu hadîs sahîhtir. Ancak boyundan ve gerdândan kesilmesine güç yetirilemeyen hayvanlar için geçerlidir.

«Dikili taşlar üzerine kesilenler» Mücâhid ve İbn Cüreyc derler ki : Dikili taşlar Kâ'benin etrâfında bulunan taşlardır. İbn Cüreyc'in ifâdesine göre; bunlar üçyüzaltmış tane dikili taş idi. Ve araplar câhiliyetleri devrinde kurbanlarını bu taşların yanında boğazlıyorlardı. Burada kestikleri kurbanların kanını Beytullah'a serpiyorlar, etleri yarıyor ve taşların üzerine seriyorlardı.

Başkaları da böyle naklettiler. Nihâyet Allah Teâlâ mü'minlere bu tür davranışları yasakladı. Ve dikili taşların yanında kurban edilen hayvanların etinin yenmesini harâm kıldı. İsterse dikili taşlar üzerinde kesilirken hayvanlara Allah'ın adı anılmış olsun. Çünkü bu, Allah'ın ve Rasûlünün yasakladığı şirktir. Bu âyetin bu mânâya hamledilmesi gerekir. Çünkü Allah'tan başkası adına kesilenlerin harâm kılındığı daha önce belirtilmişti.

«Ve fal oklarıyla kısmet aramanız.» Ey mü'minler, fal oklarıyla kısmet aramanız size harâm kılınmıştır. Câhiliyet devrinde arablar fal oklarıyla kısmet ararlardı ve bu, şöyle olurdu : Üç tane ok bulunurdu; birinin üzerinde yap, birinin üzerinde yapma yazılırdı. Üçüncüsünde ise bir şey yazılmazdı. Başkalarının dediğine göre; oklardan birinin üzerinde «Rabbim bana emretti», diğerinin üzerinde, «Rabbım bana yasakladı», üçüncünün üzerinde ise hiçbir şey bulunmazdı. Eğer yapılması emredilen ok çıkarsa yapılır, yasaklanan ok çıkarsa yapılmazdı. Eğer boş çıkarsa tekrâr ok atılırdı.

(الاستقسام) bu fal oklarından kısmet aramadan alınmış bir tâbîrdir. İbn Cerîr Taberî böyle kaydeder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Fal oklarıyla kısmet aramanız» âyeti konusunda şöyle demiştir : Metinde geçen (الازلام) kelimesi ok demektir. Araplar, bazı konularda bununla kısmet ararlardı. Mücâhid, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan el-Basrî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böyle rivâyet edilmiştir. İbn Abbâs der ki; bu (الازلام) kelimesi ok demektir. Araplar, bir çok konuda bununla kısmet arıyorlardı. Muhammed İbn İshâk ve diğerlerinin anlattığına göre; Kureyş'in en büyük putu Hubel adını alan puttu ve Kâ'be'nin içindeki kuyunun başına dikilmişti. Oraya hediyeler konur ve Kâ'be'nin malları bırakılırdı. Bunun yanında yedi tane ok vardı. Okların üzerinde hüküm vermek istedikleri konular yazılıydı. Müşkil bir şeyle karşılaştıkları zaman, çıkış yolu bulamazlarsa; gelir, bu oklardan hüküm çıkarmaya çalışırlardı ve oklardan ne çıkarsa onu uygularlardı. Buhârî'nin Sahîh'inde sâbit olduğuna göre; Hz. Peygamber Kâ'be'ye girdiğinde, Kâ'be'de İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) in resimlerinin yapılmış olduğunu ve ellerinde de oklar bulunduğunu gördü ve buyurdu ki; Allah, onları kahretsin. Halbuki İbrâhîm'le İsmâîl'in oklarla kısmet aramadıklarını onlar çok iyi bilmektedirler.

Sahîh hadîste vârid olduğuna göre; Surâka İbn Mâlik, Hz. Peygamber ve Ebubekir'in Medîne'ye hicret etmek için çıktığını öğrenince; onların peşine takıldığı zaman oklarla kısmet aramış; bunların zararlı mı, yararlı mı olduğunu araştırmış ve istemediği halde zararsız bir ok çıkmış. Surâka der ki ;ben, oktan çıkanı reddederek onların peşinden

gittim. Sonra bir daha kısmet aramış. İkinci ve üçüncü defasında da zararsızdır diyen hoşlanmadığı oklar çıkmış, her seferinde böyle çıkarmış. Henüz o sırada Surâka müslüman değilmiş. Sonra müslüman olmuş. İbn Merdûyeh de İbrâhîm İbn Yezîd kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kâhinlik yapan ve fal oklarıyla kısmet arayan veya uğursuz sayarak seferden dönen kimse, dereceye vâsıl olamaz. Mücâhid de burdaki okların, arapların meşhûr oku olup, Bizans ve İranlıların kumar oynadıkları aşıklar gibi olduğunu söyler. Ancak Mücâhid'in, okların kumar için konduğu sözüne dikkatle bakmak gerekir. Bazen istihâre, bazan da kumar için kullandıklarını söylemek daha doğru olur. En iyisini Allah bilir. Çünkü Allah Sübhânehû, bu fal oklarıyla kumarın arasını ayırmış ve sûrenin sonunda : «Ey îmân edenler, muhakkak ki rakı, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytânın işi pisliklerdir. Öyleyse bunlardan kaçının ki felâha eresiniz...» buyurmuştur. Burada ise «fal oklarıyla kısmet aramanız sapıklıktır» buyurmuştur. Yani bu işleri yapmak sapıklık, dalâlet, cehâlet ve şirktir. Allah mü'minlerin herhangi bir konuda tereddüde düşmeleri halinde; Allah'a ibâdet ederek istihâre yapmalarını ve yapmak istedikleri işlerde hangisinin daha hayırlı olduğunu Allah'tan dilemelerini buyurmuştur. Nitekim Ahmed İbn Hanbel, Buhârî ve Sünen sahipleri muhtelif yollarla Câbir İbn Abdullâh'dan naklederler ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bize Kur'an'dan bir sûreyi öğrettiği gibi, istihâreyi de öğretip buyururdu ki; sizden herhangi birisi zor bir işle karşılaştığında farz namazları dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra desin ki :

اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ وَاَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَاَسْاَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيْمِ فَاِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا اَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا اَعْلَمُ وَاَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ اَللّٰهُمَّ اِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هٰذَا الْاَمْرَ خَيْرٌ لِّی فِی دِيْنِی وَمَعَاشِی وَعَاقِبَةِ اَمْرِی اَوْ قَالَ عَاجِلِ اَمْرِی وَآجِلِهٖ فَاقْدُرْهُ لِی وَيَسِّرْهُ لِی ثُمَّ بَارِكْ لِی فِيْهِ وَاِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ اَنَّ هٰذَا الْاَمْرَ شَرٌّ لِّی فِی دِيْنِی وَمَعَاشِی وَعَاقِبَةِ اَمْرِی اَوْ قَالَ فِی عَاجِلِ اَمْرِی وَآجِلِهٖ فَاصْرِفْهُ عَنِّی وَاصْرِفْنِی عَنْهُ وَاقْدُرْ لِیَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ اَرْضِنِی بِهٖ قَالَ وَيُسَمِّی حَاجَتَهٗ

Allah'ım Senin bilginle Senden hayır öğrenmek istiyorum, Senin ölçünle ölçü edinmek istiyorum ve Senin ulu lutfundan istiyorum. Senin gücün yeter, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem, Sen görünmezleri en iyi bilensin. Allah'ım, eğer şu işim benim dinim, hayatım ve âkibetim için —veya süresiz ve süreli işim (dünya ve âhiret) için dedi— hayırlı olduğunu biliyorsan; onu benim için takdîr et ve bana

onu yapmayı kolaylaştır ve onu benim için kutlu kıl. Allah'ım eğer bu işin, benim dinim ve hayatım ve âkibetim için —veya süreli ve süresiz işim (dünya ve âhiret) için dedi— kötü olduğunu biliyorsan; beni ondan vazgeçir, onu da benden uzaklaştır ve benim için hayır takdîr et. Sonra beni bundan hoşnûd eyle, diyordu. Râvî der ki; sonra ihtiyâcını bildiriyordu. Bu lafız İmâm Ahmed'indir. Tirmizî ise der ki; bu hadîs hasendir, sahîhtir, garîbtir. Ancak Ebu'l-Mevâlî'nin hadîsinden onu bilmekteyiz.

«Bu gün küfredenler, sizi dininizden etmekten ümitlerini kesmişlerdir.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Sizi tekrâr kendi dinlerine döndürmekten ümitlerini kesmişlerdir, demektir. Atâ İbn Ebu Rebâh, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân'dan da böylece rivâyet edilir. Buhârî'nin Sahîh'inde vârid olan hadîs-i şerîf de bu mânâya gelir ki, orada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Doğrusu şeytân, Arap yarımadasında namaz kılanların kendisine ibâdet etmesinden ümidini kesmiştir. Ancak onların aralarını bozmakla bunu yapabilir.

Bu âyetle şunun murâd edilmiş olması da muhtemeldir : Onlar müslümanlara benzemekten ümitlerini kesmişlerdir. Çünkü müslümanlar müşriklerle ve şirk ile ilgili her türlü niteliklere aykırı davranarak onlardan ayrılmışlardır. Bunun için Allah Teâlâ, mü'min kullarına sabretmelerini ve kâfirlere muhâlefette ısrâr etmelerini emretmekte ve Allah'tan başkasından korkmamalarını, buyurmaktadır : «Öyleyse onlardan korkmayın da Benden korkun.» Onlara muhâlif davrandığınız için kendilerinden korkmayın, Benden korkun, onlara karşı sizi Ben destekler, te'yîd eder ve muzaffer kılarım, göğüslerinize şifâ veririm. Dünya ve âhirette sizi onlardan üstün kılarım.

Dininizin Kemâle Erişi

«Bu gün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizde olan nimetimi tamâmladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim.» Bu, Azîz ve Celîl olan Allah'ın bu ümmete lutfettiği en büyük nimettir. Evet, Allah bu ümmetin dinini kemâle erdirmiştir. Artık dinlerinden başka bir dine ihtiyâç ve peygamberlerinden başka bir peygambere gerek duymayacaklardır. Zâten bunun için Allah peygamberini, peygamberlerin hâtemi kılmış, insanlara ve cinlere elçi olarak göndermiştir. O'nun helâl kıldığından başka bir helâl yoktur. O'nun harâm kıldığından başka harâm bir şey yoktur. O'nun getirdiği dinden başka din yoktur. O'nun bildirdiği her şey haktır, yanlışı olmayan doğrudur, yanılması olmayan hakîkattır. Nitekim Allah Teâlâ; «Rabbının sözleri doğruluk ve adâlet olarak tamâmlanmıştır.» buyurmaktadır. Yani verdiği haberlerde doğru, yasak ve emirlerinde adâletlidir. Mü'minlerin dini kemâle erdiğine

göre; üzerlerindeki nimet de tamâma ermiştir. Bunun için Allah Teâlâ : «Bu gün dininizi kemâle erdirdim, üzerinizde olan nimetimi tamâmladım ve size din olarak İslâmiyeti beğendim.» buyurmaktadır. Yani siz de kendiniz için İslâm'ı seçin. Çünkü Allah'ın beğenip hoşlandığı din odur. O dini peygamberlerin en fazîletlisi ile gönderdim ve beraberinde de kitapların en şereflisini indirdim.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o «Bugün dininizi kemâle erdirdim.» kavlinden maksad; İslâm'dır, demiştir. Bu âyet ile Allah Teâlâ, peygamberine ve mü'minlere îmânlarını kemâle erdirdiğini haber vermiştir. Bir daha hiçbir zaman için arttırmaya gerek duymayacaklarını ve Allah'ın tamâmladığı şeyi başka hiçbir şeyin eksiltmeyeceğini, Allah'ın beğendiğini hiçbir şeyin kötüleyemeyeceğini ifâde etmektedir. Esbât da Süddî'den naklederek der ki; bu âyet, Arefe günü nâzil olmuştur. Ondan sonra bir daha ne helâl, ne de harâm ile ilgili bir hüküm inmiştir. Rasûlullah (s.a.) harpten döndükten sonra da vefât etmiştir. Umeys kızı Esmâ dedi ki : Ben de o esnâda Rasûlullah ile beraber haccediyordum. O sırada biz yürüyorduk. Ve birden Cibrîl (a.s.) belirdi. Rasûlullah (s.a.) bineğinin üzerinde eğildi. Binek Kur'an'ın ağırlığına tahammül edemedi ve düştü. O sırada ben, yanına varıp beraberimde bulunan bir hırkayı o'nun üzerine yaydım. İbn Cüreyc ve bir başkası der ki, Rasûlullah (s.a.) Arefe gününden sonra 81 gün yaşadı ve vefât etti. Bu iki rivâyeti, İbn Cerîr Taberî tefsîrinde nakleder. Sonra da der ki; bize Süfyân İbn Vekî'... Antere'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : «Bugün dininizi kemâle erdirdim.» âyeti nâzil olduğunda; büyük hacc günüydü. Bunu duyan Ömer ağladı. Hz. Peygamber seni ağlatan nedir? diye sordu. Hz. Ömer dedi ki : Beni ağlatan şey şudur : Biz her gün dinimizin arttırılmakta olduğunu görüyorduk. Artık kemâle ermiş olduğu anlaşılıyor. Doğrusu bir şey ne zaman kemâle ererse; artık eksilmeye başlar. Rasûlullah (s.a.) doğru söylersin, buyurdu. Bu anlamda sâbit olan şu hadîs delil olarak gösterilebilir : İslâm; garîb olarak doğmuştur. Tekrâr garîb olacaktır. Ne mutlu garîblere.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ca'fer İbn Avn... Târık İbn Şihâb'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Yahûdîler'den birisi Hattâb oğlu Ömer'e geldi ve dedi ki; ey mü'minlerin emîri, siz kitâbınızdan bir âyet okumaktasınız. Eğer böyle bir âyet Yahûdî topluluğuna inmiş olsaydı; o günü muhakkak bayram kabul ederdik. Hz. Ömer hangi âyet o dediğinde, Yahûdî; «Bugün dininizi kemâle erdirdim...» âyetidir, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki : Allah'a yemîn ederim ki ben, o âyetin Rasûlullah (s.a.) a indiği günü ve indiği saati çok iyi bilirim. Bu âyet Cum'a' günü Arefe akşamı nâzil oldu. Bu hadîsi, Buhârî Hasan İbn Abbâs kanalıyla... Ca'fer İbn Avn'dan nakleder. Kezâ Müslim, Tir-

mizî, Neseî de Kays İbn Müslim kanalıyla bu hadîsi rivâyet ederler. Buhârî'nin, bu âyetin tefsîrinde naklettiği lafız, Süfyân es-Sevrî kanalıyla Târık İbn Şihâb'dan menkûldur ve şu şekildedir : Yahûdîler, Hz. Ömer'e dediler ki; siz bir âyet okuyorsunuz. Eğer öyle bir âyet bize nâzil olsaydı, o günü bayram edinirdik. Hz. Ömer dedi ki; ben o âyetin indirildiği zamanı, yeri ve indirildiği sırada Rasûlullah (s.a.) ın nerede bulunduğunu çok iyi bilirim. İndirildiği gün Arefe günüydü. Allah'a yemîn ederim ki; biz, Arefe'de idik. Süfyân der ki ben Cum'a günü müydü, değil miydi şüpheliyim. Sonra Buhârî bu âyetin metnini verir. Süfyân merhûm bu son konuda şüphe etmiştir. Eğer bu şüphesi, rivâyette ise bu bir sakınmanın ifâdesidir. Çünkü şeyhin kendisine böyle haberi verip vermediğinden şüphelenmektedir. Eğer vedâ haccında Arafât'da duruşun cum'a günü olduğu konusunda şüphe etmişse bu husûs, ondan değil, Sevrî merhûmdan sâbit olmuştur. Çünkü bu konu kesin ve bilinen bir husûstur. Mağazî, Siyer ve Fıkıh kitaplarının müelliflerinden hiçbir kimse; bu konuda ihtilâf etmemişlerdir. Kaldı ki, bu husûsta hiç kimsenin sıhhatinden kuşkulanamayacağı mütevâtir hadîsler vardır. Allah en iyisini bilendir.

Bu hadîs, bir başka şekilde Hz. Ömer'den rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr der ki; Bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... İshâk İbn Hareşe'den nakletti ki; Kâ'b şöyle demiş : Eğer böylesine bir âyet bir başka millete inseydi; indiği o güne bakarlar ve bayram günü kabul ederlerdi. Hz. Ömer; ey Kâ'b, o hangi âyet? dedi. O da bu âyeti okudu. Hz. Ömer dedi ki : Bu âyetin indirildiği günü çok iyi biliyorum. İndirildiği yeri de. Arefe günü olan Cum'a günü nâzil olmuştur. Allah'a hamdolsun ki, her ikisi de bizim için bayram günüdür.

İbn Cerîr der ki; bize Ebu Küreyb... Ammâr'dan nakletti ki; İbn Abbâs, bu âyeti okuyunca; yahûdînin birisi eğer bu âyet bize inmiş olsaydı, o günü bayram günü yapardık, dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs dedi ki; bu âyet, iki bayram gününde inmiştir. Biri kurban bayramı, diğeri de cum'a günüdür.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Ahmed İbn Kâmil... Hz. Ali'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Bu âyet indiğinde Rsaûlullah (s.a.), Arefe günü akşamüstü ayakta duruyordu. İbn Cerîr der ki; bize Ebu Âmir... Amr İbn Kays'dan nakletti ki; o, Ebu Süfyân oğlu Muâviye'nin minberde bu âyeti örnek vererek okuduğunu ve sonra şöyle dediğini duymuş : Bu âyet, Arefe ve Cum'a günü nâzil olmuştur. İbn Merdûyeh Muhammed İbn İshâk kanalıyla... Seleme İbn Cündeb'den nakleder ki; o, bu âyetin Arefe günü nâzil olduğunu Rasûlullah'ın da Arafat'da vakfe halinde bulunduğunu söylemiştir.

İbn Cerîr, İbn Merdûyeh, Taberânî, Ebu Rebî' kanalıyla... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmişlerdir : Sizin peygamberiniz —Allah'ın

salât ve selâmı o'nun üzerine olsun— pazartesi günü doğmuştur. Pazartesi günü Mekke'den çıkmış, pazartesi günü Medîne'ye girmiş ve pazartesi günü Mâide sûresindeki «Bugün dininizi kemâle erdirdim...» âyeti indirilmiştir. Zikir de pazartesi günü kaldırılmıştır. Bu hadîs garîbtir, isnâdı zayıftır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel de aynı hadîsi Mûsâ İbn Dâvûd kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber pazartesi günü doğdu. Pazartesi günü kendisine haber verildi. Mekke'den Medîne'ye pazartesi günü hicret etti. Medîne'ye pazartesi günü geldi. Pazartesi günü vefât etti ve Hacer-i Esved pazartesi günü yerine kondu. Ahmed İbn Hanbel'in lafzı aynen böyledir. Ancak onda Mâide sûresinin pazartesi günü nâzil olduğuna dâir bir haber yoktur. Doğruyu en iyi Allah bilir. Öyle sanıyoruz ki; Abdullah İbn Abbâs —yukarda geçtiği gibi— iki bayram gününde nâzil oldu demek istemiş, ancak râvî bunu benzeterek pazartesi demiştir. En iyisini bilen Allah'tır.

İbn Cerîr der ki : Bu günün, halk tarafından bilinen bir gün olmadığı söylenmiştir. Sonra Avfî kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda; o gün, insanlar tarafından bilinen bir gün değildi, dediğini nakleder ve der ki : Söylendiğine göre, bu âyet Rasûlullah (s.a.) a vedâ haccına giderken inmiş. Sonra bu rivâyeti, Ebu Ca'fer er-Râzî kanalıyla Rebî' İbn Enes'den nakleder. Ben derim ki; İbn Merdûyeh Ebu Hârûn kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet etti ki; bu âyet, Rasûlullah'a Ğadîr Humm (Mekke ile Medîne arasında bir yer adı olup orada Hz. Peygamberin bir mescidi bulunmakta idi.) günü nâzil olmuştur ve o gün Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye : Ben kimin efendisi isem, Ali'de onun efendisidir, demiştir. Sonra İbn Merdûyeh Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivâyet eder ve der ki; o gün Zülhicce'nin onsekizinci günüydü. Yani Hz. Peygamberin Vedâ haccından dönüş günüydü. Ne o, ne de bu sahîhtir. Doğrusu ve şüphe götürmeyeni; bu âyetin Arefe ve cum'a günü nâzil olmasıdır. Nitekim mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer ve Ebu Tâlib oğlu Ali böyle rivâyet etmişlerdir. Kezâ İslâm hükümdârlarının ilki olan Ebu Süfyân oğlu Muâviye ve Kur'an'ın tercümânı olan Abdullah İbn Abbâs ve Semure İbn Cündeb (r.a.) böyle demişlerdir. Şâfiî, Katâde İbn Diâme, Şehr İbn Hayşeb ve diğer imâm ve bilginler de böyle söylemişlerdir. İbn Cerîr Taberî merhûm da bu görüşü tercîh etmiştir.

Zarûret Hali

«Her kim ki açlıktan darda kalır da, günâha dalmaksızın bunlardan yemeye mecbûr olursa; muhakkak ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» Allah Teâlâ'nın zikretmiş olduğu bu harâmlardan birine uzanmak zorunda kalan kimse; mecbûriyet tahtında bunları almak gereği duyarsa;

Allah elbette ki, onun için Ğafûr ve Rahîm'dir. Çünkü Allah Teâlâ darda kalmış kulunun ihtiyâcını bilir ve bu sebeple onun günâhını bağışlayarak suçundan vazgeçer. İbn Hibbân Sahîh'inde ve Ahmed İbn Hanbel Müsned'inde, Abdullah İbn Ömer'den Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakleder : Allah Teâlâ günâhın işlenmesinden hoşlanmaz, ama verdiği ruhsatların işlenmesini sever. Bu, İbn Hibbân'ın lafzıdır. Ahmed İbn Hanbel'in lafzı ise şöyledir : Allah'ın verdiği ruhsatı kabul etmeyen kişinin, Arafât dağı kadar günâhı vardır. Bunun için fukahâ der ki; bazı hallerde ölü etini yemek vâcib olur. Bu, mahvolmak tehlikesiyle başbaşa kalıp, yiyecek başka bir şey bulamayan kimsenin durumudur. Bazı hallerde ölü eti yemek mendûb olur, bazı hallerde de mübâh olur. Ancak ihtilâf; yenildiği zaman, ihtiyâcı giderecek kadar veya doyuracak kadar veya doymanın üstünde de yenilip, yenilmeyeceği konusundadır. Ahkâm kitâbında belirtildiği gibi; bu konuda değişik görüşler vardır. Kezâ bir kişi ölü eti veya başkasının yiyeceği bir yemek veya ihrâmlı iken bir av bulursa; bunlardan hangisini yiyeceği konusunda da ihtilâf vardır. Ölünün etini mi yiyecektir? Harem'de avı avlayıp cezâsını mı ödeyecektir, yoksa başkasının yemeğini yiyip, bedelini tazmîn mi edecektir? Bu konuda Şâfiî merhûmun iki kavli vardır. Ölü eti yemenin câiz olması için; avâmdan bazı kişilerin vehmettikleri gibi üç gün boyunca yiyecek bir şey bulunmaması şartı yoktur. Aksine ne zaman mecbûriyet hali doğarsa, yemek câiz olur. Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd İbn Müslim... Ebu Vâkid'den nakletti ki; ashâb şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, biz açlıktan darda kalmış olarak bir yerde bulunursak; ölü eti yememiz ne zaman helâl olur? dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki; sabah yemeği yemezseniz, akşam yemeği yemezseniz, bir bakla da koparamazsanız onu yiyebilirsiniz. Bu vech ile İmâm Ahmed bu hadîsi tek başına rivâyet etmiştir. Ancak bu hadîsin isnâdı, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir. Kezâ aynı hadîsi İbn Cerîr Taberî... Evzaî'den rivâyet eder. Bazıları ise, bu hadîsi Evzâî'den Hasan İbn Atiyye kanalıyla Ebu Vâkid'den naklederler. Başkaları da Evzaî kanalıyla yine Ebu Vâkid'den fakat ayrı râvî silsilesiyle naklederler. İbn Cerîr Taberî ise bu hadîsi, Hennâd İbn Sirrî kanalıyla adını söylediği bir adamdan nakleder. Kezâ, İbn Cerîr Hennâd kanalıyla mürsel olarak Hasan'dan rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî der ki; bana Ya'kûb İbn İbrâhîm, İbn Avn'dan nakletti ki; o, ben Hasan'ın yanında Semure'nin mektubunu buldum ve okudum. Orada şöyle yazılı idi : Mecbûriyet hali için, sabah ve akşam yemeğinin bulunmaması kâfîdir. Ebu Küreyb ise... Hasan'dan nakleder ki; adamın biri, Rasûlullah (s.a.) a harâm ne zaman helâl olur? diye sormuş. Rasûlullah (s.a.) ise şöyle cevâb vermiş : Âilen sütten içip kanıncaya veya kendilerine yemek getirinceye kadar.

· İbn Humeyd... Urve İbn Zübeyr kanalıyla ninesinden rivâyet eder ki; bir bedevî Allah'ın neyi helâl, neyi harâm kıldığını öğrenmek üzere Hz. Peygamber'in yanına geldi. Hz. Peygamber ona şöyle dedi : Temiz şeyler sana helâldir, pis şeyler harâmdır. Ancak helâl olmayan şeye muhtâç olursan bu takdîrde; ondan doyuncaya kadar yiyebilirsin. Adam demiş ki; bana harâmı helâl kılan ihtiyâç nisbeti ne kadardır? Beni bundan alıkoyan doyum nisbeti ne kadardır? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Eğer sonuç istiyorsan; sürünün etini sona ulaştırabilirsin. Eğer doyum istiyorsan; onu arar ve bir şeyler elde edersin. Âilene mümkün olduğunca yedir, tâ ki ondan doyum hâsıl olsun. Bedevî; bulunca harâm yiyeceği brakman gereken doyum miktarı ne kadardır? demiş. Rasûlullah (s.a.); âileni geceleyin doyurduysan, Allah'ın sana harâm kıldığı şeyden sakın. Eğer bunu yapmamışsan bu, senin için kolaylaştırılmıştır ve harâm değildir, demiş.

(.....)

Ebu Dâvûd der ki; bize Hârûn İbn Abdullah, Vehb İbn Ukbe'den rivâyet etti ki; o, şöyle demiş : Ben babamın Fucey' el-Âmirî'den şöyle naklettiğini duydum : O, Hz. Peygambere gelip demiş ki; ölüden bize helâl olan nedir? Hz. Peygamber; sizin yemeğiniz nedir? demiş, o da biz sabah ve akşam yemeği yiyoruz, demiş. Ebu Nuaym der ki; Ukbe bana bunu şöyle tefsîr etti : Bir kadeh sabah yemeği, bir kadeh akşam yemeği. Rasûlullah işte bu kadardır, buyurmuş ve onlara ölü etinin bu kadarını helâl kılmıştır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd tek başına rivâyet eder. Ve sanki onlar, sabah ve akşam yemeğini yeterince yemedikleri için karınlarını doyurmak üzere kendilerine ölü etinin harâm kılındığı anlamı çıkmaktadır. Bunu delil getirerek bir kısmı; doyuncaya kadar yenebileceğini öne sürmüşler ve ihtiyâcın giderilmesi kaydını gerekli bulmamışlardır. Allah en iyisini bilendir.

Ebu Dâvûd der ki; bize Mûsâ İbn İsmâîl... Câbir İbn Semure'den nakletti ki; adamın biri âilesi ve çocuğuyla Harre'ye inmiş. Bir diğer kişi gelip ona demiş ki; ben dişi devemi kaybettim, eğer bulursan onu tutuver. Adam deveyi bulmuş, fakat devenin sahibini bulamamış. Sonra hastalanmış ve karısı; deveyi kes ye demiş. Adam kesmekten kaçınmış. Kadın ısrâr etmiş ve adama demiş ki; onu kes ve yüz ki, etini ve yağını kavurup yiyelim. Adam, Rasûlullah (s.a.) a sorayım da öyle yiyeyim, demiş ve Hz. Peygambere gelip suâl etmiş. Rasûlullah (s.a.) seni ona muhtaç bırakmayacak kadar yeterli bir şeyin var mı? demiş. Adam, hayır deyince; Rasûlullah, öyleyse onu yeyin, demiş. Sonra devenin sahibi gelmiş ve adam durumu ona bildirmiş. Devenin sahibi onu kesseydin ya demiş. Adam senden utandım, diye karşılık vermiş. Bu rivâyette Ebu Dâvûd yalnızdır. Ancak bu rivâyete dayanılarak ihtiyâcın

fazlalığı halinde bir süre azık edinilebileceği gibi, yiyip içmenin de câiz olduğu söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir.

«Günâha dalmaksızın» Allah'a isyân etmeksizin Allah bunu mübâh kılmıştır. Ancak diğerini Bakara sûresinde olduğu gibi tekrârlamamıştır. Çünkü orada «Kim de mecbûr kalırsa günâha dalmaksızın ve haddi aşmaksızın yemesinde bir günâh yoktur.» (Bakara, 173) buyurulmuştur. Bu âyet delil getirilerek seferde isyân eden kişinin, seferin ruhsatlarından yararlanmayacağı söylenmiştir. Çünkü ruhsatlar, isyân ile elde edilemez. En iyisini Allah bilir.

İZÂHI

Size şunlar harâm edildi :

1 — Ölü yani kesilmeden ölen, daha doğrusu tezkiyesiz ölen meyte canlı mukâbili ölü demek değil, hiç bir hâricî te'sîr olmadan ölen demek de değil, kesilmiş mukâbili ölü, tam şer'î anlamıyla söylenecek olursa (مذكى) mukâbili ölüdür ki; aşağıda gelecek olan (الاماذكيتم) bu tekâbülü gösterecektir.

2 — Kan —ki murâd, akıtılmış kan olduğu diğer bir yerde ezcümle «En'âm» sûresinde açıklanmıştır. Meyte, meyte, dem de, dem olduğu için liayniha pis ve harâmdırlar. Fakat kanın böyle harâm oluşu şunu anlatır ki, meytenin harâm olmasında akabilecek kanın temâmen içinde kalmış olmasının da az çok bir hissesi vardır. Ve meytenin mânâsında bu dâhildir. Bazı müşrikler meyteyi yerler ve «kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz?» derlermiş. Kezâ kanı bağırsaklara doldururlar ve kızartır, müsâfirlerine yedirirlermiş.

3 — Domuz eti —ki «En'âm» sûresinde (فانه رجس) buyurulduğu üzere, domuzun kendisi aynen necistir. Domuz eti de domuz eti olduğu için liayniha harâmdır. Domuz kendisi mutlâk harâm olduğu halde burada (والخنزير) denilmeyib de (ولحم الخنزير) denilmesi aşağıdaki tezkiye istisnâsına bunun hiç taalluku olamayacağını iyi anlatmak içindir.

4 — Allah'dan başkası adına kesilen, kesilirken üstüne Allah'dan başkasının ismi çekilen ve meselâ «bismillâti vel'uzzâ» denilen —ki beraberinde bismillâh gerek denilsin ve gerek denilmesin. Bu da Allah'ın gayrısı nâmına kesildiği için harâmdır. Hayvanı yaradan, insana musahhar eden ve buna onu kesmek hak ve kudretini veren Allah olduğu halde, o hayvanı Allah'dan başkasının nâmına kesmek büyük bir zulüm, bir şirktir. Böyle kesilen bir hayvan da ma'nevî ve hukûkî haysiyetle murdâr ve harâmdır.

Bu dört, esâstır. Bundan sonrakiler şer'an bunların şümûlüne dâhildir. Onun için bir çok âyetlerde yalnız bunların zikriyle iktifâ olunmuştur. Fakat câhiliyyet devrinde bir takım kimseler, ölüyü yemedikleri halde ölüyü bir hâricî te'sîr olmaksızın kendi kendine ölen diye telakkî ederler ve hakîkatte ölü kabîlinden olan aşağıdaki ölüleri yerlerdi ki müslümanlar hâricinde böyle kimseler hâlâ vardır. Binâenaleyh burada şer'an ölü kısmından ba'zıları şu sûretle tafsîl olunuyor :

5 -- Boğulan —yani gerek takıldığı iple, gerek kemend ile, gerek el ile gerek ağaç ve taş arasına sıkışarak, velhâsıl herhangi bir sûretle nefesi tıkanarak boğulub ölen.

6 — Vurulmuş —yani yakından veya uzaktan her hangi bir darbe ile vurulub ölmüş olan.

7 -- Tereddî eden —yani yüksekten aşağı veya bir kuyuya, bir suya düşüb helâk olan.

8 — Tosuşan —yani süsülmüş ve süsmüş olan— at veya diğer bir hayvan çiftesiyle ölen de bu mânâda olmakla beraber daha evvel vurulmuş olan kavline dâhildir.

9 — Canavar yiyen, yırtıcı bir hayvan tarafından telef edilen. Belli ki, bundan maksad hayvanın boğazına giden değil, artığı ve hattâ yırtığıdır.

(السبع) «nâb» ta'bîr olunur sivri dişleri bulunan arslan, kaplan, kurd, köpek vesâire gibi âdeten saldırır, kapar, yaralar, öldürür her hangi bir yırtıcı hayvan demektir ki, mıhleb ta'bîr olunur, pençesi bulunan yırtıcı kuşlar dahi ayni mânâya dâhildir. Lisânımızda canavar «cânver» ismi üç mânâ ile isti'mâl olunmuştur. Birisi canlı mânâsına genel olarak hayvan demektir ki, bu isti'mâl şimdi kalmamış denecek kadar nâdirdir. İkincisi, bilhâssa hınzıra veya kurda ıtlâkıdır ki; kara canavar ve boz canavar diye tefrîk olunur. Üçüncüsü, cana saldıran yırtıcı hayvan demektir ki örfümüzde canavarın asıl mânâsı budur, işte (السبع) budur. Câhiliyyet devrinde ölüyü yemeyenler içinde de münhanikadan buraya kadar sayılan beş ölüyü yiyenler bulunuyordu. Netekim bugün hıristiyanlar, domuz etini yedikleri gibi, mevkûzeyi de yerler ve bilhâssa domuzu tepesinden ağır bir demirle «vakz» ederek yerler. Gûyâ bunları, bir ılleti dâhiliyye ile ölmeyib bir insan veya hayvan fi'l-ü te'sîriyle ölmüş olduklarından meyte gibi değil, kesilmiş telâkkî ederler. Halbuki bunların beşi de kesme ile kanları akıtılmamış olduğundan temâmen ölüdürler ve harâmdırlar.

Ancak kestikleriniz müstesnâdır. Yani henüz canları çıkmadan yetişip keserek hayatlarına son verdikleriniz hârâm değildir. Binâenaleyh debelenirken, henüz gözünü kırpar veya kuyruğunu oynatır veya bacağını depretirken bile yetişilib kesilebilenler halâl olur. Bazı müfessirler işbu (الاماذكيتم) istisnânın istisnâ-i munkatı' 'olduğuna, yani

yukarıda zikrolunan hiç birini, harâmlıktan ihrâc etmiş olmayıp hepsine mukâbil olarak halâl olanı ayrıca göstermiş bulunduğuna kâil olmuşlardır. Filvâki' bütün kelimeler, şer'î mânâ ile mülâhaza edildiği takdîrde bu istisnânın netîcesi, ölü ve harâm olanlarla kesilmiş ve halâl olanların tekâbülünü ifâde etmekten başka bir şey değildir. Diğer bazı müfessirler ise, bu istisnânın en sondaki (وما اكل السبع) fıkrasına tahsîs edilmiş bir istisnâ-i muttasıl olduğunu söylemişlerdir. Zîrâ lafzan en yakın olan budur. Bir de bunun luğât bakımından mefhûm ile şer'î mefhûm arasında bir fark yoktur. Halbuki makâblindeki natîha, müteredditye, mevkûze, münhanika lûgavî mefhûmlarından başka ölü mânâsını da mutazammın olarak ölü aksâmından birer şer'î isimdirler. Binâenaleyh onlara nazaran istisnâ, ancak münkatı' olabilir. Bir istisnâ ise hem muttasıl, hem munkatı, olamayacağı ve muttasıl mümkin iken munkatı' istisnâya gidilemiyeceği için bu da muttasıl olarak yalnız sonuncuya bağlı olabilir. Ancak bunların ölüm mânâsını tazammunları aslî mefhûmlarına nazaran değil, istisnây-ı mülâhazadan sonra hükmî harâmlığa nazaran olduğu ve şer'î mânâları da bununla takarrur ettiği mülâhaza edilirse (الاماذكيتم) makablindeki (ما اكل السبع) den münhanikaya kadar beşinden bir istisnâ-i muttasıl olduğu anlaşılır. Meselâ münhanika mefhûmu, lûgaten ölmüş ve ölmemiş olana şâmil bulunduğundan henüz ölmeden kesilebilenler, harâmlıktan çıkarılmış ölmüş olanlar da, harâm kısmında kalmış bulunur. Filvâkı' Hazreti Ali, İbn Abbâs, Hasan, Katâde bunun münhanikaden (ما اكل السبع) a kadar mecmûundan istisnâ olduğunu söylemişler ve cumhûr-u müfessirîn de bunu ihtiyâr etmişlerdir. Ve maamâfih bu üç bağlayış şeklinin hiç birinde şer'î hükme nazaran bir ihtilâf yoktur. Daha yukarıdaki dörde gelince; bu istisnânın onlara hiç bağlantısı ve onlardan bir şeyi harâmlıktan çıkarması ihtimâli yoktur. Çünkü kesilenin bir daha kesilmesi muhâl olduğundan bir kerre (الا ما ذكيتم) ün (ما اهل لغير الله) e bağlantısı bulunmadığı bizzarûre ma'lûmdur. Bunu atlayıb da daha üstündekilere bağlı olmayacağı da lisân kâideleri ile ma'lûmdur. Bundan başka yukarıda ihtâr ettiğimiz vechile hınzırın kesilmesi mümkin ise de, etin kesilmesi düşünülemez. Kezâ kan ve ölü de böyledir. Bunun için hiç kimse bu istisnânın münhanikadan, daha yukarısına bağlı olduğu ihtimâlini söylememiştir. Ancak hepsinin munkatı' olduğunu söyleyenler bulunmuştur. Binâenaleyh, o dört içinden tezkiye ile tahlîl edilebilmesi melhûz hiç bir şey tasavvur olunamaz. Gelelim tezkiyeye :

Tezkiye, (تفعيل) sülâsîsinden (ذكى ، يذكو ، ذكّا و ذكاةً) dir ki, zekât yapmak demektir. Burada zekâtına yetişmek diye tefsîr edilmiştir. Asa vezninde zekâ ve necat vezninde zekât lügatte kesmek, yani

boğazlamak mânâsınadır. Bu maddenin aslı, lügatte bir tamamlanmak mânâsıyla alâkadar olduğu beyân olunuyor. Nitekim ateşin parlamasına (ذكو ، ذكا ، ذكا) denilir ki tamâm parlama demektir. Kezâ fehme (ذكا) denilir ki, tamâmı fehim demektir. Sonra yaşın kemâline (ذكا) denilir ki gençliğin sonuna gelip tamâm olması demektir. İşte hayvanı boğazlamak da kanını akıtarak ve tabiî ısısını durdurarak hayatına temâmen son vermek demek olduğundan zekâ ve zekât tesmiye olunmuştur. İşte kelimenin lügaten mânâsı ve esâsı budur. Ve bundan şer'î mânâya naklolunarak (ذكاة) bir şer'î ismi olmuştur ki lügattaki kesmeden bir bakıma daha özel, bir bakıma daha geneldir. Önce daha özeldir, çünkü gerek bu âyet ve gerek diğer nasslara göre şer'î zekât mevzii zekât ve kesilecek kısım, âlet, diyânet, besmele gibi bazı özel şartlarla mu'teberdir. Binâenaleyh her kesilen, müzekkâ değildir. İkinci olarak, şer'î kesmede dahi zebh asıl olmakla beraber av hayvânâtında olduğu gibi zebha kudret bulunmadığı zaman mücerred yaralama ve kan akıtma ile veya kesilme özelliği olmayan balıkda her hangi bir hâricî sebeb ile ölümün meydana gelmesi şer'an zekât olmağa kâfîdir. Halbuki bunlara ne şer'an ne lügaten zebh denilemez, bu sûretle şer'î zekât ihtiyârî zekât ve ıztırârî zekât namıyla iki kısımdır. İhtiyârî zekât mümkin olan yerde, ıztırârî zekât kifâyet etmez. Bunları biraz açıklayalım :

Önce kesilmesi istenen hayvanda kesme yeri «lebbe» denilen boyun dibinden, ya'ni gerdandan çene altına kadardır. Rasûlullah (فى اللبة والحلق) buyurmuştur. İmâm A'zam Ebu Hanîfe demiştir ki; boğazın altı, ortası ve üstünde kesmede hiçbir beis yoktur.

İkinci olarak, kesilmesi vâcib olan şey (اوداج) ta'bîr olunan dört şeydir ki (حلقوم) ya'ni nefes borusu olan gırtlak, (مرئ) ya'ni yeyib içecek geçen mide yolu, bir de şah damarları ta'bîr olunan iki damar ki, hulkûm ile merî bunların aralarındadır. Bunların dördü de, güzelce kesildi mi kesme tamâmiyle ve sünnet olan şekilde yapılmış olur. Bu dörtten eksik kesilirse, Hanefî imâmları; evdâcın ekserisi kesilirse yenir, bunların her hangi taraftan olursa olsun üçü kesilirse yenir, demişler. Maamâfîh Ebu Yûsuf, şunu tasrîh etmiştir ki; hulkûm ve merî ve iki damarın biri kesilmedikçe yenmez. İmâm Mâlik ve Leys ise; evdâc ve hulkûm kesilmelidir, biri bırakılırsa olmaz, demişlerdir. Sevrî de; evdâc kesilirse, hulkûm kesilmese bile beis yoktur demiş, İmâm Şâfiî hazretleri de; zekâtın kifâyet edecek en az derecesi hulkûm ile mariyi kesmektir, vedeceyn, ya'ni iki damar da kesilmelidir. Bununla beraber bunlar kesilmez de hulkûm ile merî kesilirse câiz olur, demiştir.

Üçüncü olarak, âlet; evdâcı yarıb kanı fışkırtabilecek keskince herhangi bir âletse beis yoktur, kesim sahîhtir. Yerinde duran diş ve tırnak ile yarmak câiz değildir. Çıkmış tırnak veya kemik veya boynuz veya diş ile yarmak mekrûhtur. Kezâ kör bıçakla da mekrûhtur, Efendimiz buyurmuştur «Allah Teâlâ her şey'e ihsânı yazmıştır, binâenaleyh katle müstehak birini katlettiğiniz zaman katli bile güzel yapınız, hayvanı kestiğiniz zaman da güzel kesiniz, her biriniz bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatça yatırsın».

Dördüncü olarak, yani kesenin müslüman veya ehl-i kitâb olması, müslüman ise ihrâmda bulunmaması.

Beşinci olarak, besmele çekilmesi.

Altıncı olarak, kesilmesi zorunlu olan av meseleleri bundan sonra da gelecektir. İşte şer'i kesme budur. Binâenaleyh (ذال) ile olan bu maddeyi (زا) ile olan ve esâsen «tahâret ve nemâ ma'nâsına gelen zekâ; zekât, tezkiye maddesiyle karıştırmamalıdır. Böyle bir galât ile (الا ما ذكيتم) tathîr ve tasfiye ettiğiniz müstesnâdır, gibi bir mânâ vermeğe kalkışmamalıdır. Tezkiye ile pis hayvan temizlenmez, temiz hayvan pis ölmekten kurtarılır. Bu tafsîl ve izâhtan maksadımız, zamanımızda bir tabîbin müslümanlara domuz eti yedirmek için yazdığı bir risâlede düşmüş olduğu dalâleti ihtâr etmektir. Mâ'lûmdur ki, domuz etinde muzır bir mikrop (Trişin) bulunduğu son zamanlarda fennen anlaşılmıştır. Bu zât evvelâ Kur'an'da domuz etinin harâm kılınması hınzir olduğu için aynen değil, ancak bu mikrobdan dolayı olduğuna kendince bir karâr vermiş, sonra hınzîr etinde bu ma'lûm olan mikrobun fennen ve kimya yoluyla yok edilebildiğini mütâlaâ ve bunun hınzîri temizleme demek olduğuna da hükmeylemiş, bunun üzerine (ذال) ile (زا) yı, (ذكاة) ile (ذكاتى), (تذكية) ile (تزكيه) yi tefrik etmeyerek (الا ما ذكيتم) istisnâsını ele almış, bunun tathîr demek olduğunu ve domuz etine kadar hepsine şâmil bulunduğunu kimyevî tahlîl ve tasfiyenin de bir temizleme olması hasebiyle domuz etini temizleyeceğini ve binâenaleyh domuz eti kesmekle halâl olmadığı halde kimyevî tasfiye ile halâl olabileceğini, diğerlerinde de aynı hükmün cereyân edeceğini iddiâ eylemiştir. Halbuki burada (تذكيه) ve (تزكيه) maddelerinin farkından kat'ı nazarla dahi böyle bir mülâhazaya imkân yoktur. Zîrâ bu mülâhazaya göre domuz ölüsünün yenmesi câiz olacak da meselâ boğulmak üzere bulunan bir koyunu ölmeden kesip yemek câiz olmayacak, bu sûrette temizleme mânâsıyla (ذكيتم) zebha da şâmildir denecek olursa, o zaman domuzun da zebhedilib yenmesi tecvîz edilmiş bulunacak ve domuz eti harâm değildir, denilmiş olacaktır. Ve eğer bunun domuzla

ilişkisi olmadığı i'tirâf edilecek ise aynı kelimenin mazmûnu olduğu iddiâ edilen mikrob tasfiyesinin hınzîre taallukundan bahsetmek büyük tenâkuz teşkîl edecektir. Sonra unutmamak lâzım gelir ki, Kur'an'ın harâm kıldığı, domuz etinin sade mikrobu değil, kendisidir. Buna karşı domuzun mücerred bu mikrobdan dolayı pis ve harâm olduğunu ve bunda maddî veya ma'nevî daha diğer esbâb-ü hikmet bulunmayacağını iddiâ etmek ise, doğrudan doğruya bir tahakküm ve haksızlıktır. Daha sonra etin içindeki mikrobları kimya yoluyla yok edib öldürmek, etin kendisinde tasfiye denebilecek bir kimyevî tahlîl yapmak da değildir. Binâenaleyh buna bir temizleme demek de yanlıştır. Eğer maksad tâm mânâsıyla bir tahlîl veya kimyevî te'sîr ise her hangi bir eti, sınâî veya hılkî bir sûrette kimya yoluyla tâm bir talîl ve tahvîle tâbi' tutulduğu zaman o artık et ismini kaybeder, diğer bir mâhiyete dönüşür ve başka bir isim alır, şer'an onun halâl ve harâm oluşu yeni aldığı isim ve mâhiyete göre ayrıca mülâhaza ve takdîr olunur. Netekim pis olan bir şey yanıb kül olduğu zaman tâhir olur, domuz kemiklerinden istihsâl olunacak kömürün veya fosforun diğerlerinden farkı olmaz, lâkin bunlar diğer mes'elelerdir.

10 — Nusub üzerinde kesilenler —bu fıkra (وما اهل لغير الله به) üzerine ma'tûftur, bu da harâmdır. Demek ki her kesiş, şer'î bir kesiş değildir.

Nusub, mansûb ma'nâsına müfred veya nısabın veya nusbenin cem'idir, bunun cem'i de ensâb gelir. Bazı müfessirler bunu asnâm diye tefsîr etmişlerdir. Fakat diğerleri, asnâm ile ensâbın farkını göstermişlerdir. Şöyle ki; asnâm, resimli ve nakışlı taşlar, putlardır. Nusub ise dikili taşlardır ki, resimli veya nakışlı olması şart değildir, (وثن) vesen gibidir. Netekim Adiyy İbn Hâtim boynunda salîb ile geldiği zaman Rasûlullah; boynundan şu veseni at, buyurmuş, salîbe vesen adı vermiş idi. Demek ki; nusub, resimli veya nakışlı olması şart olmayarak evsân kabîlinden sayan için konulup dikilmiş taşlardır ki, zamanımızda âbide ta'bîr ederler. Bunlar yekpâre bir taştan ibâret olabileceği gibi bir çok taşların içtimâından da olabilir ve sadece bir yığın halinde de bulunabilir. Nusubun müfred veya cemi' olması mülâhazası da bundandır. Ensâb da müteaddid nusublar, demektir.

Hâsılı, câhiliyye devrinde ve Kâ'be'nin etrâfında böylé dikilmiş veya konulmuş bir takım taşlar vardı ki, bunlara hürmet ve ta'zîm ederler ve üzerlerinde kurban keserlerdi ve hattâ bunlara bile kurban keserlerdi ve Mekke'de olduğu gibi diğer arab şehirlerinde de böyle ta'zîm ve ihtirâm edilir ensâb vardı ki «Sa'd» dedikleri taş da bunlardan biri idi. İşte Mücâhid ve Katâde ve sâirlerinin dedikleri gibi nusub bu taşlardır. Mücâhid'in beyânına göre câhiliyyet ehli, bunların üzerinde kur-

ban keserler ve isterlerse bunları daha hoşlarına giden diğer taşlarla değiştirirlerdi. İbn Abbâs hazretlerinden de «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ihrâmdan çıkarlardı» diye menkûldur. İbn Cerîr demiştir ki: «Bunlar asnâm değildirler, sanem musavver olur, bunlar ise üç yüz altmış kadar dikilmiş taşlardı. Derler ki: Bunun üçyüzü Huzaa'da idi, kurbanları kestikleri vakit bunların Kâ'be'ye gelen taraflarına kanları serperler ve etleri yarıb bu taşların üstlerine korlardı. Müslümanlar; ya Rasûlullah câhiliyyet ehli Beyt'ullah'a kan ile ta'zîm ederlerdi, bu ise bize daha ziyade lâyık değil mi? demişler. Rasûlullah hayır dememişti, bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştu.

İşte (وما ذبح على النصب) bütün bunları tahrîm etmiştir. Çünkü bunlar; ya açıktan açığa Allah'dan başkası adına kesilenlerdir veya o kabîldendir, o mânâdadır. Bu vechile «putlar üzerine kesilmiş olanlar» kavli iki mânâ ile tefsîr olunmuştur: birisi (على) «lâm» mânâsına olarak «nusub için kesilen» demektir. Fakat bunun (وما اهل لغير الله) cümlesinden olduğu muhtâc-ı beyân değildir. Diğeri: «nusuba karşı ya'ni ona bir hürmeti mutazammın olarak üzerinde veya dibinde ve yanında her ne nâma olursa olsun, kesilen demektir ki, bu sûrette kesilirken nusubun veya asnâmın veya diğer bir nâmın zikredilib edilmemesinden daha genel olur. Ve hattâ nusuba hürmet fikri beslemek üzere yalnız Allah'ın adı zikrolunsa bile yine harâm olur. Bu ise (وما اهل لغير الله) mânâsında olmakla beraber vâzıh değildir ve binâenaleyh tansısı, ölüye nazaran munhanıka ve sâire gibi bir mühim faydayı mutazammındır. Hulâsa (على النصب) her halde nusubun üzerinde ve üstünde kesilene münhasır değildir. Ve bununla yalnız kesilenin harâm oluşu değil, bir kesiş tarzının harâm oluşu da beyân kılınmıştır. İşte bütün bu mânâlarla (وما اهل لغير الله) harâm olduğundan dolayıdır ki, bir emîrin veya büyüklerden birinin gelişinden dolayı kurban kesmek harâmdır. Fakat Allah için müsâfire ikrâm veya fukarâya tasadduk olmak üzere kesmek câizdir.

11 — Ezlâm; yani zarlarla kısmet istemeniz veya almanız —câhiliyyet arabları bir sefere, bir gazâya, bir ticârete, bir nikâha, hâsılı mühim bir işe teşebbüs edecekleri zaman, üç zar ile bir kısmet çekerlermiş, zarın birinde; Rabbım emretti, yahud yap diye emir, diğerinde; Rabbım nehy etti yahud yapma, diye nehiy yazılı, biri de boş olurmuş, torbaya elini sokar birini çeker, emir çıkarsa yaparlar, nehiy çıkarsa yapmazlar, boş çıkarsa bir daha çalkarlarmış. İşte burada böyle falcılıktan nehyolunmuştur. Cumhûrun kavli budur. Bu sûrette istıksâm, rızk ve sâir ihtiyâçlara müteallik hayır ve şer kısmeti bilmek sevdâsı demek olur. Kaffâl tefsîrinde derki: Bu istıksâm, câhiliyyetin uydurması idi ve yi-

yecekler hakkında yaptıklarına da muvâfık idi, çünkü dikili taşlar üzerine kurban, Kâ'be'nin yanında yapıldığı gibi orada bulundukları zaman bunu da orada yaparlardı. Mücâhid, burada ezlâm, İran'lıların ve Bizans'lıların kumar oynadıkları kiab ya'ni muka'ab sûrette olan tavla zarları ile arabın ok gibi olan zarlarından daha genel olduğunu söylemiştir. Maamafih arabda küçük çakıl taşlarından zarlar olduğu da nakledilmiştir. Diyorlar ki; asıl arab ezlâmı, üç nevi' idi. Birisi zikrolunduğu üzere üç zar ki, herkes kendisi edinebilirdi. İkincisi yedi zar ki Kâ'be'nin içinde Hübel denilen putun yanında dururdu birinde Akl yazılı ki diyet işlerinde bu yediyi çekerler, Akl kime çıkarsa diyet ona lâzım gelir idi, birinde; evet diğerinde hayır, yazılı, çekerler, çıkan ile amel ederlerdi. Sizden, birinde (ملصق) birinde «sizden başkasında» yazılı, bir insanın kendilerinden olub olmadığını tanımak için çekerler, çıkana ittibâ' ederlerdi. Birinde de sular yazılı idi, su için çıktıklarında da bunu çekerlerdi. Bu yedi zar kâhinlerin ve hâkimlerin nezdinde de Hübel'in yanındaki gibi bulunurdu. Üçüncüsü de on zar ki, bu da Bakare sûresinde açıklanan meysir ve piyango zarları idi. Ba'zı müfessirler burada fal oklarıyla kısmet aramanın yine meysir olduğuna kâil olmuşlardır. Filvâkî' bunun yiyecekler ile münâsebeti zâhirdir. Çünkü (وما ذبح على النصب) un bir taksîm şekli demektir. Bu sûrette istıksâm, kısmet almak demek olur. Maamafih fal ile kısmet aramak da rızk ve yiyecek meseleleriyle alâkadârdır. Kısaca bir mânâya göre; falcılık, bir mânâya göre de kumarcılık nehyedilmiştir. Meysir başkaca nehyedilmiş olduğundan cumhûr burada diğer mânâyı tercîh etmişlerdir. Ve her iki sûrette kur'a'nın da her şeyde câiz olamayacağı anlaşılmıştır.

Bütün bunlar fısktır. Bu sayılan yasaklara el uzatmak, Allah'a itâattan ve Allah yolundan çıkmaktır. Binâenaleyh müslümanlar, bunlara aslâ el sunmamalıdırlar. Sofralarını, kursaklarını, şahıslarını, cemâatlarını bu gibi pisliklerden tenzîh etmelidirler. (Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1558 - 1567).

Bilindiği gibi canlı varlık öldüğü zaman organizmada bakteriler kaynaşmağa başlar. Gerek çürütücü, gerekse kokutucu yüzbinlerce bakteri vücûda dağılır. Modern bakteriyoloji biliminden çok önce Kur'an-ı Kerîm bize ölü eti yemeyi harâm kılmıştır.

Kana gelince; ilmen bilinmektedir ki, teşhîsi zor olan hastalıkların teşhîsinde kan tahlîli yapılarak kandaki hastalık mikropları ve antikorlar tesbît edilir. Kaldı ki; kan mide ve bağırsaklarda çok tehlikeli hastalıklara sebeb olur.

Domuz etine gelince; ilim kesinlikle ifâde etmektedir ki; Tenya Sollion adı verilen tenyaların, biricik yeri domuz etidir. Bu tenyalar insana domuz eti yoluyla geçer ve başındaki kılcal organlarla bağırsağa

yapışır. Vücûdun bütün noktalarıyla beraber hazmolunan gıdâları emer. Bunu emmekle de kalmaz, emdiği gıdâlardan bir takım toksinleri insan bağırsağına bırakır ve zamanla öylesine zararlı bir hale gelir ki, uzunluğu sekiz metreyi bulur. Tenya Sollion birçok parçacıklardan oluşur ve her parçası ayrı bir canlıdır. Bu tenya, bağırsakta yerleşip uzun süre olgunlaştıkça tenâsül organlarından çıkan yumurtacıklarla aşılanır ve insan bağırsağından dışkı ile birlikte dışarı çıkar, toprağa karışır. Bu mikroplu yumurtacıklar bir besin maddesine bulaşarak insan veya herhangi bir hayvan tarafından yenildiği zaman hiç etkilenmez ve en ufak bir değişim görmeden tekrâr dışkı ile birlikte dışarı çıkar. Fakat aynı mikrobu bir domuz yediği takdîrde domuzun midesinin salgıladığı mide özsuları, tenya yumurtacıklarının kabuğunu eritir ve bu kabukta küçük ve küre şeklinde genler çıkar, her birinin altı çıkıntısı vardır. Mideden geçen bu yumurtacıklar kan damarlarına kadar uzanır ve kan vâsıtasıyla domuzun kaslarının arasına yerleşir. İnsan tarafından domuz eti yendiği zaman bu tenyalar mideye, oradan da ince barsaklara iner. İnce barsakların çıkıntısı arasında tutunur kalır. Bu tenyayı vücûddan dışarı atmak da çok zordur. Ayrıca onu meydana getiren her boğum, başlıbaşına bir tenya olur ve kısa zamanda bağırsakları istîlâ eder.

Amerika Birleşik Devletlerinde ve Kanada'da yaşayan insanların 1/6 sının adalelerinde, trişinli domuz eti yedikleri için, trişin kurtları vardır. Vücudlarına trişin kurdu girmiş olan insanların çoğunda hastalık arazı görülmez. Çoğu yavaş yavaş iyileşir. Fakat bazıları da ölür. Bazılarının sol tarafları ilelebet malûl kalır. Hepsi de, dikkatsizce domuz eti yemişlerdir. Bu hastalığın muâfiyeti ve tedavîsî yoktur. Ne antibiyotikler, ne de diğer ilâçlar ve aşılar, bu ufak ve öldürücü kurda te'sîr etmezler. Yegâne çâre bu mikrobun bulaşmasını önlemektir. Trişin kurdları, adale lifleri arasında limon çekirdeği şeklinde kıvrılmış küçük kapsüller halinde saklanarak kırk yıldan fazla yaşarlar. Hastalıklı bir et parçası yendiği zaman, bu gayrı faâl trişin kapsülleri hazmedilirler. Fakat içindeki trişinler yaşamakta devâm ederler, gelişirler ve herbiri binbeşyüz defa çoğalır. Bu yeni trişinler, ana trişinleri hâvî et yenildikten 1-3 gün sonra kan damarlarını istilâ ederler ve kan damarları vâsıtasıyla da birçok organlara yerleşirler. Trişinlerin sebep olduğu hastalığın belirtileri, elliden fazla hastalığın belirtilerine benzer. Bu ise, hastalığın teşhîsini çok güçleştirir.

Etleri tuzlama ve tütsüleme gibi alelâde metodlar trişinleri öldürmez. Mezbahalarda hükûmetçe yapılan kontroller ise, bütün trişinli etleri teşhîs için kâfî değildir.

Yalnızca Dr. Glen değil ehliyetli bütün tıp otoriteleri ve bîtaraf düşünen bütün ilim adamları bu mevzûda İslâm'ın görüşünü desteklemekten kendilerini alamamaktadırlar.

İslâm'a göre, hayvancılık alanında kesilip yenilmemesi alışılmış olan cinsten yalnız domuz eti ve ondan elde edilen her çeşit madde harâmdır. Her ne kadar ilkel dinlerde birçok hayvanların kesimi ve yenilmesi harâm sayılmış ise, bunlar tamâmen iptidâî ve putlaşma devrinin bâtıl âdet ve gelenekleridir. Bilinmelidir ki, İslâm dâimâ insanların iyiliğini ve sıhhatını hedef alarak bazı yasaklar vazeder. Bu yasaklar gâyesiz konmamıştır. Meselâ : İslâm'da domuz eti yemenin yasak oluşu, tamâmen sıhhî esâsa dayanır. Şöyle ki :

Sığır cinsi de dâhil, birçok hayvanlardan insanlara muhtelif hastalıkların bulaşması tıbbî bir hakîkattır. Fakat bu hastalıklardan hem korunmak mümkündür, hem de bu hastalıklar öldürücü değildir. Meselâ : İnsanlara sığır etinden, tenya geçebilir. Fakat sığır eti kaynatıldığı veya pişirildiği takdîrde bu mahzûr ortadan kalkar. Aynı zamanda tenya öldürücü değildir. Bundan başka insanlara diğer küçük baş hayvanlardan da bazı hastalıklar geçebilir. Fakat küçük baş hayvanların eti kaynatılırsa bu önemsiz mikroplar da ölür gider. Böylece hastalık önlenmiş olur.

Domuz eti diğer birçok dinlerde de yasaktır. Meselâ : Bir ulusal din sayılan yahûdîlikte domuz eti yemek kesinlikle yasaktır. Bunu, yahûdîlerin mukaddes ilâhî kitapları olan Tevrat'ta bâriz bir şekilde görmek mümkündür. Meselâ : Tevrât'ın tesniye bölümünde yenilmesi yasak olan hayvanlar sıralanırken «... ve domuz!.. çünkü tırnaklıdır, fakat geviş getirmez : O, size murdardır; bunların etinden yemiyeceksiniz ve leşlerine dokunmayacaksınız.» (Bab, 14/8) denilmektedir.

İnsanlarla mutlak teması olan iki hayvan ve iki hastalık vardır ki, hem korunulması imkânsızdır, hem de öldürücüdür. Birinci hayvan; domuz ve getirdiği hastalık (trişiniasis), ikinci hayvan; köpek ve getirdiği hastalık (kist-hidatik)tir. İslâm, her iki hayvanı da harâm kılmış ve etinden faydalanmayı yasak etmiştir. Bu kısa ve genel izâhtan anlaşılıyor ki, İslâm'ın bu yasaklama ve harâm kılma keyfiyeti hikmetlerin en incesidir.

Bu umûmi açıklamadan sonra, tıbbî olarak inceleyelim. Hem bu incelememiz müslümanların değil, domuz eti yemeyi mübâh ve hatta helâl kılan hıristiyan dinine mensup mütehassısların tetkiklerine dayanacaktır.

Domuz etinin trişin kurdundan temizlenmesine fennî imkân yoktur. Bunu, toplum sağlığı üzerinde otorite olan Ord. Prof. Hirş, kat'î olarak kabul ediyor ve gören gözlerin önüne bâriz bir şekilde serdediyor. Şu halde bazılarının zannettiği gibi, domuz eti, ihtivâ ettiği hastalık mikroplarından temizlenemez ve bunun için de yenemez. Bunu tıp isbât etmiş ve böylece İslâm'ın yasak emrindeki saltanat şimdiye kadar sarsılmadan bâki kaldığı gibi, ilelebed de yine sarsılmadan bâki kalacaktır. Çün-

kü «trişini domuzdan insana geçiren histolojik ara şekil, her türlü dezenfekte ve temizleme usûllerine, normal nesce nazaran on defa daha mukâvimdir.» İlmen de kat'î olarak bilinen bu cihetin yanında iki unsur daha vardır ki, bu yasak hikmetinin sırlarını taşır.

Birincisi : Ehlî olan bütün kesim hayvanlarının hilâfına olarak domuz, beslendiği yerde her türlü pisliği yer. Bundan dolayı şöyle bir biyolojik tez ileri sürülebilir : Domuz neslinin kimyevî unsurlarındaki hücre içi karbon, azot ve daha büyük şekilde protein, diğer hayvanlardan farklı bir yapılış keyfiyetini hâizdir. İzotop çekirdeklerle yapılan atom tetkikleri göstermiştir ki, insan vücûdu veya sâir hayattar hücreler eskimiş atomları atarak yerine taze, biyolojik ve kimyevî tasfiyeden geçmiş atomlar alır. Her çeşit pisliği yemek suretiyle itrah maddelerini bünyesine alan domuz, proteinindeki kimyevî maddeler bakımından düşük kıymettedir.

İkincisi : Domuz, karakter bakımından diğer hayvanlardan farklıdır. Bilhassa İslâm mütefekkirleri domuzun kıskanç olmayışı üzerinde durmuşlar ve hayvanlar içinde dişisini kıskanmayan tek hayvan oluşunu, aşağılık karakterinin bir ifâdesi kabul etmişlerdir. Bu kıskanç olmayışın insanlara ve hatta inanca sirâyet ettiğini kabul etmek gerekir. Dünyanın her yerinde domuz eti yiyenlerin, âile mefhûmu bakımından da kıskanç olmayışı; bunu kolayca isbât eder.

Diğer yönden inceleyelim : Her hayvanda bir müspet (iyi), bir de menfî (kötü) huy olmasına rağmen domuzun bu hassadan uzak olması, yani, iyi huyunun bulunmayışı şâyân-ı dikkattir. Meselâ : Kedide nankörlük yanında, huzur, köpekde vahşet yanında sadâkat, koyunda meskenet yanında teslimiyet huyları varken, domuzda kıskanmayış yanında hiç bir müsbet karakter yoktur.

Şer'î Boğazlama

Yenmesi helâl olan kara hayvanları iki kısımdır.

1 -- Deve, sığır, davar ve benzeri ehlî hayvanlarla evlerde beslenilen tavuk, güvercin ve benzeri kuşlar gibi yakalanması mümkün olanlar...

2 — Yakalanması mümkün olmayanlar...

İslâm, birinci kısımda bulunan hayvanların helâl olabilmesi için şer'î boğazlamayı şart koşmuştur.

Arzu edilen şer'î boğazlama, ancak bazı şartlarda tamamlanabilir:

1 — Hayvanın, taştan veya odundan bile olsa, kanı akıtan ve damarları kesen keskin bir âletle boğazlanması... İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce, Hâkim ve İbn Hıbbân'ın rivâyetlerinde Adiyy İbn Hâtim et-Tâî der ki, Peygamberimize :

«Ya Rasûlullah, biz avı avlıyor ve fakat onu kesecek keskin taş ve kamıştan başka bir şey bulamıyoruz» diye sordum.

Buyurdu ki :

«Allah'ın adını anarak dilediğin şeyle kanı akıt.»

2 — Hayvanın boğazdan veya boyundan öldürülmesi... Yani boğazı veya boynu kesmekle ölüm, tamâmen tahakkuk etmiş olur.

Fakat boğazlamanın en mükemmeli, boğazın yemek borusunun veya her iki tarafta bulunan şah damarlarının kesilmesiyle olur.

Özel yerden boğazlama mümkün olmadığı takdîrde bu şart hükümsüz olur. Meselâ; başı üzerine kuyuya düşen ve boynu ile boğazından öldürülmesine imkân olmayan hayvanlarda bu şart kalkar ve av işlemi bunlara tatbîk edilir. Bu durumda ulaşılan herhangi bir yerinden keskin bir şeyle kanatılması kâfîdir.

İmam Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde Râfî' İbn Hadîc der ki :

Peygamber (s.a.) ile bir seferde idik. Develerden biri kaçtı. Atımız olmadığı için birisi onu oku ile vurup öldürdü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bu hayvanlarda yabânî hayvanların âdetleri vardır. Böyle olduğu takdîrde bunun yaptığı gibi yapınız.

3 — Allah'dan başkasının anılmaması... Bunda ittifâk edilmiştir. Zîrâ câhiliye insanları, ilâhlarına ve putlarına yaklaşma düşüncesiyle kurban kestikleri zaman; ya ilâhlarının ve putlarının isimlerini bağrışarak anarlar, ya da özel dikili taşların üzerinde boğazlarlardı. Yukarda da zikrettiğimiz gibi Kur'an, «Allah'tan başkasının adına... dikili taşlara» ifâdeleriyle bütün bunları harâm kılmıştır.

4 — Hayvan boğazlanırken Allah adının anılması... Bu, hükümlerin açık olanlarıdır. Kur'an der ki :

«Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yeyin.» (En'âm, 118).

Ve yine der ki : «Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır.» (En'âm, 121).

Buhârî ve başkalarının rivâyetinde Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurur :

Allah anılarak kanı akıtılan hayvanın etini yeyiniz.

Öğretilmiş av köpeğini bırakırken veya silâhı ava boşaltırken besmelenin çekilmesi husûsundaki sahîh hadîsler de bu son şartın luzûmunu te'yîd eder.

Bazı âlimler derler ki : Allah'ın adının anılması, vazgeçilmez bir şarttır. Fakat bunun, hayvanın boğazlanması esnâsında olması şart değildir. Zîrâ yenirken besmele çekilirse kâfîdir. Böylece, yemeği yerken besmele çeken insan, Allah adının anılmadığı şeyi yememiş olur. Sahîh-i Buhârî'de Hz. Aişe'den rivâyetle; bir kavim, Hz. Peygambere gelerek dediler ki;

«Bazıları bize et getiriyorlar. Bunun üzerine Allah'ın adını anıp anmadıklarını bilmiyoruz. Ondan yiyelim mi, yemiyelim mi?»

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki :

Allah'ın adını anınız ve yeyiniz.

Anladığımıza göre bu boğazlamanın sırrı, hayvana azâb vermeden ve en kısa yoldan onun canını çıkarmaktır. Bunun için keskin âletle boğazdan kesmek şart koşulmuştur. Çünkü; ölümü en çabuk te'mîn eden şey keskin âlettir, canın kolaylıkla çıkacağı en yakın yer de boğazdır. Diş ve tırnakla boğazlamak; nehyedilmiştir. Zîrâ bunlarla boğazlama, hayvana işkence verdiği gibi, hayvan umûmiyetle bunlarla boğularak ölür. Peygamber (s.a.), boğazlamanın kolay olması için bıçağı bilemeyi emretmiştir.

Müslim, Şeddâd İbn Evs'ten Hz. Peygamberin şu hadîsini nakleder :

Allah, her şey husûsunda ihsânı emretmiştir; öldürdüğünüz zaman güzel öldürünüz, boğazladığınız zaman da güzel boğazlayınız, bıçağınızı bileyerek hayvanınızı müsterih ediniz.

İbn Ömer'den naklen İbn Mâce'nin rivâyetinde Hz. Peygamber, (s.a.) bıçakların bilenip, hayvanlardan gizlenmesini emrederek buyurdu:

Biriniz boğazladığı zaman, tamâmlasın.

Buhârî'nin şartlarına göre, sahîh kabul edilen Hâkim'in İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre; bir adam, davarı yatırmış bıçağını biliyordu. Peygamber (s.a.) kendisine dedi ki;

Onu defalarca öldürmek mi istiyorsun? Niçin onu yatırmadan, bıçağını bilemedin?

Abdürrezzâk rivâyet eder ki; bir gün Hz. Ömer, bir adamın kesmek üzere götürdüğü bir davarı ayaklarından sürüyerek götürdüğünü görünce, dedi ki :

Sana ne oluyor? Onu ölüme güzel götür.

İşte bu konuda da her şeyi şâmil, genel fikri görüyoruz. O da, insanın gücü yettiği nisbette hayvana iyi muâmele etmesi ve onu işkenceden kurtarmasıdır.

Câhiliye devri insanları, canlı develerin sırtını ve koyunların kuyruğunu keserlerdi. Bununla da hayvanlara işkence ediyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) onlara ihtâr ederek, bu kısımlardan faydalanmayı harâm kılmıştır.

İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim rivâyet eder ki : Hz. Peygamber şöyle buyurdu :

Hayvan canlı olduğu halde ondan kesilen şey, leş hükmündedir.

Boğazlamanın başında besmelenin çekilmesi isteğinin, üzerinde durulması gereken latîf bir hikmeti vardır.

Bir yönden bu, putperestlere karşı bir çıkış yapmaktır ki onlar, bo-

ğazlama başlangıcında ilâhları olduklarını iddiâ ettikleri putlarının isimlerini anarlardı. Müşrik o anda putunun adını anarsa; mü'min, neden Allah'ının ismini zikretmesin?

Diğer bir yönden düşünülecek olursa; bu hayvanlar, Allah'ın yarattığı canlı varlıklar olması bakımından insanla eşit durumdadır. Şu halde insan, o hayvanlarla beraber kendisini ve yeryüzündeki herşeyi kendisi için yaratan Allah'ın izni olmadan nasıl olur da onlara tasallut edip, canlarından ayırır? İşte burada Allah'ın adını anmak, bu ilâhî izni ilân etmektir. Sanki insan diyor ki : Ben, bunu, bu varlıklara düşmanlığımdan ve o yaratıkları zayıf gördüğümden yapmıyorum. Ancak ben, Allah'ın adıyla kesiyor, Allah'ın adıyla avlıyor ve Allah'ın adıyla yiyorum. (Yûsuf el-Kardâvî, el-Halâl ve'l-Harâm Fi'l-İslâm, 90 - 96).

Bu gün... Vedâ haccında bu âyetin nâzil olduğu gün... Allah bu dini kemâle erdirdi... Allah kemâle erdirdikten sonra geriye ne kalır ki?

Mü'minler üzerindeki en büyük nimetini tamâmladı. Şu kâmil ve şümûllü nizâmı lutfetti. Ve onlar için din olarak «İslâm'ı» beğendi. Kendi hayatının nizâmı olarak bu dini beğenmeyenler, nizâmdan yüz çevirenlerdir.

Bu şiddetli kelimeler karşısında mü'min duraklıyor. Nerde ise, arzedilmek istenen hakîkatlerin, derin tevcîhâtın îcâbların ve vazîfelerin sonuna varamayacak.

Mü'min; önce bu dinin kemâle erdirilmesi karşısında duraklıyor. Beşeriyetin doğuşundan itibâren, ilk peygamber olan Hz. Âdem'den başlayarak şu son risâlete, bütün beşeriyete gönderilen Ümmî Nebînin risâletine kadar, bütün îmân kervanının, risâletler ve rasûller kervanının arzedilmesini istiyor...

Peki ne görüyor?... İşte şu uzun ve birbirine bağlı kâfileyi görüyor... Hidâyet ve nûr kervanını görüyor... Yol boyunca devâm eden işâretleri görüyor... Fakat o, son Peygamberden önceki bütün Peygamberlerin, sadece kendi kavimlerine gönderildiğini anlıyor. Son risâletten önceki bütün risâletlerin de muayyen bir zaman için gönderildiğini görüyor. Onlar husûsî bir cemiyet ve husûsî bir âileye gönderilen husûsî bir risâlet... Bundan dolayıdır ki; bu risâletlerin hepsi, kendi zamanlarına hükmetmiştir. Âdetâ o zamana mahkûmdurlar; o zamanı kendilerine kâfî görmektedirler. Ama hepsi de, tek bir Allah'a çağırmışlardır ki, tevhîd budur. Tek başına Allah'a kulluk etmeye davet etmişlerdir ki din, budur... Hepsi de, hayât kanunlarını bu yegâne ilâhtan almaya ve O'na itâat etmeye çağırmışlardır ki, İslâm budur... Fakat onların hepsi de, toplumun haline, zaman ve mekânın şartlarına uygun pratik hayat kanunları idi...

Nihâyet Allah, beşeriyete gönderdiği risâletlere son vermek istedi. Bütün insanları içine alan bir risâlet gönderdi. Husûsî bir zaman ve

mekânda yaşayan bir toplum için değil, «İnsan İçin» son risâleti, nebîlerin tamâmlayıcısı olan Hz. Muhammed'in Peygamberliği ile gönderdi. Zaman, mekân ve cemiyetin hudûdlarını aşarak «İnsana» hitâb eden risâleti... Çünkü o, değiştirilemeyen, tebdîl ve tağyîre uğratılamayan insan fıtratına hitâb eder.

«Bu din, Allah'ın insanları onun üzerine yarattığı fıtratıdır. Allah'ın yarattığı fıtrat değiştirilemez. En doğru din budur.»

Bu risâlette, bütün yönleriyle ve her cephesiyle «insan» hayatını esâs alan bir şerîat beyân edilmiştir. Beşerî hayat için küllî prensibler, zaman ve mekânın değişmesine ayak uyduracak ve insanlığın tekâmülüne imkân hazırlayacak esâslı kâideler konulmuştur. Zaman ve mekânın değişmesiyle değişmeyen ve tekâmül imkânı olmayan meselelerde de cüz'î kanunlar, mufassal hükümler vaz'edilmiştir. Küllî prensibleri ve tafsîlî hükümleriyle şerîat, «insan» hayatının muhtâç olduğu her şeyi içine alır... Hem de kıyâmete kadar devâm edecek bir zaman süresinde... Bu mihver etrâfında, bu çerçeve dâhilinde hayatın devâm etmesi, gelişmesi, tekâmül etmesi ve yenilenmesi için çeşitli kâideler; nizâmlar, tevcîhâtı ve teşrîatı muhtevîdir. Allah, îmân edenlere buyuruyor ki :

«Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamâmladım ve size din olarak İslâm'ı beğendim.»

Onlara, akîdenin tamâmlandığını ve ilâhî şerîatın, kemâle erdirildiğini ilân ediyor... İşte din, budur. Bir müslümanın, bu mânâsıyle İslâm dininin noksan olduğunu, ikmâl edilmesi lâzım geldiğini düşünmesi, aslâ mümkün değildir. Onda ilâveyi icâbettiren bir kusûr olmadığı gibi, tekâmül ve değişikliği icâbettiren muayyen bir zaman veya mekâna mahkûm olmak illeti de yoktur. Aksini düşünen; mü'min değildir. Allah'ın tasdîk ettiğini inkâr etmiş, Allah'ın mü'minler için beğendiğini beğenmemiş olur.

Bu, Kur'an'ın indirildiği zamanın şerîatı; şüphesiz her zamanın şerîatıdır. Çünkü Allah'ın şehâdetiyle sâbittir ki; O, «insan için» gelen dinin şerîatıdır. Daha önceki Peygamberlerin getirdikleri risâletlerde olduğu gibi, bu şerîat; muayyen bir zamana, insanoğlunun muayyen bir grubuna veya bir nesline hitâb etmez. O, her zaman ve mekânın şerîatıdır...

Gönderilen tafsîlî hükümler de, aynen bâkî kalacaktır. Kıyâmete kadar bütün insanlığın hayatını geliştirecek bir çerçeve vücûda getiren küllî prensibleri de... Ama onlara karşı çıkmamalıdır. Onlara karşı çıkmak, îmân çerçevesinin dışına çıkmak demektir.

«İnsan» ı yaratan Allah'tır... O, yarattığını çok iyi bilir. Bu şerîatı ihtivâ eden dini, insan için O beğenmiştir. Hiç kimse; dünün şerîatı, bu günün şerîatı olamaz, diye iddiâ edemez. Bunu ancak insanların ihtiyâç ve durumlarını, Allah'dan daha iyi bildiğini, iddiâ edenler söyleyebilirler.

Mü'min; ikinci olarak Allah'ın, bu dini kemâle erdirmesiyle mü'minlere olan nimetini tamâmlaması karşısında duraklıyor. Bu, müdhiş, muazzam bir nimettir. «İnsan» ın kemâl ve neş'etini ifâde ettiği gibi, hakîkatte yeniden dünyaya geldiğini ifâde eden bir nimettir. Bu dinin tanıdığı gibi Allah'ını tanımadıkça; bu dinin itirâf ettiği gibi, içinde yaşadığı vücûdu itirâf etmedikçe; Rabbının râzı olduğu ve bu dinin kabul ettiği gibi, Rabbına karşı bu vücûddaki nefsi, fonksiyonu ve yüceliği tanımadıkça «insan» ın var olduğu bile düşünülemez.

«İnsan» kullara kulluktan vazgeçip sadece Allah'a kulluğu benimsemedikçe herhangi bir beşer veya sultanın yapısı değil, Allah yapısı bir şerîatın gölgesinde hakîkî müsâvâtı tahakkuk ettirmedikçe; varlığının sözü bile edilmez.

«İnsan» ın, bu büyük hakîkatleri, bu dinin tasvîr ettiği gibi bilmesi; âdetâ «insan» ın yeniden doğuşudur... Bu seviyedeki bilgi olmadan o, ancak «hayvan» olabilir. Veya varlığı «plânlanmış bir insan» olabilir. Fakat o, mükemmel şekliyle «insan» olamaz aslâ. Ancak bu büyük hakîkatleri Kur'an'ın tasvîr ettiği gibi bilirse; bu vasfı kazanabilir.

İslâm'ın takdîm ettiği bu şekille, her zaman insan tarafından uydurup yapılan diğer şekiller arasındaki mesâfe uzak, pek çok uzaktır...

Beşeriyet hayatında bu şeklin tahakkuku, «insanın insanlığını» tam mânâsıyle gerçekleştirir. Ona insanlığını öğretir ve onu; Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine ve Âhiret gününe itikâd tasavvuru ile hissinden başka hiçbir şeyi idrâk edemeyen hayvânî hisler dâiresinden çekip kurtarır. Hissedileni de, hissedilenin ötesini de idrâk eden insânî «düşünceler» dâiresine getirir. Görünen ve görünmeyene... Madde ve madde ötesi âlemini idrâk eden bir dâireye... Onu, dar ve mahdûd hayvânî hislerden kurtarır.

Evet, bunları onun için gerçekleştirir ve onu; kullara kulluktan kurtararak, yalnız Allah'ın kulluğuna götürür. Her düşmanın karşısında üstünlük, hürriyet ve müsâvât bahşeder. Artık o, yaptığı ibâdetlerde sadece Allah'a teveccüh eder. Nizâm, kanun ve metodu, sadece Allah'tan alır. Yalnız Allah'a tevekkül eder ve yalnız O'ndan korkar.

Onun için Rabbânî bir nizâmı tahakkuk ettirir. Hayvânî arzuların, hayvânî lezzet ve serbestliğin üstüne çıkmak, yükselmek ve hayra ulaşmak için gücünü birleştirdiği, arzularını terbiye ettiği ve gayretlerini yücelttiği zaman; onun için ilâhî bir nizâm vücûda getirir.

Allah'ın bu dindeki nimetinin hakîkatını idrâk etmemek, onun değerini takdîr etmemek; câhiliyet hayatının hakîkatını bilmeyen ve onun belâlarını görmeyen insanların işidir. Câhiliyet; Allah tarafından tanzîm edilmeyen hayat nizâmının uygulandığı her zaman ve her mekânda mevcûddur. Fakat bu, câhiliyeti bilen, onun belâlarını gören... Tasavvur ve itikâddaki belâlarını... Hayat gerçeklerindeki belâlarını...

Allah'ın bu dindeki nimetinin hakîkatını bilir, hisseder, görür, idrâk eder, zevk alır...

Çünkü o, her zaman ve her mekânın câhiliyet itikâd ve tasavvurlarındaki boşluk ve hiçlik, hayret ve şaşkınlık, körlük ve sapıklık belâsını bilir ve görür... Bilir ve îmân nimetinden zevk alır.

Câhiliyet hayatının bütün nizâmlarındaki ifrâd ve tefrîd, ızdırâb ve keşmekeşlik, arzu ve taşkınlık belâsını görür bilir. Bilir ve İslâm nizâmının gerçekleştirdiği îmânın gölgesindeki hayat nimetinden zevk alır... Kur'an'a ilk muhâtab olan arablar, bu kelimeleri anlıyor, idrâk ediyor ve ondan zevk alıyorlardı. Çünkü bu ifâdeler, sanki onların hayatlarını canlandırıyordu. Kur'an'ın hitâbına mazhar olan neslin hayatını temsîl ediyordu.

Onlar, câhiliyet hayatını da tatmışlardı. O hayatın itikâdî tasavvurlarını, içtimâî durumlarını, ferdî ve sosyal ahlâklarını da yaşamışlardı. İslâm'ın gelişiyle; Allah'ın kendilerine gönderdiğini nimet ve fazîletin hakîkatını idrâk ederek, bütün bunlardan hemen yüz çevirmişlerdi.

İslâm, onları câhiliyet bataklığında bulmuştu. Onları, o hayattan kurtarıp sırât-ı müstakîme çıkardı, sonra zirvelere ulaştırdı.

Onlar zirveye çıktıkları zaman; yeryüzündeki insanlara yücelerden bakıyorlardı. Tıpkı mâzîdeki câhiliyet hayatlarına baktıkları gibi...

İslâm; onları, putların, meleklerin, cinlerin, yıldızların geçmiş ataların ve diğer basit efsâne ve hurâfelerin rubûbiyetine îmândan, itikâdî tasavvurlarda da câhiliyet hayatından kurtarıp tevhîd ufkuna çıkardı. Onları; Kâdir, Kâhir, Rahîm, Vedûd, Semî', Basîr, Alîm, Habîr, Âdil, Kâmil, Karîb ve Mücîb olan bir tek Allah'a îmân ufkuna yükseltti. Bu sistemde Allah ile insan arasında hiçbir vâsıta yoktur, hurâfelerin hakimiyetinden kurtardığı gün; kâhinlerin ve reîslerin de hâkimiyetinden de kurtarmış oluyordu.

İslâm onları; içtimâî durumlarda da câhiliyet bataklığında bulmuştu. Sınıf farkları, çirkin âdetler almış yürümüş, hâkimiyeti eline geçiren her ferdin derhâl istibdâda başlaması en tabiî bir hak haline gelmişti. İşte İslâm, onları bu durumdan da kurtardı. Yoksa arapların câhiliyet çağı hayatlarının demokratik hayat şekli olduğu husûsundaki yanlış anlayış sahiblerinin dediği gibi değil.

Kuzeyden Güneye kadar bütün Arabistan'ın, ileri gelen başkan ve reîslerinin örfüne göre; zulmetmek, kudret, makâm ve izzet ile eş mânâlıydı.

Necâşî'nin şâiri, hicvettiği kimseyi küçümsediği zaman son derece zemmederek :

«Onun kabîlesi taahhüdlerini bozmazlar,

Ve bir insana hardal tanesi kadar zulmetmezler»

diyordu.

İslâm; arapları gelenekler, âdetler, ahlâk ve içtimâî bağlarda da câhiliyet bataklığında bulmuştu. Kız çocukları diri diri toprağa gömülüyordu. Kadın; değersiz bir mal, metâ muâmelesi görüyordu. İçki, kumar ve karmakarışık cinsî münâsebetler almış yürümüştü. Kadın; hem alçak ve hakîr görülüyor, hem de sınırsız bir ihtilât hüküm sürüyordu. Kan dâvâları, baskınlar, soygunlar, yağmalar günlük işlerdendi. Hem lisanları farklı, hem de ciddî hâricî bir hücûma karşı çâresiz kalacak derecede zayıf olmalarına rağmen, bu âdetler her tarafa sirâyet etmişti. Nitekim Fil yılında Habeş'liler Kâ'be'ye saldırmışlardı, ama hiçbir kabîle yardımda bulunmamıştı. Kendi aralarında şiddetli, kuvvetli olan bu kabîleler, düşmana karşı hacîl olmuşlardı.

İşte İslâm, bu insanlardan bir millet meydana çıkardı. Hayat hâdiselerinde hâlâ câhiliyet bataklığında yüzen bütün insanlığın üzerine çıkarak zirveye doğru yükseltti... Hem de bunu çok kısa bir zamanda başardı. Böylece o insanlar, câhiliyet bataklığını da, zirveyi de tanımış; câhiliyet hayatını da İslâm'ı da öğrenmiş oluyorlardı. Bundan dolayıdır ki onlar; şu ilâhî kelâmı idrâk ediyorlar ve onun zevkini tadıyorlardı.

«Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamâmladım ve size din olarak İslâm'ı beğendim.»

Mü'min üçüncü defa olarak duraklıyor. Allah'ın, îmân edenler için din olarak İslâm'ı beğenişi karşısında duraklıyor. Allah'ın, dinini seçinceye ve ondan râzı oluncaya kadar bu millete olan inâyet ve lutufları karşısında tevakkuf ediyor... Bu ifâde; ilâhî nizâmı kendilerine yol ittihâz ettikleri müddetçe Allah'ın, bu millete karşı memnûnluk ve sevgi duyacağını gösterir.

Bu dehşetli ifâdeler; bu milletin omuzlarına ağır bir yük bindiriyor. O, lutuflara eşit bir vazîfe yüklüyor... Tevbeler olsun; bu milletin, bütün nesiller boyunca mâlik olacağı şeyler o yüce Mâlik'in lutuflarına nasıl eşit olabilir ki? Bu, ancak ilâhî nimete şükretmek ve onu anlamak için bir gayret ve enerji sarfetmektir... Vazîfeyi idrâk etmektir. Sonra da mümkün olduğu kadar o vazîfeyi yerine getirmeye çalışmaktır. Mağfiret taleb etmek, hatâ ve eksikliklerimizden vazgeçmemiz için Allah'a niyâz etmektir.

Allah'ın, bu millet için din olarak İslâm'ı beğenmesi; önce seçilen bu dinin değerini idrâk etmeyi, sonra da bu din üzere doğru hareket etmek ve gücü yettiği kadar gayret göstermek, enerji sarfetmek arzusunu taşımayı îcâbettirir. Allah'ın, kendisi için beğendiğini ihmâl eden, O'nun seçtiği nizâmdan başka nizâmlar arayan insandan daha zavallı ve daha ahmak kim olabilir?...

Öyleyse bu, çirkin bir kabâhattır. Allah'ın, kendisi için beğendiğini beğenmeyerek bu suçu irtikâb eden insanın cezâsız bırakılmaması ve serbest dolaştırılmaması îcâbeder. Ama din olarak İslâm'ı beğenmeyen-

leri Allah, dünyada terkediyor, yapacakları kötülükleri yapmalarına müsâade ediyor ve onlara muayyen bir zamana kadar mühlet tanıyor... Fakat bu dini bilip anladıktan sonra onu terkeden, kendileri için Allah'ın beğendiği nizâmdan başka nizâmlar ittihâz edinen insanlara gelince... Allah onları aslâ bırakmaz. Kat'iyyen onlara mühlet vermez. Nihâyet onlara yaptıklarının vebâlini tattırır... Onlar, şüphesiz buna müstahaktırlar. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 137 - 144).

———oOo———

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤﴾

4 — Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki : Size bütün iyi ve temizler helâl kılındı. Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın. Ve Allah'tan sakının, muhakkak ki, Allah, hesâbı çabuk görendir.

İmân Edenlere İyi ve Temiz Olan Herşey Helâl Kılınmıştır

Allah Teâlâ önceki âyetlerde kişinin bedenine ya da dinine veya ikisine birlikte zararı olan pislikleri harâm kıldığını belirttikten ve zarûret halinde müstesnâ olanları ayırdıktan sonra; helâl olan şeylerin neler olduğunu açıklamaya başlıyor. Nitekim bir başka âyette de, «Allah, size harâm olanları açıklamıştır. Ancak mecbûriyet tahtinde olanlar müstesnâdır» buyurmuş ve ardından da sana «neyin helâl olduğunu soruyorlar. De ki; size temiz şeyler helâl kılınmıştır.» buyurmuştu. Kezâ A'râf sûresinde Hz. Muhammed'in niteliği olarak şöyle buyurulmuştur : «O, kendilerine güzel şeyleri helâl kılar, pislikleri ise harâm kılar.»

İbn Ebu Hâtim der ki; bize Ebu Zür'a... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; Adiyy İbn Hâtim ile Zeyd İbn Mühellel Rasûlullah (s.a.) a; ey Allah'ın Rasûlü, Allah ölüyü harâm kıldı. Bize helâl olan şeyler nelerdir? diye suâl ettiklerinde; bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur : «Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki; size bütün iyi ve temiz şeyler helâl kılındı.» Saîd İbn Cübeyr der ki; kendileri için helâl olan temiz şeyler; kurbanlar demektir. Mukâtil ise, temiz şeyler, kendileri için elde edilmesi helâl olan her türlü rızıktır, demiştir. Nitekim

Zührî'ye tedâvî için idrâr içilir mi? diye sorulduğunda; o, idrâr temiz şeylerden değildir, karşılığını vermiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki; İbn Vehb'in dediğine göre; İmâm Mâlik'e halkın yediği çamurun satılması konusu sorulduğunda o, bu temiz şeylerden değildir, karşılığını vermiştir.

«Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın.» Yani size üzerine Allah'ın adı anılan kurbanlar ve temiz rızıklar helâl kılındığı gibi, hayvanlar ve avladığınız avlar da helâl kılınmıştır. Avcı hayvanlardan maksad, av köpekleri, parslar ve şahinler vb. hayvanlardır. Bu görüş, sahâbe tâbiîn ve imâmların cumhûrunun görüşüdür. Nitekim Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini rivâyet eder : «Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanlar»dan maksad; öğretilen av köpekleri ve şahin ile avlanmayı bilen her türlü kuştur. Âyetin metninde geçen (الجوارح) kelimesi ise pars, av köpeği, şahin vb. hayvanlardır. İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet eder, sonra da der ki; Hayseme, Tâvûs, Mücâhid, Mekhûl ve Yahyâ İbn Ebu Kesîr'den de böyle dedikleri rivâyet edilmiştir. Hasan'dan rivâyet edildiğine göre; o şahin ve doğan'ın (الجوارح) kelimesinin içinde yer aldığını söylemiştir. Ali İbn Hüseyn'den de benzeri bir rivâyet nakledilir. Ayrıca Mücâhid'in avcı kuşlarla avlanmayı hoş karşılamayıp bu âyeti okuduğu rivâyet edilir. İbn Ebu Hâtim'in rivâyetine göre; Saîd İbn Cübeyr'den de aynı şekilde nakledilmiştir. Bu husûsu, Dahhâk ve Süddî'den nakleden İbn Cerîr Taberî sonra şöyle der : Bize Hennâd .. Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Şahin ve benzeri kuşların avladıkları av hayvanına gelince, ulaştığın senindir, aksi takdîrde onu yeme. Ben derim ki; Cumhûr'dan nakledildiğine göre; kuşlarla yakalanan, av köpekleriyle yakalanan av gibidir. Çünkü kuşlar, tıpkı av köpekleri gibi avı pençeleriyle yakalarlar. Dolayısıyla aralarında fark yoktur. Bu görüş dört mezheb imâmının ve diğerlerinin görüşüdür. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh eder. Ve buna delil olarak Hennâd... Adiyy İbn Hâtim'den naklettiği rivâyeti gösterir. Adiyy İbn Hâtim der ki; ben Rasûlullah (s.a.) a şahin avını sordum. O, yakaladığını ye, diye karşılık verdi.

Ahmed İbn Hanbel ise; siyah köpeğin avladığı avı bundan istisnâ eder. Çünkü ona göre; siyah köpeğin avının yenmesi helâl değildir. Aksine öldürülmesi gerekir. Zîrâ Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr (r.a.) den nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Merkeb, kadın ve siyah köpek namazı keser. Ebu Zerr der ki; siyah köpeğin, kızıldan farkı nedir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki; siyah köpek şeytândır. Bir başka hadîste de Rasûlullah (s.a.) köpeklerin öldürülmesini emre-

der. Sonra der ki; onlarla köpeğin ne ilgisi var? Her siyah köpeği öldürünüz.

Bu tür av hayvanlarına arapça yaralamak kelimesinden türetilen ve aynı zamanda elde edilen kazanç anlamına gelen (الجوارح) kelimesi kullanılır. Bu âyet-i kerîme'nin nüzûl sebebi konusunda İbn Ebu Hâtim'in rivâyet ettiği hadîsde Haccâc İbn Hamza... Peygamberin kölesi Ebu Râfi'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve halk köpekleri öldürmüş. Bilâhare gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, senin öldürülmesini buyurduğun şu topluluktan bize helâl olan nedir? demişler. O, bir süre susmuş. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar...» âyetini inzâl buyurmuş. Ve Rasûlullah (s.a.) demiş ki : Kişi köpeğini Allah'ın adını anarak avının üzerine gönderir de köpek avı tutarsa; köpeği yemediği sürece o yesin.

İbn Cerîr... Ebu Râfi'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Cebrâîl Peygamberin katına gelip izin istedi. Hz. Peygamber; ey Allah'ın elçisi (Cebrâîl'i kasdediyor.) sana izin verdim, buyurdu. Cebrâîl; evet, ama biz içinde köpek bulunan eve giremeyiz, dedi. Ebu Râfi' der ki; Hz. Peygamber bana Medîne'deki her köpeği öldürmemi emretti. Ben de öldürdüm. Nihâyet bir kadının yanına geldim ki köpeği havlıyordu. Kadına acıyarak köpeğini bıraktım ve Rasûlullah'a gelip durumu haber verdim. Rasûlullah bana emretti, döndüm o köpeği de öldürdüm. Halk Hz. Peygambere gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, öldürülmesini emrettiğin şu topluluktan bize helâl olan nedir? dediler. Ebu Râfi' der ki; Rasûlullah (s.a.) sustu. Sonra Allah Azze ve Celle : «Sana kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar...» âyetini inzâl buyurdu. Hâkim Müstedrek'inde Muhammed İbn İshâk kanalıyla Ebân İbn Sâlih'ten bu hadîsi rivâyet eder ve sahîhtir, ama Buhârî ve Müslim onu tahrîc etmemişlerdir, der.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Kâsım... İkrime'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) Ebu Râfi'i köpekleri öldürmek üzere gönderdi. Ebu Râfi' Medîne yakınlarındaki yüksek bölgeye (el-Avâlî) geldiğinde; Âsım İbn Adiyy, Saîd İbn Hayseme, Ureym İbn Saîd de Hz. Peygamberin yanına gelerek dediler ki; ey Allah'ın Rasûlü, bu konuda bize helâl kılınan nedir? Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bu hadîsi Hâkim, Semmâk kanalıyla İkrime'den rivâyet eder. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî, bu âyetin nüzûl sebebinin köpeklerin öldürülmesi olayı olduğunu söyler.

«(مكلبين) kelimesi yine (علمتم) kelimesinin zamîrinden hâl olabilir ki; bu takdîrde (gramer kâidelerine göre) fâilden hâl olmuş olur. Ancak mef'ûlden, dolayısıyla (الجوارح) kelimesinden hâl ol-

ması da muhtemeldir. Bu takdîrde mânâ şöyle olur : «Allah'ın size öğrettiği ile, alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların —avlanmak için köpekleştirilmiş olmaları halinde— sizin için tuttuklarını yeyin.»

Avlanmaları; tırnakları veya pençeleri ile olacaktır. Bu durumda bazıları, köpeklerin avı vurarak veya pençeleri ve tırnaklarıyla öldürmeleri halinde yenmelerinin helâl olmayacağını söylemektedirler. Nitekim İmâm Şâfiî'nin ve ulemâdan bir grubun görüşü budur. Bunun için Allah Teâlâ «Allah'ın size öğrettiği ile alıştırıp, öğrettiğiniz.» kaydını koymaktadır. Yani o hayvanı gönderdiğiniz zaman; koşup getiren, çağırdığınız zaman gelen, avı tutunca yakalayıp sahibine getiren ve kendisi yemeyen hayvanların tuttuklarının helâl olduğunu belirtmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ; âyetin devâmında «Sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın» buyuruyor. O halde avcı hayvanın öğretilmiş olması, sahibi adına avı yakalaması ve gönderilirken Allah'ın adı anılarak gönderilmiş olması kaydıyla öldürse de —ulemânın icmâ'ına göre— tuttuğu avı yemek helâldir. Sünnet-i seniyye'de bu âyetin delâlet ettiği husûsta bilgiler yeralmaktadır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Adiyy İbn Hâtim'den naklolunur ki; o, şöyle demiş : Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, ben öğretilmiş köpeği gönderiyor ve üzerine Allah'ın adını anıyorum. Rasûlullah buyurdu ki : Öğretilmiş köpeği gönderip Allah'ın adını andınsa, onların sizin için tuttuklarını ye. Ben dedim ki; onlar, avı öldürseler de mi? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; öldürseler de. Yeter ki, av hayvanı olmayan bir köpek ona eşlik etmiş olmasın. Çünkü sen, kendi köpeğinin üzerine Allah'ın adını andın, başkasının üzerine değil. Ben dedim ki; okumu, avın üzerine atıyorum ve yürüyorum, o zaman durum ne olur? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; okunu atıp onu delersen, onu ye. Ama ona atıp da yaralarsan bu, vurmadır. Dolayısıyla onu yeme. Buhârî ve Müslim'in bir başka rivâyetinde ise lafız şöyledir : Köpeğini gönderdiğin zaman; ona Allah'ın adını an. Eğer o, senin için yakalar da canlı olarak tutarsa avını kes. Fakat ölmüş olarak yakalar ve köpeğin ondan bir şey yememişse, yine sen avını ye. Çünkü köpeğin onu yakalaması demek, kesilmesi demektir. Buhârî ve Müslim'in bir başka rivâyetinde ise ifâde şöyledir : Eğer köpeğin ondan yemişse, sen yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuş olmasından korkarım. Bu, Cumhûrun delilidir. Çünkü Şâfiî mezhebinde de sahîh kanâat budur. Buna göre; köpek, tuttuğu avdan yemişse mutlak şekilde harâmdır. Şâfiîler hadîste vârid olan detaylara girmemişlerdir. Seleften bir tâifenin; köpeğin yakaladığı avın hiçbir şekilde harâm olmayacağını söyledikleri nakledilir. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Hennâd... Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ki; Selmân el-Fârisî şöyle demiş : Köpek avın üçte ikisini de yemiş olsa, sen yine avını ye.

Saîd İbn Ebu Arûbe, Amr İbn Âmir ve Katâde'nin de böyle dediğini rivâyet eder. Muhammed İbn Zeyd, Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Selmân el-Fârisî'den aynı rivâyeti nakleder. İbn Cerîr ise bu rivâyeti Mücâhid kanalıyla... Kâsım'dan nakleder ki, Selmân el-Fârisî şöyle demiş : Köpek avın üçte ikisini yemiş olsa bile, sen avından ye. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Yûnus... Humeyd İbn Mâlik'den nakletti ki; o, köpeğin yediği av konusunu Sa'd İbn Ebu Vakkâs'a sormuş. Sa'd İbn Ebu Vakkâs bir parçacık da kalmış olsa sen avını ye, demiş. Bu rivâyeti Şeybe... Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan nakleder ki o, köpek üçte ikisini de yemiş olsa sen avını ye, demiştir. İbn Cerîr der ki : Bize İbn el-Müsennâ... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş : Köpeğini salıverir de köpeğin avından yerse; üçte ikisini yemiş, üçte biri dahi kalmış olsa sen yine ye. İbn Cerîr der ki : Sen eğitilmiş olan köpeğini salıverir ve Allah'ın adını anarsan; o yese de yemese de sen, köpeğinin tuttuğundan ye. Aynı rivâyeti Ubeydullah İbn Amr İbn Ebu Zi'b ve başkaları Nâfî'den rivâyet ederler.

Selmân el-Fârisî'den Sa'd İbn Ebu Vakkâs'dan, Ebu Hüreyre'den, İbn Ömer'den nakledilen bu hadîs Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan da menkûldür. Atâ ve Hasan el-Basrî'den nakli konusu ihtilâflıdır. Zührî, Rebîa ve Mâlik'in görüşü de budur. İmâm Şâfiî eski görüşünde bu kanaatı benimsediği gibi yeni görüşünde de ona îmâ etmiştir.

Bu hadîs Selmân el-Fârisî kanalıyla merfû' olarak da rivâyet edilmiştir. Şöyle ki; İbn Cerîr nakleder : Bize İmrân... Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla... Selmân el-Fârisî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kişi, köpeğini avın üzerine salıverince köpek avı yakalarsa; köpek avdan yemiş olsa dahi, kişi kalan kısmı yesin. İbn Cerîr, bu hadîsin isnâdı üzerinde durulması gerekir, der. Çünkü râvîler arasında bulunan Saîd İbn Müseyyeb'in Selmân el-Fârisî'den hadîs dinlemiş olduğu, bilinir bir şey değildir. Sika râvîler bu hadîsi, Selmân el-Fârisî'den merfû' olmayarak rivâyet ederler. İbn Cerîr'in söylemiş olduğu bu görüş doğrudur. Ancak bu hadîsin mânâsı merfû' olarak başka şekillerde de rivâyet edilmiştir. Nitekim Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn Minhâl... Amr İbn Şuayb'ın dedesinden nakletti ki; Ebu Sa'lebe denilen bir Bedevî Rasûlullah'a gelip şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, benim eğitilmiş köpeklerim var. Bunların avlandıkları av konusunda bana fetvâ ver. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki; senin eğitilmiş köpeklerin varsa; onların senin için tuttuklarından ye. Adam; kesilse de, kesilmese de mi? deyince; Rasûlullah (s.a.); evet, demiş. Adam, tuttuğu avdan yese de mi? deyince; Rasûlullah (s.a.); evet yese de, demiş. Adam, ey Allah'ın Rasûlü okum konusunda da bana fetvâ ver, demiş. Rasûlullah (s.a.) okunun sana getirdiğini ye, buyurmuş. Adam kesilse de, kesilmese de mi? deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Senin

görmediğin veya senin okundan başkasının eserini üzerinde bulmadığın takdîrde ye, buyurmuş. Adam Mecûsîlerin kapları konusunda da bana fetvâ ver, mecbûr kalırsak ondan yiyelim mi? dediğinde; Rasûlullah (s.a.) onu yıka ve içerisindekini ye, buyurmuş. Ebu Dâvûd'un rivâyeti budur. Bu hadîsi, Neseî de tahrîc etmiştir. Kezâ Ebu Dâvûd, Büsür İbn Ubeydullah kanalıyla... Ebu Sa'lebe'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu demiş : Köpeğini salıp da üzerine Allah'ın adını andığın şeyden ye. İsterse köpeğin, o avdan yemiş olsun. Sen, elinin sana getirdiğinden ye. Bu iki isnâd da sağlamdır. Nitekim Sevrî de... Adiyy'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yırtıcı köpeğin senin için tuttuğundan ye. Ben dedim ki; köpek, kendisi yemiş olsa da mı? Rasûlullah (s.a.) evet, dedi. Abdülmelik İbn Habîb de... Adiyy'den aynı rivâyeti nakleder.

Bu hadîsler, köpeğin yakalayıp kısmen yemiş olduğu av hayvanının yenebileceğine delâlet etmektedir. Köpeğin yakalayıp yediği avı ve benzeri şeyleri harâm saymayanlar, bu rivâyetlere dayanmaktadırlar. Nitekim daha önce bu konudaki rivâyetler nakledilmişti. Başkaları da orta bir yol tutarak dediler ki : Köpek tuttuktan hemen sonra yerse; bu takdîrde Adiyy İbn Hâtim'in hadîsine binâen yemek harâm olur. Burada harâmlığın nedeni; Rasûlullah (s.a.) ın işâret buyurdukları şu husûstur : Eğer köpek yerse; sen ondan yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuş olmasından korkarım. Fakat köpek avı yakalar, sonra sahibini bekler, sahibi uzun süre gelmezse ve köpek de acıkır, açlık nedeniyle avdan yerse, bu takdîrde köpeğin yemesi, avlanan hayvanın harâm olması için yeterli değildir. Bu görüşü benimseyenler Ebu Sa'lebe'nin hadîsine dayanmaktadırlar. Bu ayırım çok güzeldir ve her iki hadîsin arasını birleştirmek sahîh bir yoldur. Nitekim Üstâd Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî, en-Nihâye isimli kitâbında böyle bir ayırım yapılması gereğini duymuş ve bunu temennî etmiş, Allah Teâlâ da onun temennîsini gerçekleştirmiştir. Bilâhere onun arkadaşlarından bir grup, bu görüşü ve ayırımı ortaya koymuşlardır. Bu konuda başkaları da dördüncü bir görüş kaydederler. Bunlar, köpeğin yemesi halinde —Adiyy İbn Hâtim'in hadîsi nedeniyle— avın harâm olacağını söylerler. Şahin'in ve benzeri kuşların yemesi halinde harâm olmayacağını söyleyerek ikisi arasında ayırım yaparlar. Çünkü şahin ve benzeri avcı kuşlar, ancak yedirilerek eğitilirler.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, avcı kuşlar konusunda şöyle demiştir : Kuşu salıverir de o, avını öldürürse tuttuğu avı ye. Çünkü köpeği gördüğü zaman bir daha gelmez. Kuşun sahibine geri dönmesi için eğitilmesi dövmekle değildir. Dolayısıyla o, avdan bir parça yer ve teleğini koparırsa ondan ye. İbrâhîm en-Nehaî, Şâ'bî, Hammâd İbn Ebu Süleymân da böyle demişlerdir. Bunlar, İbn

Ebu Hâtim'in rivâyet ettiği şu hadîse dayanıyor olabilirler : Ebu Saîd... Adiyy İbn Hâtim'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, ey Allah'ın Rasûlü, biz köpek ve şahinle avlanan bir topluluğuz. Bunlardan bizim için helâl olan hangisidir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki : «Allah'ın size emrettiği ile, alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın.» âyetini okuyup sonra şöyle buyurdu : Sen köpeği gönderir ve Allah'ın adını anarsan; onun senin için tuttuğunu ye. Ben dedim ki; öldürse de mi? Rasûlullah (s.a.) yemediği sürece öldürse de, buyurdu. Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü, bu köpeklerimiz başkalarının köpekleriyle karışırsa durum ne olacaktır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; sen, tutanın kendi köpeğin olduğunu bilinceye kadar yeme. Adiyy der ki; ben şöyle demiştim : Biz, ok atan bir topluluğuz. Bundan bizim için helâl olan nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; üzerine Allah'ın adını anıp da deldiğini ye. Onlara göre delâlet şekli şöyledir : Köpekle avlanmada köpeğin yememesi lâzımdır. Ancak doğanla veya şahinle avlanmada böyle bir şart yoktur. Dolayısıyla ikisi arasında hüküm bakımından fark olması gerekir. Doğruyu en iyi Allah bilir.

«Sizin için tuttuklarını yeyin. Ve üzerine Allah'ın adını anın.» Köpeği gönderirken Allah'ın adını anın. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Adiyy İbn Hâtim'e şöyle demiştir : Eğitilmiş köpeğini salıverdiğin zaman ve Allah'ın adını andığın takdîrde, senin için tuttuğunu ye. Kezâ Buhârî ve Müslim'de tahrîc edilen Ebu Sa'lebe'nin hadîsinde de şöyle denilmiştir : Köpeğini salıverdiğin zaman üzerine Allah'ın adını an. Okunu attığında da Allah'ın adını an. Bu sebeple bazı mezheb imâmları (meşhûr olan kavle göre Ahmed İbn Hanbel gibi) köpeği salıverirken, oku atarken; bu âyete ve bu hadîse binâen besmele çekmeyi şart koşmuşlardır. Cumhûr'un meşhûr olan kavli de budur. Bu âyetle kasdedilen, salıverilme anında besmele çekilmesidir. Nitekim Süddî ve başkaları da böyle demişlerdir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan «Üzerine Allah'ın adını anın.» kavli konusunda şöyle dediğini rivâyet eder : Av hayvanını salıverdiğinde «Allah'ın adıyla» de. Eğer unutursan bir beis yoktur.

Bazıları da derler ki : Bu âyette kasdedilen; yemek yerken besmele çekilmesidir. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde sâbit olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.) Ömer İbn Ebu Seleme'ye öğretirken şöyle buyurmuştur : Allah'ın adını an ve sağ elinle ye, önünden ye. Bir grup Hz. Peygambere; ey Allah'ın Rasûlü, bizim kabîlemiz henüz küfürden yeni dönmüş oldukları için bize av hayvanları tarafından yakalanan et getiriyorlar. Biz, üzerine Allah'ın adının anılıp, anılmadığını bilmiyoruz, dediler. Rasûlullah (s.a.); siz Allah'ın adını kendiniz anın ve yeyin, buyurdu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ashâbından altı kişiyle birlikte yemek yiyordu. Bu sırada bir bedevî geldi ve iki lokma yedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Allah'ın adı anılmış olsaydı muhakkak o size yeterdi. Sizden biriniz yemek yerken Allah'ın adını ansın. Başında Allah'ın adını anmayı unutursa, başında ve sonunda Allah'ın adıyla, desin. Bu rivâyeti İbn Mâce de, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla Yezîd İbn Hârûn'dan nakleder. Ancak bu rivâyette Abdullah İbn Ubeyd ile Âişe arasında kopukluk vardır. Çünkü bu zât Hz. Âişe'den hadîs dinlememiştir. Nitekim İmâm Ahmed'in rivâyetine göre; Abdülvehhâb... Abdullah İbn Ubeyd'den nakleder ki; Ümmü Külsûm adı verilen bir kadın onlara anlatmış ki, Hz. Âişe şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.), ashâbından altı kişiyle birlikte yemek yiyordu. Bu sırada aç bir bedevî geldi ve yemekten iki lokma yedi. Rasûlullah buyurdu ki : Eğer Allah'ın adı anılmış olsaydı, muhakkak o size yeterdi. Binâenaleyh sizden biriniz yediği zaman Allah'ın adını ansın. Eğer başta Allah'ın adını anmayı unutursa; başta ve sonda Allah'ın adıyla, desin. Bu rivâyeti Ahmed İbn Hanbel ile birlikte Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî bir başka yolla Hişâm'dan naklederler. Tirmizî de bu, sahîh ve hasendir, der.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ali İbn Abdullah... Müsennâ İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, yemeğinin başında besmele çeker ve son lokmada da, başında ve sonunda Allah'ın adıyla, derdi. Ben ona; sen yemeğin başında besmele çekiyorsun. Ya yemeğin sonundaki; başında ve sonunda Allah'ın adıyla, sözün ne oluyor? dedim. O, sana bu husûsu bildireyim, dedi : Benim dedem Ümeyye Peygamberin ashâbındandı. Ben onun şöyle dediğini duydum : Adamın biri yemek yiyordu. Hz. Peygamber de ona bakıyordu. Adam besmele çekmemişti. Nihâyet son lokmasını alırken, başında ve sonunda Allah'ın adıyla yerim, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; Allah'a andolsun ki, besmele çekinceye kadar şeytân onunla birlikte yemekteydi. Karnında hiçbir şey kalmadı. Nihâyet onları kustu, buyurdu. Ebu Dâvûd ve Neseî de, Câbir'in hadîsinden bu rivâyeti naklederler. İbn Maîn ve Neseî Câbir'i sika kabul ederler. Ancak Ebu'l-Feth el-Ezdî, onun huccet olamayacağını söyler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Muâviye... Huzeyfe'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz, Hz. Peygamberle birlikte yemek yediğimizde; Rasûlullah (s.a.) elini uzatıp başlayıncaya kadar biz yemeğe elimizi uzatmazdık. Bir seferinde Hz. Peygamberle yemek yerken, bir câriye geldi. Sanki itiliyormuş gibi koşup elini yemeğe uzattı. Rasûlullah (s.a.) onun elini tuttu. Sonra bir bedevî geldi. Sanki itiliyormuş gibi elini yemeğe uzattı. Rasûlullah (s.a.) onun da elini tuttu ve şöyle buyurdu : Doğrusu şeytân, Allah'ın adı anılmayan yemeğe hulûl etmek ister. O, bu câriye ile geldi sızmak istedi, ben onun elini tuttum. Şu

bedevî ile geldi sızmak istedi, ben onun elini de tuttum. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; onun eli, şu ikisinin eliyle birlikte benim elimin içindedir. Hz. Peygamber şeytânın elini kasdetmişti. Müslim, Ebu Dâvûd ve Neseî A'meş'in hadîsinden bu rivâyeti naklederler.

Tirmizî'nin dışında kalan Sünen sahipleri İbn Cüreyc kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kişi, evine gelip içeri girerken ve yemeğini yerken Allah'ı anarsa, şeytân der ki : Sizin bu evde gecelemeniz ve yatmanız mümkün değildir. Kişi evine girerken Allah'ın adını anmazsa, o zaman siz iyi bir geceleme ve yatma yeri buldunuz der. Bu lafız Ebu Dâvûd'a âittir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki; bize Yezîd... Vahşî'nin dedesinden nakletti ki; adamın biri Hz. Peygambere; biz yiyoruz ve doymuyoruz, neden? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; belki de siz, parça parça yiyorsunuz. Yemeği topluca yeyin ve Allah'ın adını anın ki, size onu kutlu kılsın. Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Rebî' İbn Müslim tarîkıyla rivâyet ederler.

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ
وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ
اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ
عَمَلُهٗ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٥﴾

5 — Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı. Kitab verilmiş olanların yemeği size helâldir, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ve sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldir. Kim de îmânı inkâr ederse; yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrâna uğrayanlardandır.

Ehl-i Kitâb'ın Yemeği

Allah Teâlâ, mü'min kullarına harâm kıldığı pislikleri ve helâl kıldığı güzellikleri saydıktan sonra «Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl

kılındı.» buyuruyor. Ve ardından da Yahûdî ve Hıristiyanların kestikleri hayvanların —ismini açıklayarak— «Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir.» diyor. İbn Abbâs, Ebu Ümâme, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Atâ, Hasan, Mekhûl, İbrâhîm en-Nehaî, Süddî ve Mukâtil İbn Hayyân; buradaki yemekten maksadın kestikleri hayvanlar, demek olduğunu söylemiştir. Bu konu, bilginler arasında üzerinde icmâ' edilmiş olan bir konudur. Ehl-i kitâb'ın kestikleri, müslümanlara helâldir. Çünkü onlar, Allah'tan başkası adına kesmenin harâm olduğunu kabul ederler. Ve kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adını anarlar. Her ne kadar Allah Teâlâ hakkında —ki Allah onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir— yanlış inançlara sahip iseler de, kestikleri hayvanların üzerine Allah'tan başkasının adını anmazlar. Sahîh hadîste Abdullah İbn Muğaffil'den nakledilir ki; o, şöyle demiştir: Hayber günü bir yağ kırbası bulundu. Ben, onu sakladım ve dedim ki; bu gün kimseye bundan bir şey vermem. Sonra Rasûlullah (s.a.) ın tebessüm ettiğini gördüm. Buna dayanarak fakîhler elde edilen ganîmetler arasında gerek duyulan yemeklerin taksîmden önce yenebileceğine cevâz vermişlerdir. Bu, çok açıktır. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakîhler, bu hadîsi delil getirerek Yahûdîlerin kestiklerinin harâm olduğunu öne sürerek Mâlikîlere karşı çıkmışlardır. Mâlikîler, Yahûdîlere harâm kılınan yağ ve benzeri şeyleri yemeyi harâm sayıyorlardı. Ve müslümanların bunları yemesinin «Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir.» kavline istinâden câiz görmüyorlardı. Çünkü diyorlardı; bu, ehl-i kitâb'ın yemeklerinden değildir. Cumhûr ise bu hadîsi, onlara karşı delil getirmektedir. Bu husûsun üzerinde durulması gerekir. Çünkü bir ayn meselesidir ve helâl olduğuna inandıkları şeyin yağ olması ihtimâli vardır. Allah en iyisini bilendir.

Bu konuya en iyi delâlet eden rivâyet, sahîh hadîste sâbit olan şu rivâyettir. Hayber'liler, Rasûlullah (s.a.) a zehirli bir koyun hediye ettiler. Koyunun kolunu zehirlemişlerdi. Hz. Peygamber de kol yemeyi severdi. Ete uzandı ve birden irkildi. Çünkü kol, kendisinin zehirlenmiş olduğunu Hz. Peygambere bildirmişti. Bunun üzerine tükürdü. Ancak zehirin etkisi Rasûlullah'ın ön dişlerine ve damarlarına sirâyet etti. Hz. Peygamberle birlikte bu zehirli koyundan Bişr İbn el-Berâ da yemişti. O, öldü. Onu zehirleyen Yahûdî kadın —ki adı Zeyneb'di— Bişr İbn el-Berâ'ya mukâbil öldürüldü.

Bu hadîsin delâlet şekli şöyledir : Hz. Peygamber ve beraberinde bulunanlar bu zehirli koyundan yemek istemişler ve koyunun yağının harâm olması konusunda herhangi bir suâl irâd etmemişlerdir. Bir başka hadîs de bir yahûdî Rasûlullah (s.a.) ı arpa ekmeği ve değişik bir yağ yedirmek üzere müsâfir etmişti. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana Abbâs İbn Velîd... Mekhûl'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Allah Teâlâ

önce «Üzerine Allah'ın adının anılmadığı şeyi yemeyin.» âyetini inzâl etmiş, sonra müslümanlara acıyarak bunu neshedip «Bugün size iyi ve temiz olanlar helâl kılındı...» âyetini inzâl buyurmuştur. Bu âyet, onu neshetmiş ve ehl-i kitâb'ın yemeğini helâl kılmıştır. Mekhûl merhûmun söylediği bu sözün üzerinde durmak gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kitâb ehlinin yemeğini mübâh kılmış olması; üzerine Allah'ın adı anılmayan şeyleri yemenin de mübâh olmasını gerektirmez. Çünkü ehl-i kitâb da kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adını anarlardı. Onlar, kurban keserek kulluklarını îfâ ederler. Bu sebeple ehl-i kitâb'ın dışında olan müşriklerin ve benzerlerinin kestikleri hayvanlar mübâh olmamıştır. Çünkü onlar, kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adını anmazlar. Hattâ onlar yedikleri etin kesilmiş olup olmamasına da bakmazlar. Ehl-i kitâb'ın ve onlara benzeyen Sâmirî'lerin, Sâbiî'lerin, İbrâhîm ve Şît (a.s.) gibi öteki peygamberlerin dinine bağlananların aksine —ulemânın bir kavline göre— onlar, ölü etini dahi yerler. Benu Tağlib, Tenûh, Behrâ, Cüzâm, Lahm Âmile ve benzeri arap hıristiyanların kestikleri hayvanlar Cumhûr'a göre yenmez. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... Abîde'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Hz. Ali, Tağlib oğullarının kestiklerini yemeyin. Çünkü onlar yalnızca şarâb içmekte, hıristiyanlığa bağlanmaktadırlar. Halef ve seleften daha başkaları da böyle demişlerdir. Saîd İbn Arûbe, Katâde, Saîd İbn Müseyyeb ve Hasan'dan nakleder ki; onlar, Tağlib oğullarından hıristiyanların kestikleri hayvanları yemekte bir beis görmezlerdi.

Mecûsîlere gelince; her ne kadar ehl-i kitâb'a ilhâk edilerek mecûsîlerden cizye alınırsa da; onların kestikleri yenmez, kadınları nikâhlanmaz. Hanbelî fakîhlerden bazıları ile Şâfiî fakîhlerden Ebu Sevr İbrâhîm İbn Hâlid buna muhâlefet etmişlerdir. Hattâ bu sebeple meşhûr olduğu için fakîhler, ona karşı çıkmışlar ve Ahmed İbn Hanbel onun için; bu konuda Ebu Sevr; adı gibi adam demiş. (Öküzün babası demek olan bu isme telmîh yapmış.) Ebu Sevr, Hz. Peygamberden mürsel olarak rivâyet edilen hadîsin umûmî olduğu görüşüne bağlanmış gibidir. Buna göre Rasûlullah (s.a.) buyurur ki; onlara (mecûsîlere) kitâb ehline davrandığınız gibi davranınız. Ancak hadîs bu ifâdeyle sâbit değildir. Buhârî'nin Sahîh'inde Abdurrahmân İbn Avf'den nakledilen rivâyette ise; Rasûlullah (s.a.) ın, kovulan Mecûsîlerden cizye almış olduğu belirtilir. Eğer bu hadîs doğru ise; onun umûmî olan mânâsı, bu âyetin mefhûmuyla tahsîs edilmiştir : «Kitâb verilmiş olanların yemeği size helâldir.» Bu âyetin mefhûm-u muhâlifinden anlaşılıyor ki; kitâb verilmiş olanlardan başka din mensûblarının yemeği helâl değildir.

«Sizin yemeğiniz de onlara helâldir.» Siz de kestiğiniz hayvanlardan onlara yedirebilirsiniz. Bu ifâde, ehl-i kitâb'ın kendi dinlerindeki

hükümlerinin müslümanlara bildirilmesi sadedinde değildir. Sadece müslümanların, ister kendi dinlerinden birisinin yemeği olsun, ister başka dinden birinin yemeği olsun, yemek yerken Allah'ın adını anmakla emrolunduklarını haber verici nitelikte olabilir. Birincisi, mânâ bakımından daha açıktır. Yani siz, onların kestiklerinden yediğiniz gibi, sizin kestiğinizden de onlara yedirebilirsiniz, demektir. Bu denkleştirme, karşılık verme ve mücâzât kabîlindedir. Nitekim Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl öldüğü zaman; Rasûlullah, kendi elbisesini ona giydirerek defnetmiştir. Derler ki; bunun sebebi şudur : Hz. Abbâs Medîne'ye geldiğinde Abdullah İbn Übeyy elbisesini ona giydirmiş. Rasûlullah (s.a.) da bunu böylece karşılamıştır. Mü'minden başkasıyla sohbet etme. Müttakîden başkası yemeğini yemesin, hadîsine gelince; bu mendûb ve müstehab kabîlindendir. En iyisini Allah bilir.

«Mü'min kadınlardan, iffetli olanlar ve sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldir.» Size mü'min kadınlardan iffetli ve hür olanların nikâhı helâldir. Bu ifâde daha sonra gelmekte olan «Sizden önce kitâb verilenlerden iffetli kadınlar» kavli için bir hazırlık mâhiyetindedir. Denildi ki; iffetli kadınlar anlamına gelen (المحصنات) kelimesi ile, câriyeler değil, hür kadınlar kasdedilmektedir. İbn Cerîr, Mücâhid'den böyle nakleder. Mücâhid; iffetli kadınlar, hür kadınlardır demekle; İbn Cerîr'in naklettiği kanâatı kasdetmiş olabileceği gibi, hür ve iffetli kadınları da kasdetmiş olabilir. Nitekim bir başka rivâyette Mücâhid böyle söyler. Bu, Cumhûr'un görüşüdür ki, en uygun olan da budur. Böylece iffetsiz olan zimmî kadınlarla aynı noktada birleşilmiş olmaz ve atalar sözünde denildiği gibi hem hurma kötü, hem de ölçek ölçek şeklinde olmaz. (Bu bir darb-ı meseldir. Meydânî, Mecma'ûl-Emsâl isimli eserinde bunu «Hem kötü hurma, hem de kötü ölçek mi?» şeklinde istifhâm-ı inkârî tarzında nakletmiştir. A.g.e. I, 207). Âyetin zâhirinden anlaşılan odur ki (المحصنات) kelimesi; zinâdan uzak, iffetli kadınlar demektir. Nitekim başka bir âyet-i kerîme'de Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Onlarla zinâdan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost edinmemiş olmaları halinde velîlerinin izniyle evlenin.» (Nisâ, 25).

Daha sonra tefsîrciler ve bilginler; «Kendilerine kitâb verilenlerden iffetli kadınlar» âyetinin muhtevâsı içerisine; ister hür, ister köle olsun ehl-i kitâb'tan bütün kadınların girip girmeyeceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. İbn Cerîr Taberî; âyetteki (المحصنات) kelimesini, iffetliler olarak tefsîr eden selef-i sâlihînden bir grubun bütün iffetli ehl-i kitâb kadınlarının bu âyetin içinde yer alacağını söylediklerini nakleder. Denildi ki; burada ehl-i kitâb'dan maksad, Yahûdîlerdir. Şâ-

fiî'nin görüşü budur. Ve yine denildi ki; burada ehl-i kitâb'dan maksad, harb ehli olanlar değil, zimmîlerdir. Çünkü Allah Teâlâ : «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın...» buyurmaktadır.

Abdullah İbn Ömer hıristiyan kadınlarla evlenmeyi uygun görmezdi ve şöyle derdi : Tanrısının Îsâ olduğunu söylemekden daha büyük bir şirk tanımıyorum. Halbuki Allah Teâlâ : «İmân edinceye kadar müşrik kadınları nikâhlamayın.» buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim şöyle der : Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : «İmân edinceye kadar müşrik kadınları nikâhlamayın» âyeti nâzil olunca; halk, müşrik kadınlarla evlenmekten kaçınıyordu. Nihâyet arkasından «Kitâb verilenlerden iffetli kadınlar, zinâ etmeksizin ve gizli dost tutmaksızın mehirlerini verdiğinizde size helâldir.» âyeti nâzil oldu da tekrâr ehl-i kitâb'dan kadınlarla evlendiler. Ashâbdan bir topluluk, hıristiyan kadınlarla evlenmişler ve bu âyeti esâs alarak onlarla evlenmekte bir beis görmemişlerdir. Onlar, bu âyetin Bakara sûresindeki «İmân edinceye kadar müşrik kadınlarla evlenmeyin.» (Bakara, 221) âyetini tahsîs ettiğini kabul ederler. Âyetin umûmu içerisine ehl-i kitâb'tan kadınların girdiği söylenirse bu, böyledir. Aksi takdîrde her iki âyet arasında çelişki yoktur. Çünkü ehl-i kitâb'ın, bir çok yerde müşriklerden ayrıldığı görülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, bu husûsta şöyle buyurur : «Ehl-i kitâb'dan küfredenlerle müşrikler, kendilerine belge gelinceye kadar bundan ayrılmış değildirler.» (Beyyine, 1) Ve yine bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur : «Kendilerine kitâb verilmiş olanlara ve ümmîlere de ki : Müslüman oldunuz mu? Eğer müslüman olmuşlarsa doğru yolu bulmuşlardır.»

«Mehirlerini verdiğinizde.» Yani onlar iffetli ve namuslu kadınlar oldukları için, kendilerine gönül rahatlığıyla mehirlerini bolca verin. Câbir İbn Abdullah, İbrâhîm en-Nehâî, Âmir, Hasan el-Basrî; bir adamın evlenip kadınla temâs etmezden önce, kadının zinâ etmesi halinde; adamla kadının ayrılacağını ve adamın kadına verdiği mehrin, tekrâr kendisine iâde edileceğini söyledikleri nakledilmiştir. İbn Cerîr, onların bu fetvâsını rivâyet eder.

«Zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın.» Zinâdan uzak olmak, yani iffet şartı; nasıl kadınlar için geçerli ise, erkekler için de geçerlidir. Dolayısıyla erkeklerin iffetli ve zinâdan uzak olmaları gerekir. Bunun için Allah Teâlâ (غير مسافحين) zinâ etmeksizin buyurmuştur. (المسافح) zinâ eden, hiçbir günâhtan çekinmeyen ve kendisine geleni hiç reddetmeyen erkek demektir. «Dost tutmaksızın» kavlinden maksad; dostlarıyla birlikte düşüp kalkan âşıklardır. Nitekim bu husûs, Nisâ sûresinde aynı şekilde yer almıştır. Bu sebeple İmâm Ahmed

İbn Hanbel merhûm, kötü yoldaki kadının tevbe edinceye kadar nikâhının doğru olmayacağını ve isyânda devâm ettiği sürece iffetli bir erkekle elvendirilmesinin sahîh olmayacağını belirtir. Kezâ Ahmed İbn Hanbel'e göre; tevbe edip zinâdan vazgeçinceye kadar, fâsık bir erkeğin de iffetli bir kadınla nikâhlanması sahîh değildir. Ahmed İbn Hanbel görüşünü o âyetle şu hadîse dayandırır : «Sopa vurulmuş zânî, ancak kendisi gibi bir zânîye ile nikâhlanır.»

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr... Hasan'dan nakletti ki; Ömer İbn Hattâb şöyle demiş : Ben isterdim ki, müslümanlardan fuhşu irtikâb etmiş bir kişinin, iffetli bir kadınla evlenmesine müsâade etmeyeyim. Übeyy İbn Kâ'b, Hz. Ömer'e dedi ki; ey mü'minlerin emîri, şirk günâhı zinâdan daha büyüktür. Halbuki tevbe edince bu bile kabul ediliyor. Bu konuyu inşâallah Nûr sûresinde tafsîlâtlı olarak açıklayacağız. Bu sebeple Allah Teâlâ âyetin devâmında «Kim de îmânı inkâr ederse, yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrâna uğrayanlardandır.» buyuruyor.

İZÂHI

«Kendilerine kitâb verilmiş olanların yemekleri de sizin için helâldır.» Denildi ki : Bu, onların kestikleri hayvanlardır. Ve denildi ki : Bütün yemekleri demektir. Bu konuda hıristiyanların hepsi eşittir. Hz. Ali (r.a.) nin tağlîb oğulları hıristiyanlarını, bundan istisnâ ettiği söylenir. Ve onlar, hıristiyan değildirler. İçki içmekten başka hıristiyanlıktan birşey almamışlardır, demiş. Şâfiî, bu görüşü benimsemiş. Abdullah İbn Abbâs'a arap hıristiyanların kestikleri sorulduğunda; bir beis yoktur demiş ki; tâbiîn'in hepsinin kavli budur. Ebu Hanîfe ve arkadaşları da bu görüşü benimsemişlerdir. Sâbiîlerin hükmü ise, Ebu Hanîfe'ye göre; ehl-i kitâb'ın hükmüdür. İmâm Muhammed ve Ebu Yûsuf ise sâbiîlerin iki kısım olduğunu, bir kısmının Zebûr'u okuyup meleklere taptıklarını, bir kısmının ise hiçbir kitab okumadıklarını ve yıldızlara taptıklarını bu sebeple bunların ehl-i kitâb olmadıklarını söylemişlerdir. Mecûsîler hakkında cizye almak konusunda ehl-i kitâb'ın hükmü uygulanmıştır, ancak kestiklerini yemek ve kadınlarını nikahlamak konusunda değil. İbn Müseyyeb der ki, bir müslüman hasta olursa mecûsîye Allah'ın adını anmasını emredip hayvanını kestirirse yiyebilir. Ebu Sevr ise sağlıklı zamanında bile bunu emretse hiçbir beis yoktur, demiştir. Ve bu sözüyle kötü etmiştir. (Zâmahşerî, Keşşâf, I, 595).

Bu konuda Yûsuf el-Kardâvî şu bilgileri veriyor :

Ehl-i Kitâb'ın Kestikleri

Boğazlama husûsunda İslâm'ın gösterdiği dikkat ve itinâyı görmüş bulunuyoruz. Çünkü arap ve diğer milletlerin müşrikleri, hayvan kesimini dinin aslından sayılan âdet ve hattâ îmân meselesi kabul etmişler, dikili taşlara ve ilâhları adına kurban kesmeye başlamışlar ve böylece onlara ibâdet ediyorlardı. İslâm geldi ve boğazlama esnâsında Allah'tan başkasının anılmasını yasak edip başka bir isim zikredilerek kesilen ve dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanları harâm kıldı.

Ehl-i kitâb, asılda tevhîde inananlardır. Yâni tek Allah'a inanırlardı. Fakat sonraları, aralarına eski küfrün kirinden tamâmen temizlenmeyen bazı müşriklerin girmesiyle aynı sapıklık belirtileri bunlara da sirâyet etti. Bu ayrılık ve bozuk fikirleri; bazı müslümanların, ehl-i kitâb'la münâsebetin tıpkı putperestlerle münâsebet hükmünde olduğunu düşünmeleri için atılmıştır. Cenâb-ı Allah da ehl-i kitâb'la sıhriyyete (onlardan kız almaya) müsâade ettiği gibi onların yiyeceklerinin de yenmesine ruhsat vermiştir. Kur'an'ın son inen âyetlerinden birinde buyrulur ki :

«Bugün, size temiz olanlar helâl kılındı. Kitâb verilenlerin yemeği size, sizin yemeğiniz de onlara helâldır.» (Mâide, 5).

Bu âyet-i kerîme'nin özetle mânâsı şudur : Bugün, (önce isimleri ve ta'rîfleri geçen) bahîre, sâibe, vesîle ve hâm farkı gözetmeden temiz olan her şey size helâl kılınmıştır. Bununla beraber kendilerine kitâb verilen yahûdî ve hıristiyanların yemeği de (onların aslı göz önüne alınarak) sizin için helâldır. Allah, bunu harâm kılmamıştır. Sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Kestikleri veya avladıkları hayvanların etinden yiyebilir, kestiğiniz veya avladığınız hayvanlardan da yedirebilirsiniz.

İslâm, arap müşrikleriyle münâsebette şiddet, ehl-i kitâbla münâsebette kolaylık göstermiştir. Çünkü; vahye, peygamberliğe ve genel olarak dinin aslına inandıkları için ehl-i kitâb, mü'minlere daha yakındır. Onların yemeklerini yemenin sıhriyyetle arada akrabâlık kurmanın ve onlarla iyi geçinmenin çok faydaları da vardır. Zîrâ, aramızdaki bağlar kuvvetlendiği takdîrde İslâm'ın hakîkatını ve ahlâkını bizzât onu yaşayan müslümanlardan öğrenirler ve bizim dinimizin, her anlamda, en yüksek şekilde, en temiz fikirlerle yaşamış, bütün bid'atlardan, çirkin şeylerden ve putperestlerin âdetlerinden uzak, bizzât kendi dinleri olduğunu açıkça görürler.

«Kitâb verilenlerin yemeği» ifâdesi, onların her yemeğini içine alan şûmullü bir ifâdedir : Kestikleri, tahılları... ve her türlü yemekleri... leş, akan kan ve domuz eti gibi bizzât harâm olmadığı müddetçe bü-

tün yiyecekleri bizim için helâldır. Ancak leş, kan ve domuz eti, ehl-i kitâb veya farazâ bir müslümanın yemeği de olsa icmâ' ile harâmdır, yenmesi câiz değildir.

Burada müslümanları yakından ilgilendiren ve bilinmesi gereken birkaç mes'elenin izâhı kaldı :

Kilise ve Bayramlar İçin Kesilenler

Hayvanı boğazlarken kitâbî'nin Mesîh, Azîz gibi Allah'tan başka bir ismi söylediği duyulmazsa; onun kestiği helâldır. Fakat, Allah'tan başkasını andığı duyulursa bazı fıkıh âlimlerine göre onun kestiği hayvanı yemek harâmdır. Çünkü o, Allah'tan başkası anılarak kesilenlerdendir.

Bir kısım âlimler de derler ki :

Allah, onların yemeklerini bize helâl kılmıştır. Ne dediklerini de O daha iyi bilir.

Corcos adlı bir kilise için kesilip ona bağışlanan bir koçu Ebu'd-Derdâ'ya haber vererek : «Ondan yiyelim mi?» diye sorulduğu zaman, şu cevâbı verdi :

Allah'ım affet; onlar ehl-i kitâb'tır. Onların yemeği bize, bizim yemeğimiz de onlara helâldır.

Ve yenmesini emretti.

İmâm Mâlik, ehl-i kitâb'ın, kiliseleri ve havraları için kestikleri hayvanlar hakkında bir soruya şu cevâbı vermiştir :

Onu harâm değil, fakat hoş da görmem.

Bunu hoş görmemesi, Allah'tan başkasının adına kesilenlerden olması endîşesiyledir ve takvâdandır. Ona göre; ehl-i kitâb'a nisbetle Allah'tan başkası adına kesilenler, onların, kendi ilâhlarına yakınlık niyetiyle kestikleri ve etinden yemedikleri hayvanlardır. Fakat kesip yedikleri ise; onların yemeklerinden sayılır. Allah da buyurur ki :

«Kitab verilenlerin yemeği size helâldır.»

Bunun için de harâm görmemiştir.

Elektrik ve Benzeri İle Kesilenler

Bilinmesi gereken ikinci mesele : Onların boğazlama şeklinin bizimki gibi olması, yani boğazdan kesilmesi şart mıdır?

Âlimlerin ekserisi bunu şart koşar. Mâlikî mezhebine mensûb bir cemâatın fetvâsına göre bu, şart değildir.

Mâide sûresindeki âyetin tefsîrinde Kâdî İbn Arabî der ki :

Bu, ehl-i kitâb'ın av ve yiyeceklerini Allah'ın temiz diye vasıflandırdığının kesin bir delilidir. Bu, mutlak helâldır. Allah'ın bunu tekrâr etmesi; bütün şüpheleri ortadan kaldırmak ve bozuk düşüncelerdeki

uzun izâhı gerektiren itirâzları izâle etmek içindir. Tavuğun boynunu kırıp pişiren hıristiyanın bu tavuğunun yenmesi ve bizim onu alıp yememizin hükmünü sordular. Dedim ki : Yenir : Çünkü o kendisinin, papazlarının ve râhiblerinin yemeğidir. Her ne kadar o, bizce şer'î boğazlama sayılmıyor ise de Allah, onların yemeklerini mutlak surette bizlere helâl kılmıştır. Dinlerinde helâl gördükleri herşey bizim için helâldır. Ancak Allah'ın onları yalanladığı şeyler müstesnâdır. İlim adamlarımız derler ki : Onlar, kadınlarını zevce olarak bize veriyorlar. Onlarla münâsebetimiz helâl ouyor da, neden onların kestiklerini yemeyelim? Halbuki, helâl ve harâm oluşda yemek, cinsî münâsebette aşağı mertebededir.

İbn Arabî'nin takrîr ettiği işte bu. Bir diğer yerde de :

Boğmak veya başa vurmak sûretiyle boğazlama niyeti olmadan öldürüp yedikleri şey, leş hükmündedir; harâmdır, der.

Bu iki fikir arasında bir zıddiyet yoktur. Bundan maksad; bizim şer'î boğazlamamıza uymasa bile, onların boğazlanmış olarak kabul ettikleri şey helâldir. Onların boğazlanmış olarak kabul etmedikleri de bize harâmdır. O halde boğazlamanın müşterek anlamı şudur :

Yemesini helâllaştırmak niyetiyle hayvanın canını gidermeyi kasdetmektir.

Bu, Mâlikîlerden bir cemâatın görüşünün aynısıdır.

Şu anlatmaya çalıştığımızın ışığında, elektrikli ve benzeri âletlerle kesilmiş olsa bile ehl-i kitâb'tan idhâl edilen tavuk ve sığır eti konservelerinin de hükmünü anlamış bulunuyoruz ki; onlar bunu boğazlanmış ve helâl olarak kabul ettikleri müddetçe (âyetin umûmî anlamına uyarak) bize de helâldır.

Fakat komünist memleketlerden idhâl edilen konserve etleri kullanmak; kat'î surtte câiz değildir. Çünkü onlar, ehl-i kitâb değildir, bütün dinlere küfreder, Allah'ı ve O'nun gönderdiği bütün peygamberleri inkâr ederler.

Mecûsîlerin Kestikleri

Mecûsîlerin kestikleri hayvanlar hakkında ilim adamları ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluk mecûsîlerin kestiklerini yemeyi men'ederler. Zîrâ bunlar, müşriktir.

Bazıları da, helâldır, derler. Çünkü, İmâm Mâlik ve Şâfiî'nin rivâyet ettikleri bir hadîste Peygamber (s.a.) buyurmuş ki :

Ehl-i kitâb'a davrandığınız gibi onlara da davranınız.

Bu hadîsin devâmı olan «Kadınlarını nikâhlamamak ve kestiklerini yememek şartıyla» ifâdesi muhaddislerce sahîh görülmemiştir.

İmâm Buhârî ve başkasının rivâyetlerine göre, Hz. Peygamber Hacer mecûsîlerinden cizyeyi kabul etmiştir.

İbn Hazm «boğazlama» bâbında der ki :

«Onlar, bir kitâb'ın ehlidirler, bunun için herhalde onlar, ehl-i kitâb'ın hükmündedir.»

İmâm Ebu Hanîfe'ye göre; Sâbiîler de ehl-i kitâb'tır. (Yûsuf el-Kardâvî, el-Halâl ve'l-Harâm Fi'l-İslâm, 86 - 90. Türkçe çevirisi, Mustafa Varlı)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ
وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُوا۟ ۚ وَإِن كُنتُم
مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا۟ مَآءً
فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم
مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

6 — Ey îmân edenler, namaza kalktığınız zaman; yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başınıza da meshedin ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüb iseniz hemen temizlenin. Eğer hasta olmuşsanız veya seferde iseniz, yahut helâdan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmış da su bulamamışsanız; temiz bir toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah, size zorluk vermek istemez. Lâkin sizi temizlemek, üzerinize olan nimetini tamâmlamak ister ki şükredesiniz.

Abdest, Gusül ve Teyemmüm

Selef-i sâlihînden çokları «Namaza kalktığınız zaman.» kavlinin, abdestsiz olarak namaza durduğunuz zaman, demek olduğunu söylerler. Başkaları da; uykudan uyanıp namaza kalktığınız zaman, şeklinde mânâ vermişlerdir ki, her iki anlam da birbirine yakındır. Başka bir grup ise der ki; âyetin mânâsı bunların her ikisinden daha geniştir. Zîrâ âyet, namaza durulduğunda abdesti emretmektedir. Fakat bu; abdestsiz kişi hakkında vücûb ifâde ederken, abdestli kişi hakkında mendûbiyyet ve müstehablık ifâde eder. Bazıları da derler ki; İslâm'ın

başlangıç döneminde her namaz vakti abdest almak emri vücûb ifâde ediyordu. Ancak bilâhere bu emir neshedilmiştir.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân... Büreyde'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) her namaz vakti abdest alırmış. Mekke'nin fethi günü abdest almış, mesh üzerine meshetmiş ve bir abdestle birden fazla namaz kılmış. Bunun üzerine Hz. Ömer ona; ey Allah'ın Rasûlü, sen şimdiye kadar yapmaz olduğun şeyi yaptın, deyince; Rasûlullah (s.a.) ey Ömer, bunu kasıdlı olarak yaptım, buyurmuş. Müslim ve öteki Sünen sahipleri de bu hadîsi Süfyân es-Sevrî kanalıyla Alkame'den rivâyet ederler. İbn Mâce'nin Sünen'inde Alkame yerine Süfyân bulunmakta ve her ikisi de Büreyde'den bu hadîsi nakletmektedirler. Tirmizî, bunun hasen ve sahîh olduğunu söyler.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Abbâd... Fadl İbn Mübeşşir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, Abdullah oğlu Câbir'in bir abdestle birçok namaz kıldığını gördüm. İdrârını yaptığında veya abdestini bozduğunda, abdest alır ve onun suyunun artanı ile meshleri üzerine meshederdi. Ben, ona dedim ki; ey Ebu Abdullah, yaptığın şey kendi görüşüne göre midir? O; hayır, Rasûlullah'ın böyle yaptığını gördüm. Ben de Rasûlullah'ın yaptığı gibi yapıyorum, dedi. İbn Mâce de bu hadîsi İsmâîl kanalıyla Ziyâd'dan rivâyet eder. İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'kûb... Abdullah İbn Ömer'in oğlu Ubeydullah'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Ubeydullah'a; Abdullah İbn Ömer'in nasıl abdest aldığını gördün mü? İster temiz olsun, ister temiz olmasın her namaz için abdest alıyor muydu? Ve bunu nereden öğrendin? diye sordum. O dedi ki; Hattâb'ın oğlu Zeyd'in kızı, Esmâ kendisine anlatmış, ona da Abdullah İbn Hanzale el-Ğasîl anlatmış ki; Rasûlullah (s.a.), ister temiz olsun, ister olmasın her namaz için abdest almayı emredermiş. Bu durum, Rasûlullah'a zor gelince o, her namazda misvâk kullanmakla emrolunmuş ve abdestsiz olması müstesnâ abdest alma emri kaldırılmış. Abdullah, bunu çok iyi gördüğü için ölünceye kadar böyle yaparmış. Ebu Dâvûd da... Abdullah İbn Ömer'den aynı hadîsi rivâyet eder. Sonra der ki: bunu İbrâhîm İbn Sa'd, Muhammed İbn İshâk'dan rivâyet etmiştir ve bu isim Ahmed İbn Hanbel'de yeraldığı gibi Ubeydullah İbn Abdullah İbn Ömer şeklinde yeralır. Rivâyet nasıl olursa olsun, bu isnâd sahîhtir. Nitekim İbn İshâk bunu tahdîs ve işitme yoluyla Muhammed İbn Yahyâ'dan nakletmiştir ki, böylece telbîs mahzûru ortadan kalkmıştır. Hâfız İbn Asâkir bu hadîsi; Seleme İbn Fadl kanalıyla... Muhammed İbn Yahyâ İbn Hibbân'dan rivâyet etmiştir. En iyisini Allah bilir. Abdullah İbn Ömer'in böyle yapması ve her namazda abdest almaya müdâvemet etmesi, Cumhûr'un da dediği gibi, bunun müstehâb olduğuna delâlet eder.

İbn Cerîr der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ... İbn Sîrîn'den nakletti ki; halîfelerin hepsi, her namazda abdest alırlarmış. Yine İbn Cerîr der ki : Muhammed İbn Müsennâ... İkrime'nin şöyle dediğini nakletmiş: Hz. Ali her namazda abdest alır ve (يا ايها الذين آمنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم) âyetini okurmuş. Bize İbn el-Müsennâ... Nizâl İbn Sebure'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Hz. Ali'n'in öğle namazını kılıp, sonra vakfe'de oturduğunu gördüm. Sonra kendisine su getirildi. Yüzünü ve ellerini yıkadı. Başına ve ayaklarına meshetti ve buyurdu ki; bu abdesti bozulmamış olanların abdestidir. Ya'kûb İbn İbrâhîm... İbrâhîm'den nakleder ki; Hz. Ali sıcakta ölçek ölçtü. Sonra abdest aldı ve bunda aşırı gitti. Sonra dedi ki; bu, abdesti bozulmamış olanların abdestidir. Hz. Ali'den nakledilen bu kuvvetli rivâyet tarîkleri birbirini desteklemektedir.

İbn Cerîr ayrıca der ki : Bize İbn Beşşâr... Enes'ten nakletti ki; Hz. Ömer abdest aldı ve biraz acele etti. Sonra dedi ki; abdesti bozulmamış olanların abdesti işte böyledir. Bu isnâd sahîhtir. Muhammed İbn Sîrîn de der ki; halîfeler her namaz için abdest alırlardı. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin, Ebu Hilâl ve Katâde kanalıyla Saîd İbn Müseyyeb'den naklettiği; abdest bozmadan abdest almak, aşırı gitmektir, meâlindeki söze gelince; Saîd İbn Müseyyeb'in böyle bir şey söylemesi garîbtir. Kaldı ki bu ifâdenin vâcib olduğuna inanarak abdest yenileyen kişi aşırı gitmiştir, şeklinde alınması da mümkündür. Abdestli iken abdest almanın müstehab ve meşrû' olduğuna dâir sünnette pek çok delil vardır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân İbn Mehdî... Amr İbn Âmir'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini duydum : Rasûlullah (s.a.), her namaz vakti abdest alırdı. Amr İbn Âmir diyor ki, ben ona siz nasıl yapardınız? diye sordum. Enes İbn Mâlik dedi ki : Biz abdestimiz bozulmadıkça bir abdestle bir çok namaz kılardık, dedi. Bu rivâyeti başka yollarla Amr İbn Âmir den İmâm Buhârî ve Sünen ehli de rivâyet ederler.

İbn Cerîr der ki : Bana Ebu Saîd... Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini anlattı; Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki :

مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ

Kim abdestliyken abdest alırsa; Allah ona, on hasenât yazar. Taberî aynı hadîsi İsâ İbn Yûnus kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder. Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce de aynı hadîsi İfrîkî'nin hadîsinden rivâyet ederler. Tirmizî, bu isnâdın zayıf olduğunu söyler. İbn Cerîr der ki; bir topluluk da, bu âyetin abdestin ancak namaza durulurken

vâcib olduğunu, başka ameller için vâcib olmadığını bildirmek üzere indiğini söylemişlerdir. Zîrâ Hz. Peygamber, abdestini bozduğu zaman yenileyinceye kadar başka her türlü davranıştan kaçınırdı. Ebu Küreyb... Alkame'den rivâyet eder ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) abdestini bozduktan sonra biz kendisiyle konuşurduk, o bizimle konuşmazdı. Biz kendisine selâm verirdik, o bize selâm vermezdi. Nihâyet bu husûsta ruhsat veren âyet nâzil oldu. Bu âyet «Ey îmân edenler, namaza kalktığınız zaman...» âyetidir. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim... Ebu Küreyb'den nakleder. Ancak bu, cidden garîb bir hadîstir. Râvîler arasında yer alan Câbir, Zeyd'in oğlu olup, zayıf bir râvî sayılmıştır.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Müsedded... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) helâya gitmiş. Sonra kendisine yemek takdîm edilmiş. Abdest almak için bir şey getirelim mi? diye sorduklarında, Rasûlullah (s.a.); ben, yalnızca namaza durduğum zaman abdest almakla emrolundum, buyurmuştur. Tirmizî de aynı hadîsi Ahmed kanalıyla rivâyet eder. Neseî ise, Ziyâd İbn Eyyûb kanalıyla İsmâîl İbn Aliyye'den nakleder. Tirmizî, bu hadîsin hasen olduğunu söyler.

Müslim, Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) ın yanında bulunuyorduk. Rasûlullah helâya gitti, sonra döndü, kendisine yemek getirildi ve denildi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, abdest almayacak mısın? O; nedenmiş, namaz mı kılacağımki abdest alayım? buyurmuş.

«Yüzlerinizi yıkayın.» Bilginlerden bir grup «Namaza kalktığınız zaman, yüzlerinizi yıkayın.» kavline dayanarak abdestte niyetin vâcib olduğunu söylemişlerdir. Çünkü sözün takdîri şöyledir : Namaza kalktığınız zaman, namaz için yüzlerinizi yıkayın. Nitekim araplar, «emîr'i gördüğün zaman onun için ayağa kalk» derler. Ve Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde; ameller niyetlere göredir ve her kişiye niyet ettiği şey vardır, buyurulmuştur. Yüzün yıkanmasından önce abdeste başlamak için Allah'ın adının anılması müstehâbtır. Nitekim sahâbeden bir topluluktan sağlam yollarla gelen hadîs-i şerîf'te Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Allah'ın adını anmayan kişinin abdesti yoktur.

Eller kaba sokulmazdan önce ayalarının yıkanması da müstehabtır. Uykudan uyanınca bunu yapmak daha da gereklidir. Çünkü Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) buyurur ki :

إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ ، فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا . فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ

Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman, üç kere yıkamadan önce elini kaba daldırmasın. Çünkü o, elinin nerede gecelediğini bilemez.

Yüzün sınırına gelince; fukahâya göre başın saçlarının bittiği yer ile sakalın ve çenenin uzunlamasına son bulduğu yerin arasıdır. Baş derisine itibâr yoktur. Enliliğine de bir kulaktan öbür kulağa kadardır. Başın sağ ve sola dökülen saç kısımlarıyla, yüzün üzerine düşen kısmı baştan mı, yüzden mi olduğu konusunda ihtilâf vardır. Sakalın farz olan noktasından uzanan kısmına gelince; bu konuda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre bu kısma suyun dökülmesi vâcibtir. Çünkü yüzyüze gelme orası ile vukû'bulmaktadır. Nitekim bir hadîste rivâyet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) sakalını örtmüş bir adamı görünce; aç onu, çünkü sakal yüzdendir, buyurmuş. Görmez misiniz araplar, sakalı biten delikanlıya yüzü göründü, derler. Sakalı sık olan kişinin, abdest alırken sakalının arasını sıvazlaması müstehabtır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Abdürrezzâk... Ebu Vaîd'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Hz. Osmân'ı abdest alırken gördüm : —Abdest hadîsini anlattıktan sonra şöyle dedi— : Yüzünü yıkadığında üç kere sakalını sıvazladı, sonra dedi ki : Ben Rasûlullah (s.a.) ın benim yaptığım gibi yaptığını gördüm. Tirmizî, bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Buhârî de onun hasen olduğunu bildirir.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Rebî' İbn Nâfi'... Enes İbn Mâlik'ten rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) abdest alırken bir avuç su almış, çenesinin altına götürerek, onunla sakalını sıvazlamış ve demiş ki : Rabbım Azze ve Celle bana böyle emretti. Bu rivâyet, yalnızca Ebu Dâvûd'dan menkûldür. Ancak bir başka şekilde Enes İbn Mâlik'ten rivâyet edilmiştir. Beyhakî der ki : Biz, sakalı sıvazlamak konusunu Hammâd, Âişe, Ümmü Seleme kanalıyla Hz. Peygamber'den rivâyet ettik. Ayrıca Hz. Ali ve diğerlerinden de rivâyetler vâriddir. Kezâ Abdullah İbn Ömer, Hasan İbn Ali, Nehaî, tâbiînden bir topluluktan da sakalın sıvazlanmasını terk konusunda ruhsat bulunduğuna dâir rivâyet nakledilir.

Hz. Peygamberden değişik yollarla sahîh olarak vârid olan rivâyetlerde o, abdest aldığı zaman; mazmaza ve istinşâk edermiş. Ancak mazmaza ve istinşâkın abdest ve gusül konusunda vâcib olup olmadığı tartışmalıdır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel'in mezhebine göre; her ikisinde de ağıza ve buruna su vermek vâcibtir. Şâfiî ve Mâlikî mezhebinde ise müstehabtır. Nitekim Sünen sahiplerinin İbn Huzeyme kanalıyla Rifâa İbn Râfi'den naklettikleri sahîh hadîste Rasûlullah (s.a.) namazını gerektiği gibi edâ edemeyen birine, Allah'ın sana emrettiği gibi abdest al, buyurmuştur. Bazıları da mazmaza ve istinşâkın gusülde vâcib olduğunu, abdestte vâcib olmadığını söylerler ki bu, Ebu Hanîfe'nin mezhebidir. Ahmed İbn Hanbel'in —rivâyet edilen— bir diğer kanâatına göre, istinşâk vâcibtir, mazmaza vâcib değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.), Buhârî ve Müslim'de sâbit olan bir hadîste buyurur ki : Kim abdest alırsa; burnuna fazlasıyla su versin. Bir başka rivâyette de

şöyle buyurur : Sizden biriniz abdest alırsa; burnunun iki deliğine su versin. Sonra bunu fazlalaştırsın.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Seleme... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, abdest almış ve yüzünü yıkamıştı. Sonra bir avuç su alarak mazmaza yapmış ve bunu da fazlaca yapmış. Sonra bir avuç su almış, onunla sağ elini yıkamış, sonra bir avuç su almış, onunla sol elini yıkamış, sonra başına meshetmiş, sonra bir avuç su almış ve onu sağ ayağına, yıkayıncaya kadar dökmüş. Sonra bir avuç su almış, onunla sol ayağını yıkamış ve şöyle demiş : Ben, Rasûlullah (s.a.) ın böyle abdest aldığını gördüm. Buhârî bu hadîsi Muhammed İbn Abdürrahîm ve Ebu Seleme kanalıyla İbn Abbâs'tan rivâyet eder.

«Dirseklere kadar ellerinizi.» Yani dirseklerle beraber ellerinizi de yıkayın. Nitekim Allah Teâlâ, bir diğer âyet-i kerîme'de aynı edâtı şöyle kullanmıştır : «Onların mallarını sizin mallarınıza katarak yemeyin. Doğrusu bu, büyük bir günâhtır.» Hâfız Dârekutnî ve Ebu Bekr el-Beyhakî, Kâsım İbn Muhammed kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini rivâyet eder : Rasûlullah (s.a.) abdest aldığı zaman; suyu dirseklerinin etrafında döndürürdü. Bu rivâyette râvî olarak yer alan Kâsım'ın hadîsi metrûk olduğu gibi, dedesi de zayıftır. En doğrusunu Allah bilir. Abdest alan kişinin, bileklerinden başlayarak dirsekleriyle beraber bütün kolunu yıkaması müstehabtır. Nitekim Buhârî ve Müslim'de Nuaym kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivâyet edilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benim ümmetim kıyâmet gününde abdestin etkisiyle abdest yerleri beyaz olarak davet edilirler. Sizden her kim beyaz yerini uzatmak isterse abdest alsın. Müslim'in Sahîh'inde Kuteybe... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, şöyle demiştir : Dostum Hz. Peygamberden işittim ki, şöyle diyordu : Mü'minin süsü, abdestinin ulaştığı yere kadar ulaşır.

«Başınıza da meshedin.» Buradaki cer edâtı olan (ب) nin ilsâk için mi, yoksa teb'îz için mi olduğu ihtilâflıdır. Ama açık olanı ilsâk için olmasıdır. Her iki görüş üzerinde de durulması gerekir. Usûlcülerden bir kısmı böyle demişlerdir. Bu konunun açıklanması için Sünnet'e mürâcaat edilmelidir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Mâlik kanalıyla... Amr İbn Yahyâ el-Mâzenî'den nakledilir ki; adamın birisi, Abdullah İbn Zeyd'e --ki bu Amr İbn Yahyâ'nın dedesidir ve Rasûlullah'ın ashâbındandır-- demiş ki; sen bana Rasûlullah (s.a.) ın nasıl abdest aldığını gösterebilir misin? Abdullah İbn Zeyd; evet, demiş. Bir ibrik istemiş. Eline suyu boşaltmış ve iki kere elini yıkamış. Sonra üçer kez mazmaza, istinşâk yapmış. Sonra üç kez yüzünü yıkamış. Sonra iki kez ellerini dirsekleriyle beraber yıkamış. Sonra iki eliyle başına meshetmiş. Elini önden arkaya, arkadan öne götürmüş ve ilkin başının önünden başlamış, sonra arkasına kadar götürmüş. Tekrâr eski baş-

ladığı noktaya döndürmüş. Ve sonra da iki ayağını yıkamış.

Abd Hayr'ın, Hz. Ali'den rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) ın abdest alışını o da böyle anlatmış. Kezâ Ebu Dâvûd, Muâviye ve Mikdâm'dan Rasûlullah (s.a.) ın abdestinin böyle olduğunu rivâyet etmiş. Bu hadîsler; başın bütününü tâm olarak mesh etmenin vâcib olduğunu söyleyenlerin görüşüne dayanak teşkîl etmektedir. Nitekim İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel bu görüştedirler. Bilhâssa hadîslerin, Kur'an'da mücmel olan yerleri açıklayıcı nitelikte olduğunu iddiâ edenlere göre; bu, böyledir. Hanefîler ise başın dörtte birini mesh etmenin vâcib olduğunu belirtirler ki; bu miktar, kâkül kadar olan kısımdır. Bizim mezhebin mensûbları (Şâfiî mezhebi) na göre, mesh miktarı diye isimlendirilen miktar vâcibdir. Bu da bir miktar olarak sınırlandırılamaz. Hattâ kişi saçının bir kısmına dahi meshetse yeterlidir.

Bu iki mezhebin mensûbları (Hanefî ve Şâfiîler), Muğîre İbn Şu'be'nin hadîsine dayanmaktadırlar. Buna göre; Muğîre İbn Şu'be der ki; Rasûlullah (s.a.) geride kaldı. Ben de onunla birlikte geride kaldım. O ihtiyâcını giderince; yanında su var mı? dedi. Ona temiz bir su kabı getirdim. İki elinin ayasını ve yüzünü yıkadı. Sonra kollarını sıvadı, ancak cübbenin kolu dar geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber iki elini cübbenin altından çıkardı ve cübbeyi omuzuna attı. Kolunu yıkadı ve kâkülüne meshetti. Sarığının ve meslerinin üzerine de meshetti. Sonra Muğîre İbn Şu'be, hadîsin yukarıdaki devâmını zikretti. Hadîs Müslim'in Sahîh'inde ve diğer yerlerde bulunmaktadır. Ancak İmâm Ahmed ve arkadaşları buna şöyle cevâb verirler : Rasûlullah (s.a.) kâkülüne meshetmekle yetinmiştir. Zîrâ başının kalan kısmını sarığının üzerinden meshetmiştir. Biz işte bunu diyoruz. Bu konuda pek çok hadîs vârid olmuştur. Sarığın üzerine meshetmek de, mesh yerine geçer. Nitekim Hz. Peygamber, sarığının ve mesinin üzerine mesh yapardı. Bu ise daha evlâdır. Kaldı ki, sizin yanınızda kâkül veya başın bir kısmına meshetmenin ve diğer kısmını sarığın üzerinden tamâmlamanın câiz olduğu konusunda hiçbir delil yoktur. Allah en iyisini bilendir.

Kezâ fukahâ arasında başa tekrâr tekrâr meshetmenin müstehâb olup olmadığı konusunda ihtilâf çıkmıştır. Şâfiî'nin meşhûr olan görüşü böyledir. Ahmed İbn Hanbel ve ona tâbi olanlara göre ise; bir tek defa meshedilmesi müstehabtır. Nitekim Abdürrezzâk, Humrân İbn Ebân'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Ben Osmân İbn Affân'ı abdest alırken gördüm. O, iki elini üç kez yıkadı. Sonra mazmaza, istinşâk yaptı. Sonra yüzünü üç kez yıkadı. Sonra bilekleriyle beraber sağ elini üç kez yıkadı. Sonra sol elini aynı şekilde yıkadı. Sonra başına meshetti. Sonra üç kez sağ ayağını yıkadı. Sonra da üç kez sol ayağını yıkadı. Ve şöyle dedi : Ben, Rasûlullah (s.a.) ın benim abdest aldığım

gibi abdest aldığını gördüm. Ve devâm etti : Kim benim şu abdestim gibi abdest alır, sonra iki rek'at namaz kılar ve kendi nefsine bir talepte bulunmazsa onun geçmiş günâhları bağışlanır. Aynı metin, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî tarîkıyla rivâyet edilmiştir. Ebu Dâvûd da Abdullah kanalıyla Hz. Osmân'ın abdest alış şeklini rivâyet eder ve başına bir kere meshetti, der. Kezâ Abd Hayr'ın rivâyetinde de aynı ifâdeler yer alır.

Başa meshetmenin tekrârlanmasını müstehab kabul edenler ise; Müslim'in Sahîh'inde Hz. Osmân'dan rivâyet edilen şu hadîsi esâs alırlar. Rasûlullah (s.a.) üçer üçer abdest alırdı.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn el-Müsennâ... Humrân'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Hz. Osmân'ı abdest alırken gördüm... Ve yukarıdaki hadîsi nakletmiş. Ancak mazmaza ve istinşâkı zikretmemiş. Sonra şöyle devâm etmiş; başına üç kez meshetti. Sonra ayaklarını üç kez yıkadı. Sonra şöyle dedi : Ben Rasûlullah (s.a.) ın böyle abdest aldığını gördüm. Kim böyle abdest alırsa ona yeter. Ancak bu rivâyette Ebu Dâvûd, münferid kalmıştır. Halbuki Hz. Osmân'dan nakledilen sahîh hadîslerden; onun, başını bir kere meshettiği anlaşılmaktadır.

«Ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın.» Bazıları buradaki kelimeyi daha yukarıya yani ellerinizi ve ayaklarınızı yıkayın bölümüne atfederek mansûb biçimde (وَأَرْجُلَكُمْ) şeklinde okumuşlardır. İbn Ebu Hâtim der ki; bize Ebu Zür'a, İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyeti mansûb okumuş ve tekrâr yıkamaya döndüm, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd, Urve, Atâ, İkrime, Hasan, Mücâhid, İbrâhîm, Dahhâk, Süddî, Mukâtil İbn Hayyân, Zührî ve İbrâhîm et-Teymî'den de aynı şekilde rivâyet edilmiştir.

Seleften bir kısmının söylediği gibi; bu kırâete göre ayağın yıkanması vâcib olur. Buradan hareketle bazıları da, tertîbin vâcib olduğu görüşünü savunmuşlardır ki; bu, Cumhûr'un görüşüdür. Ancak Ebu Hanîfe muhâlefet ederek, tertîbi şart koşmamıştır. Hattâ kişi, önce ayaklarını yıkasa, sonra başına meshetse, sonra elini yıkasa, sonra yüzünü yıkasa, bu da geçerlidir, demiş. Ona göre; âyet, bu uzuvların yıkanmasını emretmektedir. Buradaki atıf edatı olan (و) vav tertîbe delâlet etmez. Cumhûr-u fukahâ buna cevâb için değişik yollar ta'kîb etmişlerdir. Bir kısmına göre; âyet, namaza dururken önce yüzün yıkanmasının vâcib olduğunu göstermektedir. Çünkü burada kullanılan (ف) ta'kîb fâsıdır ki; bu da tertîbi gerektirir. Hiç kimse, önce yüzün yıkanıp sonra tertîbe riâyet edilmemesi gerektiğini söylememiştir. Bu konuda iki görüş vardır :

1 — Âyette olduğu şekilde tertîb vâcibtir.

2 — Tertîb, mutlak şekilde vâcib değildir. Âyet, ilkin yüzü yıkamanın vâcib olduğunu ifâde etmektedir.

Binâenaleyh bundan sonra tertîb —icmâ' ile— vâcibtir. Diğer bir grup ise şöyle der: Buradaki (و) vâvın tertîbe delâlet etmediği görüşünü kabul etmeyiz. Bazı nahivcilerin, lügat bilginlerinin ve fukahânın söylediği gibi buradaki (و) vav'ın lügat bakımından tertîbe delâlet etmediğini farzetsek bile, şeriat bakımından bu ifâde, tertîbi gerektirecek şekilde tertîbe delâlet etmektedir. Bunun delili şudur: Rasûlullah (s.a.) Beytullah'ı tavâf ederken Safâ'dan çıkmış ve «Doğrusu Safâ ve Merve Allah'ın nişânelerindendir.» âyetini okumuş. Sonra, Allah'ın başladığı yerden ben de başlarım, buyurmuştur. Müslim'in lafzı böyledir. Neseî'nin lafzı ise şöyledir: Allah'ın başladığı ile siz de başlayın. Bu ifâde bir emir lafzıdır. İsnâdı da sahîhtir. Bu da gösteriyor ki, Allah'ın başladığı yerden başlamak vâcibdir. İşte şerîat bakımından tertîbe delâlet etmesinin anlamı budur. En doğrusunu Allah bilir.

Fukahâdan bir kısmı da demişlerdir ki: Allah Teâlâ, bu âyette bu nitelikleri sıraya göre zikrettiğine göre; benzeri benzerden ayırmış ve meshedilenlerle yıkananları birbirine girdirmiştir. Bu da tertîbin murâd edildiğine delâlet eder.

Bir kısmı da der ki: Şüphesiz Ebu Dâvûd ve diğer kaynaklarda Amr İbn Şuayb'ın dedesinden nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.) birer birer abdest almış, sonra işte abdest budur. Bu olmadan Allah namazı kabul etmez, buyurmuş. Bu fikrin taraftârları derler ki; öyleyse Rasûlullah ya tertîbe göre abdest almıştır, dolayısıyla sıra vâcib olmalıdır. Veya tertîbe riâyet etmeksizin abdest almıştır, dolayısiyle tertîbe riâyet etmemek vâcibtir. Tertîbe riâyet etmemenin vâcib olduğunu söyleyen kimse bulunmadığına göre; tertîb vâcibdir. Diğer bir kırâete göre ise, (وَارْجُلِكُمْ) kelimesi kesre olarak okunur. Şîa buna dayanarak ayakları meshetmenin vâcib olduğunu söylemektedir. Çünkü onlara göre; ayaklar diğer uzuvlara değil, başın meshedilmesi emrine ma'tûftur. Seleften bir gruptan, ayakların meshedilmesini söyleyenleri destekler mâhiyette rivâyetler gelmiştir. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki; bana Ya'kûb İbn İbrâhîm... Humeyd'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Mûsâ İbn Enes, Hz. Enes'e —biz yanında iken— dedi ki; ey Ebu Hamza, Ahvaz'da iken Haccâc bize bir hutbe okudu. Biz de yanında bulunuyorduk. Abdesti anlattı ve dedi ki; yüzünüzü ve ellerinizi yıkayın. Başınızı ve ayaklarınızı meshedin. Ademoğluna, ayağından daha yakın bir pislik bulunamaz. Onun içlerini ve dışlarını, damarlarıyla beraber yıkayın. Bunun üzerine Enes İbn Mâlik dedi ki; Allah doğru söyler, Haccâc yalan söyler. Çünkü Allah, başlarınızı ve ayakla-

rınızı meshedin, buyurmuştur. Humeyd der ki; Enes İbn Mâlik ayaklarını meshettiği zaman onları yaşartırdı. Bu rivâyetin isnâdı, sahîhtir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ali İbn Sevr... Enes İbn Mâlik'ten rivâyet etti ki; o, şöyle demiş : Kur'an mesh üzerine, sünnet de yıkanma üzerine inmiştir. Bu rivâyetin isnâdı da sahîhtir. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Abdest iki yıkama ve iki meshetmektir. Saîd İbn Ebu Arûbe de Katâde'den böyle rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki; bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, başınıza ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı da meshedin demiş. Ve buradaki âyetin yıkamaya değil, meshe âit olduğunu bildirmiştir. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki; Abdullah İbn Ömer, Alkame, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali ve —rivâyetlerin birinde— Hasan el-Basrî, Câbir İbn Zeyd, —rivâyetlerin birinde— Mücâhid'den de aynı şekilde nakledilmiştir. İbn Cerîr der ki : Bize Ya'kûb... Eyyûb'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, İkrime'nin iki ayağına meshetmekte olduğunu gördüm. Eyyûb der ki; İkrime, bunu söylerdi de. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Sâib... Şa'bî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Cebrâîl mesh'i indirdi. Görmez misin ki teyemmüm, yıkanması gerekenin üzerine meshetmektir. Ve meshedilen kısmı da geçmektir. İbn Ebu Ziyâd da der ki : Ben Âmir'e; insanlardan bir kısmı, Cebrâîl'in ayakları yıkamayı (emreden hükmü) indirdiğini söylüyorlar, dedim. O, Cebrâîl mesh'i indirmiştir, dedi.

Bunlar gerçekten garîb hadîslerdir. Ve burada mesh ile kasdedilen, hafîf yıkamadır. Nitekim biz, ilerde ayakların yıkanmasının vâcib olduğunu belirten hadîsi aktaracağız. Bunun kesre olarak okunması mücâvere ve sözün uyumu kabîlindendir. Nitekim arapların (جحر ضب خرب) sözleriyle Allah Teâlâ'nın (عاليهم ثياب سندس خضر واستبرق) kavli bu kabîldendir. Bu ifâde tarzı, araplar arasında çok yaygın olup çok beğenilir ve kullanılır. Bir kısmına göre de bu âyet, ayaklara mes giyilmesi halinde mesh edilmesini emretmektedir. Nitekim Şâfiî merhûm böyle demiştir. Bir kısmı ise, bu âyetin ayakların meshedilmesine delâlet ettiğini söylerler. Bunlara göre; meshten maksad —sünnette vârid olduğu gibi— hafif bir yıkamadır. Her hal u kârda ayakları yıkamak vâcibtir. Bu husûs; zarûrî olarak zikredeceğimiz âyet ve hadîslerden anlaşılmaktadır. Hafîf bir yıkama için «mesh» kelimesinin kullanıldığına delâlet eden en güzel örneklerden birisi, Hâfız Beyhakî'nin rivâyetidir ki; o, şöyle demektedir : Bize Ebu Ali Rûzbârî... Abdülmelik İbn Meysere'den nakletti ki; o, Nezâl İbn Sebre'nin Hz. Ali'den şöyle naklettiğini duydum, demiştir : Hz. Ali öğle namazını kılmış, sonra Kûfe meydanında insanların ihtiyâcını görmek üzere oturmuş. Nihâyet ikindi namazı vakti gelmişti. Kendisine bir kırba su getirildi. Hz. Ali bir

avuç aldı, onunla yüzünü, ellerini, başını ve iki ayağını meshetti. Sonra kalkıp ayakta iken fazlasını içti. Sonra da şöyle buyurdu : İnsanlardan bir kısmı ayakta su içmeyi mekrûh görürler. Halbuki Rasûlullah, benim yaptığım gibi yapmıştır. Ve bu, abdesti bozulmayan kişinin abdestidir. Buhârî Sahîh'inde bu ifâdenin bir kısmını Âdem'den rivâyet eder.

Şîa'dan meslere meshedildiği gibi ayaklara da meshedilmesi gerektiğini söyleyenler; hem kendilerini sapıtmışlar, hem de başkalarını saptırmışlardır. Kezâ ayakların hem meshedilebileceğini, hem de yıkanabileceğini câiz görenler de hatâ etmişlerdir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr'in hadîslere dayanarak ayakların yıkanmasının, âyetlere dayanarak da meshedilmesinin vâcib olduğu görüşüne gelince; onun görüşünün böyle olduğu kesinlik kazanmamıştır. İbn Cerîr'in tefsîrindeki sözünden; abdest alırken diğer uzuvların değil, sadece ayakların ovalanması gerektiğini kasdettiği anlaşılabilir. Çünkü üzerindeki kirleri gidermek üzere ovalanmalarını gerekli görmüş, ancak bunu mesh kelimesiyle ifâde etmiştir. Onun söylediklerini iyi düşünemeyenler ise; Taberî'nin hem yıkamanın, hem meshin vâcib olduğunu söylemek istediğini bildirmişler ve bu kanâatı çıkarmışlardır. Bu sebeple fukahânın bir çoğu, onu müşkil vaziyette görmüştür ki; aslında Taberî bunda ma'zûrdur. Çünkü ister önce olsun, ister sonra olsun mesh ile yıkamayı birleştirmenin anlamı yoktur. Zîrâ bu ikisi, yıkamanın içinde vardır. Adam (Taberî) aslında benim zikrettiğimi kasdetmiştir. Allah en iyisini bilendir. Sonra onun sözünü daha çok düşündüm. Ve gördüm ki; o, iki kırâetin arasını cem'etmeye çalışmaktadır. Mansûb okunursa yıkamaya, mecrûr okunursa meshe atf yapılacağından her ikisini birleştirmeye çalışmaktadır.

Abdestte Ayakların Yıkanması Konusunda Vârid Olan Hadîs-i Şerif'ler :

Yukarda mü'minlerin emîri Osmân ve Ali ile İbn Abbâs, Muâviye, Abdullah İbn Zeyd İbn Âsım ve Mikdâd'dan rivâyet edilen hadîste Rasûlullah (s.a.) ın abdest alırken ayağını bir, iki veya üç kez yıkadığı nakledilmiştir. Ancak ihtilâf, bu yıkama miktarındadır. Amr İbn Şuayb da babası kanalıyla dedesinden nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) abdest alırken iki ayağını yıkamış ve; işte abdest budur, Allah abdestsiz namazı kabul etmez, buyurmuştur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Ebu Uvâne'nin... Abdullah İbn Âmir'den naklettiği rivâyette o, şöyle demiş : Birlikte gittiğimiz bir seferde Rasûlullah (s.a.) geride kalmıştı. Biz, ona ulaştık. Namaz vakti geçmek üzere idi. Ve namaz ikindi namazıydı. Biz de abdestimizi alıyorduk. Ayaklarımıza meshediyorduk. Rasûlullah (s.a.) sesini yükselterek bağırdı ve abdestinizi yenileyin. Vay sırtlara cehennemden, buyurdu. Kezâ Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hü-

reyre'den, Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Abdesti yenileyin. Vay sırtlara cehennemden.

Leys İbn Sa'd... Abdullah İbn Hâris'ten nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu duymuş : Vay sırtlara ve ayakların altına ateşten. Beyhakî ve Hâkim de bu hadîsi rivâyet ederek isnâdının sahîh olduğunu söylerler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer... Şuayb İbn Ebu Kerb'ten nakletti ki; o, şöyle demiştir : Câbir İbn Abdullah'ın deve üzerinde şöyle dediğini duydum : Rasûlullah (s.a.) vay topuklara ateşten, buyurdu. Esved İbn Âmir bize... Câbir İbn Abdullah'dan nakleder ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bizden bir adamın ayağının bir dirhem kadarının yıkanmamış olduğunu gördü ve; vay arkalara cehennemden, buyurdu.

İbn Mâce... Saîd'den aynı rivâyeti nakleder. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti Süfyân es-Sevrî, Şu'be İbn Haccâc ve daha başkaları kanalıyla... Câbir'den nakleder. Sonra der ki; bize Ali İbn Müslim... Câbir'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir topluluğun abdest aldıklarını, ancak ayaklarının arkasına su değdirmediklerini gördü ve buyurdu ki : Vay ayaklarının arkasına cehennemden.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Halef İbn Velîd... Muaykib'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Vay arkalara cehennem ateşinden. Bu hadîsi İmâm Ahmed yalnızca rivâyet etmiştir. İbn Cerîr Taberî der ki; bize Ali İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) : Vay arkalara cehennemden, vay arkalara cehennemden, diye buyurunca; mescidde seçkin ve sıradan hiç kimse kalmadı ki, herkes ayağının arkasını çevirip onlara bakıyordu. Ebu Küreyb... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), bir topluluğun abdest almakta olduğunu ve ancak birisinin ayağının arkasının veya aşığının dirhem miktarı kadar veya tırnak kadar su dokunmamış olduğunu gördü de; vay arkalara cehennemden, dedi. Ebu Ümâme der ki; adam, ayağının arkasına suyun dokunmadığını görünce, artık abdestini yeniler olmuştu.

Bu hadîslerin delâlet şekli açıktır. Şöyle ki; eğer ayakların meshedilmesi yeterli veya câiz olsaydı, terkinden dolayı bunca tehdîd vârid olmazdı. Çünkü mesh, bütün ayağı içine almaz. Aksine sadece mes'in üzerine mesh gibi olur ki; bu İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî merhûmun Şîa'ya karşı delil getirme tarzıdır.

Müslim Sahîh'inde, Ebu Zübeyr kanalıyla Câbir'den, o da Ömer İbn Hattâb'dan nakleder ki; adamın birisi abdest aldı, ayağından bir tırnak kadar yeri kuru bıraktı. Rasûlullah (s.a.) bunu görünce; git ve abdestini güzel al, buyurdu.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Hâfız Ebu Abdullah... Katâde İbn Diâme'den nakletti ki; Enes İbn Mâlik şöyle demiş : Adamın biri Hz. Peygamberin yanına; abdest almış fakat ayağından parmak kadar bir yeri kuru bırakarak gelmişti. Rasûlullah (s.a.) ona; git ve abdestini al, buyurmuştu. Ebu Dâvûd bu rivâyeti Hârûn İbn Ma'rûf'tan ve İbn Mâce, Harmele İbn Yahyâ kanalıyla Vehb'den naklederler. Bu isnâd sağlam olduğu gibi râvîlerin hepsi de sikâ kimselerdir. Lâkin Ebu Dâvûd, bu hadîs ma'rûf değildir, İbn Vehb'den başka onu rivâyet eden bulunmamıştır, der.

Mûsâ İbn İsmâîl... Hasan'dan, Katâde'nin hadîsinde naklettiğini, Rasûlullah (s.a.) ın söylediğini bildirir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize İbrâhîm İbn Ebu'l-Abbâs... Hâlid kanalıyla Peygamberin eşlerinden birisinden rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) bir adamın namaz kıldığını, ancak ayağının üstünde bir dirhem miktarı parlaklık bulunduğunu, bu kısmı yıkamadığını görmüş ve ona abdestini yenilemesini emretmiş. Bu rivâyeti Ebu Dâvûd, Bakiyye'den nakleder ve ayrıca; namazını da iâde etmesini emretmişti, der. Bu isnâd sağlam ve sahîhtir. Allah en iyisini bilendir.

Humrân'ın Hz. Osmân'dan naklettiği hadîste Hz. Osmân; Rasûlullah (s.a.) ın abdest alış şeklini anlatırken onun parmaklarının arasını hilâllediğini söyler. Sünen sahipleri de İsmâîl İbn Kesîr kanalıyla Âsım'ın babasından naklederler ki; o, şöyle demiş : Ben; ey Allah'ın Rasûlü bana abdesti bildir, dediğimde; abdestini yenile, parmakların arasını hilâlle, ve fazla istinşâk yap, ancak oruçlu olursan müstesnâ, buyurdu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdullah İbn Yezîd... Amr İbn Abese'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, ey Allah'ın nebîsi, bana abdesti bildir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sizden biriniz abdeste başlar da sonra ağzına, burnuna su verir ve fazlasıyla bunu yaparsa; muhakkak ağzından ve burnundan çıkan su ile birlikte günâhları da çıkar. Sonra Allah'ın emrettiği biçimde yüzünü yıkarsa; yüzünün hatâları, sakalının etrafından akan sularla birlikte kaybolur. Sonra iki elini dirsekleriyle birlikte yıkarsa; iki elinin hatâları, parmakları ucundan akar gider. Sonra başını meshederse; başının hatâları saçından akan sularla birlikte akıp gider. Sonra iki ayağını aşıklarıyla birlikte Allah'ın emrettiği gibi yıkarsa; ayaklarının hatâları, ayak parmaklarından akan su ile birlikte akar. Sonra kıyâma durup Allah'a hamdeder ve övgüye lâyık olana hamd ve senâda bulunur, ardından iki rek'at namaz kılarsa; anasından doğduğu gündeki gibi günâhlarından çıkar. Ebu Ümâme der ki : Ey Amr, ne dediğine bak! Sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan işittin mi? dedim. Bu adama her şey yerinde mi veriliyor? Amr İbn Avf da dedi ki : Ey Ebu Ümâme benim yaşım ilerledi.

Kemiğim inceldi, ecelim yaklaştı. Allah'a ve Allah'ın Rasûlüne yalan isnâd etmeye ihtiyâcım yok. Eğer ben bunu o'ndan bir, iki veya üç kez işitmemiş olsaydım; nakletmezdim. Halbuki ben, bunu ondan yedi veya daha fazla kere işittim. Bu hadîsin isnâdı sahîhtir. Müslim'in Sahîh'inde bir başka şekilde vârid olmaktadır. Ve; ayaklarını Allah'ın emrettiği gibi yıka, buyurmakla Kur'an'ın ayağı yıkamayı emrettiği anlaşılmaktadır. Kezâ Ebu İshâk, Hâris'ten, o da Ebu Tâlib oğlu Ali'den rivâyet eder ki, o, emrolunduğunuz gibi ayakları aşıklarla beraber yıkayın, buyurmuştur. Burada Abd Hayr'ın, Hz. Ali'den naklettiği ve Rasûlullah (s.a.) ın na'leyni içindeki iki ayağına su döküp ovaladığını, nakleden hadîsiyle neyin kasdedilmiş olduğu anlaşılıyor. Bununla hafîf bir yıkamayı kasdetmiştir ki; ayaklar yine na'leynin içindeydi. Ayaklar na'leynin içinde olduğu halde yıkamaya bir engel yoktur. Ancak bu ifâdede; vesvesecilerden derinliğine dalan ve olmayanı uyduranlara reddiyye vardır. İbn Cerîr'in A'meş'ten kendi rivâyetiyle Ebu Vâil ve Huzeyfe'den naklettiğine göre o der ki : Rasûlullah (s.a.) bir kavmin abdesthanesine gelmiş, orada idrârını ayakta yapmış. Sonra su istemiş, abdestini almış ve na'leynine meshetmiş. Bu hadîs sahîhtir. İbn Cerîr bu hadîsi, sika ve hâfız râvîlerin A'meş kanalıyla Ebu Vâil ve Huzeyfe'den naklettiklerini zikreder ve der ki : Rasûlullah ayakta idrârını yaptı. Sonra abdest alıp meslerinin üzerine meshetti. Ben derim ki; bu ikisini birleştirmiş olması ve ayaklarında mes olup, üzerinde de na'leynin bulunmuş olması muhtemeldir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel'in rivâyet ettiği hadîs'de böyledir. Buna göre Yahyâ... Ebu Evs'ten nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın abdest alıp ayakkabılarının üzerine meshettiğini sonra namaza durduğunu gördüm, demiştir. Ebu Dâvûd ise bunu, Müsedded kanalıyla Ebu Evs'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın bir kavmin mezbelesine gelip idrârını yaptığını, sonra abdest alıp ayakkabısına ve ayaklarının üzerine meshettiğini gördüm, demiştir. İbn Cerîr bunu Şu'be ve Hüşeym tarikıyla rivâyet ettikten sonra, der ki : Bu, Rasûlullah'ın abdestini bozmadan abdest almış olmasına hamledilmiştir. Çünkü Allah'ın farzlarıyla, Rasûlünün sünnetlerinin; birbirini reddeder ve çelişir nitelikte olması câiz değildir. Rasûlullah (s.a.) dan abdest alırken genellikle iki ayağı tamâmen yıkamayı emrettiğine dâir rivâyet sahîhtir. Bu rivâyet, kendisine ulaşanın ma'zeretini kesinlikle kabul etmeyen müstefîz nakille nakledilmiştir. Mansûb okunan kırâete göre; Kur'an'ın ayakları yıkamayı emrettiği, mecrûr okumayı öngören kırâete göre de; buna hamletmek vâcib olduğu için Selef-i Sâlihînden bazıları bu âyetin mensûh olduğunu ve meslerin üzerine mesh ruhsatıyla neshedildiğini vehmetmişlerdir. Nitekim böyle bir rivâyet Ebu Tâlib oğlu Ali'den nakledilmiştir. Ancak bunun isnâdı, sahîh değildir. Kaldı ki Hz. Ali'den sâbit olan bunun tersidir. Yoksa onların iddiâ ettiği gibi değildir. Çünkü Ra-

sûlullah (s.a.) ın bu âyet-i kerîme'nin nüzûlünden sonra da mesler üzerine mesh ettiği sâbittir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hâşim İbn Kâsım... Cerîr İbn Abdullah'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Mâide sûresinin nüzûlünden sonra, müslüman oldum ve ben müslüman olduktan sonra Rasûlullah (s.a.) ın mes üzerine mesh ettiğini gördüm. Ancak bu rivâyette İmâm Ahmed münferid kalmıştır.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde A'meş'in... Hemmâm'dan naklettiğine göre; o, şöyle demiş : Cerîr, idrârını yaptı. Sonra abdest aldı ve mesleri üzerine meshetti. Kendisine böyle mi yapıyorsun? denildiğinde; evet, ben Rasûlullah (s.a.) ın idrârını yapıp sonra abdest alarak mesler üzerine meshettiğini gördüm, dedi. A'meş der ki : Bu hadîs onların hayretini mûcib olmuştur, zîrâ Cerîr'in müslüman oluşu Mâide sûresinin inmesinden sonraydı, dedi. Lafız Müslim'indir.

Meslerin üzerine meshin meşrûiyyeti kavlî ve fiilî sünnet ile Rasûlullah (s.a.) dan tevâtüren sâbittir. Nitekim bu husûs, «Ahkâm el-Kebîr» kitâbında belirtilmiştir. Orada bu konuda gerek duyulan bütün bilgiler verilmiştir. Râfızîler ise, hiçbir mesnedi olmadan bilgisizlik ve sapıklıkla buna muhâlefet etmişlerdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde sâbit olduğu gibi; mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'in rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.), müt'a nikâhını yasakladığı halde onlar bunu da mübâh saymışlardır. Kezâ bu âyet-i kerîme'de; Rasûlullah (s.a.) dan tevâtür yoluyla sâbit olan fiil, uygun biçimde ayakların yıkanmasının vâcib olduğuna delâlet etmektedir. Ancak Râfızîler buna da karşı çıkmışlardır. Gerçekte onların sağlam bir delili yoktur. Hamd Allah'a mahsûstur.

Ayaklardaki aşıklar konusunda da selef ile mezheb imâmları arasında ihtilâf vardır. Onlara göre aşık, ayağın üzerindedir. Diğerlerine göre ise; her ayağın bir aşığı vardır. Cumhûr'a göre; aşık, ayak ile baldırın oynak noktasında yer alan iki kemiktir. Rebî' der ki; İmâm Şâfiî şöyle dedi : Allah'ın Kur'an'da zikrettiği iki aşığın mâhiyeti konusunda ihtilâf olduğunu bilmiyorum. Aşıklar; ayak bileğinin mafsalının birleştiği yerlerdir. Bu, onun lafzıdır. Mezheb imâmlarına göre; her ayağın iki aşığı vardır. Nitekim halk tarafından bilinen de budur. Sünnetin delâlet ettiği de budur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Humrân yoluyla Hz. Osmân'dan nakledildiğine göre; Hz. Osmân, abdestini almış, sağ ayağını aşıklarıyla beraber, sol ayağını da aynı şekilde yıkamıştır. Buhârî'nin kesin bir talîkı da rivâyet edilmiştir. Ebu Dâvûd ve İbn Huzeyme Sahîh'lerinde Ebu'l-Kâsım Hüseyn İbn Hâris'in, Nu'mân İbn Beşîr'den naklettiği rivâyete göre; Nu'mân der ki; Rasûlullah (s.a.) yüzünü bize çevirerek üç kere; saflarınızı düzeltin, Allah'a yemîn ederim ki, ya saflarınızı düzeltirsiniz, yahut da Allah sizin kalblerinizin

arasını açar, buyurdu. Nu'mân İbn Beşîr der ki : Ben, adamın kendi ayağının aşığını arkadaşının ayağının aşığına, dizini dizine ve omuzunu da arkadaşının omuzuna yapıştırdığını gördüm. Bu hadîsin lafzı İbn Huzeyme'ye âittir. Ancak kişinin, ayağının aşığını arkadaşının aşığına bitiştirmesi mümkün değildir. Sadece orada aşıkla kasdolunan; baldırda açıklık olan kemiktir. Bir diğerinin aşığının hizâsına kadar gelecek niteliktedir. Bu da bizim zikrettiğimizi gösterir ki; aşık, bacak ile ayağın ayrıldığı eklem noktasında çıkık olan kemiktir. Ehl-i Sünnet'in mezhebi de budur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben Zeyd'in taraftârlarının önlerine baktım. Onların aşığının, ayaklarının üstünde olduğunu gördüm. Bu, Şîa'nın hakka muhalefetlerini ve isyânda ısrârlarını bastırmak için cezâlandırılmış olduğu bir cezâdır.

«Eğer cünüb iseniz hemen temizlenin. Eğer hasta olmuşsanız veya seferde iseniz, yahut helâdan gelmişseniz, veya kadınlara yaklaşmış da su bulamamışsanız temiz bir toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin.» Bu konuda Nisâ sûresinde yer alan teyemmüm konusu açıklanırken (âyet, 43) yeterli bilgi verilmiştir. Burada sözü uzatmamak için onları tekrârlama gereğini duymuyoruz. Orada teyemmüm âyetinin nüzûl sebebini de anlatmıştık. Ne var ki, İmâm Buhârî bu âyet-i kerîme'ye hâs olmak üzere bir hadîs rivâyet eder ve şöyle der : Bize Yahyâ İbn Süleymân... Hz. Âişe'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Biz Medîne'ye girmek üzere iken Beydâ'da gerdanlığım düştü. Rasûlullah (s.a.) bineğini durdurdu, yere indi, başını benim kucağıma koyup uyudu. Ebubekir gelerek beni şiddetle yumrukladı ve bir gerdanlık için halkı tuttun, dedi. Rasûlullah (s.a.) ın yerine ben öleyim ki, beni bir hayli acıtmıştı. Sonra Rasûlullah (s.a.) uyandı ve sabah olmuştu, su aradı, bulmadı. Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nâzil oldu. Useyd İbn Hudayr; ey Ebubekir'in âilesi, Allah sizi insanlar için mübârek kılsın. Siz, insanlar için bir bereketsiniz, dedi.

«Allah size zorluk vermek istemez.» Bunun için Hak Teâlâ size her şeyi kolaylaştırmıştır. Hastalık anında su bulamayınca, sizi rahatlatmak için ve size acıdığından teyemmümü mübâh kılmıştır. Teyemmüm etmesi meşrû' olanlara su yerine teyemmümü kâim kılmıştır. Daha önce açıklandığı gibi, bazı noktalarda teyemmüm su yerine geçmez. Bu konu «el-Ahkâm el-Kebîr» isimli eserde belirtilmitşir.

«Lâkin sizi temizlemek, üzerinize olan nimetini tamâmlamak ister ki şükredesiniz.» Allah'ın size verdiği bolluk, şefkât, merhamet, kolaylık ve müsâmaha nimetlerine şükredesiniz diye. Bunun için sünnet-i seniyye'de abdestten hemen sonra duâya teşvîk vârid olmuştur. Abdest alanların, bu âyet-i kerîme'ye imtisâl ederek cennete giren ve temizle-

nenlerden kılması için Allah'a yalvarmaları belirtilmiştir. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müslim ve Sünen sahipleri Ukbe İbn Âmir'-den naklederler ki; o, şöyle demiştir : Biz, deve güdüyorduk. Benim sıram geldiğinde ben, akşamleyin develeri salıverdim. O sırada Rasûlullah (s.a.) ın ayakta insanlarla konuştuğunu farkettim ve söylediğinden şunu aklımda tuttum : Hangi müslüman abdest alır ve abdestini güzel yapar, sonra kalkıp gönlünü ve yüzünü kıbleye çevirerek iki rek'at namaz kılarsa; mutlakâ ona cennet vâcib olur. Ukbe İbn Âmir der ki; Ben, bu ne cömertlik? dedim. Benim önümde bir başka kişinin de, bundan önceki daha cömertti, diye seslendiğini gördüm. Ve bir de baktım ki, Hz. Ömer (r a.) idi bu. Dedi ki; ben senin geldiğini yeni görmüştüm, sonra şöyle dedi : Sizlerden her kim abdest alır ve (اشهد ان لا اله الاالله واشهد ان محمد رسول الله) «Şehâdet ederim ki; Allah'tan başka ilâh yoktur. Ve şehâdet ederim ki; Muhammed (s.a.) Allah'ın Rasûlüdür, derse; ona cennetin sekiz kapısı açılır. O, dilediği kapıdan girer. Lafız Müslim'indir.

İmâm Mâlik der ki; Süheyl İbn Ebu Sâlih, babası kanalıyla Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Müslüman kul —veya mü'min kul demiştir— abdest alır, yüzünü yıkarsa; gözleriyle bakmış olduğu bütün hatâlar, yüzünden akan suyla birlikte çıkar gider. —veya son su damlasıyla birlikte gider demişti—. İki elini yıkadığı zaman; eliyle değdiği bütün hatâlar, su ile birlikte çıkar gider, —veya son su damlasıyla birlikte gider demişti— ayaklarını yıkadığı zaman; ayaklarıyla bastığı her hatâ, su ile birlikte çıkar, gider, —veya son su damlası ile birlikte gider demişti— netîcede bütün günâhlardan arınmış olarak çıkar. Bu hadîsi Müslim, Ebu Tâhir kanalıyla İbn Vehb'den o da Mâlik'ten rivâyet eder.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb... Kâ'b'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuş : Her kim abdest alır, ellerini veya bileklerini yıkarsa, bu ikisinden hatâlar çıkar. Yüzünü yıkarsa yüzünden hatâlar çıkar, başına meshederse başından hatâlar çıkar. Ayaklarını yıkarsa, ayaklarından hatâlar çıkar. İbn Cerîr Taberî'nin lafzı böyledir. Aynı rivâyeti Ahmed İbn Hanbel... Kâ'b kanalıyla Rasûlullah'tan nakleder ki; Rasûlullah şöyle buyurmuş : Kim abdest alır ve iki elini yıkarsa, iki elinden hatâlar çıkar. Yüzünü yıkarsa, yüzünden hatâları çıkar. Kolunu yıkarsa, kollarından hatâları çıkar. Ayaklarını yıkarsa, ayaklarından hatâları çıkar. Şu'be der ki; başa meshetmeyi zikretmemişti. Bu isnâd sahîhtir. İbn Cerîr Taberî; Şimr İbn Atiyye kanalıyla, Ebu Ümâme'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim abdest alır ve abdestini güzelleştirir, sonra namaza kalkarsa kulağından, gözünden iki elinden ve iki ayağından günâhları çıkar.

Müslim, Sahîh'inde Yahyâ İbn Ebu Kesîr kanalıyla Ebu Mâlik el Eş'arî'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَآنِ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَايِعٌ نَفْسَهُ . فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوبِقُهَا

Temizlik îmânın bir parçasıdır. Elhamdülillah ise mîzân'ı doldurur. Sübhânallah ve el-hamdü li'l-lah ise ikisi birlikte göklerle yer arasını doldurur. Namaz nûrdur. Sadaka burhândır. Sabır ziyâdır. Kur'an ise senin lehinde ve aleyhinde bir huccettir. Bütün insanlar, sabahleyin kalkarlar. Kendilerini satışa çıkarırlar. Ya âzâd olurlar, ya da kaçarlar. Müslim'in Sahîh'inde, Semmâk İbn Harb'in... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Allah, hîle ile verilen sadakayı abdestsiz namazı kabul etmez.

Ebu Dâvûd et-Teyâlisî der ki : Bize Şu'be... Ebu Melîh'ten nakletti ki, babası kendisine şöyle demiş : Ben, Rasûlullah ile birlikte evdeydim. O'nun şöyle dediğini işittim : Allah abdestsiz namazı kabul etmez, hîleli sadakayı da. Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce de bunu Şu'be'nin hadîsinden rivâyet ederler.

İZÂHI

Bu âyet, başa mesh edilmesini emretmektedir. Mesh; iki elle bir şeye dokunmandır. Tıpkı alnındaki teri silmen gibi. Zâhir olan odur ki; başın her tarafının mesh edilmesi gerekmez. Çünkü bir kısmını mesh eden kimseye de; mesh etti, denir. Bizim ashâbımız (Şîa) bu görüşü benimsemişlerdir. Onlar derler ki : Mesh adı verilebilecek bir miktârın mesh edilmesi gerekir. Abdullah İbn Ömer, İbrâhîm ve Şa'bî de böyle demişlerdir. Şâfiî'nin mezhebi de budur. Denildi ki : Bütün başın dörtte birinin mesh edilmesi gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, başının dörtte birini mesh ediyordu. Bu, Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. Bu husûsta ondan pek çok rivâyetler nakledilmiştir ki, biz bunları anlatarak konuyu uzatmak istemiyoruz.

«Topuklarınıza kadar da ayaklarınızı.» Bu konuda ihtilâf vardır. Fukâhâ'nın cumhûruna göre; ayakların yıkanması farzdır. İmâmiyye ise mesh farzdır, başkası değil, demişlerdir. İkrime de böyle demiştir. Sahâbe ve Tâbiînden İbn Abbâs, Enes, Ebu'l-Âliye, Şa'bî gibi büyük bir cemaâtten ayaklara mesh edileceği sözü rivâyet edilmiştir. Hasan el-

Basrî ise; mesh etmekle yıkamak arasında kişinin muhayyer olduğunu söylemiştir ki; Taberî ve Cübbâî de bu görüşü benimsemiştir. Ancak bu son ikisi, ayağın her tarafının mesh edilmesi gerektiğini, sadece yüzünün mesh edilmesiyle yetinmenin câiz olmayacağını söylemişlerdir. Zeydî imâmlarının önderlerinden Nâsır'ül-Hakk der ki : Hem mesh etmek, hem de yıkamak gerekir. İbn Abbâs, Rasûlullah'ın abdest alışını anlatırken; iki ayağına mesh etti, der. Yine ondan rivâyet edilir ki, şöyle demiştir : Allah'ın kitâbında mesh varken, insanlar kaçıp yıkıyorlar. Ve yine demiştir ki : Abdest iki yıkama ve iki meshtir. Katâde der ki; Allah, iki yıkamayı ve iki meshi farz kılmıştır... Ehl-i Beyt'in seyyidlerinden rivâyet edilen haberlere gelince; bu konuda sayılmayacak kadar çoktur. Nitekim Hüseyn İbn Saîd el-Ehvazî, Fudâle İbn Fudâle kanalıyla Hammâd İbn Osmân'dan nakleder ki; ona Gâlib İbn Hüzeyl şöyle demiş : Ebu Ca'fer'e ayaklara mesh konusunu sorduğumda dedi ki : Cebrâîl'in indirmiş olduğu hüküm budur. Yine Hüseyn İbn Saîd'in Ahmed İbn Muhammed'den naklettiğine göre; Ebu Hasan, Mûsâ İbn Ca'fer'e ayaklara mesh nasıl olur, diye sordum? demiş. O da ellerini parmaklarının üzerine koyarak topuklara kadar ayağını mesh etti, demiş. Ona bir kişi iki parmağıyla mesh etse ne olur? deyip böylece aşıklara kadar göstermiş. O, hayır, elinin bütün ayasıyla, demiş. (Tabressî, Mecma'ül -Beyân, III, 164 - 165).

———oOo———

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ
لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ
أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

7 — Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini, «İşittik, itâat ettik.» dediğinizde sizi onla bağlamış olduğu mîsâkını anın. Allah'tan sakının. Muhakkak ki Allah; kalblerdekini bilir.

8 — Ey îmân edenler; adâleti gözeten şâhidler olun. Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Adâlet edin, bu takvâya daha yakındır. Ve Allah'dan korkun. Muhakkak ki Allah; işlediklerinizden haberdârdır.

9 — Allah, îmân edenlere ve sâlih amel işleyenlere, mağfiret ve büyük bir ecir vaadetmiştir.

10 — Küfredenler ve âyetlerimizi tekzîb edenler, işte onlar, cehennem yârânıdırlar.

11 — Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani bir kavim, size el uzatmağa kalkışmıştı da, onların ellerini üzerinizden geri çekmişti. Allah'tan sakının. Ve mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.

Bir Kavme Olan Kininiz Sizi Adâletten Alıkoymasın.

Allah Teâlâ mü'min kullarına; bu yüce dini ve şerîatı lutfedip şu şerefli peygamberi elçi olarak göndermesindeki nimetini hatırlatıyor ve o peygambere bîat, ittibâ etmek, yardımcı olmak ve destek sağlamak üzere kendilerinden alınmış olan ahid ve misâkı andırıyor. Hz. Peygamberin, Allah'ın dinini üslenip teblîğ edilen emirleri, mü'minlerin kabul etmesinde ortaya çıkan nimeti hatırlatarak buyuruyor ki : «Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini, işittik, itâat ettik dediğinizde sizi onunla bağlamış olduğu mîsâkını anın.» Bu bîat, müslüman olarak Rasûlullah (s.a.) a vermiş oldukları bîattır. Bu bîatta şöyle diyorlardı : Allah ve Rasûlünü dinlemek ve itâat etmek, sevinçli ve sevinçsiz anımızda onu kendimize tercîh etmek, onun emrinde tartışmaya girişmemek üzere Rasûlullah (s.a.) a bîat ettik. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır : «Size ne oluyor ki; Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki Peygamber sizi Rabbınıza îmân etmeye davet ediyor. Ve sizden mîsâk da almış idi. Eğer mü'minler iseniz.»

Denildi ki bu âyet, Rasûlullah (s.a.) a ittibâ edip şerîatına imtisâl etmek üzere yahûdîlerden alınmış olan ahdi, Yahûdîlere hatırlatmaktadır. Bu görüşü Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Yine denildi ki; bu âyet, Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'in soyundan çıkarıp kendi nefislerini kendilerine şâhid kıldığı, Hz. Âdem'in torunlarından alınmış olan ahdi hatırlatmaktadır. Nitekim orada Allah Teâlâ : «Ben, si-

zin Rabbınız değil miyim? diye sormuş. Onlar, evet, şehâdet ettik ki Sen bizim Rabbımızsın, demişlerdi. Bu görüşü, Mücâhid ve Mukâtil İbn Hayyân söylemektedir. Birinci görüş, daha açıktır. İbn Abbâs'ın ve Süddî'nin görüşü de budur. İbn Cerîr Taberî bu görüşü tercîh eder. Sonra Allah Teâlâ, «Allah'tan sakının.» buyurarak her hâlukârda takvâya devâma teşvîk etmiştir. Ayrıca Allah'ın, vicdânların derinliklerindeki gizli duygulardan haberdâr olduğunu kendilerine bildirerek «Allah kalblerdekini bilicidir.» buyurmuştur.

«Ey îmân edenler, adâleti gözeten şâhidler olun.» Allah için hakkı gözeten kimseler olun. İnsanların övmesi için değil, adâletle hükmeden şâhidler olun. Zulmedenler değil. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Nu'mân İbn Beşîr nakleder ve der ki; bana babam malından bir parça karşılıksız mal verdi : Annem Umre Bint Revâha Rasûlullah (s.a.) ı şâhid etmezsen ben buna râzı olmam, dedi. Babam bana verdiği mala şâhid tutmak üzere Hz. Peygambere gittiğinde Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Bütün çocuklarına aynı şekilde verdin mi? O, hayır dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü : Allah'tan korkun ve çocuklarınıza adâletli davranın, dedi. Sonra ilâve etti : Ben, zulme şâhidlik etmem. Nu'mân İbn Beşîr der ki : Babam eve geldi ve bana verdiğini geri aldı.

«Ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adâletsizliğe sürüklemesin.» Bir kavme olan kin ve nefretiniz, onlar hakkında adâleti terketmeye vesîle olmasın. İster dost, ister düşman olsun; herkese adâletli muâmele edin. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devâmında «Adâlet edin. O, takvâya daha uygundur.» buyuruyor. Adâletli davranmanız, adâleti terketmenizden takvâya daha yakındır.

(.....)

«Ve Allah'tan korkun. Muhakkak ki Allah, işlediklerinizden haberdârdır.» Allah işlediğiniz fiillere göre sizi, cezâlandıracaktır. İşleriniz hayır ise, cezânız da hayırdır. İşleriniz şer ise, cezânız da şerdir. Bu sebeple âyetin devâmında «Allah, îmân edenlere ve sâlih amel işleyenlere mağfiret ve büyük bir ecir vaad etmiştir.» Bu ecir cennet-i A'lâdır. Onu Allah kullarına lutfetmiştir. Kulları, amelleriyle cennete ulaşamazlar. Aksine Allah'ın lutfu ve rahmetiyle ulaşırlar. Her ne kadar kendilerine Allah'ın rahmetinin ulaşmasının sebebi amelleri ise de; Allah Teâlâ rahmetine, lutfuna, affına ve cezâsına nâil olmak için muhtelif sebepler halketmiştir. Her şey O'ndan ve O'nun içindir. Hamd ve minnet Allah'adır.

«Küfredenler ve âyetlerimizi tekzîb edenler, işte onlar cehennem yârânıdır.» Bu da Allah Teâlâ'nın adâletinin ve hikmetinin gereğidir. Zulüm, bulunmayan hükmünün ifâdesidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir. Kudret O'nundur. Adâletli hüküm veren kendisidir.

«Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani

bir kavim size el uzatmaya kalkışmıştı da, onların ellerini üzerinizden geri çekmiştik. Allah'tan sakının. Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.»

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer Câbir'den rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) bir konakta konakladı. Halk, büyük bir ağacın altında gölgelenmek istedi. Hz. Peygamber silâhını bir ağaca asmıştı. Bedevînin biri gelerek Rasûlullah (s.a.) ın kılıcını aldı, kınından çıkardı. Rasûlullah'a karşı yönelerek dedi ki; seni, şimdi benden kim alıkoyar? Rasûlullah (s.a.); Allah, dedi. Bedevî iki veya üç kere, seni benden kim alıkoyar? diye tekrârladı. Rasûlullah (s.a.) da her seferinde Allah, dedi. Câbir der ki : Bedevî kılıcı kınına koydu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ashâbını çağırarak Bedevî'nin durumunu onlara bildirdi. Adam, Hz. Peygamberin yanında oturuyordu. Rasûlullah onu cezâlandırmadı. Ma'mer der ki : Katâde de buna benzer bir rivâyet naklederek dedi ki : Bedevîlerden bir topluluk Rasûlullah (s.a.) ı yoketmek istediler ve bu Bedevîyi gönderdiler. O, bu âyeti bu olayla te'vîl etmiştir. Bu Bedevî'nin kıssası —ki adı Gavres İbn Hâris idi— sahîh hadîste sâbittir.

Avfî, İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini rivâyet etti : Yahûdîlerden bir topluluk, Rasûlullah (s.a.) ve ashâbına yemek ikrâm edip onları öldürmek istedi. Allah Teâlâ da onlara yahûdîlerin durumunu vahyetti. Hz. Peygamber yemeğe gitmediği gibi ashâbına da gitmemelerini emretti. İbn Ebu Hâtim de bu vak'ayı rivâyet eder.

Ebu Mâlik ise der ki : Bu âyet, Kâ'b İbn Eşref ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Onlar, Hz. Peygamber ve ashâbını Kâ'b İbn Eşref'in evinde katletmek istiyorlardı. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti de nakleder.

Muhammed İbn İshâk, Mücâhid, İkrime ve başkaları da derler ki; bu âyet, Benu Nadîr kabîlesi hakkında nâzil olmuştur. Onlar, Amirî'lerin diyeti konusunda kendilerinden yardım istemeye geldiğinde Hz. Peygamberin başına değirmen taşı atmak istemişlerdi. Bu işi de, Amr İbn Cühaş İbn Kâ'b'a vermişlerdi. Hz. Peygamber duvarın altında oturacak, kendileri onun etrâfında toplanınca, Amr, o değirmen taşını yukardan bırakacaktı. Böyle söylemişlerdi. Allah, Rasûlüne onların hazırladığı plânı haber vermiş. Ve Rasûlullah Medîne'ye dönmüş, ashâbı da o'nun arkasından gelmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler, Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın...» buyurmuştu. Sonra Rasûlullah (s.a.) ertesi gün onların kuşatılmasını ve yurtlarından çıkarılarak sürgün edilmelerini emretmişti.

«Ve mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler.» Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah her konuda ona yeter ve halkın şerrinden onu koruyup muhâfaza eder.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ
لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ
﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ
إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾
وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا
بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا
كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

12 — Andolsun ki, Allah İsrâiloğullarından söz almıştı. Biz, onlardan on iki temsîlci seçtik. Allah demişti ki : Muhakkak Ben sizinleyim, namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır, onlara yardım ederseniz, Allah'a güzel bir borç verirseniz; andolsun ki sizin kötülüklerinizi örterim. Ve andolsun ki; sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden her kim de küfrederse; şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.

13 — Ahidlerini bozmalarından ötürü onlara la'net ettik, kalblerini de katılaştırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar. Kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. İçlerinden pek azı müstesnâ dâimâ hâinliklerini görürsün. Sen; onları affet ve geç. Muhakkak Allah; ihsân edenleri sever.

14 — «Biz hıristiyanız» diyenlerden de söz aldık. Onlar da kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. Bu yüzden kıyâmete kadar aralarına kin ve düşmanlık saldık. Allah, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.

İsrâiloğullarından Alınan Söz

Allah Teâlâ, mü'min kullarına kulu ve Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.) in ahid ve mîsâkına sadâkat göstermelerini emrettikten, hakkı ayakta tutup adâletle şâhidlik etmelerini bildirdikten, gizli ve açık kendilerine lutfettiği nimetleri hatırlattıktan, hak ve hidâyete doğru sevketmiş bulunmasındaki ihsânı zikrettikten sonra; kendilerinden önce geçen kitâb ehli Yahûdî ve Hıristiyanlardan da nasıl ahid ve mîsâk almış olduğunu açıklamaya başlıyor. Onlar, bu ahid ve mîsâkı bozunca Allah da kendilerini la'netle cezâlandırmış ve huzûrundan kovmuştu. Kalblerine, hidâyete ve hak dine vâsıl olmalarını önleyecek perdeler koymuştu Bu hidâyet ve hak dinin rehberi faydalı bilgi ile sâlih ameldir. Bunun ardından Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki Allah, İsrâiloğullarından söz almıştı. Biz, onlardan oniki temsîlci seçtik.» Yani sözleşmelerinde Allah'a, Rasûlüne ve kitâbına itâatta kabîlelerine önderlik eden ârifler seçmiştik.

İbn Abbâs ve Muhammed İbn İshâk ile daha başkalarının zikrettiklerine göre; bu olay, Hz. Mûsâ'nın zâlimlerle savaşa yönelmesi esnâsında olmuştu. Hz. Mûsâ, her kavimden bir seçkinin gelmesini emretmişti. Her sıbttan bir temsîlci seçilmişti. Muhammed İbn İshâk der ki : Robil sıbtından Şamon İbn Zakkûr; Şem'ûn sıbtından Şafat İbn Hurrî; Yahûda sıbtından Kalib İbn Yûfennâ; Ebîn sıbtından Fihâyil İbn Yûsuf; Yûsuf sıbtından —ki bu Efraîm sıbtıdır— Yûşa' İbn Nûn, Bünyâmîn sıbtından Falatmi İbn Refon; Zeblon sıbtından Cedî İbn Şudî; Dân sıbtından Hamlail İbn Cümmel; Esîr sıbtından, Sator İbn Melkîl; Neftâli sıbtından, Nahî İbn Vefsî; Câd sıbtından, Colayil İbn Mîkî temsîlci olarak seçilmişti.

Ben, Tevrât'ın İsrâiloğullarının sıbtından seçilmiş olan seçkinlerinin isimlerinin yer aldığı dördüncü kitâbında, İbn İshâk'ın zikrettiğine aykırı isimler ve sıbtlardan temsîlciler olduğunu gördüm. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Tevrât'ın dördüncü kitâbında Robil oğulları için Soni İbn Sadon; Şem'ûn oğulları için, Şamual İbn Saroşki; Yuhâdâ oğulları için, Yahsûn İbn Amyâzâb; Yisahr oğulları için, Şal İbn Saon; Zeblon oğulları için, Elbâb İbn Halob; Yûsuf İfrâyim oğulları için, Menşâ İbn Amenhûd; Menşâ oğulları için, Hamaliyail İbn Yarsan; Bünyâmîn oğulları için, Ebiden İbn Ced'ûn; Dân oğulları için, Caizer İbn Amîşezî; Esîr oğulları için Nihâyil İbn Acrân; Hûz oğulları için, Elsîf İbn Dâvâyil;

Naftâli oğulları için, Eczâ İbn Aminan'ın temsîlci olduğu bildirilmektedir (1) :

Aynı şekilde Akabe bîatı gecesi Ansâr; Rasûlullah'a bîat ettiğinde oniki nâkîb yer alıyordu. Bunların üçü, Evs kabîlesinden, Üseyd İbn Hudayr, Sa'd İbn Hayseme ve Rifâa İbn Abdülmünzir'di. Bunun yerine Ebu'l-Heysem İbn Teyhân olduğu da söylenmiştir. Öteki dokuz kişi de Hazreç kabîlesinden; Ebu Ümâme Es'ad İbn Zürâre, Sa'd İbn Rebî', Abdullah İbn Revâha, Râfi' İbn Mâlik, Berâ İbn Ma'rûr, Ubâde İbn Sâmit, Sa'd İbn Ubâde, Abdullah İbn Amr İbn Harâm, Münzir İbn Amr İbn Huneys idi. Allah cümlesinden râzı olsun. İbn İshâk merhûmun zikrettiği gibi; Sa'd İbn Mâlik onların hepsini bir şiirinde zikretmişti. (İbn Hişâm, Sîret, I, 443 - 445). Maksadımız şudur : Bu kişiler, peygamberin emrini yerine getirmek üzere kavminin seçkinleri olarak huzûrunda yer almışlardır. Onlar, kavimleri adına Hz. Peygamberi dinleyip itâat etmek üzere bîat etme görevini üstlenmişlerdi.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ... Mesrûk'tan rivâyet etti ki; o, şöyle demiştir : Biz, Abdullah İbn Mes'ûd'un yanında oturuyorduk, o bize Kur'an okuyordu. Adamın biri geldi ve dedi

---

(1) Bugün elde mevcûd olan Ahd-i Atîk'in 4. kitabı olan Sayılar'da bu konu şöyle ifâde edilmektedir :

Mısır diyarından çıkışlarının ikinci yılında, ikinci ayın birinci günü Rab Sina çölünde toplanma çadırında Musaya söyliyip dedi : [2]Bütün İsrail oğulları cemaatinin topunu, aşiretlerine göre, ataları evlerine göre, adlarının sayısı ile, her erkeği, ayrı ayrı alın; [3]İsrailde yirmi yaşında ve ondan yukarı her cenge çıkanı, sen ve Harun onları ordularına göre sayacaksınız. [4]Ve sizinle beraber her sıptan birer adam olacak; her biri kendi ataları evinin başı olacaktır. [5]Ve sizinle beraber duracak adamların adları şunlardır. Rubenden : Şedeur oğlu Elitsur. [6]Şimeondan: Tsurişadday oğlu Şelumiel. [7]Yahudadan: Amminadab oğlu Nahşon. [8]İssakardan: Tsuar oğlu Netanel. [9]Zebulundan: Helon oğlu Eliab. [10]Yusuf oğullarından — Efraimden: Ammihud oğlu Elişama; Manasseden: Pedatsur oğlu Gamaliel. [11]Benyaminden: Gideonî oğlu Abidan. [12]Dandan Ammişadday oğlu Ahiezer. [13]Aşerden: Okran oğlu Pagiel. [14]Gaddan: Deuel oğlu Eliasaf. [15]Naftaliden: Enan oğlu Ahira. [16]Cemaatten çağırılanlar, ataları sıptlarının beyleri, bunlardı; İsrail binlerinin başları idiler. [17]Ve Musa ile Harun adları ile gösterilen bu adamları aldılar; [18]ve ikinci ayın birinci gününde bütün cemaati topadılar; ve aşiretlerine göre, ataları evlerine göre, adlarının sayısı ile, yirmi yaşında ve ondan yukarı olanlar ayrı ayrı yazıldılar. [19]RAB Musaya nasıl emretti ise Sina çölünde onları öyle saydı. (Kitâb-ı Mukaddes; Ahd-i Atîk, 131; Mûsâ'nın dördüncü kitâbı, Sayılar. Türkçe çeviri, İstanbul, 1969). (Çeviren).

ki; Ey Ebu Abdurrahmân, Rasûlullah (s.a.) a sordunuz mu; bu ümmet ne kadar halîfeye sahip olacaktır? Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki : Ben Irak'tan döndüm döneli, senden başka kimse bana bu soruyu sormadı. Sonra devâm etti : Evet, biz Rasûlullah (s.a.) a bunu sorduğumuzda; o, İsrâiloğullarının seçkinlerinin sayısı kadar oniki nakîb diye karşılık verdi. Bu hadîs bu şekliyle garîbtir. Hadîsin aslı Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Câbir İbn Semure'den nakledilen şu hadîstir. Câbir der ki; Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim : İnsanların başına oniki kişi geçinceye kadar işleri devâm edecektir. Sonra Rasûlullah ne dedi? diye sorduğumda; onların hepsi Kureyşlilerdir dedi, diye açıkladı. Lafız Müslim'indir. Bu hadîsin anlamı; sâlih, hakkı ikâme eden ve insanlar arasında adâletle hükmeden oniki halîfenin bulunacağını müjdelemekten ibârettir. Ancak bu ifâdeden, bu oniki kişinin ardarda gelmesi gereği anlaşılmaz. Nitekim bunlardan dördü ardarda gelmiştir ki, bunlar; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali (r.a.) den müteşekkil olan dört halîfedir. Mezheb imâmlarından bazılarına göre; şüphesiz Ömer İbn Abdülaziz ile Abbâs oğullarından bir kısmı da bu halîfelerdendir. Bunların hâkimiyeti geçerli oldukça kıyâmet kopmayacaktır. Buradan da anlaşılıyor ki; mevzû-u bahs edilen hadîslerde müjdelenen Mehdî de bunlardan birisidir. Mehdînin adı, peygamberin babasının adının aynısı olacaktır. Yeryüzünü adâletle dolduracağı, zulüm ve azgınlığı kaldıracağı belirtilmektedir. Bu Mehdî, Râfızîlerin varlığını vehmettikleri, sonra Samerrâ sırdâbında ortaya çıktığını kabul ettikleri, beklenen Mehdî (Mehdî el-Muntazar) değildir. O Mehdî'nin gerçekle ilgisi olmadığı gibi, hiçbir şekilde varlığı da söz konusu değildir. Sadece zayıf hayâlli kişilerin uydurması, sakat akıllıların heveskârlığından ibârettir. Kezâ bu oniki temsîlci, Râfızîlerden İsnâ Aşeriyye'nin inandığı ve akılsızlıkları, bilgisizlikleri dolayısıyla kabul ettikleri oniki imâmla da alâkalı değildir. Tevrât'da, İsmâîl (a.s.) e müjdeler yeralmakta ve onun soyundan oniki büyük kişinin geleceğine dâir haberler bulunmaktadır ki; bu, Câbir İbn Semûre ile Abdullah İbn Mes'ûd'un hadîsinde zikredilen oniki halîfedir. Yahûdîlerden müslüman olmuş bazı câhiller, Şîa'nın bir kısmıyla birleşerek bu sözü edilen oniki kişinin oniki imâm olduğunu vehmetmektedirler. Bir çokları da; bilgisizlikleri, budalalıkları ve beyinsizlikleri yüzünden peygamberin sünnetinde sâbit olan husûsları Şîa'nın lehine hamletmektedirler.

Allah demiştir ki : «Muhakkak Ben sizinleyim.» Ben sizi korur, destekler ve yardım ederim. İnâyetim hep sizinledir. «Namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır.» Peygamberlerin size getirdiği ilâhî vahyi doğrularsanız «Onlara yardım ederseniz» hak üzere onları destekler ve yardımlarına koşarsanız «Allah'a güzel bir borç verirseniz.» Allah'ın rızâsını elde etmek için Allah yolunda infâk ederseniz. «Andol-

sun ki, sizin kötülüklerinizi örterim.» Günâhlarınızı kapatır, yok eder ve örterim. Bundan dolayı sizi sorumlu tutmam. «Ve andolsun ki, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım.» Sakınılacak şeyleri üzerinizden alıverir, maksadınızı yerine getiririm. «Bundan sonra sizden kim de küfrederse; şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.» Kim bu ahdi verdikten ve onu iyice pekiştirdikten sonra, ahdinden döner, muhâlefet eder ve inkâra saparak onu bilmiyormuş gibi davranırsa; hak yoldan sapıtmış, hidâyetten dönerek dalâlete düşmüş olur.

Daha sonra Allah Teâlâ; Allah'ın ahdine ve mîsâkına muhâlefet etmeleri halinde başlarına gelecek cezâyı haber vererek şöyle buyuruyor : «Ahidlerini bozmalarından ötürü onlara la'net ettik.» Allah'ın kendilerinden almış olduğu ahdi bozmaları sebebiyle onları la'netleyip haktan uzaklaştırdık ve hidâyetten kovduk. «Kalblerini katılaştırdık.» Katılığı ve karalığı yüzünden bir daha hiçbir öğüt almazlar. «Onlar kelimeleri yerlerinden değiştiriyorlar.» Anlayışları bozulduğu için Allah'ın âyetleri konusunda kötü tasarrufta bulunuyor ve Allah'ın kitâbını, O'nun indirmiş olduğu anlamların dışında anlamlara hamlederek, Allah'ın murâdından başka şekilde te'vîl ediyorlar. Allah'ın söylemediğini O'na isnâd ediyorlar. Davranışlarından Allah'a sığınırız. «Kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular.» Ve onunla amel etmeyi terkettiler. Hasan der ki : Dinlerinin bağını çözdüler. Allah'ın emrettiği görevlerini ihmâl ettiler. Başkaları da dediler ki : Amelleri terkettikleri için, aşağılık bir duruma düştüler. Ne sağlam kalbleri, ne doğru fıtratları ve ne de düzgün amelleri vardır. «İçlerinden pek azı müstesnâ dâimâ hâinliklerini görürsün.» Hîlelerini, hiyânetlerini ve arkadaşlarına karşı zulümlerini görürsün. Mücâhid ve başkaları da derler ki : Bununla Yahûdîlerin peygamberi yok etmek için hazırladıkları tuzaklar kasdedilmektedir.

«Sen onları affet ve geç.» Bu, zaferin ve başarının ta kendisidir. Nitekim selef-i sâlihîn'den bazıları demişlerdir ki : Allah'a isyân eden kişiye karşı senin Allah'a itâat etmenden daha güzel bir muâmele olamaz. Çünkü böylelikle onları birleştirip hak üzere toplamak mümkün olur. Belki de Allah onları hidâyete erdirir. Nitekim Allah Teâlâ : «Muhakkak Allah, ihsân edenleri sever.» buyuruyor. Yani sana kötülük etmekten vazgeçenleri sever. Katâde der ki : Bu âyet yani «Sen onları affet ve geç» âyeti; Allah Teâlâ'nın «Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşın.» âyetiyle neshedilmiştir.

Biz Hıristiyanız Diyenlerden Alınan Söz

«Biz Hıristiyanız diyenlerden de söz aldık.» Yani kendilerinin Hıristiyan olduklarını ve Hz. Îsâ'ya tâbi olduklarını söyledikleri halde, inançları böyle olmayanlardan da Rasûlullah'a uymaları, o'na destek olup yardım sağlamaları konusunda söz almıştık. O'nun peşinden gitmeleri,

Allah'ın yeryüzüne indirdiği her peygambere îmân etmeleri konusunda ahid almıştık. Ama onlar da, Yahûdîler gibi davranıp sözlerinden caydılar. Ahidlerini bozdular. Onun için Allah Teâlâ, âyetin devâmında şöyle buyurmuştur : «Onlar da kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. Bu yüzden kıyâmete kadar aralarına kin ve düşmanlık saldık.» Kıyâmete kadar onlar, birbirlerine karşı düşmanlık ve çekişme içerisinde bulunacaklardır. Hıristiyan gruplar; farklı ırklara mensûb olmalarına rağmen birbirlerini tekfîr ve tel'în ederek birbirlerine karşı düşmanca ve kindâr bir tavır içinde bulunmaktadırlar. Her mezheb diğerini aforoz etmekte, ma'bedine almamaktadır. Meselâ; Melkânîler, Ya'kûbîleri, diğerleri de onları tekfîr etmektedirler. Nestûrîler ve Arius'çular da böyle. Dünyada ve âhiret gününde her mezheb, diğerini tekfîr etmektedir.

«Allah, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.» Bu, Hıristiyanlara yöneltilmiş bir tenkîd ve ağır bir azâb tehdîdidir. Onların Allah ve Rasûlüne karşı yalana tevessül edip, Allah Azze ve Celle'ye nisbet ettikleri şeylerden, --ki Allah onların söylediklerinden yüce, münezzeh ve mukaddestir-- Allah'a eş, çocuk isnâdlarından dolayı tehdîd. Allah bir tektir. Eşi ve benzeri yoktur. Doğmamış ve doğurulmamıştır. O'nun hiçbir dengi mevcûd değildir.

İ Z Â H I

İyi bil ki; Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'nın ümmetinden, oniki kişiyi sıkıntı anında kendilerine başvurulan önder olarak seçtiği gibi, inâyetinin kemâline delil olarak bu ümmetten de her zaman ve her halde evliyânın şereflilerinden «Nücebâ» ve «Büdelâ»dan kırk kişiyi seçmiştir. Nitekim Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz buyurur ki : Bu ümmetten kırk kişi İbrâhîm huyunda, yedi kişi Îsâ huyunda, bir kişi de benim huyumda olacaktır. Bunlar derecelerine, mertebelerine, makâm ve mansıblarına göre bu ümmetin emînleridir. Nitekim Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz : Size onlar sayesinde rızık verilir, yağmur indirilir ve onlar sebebiyle Allah üzerinizdeki belâları def'eder, buyuruyor.

Ebu Osmân el-Mağribî der ki, Büdelâ kırk kişidir, Emîn'ler yedidir. İmâm'lardan Halîfe'ler üçtür. Bir kişi ise «Kutub»tur, hepsini bilir, gözetler. Başka kimse onu bilmez ve gözetlemez. Ümmetin halîfeleri olan üç evliyânın imâmı odur. O, bunları bilir, onlar kendisini bilmezler. Üç halîfe emîn olan yedi kişiyi tanırlar ama, o yedi kişi bunları tanımaz. Emîn olan yedi kişi, büdelâ olan kırk kişiyi tanır, fakat evliyâdan hiç kimse onları tanımaz. Kırklardan bir kişi eksilse, evliyâdan bir kişi onun yerine getirilir. Yedilerden bir kişi eksilse, kırklardan bir kişi onun yerine

getirilir. Üçlerden bir kişi eksilse, yedilerden bir kişi onun yerine getirilir. Sayı bakımından tek olan yaratıkların sayısının ilk dayandığı nokta olan kutub göç edecek olursa, üçlerden bir kişi onun yerine geçirilir. Bu durum, Allah'ın izniyle kıyâmet kopuncaya kadar böylece devâm eder. Nitekim Te'vîlât el-Necmiyye'de böyle anlatılmıştır. Şeyh Ekber Muhyiddîn İbn el-Arabî (Kuddise Sırrıhu) der ki : Kutub, merkezde bulunur ve merkezi korur. Sağ imâm rûhlar âlemini korur, sol imâm cesedler âlemini korur. Dört Evtâd; doğu, batı, kuzey ve güneyi korurlar. Yedi Abdâl, yukardan ve aşağıdan olmak üzere kürenin iklîmlerini korurlar. Onun el-Azîme kitâbındaki sözü burada son buldu. Bu latîfe ve meclisleri derleyen; ben fâkir derim ki : Şeyhim, dayanağım, cesedimdeki rûhum menzilinde olan efendimden duydum ki, varlığın kutbu âhiret diyârına intikâl edince onun halîfesi efrâddan sol tarafında olan zât onun yerine geçer, sağ tarafında olan değil. Çünkü imâmın solu sağ, sağı da soldur. Kendisine karşı durulduğu zaman karşıdan görülen böyledir. Allah Teâlâ'nın; «Sağ tarafta bulunanlara gelince, o sağ tarafta bulunanlar nedir bilmezsin? Sol tarafta bulunanlara gelince, o sol tarafta bulunanlar nedir, bilmezsin?» kavli buna işârettir. Buradaki nedir anlamına gelen (ما) lafzı, tahkîk ehli katında nefy edâtıdır. Sol taraf ehli, celâl ve fenâ ehlidir. Sağ taraf ehli, cemâl ve bakâ ehlidir. Bu eşsiz sırrı iyi anla ve kulağını verenlerden ol ki; kulak işiticidir. Münkir ve ğâfil, haktan kovulmuş ve uzaklaştırılmıştır.

Namaza devâm edip yerine getirmen; senin namazı hakka mi'râç kılmandır ve onun basamaklarından derece derece yükselmeye devâm edip sözleşme gününü gördüğün gibi hakkı görmendir. Bu mi'râc'ın basamakları dörttür. Kıyâm, rükû', sücûd ve teşehhüddür. Kendi basamaklarına göre, sen yücelerin yücesinden âlemlerin Rabbının civârından, aşağıların aşağısına; insan kalıbının, kendisinden yaratılmış olduğu dört unsurdan ibâret olan kalıba indirildin. Bu unsurdan doğan şeyler de dört kısımdır, her kısmın karanlığı vardır ve seni hakkı görmekten alıkoyan özelliği vardır ki, bu katılıktır. Onun özelliği ise teşehhüddür. Sonra bitkiler kısmı gelir ki onun özelliği secdelerdir. Sonra hayvanlık kısmı gelir ki onun özelliği rükû'dur. Sonra insanlık kısmı gelir ki, onun özelliği kıyâmdır. Bu özellikler sana, insanlık vasfının perdelerinden kurtulmayı gösterir. Bu perdelerin en büyüğü kibirdir ki; bu, ateşin hâssasıdır. Rükû' ise sana, hayvanlık sıfatlarının engellerinden kurtulmayı gösterir, bu sıfatların en büyüğü de şehvettir. Ve o, hava özelliğindendir. Secde ise sana bitkisel tabîatın engellerinden kurtulmayı gösterir ki, bu tabîatın en büyük vasfı hırsdır. Bir şeyi elde etme tutkusudur, gelişme arzusudur. Bu ise, suyun özelliğindendir. Teşehhüd sana, katılık tabîatının engellerinden kurtulmayı gösterir. Bunun en büyük özelliği ise katılıktır ki bu toprağın hâssasıdır. Bu dört sıfattan

diğer beşerî sıfatlar neş'et eder. Sen bu engellerden ve düşüşlerden kurtulduğun ve bu dört basamaktan yukarı doğru çıktığın zaman, âlemlerin Rabbının civârına yükselir ve O'na yaklaşırsın. Ve işte o zaman Rabbına yalvararak, O'nu görerek namazını kılmış olursun. Hz. Peygamberin buyruduğu gibi : Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibâdet et. Te'vîlât el-Necmiyye'de de böyle kayıtlıdır. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyan, I, 363 - 364).

Bu nakîbler; nefislerde zâhir olan beş duyu ile gizli olan beş duyu ve nazarî akledici güç ile amelî akledici güçtür. Sûfî efendilerimizden başkaları da naklederler ki; nakîbler, velîlerin bir çeşididir. Allah onların bereketlerinden bizi faydalandırsın. Fütûhât'ta bildirilir ki; nakîbler oniki tânedir. Her zaman bunların sayısı artıp eksilmez. Feleğin burçları sayısıncadır. Çünkü feleğin de oniki burcu vardır. Her nakîb, bir burcun özelliğini bilir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın onun makâmına tevdî ettiği esrâr ve te'sîrleri de bilir. Sâbit ve seyyâr yıldızlar da oturanların verdiğini de bilir. Çünkü sâbit yıldızların hareketleri ve burçlardaki ilerlemeleri vardır ki herkes bunu farkedemez. Bu ilerleme ancak binlerce senede zâhir olur. Gözlemcilerin ömürleri ise, bunu gözlemek için yeterli değildir. İyi bil ki; Allah Teâlâ indirilmiş olan şerîatların bilgisini bu nakîblere verdiği gibi nefislerin derinliklerinde saklı olanları çıkarıp hîle ve hud'aları bilme gücünü de vermiştir. İblîs, onlar için ayân beyân görülür. İblîs'in kendisi hakkında bilmediğini onlar bilirler. Ve onlar öylesine bir bilgiye sahiptirler ki, içlerinden birisi bir şahsın yeryüzüne bastığı andaki ayağının izini görse onun saîd izi mi şakî izi mi olduğunu anlarlar. Tıpkı iz sürenler ve kıyâfet bilgisine sahip olan bilginler gibi. Nitekim Mısır diyârında izciler pek meşhûrdur. Bunlar kayaların üzerinde iz sürerler ve bir şahsı gördüklerinde o izin sahibi bu şahısdır, derler. Bunlar evliyâ değildirler. Ya Allah Teâlâ'nın bu nakîblere verdiği iz sürme bilgisiyle ilgili lutfu konusundaki takdîri ne ola?

Şeyh (Kuddise Sırrıhu) bu konuda birçok değişik şeyler zikretmiştir. Selefîlerin çoğu bunları inkâr ederler. İbn Teymiye'nin fetvâlarından birinde denir ki : Zâhidlerin ve sûfîlerin birçoğunun dilinde dolaşan isimlerden Gavs'ın Mekke'de olduğu, dört Evtâd, yedi Kutub, kırk Ebdâl, üçyüz Necîb bulunduğu sözlerine gelince, bunlar Allah'ın kitâbında bulunmayan ve peygamberden ne sahîh senedle, ne de zayıf senedle nakledilmemiş olan şeylerdir. Bundan sadece Abdâl lafzı zikredilmiştir ki, bu zikredilen Şamlı bir hadîs râvîsinin Hz. Ali'den kopuk bir isnâdla ve yine merfû' olarak Hz. Peygambere atfettiği şu sözdür : Şam halkı arasında kırk Abdâl vardır. Bunlardan biri öldüğünde Allah Teâlâ bir başka kişiyi onun yerine geçirir. Selef-i Sâlihînin sözleri arasında bu konuda hiçbir şey yoktur. Ben ise şâirin dediğini derim :

Ben sadece bir kabîledenim ki; o yanılırsa ben de yanılırım.

Kabîlem doğruyu bulursa ben de doğruyu bulurum. (Âlûsî, Rûh el-Maânî, VI, 94 - 95).

—oOo—

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ
﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

15 — Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir, kitâbtan gizleyip durduğunuzun çoğunu size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir. Gerçekten Allah'tan size bir nûr ve apaçık bir kitâb gelmiştir.

16 — Allah onunla, rızâsını gözetenleri selâmet yollarına iletir. İzniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru yola iletir.

Allah Teâlâ yüce zâtından bir haber olmak üzere; Rasûlü Muhammed'i hidâyet ve hak din üzere bütün yeryüzüne peygamber olarak gönderdiğini, onun arabın, arab olmayanın ümmî ve ehl-i kitâb'ın peygamberi olduğunu haber veriyor. Ayrıca kendisine belgeler verdiğini, hak ile bâtılın arasını bu belgelerle ayırdığını bildiriyor : «Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir. Kitâbdan gizleyip durduğunuzun çoğunu, size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir.» Sizin tebdîl, tahrîf ve te'vîl ederek Allah'a iftirâ ettiğiniz şeyleri size açıklar. Açıklanmasında fayda olmayıp sizin değişikliğe uğrattığınız birçok konuda da konuşmadan geçiverir. Hâkim, Müstedrek'inde Hüseyn İbn Vâkıd kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Kim, recm'i inkâr ederse, Kur'an'ı hiç hesâba gelmeyecek tarzda inkâr etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın «Ey ehl-i kitâb, size peygamberimiz gelmiştir, kitâbdan gizleyip durduğunuzun çoğunu size açıkça anlatır ve çoğundan da geçiverir.» buyruğu ile gizlediklerini ifâde ettiği şeyler arasında recim de bulunmaktaydı. Hâkim, bu hadîsin isnâdının sahîh, ancak Buhârî ve Müslim'in tahrîc etmemiş olduklarını söyler.

Ve ardından Allah Teâlâ, şerefli peygamberine inzâl buyurduğu yüce Kur'an'ı haber veriyor. Ve şöyle diyor : «Gerçekten Allah'tan size bir nûr ve apaçık bir kitâb gelmiştir. Allah onunla, rızâsını gözetenleri selâmet yollarına iletir.» Kurtuluş, selâmet ve doğruluk yollarına götürür. «İzniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve dosdoğru yola iletir.» Her türlü tehlikeli noktalardan kurtarır. Yolların en açığını önlerine serer, kaçınılacak yollardan onları kaçındırır. Onları işlerin en güzeline muvaffak kılar, sapıklığı gidererek en doğru yola yönlendirir.

İ Z Â H I

İyi bil ki, Allah Teâlâ Hz. Peygamberi bir nûr olarak göndermiştir. Bu nûr, insanın Allah'tan aldığı kısmetin gerçek şeklini açıklar. Allah Teâlâ kendisine nûr adını vermiştir. Çünkü «Allah göklerin ve yerin nûrudur» buyurmuştur. Gökler ve yerler adem karanlığında gizliydiler, Allah Teâlâ onları varlık aydınlığına çıkardı ve Rasûlüne nûr adını verdi. Çünkü Hakk'ın, kudret nûru ile adem karanlığından açığa çıkardığı ilk şey, Muhammed (s.a.) in nûru idi. Nitekim, «Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı şey benim nûrumdur» buyurmuştur. Daha sonra içimdeki nûrlarıyla birlikte âlemi halketti. Mevcûdât, Muhammed'in nûrunun varlığından ayân olunca, ona nûr adını verdi. Binâenaleyh îcâda en yakın olan, nûr adına en yakın olması gerekendir. Tıpkı ruhlar âleminin cisimler âleminden daha çok îcâda yakın olması sebebiyle nûrlar âlemine, bu isim verilmiş olduğu gibi. Ulvîlere de süflîlere nisbetle nûrânî ismi verilmiştir. Öyleyse mevcûdâtın îcâda en yakın olanı peygamberin nûrundan olduğuna göre, onun Nûr ismini alması daha uygundur. Bunun için Hz. Peygamber; «Ben Allah'tanım, mü'minler de bendendir» buyurmuştur. Allah Teâlâ da; «Doğrusu Allah'tan size bir nûr gelmiştir,» buyurmuştur. Hz. Peygamberin şöyle dediği nakledilir; Ben, Âdemin yaratılmasından ondörtbin yıl evvel Rabbımın huzûrunda bir nûr idim. Âdem o nûrla tesbîh eder, melekler de onun tesbîhine iştirâk ederlerdi. Allah Teâlâ Âdem'i yaratınca bu nûr, o'nun sulbüne verildi. İbn Abbâs nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah Teâlâ Âdem'i yaratınca, beni o'nun sulbüne girdirerek yeryüzüne indirdi. Sonra Nûh'un sulbüne vererek gemiye bindirdi. Sonra İbrâhîm'in sulbüne attı. Allah Teâlâ beni, temiz rahimlerden şerefli sulblerden birbirine geçirerek hiç bir kötülük yapmamış olan anne ve babamın sulbünden dünyaya getirdi. (.....)

Ömer İbn Hattâb (r.a.) der ki ;Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Âdem suçunu itirâf edince, dedi ki; ey Rabbım, habîbin Muhammed hakkına Senden beni bağışlamanı dilerim. Allah dedi ki; ey Âdem, Muham-

med'i nasıl bildin, daha ben o'nu yaratmadım ki? Âdem dedi ki : Sen beni kendi elinle yarattın, yaratıp rûhundan üflediğinde başımı kaldırdım ve arş'ın ayaklarının üzerinde «Lâilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah» yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki, Sen kendi adına yaratıklarının en sevgilisi olanın adını ekledin. Allah Teâlâ dedi ki; doğru söylersin ey Âdem, o, Benim için yaratıkların en sevimlisidir. Öyleyse seni de, o'nun için bağışladım. Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım. Bu hadîsi Beyhakî, Delâil isimli eserinde rivâyet eder. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân I, 369 - 370).

———oOo———

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ
أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۖ بَلْ أَنْتُمْ
بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

17 — Andolsun ki; Allah ancak Meryem oğlu Mesîh' tir, diyenler kâfir olmuşlardır. De ki : Eğer, Meryem oğlu Mesîh'i, anasını ve yeryüzünde olanların hepsini helâk etmek isterse; kim Allah'a karşı koyabilir? Göklerin, yerin ve arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Ve Allah her şeye Kâdirdir.

18 — Yahûdîler ve Hıristiyanlar dediler ki : Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. De ki : Öyleyse günâhınızdan dolayı size neden azâb ediyor? Hayır, siz O'nun yarattığı insanlarsınız. Dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de O'nadır.

Yahûdî ve Hıristiyanların Boş İddiâları

Allah Teâlâ; Meryem oğlu Mesîh hakkındaki iddiâları dolayısıyla Hıristiyanların küfrüne hüküm veriyor ve bunu açıkça ilân ediyor. Meryem oğlu Îsâ Allah'ın kullarından bir kul, yaratıklarından bir yaratık olduğu halde, onlar kendisinin tanrı olduğunu iddiâ ediyorlardı. Allah, onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir. Ve ardından da Allah'ın eşyâ üzerindeki kudretini, her şeyin O'nun hâkimiyeti ve saltanatı altında bulunduğunu haber vererek buyuruyor ki : «De ki : Eğer Meryem oğlu Mesîh'i, anasını ve yeryüzünde olanların hepsini helâk etmek isterse, kim Allah'a karşı koyabilir?» Evet, Allah bunu isterse onu engelleyecek kim vardır? Veya bu davranışından O'nu kim döndürebilir?

«Göklerin, yerin ve arasındakilerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır.» Bütün mevcûdâtın yaratanı, mâliki O'dur. Dediğini yapmaya gücü yeten O'dur. O; kudreti, saltanatı ve adâleti sebebiyle yaptıklarından sorumlu değildir. Bu âyet Hıristiyanlara reddiyedir. Kıyâmet gününe kadar ardı arkası kesilmemek üzere Allah'ın la'neti onların üzerine olsun.

Bilâhere Allah Teâlâ, Yahûdî ve Hıristiyanların yalan ve iftirâlarını reddederek buyuruyor ki : «Yahûdîler ve Hıristiyanlar dediler ki; biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.» Biz, Allah'ın peygamberine mensûb olanlarız. Peygamberler ise, Allah'ın oğullarıdır. Allah, onları destekler ve dolayısıyla Allah bizi sever. Kendi dinî kitaplarında da Allah'ın kulu İsrâîl'e (Hz. Ya'kûb) şöyle dediğini naklederler : Sen benim ilk oğlumsun. Bu kitaplarını te'vîl edilmeyecek şekilde yorumlayarak tahrîf ettiler. Onların zekîlerinden müslüman olan birçokları Yahûdîleri bu husûsta reddederek; bu ifâdenin Yahûdîlere göre şeref ve saygı ifâdesi olduğunu belirtmişlerdir. Kezâ Hıristiyanlar da, kitâblarında Hz. Îsâ'nın kendilerine; Ben, benim ve sizin babanıza, yani benim ve sizin Rabbınıza gidiyorum, demişti. Bilindiği gibi Hıristiyanlar Hz. Îsâ'nın tanrının oğlu olduğunu iddiâ ettikleri halde kendilerinin tanrının çocukları olduklarını söylemezler. Sadece tanrı katında saygın ve şerefli olduklarını iddiâ ederler. Bunun için de, «Biz, Allah'ın çocukları ve dostlarıyız.» derler. Allah Teâlâ da onları reddederek buyuruyor ki : «De ki; öyleyse günâhınızdan dolayı sizi neden azâb ediyor?» Yani siz, iddiâ ettiğiniz gibi, tanrının oğulları, sevgilileri iseniz, niçin küfrünüz, iftirânız ve yalanlamanız nedeniyle size cehennemi hazırlamıştır? Sûfî şeyhlerinden bir kısmı fukahâdan bazısına şöyle demişlerdir : Dostun dostu azâblandırmayacağını Kur'an'ın neresinde görüyorsunuz? Fakîh bu soruya cevâb verememiş. Bunun üzerine Sûfî bu âyeti okumuş : «Öyleyse günâhlarınızdan dolayı size neden azâb ediyor?» Hasan da böyle söylemiştir ki, İmâm Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde bunun bir de delili

vardır. Şöyleki İbn Ebu Adiyy... Enes İbn Mâlik'ten rivâyet eder ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ashâbından bir toplulukla birlikte giderken yolda bir çocuğa rastlamış. Çocuğun annesi, topluluğun geldiğini görünce çocuğunu ezmelerinden korkarak çocuğuna doğru koşmuş ve; yavrum, yavrum demiş. Sonra varıp çocuğunu almış. Bunun üzerine topluluk demişler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın çocuğunu ateşe atar mı hiç? Rasûlullah (s.a.) onları dinleyerek buyurmuş ki : Hayır, Allah'a yemîn ederim ki; o, sevgilisini ateşe atmaz. Bu rivâyet yalnızca Ahmed İbn Hanbel tarafından nakledilmiştir.

«Hayır, siz O'nun yarattığı insanlarsınız.» Yani, sizin örneğiniz Âdem oğullarının aynıdır. Allah ise kullarının bütün davranışlarına hükmedendir. «Dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder.» Dilediğini yapmakta serbesttir. O'nun hükmünün ta'kîbçisi yoktur. Ve O, hesâbı çabuk görendir.

«Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakilerin mülkü Allah'ındır.» O'nun mülkü bütün varlıklara şâmildir. Her şey O'nun kahrına ve saltanatına bağlıdır. «Dönüş de O'nadır.» Dönüş O'nadır. O, kullarına dilediği gibi hükmedecektir. Zulmü revâ görmeyen Âdil O'dur.

Muhammed İbn İshâk der ki : Muhammed İbn Ebu Muhammed İkrime'den veya Saîd İbn Cübeyr'den, o da Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Nu'mân İbn Adâ, Bahrî İbn Amr, Şa's İbn Adiyy, Hz. Peygambere gelerek onunla konuştular. Rasûlullah da kendileriyle konuştu ve onları Allah'tan korkmaya ve azâbından kaçınmaya davet etti. Onlar; ya Muhammed, bizi niçin korkutacaksın? Biz, Allah'ın çocukları ve dostlarıyız, dediler. Tıpkı Hıristiyanların söyledikleri gibi söyleyince Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu. İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi rivâyet ederler. Kezâ İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr, Esbât yoluyla Süddî'den naklederler ki; bu âyet-i kerîme'de yer alan «Biz, Allah'ın oğullarıyız.» sözü hakkında onlar şöyle demişlerdir : Allah Teâlâ İsrâîl'e (Hz. Ya'kûb) vahyetti ki; senin çocuklarını —ilk çocuklarını— Allah ateşe girdirecektir. Onlar ateşte 40 gece kalacaklar, ateş onları temizleyip, hatâlarını tüketecek. Sonra bir münâdî şöyle seslenecek : İsrâiloğullarından sünnetli olan herkesi cehennemden çıkarın. Onlar da, cehennemden çıkacaklar. İşte onların «Sayılı günlerden başka bize ateş değmeyecektir.» sözlerinin gerekçesi budur.

İZÂHI

«Allah o Meryem'in oğlu Mesîh'tir, diyenler kasem olsun ki, kat'iyyen küfr ettiler.» Burada bunu kimlerin söylediği tasrîh edilmiyor. Fa-

kat bunların yahûdîlerde değil, ancak «Biz Hıristiyanız» diyenler arasında bulunacağı zâhirdir. Nasârânın bunu inkâr ettikleri nakl edilmiştir. Filvâki, umûmiyetle teslîse kâil olan Hıristiyanların böyle münhasıran birlik isnâdını inkâr etmeleri lâzım gelir gibi de görünür. Bunun için bazı müfessirler bu söz hıristiyanlar arasında ittihâda kâil olan gayr-i muayyen bir fırkanın mezhebi bulunduğunu, bazısı ise bu âyetin Ya'kûbiyye mezhebi, gelecek olan (لقد كفر الذين قالوا ان الله ثالث ثلاثة) âyetinin de Melkâniyye mezhebi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Diğer araştırmacı müfessirler ise «Nasârâyız» diyenlerin hepsinin mezhebleri sarâhatan olmasa bile iltizâmen bu olduğunu anlatmışlardır. Çünkü bunlar, umûmiyetle Mesîh'e ilâh dedikleri gibi «eb, oğul, rûh üç ilâh bir ilâhtır. Ulûhiyyet cevheri birdir» diye teslîs zımnında bir de tevhîd iddiâ ettiklerinden hakikatte «Allah Mesîh'ten ibârettir» demiş oluyorlar. Filvâki' teslîs-i Nasârâ'nın iki yüzü vardır ki; birisi şirk birisi ittihâddır. Şirk ile muâheze edildikleri zaman tevhîd yüzünden görünürler, ittihâd ile muâheze edildikleri zaman da «biz üç diyoruz» derler. Hıristiyanlar, Baba-Oğul-Rûh'ül-Kudüs diye ayırdıkları üç ilâhı bir Allah olmak üzere birleştirdikleri zaman bu vahdetle Mesîh'i kasdederler, Baba ve Rûh'ül-Kudüs'ün oğulda tecessüdünü mülâhaza ederler ki, işte «Allah Meryem oğlu Mesîh'ten ibâret» dedikleri budur. Küfr olmak için «Mesîh ilâhtır» demek dahi kâfî olduğunda şübhe yok ise de, böyle demek «Mesîh, Allah'tır veya Allah Mesîh'tir» demenin aynı olmadığı cihetle buna Nasârâ mezheblerinin hangisi sarîh ve hangisi zımnî bir sûrette temâs edeceğini birâz mülâhaza edelim :

Evvelâ : Allah bir özel isim olduğu gibi Meryem oğlu Mesîh isminin de şahsı ifâde eden bir özel isim olduğu zâhirdir. Bunun için «Allah Meryem'in oğlu Mesîh'tir» demek Allah ile Mesîh arasında Mesîh Îsâ'dır, demek gibi tâm bir şahsî ittihâd iddiâ etmektir. Ve böyle diyenler, Mesîh'i ancak lâhûttan ibâret bir şahsî hüviyyet farz etmiş olurlar. Ve Meryem oğlu olan bir şahs-ı insânîden insaniyyeti nefyedib onu yalnız lâhût olarak almış olurlar. Bu sûrette «Allah, Mesîh'tir» demek «Mesîh Allah'tır» demenin aynıdır. Mantîken birisi diğerine karşıt olur.

İkinci olarak : Hıristiyan liderlerinin iddiâ ettikleri gibi Mesîh'in, lâhûttan başka bir de nâsûtu bulunduğu, Mesîh'in hem tâm bir ilâh, hem de tâm bir insan ve hattâ bir küllî insan olduğu tasavvur edildiğine göre; mezkûr söz, «Allah bir insandadır veya bir nevi' insandır» demek gibi bir ittihâd-ı cüz'î veya hulûl iddiâ etmek olur. Bu takdîrde «Allah, Mesîh İbn Meryem'dir» sözü, Mesîh aynen Allah'tır, demek olmazsa da; Mesîh'in bazısı; bir cüz'î veya cüz'îsi Allah'tır, Mesîh'in hâricinde Allah yoktur, fakat Mesîh'de Allah'dan başka bir şey de bulunabilir, demek olur.

Mesîh hakkında bütün hıristiyanların akîdesi, üç mezhebe ayrılmıştır. Bir kısmı Mesîh'de ancak bir tabîat, diğer kısmı iki tabîat tasavvur ederler. Bir tabîat tasavvur edenlerin bazısı yalnız nâsût demiş, diğer bazısı da yalnız lâhût olduğunu iddiâ etmiştir. Birine göre Mesîh ilâh değil, ancak bir insandır, diğerine göre de insan değil, ancak bir ilâhtır. Diğerleri ise Mesîh'te biri lâhût biri nâsût iki tabîat var demişler ve bu nâsûtun küllî veya cüz'î olup olmadığından da bahseylemişlerdir. Önceleri İskenderiyye keşişlerinden olub Aryan mezhebinin sahibi olan Arius ve tarafdârları cidden muvahhid idiler. Bunlar Îsâ aleyhisselâm'ın bir kelimetullah olduğuna ve fakat Allah'ın altında olup mahlûk bulunduğuna ve Hazreti Îsâ'nın bir ilâh değil mahlûk bir ekmel insan olduğuna kâil idiler. Arius, Nasraniyyeti ibtidâ kabul eden İstanbul bânîsi birinci Konstantin zamanında idi. Konstantin, kendisi ve bir kaç halefi bu mezhebde bulunuyorlardı. Hıristiyanlığın resmen zuhûrundan daha evvel Antakya patriki olan Paul de Samesate ve buna tâbi olanlar dahi gerçekten tevhîd ehli idiler. Bu zât «Îsâ aleyhisselâm, diğer Peygamberler gibi Allah'ın kulu ve Rasûlüdür. Allah o'nu Meryem'in rahminde erkeksiz halk etmiştir. Hazreti Îsâ bir insandır, o'nda ilâhiyyet yoktur. Kelime nedir? Rûh'ül-Kudüs nedir? Bilmem diyordu. Kezâ Nasraniyyetin resmen zuhûrundan sonra birinci Konstantin'in oğlu ikinci Konstantin zamanında İstanbul patriki bulunan «Makedonyos» dahi mücerred tevhîde kâil oluyor» Hazreti Îsâ mahlûk bir kul, bir insandır, sâir peygamberler gibi bir nebî ve rasûlullah'tır, Îsâ Rûh'ül-Kudüs ve Allah'ın bir kelimesidir, lâkin Rûh'ül-Kudüs ve kelime mahlûkturlar, diyordu. Bütün bu mezhebler, bir Allah tanıyor ve Hazret-i Îsâ'da yalnız bir nâsûtî mâhiyyet görüyorlardı ki, asıl «Apostolik» yani havârî mezhebi addedilmesi lâzım gelen Hıristiyan inancı da böyle olmak iktizâ ederdi. Âyetin bu mezheblere taalluku yoktur. Fakat yine birinci Konstantin zamanında (M. 325) tarihinde İznikt'e yapılan ilk Sinodda, iki bin kırk sekiz piskopos toplanıp içlerinden adı geçen Arius hâriç bırakılmak ve onun aleyhinde müttefik olmak üzere üçyüz onsekiz kişi seçilmiş ve bunlar İskenderiyye patrikinin başkanlığı altında içtimâ ederek Arius'u tekfîr ve teslîsi takrîr edip ilk olarak Nasraniyyet kanunlarını vaz'eylemişlerdir. Bunların kabul ve neşrettikleri i't'ikâd şu idi : «biz her şey'in mâliki, görülenin görülmeyenin sâni'i olan bir ilâh babaya ve bir oğula : bir Allah'ın bir oğlu, bütün mahlûkâtın bikri ve masnû' değil babasının cevherinden hak bir İlâh'tan hak bir İlâh bütün âlemler ve her şey onun eliyle düzenlenmiş, bizim için ve bizim halâsımız için Semâdan inmiş ve Rûh'ül-Kudüs'ten tecessüd eyleyip bâkir Meryem'den doğmuş ve Filatos zamanında asılıp defnolunmuş olan ve sonra üçüncü gün kalkıp Semâya çıkan ve babasının sağında oturan ve ölülerle diriler arasında hüküm vermek için bir kerre daha gelmeğe hazır

bulunan Yesû' Mesîh'e îmân ederiz. Bir de Rûh'ül-Kudüs'e, babasından çıkacak olan rûh-ı Hakk'a ve günâhları mağfiret için bir vaftize —Ma'mûdiyeye— ve kudsîyi Mesîh'i Katolik bir cemâata ve bedenlerimizin kıyâmına ve sonsuza değin sürekli hayata da îmân ederiz ve «bir vakit var idi ki, Allah'ın oğlu yok idi» diyenlerle «Allah'ın oğlu kendisiyle tek cevher değildir» diyenlerin Katolik kilisesi tarafından kâfir i'lân olunacaklarını beyân eyleriz.» demişler ve artık bu mukarrer resmî mezheb i'lân olunmuş idi.

Görülüyor ki; bunlar, ilk îmân fıkrasında evvelâ Allah'ı Mesîh'in gayrı gibi gösterdikleri halde, ikinci olarak Yesû' hakkında «babasının cevherinden bir İlâh-ı hak'tan bir İlâh-ı hak» diye teslîsin uknûmlarını toplayıb üçünü de ulûhiyyetle baba cevherinde ittihâd ettirmişler, sonra da Mesîh'i tutup Allah'ın sağ tarafına yani üstüne oturtmuşlardır ki, bunun «Allah'ı makâmından azletmek ve hakîkaten Allah Mesîh'ten ibârettir» demek olduğu âşikârdır.

İkinci olarak, bunların ikinci îmân fıkrasında Rûh'ül-Kudüs'ü «babasından çıkacak olan ruh-ı hak» diye tavsîf ve tefsîr ederek ifrâz etmeleri de şâyân-ı dikkattir. Doğrusu bununla geçmiş kitâblardaki Hâtem'ül-Enbiyâ'nın müjdelenişini tesbît eylemişlerdir. Çünkü bu fıkra, bilhâssa İncil'deki «ben gideceğim ve size benden sonra kendi nefsinden söylemeyen paraklit, hak rûh gelecek ve her şey'i ta'lîm edecek ve benim söylediğim şeyleri de size tezkîr eyleyecektir» diye Hazreti Îsâ'nın kendisinden sonra geleceğini tebşîr eylediği âhir zaman peygamberine âid olduğu pek âşikârdır. Burada Rûh'ül-Kudüs'ün rûh-ı Hakk ile tefsîr olunması ve bunun o zaman henüz gönderilmiş olmayıp ileride Allah tarafından geleceğini anlatmak üzere Nasârâ ta'bîriyle «babasından çıkacak olan» diye tavsîf edilmesi ve bir de Hazreti Îsâ'nın bir daha gelmesi mes'elesinden sonra bunun ayrıca tasrîh edilmiş bulunması temâmen gösterir ki; bu Rûh'ül-Kudüs'ten murâd, önce Îsâ'nın kendisinden tecessüd ettiği söylenen Rûh'ül-Kudüs'ün aynı değil, bil'âhere Allah'dan gelecek olan Rûh'ul-Hakk ile tefsîr edilmiş bir Rûh'ül-Kudüs'tür. Bundan da doğrudan doğruya Hâtem'ül-Enbiyâ îmânı kasdedilmiş bulunduğu âşikârdır. O zaman İznik Sinodu henüz bi'set-i Muhammediyye karşısında bulunmadığından bunu kendi ıstılâhlarına göre kitâblarından geleceğe dâir bir müjde olarak telhîs etmişler ve özel maksada tâbi olmamışlardır. Filvâki' geçmiş kitâblarda Allah'dan geleceği mev'ûd olan o ruh-ı Hakk, bu karârdan üç asır sonra bi'seti Muhammediyye ile gelmiş ve taraf-ı İlâhî'den (ياأهل الكتاب قد جاءكم رسولنا يبين لكم كثيرا مما كنتم تخفون من الكتاب) hitâbıyla Ehl-i kitâb'a bu hakîkati tezkîr ve ihtâr eylemiştir. İznik Sinodu, Mesîh'e îmân fıkrasında ihlâs ve açıklığı benimsemeyip (فاغرينا بينهم العداوة والبغضاء الى يوم القيامة) medlûlü üzere

mahzâ Aryos ve Aryanîleri tekfîr için harekete gelmiş, hakîkat-i Îsâ'yı gayr-ı masnû' ve fakat Meryem'den mütevellid olmak gibi mütenâkız bir takım evsâf ile tasvîr ve hakîkat-ı İlâhiyye ile cevherde tevhîd ederek bir taraftan teslîs, bir taraftan ittihâd ve sonra Mesîh'in Allah'a üstünlüğü dâvâlarını ihtivâ eden, bâtıl olduğu apaçık olan bir muammâ ile gerçeği gizleyip karıştırmış ve bu sûretle halefleri için zâhir ve bedîhî olan hakîkatleri inkâra vesîle olacak bir tartışma başlangıcı ve bir sapıklık muammâsı ortaya koymuş bulunduğundan Allah ile peygamberi, mâlik ile memlûkü, sâni' ile masnû'u içiçe girdirip karıştıranlar bu dalâlet düğümü gözleri, gönülleri karartmış Allah bilinmez olmuş, Allah'dan geleceğine îmân edilen rûh-ı Hakk büsbütün unutulmuş, sonraki katolikler de bunun oğuldan, yani Mesîh'ten dahi çıkması şarttır, diye bir kayd daha ilâve eylemiş, o müjde-i Ezeliyye, o nur-i Mübîn parladığı ve (ایدناه بروح القدس) gereğince Hazreti Mesîh'i kudsiyet ile tasdîk ve te'yîd ederek bütün beşeriyyete hak dini ta'lîm ve Mesîh'in davetini hakkıyla ihtâr ve hatırlattığı ve yeryüzünde melekût-ı İlâhiyye'yi bütün âlemîne gösterdiği halde «bu Nasrâniyyet içinden ve Nasârâ Kiliselerinden çıkmadı» diye inkâra sapılmış ve hâlâ sapılmaktadır. Sonraki Hıristiyanlar, hakkı inkâr husûsunda daha ziyâde ifrâta gitmiş olmakla beraber bütün bunların sapıklığının menşei İznik Sinodunun bu mütenâkız muammâsı olduğundan «Allah Meryem'in oğlu Mesîh'ten ibârettir» diyen ittihâd veya hulûl; küfründen yalnız Panteistler, Monofizitler Ya'kubîler değil İznik Sinodundan i'tibâren Melekânîler ya'ni Katolik ve Ortodokslar dahi mes'ûldürler.

Müfessirler burada, Hıristiyan mezheblerinden başlıca Melekâniyye, Nastûriyye ve Ya'kûbiyye mezheblerini mevzû-u bahs etmişlerdir. Çünkü bunlara muhtelif mezheblerin umdeleri nazarıyla bakılabilir. Binâenaleyh hakîkati anlamak için bu mezheblere bir atf-i nazar etmek îcâb edecektir.

Melekâniyye Yahut Melikiyye Veya Melkit Mezhebi :

Esâsen İbrânîce melk kelimesinden alınmış olup hükümdâr fırkası mânâsıyla Katolikliğe ve Ortodoksluğa ıtlâk edilmiş bir isimdir. Ve bugün Rûm katoliklerine «melkit» denilmektedir. Frenklerin «Larus» lugatinde der ki : «Melkit», ötikenler tarafından Katoliklere verilmiş bir isimdir. Ve o zamandan beri Grek ortodokslarında kalmıştır. Beşerel lugatında ise, (M. 451) tarihinde akdedilen dördüncü Konsilin karârına tâbi' olanların ismidir ve bu isim, o zaman Ötikenler tarafından Ortodokslara verilmiştir, der. Dördüncü hicrî asırda yetişmiş olan Endelüslü İbn Hazm «Fısal» adlı eserinde demiştir ki . Bu gün Nasârâ fırkalarının başlıcaları Melekâniyye, Nastûriyye, Ya'kûbiyye olmak üzere üçtür. Ve en büyükleri Melekâniyye fırkasıdır ki, Habeş ve Nube'den

mâadâ mülûk-i Nasârânın hepsinin ve yine Habeş ve Nube'den mâadâ Nasârâ memleketlerinden her birinin bilumum ahâlîsinin İslâm ülkelerinden Afrika, Sicilya ve Endülüs hıristiyanlarının hepsinin ve Şam Nasrâsının ekserîsinin mezhebidir. Ebu Hayyân da, Endülüs Nasârâsının Melekânî olduğunu ve «Mesîh Allah'tır» dediklerini zikrediyor. İlk İznik Sinodundan sonra Konstantin'in oğlu ikinci Konstantin zamanında İstanbul patriki olan «Makedenyos», Arius gibi Rûh'ül-Kudüs ve kelimenin mahlûk olduğunu ve Îsâ'nın mahlûk bir insan ve bir Peygamber bulunduğunu tasrîh ederek mücerred tevhîde kâil olmuş, Konstantin de bunu tervîc etmiş idi. Bil'âhare büyük «Theodos» zamanında yüz elli Piskoposun toplanmasıyla Konstantiniyye'de ikinci Sinodda, bu Makedonyos ve tarâftarları aforoz edilmiş ve Arius'çulardan sonra Makedoniusçular da, kaldırılmış mezheblerden olmuştur. Sonra Ermenistan'ın istiklâl kesbettiği küçük «Teodosios» zamanında (M. 428) İstanbul patriklerinden «Nestorius» Allah Teâlâ'nın birtek olup Babaoğul-Rûh'ül-Kudüs yani vücûd, ilim, hayat üç uknûmu bulunduğunu ve üç uknûmun, zât-ı İlâhî üzere ne zâid ne de aynı olmadığını, Hazreti Îsâ'da biri rûhânî ve ilâhî, biri de cismânî ve nâsûtî iki şahsiyyet bulunduğunu, Meryem'den doğan ancak insan olup ilâhın ancak ilâhdan doğduğunu ve kelimenin cesedi Îsâ ile ittihâdı —Melkâniyye'nin dediği gibi— içiçe girme, zırhlanma sûretiyle olmayıp güneşin pencereye veya billûre işrâkı gibi işrâk sûretiyle olduğunu kabul etmiş ve bu sûretle Nestûriyye mezhebi teessüs eylemiş olduğundan Efes (Ayaslûğ) şehrinde iki yüz piskopostan mürekkep olarak üçüncü Sinod toplanıp bunu aforozla tel'în ederek nefyetmişler (431) bu sûretle Nestûrîlik de kaldırılmış mezheblerden olmuştur. Fakat Nestorius durmamış Mısır'a gitmiş, mezhebini neşretmiş ve bağlıları çoğalıp muhâlifleriyle harb ve kıtâl vâki' olmuş ve bir vakıt bu mezheb sönmüş, sonra Nusaybin Matranı «Bersuma» tarafından ihyâ edilmiş, Musul, Irak, Faris ve Horasan hıristiyanları arasında hâkim olmuştur. Bugün de Musul ve civârında mevcûddur. Nestûrîliğe karşı mücâdele ederken İstanbul patriklerinden «Ötikes» bil'akis Hazreti Îsâ'da lâhûttan ibâret olmak üzere ancak bir tabîat bulunduğunu ve tecessüdden i'tibâren lâhûtun nâsûtu yutmuş olduğunu ve binâenaleyh öldürme ve asılmanın lâhûta taalluk ettiğini iddiâ etmiş ve bu sûretle Firenklerin «Monofizit veya Monofizizm» ta'bîr ettikleri ittihâd-ı şahsî mezhebi zuhûr eylemiş bulunduğundan anılan küçük Teodosios'un halefi Merkın zamanında (M. 451) İstanbul'da Kadıköy'de üçyüz otuz piskopostan mürekkeb dördüncü Sinod Ötikes aleyhinde içtimâ' etmiş fakat bu içtimâ'da Ya'kûbîler çıkıb muhâlefette bulunmuş, binâenaleyh Sinodun karârını benimseyen çoğunluğun mezhebine muhâlifleri melkit nâmını vermişler. Bundan sonra Ya'kûbîlik de hayli yayılmış. Markıya'nın halefi büyük Liyon'dan son-

ra küçük Liyon sonra Zenon, sonra Nestas hep Ya'kûbî mezhebinde imişler. Sonra Justin hükûmete geçince Ya'kûbîlerden pek çoğunu öldürmüş, daha sonra Justanus zamanında da Mısır ülkesinde Ya'kûbîlerle Melkânîler arasında bir ihtilâl ve savaş olmuştur.

İşbu Ya'kûbiyye mezhebi, önce İstanbul rahiblerinden olup Antakya patriki bulunan Ya'kûb Beraî «Jakob Barada»ya mensûbdur ki, monofizitlerin en müteassıbı sayılır. Binâenaleyh bu fırka müteaddit monofizit mezheblerinin umdesi demek olduğundan cümlesi bu unvân altında mülâhaza olunabilir. Bunlar da, üç uknûma kâil ve üç Sinod karârına tâbi' olmakla beraber dördüncüye muhâlefet ederek kelimenin et ve kana inkılâb ettiğini, binâenaleyh Allah'ın tamâmen Mesîh olduğunu, Mesîh'in cesedinden zâhir olan o ve hattâ aynı bulunduğunu iddiâ etmişlerdir. Bir kısmı «Mesîh Allah'dır» diye tasrîh etmişler, bir kısmı; lâhût nâsût ile zuhûr edib Mesîh'in nâsûtu hakkın mazharı oldu, fakat ne bir cüz'ün hulûlü ne de sâde bir sıfat hükmünde olan kelimenin ittihâdı yoluyla değil, belki aynı ve meselâ meleğin insan sûretinde temessülü gibi, demişlerdir. Ekserîsi Mesîh; tek bir cevher, tek bir uknûmdur, maamafih iki cevherdendir diye iddiâ etmişler, bazân cevher yerine iki tabîattan bir tabîattır, ta'bîrini kullanmışlar ve binâenaleyh kadîm ilâhın cevheriyle sonradan meydana gelmiş insanın cevheri nefs ile beden gibi birleşip bir cevher, bir uknûm olduklarını, ancak «ilâh insan oldu» denilemeyib bil'akis insan ilâh oldu denileceğini söylemişler. Nitekim kömür ateşe atılır ve kömür ateş oldu denilir de, ateş kömür oldu denilmez. Hakîkatte ise; «o, ne mutlak ateş, ne mutlak kömür değil bir kordur» demişler, kelimenin de küllî insan ile değil bir cüz'î insan yani bir şahs ile tamâmen ittihâd ettiğine kâil olmuşlar ve maamafih bu ittihâda imtizâc ve tederrû' hulûl, inkılâb dahi ta'bîr etmişler. Lâkin bu hulûlü suyun süte karışması gibi cüz'î hulûl ile değil, «âyineye insan sûretinin hulûliyle» temsîl eylemişlerdir. Melekânîler ise; Mesîh'in nâsûtu, cüz'î v'e şahsî değil, bir küllî nâsût olduğuna kâildirler. Ve bundan dolayıdır ki, papalarda ve azîzlerde bundan bir hisse ile kudsiyyet tasavvur etmektedirler. Endülüslü İbn Hazm, vaktiyle Ya'kubîlerin Mısır mülhakâtında bulunduklarını, Nube'nin hepsi, Habeş'in hepsi ve her ikisinin hükümdârlarının Ya'kûbî olduklarını zikretmiştir. Larus da diyor ki «Monofizitler, çok sağlam teşekkül etmişlerdi ve bugün üç müstakil kiliseye mâliktirler : «Ermeni Kilisesi, Suriye Ya'kûbiyye Kilisesi, Mısır Kıbt Kilisesi.» İşte Katoliklere ve Ortodokslara şâmil olan Melkâniyye, sonra Nestûriyye sonra bütün monofizitleri temsîl etmek üzere Ya'kûbiyye bu üç mezheb muvahhid olan Ariusçulardan kat'ı nazarla sâir hıristiyan fırkalarının başlıca mezheblerini ihtivâ etmektedir ki, zamanımızda bilhâssa Protestanlığı da bu meyânda saymak lâzım gelir. İslâm'ın zuhûr ve te'sîri üzerine hicrî ikinci asırdan (145) i'tibâ-

ren kiliselerdeki hazreti Îsâ, Meryem ve Havârîler ve sâir önder resimlerine tapınmanın putperestlik olduğunu anlayan ve müslümanların i'tirâzından âciz kalmış olan hıristiyanlar içinde «İkonoklast» put kıranlar namiyle bir fırka zuhûr etmiş olduğu gibi, İstanbul'un müslümanlar tarafından fethi ve bu sûretle Doğu Roma'nın düşüşünü müteâkıb dokuzuncu hicrî asır sonlarında ve on altıncı mîlâdî asrın başlarında Almanya'da «Luter» isimli râhibin, papalara karşı dinî ve siyâsî i'tirâz ve neşriyâtı ile başlayan ve reform denilen hareket ile Protestanlık zuhûr etmiş ve ondokuzuncu Konsil olan Latran Sinodunda aforoz edilmiş ve sonra siyâsî etkilerle inkişâf ederek müteaddid şubelere ayrılmış ve nihâyet İsveç, Danimarka, Prusya, İngiltere, Amerika'da resmî mezheb olmuştur.

Hıristiyanlıkta, reform denilen dinî ve siyasî tahrîklerden çıkan mezheblerin ve fırkaların hepsine Portestanlık ıtlâk olunur ki, bunların bir kısmı o zaman İncil ve akıl nâmına papaları protesto ederek Roma Kilisesinden ayrılan katoliklerle teşkîl edilmiş, bir kısmı da bizzât Protestan cemâatlarının sînesinden türemiştir. Bu sûretle diğer hıristiyan fırkalarının hepsine denk denecek kadar Protestan fırkaları hâsıl olmuştur ki, başlıcaları Luteranizm, Kalvinizm, Presbiteranizm, Angilikanizm, Anabaptizm fırkalarıdır. Angilikanizm denilen İngiltere resmî mezhebi, katolikliğe en yakın bir mezhebdir. Aralarındaki başlıca fark, İngilizlerin papayı tanımayıp kıralı âmir ve hâkim tanımaları, papazların bekârlığının İngiltere'de men'i, İncil'in tercümesiyle âyînin İngilizce icrâsı husûslarından ibârettir. Kilisenin eski şekli ile ruhânî reîslerin silsile-i merâtibi, külliyyen bâkidir.

Genellikle Protestanların da, teslîs ve Mesîh'in tanrılığı dâvâsında melkâîlerden, yani katoliklerden farkı yoktur. Bunlar da onlar gibi üç uknûma ve Mesîh'te iki tabîat ile ittihâd-ı ulûhiyyete kâildirler. Umûmî sûrette farkları, başlıca bir kaç noktada hulâsa edilmiştir : Birincisi, protestan kiliseleri mürciedirler, halâs için i'tikâdı kâfî görürler ve amele pek ehemmiyyet vermezler. Bunlarca i'tikâdın ölçüsü, katoliklerde olduğu gibi papalar veya konsiller tarafından ta'yîn ve tefsîr edilen an'ane değil, ferdin akıl ve istişâresiyle mütâlaa ve tefsîr edilmek üzere kitablar, yani Ahd-i Atîk denilen Tevrât ve ekleri, Ahd-i Cedîd denilen dört İncil ve devâmlarıdır. Bunlar hâkimiyyet ve salâhiyeti, Pasteur dedikleri rûhânî başkanlar hey'etine tevzî' ederler. Ve bunların seçiminde, başlıca ferdlere seçme yetkisi vermek sûretiyle kilise hükûmetinde sadıklara da bir hisse bırakırlar. Binâenaleyh ferdî akıl dâvâsı da mutlak değildir. İkincisi : Protestanlıkta rûhbâniyyet, yani papazların bekârlığı kaydı kaldırılmıştır. Ve ekser Protestan kiliselerinde, Îsâ'nın çarmıha gerilmiş bir tasvîrinden başka put bulundurulmaz. Üçüncüsü : Protestanlar, fıtrî günâh ve ezelî takdîr akîdesini bütün şiddetiyle be-

nimserler. Buna gerçi Katolikler de kâildirler, fakat Protestanlar akla ehemmiyet vermiş oldukları iddiâsında bulundukları ve halbuki teslîs ve ulûhiyyet-i Mesîh ve bununla beraber asılma inancının akl ile kâbil-i tevfîk olmadığı da açık olduğu cihetle bu noktada insanların, fıtraten günahkâr olduğunu ve bu günâhtan ancak teslîs ve asılmaya îmân ile kurtuluşun mümkün olacağını, bunun ise bir akl işi değil, bir ezelî takdîr ve bir rabbânî inâyet işi bulunduğunu en esâslı bir akîde olarak benimsemiş ve bununla dâvâyı kazanacaklarını zannetmişlerdir. Mutlak olarak ezelî takdîr akîdesi doğru olmakla beraber, umûmen fıtrî günâh dâvâsı insanları isyâna teşvîkten başka bir şey olmadığı gibi sonra bunun yegâne bağışlanma yolu, teslîs ve asılma inancı ile mümkün olacağı iddiâsı da gerçekte akl ile istihzâdan başka bir şey değildir.

Protestanlıkta en ziyâde hâkim olan rûh; Papaların nüfûzunu kırmak ve Roma Kilisesinin hâkimiyetinden çıkmak arzusu olmuştur. Fil-vâki' hıristiyanlığın esâsı İncil olmak lâzım gelirdi ve gûyâ Katolik Kilisesinin esâsı da bu idi. Fakat hakîkat halde eldeki İncillerin ilk İznik Konsiline kadar vüsûk ve sıhhatini te'mîn edecek hiç bir ilmî vâsıta yoktu. (Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1610-1621).

———oOo———

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا
مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

19 — Ey ehl-i kitâb, Peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde, gerçekten size peygamberimiz gelmiştir. Gerçekleri açıklıyor ki; bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi, demeyesiniz ve o size gerçekten müjdeci ve uyarıcı olarak gelmiştir. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.

Ey Ehl-i Kitâb Gerçek Peygambere Uyun

Allah Teâlâ Yahûdî ve Hıristiyanlardan teşekkül eden ehl-i kitâb'a seslenerek; kendilerine Peygamberlerin hâtemi Hz. Muhammed Mustafâ'yı Peygamber olarak gönderdiğini bildiriyor. Ondan sonra Peygamber gelmeyeceğini, o'nun bütün peygamberlerin sonuncusu olduğunu haber veriyor. Bunun için de, «Peygamberlerin arası kesildiği bir dönemde.» buyuruyor. Yani Hz. Peygamberin gönderilişi ile Meryem oğlu Îsâ'nın arasından uzun zaman geçmesinden dolayı. Bu sürenin ne

kadar olduğu konusunda ihtilâf vardır. Ebu Osmân en-Nehdî ve bir rivâyete göre Katâde, bu sürenin 600 sene olduğunu söylemiştir. İmâm Buhârî, Selmân el-Fârisî'den de bu rivâyeti nakleder. Katâde'den ise 560 sene olduğu rivâyetini aktarır. Ma'mer, Katâde'nin arkadaşlarından bir kısmından nakleder ki; bu süre, 540 seneymiş. Dahhâk ise, 430 küsûr sene olduğunu söyler. İbn Asâkir, Îsâ (a.s.) nın hayatından bahsederken Şa'bî'nin şöyle dediğini rivâyet eder : Hz. Îsâ'nın göğe çekilmesinden Hz. Peygamberin hicretine kadar 933 sene geçmiştir.

Meşhûr olan görüş, bu sürenin 600 sene olduğudur. Kimileri de 620 sene derler. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü ilk söyleyen kişi 600 şemsî seneyi kasdetmiştir. Diğeri ise, kamerî yılı kasdetmiştir. Kamerî yıl ile güneş yılının her yüz senesi arasında yaklaşık üç senelik fark vardır. Bunun için Allah Teâlâ mağara halkından söz ederken «Onlar, mağalarında üçyüz sene kaldılar ve dokuz yıl arttırdılar» buyurmaktadır. Bu dokuz yıl, ehl-i kitâb tarafından bilinen güneş yılının üçyüze tamâmlanması için gereken Kamerî yıldır. Bilumûm benî âdemden gelen peygamberlerin hâtemi Hz. Muhammed (s.a.) ile, İsrâiloğullarının en son peygamberi olan Hz. Îsâ (a.s.) arasında bir fetret dönemi vardır. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuş : Meryem oğlu Îsâ'ya en yakın dost benim. Çünkü benim ile o'nun arasında hiçbir peygamber yoktur. Bu hadîs Hz. Îsâ'dan sonra, kendisine Hâlid İbn Sinân adı verilen —Kudâî ve diğerlerinin anlattığı gibi— bir peygamberin gönderilmiş olduğunu iddiâ edenlere karşılık vermektedir.

Maksad şudur : Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i peygamberlerin arasının kesildiği bir dönemde; yolların karardığı, dinlerin değiştiği, putperestlerin, ateşe tapanların, haçlıların çoğaldığı bir devirde peygamber olarak gönderdi. Onun gönderilişindeki nimet, nimetlerin en bütünüdür. O'na ihtiyâç yaygın halde idi. Çünkü yeryüzünün her tarafını bozgun kaplamıştı. Ancak geçmiş peygamberlerin dinlerine bağlanan bazı dindârlar müstesnâ. Bunlar da Yahûdî hahamlarından, Hıristiyan râhiblerinden ve sâbiîlerden bir kısımdır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yahyâ İbn Saîd... İyâz'dan nakletti ki; Hz. Peygamber bir gün hutbe okuyarak şöyle buyurmuş : Doğrusu Rabbım, bana bugün kendisinin öğrettiklerinden sizin bilmediğiniz şeyleri, size bildirmemi emretti. Kullarıma verdiğim her mal helâldir. Ben, kullarımın hepsini hanîfler olarak yarattım. Şeytânlar gelerek onları dinlerinden sapıttı. Kendilerine helâl kıldığım şeyleri yasakladı. Ve hiçbir yetki indirmediğim halde Bana şirk koşmalarını kullarıma emrettiler. Sonra Allah Azze ve Celle yeryüzü sâkinlerine baktı. Arap ve arap olmayanlardan ehl-i kitâb'ın kalıntılarından başka herkes ona isyân etmişti. Ve buyurdu ki : Ben seni sırf imtihân edeyim ve se-

ninle kullarımı deneyeyim, diye gönderdim. Sana suyun yıkamadığı bir kitâb indirdim. Sen onu uyurken ve uyanıkken okursun. Sonra Allah Teâlâ bana, Kureyşlileri yakmamı emretti. Ben dedim ki; ey Rabbım, o zaman başımı ezerler ve beni ekmek kırıntısı haline getirirler. Allah buyurdu ki : Onlar, seni nasıl yurdundan çıkardılarsa, sen de onların çıkmalarını iste. Sen onlarla savaş ki; seni, onlara karşı destekleyeyim. Sen onlara karşı para harca ki; biz de, sana harcayalım. Sen bir asker gönder ki; biz, onun beş katı asker gönderelim, sana itâat edenlerle birleşerek sana karşı çıkanlara savaş aç. Cennet ehli üç kişidir : Sadaka veren, doğruyu bulan ve adâletli davranan hükümdâr, bütün müslümanlara ve yakınlarına merhametli olan kalbi hassâs kişi, sadaka veren fakîr ve iffetli kişi. Cehennem ehli ise beş kişidir : Aklı olmayan güçsüz, ki onlar sizin için tâbi olmak durumdadırlar. Âile ve mal peşinde koşmazlar. —Yahyâ, Hz. Peygamberin tâbi mi tâbiler mi dediğinde şüphe etmiştir.— Hırsı hiç gizlenemeyen hâin. O, ezilse de mutlakâ hıyânetini yapacaktır. Sabah akşam sana âilene ve malına hıyânet eden kişi. Hz. Peygamber, cimriyi veya yalancı ile kötü dilliyi de zikretmiştir. Sonra bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Neseî değişik yolla Katâde ve Muttarif'ten, bir başka rivâyete göre de Saîd yoluyla Katâde'den rivâyet etmişlerdir. Ancak Katâde'nin, bu hadîsi Muttarif'ten dinlediği tasrîh edilmiştir. İmâm Ahmed Müsned'inde nakleder ki; Katâde, bu hadîsi Muttarif'ten dinlememiştir. Fakat ondan dinleyen dört kişiden dinlemiştir. Sonra o Revh'ten, Avf'dan, Hakîm el-Esrem'den, Hasan'dan rivâyet etmiştir ve demiştir ki; bana Muttarif İyâz'dan bu hadîsi nakletti, sonra hadîsin metnini zikretmiştir. Neseî ise bunu, Avf el-A'rabî kanalıyla rivâyet eder. Bu hadîsin îrâdından maksadımız; Hz. Peygamberin «Allah Teâlâ yeryüzü halkına baktı ve İsrâil peygamberlerinden arta kalan bir kısmı müstesnâ, arap ve acemlerin hepsine karşı nefret besledi,» sözüdür. Bu ifâde Müslim'de İsrâîl peygamberleri değil, ehl-i kitâb şeklindedir. O gün dinler, bütün yeryüzünde karışıklığa uğramıştı. Nihâyet Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i gönderdi. Tüm yaratıkları hidâyete erdirdi ve o'nun vâsıtasıyla insanları karanlıktan, aydınlığa çıkardı. Apaçık, apaydınlık yola götürdü. Düzgün şerîata eriştirdi. Bunun için Hak Teâlâ, «Bize müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi demeyesiniz.» buyuruyor. Yani ey dinlerini te'vîl edip değiştirenler, bize karşı belge olarak; bizi uyaran bir peygamber gelmedi ki; hayrı müjdelesin, kötülükten sakındırsın, demeyesiniz. Artık size, müjdeci ve uyarıcı olarak Hz. Muhammed (s.a.) gelmiştir, buyuruyor. «Ve Allah, her şeye Kâdir'dir.» İbn Cerîr der ki; bu ifâdenin mânâsı, bana isyân edenleri cezâlandırmaya, itâat edenleri sevâba nâil kılmaya gücüm yeter, demektir.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا
وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ
لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ
وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ
مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ
وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا
فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي
وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ
سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

20 — Hani Musâ, kavmine demişti ki: Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yetiştirmiş ve size saltanatlar ihsân etmişti. Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti.

21 — Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes yere girin ve ardınıza dönmeyin, yoksa hüsrâna uğrayanlardan olursunuz.

22 — Demişlerdi ki: Ey Mûsâ, orada gerçekten zorba bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça biz kat'iyyen oraya girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz.

23 — Korkanlar arasında bulunan, Allah'ın nimetine erdirdiği iki adam demişlerdi ki: Onların üstlerine kapıdan yürüyün, oraya girerseniz muhakkak siz gâliblersiniz. Şâyet mü'minlerseniz Allah'a dayanıp güvenin.

24 — Demişlerdi ki: Ey Mûsâ, onlar orada oldukça, ebediyyen oraya girmeyiz. Git sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.

25 — Demişti ki: Rabbım, ben ancak kendime ve kardeşime sahibim. Artık bizimle fâsıklar gürûhunun arasını ayır.

26 — Buyurmuştur ki: Orası onlara kırk yıl harâm edildi. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen fâsıklar gürûhu için tasalanma.

Mûsâ'nın Kavmi

Allah Teâlâ kulu, Rasûlü ve kelîmi vasfına sahip olan İmrân oğlu Mûsâ (a.s.) nın kavmine; Allah'ın ihsân ettiği nimetleri hatırlattığını, kendilerine dünya ve âhiretin hayrını lutfettiğini, doğru yolda yürüyecek olurlarsa; her iki dünyada azîz olacaklarını, bildirdiğini haber vererek buyuruyor ki: «Hani Mûsâ kavmine demişti ki: Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizden peygamberler yetiştirmiş» Sizden her bir peygamber vefât ettikçe atanız İbrâhîm'den itibâren birbiri ardısıra peygamberler seçmişti. Nihâyet İsrâiloğulları soyundan gelen Peygamberler, Îsâ (a.s.) ile hitâma ermiş ve sonra Allah Teâlâ, peygamberlerin hâtemi ve bilumûm nebîlerin sonuncusu olan, İbrâhîm (a.s.) ve oğlu İsmâîl (a.s.) in soyundan gelen ve kendinden önce geçen bütün peygamberlerin en üstünü olan Abdullah oğlu Muhammed'e —Allah'ın salât ve selâmı o'nun üzerine olsun— vahyini göndermiştir.

«Ve size saltanatlar ihsân etmişti.» Abdürrezzâk, Sevrî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki (ملوكا) kelimesi hizmetçi, kadın ve ev demektir. Hâkim de Müstedrek'inde Sevrî kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bunun kadın ve hizmetçi demek olduğunu söylemiştir.

«Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti.» İbn Abbâs der ki: Âlemler; o gün aralarında bulunan insanlardır. Hâkim, bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğunu ancak onların tahrîc etmediklerini ifâde eder. Meymûn İbn Mihrân, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş: İsrâiloğullarından bir kimsenin karısı, hizmetçisi ve evi olduğu zaman ona melik adı verilirdi. İbn Cerîr Taberî, Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'dan nakleder ki... Ebu Abdurrahmân şöyle demiştir: Ben, bir kişinin sorması üzerine Abdullah İbn Amr İbn Âs'ın şöyle dediğini duydum: O kişi, biz muhâcirlerin fakîrlerinden değil miyiz? diye sorunca Abdullah; senin sığınabileceğin bir karın var mı? dedi. O, evet deyince, Abdullah; senin oturduğun bir yuvan var mı?

dedi. O, evet deyince, Abdullah İbn Abbâs; sen, zenginlerdensin öyleyse, dedi. Adam benim bir de hizmetçim var, deyince; Abdullah İbn Abbâs, öyleyse sen mülûktansın, dedi. Hasan el-Basrî der ki; Melik; binek, hizmetçi ve evden başka bir şey midir? İbn Cerîr, bu rivâyeti naklettikten sonra; Mansûr, Hasan, Süfyân es-Sevrî'den de bu şekilde bir rivâyet aktarır. İbn Ebu Hâtim de Meymûn İbn Mihrân'dan aynı rivâyeti nakleder. İbn Şevzeb der ki : İsrâiloğullarından bir kişinin evi ve hizmetçisi var da kendisinden izin isteniyorsa; o, melik sayılırdı. Katâde ise der ki; Melik, hizmetçiye ilkin mâlik olan kişi, demektir. Süddî, buradaki melik kelimesi hakkında şöyle der : Sizden bir kişi nefsine, âilesine ve malına mâlik olur. İbn Ebu Hâtim de, böyle rivâyet etmiştir. Kezâ İbn Ebu Hâtim, İbn Rebîa kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuş : İsrâiloğullarından bir kişinin hizmetçisi, evi ve karısı olursa onun adı melik olarak yazılırdı. Bu hadîs bu şekliyle zayıftır. İbn Cerîr der ki : Bize Zübeyr... Enes İbn İyâz'dan nakletti ki; o, Zeyd İbn Eslem'in bu âyet konusunda şöyle dediğini duydum, demiştir : İyi bilmiyorum ama Rasûlullah (s.a.) ın kimin evi ve hizmetçisi varsa o meliktir, dediğini biliyorum. Bu hadîs te mürsel ve garîbtir. İmâm Mâlik ise; melik'in, ev, hizmetçi ve eş olduğunu bildirmiştir. Hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Sizden bir kişinin bedeni âfiyette ise, göğsünden emîn ise, bir günlük yiyeceği varsa; sanki onun için bütün pislikleriyle birlikte dünya toparlanmış gibidir.

«Dünyalarda kimseye vermediğimi size vermiştim.» Yani sizin zamanınızın dünyasında. Ve sanki onlar, kendi zamanlarında insanların en şereflisi idiler. Yunanlılar, Kıbtîler ve diğer âdemoğulları sınıfı arasında en üstünü onlardı. Nitekim Allah Teâlâ; «Biz, İsrâiloğullarına kitâbı, hükmü ve peygamberliği verdik. Ve onları, temiz şeylerle rızıklandırdık. Ve onları âlemlere üstün kıldık.» buyurmaktadır. (Câsiye, 16). Bir başka âyet-i kerîme'de Hz. Mûsâ'nın dilinden şöyle buyurur : Onlar, Hz. Mûsâ'ya; Onların ilâhları olduğu gibi bizim içinde bir ilâh kıl, dediler. Mûsâ dedi ki : Siz, ne de bilgisiz bir topluluksunuz. Doğrusu onlar, üzerinde bulundukları şeyden uzaktırlar. Ve yapmakta oldukları şey bâtıldır. Mûsâ dedi ki : O, sizi âlemlere üstün kıldığı halde Allah'tan başka sizin için bir ilâh mı edineyim?» (En'âm, 164). Kasdedilen şudur : İsrâiloğulları, kendi zamanlarındaki insanların en üstünü idiler. Yoksa İslâm ümmeti, onlardan daha üstündür. Allah indinde daha faziletli, şerîat bakımından daha mükemmeline sahip, yol bakımından daha yüksek, rızık bakımından daha derin, mal ve evlâd bakımından daha çok, memleket bakımından daha geniştir. İzzet bakımından ise, daha süreklidir. Nitekim Allah Teâlâ onlar için : «Siz, insanlık için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı oldunuz.» buyurmaktadır. Ayrıca :

«Böylelikle sizi, vasat bir ümmet kıldık ki, insanların üzerine şâhidler olasınız.» buyurmaktadır. Bu ümmetin fazîleti, şerefi, üstünlüğü ve Allah katındaki yüceliği konusunu Âl-i İmrân sûresindeki «Siz, insanlık için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı oldunuz.» âyetini açıklarken anlatmış ve bu konudaki mütevâtir hadîsleri zikretmiştik.

İbn Cerîr, Abdullah İbn Abbâs'tan, Ebu Mâlik de Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; onlar, «Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti» kavliyle Muhammed ümmetinin kasdedildiğini bildirmektedirler. Ve onlar bu hitâbın yani «kimseye vermediğini size verdi» kavlinin, bu ümmete yönelik olduğunu kasdetmişlerdir. Cumhûr ise; bu hitâbın, Hz. Mûsâ'nın kavmine yönelik olduğunu ve bu ifâdenin —daha önce de söylediğimiz gibi— kendi günlerindeki dünyalara hamledileceğini bildirir.

Denildi ki : «Dünyalarda kimseye vermediğini size vermişti.» âyetiyle Allah Teâlâ'nın Yahûdîlere indirdiği menn, selvâ ile üzerlerine bulutu gölgelik olarak göndermesi ve buna benzer İsrâiloğullarına mahsûs hârikulâde şeyler kasdedilmektedir. Allah en iyisini bilendir.

Bilâhere Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğullarını cihâda teşvîk edip ataları Ya'kûb zamanında ellerinde bulunan mukaddes eve girmelerini, buyurduğunu haber veriyor. Yûsuf (a.s.) zamanında Hz. Yâ'kûb ve oğulları âileleriyle birlikte Mısır'a gitmişler ve Hz. Mûsâ ile beraber Mısır'dan çıkıncaya kadar burada kalmışlardı. Kudüs'de azgın Amâlika kavmini bulmuşlardı. Bu kavim, İsrâiloğullarını yenip egemenlikleri altına almıştı. Allah Rasûlü Mûsâ oraya girmeyi, düşmanlarıyla savaşmayı emretmiş, zafer ve yardımın kendilerinin üzerinde olacağını onlara müjdelemişti. Onlar ise; bu emirden uzak durarak isyân etmişler ve Mûsâ'ya başkaldırmışlardı. Bunun cezâsı olarak; çölde sürekli başıboş dolaşıp kırk yıl boyunca nereye yöneleceklerini bilmeden yürümeleri öngörülmüştü. Bu, Allah'ın emrini tefrît ile karşılamalarının cezâsı idi. İşte Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın dilinden haber vererek buyuruyor ki : «Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı mukaddes yere girin.» Yani temizlenmiş yere. Süfyân es-Sevrî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyetteki «Mukaddes yer» Tûr-i Sînâ ve çevresidir, demiş. Mücâhid ve başkaları da böyle demişlerdir. Süfyân es-Sevrî der ki : Ebu Saîd el-Bakkâl, İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu mukaddes yer, Erîha imiş. Müfessirlerden bir çok kişi de böyle nakletmişlerdir. Ancak bu görüş üzerinde durulması gerekir. Çünkü Erîha elde edilmesi istenen bir yer değildi. Ayrıca Mısır'dan dönerken Kudüs yolu üzerinde bulunmuyordu. Nitekim Allah Teâlâ Mısır dönüşü onların düşmanı Firavun'u helâk etmişti. Ancak Erîha ile, mukaddes evin bulunduğu toprak kasdedilmiş olabilir. Nitekim Süddî —İbn Cerîr'in rivâyetine göre— böyle demiştir. Yoksa onunla mukaddes evin doğusunda bulunan meşhûr belde kasdedilmiş değildir.

«Allah'ın size yazmış olduğu.» Yani Allah'ın size atanız İsrâîl'in diliyle vaadettiği ve sizden îmân edenlerin İsrâîl'in vârisleri olduğu söylediğiniz yere. «Ve ardınıza dönmeyin.» Cihâddan kaçınmayın. Aksi takdîrde «Yoksa hüsrâna uğrayanlardan olursunuz. Demişlerdi ki : Ey Mûsâ, orada gerçekten zorba bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça biz, kat'iyyen oraya girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz.» Yani onlar Hz. Mûsâ'dan özür dileyerek dediler ki : Bize girmemizi emredip halkıyla savaşmamızı buyurduğun bu beldede azgın ve zorba bir kavim var. Onların korkunç güçleri ve baş döndürücü tabîatları var. Biz, onlara karşı direnemeyiz, mücâdele edemeyiz. Onlar orada bulundukları sürece, bizim oraya girme imkânımız yoktur. Eğer onlar oradan çıkarlarsa, biz de oraya gireriz. Aksi takdîrde, girebilecek gücümüz yoktur.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Abdülkerîm... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ kavmine, zorbalar kentine girmelerini emretmişti. Hz. Mûsâ, beraberinde bulunanlarla birlikte yürüdü ve kentin yakınlarında —ki bu kent Erîha idi— konakladı. Her sıbttan bir temsîlci olmak üzere oniki temsîlci seçip topluluğa haber getirmelerini emretti. İbn Abbâs der ki : Bu temsîlciler kente girdiler ve kentin halkının durumunu gözlediler, bedenî yapıları ve güçleri itibârıyla çok büyük bir güce sahip olduklarını gördüler. Kentin mensûblarından birinin çitini aşarak bahçesine girdiler. Bahçe sahibi, bahçesindeki meyveden toplamak üzere geldi. Hem meyvesini topluyor, hem de onların izine bakıyor, peşlerinden gidiyordu. Onlardan her birine rastladıkça alıyor ve meyvelerle birlikte torbasının içine sokuyordu. Nihâyet onikisini birlikte yakalayıp hepsini de topluca meyvelerle birlikte torbasına koydu. Hükümdârlarının yanına giderek, önüne meyveyi ve onları saçtı. Hükümdâr onlara dedi ki : Siz, bizim durumumuzu ve işimizi görüyorsunuz. Gidin, arkadaşlarınıza haber verin. İbn Abbâs der ki : Onlar, Hz. Mûsâ'ya dönüp gördüklerini haber verdiler. Bu isnâd üzerinde, durulması gerekir.

Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ ve kavmi konaklayınca, onlardan oniki kişi seçip —Bunlar Allah'ın bahis mevzûu ettiği temsîlcilerdi— şehir halkından haber getirmek üzere onları şehre gönderdi. Onlar gittiler ve zorbalardan bir adamla karşılaştılar. O, kendilerini örtüsünün içerisine koyup, sırtlayarak kente getirdi ve kavmini sesleyip hepsini topladı. Bunlara; siz kimsiniz? dediler. Onlar da; biz, Mûsâ'nın kavmiyiz. O, bizi sizin hakkınızda bilgi toplamak üzere gönderdi, dediler. Onlara, ancak bir kişiye yetecek kadar üzüm tanesi verdiler. Ve kendilerine de dediler ki : Mûsâ ve kavmine gidin ve deyin; siz, onların meyvelerinin sayısıyla kendilerini ölçün. Onlar Hz. Mûsâ'ya gelince; ey Mûsâ, sen ve Rabbın gidin

onlarla savaşın. Biz burada oturanlarız, dediler. İbn Ebu Hâtim bu rivâyeti naklettikten sonra der ki : Bize babam... Yahyâ İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Enes İbn Mâlik'in bir asâ aldığını, onunla bir takım şeyleri ölçtüğünü —ne kadar ölçtüğünü bilmiyorum— gördüm. Sonra topraktan elli veya ellibeş zirâ' ölçerek dedi ki : İşte bu, Amâlika kavminin boyunun uzunluğudur.

Tefsîrcilerin bir çoğu, bu âyetin tefsîrinde İsrâiloğullarının durumu, sözkonusu edilen bu zorbaların boyunun uzunluğu, büyüklüğü ve Âdem (a.s.) in kızı Unk'un oğlu olan Ûc'un bunlardan birisi olduğunu ve onun boyunun uzunluğunun da üçbin üçyüz otuzüç zirâ' olduğunu bildiren İsrâiloğullarının uydurması birçok haberleri naklederler. Bu tür şeylerin söylenmesi ayıptır. Kaldı ki, bunlar sahîh hadîste vârid olan ve Rasûlullah'ın buyurduğuna da aykırıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Allah, Hz. Âdem'i yarattığında boyunun uzunluğu altmış zirâ' idi. Sonra yaratıklar, gittikçe kısaldı ve nihâyet bugüne geldi. Sonra müfessirler, bu adamın —Ûc İbn Unk— kâfir olduğunu, fâhişe bir kadının çocuğu olduğunu, Hz. Nûh'un gemisine binmekten kaçındığını, Tûfân'ın, onun dizkapağına kadar dahi ulaşmadığını söylerler ki; bunlar, yalan ve iftirâdan ibârettir. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Nûh'un yeryüzünün kâfirlerden temizlenmesi için Allah'a duâ edip, «Rabbım yeryüzünde kâfirlere bir yurt bırakma.» dediğini bildirmektedir. Ayrıca Hak Teâlâ; «Onu ve beraberinde gemide bulunanları kurtardık. Sonra dışarda kalanları boğduk.» buyurmaktadır. Diğer taraftan; «Allah'ın merhamet ettiklerinin dışında bugün koruyacak hiçbir kimse yoktur.» buyurduğunu haber vermektedir. Hz. Nûh'un küfreden oğlu boğulduğuna göre, Ûc İbn Unk nasıl sağ kalacaktır? Hem de o kâfir ve fâhişe bir kadının çocuğu olarak? Bu ne akla sığar, ne de şerîata. Kaldı ki, adına Ûc İbn Unk denilen bir adamın varlığı bile tartışmalıdır. Allah en iyisini bilendir.

«Korkanlar arasında bulunan Allah'ın nimetine erdirdiği iki adam demişlerdi ki :» Yani insanlar arasında saygılı bir yeri ve durumu olan iki kişi, demişti. Bu iki kişinin Yûşâ' İbn Nûn ile Kâbir İbn Yufennâ olduğu söylenir. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Atiyye, Süddî, Rebî' İbn Enes ve selef ile haleften birçok kişi böyle demişlerdir. Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun. Bu iki kişi şöyle demiş : «Onların üzerine kapıdan yürüyün. Oraya girerseniz muhakkak ki, sâlihlersiniz. Ve şâyet mü'minlerseniz Allah'a dayanıp, güvenin.» Siz ne zaman Allah'a dayanır, O'nun emrine uyar, Rasûlüne muvâfakat ederseniz; Allah sizi, düşmanlarınıza karşı muzaffer ve mansûr kılarak destekler. Ve Allah'ın, sizin

için yazmış olduğu şehirlere gidersiniz. Ancak bu haber onlara hiç kâr etmedi de «Ey Mûsâ, onlar orada oldukça ebediyyen oraya girmeyiz. Git, sen ve Rabbın savaş. Biz burada oturanlardanız, demişlerdi.» Bu, onların cihâddan kaçışlarının, peygamberlerine muhâlefetlerinin ve düşmanlarıyla savaştan uzaklaşmalarının ifâdesidir. Denilir ki; onlar, cihâddan uzak kalıp memleketlerine geri dönmek ve vazgeçmek isteyince, Mûsâ ve Hârûn (a.s.) İsrâiloğullarından bir topluluğun önünde onları maksadlarından döndürmek için yere kapandılar. Yûşâ' İbn Nûn ve Kâlib İbn Yûfennâ elbiselerini yırtarak bu husûsta kavimlerini kınadılar. Denilir ki; onlar, bu ikisini taşa gömmüşlerdi. Böylece çok zor bir iş ve önemli bir tehlike ortaya çıkmıştı.

Bu durum karşısında Bedir günü; Rasûlullah (s.a.) ın Ebu Süfyân ve beraberindeki kervânı engellemek ve kervânla savaşmak üzere kendileriyle istişâre ettiğinde; sahâbenin verdiği cevâb ne kadar güzeldir. Nitekim kervânı vurmak fırsatı kaçıp, arkasından düşman grubunun gelmesi yaklaşınsa —ki bunlar dokuzyüz ile bin arasında idiler. Hepsi de silahlı ve zırhlı idiler.— Ebubekir (r.a.) bu sırada konuşmuş ve sözü güzel etmişti. Sonra sahâbe ve muhâcirînden bir topluluk da konuşmuşlardı. Rasûlullah (s.a.) ise şöyle diyordu : Ey müslümanlar, bana fikir verin. Bunu sırf Ansârın durumunu öğrenmek için söylüyordu. Çünkü o gün halkın çoğunluğu ansârdan meydana geliyordu. Bunun üzerine Saîd İbn Muâz şöyle demişti : Ey Allah'ın Rasûlü, sanki sen bize ta'rîz eder gibisin. Seni hak peygamberi olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki; sen, bizi denize doğru göndersen ve kendin önümüzde denize dalsan; biz de seninle beraber denize dalardık ve içimizden bir kişi geriye kalmazdı. Biz, yarın düşmanımızla karşılaşmaktan korkmuyoruz. Çünkü biz, savaşta sabırlı ve düşmanla karşılaşmada sadâkatlı insanlarız. Umarız ki Allah; bizim senin istediğin gibi olmamızı sana gösterecektir. Sen, bizimle Allah'ın bereketi üzerine yürü. Hz. Peygamber, Sa'd'ın bu sözünden sevinip, mes'ûd olmuştu.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Ali İbn Hüseyn... Enes'ten rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.), Bedir'e hareket edeceği sırada müslümanlarla istişâre etti. Önce Hz. Ömer, ona fikirlerini bildirdi. Sonra sahâbenin hepsiyle istişâre etti. Ansâr'a dediler ki; ey ansâr topluluğu, sizi Rasûlullah (s.a.) istiyor. Onlar; biz, Hz. Peygambere İsrâiloğullarının Mûsâ'ya dedikleri gibi «Sen ve Rabbın gidin savaşın, biz burada oturanlardanız» demeyeceğiz. Seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn ederiz ki; bizi Berk el-Gımâd'a (Mekke'ye beş gecelik mesâfede ve Yemen'de bir yer adı) vuracak olsan senin arkandan giderdik. Bu hadîsi İmâm Ahmed... Enes İbn Mâlik'ten rivâyet etmiştir. Neseî ise Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla Humeyd'den rivâyet etmiştir. İbn Hibbân da Ebu

Ya'lâ kanalıyla Humeyd'den rivâyet eder. İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdullah İbn Ca'fer... Utbe İbn Abdüsselmâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) ashâbına savaşacak mısınız? demiş. Onlar; evet, biz İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'ya dedikleri gibi : Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız, demeyeceğiz. Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz de sizinle birlikte savaşanlardanız, diyeceğiz. O gün bu cevâbı veren Mikdâd İbn Amr el-Kindî (r.a.) idi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Vekî, Târık İbn Şihâb'dan nakletti ki; Mikdâd, Bedir günü Hz. Peygambere şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, biz İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'ya dedikleri gibi, «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz burada oturanlardanız» demeyeceğiz. Aksine; «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz de sizinle birlikte savaşanlardanız.» diyeceğiz. Ahmed İbn Hanbel bu yolla böyle rivâyet eder. Diğer bir yolla da şöyle rivâyet eder : Bize Esved İbn Âmir, Târık İbn Şihâb'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini anlatmış : Ben, Mikdâd'ı öyle bir manzarada gördüm ki; onun arkadaşı olmam, benim için onun ağırlığınca değerden daha sevimlidir. Rasûlullah (s.a.) müşriklere karşı müslümanları savaşa davet ederken, Mikdâd peygambere gelip dedi ki : Allah'a andolsun ki ey Allah'ın Rasûlü, biz İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'ya dedikleri gibi; «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız.» demeyeceğiz. Aksine senin sağında ve solunda, önünde, arkanda savaşacağız, demişti. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Ben, Rasûlullah (s.a.) ın yüzünün bu söz üzerine aydınlandığını ve sevinçle dolduğunu gördüm. Buhârî de bu hadîsi; el-Mağâzî ve et-Tefsîr bölümünde muhtelif yollarla rivâyet eder. Tefsîr kitâbındaki hadîsin metni şöyledir : Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Mikdâd, Bedir günü şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, biz sana İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ'ya dedikleri gibi, «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlarız.» demeyeceğiz. Aksine biz de seninle beraberiz, diyeceğiz. Bunun üzerine sanki Rasûlullah (s.a.) bu sözden sevinçle dolmuştu. Ayrıca Buhârî bu hadîsi Vekî kanalıyla... Târık'tan rivâyet eder. İbn Cerîr der ki : Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bize anlatıldığına göre; Hudeybiye günü müşriklerin müslümanların Kâ'be'de kurban kesmelerini ve hacc etmelerini engelledikleri sırada, Rasûlullah (s.a.) ashâbına şöyle demiş : Ben, kurbanları götürür ve Kâ'be'de keserim. Bunun üzerine Mikdâd İbn Esved demiş ki : Allah'a andolsun ki İsrâiloğullarından bir topluluk gibi olmayacağız. Hani onlar peygamberlerine; «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz, burada oturanlardanız» demişlerdi. Biz bunun aksine olarak; «Git, sen ve Rabbın savaşın. Biz de sizinle birlikte savaşanlardanız.» diyeceğiz. Rasûlullah'ın ashâbı bu sözü işitince; Hz. Peygamberin arkasında toplandılar. Eğer bu olay Hudeybiye günü cereyân etmişse aynı sözü Mikdâd'ın Bedir günü de söylemiş olması muhtemeldir.

«Demişti ki : Rabbım, ben ancak kendime ve kardeşime sahibim. Artık bizimle fâsıklar gürûhunun arasını ayır.» İsrâiloğulları savaşmaktan kaçınınca; Hz. Mûsâ, kızarak ve onların aleyhinde bedduâ ederek, «Rabbım, ben ancak kendime ve kardeşime sahibim» demişti. Onlardan hiç kimse bana itâat etmez. Allah'ın emrine bağlanmaz. Ben ve kardeşim Hârûn'dan başka hakka koşmazlar. Öyleyse «Artık bizimle fâsıklar gürûhunun arasını ayır.» Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki : Benimle onların arasında hükmünü ver, demektir. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbâs'tan böyle dediğini nakleder. Dahhâk ise; benim ve onların arasında hükmünü ver. Bizimle onların arasını aç, demek olduğunu bildirmiştir. Başkaları da, bizimle onların arasını ayır, demek olduğunu belirtmişlerdir.

(.....)

«Buyurmuştur ki : Orası onlara kırk yıl harâm edildi. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.» Mûsâ (a.s.) onları cihâda davet edince; İsrâiloğulları cihâddan yüz çevirdikleri için, Allah onların aleyhlerinde hüküm vererek kırk yıl oraya girmelerinin yasaklandığını ilân etti. Onlar, kırk yıl süreyle çölde bir çıkış yolu bulmaksızın başıboş dolaşıp durdular. Bu esnâda çok garîb şeyler oldu. Büyük hârikalar gerçekleşti. Allah onları, bulutla gölgelendirip üzerlerine kudret helvâsı ve bıldırcın eti gönderdi. Katı taştan akar su çıkardı. Bu taşı hayvanlarının üzerinde gittikleri yere taşıyorlardı. Hz. Mûsâ, asâsıyla taşa vurunca; taştan oniki göze fışkırıyordu. Her kabîle birinden içiyordu. Ve daha buna benzer Allah'ın İmrân oğlu Mûsâ'yı te'yîd ettiği mucizeler gerçekleşti. Orada Tevrât indirildi. Hükümler teşrî' kılındı. Ahid kubbesi yapıldı. Buna zaman kubbesi de denir.

Yezîd İbn Hârûn der ki : Esbât İbn Zeyd... Saîd İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, ben Abdullah İbn Abbâs'a bu âyeti sorduğumda Abdullah şöyle dedi, demiştir : Kırk yıl çölde kaybolup gittiler. Her gün sabah akşamı geziyorlar, bir yerde durmuyorlardı. Sonra Allah, onların üzerine bulutu gölgelik yaptı ve bıldırcın etiyle, kudret helvâsını gönderdi. Bu hadîs, fitneler hadîsinden bir parçadır. Sonra Hârûn (a.s.) vefât etti. Ardından da üç yıl sonra Mûsâ Kelîmullah vefât etti. Allah, aralarında Mûsâ oğlu İmrân'ın yerine halîfe olarak Yûşa' İbn Nûn'u peygamber yaptı. Bu esnâda İsrâiloğullarının bir çoğu öldüler. Yûşa' ve Kâlib'den başka kimsenin kalmamış olduğu söylenir. Bu sebeple bazı müfessirler derler ki : (فانها محرمة عليهم) «Orası onlara harâm edildi.» kavli üzerinde tâm olarak durmak lâzımdır. Sonra arkasından mansûb olarak (اربعين سنة) «kırk yıl yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar» diye mânâ vermek gerekir. Bu süre dolunca Yûşa İbn Nûn (a.s.) veya bu nesilden geriye kalmış olan diğer İsrâil peygamberleri, onları

Kudüs'e yöneltti. Kudüs'ü kuşattılar ve cum'a günü öğleden sonra Kudüs'ü fethettiler. Güneş batmak üzere iken sebt gününün girmesinden endîşe ederek, peygamberleri güneşe dedi ki; sen de me'mûrsun, ben de me'mûrum, gitme, biraz daha üzerimizde dur. Kudüs fethedilinceye kadar Allah, güneşi üzerlerine tuttu ve göndermedi. Ve Allah, Yûşa' İbn Nûn'a İsrâiloğullarının Kudüs'e girdikleri zaman, kapısından secde ederek girmelerini emretti ve hittâ (حطة) yani günâhlarımızı bağışla, demelerini bildirdi. Ama onlar, kendilerine emredilen şeyi değiştirerek arkaları üstü Kudüs'e girdiler. Ve bir arpa tanesi (حنطة) diye söyleniyorlardı. Bu husûs, Bakara sûresinde geçmişti.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Orası onlara kırk yıl harâm edildi. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar.» âyeti konusunda şöyle demiş : Onlar kırk yıl şaşkın şaşkın dolaştılar. Yaşı kırkı aşanlarla birlikte Hz. Mûsâ ve Hârûn çölde vefât ettiler. Kırk yıl geçince, Hz. Mûsâ'dan sonra işi ele almış olan Yûşa' İbn Nûn onları canlandırdı. Kudüs'ü fethettiren de odur. Ve onun için, bu gün cum'a günüdür, dediği nakledilir. Şöyle ki onlar, Kudüs'ü fethetmek üzere iken güneş batmaya yaklaştı. Cumartesi gecesi girerse sebt gününün girmesinden (Sebt gününde çalışmak harâm olduğundan) endîşe ederek güneşe; ben de me'mûrum, sen de me'mûrsun, dediği nakledilir. Bunun üzerine güneş batmamış, durmuş ve netîcede onlar, Kudüs'ü fethetmişti. Kudüs'te misli görülmemiş bir mal ve mülk buldular. Hz. Yûşa', buldukları şeyi ateşe atmalarını söylediyse de, kimse getirmedi. Bunun üzerine; siz hîle yapıyorsunuz, dedi ve her sıbtın reîsini çağırdı —ki bunlar oniki kişiydiler— onlardan bîat aldı ve her bir kişinin elini, kendi elinde birleştirdi. Ve dedi ki : Çalınan mal; senin yanındadır, onu çıkar. O, altından bir buzağı başı çıkardı. Yâkûttan gözleri, inciden dişleri vardı. Hz. Yûşa' kurbanla birlikte onu da koydu. Ateş gelip hepsini tüketti. Bu rivâyetin sahîh bir de şâhidi vardır.

İbn Cerîr Taberî bu âyetteki (فانها محرمة عليهم) kavlinin (اربعين سنة) ifâdesinin âmili olduğunu söyler ve İsrâiloğullarının çölde kaldıkları kırk yıl boyunca, Kudüs'e giremedikleri ve başıboş çölde dolaşıp durdukları görüşünü tercîh eder. Sonra da şöyle der : Nihâyet Mûsâ (a.s.) ile birlikte çıktılar. Allah onlara, mukaddes evin fethini müyesser kıldı. Sonra buna delil olarak der ki : Geçmişlerin haberlerini bilen bilginlerin icmâ'ına göre, Ûc İbn Unk'u öldüren Mûsâ (a.s.) dır. Ve der ki : Eğer Hz. Mûsâ'nın Ûc İbn Unk'u öldürmesi, çöle düşmezden önce olsaydı, İsrâiloğulları Amâlika'dan korkmazlardı. İşte bu olay da gösteriyor ki; Ûc İbn Unk'un öldürülmesi, çölden döndükten sonradır. Ve yine Taberî der ki : Ulemânın icmâ'ına göre; Bel'âm İbn Bâûrâ, Mûsâ (a.s.) nın aleyhindeki çağrıya uyarak zorba bir topluluk olan Amâlika'-

ya yardım etmişti. Bu olay, ancak çölden döndükten sonra olmuştur. Çünkü onlar, çölden evvel Mûsâ ve kavminden korkmuyorlardı. İbn Cerîr Taberî'nin istidlâl şekli böyledir. Sonra Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ'nın asâsı on zirâ' idi, Hz. Mûsâ on zirâ' sıçrayabildi ve boyu da on zirâ' idi. Hz. Mûsâ sıçradı ve ancak Ûc İbn Unk'un aşığına isâbet ettirebildi ve böylece onu öldürdü. Hattâ onun eğe kemiği, bir yıl boyunca Nil halkı tarafından köprü olarak kullanılmıştır. Kezâ Muhammed İbn Beşşâr, Ebu İshâk Nevf el-Bekkâlî'den şöyle dediğini nakleder : Ûc İbn Unk'un tahtı sekizyüz zirâ' idi. Hz. Mûsâ'nın boyu on zirâ', asâsı on zirâ' idi. On zirâ' da yerden yukarı fırlamıştı. Ancak böylece Ûc İbn Unk'un aşığına isâbet ettirebilmiş ve onu öldürmüştü. O, halkın üzerinden geçtiği bir köprü olarak kullanılmıştı.

«Artık sen fâsıklar gürûhu için tasalanma.» Bu da Hz. Mûsâ'yı tesellî içindir. Yani; sen, onlar hakkında üzülüp tasalanma. Ben onların aleyhinde ne hüküm vermişsem, onlar buna lâyık ve müstehaktırlar.

Bu kıssa, Yahûdîlerin rezâletlerini açığa çıkarmakta Allah'a ve Rasûlüne muhâlefet ederek, Allah'ın kendilerine emrettiği cihâd buyruğuna itâattan döndüklerini belirtmektedir. Düşmana karşı sabredip direnmek ve savaşmak onların nefislerine zor geldi. Halbuki aralarında Allah'ın Rasûlü, Kelîmi ve o günkü yaratıkların en seçkini olan Hz. Mûsâ vardı. Mûsâ onlara yardım ve zafer vaadediyordu. Ayrıca onlar; Allah'ın düşmanları Firavun'a nasıl eziyyet ve baskı yaptığını onu ve askerlerini denizde boğduğunu görmüşler ve bizzât yaşamışlardı. Gözlerinin önünde cereyân eden bu olayın üzerinden henüz çok zaman geçmemişti. İşe bakın ki, onlar, şimdi hazırlık ve savaş gücü bakımından Mısır diyârının onda biri nisbetinde dahi olmayan bir beldede savaşmaktan kaçınıyorlar. Böylece onların, özel ve genel davranışlarındaki çirkinlik ortaya çıkmış ve hiçbir örtünün kapatamayacağı rezâletleri meydana dökülmüştür. Ayrıca bunlar, bilgisizlik içerisinde yüzüyor, sapıklık içerisinde koşuyorlardı. Ve onlar, Allah'ın kin duyduğu ve düşman olduğu kimselerdi. Böyle olduğu halde «biz, Allah'ın çocukları ve dostlarıyız» diyorlardı. Allah; onların yüzünü çirkinleştirerek içlerinden bir kısmını domuzlar, bir kısmını maymunlar haline çevirdi ve onları la'netine müstehak ederek yakıcı ateşinin içerisine gönderdi. Orada sürekli kalmaları için hüküm verdi. Hamd Allah'a olsun ki; her yönden bu söylediklerini gerçekleştirmiştir.

İZÂHI

Güneşe «sen de me'mûrsun ben de me'mûrum, Allah'ım onu üzerimizde tut.» sözüne gelince Şeyh Muhyiddîn der ki : Kâdî İyâz şöyle

dedi : İnsanlar, burada söz konusu edilen güneşin tutulması konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları derler ki : Güneş geriye çevrilmiştir. Bazıları da durdurulmuştur, geriye çevrilmemiştir, derler. Denildi ki : Hareketi yavaşlatılmıştır. Bütün bunlar peygamberlerin mucizelerindendir. Kâdî İyâz der ki : Kendisinin üzerine güneş tutuklanan kişi Yûşa' İbn Nûn'dur. Kâdî İyâz der ki : Rivâyete göre, bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.) in üzerine de iki defa güneş tutulmuştur. Birisi Hendek savaşında ikindi namazını kılamayıp güneşin batması üzerine Allah Teâlâ güneşi geri getirmiş ve Hz. peygamber ikindi namazını kılmıştır. Tahâvî, bu olayı naklettikten sonra, hâdisenin râvîleri güvenilir râvîlerdir, demiştir. İkincisi, mi'râc gecesinin sabahında kervânın güneşin batışıyla geldiğini haber vermesi üzerine kervânın beklenilmesi sırasında olmuştur. Bunu da Yûnus İbn Bükeyr zâid hadîslerde İbn İshâk'ın Sîret'inden nakletmiştir. Vehb İbn Münebbih der ki : Sonra Yûşa' İbn Nûn öldü ve Efratın dağına gömüldü. Yüzyirmialtı yaşındaydı. Onun yönetimi, Hz. Mûsâ'dan sonra yirmiyedi sene olmuştu. Denildi ki, Erîha şehrini fetheden Mûsâ Aleyhisselâm'dır. Yûşa' İbn Nûn da, İsrâil oğullarından kalanlarla beraber önde yürümüştü. Yûşa', şehre girmiş ve azgınlarla savaşmıştı. Sonra oraya Hz. Mûsâ girmiş ve Allah'ın dilediği bir müddet orada ikâmet etmişti. Sonra Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'nın canını almıştı. Kimse o'nun kabrinin nerede olduğunu bilmez. Bu, kavillerin en doğrusudur. Çünkü bilginler, Ûc İbn Unk'u öldürenin Hz. Mûsâ olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir. Bu görüş, aynı zamanda Taberî'nin tercîh ettiği görüştür. Taberî Süddî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Mûsâ kavmine kızdı ve onların aleyhinde beddua ederek; Rabbım, ben kendimden ve kardeşimden başkasına sahip değilim, dedi ve bu âyeti sonuna kadar okudu. Allah Azze ve Celle de buyurdu ki; Onların oraya girmeleri, kendilerine yasaklanmıştır. Kırk yıl boyunca çölde dolaşacaklardır. Onlar çöle sürülünce, Mûsâ pişmân oldu. Kendisine itâat eden kavmi Mûsâ'ya gelerek dediler ki; ey Mûsâ bize ne yaptın? Onlar çölde kaldılar. Çölden çıkınca bıldırcın eti ve kudret helvâsı üzerlerinden alındı. Bu sırada Mûsâ ile Ûc İbn Unk karşılaştılar. Hz. Mûsâ on zirâ' sıçradı. Asâsı da on zirâ' idi. Kendisinin boyu ise, on zirâ' idi. Ancak böylece Ûc İbn Unk'un aşığına isâbet ettirebildi ve onu öldürdü. Taberî der ki : Eğer Hz. Mûsâ Ûc İbn Unk'u çöle düşmesinden önce öldürmüş olsaydı, İsrâil oğulları cesâretsizlik göstermezlerdi. Çünkü Ûc İbn Unk, azgınların en büyüklerindendi. Nûn'dan rivâyet edilir ki, o şöyle demiş : Ûc İbn Unk'un tahtı sekizyüz zirâ' idi. Eskilerin haberlerini bilenler derler ki, Bel'âm İbn Bâurâ, Mûsâ Aleyhisselâm'ın duâsında azgınlara yardımcı olanlardandı. Çünkü o, ism-i A'zam'ı biliyordu. Mûsâ Aleyhisselâm onun hakkında da duâ etti. İnşâallah onun kıssası A'râf sûresinde gelecektir. (Hâzin, Lübâb, II, 266 - 267).

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ
لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ
يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ
فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ
فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ
يُوَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَىٰ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ
أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

27 — Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat. Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı da; birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. O: Andolsun seni öldüreceğim, deyince, (kardeşi) : Allah, ancak müttakîlerden kabul eder, demişti.

28 — Beni öldürmek için elini bana uzatırsan; ben, seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Muhakkak ki ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.

29 — Dilerim ki, sen benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip cehennemliklerden olasın. Zâlimlerin cezâsı da budur.

30 — Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü de, hüsrâna uğrayanlardan oldu.

31 — Sonra Allah, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için, ona yeri eşeleyen bir karga gösterdi. Yazıklar olsun bana, bu karga gibi bile olmaktan âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim, dedi. Pişmânlık duyanlardan oldu.

Hz. Âdem'in İki Oğlu

Allah Teâlâ; zulmün, kıskançlığın, vahîm âkıbetini; Hz. Âdem'in soyundan gelen iki oğlunun —Cumhûr'un kavline göre bunlar; Hâbîl ve Kâbîl'dir.— hikâyesini anlatarak bildiriyor. Hâbîl ile Kâbîl'den birinin diğerine nasıl saldırdığını, zulüm ve kıskançlık yüzünden Allah'ın diğerine lutfettiği nimeti çekemeyip öldürdüğünü ve Allah'a sunduğu kurbanı kabul etmesini istemediğini anlatıyor. Böylece öldürülen, günâhları yok olup cennete gitmiş, öldüren de dünya ve âhirette hüsrâna mahkûm olarak kaybetmiştir.

«Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat.» Domuzdan ve maymundan arkadaşları bulunan Yahûdîlere ve benzerlerine Âdem'in iki oğlunun; Hâbîl ve Kâbîl'in haberini naklet. Nitekim bu haberi selef ve haleften bir çokları nakletmişlerdir. «Doğru olarak.» Yani yalan ve karışıklığa yer vermeden, vehim ve tebdîl, arttırma ve eksiltmeye mahal bırakmaksızın olduğu gibi, apaçık anlat. Nitekim aynı anlamda Allah Teâlâ; «Doğrusu bunlar apaçık kıssalardır.» buyurmakta; «Sana onların kıssalarını hak üzere anlatırız» demektedir. Kezâ; «Bu, Meryem oğlu Îsâ'nın hak sözüdür» diyerek aynı ifâdeyi kullanmıştır.

Selef ve haleften birçok kişinin zikrettiğine göre; Hâbîl ile Kâbîl'in kıssası şöyle cereyân etmişti : Allah Teâlâ, zarûret hali mevcûd olduğu için Hz. Âdem'in erkek çocuklarının kız çocuklarıyla evlenmesini emretmişti. Ve söylendiğine göre; Hz. Âdem'in, her batından bir erkek bir de dişi çocuğu doğuyordu. Ve bir batındaki dişiyi, öbür batındaki erkekle evlendiriyordu. Hâbîl'in bacısı çirkin, Kâbîl'in bacısı ise güzeldi. Kâbîl, öz kardeşini tercih etmek istedi. Hz. Âdem ise buna müsâade etmedi. Ancak Allah'a bir kurban takdîm etmeleri gerektiğini; kimin kurbanı kabul edilirse, Kâbîl'in bacısının ona âit olacağını bildirdi. Hâbîl ve Kâbîl kurbanlarını sundular. Hâbîl'in kurbanı kabul edildi. Kâbîl'inki edilmedi. Ve netice, Allah'ın kitâbında anlattığı gibi oldu.

Süddî, Ebu Mâlik ve Ebu Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan, Hürre kanalıyla da İbn Mes'ûd'dan ve Hz. Peygamberin ashâbından bir topluluktan nakleder ki; Hz. Âdem'in erkek çocuğuyla beraber bir de kız çocuğu doğardı ve Âdem bir batındaki kızla diğer batındaki erkeği evlendirirdi. Nihâyet adı Hâbîl ve Kâbîl olan iki oğlu dünyaya geldi. Kâbîl, tarımla uğraşırdı. Hâbîl ise mülk sahibi idi. Kâbîl yaşça büyüktü ve onun bacısı Hâbîl'in bacısından daha güzeldi. Hâbîl, Kâbîl'in bacısıyla evlenmek istedi. Kâbîl buna engel olarak; o benim kızkardeşimdir, benimle birlikte doğdu ve senin kız kardeşinden daha güzeldir. Bu sebeple onunla evlenmeye ben daha çok hak sahibiyim, dedi. Babası onun Hâbîl'le evlenmesini emretmişti. Ancak Kâbîl kabul etmedi. Bunun üzerine iki kardeş Allah Azze ve Celle'ye birer kurban takdîm ede-

rek hangisinin daha haklı olduğunu öğrenmek istediler. Hz. Âdem ortada yoktu. Mekke'ye gelmiş, Kâ'be'ye hizmet ediyordu. Allah Azze ve Celle buyurdu ki : Benim; yeryüzünde bir evim olduğunu biliyor musun? Âdem; Allah'a andolsun ki hayır, dedi. Cenâb-ı Hak, Benim Mekke'de bir evim var. Buraya gidiver, buyurdu. Hz. Âdem gökyüzüne, bir süre çocuğumu yanına emânet al, dedi. Gökyüzü, bundan kaçındı. Yeryüzüne dedi. O da kaçındı. Dağlara dedi. Onlar da kaçındılar. Kâbîl'e dedi. O peki git ve dön, âileni istediğin gibi yanında bulursun, dedi. Hz. Âdem gidince; Kâbîl, Hâbîl'e karşı öğünerek; ben ona daha lâyıkım, çünkü o, hem benim süt kardeşim, hem de ben senden daha büyüğüm ve babanızın yerine geçecek büyük oğluyum, dedi. Kâbîl bir kurban verdi. Hâbîl de yağlı bir keçi kurban etti. Kâbîl; bir bağ sümbül verdi ve ondan büyük bir başak buldu. O başağı ovalayarak yedi. Bunun üzerine ateş indi ve Hâbîl'in kurbanını aldı. Kâbîl'in kurbanını olduğu gibi bıraktı. Kâbîl kızarak; ya seni öldürürüm, ya da kız kardeşimle evlenemezsin, dedi. Hâbîl ise; Allah, ancak kendisinden korkanların kurbanını kabul eder, dedi. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Muhammed... İbn Huşeym'den rivâyet etti ki; o, şöyle demiş : Saîd İbn Cübeyr'le birlikte bulunuyordum. O, bana nakletti ki; İbn Abbâs şöyle demiş : Allah kişinin kendi ikizi olan kızkardeşini nikâhlamasını yasaklamış ve öbür kardeşleriyle nikâhlanmasını emretmişti. Ve Hz. Âdem'in bir karında; biri erkek biri kız iki çocuğu oluyordu. İşte bu sırada çok güzel bir kızı oldu. Onun karşısında çok çirkin bir kızı daha oldu. Çirkin kızın erkek kardeşi dedi ki; kızkardeşini benimle nikâhla. Ben de kızkardeşimi seninle nikâhlayayım. O, hayır, ben kızkardeşimi almaya senden daha çok hak sahibiyim, dedi ve bir kurban kesti. Ne var ki oğlak sahibinin kurbanı kabul edilmiş, ekin sahibinin kurbanı kabul edilmemişti. Bunun üzerine o da oğlak sahibini öldürmüştü. Bu hadîsin isnâdı kuvvetlidir.

Bana babam, Ebu Seleme kanalıyla... İbn Abbâs'tan nakletti ki, o, «Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı.» âyeti konusunda şöyle demiş : Her ikisi de birer kurban sundu. Koyun sahibi ak, büyük gözlü, boynuzlu bir koyun getirdi. Tarla sahibi ise ölçüye tartıya gelmez bir yiyecek getirdi. Allah koyunu kabul etti ve onu cennete kırk koyun olarak sakladı. İşte Hz. İbrâhîm'in kestiği koç, bunlardan birisidir. Bu rivâyetin de isnâdı sahîhtir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Beşşâr... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etti ki; Hz. Âdem'in kurban sunan oğullarından birisinin kurbanı kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Bunlardan birisi tarla, diğeri de koyun sahibi idi. Her ikisi de birer kurban sunmakla emrolunmuşlardı. Koyun sahibi olan, koyunlarının en güzelini, en semizini ve en üstününü takdîm etti. Bunu yaparken gönül hoşnûdluğu ile ya-

pıyordu. Tarla sahibi olan ise ekininin en kötüsünü ve atıntısını takdîm etti. Hem de gönül hoşnûdluğu içinde değildi. Allah Azze ve Celle, koyun sahibinin kurbanını kabul etti, tarla sahibinin kurbanını kabul etmedi. İşte bunların hikâyesi, Allah'ın kitâbında anlatılan hikâyedir. Abdullah İbn Amr der ki : Ben Allah'a and içerim ki; öldürülen, diğerinden daha güçlü idi. Ancak o, sakındığı için kardeşine el uzatmadı. Kıssacı Medîne'li İsmâîl İbn Râfi' der ki : Hz. Âdem'in iki oğlu kurban sunmakla emrolunduğunda; birisi koyun sahibiydi. Sürüsü içerisinde en semiz bir koyunu vardı ki onu çok severdi. Hattâ geceleri onu beraberinde taşırdı. Öyle ki ondan daha sevimli hiçbir malı olmamıştı. Kurban takdîm etmekle emrolununca Allah Azze ve Celle'ye bu en sevdiği kurbanı sunmuştu. Ve Allah da onu kabul etti. Bu kurban cennette yayılıp geziniyordu. Ta ki İbrâhîm (a.s.) e fidye olarak gönderildi. Bunu İbn Cerîr rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam Muhammed İbn Ali'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Âdem, Hâbîl ve Kâbîl'e dedi ki : Rabbım bana ahdetti ki, soyumdan bir kişi meydana gelirse, bir kurban takdîm edecek. Siz birer kurban takdîm edin ki, sizin kurbanlarınız kabul olunursa benim gönlüm aydın olsun. Bunun üzerine her ikisi de kurban sundular. Hâbîl'in koyunları vardı. O, koyunlarının en yengel olanını, malının en iyisini takdîm etti. Kâbîl'in ise ekinleri vardı. O da ekinlerinin bayatını takdîm etti. Hz. Âdem ikisini ve kurbanlarını da alarak dağa çıktı ve kurbanlarını oraya yerleştirdi. Sonra üçü birden oturdular. Ve kurbanlara bakıyorlardı. Allah, bir ateş gönderdi. Kurbanların üzerine yaklaşınca bir boyun çıktı ve Hâbîl'in kurbanını aldı, Kâbîl'inkini bıraktı. Sonra her üçü birlikte oradan ayrıldılar. Hz. Âdem Kâbîl'e Allah'ın buyruğunu bildirdi. Ve dedi ki : Ey Kâbîl, yazıklar olsun sana. Senin kurbanın yerinde bırakıldı. Kâbîl dedi ki : Sen onu sevdin, kurbanının üzerine duâ ettin de onun kurbanı kabul edildi, benimki bırakıldı. Kâbîl Hâbîl'e de dedi ki : Ancak seni öldürmeliyim ki, senden kurtulayım. Babam senin için duâ etti, kurbanının üzerinde ibâdet etti. Bunun üzerine senin kurbanın kabul edildi. Hep Hâbîl'i ölümle tehdîd ediyordu. Nihâyet bir gece; Hâbîl, sürüsünün yanında geceledi. Âdem dedi ki; ey Kâbîl, kardeşin nerede? O; sen, beni ona bekçi olarak mı göndereceksin? Bilmiyorum, dedi. Hz. Âdem; ey Kâbîl, yazıklar olsun sana, çık ve kardeşini ara, dedi. Kâbîl kendi kendine, bu gece onu öldürürüm, dedi ve yanına bir demir aldı. Hâbîl dönmek üzereyken, kendisini karşıladı ve dedi ki : «Ey Hâbîl, senin kurbanın kabul edildi, benimki reddedildi, artık seni öldüreceğim. Hâbîl dedi ki : Ben, malımın en güzelini takdîm ettim. Sen ise, malının en kötüsünü sundun. Allah, ancak güzel olanı ve müttakîlerin kurbanını kabul eder. Hâbîl böyle deyince, Kâbîl kızdı. Demiri kaldırıp başına indirdi. Hâbîl dedi ki : Ya-

zıklar olsun sana ey Kâbîl, sen Allah'a karşı ne yapacaksın? Amelinin cezâsını nasıl çekeceksin? Kâbîl, Hâbîl'i öldürüp bir çukura attı ve üzerine toprak yığdı.

Muhammed İbn İshâk, eski kitapları bilen bazı ilim erbâbından naklctti ki; Hz. Âdem; oğlu Kıyn (Kâbîl) e Hâbîl'in ikiz kızkardeşiyle evlenmesini emretti. Hâbîl'e de Kıyn'in ikiz kardeşiyle evlenmesini emretti. Hâbîl bunu kabul edip râzı oldu. Ama Kıyn, karşı çıkarak reddetti. Hâbîl'in kardeşini istemedi. Ve Hâbîl yerine kendi ikiz kızkardeşiyle evlenmek istedi. Sonra dedi ki : Biz cennette doğduk, o ikisi ise yeryüzünde doğdu, ben kızkardeşime daha çok lâyıkım. Eskilerin kitâbını bilen bazı ilim erbâbı dediler ki : Kıyn'in kız kardeşi, insanların en güzeli idi. Bunun için onu kardeşinden kıskandı ve kendisi almak istedi. Hangisinin doğru olduğunu en iyi Allah bilir. Kâbîl'e babası dedi ki : Yavrucağızım, o senin için helâl değildir. Kâbîl, babasının sözünü dinlemek istemedi. Babası dedi ki : Yavrucağızım, öyleyse bir kurban takdîm et. Aynı şekilde kardeşin Hâbîl de bir kurban takdîm etsin. Hanginizin kurbanı kabul edilirse o, kıza daha lâyıktır. Kıyn, toprağı ekmekle meşgûldü. Hâbîl ise, sürü otlatıyordu. Kıyn, buğday sundu. Hâbîl ise, koyunlarının en güzellerinden bir seçme koyun sundu. —Bazıları da derler ki; Sığır kurban etti. – Allah Teâlâ, beyaz bir ateş gönderdi ve bu ateş Hâbîl'in kurbanını yedi, Kıyn'in kurbanını bıraktı. Böylece kabul edilecek kurban yerini bulmuş oluyordu. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder.

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen der ki : Hz. Âdem'in çocuklarının zamanında sadaka olarak verilecek bir fakîr bulunmadığı için kişi, ancak kurban takdîm ederdi. Âdem'in iki oğlu oturuyorlardı; bir kurban sunsak, dediler. Kişi kurban takdim ettiği zaman, Allah hoşnûd olursa; onun üzerine bir ateş gönderir ve ateş o kurbanı yerdi. Allah hoşnûd olmazsa ateş sönerdi. Her ikisi de birer kurban takdîm ettiler. Onlardan birisi çoban, diğeri çiftçi idi. Çoban olan, koyunlarının en semizini ve en güzelini takdîm etti. Çiftçi olan, ekinlerinin bir kısmını sundu. Ateş geldi ve ikisi arasına indi, koyunu yedi, ekini bıraktı. Hz. Âdem'in oğlu bunun üzerine kardeşine dedi ki : Sen, insanlar arasına girip de kendi kurbanının kabul edildiğini benim kurbanımın ise reddedildiğini söyleyecek misin? Hayır, Allah'a andolsun ki, halk sana ve bana bakıp da senin benden daha hayırlı olduğunu söylememelidir. Öyleyse seni öldürürüm. Kardeşi ona günâhım nedir? Allah, ancak müttakîlerin kurbanını kabul eder, dedi. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder.

Bu rivâyet; kurbanın, sebepsiz yere ve bir kadın meselesi olmadan takdîm edilmesi gerektiğini ortaya koyuyor. Halbuki daha önce zikrettiğimiz bir cemâat, bunun bir kadın meselesi şeklinde olduğunu belirtmişti ki; Kur'an'ın zâhirinden de anlaşılan budur. «Hani ikisi birer

kurban sunmuşlardı da, birininki kabul edilmiş, diğerinin ki kabul edilmemişti. O, andolsun ki seni öldüreceğim, deyince; kardeşi, Allah ancak müttakîlerden kabul eder, demişti.» Âyetin akışı, biri diğerine kızdığı ve onun kurbanının kabul edilmesini kıskandığı için aleyhinde harekete geçmiş olmasını gerektirmektedir. Cumhûr katında şöhret bulan görüş uyarınca koyun kurban eden Hâbîl, yemek kurban eden de Kâbîl'dir. Hâbîl'in koyunu kabul edilmişti. Hattâ İbn Abbâs ve diğerleri derler ki : İsmâîl peygamberin yerine kurban edilen koç bu idi. Bu görüş uygundur. Ama en iyisini Allah bilir. Kâbîl'in kurbanı kabul edilmemişti. Selef ve haleften birçok kişinin görüşü budur. Mücâhid'in de meşhûr olan görüşü böyledir. Lâkin İbn Cerîr, Mücâhid'in; ekin kurban eden Kâbîl idi ve onun takdîmi kabul edilmişti, dediğini rivâyet ederse de bu; meşhûr olan görüşün tersidir. Öyle sanıyorum ki bunu, iyice kaydetmemiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

«Allah ancak müttakîlerden kabul eder.» Yani fiiliyle Allah'tan korkanlarınkini kabul eder. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Temîm'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Ebu Derdâ'nın şöyle dediğini duydum : Allah'ım benim beş vakit namazımı kabul ettiğini kesin olarak bilmem; bana dünyada bulunan her şeyden daha sevimlidir. Çünkü «Allah ancak müttakîlerden kabul eder.» buyuruyor. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Meymûn İbn Ebu Hamza'dan rivâyet etti ki; o, şöyle demiştir : Ben Ebu Vâil'in yanında oturuyordum. O sırada yanımıza Muâz'ın arkadaşlarından Ebu Afîf denilen bir adam geldi. Şakîk İbn Seleme ona dedi ki : Ey Ebu Afîf, bize Muâz İbn Cebel'den söz eder misin? O, peki, dedi. Ben Muâz'ın şöyle dediğini duydum : İnsanlar bir köşede tutuklanırlar. Bu sırada bir münâdî, müttakîler nerdedir? diye seslenir. Onlar kalkarlar. Rahmân'ın sığınağına giderler. Allah, onlarla kendi arasına perde germez ve onlardan gizlenmez. Ben dedim ki; müttakîler kimlerdir? O, müttakîler, şirkten ve putlara tapmaktan çekinip, samîmî ibâdete koşan bir topluluktur ki; onlar cennete giderler, dedi.

«Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Muhakkak ki ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.» Müttakî olması sebebiyle, Allah'ın kurbanını kabul ettiği sâlih kardeşi Kâbîl'e böyle diyor. Kardeşi kendisini suçsuz yere ölümle tehdîd edince o : «Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam.» diyor. Ben, senin yaptığın kötü harekete mukâbele etmem. Çünkü mukâbele edecek olursam, ikimiz de aynı şekilde suçlu oluruz. «Ben, âlemlerin Rabbı olan Allah'tan korkarım.» diyor. Senin yapmak istediğin gibi yapmaktan Allah'a sığınırım. Bu sebeple sabreder ve her şeyi hesaplarım. Abdullah İbn Amr der ki : Allah'a yemîn ederim ki; o, öbüründen daha güçlü idi. Lâkin tak-

vâsından dolayı mukâbele etmekten kaçınmıştı. Bu sebeple Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğu sâbittir :

إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا، فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ قَالَ فَقُلْتُ، أَوْ قِيلَ : يَا رَسُولَ اللهِ هَـٰذَا الْقَاتِلُ . فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ ؟ قَالَ « إِنَّهُ قَدْ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ

İki müslüman, kılıçlarıyla yüzyüze gelirlerse; öldüren de, öldürülen de ateştedir. Râvî veya orada bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü, öldürenin ateşte olması doğru. Ya öldürülenin durumu ne oluyor? dediler veya denildi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : O da arkadaşını öldürmek istiyordu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Kuteybe İbn Saîd... Bükeyr İbn Abdullah'dan nakletti ki; Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Hz. Osmân fitnesi esnâsında şöyle demiştir : Ben şehâdet ederim ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Öyle fitne gelecek ki; o günde oturan, ayakta durandan daha hayırlı olacaktır. Ayakta duran, gezenden daha hayırlı olacaktır. Gezen, koşandan daha hayırlı olacaktır. İster misin o benim evime girsin ve öldürmek üzere bana elini uzatsın? dedim. O da, Âdem'in oğlu gibi ol, karşılığını verdi. Kezâ Tirmizî, Kuteybe İbn Saîd'den bu hadîsi rivâyet eder ve; hasen hadîstir, der. Ayrıca Ebu Hüreyre Habbâb İbn Eret, Ebu Bükre, İbn Mes'ûd, Ebu Vâkid, Ebu Mûsâ ve Hz. Âişe de aynı şekilde rivâyet ederler. Bazıları da Leys İbn Sa'd'dan rivâyet ederek isnâdda bir başka adamı eklerler. Hâfız İbn Asâkîr bu eklenen kişinin, Hüseyn el-Eşcaî olduğunu söyler. Ben derim ki : Bu hadîsi Ebu Dâvûd kendi tarîkıyla... Hüseyn İbn Abdurrahmân el-Eşcaî'den nakletti : O, Sa'd İbn Ebu Vakkâs der ki; ben, ey Allah'ın Rasûlü, ya evime girer ve beni öldürmek üzere elini uzatırsa? diye sordum. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü; Âdem'in oğlu gibi ol, buyurarak «Beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam.» âyetini okudu. Eyyûb el-Sahtiyânî der ki : Bu ümmetten bu âyeti ilk benimseyen Affân oğlu Osmân (r.a.) dır. İbn Ebu Hâtim de bunu rivâyet eder.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Merhûm... Ebu Zerr (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir merkebe bindi, beni de terkisine aldı ve dedi ki : Ey Ebu Zerr; insanlara şiddetli bir kıtlık geliverse ve sen yatağından çıkıp mescidine gidemiyecek olsan nasıl yaparsın? Ebu Zerr diyor ki; ben, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlullah buyurdu ki : İffetli ol. Sonra şöyle dedi : Ey Ebu Zerr ister misin ki, insanlara şiddetli bir ölüm geliversin? Ve kulun evi kabri olsun. O zaman ne yaparsın? Ben dedim ki; Allah ve Rasûlü

bilir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sabret. Sonra devâm etti. Ey Ebu Zerr, ister misin ki, insanlar birbirini öldürsünler. Ve netîcede Ahcâr el-Zeyt (Medîne'de' bir yer) kanla dolsun. O zaman ne yaparsın? Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Evinde otur ve kapını üstüne kilitle. Ebu Zerr der ki : Ya evimde kendi halime terkedilmezsem? dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sen kendilerinden olduğun kişilerin arasına gir ve onlardan ol. Ebu Zerr der ki; silâhımı alayım mı? dedim. Buyurdu ki : O takdîrde sen de onların bulunduğu duruma iştirâk etmiş olursun. Fakat kılıçların parıltısının seni korkutmasından endîşe edersen; örtünün bir yanını yüzüne kapa ki, senin ve onun günâhını engellemiş olasın. Müslim ve Neseî dışındaki Sünen ehli, muhtelif yollarla Abdullah İbn Sâmit'ten bu hadîsi rivâyet ederler. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce ise Hammâd İbn Zeyd kanalıyla... Abdullah İbn Sâmit'ten ve Ebu Zerr'den benzer bir rivâyeti naklederler. Ebu Dâvûd der ki; Müşa's bu hadîste Hammâd İbn Zeyd'den başkasını zikretmedi.

İbn Merdûyeh der ki : Bana Muhammed İbn Ali... Rebî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz, Huzeyfe'nin cenâzesinde idik. Bir adamın; ben, Rasûlullah'tan duyduğunu söyleyen bir adamdan işittim ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Eğer siz savaşırsanız, evimin en uzak köşesine gider, kapanırım. Bir kişi bana gelecek olursa; ona işte bu, senin ve benim günâhımın karşılığıdır. Ben Âdem'in iki oğlunun hayırlısı gibi olacağım derim, buyurmuş.

«Dilerim ki, sen benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip, cehennemliklerden olasın. Zâlimlerin cezâsı budur.» İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Süddî; âyetin beni öldürmenin günâhı ve daha önce kendi günâhın anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Başkaları da dediler ki : Hâbîl; sen, benim günâhımı yüklenip hatâmı sırtlayasın. Ve böylece beni öldürdüğün için kendi günâhını da yüklenesin, demek istemiştir. Mücâhid'in söylediğini bir yerde gördüm. Ancak ğalat olmasından korkarım. Çünkü sahîh rivâyet, bunun hilâfınadır. İbn Cerîr Taberî bununla demek istiyor ki; Süfyân es-Sevrî'nin Mansûr kanalıyla Mücâhid'den naklettiği «Sen benim günâhımı da» yani beni öldürmekten dolayı işlemiş olduğun günâh ve «kendi günâhını da» daha önce işlemiş olduğun günâhları da «yüklenip cehennemliklerden olasın.» Îsâ da İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den benzer bir rivâyeti nakleder. Şibil, Ebu Necîh kanalıyla Mücâhidden nakleder ki; o, bu ifâdenin şu mânâya geldiğini söylemiştir : Benim günâhlarımın ve kanımın, senin üzerinde olmasını istiyorum. Böylece sen, her ikisini birlikte yüklenmiş olacaksın.

Ben derim ki; bu konuda insanlar, bu tür sözleri vehm olarak uy-

durmakta ve aslı astarı olmayan hadîsler zikretmektedirler. Buna göre; kâtil, maktûlün üzerinde hiçbir günâh bırakmaz imiş. Ebu Bekr el-Bezzâr buna benzeı bir hadîs rivâyet ederse de, bu hadîs onun değildir. Onun rivâyeti şöyledir : Bize Amr İbn Ali... Hz. Âişe (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) : Ölümün acısı, hangi günâhın üzerinden geçerse onu siler, buyurmuştur. Bu hadîs, bu şekliyle sahîh değildir. Eğer sahîh olsaydı; bu, Allah Teâlâ'nın; ölüm acısını çekmesi sebebiyle öldürülenin, bütün günâhlarını bağışlayacağı anlamına gelirdi. Maktûlün günâhlarının kâtile yüklenmesine gelince; böyle bir şey olamaz. Ancak bu husûs, bazı şahıslarda aynı zamanda birleşebilir. Şöyle ki; mahşer gününde maktûl, kâtilden kanını taleb eder. Ve kâtilin iyiliklerinden alınarak --zulme uğradığı miktarıyla— maktûle verilir. Eğer kâtilin iyiliği tükenirse ve maktûl hakkını yeterince almamış olursa; maktûlün günâhından alınarak kâtile yüklenir. Belki de maktûlün arta kalan günâhı, kâtilin üzerine yüklenir. Bu şekliyle hadîsin, bütün zulümler için geçerli olması sahîhtir. Bilindiği gibi, katl, zulümlerin en büyüğü ve en ağırıdır. En iyisini Allah bilir.

İbn Cerîr Taberî der ki; Bu sözün doğrusu, şöyle denmesi ve âyetin şöyle te'vîl edilmesidir : (Hâbîl dedi ki :) Ben, senin beni öldürme suçundan vazgeçmeni istiyorum. İşte âyetteki «Dilerim ki sen benim günâhımı da» kavlinin mânâsı budur. «Kendi günâhını da.» kavline gelince; bu, onun öldürme suçundan ayrı olan günâhıdır ki; Allah Azze ve Celle'ye karşı diğer amellerinde işlemiş olduğu günâhlardır. Biz, bu görüşün doğru olduğunu söylüyoruz. Çünkü te'vîl ehlinin bu konuda icmâ'ı vardır. Ayrıca Allah Azze ve Celle, her iş yapanın işine göre lehinde veya aleyhinde mükâfât alacağını haber vermiştir. Allah'ın mahlûkâtı hakkındaki hükmü bu olursa; öldürülenin günâhlarının kâtile yüklenmesi, câiz olmayacaktır. Kâtil ancak kendisi için yasak olan öldürme suçundan ve öldürdüğü kişinin işlemiş olduğu suçlardan değil, kendisinin işlemiş olduğu diğer suçlardan dolayı sorumlu tutulabilir. Taberî'nin ifâdesi budur. Ancak burada o, özetle şöyle bir suâl îrâd etmektedir : Hâbîl; kardeşi Kâbîl'in kendisini öldürmesi ve yine kendisinin işlemiş olduğu suçları yüklenmesini nasıl istemiş olabilir? Halbuki onun kendisini öldürmesi yasak idi. Ve Taberî özetle bu soruya şöyle cevâb vermiştir : Hâbîl; kardeşi kendisini öldürse de, kendisinin onu öldürmeyeceğini kardeşine haber vermiştir. Her hâlükârda öldürülse bile suçun kendisinde değil, kardeşinde olmasını taleb ederek bu işten elini çekmiştir. Ben derim ki; bu söz öğüt alan için öğüt, zorlanan için de zorlamadır. Bunun için Hâbîl «Dilerim ki sen benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip cehennemliklerden olasın. Zâlimlerin cezâsı da budur.» demiştir. İbn Abbâs der ki : Onu ateşle korkutmuş ama o korkup vazgeçmemiştir.

«Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü de hüsrâna uğrayanlardan oldu.» Nefsi ona, kardeşini öldürmeyi hoş gösterdi. Teşvîk ve tahrîk etti. O da bu öğüt ve korkutmadan sonra çekinmeden kardeşini öldürdü. Ebu Ca'fer el-Bâkır'dan —ki bu, Muhammed İbn Ali İbn Hüseyn'dir— Kâbîl'in Hâbîl'i elindeki demirle öldürdüğü rivâyeti yukarda geçmişti. Süddî de, Ebu Mâlik ve Ebu Sâlih kanalıyla İbn Abbâs'tan, Mürre kanalıyla Abdullah'tan ve peygamberin ashâbından bazısından nakletti ki; onlar, «Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürdü.» âyeti konusunda şöyle demişlerdir : Onu öldürmek için aradı. Çocuk ondan kaçarak dağların tepesine çıktı. Bir gün sürüsünü otlatırken yanına geldi. Hâbîl uyuyordu. Kâbîl, bir kayayı kaldırdı ve onunla kardeşinin başını ezdi. Böylece Hâbîl öldü. Onu dağ başında olduğu gibi terk edip gitti. Bunu İbn Cerîr rivâyet eder. Ehl-i Kitâb'tan bir kısmı da derler ki : Kâbîl, Hâbîl'i boğarak ve vahşî hayvanların öldürülmesi gibi sıkarak öldürdü. İbn Cerîr der ki : Kâbîl, Hâbîl'i öldürmek isteyince, boynunu büküyordu. İblîs, onun karşısına geçip bir hayvanı aldı ve hayvanın başını taşın üzerine koydu. Sonra bir başka taş alıp hayvanın başına vurdu. Ve onu öldürdü. Bunu gören Âdem'in oğlu da kardeşine aynı şeyi yaptı. İbn Ebu Hâtim de bunu rivâyet etti.

Abdullah İbn Vehb, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den, o da babasından rivâyet eder ki; babası şöyle demiş : Kâbîl, Hâbîl'i öldürmek üzere başından tuttu ve yere yatırdı. Başını sıkıyor, kemiklerini eziyor ve nasıl öldüreceğini bilmiyordu. Bu sırada İblîs (Aleyhi'l-la'ne) geldi ve onu öldürmek mi istiyorsun? dedi. Kâbîl; evet, deyince o; şu kayayı al ve başına çal, dedi. Kâbîl kayayı aldı ve başına fırlatarak Hâbîl'in başını ezdi. Sonra İblîs, koşarak Hz. Havvâ'nın yanına geldi ve; ey Havvâ; Kâbîl, Hâbîl'i öldürdü, dedi. Hz. Havvâ ona; vay sana ölüm de neymiş? dedi. Şeytân; artık o yemez, içmez, kımıldamaz, dedi. Havvâ, ölüm bu mu? dedi. Şeytân, evet deyince, o, yüksek sesle bağırıp çağırmaya başladı. Nihâyet Hz. Âdem onun sesine geldi ve ne oluyor sana? dedi. Havvâ onunla konuşmadı. İki kez tekrârladı. Yine konuşmadı. Bunun üzerine Hz. Âdem dedi ki : Sen ve kızların bağırıp çağırın. Ben ve oğullarım bağırıp çağırmayacağız. İbn Ebu Hâtim de bunu rivâyet eder.

«Hüsrâna uğrayanlardan oldu.» Dünya ve âhirette kaybedenlerden oldu. Bundan daha büyük bir kayıp olur mu hiç? İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Muâviye ve Vekî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir kişi zulümle öldürülürse, mutlakâ onun kanından bir miktarı Âdem'in ilk oğlu üzerine olur. Çünkü öldürmeyi ilk kurallaştıran odur. Kezâ Ebu Dâvûd'un dışında diğer bir topluluk, bu hadîsi A'meş tarîkıyla Abdullah İbn Mes'ûd' dan rivâyet etmişlerdir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Humeyd... Hakîm İbn Hakîm'den naklетti ki; o, Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini söylemiştir : Erkeklerden cehennem ehlinin en azgını Hz. Âdem'in, kardeşini öldüren oğludur. Onun kardeşini öldürdüğü günden beri, yeryüzünde ne kadar kan dökülmüşse mutlakâ ona da bundan bir miktar kötülük bulaşır. Çünkü o, öldürmeyi ilk kurallaştıran kimsedir. İbrâhîm en-Nehaî de der ki : Kim zulüm ile öldürülürse Hz. Âdem'in ilk oğlu ile şeytânın üzerine ondan bir pay ayrılır. Bunu da İbn Cerîr Taberî rivâyet eder.

«Sonra Allah ona kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Yazıklar olsun bana, bu karga gibi olmaktan bile âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim, dedi. Pişmanlık duyanlardan oldu.»

Süddî, sahâbelere kadar uzanan kendi isnâdıyla der ki : Çocuk ölünce kardeşi onu dağda bıraktı. Nasıl gömeceğini bilmiyordu. Bu sırada Allah ona iki karga gönderdi. Bunlar birbirleriyle savaştılar. Biri diğerini öldürdü. Sonra yeri kazarak üzerine toprak attı. Kâbîl bunu görünce «Yazıklar olsun bana, bu karga gibi bile olmaktan âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim.» dedi. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Bir karga geldi. Bir başka karganın ölüsünün üzerine —tâm olarak gizleyinceye kadar— toprak attı. İşte bunun üzerine kardeşini öldüren Kâbîl «Yazıklar olsun bana...» dedi. Dahhâk da İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Kâbîl, kardeşini bir yıl boyunca boynunda bir heybede taşıdı. Nihâyet, Allah ona iki karga gönderdi. Onların gezindiklerini görünce «Yazıklar olsun bana.» Bu karga gibi bile olmaktan âciz kaldım, dedi ve kardeşini gömdü. Leys İbn Ebu Selîm, Mücâhid'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Kâbîl, kardeşinin ölüsünü üç sene omuzunda taşıyıp ne yapacağını bilmiyordu. Nihâyet yere koyduğunda bir karganın, bir başka kargayı gömdüğünü gördü ve «Yazıklar olsun bana...» dedi. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim naklederler. Âtiyye el-Avfî der ki : Kâbîl, Hâbîl'i öldürünce pişmân oldu ve beraberine aldı. Ancak o, bir süre sonra kokuştu. Bunun üzerine kuşlar ve yaban hayvanları üşüşüp ne zaman atacağını bekleşmeye başladılar. O zaman onu yiyeceklerdi. İbn Cerîr Taberî bu rivâyeti nakleder.

Muhammed İbn İshâk eskilerin kitaplarını bilen bazı kimselerden naklederek dedi ki : Kâbîl, Hâbîl'i öldürünce; ölüsü elinde kaldı. Onu nasıl gizleyeceğini bilmiyordu. Çünkü —eskilerin zannına göre— Âdem-oğulları arasında ilk ölü ve ilk maktûl oydu. Bunun üzerine «Allah kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için, ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Yazıklar olsun bana, bu karga gibi olmaktan bile âciz kaldım da kardeşimin ölüsünü örtemedim, dedi. Pişmânlık duyanlardan oldu.» Tevrât ehlinin iddiâsına göre; Kıyn, kardeşi Hâbîl'i öldürün-

ce, Allah Azze ve Celle ona dedi ki : Ey Kıyn, hani kardeşin Hâbîl? O, bilmiyorum, ben onu gözetici değilim, dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki : Kardeşinin sesi yeryüzünden bana sesleniyor. Sen, şu anda ağzını açmış ve senin elinde kardeşinin kanını içmiş olan toprak tarafından la'netlenmişsin. Sen, yeryüzünde çalıştığın sürece, o sana ekinini vermeyecektir. Netîcede sen ürkmüş bir şekilde yeryüzünde başı boş dolaşacaksın.

«Pişmânlık duyanlardan oldu.» Hasan el-Basrî der ki : Allah Teâlâ hüsrâna uğradığını bildirdikten sonra, pişmânlık duyduğunu bildirerek onun hasretini arttırmıştır.

Bu kıssa ile alâkalı müfessirlerin sözleri bunlar. Hepsi de Kur'an'da açıkça anlatıldığı ve hadîsde belirtildiği gibi bu iki kişinin Hz. Âdem'in ilk çocuğunun, işlenen her öldürme suçundan bir pay alacağını ve öldürmeyi ilk kurallaştıranın o olduğunu bildirmektedirler. Bu husûs çok açık ve âşikârdır. Ancak İbn Cerîr Taberî der ki : Bana İbn Vekî... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kur'an'da sözü edilen bu iki kişi İsrâiloğullarındandı. Âdem'in kendi sulbünden çocukları değildi. Kurban da İsrâiloğullarından idi. Âdem, ilk ölen kimsedir. Bu rivâyet gerçekten garîb olduğu gibi isnâdı üzerinde de durulması gerekir.

Abdürrezzâk da, Ma'mer kanalıyla Hasan'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Âdem (a.s.) in iki oğlunun kıssası, bu ümmete örnek olarak verilmiştir. Siz, onlardan en iyisini örnek edinin. İbn Mübârek de Âsım el-Ahvel kanalıyla Hasan'dan rivâyet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Âdem'in iki oğlunu sizin için örnek vermiştir. Siz onlardan iyisini alın, kötüsünü atın. Kezâ bu hadîsi Bekr İbn Abdullah el-Müzenî de mürsel olarak rivâyet eder. Bu rivâyetlerin hepsini İbn Cerîr Taberî nakleder. Sâlim İbn Ebu Ca'd der ki : Âdem'in oğlu kardeşini öldürünce; Âdem, yüz sene üzgün ve hiç gülmeden yaşadı. Sonra onun yanına gelinerek kendisine denildi ki : Allah seni diriltsin ve güldürsün. İbn Cerîr arkasından şöyle der : İbn Humeyd bize... Ebu İshâk el-Hemedânî'den nakletti ki; Ali İbn Ebu Tâlib şöyle demiş : Âdem'in oğlu kardeşini öldürünce Âdem ağladı ve şöyle dedi :

Ülkeler değişti, içinde olanlar da.
Çirkin ve değişik toprağın rengi artık.
Renkler değişti, tatlar da.
Azaldı yüzlerdeki tebessüm ve tatlılık.
Hz. Âdem (a.s.) e şöyle cevâb verildi :
Hâbîl de babası da birlikte öldürüldü.
Canlı adam, kesilmiş ölü gibi oldu.

Mücâhid ve İbn Cübeyr'in rivâyetine göre; Kâbîl, çabucak cezâlandırıldı. Onun öldürüldüğü gün bacağıyla baldırından asıldı. Ne tarafa yüzünü dönerse, onu cezâlandırmak ve sindirmek için Allah, güneşi o tarafa çeviriyordu. Bir hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Şüphesiz ki Allah'ın dünyada acele cezâlandırması en uygun olan günâh; isyân ve sıla-i rahm'i koparmaktır. Ayrıca âhirette sahibi için saklanacaktır. Hâbîl ve Kâbîl'in fiilinde bu ikisi birleşmişti. Doğrusu biz, Allah içiniz ve yine Allah'a döneceğiz.

مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ
فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًا
وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذٰلِكَ فِى ٱلْأَرْضِ
لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ
فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ
يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ
﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

32 — Bundan dolayı İsrâiloğullarının üzerine yazdık ki : Her kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de, onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir. Andolsun ki onlara, peygamberlerimiz apaçık delillerle geldiler. Bundan sonra da onlardan bir çoğu gerçekten taşkınlık edenlerdir.

33 — Allah ve Rasûlü ile savaşanların ve yeryüzünde fesâda koşanların cezâsı; ancak öldürülmek, asılmak, çaprazvârî el ve ayakları kesilmek veya yerlerinden sürülmektir. Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır. Onlara âhirette de büyük bir azâb vardır.

34 — Yalnız, onlara gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnâdır. Biliniz ki, Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Kısas Hükmü, Suç ve Cezâ

Hz. Âdem'in oğlunun, kardeşini zulüm ve düşmanlıkla «öldürmesinden» dolayı İsrâiloğullarının «üzerine yazdık ki». Yani onlara hüküm koyduk ve bildirdik ki «Her kim, bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de, onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.» Kısas veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak gibi bir sebep olmaksızın her kim bir cana kıyarsa; ya da sebepsiz ve suçsuz birinin kanını helâl hale getirirse, sanki o bütün insanlığı öldürmüştür. Çünkü bir canla diğer can arasında fark yoktur. Kim de, bir kişiyi öldürmezse ve bunun harâm olduğuna inanırsa bu sebeple bütün insanlığı kurtarmış olur.

A'meş ve diğerleri Ebu Sâlim kanalıyla, Ebu Hüreyre (r.a.) den naklederler ki; o, şöyle demiş : Hz. Osman'ın evinde kuşatıldığı gün, yanına girdim ve sana yardım etmek için geldim. Savaşmak güzel olur, ey mü'minlerin emîri, dedim. Ebu Hüreyre diyor ki : O, şöyle dedi : Ey Ebu Hüreyre, sen benimle beraber bütün insanlığı öldürmekten zevk mi duyuyorsun? Ben, hayır dedim. Hz. Osmân; öyleyse sen, bir kişiyi öldürürsen sanki tüm insanlığı öldürmüş gibi olursun, dedi. Çekil git, sana izin verilmiştir. Mükâfât verilmiş olarak, mücâzât değil. Ebu Hüreyre diyor ki : Bunun üzerine ben de çekilip gittim ve savaşmadım.

Aii İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, insanların diri bırakılmasının; Allah'ın harâm kıldığı nefsi öldürmemek olduğunu, böylece bütün insanların diri bırakılmış olacağını bildirmiştir. Yani kim haksız yere bir cana kıymayı harâm sayarsa, böylece tüm insanları diri bırakmış gibi olur. Mücâhid de : «Onu diri bırakırsa» âyetinin, öldürmekten vazgeçerse, demek olduğunu söyler. Avfî, İbn Abbâs'ın; bütün insanları öldüren kimse gibidir, dediğini bildirir. Saîd İbn Cübeyr de der ki : Kim, bir müslümanın kanını helâl sayarsa, sanki bütün insanların kanını helâl saymıştır. Kim de bir müslümanın kanını harâm sayarsa, sanki bütün insanların kanını harâm saymıştır. Bu söz en açık sözdür.

İkrime ve Avfî, İbn Abbâs'tan naklederler ki : Kim, bir peygamberi veya adâlet sahibi imâmı öldürürse; bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir peygamberi destekler veya adâletli bir imâma yardımcı olursa; bütün insanlığı diriltmiş gibidir. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder. Mücâhid'den nakledilen bir başka rivâyette o, «Her kim, bir kimseyi bir kimseye karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur.» âyeti konusunda şöyle demiş : Çünkü bir kişiyi öldüren cehenneme gider ve o, bu haliyle bütün insanları öldürmüş gibi olur. İbn Cüreyc, A'meş kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; o, «O bütün insanları öldür-

müş gibi olur.» kavli konusunda şöyle demiştir : Her kim, kasıdlı olarak mü'min bir cana kıyarsa, Allah onu cehennemle cezâlandırır. Ona azâb eder, la'net eder. Kendisi için büyük bir azâb hazırlar. Mücâhid der ki : Eğer o kişi, bütün insanları öldürmüş olsaydı, azâbı bundan daha fazla olacak değildi.

İbn Cüreyc der ki; Mücâhid, «Kim de onu diri bırakırsa sanki bütün insanları diriltmiş gibidir.» âyeti konusunda şöyle demiş : Hiçbir kimseyi öldürmeyen, bütün insanları diriltmiş gibi olur. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem «Bir kimseyi öldürürse, tüm insanları öldürmüş gibi olur.» âyeti konusunda şöyle demiş : Ona kısas vâcib olur. Dolayısıyla kısasta, bir kişiyle bir topluluk arasında fark yoktur. «Kim de diri bırakırsa» yani velîsi bulunduğu kimsenin kâtilini affederse; bütün insanları diri bırakmış gibidir. Bu ifâdeyi Abdurahmân, babası Zeyd İbn Eslem'den rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Cerîr Taberî de bunu nakleder. Bir başka rivâyete göre; Mücâhid der ki : «Kim de onu diri bırakırsa.» âyetinden maksad; boğulmaktan, yanmaktan veya mahvolmaktan kurtarırsa, demektir. Hasan ve Katâde derler ki : Bu âyet, Allah'ın ölüm hâdisesine verdiği büyük önemi dile getirmektedir. Katâde ilâve ederek der ki : Allah'a andolsun ki; öldürmek ne kadar büyük bir suç ise, diri bırakmak da öylesine büyük bir mükâfâtı gerektirir. Abdullah İbn Mübârek, Süleymân İbn Ali'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Hasan'a; ey Ebu Saîd, bu âyet İsrâiloğulları için geçerli olduğu gibi, bizim için de geçerlidir değil mi? dedim. O, evet, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemîn ederim ki; o, İsrâiloğulları için geçerli olduğu gibi bizim için de geçerlidir. İsrâiloğullarının kanı, Allah katında bizim kanımızdan daha üstün değildir, dedi. Hasan el-Basrî der ki : «Bütün insanları öldürmüş gibi olur.» âyetinden maksad; bunun günâhı gibi demektir. «Onu diri bırakan da bütün insanlığı diriltmiş gibi olur.» kavlinden maksad da, mükâfâtı gibi olur, demektir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hasan... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki : Abdülmuttalib oğlu Hamza Hz. Peygambere gelmiş ve; ey Allah'ın Rasûlü, beni yaşayabileceğim bir şeye sevk et, demiş. Rasûlullah (s.a.) da; ey Hamza, yaşattığın bir can mı senin için daha iyidir, öldürdüğün bir can mı? demiş. O, yaşattığım bir can, deyince; Rasûlullah (s.a.); sen kendine bak, buyurmuş.

«Andolsun ki, onlara peygamberlerimiz apaçık delillerle geldiler. Bundan sonra da onlardan bir çoğu gerçekten taşkınlık edenlerdir.» Bu âyet, onları uyarmakta ve gerçekleri bildikten sonra yine harâm fiil işlemelerine karşı îkâz etmektedir. Nitekim Benu Kurayza, Benu Nadîr ve Benu Kaynuka gibi Medîne çevresinde bulunan yahûdîler, câhiliyyet devrinde savaş çıktığında Evs ve Hazreç kabîleleri ile birlikte savaşırlardı. Sonra savaş durunca, aldıkları esîrleri serbest bırakırlardı. Allah

Teâlâ Bakara sûresinde onların bu durumunu kötüleyerek şöyle buyuruyordu : «Bir de kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan sürmeyin, diye sizden söz almıştık. Sonra bunu ikrâr ettiniz ve ikrârınıza da şâhid oldunuz. Sonra sizler birbirinizi öldüren, aranızda bir takımını yurtlarından süren, onlara karşı günâh ve düşmanlıkta birleşen, onları yurtlarından çıkarmak harâm kılınmışken, esîr olarak geldiklerinde fidyeleşmeye kalkan kimselersiniz. Yoksa kitâbın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezâsı ancak dünya hayatında rüsvâylıktır. Kıyâmet gününde ise, onlar azâbın en şiddetlisine uğratılırlar. Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.» (Bakara, 84 - 85).

«Allah ve Rasûlü ile savaşanların, yeryüzünde fesâda koşanlarını cezâsı; ancak öldürülmek, asılmak, çaprazvârî el ve ayakları kesilmek veya yerlerinden sürülmektir. Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır. Onlara âhirette de büyük bir azâb vardır.» Muhârebe; çatışma ve zitlaşmadır. Küfre, yol kesmeye ve eşkiyâlığa karşı yapılır. Yeryüzünde fesâd çıkarmak ta böyledir. Muhtelif şekilde kötülüğe itlâk olunur. Hattâ aralarında Saîd İbn Müseyyeb'in bulunduğu seleften bir çok kişi; dirhem ve dînârı bozmak ta yeryüzünde fesâd çıkarmanın bir başka türüdür, demişlerdir. Ve nitekim Allah Teâlâ, bu konuda şöyle buyurur : «O, yeryüzünde dolaşınca orada fesâd çıkarmak ekini ve nesli helâk etmek için çabalar. Allah fesâdı sevmez.» Sonra bazıları dediler ki : Bu âyet-i kerîme müşrikler hakkında nâzil olmuştur.

İbn Cerîr Taberî'nin rivâyetine göre; İbn Humeyd... İkrime ve Hasan el-Basrî'den nakletti ki; onlar, şöyle demişler : Bu âyet-i kerîme müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Onlara güç yetirmenizden önce içlerinden kim tevbe ederse, bunlara karşı yapılacak bir şey yoktur. Bu âyet-i kerîme fesâd çıkaran, Allah'a ve Rasûlüne harb açan ve yakalanmazdan önce kâfirlere iltihâk eden müslümana haddin vurulmasını engellemez. Yakalandığı an üzerine düşen had uygulanır. Ebu Dâvûd ve Nesei, İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu âyet, müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Onlardan herhangi bir kişi, yenilmezden önce tevbe ederse; bu tevbe, ona vurulması gereken haddin uygulanmasını önlemez. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : Ehl-i kitâb'tan bir topluluğun Rasûlullah ile sözleşmesi ve ahdi vardı. Onlar, ahdi bozarak yeryüzünde fesâd çıkardılar. Allah Teâlâ bu âyette, Rasûlünü isterse onları öldürmek, isterse ellerini ve ayaklarını çaprazvârî kesmek üzere serbest bıraktı. Bu rivâyeti İbn Cerîr Taberî nakleder. Şu'be de... İshâk İbn Kâ'b'dan nakleder ki; babası Kâ'b şöyle demiş : Bu âyet, Harûriye vak'asına karışan Hâricî'ler hakkında nâzil olmuştur. Bu rivâyeti İbn Merdûyeh nakleder.

Doğru olan, bu âyetin bilumûm müşriklerle bu suçları işleyen diğerleri hakkında nâzil olmuş bulunmasıdır. Nitekim Buhârî ve Müslim, Ebu Kılâbe'den nakleder ki; Enes İbn Mâlik şöyle der : Ükül kabîlesinden sekiz kişi Rasûlullah'a geldiler, bîat ettiler ve müslüman oldular. Ancak Medîne'nin havası onlara yaramadığı için hastalandılar ve bu durumu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. Rasûlullah buyurdu ki : Siz, bizim çobanlarımızla birlikte çıksanız da onların develerinin idrâr ve sütlerinden içseniz. Onlar; peki, dediler ve çıkıp gittiler. Deve idrârından ve sütünden içtiler. (Zîrâ zarûret halinde tedâvî için harâmlar helâl olur.) Gece olunca çobanı öldürdüler. Develeri kaçırdılar. Bu durum Hz. Peygambere bildirilince; Rasûlullah (s.a.), onların izini ta'kîb eden bir grup gönderdi. Yakalanıp Hz. Peygambere getirildiler. Rasûlullah (s.a.) emir buyurdu. Onların elleri ve kolları kesildi. Gözleri çıkarıldı. Sonra ölünceye kadar güneşe terkedildiler. Lafız Müslim'indir. Buhârî ve Müslim'in ortaklaşa lafzı ise, Ükül veya Ureyne kabîlesi şeklindedir. Bir başka rivâyette ise; güneşe terkedildiler. Su istiyorlardı, kendilerine su verilmiyordu, denir. Müslim'in bir ifâdesi de; onlara kanlarının akmasını önlemek için sargı sarılmadı, şeklindedir. Buhârî'nin ifâdesinde de; Ebu Kılâbe şöyle der : Bunlar hırsızlık yapmış, adam öldürmüş, îmândan sonra küfre dönerek, Allah ve Rasûlüyle savaşmışlardı. Müslim, Hüşeym tarîkıyla Enes'ten aynı rivâyeti nakleder ve bunlar; mürted olmuşlardır, diye ekler. Gerek Buhârî gerekse Müslim, Katâde tarîkıyla aynı olayı Enes'ten naklederler. Katâde'den naklen Saîd; Ükül veya Ureyne kabîlesinden olduklarını söylemiştir. Müslim, Süleymân et-Teymî tarîkıyla Enes İbn Mâlik'ten bu olayı naklederek şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.), onların gözlerini çıkarmıştı. Zîrâ onlar da çobanların gözlerini çıkarmışlardı. Bu hadîsi Müslim, Muâviye kanalıyla Enes'ten rivâyet eder ve der ki : Rasûlullah (s.a.) a Ureyne kabîlesinden bir topluluk gelip müslüman oldular ve bîat ettiler. O sırada Medîne'de (akciğer zarı iltihâbı demek olan) Birsâm hastalığı yaygındı. Sonra aynı hadîsi tekrârlar ve ilâve olarak; peygamberin yanında ansârın gençlerinden yaklaşık yirmi atlı kişi vardı. Onları gönderdi ve birlikte bir izciyi de yollayarak izlerini sürdürdü. Bütün bu lafızlar Müslim'in —Allah ona rahmet etsin— ifâdeleridir.

Hammâd İbn Seleme der ki : Bize Katâde... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki: Ureyne kabîlesinden bir topluluk, Medîne'ye gelerek yerleştiler. Ancak Medîne'den hoşlanmadılar. Rasûlullah (s.a.), onları zekât develerini gütmek üzere yolladı ve ayrıca develerin idrâr ve sütlerinden içmelerini, buyurdu. Onlar da böyle yaptılar. Akşam olunca İslâm'dan döndüler ve çobanı öldürerek develeri sürüp götürdüler. Rasûlullah (s.a.) onların izlerini sürmek üzere bir kitle gönderdi ve onlar tutulup getirildiler. Elleri ve ayakları çaprazvârî kesildi, gözleri çıka-

rıldı ve kendileri de güneşe terkedildiler. Enes İbn Mâlik der ki : Ben, onlardan birinin susuzluktan ağzıyla yeri kazdığını görmüştüm. Nihâyet öldüler. Ve işte bunun üzerine «Allah ve Rasûlüyle savaşanların ve yeryüzünde fesâda koşanların cezâsı; ancak öldürülmek, asılmak, çaprazvârî el ve ayakları kesilmek, veya yerlerinden sürülmektir.» âyeti nâzil oldu. Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Merdûyeh bu hadîsi rivâyet ederler. Bu ifâde İbn Merdûyeh'in lafzıdır. Tirmizî ise, bu hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler.

İbn Merdûyeh bu hadîsi bir çok tarîk ile Enes İbn Mâlik'ten rivâyet eder. Bunlardan birisinde Selâm... Enes İbn Mâlik'ten naklederek der ki : Ben Haccâc'ın bana suâl ettiği bir hadîsten dolayı duyduğum pişmânlık kadar hiç pişmânlık duymadım. Haccâc; bana Rasûlullah (s.a.) ın verdiği en ağır cezâyı bildir, dedi. Ben dedim ki : Rasûlullah (s.a.) a Ureyne kabîlesinden bir topluluk geldi. -Bu kabîle Bahreyn'-de yaşar.— Ve karınlarından dert yandılar. Renkleri sararmış, karınları büyümüştü. Rasûlullah (s.a.) zekât develerinin yanına gidip onların idrâr ve sütlerinden içmelerini kendilerine buyurdu. Onların renkleri yerine gelip, karınları çekilince, develerin çobanına saldırdılar, öldürdüler ve develeri de sürüp götürmek istediler. Rasûlullah (s.a.) onların peşinden adamlar gönderdi. Ve ellerini, ayaklarını kestirdi. Gözlerini köretti. Sonra ölünceye kadar onları güneşin altına atıverdi. Haccâc minbere çıktığı zaman, derdi ki : Allah'ın Rasûlü bir topluluğun elini kırmış, ayağını kesmiş, sonra güneşin altına atarak ölünceye kadar onları kımıldatmamıştır. O, halka karşı bu hadîsi kendi davranışlarına mesned göstermeye çalışıyordu.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ali İbn Vehb, Enes'ten rivâyet etti ki; o, şöyle demiş : Ureyne kabîlesinden dört kişi ve Ükül kabîlesinden üç kişi idiler bunlar. Tutulup Rasûlullah'a getirildiklerinde, Allah'ın Rasûlü ellerini ve ayaklarını kestirdi, gözlerini kör etti. Ve onlara su vermedi. Sıcakta (susuzuklarını gidermek için) ağızlarına taş dolduruyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Allah ve Rasûlü ile savaşanlara...» âyetini inzâl buyurdu. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Harb. Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; o, şöyle dermiş : Ureyne kabîlesinden bir topluluk, Rasûlullah (s.a.) a geldiler. Renkleri sararmış, karınları büyümüştü. Rasûlullah (s.a.) onlara develerin yanına gidip idrâr ve sütlerinden içmelerini emretti. Onlar da böyle yaptılar. Bunun üzerine renkleri yerine geldi, karınları indi, semizleştiler. Sonra deve çobanını öldürerek develeri götürmek istediler. Hz. Peygamber onları bulmak üzere bir topluluk yolladı. Onları yakalayıp getirdiler. Bir kısmı öldürüldü, bir kısmının gözü çıkarıldı, bir kısmının da elleri ve ayakları kesildi. İşte bunun üzerine «Allah ve Rasûlü ile savaşanların...» âyeti nâzil oldu.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ali İbn Sehl... Yezîd İbn Ebu Habîb'ten nakletti ki; Abdülmelik İbn Mervân, Enes İbn Mâlik'e bir mektup yazarak bu âyet-i sormuş. Enes İbn Mâlik verdiği cevâbta bu âyetin Ureyne kabîlesinden bir grup hakkında nâzil olduğunu kendisine bildirdi ve dedi ki : Onlar İslâm'dan dönmüşler, çobanı öldürmüşler, develeri götürmek istemişler, yol kesmişler ve harâm olan namusa dokunmuşlardı. Taberî der ki : Bana Yûnus... Abdullah İbn Ömer'den —veya Abdullah İbn Amr'dan ki Yûnus bunda şüphe etmiştir— Rasûlullah (s.a.) dan naklettiler ki; bu âyetle, Ureyne kabîlesi kasdedilmiştir. Ebu Dâvûd ve Neseî, Ebu Zenâd yoluyla bu hadîsi rivâyet ederler. Ebu Dâvûd bu kişinin Abdullah İbn Ömer olduğunu belirtmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Halef... Cerîr'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ureyne kabîlesinden bir topluluk, Rasûlullah'ın huzûruna geldi. Hastalıklıydılar. Rasûlullah (s.a.) onlara emir verdi. Akşam olunca hastalıkları arttı. Ve kızarak develerin çobanını öldürdüler, develeri alıp kendi memleketlerine götürmek istediler. Cerîr der ki : Rasûlullah (s.a.) müslümanlardan bir grupla beraber beni onları yakalamak üzere gönderdi. Biz onları, memleketlerine vardıkları esnâda yakaladık. Ve alıp Hz. Peygambere getirdik. Hz. Peygamber onların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kesti. Gözlerini çıkardı. Onlar; su, su, diyorlardı. Rasûlullah (s.a.) ise; ateş, ateş diyordu. Netîcede helâk oldular. Cerîr der ki : Allah Azze ve Celle, gözlerinin çıkarılmasını hoş karşılamadı ve «Allah ve Rasûlü ile savaşanları...» âyetini indirdi. Bu hadîs garîb olduğu gibi râvîler arasında yer alan Rebezî zayıftır. Ancak burada, bu topluluğun arkasına gönderilen seriyyenin reîsi olarak, Cerîr İbn Abdullah el-Becelî zikredilmektedir. Müslim'in Sahîh'inde ise; bu seriyyenin, ansârdan yirmi atlı kişiden teşekkül ettiği daha önce geçmişti. Bu hadîste yer alan; Allah gözlerin çıkarılmasını hoş karşılamadığı için bu âyeti indirdi, sözüne gelince bu; mürseldir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde anlatıldığı gibi, onlar da çobanların gözlerini çıkarmışlardı. Rasûlullah onlara kendi fiillerinin karşılığı olarak kısas yapmıştı. Allah en iyisini bilendir.

Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirir : Rasûlullah (s.a.) a Fezâre oğullarından bazı kimseler geldiler. Zayıflıktan öleyazmışlardı. Rasûlullah (s.a.) onların, tohumluk develerin yanına gidip, sütlerinden içmelerini emretti. Akşam olunca, onlar tohumluk develerini çalıp götürdüler. Peşlerinden gidildi ve Hz. Peygamberin huzûruna getirildiler. Elleri, ayakları kesilip, gözleri çıkarıldı. Ebu Hüreyre der ki : Bu âyet, onların hakkında nâzil olmuştur. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) bir daha kimsenin gözünü çıkarmamıştır. Bu hadîs bir başka şekilde Ebu Hüreyre'den rivâyet edilmiştir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Ahmed İbn İshâk... Seleme İbn el-Ekvâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ın Yessâr diye bir hizmetçisi vardı. Hz. Peygamber, onun güzel namaz kıldığını görünce; onu âzâd etti. Ve onu, Harre'deki damızlık hayvanların yanına gönderdi. Yessâr orada iken Seleme der ki : Ureyne kabîlesinden bir topluluk, müslüman olduklarını açıkladılar. Ve Hz. Peygamberin yanına hastalıklı, karınları büyümüş ve bitkin olarak gelmişlerdi. Seleme der ki : Hz. Peygamber, onları Yessâr'ın yanına gönderdi. Develerin sütünü içiyorlardı. Netîcede karınları yerine geldi. Fakat Yessâr'a saldırarak onu boğazladılar. Gözüne bıçak soktular. Sonra develeri kaçırdılar. Hz. Peygamber, onların peşinden başlarında Kürz İbn Câbir olmak üzere müslüman süvârîler gönderdi. Onları yakalayıp Hz. Peygambere getirdiler. O da ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerini çıkardı. Bu rivâyet gerçekten garîbtir. Nitekim Ureyne kabîlesinin kıssası; aralarında Câbir, Âişe ve başkalarının da bulunduğu sahâbeden bir topluluktan nakledilmiştir. Ayrıca Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, bu hadîsi değişik yönlerden rivâyetlerle nakletmiştir. Allah ona merhamet etsin ve sevâbına nâil kılsın.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Ali... Abdülkerîm'den nakletti ki; ona develerin idrârları sorulduğunda o, şöyle demiştir : Bana, Saîd İbn Cübeyr Muhâriblerden söz ederek dedi ki : Bir topluluk Hz. Peygambere gelip İslâm üzere sana bîat ediyoruz, dediler. Halbuki onlar yalancıydılar. Müslüman olmak istemiyorlardı. Sonra, biz Medîne'nin havasından hoşlaşmadık, dediler. Rasûlullah (s.a.) da onlara damızlık develerinin yanına gidip sabah akşam orada kalmalarını, idrârını içip sütünü sağmalarını emretti. Saîd İbn Cübeyr der ki : Onlar burada iken bir çağırıcı geldi ve Hz. Peygamberden yardım istedi. Çobanların öldürüldüğünü, hayvanların sürüldüğünü bildirdi. Rasûlullah (s.a.) emir verdi, halka seslenildi : Atlılar ata binsin, denildi. Saîd İbn Cübeyr der ki; Atlılar ata bindiler. Bir atlı diğerini beklemiyordu. Rasûlullah da atına binip onların peşine gitti. Nihâyet araştırarak onların sığınaklarına girdiler. Peygamberin arkadaşları, onları esîr alarak Hz. Peygamberin huzûruna getirdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah ve Rasûlü ile savaşanların...» âyetini inzâl buyurdu. Saîd İbn Cübeyr der ki : Onların sürülmesi şöyle olmuştur; harâbelerine ve sığınaklarına gizlenilinceye kadar arkalarından ta'kîb edildi ve müslümanların arâzîsinden dışarı çıkarıldılar. Hz. Peygamber onlardan bir kısmını öldürdü, bir kısmını astı, bir kısmını kesti ve bir kısmının da gözlerini çıkardı. Saîd İbn Cübeyr der ki : Rasûlullah (s.a.), bundan önce ve sonra başka hiçbir kimseyi böyle cezâlandırmamıştı. Ayrıca bu tür cezâyı yasaklamıştı. Hiçbir şekilde kimsenin gözünü çıkarmayın, diye buyurmuştu. Enes bunun böyle olduğunu söylerdi. Ancak onlar öldür-

dükten sonra Hz. Peygamberin, cesedlerini ateşte yaktığı da söylenmiştir. Bazıları da bunların bir kısmının Süleym kabîlesinden, bir kısmının Ureyne'den, bir kısmının da Büceyle kabîlesinden olduğunu söylemişlerdir. Mezheb imâmları, bu Ureyne kabîlesi hakkındaki hükmün mensûh mu, muhkem mi olduğu konusunda ihtilâflıdırlar. Bir kısmına göre; bu âyet neshedilmiştir. Onlar bu âyette, Hz. Peygambere itâb bulunduğunu iddiâ etmişlerdir. Tıpkı : «Allah bağışlasın seni. Niçin onlara izin verdin...» âyetinde olduğu gibi. Bir kısmı da Hz. Peygamberin işkence etmekten nehyedilmesi sebebiyle mensûh olduğunu söylerler. Ancak bu görüş üzerinde durmak gerekir. Ayrıca bu görüşün taraftârı olan kimselerin, mensûh olduğu iddiâsının gerekçesi olan hükmü açıklamaları îcâb eder. Bazılarına göre de; bu âyet, harblerle ilgili hüküm nâzil olmadan önce geçerli idi. Bunu Muhammed İbn Sîrîn söyler ki; bunda da üzerinde durulması gereken bir taraf vardır. Çünkü anlatılan olay, daha sonra olmuştur. Ayrıca Cerîr İbn Abdullah'ın rivâyeti de, olayın daha sonra olduğunu göstermektedir. Çünkü Cerîr, Mâide sûresinin inmesinden sonra müslüman olmuştur. Bir kısmı da Hz. Peygamber onların gözlerini çıkarmadı. Sadece çıkarmak istedi. Daha sonra gelen âyetle, savaşçıların hükmü açıklandı, demişlerdir. Bu sözün de üzerinde durulması gerekir. Çünkü yukarıda müttefakun aleyh olan hadîste Hz. Peygamberin, onların gözünü çıkardığı anlatılmaktadır.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ali İbn Sehl... Velîd İbn Müslim'den nakletti ki; o, ben Leys İbn Sa'd ile; Hz. Peygamberin onların gözünü çıkarıp cesedlerini güneşe bırakıp öldürdüğü konusunu tartıştım. O dedi ki : Ben Muhammed İbn Aclân'dan duydum ki; bu âyet, Hz. Peygambere hitâb sadedinde nâzil olmuştur. Ve onların yaptıkları davranışın cezâsını Rasûlullah'a bildirmiştir. Buna göre; onlara, öldürme el ve ayak kesme ve sürgün cezâsı verilebilir. Hz. Peygamber bu olaydan sonra bir daha kimsenin gözünü çıkarmamıştır.

Ali İbn Sehl der ki : Bu söz, Evzaî'ye anlatılınca; o, Hz. Peygambere itâb sadedinde nâzil olmasını reddederek şöyle dedi : Aksine bu, o grubun cezâsı idi. Sonra âyet-i kerîme onlardan başka Allah ve Rasûlüne savaş ilân edenlerin cezâsı biçiminde nâzil olmuştur ve âyette göz çıkarma cezâsı kaldırılmıştır. Sonra Cumhûr-i ulemâ, bu âyetin umûmî hükmüne dayanarak şehirlerde ve yollarda savaş çıkaranların —«Ve yeryüzünde fesâdı yaymaya çalışırlar.» buyrulduğu için— cezâlandırılmasını öngörmüşlerdir. Mâlik, Evzaî, Leys İbn Sa'd, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşü budur. Hattâ İmâm Mâlik der ki : Bir kişiyi aldatıp da hîle yaparak bir eve sokan, sonra onu öldürüp üzerinde bulunan şeyleri alan kimse mahârib sayılır. Onun kanı, maktûlün âilesine değil, hükümdâra mübâh olur. Maktûlün âilesinin onu affetmesi, öldürme hükmünün infâzı konusunda mu'teber sayılmaz. Ebu Hanîfe ve arka-

daşları ise, muhârebenin ancak yollarda olabileceğini, şehirlerde ise olmayacağını, söylerler. Zîrâ derler; şehirde yardım istenince yardıma gelinebilir, yollarda ise yardım istenince yardıma gelecek kimse bulunmaz.

«Öldürülmek, asılmak, çaprazvârî el ve ayakları kesilmek veya yerlerinden sürülmek.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; kim, İslâm'ın hâkim olduğu yerde silâhını çıkarır da yollarda korku salarsa ve o kişi ta'kîb edilip yakalanırsa, müslümanların imâmı o kimse hakkında muhayyerdir. İster onu öldürür, ister asar, ister elini ve ayaklarını çaprazvârî keser. Saîd İbn Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, Hasan el-Basrî, İbrâhîm en-Nehaî, Dahhâk da böyle demişlerdir. Bunların hepsini Ebu Ca'fer Taberî nakleder. Aynı husûs, Mâlik İbn Enes merhûmdan da rivâyet edilmiştir. Bu sözün dayanağı, (؛ ا) edâtının muhayyerlik anlamına gelmiş olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, kitâb-ı Mübîn'inde buna benzer ifâdeler kullanmıştır. Meselâ avlanmanın cezâsı konusunda şöyle buyurmuştur : «Sizden bile bile onu öldürenin; ehlî hayvanlardan öldürdüğü kadar olduğuna içinizden iki âdil kişinin hükmedeceği, Kâ'be'ye ulaşacak bir kurbanı ödeme, yahut düşkünlere yemek yedirme şeklinde keffâret, ya da yaptığının ağırlığını katmak üzere bunlara denk oruç tutmak vardır.» (Mâide, 95). Kezâ hastalık sebebiyle verilecek fidye konusunda da aynı edât kullanılarak şöyle buyurulur : «İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa; fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir.» (Bakara, 196). Kezâ yemîn keffâreti konusunda da şöyle buyurmaktadır : «Yemînin keffâreti, âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on miskîni yedirmek, giydirmek, ya da bir köle âzâd etmektir.» (Mâide, 89). Bütün bunlarda muhayyerlik vardır. Binâenaleyh bu âyette de aynı edât kullanıldığına göre; muhayyerlik olmalıdır. Cumhûr-u ulemâ der ki : Bu âyet muhtelif haller için nâzil olmuştur. Nitekim Ebu Abdullah eş-Şâfiî'nin... Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiğine göre; o, yol kesenler hakkında şöyle demiştir : Onlar adam öldürür ve mal alırlarsa; kendileri de öldürülür ve asılırlar. Adam öldürür, mal almazlarsa; öldürülür, fakat asılmazlar. Mal alır, fakat adam öldürmezlerse; elleri ve ayakları çaprazvârî kesilir. Yola korku salarlar, fakat mal almazlarsa; bulundukları yerden sürgün edilirler. İbn Ebu Şeybe de... Abdullah İbn Abbâs'tan bu hadîsi rivâyet etmiştir. Kezâ Ebu Miclez, Saîd İbn Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan, Katâde, Süddî ve Atâ el -Horasânî'den de bu şekilde bir rivâyet nakledilmiştir. Bu görüş, selefden ve imâmların bir çoğu tarafından da tekrârlanmıştır.

İmâmlar (suçluya cezânın uygulanış biçiminde) ihtilâf etmişlerdir. Suçlu yakalanınca; diri olarak asılıp, yiyecek ve içecek vermeden ölüme mi terk edilecektir? Yoksa önce mızrak ve benzeri bir âletle öldürülecek,

sonra diğer bozgunculara bastırıcı ve sindirici örnek olmak üzere asılacaklar mıdır? Yahut üç gün asılı bırakılacak, sonra kan ve irinin akması için toprağa mı bırakılacaklardır? Bütün bu konularda ihtilâf vardır ki, bunlar yerinde yazılmıştır. Güvenimiz ve dayanağımız Allah Teâlâ'dır.

(.....)

«Veya yerlerinden sürülmek.» Bazıları dediler ki; önce ta'kîb edilip tutulur ve hadd-i şer'î uygulanır ya da İslâm diyârından sürülürler. İbn Cerîr; Abdullah İbn Abbâs, Enes İbn Mâlik, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Rebî' İbn Enes, Zührî, Leys İbn Sa'd ve Mâlik İbn Enes'ten böyle rivâyet eder.

Başkaları da derler ki : Bulunduğu beldeden bir başka beldeye sürgün edilirler, sultân veya vekîli onu tamâmen yurttaşlıktan çıkarır. Şa'bî onu bütün işlerinde reddeder derken; Atâ el-Horasânî, bir ordugâhtan başka bir ordugâha gönderilir. Yıllarca orada bırakılır. Fakat İslâm topraklarından dışarı çıkarılmaz, der. Saîd İbn Cübeyr, Ebu Şa'sâ, Hasan, Zührî, Dahhâk ve Mukâtil İbn Hayyân da onun nefyedileceğini, ancak İslâm topraklarından dışarı çıkarılamayacağını bildirirler.

Başkaları da derler ki : Buradaki «sürgünden» maksad hapistir. Bu, Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının görüşüdür. İbn Cerîr ise; «sürgünden» maksadın; bir beldeden çıkarılıp bir başka beldeye gönderilerek orada hapsedilmesi olduğunu kabul eder.

«Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır. Onlara âhirette de büyük bir azâb vardır.» Öldürülmek, asılmak, ellerinin ve ayaklarının çaprazvârî kesilmesi, sürgün edilmek gibi cezâlar vardır. Zikredilen bu husûslar, onlar için dünya hayatında ve insanlar arasında rüsvâylık nedenleridir. Ayrıca Allah onlara, kıyâmet günü için büyük bir azâb hazırlamıştır. Böylece bu âyetin müşrikler hakkında nâzil olduğunu söyleyenlerin görüşü destek kazanmaktadır. Müslümanlara gelince; Müslim'in Sahîh'inde Ubâde İbn Sâmit'ten nakledilen hadîste o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) kadınlardan aldığı ahid gibi bizden de; Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, günâh işlememek, çocuklarımızı ve birbirimizi öldürmemek konusunda ahid aldı. Sizlerden her kim, ahdini yerine getirirse; ecri Allah'a âittir. Kim de bunlardan birini yaparsa; cezâlandırılır ve bu, onun için keffârettir. Allah kimin de durumunu gizlerse; onun durumu, Allah'a havâle edilir. İsterse onu azâblandırır, isterse bağışlar.

Hz. Ali der ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Kim, bu dünyada bir suç işlerse; onunla cezâlandırılır. Allah âdildir, kulunun cezâsını iki kez tekrârlamaz. Kim de dünyada bir günâh işlerse, Allah onu örter ve affederse, affettiği bir şeyi yeniden yapmamak konusunda elbetteki

Allah, en çok kerem sahibidir. İmâm Ahmed İbn Hanbel, Tirmizî, İbn Mâce de böyle rivâyet ederler. Tirmizî; bu hadîs hasen, sahîhtir, der. Hâfız Dârekutnî'ye bu hadîs sorulduğunda; o, merfû' ve mevkûf olarak rivâyet edilmiş, ancak merfû' oluşu daha sahîhtir, demiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki : «Bu, onlara dünyada rüsvâylıktır.» Yani kötülük, utanç, küçüklük, zillet ve âhiretten önce dünyada çabucak görecekleri şeylerdir. «Onlara âhirette de büyük azâb vardır.» İşledikleri fiillerden vazgeçip ölünceye kadar tevbe etmezlerse, dünyada cezâlandırıldıkları cezânın yanısıra âhirette de onlar için büyük bir azâb vardır, cehennem azâbı.

«Yalnız, onlara gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnâdır. Bilin ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» Bu hüküm müşrikler hakkındadır, diyenlere göre; âyet açıktır. Müslüman muhâriblere gelince; onlar güç yetirilmezden önce tevbe ederlerse; o zaman öldürülme, asılma ve ayak kesme cezâsı uygulanmaz. Ancak el kesme cezâsının, son bulup bulmayacağı konusu tartışmalıdır. Bu konuda ulemânın iki görüşü vardır : Âyetin zâhirine göre; bütün cezâların düşmesi gerekir. İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre, Dahhâk da bununla amel etmiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Şa'bî'den nakletti ki; Hârise İbn Bedr, Basra halkından bir kişi idi. Yeryüzünde bozgun çıkarmış ve savaş yapmıştı. Hasan İbn Ali, Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ca'fer gibi Kureyş'li kişiler kendi aralarında tartışıp Hz. Ali ile konuştular. Ancak onu iknâ' edemediler. Saîd İbn Kays el-Hemedânî onu ta'kîb ederek evinde yakaladı. Sonra Hz. Ali'ye gelerek, ey mü'minlerin emîri, «Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesâda koşanların cezâsı» nedir? dedi ve âyeti sonuna kadar okudu. Hz. Ali; ona emân verdi. Saîd İbn Kays der ki : Bu kişi, Hârise İbn Bedr idi. Kezâ İbn Cerîr, bir başka yolla Mücâhid ve Câbir'den bu olayı nakleder.

(..... .....)

İbn Cerîr Taberî, Süfyân es-Sevrî kanalıyla, Süddî'den ve Eş'as kanalıyla Âmir el-Şa'bî'den nakletti ki; Merâd kabîlesinden bir adam Ebu Mûsâ'ya geldi. Ebu Mûsâ, o sırada Kûfe'de Hz. Osmân'ın emîri idi. Farz namazı kıldıktan sonra dedi ki : Ey Ebu Mûsâ, burası sana sığınılan makâmdır. Ben, falan oğlu falanım. Ben, Allah'a ve Rasûlüne savaş açan ve yeryüzünde fesâda koşan biriyim. Şu anda yakalanmadan önce tevbe ettim, dedi. Ebu Mûsâ kalkıp dedi ki : Bu, falan oğlu falan, Allah ve Rasûlü ile savaşan, yeryüzünde fesâda koşan biridir. Ancak yenilmezden önce tevbe etmiş. Kim onunla karşılaşırsa, hayırdan başka bir karşılık görmez. Eğer sözünde doğruysa; doğru yol kendisi içindir. Eğer yalancı ise; günâhı ona yetişir. Adam Allah'ın dilediği bir süre kaldı. Sonra çıkıp gitti. Allah Teâlâ günâhıyla onu yakaladı ve öldürdü.

Sonra İbn Cerîr der ki : Bana Ali, Velîd İbn Müslim'den nakletti ve : Leys'in şöyle dediğini bildirdi : —Kezâ Mûsâ İbn İshâk el-Medenî'den de aynı rivâyeti nakletti.— Leys bizim yanımızda emîr idi. Ali el-Esedî savaş açmış, yolda korku saçmış, kan akıtmış, mal almış idi. Halk ve imâmlar onun peşine düşmüşler, ancak o kaçmış ve yakalanamamıştı. Sonra kendisi tevbe ederek dönüp gelmişti. Tevbesi şöyle olmuştu : Bir adamın «De ki, ey kendilerine yazık etmiş olan kullarım. Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları bağışlar. Doğrusu O, Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyetini okurken işitmiş ve durmuş; ey Allah'ın kulu, bir kez daha oku demiş. Adam okumuş, o da kılıcını kınına sokup tevbe etmiş. Sefer vakti Medîne'ye gelmiş, yıkanmış. Sonra Hz. Peygamberin mescidine gelip, sabah namazını kılmış. Sonra Ebu Hüreyre'nin yanına gelerek, arkadaşlarının arasına oturmuş. Gün aydınlanınca halk, onu bilip üzerine düşmüşler. O, benim aleyhimde hiçbir yol tutmayın. Çünkü siz beni yakalamazdan önce ben tevbe edip geldim, demiş. Ebu Hüreyre; doğru söyler, diyerek onun elini tutup Mervân İbn Hakem'e getirmiş. —Mervân, Muâviye zamanında Medîne vâlîsi idi.— ve demiş ki : Bu adam, tevbe ederek yanıma geldi. Onun aleyhinde tutabileceğiniz bir yol yoktur. Öldüremezsiniz de. Leys der ki : Bütün suçlarından vazgeçildi ve Ali el-Esedî tevbe ederek Allah yolunda savaşa çıktı. Bir deniz savaşında Bizanslılarla karşılaştı. Onun gemisi Bizanslıların gemisine yanaştı. Ali, Bizanslıların gemisine atlayıp geçti. Bizanslılar, kaçarak geminin öbür tarafına toplandılar. Gemi battı. O ve beraberindekiler de toptan boğuldular.

İZÂHI

Bu bahis, beşer hayatının en esâslı teşrîî hükümlerinden bir kısmını beyân etmekle başlıyor. Bunlar, Allah'ın nizâm ve şerîatının hükmolunduğu müslüman bir cemiyette, hayatı ve insan varlığını korumaya taalluk eden hükümlerdir. Umûmî nizâmı korumaya; o nizâma karşı çıkmak, ilâhî şerîatın gölgesinde Allah'ın emri ile kâim olan bir hâkimiyete aykırı hareket etmek, İslâm idâresi ve İslâm şerîatının gölgesinde yaşayan cemiyetin aksine bir yol takîp etmekten sakınmaya müteallik ilâhî hükümlerdir. Her türlü içtimâî nizâmı, Allah'ın şerîatına dayanan İslâm Cemiyetinde mâlî ve ferdî mülkiyeti korumak da bu hükümler cümlesindendir.

Hz. Âdem'in oğullarının kıssası; insan hayatının en özlü meselelerine taalluk eden bütün bu meselelere bir mukaddime olarak serdediliyor. Hz. Âdem'in oğullarının kıssası; suçun, beşer rûhundaki sebep ve tabîatını ortaya koyuyor. Kezâ suçun çirkin ve âdi bir iş olduğunu, üze-

rinde ehemmiyetle durmak lâzım geldiğini, fâilinin cezâlandırılması gerektiğini ve insanı, suça teşvîk eden sebeblere karşı mukâvemet gösterilmesi icâbettiğini de ortaya koyuyor.

Bu kıssa ve onun ihtivâ ettiği ilhâmlar, âyetlerin akışında gelecek olan hükümler için kuvvetli bir kızıştırma unsuru oluyor. Düşünen bir okuyucu; bu kıssanın buraya konuluşunun hikmetini ve görmüş olduğu vazîfeyi hemen anlar. Rûhuna dalan iknâ' edici ilhâmları hisseder; Allah'ın nizâmına bağlı ve ilâhî şerîatın hükmolunduğu bir cemiyette; cana, umûmî nizâma, mala ve ferdî mülkiyete tecâvüz suçu hakkında İslâm'ın koyduğu ağır hükümlerin hikmetini anlayabilmek için kalbinde ve aklında bir isti'dâd peydâ olur.

Müslüman cemiyeti; bütün hayatını Allah'ın nizâm ve şerîatına bağlar işlerini, meselelerini ve her türlü münâsebetlerini, o şerîatın hükümlerine ve bu nizâmın esâslarına göre tanzîm eder. Bundan dolayıdır ki İslâm; her ferde adâlet, yeterlilik, istikrâr ve emniyet unsurlarını taahhüd eder. Sonra her türlü korku ve anarşi, baskı ve zorlama, zulüm ve tecâvüz, ihtiyâç ve zarûret unsurlarını da bertarâf eder. Böylece bu âdil; fâzıl ölçü ve dayanışma esâsına bağlı cemiyette cana ve hayata veya âmme nizâmına veya ferdî mülkiyete karşı gösterilecek bir tecâvüzü, en âdi ve menfûr bir suç, hafîfletici sebeplerden ve her türlü ma'zeretten tamâmen uzak bir cinâyet olarak telakkî eder.

Bütün bunlar, normal seviyedeki insanlar için doğru istikâmette yürüme imkânları sağlandıktan, gerek ferdin gerekse cemiyetin içtimâî hayatında suça sebep olan âmilleri, bertaraf ettikten sonra İslâm'ın suça ve suçlulara karşı gösterdiği şiddeti ifâde etmektedir.

Bununla beraber İslâm, tahkîkât ve hükmün selâmeti bakımından mütecâviz suçlulara her türlü garantiyi verir. Şüpheler üzerine hertürlü cezâyı kaldırır. Dünya hesâbına göre bazı hallerde, âhiret hesabına göre de bütün hallerde suçları iskât eden tevbe kapısını açar...

Bütün bunların örneklerini bu bahiste, bu hükümlerin tazammun ettiği meselelerde göreceğiz...

Fakat âyetlerin ve hükümlerin açıklamasına geçmeden onların tazammun ettiği umûmî bir husûsu, arzetmekten kendimizi alamayacağız : Bu, hükümlerin tatbîk edildiği cemiyetin ve tatbîk kuvvetinin ortaya koyduğu şartların durumudur.

İster cana.. ister âmme nizâmına ve ister mala tecâvüzle alâkalı olsun bu bahiste serdedilen hükümlerin durumu, şerîata dâir, cezâ hukûkuna dâir, kısas ve ta'zîre dâir hükümlerin durumu gibidir.

Bütün bunları tatbîk edebilme imkânı ancak bir «müslüman cemiyette» bir «İslâm diyârında» mümkün olabilir... Binâenaleyh «İslâm diyârı» ile şerîatın neyi kasdettiğini açıklamamız gerekir.

İslâm'ın ve müslümanın nazarında dünya, ikiye ayrılır. Bir üçüncüsü olamaz.

Birincisi; «Dâr'ül-İslâm» İslâm diyârı'dır. Bu ibâre, İslâm ahkâmının tatbîk edildiği ve İslâm şerîatının hâkim olduğu bütün beldeleri içine alır. O beldelerin ahâlîsi ister tamâmen müslüman olsun, ister müslümanlar ve zimmîlerden meydana gelmiş olsun, ister tamâmen zimmîlerden ibâret olsun farksızdır... Çünkü idâreciler müslümandır; İslâm'ın hükmünü tatbîk ediyorlar ve İslâm şerîatını uyguluyorlar demektir. Yahut onlar, müslümandırlar veya müslüman ve zimmîdirler, fakat harple o beldeyi ele geçirmişlerdir. O zaman İslâm ahkâmı, o belde ahâlîsinin dışında kalan insanlar için tatbîk edilir. İslâm şerîatını, müslümanlar kendi aralarında tahakkuk ettirirler. Hülâsa «Dâr'ül-İslâm»; İslâm ahkâmının tatbîk edildiği ve İslâm şerîatının uygulandığı beldenin adıdır.

İkincisi; «Dâr'ül-Harb» dir. Bu ibâre de; İslâm ahkâmının tatbîk edilmediği ve İslâm şerîatının uygulanmadığı bütün beldeleri içine alır... Ahâlîsi ne olursa olsun... İster müslüman, ister ehl-i kitâb ve ister kâfir olduklarını söylesinler, netîce aynıdır. Kısaca «Dâr'ül-Harb»; İslâm ahkâmının tatbik edilmediği ve İslâm şerîatının uygulanmadığı beldenin adıdır. Böyle bir belde müslümana ve müslüman cemiyetine göre harb diyârı sayılır.

İslâm cemiyeti; yukarda ta'rîfi yapıldığı şekilde bir İslâm yurdunda yaşayan cemiyettir.

Allah'ın nizâmına bağlı olan ve O'nun şerîatını uygulayan bu cemiyet, insan kanını, malını ve âmme nizâmını koruyan; umûmî emniyeti bozmak isteyen, cana ve mala tecâvüz edenlere karşı çıkan ve onların tecziyesini emreden ve bütün bu husûsiyetleri bu bahiste ve diğer âyetlerde beyân edilen yegâne cemiyettir. İslâm cemiyeti üstün ve mükemmel, hür ve âdil bir cemiyettir... Gücü yetsin yetmesin her insan için, gerekli iş ve sigorta garantisini veren cemiyettir... Öyleyse böyle bir cemiyette yaşayan her insan; bu nizâmın kendisine bol bol verdiği o nimetleri gözetmeli, değerini takdîr etmelidir. Diğer insanların haklarına riâyet etmeli; malına, canına, ırzına ve ahlâkına saygılı olmalıdır. İçinde emniyet ve selâmet dâhilinde yaşadığı, her türlü haklarının bol bol verildiği, bütün insânî özelliklerinin ve içtimâî haklarının kabul edildiği. hattâ bu özellik ve haklarının himâye edildiği «Dâr'ül-İslâm»ın selâmetini muhâfaza etmeye çalışmalıdır.

Bütün bunlardan sonra kim ki, «Dâr'ül-İslâm»ın bu nizâmına karşı çıkarsa; o, âsîdir, günahkârdır... En şiddetli cezâlarla muâheze edilmeye müstahaktır... Zanla muâheze edilmeyeceği, şüpheler karşısında cezâların kaldırılacağı garantisinin bol bol verilmesine rağmen, böylelerine en ağır cezâları vermek îcâbeder...

Fakat ta'rîf edilen şekliyle «Dâr'ül-Harb»e gelince... O beldenin ve ahâlîsinin, İslâm şerîatının garantilerinden istifâde etmeye hakları yoktur. Çünkü onlar, bir defa İslâm şerîatını tatbîk etmiyorlar; İslâm'ın hâkimiyetini kabul etmiyorlar.

Onlar; İslâm yurdunda yaşayan ve hayatlarında İslâm şerîatını tatbîk eden müslümanlara nisbetle müdâfaa edilemez. Onların canları ve malları mübâhtır. İslâm'a göre, onlara hürmet mevzû-u bahis değildir. Ancak müslümanlarla bir anlaşmaları varsa müstesnâ... Kezâ şerîat «Dâr'ül-Harb'ten dönen» ve bir emniyet anlaşması ile «Dâr'ül-İslâm'a» girenlere de, bu anlaşma müddetince o garantileri bol bol verir. Ama «Dâr'ül-İslâm» hudûdları dâhilinde... Müslüman bir idârecinin hâkim olduğu beldelerde... Müslüman İdâreci, Allah'ın şerîatını tatbîk eden insandır. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 202 - 206).

İslâm'da Kısas

İslâm'ın koymuş olduğu kısas ilkesini ve önemini Abdülkâdir Ûdeh şöyle açıklıyor :

Gerek eskiden gerekse şimdi yeryüzünde kısas cezâsından daha üstün bir cezâ olduğu söylenemez. Kısas cezâların en âdilidir. Çünkü o, suçluyu işlediği suçun misliyle cezâlandırmaktadır. Bu cezâ, emniyet ve nizâm için de en iyi cezâdır. Çünkü suçlu, işlediği fiilin misliyle cezâlandırılacağını bilince çoğunlukla suç işlemekten vazgeçer. Suçluyu genellikle öldürmeye veya yaralamaya sevkeden faktör, üstünlük ve gâlibiyet arzûsudur. Suçlu, avını öldürdükten sonra kendisinin de hayâtta kalamayacağını düşünecek olursa, kendi hayâtını devâm ettirmek için karşısındaki kimsenin hayâtına kıymaz. Saldırdığı kimseye bugün mağlûb olursa yarın onu yenebileceğini bilen kimse, karşısındaki kimseyi mağlûb etmek için suç yoluna başvurmayı düşünmez. Bunun günümüzde pek çok pratik örnekleri vardır. Meselâ asabî mîzâçlı, çabuk kızabilen kişi hasmının kendinden daha güçlü olduğunu veya saldırısına misliyle mukâbele edeceğinden emîn olduğu zaman saldırmaktan vazgeçer ve çok sakin bir davranış içerisine girerek sulh olmak ister. Silâhlanmış bir kişi, eğer karşısındaki hasmının da kendi gibi silâhlı olduğunu ve saldırısına ayniyle mukâbele edebileceğini düşünürse, çoğu kerre saldırıdan vazgeçer veya saldırıp saldırmamayı düşünür. Kezâ güreşen veya boks yapan kişi, kendisinden çok daha kuvvetli ve çok daha sağlam olduğunu bildiği rakîblerine karşı meydan okuyamaz. Ama zayıf ve güçsüz olduğunu tahmîn ettiği kimselere kolaylıkla meydan okur.

İşte insan tabîatı. İslâm hukûku, bu tabîatı dikkate alarak kısas cezâsını koymuştur. Suça sevkeden her psikolojik faktörü suçu önleyen aksi bir psikolojik faktörle karşılar. Ki bu husûs, tamâmen modern psikolojinin verilerine uygundur.

Beşerî hukûk, kısâs cezâsını sâdece ölüm suçlarında uygular ve kabul eder. Öldürmede, bütün unsûrlar mevcûd ise i'dâm cezâsı verir. Ama yaralamada buna başvurmaz. Yaralayanı para cezâsına veya hapis cezâsına çarptırmakla yahut da her ikisini birden uygulamakla iktifâ eder.

Şüphesiz ki İslâm hukûku, cezâ bakımından öldürme ve yaralamayı aynı doğrultuda ele almakla gâyet tabiî ve mantıkî bir yol izlemiştir. Beşerî hukûk ise, kendisini mantık ve eşyânın gereklerinden uzak bir noktaya atmış ve bu iki suça uyguladığı cezâları ayırmıştır. Zîrâ öldürme ve yaralama suçları, aynı türden ve aynı faktörle meydana gelen suçlardır. Ölüm; yaralama ve vurma halleri olmadan çoğunlukla gerçekleşemez. Bazı yaralama ve vurmalar, ölümle sonuçlanır. Bazıları ise ölümle sonuçlanmaz. Ölümle sonuçlanmayan vurmaya biz, yaralama adını veririz. Ölümle sonuçlanan yaralamaların adına da öldürme deriz. Mâdem ki, her ikisi aynı türdendir öyleyse cezâlarının da aynı türden olması gerekir. Ve mâdem ki, her iki suçun netîceleri diğerinden farklıdır, verilecek cezâların netîceleri de aynı şekilde —ne fazla ne eksik— birbirinden farklı olmalıdır. Her iki suçun da türü birdir. Ve aslı yaralamadır. Cezâları aynı türdendir. Ve şerîata göre kısastır. Her iki suçtan birisi tecâvüze uğrayanın ölümüyle sonuçlanır. Buna verilecek cezâ da, aynı şekilde suçlunun öldürülmesidir. İkincisi ise, tecâvüze uğrayanın yaralanmasıyla sonuçlanır ki; buna verilecek cezâ da, İslâm hukûkuna göre suçlunun yaralanmasıdır. İşte beşerî hukûk, bu ince mantık kâidesine ve hassâs ölçüye henüz ulaşabilmiş değildir. Ama şurası muhakkak ki, birgün uzak veya yakın muhakkak, bu noktaya o da gelecektir. Çünkü hukûkta birinci esâs, mantıktır. Mâdem ki beşerî hukûk, katl suçlarında kısas cezâsını kabul edip uygulamaktadır ve mâdem ki, mantık; yaralama suçları için de aynı cezânın uygulanması gerektiğini âmirdir, muhakkak beşerî hukûk birgün eşyânın özünde vârolan bu mantığa boyun eğecek ve başlangıcını kabul ettiği noktaya gelecektir.

Tecâvüze uğrayanın veya onun velîsinin kısas cezâsını affetme hakları vardır. Binâenaleyh ikisinden biri, affettiği takdîrde cezâ sâkıt olur. Af, bazan bedâva bazan da diyet mukâbilindedir. Ancak kısas cezâsının af ile sâkıt olması, yöneticilerin suçluya uygun bir ta'zîr cezâsı vermelerini engellemez.

İslâm hukûkunda genellikle tüm suçlarda, tecâvüze uğrayanın cezâyı affetme yetkisi yoktur. Sadece bu hak istisnâî olarak kısas ve diyet suçlarına münhasırdır. Bunun dışında hiçbir suça intibâk etmez. Çünkü bu suçlar, kuvvetle tecâvüze uğrayan kişinin şahsıyla alâkalıdır. Ve toplum güvenliğini, nizâmını alâkadâr ettiğinden çok, suçlunun kendi şahsını alâkadâr eder. İslâm hukûku, tecâvüze uğrayanın kullandığı

af yetkisinin âmme nizâmını ve güvenliğini alâkadâr etmesinden endîşe duymamıştır. Zîrâ öldürme ve yaralama suçu, her ne kadar ferdin emniyeti bakımından çok önemli ve tehlikeli bir tecâvüz ise de, toplumun emniyeti bakımından aynı derecede tehlikeli ve önemli bir hal değildir. Çünkü her insan, başkasının kâtilinden veya başkasını dövenden çekinip korkmaz. Ve kendisine de tecâvüz edeceğini düşünmez. Bilir ki, katl, yaralama ve dövme ancak şahsî bir nedenden dolayı olabilir. Ama hırsız böyle değildir. Hırsızdan herkes korkar ve endîşe eder. Çünkü bilir ki, hırsızın aradığı maldır. Onu nerede bulursa alır. Belli bir kişinin malını değil, herhangi bir malı arar.

Tecâvüze uğrayana veya velîsine affetme hakkının verilmesinin âmme güvenliğine etkisi olacağı kabul edilse bile, bu etki ancak tecâvüze uğrayanın bu hakkı kullanmakta aşırı gitmesi durumunda sözkonusu olabilir. Aşırı gitme ise uzak bir ihtimâldir. Çünkü suçun, tecâvüze uğrayanın fiiliyle alâkalı olması, onun af hakkını kullanmakta şiddetli ve sıkı davranmasını gerektiren bir sebebtir. Nedenine gelince... İnsan tabîatında tecâvüze uğradığı takdîrde affa temâyülden çok, intikâm temâyülü vardır. Binâenaleyh suçun, tecâvüze uğrayanın şahsıyla alâkalı olması, af hakkının kullanımında aşırı gitmeyi önleyecek bir te'mînâttır. Buna bağlı olarak da toplumun nizâmını haleldâr etmemesini sağlayacak bir garantidir.

İslâm hukûku, tecâvüze uğrayana veya velîsine af hakkı vermekle, gâyet pratik ve mantıkî davranmıştır. Çünkü cezâ da af da suça karşı koymak için konulmuş bir şeydir. Ancak çoğunlukla cezâ, suçun vukûuna engel olmaz. Af ise, daha çok suçun önlenmesine vesîle olur. Çünkü af, ancak sulh olup anlaştıktan, suça ve suçluluğa sevkeden her türlü duygulardan insanın içini arıtıp temizlemesinden sonra mümkün olur. Ve işte bu noktada af, cezânın gördüğü vazîfeyi görür ve cezânın yapmaktan âciz olduğu bir sonucu meydana getirir. Af hakkının verilmesinin pratik sonucu budur. Meseleye mantık açısından bakıldığında diyebiliriz ki; yaralama ve öldürme suçları, şahısları ilgilendiren suçlardır. Ve bu, şahsî sâiklerle işlenir. Suçlunun rûhundaki şahsî sâikler, tecâvüze uğrayanın şahsının sebeb olduğu sâiklerdir. Binâenaleyh suç, toplumun emniyetini alâkadâr ettiğinden çok, tecâvüze uğrayanın hayatını ve varlığını alâkadâr eder. Dolayısıyla tecâvüze uğrayanın şahsiyetinin, cezânın uygulanmasında değerlendirilmesi gerekir. Madem ki suç, onun şahsıyla böylesine yakından alâkalıdır, onun şahsiyetinin göz önünde bulundurulması gerekir.

İslâm hukûku tecâvüze uğrayanın, bazı suçlarını cezâsını affetmesini kabul ettiği gibi beşerî hukûk da aynı prensibi kabul etmektedir. Her ne kadar İslâm hukûkuna uyarak aynı suçlara bu prensibi uygulamamakta ise de, diğer bazı suçlarda bu prensibi kabul etmektedir. Me-

selâ beşerî hukûk, zinâ suçunda tecâvüze uğrayan kişi olarak kabul ettiği kadının eşi için zinâ eden karısının cezâsını affetme hakkını kabul etmiştir. Böylelikle cezâyı kaldırma yetkisini tanımıştır. Şu halde İslâm hukûku, tecâvüze uğrayana af hakkı tanımakla tuhaf ve acâib birşey yapmamıştır. Sadece bugün modern kanunların kabul ettiği bir prensibi uygulamıştır. Ayrıca İslâm hukûku, bu prensibi uygulamakla seçtiği mantıkta en iyi noktayı gözeterek, beşerî hukûktan kat kat üstün olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü öldürme ve yaralama suçlarında af hakkının kabulü, uyuşmaya ve kaynaşmaya sebeb olur. Nefret ve intikâm duygularını yener. Böylece suçlar azalır. Suçluluk duygusu hafîfler. Beşerî hukûk ise, aynı prensibin uygulandığı noktada mantık yolunu seçmemiştir. Çünkü o zinâ suçunda kocaya af hakkını vermekle fuhşun yayılmasına ve ahlâkın bozulmasına sebeb olmuştur. Böylelikle âile düzeni yıkılmaktadır. Sadece muvakkat olarak eşler arasında bir uyum kasdedilmektedir. Bir âile düzeni yıkıldığı takdîrde, toplumun üzerine dayandığı en kuvvetli dayanaklardan biri yıkılmaktadır. Kanun, toplumu yıkmak için değil, korumak için konulan hükümleri ihtivâ eder.

Kısas, kasıdlı öldürme ve yaralama hallerinde konulan cezâ olduğuna göre, kısas hükmü belli şartların bulunmasına bağlıdır. Ayrıca kısasın uygulanması da mümkün olmalıdır. Kısasın tatbîki mümkün değil ve şartlar da mevcûd değilse kısas hükmü ortadan kalkar. Onun yerine diyet hükmü vermek gerekir. İsterse tecâvüze uğrayan kişi veya velîsi bu hükmü istemesin. Çünkü diyet cezâsı, fertlerin talebine bağlı olarak verilecek bir hüküm değildir.

İslâm hukûkunda kısas hükmünün uygulanmasının mümkün olmadığı hallerde, suçluya diyetle beraber gerektirdiği takdîrde ta'zîr cezâsı verilmesini önleyecek bir engel yoktur. Mâlikî mezhebine göre, kısasın sâkıt olduğu veya kısas hükmünün yaralama veya öldürme hallerinde imkânsız bulunduğu takdîrde ta'zîr cezâsının verilmesi gerektir.

Kasıdlı öldürme ve yaralama hallerinde aslolan cezâ kısastır. Diyet ve ta'zîr ise kısas yerine geçen, kısasın imkânsız olduğu veya af ile sâkıt bulunduğu hallerde tatbîk olunan bedel cezâsıdır.

Diyet

İslâm hukûku, kasda benzer veya hatâ ile öldürme ve yaralama hallerinde, aslî cezâ olarak diyeti vaz'etmiştir.

Diyet, muayyen miktarda bir mal olup cezâ olmakla beraber devletin hazînesine değil, tecâvüze uğrayanın malı arasına girer. Binâenaleyh bu bakımdan diyet özellikle tazmînâta benzemektedir.

Miktarına gelince, tecâvüzün cesâmetine bağlıdır. Suçlunun suçu

kasıdlı işleyip işlememesine göre miktarı değişir. Diyet ile tazmînât arasında kuvvetli bir benzerlik olması hasebiyle diyeti tazmînât olarak kabul etmek yanlıştır. Çünkü diyet, cinâî bir cezâdır. Ve diyet hükmü, fertlerin talebine bağlı değildir. Diyeti tamı tamına bir cezâ olarak değerlendirmek de aşırılık olur. Çünkü o, tecâvüze uğrayana ödenen bir maldır. Şu halde diyet için söylenecek en iyi ifâde onun hem cezâ, hem ta'vîz olduğunu belirtmektir. Cezâdır; çünkü suç için takarrur etmiştir. Suça konu olan kişi ondan vazgeçerse, suçlunun durumuna uygun bir ta'zîr cezâsıyla cezâlandırılması câiz olur. Eğer cezâ olmasaydı, diyet hükmünün verilmesi tecâvüze uğrayanın talebine bağlı kalırdı. Mâdem ki, affedilmek ile yerine ta'zîr cezâsı verilmesi câiz olmaktadır, öyleyse o bir cezâdır. Öte yandan diyet bir tazmînâttır. Çünkü o, tecâvüze uğrayanın malının arasına katılan bir bedeldir. Tecâvüze uğrayan ondan vazgeçtiği takdîrde diyet hükmünün verilmesi câiz olmaz.

Diyet cezâsı, bir sınırı olan cezâdır. Hâkimin bu cezâyı artırma veya eksiltme, yahut da miktarını değiştirme hakkı yoktur. Diyetin miktarı, hatâ ve kasda benzerlik halinde değişmektedir. Kezâ yaralama halinde yaranın çeşidine ve cesâmetine göre de değişmektedir. Ancak her suç ve durum için miktarı belirlenmiştir. Küçüğün diyeti büyüğün diyeti gibidir. Zayıfın diyeti kuvvetlinin diyeti gibidir. Üst tabakadan birisiyle alt tabakadan birisinin diyeti aynıdır. Hâkimin diyetiyle mahkûmun diyeti aynıdır. Ayrıca ittifâkla kabul edilmiştir ki, erkeğin diyeti öldürme halinde kadının diyetinin iki katıdır. Yani kadının diyeti, erkeğin diyetinin yarısıdır. Yaralama halinde ise, İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, kadın için gerekli olan diyet miktarı, mutlak mânâda erkek için gerekli olan diyet miktarının yarısıdır. İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel ise, kadının diyeti diyetin üçte birine kadar olan miktarda erkeğinkine müsâvîdir. Eğer vâcib olan miktar diyetin üçte birinden fazla olursa, kadın için gerekli olan diyet erkeğin diyetinin yarısıdır. Gayr-i müslimlerin diyeti konusunda ise, ihtilâf vardır. Bazıları müslümanla gayr-i müslimin diyetini aynı kabul ederken bazıları arada fark gözetirler.

İslâm hukûku, kasıdlı öldürme cezâsıyla, kasda benzer öldürmenin cezâsını ayırmıştır. Birinciye kısas hükmü koymuş ikinciye de ağır diyet. Sebebine gelince; kasıdlı öldürmede suçlu, tecâvüze uğrayanı öldürmeyi kasdetmektedir. Kasda benzer öldürmede ise suçlu, tecâvüze uğrayanı öldürmeyi kasdetmemiştir. Fiil bakımından aradaki bu fark, ikisinin de cezâ bakımından müsâvî olmasını önler. Ayrıca kısas cezâsının kasda benzer öldürme hallerine tatbîki mümkün değildir. Çünkü kısas, suçluyla işlediği fiil arasında bir benzerlik bulunmayı gerektirir. Kasda benzer öldürmede ise suçlu; tecâvüze uğrayanı öldürmeyi kasdetmemiştir. Eğer tecâvüze uğrayan, suçlu ile beraber öldürülürse suç-

luyu öldürenin onu kasdetmiş olması gerekir ki, burada denklik durumu mevcûd olmaz. Binâenaleyh adâlet ve mantık; kasıdla, kasda benzer öldürme suçlarının cezâsı arasında ayırım yapmayı gerektirir.

Ayrıca İslâm hukûku tâm kasıdlı öldürme ile, hatâ arasında da ayırım yapmıştır. Kasıdlı öldürme halinde kısası koyarken, hatâlı öldürme halinde de hafîfletilmiş diyeti koymaktadır. Bununla şu noktayı gözönünde tutmaktadır. Kasıdlı öldürme suçlarında suçlu; suçu işlemeyi kasdeder, onu düşünür, planlar ve muhtelif vesîlelerle ya kendisi veya başkası için sağlayacağı maddî ve ma'nevî menfaat te'mîn için suçu işler. Hatâlı öldürme suçlarında ise, suçlu suçu kasdetmez. Onu planlayıp düşünmez. Ve suçu işlemesini gerektiren bir neden de bulunmaz. Mevcûd olan şey, suçlunun ihmâli veya dikkatsizliğidir. Bu da suçu oluşturan fiili meydana getiren nedendir. Halbuki suçlunun kafası, aslında bu fiile bizzât yönelik değildir. Şu halde kasıdlı öldürme, iki unsurdan meydana gelmektedir :

a) Ma'nevî unsur : Suçlunun psikolojik olarak suça yönelmesidir.

b) Maddî unsur : Suçu oluşturan fiilin kendisidir.

Hatâen işlenen suçlarda ise, suçun sadece maddî unsuru bulunmakta ve ma'nevî unsuru bulunmamaktadır. Ma'nevî unsuru da tamâm olsa suç kasıdlı durumunu alır. Kasıdlı suçlunun psikolojik hâleti ile, hatâlı suçlunun psikolojik hâleti arasındaki fark, suçlara verilen cezânın farklı olmasını gerektirir. Binâenaleyh her iki psikoloji arasındaki fark, bütünüyle cezâlar arasındaki farka denktir. Şöyle ki; kasıdlı suçlu, suçu işlemeye sevkeden psikolojik faktörlerden uzaklaştırıldığı takdîrde hatâlı suçlunun durumuna eşit hal alır. Ve suçun sadece maddî unsuru kalır. İşte bunun için İslâm hukûku; af halinde kasıdlı öldürmenin cezâsıyla, hatâ halindeki suçun cezâsını aynı tutmuş ve herikisine de diyet hükmünü uygulamıştır. Sanki afla kasıdlı öldürmede suçun ma'nevî unsuru ortadan kalkmaktadır. Ve böylece af, diyette her iki suçu sadece maddî noktadan ortak duruma geçirmektedir.

İslâm hukûku, hatâ halinde kısas hükmünü vermemiştir. Çünkü suçlunun psikolojik faktörleri mevcûd değildir. Ayrıca suçlu suçu kasdetmemiş, önceden planlayıp düşünmemiştir. Ancak suça neden olan unsur, ihmâl ve dikkatsizlik olduğundan ve genellikle bu gibi halde tecâvüze uğrayanın veya vârislerinin mâlî zararlara düşmelerine neden olduğundan İslâm hukûku, bu iki sebebi gözönünde tutarak cezânın insanın kendi nefsinden sonra en çok dikkat ve itinâ gösterdiği bir noktaya, mala uygulanmasını muvâfık görmüştür. Dikkat ve itinâ göstermemenin cezâsı, insanların dikkatle ve titizlikle korumaya çalıştıkları maldan mahrûmiyettir. Binâenaleyh başkalarının malına zarar vermenin cezâsı, malla zarardır. Şüphesiz ki ihmalkâr ve umursamaz ki-

şinin, dikkat ve itinâ ile uyanıp özenmesine vesîle olması bakımından bu cezâ kâfidir.

Buradan anlaşılıyor ki; diyet, hakkında kısas hükmü verilmeyen kasıdlı suçlarla kasda benzer ve hatâlı suçlar arasında müşterektir. Ama bu üç halde ödenecek diyet miktarı aynı değildir. Kasd... ve kasda benzer öldürme suçlarının diyeti aynıdır ve ağırlaştırılmış diyettir. Hatâlı öldürmede suçlunun diyeti ise hafîfletilmiş diyettir.

Aslında diyet; miktar olarak genellikle yüz devedir. Diyetin hafîfletilmesi veya ağırlaştırılmasının sayı üzerinde bir te'sîri yoktur. Ancak devenin türünde ve yaşında etkilidir. Diyet kelimesi, normal olarak kullanıldığı zaman kâmil diyet kasdolunur ki, yüz devedir. Diyet, ister ağırlaştırılmış diyet olsun, ister hafîfletilmiş diyet olsun, diyet denildiği zaman bununla yüz deve kasdolunmaktadır. Kâmil diyetten aşağısı kasdolunacağı zaman buna arapçada ereş (yarı diyet, kısmî diyet) ta'bîri kullanılır.

Yarı diyet, iki türlüdür : Mukadder yarı diyet, gayr-i mukadder yarı diyet .. Birincisi; şârî'nin (kanun koyucu, şerîatı gönderen) miktarını tahdîd ettiği diyettir ki, parmak ve el yarı diyeti gibi. İkincisi; hakkında hüküm vârid olmayan ve miktarını takdîr yetkisi hâkime bırakılmış olan diyettir ki, buna hükûmet-i adl veya hükûmet ta'bîri kullanılır.

Genel kâide şudur : Kasıdlı suçlarda diyet, tecâvüz edenin malından verilir. Başkasınınkinden değil. İster cana karşılık diyet olsun, ister candan aşağıya karşılık diyet olsun. Sadece İmâm Mâlik bu kâideden suçlunun telef olması korkusu dolayısıyla karnın veya baldırın kırılması gibi kısasın mümtenî olduğu yaralama hallerindeki yarı diyeti bu kâideden müstesnâ kabul etmektedir. Ona göre; suçlunun baba tarafından akrabâları, diyetin üçte birine bâliğ olan miktarı öder. Ancak suçun, suçlunun itirâfıyle sâbit olmaması şarttır. Çünkü itirâf ile baba tarafından akrabâ olanlar, diyete yükümlü olmazlar.

İslâm hukûkçuları, suçlu küçük veya deli olursa diyeti kimin ödeyeceği konusunda ihtilâftadırlar. İmâm Mâlik, Ahmed İbn Hanbel ve Ebu Hanîfe: küçük ve deliye vâcib olan diyetin, —kasden fiili işlemiş olsa da— baba tarafından akrabâlarının yükleneceği görüşündedirler. Onlara göre; küçüğün ve delinin kasdı, kasd sayılmaz, hatâ sayılır. Çünkü onun sahîh bir kasdının olması, mümkün değildir. Binâlenaleyh kasıdlı olarak yaptığı şeyin de hatâya hamledilmesi gerekir. Şafiî mezhebinde ise, bu noktada iki görüş vardır. Birincisi, bir önceki görüşe uyan ve pek kuvvetli olmayan görüştür. İkincisi ise, kuvvetli olan görüştür. Bu görüş uyarınca, küçüğün ve delinin kasdı kasıddır. Çünkü kasıdlı öldürme halinde, küçüğü ve deliyi uslandırma, kısas mümkün

olmasa da câizdir. Binâenaleyh onların kasdı, akıllı ve bâliğ olan birisinin kasdı gibidir.

İslâm hukûkçuları, hatâ ve kasda benzer vak'aların hükmü konusunda değişik görüşler serdetmektedirler. İmâm Mâlik, baba tarafından akrabâların, suçlunun veya tecâvüze uğrayanın diyetinin üçte birine bâliğ olan miktarı yükleneceklerini kabul eder. Üçte birinden aşağıya olan ise, sadece suçluya âittir. İmâm Ahmed ise, suçlunun kâmil diyette üçte birinden aşağı olanına katlanacağını, üçte bire bâliğ olarak veya üçte birden fazla olan diyet miktarında ise baba tarafından akrabâlarının katlanacağını kabul eder. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise; suçlunun, kâmil diyette onda birinin yarısından aşağısına katlanabileceğini bunun üzerinde olan miktarın ise, akrabâları tarafından yüklenileceğini kabul eder. İmâm Şafiî'ye göre baba tarafından akrabâlar, az veya çok olsun bütün diyete katlanmak zorundadırlar. Çünkü çoğa zorlananın, aza daha rahat zorlanacağı bir bedîhî gerçektir. Baba tarafından akrabâlar diyeti yüklenecek olurlarsa, İmâm Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre; suçlunun, diyetten normal âile ferdlerinden birisinin katlanabileceği miktarı yüklenmesi gereklidir. İmâm Şafiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre ise, suçlu, baba tarafından akrabâların yükleneceği diyetten hiçbirisini yüklenmez.

Baba tarafından akrabâlar için kullanılan «âkile» terimi, diyet yüklenen kimse demektir. Diyete «akl» isminin verilmesi, maktûlün sahiblerinin dilini kesmesindendir. Bir rivâyete göre «âkile» adının verilmesinin nedeni, kâtili engellemelerinden dolayıdır ki, burdaki «akıl» engel mânâsını taşır.

Kâtilin âkilesi, baba tarafından akrabâ olanlardır. Binâenaleyh anneden bir kardeş olanlar, koca ve diğer akrabâlar âkile hudûduna girmez. Babadan akrabâ olanlar, ne kadar uzak olurlarsa olsunlar, buna dâhildirler. Çünkü yakın vârisleri olmadığı takdîrde onun mîrâsına konacak olanlar bunlardır. Filvâki' vâris olmaları şartı yoktur. Eğer ortada herhangi bir engel bulunmayacak olursa, vâris olmak durumları bahis mevzûu olan herkes buna dâhildir.

Baba tarafından akrabâlar, sıkıntıya düşecek ve zorluğa bâis olacak bir miktarda mal ödemeğe zorlanamazlar. Çünkü baba tarafından akrabâ, suçluya yardım ve suçunu hafîfletmek için hiçbir suça iştirâk etmediği halde diyeti vermektedir. Binâenaleyh suçlunun durumunun hafîfletilmesi için başkalarını sıkıntıya veya zora sevketmek olmaz. Eğer zorlama meşrû' olsaydı, suçlu buna daha çok lâyıktı. Çünkü işlediği suçun gereği ve fiilin cezâsı budur. Zorlama, suçlu hakkında meşrû' olmadığına göre diğerleri hakkında daha çok meşrû' olmaması gerekir.

Her ferdin yükleneceği miktar konusunda fukahâ, muhtelif görüşlere sahibtir. İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel meseleyi hâkime ha-

vâle eder. Herbirisinin durumuna göre, yormadan ve kolaylıkla ödeyebileceği miktarı hâkim ta'yîn eder. Mâlikî mezhebine göre ise, her şahsa bin dînâr mükellefiyet vardır. Ahmed İbn Hanbel mezhebinde bir diğer görüş vardır ki; buna göre, durumu orta olanlara bir miskâlin dörtte biri, durumu rahat olanlara bir miskâlin yarısı mükellefiyet vardır. Şafiî mezhebi de bu görüştedir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise, bir ferdden alınan miktarın dört veya üç dirhemi geçmemesi gerektiğini kabul eder. Ayrıca o, zenginle durumu mutavassıt olanın arasında bir fark gözetmez.

Fakîre, kadına, çocuğa ve aklı olmayana diyet yüklenemez. Çünkü diyetin fakîre yüklenmesi onu zorlamaktır. Çocuğa, kadına ve deliye de diyet yüklenemez, çünkü onlar, yardım edecek kimseler değillerdir. Ancak bunlar, suçlu olurlarsa onlardan diyet alınır.

Suçlunun baba tarafından hiçbir akrabâsı yoksa veya var da fakîr iseler, yahut da diyetin hepsine tahammül edemeyecek miktarda az sayıda iseler, bu noktada iki görüş vardır. Birinci görüş uyarınca beyt'ül -mâl (devlet hazînesi), baba tarafından akrabâ statüsüne girer. Binâenaleyh baba tarafından akrabâsı olmayanların veya olup da fakîr olanların diyetinin hepsi beyt'ül-mâlden ödenir. Eğer diyetin hepsine tahammül edemeyecek miktarda akrabâları varsa, onlardan alınanın üzeri hazîne tarafından tamâmlanır. Bu görüş, Mâlikî ile Şafiî mezhebinin görüşü olup, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel mezhebinde de zâhir olan görüştür. İkinci görüş ise; diyetin, kâtilin malından verilmesini gerekli bulur. Çünkü aslolan, diyetten kâtilin sorumlu olmasıdır. Baba tarafından akrabâların diyeti yüklenmeleri, ona yardımcı olmak ve durumunu hafîfletmek içindir. Eğer baba tarafından akrabâları bulunmazsa; mesele, aslına râcî olur ve kâtil tarafından ödenmesi gerekli olur. Bu görüş, İmâm Muhammed'in İmâm A'zam Ebu Hanîfe'den rivâyet ettiği görüştür. Hanbelî fakîhleri de bu görüşü kabul ederler.

Baba tarafından akrabâlara diyet yüklemek demek, suçludan başka kimselerin suçun netîcelerine ve ağırlıklarına katlanması demektir ki, İslâm hukûkundaki : «Hiç bir kimse başkasının yükünü yüklenmez» genel kâidesinin bir istisnâsıdır. Ancak bu istisnâyı gerektiren husûs, suçluların ve suça ma'rûz olanların şartlarıdır. Adâlet ve eşitliğin gerçekleştirilmesi için, bu istisnâî hüküm kabul edilmiştir. Ancak böylece hakların te'mînât altına alınması mümkün olabilir. Bu istisnâî hükme delil olarak aşağıdaki noktalar serdedilebilir :

1 — Her suçlunun, işlediği suçun cezâsını yükleneceği genel prensibini kabul edecek olursak; sayıları çok az olan zenginlere cezânın tatbîki mümkün olabilir. Ve sayıları çok olan fakîrlere ise, cezânın tatbîki mümkün olmaz. Buna bağlı olarak suçlu zengin olduğu takdîrde, suça ma'rûz olanın kendisi veya velîsi tâm diyet öderken fakîr olan suç-

ludan ise çoğunlukla suça ma'ruz olanlar hiçbir diyet elde edemezler. Böyle suçlular arasında bir farklılık söz konusu olduğu gibi suça ma'rûz olanlar arasında da bir farklılık durumu bahis mevzûu olur ki bu, eşitliğe ters düşer. İşte adâlet ve eşitliği gerçekleştirmek için bu genel kâidenin istisnâsı gerekli görülmüştür.

2 — Diyet; her ne kadar bir cezâ ise de, aynı zamanda tecâvüze uğrayanın veya velîsinin mâlî bir hakkıdır. Diyetın takdîrinde suçun âdil bir ta'vîzi olmasına dikkat gösterilmiştir. Eğer umûmî kâide kabul edilip ve sadece suçlanan kişi diyete yükümlü olsaydı, tecâvüze uğrayanların çoğunluğunun verilen diyet hükmünü elde etmeleri mümkün olmazdı. Çünkü genellikle diyet miktarı, ferdin servetinden fazladır. Zîrâ kâmil diyet yüz devedir ki, bu bin dînâra bâliğ olur. Şüphesiz ki, çoğunlukla bir ferdin serveti, bir tek diyetin miktarını bile karşılayacak derecede olamaz. Biz, genel kâideyi uygulayarak suçluyu tek başına işlediği fiilin sorumlusu tutacak olursak bu; tecâvüze uğrayanların haklarını almalarına engel olur. İşte istisnâî olarak kâidenin terki; hak sahibleri için karârlaştırılmış bulunan hakkın te'mîn edilmesinin biricik te'mînâtı olmuştur.

Kasıdlı suçlarda tecâvüze uğrayanların, bu gibi durumla karşılaşmayacakları gözönünde bulundurulabilir. Çünkü kasıdlı suçlarda aslî cezâ, kısastır ve ancak tecâvüze uğrayan kişi veya velîsi kısastan vazgeçtiği takdîrde bunun yerine diyet cezâsı uygulanabilir. Binâenaleyh tecâvüze uğrayanlar, diyet miktarını te'mînât altına aldıkları zaman mütecâvizleri affedeceklerdir. Affettikleri takdîrde diyet kabul olununca, suçlunun malı diyeti ödeyecek miktara yeterli değilse bu, tecâvüze uğrayanın veya velîsinin bir seçişi olduğu için onların kendi elleriyle meydana getirdikleri bu durumdan mutazarrır olmamaları gerekir.

3 — Baba tarafından akrabâlar, hatâ veya kasda benzer suçlarda diyet yüklenirler. Ki kasda benzer suç, hatâya mülhaktır. Hatâen işlenen suçların esâsı ise, ihmâl ve ihtiyâtsızlıktır. İhmâl ve ihtiyâtsızlık ise, genellikle kötü yönelişten ve eğitimsizlikten ileri gelir. Ferdin terbiyesi ve yönelimi ile sorumlu olanlar, kan bağı ile bağlı bulunanlardır. Kaldı ki ferdler, genellikle âilesinden birşeyler alırlar ve onlara benzerler. Binâenaleyh ihmâl ve ihtiyâsızlık umûmiyetle irsî (âileden gelme) bir davranış şeklidir. Mâdem ki âile, toplumdan ve çevreden etkilenir ihmâl ve ihtiyâtsızlık da netîcede toplumun ürünüdür. Binâenaleyh işlenen suçun cezâsını, önce suçlunun baba tarafından akrabâları yüklenmelidirler. Bunlar da bulunmadığı takdîrde veya yüklenmek iktidârından mahrûm oldukları takdîrde, bütünüyle toplumun bu hatânın cezâsını yüklenmesi gerekir.

Ayrıca diyebiliriz ki; ihmâl ve ihtiyâtsızlık, kuvvet ve üstünlük

duygusunun netîcesidir. Bu duygu ise, âile bağlarından ve toplumsal ilişkilerden doğar. Çünkü âilesi geniş olmayanlar, âilesi geniş olanlardan daha ihtiyâtlı ve uyanık davranırlar. Azınlıklara mensûb olanlar, çoğunluğa mensûb olanlardan daha titiz ve itinâlıdırlar. Şu halde baba tarafından akrabâların ve toplumun, hatânın netîcesini yüklenmesi gerekir. Çünkü o, ihtiyâtsızlığın ve ihmâlin ilk kaynağıdır.

4 — Gerek âile düzeni gerekse toplum nizâmı, her ikisi tabîatı itibârıyla dayanışma ve yardımlaşma esâsına dayanır. Bir âileye mensûb ferdlerin, âilenin diğer ferdlerine yardım etmesi ve onlara destek olması onun görevidir. Bu durum, toplum içerisindeki ferdler için de böyledir. Binâenaleyh toplumun hatâsının netîcesini, önce baba tarafından akrabâların sonra bütünüyle toplumun yüklenmesi tâm bir dayanışmayı gerçekleştirir ve dayanışmayı her zaman için yeniler, kuvvetlendirir. Binâenaleyh hatâen işlenen suçlarda, önce suçlunun baba tarafından akrabaları bir araya gelir. Bilâhere diyeti ödemek ve mallarından diyet vermek üzere birbirleriyle yardımlaşırlar. Mâdem ki; hatâen işlenen suçlar, hergün olağan suçlardandır, bu; ferdler arasında destekleme ve dayanışma rûhunun sürekli yenilenmesi ve devâm etmesi mânâsını taşır.

5 — Suçluya ve suçlunun baba tarafından akrabâlarına diyet hükmünün verilmesi, suçlulara karşı bir hafîfletme ve rahmettir. Başkalarına karşı bir zulüm ve haksızlık değildir. Zîrâ bugün, baba tarafından akrabâların suçunun diyetini yüklendikleri bir suçlu, yarın aynı akrabâlar arasında meydana gelecek bir başka suçun diyetini yüklenecektir. Ve mâdem ki her kişi hatâ edebilir, birgün ferdin yüklendiği şeyin dengi olan bir durum, bir başka gün öbürünün üzerine yüklenecektir.

6 — İslâm hukûkunda esâs kâide, kanın korunması ve heder edilmemesidir. Diyet ise, kana bedel olarak ve kanın heder edilmesini önlemek için konmuştur. Eğer her suçlu, tek başına diyete iştirâk etmiş olsaydı ve diyeti ödemekten âciz durumda bulunsaydı, böylece tecâvüze uğrayanın kanı heder olurdu. Binâenaleyh kanın heder olmasını önlemek için bu genel kâidenin istisnâî durum olarak dışına çıkmak gerekmiştir.

İşte bu umûmî kâidenin dışına çıkmayı gerektiren önemli sebebler. Öyle sanıyoruz ki, İslâm hukûkundaki bu istisnâî hüküm; «herkesin kendi yükünü yükleneceği» prensibinin ve bir kimsenin başka birisinin işlediğinden sorumlu tutulamayacağı kâidesinin yegâne istisnâsıdır. Yahut da modern hukûk teorisyenlerinin dediği gibi cezânın ferdîleştirilmesi kâidesinin bir istisnâsıdır. İslâm hukûku rahmet, eşitlik ve adâleti gerçekleştirmek için bu istisnâyı kabul etmiştir ve böylece hakların korunmasını te'mînât altına almış, kanların heder edilmesini önlemiştir.

Suçlunun; baba tarafından yakınlarının diyet yüklenmesi hernekadar adâletin ifâdesi; suçlularla tecâvüze uğrayanlar arasındaki müsâvâtın örneği ise de, günümüzde bunu gerçekleştirme imkânı yoktur. Zîrâ âkile sisteminin varlığının esâsı, onların mevcûdiyetini gerektirir. Günümüzde ise, hakkında hüküm verilmeyecek kadar ender bir durumdur. Bir kerre baba tarafından akrabâlar tâm olarak mevcûd değildir. Bulunsa bile ferdler az olduğundan diyetin tümünü yüklenecek halleri yoktur. İnsanlar eskiden akrabâlıklarını ve soylarını iyi muhâfaza ettiklerinden kabîlelerine bağlılık gösterip gelenek ve adâtlarını yaşattıklarından dolayı bu âkıle düzeni mevcût idi. Ama bugün birçok ülkede böyle bir durum kalmamıştır. Binâenaleyh İslâm hukûkçularının daha önce benimsedikleri iki görüşü benimsemekten başka yapılacak iş yoktur. Buna göre ya suçlu diyetin hepsini ödeyecektir. Yahut da diyeti devlet hazînesi ödeyecektir.

Suçlunun diyeti ödemek zorunda bırakılması, çoğu kerre tecâvüze uğrayanların kanının heder olması netîcesini doğurur. Çünkü suçluların çoğunluğu fakîrlerdir. Bu ise İslâm hukûkunun kanların muhâfazası ve korunması prensibine aykırı düşer. Ayrıca suçluya diyeti yükletmek, çoğu kerre adâlet ve eşitliğin bulunmaması netîcesini doğurur.

Devlet hazînesine diyet ödemek sorumluluğunu yüklemek ise, hazîneyi zorlamakla beraber adâlet ve eşitliği gerçekleştirir ve kanların muhâfazasını te'mîn eder. Böylelikle İslâm hukûkunun hedefleri de gerçekleşmiş olur. Şu halde hazînenin sıkıntıya düşmesinden korkmak, müsâvât ve adâletin gerçekleşmesine bir engel olmamalıdır. Şerîatın önemli hedeflerinden birisinin tahakkukunu önlememelidir. Devlet isterse, bu tür tazmînâtlar ödenmek üzere vergilere ayrı bir bölüm ekleyebilir. Mahkemeye gelenlere verilen para cezâları, bu gâye için kullanılabilir. Kaldı ki çağdaş hükûmetler, kendilerine fakîrlere bakmayı muhtâçlara yardım etmeyi bir görev saymaktadırlar. Öyleyse tecâvüze uğrayanın hakkını ödemeyi ve düşkün vârislerine yardımcı olmayı, kendisi için daha önemli bir görev saymalıdır.

İşte bazı Avrupa ülkelerinin benimsediği bu son metod, âkile nizâmının bir parçasıdır. İslâm hukûkunun gerçekleştirmek istediği şeylerin bir kısmını, böylece o ülkeler gerçekleştirmiş olmaktadır. Avrupa ülkelerinde âkile nizâmı bu şekli aldığına göre, bizim de bu nizâmın asıl sahipleri olarak İslâm hukûkunun hedefine uygun olan ve emirlerini gerçekleştiren bu prensibi almamız daha doğru olur. (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku ve Beşerî Hukûk, II, 278 - 300).

İslâmda Cezâ ve Cezâda Güdülen Amaç

İslâm'ın cezâlarla ilgili görüşünü de merhûm Abdülkâdir Ûdeh şöyle açıklıyor :

Cezâlar; kanun koyucunun emrine isyân durumunda, toplum yararı için konulmuş bulunan hükümlerdir. Amaç toplumun ıslâhıdır. Bozgundan korunması, cehâlet ve sapıklıktan kurtarılması, günâhların önlenmesi ve insanların «itâat» a yöneltilmesi gibi husûslardır. Yüce Allah peygamberini, insanlara baskı yapmak için göndermemiştir. O, bir diktatör de değildir. Üstelik «âlemlere rahmet» olarak gelmiştir. İşte yüce âyetler :

«Sen onları zorlayıcı değilsin!» (Câsiye, 22)
«Sen onlar için bir zorba değilsin!» (Kâf, 45)
«Biz seni, ancak âlemlere rahmet için gönderdik.» (Enbiyâ, 107)

Yüce Allah, yasasını (şerîat) insanlar için göndermiştir. Bu yasayla birlikte onlara elçi de göndermiştir ki, kendilerini eğitsin, doğru yola iletsin ve irşâd etsin. Peygamberin emrine aykırı davranışı «cezâ» ile karşılamıştır. Hoşlanmasalar da, doğru yola iletmek; hoşlarına gitmese de zarar verici kötülüklerden alıkoymak için... Şu halde cezâ, kişilerin ıslâhı, toplumun kötülüklerden korunması ve sosyal nizâmın devâmı için konulmuştur. Bizim için konulmuş bulunan bu hükümlere, yeryüzünde yaşayanların tümü başkaldırsa Allah'a hiçbir zarar erişmez. Kezâ yeryüzündeki bütün canlılar bunlara uysa da, Allah'a hiçbir yararı dokunmaz.

Cezânın Dayandığı Esâslar

Cezânın amacı, kişilerin ıslâhı, toplumun kötülüklerden korunması ve sosyal düzenin yaşaması olduğuna göre bunların gerçekleşmesi ve «cezâ»nın, fonksiyonunu gereği gibi yerine getirmesi için bazı prensiblere dayanması gerekir. İşte «cezânın amacı»nı gerçekleştiren kuralları şöylece sıralayabiliriz :

a — Cezâ, suç işlemeden önce, kitleyi suç işlemekten alıkoyucu nitelikte olmalıdır. Şu hale göre, herhangi bir suç işlendiği zaman verilecek cezâ; hem suçluyu uslandırmalı, hem de ona benzemek niyetini güden veya suçlunun metodunu izlemek isteyenlerin bu fiillerini önlemelidir. Bazı İslâm hukûkçuları cezâdan söz ederken şöyle derler :

«Cezâ, işlenmeden önce ve işlendikten sonraki engellerdir.»

Yani «cezânın meşrûiyeti» bilinince yasaklanan fiillere yaklaşmaktan kaçınılır veya tekrârlanması önlenir.

b — Cezânın sınırı, toplumun ihtiyâç ve çıkarlarına uygundur. Toplumun çıkarları cezâların şiddetli olmasını gerektiriyorsa, cezâlar ağırlaştırılır. Hafifletilmesi gerekiyorsa yine bu yolda hareket edilir. Şu halde, cezânın; toplumun ihtiyâcından fazla veya eksik olmaması gerekir.

c -- Eğer kötülüklerinden korunmak için suçluyu toplumdan büsbütün uzaklaştırmak gerekiyorsa, verilecek cezâ; «ölüm» veya «hapis» olmalıdır. Ki suçlu, tevbe edinceye veya ıslâh oluncaya kadar ancak bu şekilde toplumdan uzak kalabilir.

d — Kişilerin ıslâhını ve toplumun korunmasını sağlayan her cezâ, meşrû' sayılır. Şu halde, belirli suçları cezâlandırıp ötekileri cezâsız bırakmak doğru olmaz.

e -- Suçluyu uslandırmak, ondan intikâm almak anlamında değildir. Sadece ıslâh olmasını sağlamak demektir. Cezâların çeşitliliğine rağmen bazı İslâm hukûkçularının belirttiği gibi şu noktada ortak bir yargıya varmak mümkündür :

Islâh olmasını sağlamak ve kötülük yapmasına engel olmak için te'dîb, suçun çeşidine göre değişik olur.

Kezâ, bazı İslâm hukûkçularına göre cezâlar :

Allah tarafından, kullara rahmet olmak üzere konulmuş hükümlerdir. Yaratıcının rahmetinden doğmuş ve irâdesiyle insanlara armağan olunmuşlardır. Buna göre, işledikleri suçlardan dolayı insanların cezâlandırılmasında, bu «ihsân» ve «rahmet» prensibi gözönünde bulundurulmalıdır. Tıpkı bir babanın çocuğunu uslandırmak ve yetiştirmek istemesi; bir doktorun da hastasını iyileştirmeye çalışması gibi...

Şüphesiz ki, yetiştirme ve uslandırma konusu kişilere göre değişir. «Muhâfazakâr» bir âilede yetişen bir kimseyi uslandırmak, zevkine düşkün ve düzensiz bir ortamda yetişeni uslandırmaktan daha kolaydır. Zîrâ Allah'ın Rasûlü şöyle buyuruyor :

Yaratılışı vesîlesiyle (sürçme yapanların) sürçmelerini affediniz.

Ayrıca uslandırmanın amacı, suça engel olmaktır. İnsanların durumu, bu konuda da değişiklik gösterir. Kimisi bağırmakla suç işlemekten vazgeçer. Kimisi tokata muhtâçtır. Kimisi de «dövülmeye» ve «haps»e...

İslâm Hukûkunda Cezâ Prensibi

Dikkatle bakınca görülür ki, İslâm hukûkunun cezâ prensibi iki temel esâsa dayanır. Birisine göre, suçlunun kişiliği gözetilmeksizin suça karşı savaş açılmalıdır. Öbürüne göre ise, suçlunun kişiliği dikkate alınmakla beraber, suçla savaş konusu da ihmâl edilmemelidir. Suçla savaş amacını güden kuralların ana hedefi, toplumu suç işlemekten korumaktır. Suçlunun kişiliğini gözönünde bulunduran kuralın temeli ise, suçluyu ıslâh etmektir.

Bu iki prensib arasında, Zâhirî bir zıddıyet vardır. Çünkü toplumu suçtan korumak, suçlunun «durum»unu dikkate almamayı gerektirir.

Kezâ suçlunun durumunu dikkate almak, toplumun korunmasını dikkate almamak demektir.

Fakat gerçek şudur ki; İslâm hukûkunun cezâ prensibi, bu iki çelişik kurala dayanmaktadır. Bununla beraber, İslâm hukûku, bu iki prensib arasındaki açık çelişkiyi ortadan kaldırıcı bir metod uygulayarak bunları aynı noktada bulundurmaya gayret sarfetmektedir. Şöyle ki; İslâm hukûku, toplumu her durumda suç işlemekten korurken öte yandan da birçok durumlarda suçlunun kişiliğini gözönünde bulundurmaya gayret sarfetmektedir. Şöyle ki : İslâm hukûku, genel anlamda «toplumu suçtan korumak» prensibini kabul ederek, her türlü suç için konulan cezâlarda bu özelliğin bulunmasını şart koşmuştur. O halde her cezâ, suçluyu uslandırmaya, bir daha suç işlemesini önlemeye, toplum içinde suç işleme niyetinde olanları bu niyetlerinden vazgeçirmeye yetecek nitelikte olmalıdır. Ama suçlunun, topluma yönelik kötülüklerini önleyebilmek için uslandırma metodu yeterli görülmezse veya toplumun korunması için suçlunun bütünüyle ortadan kalkmasını gerekli kılıyorsa, «ölüm» veya «hapis» yoluyla onu toplumdan kesin olarak ayırmak gerekir. Toplumun yapısını ilgilendiren suçlarda, İslâm hukûku; suçlunun kişiliğini dikkate almayı genellikle ihmâl etmiştir. Çünkü toplumun yapısını korumak zorunluğu, tabiî olarak suçlunun durumunu gözönünde bulundurmamayı gerektirir. Ne var ki, bu tip suçlar, İslâm hukûkuna göre hem az, hem de sayılıdır. Toplumun yapısını korumak zorunluğu, tabiî olarak suçlunun durumunu gözönünde bulundurmamayı gerektirir. Ne var ki, bu tip suçlar, İslâm hukûkuna göre hem az, hem de sayılıdır. Toplumun yapısını ilgilendiren suçların dışında kalan fiillerde suçlunun kişiliği, cezâda, nazar-ı dikkate alınır. Ve İslâm hukûku, hâkime suçlunun kişiliğini, içinde bulunduğu şartları, hayatını, ahlâkını, gözönünde tutarak cezâlandırma yetkisini vermiştir.

Bu iki prensibin birlikte kabul edilmesinden, tabiî olarak şöyle bir sonuç çıkmıştır :

Her iki prensibin de uygulanabildiği bir nokta ve bir uygulama sınırı vardır. İşte İslâm hukûku, bu prensiblerin uygulandığı noktayı ve uygulama sınırını kesinlikle ayırmak için suçları, prensib olarak iki bölümde incelemiştir :

1 — Toplumun yapısını ilgilendiren suçlar

Toplumu yakından ilgilendiren bütün suçlar bu bölüme girer. Ve genellikle farklı hükümleri kapsayan iki tür şeklinde sınıflandırılır.

a) Toplumun yapısını bütünüyle ilgilendiren ve haddi gerektiren suçlar.

Bu suçlar yedi başlık altında etüd edilebilir :

1 — Zinâ
2 İftirâ
3 — İçki içmek
4 — Hırsızlık
5 Harâbe
6 — İrtidâd
7 İsyân

İslâm hukûku, yedi kategoriye ayrılan bu suçlar için önceden cezâlar koymuştur ki, hâkimin bu cezâları hafîfletip ağırlaştırması veya bunların yerine başka cezâ vermesi mümkün değildir. Şu halde, bu suçlardan herhangi birisini işleyen kimseye, saldırılan ve saldıranın kişiliğine bakılmaksızın, önceden konulmuş bulunan cezâlar verilir. Yöneticilere gelince... Kesinleşen cezâları, affetmeye veya suçları ortadan kaldırmaya hiçbir şekilde yetkileri yoktur.

İslâm hukûku «had» cezâlarında, toplumu suç ilşemekten korumayı amaçlamış ve suçlunun durumunu gözden tamâmıyla uzak tutmuştur. Ve bu suçlar için ağır cezâlar koyarak, hükmünü önceden belirlemiştir. Yöneticilere bu tür cezâlarla ilgili yetki tanımamıştır. Cezâların ağır olmasının nedeni, bu suçların kişi ve toplum açısından büyük önem taşımasıdır. Ve bu konuda gösterilecek ihmâlin, netîcede toplum düzeninin bozulmasına, ahlâkî çöküntüye ve suçların artmasına sebeb olma ihtimâlidir. Bu netîceler öylesine kötüdür ki; bu duruma düşen bir toplum, mutlakâ bozulacak, dağılacak, gücünü ve kuvvetini yitirecektir. Şu halde, bu tip suçlara verilecek cezâ konusunda şiddetli olmanın sebebi, toplum yapısını korumak, güvenlik ve düzenini sağlamak ve ahlâki dejenerasyonu önlemektir. Yahut başka bir deyimle, burada toplumun çıkarları gözetilmektedir. Öyleyse toplumun çıkarlarını sağlamak için kişisel menfaatleri ihmâl etmenin hiçbir garîb yanı yoktur. Hattâ asıl garîb olan, toplumun çıkarlarını sağlamak için kişisel çıkarların feda edilmemesidir.

b) Toplum yapısını ilgilendiren ikinci tür suçlar, «kısas» ve «diyet» i gerektiren fiillerdir. Bunlar ister kasıdlı, ister hatâen işlensin, öldürme ve yaralama suçlarıdır. Ve beş ana başlık altında toplanmaları mümkündür :

1 — Kasıdlı öldürme
2 Kasda benzer öldürme
3 — Hatâen öldürme
4 — Kasıdlı yaralama
5 — Hatâen yaralama

İslâm hukûku yukarıda sayılan suçların herbiri için iki cezâ koymuştur :

a) Kısas
b) Diyet

«Kasd» varsa «kısas» ve «diyet»; hatâda ise, sadece «diyet»... Ayrıca, hâkime, bu iki cezâdan birini değiştirme veya bunları ağırlaştırma ve hafîfletme yetkisi tanımamıştır. Yöneticilerin cezâyı veya suçu affetme yetkileri yoktur. Buna göre, yukardaki suçlardan birisini işleyen kişi, belirtilen cezâlara çarptırılır. Ve içinde bulunduğu şartlara, kişiliğine hiç bakılmaz.

İslâm hukûkuna göre, yöneticiler bu cezâları affedemez. Ama saldırıya uğrayanın kendisi veya velîsi affedebilir. Eğer saldırıya uğrayan kişi veya velîsi suçluyu affederse, kasıdlı suçlarda kısas düşer, onun yerine diyet geçer. Ama af, diyet karşılığı değil de karşılıksız olursa diyet de düşer. Hatâen işlenen suçlarda ise, afla birlikte diyet ortadan kalkar. Kasıdlı suçlarda kısasın; hatâen işlenenlerde «diyet»in düşmesi halinde suçluya «ta'zîr» cezâsı vermek mümkündür. Bu cezâlarda, bilindiği gibi hem suçlunun hem de saldırıya uğrayanın durumu ve kişiliği dikkate alınır.

Görülüyor ki, İslâm hukûku, «kısas» ve «diyet» i gerektiren suçlarda, toplumu her türlü kötülüklerden korumayı ön plana almış, suçlunun durumuna bakmamıştır. Yani suçlunun kişiliğini ve içinde bulunduğu şartları aslâ gözönünde tutmamıştır. Ancak saldırıya uğrayan kişi veya velîsi, suçluyu affederse durum değişir. İslâm hukûku, tecâvüze uğrayana veya velîsine suçluyu affetme hakkı tanımıştır. Çünkü «suç», hernekadar toplum yapısına yönelik bir fiil niteliğinde ise de, ondan daha çok, kişileri ilgilendirir. Hattâ diyebiliriz ki, toplumu ancak saldırıya uğrayan kişi kanalıyla ilgilendirmektedir. Ama saldırıya uğrayan kişi veya velîsi, suçluyu affedecek olursa, «suçlunun durumu»nu ihmâl etmeyi ve toplumu korumak için suçu ağırlaştırmayı gerektiren bir neden kalmaz. Çünkü suçun tehlikeli etkisi «af»la ortadan kalkar. Ve affedilmekle suç, önemini yitirir. Öyle ki, toplumun yapısına artık etki edemez. Aslında saldırıya uğrayan kişi veya velîsi, ancak suçluyla anlaştığı veya ondan maddî bir «yarar» sağladığı takdîrde kendisini affeder. Şu halde, affın nedeni ya «uyuşma» veya «maddî menfaat»tır. Bu iki faktör, İslâm hukûku açısından «yasal» (meşrû') nedenlerdir. «Uyuşma», kin ve düşmanlık duygusunun ortadan kalkması demektir. Maddî menfaati «bedenî cezâ»ya yeğ tutmaksa, «hoşgörü», «anlaşma» ve «düşmanlık duygusunun şiddetini azaltma» anlamına gelir. Saldırıya uğrayanın veya velîsinin, «suç»u «yarar»la değiştirmesi ve böylece dayanılması imkânsız acılara katlanmanın karşılığını görmesi, şüphesiz ki, kendisi için bir «hak» tır.

Birinci bölüme girmeyen suçların tümü veya başka bir deyimle, İslâm Hukûkunca cezâları önceden belirtilmeyen bütün suçlar buraya

dâhildir. Yani «ta'zîr» cezâsı verilen tüm suçlar... Bunlar üç kategoriye ayrılır :

a) Had, diyet ve kısası değil, prensib olarak «ta'zîr» i gerektiren suçlar.

b) Had cezâsının herhangi bir nedenle uygulandığı veya bütünüyle tatbîk edilmediği, bununla beraber «hükmü» önceden belirlenmemiş olan suçlar.

c) Hakkında «kısas» veya «diyet» hükmü verilmeyen ve önceden takdîr olunmuş bir cezâsı bulunmayan kısas veya diyet suçları...

Bu bölüme giren suçlar, önemleri açısından birinci bölümdekilerin derecesinde değildir. Bu yüzden hükümleri değişik olmaktadır. Şu halde, birinci bölümdeki suçlarda hâkim, belirli cezâyı vermek zorundadır. Önceden konulmuş bulunan bu cezâların dışında, hafîf veya ağır hiçbir cezâ veremez. İkinci bölüme gelince... İslâm hukûku hâkime, suçlunun durumuna uygun düşen bir çok cezâdan «birisi»ni seçme hürriyeti vermiştir. Ayrıca suçun şartlarını ve suçlunun durumunu gözönünde bulundurarak gereken cezâyı belirleme yetkisini de hâkime bırakmıştır. Suçun ve suçlunun durumunu inceleyen yargıç, cezânın hafîfletilmemesine kanâat getirirse, suçluya, uygun gördüğü cezâyı verir. Eğer bu kanâat cezânın hafîfletilmesi yönündeyse, suçluyu; kişiliğine, şartlarına, hayatına ve alışkanlıklarına uygun düşen hafîf bir cezâya çarptırabilir. Tıpkı bunun gibi suçun işleniş biçimi, cezânın ağırlaştırılmasını, suçlunun durumu ise hafîfleştirilmesini gerektiriyorsa; hâkim, orta bir yol izler. Ne hafîf, ne de ağır sayılabilecek bir cezâda karâr kılar.

Bu bölümde, İslâm hukûku, toplu veya tek tek, cezâ teorisinin dayandığı kuralları uygular. O halde suçlunun durumu, cezânın hafîfletilmesini gerektirmiyorsa, cezânın takdîrinde ve seçilecek cezâ türünde, toplumun suçlardan korunması dikkate alınır. Bunun dışında, hiçbir noktaya önem verilmez. Ama suçlunun içinde bulunduğu şartlar; cezânın hafîfletilmesini gerektiriyorsa, bu durumda hem cezânın takdîri, hem de seçilecek cezânın türü konusunda suçlunun kişiliği ön plânda tutulur. Eğer «suç»; biçim yönünden cezânın ağırlaştırılmasını, «suçlu» nun durumu da hafîfletilmesini gerektirici nitelikteyse, cezânın seçimi ve miktarının belirlenmesinde, mümkün olduğu kadar toplumun suçlardan korunmasına ve verilecek cezânın suçlunun kişiliğine uygun düşmesine çalışır.

Bu bölüme giren suçlarda, saldırıya uğrayan kişinin dikkate alınacak hiçbir özelliği yoktur. Ve onun affetmesiyle cezâ ortadan kalkmaz. Ama böyle bir af, suçlunun durumunu hafîfletici kazâî bir şart olarak değerlendirilir. Saldırıya uğrayan kişinin «suçlu»yla barışması veya kendisini affetmesi halinde, hâkim; suçlunun lehinde olmak şartıyla, bu tutumu «hafîfletici sebeb» olarak değerlendirir. Ta'zîr cezâla-

rında saldırıya uğrayanın affıyle suçun veya cezânın düşmemesinin nedeni şudur :

Ta'zîr suçlarının cezâsı iki yönlüdür : Birisi, saldırıya uğrayanın hakkı diğeri toplumun hakkı... Tecâvüze uğrayan kişi, suçluyu affetmek sûretiyle kendi hakkını ortadan kaldırırsa da, toplumun hakkı aynen kalır. Kısas ve diyeti gerektiren suçlarda ise durum aksinedir. Çünkü kısas ve diyette cezâ, saldırıya uğrayanın veya velîsinin hakkıdır. Öyle ki; ikisinden biri, suçluyu affedecek olursa cezâ düşer ve bunun yerine «ta'zîr» cezâsı verilir. Çünkü ta'zîr cezâsında, toplumun hakkı sözkonusudur. Şu halde, ta'zîr cezâlarında saldırıya uğrayanın veya velîsinin suçluyu affetmesi, kısastaki kadar etkili değildir. Çünkü burada hem tecâvüze uğrayanın, hem de toplumun hakkı ön plana alınmıştır. Saldırıya uğrayanın veya velîsinin suçluyu affetmesi, kısastaki kadar etkili değildir. Çünkü burada hem tecâvüze uğrayanın, hem de toplumun hakkı ön plana alınmıştır. Saldırıya uğrayanın hakkı düşse toplumunki bâki kalır. Kısas ve diyette ise «af», yukarda da belirttiğimiz gibi sadece saldırıya uğrayanın hakkıdır. İsterse affeder ve affedince de cezâ düşer.

İslâm hukûkunun, birinci bölüme giren suçlar için ağır hükümler koyduğunu, cezânın takdîr ve seçiminde toplumu suçtan korumak amacı güdüldüğünü ve buna karşılık suçlunun kişiliğinin bütünüyle ihmâl edildiğini, ancak «kısas ve diyet» suçlarında —başkalarında değil— saldırıya uğrayanın affetmesi halinde durumun değişeceğini yukarda belirtmiştik. Ve yine demiştik ki, İslâm hukûku bunlarla toplumu korumayı öngörmüştür. Çünkü birinci bölüme giren suçlar, her iki türüyle de toplumun yapısını çok yakından ilgilendirmektedir. İşte şimdi, bu suçların toplumun yapısını nasıl ilgilendirdiğini öğrenmemiz gerekir.

Uygulanan prensibler değişik olsa da, çağlar arasında farklılık bulunsa da, bütün toplumlar hayatiyetlerini korumak için, tarih boyunca belli düzen ve nizâmlara dayanmak zorunda kalmışlardır. Yeryüzünün dört bucağına yayılmış toplumların dayandığı temel ilkeleri incelediğimiz zaman görürüz ki; bütün toplumlar, basite indirgeyerek ifâde edecek olursak, şu dört temel üzerine oturmaktadır :

a — Âile nizâmı
b — Ferdî mülkiyet nizâmı
c — Sosyal nizâm
d — Hukûkî nizâm

Toplumların «kadın» ve «erkek»lerden oluşması, insanlarda «üreme kudreti» (tenâsül) nin bulunması ve yeni doğanların kendilerini erginlik çağına ulaştıracak kimselere muhtâç olması gibi durumlar, tabiî olarak her erkeğin kendisine çocuk yapacak belli bir kadın seçmesini gerektirmiştir. Şu halde, toplumda «kadın» ve erkeğin bulunması, «âile

düzeni»ni zorunlu kılmıştır. Ve âile nizâmı, her toplumun üzerine dayandığı ilk kâide olmuştur. Çünkü toplum, kişilerin oluşturduğu bir topluluktur. Âile düzeni, komünist devletlerde bile, toplumun ana dayanak noktası olma niteliğini yitirmemiştir. Ve Allah dilediği sürece de böyle kalacaktır.

İnsanoğlu sürekli olarak yemeğe, içmeğe, giyinmeye ve mesken edinmeye doğuştan muhtâçtır. Ve bunları sağlamak için bir takım araçlara başvurması, bazı eşyâlara sahib olması ve sadece kendisine âit varlıkların bulunması gerekli olmuştur. Bu noktada kendisine başka bir ortak olmamalıdır. Ve bu dünyadan göçtükten sonra da bunların âilesine kalması gerekmektedir. Yeryüzündeki hayatın âile nizâmını zorunlu kılmasından da ferdî varlıkların, ölümden sonra, âile ferdlerine kalması prensibi doğmuştur. İşte böylece hem insanın yaratılışı hem de eşyânın tabîatı, insanoğluna «özel mülkiyet» ve «âile nizâmı» nı kurmayı öğretmiştir. Eşyânın tabîatı değişmedikçe —ki evrensel nizâmla birlikte sürüp gidecektir— ve insanın yaradılışı bozulmadıkça, bu iki «düzen» de olduğu gibi kalacaktır. Sosyalist ve komünist sistemler, hernekadar özel mülkiyeti kaldırıp bunun yerine sosyal mülkiyeti getirmek istemişlerse de, sözü geçen sistemlere aşırı derecede bağlı olanlar bile özel mülkiyeti bütünüyle yıktıklarını söyleyememişlerdir. Çünkü kişinin, tabiî olarak bazı şeyleri kendisine maletmesi şarttır. Şu halde, her insan yiyeceğine, içeceğine, giyeceğine, oturacağı eve, çalışacağı âletlere sahib olmak ister. Aksi takdîrde hayat imkânı kalmaz.

Âile nizâmı ve özel mülkiyet sistemi, insanın kişiliğini kabul etmeyi, kendisini, âilesini mülkünü koruması için ona birtakım hak ve hürriyetler tanımayı gerektirmiştir. Ancak tek olarak kişinin güçsüzlüğü, ihtiyâçlarının çokluğu, bunları giderecek kaynakların azlığı ve bu konuda başkalarıyla yardımlaşma zorunluğu «toplum»un doğmasına sebep olmuştur.

Toplumun meydana gelmesi için tabiî olarak üzerine dayanacağı bir sistemin, kişilerin hak ve vazîfelerini belirleyecek prensiblerin varlığı gereklidir. Toplum nizâmı, toplumlara göre değişir. İslâm toplumlarının sosyal nizâmı, İslâm prensiblerine dayanır. Müslüman olmayanların sosyal düzeni ise, İslâm dışı kurallarca yönetilir. Komünizm, sosyalizm, kapitalizm ve benzeri sosyal doktrinler gibi...

Kezâ, toplumun teşekkülü; ona yön veren, çıkarlarını ve sosyal nizâmı, iç ve dış güvenliğini sağlayan hukûkî ve idârî nizâmı gerekli kılmıştır. İdârî nizâm memleketlere göre değişir. Bazı ülkeler cumhuriyetle yönetilirken bazıları krallıkla, bir kısmı da öteki sistemlerle idâre

edilir. Böylece idârî nizâm teşekkül etmiş olur. İdârî nizâm, toplum varlığının zorunlu sonucudur.

İşte toplum varlığının dayanak noktası sayılan ve bütün toplumlarda geçerli olan dört ana kâide bunlardır. Bu dört ana temeli ilgilendiren her şey, aslında toplum varlığını da ilgilendirmektedir. Ve bunların yıkılması, toplumun dayandığı en kuvvetli ilkelerin yıkılması demek olur. Bunun için İslâm hukûku, sözü geçen prensibleri her türlü saldırıdan korumakta özel bir itinâ göstermiştir. Çünkü toplumun yaşaması ve devâmı için bunların korunması şarttır. Bu prensiblerin korunmasında ve sağlanmasında gösterilecek herhangi bir umursamazlık, toplumun bozulmasına ve düşmesine vesîle olur. İslâm hukûku, toplumun temelini oluşturan söz konusu ilkeleri etkileyecek önemli saldırı biçimlerini bir bir sıralayarak bunları «had, kısas ve diyeti gerektiren suçlar» başlığı altında toplamıştır. Ki bu suçlar; zinâ, iftirâ, içki içmek, hırsızlık, harâbe, irtidâd, isyân, kasıdlı veya kasıdsız öldürme ve yaralama suçlarıdır.

Bunları teker teker inceleyecek olursak görürüz ki :

Zinâ, toplum nizâmına yöneltilmiş bir «saldırı»dır. Eğer zânî cezâlandırılmazsa herkes dilediği kadına, başkalarıyla birlikte sahib olabilmek için çalışabilir. Herhangi bir çocuğun «kendisinden» olduğunu ve hoşuna giden bir kadının kendi «malı» olduğunu iddiâ edebilir. Sonuç olarak, «güçlü» kimseler «güçsüz»leri yener ve toplumda «soy-sop» bağı kalmaz. Babalar ve çocuklar birbirini tanımaz. Ayrıca zinâ olayının «normal bir fiil» sayılması, toplum düzeninden vazgeçmek ve üzerinde kurulduğu «âile» müessesesini yıkmak demektir.

Hırsızlık, kişisel ve özel düzene yönelik bir saldırıdır. Eğer hırsızlar cezâlandırılmazsa herkes başkasının malına, yiyeceğine, içeceğine, giyeceğine, evine ve araçlarına «ortak» demektir. Bunun sonucunda «güçlü»ler «güçsüz»leri yener, «zayıf»lar aç, çıplak ve yoksun kalır. Öyleyse hırsızlığın «normal bir fiil» sayılması, husûsî mülkiyet nizâmından vazgeçmek ve ferdlerin «asgarî hayat gereklerini» elde etmè imkânından yoksun bırakılması anlamına gelir. Ki bu ilkeler yıkıldığı an, toplumun çöküşü çok kolaylaşır.

İrtidâd (dinden dönme), toplumun «sosyal nizâmı»na yöneltilmiş bir «saldırı»dır. Çünkü müslüman olsun veya olmasın, her toplumun bir «sosyal nizâmı» vardır. İşte «irtidâd», bu sosyal düzene karşı çıkmak, prensiblerini çiğnemek ve sağlığından kuşku duymaktır. Toplumun dayandığı sosyal düzen, «kuşku» ve «saldırı» konusu olduğu zaman orada rahat yaşamak mümkün değildir. Ve sonuçta bu hareket, toplumun yıkılmasına sebeb olur.

İsyân, toplumun «idârî düzen»ine karşı bir «saldırı»dır. Çünkü isyân, yöneticilere karşı çıkmak veya onlara baş kaldırmak yahut ta idârî

düzeni bizzât değiştirmek demektir. Bu gibi suçların «normal» sayılması, toplum arasında ihtilâf ve sarsıntıların yayılmasına nedendir. Kişileri partilere ve sınıflara ayırır. Sonra da bu gruplar, birbirinin boğazını sıkmaya çalışır. Güvenliğin sarsılmasına, toplum düzeninin yıkılmasına ve böylece toplumun çöküşüne vesîle olur.

Öldürme ve yaralama suçlarına gelince... Bunlar bir yandan toplumu meydana getiren kişilerin hayatına, öte yandan da onun dayandığı sosyal ve idârî düzene yöneltilen saldırılardır. Çünkü bu suçlar, hem kişilerin hayatlarını ve bedenlerini ilgilendirir, hem de sosyal nizâmı... Sosyal nizâm kişilerin korunmasını, mal ve canlarının güvenlik altına alınmasını gerektirir. İdârî düzen ise, sosyal nizâmın varlığı için şarttır ve güvenliği sağlayan en önemli faktördür. Öyleyse bahis konusu suçların önlenmesiyle ilgili çalışmalarda «yavaş davranmak»; güçlülerin zayıflara baskı yapmasına, kişilerin «verimlilik» ve «prodüktüvite»den uzaklaştırılmasına, bunun yerine birbirleriyle çekişip boğuşmalarına sebeb olur. Kişilerin mal ve canlarını koruyucu vâsıtaların ortadan kalkmasına yol açar. Aynı zamanda toplumun dağılmasına ve bozulmasına nedendir. İşte bunun için İslâm hukûku, toplumun bu duruma düşmemesi konusunda son derece dikkat göstermiş ve «kasıdlı» öldürme ve yaralamada «kısas», «hatâlı» öldürme ve yaralamalarda da diyet hükmünü koymuştur. «Korkutucu cezâ»ların amacı, toplumu meydana getiren kişilerin can ve mallarını korumak, güvenliği yaygınlaştırmak, rûhların rahat ve huzûrunu sağlamaktır.

«İftirâ», âile düzenine karşı «saldırı» niteliğindedir. Çünkü İslâm hukûkunda iftirâ, sadece «namus»u ilgilendiren bir suçtur. Namusu ilgilendiren iftirâ, elbette ki âile nizâmı konusunda «kuşku»lara yolaçar. Öyleyse bir kimseye «iftirâ» atan kişi, onu, «babası»ndan başkasına dolayısıyla başka bir âileye «nisbet» ediyor demektir. Böylece âile düzenine duyulan inançla topluma olan inançlar birlikte sarsılır. Çünkü toplum, âile nizâmına dayanır.

Alkollü içkiler, «şuûr»un yitirilmesine sebebtir. Şuûrunu kaybeden kişi, söylemeğe gerek yok ki, her türlü kötülüğü işleyebilir bir kıvâma gelmiş demektir. Meselâ hırsızlık yapabilir, zinâ edebilir veya başkalarına iftirâ atabilir. Ayrıca, içki içmek; sağlığı bozar, malların hebâ olmasına yolaçar, nesilleri zayıflatır ve aklı yok eder. Bunun içindir ki, İslâm hukûken içki içmeyi kesinlikle yasaklamıştır. Şu halde, bu tip suçlar, her yönüyle topluma yöneltilmiş bir saldırı ve toplumun dayandığı nizâmı yıkmak demektir.

«Harâbe» suçu, sadece hırsızlık şeklinde olmuşsa, özel mülkiyete saldırıdır. Eğer, «hırsızlığın» yanında «adam öldürme»de varsa, «toplumu oluşturan kişilere saldırı» demektir. Bu iki şekilden birisiyle değil de sadece kişileri korkutmakla yetinilmişse, o zaman «toplumun güven-

liği»ne saldırı sayılır. Kişilerin hayat ve güvenliğine yönelik hareketler, hem sosyal hem de idârî nizâma tecâvüzdür. Çünkü toplum, kişilerin hayatını korumak ve kendilerine «güven» sağlamakla yükümlüdür. Bu, toplumun yaşayabilmesi için zorunludur. Eğer böyle bir toplum kurulamazsa, demek olur ki, toplumun hayatı dağılmak ve çökmek üzeredir. Çünkü toplumun devâmı için gerekli olan ilk kural, kişilerin korunmasıdır. Kişiler korunamayınca, toplumun dağılması kolaylaşır. Kişilerin korunması, hayat ve güvenliklerine yönelik saldırıların önlenmesi, ancak bu gibi fiilleri kökünden kazıyıcı cezâların uygulanmasıyla mümkündür.

Toplumun «yapı»sını doğrudan doğruya ilgilendiren suçlar bunlardır. Ve İslâm hukûku, söz konusu fiilleri ağır şekilde cezâlandırmış, suçlunun kişiliğine aslâ bakmamıştır.

Böylece toplumu yaşatmayı ve korumayı öngörmüştür. Biz, «bu suçlar toplumun yapısını ilgilendiriyor» derken, elbette ki, diğerlerinin uzaktan veya yakından toplumla ilgili olmadığını söylemek istemiyoruz. Aslında her suç, biçimi ne olursa olsun elbette toplumun yapısını ilgilendirir. Ama şöyle diyebiliriz :

Her suç, toplumun dayandığı temel ilkeleri doğrudan doğruya etkileyici değildir. Her ne kadar toplumun çıkarlarıyla alâkadâr iseler de, sosyal yapının temel ilkelerini direkt olarak ilgilendirmemektedirler. Böyle olmasa da, yukardaki suçlar gibi önem taşımazlar. Şu halde, İslâm hukûku; adı geçen fiiller için ağır cezâlar koymakla beraber toplumun yapısını, sosyal nizâmın dayandığı esâsları ilgilendiren suçlarda, fâilin «kişiliği»ni cezâ yönünden dikkate almamakla gâyet mantıkî ve realist davranmıştır. Kezâ İslâm hukûku, belirli hudûdlar koyarak bu suçları birbirinden ayırırken de, «tehlike» ve «önem» bakımından farklılık gösteren diğerlerini kategorilere bölerken de, aynı mantıkî ve realist metodu izlemiştir.

İslâm Hukûku «had», «kısas» ve «diyet»i gerektiren diğer suçları, toplumun yapısını ve toplum nizâmının dayandığı ilkeleri «yakından ilgilendiren fiiller» şeklinde değerlendirir. Bu noktada her iki «suç» türü birbirine eşit olmakla beraber, İslâm hukûku, saldırıya uğrayan kişiye veya velîsine, kısas ve diyeti gerektiren fiillerde cezâyı affetme yetkisi tanımış, «had» suçlarında ise böyle bir hak ve yetkiden sözetmemiştir. Bu ayırımın sebebi şudur :

Had suçları, verdikleri zarar yönünden doğrudan doğruya toplumu ilgilendirmektedir. Kısas ve diyete gelince... Her ne kadar toplum yapısını ilgilendiren yönleri varsa da «zarar», toplumdan çok, kişilere müteveccihdir.

Meselâ hırsızlık, harâbe, iftirâ, içki içmek, irtidâd ve isyân bizâtihî toplumu tehdîd eden suçlardır. Toplum nizâmına ve güvenine saldırı-

dır. Bunun yanısıra kişileri de tehdîd etmektedir. Hırsız tarafından bir kısım malı çalınan kişi için çalma eylemine konu olmaktan doğan tehdît kadar, kaybettikleri üzücü değildir. Çünkü bu eylem, kişiyi, öteki mallarının da çalınabileceği korkusuna düşürür. Komşularından, tanıdık ve bildiklerinden şüphe etmeye başlar. Haddi gerektiren diğer suçlar için de aynı şeyler söylenebilir. Fakat topluma verdikleri zarar, kişilere verdiklerine oranla daha ağırdır. Öldürme ve yaralama suçları da, zarar yönünden toplumdan çok kişilere dönük eylemlerdir. Bu suçları işleyenler, bir noktaya kadar sadece kişilere saldırıyı ön plana alırlar. Eğer saldırı istenilene yöneltilemezse, başkalarına zarar vermek istemezler. O halde bahsi geçen bu suçlar, topluma yönelik bir saldırı olmaktan çok, kişilere dönük eylemlerdir. Başka bir deyişle, bu suçlar, toplum düzen ve güvenini ötekiler gibi yakından ilgilendirmez. Hırsız böyle değildir. O, nerede olursa olsun, bulduğu malı çalar. Belli bir kişinin malını aşıramazsa, gider, herhangi bir kimseninkini çalar. Çünkü hırsızın amacı, kişiler değil mallardır. Ve mal herkeste bulunabilir. Zânî de böyledir. Belli bir kadınla zinâ etmek istemez. Amacı herhangi bir kadınla ilişki kurmaktır. Eğer belirli bir kadınla birleşmeye imkân bulamazsa başka birini arar.

Kısas ve diyet suçları, toplumdan çok kişileri ilgilendirdiğinden saldırıya uğrayan kişiye veya velîsine, kasd halinde, kısas ve diyetten birisini seçme hakkı tanınmıştır. Diyet, saldırıya uğrayan kişi için bu saldırının karşılanması şeklindedir. Ama kendisine saldırılan kişi, isterse kısas ve diyeti birlikte affedebilir.

Beşerî Hukûkta Cezâ Teorisi

On sekizinci yüzyılın sonlarına kadar beşerî hukûk, suçluya, katı ve şiddetli bir gözle bakmaktaydı. Son derece korkutucu ve yıldırıcı olan cezâların ilkesi, intikâm ve teşhîrdi. Hukûkî cezâlar arasında yakmak, asmak, kulak, dil, dudak gibi organları kesip koparmak, dağlamak, demir zincirlere vurmak, pranga, sürgün, dövmek ve hapsetmek gibi eylemler vardı. Ve genellikle cezâlar suçlarla orantılı değildi. Bazı cezâlar, son derece ağır ve fecî idi. En basît suçlar için ölüm cezâsı verilebilirdi. Meselâ İngiliz yasaları, onsekizinci yüzyılın sonuna kadar ikiyüze yakın suç için i'dâm cezâsı vermekteydi. Bunlar arasında bir şilinden fazla değer taşıyan şeylerin çalınması da vardı. Yani Mısır parasıyla beş kuruş... Fransız yasaları da çoğunluğu âdî suç olan ikiyüzonbeş fiile ölüm cezâsı uygulamaktaydı.

Beşerî hukûk, yaşayan insanlar gibi, «ölü»leri, hattâ hayvanları ve cansız maddeleri bile sorumluluk ve cezâ konusu yapıyordu. Hem canlı insanların, hem de ölülerin, hayvanların ve katı maddelerin yargılanabileceğini kabul ediyordu. Duyan ve üzülen, düşünen ve akleden, ya-

şayan insanları cezâlandırmayı uygun gördüğü gibi; üzüntü ve duyarlığını yitirmiş, düşünce ve akıl dünyasından çoktan uzaklaşmış ölü bedenleri hattâ hayvanları bile tecziye ediyordu. Kendisini savunma gücünden yoksun donuk maddeleri suçlayabiliyordu.

Beşerî hukûkun cezâ ilkesi, suçludan intikâm almak ve başkalarını korkutmaktı. Bu düşünce, katı kanun maddelerinin konulmasını gerektirmiştir. Bu maddelere göre, suçlunun kulağı ve burnu, ibret olsun diye kesiliyor, bedeni şekilden şekile sokulabiliyordu. Ölüler, hayvanlar ve cansız maddeler yargılanıyordu. Söylemeye gerek yok ki, bu gibi maddeler yargılama sonucundan kesinlikle haberdâr değildi. Cezânın farkında bile olamazlardı. Hayvanlar, mahkemede alınan kararların sonucunu bilmiyorlardı, ama ızdırâb ve acısına katlanıyorlardı. Düşünce yeteneği olmayan bir hayvanın suçlanması ne anlam taşır? Fakat önemli olan bunlar değildir. Asıl önemlisi, insanları korkutmaktır. Ve intikâm duygusunu rûhlara iyice yerleştirmek için, çevreye korku salarak cezâlar vermekti. Ölüler, hayvanlar ve katı maddeler de bu cezâlardan kendilerini kurtaramazlardı.

Onsekizinci yüzyılın filozof ve sosyologları, cezâ hukûkunun dayandığı bu kuralları yıkmaya çalıştılar. Bunun yerine bir başka kavram getirmek istiyorlardı. Meselâ Jean Jacques Rousseau, «Toplum Sözleşmesi» adlı eserinde bu konuyu ele alıyor ve cezâdaki amacın, toplumu suçlardan korumak ve başkalarına eziyet verilmesini önlemek olduğunu savunuyordu. Beccaria da cezâda savunma hakkı gereği üzerinde duruyor, amacın başkalarına engel olmak ve suçluyu uslandırmak olduğunu belirtiyordu. Fransız Devrimi'nin ileri gelen kişileri, bu görüşlerin etkisinde kalmıştır. 1791 yılında çıkan Fransız yasaları, yukardaki fikirlerin izlerini taşır. Daha sonra Bentham gelir. Ve cezânın topluma yararları üzerinde durur. Toplumu koruduğunu açıklar. Suçluyu uslandırmak ve başkalarına engel olmak amacı gütmesi gerektiğini belirtir. Zamanla Kant'ın düşünceleri geçerlilik kazanır. Kant; cezâyı, adâlet olarak tanımlar. Bazı düşünürler, pragmatist düşünce ile adâletçi görüş arasında bir uyum sağlayarak şöyle derler :

«Cezâ, gerekli olandan fazla olmamalı ve adâletin hoşgörüsünü aşmamalıdır.»

Sözünü ettiğimiz bu akımlar, suçlunun kişiliğiyle ilgilenmemek, sadece suça dikkat etmek, ağırlığına ve toplum üzerindeki etkilerine bakmak gibi özellikler taşır. Bunun için suç problemini uygun bir çözüme kavuşturabilmiş değildir.

Daha sonra İlmî Teori veya İtalyan Teorisi adı verilen düşünce ortaya çıkar ki, suçu bütünüyle ihmâl ederek suçlunun kişiliğine göre hüküm verilmesi ilkesine dayanır. Bu teorinin taraftârları, suçlunun kafa yapısına, bünyesine, tarihine ve önemine göre cezâ verilmesini savunurlar. Suç işlemeye müsâit bir karaktere sahib olan kişiyi, işle-

diği suç basit de olsa, ebediyyen toplumdan uzaklaştırmak veya yoketmek gereğini öne sürerler. Suç işlemeyi alışkanlık haline getiren suçlu da, doğuştan suç işlemeye uygun bir karakter yapısına sahib olan kişiler gibidir. Şartların ve rastlantıların suçlu kıldığı kimselere gelince... bunlara basit ve hafîf cezâlar verilmesi gerekir. İsterse suçları çok önemli olsun... Duygusal etkilerle suç işleyen kişilere ise, cezâ vermek gereksizdir.

İlmî Teori adı verilen İtalyan Teorisi de, suç probleminin çözümlenmesi konusunda başarı kazanamamıştır. Çünkü suçluyu dikkate almakta ve suçu ihmâl etmektedir. Ayrıca kesin ve farkedilebilir bir ayırım gözetmeksizin suçlular arasında farklı değerlendirmeler yapmaktadır. Bazılarını cezâsız bırakırken aynı suçu işleyen öteki kişileri en ağır cezâlara çarptırmaktadır.

Sonradan gelen bir kısım hukûkçular, suçlunun durumunu dikkate almadan suça göre davranan ve ilmî teori adı verilen İtalyan sistemiyle, suçluya bakarak suçu ihmâl eden eski teorilerin başarısızlığını görmüş ve bunların dayandığı düşünceler arasında bir sentez yapmaya çalışmışlardır. Netîcede yeni bir teori bulunmuştur. Bu teoriye göre, suçlara verilecek cezâ konusunda geçerli iki görüş vardır :

a) Uslandırma ve engel olma fikri,

b) Suçlunun kişiliği fikri,

Ne var ki, bu sentezle bir önceki teorilerden farklı bir netîceye varılamamış ve çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü bu görüş, çoğunlukla birbiriyle çelişen paradoksal iki düşünceye dayanır. Her cezâda suçlunun kişiliğini göz önünde tutmak ve özellikle toplum nizâmını ve ahlâkını ilgilendiren önemli suçlarda toplumu korumak için uslandırma ve engel olma düşüncesine sarılmak genellikle gerçekleşme imkânı bulamaz. Toplumu koruma düşüncesi ön plana alınırsa, gerek önemli gerekse önemsiz suçlarda, suçlunun kişiliğine dikkat imkânı kalmaz.

Bugün beşerî hukûk bilginleri arasında geçerli olan fikir; cezâdaki amacın, suçlunun ıslâhı, uslandırılması ve toplum içindeki eski yerine dönmesini sağlamak şeklinde özetlenebilir. Bununla beraber ikinci bir akım da cezâya, ıslâhı kâbil olmayan suçluları kökten yokedici ve ortadan kaldırıcı bir araç olarak bakmaktadır.

Üçüncü bir görüşün bağlıları ise; cezânın, TOPLUMU KORUMAK için bir vasıta olmasını, suç işlemeyi içinden geçirenleri işlemekten alıkoyacak bir korku unsuru olmasını öngörmektedir. Devletlerarası cezâ hukûku sempozyumunda bu görüş kuvvet kazanmış, aralarında Almanya da olmak üzere Avrupa ülkeleri bu görüşü benimsemişlerdir.

Bu akımlar, tamâmen ya suçluyu nazar-ı i'tibâra alıp suçu ihmâl

etmekte, ya da suçu nazar-ı i'tibâra alıp suçluyu ihmâl etmekte veya iki fikrin arasını birleştirmeye çalışmaktadırlar.

İşte beşerî hukûk dünyasında geçerli olan muhtelif cezâ teorileri bunlardan ibârettir. Bu teorileri gözden geçirdiğimizde görülmektedir ki, hukûkçular birbiriyle tamâmen çelişen değişik yönlerde hareket etmektedirler. Görüşlerin farklılığı, beşerî hukûkta cezâ prensibi için değişmez bir ölçü koyma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bunun için her devlet, kendi özel menfaatına uygun veya bağlı bulunduğu ideolojisine muvâfık olan yönde bir prensib kabul etmiştir.

Öyle sanıyoruz ki, cezâ hukûku konusundaki bu muhtelif görüşler ve akımlar, devletlerarası cezâ hukûku sempozyumunun toplanmasına vesîle olmuştur. Bu sempozyumlarda alınan karârlar, tecrübelerin gösterdiği yolda daha iyi bir hedef tesbît etmek doğrultusundadır. Suçla mücâdele konusunda, kuvvetli ve başarılı netîceler sağlayacak daha iyi cezâ düzeni kurmayı gâye edinmektedir.

Beşerî hukûkta kanun koyucular, mümkün mertebe muhtelif görüş ve akımlar arasında birlik sağlamaya çalışmışlardır. Kesin çâreler ve ameliyelerle kendilerine yöneltilen tenkidleri ve eleştirileri etkisiz kılmaya çalışmışlardır. Bu konuda misâl olarak Mısır Cezâ Kanununu alabiliriz. Mısır cezâ kanununun görüş noktasını, imkânlar nisbetinde aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz :

a) Mısır cezâ kanunu, cezâdan maksat toplumun korunmasıdır, diyen görüşü ve prensibi kabul etmiştir. Koyduğu bütün cezâlarda bu esâsı benimsemiştir. Buna göre cezâ, suçlunun eylemini engelleyici ve başkalarının da aynı eylemleri düşünmesini önleyici ve uslandırıcı nitelikte olmalıdır.

b) Bir noktaya kadar Mısır cezâ hukûku, İlmî Teoriyi benimsemiştir.

Hemen hemen bütün suçlarda suçlunun kişiliğini unutmamıştır.

Ve her suç için iki cezâ kabul etmiştir. Cezâlardan birisi diğerinden daha hafîftir. Ve her cezâ için de iki hudûd ta'yîn etmiştir. Bu hudûd arasında bir cezâ prensibini uygun görmüştür. Cinâyet suçlarında hâkimlere bu cezâlar arasında değiştirme yapmak yetkisini vermiş, verilen cezâ bir yıllık hapis süresini aşmadığı takdîrde cezâyı durdurma hakkını tanımıştır. Bu demektir ki, Mısır cezâ kanunu suçlunun kişiliğini kabul etmiş ve cezâyı ona göre koymuştur. Ancak hâkimi, cezânın seçimi ve takdîri konusunda suçlunun şahsiyetini dikkate almak bakımından tâm olarak zorlamamıştır. Hâkimlere, suçlunun kişiliğini nazar-ı i'tibâra almak yetkisini tanımıştır. Eğer suçlunun şartları gerektirirse hâkim, bu şartı nazar-ı i'tibâra alır. Gerektirmezse dikkate almaz.

c) Mısır kanun koyucusu bu iki prensibi kabul etmekle beraber,

suçlunun kişiliğini dikkate almanın her suç için özellikle ağır suçlarda iyi olmayacağını görerek, bazı suçlarda hâkimlerin belirli cezânın aşağısında bir cezâ vermelerini yasaklamış ve bazı suçlarda da cezânın kaldırılmasını veya tatbîkini durdurmayı istemiştir. 1928 yılında çıkan uyuşturucu maddeler kanununda bu prensibi kabul etmiştir. Kezâ 1941 yılında çıkan hîle ve aldatma ile ilgili kanunla 1949 yılında çıkan silahlarla ilgili kanun bu niteliktedir. Elbette ki, Mısır kanun koyucusunun bu son prensibi kabul ettikten sonra cezâ kanunlarına bu prensib doğrultusunda yeniden gözatması mantıkî bir zarûrettir. Buna göre hâkimlerin hîle, uyuşturucu maddeler kullanmak ve silah taşımakla ilgili suçlardan toplum için çok daha ağır olan suçlarda suçlunun şahsiyetini gözönünde bulundurmayı yasaklaması gereklidir. Ne var ki, Mısır cezâ kanunu böyle bir yol tutmamış ve bu mantıkî çelişki kötü bir sonuca vesîle olmuştur. Öyle ki, Mısır cezâ kanunları hîle, uyuşturucu maddeler ve silah taşımak konusunda cezânın durdurulmasını veya hafîfletilmesini yasaklarken; hiyânet, ihtilâs, rüşvet, öldürmek, hırsızlık, zinâ ve iftirâ gibi çok ağır suçlarda cezânın durdurulması veya tahfîfini kabul etmiştir. Şüphesiz ki bu saydığımız suçlar; toplumun yapısı, emniyeti ve nizâmı için hîle, uyuşturucu maddeler ve silah taşıma suçlarından çok daha tehlikelidir ve zararlıdır.

İşte teorik ve pratik bakımından beşerî hukûkun cezâ ile ilgili beyânatları... Buna göre beşerî hukûk, cezâda uslandırma ve toplumu, suçlunun şerrinden koruma gâyesi güdülmesini kabul ederken, cezânın takdîrinde suçlunun kişiliğini ihmâl etmemeyi öngörmektedir. Modern yasalardan bir kısmı da bazı suçlarda, suçlunun kişiliğini ihmâl etmemeyi öngörmektedir. Modern yasalardan bir kısmı da bazı suçlarda, suçlunun kişiliğinin ihmâl edildiği görülmektedir. Beşerî hukûk, birinci noktada çok açık ve mantıklı olmakla beraber, ikinci ve üçüncü konuda tamâmen karmaşık ve mantık dışı bir yol izlemiştir. Öyle ki, her iki prensibin hangi noktaya kadar uygulanacağı henüz kestirilememiştir.

Okuyucularımız İslâm hukûkunun cezâ konusundaki görüşleriyle beşerî hukûktaki muhtelif nazariyeleri gördükten sonra; diyebiliriz ki, İslâm hukûku onsekizinci yüzyıldan sonra ortaya çıkmış olan beşerî hukûk teorilerinin hepsini içinde toplamıştır. Çünkü İslâm hukûkuna göre cezâlar; toplumun menfaati için, fertlerin ıslâhı ve toplumu suçtan korumak, suçlara karşı kendisini müdâfaa ettirebilmek için konulmuştur. Binâenaleyh İslâm hukûkuna göre cezâların, toplumun ihtiyâcından fazla olmaması gerektiği gibi ihtiyâcın altında da kalmaması gereklidir. Bu görüş, adâlet ve menfaat görüşünün birlikte tatbîkâtıdır. İşte Rousseau'nun Beccaria'nın ve Bentham'ın uygulamak istedikleri görüş buydu. Kant ve sosyologlar da aynı görüşün tatbîkini istiyorlardı. İslâm hukûkunda cezâ ile, suçlunun ıslâh olması ona acıma ve iyilik

kasd edilmiştir. Binâenaleyh sanığın durumunun cezânın takdîrinde kat'iyyen ihmâl edilmemesi gerekir. Bu ise ilmî teori denilen İtalyan görüşünün hedefini teşkil eder.

İslâm hukûku onsekizinci yüzyıldan günümüze kadar geçerli olan beşerî hukûkun suçla ilgili görüşlerini kendisinde topladığına göre; İslâm hukûku, beşerî hukûkun dûçâr olduğu eksikliklerden uzak kalmış ve ona yöneltilen eleştirilerden kurtulmuş demektir. Öyle sanıyoruz ki, İslâm hukûkunda suçla ilgili tamâmen teknik ve mükemmel bir ilmî nazariyenin konulmuş olması ve bu nazariyenin, tenkid ve eleştiriyi gerektirmeyen bir seviyeye ermiş olması ve buna karşı her türlü gelişmelere rağmen beşerî hukûkun, İslâm hukûkunun peşinden giderek onun adımlarını ta'kîb ve taklîd etmesi yine de İslâm hukûkunun vardığı netîceye varamaması gibi husûsların bilinmesi birçok kişileri dehşete düşürecektir. Beşerî hukûkun bugün ulaştığı merhale ile gelecekte ulaşacağı hedefler; ne kadar gelişmiş olursa olsun, İslâm hukûkunun koyduğu çerçevenin dışına kat'iyyen çıkamayacaktır.

Şu halde diyebiliriz ki, İslâm Hukûkuyla beşerî hukûk arasında cezânın dayandığı prensibler ve kâideler bakımından bir ihtilâf yoktur. İhtilâf, sadece bu prensib ve hükümlerin tatbîk olunma keyfiyeti üzerindedir. İslâm hukûku, beşerî hukûkun kabullendiği prensiblerin tümünü kabul etmiş, ama bunun yanısıra bu prensibler arasında bir birlik sağlayarak cezâların ve suçların hepsini aynı noktaya toplamamıştır. Her prensibin tatbîk olunduğu bir mıntıka çizmiş ve sadece orada geçerli olmasını ve onun dışında geçerli olmamasını öngörmüştür. Bu çizilen mıntıkalar için açık ve kesin işaretler koymuş, akıl ve görüş sahibi kimsenin yanılmayacağı hudûdlar çizmiştir. İşte böylelikle İslâm hukûku, herkesin karşısına hiçbir eksikliği ve hatâsı olmayan, gâyet pratik ve mantıkî bir nazariye ile çıkmasını başarabilmiştir. Beşerî hukûkun ise, bu prensiblerin hepsini aynı çuvala doldurmak ve suçlar arasında bir eşitlik sağlamak gibi bir kasdla çıkmaz bir noktaya gelmiştir. Netîcede kanun koyucular, geçerli pratik çâreler ortaya koyamadıkları gibi hukûk bilginleri de objektif, sağlam ve ilmî teoriler ihdâs edememişlerdir. Bugün beşerî hukûkun, cezânın dayandığı esâs prensibler konusunda uyguladığı hükümler, toplumun ve ferdlerin menfaatine uygun düşen ve eşyânın tabîatına uyan prensibler olmak zorundadır. Bu prensiblerin her biri için ayrı bir nokta ve hudûd çizilmesi gerekir. Bu noktalarda suçun ve suçlunun durumu dikkate alınmaksızın toplumun menfaati gözönünde bulundurulmalıdır ki, ancak o zaman İslâm hukûkunun başından beri getirmiş olduğu hükümlerin seviyesine ulaşması mümkün olur.

Bütün bunları hatırlattıktan sonra diyebiliriz ki, onsekizinci yüzyılın sonlarına kadar beşerî hukûk, insanlık ufkunun çok gerilerinde bir

takım akılalmaz maddeler ihtivâ ediyordu. Canlıları, ölüleri, hayvanları ve cansız maddeleri mahkeme konusu yaparak hepsine ayrı ayrı cezâlar uyguluyordu. Onsekizinci yüzyılda ilk olarak beşerî hukûk, İslâm hukûkunun getirmiş olduğu prensiblere dönmek zarûretini hissetmişti. Böylece daha önce vahşetin timsâli olan kanunlar, insanlığın gereği olan maddeler ile dolup taşmaya başladı. Zîrâ İslâm hukûkunun getirdiği prensiblerin kabûlüyle cezâ, toplumun himâyesi maksadıyla uslandırmaya ve engel olma esâsına dayanmış oldu. İbret ve teşhîr ihtiyâcı kalmadı. Hukûk mantığı, ölülerin, hayvanların ve cansız maddelerin mahkemesini kabullenmez oldu. Çünkü cezâ, bu gibi varlıklara hiçbir fayda sağlamaz. Binâenaleyh onları uslandırma gâyesi diye birşey sözkonusu olamaz. İşte beşerî hukukun ancak XVIII. yüzyılda tanıyabildiği bu temel prensibi, İslâm hukûku milâdın VII. yüzyılında getirmiş ve tatbîk etmiştir. Bunun için de İslâm hukûku, ilk gününden itibâren cezâî sorumluluk merkezi olarak sadece canlı varlığı, yani insanı kabul etmiştir. Bunun dışında hiçbir şey, cezâî sorumluluk mevkiine alınmamıştır. İslâm hukûkunda, beşerî hukûkta görülen ölülerin hayvanların ve katı maddelerin mahkemesi gibi gülünç haller görülmemiştir. İbret ve temsîl için intikâm duyguları alevlendirilmemiştir. Allah'ın Rasûlü ibret için cezâlandırılmayı, kudurmuş köpeklerde bile yasaklamıştır. Hayvanlar için böyle bir şeye rızâ göstermeyen bir peygamber, şüphesiz ki insanlar için buna hiç rızâ göstermez. Bütün bunlardan sonra İslâm hukûkunun, beşerî hukûktan düşünce itibârıyla onbir asır ilerde olması ve ikiyüzyıldır beşeriyetin onun peşini ta'kîb etmesine rağmen hâlâ düşünce merhalesi itibârıyla pek gerilerde bulunması bir iftirâ vesîlesi olarak belirtilmeye değen önemli bir noktadır.

Cezânın Şartları

Her cezâda, meşrû' olabilmesi için aşağıdaki şartların bulunması gerekir :

a) Cezâ meşrû' olmalıdır. Şer'î kaynakların dayandığı Kur'an, sünnet veya icmâ'a istinâd ettiği, yahut da ihtisâs kurulları tarafından çıkarılan kanunlara uygun olduğu takdîrde cezâ meşrû' olur.

Yöneticilerin çıkardıkları cezâların, şer'î hükümlere aykırı olmaması şarttır. Aksi takdîrde onlar bâtıl sayılır.

Cezânın meşrû' olması için şer'î hükümlere uygun olması şartının tabiî netîcesi olarak hâkimin, konulan hükümlere daha uygun olduğuna kanâat getirse bile kendi kafasından bir cezâ koymaması gerekir.

Bazıları yanlış olarak İslâm hukûkunun, hâkime cezâ konusunda tahakküm etme yetkisi tanıdığını zannederler ki; bu zan realiteye uymayan korkunç bir hatâdır. Bu zannın kaynağı, şer'î hükümleri bilmemekten başka birşey değildir. İslâm hukûkunda cezâlar; hadler, kısas ve ta'zîr cezâları olmak üzere üçe ayrılır. Hadd ve kısas cezâları önceden

ta'yîn olunur. Hâkimin bu cezâlara müdâhalesi yoktur. Suç sâbit olduğu sürece hâkim, bu cezâyı olduğu gibi tatbîk etmek zorundadır. Hafîfletme veya ağırlaştırmak yetkisi yoktur. Onun yerine bir başka cezâ veremez. Meselâ hırsızlık suçunun cezâsı elin kesilmesidir. Suç sâbit olduğu takdîrde hâkimin, el kesme cezâsının dışında başka bir cezâ vermesi mümkün değildir. Ancak elin kesilmesine mâni teşkil eden meşrû' bir sebeb varsa durum değişir. Meselâ babanın, çocuğun malını çalması gibi. Evli olmayan zânînin cezâsı yüz sopadır. Suç sâbit olduğu takdîrde hâkimin, yüz sopa vurma cezâsı vermesi gereklidir. Bu cezâyı artırma ve eksiltme yetkisi yoktur. Bunun yerine başka bir cezâ da veremez. Kasıdlı öldürme suçunun cezâsı kısastır. Yani aynı şekilde öldürülmektir. Suçlunun suçu işlediği sâbit olunca hâkimin, kısas hükmü vermesi gereklidir. Bunun dışında bir hüküm veremez. Ancak kısasın uygulanmasına engel teşkil eden meşrû' bir sebeb bulunursa durum değişir. Şu halde hâkimin had ve kısas ceşâlarındaki yetkisi sınırlı ve mahdûddur.

Ta'zîr suçlarına gelince, bu suçlarda hâkimin yetkisi geniş olmakla beraber tahakküm anlamına gelmez. Ta'zîr suçlarında hâkimin yetkisi geniştir. Çünkü İslâm hukûku, ta'zîr suçları için bir takım cezâlar mecmûası koyar. Ki bu, en hafîf cezâdan tevbîh ve ihtâr gibi, en ağırına kadar hapis, öldürme gibi yükselir. İslâm hukûku hâkimi, suça ve suçlunun durumuna uygun cezâyı, bu cezâ mecmûası arasından seçme konusunda hür bırakır. Ayrıca cezânın en alt ve en üst sınırlarından birisini seçme konusunda da takdîr yetkisi hâkimindir. Şüphesiz ki, hâkime bu geniş ve meşrû' yetkinin tanınması, meselelerin kolayca halline sebeb olur. Ayrıca toplumu suçtan koruyacak, suçluyu ıslâh edip uslandıracak veya suçluyu lâyık olduğu, cezâya çarptıracak imkânı sağlar. Hâkimin yetkisi hernekadar geniş ise de, hâkimin suçlu üzerine tahakküm yetkisi yoktur. Çünkü şer'an belirtilmeyen cezâyı veremez. Suçlunun işlediği suça uygun olmayan bir cezâ da veremez. Öyle sanıyoruz ki, ta'zîr suçlarında hâkimin yetkisinin genişliği, bazılarının İslâm hukûkunda hâkimlere tahakküm yetkisi verildiği zannı gibi yanlış bir tahmîne düşmelerine sebeb olmuştur.

İslâm hukûkunda hâkimlere böylesine geniş yetki vermek zarûreti mevcûd değildir. Binâenaleyh yöneticiler, isterlerse hâkimlerin bu yetkisini daraltabilirler. Tabiî âmme menfaatları bunu gerektiriyorsa. Çünkü hâkimlere böylesine geniş yetki vermeyi gerekli kılan husûs âmme menfaatidir.

b) Cezâ şahsî olmalıdır. Cezânın, suçu işleyen şahsa münhasır olması gerektir. Bunun dışına taşmaması şarttır. İslâm hukûkunun üzerine dayandığı temel prensiblerden birisi de budur. Bu konuda mes'ûliyetten sözederken yeterince bahsetmiştik.

c) Cezâ umûmî olmalıdır. Cezânın dereceleri ne kadar farklı olursa olsun, herkese aynı şekilde uygulanması gerekir. Öyle ki, cezâ karşısındaki hâkim ile mahkûm, zengin ile fakîr bilgili ile bilgisiz eşit olmalıdır.

Cezâda tâm bir eşitlik, ancak had veya kısas cezâsı verildiği zaman mümkündür. Çünkü bu cezâlar kesindir. Ve önceden hükmü vaz'olunmuştur. Belirtilen suçları işleyen herkes, bu cezâya çarptırılır. Cezânın nev'i ve miktarı konusunda hiçbir kimseye ayrıcalık tanımaz.

Şâyet verilen cezâ ta'zîr cezâsı ise, bu takdîrde herkesin eşit cezâ görmesi istenmez. Eğer ta'zîr cezâlarında eşitlik şartı bulunmuş olsaydı, ta'zîr cezâsı olmaktan çıkar hadd cezâsı olurdu. Ta'zîr cezâsında cezânın sadece suçluya te'sîrinde eşitlik aranır. Yani cezânın etkisinden maksat, uslandırma ve suça engel olmadır. Bazı kişiler vardır ki, ihtârla suçtan vazgeçerler. Bazıları vardır ki, ancak dövmek veya hapisle suç işlemekten vazgeçerler. Bu takdîrde aynı suçu işleyenlerin, muhtelif cezâlarla cezâlandırılması ve hepsinin kendi şartına ve durumuna göre suçu işlemekten vazgeçmesinin sağlanması, eşitliğin gerçekleştirilmesi için yeterlidir. (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku ve Beşerî Hukûk, II, 200 - 232).

İslâm Hukûkunda Cezâların Uygulanış Şekli

İslâm hukûkunda esâs itibârıyla cezâların infâzı bakımından suçlar üç kısma ayrılır :

a) Haddi gerektiren suçlar
b) Kısas ve diyeti gerektiren suçlar
c) Ta'zîri gerektiren suçlar

Bu üç tür suçtan hangisi bir kişiye isnâd olunursa, onun hakkında dâvâ açılır. Eğer suçu işlediği sâbit görülürse, suç için şer'an konulmuş bulunan cezâya çarptırılır. Suçu işlediği sâbit görülmezse, berâetine hükmedilir ve kendisine isnâd edilen suçtan temize çıkmış sayılır. Eğer sanığa cezâ hükmü verilirse, işlenen suç had veya ta'zîr bölümüne giren suçlardansa, devlet yöneticileri bu cezâyı infâz ederler. Ama işlenen suç kısası gerektiren suçlardansa, suça konu olan (tecâvüze uğrayan) kişi veya onun velîsi belirli şartlar altında kısas cezâsını infâzda yetkilidirler. Bu şartları aşağıda tafsîlatıyla açıklayacağız.

Haddi Gerektiren Suçlarda İnfâz

İslâm hukûkçuları arasında ittifâkla kabul edilmektedir ki, yani haddi gerektiren suçlar için konulmuş bulunan cezâları, ancak devlet reîsi veya onun vekîli tatbîk edebilir. Çünkü hadd Allah'ın hakkıdır ve bu hak, toplumun menfaatı için teşrî' olunmuştur. Binâenaleyh onu

îfâ yetkisi, toplumun vekîli ve temsîlcisi olan devlet reîsine görev olarak verilmiştir. Hadd cezâsı çabayı gerektireceğinden ve suçluya acıyıp hükmü uygulamama veya aşırı gitme ihtimâli bulunacağından, tâm olarak infâzı te'mînât altına alınmak için bu yetki devleti yönetenlere verilmiştir. İsterse yönetici bizzât kendisi haddi tatbîk eder, isterse kendi yerine temsîlci olarak koyduğu birisi haddi uygular.

Haddin tatbîki ânında devlet reîsinin hazır bulunması şartı yoktur. Çünkü Allah'ın Rasûlü (s.a.) böyle bir şeyi gerekli görmemiştir. Bir hâdise üzerine şöyle buyurmuştur :

«Ey Enes! Yarın şu kadına yemeğini yedir. Eğer itirâf ederse onu recmet!»

Allah'ın Rasûlü Gamit kabîlesinden olan Mâiz'in recmini emretmiş ve kendisi recim ânında hazır bulunmamıştır. Huzûruna getirilen bir hırsızın elinin kesilmesini emretmiş ve şöyle buyurmuştur :

«Onu götürün ve elini kesin!»

Şu kadar var ki, haddin tatbîki için devlet reîsinin izni gerekir. Zîrâ Allah'ın Rasûlünün devr-i saâdetinde onun izni olmadan hiçbir hadd tatbîk olunmamıştır. Hulefâ-i Râşidîn devrinde de onların izni olmadan hiçbir haddin tatbîk edilmemiş olduğunu görmekteyiz. Bu konuda Allah'ın Rasûlünden rivâyet edilen bir de hadîs-i şerîf vardır :

«Dört şey vâlîlere (yöneticilere) âittir :

Haddler, zekâtlar, toplantılar ve ganîmetler!»

İslâm hukûkunda genel kâide, haddin tatbîkinin devlet reîsine veya yöneticisine âit olmakla beraber, bunların dışındaki ferdlerden bir kişinin haddi tatbîk etmesi halinde de eğer tatbîk olunan hadd, canın veya bir organın telef olmasına neden oluyorsa onu tatbîk eden kişi bundan sorumlu tutulmaz.

Yani bir kişi; öldürme, el kesme yahut ayak kesme haddini tatbîk ederse bundan dolayı sorumlu olmaz. Sadece güvenlik kuvvetlerinin görevini üstlenmesi itibârıyla sorumlu olur. Ancak hadd; zinâ ve iftirâ suçunda olduğu gibi sopa şeklinde canı telef edici bir cezâ değilse bunu tatbîk eden kişi, tatbîk edişinden dolayı sorumlu tutulur. Yani dövme ve yaralama ve diğer fiillerden ötürü mes'ûl olur. Bu iki durum arasındaki fark şuradan gelmektedir. Canı veya herhangi bir organı yoketmeye vesîle olan hadd hükmü, canın ve organın ma'sûmiyyet durumunu ortadan kaldırır. Canı ma'sûm olmayan kişinin katli mübâhtır. Ma'sûmiyeti ortadan kalkan uzvu yok etmek mübâhtır. Şu halde öldürme veya uzvu koparma mübâh bir fiil olmaktadır ki, mübâh bir fiili işleyenin suçlu olarak kabul edilmesi imkânsızdır. Canı veya bir uzvu yoketmeyi te'mîn etmeyen hadd cezâsı ise, canın veya uzvun ma'sûmiyetini ortadan kaldırmaz. Binâenaleyh cezâsı öldürücü veya koparıcı bir hadd olmayan herhangi bir suçu işleyen kimsenin ma'sûmiyeti bâki

kalır ve ona bu haddi tatbîk eden kişi suç işlemiş olur. Elbette haddi tatbîk eden, cezâyı infâz yetkisini elinde tutan makam olmazsa. Böyle bir makam için ma'sûmiyet, sözkonusu değildir.

Ta'zîri gerektiren suçlarda, mahkûmun cezâsının infâzı yetkisi devlet reîsine veya onun vekîline âittir. Çünkü ta'zîr cezâları, toplumun himâyesi kasdıyla konulmuş cezâlardır. Binâenaleyh bu cezâyı infâz yetkisi, toplumun temsîlcisine veya vekîline âit olmak gerekir.

Devlet reîsinin veya vekîlinin dışında canı yokedici cezâ da olsa ta'zîr cezâsını tatbîk yetkisi yoktur. Meselâ ta'zîr cezâsı olarak hakkında ölüm fermânı verilmiş olan bir mahkûmu, bir kişi bu cezâyı tatbîk kasdıyla öldürürse, kâtil olarak cezâlandırılır. Canı telef eden hadd cezâsıyla canı telef eden ta'zîr cezâsı arasındaki bu farkın nedeni şudur : Hadd cezâsını; affetme, ortadan kaldırma, tatbîkini durdurma yetkisi kimseye âit değildir ve bu hak kimseye verilmemiştir. Bu cezâ muhakkak tatbîki gereken cezâdır. Ama ta'zîr cezâsını affeder. Bunun için de o, zarûrî olmayan bir cezâdır. Bu cezânın verilmesiyle mahkûmun ma'sûmiyeti ortadan kalkmaz ve kanı heder olmaz. Çünkü son anda devlet yöneticisinin onu affetmesi imkânı her zaman için vâriddir.

Aslında kısas suçlarıyla ilgili cezâlar da, diğer cezâlar gibi devlet reîsi tarafından tatbîk edilmesi gereken cezâlardır. Ancak istisnâî olarak kısas cezâsının, kan sahibinin bilgisi veya tecâvüze uğrayanın görgüsü altında infâzı câiz görülmüştür. Aslında bunun nedeni şu âyet-i celîle'dir :

«Kim de zulm olunarak öldürülürse; gerçekten Biz, onun velîsi için bir hak kılmışızdır. Binâenaleyh o da öldürmede aşırı gitmesin.»

İslâm hukûkunda ittifâkla kabul edilmiştir ki, tecâvüze uğrayanın (suça konu olanın) velîsine, devlet yetkililerinin gözetimi altında olmak kaydıyla kısas cezâsını infâz etme hakkı tanınmıştır. Kan sahibi, yöneticilerin veya temsîlcilerinin hazır bulunmadığı bir yerde bu cezâyı infâz edecek olursa, emir yerini bulmuş olur ve kısas fiili gerçekleşir. Sadece kan sahibine görevlilerin görevini yüklendiği ve yapılması yasak olan bir fiili işlediği hasebiyle ta'zîr cezâsı verilir. Devlet yöneticisi kan sahibine bakar, eğer cezâyı tatbîk edecek güçte olduğunu ve cezânın tatbîki için lâzım gelen bilgiye, yeteneğe hâiz olduğunu görürse, cezânın infâzını ona bırakır. Ama kan sahibinin infâza yeterli olmadığını kabul ederse, hakkını kullanmaktan âciz olduğu için onun yerine başkasını vekîl kılmasını emreder.

Had ve kısas cezâlarının infâzı için görevlinin ta'yînini önleyecek hiçbir hukûkî engel yoktur. Bu görevli devletin hazînesinden ücretini alabilir. Çünkü infâz ameliyesi, âmme menfaatlarını ilgilendiren işlerdendir. Binâenaleyh kan sahibi, kısas hükmünü yeterince infâz edecek durumda değilse, bu görevliyi cezânın infâzına vekîl eder.

Eğer tatbîk olunacak kısas hükmü, öldürmenin dışında bir hükümse İmâm A'zam Ebu Hanîfe'ye göre, tecâvüze uğrayan kişinin velîsi bizzât verilen hükmü tatbîke muktedir ise tatbîk eder. Eğer bunu yapacak güçte değilse, yapabilecek birisini yerine vekîl ta'yîn eder. İmâm A'zâm'ın bu görüşü, Hanbelî mezhebinin görüşüne uyar.

İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel mezhebinden bir başka görüş ise tecâvüze uğrayanın, öldürme dışındaki kısas cezâlarını hiçbir şekilde infâz etme yetkisi yoktur. İster tecâvüze uğrayan kişi veya velîsi kısas hükmünü yeterince yapabilecek güçte olsun, ister olmasın. Çünkü tecâvüze uğrayana acımak kasdıyla cezâyı gereğince tatbîk edememesi, yahut da telâfisi mümkün olmayan aşırı bir davranıştan kendini alamaması ihtimâli mevcûddur. Binâenaleyh bu görüş taraftârlarına göre, öldürmenin dışındaki kısas cezâlarında bu konuda yetenekli olan birisi hükmü uygular. Bu takdîrde yetenekli birisinin bu maksada tahsîs edilmiş olarak görevlendirilmesinde bir beis yoktur.

Ölümü gerektiren kısas hükmü, Ebu Hanîfe'ye göre ve Hanbelî mezhebinden bir rivâyet uyarınca ancak kılıçla infâz olunur. Suçlu ölüm fiilini ister kılıçla, ister başka bir âletle, ister boynunu koparark, ister yaralayarak, ister boğarak, ister yakarak işlemiş olsun. Bunu söyleyenlerin delili Rasûlullah (s.a.) ın şu hadîs-i şerîf'idir :

«Kısas, ancak kılıçla olur.»

Hadîsin zâhirî mânâsında kısasın, kılıç dışında bir âletle infâzı men'olunmaktadır.

Ölüm fiili, bir organın koparılması netîcesi vukûbulmuşsa, bu takdîrde kısas kılıçla yapılır. Çünkü suçlunun fiili, ânında öldürücü şekilde vukûbulmuştur, ona yapılacak kısas da ânında öldürücü olacaktır. Şâyet suçlunun kopardığı organ gibi bir organı koparılırsa; sonra da koparmadan dolayı ölmeyişi nedeniyle boynu kesilirse, bu verilen cezâ misliyle mukâbil olur. Ayrıca boynun koparılması, uzvun koparılmasının tamâmlayıcı bir netîcesi olarak da değerlendirilemez. Çünkü bir şeyi tamâmlayan şey; onun devâmından ibâret olan bir şeydir. Halbuki boyun koparma, öldürme demektir ve vücûdun herhangi bir organının kesilmesinden farklıdır. Hattâ daha ileri bir fiildir ve kesilmenin devâmı değildir. Binâenaleyh öldürmek şeklindeki kısastan maksad, kişinin öldürülmesidir. Ölüm fiili boynun uçurulmasıyla mümkün olduğuna göre, diğer organların yokedilmesi câiz olmaz. Çünkü organın kesilmesi cezâyı tatbîk değil, suçluya işkencedir.

Kan sahibi, suçluyu kılıç dışında bir âletle öldürmek isterse buna müsâade verilmez. Eğer ısrâr edip yapacak olursa, devletin görevini üstlenmesi hasebiyle ta'zîr cezâsına çarptırılır. Ancak kısas hakkını kullanmış olarak kabul edilir ve ona kısas cezâsı tatbîk olunmaz. Çünkü kısası infâz, onun bir hakkıdır. Bunu ne şekilde olursa olsun gerçekleş-

tirme yetkisine sahiptir. İster sopayla öldürür, ister taşla, ister bir yerden atarak, ister çukura yuvarlayarak, ister başka bir şekilde. Öldürmek hakkı olduğuna göre kılıç dışında bir vâsıta ile öldürmesi halinde de hakkını kullanmıştır. Ancak hakkını devletin kendisine tanıdığının dışında başka bir şekilde kullandığı için ta'zîr cezâsı verilir.

İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel mezhebinden bir rivâyete göre kâtil, katl fiilini nasıl yapmışsa aynı şekilde katlolunur. Eğer düşmanını kılıçla öldürmüşse, ona uygulanacak kısas da kılıçla olacaktır.

Çünkü âyet-i celîle, bunun böyle olması gerektiğini ifâde etmektedir :

«Kim de tecâvüz ederse, siz de ona size tecâvüz ettiğinin misliyle tecâvüz edin.» (Bakara, 194).

Eğer kâtil; yakarak, boğarak, taş atarak, yuvarlayarak, döverek, hapsederek, aç ve susuz bırakarak öldürmüşse kan sahibi de aynı şekilde kısas hükmünü uygulama hakkına hâizdir. Çünkü âyet-i celîle açıkça belirtmektedir.

«Eğer siz de saldırıya uğrarsanız size saldırıldığı gibi saldırınız.» (Nahl, 126).

Kısas, mümâselet esâsına dayanır. Kan sahibinin kısas hakkını, kendi kanlısına uygulanan şekilde mümâsil olarak uygulaması hakkıdır. Kan sahibi, isterse bu durumların hepsinde kısas hükmünü kılıçla uygular. Çünkü suçluyu öldürmek kendisinin hakkıdır. Ta'zîbten vazgeçip sadece kılıçla öldürmeyi tercîh ederse, kan sahibi haklarından bir kısmını bırakmış ve bir kısmını uygulamış olur ki câizdir.

Katl, eğer kendiliğinden olan bir fiille yapılmışsa, kuvvetli görüş uyarınca kısas hükmü kılıçla tatbîk edilir.

Kan sahibi kısas hükmünü bizzât tatbîk etmek isterse, kısası yapabilecek yetenekte olması kâfî değildir. Bilakis kısasta elverişli bir vâsıta kullanması gerekir. Kullandığı âlet kör olmamalıdır. Zehirleyici bir vâsıta ile öldürmemelidir. Tâ ki kısas olunan kişi, işkenceye ma'rûz kalmasın. Eğer kan sahibi böyle birşey yaparsa, ona ta'zîr cezâsı vermek gerekir. Çünkü kısasın şartlarından birisi de, suçluya işkence edilmemesi ve mümkün olan en kısa yolla yokedilmesidir. Çünkü Allah'ın Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

«Muhakkak ki Allah, herşeye ihsânı yazmıştır. Binâenaleyh siz, öldürdüğünüz zaman güzelce öldürünüz, kestiğiniz zaman güzelce kesiniz ve sizden birisi kestiği zaman bıçağını bilesin, keskinlesin, hayvanını da dinlendirsin.»

Aslında İslâm hukûkunda kılıcın tercîh edilmesinin sebebi, onun en kolay ve en serî öldürme vâsıtası olmasındadır. Suçluyu, mümkün olan çabuklukta elem ve işkence vermeksizin öldürür. Kılıçtan daha serî ve daha az işkence verici bir âlet bulunursa, şer'an onun isti'mâlini ön-

leyecek hiçbir neden yoktur. (Şer'an kısas hükmünün giyotinle veya elektrikli sandalye ile yahut bunların benzeri olan bir âletle infâzında hiçbir mâni yoktur. Ölüm âletinin dışında, kolaylıkla ve çabucak ölüme vesîle olan herhangi bir âletin kolayca öldürmesi, fazla geciktirmemesi ve kâtile işkence yapmaması, acısını arttırmaması şarttır. Giyotin, keskin silah kabîlinden olduğu için; elektrikli sandalye ise; maktûle işkence yapmaksızın, herhangi bir uzvunu koparmaksızın serî olarak ölümü gerçekleştirmesi nedeniyle bir sakıncası yoktur.)

İslâm hukûkçularına göre tercîh olunan görüş, öldürmenin dışındaki kısas hakkını, tecâvüze uğrayanın kendisine veya velîsine terk edilmemesi yönündedir. Çünkü öldürmenin dışındaki kısas nev'inde dikkat ve tecrübe gerektir. Ayrıca kan sahibinin, böyle bir şeye girişmesi halinde suçluya acıyarak kısası bütünüyle yerine getirmemesini, yahut fazla işkence yapmasını önlemek imkânı yoktur.

Öldürme şeklindeki kısasta ise, kan sahibine hükmü uygun biçimde yerine getirmesi ve en iyi bir âletle îfâ etmesi şartıyla kendisinin uygulaması hakkı verilmiştir. Eğer kan sahibi bu hakkını gereğince uygulayamazsa, onu uygulamak üzere ehliyetli birisini vekîl ta'yîn eder. Demek ki kan sahibinin kısas hakkını infâz yetkisi, bu hakkı iyi kullanmaya ve ölümü gerçekleştirici âleti isti'mâle bağlıdır.

Eskiden insanlar, silah taşıdıkları ve kullandıkları için çoğunlukla bu hakkı kendileri îfâ ediyorlardı. Ama günümüzde silah kullanan veya kılıç isti'mâl eden pek azdır. Kılıç kullanan kimselerin de öldürmeye elverişli kılıçlarının bulunması çok az muhtemeldir.

Buna ek olarak bugünkü i'dâm vâsıtalarının, (giyotin ve elektrikli sandalye gibi öldürücü âletler) ferdlerin tek başına kullanmaları imkânı bulunmadığından ve bunların ancak devletin elinde bulunmasından dolayı günümüzde kan sahibini eski şekilde hakkını kullanma yetkisinden alıkoyduğunu, bunun yerine devletin bu maksatla yetiştirdiği tecrübeli elemanların bu hakkı kullanması gerektiğini söyleyebiliriz Kan sahibleri devletin yetiştirdiği bu elemanlara isterlerse hakları olan kısası tatbîk ettirirler, isterlerse suçluyu affederler.

İslâm hukûku, cezâların taaddüd halinde infâzı konusunda beşerî hukûktan ayrılır. Bu ayrılık, herşeyden önce her iki cezâlandırma sisteminin tabîatıyla alâkalıdır.

Biz, beşerî hukûka örnek olarak Mısır kanunlarını alacak olursak, bunların cezâların taaddüdü halinde her cezânın büyüklüğü derecesine göre infâzını gerekli kıldığı görülmektedir. Bu yüzden önce ağır çalışma cezâları tatbîk olunur. Sonra ağır hapis cezâları, ondan sonra hafîf hapis ve çalışma, bilâhere de hafîf hapis cezâları tatbîk olunur. Mısır cezâ kanununun 34. maddesi bunu âmirdir.

Mısır cezâ kanunu cezânın infâzında cezâların veriliş tarzını na-

zar-ı i'tibâra almaz. Meselâ bir insana ağır hapis cezâsı çektirilirken, işlediği bir suç nedeniyle ağır çalışma cezâsı verilecek olursa, ağır hapis cezâsı durdurulur ve hemen ağır çalışma cezâsı infâz olunur.

Mısır cezâ kanunlarına göre cezâlar ardarda; birisi bitince sırasıyla öbürü infâz olunur. Mahkûmla ilgili hiçbir değerlendirme, cezânın infâzını durdurmaz veya engellemez. Binâenaleyh mahkûm, ister hasta olsun ister sağlam, ister güçlü ister güçsüz cezâ tatbîk olunur.

Bu düzeni ortaya çıkaran unsur, cezâ kanunlarının tabîatıdır. Çünkü cezâların tatbîki, uzun zamanı gerektirmektedir. Bunun için cezâların infâzını sıraya koymak zarûreti vardır. Ağır çalışma cezâları, cezâ müddeti miktarıyla diğer hürriyeti kısıtlayıcı cezâları kestiğine ve ağır çalışma cezâsı hükmolunmazdan önce işlenen diğer suçları kendi süresince ortadan kaldırdığına, mahkûmun cezâsını çektiği sırada başka bir ağır çalışma cezâsı verilmesi ihtimâl dâhilinde bulunduğuna göre, cezâların sıraya konularak infâzı bir zarûret olmaktadır.

İslâm hukûkunda, cezâların taaddüdü halinde uygulanan sistem tamâmen bundan farklıdır. Ayrıca bu konuda fıkhî mezheblerin her birisinin kendine has görüşleri vardır.

İmâm Mâlik, cezâların taaddüdü halinde önce Allah'ın hakkını alâkadâr eden yani toplum nizâmıyla ilgili cezâların tatbîkini gerekli görmektedir. Bunlardan sonra insanların hakkını alâkadâr eden cezâlar uygulanır İmâm Mâlik'in bu konudaki delili şudur : Allah'ın hakkını alâkadâr eden suçların, Allah'tan başkası tarafından affı mümkün değildir. Ama insanların hakkını alâkadâr eden suçlar, insanlar tarafından affolunabilir. Binâenaleyh ferdlerin hukûkunu ilgilendiren cezâların sonraya bırakılması, mahkûmun menfaati gereğidir. İmâm Mâlik'e göre, ağır veya hafîf cezânın önce başlatılması arasında bir fark yoktur. Bu konuda yönetici istediğini tercîh edebilir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe ile İmâm Ahmed ise, ferdlerin hakkını alâkadâr eden cezâların öne alınmasını, buna karşılık Allah'ın hakkını, dolayısıyla toplumun hukûkunu ilgilendiren cezâların sonra infâz olunmasını öngörürler. Onlara göre, ferdlerin hukûkunu alâkadâr eden cezâların da önce hafîfinin infâzı gerekir. Ondan sonra sırasıyla ağır olanları infâz olunur. En sonda da toplumu alâkadâr eden cezâlar uygulanır. Ancak bu cezâlardan da önce diğerlerini ortadan kaldıran cezâların tatbîki gereklidir.

İmâm Şâfiî ise, bütün cezâların en hafîfinin en ağırından önce uygulanmasını öngörür.Ona göre insanların hakkını alâkadâr eden cezâlar, toplumun hukûkunu ilgilendiren cezâlardan öne alınır. Böylece bütün cezâlar sırasıyla tatbîk olunur. Ona göre cezâlarda, kesişme durumu sözkonusu değildir.

İslâm hukûkçularının hafîf cezâları, ağır cezâlardan öne almak konusundaki görüşleri Mısır cezâ kanununun görüşlerinden tamâmen

farklı olmakla beraber, İslâm hukûkunun cezâlandırma sisteminin tabîatına uygundur. Çünkü İslâm hukûkunda temel, kesme (el-ayak) sopa ve kısas cezâsıdır. Bunlar bedenle alâkalı cezâlardır. Bu cezâların infâzı esnâsında, mahkûmun selâmeti ve mukâvemet gücünü koruması için en hafîf cezâyı tercîh etmek gerekir. Binâenaleyh ağır cezâ, hafîf cezâdan önce tatbîk olunmaz. Ancak ağır cezâ, hafîf cezâyı ortadan kaldırıyorsa bu durumda ağır cezâ tercîh olunur. İşte bu noktada da İslâm hukûkuyla beşerî hukûk birbirine uymaktadır.

İslâm hukûkçularına göre kısas hadd ve bunlara denk olan ta'zîr cezâları, mahkûmun hastalığı şiddetli sıcak veya soğuk olması ve cezânın infâzına elverişli vaktin bulunmaması halinde te'hîr edilebilir. Sadece ölüm cezâsı bunun dışındadır. Çünkü ölüm cezâsı, helâk edici bir cezâdır. Bu cezânın verilmesinden maksad, mahkûmun varlığının ortadan kaldırılmasıdır. Diğer cezâlara gelince, bunlarda mahkûmun varlığını ortadan kaldırılması maksadı güdülmez. Binâenaleyh bu cezâların, ölüme vesîle olacak şartlar altında infâzı doğru olmaz.

Bazı İslâm hukûkçularına göre, güçleninceye kadar zayıf kişiye hadd tatbîk edilmez. Diğer bir kısmına göre haddin tatbîki geciktirilemez, bilakis mümkün mertebe erken tatbîk edilmesi gerekir. Ancak mahkûmun zaafı dolayısıyla bir zarara ma'rûz kalmaması îcâbeder. Eğer cezâ, sopa cezâsıysa bir veya iki kerrede müteaddit sopalardan meydana gelen bir bağ halinde vurulur. Yahut da sopalar sayısınca veya yarısı miktarında dalları olan bir hurma salkımıyla vurulur.

İslâm hukûkçuları sarhoşa ayılıncaya kadar had cezâsının tatbîk edilmemesini kabul ederler.

İslâm hukûku, ilk gününden beri hâmile kadına cezânın tatbîk edilmemesi prensibini kabul etmiştir. Bu konuda Gamidli kadının hâdisesi kesin bir delildir. Adı geçen kabîleye mensûb kadın, Hz. Peygambere gelerek zinâ yaptığını itirâf eder ve bundan hâmile kaldığını söyler. Allah'ın Rasûlü ona der ki :

Git ve hamlini vaz'edinceye kadar bekle!

Benzer bir hadîsi de Muâz bin Cebel, rivâyet eder :

Senin kadının aleyhinde hüküm verme yetkin bulunsa da, onun karnındakinin aleyhinde hüküm verme yetkin yoktur.

Hâmile kadına tatbîki memnû' olan cezâ; hamline zarar veren kısas, recim ve sopa cezâlarıdır.

İslâm hukûkçuları, bu prensibte tamâmen icmâ' etmiş olmalarına rağmen tatbîkâtı husûsunda bazı değişik görüşlere sahibtirler.

İmâm Şâfiî, hâmile olduğunu söyleyen veya hâmile olması şüpheli olan kadına hamlini vaz'edinceye kadar yahut da hâmile olmadığı anlaşılıncaya kadar cezânın tatbîk edilemeyeceğini, cezânın bilâhere infâz edilebileceğini kabul eder. Şâfiî'ye göre eğer kadının dünyaya getirdiği

çocuğuna bakacak bir kimse yoksa öldürülmesi halinde kadın çocuğunu emzirecek bir sütanne buluncaya kadar kısasın tatbîk edilmemesi gerekir.

İmâm A'zam Ebu Hanîfe ise, İmâm Şâfiî'nin bu görüşünün ötesinde hâmile kadına hamlini vaz'ettikten sonra lohusa olarak geçirdiği dönem son buluncaya kadar cezânın sopa bile olsa tatbîk edilmemesi gerektiğini kabul eder.

İmâm Mâlik ise, hâmile kadının hamlini vaz'edinceye kadar cezâsının tatbik edilmemesini, doğumdan sonraki lohusalık halini de hastalık olarak kabul edip hastalığın nihâyete ermesine kadar sopa cezâsının te'hîrini öngörür. Eğer verilen cezâ ölüm cezâsı ise, kadın çocuğuna emzikçi bulunca cezâ tatbîk olunur. Ama çocuğa sütanne bulunmazsa hemen acele edilip ölüm cezâsının uygulanması doğru olmaz.

İmâm Ahmed İbn Hanbel'e göre, hâmile kadına kısas veya recim cezâsı hükmolunursa veya kadın, hükmü giydikten sonra hâmile olursa çocuğunu doğuruncaya ve sütünü emzirinceye kadar kısas hükmü tatbîk olunmaz. Bilâhere kadın çocuğu için emzikçi birisini bulursa ona çocuğunu verir ve kadın öldürülür. Kan sahibi için suçlunun ölümünü çocuğun memeden kesilmesine kadar te'hîr etmesi müstehabtır. Eğer kadının çocuğunu emzirecek bir kimse bulunmazsa cezâ iki yıl te'hîr edilir. Bu süre boyunca kadın çocuğunu emzirir, memeden keser ondan sonra cezâsı tatbîk olunur. Kezâ Ahmed İbn Hanbel sopa cezâsının da hâmileliğin son bulmasına kadar te'hîrini öngörür.

Delinin sorumluluğundan söz ederken bu konu üzerinde fazlasıyle durduğumuz için burada tekrârını gerekli görmüyoruz. Bu konuyla alâkalı olarak yukarda geçen kısma bakılması îcâbeder.

İslâm hukûkunda aslolan, cezânın açıktan açığa infâz olunmasıdır. Çünkü yüce Allah, bu husûsta şöyle buyurur :

«Ve onların azâbına mü'minlerden bir tâife de şâhid olsun.»

Sünnet-i seniyye'de böyle cereyân etmiştir. Cezânın alenîliği konusunda verilen cezânın ölüm veya başka bir cezâ olması farksızdır. Bu noktada İslâm hukûkuyla bir çok beşerî hukûk sistemi uyuşur.

Mısır cezâ kanunu Avrupa'dan ilk alındığında, i'dâm cezâsının açıktan infâz edilmesini öngörmekteydi.

Bilâhere aleniyyet şartından vazgeçilmiş ve gizli infâz öngörülmüştür. Ancak Mısır kanunlarının alındığı yer olan Fransa'da i'dâm cezâsının açıktan infâzı prensibi hâlâ kabul edilmektedir.

İslâm hukûkunda recimle ölüm cezâsı, eğer suçlu evli olarak zinâ işleyen birisiyse açıktan öldürülerek infâz olunur. Fukahâ arasında tercîh olunan görüş budur. İslâm hukûkçuları infâzın, hiçbir işkence ve eziyyet yapılmadan gerçekleştirilmesinde icmâ' etmişlerdir. Eğer cezâ ölümse, öldürücü âletin keskin olması şarttır. Cellâdın da işinde mâhir

olması gerekir. Durumları ve suçları ne kadar değişik olursa olsun, cezânın herkese aynı şekilde infâz olunması îcâbeder.

İslâm hukûku, bu prensibi ilk gününden beri kabul ettiği halde beşerî hukûk ancak son zamanlarda kabul etmiştir. Eskiden beşerî hukûkta ölüm cezâsı, hapis cezâsı gibi derece dereceydi. Genellikle değişik şekilde ve suçun nev'ine göre infâz olunurdu. Meselâ annesini öldüren bir suçlunun ölümü önce eli kesilerek sonra öldürülerek infâz edilirdi. Ayrıca infâz şekli, şahısların derecesine göre farklı olurdu. Meselâ evli bir kişi boynu kılıçla kesilerek, halktan birisi ise ipe çekilerek i'dâm edilirdi. Fransız devrimi ile birlikte bu durum da değişti. İhtilâlden sonra Fransa'da mahkûmların eşit muâmele görmesini öngören kanun çıktı. Bu kanuna göre ölüm suçu, sadece canın çıkarılmasıyla gerçekleştirilecekti. Bu prensib Fransa'da kabul edildikten sonra diğer ülkelere yayıldı. Bundan sonra diğer milletler de ölüm cezâsında aynı prensibi kabul ettiler. Bu vesîle ile Fransız kanun koyucuları, başın koparılması metodunu, İngiliz ve Mısır kanun koyucuları ise ipe çekilerek i'dâmı öngördüler. Amerika'nın bazı eyâletlerinde ise, mahkûm elektrikli sandalyeye oturtularak öldürülür.

İslâm hukûku, i'dâm edilen ölünün cesedini istedikleri gibi defnetmek üzere âilelerine teslîm edilmesini emreder. Nitekim bu konuda Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur :

«Ona da ölülerinize yaptığınızı yapınız.»

Şu halde i'dâm edilerek öldürülenin, diğer ölülerin defni gibi törenle defnedilmesi hakkı vardır. Ancak yöneticiler isterlerse millî güvenlik ve nizâm bakımından ihtifâli engelleyebilirler.

Mısır yasaları ise, törensiz defnedilmesi kaydıyle öldürülenin cesedinin vârislerine teslîmini öngörür. (Cezâların infâzı kanunu madde 262). Kezâ Mısır yasası, ölüm cezâsına çarptırılmış olan suçluların hâmile oldukları ortaya çıkınca, doğumlarını yapıncaya kadar cezânın infâzını durdurmayı ve doğumdan sonra tatbîkini emreder. (Cezâların infâzı kanunu madde 363). (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku ve Beşerî Hukûk, II, 407 - 424).

—oOo—

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ

أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

35 — Ey îmân edenler, Allah'tan korkun. Ve O'na yaklaşmak için vesîle arayın. O'nun yolunda cihâd edin ki, felâha eresiniz.

36 — Muhakkak ki yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa da kıyâmet gününün azâbından kurtulmak için onu fidye olarak verseler; onlardan kabul olunmaz ve onlara elîm bir azâb vardır.

37 — Ateşten çıkmak isterler, ama oradan çıkacak değillerdir. Ve onlar için şiddetli bir azâb vardır.

Allah'tan Korkmak

Allah Teâlâ; mü'min kullarına kendinden korkmalarını emrediyor. Takvâ kelimesi itâatla birleşince; harâmlardan kaçınmak, yasakları terketmek mânâsına gelir. Nitekim âyetin devâmında «ve ona yaklaşmak için yol arayın.» buyuruluyor. Süfyân es-Sevrî der ki : Bize Ebu Talha... İbn Abbâs'tan nakletti ki; burdaki «vesîleden» maksad, yaklaşmadır. Mücâhid, Ebu Vâil, Hasan, Katâde, Abdullah İbn Kesîr, Süddî ve İbn Zeyd de böyle derler. Katâde de der ki : Allah'a itâat ederek ve O'nun hoşlanacağı amelleri yaparak O'na yaklaşın, demektir. İbn Zeyd bu âyeti şu şekilde okur : (اولئك الذين يدعون ، يبتغون اليه الوسيلة) Bu imâmların söyledikleri konuda, müfessirler arasında bir ihtilâf yoktur. (.....)

(الوسيلة) Vesîle, kendisiyle maksadın elde edilmesine ulaşılan şeydir. Ayrıca vesîle, cennetteki en yüce konakta (asılı olan) bir bayraktır ki; burası Rasûlullah (s.a.) ın konağı ve cennetteki yurdudur. Burası cennetin Arş'a en yakın olan yeridir. Buhârî'nin Sahîh'inde Muhammed İbn Münkedîr kanalıyla Câbir İbn Abdullah'tan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim ki ezân sesini işittiğinde «ey, bu tamamlanmış çağrının ve edâ edilen namazın sahibi olan Allahım, Muhammed'e vesîle ve fazilet ver ve onu kendisine vaad ettiğin övülen makama gönder» derse; muhakkak ona kıyâmet gününde şefâat erişir.

Müslim'in Sahîhi'nde de Kâ'b İbn Alkame kanalıyla Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan nakledilir ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işitmiş : Siz, müezzini duyduğunuz zaman, onun dediği gibi deyin. Sonra bana salavât getirin. Çünkü kim, benim üzerime salavât getirirse, Allah ona on salavât getirir. Sonra benim için vesîle isteyin. Çünkü

o, cennette bir konaktır. Ve yalnızca Allah'ın kullarından bir kulunun olacaktır. Ben, o kul olmayı isterim. Kim, benim için vesîleyi isterse ona şefâat erişir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre (r.a.)den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bana salavât-ı şerîfe getirdiğiniz zaman; benim için vesîleyi isteyin. Ey Allah'ın Rasûlü, vesîle nedir? denilince; o, cennette en üstün derecedir. Oraya ancak bir kişi girer. Ve ben, o kişi olmak isterim, buyurmuş. Tirmizî bu hadîsi, Bündâr kanalıyla... Kâ'b'dan rivâyet eder. Sonra, bu hadîs garîbtir, der. Çünkü Kâ'b ma'rûf bir râvî değildir. Leys İbn Ebu Süleym'den başka kimsenin Kâ'b'dan hadîs rivâyet ettiğini bilmiyorum, diye ekler. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdülbâkî İbn Kânî... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bana salavât-ı şerîfe getirin. Ve benim için Allah'tan vesîle isteyin. Rasûlullah'a; vesîle nedir? diye suâl edildi. O da; vesîle cennette bir derecedir. Oraya bir tek kişi erişir. Ben, o kişi olmak isterim, diye karşılık verdi. Hâfız Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Ali... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Benim için Allah'tan vesîleyi isteyiniz. Çünkü dünyada hangi kul, benim için vesîle isterse; ben, kıyâmet gününde onun şâhidi —veya şefâatçısı— olurum. Sonra Taberânî der ki : Bu hadîsi, İbn Ebu Zi'b'den Mûsâ İbn A'yün'den başka kimse rivâyet etmemiştir. İbn Merdûyeh de aynı hadîsi Muhammed İbn Ali kanalıyla Muhammed İbn Amr İbn Atâ'dan nakleder. İbn Merdûyeh kendi isnâdıyla Umâre İbn Gaziyye kanalıyla Mûsâ İbn Verdân'dan nakleder ki; o, Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Vesîle, Allah katında bir derecedir ki, onun üstünde derece yoktur. Allah'tan bana yaratıkları için vesîle vermesini isteyin. İbn Merdûyeh iki ayrı tarîkle Abdülhamîd İbn Bahr'den... Hz. Ali'nin, Rasûlullah (s.a.) dan şöyle naklettiğini rivâyet eder : Cennette vesîle adı verilen bir derece vardır. Siz Allah'tan istediğiniz zaman, benim için vesîle isteyiniz. Orada bulunanlar dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, seninle beraber orada kim oturur? O, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyn diye karşılık verdi. Bu hadîs bu şekliyle garîb ve münkerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Hüseyn... Sâlim İbn Sevbân'ın kölesi Ali İbn Hüseyn el-Ezdî'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Ebu Tâlib oğlu Ali'nin Kûfe günlerinde şöyle seslendiğini duydum : Ey insanlar, cennette iki tane inci vardır. Biri beyaz, diğeri sarı. Sarı olanı, Arş'ın içine âittir. Makâm-ı Mahmûd ise, beyaz incidendir. Onun yetmişbin odası vardır. Her ev üç mil mesâfededir. Onun odaları, kapıları ve sedirleri hep bir cinstendir. Ve adı vesîledir. O, Hz. Muhammed'e ve o'nun ehl-i beytine âittir. Sarı olanı ise aynı şekildedir. Ve bu İbrâhîm (a.s.) e ve ehl-i beytine âittir. Bu hadîs te aynı şekilde garîbdir.

«O'nun yolunda cihâd edin ki, felâha eresiniz.» Allah Teâlâ yasakları bırakmayı, emirleri yerine getirmeyi bildirdikten sonra, kâfir, müşrik ve doğru yoldan dışarı çıkan, hak dini terkeden düşmanlarla savaşmayı telkîn ediyor. Kıyâmet gününde, kendi yolunda cihâd eden kişiler için hazırladığı kurtuluş sebebini ve ulu mutluluğu bitmez tükenmez, değişmez, yok olmaz felâh ve saâdeti vaad ve teşvîk ediyor. Orada yüce menziller, emîn makâmlar vardır. Konaklarının manzaraları güzeldir. Orada oturanlar, üzüntü nedir bilmezler. Sürekli nimetler içindedirler. Ölüm nedir bilmezler, sürekli diridirler. Elbiseleri çürümez, gençlikleri sönmez.

Sonra da Allah, düşmanı kâfirler için hazırlamış olduğu kıyâmet günündeki azâbı ve cezâyı bildirerek buyuruyor ki : «Muhakkak ki yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa da, kıyâmet gününün azâbından kurtulmak için onu fidye olarak verseler, onlardan kabul olunmaz. Ve onlara, elîm bir azâb vardır.» Bir kâfir, kıyâmet günü yeryüzü dolusu altınla gelse ve bir misli daha altın verip Allah'ın kendisini kuşatacağı ve üstüne düşmesine kesin gözüyle baktığı azâbından kurtulmaya çalışsa; bu verdiği şeyler kabul edilmez. Azâbdan kurtulup kaçmaları mümkün olmaz. «Onlara elîm bir azâb vardır.»

«Ateşten çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir. Ve onlar için sürekli bir azâb vardır.» Devâmlı cehennemde kalacaklardır. Bir başka âyet-i kerîme'de belirtildiği gibi, «Oradan çıkmak istedikleri her seferinde tekrâr oraya girdirilirler.» İçinde bulundukları şiddetli azâbdan kaçıp kurtulmak isterler. Ama bunun imkânı yoktur. Alevler, onları cehennemin üst taraflarına doğru yükseltirken, zebânîler demirden balyozlarla başlarına vurur ve kendilerini tekrâr cehennemin en dibine daldırıverirler. «Ve onlar için sürekli bir azâb vardır.» Kaçılıp kurtulması, çıkılıp geçilmesi mümkün olmayan sürekli bir azâb.

Hammâd İbn Seleme... Enes İbn Mâlik'ten nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Cehennem ehlinden bir kişi getirilir ve kendisine; ey Âdemoğlu, yattığın yeri nasıl buldun? denir. O, çok kötü bir yatak, der. Kendisine, dünya dolusu altın karşılığında kurtulmak ister misin? denilir. O, evet yarabbi, der. Allah Teâlâ; yalan söylersin. Doğrusu Ben senden bundan daha azını istediğim halde sen yapmadın, buyurur. Ve emreder, cehenneme götürülür. Bu hadîsi, Müslim ve Neseî, Hammâd İbn Seleme kanalıyla bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Kezâ Buhârî ve Müslim de Muâz İbn Hişâm kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten aynı hadîsi rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Ebu İmrân Abdülmelik İbn Habîb kanalıyla da Enes İbn Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsi Matar el-Verrâk, Enes İbn Mâlik'ten rivâyet ettiği gibi, İbn Merdûyeh de aynı

yolla Enest'en nakletmiştir. Ayrıca İbn Merdûyeh, Mes'ûdî kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cehennemden bir topluluk çıkıp cennete girerler. --Râvî olan Şuheyb der ki :— Ben, Câbir İbn Abdullah'a, Allah Teâlâ; «Cehennemden çıkmak isterler ama oradan çıkacak değillerdir.» buyuruyor, dediğimde; o, âyetin başını oku. Bak orda ne buyuruyor? dedi ve «Muhakkak ki yeryüzündeki bütün şeyler ve onların bir katı daha kâfirlerin olsa...» âyetini okudu. Cehennemden çıkmayacak olanlar kâfirlerdir, dedi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel ve Müslim bir başka yolla Yezîd el-Fakîr kanalıyla, Câbir'den naklederler ki, bu en kolay sevk şeklidir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hüseyn İbn Muhammed... Yezîd el-Fakîr'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, hadîs okuduğu sırada Câbir İbn Abdullah'ın yanında oturuyordum. Okuduğu hadîste bazı kimselerin cehennemden çıkacakları anlatılıyordu. Yezîd el-Fakîr der ki : Ben, o sırada bunun mümkün olmayacağını kabul ederek kızdım ve; insanlar ne kadar tuhaflaşmış, ey Muhammed'in ashâbı, sizin içinizde ne garîb kişiler var? Allah Teâlâ, «Ateşten çıkmak isterler, ama ondan çıkacak değiller.» buyurduğu halde; bazıları; insanların, ateşten çıkacağını iddiâ ediyor, dedim. Câbir İbn Abdullah'ın yanında bulunanlar, beni terslediler. Câbir, onların en yumuşak huylusuydu. Dedi ki : Adamı bırakın. O dediği, kâfirler içindir. Âyeti sonuna kadar okuduktan sonra sen Kur'an okur musun? diye sordu. Ben; evet, onu topladım ve okurum, dedim. O, Allah Teâlâ «Gecenin bir kısmında nâfile olarak kalk. Umulur ki Rabbın, seni yüce bir makâma erdirir.» âyetini okudun mu? İşte bu, o makâmdır, dedi. Allah Teâlâ bazı kimseleri, suçları dolayısıyla dilediği miktarda cehennemde tutar. Onlarla konuşmaz. Ama onları çıkarmak istediği zaman, çeker çıkarır. Yezîd el-Fakîr der ki : Ben, bundan sonra Câbir'in rivâyetini hiç yalanlamadım.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Da'leç İbn Ahmed... Talk İbn Habîb'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, insanlar arasında şefâatı en çok yalanlayanlardan biriydim. Nihâyet, Câbir İbn Abdullah'la karşılaştım. Ona, Allah'ın cehennemde sürekli kalacakları söz konusu ettiği ve benim bildiğim bütün âyetleri okudum. Câbir dedi ki : Ey Talk, sen kendini Allah'ın kitâbını ve Rasûlullah'ın sünnetini benden daha çok okuyan ve bilen birisi olarak mı görüyorsun? Senin bu okuduğun âyetler, müşrikler hakkındadır. Benim söylediğim topluluk ise, bir günâh işleyip de azâb çekenlerdir. Bunlar cehennemden çıkarılıyorlar. Sonra iki elini kulağına götürerek dedi ki : Eğer ben, Allah Rasûlü'nün «Cehenneme girdikten sonra tekrâr çıkarılırlar.» buyurduğunu duymamış isem, şu iki kulağım sağır olsun. Biz de, senin okuduğun gibi o âyetleri Rasûlullah'a okumakta idik.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

38 — Hırsız erkek ve hırsız kadının yaptıklarına karşılık Allah tarafından bir cezâ olarak; ellerini kesin. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

39 — Kim de zulmettikten sonra; tevbe eder, düzelirse, muhakkak ki Allah, onun tevbesini kabul eder. Gerçekten Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

40 — Bilmez misin ki, göklerin ve yeryüzünün mülkü Allah'ındır. Dilediğine azâb eder, dilediğini bağışlar. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.

Hırsızlık Suçu ve Cezâsı

Allah Teâlâ, hırsız erkeklerin ve hırsız kadınların elinin kesilmesine hükmediyor ve emir buyuruyor. Sevrî... İbn Mes'ûd'un bu âyeti (فاقطعوا ايمانهما) şeklinde okuduğunu rivâyet eder ki bu, şâzz bir kırâettir. Kaldı ki, bütün ulemânın bu konudaki hükmü onunla beraber değil, ona muvâfıktır. Hattâ bu hüküm, bir başka delîlden elde edilmiştir. Bilindiği gibi, câhiliyet devrinde el kesme âdeti vardı. Bu âdet İslâm'da devâm ettirildiği gibi —ilerde açıklayacağımız şekliyle— bazı şartları fazlalaştırıldı. Kasâme, diyet ve ıkrâz gibi bazı şer'î hükümler de daha evvel mevcûd idi. Şerîat onları olduğu gibi kabul ederek, milletin menfaâtı için bir kısım ilâveler yapmıştır.

Denilir ki; Câhiliyyette hırsızın elini ilk kesenler; Kureyş'lilerdir. Onlar, Düveyk adı verilen Huzâa kabîlesinden Benu Müleyh'in kölesi olan bir kişinin elini kesmişlerdi. Çünkü o, Kâ'be'nin kasasını soymuştu. Denilir ki; Düveyk kendisi çalmamış, başkaları çalarak onun yanına koymuşlardı.

Zâhiriyye mensûbu fakîhlerden bir kısmı derler ki : İster çok, ister az olsun; bir şey çalan hırsızın eli kesilir. Çünkü âyet, umûmî biçimde «Hırsız erkek ve hırsız kadının yaptıklarına karşılık bir cezâ olarak ellerini kesin.» buyuruyor. Onlar, bekçi ve nisâb durumunu göz önünde

bulundurmaksızın mücerred hırsızlığı esâs alıyorlar. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim Abdülmü'min kanalıyla Necd el-Hanefî'den naklederler ki; o, ben, İbn Abbâs'a bu âyetin husûsî mi, umûmî mi olduğunu sordum, demiş. İbn Abbâs; âyet umûmîdir, diye karşılık vermiş. Bu görüşün mensûblarının fikirleri İbn Abbâs'ın görüşüne muvâfık olabileceği gibi olmayabilir de. En iyisini Allah bilir. Bunlar Buhârî ve Müslim'in Sahîh' lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilen şu hadîs-i şerîf'e dayanmaktadırlar :

لَعَنَ اللهُ السَّارِقَ. يَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ وَيَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ

Allah hırsıza la'net etsin. Yumurta çalar eli kesilir, ip çalar eli kesilir.

Cumhûr-u ulemâya gelince; onlar, hırsızlıkta nisâbı esâs almışlardır. Ancak nisâbın miktarı konusunda fukahâ arasında ihtilâf vardır. Dört mezheb imâmından her biri ayrı bir görüş beyân etmişlerdir. Mâlik İbn Enes'e göre; hırsızlıkta nisâb miktarı, saf olarak basılmış üç dirhemdir. Hırsız bunu çaldığı veya onun miktarına ulaşan bir değeri çaldığı takdîrde, onun elinin kesilmesi gerekir. İmâm Mâlik bu görüşe delil olarak; İbn Ömer'in rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlullah (s.a.) ın, üç dirhem değerindeki bir zırhtan dolayı hırsızın elini kesmesi hâdisesini göstermiştir. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İmâm Mâlik merhûm der ki : Hz. Osmân (r.a.), üç dirhem değerindeki meyveden dolayı hırsızın elini kesmiştir. Bu, benim duyduğum rivâyetler arasından en çok sevdiğimdir. Hz. Osmân'ın bu uygulamasını İmâm Mâlik... Abdurrahmân'ın kızı Amre'den nakleder ki : Hz. Osmân devrinde bir hırsız meyve çalmış. Hz. Osmân, bunun değerlendirilmesini emretmiş. Meyve oniki dirhemin bir dînâr olarak değerlendirilmesi esâsına göre üç dirhem tutmuş. Bunun üzerine Hz. Osmân hırsızın elini kesmiş. İmâm Mâlik'in arkadaşları derler ki : Bu gibi uygulamalar, meşhûr olmuştur ve kimse de bunu reddetmemiştir. Bu gibi konularda sükûtî icmâ' vardır. Ve bu rivâyette meyveden dolayı elin kesildiği gösterilmektedir ki; Hanefî'ler buna itirâz ederler ve on dirhemden az miktarda elin kesilemeyeceğini söylerler. Şâfiî'ler ise, bir çeyrek dînâr kadar olmalıdır, derler. En iyisini Allah bilir.

Şâfiî merhûm'a göre; hırsızın elinin kesilmesi için, çaldığı şeyin bir dînârın dörtte biri veya onun değerindeki para, eşyâ v.b. emtia olması gerekir. Şâfiî'nin dayandığı delil şudur : Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe'den naklettiği hadîste, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur :

يَقْطَعُ السَّارِقَ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا

Hırsızın eli, ancak bir dînârın dörtte biri veya daha fazlası için kesilir. Ayrıca Müslim Ebu Bekr İbn Muhammed İbn Amr İbn Hazm kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

لَا تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ إِلَّا فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا

Hırsızın eli, bir dînârın dörtte biri veya daha fazlasından başkası için kesilmez. Bizim arkadaşlarımız (Şâfiî'ler) derler ki : Bu hadîs, bu konuda ayırıcı çizgiyi göstermekte ve bunun bir dînârın dörtte biri şeklinde olduğunu ifâde etmektedir. Yoksa ona eşit olanı değil. Ve yine onlar derler ki; Zırh hadîsi ve bunun üç dirhem olarak değerlendirilmesi konusu da bu görüşle çelişmez. Çünkü o sırada, bir dînâr oniki dirhem idi. Bu ise bir dînârın dörtte birinin değeri demektir ki, her iki görüşü bu yolla birleştirmek mümkündür. Bu görüş; ayrıca Ömer İbn Hattâb, Osmân İbn Affân, Ali İbn Ebu Tâlib'in görüşüdür. Allah onlardan râzı olsun. Ömer İbn Abdülazîz, Leys İbn Sa'd, Evzaî, Şâfiî ve arkadaşları İshâk İbn Rahûyeh —bir rivâyete göre— Ebu Sevr, Dâvûd İbn Ali ez-Zâhirî'nin görüşüdür. Allah'ın rahmeti cümlesinin üzerine olsun.

İmâm Ahmed İbn Hanbel ile —bir rivâyete göre İshâk İbn Rahûyeh— derler ki : Bir dînârın dörtte biri veya üç dirhem hükmü, şer'î bakımdan başlangıç noktasıdır. Bunlardan birini veya dengini çalanın —Abdullah İbn Ömer ve Hz. Âişe'nin hadîsine uyularak— eli kesilir. Ahmed İbn Hanbel'in Hz. Âişe'den rivâyet ettiği hadîsde yukardaki hadîsten şu şekilde farklıdır : Bir dînârın dörtte biri için hırsızın elini kesiniz. Bundan daha aşağısı için kesmeyiniz. O günlerde bir dînârın dörtte biri, üç dirhem ediyordu. Çünkü dînâr, oniki dirhemdi. Neseî'nin lafzı ise şöyledir : Hırsızın eli, bir zırh parasından daha aşağısı için kesilmez. Hz. Âişe'ye zırhın değeri nedir? diye sorulduğunda; o, bir dînârın dörtte biridir, diye karşılık verdi. Bütün bu nasslar, on dirhem şartının bulunmadığını göstermektedir. En iyisini Allah bilir.

İmâm Ahmed, Ebu Hanîfe ve onun arkadaşları olan Ebu Yûsuf, Muhammed, Züfer ve Süfyân es-Sevrî (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) el kesilmesi için nisâb miktarının, hîle karıştırılmamış on dirhem olduğunu söylerler. Ve delil olarak da; Rasûlullah devrinde eli kesilen hırsızın çaldığı zırhın değerinin on dirhem olduğunu belirtirler. Nitekim Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, Rasûlullah devrinde bir zırhın değeri on dirhemdi, demiştir. Yine Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe der ki : Bize Abd'ül-A'lâ... Amr İbn Şuayb'ın dedesinden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Hırsızın eli, bir zırh miktarından daha aşağısı için kesilmez. Zırhın değeri ise,

on dirhemdir. Hanefîler derler ki : Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Amr, zırhın değeri konusunda Abdullah İbn Ömer'e muhâlefet etmişlerdir. Öyleyse ihtiyâtlı davranıp en fazlasını almak gerekir. Çünkü şüphe halinde hadler durdurulur.

Selef-i sâlihînden bir kısmı da derler ki : Çaldığı şeyin on dirheme veya bir dînâra ya da bunlardan birinin değerine bâliğ olan miktara ulaşırsa hırsızın eli kesilir. Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, İbrâhîm en-Nehaî, Ebu Ca'fer el-Bakır'dan da bu şekilde nakledilmiştir. Seleften bir kısmı demişlerdir ki : Ancak beş dînâr veya elli dirhemlik hırsızlıkta el kesilir. Saîd İbn Cübeyr merhûmdan böyle nakledilir.

Cumhûr-u ulemâ; zâhirîlerin Ebu Hüreyre'nin rivâyet ettiği; hırsız bir yumurta çalar eli kesilir, ip çalar eli kesilir, hadîsine dayanmasına birkaç şekilde cevâb vermişlerdir :

Birincisi; bu hadîs, Hz. Âişe'nin hadîsiyle neshedilmiştir. Ancak bu görüş üzerinde, durulması gerekir. Çünkü tarihinin açıklanması şarttır.

İkincisi; buradaki yumurta anlamına gelen (البيضة) kelimesinden maksad da gemi ipidir. Buhârî'nin ve başkalarının naklettiklerine göre, bunu A'meş söylemiştir.

Üçüncüsü; bundan maksad, el kesilen hırsızlığın azdan çoğa doğru yavaş yavaş yükselmeye vesîle olmasıdır. Ayrıca bu miktarın, câhiliyyet devrinde uygulanan el kesme olayıyla ilgili bir haber şeklinde geçmiş olması muhtemeldir. Nitekim onlar az veya çok hırsızın elini kesiyorlardı. Binâenaleyh değerli elini, değersiz şeyler için hebâ eden hırsıza la'net edilmiştir. Nitekim ünlü şâir Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin Bağdâd'a geldiğinde; hırsızlığın nisâbını, bir dînârın dörtte biri şeklinde değerlendiren fukahâyı müşkül durumda bıraktığı meşhûrdur. Hattâ bu konuda bilgisizliğini ve akılsızlığını gösteren bir de şiir söylemiştir. Bu şiirde şöyle der :

İkiyüzelli altın değerindé olan bir el, ne oluyor ki, bir dînârın dörtte biri için kesiliyor?

Bu çelişki karşısında susmaktan ve cehennem korkusundan Mevlâmıza sığınmaktan başka bir şey yapılamıyor.

Maarrî'nin böyle dediği yayılınca fukahâ onun peşine düşmüş ise de o, fukahâ ile karşılaşmaktan uzak durmuştur. Bu husûsta Maarrî'ye cevâb verilmiştir. Bilhâssa Kâdî Abdülvehhâb el-Mâlikî merhûmun cevâbı şöyledir : Emîn olduğu sırada el, değerliydi. İhânet edince, değerini yitirdi. Bir kısmı da şöyle demişlerdir : Bu, mükemmel hikmetin, menfaatın ve yüce şerîatın esrârının gereğidir. Cinâyetler bahsinde elin değerinin beşyüz dînâr olması uygun görülmüştür ki; ele karşı cinâyet işlenmesin. Hırsızlık konusunda ise, dörtte bir dînâr kadarlık değer kesilmiştir ki; halk hırsızlığa koşuşmasın. Bu, akıl sahipleri katında hikmetin bizâtihî kendisidir. Bunun için Allah Teâlâ, «Yaptıklarına

karşılık Allah tarafından bir cezâ olarak. Ve Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» buyuruyor. Elleriyle insanların mallarını alarak işledikleri kötülüğün cezâsı budur. Allah tarafından bir cezâ olarak o fiili işledikleri organın kesilmesi uygun görülmüştür. Allah intikâm almakta azîzdir. Emir, yasak, şerîat ve ölçülerinde ise hikmet sahibidir.

«Kim de zulmettikten sonra tevbe eder, düzelirse, muhakkak ki Allah onun tevbesini kabul eder, Allah'a sığınırsa, Allah kendisiyle onun arasında olan konularda tevbesini kabul eder. Halkın malına gelince; bunların tekrâr halka iâde edilmesi veya bedelinin ödenmesi gerekir. Cumhûr'un görüşü budur. Ebu Hanîfe ise; eli kesilip koptuğu için çaldığı malın bedeli geri iâde edilmez, der. Nitekim Hâfız Dârekutnî... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) a kadifeden ihram çalmış bir kimse getirildi. Rasûlullah (s.a.) hırsız bu mudur? dediğinde, o evet dedi. Rasûlullah, öyleyse götürün ve elini kesin. Sonra ilaçla iyileştirin ve bana getirin, buyurdu. Hırsızın eli kesildi ve Hz. Peygambere getirildi. Allah'ın Rasûlü hırsıza tevbe et, dedi. O da Allah'a tevbe ettim, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Allah senin tevbeni kabul etti, buyurdu. Bu hadîs bir başka yoldan mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Ve onun mürsel oluşunu Ali İbn el-Medînî ve İbn Hüzeyme tercîh etmişlerdir. İbn Mâce Ebu Lehîa kanalıyla Sa'lebe el-Ansârîden rivâyet eder ki; Amr İbn Semûre, Hz. Peygambere gelip şöyle dedi :

يَا رَسُولَ اللهِ. إِنِّي سَرَقْتُ جَمَلًا لِبَنِي فُلَانٍ. فَطَهِّرْنِي. فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالُوا : إِنَّا افْتَقَدْنَا جَمَلًا لَنَا. فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ فَقُطِعَتْ يَدُهُ. قَالَ ثَعْلَبَةُ: أَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ حِينَ وَقَعَتْ يَدُهُ وَهُوَ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي طَهَّرَنِي مِنْكِ. أَرَدْتِ أَنْ تُدْخِلِي جَسَدِي النَّارَ.

Ey Allah'ın Rasûlü, ben falanca oğullarının devesini çaldım, beni temizle. Rasûlullah (s.a.) onlara haber gönderdiğinde, onlar; evet, biz devemizi kaybettik, dediler. Rasûlullah emîr verdi ve onun eli kesildi. Sa'lebe der ki : Ben eli kesilirken Amr İbn Semûre'ye bakıyordum. O, şöyle diyordu : Hamdolsun o Allah'a ki beni senden temizledi. Sen benim cesedimi ateşe girdirmek istedin.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Bir kadın zînet eşyâsı çaldı. Sahipleri gelip dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın bizim zînet eşyâmızı çaldı. Rasûlullah (s.a.); onun sağ elini kesin, dedi. Kadın tevbe gerekmez mi? deyince; Rasûlullah (s.a.) bugün anandan doğduğun gibi günâhlarından arındın, dedi. Abdullah İbn Amr der ki : Bunun üzerine Allah Teâlâ «Kim de zulmettikten sonra tevbe eder, düzelirse; muhakkak ki Allah, onun tevbesini kabul eder. Gerçekten Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» âyeti nâzil oldu.

İmâm Ahmed İbn Hanbel; bundan daha farklı bir rivâyet nakleder ve der ki : Bize Hasan... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) devrinde bir kadın hırsızlık yaptı. Malını çaldığı kişiler, kadını tutup Rasûlullah'a getirerek; ey Allah'ın Rasûlü, bu kadın bizim malımızı çaldı, dediler. Kadının kabîlesi; biz, onun fidyesini veririz, dediklerinde, Rasûlullah (s.a.); onun elini kesin, buyurdu. Onlar, beşyüz dînâr fidye verelim, dediklerinde; Rasûlullah (s.a.) onun elini kesin, buyurdu. Bunun üzerine sağ eli kesildi. Kadın tevbe etmek gerekir mi ey Allah'ın Rasûlü? diye sorduğunda; Hz. Peygamber; evet, bugün sen annenden doğduğun gün gibi günâhlardan arındın, buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Mâide sûresindeki bu âyeti inzâl buyurdu.

Hırsızlık yapan bu kadın, Mahzûm kabîlesine mensubtu. Bunun hadîsi Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Şöyle ki : Mekke'nin fethi gazâsında; hırsızlık yapan bir kadının durumu, Kureyş'lileri çok ilgilendirdi. Bunu Hz. Peygambere kim söyler? dediler. Rasûlullah'ın dostu Üsâme İbn Zeyd'den başka kimse buna cesâret edemez, dediler. Üsâme, Hz. Peygamberin yanına getirildi ve durumu Hz. Peygambere anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamberin rengi atarak; siz, Allah Azze ve Celle'nin hadlerinden bir had konusunda mı benden şefâat istiyorsunuz? dedi. Üsâme; ey Allah'ın Rasûlü, benim için mağfiret dile, diye karşılık verdi. Akşam olunca Hz. Peygamber kalktı ve hutbe okudu. Allah Teâlâ'ya lâyık olduğu şekilde senâ etti. Sonra şöyle dedi :

إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَايْمُ اللهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ ابْنَةَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا

Sizden önce helâk olanların helâk olmalarının sebebi şuydu : İçlerinden soylu birisi hırsızlık yaparsa, onu bırakırlar, güçsüz birisi hırsızlık yaparsa, ona had uygularlardı. Allah'a yemîn ederim ki; eğer Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapacak olursa; ben onun da elini keserdim. Sonra emretti ve hırsızlık yapan o kadının eli kesildi. Hz. Âişe der ki : Kadının tevbesi güzel oldu ve bilâhere kadın evlendi. Sonraları bana gelir ve ihtiyâcını ben Hz. Peygambere iletirdim. Bu lafız Müslim'indir. Müslim'in bir diğer lafzında ise Hz. Âişe şöyle der : Mahzûm kabîlesinden olan kadın eşyâyı emanet alır ve inkâr ederdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun elinin kesilmesini emretti.

Abdullah İbn Ömer der ki : Mahzûm kabîlesinden bir kadın komşularından bir takım eşyâları emânet alır, sonra inkâr ederdi. Rasûlullah (s.a.) onun elinin kesilmesini emretti. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd ve Neseî aynı lafızla rivâyet ederler. Neseî'nin bir başka

lafzı da şöyledir : Bir kadın halkın ziynet eşyâlarını emânet olarak alır, sonra onu yanında tutar vermezdi. Rasûlullah (s.a.) bu kadın, Allah ve Rasûlüne tevbe edip halktan aldığını geri versin, demişti. Sonra Rasûlullah (s.a.); ey Bilâl; git, şu kadının elini kes, diye emretti. Hırsızlığın hükmü konusunda pek çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunlar el-Ahkâm isimli eserimizde vardır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

«Bilmez misin ki göklerin ve yeryüzünün mülkü Allah'ındır.» Bütün bunların sahibi O'dur. Hâkimi O'dur. O'nun hükmünü takîb eden kimse yoktur. O, dilediğini yapandır. «Dilediğine azâb eder, dilediğini bağışlar. Ve Allah herşeye Kâdirdir.»

İZÂHI

Hırsızlık Psikolojisi

Müslüman cemiyet, akîdeleri farklı olsa dahi «Dâr'ül-İslâm» ahâlisinin her ferdinin rûhundaki hırsızlık içgüdüsünü yok eder. Helâl yoldan ferdî mülkiyeti kabul etmek ve bunu cemiyete fayda verecek içtimâî bir unsur haline getirmekle, her ferde, servetin tevzîinde adâlet, terbiye ve sağlıklı yaşama ve yeterlilik garantilerini verir. Bütün bunlar vâsıtasıyla orta seviyedeki bir rûhtan hırsızlık içgüdüsünü kolaylıkla siler. Öyleyse hırsızlığın, ferdî mülkiyete ve içtimâî emnivete tecâvüzün cezâsını ağırlaştırmak, onun en tabiî hakkıdır. Bununla beraber o, şüpheler karşısında cezâların tatbîkini durdurur ve ithâm edilen insana; sâbit bir delil olmadıkça muâheze edilemeyeceği husûsunda tâm garanti verir.

Şimdi bu kısa ifâdeleri biraz daha açıklayalım :

İslâm nizâmı, bütün yönleriyle mütekâmil bir nizâmdır. Bu nizâmın tabîatına, usûlüne, prensiblerine ve garantilerine bakmadan, teşrîî kâidelerinin hikmetini hakkıyle anlamak aslâ mümkün değildir. Bu nizâm; bütünüyle uygulanmadıkça, sadece birkaç kâidenin tatbîki aslâ umulan netîceyi vermez. İslâmî hüküm veya prensiblerden bir kısmına uyarak tatbîkâtına tevessül etmek, aslâ fayda getirmez ve esâsen onlar, İslâmî olmaktan da çıkarlar. Çünkü İslâm, parça parça tatbîk edilebilen bir nizâm değildir. O, bir bütündür ve tatbîkâtı, hayatın her cephesini ilgilendiren mütekâmil bir nizâmdır.

Umûmî vasfı itibâriyle mesele böyledir. Hırsızlık mevzûu ile alâkalı olarak da mesele yine değişmez...

Gerçekten İslâm, evvelemirde hem müslüman cemiyette, hem «Dâr'ül-İslâm» da, hem de içtimâî hayatta ferdin hayat hakkını ve bunun korunması için gerekli her çeşit zarûrî vâsıtaları vererek işe başlar.

Yemesi, içmesi, giyinmesi, yorgunluğunu gidereceği, huzûr ve istirâhate ereceği bir yuvaya sahip olması, her ferdin hakkıdır. Kezâ bu zarûretleri edâ etmesi de ferdin, cemiyet veya cemiyetin temsîlcisi olan devlet üzerindeki haklarından biridir. Şâyet fert çalışmaya muktedirse; önce çalışma yoluyla bu zarûretler edâ edilir. Cemiyet veya devlet, ona nasıl çalışacağını öğretmeli, çalışmayı kolaylaştırmalı ve çalışma vâsıtalarını te'mîn etmelidir. Şâyet işsizlik veya vâsıtasızlık sebebiyle çalışamaz; cüz'î veya küllî, muvakkat veya dâimî olarak çalışma kudretini kaybeder veya çalışarak kazandığı zarûrî ihtiyâçlarının te'mînine kâfî gelmezse; bu ihtiyâçları çeşitli yollardan tamâmlamak o insanın en tabiî hakkıdır. Meselâ :

Âilesinin geçimi husûsunda, zengin insanlara şer'an farz kılınan nafaka yoluyla.

Kendi muhîtinde zenginlere farz kılınan yardım yoluyla.

Hazîneden hakkı olan zekâtı almak sûretiyle

Şâyet zekât da kâfî gelmezse, «Dâr'ül-İslâm» da İslâm şerîatını bütünüyle tatbîk eden devlet, mahrûmların zarûrî ihtiyâçlarını te'mîn için zenginlerin malına mürâcaat edebilir. Ancak bu, haddi aşmamalı ve başka bir zarûrete yol açmamalıdır. Helâl yoldan kazanılan ferdî mülkiyeti zedelememelidir.

İslâm; kazanç yollarını sınırlandırmakta da oldukça şiddetli davranır. İslâma göre; ferdi mülkiyet, ancak helâl yoldan kazanılandır. Bundan dolayı İslâm cemiyetinde ferdî mülkiyet, fakîrlerin kin ve garazına vesîle olmaz. Zenginlerin ellerindekini almak için ihtirâsa kapılmalarına yol açmaz. Özellikle bu nizâm; herkese zarûrî ihtiyâçlarını yeter miktarda te'mîn eder ve kimseyi mahrûmiyet içinde bırakmaz.

İslâm; insanların ahlâk ve vicdânlarını terbiye eder. Düşüncelerini, normal yoldan çalışıp kazanma fikrine tevcîh eder. Hırsızlığa ve bu yoldan elde edilen kazançlara yüz vermemelerini telkîn eder. Şâyet insan iş bulamaz, bulduğu iş zarûrî ihtiyâçlarının te'mînine kâfî gelmezse; temiz ve güzel yollardan ona hakkını yeterince verir.

Öyleyse, bu nizâmın gölgesinde yaşayan insan niçin hırsızlık yapsın?.. O, ihtiyâçlarının te'mîni için çalmağa mecbûr değildir. Çalarsa; ancak arzu edilmeyen gayr-i meşrû' yollardan servet biriktirme ihtirâsıyla çalacaktır. Böyle insanlar, cemiyetin güven ve itmi'nânını yok ettiği gibi, zenginlerin helâl mallarına olan güvenlerini de yok eder...

Bu cemiyette her ferd malını helâl yoldan kazanır. Faiz, hîle, ihtikâr ve işçi ücretlerinden kısarak kazanılan servete heves etmez. Sonra herkes zekâtını verir, hattâ zekâttan fazla olarak içtimâî ihtiyâçların te'mînine yardım eder. Bu nizâmda husûsî servetinden emîn olması, hırsızlara veya başkalarına bu malın helâl kabul edilmemesi, her ferdin en tabiî haklarındandır.

Bütün bunlardan sonra; ihtiyâçlarını te'mîn ettiği, hırsızlığın, harâm olduğu açıkça bilindiği ve başkalarının ellerindeki serveti almak için --çünkü başkaları onların mallarını gasbetmezler ve servetlerini harâm yoldan kazanmazlar— tahrîk de edilmediği halde, bir insan kalkıp da hırsızlık yaparsa, onun yaptığı hırsızlığın hiçbir mazereti olamaz. Suçu sâbit görüldüğü takdîrde böyle insanları bağışlamak aslâ doğru değildir.

Ancak, ihtiyâç veya benzeri bir şüphe işin içine girerse; İslâm'ın umûmî prensibi; şüphe halinde cezâları durdurmaktır. Bundan dolayıdır ki; Hz. Ömer, kıtlık yılında, açlığın yaygınlaştığı günlerde kimsenin elini kesmemişti. Kezâ husûsî bir hâdisede de bu cezâyı tatbîk etmemişti. Hâtib İbn Ebu Beltea'nın köleleri, Müzeyne kabîlesinden bir adamın devesini çaldıkları zaman, Hz. Ömer önce onların ellerinin kesilmesini emretmişti. Fakat sonradan efendilerinin onları aç bıraktığını öğrenince; cezâyı infâz etmedi ve devenin iki misli değerini ödeterek efendilerini cezâlandırdı.

İşte bu şekilde anlaşılmalıdır İslâmın koyduğu cezâlar. Bir tabaka adına başka bir tabaka için değil, bütün insanlar için te'minâtlar koyan mütekâmil İslâm nizâmının ışığı altında değerlendirilmelidir. İslâm; cezâî müeyyideleri koymadan evvel cezâya sebeb olan âmilleri yok eder. Tecâvüzü normalleştirecek sebeb olmaksızın, tecâvüz edenlerden başkasını da cezâlandırmaz.

Bu umûmî hakîkatın beyânından sonra, hırsızlık cezâsının izâhına geçebiliriz. Hırsızlık; başkasının saklı ve gizli olan malını almaktır. Öyleyse alınan malın değer taşıması lâzımdır. İslâm hukûkçuları arasında, çalınan bir malın cezâya müstahak olabilmesi için dört dînâr miktarında olması lâzım geldiği hakkında ittifâk etmişlerdir. Bu paranın da mutlakâ saklı olması ve hırsızın, onu saklanan yerden alması îcâb eder. Meselâ; emânetçi, kendisine teslîm edilen malı çalarsa, eli kesilmez. Evin içine girme selâhiyetine sahib olan hizmetçi hırsızlık yaparsa, eli kesilmez. Çünkü evdeki mal ondan gizlenip saklanmamaktadır. Emânetçi, emâneti inkâr ederse eli kesilmez. Anbara getirilinceye kadar tarladaki mahsûlü çalan insanın da eli kesilmez. Evin veya sandığın dışına bırakılan malı çalan insanın eli kesilmez...

İşte böyle... Malın, mutlakâ gizlenmesi ve saklanması icâb eder. Ortak; ortağının malından çalacak olursa eli kesilmez. Çünkü çalınan malda onun da ortaklığı mevzû-u bahistir, sadece ortağına âit değildir. Beyt'ül-mâldan çalanların da elleri kesilmez. Çünkü oradaki mal, tamâmen başkalarına âit olmayıp, kendilerinin de onda hakları vardır. Bütün bu hallerde el kesilme cezâsı verilmez, ancak ta'zîr cezâsı verilir. Ta'zîr; cemiyetin şartları ve hâkimin görüşüne münâsib düşecek şekilde, bazan sopa vurmak, bazan hapis, bazan tevbîh ve bazan da nasîhat

yoluyla icrâ edilen el kesme şeklinden tamâmen ayrı bir cezâdır.

El kesme ameliyesi; sağ el bileğe kadar kesilerek icrâ edilir. Adam tekrâr hırsızlık yaparsa; bu sefer sol el mafsallara kadar kesilir. Buraya kadar ulemâ arasında ittifâk vardır. Ama üçüncü ve dördüncü olarak hırsızlık yapacak olursa nasıl cezâlandırılacağı husûsunda, İslâm hukûkçuları arasında görüş farklılığı vardır.

Şüphe hali ;cezâyı durdurur. Açlık ve ihtiyâç şüphesi hırsızlık cezâsını kaldırır. Kezâ çalınan malda ortak olma şübhesi, şâhid yokken itirâf eden, sonra itirâfından dönen insanın arzettiği şübhe, şâhidlerin şehâdetlerinden dönmelerinin meydana getirdiği şübhe... Ve benzeri haller, bunların hepsi cezâyı durdurur.

Bilginler arasında, şübheli sayılacak meseleler husûsunda da ihtilâf vardır. Meselâ : Ebu Hanîfe, gizlenen suyun ve avlandıktan sonra av hayvanının çalınması gibi, aslı mübâh olan şeylerin çalınmasında cezâyı gerekli bulmaz. Çünkü bunların aslının mübâh olduğu ve aslı mübâh olan şeyin, gizlense dahi mübâh olacağı husûsunda şübhe olduğunu söyler. Umûmî ortaklıkta, mal gizlense dahi ortaklığın devâmı şübhesi vardır.

Fakat İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel, bu gibi hallerde cezâyı kaldırmazlar. İmâm A'zam ekmek, et ve sebze gibi çabuk bozulan şeylerden de el kesme cezâsını kaldırır. Fakat İmâm Ebu Yûsuf ona karşı çıkar. Ebu Yûsuf, her iki görüşten farklı, üçüncü bir fikir ortaya atar.

Fukahâ arasında bu husûstaki ihtilâfları tafsilâtlı olarak zikretmek, burada imkânsız. Fazla ma'lûmât arzu edenler, fıkıh kitaplarına mürâcaat edebilirler. Biz, şüphelerle insanların muâheze edilemeyeceği husûsunda İslâm'ın gösterdiği dikkati ve onun engin müsâmahasına işâret kabîlinden bu misâlleri kâfî görüyoruz.

Merhametlilerin en merhametlisi olan Yüce Allah, hırsızlığın cezâsını şiddetlendirerek şöyle buyuruyor :

«Yaptıklarından ibret verici bir cezâ olarak ellerini kesin...»

Bu, Allah'ın kötülükten men'edici bir cezâsıdır. Nefsi, kendisini kötülüğü irtikâb etmeye sevkeden insanı, ondan alıkoymakla da ilâhî rahmetin ifâdesidir. Aynı zamanda bütün cemiyet için de rahmettir. Çünkü cemiyetin emniyet ve güvenini sağlar... Hiç kimse kendisinin, insanlara karşı, insanların Halik'ından daha merhametli olduğunu iddiâ edemez. Bu iddiâyı ancak kalbleri körelmiş, ruhları sönmüş insanlar ileri sürebilirler. Tarih şehâdet etmektedir ki; el kesme cezâsı, Sadr-ı İslâm'da bir asra yakın bir zamanda ancak birkaç defa tatbîk edilmiştir. Çünkü cemiyetin içtimâî nizâmı, konulan cezâların şiddetli oluşu ve her sâhada yeterli oluşu ve her sâhada yeterli garantilerin verilişi sebebiyle, hırsızlık ancak birkaç defa vukûbulmuştu.

Sonra Allah; pişmân olan, yaptığından vazgeçen, bir daha bu menfî hudûda yaklaşmayan, bilakis sâlih amel işleyen, müsbet hayrı rehber edinen ve yaptıklarından tevbe etmek isteyen insanlara karşı tevbe kapısını açık bırakıyor :

«Her kim ki, işlediği zulmün arkasından tevbe edip kendini düzeltirse, Allah onun tevbesini kabul eder. Şüphesiz ki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.»

Zulüm; menfî ve kötü bir ameldir. Zâlimi, zulmünden alıkoyup oturtmak kâfî değildir, bilakis onu müsbet, hayırlı ve sâlih işlere sevketmek lâzımdır... İnsan rûhu, dâimâ hareket halindedir. Rûh, kötülük ve fesaddan uzaklaştığı halde, orada iyilik ve islâh duygusu harekete gelmezse; bir boşluk görülecektir ki, sonunda rûhu yine kötülük ve fesâda düşürür. Ama hayra ve islâha doğru bir hareket başlarsa; artık tekrâr kötülük ve fesâda dönmesine karşı emîn bir dayanak te'mîn edilmiş olur. Çünkü o menfî hareketlerin yerine bu müsbet faâliyet yerleştirilmiş ve o boşluğa, bu doluluk hâkim kılınmıştır... İşte Allah, bu şaşmaz metodlarıyla insanları terbiye ediyor... O, yaratandır; yarattıklarını bilendir...

Suç ve cezânın, tevbe ve mağfiretin beyânından sonra, şerîatın dünya ve âhirette istinâd ettiği küllî bir prensib zikrediliyor. Bu kâinâtın Hâlik ve Mâlik'i; en yüce irâdenin sahibidir... Bütün kâinâtın netîcesini ta'yîn eden küllî hâkimiyetin sahibidir... O; insanlar için hayatî kanunlar koyduğu, sonra dünya ve âhirette onları yaptıkları ile cezâlandırdığı gibi, kâinâtın ve içindekilerin âkıbetini de beyân ediyor. (Seyyid Kutub, Fî, Zılâl'il-Kur'an, IV, 222 - 230).

Hırsızlık suçunun cezâsını ve bu cezânın değeriyle birlikte İslâm hukûk sisteminin özelliklerini Abdülkâdir Ûdeh şöyle açıklıyor :

Hırsızlığın tesbit edilmesi iki netîceyi doğurur :

a — Çalınan malın değerinin tazmîni

b — Hırsızın elinin kesilmesi

Çalınan Malın Değerinin Tazmîni :

Ebu Hanîfe ve arkadaşlarına göre; aleyhinde hırsızlık vak'ası sâbit olan suçlu; çalınan malın değerini ödemekle mükelleftir. Hırsız olduğu tebeyyün edince de elini kesmek vâcib olur. Hanefîler, tazmînâtın ve el kesmenin birlikte mümkün olamayacağını kabul etmektedirler. Buna göre; hırsızın eli kesilirse tazmînât ödemez, hattâ çalınan malı elinin kesilmesinden sonra tüketmiş olsa bile. Delilleri ise, Kur'an-ı Azîm'üş -Şân'ın nassının sadece kesmeyi zikretmiş olmasıdır. Abdurrahmân İbn Avf'ın Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf'te Allah Rasûlünün şöyle buyurduğu naklolunur : «Hırsızın eli kesildiğinde taz-

mînât gerekmez.» Hanefî'lerin bu noktada bizce mantıkî olan delilleri vardır. Şöyle ki : Hanefîlere göre tazmîn edilen mallar tazmînâtın kesilmesi veya ödenmesi anında tazmîn eden kişinin mülkü dâhiline girer. Hırsız, çalınan malın değerini tazmîn edince; aldığı andan itibâren onun mâliki olur ve bu durumda aldığı mal kendisinindir. Eğer tazmînâtla birlikte eli kesilecek olursa; kendi malını alması durumunda elinin kesilmesi söz konusu olacaktır. Halbuki hırsızın eli ancak başkasının malını alması halinde kesilir. Fakat bazı Hanefî fakîhleri, çalınan malın hırsızın elinin kesilmesinden önce veya sonra tüketilmesi halini birbirinden ayırmaktadırlar. Ve hırsızın; elinin kesilmesinden sonra tükettiği malı tazmîn etmeyeceğini kabul etmektedirler. Delilleri ise şudur : Çalınan mal, hırsızın elinin kesilmesinden sonra ortada bulunuyorsa; emâneten duruyor, demektir ve onu mal sahibine iâde edecek demektir. İâde etmeyip tüketince kıymetini tazmîn etmek zorundadır.

Bilumûm Hanefî fakîhleri; mal sahibi, hırsızın elinin kesilmesinden sonra malının tüketilmemiş olduğunu gördüğü takdîrde; çalınan malını geri isteyebileceği görüşündedirler. İster çalınan mal hırsızın elinde bulunsun, ister hırsız onu başkasının tasarrufuna terketsin. Eğer mal başkasının tasarrufunda ise; o kişi bedeli mukâbilinde malı hırsıza geri vermek zorundadır. Hırsız malı değil de değerini mal sahibine iâde edecek olursa; bu kabul edilmez. Çünkü bedelini iâdesi tazmînât anlamını taşır ki, hırsızın elinin kesilmesiyle tazmînât ortadan kalkmıştır. Hırsız, başka kişinin tasarrufuna verdiği malı; bedeli mukâbilinde alıp sahibine iâde ederse; bu iâde edişi, çalınan malın tazmîni konusunda hırsıza bir yükümlülük getirmez. Eğer bu mal, tasarrufu altında bulunan kişi tarafından tüketilmişse veya yok edilmişse; o kişiye de, hırsıza da tazminât gerekmez. Çünkü hırsızın eli kesilmiştir ve el kesilmeyle tazmînât durumu ortadan kalkmıştır. Malın üzerinde tasarruf eden kişinin tazmînât ödemek mecbûriyetinde bırakılması ise hırsıza tazmînât yoluyla iâde hakkını vermiş olur ki, netîcede hırsızın tazmîn edilmesi durumu zuhûr eder. Halbuki elin kesilmesi, bunu ortadan kaldırır. Malı tasarruf eden kişi, çalınan malı yok ederse veya tüketirse; mal sahibi çalınan malın kıymetini tasarruf eden kişiden geri alabilir. Çünkü o, mal sahibinin izni olmadan malını alıp tüketmiştir. Tasarruf eden kişinin, hırsızdan malının bedelini geri istemesi câizdir. Bedel mukâbili iâde, tazmîn anlamına gelmez. Tazmîn, bir şeyin değeri ile geri dönmesidir. Çalınan malı, hırsızdan başka bir şahıs gasbederse; mal sahibinin malını gâsıbın elinden isteme hakkı vardır. Eğer mal sahibi isterse, gâsıbtan malının bedelini geri alır. Bir diğer görüş uyarınca böyle bir hakkı yoktur, çünkü hırsızın elinin kesilmesiyle malın masûmiyeti ortadan kalkmıştır. Mal sahiplerinin ve hırsızların birden fazla olması halinde doğacak durum karşısında Hanefî fakîhleri arasında ihtilâf

vardır. Kâideye göre; hüküm verilmezden önce işlenen hırsızlık fiili, birden fazla olursa hadler iç içe girer ve bir hükümle yetinilir. Tüm hırsızlıklara mukâbil hırsızın eli bir defa kesilir. Bu kâide üzerinde ihtilâf yoktur. Bütün fakîhler bu konu üzerinde müttefiktirler. Asıl ihtilâf; hırsızların birden fazla olması halinde tazmînâtın ne şekilde ödeneceği konusundadır. Bir grup mal sahipleri, topluca gelip dâvâ açtıkları takdîrde; hırsıza tazmînât gerekmeyeceği görüşündedir. Çünkü çalınan mal ile alâkalı olarak hırsızın aleyhinde dâvâ açılması; tazmînâtın ibrâsı anlamına gelir. Fakat mal sahiblerinden birisi veya birkaçı dâvâ açar da, öbürleri dâvâ açmazsa; dâvâ açmayana tazmînât ödenmesi gerekir. Ebu Yûsuf ve Muhammed'in görüşü budur. Delilleri ise şudur : Mal sahibi; malını isteyip hakkını almak veya hırsızlık dâvâsı açıp, Allah'ın hakkının yerini bulmasını sağlamak arasında muhayyerdir. Birincisinin karşılığı tazmînât, ikincisinin karşılığı sadece el kesilmesidir. Onlara göre; tazmînâtın sâkıt olması, hırsızlık iddiâsına dayalıdır. Hırsızlık iddiâsı vâki' olduğu anda tazmînât sâkıt olur. Ebu Hanîfe'nin görüşü ise bunun tersinedir. Ona göre; mal sahiplerinden hiçbirine tazmînât ödenmez. Çünkü hırsızın elinin kesilmesi, tüm hırsızlıklardan dolayıdır. Bu yüzden hiç birine tazmînât ödenmez.

Şâfiî ve Hanbel'e göre; hırsızın hem eli kesilir, hem de tazmînât alınır. Çünkü her hırsızlık suçunda hırsız; hem el kesilmesini, hem de tazmînâtı gerektiren fiili işlemiştir. Onun için hem elinin kesilmesi, hem de tazmînât ödemesi gerekir. Zirâ her hırsızlık suçu; iki hukuka tecâvüzdür. Birincisi; Allah'ın veya toplumun hakkına tecâvüzdür. Allah hırsızlığı yasaklamıştır. Toplum ise hırsızlıkla zarar görmektedir. Binâenaleyh fâil Allah'ın veya toplumun hakkını çiğnemiştir. İkincisi ise; hiçbir neden olmadan malı yok edilmiş olan kulun hakkıdır. Suç bütün hukûka tecâvüz olduğu gibi, cezânın da bütün tazmînâtı birlikte ihtivâ etmesini önleyecek hiçbir neden yoktur. Binâenaleyh suçlu, her iki haktan sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla mal elinde ise onu sahibine geri vererek tazmîn etmek zorundadır. Eğer elinde değilse, kıymetini tazmîn etmekle yükümlüdür. Çünkü Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmaktadır : «Hırsız, aldığı şeyi geri verene kadar mes'uliyet altındadır.» Şâfiî ve Hanefîler ise Abdurrahmân İbn Avf'ın hadîsini kabul etmemektedirler, çünkü ravîlerden birisi meçhûldür. Şu halde çalınan eşyâ hırsızın elinde ise sahibine aynen, elinde değilse mislini veya değerini mal sahibine iâde etmesi gerekir. İster eli kesilsin ister kesilmesin, ister zengin olsun ister fakîr olsun tazmîn zorundadır. Mal sahipleri birden fazla ise, hırsız her mal sahibine —ister dâvâcı olsun, ister olmasınlar— çaldığı şeyin kıymetini veya mislini tazmîn etmek zorundadır. Hırsız, çaldığı eşyâyı başka birinin tasarrufuna verirse; mal sahibinin, eşyâsını bu

kişiden isteme hakkı vardır. Bu kişinin de hırsızdan verdiği kıymeti alma hakkı vardır.

İmâm Mâlik'e göre; kesilmeme sebebi ne olursa olsun, eli kesilmeyen hırsızın çalınan malı tazmîn etmesi gerekir. El kesilmeyiş sebebi, malın nisâba bâliğ olmaması veya şehâdetin tâm olmaması veya hırsızlığın korunak olmayan bir mahalden yapılmış olması veya hırsızın elinin kasıdlı yahut hatâlı başka bir suçtan dolayı kesilmiş olması, ya da ârızî bir başka nedeni olabilir. Hırsız bu durumda tüketilmiş de olsa çalınan malın kıymetini tazmîn eder. Malın tüketilmesi, kendi isteğiyle olsun, isteksiz olsun farksızdır. Hırsız zengin olsun fakîr olsun, netîce değişmez. Eğer çaldığı eşyâ ortada duruyorsa onu iâde etmek zorundadır. Çalmaktan dolayı hırsızın eli kesilmişse mevcûd olan eşyâyı yine vermek mecbûriyetindedir. Eğer eşyâ mevcûd değilse; hırsızlık vaktinde ve eli kesilene değin hırsızın zenginliği devâm ettiği takdîrde, eşyânın kıymetini veya mislini ödemesi gerekir. Eğer hırsızlık yaptığı zaman fakîr de eli kesilmezden az önce zengin olmuşsa; tazmînât gerekmez. Kezâ hırsızlık ânında zengin iken bilâhare elinin kesilmesinden önce fakîr düşmüşse, yine tazmînât gerekmez. Hattâ elinin kesilmesinden sonra zengin olsa dahi. Bu anlatılanların nedeni İmâm Mâlik'e göre; Rasûlullah (s.a.) dan nakledilen şu hadîs-i şerîf'tir : «Hırsıza had uygulandığı zaman, tazmînât gerekmez.» İmâm Mâlik, bu hadîsi; hırsızın iki cezâya çarptırılamayacağı, binâenaleyh hem elinin kesilmesi, hem de tazmînâtın gerekmeyeceği şeklinde yorumlamıştır. Fakat İmâm Mâlik, sürekli zenginliği mevcûd bir mal gibi telakkî etmektedir. Hırsızlık yaptığı vakitten, elinin kesildiği vakte kadar zenginliğinin sürmesi halinde, onun tasarruf ettiği ve malını içerisine sokarak tükettiği şeyden dolayı tazmînât ödemesinin cezâlandırma olmayacağını kabul etmektedir. İmâm Mâlik'in görüşü kıyâs dışı bir istihsândır. Hırsızlıkların ve mal sahiplerinin birden fazla olması halinde de bu kâide uygulanır. İmâm Mâlik'e göre; hırsız, malı başkasının tasarrufuna verdiği takdîrde bu kişinin malı geri vermesi gerekir. Şîa'nın Zeydiyye kolunun görüşü ise Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar. Onlara göre hırsızın eli kesilirse, mal tazmîn olunmaz.

Hırsızın elinin kesilmesinin dayandığı esâs, yüce Allah'ın şu âyet-i celîle'sidir : «Erkek hırsızla kadın hırsızın iki elini, kazandıklarına karşılık Allah tarafından verilmiş bir cezâ olarak kesiniz.» Hırsızın elinin kesilmesini ne mal sahibi bağışlayabilir, ne de devlet reîsi. Daha hafîf bir cezâ verilmesi de câiz değildir. Bunun dayandığı esâs, Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf'tir : «Aralarınızda cezâyı bağışlayınız. Cezâ, devlet reîsine kadar uzandığı zaman; kim onu affederse, Allah onu affetmesin.» Cezânın tatbîkinin te'hîri veya ta'dîli de câiz değildir. Bu prensibler üzerinde ittifâk vardır. Sadece Şiâ'nın Zeydiyye

kolu buna karşı çıkar; mal sahibinin hırsızlığı affetmesiyle, hırsızın elinin kesilmeyeceğini öne sürer. Mal sahibi birden fazla olursa; her birinin teker teker affetmesi halinde ceza sâkıt olur, aksi takdîrde sâkıt olmaz. Şîa'nın Zeydiyye kolu, haddi tatbîk etmenin devlet reîsine vâcib olmakla beraber, halkın menfaati için bazı cezâların iskâtını veya bir vakte değin te'hîrini uygun görmektedir. Zeydî fakîhlerin arasında devlet reîsinin iftirâ ve hırsızlık haddini iskât edemeyeceğini kabul edenler de bulunmaktadır.

İslâm hukûkçuları; hırsızlık suçunda kesilecek mahal konusunda bir noktaya kadar farklı görüşlere sahiptirler. Bu farklılık, yüce Allah'ın: «Ellerini kesin.» âyetinin te'vîlinden kaynaklanmaktadır. Rasûlullah (s.a.) dan nakledilen hadîslerin, sıhhati konusundaki farklı görüşler de bu noktada müessirdir. Atâ'ya göre; hırsız ilk hırsızlık yaparsa eli kesilir. Bundan sonra ne kadar tekerrür ederse etsin eli kesilmez. Buna göre hırsızlığın cezâsı, ilk hırsızlıkta sağ elin kesilmesidir. Sonra yapılan hırsızlıklardan dolayı el kesilmez, ta'zîr cezâsı vermekle yetinilir. Atâ'nın delili Yüce Allah'ın : «Ellerini kesin.» buyurmasıdır. Ona göre, eğer Allah elin dışında herhangi bir organın kesilmesini emretmiş olsaydı, ayakların da kesilmesini emrederdi.

Zâhirîlere göre; iki elin birlikte kesilmesi gerekir. Hırsız ilk hırsızlık yaptığında sağ eli, ikinci defa yaptığında sol eli kesilir. Üçüncü defa tekrâr ederse ta'zîr cezâsı verilir ve halkla münâsebetten alıkonur, uzun süre hapiste tutularak ıslâh-ı hal etmesi beklenir. Delilleri ise şudur : Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye; hırsızın elinin kesilmesini emretmiş, ayağının kesilmesini emretmemiştir. Binâenaleyh hırsızın elinden başka bir uzvu kesilmez.

Ebu Hanîfe, Şîa'nın Zeydiyye kolu ve Hanbelî mezhebinden birinci --kuvvetli-- görüş uyarınca hırsızın kesilecek organı, sağ eli ile sol ayağıdır. İlk hırsızlık yaptığında sağ eli kesilir. Tekrâr hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Yine hırsızlık yaparsa, başka bir uzvu kesilmez. Sadece ölünceye veya tevbesi ayân beyân ortaya çıkıncaya kadar bir süre hapsedilir. Delilleri ise şudur :

a — Ebu Hüreyre (r.a.) nin Hz. Peygamberden rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf'te Allah'ın Rasûlü hırsızlar hakkında şöyle buyurur :

«Eğer bir kişi hırsızlık yaparsa elini kesiniz, sonra yine yaparsa ayağını kesiniz.»

b — Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetine göre «Ellerini kesin.» âyetindeki (ايديهما) kelimesi (ايمانهما) şeklinde olup sağ ellerini kesiniz, buyurulmaktadır. Abdullah İbn Mes'ûd gibi bir zâtın âyeti kendiliğinden böyle okuyacağı düşünülemeyeceğine göre o, Rasûlullah (s.a.) dan böyle duymuş olsa gerektir. Onun bu kırâeti tefsîr yerine geçmiştir. Binâenaleyh sağ elin kesilmesi kasdolunmaktadır.

c — İki elin kesilmesi, bir organın tür olarak faydasının yok edilmesi demektir. İki ayağın kesilmesi de böyledir. Binâenaleyh eli kesilen şahsın yemesi, içmesi, yürümesi ve temizlenmesi mümkün olmaz.

d — Hz. Ömer ve Ali, hırsızın elinden ve ayağından fazla bir organın kesilmesini gerekli görmemektedirler. Hz. Ali'ye bir hırsız getirilmiş ve hırsızın eli ve ayağı kesikmiş. Hz. Ali başka bir uzvunu kesmemiş. Ve şöyle demiş : «Ona dokunacağı bir el ve yürüyeceği bir ayak bırakmamaktan dolayı Allah'tan hayâ ederim.» Arkadaşları ona, hırsızın diğer el ve ayağından birini kesmesini söylediklerinde Hz. Ali, şöyle demiş : «O zaman adamı öldürmüş olurum. Halbuki öldürmemi gerektiren bir şey yok. Bunları da kestiğim zaman ne ile yiyecek, ne ile abdest alacak, namaz kılacak, ne ile yıkanacak ve ne ile ihtiyâçlarını def'edecektir?» Hz. Ömer (r.a.) e eli kesik bir hırsız getirildiğinde; onu hapse koymuştur. Hz. Ali de Hz. Ömer'e böyle yapmasını işâret etmiştir.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde ikinci görüşe göre; hırsızın kesilecek mahalli, iki eli ve iki ayağıdır. Önce sağ eli kesilir. Tekrâr hırsızlık yaparsa sol ayağı kesilir. Üçüncü defa hırsızlık yaparsa sol eli kesilir. Dördüncü defa hırsızlık yaparsa sağ ayağı kesilir. Yine hırsızlık yaparsa, ölünceye veya tevbesi âşikâr oluncaya kadar hapsedilir. Delilleri ise yüce Allah'ın «Ellerini kesin.» hükmüdür. Buradaki eller cemî' ismi olup iki veya daha fazla organ için bahis mevzûudur. Ebu Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîste Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur : «Kişi hırsızlık yaparsa elini kesiniz, yine hırsızlık yaparsa ayağını kesiniz, yine hırsızlık yaparsa elini kesiniz, yine hırsızlık yaparsa ayağını kesiniz.» Ayrıca yine onlara göre, Hz. Ebu Bekr ve Ömer, halîfelikleri dönemlerinde hırsızların iki elini ve ayaklarını kesmişlerdir. Allah'ın Rasûlü de onlar için «Benden sonra Ebubekir ve Ömer'e uyunuz.» buyurmuştur.

Ebu Hanîfe, sağ elin kesilmesi için sol elin sağlam olmasını şart koşar. Eğer sol el kesik ise veya çolak ise veya baş parmağı kopuk ise veya baş parmağın dışında iki parmağı kopuk ise sağ el kesilmez. Zîrâ hırsızlıktan dolayı elin kesilmesi, uzvu yok etmek için değil, hırsızlığa engel olmak içindir. Eğer hırsız sol eliyle faydalanmak imkânına sahip değilse, sağ elin kesilmesi iki elin kullanma imkânından mahrûm bırakılması demektir ki; bu, bir bakıma kişinin helâke sevkedilmesi anlamına gelir. Eğer hırsızın sol eli böyle eksik ise sol ayağı da kesilemez, çünkü sol ayağının kesilmesi bir şeyin bütünüyle yokolmasına sebeb olur ki; bu da kişinin helâkine vesîledir. Ebu Hanîfe'ye göre; sağ ayak kopuk veya topal veya yürüyemeyecek şekilde aksak ise sağ el de kesilmez. Çünkü bu takdîrde, bir bölümün faydasının tamâmen ortadan kalkması söz konusudur. Sağ ayağı ârızalı olan kişinin sol ayağı sağlam da olsa kesilmez. Çünkü sol ayağı kesildiği takdîrde kişi ayaksız kalmış

olur ki, bir uzvun faydasından mahrûm kalır. İsterse sağ ayağının tüm parmakları kesik olsun. Eğer hırsız, sağ ayağının üzerine dikilebiliyor, yürüyebiliyorsa sağ el kesilir. Zîrâ bu takdîrde bir organ türünün menfaatinin zevâli söz konusu olmaz. Eğer hırsızın iki eli sağlam fakat sol ayağı kopuk ise veya topal ise veya parmakları kopuk ise sağ eli kesilir. Çünkü türün faydasının ortadan kalkması söz konusu değildir. Eğer sağ el çolak veya baş parmağı yahutta diğer parmakları kopuk ise yine de kesilir. Sağlam el kesildiğine göre sakat elin kesilmesi daha evlâdır.

Ebu Hanîfe'nin yukardaki görüşleri, İmâm Ahmed'in görüşleriyle aynıdır. Lâkin İmâm Ahmed, büyük çapta kullanım imkânı kalkmış olan elin yok sayılacağını belirterek Ebu Hanîfe'ye karşı çıkar. Fakat bir parmağın kopmasının uzvun yok sayılacağı anlamına gelmeyeceğini belirtir. Ebu Hanîfe ise; baş parmağın dışında iki parmağın kopuk olmasını veya baş parmağın kopuk olmasını uzvun yok olması anlamında kabul etmektedir. Ona göre bu takdîrde, elin dokunma imkânı ortadan kalkmaktadır.

Hanbelî mezhebinde bir diğer görüş; çolak elin aslâ kesilemeyeceğini kabul eder. Hanbelî mezhebindeki son görüşe göre; cerrâhlar kesilmesinin kan zâyi'ine vesîle olacağını ve damarların yok olacağını belirtirlerse çolak elin kesileceğini kabul etmektedir. Hanbelî mezhebinde bir diğer görüş sahipleri ise, tüm parmakları yok olan bir elin kesilemeyeceğini ifâde ederken bir başka grup kesileceğini kabul eder.

Şîa'nın Zeydiyye kolunun görüşü Şerh'ül-Ezhâr'da zikredildiği gibi Ebu Hanîfe'nin görüşüne uyar.

İmâm Mâlik ve Şâfiî, iki elin ve ayağın kesilmesinde müttefiktirler. Fakat İmâm Mâlik, açıkça sakat olan elin veya ayağın kesilmemesini öngörür. Parmakların çoğunluğunun veya üç-dört parmağın kopması halinde de İmâm Mâlik, elin veya ayağın sakat olduğunu kabul eder. İmâm Şâfiî ise, sakat da olsa elin ve ayağın kesilmesini öngörür. Ancak kesilmesi halinde kanın durmamasından korkulursa kesilmemesini gerekli bulur. Şâfiî tek bir parmağın bulunması halinde de elin kesilmesini kabul eder. Hatta Şâfiî mezhebinde bazı fakîhler, parmaksız elin ayasının kesilebileceğini dahi belirtirler.

Bütün fakîhler tarafından ittifâkla kabul edilmektedir ki; hırsızın kesilmesi gereken uzvu, hırsızlıktan sonra vâki' olan bir sebeple yok olduğu takdîrde, o uzvunun kesilmesi sâkıt olur. Uzvun yok olması, kazâ, cinâyet veya kısas nedenine dayanabilir. Hırsızlık yaptıktan sonra tekrâr bir diğer uzvu kesilmez. Bir kimse hırsızlık yaptıktan sonra bir şahsın sağ elini koparır da kısas uygulanırsa, onun da sağ eli kesilirse: böylece hırsızlıktan dolayı doğacak kesme cezâsı sâkıt olur ve sol ayağa cezâ intikâl etmez. Fakat kısas hükmü verilen suç, hırsızlıktan önce vâki' olmuşsa kesilme hükmü sol ayağa intikâl eder.

Bir şahıs, kasden kesilmesi gereken uzvu kesecek olursa; suçlunun üzerindeki kesilme cezâsı sâkıt olur ve onu kesen kişiye de ta'zîr cezâsı verilir. Kesilmesi gereken uzvun kesilişi, hırsızlıktan sonra meydana gelen bir sebepten neş'et etmiştir. Binâenaleyh hırsızın eli kesilmeyeceği gibi onun elini kesene de kısas gerekmez. Çünkü o, ma'sûm olmayan bir uzvu koparmıştır. Sadece devletin görevini üstlendiği için o şahsa ta'zîr cezâsı verilir. İmâm Mâlik, Şâfiî ve Hanbel'in görüşü budur. Ancak Mâlikîler; tecâvüzün hırsızlığın vukûundan sonra değil, sübûtundan sonra olmasını şart koşarlar.

Hanefîler ise şu iki durumu birbirinden ayırırlar. Saldırının, dâvâ açılmasından önce veya sonra olmasına göre hükmü farklıdır. Hırsızın elini kesen kişi, dâvâ açılmazdan önce kesmişse, kısas gerekir. Çünkü hırsızın elinin kesilmesi, ancak dâvâ açılmasıyla mümkün olur ve elinin kesildiği anda el kesilme cezâsını hak etmemiştir, binâenaleyh suçlu ma'sûm olan bir uzvu koparmıştır. Eğer hırsızın kesilen eli sağ eli ise; kesme sol ayağa intikâl eder, bu takdîrde sağ eli bulunmayan bir hırsız durumuna geçer. Hırsızın elinin koparılması; aleyhinde hırsızlık dâvâsı açılmasından sonra ise ve hırsızın hakkında henüz hüküm verilmemişse durum aynıdır. Ancak bu durumda hırsızın sol ayağı kesilemez. Çünkü onun hakkında dâvâ açılmakla sağ elinin kesilmesi söz konusudur ki; bu da başkası tarafından koparılmıştır. Binâenaleyh vâcib, semâvî bir afetle yok olmuş gibi sâkıt olur. Eğer hırsızın elinin koparılması; hakkında koparılma cezâsı verildikten sonra ise, koparan kişiye kısas uygulanmaz. O, Allah'ın haddini uygulamış gibi kabul edilir ve hırsızlıktan dolayı elini kesmiş sayılır.

Bir kişinin aleyhinde hırsızlık dolayısıyla şehâdet edilir ve hâkim, şâhidlerin doğruluğunu kabul edip de hapseder ve hapiste iken bir başkası hırsızın elini keserse; bilâhere şâhidler de şehâdetten dönerlerse, üç mezheb imâmına göre hırsızın elini kesene kısas gerekmez. Eğer dönmezlerse kısas gerekir. Lâkin Hanefîler kısası gerekli bulmamaktadırlar. Çünkü şâhidlerin doğru olması ihtimâli de vardır ve bu, bir şüphe durumu ortaya çıkarır.

Bir şahıs, hırsıza saldırır ve hırsızlık vak'asından sonra sol elini kasden veya hatâen keserse; kasıdlı olduğu takdîrde kısas, hatâlı olduğu takdîrde diyet gerekir. Hırsızın sağ elinin kesilmesi, hırsızlık için kesilme cezâsını iskât eder. Ebu Hanîfe, Ahmed İbn Hanbel ve Şîa'nın Zeydiyye kolu bu görüştedir. Çünkü hırsızın sol eli kesilecek olursa; bu bir cinsin menfaatinin ortadan kalkmasına sebep olur. İmâm Mâlik ve Şâfiî ise, hırsızın bu durumda sağ elinin kesilmesini öngörürler. Çünkü onlar, iki elin ve ayağın kesilmesine cevâz verirler. Ebu Hanîfe ve Ah-

med İbn Hanbel ise sadece bir elin veya bir ayağın kesilmesine cevâz verirler.

Devlet reîsi veya cellâd, hırsızın sağ elini kesecek iken hatâ ile sol elini keserse; hüküm yerini bulmuş olur. Bazı fukahâya göre; yanlışlıkla kesene tazmînât yoktur, diğer bazılarına göre vardır. Eğer kesen kişi kasıdlı olarak ve sünnet gereği hırsızın sağ elinin kesilmesinin icâbettiğini biliyorsa; kısas gerekir, hırsızın cezâsı sâkıt olmaz. İmâm Mâlik ve Şâfiî'ye göre; sağ elinin kesilmesi de gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre, kesen kişiye ta'zîr ve tazmînât cezâsı verilir. Hanbelîlerin bir kısmı da bu görüştedir. Diğer bir kısmı ise kısası gerekli bulurlar. Ancak bilumûm hanefîlerle hanbelîler sol elin kesilmesinin, sağ elin kesilmesini önleyeceğini ve cezânın sâkıt olacağını kabul ederler. Onlara göre; sol elden sonra sağ elin de kesilmesi, bir cinsin faydasının ortadan kalkmasına sebep olur ve tek bir hırsızlık olayından dolayı iki elin kesilmesi netîcesini doğurur. Bu durumda Ebu Hanîfe'ye göre hırsızın elini kesen kişiye tazmînât gerekmez. Çünkü o daha iyisini bırakmış, daha kötüsünü kesmiştir. Yani o, hırsızın sol elini koparmış ve sağ elini bırakmıştır ki; bu öbüründen daha faydalıdır.

c — Kesilme Yeri :

Dört imâma ve Zâhirîlerle Şîa'nın Zeydiyye koluna göre; hırsızın elinin kesilme yeri, bilek mafsallarıdır. Şîa'nın İmâmiyye koluna göre, parmakların dibidir. Binâenaleyh elin ayası kesilmez. Hâricîlere göre kol,omuzdan kesilir.

Ayaktan kesilme yeri, topukların mafsalıdır. Şîa'nın İmâmiyye koluna göre; na'lîn tasmasıdır, böylece hırsıza basabileceği bir topuk bırakılmış olur. Hâricîlere göre; el deyince tüm dirseklere kadar bilek anlaşılır. Şîa'nın İmâmiyye koluna göre; Hz. Ali elin ayasını değil, parmaklarını kesmiştir. Bilek ekleminden kesilmesini söyleyenlerin delili ise, el kesilmesi ile en az olarak aya ve parmaklar kasdolunur. Bu şekilde hareket Rasûlullah döneminden beri cârî olmuştur. Allah'ın Rasûlü eklemlerden kesmiştir.

Hırsız, eli kesilmezden önce birkaç kere hırsızlık yaparsa tüm hırsızlıklardan dolayı bir kere elinin kesilmesiyle yetinilir ve hadlerin tamâmı iç içe girmiş olur. Çünkü hırsızlık, Allah'ın koyduğu hadlerden bir haddir. Bu haddi gerektiren sebepler birleşince —zinâ haddinde olduğu gibi— iç içe girerler. Genel kâide şudur : Allah'ın hakkını alâkadâr eden hadler iç içe girer, insanoğlunun hukûkunu ilgilendiren hadler iç içe girmez. İmâm Mâlik'e göre tedâhül, iki halde mümkün olur.

a — Her suçu icâbettiren had miktarı birleşirse. İftirâ ve içki hadlerinin birleşmesi gibi. Her ikisinin haddi de seksen sopadır. Hırsızlık suçu ile sağ elîn kesilmesini gerektiren kısasın birleşmesi gibi. Birinci fiilin cezâsı sağ elin kesilmesi, ikincinin cezâsı kısastır. Binâ-

enaleyh iki cezâdan biri yerine getirilince, diğer cezâlar sâkıt olur. İsterse birinci cezânın tatbîki ânında diğerine kifâyet etmesi kasdedilmiş olmasın veya had uygulanması gereken kişiye başka bir haddin bulunduğu bilinmesin.

b — Bir suçun gerekleri tekerrür ederse. Had tatbîk edilmezden önce birkaç kerre hırsızlık yapmak veya içki içmek gibi.

Bazı Hanbelî fakîhlerine göre; bir topluluk, topluca hırsızlık yapsa ve teker teker mahkemeye gelseler, hadler tedâhül etmez. Öyle sanıyoruz ki; bu fakîhler, meseleyi iftirâ haddiyle kıyâslamaktadırlar. Ancak doğru olanı, hadlerin tedâhül etmesidir. Çünkü hırsızlıktan dolayı elin kesilmesi Allah'a hâs bir haktır. Her ne kadar mal sahibinin dâvâ açmasına bağlı ise de, elin kesilmesi Allah'ın hukûkudur. İftirâ haddi ise, insanoğlunun hakkıdır ve uygulanabilmesi için hak sahibinin talebi gerekir. Hak sahibi affedince had sâkıt olur.

Devlet reîsi veya onun ta'yîn ettiği hakimler haddi uygularlar.

İmâm Şâfiî ve Hanbel'e göre, hırsızın eli kesildikten sonra Zecr ve tenkîl için bir süre boynuna asılması gerekir. Delilleri Tirmizî'nin Rasûlullah (s.a.) dan naklettikleri rivâyette o'nun bir hırsızın elini kesip, sonra boynuna asmasını emretmesi hâdisesidir. Hanbelîler elin boyuna asılma süresini ta'yîn etmemişken, Şâfiîler boyuna asılmasını bir saat olarak ta'yîn etmişlerdir. Şîa'nın Zeydiyye koluna göre, üç gün asılı kalması gerekir. Mâlikî ve hanefîlere göre; elin boyuna asılması bahis mevzuu değildir.

Hırsızın elinin kesilmesi îcâbedince cezânın tatbîkinden kaçıp kurtulmak imkânı yoktur. Ancak herhangi bir sebeple cezâ sâkıt olursa uygulanmaz. Hırsızlık cezâsını iskât eden sebepler fukahâ arasında ihtilâflıdır. Bazılarının iskât edici sebep olarak gördükleri şeyi, diğerleri kabul etmemektedirler. Burada hırsızlık cezâsının iskâtında ihtilâf ve ittifâk olunan sebepleri açıklamaya çalışacağız :

1 — Malı çalınan kişinin; hırsızın hırsızlık ikrârını yalanlaması veya mal sahibinin şâhidlerin şehâdet ettikleri hırsızlık olayını yalanlaması. Bu tekzîb, ikrâr ve şahâdeti ibtâl eder. Bunların bâtıl olmasıyla birlikte hırsızın eli kesilmez. Hanefî mezhebinin görüşü budur. Tekzîbin başlangıçta veya dâvâ açılmasından sonra, yahut hırsızlık iddiâsını müteâkib olması farksızdır. İmâm Mâlik, dâva açmaya itibâr etmediği için mal sahibinin, suçlunun ikrârını veya şâhidlerin şehâdetini yalanlamasını hırsızın elinin kesilmesini önleyen bir sebep olarak kabul etmemektedir. Yeter ki yalanlamanın, suçluya yardım kasdı ile olduğu sâbit olsun. Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre de tekzîb, hırsızlık iddiâsından ve dâvâ açılmasından sonra ise durum aynıdır. Ama bunlardan önce ise, hırsızın elinin kesilmesi gerekmez. Çünkü elin kesilmesi, ancak dâvâ açılması halinde mümkündür ki, başlangıçtaki tekzîb dâvâ açmayı önler.

Zâhirî mezhebi bu noktada Mâlikî mezhebine uyar. Şîa'nın Zeydiyye kolu ise, Hanefî mezhebine uyar. Çünkü onlar mal sahibinin affıyla cezânın iskâtını öngörmezler. Yalanlama; ister doğru olsun, ister suçluya yardım kasdıyla yapılmış olsun, onlara göre her hâlukârda haddi iskât eder.

2 — Bütün hak sahipleri tarafından yapılmış olmak kaydıyla, hırsızın affı. Eğer mal sahiplerinden bir kısmı affedip diğeri affetmemişse cezâ sâkıt olmaz. Şîa'nın Zeydiyye koluna âit olan bu görüşü diğer mezhebler kabul etmezler.

3 — Suçlunun ikrârından başka bir delil bulunmadığı hallerde hırsızın, sarâhaten veya zımmen ikrârından vazgeçmesi. Eğer suçlunun ikrârından başka bir delil varsa durum yukarda ikrâr konusunda beyân ettiğimiz gibidir. Bu durumun cezâyı iskât edeceği konusunda ittifâk bulunmakla beraber; bazı Şâfiî ve Zâhirî fakîhler, ikrârdan rücû'un el kesilme cezâsını iskât etmeyeceğini kabul etmektedirler.

Bir hırsızlık vak'asına iki kişi iştirâk eder ve hırsızlık yaptıklarını ikrâr ederlerse; bilâhare hırsızlardan birisi ikrârdan vazgeçer, diğeri ikrârına devâm ederse; İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre, cezâ ikrârından vazgeçenden sâkıt olur. Ebu Hanîfe'ye göre diğerinin de eli kesilemez. Çünkü hırsızlık bir tek vak'adır ve ortaklıkla sâbit olmuştur. Ortaklarından birinin ikrârından dönmesi, diğer ortak hakkında şüphe îrâs eder. Suçlulardan biri hırsızlık yaptığını ikrâr eder, ikincisi de inkâr ederse ve aleyhte de delil yoksa; bütün mezheb imâmlarına göre, ikrâr edenin eli kesilir. Sadece Hanefî fakîhlerinden İmâm Ebu Yûsuf, ikrâr edenin de elinin kesilmemesini öngörür. Ona göre hırsız, ortaklaşa işlenen bir hırsızlık vak'asını ikrâr etmiştir. Ortağının inkârıyla fiil aleyhinde tesbît edilemediğine göre, bu durum arkadaşının hakkına da te'sîr eder. Çünkü hırsızlık birlikte işlenmiştir, dolayısıyla ikrâr edenin de eli kesilemez. Karşı görüşte olanlara göre; ortaklardan birinin hırsızlığa iştirâk etmesi, herbiri için hırsızlığın mevcûdiyetini ikrârdır. Fakat arkadaşı hırsızlığı inkâr etmekle onun açısından hırsızlık fiili tesbît edilememiş olmaktadır. Onun fiilinin bulunmaması arkadaşının fiilinin mevcûdiyetine te'sîr etmez ve arkadaşının kendi aleyhindeki hırsızlık fiili mevcûd sayılarak ona göre muâheze olunur.

4 — Mürâfaadan önce çalınan eşyânın iâdesi. Ebu Hanîfe'ye göre hırsızın elinin kesilmesini iskât eder. Mürâfaadan sonra iâdesi ise iskât etmez. Çünkü el kesmeyi gerektiren hırsızlık olayının ortaya çıkması için dâvâ açılması şarttır. Dâvâ açılmazdan ve mahkeme görülmeye başlamazdan önce, hırsız çalınan eşyâyı geri iâde ederse, dâvâ sâkıt olmaz. Çünkü şart dâvâ açmaktır, yoksa dâvânın devâmı değildir. Ebu Yûsuf'tan nakledilen bir rivâyette mürâfaadan önce iâde de, hırsızın elinin kesilmesini iskât etmez. Çünkü hırsızlık; vücûda geldiği andan

itibâren elin kesilmesini gerektirir. Hırsızın çalınan malları iâde etmesi, mevcûd vak'ayı ortadan kaldırmayacağı gibi hırsızın elinin kesilmesini de engellemez. Şîa'nın Zeydiyye koluna göre; çalınan malın korunan mahalden çıkarıldıktan sonra iâdesi, elin kesilmesini gerektirir. İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre; malın iâdesi elin kesilmesini önlemez. Çünkü Mâlik, dâvâ açmayı şart koşmaz. Şâfiî ve Hanbel'e göre de; dâvâ açmak, hüküm için şarttır, elin kesilmesi için değil. Mal sahibi dâvâ açınca, hırsızın elinin kesilmesi gerekir. İster suçlu çalınan malı iâde etsin, ister iâde etmesin, ister mürâfaadan önce iâde etsin, ister sonra iâde etsin.

5 — Hükmün verilmesinden önce hırsızın çalınan mala sahip olması :

Hanefîlere göre; hırsız, çalınan mala hüküm verilmezden önce sahip olursa, elinin kesilmesi sâkıt olur. Hükmün verilmesinden sonra ve uygulanmasından önce mâlik olursa Ebu Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre yine sâkıt olur. Ebu Yûsuf'a göre sâkıt olmaz. Şîa'nın Zeydiyye koluna göre; hırsızın elinin kesilmesini engelleyen mülkiyet, şikâyetten önceki mülkiyet halidir. Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'e göre de hüküm aynıdır. Çünkü hükmün verilebilmesi için çalınan malın talebi şarttır. Hırsız şikâyetten önce mala sahip olursa, taleb durumu ortadan kalkar. Ama şikâyetten sonra sahip olursa, taleb durumu mevcûd olduğundan elin kesilmesi durdurulamaz. İmâm Mâlik'e göre; çalınan mala, çalınma ânında sahip olunup olunmaması muteberdir. Hırsız, çaldığı mala o anda mâlik değilse eli kesilir. Çünkü İmâm Mâlik, talebi şart koşmamaktadır. Ona göre; hırsız, çalınan malı şikâyetten önce de iâde etse, yine eli kesilir. Hattâ şikâyet bir yabancı tarafından yapılmış olsa da.

6 — Çalınan Malın Mülkü Olduğu İddiâsı : Suçlu, çalınan malın kendi malı olduğunu iddiâ ederse, bazılarına göre bu iddiâ elin kesilmesini iskât eder, bazılarına göre etmez. (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku ve Beşerî Hukûk, IV, 114 - 133).

İslâm hukûkundaki cezâî hükümlerin, çeşitlerini ve herbirinin diğerlerinden farklı olan taraflarını ve özelliklerini yukarda açıkladık. Ve dedik ki; İslâm hukûku, haddi ve kısası gerektiren suçların cezâlandırılmasında her suç için bir tek cezâ veya cezâlar koymak husûsunda fazlasıyla hassâsiyet göstermiştir ve bu cezâların tatbîkinde suçludan çok suçu nazar-ı itibâra almıştır. Bu cezâların verilmesinde hâkimin yetkisini, son derece daraltarak hâkimin bu konuda serbest değil bağlı olduğunu kabul etmiştir. Binâenaleyh hâkim, bu cezâları istediği gibi artırıp eksiltemez. Cezâyı ağırlaştırıp hafîfleştiremez. Çünkü bu cezâlar, önceden takdîr olunmuş cezâlardır. İslâm hukuku, had ve kısası gerektiren suçlarda hâkimin yetkisini sınırladığı gibi, kanun koyucunun

yetkisini de sınırlandırmıştır. Kanun koyucunun, bu cezaların yerine herhangi bir cezâ verme yetkisi veya cezânın tatbîkâtını durdurma veya affa hakkı yoktur. Kanun koyucu sadece diğer ta'zîr cezâlarıyla bu ağır cezâları daha da ağırlaştırabilir. Meselâ kanun koyucu, iftirâ suçuna elli sopa cezâsı koyamaz ama iftirâ suçu için konulmuş bulunan sopa cezâsına ek olarak tazmînât ve hapis cezâsı verebilir. Vurulması gereken seksen sopanın üzerine daha fazla miktar ekleyerek bunu ta'zîr cezâsı sayabilir. Kanun koyucu, kısas cezâsını bir başka cezâya çeviremez veya diyeti azaltamaz. Ancak kısas veya diyet cezâsına ek olarak sopa ve hapis yahut da diğer ta'zîr cezâlarını ekleyebilir.

İslâm hukûkunun, suçluyu dikkate almayıp suça önem verdiği suçlar; had, kısas ve diyet cezâlarını gerektiren suçlardır ki bunları şöylece sıralayabiliriz :

1 — Zinâ
2 — İftirâ
3 — İçki içme
4 — Hırsızlık
5 — Harâbe
6 — İsyân
7 — İrtidâd
8 — Kasıdlı öldürme
9 — Kasda benzer öldürme
10 — Hatâlı öldürme
11 — Kasıdlı yaralama
12 — Hatâlı yaralama

Şu halde İslâm hukûkunun, suçlunun durumunu aslâ dikkate almayıp suçu nazar-ı itibâra aldığı ve ona önem verdiği cezâların sayısı onikidir. Bunun dışındaki suçlarda hem suçlunun, hem de suçun durumunu nazar-ı itibâra alır.

İnsan, başlangıçta İslâm hukûkunun bu on iki başlık altında toplanan suçlarda şiddet gösterip sayısı yüzleri bulan diğer suçlarda müsâmahakâr davranmasında ve kolaylık göstermesindeki hikmeti anlamayabilir. Belki de bu anlayamama durumu, suçların sayısıyla ilgilidir. On iki çeşit suç var ki, bunda şerîat hiçbir şeyi nazar-ı itibâra almıyor, sadece suçu gözönünde tutuyor. Öte yandan yüzlerce suç var ki, bunları daha kolay bir yolla cezâlandırıyor. Vâkıa had, kısas ve diyeti gerektiren suçların sayısı ile diğer suçların sayısı arasındaki nisbet çok azdır. Biz, bu nisbeti yaklaşık olarak had, kısas ve diyeti gerektiren suçlar için cezâ kanunlarındaki maddeleri sayıp diğer suçlar için konulan maddelerle karşılaştırdığımız zaman farkedebiliriz.

Mısır cezâ kanunu maddelerini inceleyenler görürler ki; had, kısas ve diyet suçlarından bahseden maddelerin sayısı elliye varmaz. Diğer

suçlardan bahseden maddelerin sayısı ise üçyüz civârındadır. Birçok suçları cezâlandıran başka maddeler de bulunmaktadır. Ancak biz, bu maddelerin yekûnunun üçyüz maddeyi aşmadığını kabul edelim. Vâkıa bu, biraz daha fazladır. Çünkü suçlar ve cinâyetlerle ilgili maddelerin sayısı 600'ü geçmez. Bu 600 maddeden had, kısas ve diyet suçlarını ilgilendirenlerinin sayısı ile diğer suçların arasındaki nisbet % 8 dir. Bu nisbet şüphesiz ki, nazarî bakımdan çok önemsizdir.

Ama insan, bütün suçların aynı nisbette vukû' bulmadığını ve daha çok işlenen, tekrârlanan suçların haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlar olduğunu, geriye kalan suçların çoğunun ise ender vukûbulduğunu ve çok az tekerrür ettiğini, vukû bulsa bile aynı kişiler tarafından tekerrürünün pek az olduğunu görünce; İslâm hukûkunun neden diyet, kısas ve haddi gerektiren suçlarda bu derece şiddet gösterdiğini rahatlıkla ve kolaylıkla anlayabilir.

Biz cinâî istatistiklere başvurduğumuzda; İslâm hukûkunun bu noktadaki titizliğinin sebebini kavrayabiliriz. İstatistikler kesin olarak gösteriyor ki; had, kısas ve diyeti gerektiren suçlar günlük hayatta en çok işlenen suçlardır. Eğer şu oniki suçu ortadan kaldırabilme imkânı olsaydı, insanlar suç işlemenin ne demek olduğunu bilmeyecekler ve suç diye bir şey kalmayacaktı. Buna örnek olarak biz Mısır cezâ istatistiklerini gözden geçirelim. Mısır'da cinâyetlerin sayısı 1942 - 1943 yılında 8175'tir. Bunlardan 1752 si kasıdlı ölümle sonuçlanan cinâyettir. 1119 ölüme başlangıç suçudur, 989 u zorla hırsızlık ve hırsızlığa başlangıç suçudur. 243 ü ırza tecâvüz ve ahlâksızlık suçudur. 366 sı ölüme sebep olan vurma suçudur, 1196 sı sürekli ma'lûl bırakan dövme ve vurma suçudur, 643 ü ise çalma ve hırsızlık suçudur.

Görüldüğü gibi, bütün bu suçlar, haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır ki yekûnu 6270 dir. Bu demektir ki; bütün suçlara oranla haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçların cezâ istatistiklerindeki nisbeti % 76,6 dır.

1942 - 1943 yılında işlenen suçlardan ağır suçların miktarı 297.557 dir. Bu miktarda 97320 suç hırsızlık suçudur. 14.828 i hatâlı yaralama suçudur. 1182 si hatâlı öldürme suçudur. 60.223 ü dövme ve vurma suçudur. 405 i ırza tecâvüz, 1.959 u hakâret ve iftirâ, 4.699 u karşı gelme suçlarıdır ki, bütün bu suçlarda haddi kısas ve diyeti gerektiren suçlar, yaklaşık olarak suç oranının % 61 ini teşkil etmektedir.

On yıl öncesine başvuralım isterseniz, 1932 - 33 yılı istatistiklerine göre; ağır cezâyı gerektiren cinâyet suçlarının sayısı 6.957'dir. Bundan 5.496 sı haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır. Bu suçların, diğer suçlar topluluğuna göre oranı % 79 dur. Cinâî suçların adedi ise 155.752 dir. Bundan 92.252 si haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır.

Şu halde haddi, kısası ve diyeti gerektiren suçların nisbeti diğer suçlara göre % 54 dür.

Daha aşağılara inelim. 1922 - 23 yılında işlenen ağır cezâyı gerektiren suçların sayısı 7.831 dir. Bundan 4.782 si haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır. Şu halde ağır cezâyı gerektiren suçların hepsine nisbetle haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçların oranı % 61 dir. Diğer cezâyı gerektiren suçların miktarı ise bu yılda 132.611 dir. Bundan 93.990 ı haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlardır. Ve bu nisbet % 70,8 dir.

İşte cezâî istatistiklerin mantığı, açıkça ve hiç yalana mahal bırakmadan gösteriyor ki; haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçların 20 yıllık ortalaması % 72,2 dir. % 72,2 ağır cezâlar içindir. Diğer cezâlar ise % 63,3 tür.

Böylelikle istatistikler kesin olarak gösteriyor ki; İslâm hukûku haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçlar için sayılarının azlığına rağmen fazlasıyla dikkat göstermiş olmakla en çok tekrârlanan ve daha ağır netîcelere müncer olan suçları kökten yok etmeyi amaçlamıştır. Veya daha açık bir ifâde ile, suçluluğu tamâmen ve açıkça ortadan kaldırma maksadını gütmüştür. Realitede eğer biz istatistiklerden haddi, kısas ve diyeti gerektiren suçları çıkaracak olursak, ancak geriye basit ve önemsiz cezâî veya cinâî suçlar kalır ki; bunlar ne güvenliği sarsabilir, ne nizâmı yıkabilir, ne de âmme ahlâkını rencîde edebilir. Ve onları işleyenleri dizginleyip korkutmak için muhtelif ta'zîr cezâları kâfî gelir.

Bundan sonra diyebiliriz ki; bizim daha önce kesinlikle söylediğimiz gerçekleri, istatistikler bütün kuvvetiyle ortaya koymaktadır. Buna göre; İslâm hukûku hadd, kısas ve diyeti gerektiren suçlar için vaz'etmiş olduğu cezâları üç gâyeye dayandırmıştır :

a — Emniyeti korumak
b — Düzeni sağlamak
c — Ahlâkı muhâfaza

Şüphesiz ki bir milletin emniyeti sağlanır, düzeni korunur, ahlâkı muhâfaza edilirse; o millet, her türlü bâdireden emîn olur. İlerlemesi, gelişmesi ve yükselmesi için hiçbir engel kalmaz.

İslâm hukûku koymuş olduğu cezâları suç veya suçlulukla savaşmak için vaz'ettiğine göre; bu İslâm hukûkunun beşerî hukûktan üstünlüğünü ve tatbîke elverişli olduğunu isbât için tek başına yeterli olmayacaktır. Bunların yanısıra bu cezâların, suçluluğu bütünüyle ortadan kaldırmaya kâfî cezâlar olduğunu isbât etmek gerekecektir. Zîrâ bu noktada muteber olan husûs, vâsıta ve hedef değil vâsıtaların hedefe ulaşmayı sağlamaya yeterli olup olmadığıdır. Beşerî hukûk; suç ve suçluluk konusuyla savaşmak maksadı gütmüş ve bunun için belirli

cezâlar vaz'etmiş ise de, cezâlar suçluluk oranını düşürmeyi başaramamış ve suç işlemeye kökten engel olamamıştır.

Cezâ sistemlerinin değerini ortaya çıkaran biricik ölçü tecrübedir. Kimi zaman isâbet eden, kimi zaman kaybeden mantık oyunlarına burada itibâr yoktur. Ben bunu söylerken yeni bir şey söylemiyorum. Sadece devletler arası hukûkçular kongresinde yapılan konuşmaları ve hukûk bilginlerinin söylediklerini tekrâr ediyorum. Devletlerarası hukûk kongresinde; en ideal cezâ sisteminin, suçlarla savaşta en sağlam netîceleri gerçekleştiren sistem olduğu karârlaştırılmış ve bunun biricik ölçüsünün tecrübeler olduğu ifâde edilmiştir.

Son zamanlardaki tecrübeler, yeryüzündeki en güzel cezâ sisteminin hangisi olduğunu ortaya koymuştur. Evet, bugün özlenen en ideal cezâ sistemi, İslâm hukûkunun koymuş olduğu cezâ sistemidir. İslâm hukûkunun başarısı, umûmî ve husûsî olmak üzere iki alandadır.

Umûmî mânâda tecrübeyi İslâm hukûku yirmi yıldan beri tâm olarak tatbîke başlanan Hicâz'da göstermiştir. Suçları kökten yoketme, âmme düzenini ve emniyetini koruma bakımından eşi bulunmaz bir başarıya ulaşmıştır. Bugün bile yerliler hâlâ Hicâz'da düzenin ne kadar bozuk olduğunu hatırlarlar. İslâm hukûku uygulanmadan önceki suçların fenâlığını, suç nisbetinin çokluğunu Hicâz'lılar unutmuş değildirler. Daha önceleri gerek yolcu, gerekse yerli hiçbir kimse orada malından, canından emîn değildi. Ne köyde ne şehirde, ne geceleyin ne de gündüz böyle bir şey mümkündü. Devletler hacca gönderdikleri vatandaşlarıyla birlikte onların selâmetini sağlamak ve tecâvüze uğramalarını önlemek için, kendi özel kolluk kuvvetlerini de yollarlardı. Ne bu özel kuvvetler ne Hicâz orduları güvenliği sağlamaya muktedir olabilmiş ve halka saldıran eşkiyâların azgınlığını dindirebilmişlerdi. Onlar hacıları veya Hicâzlı vatandaşları durdurdukları yerde soyuyor, mallarını, eşyâlarını tâlân ediyorlardı. Hicâz'daki emniyet kuvvetleri İslâm hukûku tatbîk olunana kadar halkı bu eşkiyâların elinden korumaktan âciz idiler. Ama İslâm hukûkunun tatbîke konmasıyla durum kısa zamanda değişti, Hicâz ülkesinde emniyet hâkim oldu. Gerek yerli halk, gerekse gelip geçen yolcular güvenle yollarına devâm etmeye başladılar. Böylece vurgun, tâlân ve eşkiyâlık ortadan kalktı. Artık eski mâceralar geçmişten nakledilen bir rivâyet halinde dolaşmaya başladı. Hicâz'da en ağır suç haberlerinin yanısıra emniyet ve düzenin sağlanmasıyla ilgili ve suçları önleyen hayret verici cezâ haberlerini de duymaya başladı. Bugün herhangi bir vatandaş Hicâz'da altın kesesini herkesin gelip geçtiği yolda düşürebiliyor, kaybettiği eşyâsını bulmak için polise gitmesi yeter, tanıyabilmesi için kesesi önüne seriliyor. Öteki bir vatandaş yolda değneğini bırakıyor, kimsecikler onu bıraktığı yerden

kaldırmıyor, tâ ki polis gelsin ve değneği bırakılan yerden kaldırsın. Bir diğeri eşyâsını yitiriyor, tekrâr bulacağından ümidini kesiyor ama bir de bakıyor ki; polisler kaybetmiş olduğu eşyâyı yeniden kendisine iâde etmek üzere sahibini araştırmaya koyulmuşlar. Eskiden dâhilî kuvvetlerden müteşekkil büyük jandarma teşkilâtı ve dışardan getirttiği büyük bir zâbıta kuvvetiyle emniyeti koruyamayan Hicâz devleti, bugün bir avuç mahallî zâbıta teşkîlâtıyla güvenliği rahatlıkla koruyabiliyor.

İşte bu, büyük bir tecrübedir. Ve işte bu, İslâm cezâ hukûkunun suçu kökten ortadan kaldırdığını gösteren ve devletlerarası hukûk kurallarının araştırıp da bulamadıkları en üstün cezâlandırma sistemi olduğunun yeterli delilidir.

Cüz'î olarak tecrübe edildiği alan ise, önce İngiltere, Amerika, Mısır ve öteki bazı memleketlerin tecrübe etmesiyle bilâhere bütün dünya milletlerinin uygulamaya başladıkları ve bu cüz'î tecrübede başarıya ulaştıkları sopa ile dövme cezâsıdır. Biz buna cüz'î bir tecrübe adını veriyoruz. Çünkü dövme cezâsı, Şerîatın koyduğu cezâlardan sadece bir tanesidir. Ve dünya milletleri, şerîatın koyduğu diğer tüm cezâlar arasından sadece bunu tatbîk etmiştir. İngiltere, askerî ve sivil cezâ yasalarında dövmeyi esâslı bir cezâlandırma kâidesi olarak kabul eder. Mısır da bu hükmü bazı askerî yasalarda benimsemiştir. Amerika ile diğer bazı devletler sopa cezâsını, mahkûmlar için hapishanedeki suçlarda esâs bir cezâ olarak kabul etmektedirler. Nihâyet, ikinci cihan harbinin bastırdığı günlerde tüm dünya devletleri, hemen hemen toplum nizâmını ve âmme emniyetini alâkadâr eden enflasyon ve spekülasyon gibi belirli suçlara sopa cezâsı uygulamayı kabul etmiştir. Bu da gösteriyor ki; bütün dünya milletleri, sopa cezâsının diğer cezâlardan daha etkili olduğunu ve kitlelerin kanuna itâat ettirilmesinde, düzenin sağlanmasında en garantili metod olduğunu itirâf etmektedirler. Kaldı ki, beşerî hukûkun bütün cezâlandırma metodunda sopa cezâsı yeralmıştır. İşte devletlerarası hukûk otoritelerinin kabul ettikleri bu gerçek, aslında suça karşı koyma konusunda İslâm hukûkunun başarısının itirâfından başka birşey değildir. Çünkü sopa cezâsı, aslında İslâm hukûkunun koyduğu temel cezâ usûllerinden birisidir.

Bütün tecrübeler gösteriyor ki; İslâm hukûkunun koymuş olduğu cezâlar, suçla mücâdelede son derece ciddî ve başarılı netîceler elde etmiştir. Ve İslâm cezâ hukûkunun ulaşmış olduğu sonuçların bir kısmına beşerî cezâ hukûku sistemlerinin ulaşması mümkün olamamıştır. Öyle sanıyoruz ki; İslâm hukûkunun başarısının sırrı; cezâlandırma usûlünü, insan tabîatının esâsı üzerine kurmuş olmasındandır. Zîrâ insan tabîatında, korku ve ümît denilen duygular vardır. İnsan, herhangi bir işe ondan beklediği menfaat nisbetinde koyulur. Kezâ her-

hangi bir işi de onun netîcesinden doğacak zarardan endîşe ettiği ve korktuğu nisbette vazgeçer. Meselâ hareket halinde olan trenden ölüm korkusu olduğu sürece menfaati bahis mevzûu olsa bile, hiçbir kimse atlayamaz. Ama menfaati söz konusu olduğu zaman atının sırtından veya tramvaydan kendini yere atmaktan imtinâ eden kimse bulunmaz. Çünkü o, bu durumda menfaatini elde etmek istemekte, aynı zamanda işlediği fiilin netîcesinde ağır bir zarar doğacağından endîşe etmemektedir. İnsan uçağa binmekten korkabilir, ama otomobile binmekten korkmaz. Sarp kayalıklarla dolu yüksek dağlara çıkmaktan endîşe eder ama yaygın tepeleri tırmanmaktan çekinmez. Dik başlı azgın bir ata binmekten kaçınır ama yumuşak başlı hayvana binmek için koşar. Görülüyor ki; bütün bu fiillerinde insan, menfaat ve zararını ölçüyor ve ikisi arasında bir muvâzene kuruyor. Eğer menfaatın yeraldığı kefe ağır basarsa; o, bu işe koşuyor ve atılıyor. Ama zararının yer aldığı kefe ağır basarsa; bu takdîrde de vazgeçiyor. İnsanın bu tabîatı; mübâh ile harâm fiillerde, hayır ve şer işlerde kendisine eşlik eder. İnsan suçu ancak ondan beklediği bir menfaat mukâbilinde irtikâb eder. Kezâ suçtan imtinâ ederken de başına gelecek mazarrattan korkar. Binâenaleyh cezâ; ne kadar ağır olursa, insanların suçtan uzaklaşması da o kadar kolay olur. Cezâ; ne kadar hafîf olursa, insanların suç işlemeye temâyülü de o kadar çoğalır. Biz suça, suçludan ayrı olarak göz attığımızda; suçlu, merhamet edilmekten ümidini keser ve suç işlemeye tevessül etmez. Binâenaleyh suçtan vazgeçerek doğru yolda yürümeye çalışır. İşte İslâm hukûku, insanın bu tabîatını kullanarak genel suçlarla ilgili cezâlarını onun üzerine dayamıştır. Özel suçlarla ilgili olarak da hadd ve kısas hükümlerini bu esâsa istinâd ettirmiştir. Öteki suçlara gelince... Bunlarda suçluya değil suça bakılır. Çünkü bu suçlar, toplumun bünyesini ve düzenini alâkadâr eden suçlardır. Ve onlarda bir kolay davranma çok kötü sonuçlara yol açabilir. Ağır davranma ise suçun vukûunu azaltabilir.

Elimizde Mısır yasalarının uygulanmasından doğan bir tecrübe bilançosu vardır. Bu bilanço gösteriyor ki; tehlikeli (ağır) suçlarda suçlunun kişiliğinin gözönüne alınmaması, çok iyi netîceler vermektedir. Meselâ Mısır kanun koyucusu, son olarak bir sınıra kadar uyuşturucu madde kullanılması suçunda, suçlunun kişiliğini nazar-ı itibâra almamıştır. Ve bu vesîle ile 1928 yılında 21 sayılı kanunu çıkarmıştır. Bu kanun, uyuşturucu madde bulundurmayı şiddetle cezâlandırmakta, cezânın en alt sınırını vaz'ederek tekrârı halinde verilecek cezânın en alt sınırdan daha az olmaması gerektiğini emretmektedir. Bu kanunun çıkışından sonra, uyuşturucu madde suçları büyük çapta azalmış ve her yıl daha da azalmaya devâm etmiştir. Mısır da 1926 - 1927 yılında uyuşturucu madde suçlarının sayısı 21.131 adettir. 1928 - 1929 yılında

uyuşturucu madde suçunun sayısı 11.404 e düşmüştür. 1929 - 1930 yılında uyuşturucu madde suçlarının sayısı 8.499 a inmiştir. 1926 - 1937 yıllarında 1922 ye kadar düştüğü olmuştur. 1942 - 1943 yılında ise bu sayı 1.628 e inmiştir. Elimizde bulunan bu istatistikler açıkça gösteriyor ki; önemli suçlarda, suçlunun kişiliğini gözönünde bulundurmayıp doğrudan doğruya suçu nazar-ı itibâra almak suçla savaşta birinci faktördür. Ve İslâm hukûkunun cezâ sistemiyle ilgili teorisi en ideal teoridir. Kaldı ki bu istatistikler, kesinkes İslâm hukûkunun cezâ konusundaki başarılarını tecrübî olarak göstermektedir.

Mısır cezâ kanununda cezâların çeşidi, suçların çeşidine göre muhteliftir. Mısır cezâ kanunu, suçları üç bölüme ayırır. Bu ayırımda suçların önemini ve büyüklüğünü esâs alır. Mısır cezâ literatüründe birinci kısma giren suçlar en büyük ve en ağır suçlardır ki, bunlara cinâyetler adı verilir. Büyüklük bakımından bundan bir derece az olana (cünha) adı verilir. Üçüncü derecede önem ifâde eden ve pek ehemmiyeti hâiz olmayan suçlara da, kanuna karşı muhâlefet adı verilir. Mısır cezâ kanunu, bu üç tür suçlardan herbiri için özel cezâlar koymuştur. Cinâyet suçlarının cezâsı idâm ve ağır, müebbed veya muvakkat hapis cezâsıdır. Suç (cünha) olarak nitelendirilen ikinci tür fiillerin cezâları ise hapis, göz altına alınma, tazmînât ve benzeri cezâlardır. Kanuna karşı muhâlefet suçlarının cezâsı ise, hapis ve tazmînâttır. Suç olarak nitelendirilen fiillerle, karşı gelme olarak değerlendirilen fiiller arasındaki fark, şuradan gelmektedir : Kanuna karşı gelme suçlarında mahkûmiyet, yedi günü aşmazken suç olan fiillerde üç yıla kadar ulaşır. Bu iki yıl arasındaki tazmînât farkı ise birincide yüz kuruşu geçmezken, ikincide verilecek cezâ bunun fevkine varır.

İdâm cezâsı; hakkında hüküm verilenin canının çıkarılmasıdır. İdâm cezâsı, medenî denilen ülkelerin kanunlarında çeşitli tarzda uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde —ki Mısır bunlara dâhildir— mahkûm, sehpada idâm edilerek öldürülür. Diğer bir kısım ülkelerde ise, —Fransad'a olduğu gibi— keskin bir âletle mahkûmun boynu uçurulur. (giyotin).

Öteki bir kısım ülkelerde ise —Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi— mahkûm, elektrikli sandalye veya gaz odasına konularak boğulur veya öldürülür.

Ağır çalışma cezâsı ister müebbed olsun, ister muvakkat olsun mahkûmun hükûmetin ta'yîn edeceği en ağır işlerde çalıştırılmasını âmir olan cezâdır. (Cezâ kanununun 14. maddesi.) Hakkında hüküm verilen, kadın veya altmış yaşını geçmiş erkek ise; bu cezâ, umûmî hapishânelerden birisinde îfâ olunur. (Cezâ kanununun 15. maddesi.) Umûmî hapishâne, vilâyetlerde bulunan hapishânelere verilen genel addır.

Hapis cezâsı; mahkûmun, umûmî hapishânelerden birisine konulmasıdır. Ayrıca hapishânenin içinde veya dışında hükûmetin ta'yîn edeceği işlerde çalıştırılmasıdır. (Cezâ kanunu madde, 16).

Ağır muvakkat çalışma cezâları veya hapis cezâları üç yıldan az olamaz. Ayrıca onbeş yılı da aşamaz. Ancak cezâ kanununun ondördüncü ve onaltıncı maddelerinin hükmü bunun dışındadır.

Hapis cezâsı, mahkûmun umûmî veya merkezî hapishânelerden birisine konulmasıdır. Hapis cezâsı yirmidört saatten az, üç günden çok olamaz. Hapis ya çalışma cezâsıyla birlikte uygulanır veya sadece cezâ olarak tatbîk olunur. Eğer hapis cezâsıyla birlikte çalışma cezâsı da verilirse; mahkûm, hapishânede veya hapishânenin dışındaki hükümetin ta'yîn edeceği bir işte çalıştırılır.

Denilebilir ki; ister müebbed, ister muvakkat olsun; ağır hapis cezâsı, bütünüyle farklı türden olmakla beraber müddet bakımından birbirinden farklı cezâlardır. Mahkûmun çalışmak mecbûriyetinde olduğu işyerinin durumu ve ağırlığı, hapisin mâhiyyetini değiştirmez. Şu halde Mısır cezâ kanununun kabul ettiği ağır cezâ hükümleri idâm, hapis, gözaltına alma ve tazmînâttır.

1937 yılına kadar Mısır cezâ kanunu sopa cezâsını da kabul ediyor ve belirli olaylara uyguluyordu. 1937 yılında bu kanun değiştirilince, sopa cezâsının yerine ihtâr cezâsı kabul edildi.

Kezâ Mısır yasaları konulduğu sırada, müebbed ve muvakkat sürgün cezâsını da kabul ediyordu. 1904 yılında ta'dîl edilen yasa bu hükmün ulaşım vâsıtalarının hız kazanıp yayılmasıyla sürgün cezâsının etkisinin ortadan kalktığını öne sürerek lağvedildi. Ancak, sonradan bu görüşten vazgeçilerek sürgün cezâsının uygulanması görüşü ağırlık kazandı. Ancak 1940 yılında son dünya harbinin başlangıcındaki karışık günlerde, Mısır hükûmeti idârî sürgün cezâsını koymak zorunda kaldı. Bununla da yetinmedi, askerî konulara ve spekülatif husûslara uygulanmak üzere sopa cezâsının tatbîkini öngördü. Bu yasa harp sonuna kadar yürürlükte kaldı.

Mısır cezâ kanunundaki temel cezâlardan biri de suçlunun, ıslâh evlerine gönderilmesidir. Olay çıkarmayı ve suç işlemeyi âdet haline getirenler buralara yollanırlar. Bu cezâ da —ıslâh evleriyle hapishânelerin nizâmnâmeleri farklı da olsa— özü itibâriyle hapis cezâsıdır.

Cezâ kanunu, her suçu ve işlenen suçlara verilecek cezâyı ta'yîn etmelidir. Her suç için konulan cezânın, suçun durumuna uygun olması dikkate alınır. İdâm ve ihtâr cezâlarının dışında yasa koyucusu her cezâya iki sınır çizmiştir. Birincisi; cezâyı en üst derecesine (maksimum) ikincisi de; cezâyı en alt derecesine (minimum) indirmekte ve çıkarmaktadır. Genellikle yasa koyucu her suç için; biri diğerinden daha hafîf iki cezâ koymuş olmaktadır.

Kanun, suçlar için karârlaştırılan cezâları tatbîk konusunda hâkime geniş yetki tanımıştır. Ortada birden fazla cezâ sözkonusu ise, hâkim, suçlunun durumuna uygun gelen cezâyı seçer, suçlunun uslanmasına yeterli olacak miktarı ta'yîn eder.

Ayrıca kanun bunların dışında; hâkime suç için karârlaştırılmış bulunan bir veya iki cezâyı daha hafîf cezâlarla duruma göre değiştirme yetkisini tanımıştır. Suçun, bağışlanmayı ve acımayı gerektiren durumu varsa, bunu tercîh hakkını hâkime bırakmıştır. Ancak bu hak, cinâyet suçlarından başkasına kullanılamaz. Meselâ hâkim, idâm cezâsını müebbed veya ağır çalışmaya veya hapis cezâsına tebdîl edebilir. Muvakkat ağır çalışma cezâsını da, ağır hapis veya normal hapis cezâsına çevirebilir. Ağır hapis cezâsını da, normal hapis cezâsına değiştirebilir. (Mısır cezâ kanunu madde, 17).

Nihâyet kanun; hâkime bazı cinâyet suçlarında mahkemeyi sulh cezâ mahkemelerine devretme hakkı tanımıştır. Böylece suçlu, ağır cezâyı gerektiren hükümlere değil, hafîf cezâyı gerektiren hükümlere çarptırılır. Ancak hâkimin, ağır cezâ suçlarını sulh cezâ mahkemelerine sevki için belirli kanûnî ma'zeretlerin veya sulh cezâ hükümlerini uygulamayı gerektiren hafîfletici şartların bulunması halinde ve fiilin aslî cezâsının idâm, yahut da ağır müebbed çalışma cezâsı olmaması halinde hiçbir kayda bağlamaksızın kabul etmiştir. Hâkime; ağır cezâ mahkemelerine gelen dâvâyı, sulh cezâ mahkemelerine sevketme yetkisi verilmesinin pratik netîcesi, sulh cezâ mahkemelerine getirilince işlenen suçlarda muvakkat ağır cezâ veya hapis cezâsının diğer cezâlarla değiştirilmesi netîcesidir ki bu, tamâmen yukarda sözünü ettiğimiz cezâ kanununun onyedinci maddesine de uygun düşer.

Bütün bunlardan sonra, hapis süresi bir yılı aşmayan mahkûmların ahlâkî durumlarını ve sicillerini gözönünde tutarak ve suçun işlenmesine sâik olan şartları dikkate alarak, suçlunun bir daha aynı suçu işlemeyeceği kanâatine vardıran nedenlerin bulunması halinde hâkime cezâyı durdurma yetkisi tanınmıştır. (Mısır cezâ kanununun 55. maddesi).

Kanun koyucu, hâkime bu yetkiyi vermek zorunda kalmıştır. Çünkü bilginler, cezâlar için ilmî bir nazariye koymakta âciz kaldıklarını ve bir nazariyenin üzerine dayandığı değişik prensiblerin arasını uyuşturmayı başaramadıklarını görmüşler ve bu girift probleme pratik bir çözüm getirmek istemişlerdir. Böylece bu prensibi kabul ettikten, kanunun hükümlerini vaz'ettikten sonra, hâkime bu çelişik prensibler arasında bir uyum sağlama yetkisini tanımışlar ve hâkimin; muhtelif değerlendirmeleri gözönünde tutarak, suçun önemini, topluma etkisini ve sanığın suçu işlediği andaki şahsî durumlarını ve şartlarını, dikkate almasını öngörmüşlerdir. Hâkim; suçun ve toplumun şartlarının; suç-

lunun kişiliğini nazar-ı itibâra almamayı gerektirdiğini kabul ederse; suçlunun şahsiyetini ihmâl ederek cezâyı ağırlaştırır. Ama suçlunun şartlarının suçluya acımayı îcâbettiren bir durum arzettiğini görürse, suçluya acıyarak hafîf cezâ ile cezâlandırır.

Yeter ki bu acıma, topluma zarar verici mâhiyyette olmasın.

Tasarlanan şey hukûk bilginlerinin başarısız kaldıkları konuda hâkimlerin muvaffak olmalarıdır. Çünkü hâkimin bu yetkiye sahib olmasıyla, onun tek tek ferdî durumları hiçbir te'sîr altında kalmaksızın nazar-ı itibâra alarak tedâvî etmeye çalışması kasdolunuyor. Halbuki hukûkçular bu maddeleri koyarlarken bütün suçları bir kerede halletmek, bütün olaylara uygulanabilir bir genel kâide koymak istiyorlardı. Tasarlanan ve arzulanan buydu. Ancak bu tasarı ve teori, gerçekleşebilmiş ve başarıya ulaşabilmiş midir? Yoksa daha önce hukûkçuların başarısızlıkla netîcelenen çabaları gibi mi olmuştur? Bu konuda başarının ölçüsü, cezânın suçu önleme ve suçluların hızını kesme bakımından etkisidir. Ancak birbiri ardınca gelen yıllarda işlenen suç istatistiklerine dikkatle bakıldığında; kesinkes görülür ki, bu konuda hâkimler de, aynı teoriyi ortaya atan hukûk bilginlerinin uğradıkları başarısızlığa denk bir başarısızlıkla karşılaşmışlardır.

Vâkıa hâkimlerin başaracaklarını tahmîn edenler, sağlıklı bir ölçüm yapamamışlardır. Eğer durumu, biraz daha iyi değerlendirip ölçebilselerdi bu hatâya düşmezlerdi. Gerçi onlar, hukûk bilginlerinin cezâ konusunda sağlıklı bir teori oluşturmaktan âciz kaldıklarını biliyorlardı. Çünkü hukûk bilginleri, çelişik prensibleri gözetlemek ve tüm cezâlarda bunu ortaya koymak istiyorlardı. Bunu bildiklerine göre; aynı yola gitmek zorunda bıraktıkları ve istisnâsız her suçta bu prensiblere riâyet etmesini ön gördükleri hâkimlerin başarılı olmalarını nasıl bekleyebilirler? Herhangi bir suçta hâkimin suçun ağırlığıyla suçlunun hafîflettirici şartları arasında; suçun aleyhine bir âhenk kurması mümkün müdür? Yapacağı, sadece suçun öneminin gerektirdiği cezâyı imkân nisbetinde suçlunun şartlarına uyacak bir seviyeye indirerek suçtan fedakârlık etmektir. Suçluyu ağır cezâlardan kurtaracak olan bu hüküm ise, toplumun güvenliği ve nizâmını fedâ etmeyi hedef alacaktır ki; netîcede suçluların, cezâyı önemsemeyip azımsamalarına ve böylece suçların aşırı derecede artarak emniyetin haleldâr olmasına vesîle olacaktır. Toplumun ıslâhı ve faydası için konulmuş olan cezâ, bu takdîrde toplumun bozulmasına vesîle olacaktır. Binâenaleyh hâkimin belirttiğimiz şekilde bu hükmü sû-i isti'mâl etmesi ve beşerî hukûkun kendisini mecbûr ettiği ezici şartlara göre hüküm vermesi gerekecektir.

Kanun, suçlunun durumuna göre cezânın hafîfletilmesini öngörmektedir. Acaba ne kadar önemli olursa olsun herhangi bir suçta, hafîfle-

tici ma'zeretlerin bulunmaması kolay bir iş midir? Jüri, her zaman için hafîfletici bir unsur bulabilir. Bazen suçlunun genç ve yetişmekte olduğunu, bazen yaşlı olduğunu öne sürebilir. Bazen suça ırz ve nâmûs duygusunun neden olduğunu, bazen de suçu işlemek mecbûriyetinde kaldığını öne sürebilir. Kimi zaman kuvvetli müessirlerin altında işlediğini, kimi zaman da siyâsî ve millî duyguları dolayısıyla suçu irtikâb ettiğini kabul edebilir, ki suçluların ve avukatların cebinde buna benzer ma'zeretlerin listesi hiç de az değildir. Bu durumda hâkim; kulağını müdâfaaya tıkanık ve kapalı tutabilir mi? Kalbini her türlü söylenenlere kapayarak acımazlık edebilir mi? Kafasını durdurup suçlunun şartlarını düşünmezlikten gelebilir mi? Hele bir de bu ma'zeretler, güzel bir düzen ve muntazam bir üslûb içerisinde takdîm olunursa; hâkim kendisini bunlardan nasıl kurtarabilir? Gerçi kanun, hâkimin hafîfletici şartları dikkate alıp acımasını normal karşılamıştır ama onu buna zorlamamıştır. Ne var ki; bu hoş karşılama, hâkim bakımından bütünüyle zorlama mânâsına gelir ve buna denktir. Çünkü hafîfletici şartların kabul edilmesi ve buna göre kanûnî bir düzenleme içerisine girilmesi, hâkim tarafından hafîfletici şartların esâs alınarak cezâ mevzûu yapılması demektir. Binâenaleyh hangi hâkim, suçlunun bu hakkını kabul etmekten imtinâ edebilir veya te'sîrli bir savunma yapabilmişse vereceği cezâyı bu savunmaya dayandırmaktan kaçınabilir?

Kanun koyucuları, her ne kadar hâkime bu yetkiyi tanımakla tek tek olayları ele alacağı için hâkimin başarıya ulaşacağını büyük bir kuvvetle sanmışlarsa da, bu zannın hiçbir değeri olmamıştır. Bilindiği gibi zan, gerçeği ortadan kaldırmaz. Vâkıa hâkim, olayları teker teker ele almaktadır. Burası doğrudur. Ama o da ele alırken cezâ hukûku bilginlerinin ortaya koydukları cezâlandırma sistemine dayalı esâslara göre ele almaktadır. Bu sisteme göre hukûk bilginleri suça ve suçluya birlikte gözatmaktadırlar. Hâkim de aynı şekilde suça ve suçluya birlikte gözatmaktadır. Hukûk bilginleri, çoğu kere bu iki unsurdan birisini diğerinin hakkını korumak kasdıyla fedâ etmek istemektedirler. Hâkim de aynı şekilde davranmaktadır ve suç ile suçludan birini diğerine fedâ edici bir davranışa tevessül etmemektedir. Çoğunlukla bu davranış hâkimi, her ikisini toplumun menfaatlarıyla karşı karşıya getirip birini diğerine fedâ etmesi netîcesiyle yüz yüze bırakmaktadır.

Kaldı ki, hâkime bu geniş yetkiyi tanıyanlar; onların birer insan olduklarını unutmuşlardır. İnsan tabîatında sorumluluktan kaçmanın, bir gerçek olduğunu hatırlarına getirmemişlerdir. İnsan, tabîatı itibâriyle iki sorumluluk altında kalmak durumuyla karşılaşınca; ağır sorumluluktan kaçınır ve hafîfini tercîh eder. Ağır sorumluluğa kendi isteğiyle veya mecbûr kalmadan katlanmaz. Sorumluluk yüklenmekten veya bırakmaktan başka çıkar yolu olmadığını anlamadığı sürece, ağır

sorumluluğu değil hafîfini tercîh eder. Hâkim de normal olarak bir insan olduğu için, idâm hükmünü vermeyi düşündüğü zaman mes'ûliyetin ağırlığını hisseder ve genellikle bu hükmü vermekten kaçınır. İdâm yerine ağır çalışma cezâları vermeyi tercîh eder. Mahkûma ağır hapis veya normal hapis cezâsı verme imkânı varsa, ağır çalışma cezâsı vermekten kaçınır. Hâkim herhangi bir şahsa hapis cezâsı vererek hemen bunun infâzını emretmekten sıkıntı duyar, ama hapis cezâsı verip bunu te'cîl etmekten hiçbir sıkıntı ve endişe duymaz. Kezâ hâkim, işlenen suçun cezâsı ne olursa olsun, onu değiştirme veya daha hafîfini verme imkânı bulunmadığı takdîrde; o cezâyı vermekte sakınca görmez ve tereddüd etmez. Hâkimin, bu konuda kınanacak bir yanı yoktur. İnsan tabîatının gereği budur. İnsan tabîatını değiştirmek mümkün olmadığına göre, bu gerçeği de gözden uzak tutmak doğru olmaz. Bir kişiden tabîatı dışında bir şey istemek demek; netîcesi başarısızlık ve hüsrân olan ve mümkün olmayan bir şeyi istemek demektir.

Yukardan beri anlattıklarımızdan şu netîceyi çıkarabiliriz :

Kanun koyucular, hâkimler yoluyla cezâ problemini pratik olarak iyileştirmek istemekle büyük bir başarısızlığa girişmişlerdir. Bu başarısızlığın iki belirtisi vardır : Her ikisinin de ayrı ayrı önemi ve etkisi bahis mevzûudur.

a — Bu yetki, aslî cezâların tatbîkini önlemektedir. Şöyle ki, hâkimlere cezâları seçme konusunda tâm yetki tanımak ve suç için asıl olarak konulmuş bulunan cezâyı başka bir cezâ ile değiştirmek hakkı verilmekle, aslî cezâ ortadan kaldırılmış ve ilgâ edilmiş duruma düşmüştür. Zîrâ söylediğimiz gibi, hâkimin önüne hafîfletici kapılar kapanmadığı sürece, şiddetli cezâları vermeye yanaşmamaktadır. Hafîfletici unsurların kapısını kapatmak ise, çok ender rastlanan bir haldir. Hâkim ihtiyâtî olarak hafîfletici cezâyı tatbîk etmek imkânına sahib olduğu sürece, o suç için konulmuş bulunan aslî cezâyı uygulamamaktadır. Meselâ idâm cezası; bugün nâdiren işlenen yirmi tür suç için konulmuş bir cezâdır. Bu yirmi kategorideki suçlardan birisi de öldürme suçudur. Öldürme suçuna verilecek cezâ idâmdır. Ki günde yaklaşık olarak dokuz fiilde tâm öldürme, dördünde öldürmeye teşebbüstür. 1936 - 1937 senesi istatistiklerinde öldürme veya ölüme teşebbüs suçlarının sayısı 3.093 idi. 1938 - 1939 yılında bu rakkam 3.211 e çıktı ki bu tehlikeli bir artıştır. Bir yıl içerisindeki bu artış, idâm cezasının çok ağır olmasına rağmen tatbîkinde şiddet göstermeyi gerekli kılar. Bunun netîcesinde sebepleri ne olursa olsun cezânın şiddetinin suçu ortadan kaldırması îcâb eder. Ama önümüzdeki istatistikler ne yazık ki, aklın öngördüğünü ortaya koymamakta ve bizi, eşyânın mantığının gerekli kıldığı sonuçtan başka bir sonuca sevketmektedir. Görüyoruz ki; cezâ,

ne kadar şiddetli olursa olsun suç sürekli artmaktadır. 1936 - 1937 yılında sürekli olarak ağır hükümler azalırken, ağır cezâ mahkemeleri 148 suç dosyasının idâmı gerektiren türden suçlar olduğu gerekçesiyle ayrılmasını karârlaştırmıştır. Bu dâvâlarda 222 kişi suçlu ve sanık olarak yer almaktadır.

Ağır cezâ mahkemeleri, bu 222 kişiden sadece 17 sine idâm cezâsı vermiştir. Geriye kalanların idâm cezâsını başka cezâlara çevirmiştir. Bu demektir ki; idâm cezâsı verilmesi gereken suçlardan % 7,6 oranında cezâ hükmolunmuştur. 1937 - 1938 senesinde ağır cezâ mahkemeleri 137 dosya hakkında idâm cezâsı verilmesi gerektiğini belirten yazıyla birlikte diğerlerinden ayırdı. Bu dâvâlarda sanık olarak suçlananların sayısı 181 idi. Ancak bunların arasından 16 kişiye idâm hükmü verildi. Geriye kalanların idâm cezâsı başka cezâlara çevrildi. Bu demektir ki; idâm cezâsı verilmesi gereken suçların ancak % 8,8 ine bu cezâ uygulanabilmiştir. 1938 - 1939 yargı senesinde cezâ mahkemeleri kurulu, 150 dosyayı idâm hükmü verilmesi gerekçesiyle diğerlerinden ayırmıştır. Bu dâvâlarda sanıkların sayısı 206 idi. Bu 206 sanıktan sadece dokuzuna idâm cezâsı verildi. Geriye kalanlara, hafîfletici sebepler nedeniyle idâm cezâsı hafîfletildi. Yani bu yılda idâm cezâsı verilmesi gereken suçlardan ancak % 4,3 üne bu cezâ uygulanmıştır. 1939 - 1940 yargı yılında ise ağır cezâ mahkemeleri kurulu, 148 dosyayı idâm hükmü verilmesi gerekçesiyle ayırdı. Bu dâvâlarda sanıkların sayısı 195 tir. Bunlardan sadece 6 sına idâm cezâsı verildi. Geriye kalanlar, hafîfletici nedenlerle idâm cezâsından başka cezâlara çarptırıldılar. Yani bu yıl içerisinde de idâmı gerekli kılan suçlardan sadece % 3,1 ine cezâ hükmü uygulanmış oldu.

Ardarda gelen bu dört sene içerisinde idâm cezâsı verilen suçların ortalama oranı % 5,9 dur. Bu oranın düşüklüğü sadece katl hâdiselerine verilen idâm cezâlarında değil, kanunun idâm cezâsı verilmesini gerekli bulduğu suçlara göredir.

Eskiden idâm hükümlerinin oranının daha yüksek olduğu sanılmamalıdır. Çünkü istatistikler gösteriyor ki, bu oran 1926 - 1927 senesinde % 5,7 idi. Müteâkib senede ise % 2,9 idi. Görülüyor ki bu sistem; düzeni daha da bozuk, güveni daha da endîşe verecek hale sokmaktadır. Belki de kanun koyucu, birgün netîcenin bu noktaya geleceğini düşünmemiştir. Eğer böyle bir şey olsaydı, ağır cezâlara hafîfletici cezâlar verme prensibinin kabulüne müsâmaha göstermezdi elbette.

Yukarda anlattığımız gerçekler gösteriyor ki; idâm cezâsı geçersiz hale gelmiştir. Hemen hemen bu cezâ, kanunda kabul edilen kâğıt üzerinde yazılı ama gerçekte mevcûd olmayan bir cezâdır.

İdâm cezâsıyla ilgili söylenilenleri, müebbed ağır çalışma cezâsıyla ilgili olarak da söylemek mümkündür. Müebbed ağır çalışma cezâsı,

hemen hemen aslî bir cezâ olarak değil de idâm cezâsının yerine geçmek üzere tatbîk olunmaktadır.

1936 - 1937 senesindeki ağır cezâ mahkemelerinde verilen cezâ istatistiğine göz attığımızda; görürüz ki, bu mahkemelerin verdikleri müebbed ağır çalışma cezâsının tümü 114 tür. Bu 114 kişiden 19 una müebbed ağır çalışma cezâsı kendi suçlarının aslî cezâsı olarak verilmiştir. Geriye kalan miktar ise, idâm cezâsının yerine geçen bir cezâ olarak konulmuştur. 1937 - 1938 senesinde ise, müebbed ağır çalışma cezâsı giyen mahkûmların sayısı 121 dir. Bunlardan 48 inin aslî cezâsı müebbed ağır cezâdır. Geriye kalanlar, idâm cezâsından bu cezâya çevrilmiş olanlardır. 1938 - 1939 yılında müebbed ağır çalışma cezâsı verilenlerin sayısı 114 tür. Bunlardan 33 ünün aslî cezâsı budur. Geriye kalanlarınki ise, idâm cezâsından hafîfletici sebeplerle bu cezâya çevrilmiştir. 1939 - 1940 yıllarında müebbed ağır çalışma cezâsı, aslî cezâ olarak verilmiş, geriye kalanlar da idâm cezâsından bu cezâya çevrilmiştir.

Ağır cezâ mahkemeleri müebbed ağır cezâ hükmünü ancak şartların uygun olmadığı öldürme suçlarıyla, idâm cezâsı verilen ölüm suçlarına teşebbüs eylemlerinde aslî cezâ olarak vermektedirler. Geriye kalan cinâyet suçlarında ise ağır müebbed hapis cezası verildiği haller enderdir. İstatistikler gösteriyor ki; 1936 - 1937 ve 1937 - 1940 yıllarında müebbed ağır çalışma cezâsı, öldürme ve ölüme teşebbüs suçları için verilmiştir. Geriye kalan beş kişiye de bu cezâ, hırsızlık suçundan dolayı verilmiştir.

Müebbed ağır çalışma cezâsının, şartlarına uygun olmadığı öldürme suçlarına aslî cezâ olarak tatbîk oluş nisbetini de kolayca ortaya koyabiliriz. Bu nisbet 1936 - 1937 senesinde % 7,8 dir. 1937 - 1938 senesinde % 15,7 ve 1938 - 1939 senesinde % 8,9 dur. 1939 - 1940 senesinde % 12,9 dur. Bu dört senenin ortalamaları ise % 11,3 tür.

Katle teşebbüs suçlarında, müebbed ağır çalışma cezâsının uygulanma nisbetini belirlemek biraz güçtür. Çünkü istatistikler mahkemenin sayısını özet olarak vermekte ve müebbed ağır çalışma cezâsı gerektirenle gerektirmeyeni ayırmamaktadır. Biz bu oranın öldürme suçlarında artacağını değil, eksileceğini kabul ediyoruz. Meselâ 1936 - 1937 yılında 438 kişiye öldürmeye teşebbüs suçlarından cezâ verilmiştir. Bunlardan sadece dördüne müebbed ağır hapis cezâsı hükmolunmuştur.

Hırsızlık suçlarına gelince, bu oran hemen hemen yok gibidir. Meselâ 1936 - 1937 senesinde 128 kişi bu cezâya çarptırılmıştır. Kanunun açık hükmü gereğince bunlara ağır müebbed hapis cezâsı verilmesi gerekirken, hiç birisine bu cezâ verilmemiştir. 1937 - 1938 senesinde 124 kişi bu suçtan cezâlandırılmıştır. Bunlardan sadece ikisine aslî cezâ olarak müebbed ağır çalışma cezâsı verilmiştir. Yani bu yılın oranı % 1,6 dır. 1938 - 1939 senesinde 147 kişiye bu suçtan dolayı cezâ veril-

miş, bunlardan sadece üçüne aslî cezâ olarak ağır müebbed çalışma cezâsı hükmolunmuştur ki bu senenin oranı da % 2 dir. 1939 - 1940 senesinde 148 kişiye cezâ verilmiş, bunlardan hiçbirisine müebbed ağır çalışma cezâsı hükmolunmamıştır. Şu halde istatistikler gösteriyor ki; hırsızlık suçlarında müebbed ağır çalışma cezâsı aslî cezâ olarak ortalama % 0,9 nisbetinde verilmektedir.

İdâm ve müebbed ağır çalışma cezâları uygulanamaz hale gelmiş ise de, muvakkat ağır çalışma ve hapis cezaları da aynı âkibetten kendini kurtarabilmiş değildir. Çünkü müebbed ağır çalışma cezâsı veya hapis cezâsı verilmesi gereken suçlar, sulh cezâ mahkemelerine havâle olunmaktadır. Burada suçun durumuna göre cezâsı tebellür etmektedir. Eğer sanığın belirli ma'zeretleri ve hafîfletici şartları mevcûd ise; mahkeme, karârını ona göre vermektedir. Umûmiyetle bu mahkemelere havâle edilen dosyalardan çoğunluğu cezâ mahkemelerine havâle edilen dosyaların yarısını işgâl etmektedir. Bu demektir ki; yaklaşık olarak işlenen suçların üçte birine hapis cezâsı verilmektedir. Halbuki bu suçların aslî cezâsı; ağır muvakkat çalışma veya hapis cezâsıdır. (...)

Böylece görülüyor ki, cezâ mahkemelerinin verdiği hükümler kötü bir netîce ile sonuçlanmaktadır. Meselâ, suçu idâmı gerektiren suçlulardan ancak % 6 sı idâm olunabilmektedir. Ağır müebbed çalışma cezâsı, ancak bazı suçlarda aslî cezâ olarak uygulanmaktadır. Diğer bir kısmında ise bedelî cezâ olarak % 11,1 nisbetinde uygulanmaktadır. Muvakkat çalışma ve hapis cezâsı, ancak % 35 nisbetinde konulmuş bulunduğu suçlara tatbîk olunmaktadır. Kaldı ki, bu suçların yarısı da hafîf cezâlarla atlatılmaktadır. Arta kalan % 30 nisbetindeki suçlar da hafîf cezâlarla geçiştirilmektedir.

Bu açıkladıklarımızdan anlaşılıyor ki; suçların cezâlandırılması derece derece düşmektedir. İdâm suçuna ağır müebbed çalışma; çalışma suçuna, ağır muvakkat çalışma cezâsı veya hapis cezâsı verilmektedir. Bu iki hapis cezâsından da hafîf hapis cezâsına inilmektedir. Öyle sanıyorum ki, bu açıklamalarımızla aslî cezâların ne kadar uygulanamaz hale getirildiği ortaya çıkmış oluyor. Bu cezâların uygulanamayışının nedenini, bütün detaylarıyla ortaya koymuş bulunuyoruz.

b --- Cezâların hafîfleştirilmesi temâyülü

Dedik ki : Kanun, her cezâ için ve her suç için iki sınır koymuştur. Sınırın birisi cezânın en ağır noktasına, diğeri de en hafîf noktasına çıkar ve iner. Bu iki sınır arasında cezâyı takdîr etme hakkı da hâkimlere verilmiştir. Ne var ki, çoğunlukla hâkimler cezânın hafîfini tercîh etmektedirler. Bunun da yukarda belirttiğimiz gibi bazı nedenleri vardır.

Ben bu noktada resmî istatistiklerin dışında bir söz söylemek istemiyorum. 1936 - 1937 senesinde 1165 kişiye muvakkat ağır çalışma cezâsı verilmiştir. Bu mahkûmlardan adı geçen cezânın en alt sınırıyla

cezâlandırılmış olanların —ki bu üç senedir— oranı % 23,2 dir. On sene ile onbeş sene arasında değişen cezâ gören mahkûmların oranı ise % 15,4 tür. Cezânın ortalama hükmünü giymiş olan mahkûmların oranı % 51,4 tür. Aynı yıl içerisinde 744 kişiye ağır hapis cezâsı verilmiştir. Bu cezânın en alt sınırı olan 3 senelik hüküm giyenlerin oranı % 58 dir. On sene ile onbeş sene arasında değişik hüküm giyenlerin nisbeti ise % 1,8 dir.

Cezânın ortalama haddinin hükmolunduğu mahkûmların sayısı ise % 40,2 dir. Aynı yıl 40.090 kişiye hapis cezâsıyla birlikte çalışma cezâsı verilmiştir. Bunlardan üç ay veya daha az hüküm giyenlerin oranı : % 56,3 tür. Üç ayla bir yıl arasında değişen hüküm giyen mahkûmların oranı ise % 32,4 tür. Bir yıl veya daha fazla hüküm giyen mahkûmların nisbeti ise % 11,3 tür. Aynı yıl 23.925 kişiye hafîf hapis cezâsı verilmiştir. Bunlardan üç ay veya daha az hapis cezâsı giyen mahkûmların oranı % 99,6 dır. Doksan günden fazla hüküm giyenlerin oranı ise % 0,4 tür.

1938 - 1939 senesinde muvakkat ağır çalışma cezâsının en alt sınırında hüküm verilen mahkûmların, tüm mahkûmlara nisbetle oranı % 8,9 dur. On yıl ile onbeş yıl arasında değişen sürelerle hüküm giymiş olan mahkûmların nisbeti ise % 13,4 tür. Bu suçun normal cezâsı ile tecziye olan mahkûmların nisbeti ise % 37,7 dir. Aynı yılda ağır hapis cezâsı giyen mahkûmlardan, bu cezânın en alt sınırıyla cezâlandırılanların sayısı % 69,3 tür. On sene ile onbeş sene arasında değişen hüküm giyen mahkûmların oranı ise % 1,6 dır. Normal cezâ giyen mahkûmların nisbeti ise % 29,1 dir.

Aynı yıl hapis ve çalışma cezâsıyla birlikte hafîf hapis cezâsı giyen mahkûmların oranı 1936 - 37 yılındaki oranın hemen hemen aynıdır. İşte yalan söylemesi kâbil olmayan istatistiklerin dili. Görülüyor ki; mahkemeler, ağır cezâ vermekten kaçınmaktadırlar. Mahkemeler normal cezâ vermektense, daha hafîf cezâlarla suçları geçiştirmeyi uygun görmektedirler.

Şimdi bütün bunlardan sonra unutmamalıyız ki; cezâ, aslî cezânın yerine başka bir cezâ verilmekle, önceden de bir kere daha hafîfletilmişti. Bu demektir ki; mahkemeler, cezâları iki kere hafîfletmektedirler. Birisinde cezâyı seçerken veya mahkûmun hafîfletici şartlarını gözönünde tutarak cezâ verirken; diğerinde de cezâyı takdîr edip kesinleştirirken cezâları hafîfleştirmektedirler.

Yukarda gördük ki; mahkemeler, sanıklara suçları için konulmuş bulunan aslî cezâyı uygulamamaktadırlar. Mümkün mertebe cezâyı hafîfletmeye yönelmektedirler. Bunun önemli büyük bir sebebi vardır : O da kanunun; cezâyı, uslandırma ve engelleme vâsıtası olarak kabul edip suçlunun şahsiyetinin ve içinde bulunduğu şartların cezâlandırmada etkili olduğu görüşünü benimsemesidir. Hâkim, cezâ verirken önemli ve

önemsiz suçlarda bu iki prensibi eşit derecede gözönünde bulundurmak zorundadır. Zîrâ kanun, toplumun yapısını yakından alâkadar eden önemli suçlarda, İslâm hukûkunun yaptığı gibi sanığın kişiliğini bir kenara koymayı kabul etmemiştir. Yukarda sözünü ettiğimiz her iki prensib birbirinin zıddıdır. Suçu engelleme ve suçluyu uslandırma; cezânın ağırlaştırılmasını gerektirir. Sanığın kişiliğinin nazar-ı itibâra alınması ise, cezânın hafîfleştirilmesini gerektirir. Hâkim; bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için, hiçbir şey yapamaz. Ancak mümkün mertebe iki prensibi uyuşturmaya çalışır. Ancak bu uyuşturma ameliyesi esnâsında; her zaman suçludan yana bir yön çizer. Çünkü maddesi ve mânâsıyla karşısında duran ve kendisinden şefkât, merhamet bekleyen, şartlarını açıklayan, durumunu ortaya koyan bir kişi bulunmaktadır. Toplum ise böyle bir kişilik halinde ortaya çıkmamaktadır. Sanığın menfaatinin ortaya çıkıp temsîl edildiği nisbette, toplumun menfaatı mahkemenin önünde ve hâkimin karşısında bütün gücüyle temsîl edilmemektedir. Bu da sanığın dikkate alındığı ölçüde, toplumun menfaatinin dikkate alınmayışı netîcesini doğurmaktadır ki; işte bizim cezâların uygulanamayışında ve tahfîfinde gördüğümüz hatâya en büyük sebep budur.

Cezâlar, gerek şimdi gerekse eskiden suçlar ve suçlularla savaşmak için konulur. Belirli bir fiilin yasaklanması istendiği zaman halkın o fiili işlemekten vazgeçmesini garantileyecek ölçüde cezâlar vaz'olunur. Eğer cezâ, halkın yasaklanan fiili işlemekten vazgeçmesini sağlamışsa; gâyesini gerçekleştirmiş ve başarılı olmuş demektir. Ama halkın yasaklanan fiili işlemesini önleyememişse yöneticilerin o cezâdan daha ağır ve korkutucu cezâlar koymaları gerekir.

Herhangi bir cezânın, başarılı olup olmamasının en sağlam ve yanılmaz ölçeği suçlular ve suç üzerindeki etkisidir. Eğer suçluların sayısı azalır ve suçlar artmazsa; cezâ başarılı olmuş demektir. Suçların ve suçluların sayısı artarsa; cezâ başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve onun yerine suçluları korkutacak, sindirecek ve suçu işlemekten alıkoyacak bir başka cezânın konulması gerekir.

Mısır cezâ kanununun idâm, müebbed ağır çalışma, muvakkat ağır çalışma, ağır hapis, hafîf hapis ve ıslah evlerine gönderme cezâları koyduğunu biliyoruz. Şimdi bu cezâların, hangi noktaya kadar başarılı olduğunu ve bunun suçlarla suçlular üzerinde ne gibi etkiler yaptığını öğrenmeye çalışalım. Yukarda söylediğimiz cezâlar, her ne kadar sayı bakımından fazla iseler de, temelde iki ana başlık altında toplanılabilir. Bunlar genel hatlarıyla idâm ve hapis cezâlarıdır.

İdâm cezâsı, şüphesiz ki sindirici ve korkutucu bir cezâdır. Bu cezâ vukûu çok az mümkün olan suçlar için konulmuştur. Günlük hayatımızda idâm cezası verilecek suçlar, ancak öldürme ile sonuçlanan suç-

lardır. Yukarda istatistikî rakkamlarla kanunda idâm cezâsı verilmesi icâbeden suçlara, idâm cezasının ne derece uygulandığını açıklamıştık. Ve demiştik ki : Ortalama olarak kanunen idâm cezâsı verilmesi gereken suçlarda, bu cezânın uygulandığı mahkûmların sayısı % 6 dan daha azdır. Bu nisbet çok küçük olması hasebiyle, suçluları suça teşvîk etmekte ve korkutucu bir rol oynamamaktadır. Kazâ organlarıyla ilişkisi bulunanlar bilmektedirler ki; bugün kâtil, suçu işlediğini itirâftan hiç çekinmemektedir. Onu alâkadâr eden husûs, idâm cezâsından kurtulup diğer cezâları çekmek üzere hâkimin şefkât ve merhamet damarlarını harekete getirmektir ki genellikle istediği de olur.

Ben, kâtillerin ve kan dökücülerin ma'zeretlerinin nasıl kabul edildiğini anlayamıyorum. Onlar kurbanlarının özrünü kabul ediyorlar mı? Onlar pençelerine düşenlere acımazlarken; biz onlara nasıl acıyabiliriz? Kâtil; öldürürken kalbinde zerre miktarı bir merhamet ve acıma duygusu bulunmadığına göre, katl fiilini isteyerek, planlayarak ve programlayarak işlediğine göre; bütün bunlardan sonra hangi şart ve hangi durum nazar-ı itibâra alınarak bizim onlara acımamız ve merhamet etmemiz doğru olabilir? Kavrayamıyorum. Kanun, zehirleyerek öldürme ile önceden planlı ve programlı olarak öldürme arasında, bir başka suçla birleşik olarak veya kendiliğinden suçu işleme arasında bir ayırım yaptığına göre; bu tür suçlarla, önceden planlanıp vâsıtası ve âletleri hazırlandıktan sonra işlenen suçlar arasında bir tefrîk yaptığına ve birincisine idâm, ikincisine de ağır çalışma cezâsı verdiğine göre; bu iki değişik suç arasında nasıl bir birleştirmeye gidebilir ve aynı cezâyı uygulayabiliriz?

(.....)

Mahkûmlar, genellikle sağlıklı ve çalışabilir güçte olan kişilerdir. Bunların hapishânelere tıkılması, çalışma güçlerinin muattal hale getirilmesi demektir. Kullanılması ve toplum tarafından faydalanılması mümkün olan büyük bir enerjinin kaybı demektir. Eğer bunları uslandıracak ve başkalarını da suç işlemekten alıkoyacak başka cezâlandırma metodları uygulansa toplum elbette ki bunların enerji ve üretiminden istifâde eder.

Şüphesiz ki toplum içerisinde, sindirici ve engelleyici rol oynayabildiği halde suçlunun enerjisini çalışamaz hale getirmeye sebeb olan ve suçla savaşta büyük ve etkili roller oynayan cezâlandırma metodları da vardır. Meselâ sopa cezası. Bu cezânın uygulanması halinde genellikle mahkûm üretimden etkilenmez, günlük işini yerine getirmekten geri kalmaz. Bunun yanısıra cezâ, toplum üzerinde büyük te'sîr uyandırır.

Hapishâne idâreleri mahkûmların çalışma yeteneğini kullanmak için çaba harcamışlarsa da, şu ana kadar çok az sayıda mahkûm çalış-

tırmanın ötesinde bu noktada başarılı adımlar atılmamıştır. Bu çok az sayıda çalışabilen mahkûmların dışında kalan mahkûmlar, günlük hayatlarını hiçbir şey yapmadan yiyerek, içerek ve devlet hesâbına giyinerek tüketip gitmektedirler. 1938 - 39 senesinde hapishâne idâreleri için yaklaşık olarak 862.125 Mısır lirası para harcanmıştır. Bunun takrîben 150.000 mısır lirası, mahkûmlara hizmet eden bakıcılara ödenen paradır. Şu halde devlet bütçesi, yaklaşık olarak yılda mahkûmlara 532.125 lira miktarında bir yüke katlanmaktadır. Bunun bir de toplumun mahkûmların üretimden alıkonulması vesîlesiyle kaybettiği geliri ekleyecek olursanız, en büyük kayıp olduğu görülür. Farzedelim ki; her mahkûm, yılda 25 mısır lirasına bâliğ olan yıllık bir üretimde bulunabilsin. Bu takdîrde hapis cezâsını uygulamak uğrunda milletin zararı yılda 2.582.285 Mısır lirasına bâliğ olmaktadır.

Eğer hapis cezâsı sadece maddî zararla kalıp bunun yanısıra mahkûmların ıslâh olmasına sebep olabilseydi; bu maddî zarara katlanmamız toplum olarak belki de mümkündü. Ama bu cezâ, gerçekte kötüyü iyileştirecek yerde, iyiyi kötüleştirmekte ve her giden gün kötülerin, bozukların sayısını arttırmaktadır. Zîrâ hapishânede suçluluğu alışkanlık haline getiren ve onun çeşitli metodlarını öğrenmiş olan suçlularla, bir tür suçta ihtisâs kazanmış suçluları birleştirmektedir. Bunların yanısıra ağır suç işlemiş suçlularla âdi suçlar yanyana gelmektedir. Ayrıca gerçekte suçlu olmayıp ta kanunun yanlış değerlendirmesiyle veya hukûkî hatâ ile suçlu kabul edilen kişilerle bu suçlular aynı yerde toplanmaktadır. Silâh taşımak yahut da belirli miktarda buğday arpa ekmek veya ihmâl ve hatâ sonucu doğan suçlardan hüküm giymek gibi. İşte çeşitli sınıftan ve türden suç işleyen suçluları, böylesine aynı kategoride birleştirip aynı yerde toparlamak, bunların arasında suçluluk mikrobunun yayılmasına vesîle olur. Çeşitli suç metodlarını bilen suçlu; diğer arkadaşlarına da suçun usûllerini öğretmekten imtinâ etmez. Gerçek suçlular, budala arkadaşlarının dâimâ kullanabilecekleri verimli bir arâzî oluşturmasını becerirler. Böylece hapishâneye girerken suça yatkın olmayan bir çok kişi, hapishâneden çıkarken suça yatkın olarak çıkar.

Gözlemler göstermiştir ki; örfen suç olmadığı halde kanunen suç olan izinsiz silâh taşımak veya benzeri suçlardan hapishâneye giren bir kişi, mahkûm olmazdan evvel suçlulardan nefret eder ve onlara karşı hoşgörülü olmazken, hapishâneden çıktığında suça ve suçlulara karşı hayrân olarak çıkmaktadırlar. Bu ise, hâkimlerin itibârî suçlarda gerçek suçlu rûhu taşımayan kişilere, hapis cezâsı vermekten çekinmelerine vesîle olmuştur. Kaldı ki suçlu, eğer bu suçunu ilk defa işliyorsa birinci defa cezâyı te'cîl etmektedirler. Çünkü hapishaneye girerken

tâm bir suçlu rûhuna sahip olmadan girip oradan çıktığında bütünüyle suç metodlarını öğrenerek çıkmasından endîşe etmektedirler.

Şu halde ıslâh ve eğitim metodu olarak kabul edilen hapishâne, realitede hiç de böyle değildir. Hattâ bunun tersine, çeşitli suç metodlarının öğretildiği ve bozgunculuğun yayıldığı bir enstitüdür. Nitekim devlet, bu durumun tehlikesini farketmiş ve bu kusûrdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştır.

Ancak ne gibi ıslâhât yapılırsa yapılsın; mesele temelden ele alınmazsa başarılı olamaz. Bugün hapishânelerin, suç türlerine ve mahkûmların yaşlarına göre ayırdedilmesi görüşü ortaya atılmaktadır. Bu ayırım da farklı bir netîceye götürmez. Zîrâ aynı suçu işleyenleri aynı hapishânede toplamakla, kimileri suçtan habersiz mübtedî olarak oraya girmiş, kimileri de suçun ustası haline gelmiş olarak oraya girmiş olacaklarından ve bunların birbiriyle ihtilâtından netîcede çıkacak kabâhatlar aslında tedâvî edilmek istenen hastalığın kendisidir. Gençleri bir hapishânede, yetişkinleri bir başka hapishânede toplamak da çâre değildir. İstatistikler gösteriyor ki; suçluların çoğu gençlerdir. Meselâ 1938 - 1939 yargı yılında mahkûm olan gençlerin sayısı 55.277 dir. Bu da toplu mahkûm olan suçluların sayısının % 60 ıdır. Bunlardan 15.050 si 16 ile 20 yaşları arasındadır. Gençlerden suç işleyenlerin sayısı, yaşlı ve orta yaşlılardan fazladır. İlk defa hüküm giyen gençlerin, önceden hüküm giymiş olan yaşlılarla aynı yerde bulunmaları; birincilerin, ikincilerin ahlâkını bozması için yeterlidir.

Aslında hapis cezâsı, sindirici ve korkutucu bir cezâ olarak konulmuştur. Ama realite göstermiştir ki; suçluların rûhunda ve kafasında hapis cezâsının önleyici hiçbir fayda ve etkisi sözkonusu olmamaktadır. En ağır hapis cezâsı olan; ağır çalışma cezâsı verilenler daha hapisten çıkar çıkmaz, tekrâr suç işlemekte ve hemen hapishâneye dönmektedirler. Eğer en ağır cezâ sindirici ve etkili olabilseydi, bu suçluların tekrâr suç işleyip hapishâneye dönmesi mümkün olmazdı. 44 nolu istatistik rakamları gösteriyor ki, 1938 - 39 senesinde ağır çalışma cezâsına mahkûm olanların % 45 i hapishâneden çıkınca tekrâr suç işlemişlerdir. Hapisten çıkışlarıyla suç işleyişleri arasındaki süre 15 günle bir yıl arasındadır. Yine hapishâneler idâresinin yayınladığı 44 nolu istatistik göstermektedir ki; erkek ıslâh evlerine gönderilmek üzere hüküm giyenlerden % 43 ü, ıslâh evlerinden çıkar çıkmaz tekrâr aynı suçu işlemektedirler. Suç işleyişleriyle hapishâneden çıkış tarihleri arasındaki süre ise 21 günle bir sene arasındadır. Kaldı ki ıslâhevlerine gönderilme cezâsı, korkutucu ve sindirici olmak gerekir. Buradan çıkan suçlu, tekrâr aynı suçu işlememeye karârlı olarak çıkmış olmalıdır.

Hapishâneler idâresinin 47 nolu takrîrinde yer alan istatistikler de gösteriyor ki; erkek ıslâhevlerinde bulunan mahkûmlardan üçte biri, buraya ikinci, üçüncü ve dördüncü defa girmiş olan mahkûmlardır. Hapishâneler idâresinin neşrettiği 46 nolu istatistik rakamlar da hapishânelerin genellikle suçluların rûhunda yer ettiği psikolojik duyguyu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, 1938 - 1939 yılında ıslâhevlerinde bulunan mahkûmların yarısını, daha önceden beş ile on kere suç işlemiş sâbıkalılar teşkîl etmektedir. Üçte bire yakın bir miktarı da, sâbıkası on ile onbeş civârında olan suçlulardır. Geriye kalan suçluların çoğunluğunu da; sâbıkası 25 ile 40 arasında olan suçlular teşkîl etmektedir. Şu halde hapishâneler, suçluları gerçek mânâda korkutabilse ve bir daha suç işlememelerini sağlayabilseydi bir suçlu, aynı suçu onbeş kere yirmi kere hatta kırk kere tekrârlamayı düşünebilir miydi?

Hapishâneler idâresinin 43 nolu takrîrinde yer alan istatistikler de gösteriyor ki; erkek ıslâh evlerine geri gelen sâbıkalılardan çoğu, oradan çıktıktan sonra tekrâr dönmektedirler. Bunların sayısı her giden yıl artmaktadır. Meselâ 1916 senesinde ıslâhevlerine dönenlerin oranı, oradaki mahkûmların tümüne nisbetle % 10,8 dir. 1926 senesinde bu nisbet % 20,6 ya yükselmiştir. 1936 yılında ise bu oran % 38,7 ye çıkmıştır.

Bu da gösteriyor ki; hapis cezâsı, suçlunun üzerinde bir etki yapmak şöyle dursun, her giden yıl suçları daha fazla arttırmaktadır. Bu tekerrür eden suçların sayısı 1935 - 1936 senesinde 872 iken 1936-1937 senesinde 939 a ve ondan sonraki sene de 1023 e çıkmıştır. Bu suçlar, genellikle müteaddit defa sâbıkası olan suçlular tarafından işlenmiştir.

Hapis cezâsı; korkutucu ve sindirici olmak şöyle dursun, mahkûmun rûhundaki sorumluluk duygusunu yoketmekte ve onlara tenbelliği aşılamaktadır. Hapishânede uzun bir süre kalmış olan mahkûmlar, çalışmadan rahatça oturdukları için buna alışmaktadırlar. Dolayısıyla yiyecek, giyecek ve tedâvî gibi ihtiyâçlarını gidermekle yetinmektedirler. Çoğunlukla karşılaşılan gerçek şudur : Bu mahkûmlar, hayatın çalışma ve çabalama endîşesiyle karşılaşmamak ve yeniden ne yiyeceğini düşünmek zahmetine katlanmamak için, hapishâneden çıkmaktan hoşlanmamaktadırlar. Onların, âilelerine hattâ kendilerine karşı sorumluluk duyguları ölmektedir. Ve öyle ki, hapishâneden çıkanların birçoğu, suçu sevdiklerinden ve isteyerek suç işlemekten ziyâde, tekrâr o tenbel hayata dönmek ve hapishânede çalışmadan geçinmek imkânına ermek için suç işlemektedirler.

Suçlulardan bir kısmı, hapishâneden ayrılırken toplumun omuzunda asalak olarak geçinmenin yollarını araştırırlar. Bunun için de eski suçunu; çevresini korkutmak, sindirmek ve onları harâca bağlamak için kullanırlar. Bu uydurma güç ve kudret gösterisiyle harâca bağladığı

kimselerden aldığı harâm malla rahatça hayatını sürdürür. Dolayısıyla efendice çalışıp helâl kazanç sağlamayı düşünemez.

Öyle anlar olmuştur ki; bu şekilde hapishâneden çıkan suçluların belirli muhîtlerdeki hâkimiyeti, devletin hâkimiyetinden daha geçerli olmuştur. Hattâ bu muhîtlerde suçlular; gerçekte sözü dinlenen, buyruğu yerine getirilen en güçlü iktidâr sahipleri olmuşlardır. Benim bildiğim ve diğer bir çok kişinin dilinden düşmeyen gerçeklerden birisi de; yöneticilerin, bu suçlulardan genel seçimlerin yapıldığı günlerde yardım istemeleridir. Onlar muhtelif partilere mensûb kimseleri normal seçim yollarıyla seçimin güvenliğini sağlamak imkânına sahib olmadıkları için bu gâye ile bu kabadayıları kullanmayı ve onlardan yardım almayı denerler. Suçluların kabadayılık yaparak toplumda sağladıkları bu tehlikeli yer; gençler ve yeni yetişenler arasında suçluluğun artmasına sebeb olmaktadır. Kaba kuvvetiyle seçkin bir yer elde etmek isteyenleri, bu yola sevketmektedir. Düzenlerin ve sistemlerin, bu vesîleyle değiştiği de bir vâkıadır. Bu düzen değişikliğiyle, eskiden utanç vesîlesi ve düşüklük olarak kabul dilen suç, bilâhere iftihâr ve öğünme vâsıtası haline gelmektedir. Eskiden kovulan ve tâkîbât konusu olan suçlular, değişen düzenle birlikte üstün bir yer elde etmekte, sözü dinlenmekte ve buyruğu geçerli olmaktadır.

Hapis cezâsının uygulanması; güçlü kuvvetli birçok kişilerin, muhtelif aralıklarla belli bir yere tıkanılması sonucunda âileleriyle ilişki kurması önlenerek, hürriyetleri kısıtlanarak sıhhî ve ahlâkî bakımdan seviyelerinin düşmesine sebep olmaktadır. Mahkûmların sayısı her yıl artığına, mahbûshânelerin adedinin de artan mahkûm sayısına göre gelişmeyeceğine göre; bütün mahkûmlar yanyana odalara yığılacaklardır. Öyle ki, umûmî hapishâneler ve liman hapishâneleri duvarları arasında, normal kapasitesinin 300 veya 400 fazlasını almak zorunda olduğu zamanlar bulunmaktadır.

Bu ise sıhhî bakımdan büyük bir dejenerasyona vesîle olmaktadır. Merkezî hapishânelere gelince; normal olarak bunlar iki küçük odadan fazla olmazlar ve ortalama kapasitesi altmışın altına düşmez. Sıhhî imkânlar, umûmî hapishânelerde bir miktar da olsa mevcûd olmasına rağmen, merkezî hapishânelerde tamâmen yoktur. Mısır'da merkezî hapishânelerin hepsinde mahkûmiyetlerini otururak veya beton üzerinde uyuyarak geçirirler. Mahkûmlar için normal yatacak bir yatak bile mevcûd değildir. Bu hapishânelerde mahkûmların üzerine örtecekleri herhangi bir örtü de yoktur.

Mahkûmların fazlalaşması, hapishânelerde sıhhî imkânların bulunmaması ve mahkûmların âileleriyle ve eşleriyle buluşmaktan mahrûm olmaları, mahkûmlar arasında deri, göğüs ve cinsel hastalıkların yayılması gibi çok büyük tehlikelere medâr olmaktadır. 1929 senesi is-

tatistikleri gösteriyor ki —bu istatistikler umûmî hapishânelere ve liman hapishânelerine mahsûstur— 3.993 mahkûm griple nezle salgınına tutulmuştur. 369 mahkûm, çeşitli diğer hastalıklara tutulmuş; 22 mahkûm belsoğukluğuna, 1.160 mahkûm frengi hastalığına, 10.995 mahkûm çeşitli deri hastalığına, 219 mahkûm tifüse, 8.618 mahkûmun vücûdunda çeşitli çıbanlar ve benzeri çıkıntılar hâsıl olmuş, 906 mahkûm romatizmaya tutulmuştur. 1939 senesinde mahkûmlar arasında hastalığa yakalananların sayısı 74.000 dir. Bu da gösteriyor ki; belirttiğimiz nedenlerden dolayı mahkûmlar arasında sıhhî ve ahlâkî düşüklük ve dejenerasyon gittikçe fazlalaşmaktadır.

Şu halde hapishâne; mahkûmlar arasında hastalığın yayılması, ahlâkın bozulması, kişiliğin kaybedilmesi gibi illetlerin yayılmasına vesîle olmaktadır. Ama hapishânelerin fenâlığı bununla da bitmemektedir. Bunun ötesinde hapishâne dışındaki ahlâkın bozulmasına sebeb olmaktadır. Çünkü hapishâneye düşen erkeklerin karıları, kızları, kardeşleri bakıma muhtâç hale düşmektedirler. Bunlar ise şeytânla yüzyüze gelme ve nâmûs duygularını kaybetme gibi fitne ve tehlikelere ma'rûz kalmaktadırlar.

Aslında hapis cezâsı, çeşitli türleriyle suçla savaşmak üzere konmuş bir cezâdır. Ama yalan söylemesi mümkün olmayan istatistikler gösteriyor ki; suçların oranı, her yıl daha dikkati çekici ve daha düşündürücü bir şekilde artmaktadır. 1906 senesinde işlenen cinâyetlerin sayısı 3.586 dan fazla değildi. Ama 1912 senesine gelindiğinde cinâyet sayısı 4.008 çıkmıştır 1918-19 senesinde bu rakam 6779 a ulaşmıştır. 1926 -27 senesinde 8012 cinâyet işlenmiştir. 1938-39 senesinde 9286 cinayet işlenmiştir. Hafîf suçlara gelince; 1906 da sayısı 32.810 u geçmezken 1912 de 93.743 e çıkmıştır. 1926-27 de hafîf suçların sayısı 167.677 ye ulaşmıştır. 1937-38 senelerinde ise, hafîf suçların sayısı 382.828 e bâliğ olmuştur. Görülüyor ki; 32 yıl zarfında cinâyetlerin sayısı üç misline, hafîf suçların sayısı on mislinden fazlasına çıkmıştır.

Denilebilir ki; hafîf suçların sayısındaki artış gerçek artışı ifâde etmez. Çünkü nüfûs, her yıl artmaktadır. Ve dolayısıyla suç oranına te'sîr etmektedir. Bir noktaya kadar bu doğru bir sözdür. Ama biz, hafîf suçların miktarını bir kenara atalım ve ölçü olarak hırsızlık suçunu ele alalım. Bizi sağlıklı olarak suç oranının artış nisbetine götürecek en iyi mikyâs hırsızlık suçlarıdır. 1891 senesinde hırsızlık suçlarının sayısı 9.356 dır. 1901 senesinde 15.993 e ulaşmıştır. 1912 senesinde 23.834 e, 1916 da 44.110 a, 1926 da 54.326, 1939 da 65.587 ye ulaşmıştır. Bu demektir ki; hırsızlık suçu, 48 yıl içerisinde yedi misli artmıştır. Öne sürülecek ma'zeretler ne olursa olsun, nüfûs oranının artması ve benzeri ma'zeretler bu nisbeti normal karşılamamıza yeterli olmaz. Nüfûs oranı

ancak bir misli artarken, suç oranı neden yedi misli artıyor? Ve cinâyet nisbeti neden üç misli fazlalaşıyor? Ekonomik durum nasıl kabul edilirse edilsin, suçların artışına bir neden olamaz. Cezâlar suçu önleyici nitelikte olduğu sürece ekonomik durum yüzünden suç artışı sözkonusu olamaz. Bu sözün doğruluğunun en açık delili Suûdî Arabistân'dır. Şu anda Mısır'ın iktisâdî ve sosyal durumu Suûdî Arabistân'ınkinden çok üstündür. Ama Mısır'da suç oranı artarken, Suûdî Arabistân'da bu oran gittikçe düşmektedir. Eskiden Hicâz güvensizlikte ve kanun tanımazlıkta şakîlerin, yankesicilerin yolculara ve hacılara saldırma korkusu, mallarını ve eşyalarını tâlân etme endîşesi yaygın iken, bu gün durum tamâmen değişmiştir. Halbuki Suûdî Arabistân'ın iktisâdî ve içtimâî durumu, suçun ve düzensizliğin yaygın olduğu günlerdekinden şimdi hiç de iyi değildir. Sadece orada suçun işlenmesini önleyen umûmî bir sebeb var. Bu sebeb; Hicâz'da güveni sağlamış, vurguna, saldırıya, yol kesmeye, eşkiyâlığa engel olup düzeni korumuştur. Bugün Hicâz'daki güven ve emniyet, her yerde örnek olarak gösterilmekte ve darb-ı mesel haline gelmektedir. Bir yolcu birşeyini düşürdüğü zaman, onu polisten gidip teslîm almaktadır. Bir kişi bir şeyini yitirdiği zaman, onun kendisine iâde edildiğini görmektedir. Malın üzerinde sahibine delâlet eden bir emâre bulunduğu takdîrde, mal sahibine geri gönderilmektedir.

Şu halde bu pratik örnekten sonra, suç oranının artmasına neden olarak sosyal ve ekonomik sebepleri ve nüfûs oranının artışını göstermek hatâdır. Çünkü suç bir hastalıktır. Bunun ilâcı cezâdır. Yöneticiler hastalığa uygun düşen ilâcı, iyice belirleyerek bu noktada başarılı oldukları takdîrde, hastalık son bulur veya oran beklenenin çok altına düşer. Ama yöneticiler, hastalığın tedâvîsi için gerekli ilâcın belirlenmesinde ve tatbîkinde başarılı olamamışlarsa; hastalık devâm eder ve daha berbât bir hal alır. Bunun netîcesinde toplum, en ağır ve dayanılmaz sıkıntılara dûçâr olur.

Yukarda beşerî sistemlerin ortaya çıkardığı kötü cezâlandırma yöntemlerinin fenâ netîcelerini gördük. Bu sistem bir yandan malı hebâ etmekte, öte yandan enerjiyi yok etmekte, rûhî, ahlâkî ve sıhhî dejenerasyona sebeb olmaktadır. Buna rağmen suç oranı her giden gün artmakta, suçluların cesâreti daha fazlalaşmaktadır. Düzen ve emniyet ihlâl olunmakta, devletin hâkimiyeti ortadan kalkmakta ve cemiyete suçlular ve eşkiyâlar hâkim olmaya başlamaktadır. Toplumun bu elem verici sonuçtan kurtarılması, ancak bu cezâlandırma sisteminden vazgeçmekle mümkün olur. Halk, alıştığı şeyleri kolay kolay bırakmaz ve bağlı bulunduğu sistemin hatâlarını göremez. Toplumu suçtan korumakta, suçla savaşta ve suçluyu ıslâhta beşeriyetin tanıdığı en dirâyetli sistem; İslâm'dır, İslâm sisteminin başarılı tecrübelerle müsbet netî-

celer verdiği, suçu ve suçluyu bütünüyle ortadan kaldırdığı apaçık meydandadır.

İslâm nizâmının özelliği; sadece tecrübelerin başarı ve yeterliliğini isbât etmiş olması değildir. Buna ek olarak İslâm nizâmı, dayandığı esâslarla beşerî cezâlandırma sisteminin getirdiği tüm eksiklikleri ortadan kaldırabilmesi bakımından da mümtâzdır. Cezâların zararını en azına indirmek ve cezâların tatbîki konusunda insanların harcadıkları büyük malî meblağlarla ve çabalarla başaramadıkları netîceyi te'mîn edecek biricik sistem İslâm'dır. Beşerî cezâlandırma düzeninin birinci kusûru; aslî cezâları bırakması ve böylece cezâların geçersiz hale gelmesine, tahfîfine vesîle olmasıdır. İslâm hukûku ise toplumun yapısını ilgilendiren önemli suçlarda bunu kabul etmez. Bu tür suçlar için belirli cezâlar koyar. Hâkimin bu cezâları, azaltıp eksiltme yahut da —suçlunun durumu nasıl olursa olsun— başka bir cezâ verme yetkisi yoktur. Çünkü bu önemli suçlarda İslâm hukûku, toplumun menfaatini her türlü menfaatin üstünde tutar ve her türlü değerlendirmeyi onun gerisine bırakır. Ancak toplumun yapısını alâkadâr etmeyen suçlarda; hâkime, suçlunun kişiliğini ve durumunu nazar-ı itibâra alma yetkisini tanır. Eğer suçlunun durumu ve şartları, onun cezâsının hafîfleştirilmesini gerektiriyorsa ve bu da aynı zamanda suçlunun ıslâhına vesîle olacaksa buna müsâade eder.

Beşerî cezâlandırma sisteminin ikinci eksikliği; belli başlı suçlar için birbirinden pek farklı olmayan cezâlar koymasıdır. Nev'i itibârıyla genellikle hapis cezâsı vermektedir ki, bu da hapishânenin durumuna göre şiddetli veya zayıf olmaktadır. Ayrıca bu cezâ, çalışabilen enerji ve dinamizm sahibi sağlıklı birçok kişinin hapishânelere tıkanıp kalmasına, faydalı bir iş yapacaklarına tüketici unsur haline gelmelerine sebeb olmaktadır. Bu yüzden toplum iki zarar görmektedir. Bir yandan hapse tıktığı insanlara harcadığı masraflar; bir yandan da, bu kişilerin hapse tıkılmaması halinde meydana getirecekleri üretim imkânının ortadan kaldırılması. Eğer İslâm cezâlandırma sistemi tatbîk edilecek olsa; bu kayıpların hiçbirisi olmaz. Çünkü İslâm hukûku, had ve kısası gerektiren suçlarda hapis cezâsını kabul etmez. Daha önce de belirttiğimiz gibi had ve kısası gerektiren suçlar, normal suçların üçte ikisini oluşturur. Ayrıca İslâm hukûku, ta'zîri gerektiren suçlarda da sopa cezasını hapis cezâsına tercîh eder. Mahkûm, belirsiz bir süre toplumdan uzak olarak yaşamaktadır. Toplum, ölünceye kadar onun şerrinden korunmuş olmak kaydıyla hapis cezâsı faydalıdır. İslâm hukûku bu tür hapis cezâsını, ancak çok önemli suçlarla, suçluluğu itiyâd haline getirenlere uygulamaktadır. Sopa cezâsı, arta kalan suçların yarısına tatbîk olunduğu kabul edilecek olursa; geriye kalan suçların miktarı % 15 civârında olacaktır. Bu % 15 nisbetindeki suçlar da hapis, tazmînât,

sürgün ve benzeri müteakip ta'zîr cezâsıyla cezâlandırılır. Sopa cezâsının uygulandığı suçlar, önemli ta'zîr suçlarıdır. Geriye kalan suçlara ise sopa ve süresiz hapis cezâsının dışında nasîhat, ihtâr ve tazınînât gibi cezâlar uygulanır ki, genellikle bunlar önemsiz suçlardır. Kezâ bu suçlara, hapis cezâsı da verilebilir, ancak cezâ te'cîl edilir. Netîce itibâriyle fiilen ancak toplam suç nisbeti içerisinde % 5 oranında bir suçlu grubu hapis cezâsına çarptırılır.

Hapis cezâsı verilen suçluların nisbeti bu derece azalınca; mahkûmların sayısı da elbette azalacaktır. Böylece mahkûmlar problemi ortadan kalkacaktır. Bu problemin doğurduğu ahlâkî, sıhhî dejenerasyon da yok olacaktır. Cezânın hafîf olması ve mahkûmların hapishânelerde birlikte yaşamaları netîcesinde ortaya çıkan suçların tekrârı durumu olmayacaktır.

Belirli bir süre hapis cezâsı verilebilecek pek az sayıdaki suçluların işledikleri suçlar, önemsiz olacağından bu gibi suçlulara verilecek hapis cezâsı da pek kısa süreli olacaktır. Bu ise, suçun yayılmasına ve ahlâkî dejenerasyona aslâ vesîle olmaz. Hattâ bu gibi kötülükler olsa bile bunun suçlular üzerinde büyük etkisi olmayacak, âmme emniyetini zedeleyici seviyeye çıkmayacaktır. Çünkü mahkûmların sayısı az olacak ve bu yüzden daha az tehlikeli duruma düşeceklerdir. Kaldı ki, suçlunun ikinci bir defa daha işlediği suçtan dolayı hapis cezâsı alma garantisi bulunmayacaktır. Tehlikeli suçlu durumunda olanlar için İslâm hukûku, süresiz hapis cezâsı uygular. Onların işledikleri suçun nev'i ne olursa olsun, bu hükmünü değiştiremez. Zîrâ ne kadar basit olursa olsun, bir suçlunun suçu itiyâd haline getirmesi; suç için onun istidâtlı bulunduğunu ve eski cezâların kendisini suçtan uzaklaştırmamış olduğunu gösterir.

Beşerî hukûktaki hapis cezâlarının, en büyük kusûrlarından birisi de mahkûmlardaki sorumluluk duygusunu öldürmesidir. Onlara tenbellik aşılamakta ve halkın omuzundan asalak olarak geçinmeyi öğretmektedir. Böylelikle kabadayılık yaparak tehdîd ve korkutma ile halkın malını elinden almalarına neden olmaktadır. İslâm hukûkunda bunların da çâresi vardır. Hattâ bütün bunların çâresi sopa cezâsıdır. Çünkü sopa, suçlunun kendine karşı olan değerini düşürür. Ve suçu bir daha irtikâb etmesini önler. Kezâ halkın nazarındaki değerini de düşürür. Kimse onlardan korkmaz ve kabadayılığına kulak asmaz. Böylece suçlu, halkın gözünde büyüyerek devletin sağlayacağı hâkimiyet hakkını kullanmaya kalkışmaz.

Beşerî cezâlandırma sistemindeki eksiklikleri teker teker araştırırsak, bu eksikliklerin her birisi için İslâm cezâlandırma sisteminin tatbîkinde başarılı çâreler olduğunu görürüz.

İşte, beşerî cezâlandırma sistemi... Ve işte onun saçtığı bozukluk, ahlâkî dejenerasyon ve ihlâl ettiği emniyet ve düzen. Ve işte İslâm cezâlandırma sistemi. Beşerî cezâlandırma sisteminin bozduğu her şeyi düzeltip güzelleştirecek üstünlüktedir. Beşerî cezâlandırma sisteminin İslâmî cezâlandırma sisteminden üstün olduğunu, dolayısıyla beşerî hukûkun İslâm hukûkundan üstün olduğunu söyleyecek birisi var mı? Eğer böyle birisini görürseniz, ona yüce Allah'ın şu mübârek buyruğunu hatırlatınız:

«Doğrusu gözler kör olmaz. Ancak göğüslerde olan kalbler kör olur.» (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukuku ve Beşerî Hukuk, II, s. 343 - 391).

İslâm Hukûk Sistemi ve Beşerî Hukûk

İslâm hukûk sistemi temelde beşerî hukûk sisteminden pek çok noktada ayrılır.

Beşerî hukûk, adından anlaşılacağı gibi insan elinin mahsûlüdür. İslâm hukûk sistemi ise, Allah katından gelmiştir. Her iki hukûk sistemi, onları yapanların özelliklerini aksettirir. Binâenaleyh beşerî hukûk, insan elinin mahsûlü ve yapısı olduğu için insanların eksiklikleri, âcizlikleri, zaafları, ölümlü olmaları ve ileriyi görememeleri, koydukları hukûk kurallarında da ortaya çıkar. Dolayısıyla insanlar tarafından konulan hukûkun, her zaman değişme durumu vardır. Veya sosyolojik ta'bîriyle, ilerleyen ve gelişen toplum şartlarına göre gelişip ilerlemesi gerekir. Beklenmeyen şartların ve umulmayan hallerin ortaya çıkmasıyla o da kendini yenilemek ve değiştirmek mecbûriyetini hisseder. Şu halde beşerî hukûk, her zaman eksiktir. Ve onu yapan insanoğlu mükemmellik sıfatına sahip olamayacağı, gelecekte ortaya çıkacak şartları bilemeyeceği ve ancak işâretle yetinebileceği için onun ortaya koyduğu prensibler ve hükümler de her zaman için mükemmellikten uzak bulunacaktır.

İslâm hukûkuna gelince, onu yaratan ve yapan yüce Allah'tır. Binâenaleyh İslâm hukûku yaratıcı gücün üstünlüğünü, azametini, olmuşu ve olacağı kapsayan bilgisini, ihâta kudretini temsîl eder. Bu yüzden de İslâm hukûkunu indiren, herşeyi bilen ve herşeyden haberdâr olan yüce Allah, hali ve geleceği ihâta edecek bir genişlik ve elastikiyet içerisinde göndermiştir. Çünkü Allah'ın ilmi, herşeyi çepeçevre kuşatır. Şânı yüce olan ulu Allah, bizzât koyduğu hükümlerin kat'iyyen değiştirilip tebdîl edilmemesini buyurmuştur. Nitekim Yûnus sûresinde «Allah'ın kelimeleri için değişiklik yoktur.» (Yûnus, 64) der. Zîrâ Allah'ın sözlerinin değişikliğe ve tebdîle ihtiyâcı yoktur. Zaman ne kadar değişirse değişsin, insan ne kadar gelişirse gelişsin, yurtlar ve bölgeler ne kadar teğayyür ederse etsin, Allah'ın sözleri kat'iyyen değişmez.

Biliyorum, bazı kimselerin bu söze inanmaları biraz güç olacaktır. Zîrâ onlar, herşeyden önce İslâm hukûkunun Allah katından gelme bir hüküm olduğuna inanmamaktadırlar. Benim için, bu gibi kişilerin düşüncesinin önemi yoktur. Böyle bir şeye inanmasalar da, İslâm hukûkunun saydığımız nitelikleri ve üstünlükleri hâiz olduğunu bilmeleri yeterlidir. Ben, bu noktayı gözler önüne seren delilleri göstereceğim. Bundan sonra onlar, isterlerse bu nitelikleri başka hukûk sistemlerinde de araştırırlar ve olup olmadığını incelerler. O hukûk sistemlerinin koruyucularının kimler olduğunu tedkîk edebilirler. Onların benden isteyebilecekleri tek şey; İslâm hukûkunun üstünlüğünü ve özelliklerini gösteren delilleri serdetmektir. Bunu ayrı bir başlık altında anlatacağım. Şu kadar var ki, bu kitâbın bütün bölümleri, hattâ bütün satırları bu sözlerimin delili mâhiyetindedir.

İslâm hukûkunun Allah katından indirilmiş olduğuna inananlara gelince; onlar, İslâm hukûkunda saydığımız bu özelliklerin bulunmasına inanmakta güçlük çekmeyeceklerdir. Hattâ bu noktada elle tutulur bir delil gösteremesek de, onlar için inanmak bir problem olmayacaktır. Zîrâ onların düşünce ilkeleri; kendilerinin, bu nitelikleri hâiz olan bir gerçeğe inanmalarını zarûrî kılmaktadır. Şöyle ki : Allah'ın, göklerin ve yerin yaratıcısı olduğuna inanan; güneşi, ayı ve yıldızları O'nun idâre ettiğini kabul eden; dağları, rüzgârları ve suyu O'nun insanoğlunun buyruğuna verdiğini bilen; bitkileri O'nun bitirdiğini, anaların karnındaki yavrulara O'nun şekil verdiğini, ister hayvan, ister bitki, ister cansız varlıklar olsun hepsini O'nun yarattığını ve O'nun koyduğu nizâm içerisinde hareket ettiklerini kabul eden; hiçbir şeyin O'nun buyruğunun dışına çıkmayacağını bilen ve Allah'ın eşyânın tabîatına hükmeden, onların hareketlerini tanzîm eden değişmez kanunlar koyduğunu kabul eden, bu kanunların insan tasavvurunun üzerinde bir güzelliğe ve üstünlüğe sahip olduğunu gören bir insan... Evet, bütün bunları kabul eden, benimseyen, Allah'ın herşeyi yarattığı gibi en güzel şekilde düzene soktuğunu da bilen bir mü'min gayet tabiî olarak Allah tarafından değişmez ve mükemmel bir hukûk sistemi olarak indirilen İslâm'ın ferdlerin, toplumların ve devletlerin hayatını tanzîm eden insan tasavvurunun çok üstünde mükemmel ve fevkalâde bir nizâm olduğunu görür ve buna inanır. İşte bütün bunlara inanan, ama yine de gönlünün mutmain olması için deliller görmek isteyen kimseler; birinci grubda zikrettiklerimiz gibi de aradıkları konuda ne gibi delil görmek istiyorlarsa baksınlar. Bu kitabımızın her yanında, İslâm hukûk sisteminin üstünlüğünü ortaya koyan, kalblerini ve fikirlerini itmi'nâna kavuşturan sayısız deliller bulacaklardır. Allah'ın izni, avn ü inâyeti ile...

Şurası muhakkak ki; hukûk sistemleri; toplumların, ihtiyâçlarını gidermek, işlerini tanzîm etmek üzere koydukları muvakkat kâidelerden ibârettir. O halde beşerî hukûk sistemi; toplumları geriden ta'kîb etmekte, yahut da bugün yaşanan toplumun seviyesinde bulunurken yarın onun gerisine düşmektedir. Çünkü toplum; hızlı değişimlere uğrar, ama kanunlar toplumun bu hızlı değişimine ayak uyduramazlar. Zîrâ kanunlar, belirli zamandaki şartlara göre konulmuş kâidelerdir. Toplumun durumu değiştikçe kanunlar da değişecektir. İslâm hukûk sistemine gelince; onun kâidelerini devâmlı olarak yüce Allah koymuştur. Toplumun ihtiyâçlarını telâfî etmek; hayatını tanzîm etmek üzere İslâm hukûku ile beşerî hukûk, toplumun hayatına düzen vermek için konulmuş kâideler olmaları noktasından birbiriyle müttefiktirler. Fakat İslâm hukûku beşerî hukûktan bazı noktalarda ayrılmaktadır. Şöyle ki : İslâm hukûkunun kâideleri; süreklidir, değişmeye ve tebdîle uğramaz. İşte bu özellik, mantıkî noktadan İslâm hukûkunun bazı özellikleri taşımasını gerekli kılmaktadır.

İslâm hukûkunun kâideleri; öylesine umûmî ve öylesine elastikî olmalıdır ki, zaman ne kadar geçerse geçsin, toplum ne kadar gelişirse gelişsin, ihtiyâçlar ne kadar değişip artarsa artsın, toplumun bütün ihtiyâçlarına cevâb verebilmeli ve karşılayabilmelidir.

İslâm hukûkunun kâideleri ve metinleri, öylesine üstün ve yüce olmalıdır ki; hiçbir zaman ve hiçbir asırda toplumun seviyesinden gerilerde kalmamalıdır.

Vâkıa mantığın gerekli kıldığı bu husûsiyetler, her iki cephesiyle de İslâm hukûkunda mevcûddur. Hattâ İslâm hukûkunu, diğer sistemlerden ayıran en önemli özellik de budur.

Şöyle ki; İslâm hukûkunun kâide ve metinleri, son derece elastikî olduğu gibi, son derece üstün ve yüce özelliklere sahibtir.

İslâm hukûku; kurulalı onüç yüzyıldan fazla olmuştur. Ondan sonra birçok kere sistemler değişmiş, düşünceler büyük bir gelişme kaydetmiştir. İlimler ve buluşlar, insanoğluna hayâlinden geçmeyecek şekilde yenilikler getirmişlerdir. Beşerî hukûkun yeni şartlara ve yeni durumlara uyabilmek için birçok defalar ana kâideleri değişmiştir. Öyle ki, bugün tatbîk sâhasında bulunan beşerî hukûkun temel kâideleri ile İslâm hukûkunun indiği günde tatbîk sâhasında bulunan beşerî hukûkun ana kâideleri birbiriyle tamâmen alâkasız ve ilgisiz duruma gelmiştir. Buna rağmen ve İslâm hukûku değişmemekle beraber, İslâm hukûkunun kâideleri ve metinleri; her zaman toplumun bulunduğu seviyenin üstüne çıkmış, onun ihtiyâçlarını düzenlemeyi garanti etmiş, umûmî arzularını karşılamış, huzûr ve emniyetlerini muhâfaza etmiştir.

İşte tarihin bu göz alıcı şehâdeti, İslâm hukûk sisteminin sayfalarının arasında görünmektedir. Bunun en parlak örneği, İslâm hukû-

kunun metinlerinde ve bu metinlerin dayandığı mantıkta göze çarpmaktadır. Örnek olarak Allah'ın şu mübârek sözünü alınız : «Ve onların işleri aralarında şûrâ iledir.» (Şûrâ, 38) Yahut da Hz. peygamberin şu hadîsine kulak verin : «İslâm'da ne kendine, ne de karşıdakine zarar vermek vardır.» İşte Kur'an ve hadîsten aldığımız bu iki metin, öylesine geniş ve öylesine kolaylık getiren elastikiyete sahip ki; bunun ötesinde bir genişlik ve bir elastikiyet, tasavvur bile olunamaz. Bu iki ifâde, şûrâ prensibini yerleştirmekle; insanlığın hiçbir zaman düşünmediği, aklından bile geçmeyen üstün bir seviyeye ulaşmıştır. Zîrâ insanlar, işlerini şûrâ esâsı ile hallederken ne kendilerine zarar vermelidirler, ne de başkalarına. Halbuki bugün görülen hal, hiç te böyle değildir.

İslâm hukûkunun esâs metinlerini incelediğimizde; bütün metinlerin, yukarda verdiğimiz iki örnekteki genişliğe elastikiyete ve yüceliğe sahip olduğunu görürüz. Her hangi bir metni, hiç araştırmadan hemen elimizi uzatır uzatmaz aldığımızda, bu özellikleri görmemiz gâyet rahatlıkla mümkündür. Zîrâ İslâm hukûk sisteminin bütün metinleri, bizim verdiğimiz örneklere uymaktadır. Bunun için okuyucuya bir fikir vermek üzere bir başka örneği ele almakla yetineceğiz. Meselâ, yüce Allah buyuruyor ki : «Rabbının yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.» (Nahl, 125). Bu ifâde öylesine geniş ve öylesine elastikiyet ifâde etmektedir ki; onun koyduğu prensibten daha üstününü bilmek ve tanımak, henüz mümkün olmamıştır. Dâvâ adamları için dâvâlarını yayarken hikmet, güzel öğüt ve en güzel şekilde tartışma metodundan daha güzel bir metod olduğunu tasavvur edemiyoruz.

Okuyucu yüce Allah'ın şu mübârek ifâdelerine de bakınca aynı özellikleri görür : «Bir kimse bir başkasının yükünü yüklenmez.» (Fâtır, 18).

«Allah bir kişiye ancak götürebileceği kadarını yükler.» (Bakara, 286).

«Muhakkak ki Allah; adâleti ve ihsânı, akrabâlara vermeyi emreder. Aşırılıklardan, kötülüklerden ve azgınlıklardan nehyeder.» (Nahl, 90).

«Şüphesiz ki Allah, size, emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder.» (Nisâ, 58).

«Ey îmân edenler; Allah için adâleti gözeten şâhidler olun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adâletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun; bu, takvâya daha yakındır. Allah'dan korkun, çünkü Allah işlediklerinizden haberdârdır.» (Mâide, 8).

«Ey îmân edenler; kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine

de olsa Allah için şâhid olarak adâleti gözetin. İster zengin, ister fakîr olsun Allah onlara daha yakındır. Adâletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden muhakkak haberdârdır.» (Nisâ, 135).

Okuyucu dilerse, bu ve benzeri metinlere bakarak İslâm hukûk sisteminin ne derece genel, ne derece elastikî olduğunu görür. Ve bu hükümlerin getirdiği prensiblerin ne derece üstün bir seviyeye ulaştığını farkeder.

Beşerî hukûku meydana getiren toplumdur. Toplum; ona kendi rengini, âdet ve geleneklerinin, tarih ve düşüncesinin damgasını vurur. Beşerî hukûkda esâs; toplumun işlerini tanzîm etmektir. Yoksa hukûk topluma yön vermez. Binâenaleyh hukûk, toplumun gerisinde ve onun gelişmesini arkadan ta'kîb eder. Çünkü hukûk, toplumun meydana getirdiği bir vâkıadır, yoksa toplum hukûk tarafından meydana getirilen bir vâkıa değildir.

Beşerî hukûkda esâs bu olmakla beraber, günümüzüde bu esâs değişmiş gibidir. Özellikle birinci cihan harbinden sonra bu kâide değişmektedir. Çünkü birinci dünya harbinden sonra devletler, yeni yeni düşünceler etrafında toplanmışlar, yeni yeni sistemler kurmuşlar ve bunları toplumun yönetiminde kullanmak üzere belirli hedeflere ma'tûf olarak kanunlar yapmaya başlamışlardır. Çağdaş hukûk, belirli gâyelerin tatbîki için kullanılmaktadır. Hukûku, kendi ideolojisi için bir vâsıta olarak kullanan devletlerin başında komünist Rusya gelir. Onu, faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı ta'kîb eder... Bunları müteâkiben diğer devletler de aynı yolu tutmuşlardır. Bugün hukûkun hedefi; toplumu, yönetenlerin toplum faydasına olduğunu kabul ettikleri belirli yönlere ve hedeflere doğru sevketmektir.

İslâm hukûk sistemine gelince; biliyoruz ki İslâm hukûku, toplum tarafından meydana getirilen bir vâkıa değildir. İslâm hukûku, beşerî hukûkta olduğu gibi, toplumun gelişmesinin ve karşılıklı ilişkisinin sonucu olarak doğmamıştır. Aksine, herşeyi en güzel şekilde yaratan ve şekil veren Allah tarafından yapılmış ve meydana getirilmiştir.

İslâm hukûku toplum tarafından meydana getirilmediği, tersine toplum, İslâm hukûk sisteminin isteğine uygun olarak ortaya çıkarılan bir realite durumunda bulunduğu için, İslâm hukûkunda ana maksad; yalnızca toplumda meydana gelen olayları ta'kîb etmek değildir. Halbuki beşerî hukûkta asıl gâye budur. Öyleyse, İslâm hukûkunda aslolan nedir? İslâm hukûkunda aslolan, herşeyden önce iyi ve faydalı ferdler ve toplumlar meydana getirip ideal bir dünyada örnek bir devlet kurmaktır. İşte bunun için İslâm hukûk sisteminin ana metinleri, daha ilk indiği günden itibâren yeryüzündeki insanların seviyelerinden çok üstün ve yükseklerde bulunan hükümler ve metinler getirmiştir. Bu hü-

kümler, o günkü insanların seviyelerinden çok yücelerdedir. İslâm hukûku öylesine üstün prensibler ve nazariyeler getirmiştir ki; İslâm dışı dünyada onu bilmek ve bulmak imkânı uzun asırlar boyunca mümkün olmamıştır. Bugün bile modern dünyanın elde edemediği veya öğrenemediği birçok esâslar onda mevcûd bulunmaktadır. İşte bu sebeble yüce Allah, İslâm hukûkunu; insanları fazîletlere ve tâata yöneltmek, yüceliğe ve tekâmüle götürmek üzere bir kemâl örneği olarak peygamberine inzâl buyurmuştur. Onlar peygambere uyarak, üstün nizâmın seviyesine ulaşırlar veya yaklaşırlar. İşte ilâhî nizâm, Alîm ve Habîr olan yüce Allah'ın istediğini böylece gerçekleştirmiştir. İslâm risâleti; fonksiyonunu en güzel şekilde edâ etmiş ve kısa bir zamanda deve çobanlarını dünyanın hâkimi, bilgisiz bedevîleri insanların rehberi ve önderi durumuna yükseltmiştir.

İslâm hukûku; uzun müddet görevini başarıyla îfâ etmiş, müslümanlar ona sarıldıkları ve hükmünü yerine getirdikleri sürece onları yüceliklere, mükemmelliklere eriştirmiştir. İlk müslümanlar bu hukûk sistemine sarıldıklarında, onunla amel etmeye başladıklarında güçsüz birer azınlık durumundaydılar. İnsanların kendilerini ezmesinden korkuyorlardı. Ama, yirmi sene gibi kısa bir süre içerisinde hemen cihânın efendisi, insanlığın önderleri durumuna geliverdiler. Artık yeryüzünde onların sesinden başka bir ses duyulmaz oldu. Onların sözünden başka bir söz geçmez oldu. İşte, mucizeyi andıran bu fevkalâde hale erişmelerini sağlayan unsur; sadece İslâm ve Allah'ın onlara öğrettiği ilâhî prensiblerdi. Yüce Allah onları terbiye etmiş, rûhlarını yumuşatmış, onlara şeref ve üstünlük duygusu vermiş ve tâm bir müsâvât içerisinde mutlak adâleti uygulamalarını sağlamış, iyilik ve takvâ esâsına dayanmalarını emretmişti. Azgınlığı, günâhı ve kötülüğü yasaklamış, kafalarını ve rûhlarını cehâletlerin ve şehvetlerin yakıcı alevlerinden kurtararak hür olmalarını sağlamış ve yeryüzünde insanlara ma'rûfu emreden, münkeri yasaklayan Allah'a inanan bir kitle olarak çıkarıldıklarını kabul ettirip milletlerin en hayırlısı olduklarına inandırmıştı.

İşte Allah'ın hükmüne uydukları sürece, müslümanların durumları böyleydi. Ama, ne zaman ki Allah'ın hükmünü bıraktılar, ihmâl ettiler, ona ters bakmaya başladılar, o zaman gelişmeleri de duruverdi. İlerlemeleri, birden geriye döndü. Müslüman olmazdan önceki karanlıklar dolu cehâlet âlemine daldılar. Yeniden güçsüzler safında yer aldılar. Başkaları tarafından köleleştirildiler. Kendilerine yapılan hücûmlara karşı duramadılar, zulme engel olamadılar.

İşte müslümanlar, bu kötü durumdayken baktılar ki Avrupa ilerliyor. Bir takım müslümanların gözünde avrupalıların ilerlemesi, onların bağlı bulundukları sistemden ve uyguladıkları hukûktan kaynaklandığı zannı ve vehmini uyandırdı. Bunun üzerine başladılar avrupa sis-

temlerini kendi memleketlerine nakletmeye, batılı bir örgüyü işlemeye. Bu ise onların sapıklığına sapıklık katmaktan, felâketlerine felâket eklemekten, zaaflarına zaaf ilâve etmekten başka bir işe yaramadı. Hattâ müslümanları bölük bölük, fırka fırka ayırdı. Her fırka kendisinin haklı olduğunu söylüyordu ve her grup kendi gidişinden memnûndu. Araları açıktı. Dıştan bakıldığında, onların bir olduğu sanılırdı ama kalbleri paramparçaydı. (.....)

Doğrusunu söylemek gerekirse, İslâm tarihi bunun apaçık delilidir. Kafası ve gözü olanlar için ibret alınacak bir gerçektir. İslâm'ın müslümanları nasıl yoktan var ettiğini, milletlerin üzerinde üstün bir millet durumuna getirdiğini, ileriye, daha ileriye sevkettiğini, dünya devletlerinin üzerine hâkim kıldığını açık delilleriyle görürler. Kezâ müslümanların hayât ve terakkîlerinin, İslâm'ın emirlerinin tatbîkine dayalı olduğunu kesin delilleriyle müşâhede ederler. Çünkü müslümanlar, İslâm'ın eseridirler. Onların varlığı, İslâm nizâmının mevcûdiyetine bağlıdır. Hâkimiyetleri ise onun hâkimiyetine...

Bu paragrafı bitirip diğer bölümlere geçmeden önce okuyucularımı uyarmak isterim. Beşerî hukûk, son zamanlarda başlangıçtaki tavrını bırakarak topluma yön verici esâslar halini alınca, bu noktada İslâm hukûkunun prensiblerini taklîd etmiştir. Çünkü İslâm hukûk sisteminde esâs, hukûkun toplumu meydana getirmesi, ona yön vermesi ve tanzîm etmesidir. İşte modern hukûk da, son zamanlardaki tavrıyla İslâm hukûkunun başlangıçta yaptığı husûsu taklîd etmiş ve onun tâm onüç yüzyıl gerisinde kaldığını ortaya koymuştur. Şu halde kanun adamlarının söylediklerine göre; onların, yeni bir devreye vararak yeni bir nazariye ortaya koymuş olma iddiâları tamâmen yanlıştır, biz onlara bunu söyledikleri zaman şu cevâbı veririz : Siz İslâm hukûkunun onüç yüzyıl gerisinden onun peşini ta'kîb etmektesiniz.

İslâm Hukûk Sisteminin Özellikleri

İslâm hukûk sistemi ile beşerî hukûk sistemi arasındaki temel ayrılıkları açıkladıktan sonra, İslâm hukûk sistemini, modern hukûk sisteminden ayıran mümeyyiz vasıfların en önemlilerini de açıklayabiliriz. Şöyle ki : Beşerî hukûk sisteminde İslâm hukûk sistemine muhâlif olan husûslar; aynı zamanda İslâm hukûk sistemini beşerî hukûk sisteminden ayıran farklılıklardır. Öyleyse bu iki hukûk sistemi arasında bulunan farklılıktan hareket ederek İslâm hukûk sisteminin, beşerî hukûk siteminden üç ana unsur itibârıyla ayrı ve üstün olduğunu söyleyebiliriz :

İslâm hukûk sistemi, beşerî hukûk sisteminden mükemmelliği ile ayrılır. Yani İslâm hukûk sistemi; bir hukûk sisteminin gerekli kıldığı

bütün prensibleri, kâideleri, nazariyeleri en üstün şekliyle ihtivâ etmektedir. Toplumun gerek bugünkü ve gerekse yarınki ihtiyâçlarını karşılayacak prensib ve nazariyeler, tümüyle onda mevcûddur.

İslâm hukûk sistemi, beşerî hukûk sisteminden koyduğu kâide ve prensiblerin toplumun içinde bulunduğu seviyeden daha üstün olmasıyla temâyüz eder. Yani İslâm hukûk sisteminde; toplumun seviyesi ne kadar yükselirse yükselsin, öyle yüce prensibler ve nazariyeler vardır ki; o, her zaman toplumun seviyesinden daha yükseklerde bulunmaktadır.

İslâm hukûk sistemi, beşerî hukûk sistemlerinden süreklilik yönüyle de ayrılır. Yani İslâm hukûk sistemi, değişmez ve sâbit esâslara sahiptir. Hükümleri, ta'dîl ve tebdîl kabul etmez. Zâman ne kadar ilerlerse ilerlesin, yıllar ne kadar geçerse geçsin, İslâm hukûk sistemi her zamanın ve her yerin hâkimi olma selâhiyetini muhâfaza eder.

İşte İslâm hukûk sisteminin ana öezllikleri. Bu özellikler ne kadar çok olursa olsun, hepsinin gelip dayandığı biricik ana esâs bulunmaktadır. Ki diğerleri, bu ana esâsın birer dalı mâhiyetindedir. Şöyle ki : İslâm hukûku Allah tarafından gelmiş, ilâhî san'atın eseridir. Zâten Allah katından gelmemiş olsa, yaratıcının san'atının ifâdesi olan mükemmellik, süreklilik ve üstünlük gibi husûsiyetlere sahip bulunması mümkün olmazdı. Yaratıkların san'atının nümûnesi olan eserlerdeki eksiklikler onda göze çarpardı.

Biz İslâm hukûk sisteminin mükemmellik, yücelik ve süreklilik itibâriyle de, beşerî hukûk sisteminden temâyüz ettiğini ve farklı bir hüviyete sahip bulunduğunu belirttik. Öyleyse bu özelliklerin mâhiyetini, delilleriyle ortaya sermemiz gerekir. Okuyucu ilerdeki satırlarda bu özelliklerin İslâm hukûk sisteminin her nazariyesinde, her prensibinde ve her kâidesinde fazlasıyla mevcûd olduğunu görecektir. Biz ise, burada beşerî hukûk sisteminin ancak son zamanlarda farkına vardığı veya henüz farkına varmadığı birçok teori ve prensiblerinden söz edeceğiz. Okuyucu görecektir ki; bu özellikler, bu kitabda ele aldığımız konuların hepsinde fazlasıyla mevcûddur. Şu halde bu özelliklerin varlığının ve çokluğunun delili; yalanlanması mümkün olmayan bir gerçek, bir vâkıadır. Vâkıanın mantığı, başka bir delile veya istidlâle gerek duyurmaz.

I — Eşitlik İlkesi

İslâm, ilk inmeye başladığı günden beri eşitlik prensibini sarih bir şekilde vaz'etmekle kalmayıp aynı zamanda bir farîze olarak kabul etmiştir. Şu âyet-i kerîme ile Kur'an en güzel şekilde eşitlik prensibini koymaktadır : «Ey insanlar, gerçekten Biz sizi bir erkekle bir dişiden ya-

rattık. Sizi bölük bölük, kabîle kabîle kıldık ki, üstünlüğün takvâda olduğunu bilesiniz.» (Hucurât, 13). Peygamberimiz de hadîs-i şerîf'lerinde şöyle buyuruyorlar : İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler. Takvâdan başka arabın aceme üstünlüğü yoktur. Diğer bir hadîs-i şerîf'te ise: Gerçekten Allah, İslâm ile birlikte cehâlet devrinden kalma kabîle gurûrunu, atalarla övünmeyi kaldırmıştır. Çünkü bütün insanlar, Âdem' dendir. Âdem ise topraktandır. İnsanlar arasında yücelik takvâ iledir, buyurmuştu.

Bu sarîh hükümlerden de anlaşılacağı gibi İslâm; kayıtsız bir eşitlik hakkı tanımıştır. Bu eşitliğin hudûdu, bütün insanları içine alır. Hiç bir ferdin diğer bir ferde, hiç bir cemiyetin diğer bir cemiyete, hiç bir cinsin diğer bir cinse, hiç bir beyazın siyaha, hiç bir efendinin köleye, hiç bir hâkimin mahkûma —takvâdan başka— mutlak şekilde üstünlüğü yoktur. İşte Allah'ın kitâbı açıkça beyân ediyor ki; insanların aslı birdir. Bir erkekle bir dişiden yaratılmışlardır. Asılları bir olunca aralarında üstünlük de yoktur. Sadece takvâ ve eşitlik vardır.

Eşitlik mefhûmunu cihâna ilk olarak getiren peygamber, öyle bir cemiyette yaşıyordu ki, o cemiyetin hayatının esâsını, ana umdesini üstünlük duygusu, şereflilik mefhûmu teşkîl ediyordu. O insanlar mallarıyla, mevkileriyle, renkleriyle, ırklarıyla övünüyorlardı. Atalarıyla, dedeleriyle, kabîleleriyle, cinsleriyle üstünlük iddiâ ediyorlardı. Böyle bir cemiyetin sosyal yaşayışı, eşitlik mefhûmunu kavrayacak derecede değildi. İslâm, cemiyetin seviyesinden üstün bir nizâm ve toplumu terakkî ettiren bir sistem olduğunu böyle bir prensibi vaz'etmekle göstermiştir. Şüphesiz ki, zaman ve mekân ne kadar değişirse değişsin, Allah'ın indirdiği hükümler bütün zaman ve mekânı kuşatacak umûmiyete sahiptir. Allah'ın sisteminin bu umûmiyete sahip oluşu; onun değişiklik kabul etmez bir sistem olmasındandır. İslâm'ın ortaya koyduğu eşitlik prensibini, insanların yaptıkları sistemler ancak onüç asır sonra anlayabilmişlerdir. Onsekizinci asrın sonlarıyla ondokuzuncu asrın başlarında tatbîk etmeye başladıkları eşitlik, kendi malları olmayıp Allah'ın koyduğu hükümlerden başka bir şey değildir. İlerde anlatacağımız gibi, insanların yaptıkları sistemlerin eşitlik tatbîkatı İslâm'a nisbetle gâyet dar bir kitleye tahsîs edilmiştir.

İslâm hukûkunda umûmî bir kâide vardır : Erkek ve kadın vazîfeleri ve hukûkları bakımından müsâvîdirler. Kadın da erkek gibi eşit haklara sahiptir. Kadının erkek üzerindeki haklarının karşılığında erkeğe de bir takım vazîfeler düşmektedir. Yine bunun gibi erkeğin, kadın üzerindeki haklarının karşılığında kadının üzerine bir takım haklar terettüb etmektedir. Allah buyuruyor : «Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da onlar üzerinde hakları vardır.» (Bakara, 228).

Fakat âlemlerin yaratıcısı; bu umûmî prensibi ile birlikte bünye ve

rûh yapısı itibâriyle kadınlardan ayrı olarak erkeklere bir takım husûsiyetler vermiştir. «Erkekler, onlar üzerinde daha üstün bir dereceye mâliktirler.» (Bakara, 228). Diğer bir âyet-i kerîme'de de Allah, bu husûsiyetin hudûdunu şu şekilde açıklar : «Erkekler, kadınlar üzerinde hâkimdirler; o sebeble ki, Allah kimini kiminden üstün kılmıştır.» (Nisâ, 34). Âyetten açıkça anlaşıldığı gibi üstünlük, âile reîsliği mükellefiyetinden dolayıdır.

İslâm hukûkuna göre âilenin geçimini te'mîn etmek, çocukları yetiştirmek mükellefiyeti erkeğe âittir. Tabiî ki, bunca mes'ûliyeti taşıyan birisinin evin reîsi olması, âile içinde onun hâkim olması gerekir. Zîrâ bu mes'ûliyet, hâkimiyeti îcâb ettirir. Allah'ın erkeklere bahşettiği üstünlük, mes'ûliyetlerinin gereğidir. İslâm hukûkunda umûmî kâidelerden biri de şudur : Hâkimiyyet, mes'ûliyet karşılığıdır. Devlet Reîsine tanınan hâkimiyyet ağır mes'ûliyetin mukâbilidir. Aynı mevzûdaki bir hadîs-i şerîf'te Rasûlullah buyururlar ki : Hepiniz çobansınız. Hepiniz idâre ettiklerinizden mes'ûlsünüz. İmâm (Devlet reîsi) bir çobandır o idâre ettiklerinden mes'ûldür. Erkek, evinin çobanıdır o da maiyyetindekilerden mes'ûldür. Kadın kocasının, evinin çobanıdır. O da evinin idâresinden mes'ûldür.

Herne kadar müşterek işlerde erkeğe üstünlük tanınmışsa da, husûsî işlerde böyle bir ayırım yoktur. Meselâ kadın mülkiyet sahibi olur, mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilir. Gerek babası, gerekse kocası onun ferdî mülkiyetine karışamaz.

Görüldüğü gibi ondört asır önce her sâhada İslâm'ın tahakkuk ettirdiği eşitliği, günümüzün medenî âlemi henüz tahakkuk ettirememiştir. İslâm hukûkunu bu prensibi vaz'etmeğe sevkeden âmil; cemiyetten neş'et eden zarûrî ihtiyâçlar olmayıp onun bizâtihî kendi varlığındaki ulviyyet ve kemâldir. Kadınla erkek arasındaki eşitliği, medenî denilen âlem bütün ifrât ve tefrîtleriyle ancak XVIII. asırda kabul etmeğe başladığını bildiğimize göre, İslâm'ın ne kadar büyük ve âlemşümûl bir nizâm olduğunu anlayabiliriz.

II — Hürriyet İlkesi

İslâm'ın insanlığa sunduğu yeniliklerin en büyüklerinden birisi de şüphesiz ki, hürriyet prensibidir. Şerîat-ı İlâhî, en ideal şekliyle birlikte düşünme, inanma, konuşma hürriyetini bahşeden biricik nizâmdır. Şimdi biz hürriyetin bu üç dalı üzerinde ayrı ayrı duralım.

İslâm ilk inmeye başladığı gün; insan aklını evhâm ve hurâfelerin, taklîd ve an'anelerin o iğrenç karanlığından kurtarıp ona serbest düşünme hürriyetini sunmuş, aklın kabul etmediği her şeyi hudûd dışına atmıştır. İslâm; her konuda iyice düşünmeyi, akıl ve mantık ölçülerine

vurmayı, aklın kabul etmediği şeyi yapmamayı emreder. İslâm'ın daveti hadd-i zâtında akıl esâsına dayanır. Kur'an, Allah'ın varlığını isbât için akla hitâb eder. Rasûlullah, Kitâbullah'a îmân mevzûunda yine akla hitâb eder. İnsanları kendi hayatları, yaratılışları, yerlerin göklerin yaratılışı mevzûunda tefekküre, düşünmeye çağırır. Düşünce hürriyetini, akıl ve mantığı çalıştırmayı emreden Kur'an âyetleri pek çoktur. İşte bir kaç tanesi :

«Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar şeyleri denizde akıtıp taşıyan gemilerde, Allah'ın yukardan indirip yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, deprenen her hayvanı orada üretip yaymasında, göklerle yer arasında boyun eğmiş olan rüzgârları ve bulutları evirip çevirmesinde düşünen bir kavim için nice âyetler vardır. (Bakara, 164).

«Nefisleri hakkında olsun iyice düşünmediler mi? Allah; o gökleri, o yeri ve ikisinin arasında bulunan şeyleri, muayyen bir va'denin kazâsına sebep olmaktan başka bir hikmetle yaratmamıştır. Hakîkat insanlardan çoğu, Rablarına kavuşmayı cidden inkâr edicilerdir.» (Rûm, 8).

«Deki : Bakınız yerde ve göklerde ne var?» (Yûnus, 101)

«İnsanoğlu, neden yaratıldığına bir baksın.» (Târık, 5).

«Bakmıyor musunuz ki, develer nasıl yaratılmış, gökler nasıl yükseltilmiş, dağlar nasıl dikilmiş, yer nasıl serilmiş?» (Ğâşiye, 17 - 20).

«Kalbi olanlar, yahutta kulağını dikenler için bunda ibret vardır.» (Kâf, 37).

«Ancak akıl sahipleri olanlar düşünür.» (Âl-i İmrân, 7).

Kur'an, aynı zamanda aklı geriye itip düşünmeyi bir kenara atıp başkalarını şuûrsuzca taklîd etmeyi, evhâm ve hurâfelere inanmayı, akıl ve mantık ölçülerine vurmadan eski âdet ve an'anelere sarılmayı kınar. Ve bu şekilde olan kimseleri, hayvan gibi hattâ hayvandan da aşağı kabul eder. Zîrâ hayvanlar düşünmeden, aklî muhâkeme yürütmeden sevk-i tabiî ile hareket ederler. İnsanla hayvanı birbirinden ayıran yegâne özellik düşünme hâssasıdır. Eğer insanoğlunun aklını alıp fikrini yok edecek olursak, hayvanla hiç bir farkı kalmaz. Artık o, hayvandan da aşağı bir mahlûktur. Bunu ifâde eden pek çok âyet vardır :

«Onlara, Allah'ın indirdiklerine uyunuz, dendiği zaman; biz atalarımızdan alışageldiğimiz şeylere uyarız, derler. Her ne kadar ataları bir şey düşünmez, doğru yolu bilmez de olsalar.» (Bakara, 170).

«Onlar yeryüzünde gezmezler mi ki, kulaklarıyla duyup akıllarıyla düşünsünler. Gerçekten, sadece gözler kör olmaz. Ancak göğüslerdeki kalbler kör olur.» (Hacc, 46).

«Hakîkaten Biz, akılları olup da anlamayan, gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen cinn ve insanlardan bir çoğunu cehen-

neme doldurduk. Onlar, hayvan gibidirler. Hattâ ondan da aşağıdırlar. Onlar gâfillerin ta kendisidirler.» (A'râf, 179).

İnsanoğlu her konuda düşünmelidir. Ve akıl, mantık dışı hareketlerden sakınmalıdır. Şerîat dışı bile olsa insan; düşündüğünden mes'ûl değildir. Zîrâ şerîat insanoğlunu, kafasından geçen şeylerden dolayı muâhaze etmez; ancak bu düşündüklerini fiiliyâta döktüğü zaman muâhaze eder. Efendimiz buyuruyorlar :

Allah benim ümmetimin zihninden geçen vesveselerden, aklından geçen düşüncelerden dolayı fiiliyât haline dökmedikleri, etrafındakilere söylemedikleri takdîrde her şeyden vaz geçmiştir.

İslâm, insanlara inanma hürriyetini veren ve bu hürriyeti en son haddine kadar himâye altına alan yegâne dünya nizâmıdır. İslâm şerîatına göre her insan, dilediği inancı seçmekte serbesttir.

Hiçbir kimsenin; başkasının inancına karışmaya, inandırmaya zorlamaya, inancını gizlettirmeye hakkı yoktur. Şerîat-ı İlâhî, bu inanma hürriyetini sadece nazarî olarak vermemiştir. Onu pratik olarak bir takım garantiler altına almıştır.

İslâm; insanların dilediği inancı seçmelerine veya bırakmalarına, inançlarına göre amel etmelerine veya etmemelerine başkalarının karışmasını yasakladığı gibi, diğerlerinin hakkına hürmet etmeyi de emreder. Kim, birisinin i'tikâdına karşı gelirse; onu iyilikle iknâ' etmek, inandığı şeyin hatâlı olduğunu kendisine anlatmak gerekir. Kabul ederse; inancını değiştirmeye iknâ' olursa, herhangi bir beis olmadığı gibi, kabul etmediği takdîrde ona baskı yaparak, inancını değiştirmesi için tesîr ederek zorluk göstermek doğru değildir. Zıt akîde sahibi olan kimsenin, muhâlifinin hatâsını açıklaması, doğru yolu göstermesi onun için yeter bir vazîfedir. O gerekeni yapmış, muhâlifini sırât-ı müstakîm'e çağırmıştır. Bundan sonra mes'ûliyet, kabul etmeyenindir. Cenâb-ı Hak buyuruyor :

«Dinde zorlama yoktur. Doğru yol eğri yoldan ayrılmıştır.» (Bakara, 256).

«Eğer Rabbın dileseydi, yerde bulunanların hepsi de îmân ederdi. Yoksa sen insanları îmân etmeleri için zorluyor musun?» (Yûnus, 99).

«Sen onlara hatırlat. Sen ancak hatırlatıcısın. Onlara baskı yapıcı değilsin.» (Ğâşiye, 21 - 22).

«Peygamberin üzerinde açıkça tebliğden başka bir şey yoktur.» (Nûr, 54).

İslâm, inanç sahibinin kendisini, inancını korumaya zorlar. Eğer koruyamazsa, inancına hürmet edilmeyen bu beldeden hicret edip i'tikâdına saygı gösterilen başka beldeye göç etmesini emreder. Hicret etmeye gücü yettiği zaman, o beldeden göç etmezse; başkalarının zulmünden önce o, kendi nefsine zulmetmiş olur. Fakat göç etmeye gücü yet-

mezse; Allah insanlara, tâkatından fazlasını yüklemez. İşte Kur'an, açıkça beyân ediyor : «Nefislerine zulmettikleri halde; canlarını aldıkları kimselere, melekler şöyle derler : Ne işte idiniz? onlar; biz yerde zayıf kimselerdendik, hicret etmekten âcizdik, derler. Melekler : Allah'ın arzı geniş değil mi idi? Siz de oraya hicret edeydiniz, derler. İşte onların yeri cehennemdir. O ne kötü bir dönüş yeridir.» (Nisâ, 97).

İslâm, müslüman olsun veya olmasın bütün insanlara tanıdığı inanç hürriyetiyle yüceliğin zirvesine ulaşmıştır. Bu hürriyeti, İslâm ülkelerinde yaşayan gayr-ı müslimlere tâm olarak vermesiyle de, üstün bir nizâm olduğunu göstermiştir. Hangi İslâm ülkesi olursa olsun, gayr-i müslimler din, i'tikâd ve mezheblerini ilân edip hiç bir zorlukla karşılaşmadan dinî tedrîsâtını, ma'bed ve mektebini ikâme edebilir. Birçok İslâm ülkelerinde yaşayan yahûdîler, açıktan açığa ve resmî yollarla inançlarında serbest oldukları gibi, ma'bedlerini inşâ edip kendi dinî bilgilerini öğreten mektepler açıp i'tikâdlarını tanıtan kitaplar neşretmektedirler. Yığınlarca mezhebler curcunası içinde boğulan Hıristiyanlar da, aynı haklara sahib olmuşlardır. Her mezhebin özel kiliseleri, okulları olduğu gibi açıktan açığa dinî âyinlerini icrâ etmekte, serbestçe kitap neşriyatı yapmaktadırlar.

İslâm; her ferde konuşma hürriyetini verdiği gibi umûmun menfaatlarına, cemiyet nizâmına, ahlâkî konulara dâir söz söylemeyi de her mü'mine farz kılmıştır. İşte Allah'ın âyeti :

«İçinizde insanları hayra davet eden, ma'rûfu emredip münkeri nehyeden bir topluluk bulunsun.» (Âl-i İmrân, 104).

«Onlar ki, yeryüzüne yerleştirirsek, namazlarını kılıp zekâtlarını verirler, ma'rûfu emredip, münkeri nehyederler.» (Hacc, 41).

İşte Rasûlullah'ın buyruğu :

Sizden biriniz, bir kötülüğü görürse onu eliyle değiştirsin, gücü yetmezse diliyle değiştirsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin. Bu se îmânın en zayıfıdır.

Cihâdın en büyüğü, zâlim bir hükümdâra karşı söylenilen hak sözdür.

Din; nasîhattan ibârettir. Kimin için ya Rasûlullah, dediler. Allah, Rasûlü ve müslümanların hepsi içindir, buyurdular.

Şehîdlerin en büyüğü; Abdülmuttalib oğlu Hamzâ'dır. Bir de zâlim hükümdâra karşı gelip öldürülen kimsedir.

Herkesin; inandığı şeyin doğru olduğunu söylemesi, kalemi ve lisânı ile inancını müdâfaa etmesi normal bir hak olduğuna göre, diğer hürriyetlerde olduğu gibi konuşma hürriyeti de başıboş değildir. Konuşma hürriyetinin de bir sınırı olmalıdır. Konuşma, umûmî âdâba aykırı, içtimâî ahlâka mugâyir, şerîatın hükümlerine muhâlif olmamalıdır. İslâm

hukûku, ilk gününden beri konuşma hürriyetine gereken titizliği göstermiş, sû-i isti'mâlini de bertaraf etmiştir. İlk olarak Allah'ın Rasûlü, bunu kendisinde tatbîk etmiştir. «Muhakkak ki sen, yüce bir ahlâk üzeresin.» (Kalem, 4). Allah, rasûlüne; insanlara emirlerini teblîğ etmesini, bütün insanlığı îmâna çağırmasını, putçuları, yalancıları deliller getirerek, akıllarına ve kalblerine hitâb ederek davet etmesini emretmiştir. Fakat Allah, rasûlüne bile konuşma hürriyetini mutlak şekilde vermemiş, ancak davetine uyanları uyarıp teşvîk etmesini bildirmiş, hak yola davet esnâsında hikmete, güzel öğüde, en iyi şekilde mücâdele etmeye, câhillerden sakınmaya, kötü söz söylememeye, Allah'tan başkasının davetine uyanlara sövmemeye teşvîk etmiş ve prensib olarak hakka dayanmasını, buyurmuştur. Rasûlüne çizdiği konuşma hürriyetinin hudûdları ile birlikte, bize de konuşma hürriyetinin başıboş olmadığını, bir takım kayıdlarla sınırlı olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz ki şerîatın söz hürriyetini bir takım sınırlarla tahdîd etmesi; ferdlerin, cemiyetlerin ilerlemesi, topluluklar arasında sevgi ve hürmet duygularının yayılması, ülü'l-Emr olan kimselerin hak yolda yürümeleri için mühim vazîfeler icrâ etmiştir. Ancak bu şekilde şahsî ve millî isteklerin üzerinde ebedî bir yardımlaşma duygusu geliştirilebilir. Bugünkü dünyanın, yana yana arayıp bulamadığı şey de bunlar değil midir? Söz hürriyeti mevzûundaki salâhiyetli teşrî' organları, kanun adamları uzun tecrübeden sonra iki ayrı fikir ileri sürmektedirler. Bir kısmı söz hürriyetini, umûmî cemiyet nizâmını rencîde edici olmadıktan sonra, kayıtsız şartsız kabul etmektedir. Bunlara göre mevzû-u bahs olan, âmme nizâmıdır. Ahlâkî mevzûları nazar-ı itibâra almazlar. Bu görüşü fiiliyât sâhasına koyduğumuzda, ortaya kin, fesâd, tefrika, ahlâksızlık, istikrârsızlık gibi buhrân ve isyânlardan başka bir şey çıkmaz. İdârecilerin diğer bir kısmı, hâkim kitlenin hayat görüşüne aykırı olan her çeşit söz hürriyetini sınırlama fikrini savunmaktadırlar. Bunların görüşünü de fiiliyâta döktüğümüzde, netîcede hür görüşlerin baskı altına alınması, ileri fikirlerin cemiyetten uzaklaşması ile istibdâd dediğimiz zulüm ve isyân hareketleri başlar. İslâm'ın bu konudaki görüşü, her iki fikrin sentezinden başka bir şey değildir. O, başıboş söz hürriyeti tanımadığı gibi, zulmün dipçiği altında kısıtlanan bir hürriyet de tanımaz. İslâm'ın esâs prensibi, bizâtihî söz hürriyetidir. Bu hürriyet ancak ahlâkî, içtimâî, dinî hudûdlar dışına çıktığı zaman kısıtlanabilir. Zâten söz hürriyetinin verilmesinin ana sebebi de ahlâkî, içtimâî ve dinî duyguları korumak değil midir? Bunları muhâfaza ise, verilen hürriyeti azçok kısıtlama ile mümkün olabilir.

Görüldüğü gibi İslâm; yalan söylememek, iftirâ etmemek, küfretmemek, başkasının şeref ve haysiyetini rencîde etmemek, diğer kimselere düşmanca tavırlar takınmamak kaydıyla herkese dilediği gibi ko-

nuşma hakkını vermiştir. Bu şartlar dâhilinde kişi kendi görüşüne hikmet, güzel öğüt ile insanları davet edebileceği gibi, kötü söz söylememek, kötülüğe baş vurmamak, câhillerden sakınmak şartıyla en güzel şekilde mücâdele edebilir. Böyle bir şeyi yapan kimse; insanlar tarafından hürmetle dinlenip görüşleri takdîr edileceği gibi, aynı zamanda herkesle de iyi geçinebilir.

«Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir.» (A'râf, 199).

«Rahmân'ın kulları onlardır ki yeryüzünde vakar ve tevâzu' ile yürürler, cahiller kendilerine laf attıkları zaman «Selâm» derler.» (Furkân, 63).

«Müşriklerin Allah'tan başka taptıkları putlara sövmeyin ki, onlar da cehâletle tecâvüz ederek Allah'a sövmesinler.» (En'âm, 108).

«Allah, kötü sözün açıklanıp söylenmesini sevmez. Ancak, zulme uğrayanlar müstesnâdır. Allah Semî'dir, Alîm'dir.» (Nisâ, 148).

«Düşmanlıkta ileri gidenler mütsesnâ olmak üzere Yahûdî, ve Hıristiyanlarla en güzel şekilde mücâdele edin. Düşmanlıkta ileri gidenlerle ise savaşın. Bir de deyin ki : Biz hem bize indirilene, hem de size indirilip de elinizle bozmuş olduğunuz kitâbın aslına inandık. Bizim ilâhımız, sizin ilâhınız birdir. Biz yalnız O'na itâat ederiz.» (Ankebût, 46).

İşte İslâm'ın; insanların düşünemedikleri, atalarının ve dedelerinin anlattıkları hurâfelerden başka bir şey bilmedikleri zamanda ortaya attığı üç şu'besiyle birlikte hürriyet nazariyesi...

O günkü insanlara göre; bir kimsenin inancı için zorlanması gâyet tabiî idi. Kuvvet, kudret ve saltanat sahiplerinden başka, hiç kimsenin düşünme ve konuşma hürriyeti yoktu. Bu dine ilk giren müslümanlar; Allah dâvâsını yaymak, İslâm i'tikâdını gönüllere yerleştirmek için büyük eziyetler çektiler. İnançlarından vazgeçmeleri için azâb edildiler. Her vesîleyle düşmanları tarafından gözetlendiler. Kime ne söylemek istedilerse engellerle karşılaştılar. Ne zaman ibâdet etmeye teşebbüs ettilerse eziyetlere dûçâr oldular.

İlâhî nizâm, bu şekilde hürriyet prensibini getirdiği sırada o günkü cemiyet, bu koca inkılâbı anlayacak durumda değildi. Zîrâ o günkü âlem, hürriyet prensibi için hazır vaziyette değildi. İslâm, bu prensibi vaz'etmekle geldiği cemiyetin seviyesini ilerletmiş, indiği yerdeki insanların vahşet ve barbarlıklarını düzeltip cehâletlerini yok etmiştir.

Görülüyor ki; İslâm'ın getirdiği hükümler, ta'dîlât ve tebdîlâta hiç ihtiyâç kalmayacak şekilde âlemşümûldür. Zaman ne kadar uzarsa uzasın, mekân nasıl değişirse değişsin, onda reform arama hevesi boş bir fantaziden ibârettir. Beşerî sistemler, XVIII. asrın sonu ile XIX. asrın

başlarına doğru hürriyet mefhûmunu yeni yeni anlamaya başlamışlardır. Daha öncesine gelince, Batıda hürriyeti bilen dahi yoktu. En ağır cezâlar düşünürlere, ıslâhatçılara, devletin ileri gelenlerinin inancına muhâlif insanlara uygulanırdı. İşte tarih, işte hakîkât... Bundan sonra hürriyetin, Fransız ihtilâliyle geldiğini iddiâ edenlerin ne büyük yalancı olduklarını anlayabilirsiniz. İslâm şerîatını bilmeyen avrupalıların, bu kabîl iddiâları ma'zûr karşılanabilir. Ya bizim câhillere ne demeli?

III — Danışma İlkesi

İslâm, şûrâ esâsına dayanır : «Onların işleri aralarında müşâvere iledir.» (Şûrâ, 38).

«İşlerinde onlarla müşâvere et.» (Âl-i İmrân, 159).

Bu ise, o günkü insanlar tarafından bilinmeyen bir şeydi. Peygamberin geldiği asırdaki arap insanı cehâletin derinliklerine dalmış, gerilikte ise zirveye çıkmıştı. İslâm, şûrâ prensibini vaz'etmekle ebedî olduğunu isbât etmiştir. Aynı zamanda bu prensib, onun tebdîlatsız olarak her asra hitâb edeceğini gösterir.

Bu itibârla İslâm, şûrâ prensibini umûmî çerçeveler dâhilinde vaz' etmekle yetinmiş, cemiyetlere uygulanması gereken ikinci derecedeki kâideleri devlet adamlarına bırakmıştır. Zîrâ bu nevî kâideler zaman, mekân ve toplumların değişmesiyle değişirler. Meselâ; devlet adamı, milletin fikrini kabîle ve aşîret reîsleri vâsıtasıyla öğrenebileceği gibi, kabîlelerin arasından seçilecek temsîlciler vâsıtasıyla veya muayyen vasıflara sahip ferdlerin fikirlerini soruşturarak da öğrenebilir. İdâreciler, en güzel görüşü seçip cemiyetin fikrini almakla mükelleftirler. Ancak esâsta olmayan bu tür teferruâtla alâkalı hükümlerin, cemiyetin zarar ve ziyânına, ferdlerin ve âmme nizâmının aleyhine olmaması gerekir. Şûrâ prensibinin tatbîkâtıyla ilgili ana prensibleri, şerîatı vaz'eden Allah bizâtihi kendisi koymuştur. Bunlarda ta'dîlât ve tebdîlât aslâ yapılamaz. Şûrâ prensibinde uyulacak kâidelerin en önemlilerinden birisi de, görüşü kabul edilmeyen azınlığın, çoğunluğa uyması ve kabul edilen fikri samîmiyyetle tatbîk etmesidir. Münâkaşa hudûdunu aşarak azınlıkta olan kimselerin, çoğunluğun görüşünü reddetmeleri doğru değildir.

«Rasûlullah'ın size emrettiği herşeyi yapınız. Nehyettiği şeylerden de sakınınız. (Haşr, 7).

Rasûlullah; bu sünneti bizlere emrettiği gibi, hayatında da tatbîk etmiş ve kendisinden sonra sahâbeleri o'nun izinden yürümüşlerdir. Uhud gazâsına gitmeden önce Kureyş'in harb için hareket ettiğini duyan Efendimiz; ashâbını topladı ve onlarla düşmanı Medîne'de beklemek, yahut da Medîne dışında karşılamak husûsunda istişâre etti.

Rasûlullah'ın görüşü, Medîne'den çıkmayıp sathî müdâfaa yapmaktı. Bazı ashâb ile ibrlikte Abdullah İbn Übeyy de aynı fikirdeydiler. Ancak ekseriyeti teşkîl eden yeni yetme sahâbelerin isteği üzerine Efendimiz, Uhud'da savaşmayı kabul etti. Bu savaşta Peygamberimiz, ekseriyetin görüşüne uyup onu tatbîk etti. İstişâre yapılan meclisten kalkıp evine gitmiş, zırhını giymiş, akalliyeti ekseriyetin peşine düşürerek Medîne dışında harb etmiştir.

Her ne kadar çoğunluğun görüşü kendi re'yine muhâlif düşmüşse de, onu tatbîk etmekten sakınmamıştır. Halbuki hâdiseler, Peygamberin görüşünün doğru olduğunu sonradan isbât etmiştir.

Rasûlullah'ın sevgili ashâbı da, o'nun vefâtından sonra irtidâd harblerinde aynı yolu ta'kîb etmişlerdir. İlk önce çoğunluk mürtedlerle harb etmemek niyetinde olduğu halde, Ebubekir'in başında bulunduğu az bir grup, mürtedlerle muhârebe etmek ve hiçbir müsâmaha göstermemek karârında idiler. Uzun münâkaşalardan sonra Hz. Ebubekir'in iknâ' etmesi netîcesinde, çoğunluk bu tarafa geçmişti. Kabul edilen bu görüş, infâz edilmeye başlanınca aynı görüşün muhâlifi olanlar, ilk önce bu görüşü infâz etmek, canlarıyla, mallarıyla, bütün varlıklarıyla o yolda kurban olmak için çırpınanların başında yeralıyorlardı.

İşte bu mübârek yol ile, günümüzdeki demokrasilerin bozulmasını önlemek için en keskin ilâç olan şûrâ prensibi yerleşmiş oluyordu. Şurası muhakkak ki; günümüzde demokrasiyi tatbîk eden ülkeler, şûrâ prensibini tatbîk edememektedirler. Bunun sebebi; münâkaşa müddeti bittikten sonra da çoğunluğun kabul ettiği fikre karşı azınlığın münâkaşaya devâm etmesine müsâmaha gösterilmesidir. Çoğunluğun karârlaştırdığı bölümlerin tatbîki esnâsında, azınlığın engelleyici tavır takınmasıdır. Hattâ karârlaştırılan şey tatbîk edildikten sonra bile, demokratik ülkelerde o konu ile ilgili eleştiriler devâm edip gitmektedir. Esâs kâide çoğunluğun idâreyi yürütmesi olduğuna göre; bu kitlenin düşünce ve icraâtı gereken hürmeti görmemekte, çok kere alay ve iftirâ mevzûu olmaktadır. Acemilikle ve salâhiyetsizlikle ithâm edilmektedirler. Bazan hâkim olan çoğunluğun koyduğu kanunlar, muhâlif olan azınlıklar tarafından kabul bile edilmemektedir. Netîcede hâkim olan kitle, azınlığa düşmekte ve muhâlif olanlar tekrâr iş başına geçmektedirler. Bu sefer de bunlar, onlara aynı davranışları yapmaktadırlar. İşte böylece idâre edenlerin görüş ve işleri, tenkîd ve alay mevzûu olur. Tenkîdi yapan kimse, eğer onu yerinde yaparsa, şüphesiz ki çok faydalı olur. Fakat daha önce münâkaşa edilmiş mevzûları, yeniden münâkaşa mevzûu etmek, yapılan işlerin bozulmasına sebep olur ve şûrâ prensibine aykırıdır. Şûrâ prensibinin esâsı; devletin, çoğunluğun görüşüne uygun olarak idâre edilmesidir. Bu, şu demektir : Milletin çoğunluğu

hangi görüş üzerinde birleşirse, o görüşe uymak ve hürmek etmek gerekir. Azınlığın, çoğunluğa karşı bu olumsuz tavrının netîcesi olarak demokratik ülkelerde devlet idârecileri, iyi iş yürütemeyen âcizler durumuna düşmüşlerdir. Partilere, gruplara ve politikacılara güvensizlik başlamıştır. Herkes, onların millete hükmedip devlet işlerini idâre edebileceklerinden şüphe etmektedir. Halk, güvenini kaybetmekte bir bakıma haklıdır. Zîrâ re'yini verdiği kimseler; takdîr toplayan bir görüş, tenkîd mevzûu olmayan bir fikir, şüphe ve alay mevzûu olmayan bir iş ileri sürmemektedir. Bütün demokratik ülkelerde aynı halin vukû buluşu halkı, şûrâ prensibinin tatbîki imkânsız olduğu fikrine sevketmektedir. Bu defa şüphe ve güvensizlik, prensibi tatbîk edenlerden kalkmış, prensibin kendisine dönmüştür. Bu yüzden demokratik ülkelerin bir çoğu, daha iyi olur kanâati ile diktatörlüğe sapmışlardır.

Fakat tecrübeler isbât etmiştir ki; diktatörlük, demokrasiden daha kötü sonuçlar doğuran bir rejimdir. Çünkü dikta; ağızların kapanmasına, fikir hürriyetinin, seçme hürriyetinin kaldırılmasına, idâre edenlerle idâre edilenler arasında güvenin kalkmasına, hükûmetleri istemedikleri halde halkın zararlı netîcelere ulaşmasına sebeb olmuştur. Eğer demokrasiden dikta rejimine geçen ülkelerde, diktatörlük başarı elde edebilmişse; bu başarı sistemin değil, tecrübelerin isbât ettiği gibi mahkûm edilenlerin, hâkimlerin şahsiyetine güveninden ve onları desteklemelerinden doğan bir başarıdır. Dikta, zulüm rejimini arttırdıkça halkın güveni sarsılacak, bozukluk unsuru yavaş yavaş cemiyete yayılacak, netîcede isyânlar ve ihtilâller başgösterecektir.

Gerçekten İslâm, sadece demokrasinin bozulmasını önleyen keskin bir ilâç olmayıp, milletleri diktatörlerin pençesinden kurtaran bir emniyet subabıdır. Zîrâ İslâm; şûrâ prensibini nazarî olarak zihinlere yerleştirdiği gibi, amelî olarak da tatbîkât sâhasına koyar. Bütün kuvvetleri, cemiyete hizmet için seferber eder. Halkın şûrâya ve idârecilere karşı güvenini artırdığı gibi, yıkıcı ve diktatörlüğe sevkedici âmillerin de yolunu keser.

Şöyle de diyebiliriz : Demokratik sistem, aslında istişâre ve yardımlaşma esâsına dayanır. Fakat kötü tatbîkât netîcesi, idâre edilenleri idâre edenlere musallat etmiş, ferdler arasında içtimâî yardımlaşmadan eser bırakmamıştır. Dikta rejimi ise; idâre edilenlerin, idâre edenlere köle olmasından başka bir şey değildir. Halk; idârecileri dinlemeye, ne derlerse ona itâat etmeye mecbûrdur. İslâm'a gelince; o hem istişare, hem de içtimâî yardımlaşma esâsına dayanır. İslâm, bir kitleyi diğer bir kitleye musallat etmez, birini diğerine ezdirmez. Böylece demokrasideki iyilikleri en güzel şekliyle kapsadığı gibi, diktatörlüklerin

düştüğü kötülüklere de düşmez. Her ikisinin de ayıplarından uzaktır.

İslâm; idâre şeklini istişâre esâsına dayamakla, beşerî sistemleri tâm onbir asır geride bırakmıştır. Ancak Batı, Fransız ihtilâlinden sonra istişâre esâsını kabul etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise XVIII. asrın yarısında kavrayabilmiştir. Şûrâ prensibine dayalı hukûk, XIX. asırda tedvîn edilmiştir. Beşerî sistemler, son asırlarda bile olsa tatbîk etmeye başladıkları şûrâ prensibini İslâm'dan aktarmışlardır. Yoksa kendi malları değildir. İslâm ise, tâ milâdın VII. asrında cihânın ufku kapkaranlık iken şûrâ prensibini vaz'etmiştir.

IV — Yönetenlerin Yetkisini Sınırlandırma İlkesi

İslâm hukûku; ilk günden beri idâre edenlerin yetkisini bir takım kayıtlarla sınırlayan tek sistemdir. Onların keyiflerine göre tasarruf etmelerini yasakladığı gibi, bir takım hudûdlar dâhilinde hükmetmelerini şart koşmuştur. Devlet idârecileri bu hudûdları aşamayacakları gibi, muhâlif hareket ettikleri zaman da mes'ûldürler. İslâm gelmeden önce hâkim kitle, mutlak (kayıtsız şartsız) yetkiye sahipti. Hükmedenlerle, hükmedilenler arasındaki alâka sadece kuvvete dayanıyordu. Hâkim kitle, egemenlik gücünü kuvvetten alıyordu. Kudreti miktarında da sultaları vardı. Ne kadar kuvvetli olurlarsa, üstünlük sâhaları da o kadar geniş oluyordu. Zayıfladıkça sulta ve üstünlükleri de kayboluyordu. Halk, hâkim kitleye iyi hükmettiği için değil de, daha kuvvetli olduğu için boyun eğiyordu. İdâreyi elinde tutan kimse, malı veya mevkii ile, yahut ta zorla halkı kendi yoluna çekebiliyor, halk da seslenmeden ona itâat ediyordu. İdârecinin kuvveti zayıflayıp, kendisiyle boy ölçüşenler ortaya çıktığı zamanlarda; idâreci, halkı kölesi gibi kullanıyor, onlara tahakküm ediyordu. İdâreci, sultasını kuvvetten aldığına göre, hiç bir idârecinin sultası diğerine eşit olmuyordu. Meydanda herkesin ta'kîb edeceği belli bir sistem yoktu. Her idâreci istediğini yapıyor, istemediğini yapmıyordu. Hiçbir kimse ona hesap soramaz, murâkabe edemezdi.

İslâm gelince; bütün bu kötü şartları değiştirip insana insanca değer veren, cemiyetlerin ihtiyâçlarını karşılayan yepyeni bir nizâm getirdi. Artık hükmedenlerle, hükmedilenler arasındaki alâka; hükmedenlerin kuvvetine, hükmedilenlerin zaafına değil, cemiyete faydalı olanı yapmaya dayanıyordu. Cemiyet, kendisini idâre edecek, menfaatının gereğini yapacak kimseyi kendisi seçiyordu. Hükmeden kimsenin sultası tahdîd edilmişti. Bu hudûdların dışına çıkarsa yaptığı şeyleri bâtıl sayıp, cemiyete onu azletme, yerine başkasını seçme hakkını vermişti.

İlâhî nizâm; idârecinin vazîfelerini açıkça beyân etmiş, haklarını ve ödevlerinin hududunu çizmiştir. İslâm hukûkuna göre idârecinin vazîfesi, dini korumak dünya işlerini yürütmek için peygambere halî-

felik yapmaktır. Fıkıh ıstılâhında idâreciye «İmâm» adı verilir. İmâmet yahutta hilâfet, fıkıhçılara göre irâde ve seçimle olur. Seçilen kimse, dâhilî ve haricî âmme işlerinde milletin maslahatını düşünmek, Allah ve Rasûlünün emirlerine uygun hareket etmek mecbûriyetindedir.

İslâm hukûkunda imâmın yetkisi, mutlak değildir. O, istediği gibi hareket edemez. O da milletten bir ferddir. Millet onu başına seçmiş, üzerine bir yığın ödevleri yüklemiştir. Bu münâsebetle onun da millet üzerinde bir takım hakları, yüklenilen işleri yapması için yetkileri vardır. O, bu ödevleri yerine getirir, haklarından faydalanırken, Allah'ın emirlerinin dışına çıkmamak mecbûriyetindedir. Halîfe mutlakâ, Allah'ın şu emrine uyacaktır:

«Onların arasında Allah'ın indirdikleriyle hükmet.»

«Sonra seni dinden bir yol üzere görevli kıldık. Onun için sen o yola uy da, ilmi olmayanların arzu ve isteklerine uyma.»

«... Allah'ın kitâbını korumaya me'mûr olmaları ve üzerine şâhid bulunmaları itibâriyle hükmederlerdi...»

İmâm yahut başkan, şerîatın emirlerine uymakla mukayyed olduğuna, ona uygun olarak hareket etmek mecbûriyetinde bulunduğuna göre, yetkisi de sınırlanmış oluyor. Şerîatın mübâh kıldığı şeyleri yapmak, yasakladığı şeyleri de yapmamak mecbûriyetinde kalıyor. İslâm hukûku idârecilere, cemiyetten normal bir ferde tanıdığı hakları tanır. Onlara yasakladığını buna da yasaklar. O, kendi hudûdunu aşan bir işi yaptığı zaman ister kasdî, ister ihmâlkârlıktan doğsun mes'ûldür. İslâm, idârecilerin yaptığı işlerden dolayı mes'ûliyeti, eşyânın mantığına uygun olarak yürütmüştür. Hâkime hak ve vazîfelerini beyân etmiş, bunların dışına çıkmamasını emretmiştir. Hâkimle diğer bir ferdin farkı yoktur. Adâlet ve eşitlik prensibinin mantıkî îcâblarının tabiî bir netîcesi olarak, ister kasdî olsun, ister ihmâllık netîcesi olsun, cemiyetin diğer ferdleri gibi hâkimin de şerîat dışı işlerinden mes'ûl tutulması gerekir.

Devlet adamının (İmâm), milletin seçmesiyle başa geçip, Allah'ın çizdiği hudûdlar dâhilinde hareket edeceğini söylemiştir. İmâm'ın milletin işlerini omuzlaması gerektiği gibi, halkın da ona tâat etmesi gerekir. Ancak vazîfelerini yapmayan, Allah'ın çizdiği hudûdların hâricine çıkan devlet adamına itâat ve boyun eğmek yoktur. İşte Allah'ın âyetleri :

«Ey îmân edenler, Allah'a itâat edin. Rasûlullah'a ve sizden olan ülü'l-Emr'e de itâat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, onu Allah'a ve Rasûlüne bırakın. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız; bu, sizin için hem hayırlı, hem de netîce bakımından en güzeldir.» (Nisâ, 59).

İşte Rasûl'ün hadîsleri :

Yaradana isyân mevzûunda hiç bir yaratığa itâat yoktur.

İtâat sadece ma'rûftadır.

Kim size Allah'a isyân etmeyi emrederse, onu ne dinleyin, ne de ona itâat edin.

Efendimizin vefâtından sonra müşlümanlar, Hz. Ebubekir'i halîfe seçmişlerdi. Hz. Ebubekir hilâfete seçilince şöyle der :

Ey insanlar; ben, sizin hayırlınız olmadığım halde başınıza getirildim. Eğer iyi idâre edersem bana yardım edin, yoksa bana karşı gelin. Allah'a ve Rasûlüne itâat ettiğim müddetçe, siz de bana itâat edin. Eğer ben, Allah'a ve Rasûlüne isyân edersem bana itâat etmeyin.

Hz. Ebubekir'in öbür dünyaya göçüşünden sonra, Hattâb oğlu Ömer halîfe seçildi. Ömer de bu fikri zihinlere yerleştirmek için hutbesinde şöyle dedi :

Sanki ben ve siz, denizin ortasında şarka ve garba doğru yol alan bir gemideyiz. İnsanlar aralarından bir idâreci seçerler. Eğer doğru giderse ona uyarlar. Sapıtırsa onu öldürürler. Hz. Talha ona sordu : Sapıtırsa azlederler, deseydin de olurdu. Ömer : Hayır, ölüm geride kalanlar için daha iyi bir tenkîl şeklidir, dedi.

İşte; hâkimlerin mahkûmları ezdiği, idâre edenlerin idâre edilenleri sömürdüğü bir zamanda bu nizâmın getirdiği hakîkatlar. İslâm bunları, cemiyetin ihtiyâcı olduğu yahut cemiyet istediği için değil, tâm ve ebedî bir nizâm olduğu için getirmiştir. Aynı zamanda cemiyetin seviyesini yükseltip terakkî ettirmek için getirmiştir.

İslâm, getirdiği bu nev'i nazariyelerle hâkimin salâhiyetini takyîd, hükmedenlerle, hükmedilenler arasındaki alâkayı tâ'yîn ederek beşerî sistemleri asırlarca geride bırakmıştır. Hükmedenlerin yetkisini sınırlayan ilk beşerî hukûk sistemi, İslâm'dan tâm onbir asır sonra İngiliz anayasası olmuştur. Daha sonra XVIII. asrın sonlarında Fransız İhtilâliyle birlikte bu prensib her tarafa yayılmıştır. (Abdülkâdir Ûdeh, İslâm Cezâ Hukûku ve Beşerî Hukûk, I, 41 - 77).

——oOo——

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ
وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ
يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ

نُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ
أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ
يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ
يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا
مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

41 — Ey peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalbleriyle inanmayanlardan, yahûdîlerden, yalana kulak verenler ve sana gelmeyen başka bir kavmin sözünü dinleyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin. Sözlerin yerlerini değiştirirler de; size bu verilirse alın, verilmezse kaçının, derler Allah kimin de fitneye düşmesini isterse; onun için senin Allah'a karşı hiçbir şeye gücün yetmez. İşte onlar, Allah'ın kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada rüsvâylık, onlaradır. Ve onlar için âhirette büyük bir azâb vardır.

42 — Yalana kulak verici, harâmı yeyicidirler. Sana gelirlerse; ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen; sana hiçbir zarar veremezler. Şâyet hükmedersen de, aralarında adâletle hükmet. Çünkü Allah, âdil olanları sever.

43 — Nasıl seni hakem ta'yîn ediyorlar? Halbuki Tevrât yanlarındadır. Onda Allah'ın hükmü vardır. Hem bundan sonra yüz çevirirler. Onlar inanıcı değillerdir.

44 — Doğrusu Tevrât'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslîm etmiş peygamberler, yahûdîlere onunla, Rabb'a kul olanlarla bilginler de Allah'ın kitâbından elde mahfûz kalanla hükmederlerdi. Ve ona şâhid idiler. İnsanlardan korkmayın da Ben'den korkun. Ve âyetlerimi az bir değerle değiştirmeyin. Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.

Münâfıklar ve Yahûdîler

Bu âyet-i kerîme'ler Allah'a ve Rasûlüne itâatın dışına çıkıp, küfürde koşuşan ve kendi görüşlerini, Allah'ın hükümlerinden öne alan kimseler hakkında nâzil olmuştur. «Onlar ki, «ağızlarıyla inandık dedikleri halde, kalbleriyle inanmayanlardır.» Dilleriyle mü'min olduklarını izhâr ederler, ama kalbleri îmândan uzak ve bomboştur. Bunlar münâfıklardır. Ayrıca «Yahûdîlerden» İslâm düşmanları da vardır. Bunların hepsi yalana kulak verirler. Ona koşup etkilenirler. «Sana gelmeyen başka bir kavmin sözünü» dinlerler. Senin meclisinde bulunmayanlara uyarlar. Denildi ki; bundan maksad, onlar senin yanında sözü dinler ve yanında bulunmayan düşmanlarının yanına vardıkları zaman bu sözü yasaklarlar, demektir. «Sözlerin yerlerini değiştirirler.» Te'vîle gelmeyecek şekilde anlatırlar. «Size bu verilirse alın, verilmezse kaçının, derler.»

Denildi ki; bu âyet, birini öldüren Yahûdî topluluğu hakkında nâzil olmuştur. Onlar dediler ki; gelin, biz Muhammed'in hükmüne başvuralım. Eğer bize diyet hükmü verirse söylediğini tutalım, eğer kısas hükmü verirse onu dinlemeyelim.

Sahîh olan şudur : Bu âyet, zinâ eden iki Yahûdî hakkında nâzil olmuştur. Yahûdîler, kendi elleriyle Allah'ın kitâbını değiştirmişler ve evli kişilerin recmedilmesi emrini te'vîl ve tahrîf ederek, yüz sopa ve yüzü karaya boyayıp ters-yüz olarak merkebe bindirme şekline çevirmişlerdi. Hz. Peygamberin Medîne'ye hicretinden sonra, bu vak'a cereyân edince, kendi aralarında dediler ki; gelin, Hz. Muhammed'in hükmüne başvuralım. Eğer sopa ve yüzü siyaha boyama hükmü verirse, onu alalım. Ve Allah ile kendi aramızda huccet kılalım. Allah'ın peygamberlerinden bir peygamber, bizim aramızda böylece hüküm ver-

miş olur. Eğer recm karârı verirse, o'na uymayalım. Hadîs-i şerîf'lerde böyle vârid olur. Nitekim Mâlik, Nâfi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Yahûdîler, Hz. peygambere geldiler ve kendilerinden bir kadınla bir erkeğin zinâ ettiğini söylediler. Rasûlullah (s.a.) onlara Tevrât'ta recm konusunda ne görüyorsunuz? diye sordu. Onlar; biz, zinâ edenleri sopalatırız, dediler. Abdullah İbn Selâm dedi ki : Yalan söylersiniz, Tevrât'ta recm vardır. Tevrât'ı getirdiler, ortaya yaydılar. Birisi elini recm bölümünün üzerine koydu. Bölümün öncesini ve sonrasını okudu. Abdullah İbn Selâm dedi ki : Elini kaldır. O elini kaldırdı, görüldü ki; bu kısımda recmle ilgili bölüm bulunmaktadır. Yahûdîler; Muhammed doğru söyler. Tevrât'ta recm bölümü vardır, dediler. Rasûlullah (s.a.) onlara emretti ve zinâ eden kişiyi recmettirdi. Ben, adamın kadının üzerine eğilip, ona taş değmesinden korumaya çalıştığını gördüm. Bu hadîsi, Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Ancak lafız Buhârî'nindir. Buhârî'nin bir başka ifâdesinde ise metin şöyledir : Hz. Peygamber Yahûdîlere : Zinâ edenlere ne yaparsınız? diye sordu. Onlar, yüzlerini karaya boyar ve rezîl ederiz, dediler. Rasûlullah (s.a.); eğer doğru söylerseniz, Tevrât'ı getirin de size okuyayım, dedi. Onlar Tevrât'ı getirdiler. Ve şaşı olan beğendikleri bir adama; oku, dediler. Adam Tevrât'ı okudu. Nihâyet bir noktaya gelince, elini üzerine koydu. Rasûlulah; elini kaldır, dedi. Adam kaldırdı ve görüldü ki; burada recm emri vardır. Adam dedi ki; ey Muhammed, burada recm bölümü bulunmaktadır. Ancak biz, onu kendi aramızda gizleriz. Rasûlullah emretti ve zinâ edenlerin her ikisi de recmedildi. Müslim'in ifâdesi de şöyledir : Rasûlullah (s.a.) a zinâ eden erkek ve kadın iki Yahûdî getirildi. Hz. Peygamber; Yahûdîlerin yanına gelerek dedi ki; Sizin Tevrât'ta zinâ eden hakkında ne görüyorsunuz? Onlar; ikisinin de yüzlerini karalar, merkebin üzerine ters bindirir ve gezdiririz, dediler. Hz. Peygamber; eğer doğru söylerseniz, getirin Tevrât'ı da onu size okuyayım, buyurdu. Tevrât getirildi ve okundu. Recm bölümüne gelince; Tevrât'ı okuyan delikanlı elini recmle ilgili kısmın üzerine koydu ve bu bölümün başını ve sonunu okudu. Bu sırada Hz. Peygamberle beraber bulunan Abdullah İbn Selâm dedi ki : Ya Rasûlullah, emir buyur da, elini kaldırsın. Delikanlı elini kaldırdı ve bir de görüldü ki; altında recm bölümü bulunmaktadır. Rasûlullah (s.a.) emir verdi ve her iki Yahûdî de recmedildi. Abdullah İbn Ömer der ki : Ben, o iki Yahûdîyi recmedenler arasında bulunuyordum. Kendisini taştan koruduğunu görmüştüm.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Ahmed İbn Saîd el-Hemedânî... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Yahûdîlerden bir topluluk gelip Hz. Peygamberi Kûff (Medîne'de bir vâdî) e çağırdılar. Hz. Peygamber onların mektebinin bulunduğu yere gelince; dediler ki; Ey

Ebu'l-Kâsım, bizden bir erkek bir kadınla zinâ etti. Sen aralarında hüküm ver. Abdullah İbn Ömer der ki : Hz. Peygambere bir minder koydular. Üzerine oturdu. Sonra, bana Tevrât'ı getirin, dedi. Onlar Tevrât'ı getirdiler. Minderi altından kaldırarak üzerine Tevrât'ı koydu. Sana ve seni indirene îmân ettim, dedi. Sonra devâmla, içinizden en bilgininizi getirin, dedi. Genç bir delikanlı getirdiler... (Sonra Mâlik'in Nâfi'den naklettiği yukardaki hadîsi zikreder.)

Zührî de der ki : Müzeyne kabîlesinden ilim peşinde koşup onu muhâfaza eden bir adamdan işittim ki; o, şöyle dedi : Biz İbn el-Müseyyeb'in yanında idik. O, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini nakletti : Yahûdîlerden bir adam bir kadınla zinâ etti. Kendi aralarında dediler ki : Şu peygambere gidelim. Doğrusu o, işleri hafîfletmek üzere gönderilmiş bir peygamberdir. Eğer bize recm'in dışında bir fetvâ verirse, kabul ederiz ve o'nun sözünü Allah katında huccet sayarız. Ve deriz ki : Senin peygamberlerinden bir peygamber, bize böyle fetvâ verdi. Ebu Hüreyre (r.a.) der ki : Hz. Peygamber ashâbıyla mecliste otururken, gelip dediler ki : Ey Ebu'l-Kâsım, zinâ eden kadın ve erkek hakkında ne dersin? Rasûlullah (s.a.) onların öğrenim gördükleri eve kadar geldi. Ve kapıya dikilerek buyurdu ki : Ben size Tevrât'ı Hz. Mûsâ'ya indiren Allah adına yemîn ettiririm ki, evli olup da zinâ eden kişi hakkında Tevrât'ta nasıl bir hüküm görürsünüz? Onlar; yüzü karartılır, bir merkebe ters bindirilir ve sopa vurulur, dediler. Ancak içlerinden bir genç susuyordu. Rasûlullah (s.a.) onun sustuğunu görünce; sorusunda ısrâr etti. O; sen bize yemînde ısrâr ettiğin için söyleyeyim. Biz de Tevrât'ta recm hükmünü bulmaktayız, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah'ın emrini hafîfletmenizin sebebi nedir? diye sordu. O da şöyle dedi : Bizim krallarımızdan bir kralın yakını zinâ etti. Kral onu recmetmedi. Sonra onu ta'kîben halktan bir adam zinâ etti. Kral, onu recmetmek istedi. Kavmi ona engel olarak dediler ki : Senin adamın getirilip recmedilinceye kadar, biz arkadaşlarımızı recmettirmeyiz. Böylece aralarında bu cezâ konusunda anlaşma yaptılar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben Tevrât'ta olan şekilde hükmederim. Emretti ve o iki Yahûdî recmedildi. Zührî der ki : Bize ulaştığına göre; bu âyet, o iki Yahûdî hakkında nâzil olmuştur. «Doğrusu, Tevrât'ı biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslîm etmiş peygamberler, Yahûdîler, onunla Rabba kul olanlardan bilginler de Allah'ın kitâbında elde mahfûz kalanla hükmederlerdi. Ve ona şâhid idiler.» Hz. Peygamber de bu peygamberler arasında yer almaktadır. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve İbn Cerîr rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Muâviye... Berâ İbn Âzib'ten nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygamber, yüzü boyanmış ve

sopalanmış bir yahûdîye rast geldi. Yahûdîleri çağırıp dedi ki : Siz kitâbınızda zinâ haddinin böyle olduğunu mu görüyorsunuz? Onlar, evet dediler. Hz. Peygamber, onların bilginlerinden birini çağırıp dedi ki : Tevrât'ı Hz. Mûsâ'ya indirmiş olan Allah adına sizi davet ederim, kitâbınızda zinâ haddini böyle mi görüyorsunuz? Onlar; hayır, Allah'a andolsun, eğer sen yemîn ettirmeseydin, sana bunu bildirmezdik, bizim kitâbımızda zinâ haddi recmdir, dediler. Ancak soyluların arasında zinâ çoğaldı. Bizim aramızdan soylu birisi zinâ ederse onu bırakır, zayıf birisi zinâ ederse ona had tatbîk ederdik. Sonra dedik ki; geliniz, hem soyluya, hem sıradan kişilere uygulanacak bir esâs üzerinde birleşelim. Netîcede yüzü karartıp, sopa vurmak konusunda karâra vardık. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Allah'ım, Senin emrini öldürenlere karşı onu yeniden dirilten ilk kişi ben olacağım. Sonra emir verdi ve o Yahûdî recmedildi. Berâ İbn Âzib der ki : Allah Teâlâ, bunun üzerine yukardaki âyeti indirdi. Onlar diyorlardı ki : Muhammed'e varın. Eğer size sopa ve yüz karartma hükmü verirse, uygulayın. Ama recm hükmü verirse, uygulamaktan kaçının. Âyetin devâmındaki «Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerdir» kavli Yahûdîler hakkındadır. «Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, zâlimlerdir.» kavli, yine Yahûdîler, hakkındadır. «Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse; işte onlar fâsıklardır.» kavli de bütünüyle kâfirleri içine alır. Bu hadîsin tahrîci konusunda Müslim tek kalmıştır. Aynı hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Mâce değişik yollarla A'meş'ten rivâyet ederler.

İmâm Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el-Humeydî Müsned'inde der ki : Bize Süfyân İbn Uyeyne, Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Fedek halkından bir kişi, zinâ etmişti. Fedek halkı Medîne'deki Yahûdîlere haber göndererek, bu durumu Hz. Muhammed'e sormalarını istediler ve dediler ki : Eğer size sopa vurmayı emrederse, onu kabul edin, recm'i emrederse bunu kabul etmeyin. Bu durumu Hz. Peygambere sorduklarında; Rasûlullah (s.a.) şöyle dedi : Aranızdan en iyi bilgin olan iki kişiyi bana gönderin. Şaşı bir adam olan İbn Sûriyâ ile bir başka kişi Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber onlara dedi ki : Siz, kavminizin en bilginleri misiniz? Onlar; evet, kavmimiz bizi bu husûsta gönderdi, dediler. Rasûlullah (s.a.) onlara şöyle dedi : Sizin yanınızda Allah'ın hükmünü ihtivâ eden Tevrât bulunuyor mu? Onlar evet, dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki : Ben size, İsrâiloğullarına denizi yaran ve üzerinize gölgelik olarak bulut gönderen, sizi Firavun'un hânedânından kurtaran ve size bıldırcın eti ile kudret helvâsını indiren zât adına sorarım. Siz, Tevrât'ta recm konusunda neler görüyorsunuz? Onlar, birbirlerine dönerek böyle bir soruyla karşılaş-

madık, dediler ve devâm ettiler : Biz bakarak, öperek, sarılarak zinâ edene tekrâr tekrâr bakmayı gerekli buluruz. Eğer dört şâhid şahâdet ederse, tekrâr tekrâr bu işe tevessül ettiklerini gördüklerini söylerse ve sürme çöpünün sürmedânlığa girdiğine şehâdet ederlerse recmederiz. Rasûlullah (s.a.); işte hüküm budur, dedi ve emir verdi, o kişiler recmedildiler. Bunun üzerine işbu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Mücâhid kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Ebu Dâvûd'un lafzı da şöyledir : Câbir der ki : Yahûdîler, zinâ eden bir erkek ve kadını Hz. Peygambere getirdiler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bana içinizden en bilgin iki kişi getirin. Onlar da Sûriyâ'nın iki oğlunu getirdiler. Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki : Allah adına söyleyin, bu iki adamın Tevrât'ta durumu nasıldır? Onlar dediler ki; Tevrât'ta dört şâhid erkeğin erkeklik uzvunu, kadının dişilik uzvunda görürler ve sürme çöpünün sürmedânlığa girişi gibi girdiğini gördüklerine şehâdet ederlerse; o kişinin recmedileceği hükmü vardır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu : Öyleyse sizi, bu iki kişiyi recmetmekten alıkoyan şey nedir? Onlar : Hükümdârımız bize öldürmeyi yasakladı, dediler. Rasûlullah (s.a.) şâhidleri çağırdı, üç şâhid erkeğin erkeklik organını, kadının dişilik organında sürme çöpünün sürmedânlığa girişi gibi olduğunu gördüklerine şehâdet ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da ikisinin recmedilmesini emretti. Ebu Dâvûd bu hadîsi ayrıca mürsel olarak Şa'bî ve İbrâhîm en-Nehaî'den nakleder. Ancak orada şâhidleri çağırdı, onlar da şehâdet ettiler, ifâdesi yoktur.

Bu hadîsler delâlet ediyor ki; Hz. Peygamber Tevrât'ın hükmüne muvâfakat ederek, onlar hakkında karâr vermiştir. Ancak bu, onların inandığının sıhhatine delil olarak kullanılamaz. Çünkü Yahûdîler, şüphesiz ki şerîat-i Muhammediye'ye uymak ile emrolunmuşlardır. Hz. Peygamber, Azîz ve Celîl olan Allah'tan aldığı özel bir vahy ile böyle yapmıştır. Onlara sorması ise; kendi ellerindeki kitâbın hükmünü kabullenmelerini ortaya koymak ve neden bu hükmü gizleyip inkâr ettiklerini, uzun asırlar boyunca onunla amel etmediklerini belirtmek içindir. Onlar, Tevrât'ta bulunan emirlerin aksini yaptıkları ve ellerinde bulunan kitabın hükmünü yalanlayıp küfürde direttikleri için sapıtmışlardır. Rasûlullah (s.a.) ın hükmüne başvurmaları ise sadece onu kendi görüşlerine uydurmak, arzu ve heveslerine tâbi kılmak içindir. Yoksa Hz. Peygamberin vereceği hükmün doğruluğuna inandıklarından değildir. Bunun için onlar; sopa ve yüz karartma cezâsı verirse alın, vermezse kaçının, diyorlardı. Buna mukâbil Allah Teâlâ da, «Allah kimin de şüpheye düşmesini isterse; bunun için senin Allah'a karşı hiçbir şeye gücün yetmez. İşte onlar, Allah'ın kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada rüsvâylık onlaradır. Ve onlar için âhirette büyük bir azâb vardır.» buyuruyor. Onlar yalana kulak verici, harâmı yeyici-

dirler. İbn Mes'ûd ve başkalarının söylediklerine göre; buradaki harâmdan maksad, rüşvettir. Bu niteliklere sahib olanların kalbini Allah nasıl temizler? Onların duâsını nasıl kabul eder?

Bilâhere Allah Teâlâ, Rasûlüne buyuruyor ki : «Sana gelirlerse» Yani senin hükmüne başvururlarsa. «İster aralarında hükmet, ister onlardan yüzçevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen; sana hiçbir zarar veremezler.» Yani senin; onların arasında hüküm verme zorunluluğun yoktur. Çünkü onlar, senin hükmüne başvurmakla hakka uymayı arzu etmemektedirler. Aksine kendi arzularına seni uydurmak istemektedirler. İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Süddî, Zeyd İbn Eslem, Atâ el-Horasânî derler ki : Bu âyet-i kerîme, «Onların aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet.» âyetiyle neshedilmiştir.

«Şâyet hükmedersen de aralarında adâletle hükmet.» Onlar, adâletten ayrılan zâlimler gürûhu olsalar da, sen yine hak ve adâletle hükmet. «Çünkü Allah, âdil olanları sever.»

Ayrıca Allah Teâlâ; onların sapık kıstâslarını ve bozuk görüşlerini reddediyor. Ellerinde bulunan ve sürekli uymakla me'mûr olduklarını iddiâ ettikleri kitâbın sahîh hükümlerini terkedip onun dışında hükümlere baş vurarak; kendilerinin de lüzûmuna inanmadıkları ve bâtıl olduğunu kabul ettikleri hükümlere uymalarını aleyhlerinde delil olarak getiriyor ve şöyle buyuruyor : «Nasıl seni hakem ta'yîn ediyorlar? Halbuki Tevrât yanlarındadır. Onda Allah'ın hükmü vardır. Hem bundan sonra yüz çevirirler. Onlar inanıcı değillerdir.» Ardından da kulu ve Rasûlü İmrân oğlu Mûsâ'ya indirmiş olduğu Tevrât'ı överek buyuruyor ki : «Doğrusu Tevrât'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslîm etmiş peygamberler, yahûdîler» onun hükmünün dışına çıkmaz, onu tahrîf edip değiştirmezler. «Rabba kul olanlarla, bilginler de...» Bilgin kullarından Rabba kul olanlar, onunla «Allah'ın kitâbından elde mahfûz kalanla hükmederler.» Uygulayıp amel etmekle emrolundukları Allah'ın kitâbından kendilerine emânet edilenleri yerine getirirler. «Ve ona şâhid idiler. İnsanlardan korkmayın da Benden korkun. Ve âyetlerimi az bir değerle değiştirmeyin. Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» Bu konuda iki farklı görüş vardır. Bunları aşağıda açıklayacağız :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize İbrâhîm İbn Abbâs... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.», «İşte onlar, zâlimlerin kendileridir.», «İşte onlar, fâsıkların kendileridir.» âyetlerinin, yahûdîlerden iki tâife hakkında indirilmiş olduğunu söyler. Şöyle ki; bu iki gruptan birisi, câhiliyet devrinde diğerini yenmişti. Nihâyet, yenenlerin yenilenlerden öldürdükleri her kişiye karşılık elli vesak (bir vesak yaklaşık 200 kg.) diyet ödemek ve yenilenlerin yenenlerden öldürdükleri

her ölüye karşılık yüz vesak diyet ödemek üzere anlaşıp sulh yaptılar. Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye gelinceye kadar böylece devâm etti. Rasûlullah Medîne'ye gelince, her iki kabîleyi de yenmiş ve onların hâkim olmasına müsâade etmemişti. Sonra sulh yapmıştı. Bu sırada yenilen kavimden bir kişi; yenenlerden bir kişiyi öldürdü. Yenen kavim, yenilen kavme yüz vesak diyet gönder, diye haber yolladı. Yenilenler dediler ki; bu dinleri bir, soyları bir ve ülkeleri bir olan iki kabîle arasında bir kısmının diyetinin diğer kısmının yarısı olması olacak şey mi? Biz; bu ayrıcalığı size, haksızlığınız netîcesinde vermek zorunda kalmıştık. Ancak Muhammed Medîne'ye geldiğine göre, bunu size vermeyiz, dediler. Az kalsın aralarında harb başlayacaktı. Sonra Rasûlullah (s.a.) ı aralarında hakem yapmak üzere anlaştılar. Yenen kavim toplanarak kendi aralarında şöyle konuştu : Allah'a andolsun ki, Muhammed (s.a.) bize onların verdiğinin bir katını verecek değildir. Onlar doğru söylerler. Baskımız ve zulmümüz sebebiyle bunu bize vermek zorunda kaldılar. Öyleyse Muhammed'e hîle yapalım. Biriniz ona görüşünü sorsun. Eğer dilediğimizi verirse; onu aranızda hakem yaparsınız. Eğer istediğimizi vermezse; ondan kaçınır ve hakem yapmazsınız, dediler. Münâfıklardan bir kitleyi hîle ile Rasûlullah (s.a.) ın görüşünü öğrenmek üzere gönderdiler. Onlar, Hz. Peygamberin yanına gelince; Allah Teâlâ, Rasûlullah (s.a.) a onların durumunu bildirdi ve bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Allah bu âyet-i kerîme'yle onları kasdetmişti. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Ebu Zenâd'ın, babasından naklettiği şekilde rivâyet eder.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hennâd ve Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'tan naklettiler ki; Mâide sûresindeki bu âyetler, Benu Nadîr ile Benu Kurayza arasında vâki' olan bir diyet harbi üzerine nâzil olmuştur. Şöyle ki; Benu Nadîr'in ölüleri değerli sayılır ve onlar için tâm diyet ödenirdi. Benu Kurayza'nın ölüsü için ise yarım diyet ödenirdi. Bu husûsta Hz. Peygamberin hükmüne başvurdular. Allah Teâlâ da onlar hakkında bu âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu. Rasûlullah (s.a.), bu konuda onları gerçeğe sevkederek diyetlerinin eksik olduğunu bildirdi. Bunların hangisinin doğru olduğunu en iyi Allah bilir. Bu rivâyeti İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve Neseî, İshâk'ın hadîsinden naklederler. Sonra İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; bunlar, Kurayza ve Nadîr oğullarıydı. Nadîr oğulları daha üstün olduklarından Kurayza oğullarından bir kişi, Nadîr oğullarından birini öldürecek olursa; buna mukâbil o da ölürdü. Nadîr oğullarından birisi, Kurayza oğullarından birisini öldürecek olursa; diyet olarak yüz vesak hurma verirdi. Hz. Peygamber Medîne'ye geldiğinde Nadîr oğullarından bir kişi, Kurayza oğullarından birini öldürdü. Onlar da bizim hakımızı verin, dediler. Karşı tarafa aramızda

Allah'ın Rasûlünü hakem yapalım, dediler. Bunun üzerine «Şâyet hükmedersen de aralarında adâletle hükmet.» âyeti nâzil oldu. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî, İbn Hibbân ve Hâkim; Ubeydullah İbn Mûsâ'dan naklederler. Katâde, Mukâtil İbn Hayyân ve İbn Zeyd ile bir başkası da böyle demişlerdir. Avfî de Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyetler, zinâ eden iki yahûdî hakkında nâzil olmuştur. Bu konudaki hadîsler yukarda geçti. Ancak her iki sebebin aynı anda birleşmiş olması ihtimâli de vardır. Bu âyetlerin her iki sebep üzerine nâzil olması muhtemeldir. En iyisini Allah bilir. Bunun için âyetin devâmında : «Orada onlara yazdık ki; muhakkak cana can, göze göz...» buyurulmaktadır. Bu da âyetin nüzûl sebebinin, kısas meselesi olduğunu takviye etmektedir. En iyisini Allah Sübhânehu ve Teâlâ bilir.

«Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» Berâ İbn Âzib, Huzeyfe İbn Yemmân, Abdullah İbn Abbâs, Ebu Miclez, Ebu Recâ, İkrime, Ubeydullah, Hasan el-Basrî ve diğerleri derler ki : Bu âyet, ehl-i kitâb hakkında nâzil olmuştur. Ayrıca Hasan el-Basrî; bu, bizim üzerimize de vâcibtir, diye ekler. Abdürrezzâk Süfyân es-Sevrî kanalıyla İbrâhîm'den nakleder ki; o, bu âyetlerin İsrâiloğulları hakkında nâzil olduğunu söylemiş ve aynı husûsların bu ümmet için de geçerli olduğunu bildirmiştir. Bunu İbn Cerîr de rivâyet der.

Ayrıca İbn Cerîr der ki : Bize Ya'kûb... Alkame ve Mes'ûd'dan nakletti ki; onlar, Abdullah İbn Mes'ûd'a rüşveti sormuşlar. O da; harâmdır, demiş. Onlar, hüküm konusunda ne dersin? dediklerinde; o, küfürdür, demiş ve arkasından : «Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» âyetini okumuş. Süddî der ki : Bu âyetten maksad şudur : Kim de indirdiğim hükümle hükmetmez, kasıdlı olarak onu terkeder ve bilerek çiğnerse, o kâfirlerdendir.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : Kim Allah'ın indirdiklerini inkâr ederse, kâfir olur. Kim de kabul edip hükmetmezse, zâlim ve fâsık olur. İbn Cerîr Taberî, bu rivâyeti nakletmiştir. Sonra da bu âyetten, ehl-i kitâb'ın veya kitâbta indirilen hükmü inkâr edenlerin kasdedildiği görüşünü tercîh etmiştir. Abdürrezzâk, Sevrî kanalıyla Zekerriyyâ'dan, o da Şa'bî'den nakleder ki : «Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse» âyeti müslümanlar için indirilmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn el-Müsennâ... Şa'bî'den nakletti ki; «Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» âyeti müslümanlar hakkındadır. «Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir.» âyeti yahûdîler hakkındadır. «Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, fâsıkların kendileridir.» âyeti de hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Hüşeym

ve Sevrî de Zekeriyyâ kanalıyla Şa'bî'den aynı rivâyeti nakletmişlerdir. Ayrıca Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer... Tâvûs'tan nakletti ki; İbn Abbâs'a bu âyet sorulduğunda; bu küfürdür, demiş. İbn Tâvûs babasından naklen der ki : Ancak bu; Allah'ı, melekleri, kitabları ve peygamberleri inkâr anlamındaki küfür gibi değildir. Sevrî, İbn Cüreyc kanalıyla Atâ'dan nakleder ki; o, şöyle demiş : Küfürden öte küfür, zulümden öte zulüm, fısktan öte fâsıklıktır. Bunu İbn Cerîr Taberî nakleder. Vekî de... Tâvûs'tan nakleder ki; buradaki küfür, dinden çıkaran küfür değildir, demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki; Bize Muhammed İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyetteki küfrün gidilen küfür (yolu) olmadığını söylemiştir. Hâkim de Müstedrek'inde, Süfyân İbn Uyeyne'den bu hadîsi nakleder ve; Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, ancak tahrîc etmemişlerdir, der.

— İ Z Â H I —

Abd İbn Humeyd ve diğerleri Abdullah İbn Ömer'den naklederler ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kişi için ateş suht (harâm)dan biten her etten daha iyidir. Denildi ki, ey Allah'ın Rasûlü suht nedir? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; hüküm verirken rüşvet yemektir. Abdürrezzâk, Câbir İbn Abdullah'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Emîrlere verilen hediyeler suhttur. İbn Münzir, Mesrûk'dan nakleder ki; o, ben Hattâb oğlu Ömer'e şöyle dedim : Hüküm verirken rüşvet yemek Suht mudur? O, hayır küfürdür, dedi. Suht, kişinin devlet katında makâm ve mertebesi bulunup da bir başka şahsın devlet katında işi olduğu zaman, hediye almadan o kişinin işini görmemesidir. Abd İbn Humeyd Hz. Ali (Kerremallahü vechehu) den nakleder ki; ona, suht nedir? diye sorulduğunda; o, rüşvet almaktır, demiş. Kendisine hüküm verirken rüşvet nedir denildiğinde bu, küfürdür demiş...

Şu günlerde rüşvet işinin yaygınlaşması nedeniyle efendimiz hazretleri —Allah'ın yaratıklar üzerindeki gölgesi, hakîkat, şerîat, kanun ve nizâmının müceddidi— Sultan Mahmud Han-ı Adlî —Allah'ın sürekli emniyet sınırı içinde bulunsun— rüşvetle ilgili bir karâr çıkardı. Binikiyüzellidört senesinde rüşvet verenin ve alanın en ağır biçimde sorumlu tutulmasını emretti. Hediyenin sınırını ta'yîn ederek bugün pek cok emîrlerin yaptığı gibi rüşvet derecesine ulaşmasını yasakladı. (Âlûsî, Rûh el-Maânî, VI, 140).

Allah'ın hükmünden başka hükümleri uygulamaları nedeniyle onlar kâfirlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ, onları kâfirler, zâlimler ve fâsıklar olarak nitelemiştir. Onların küfürleri Allah'ın hükmünü inkâr etme-

leri nedeniyledir. Zulümleri ise Allah'ın hükmünün hilâfına hüküm vermeleri nedeniyledir. Fâsıklıklarına gelince; bu, Allah'ın hükmünün dışına çıkmış olmaları nedeniyledir. Bu üç nitelikten herbirinin kendi durumları itibâriyle Allah'ın hükmünden uzaklaşma durumuna eklenmeleri de mümkündür. Herbiri kendi durumuna göre bir grubun da olabilir. Nitekim buradaki kâfirlerdir hükmünün müslümanlara, zâlimlerdir hükmünün yahûdîlere, fâsıklardır hükmünün de hıristiyanlara âit olduğu söylenmiştir. (Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, II, 292 - 293).

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ
بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ
وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

45 — Orada onlara yazdık ki: Muhakkak cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diştir. Yaralamalara kısas vardır. Kim de hakkından vazgeçerse; o kendisi için keffârettir. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar; zâlimlerin kendileridir.

Kısas Hükmü Tevrât'ta da Vardır

Bu âyet-i kerîme de; Yahûdîlerin ihtâr ve uyarıya ma'rûz kaldığı âyetlerden biridir. Çünkü onların yanındaki Tevrât'ın metninde, cana can olduğu yazılıdır. Ancak onlar, kasıdlı olarak ve inâdla Tevrât'ın hükmüne muhâlefet etmektedirler. Nadîr oğullarından olanlar, Kurayza oğullarından olana bu hükmü uygularken; Kurayza oğullarından olanlar, Nadîr oğullarından olanlara uygulamazlardı. Bunun yerine diyet öderlerdi. Nitekim zinâ eden evli kişinin recmedilmesi konusunda mevcûd olan Tevrât'ın hükmüne muhâlefet etmişler ve recm'i değiştirerek sopa, yüzü boyama ve halka teşhîr şekline dönüştürmüşlerdi. Bu sebeple orada «Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.» buyurulmuştur. Çünkü orada kasd ve inâdla Allah'ın hükmünü inkâr sözkonusu idi. Burada ise «İşte onlar, zâlimlerin kendileridir.» buyurulmaktadır. Çünkü Allah'ın herkes arasında eşitlik ve adâletle uyulması gereken emrine karşı çıkmışlar, zâlime karşı mazlûma insâflı davranmamışlardır. Böylece Allah'ın buyruğuna aykırı olarak zulmetmişler ve birbirlerine tecâvüz etmişlerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yahyâ İbn Âdem... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), bu âyeti şu şekilde okumuştur :

وكتبنا عليهم فيها ؛ ان النفس بالنفس ، والعين بالعين

Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim de Müstedrek'inde Abdullah İbn Mübârek'in hadîsinden böylece rivâyet ederler. Tirmizî; bu hadîs hasen'dir, garîb'tir, der. Buhârî ise; bu hadîste İbn Mübârek münferiddir, der. Usûl ve fıkıh bilginlerinden bir çoğu, bu âyete dayanarak bizden önce geçen milletler için teşrî' kılınan hükümler, karârlaştırılmış biçimde bize aktarılıp da neshedilmemişse; bizim için de meşrû'dur, demişlerdir. Cumhûr'un meşhûr görüşü budur. Şeyh Ebu İshâk el-İsferâyînî'nin, Şâfiî'nin ifâdesinden ve Şâfiîlerin çoğunun kanâatlarından aktararak rivâyet ettiği de budur. Nitekim diğer imâmlara göre olduğu gibi, bize göre de (Şâfiîler) cinâyetler konusundaki hüküm bu âyete göredir. Hasan el-Basrî der ki : Bu hüküm hem yahûdîlere, hem de bütün insanlara yöneltilmiştir. İbn Ebu Hâtim de böyle der.

Şeyh Ebu Zekeriyyâ en-Nevevî, bu konuda üç farklı görüş rivâyet eder. Ve üçüncü olarak der ki : Bizim için sadece İbrâhîm (a.s.)in şerîatı huccettir, başkaları değil. Buradan hareketle diğerlerinin huccet ifâde etmediğini doğrular. Şeyh Ebu İshâk el-İsferâyînî'nin Şâfiî'den aktardığı kavillere göre; o, bu âyetin bizim için huccet olduğunu tercîh etmiştir ki; bizim Şâfiî fakîhlerinin bütünü de böyle derler. En iyisini Allah bilir.

İmâm Ebu Nasr İbn es-Sabbâğ, «eş-Şâmil» isimli kitâbında der ki: Bu âyetin delâlet ettiği konuda, ulemâ icmâ' etmişlerdir. Âyet-i kerîme'nin umûmiyet ifâde etmesine dayanarak, imâmların hepsi; kadın maktûle karşılık erkeğin öldürüleceğini kabul etmişlerdir. Nitekim Neseî ve diğerlerinin rivâyet ettiği hadîste de böyle vârid olmuştur. Hattâ Hz. Peygamber, Amr İbn Hazm'a yazdığı mektupta, kadına karşılık erkeğin öldürüleceğini bildirmiştir. Bir başka hadîste de : «Müslümanların kanları eşittir.» buyurulmuştur. Bu, Cumhûr'un görüşüdür.

Mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'ten nakledilir ki; bir erkek kadını öldürürse, ona mukâbil öldürülmez. Ancak erkeğin velîsi, kadının velîsine diyetin yarısını öder. Çünkü onun diyeti, erkeğin diyetinin yarısıdır. Ahmed İbn Hanbel'den nakledilen bir rivâyete göre; erkek, kadını öldürecek olursa; kadına mukâbil erkek öldürülmez, sadece diyet ödenmesi gerekir. Hasan, Atâ ve Osmân el-Bettî'den de böyle rivâyet edilmiştir.

Ebu Hanîfe merhûm, bu âyeti huccet olarak almış ve umûmî olduğunu belirtmiştir. O, zimmî kâfire karşılık müslümanın, köleye karşılık

hürr'ün öldürüleceğini bildirmiştir. Ancak cumhûr-u ulemâ, ona muhâlefet etmişlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mü'minlerin emîri Hz. Ali (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur : Kâfire karşılık müslüman öldürülmez. Köle konusunda ise, selef-i sâlihînden müteaddid hadîsler rivâyet edilmiştir. Onlar, hürr'e karşılık köleyi denk saymazlar ve köleye karşılık hürr'ü öldürmezler. Ancak bu konuda zikredilen hadîsler, sahîh değildir. Şâfiî, Hanefîlerin görüşlerinin aksi görüş üzerinde icmâ' bulunduğunu anlatmıştır. Ancak âyeti tahsîs eden bir hükmün bulunmaması nedeniyle, sözlerinin bâtıl sayılamayacağını belirtir. İbn es-Sabbâğ'ın bu âyet-i kerîme'ye dayanarak zikrettiği hadîsi, İmâm Ahmed İbn Hanbel de te'yîd eder ve der ki : Bize Muhammed İbn Adiyy... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Enes'in teyzesi Rübeyyi', bir kölenin dişlerini kırmış. Onun affedilmesini istemişlerse de, kölenin sahibleri affetmeyerek Rasûlullah'a gelmişler. Hz. Peygamber kısas gerekir, demiş. Kardeşi Enes İbn Nadîr; Ey Allah'ın Rasûlü, sen falancanın dişlerini mi kıracaksın? demiş. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ey Enes, Allah'ın yazısı kısastır. Enes; Hayır, seni hak üzere gönderen Allah'a yemîn olsun ki; falancanın dişleri kırılmayacaktır, demiş. Sonra kölenin sahibleri râzı olup bağışlamışlar da, peygamber kısastan vazgeçmiş. Ve bunun üzerine; Allah'ın kullarından öyle kimseler var ki; o, Allah'a kasem etmiş olsaydı, Allah onu temize çıkarırdı, buyurmuş. Bunu Buhârî ve Müslim, Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir.

Muhammed İbn Abdullah Enes İbn Mâlik'ten nakledilen meşhûr hadîsin bir bölümünde der ki : Rübeyyi' Bint Nadîr —ki Enes'in halası idi— bir câriyeyi tokatladı ve dişlerini kırdı. Ona, yarı diyet ödeyip bağışlanmasını istediler. Câriyenin sahibleri bundan kaçındı. Sonra Rasûlullah (s.a.) a gelip durumu anlattılar. O da kısası emretti. Bunun üzerine kardeşi Enes İbn Nadîr gelip; Ey Allah'ın Rasûlü, Rübeyyi'nin dişlerini mi kıracaksın? Seni hak üzere gönderen Allah'a andolsun ki; onun dişleri kırılmayacaktır, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber : Ey Enes, Allah'ın yazısı kısastır, buyurdu. Câriyenin sahibleri affedince Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurdu : Allah'ın kullarından öyleleri var ki; Allah'a kasem etse, Allah onu temize çıkarır. Buhârî bunu Muhammed İbn Abdullah el-Ansârî'den rivâyet eder.

Ebu Dâvûd'un rivâyet ettiği hadîse gelince; o der ki : Bize Ahmed İbn Hanbel ...İmrân İbn Hasîn'den nakletti ki; fakîr bir topluluğun çocuğu, zengin bir topluluğun çocuğunun kulağını kopardı. Çocuğun sahipleri Hz. Peygambere gelip dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, biz fakîr bir topluluğuz. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara bir şey yapmadı. Neseî de, İshâk İbn Rahûyeh kanalıyla bunu Katâde'den rivâyet eder.

Bu isnâdın râvîlerinin hepsi sika ve isnâdda kuvvetli ise de, hadîs müşkildir. Ancak suçlu; suçu işlediğinde henüz bülûğa ermemişti, dolayısıyla ona kısas gerekmez, denirse hadîsin müşkil olma durumu kalkar. Belki de zenginler diyetlerini istememişlerdir veya fakîrler onlardan bağışlanmalarını istemişlerdir.

«Yaralamalarda kısas vardır.» Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Cana karşılık can yok edilir. Göze karşılık göz çıkarılır, buruna karşılık burun kesilir, dile karşılık dil koparılır, yaralamalara karşılık yaralamalarla kısas yapılır. Bu husûsta erkek olsun, kadın olsun, cana karşı işlenen suçlarda —kasıd varsa— cana ve candan aşağı olan kısma —kasıd varsa— erkek ve kadın bütün hür müslümanlar eşittir. Kezâ kadın, erkek köleler de kendi aralarında cana ve candan aşağıya kasıd halinde eşittirler. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet ederler.

Yaralama bazan eklemde olur. O zaman icmâ-ı ümmete göre, kısas vardır. Elin, ayağın, avucun ve ayak ayasının ve benzeri kısımların kesilmesi gibi. Yaralama, eklemde değil de kemikte ise, Mâlik merhûma göre; baldır ve benzeri kısımlar dışında yine kısas gereklidir. Baldır ve benzeri kısımlarda tehlike endîşesi vardır. Ebu Hanîfe ve iki arkadaşı ise, diş dışında kemiğe kısas gerekmediği görüşündedirler. Şâfiî de hiçbir şekilde kemik için kısas gerekmeyeceği kanâatındadır. Ömer İbn Hattâb ve İbn Abbâs'tan rivâyet edilen de budur. Atâ, Şa'bî, Hasan el-Basrî, Zührî, İbrâhîm en-Nehaî, Ömer İbn Abdülazîz de bu görüşü benimsemişlerdir. Süfyân es-Sevrî, Leys İbn Sa'd da bu görüştedir. Hanbelî mezhebinin meşhûr görüşü de budur.

Ebu Hanîfe merhûm, Nadir kızı Rübeyyi'nin hâdisesini kendi görüşü için delil olarak getirir ve diş dışında kemikte kısas olmadığını belirtir. Ancak Rübeyyi' hadîsi delil olamaz. Çünkü orada, «bir câriyenin dişini kırdı» ifâdesi bulunmaktadır ki; dişin kırılmadan önce düşmüş olması da câizdir. Bu gibi durumda kısasın vâcib olduğu konusunda icmâ' vardır. Hanefîler, delillerini İbn Mâce'nin Ebu Bekr İbn Ayyâş kanalıyla... Nimrân İbn Câriye'den, onun da babası Câriye İbn Zafer'den naklettiği şu olaydır : Adamın biri. bir başkasının bileğini eklemin dışında bir kısımdan kılıcıyla kesti. Rasûlullah (s.a.) ın huzûruna davacı olarak çıktıklarında; Rasûlullah, diyet emretti : Adam, kısas istiyorum deyince; Rasûlullah (s.a.) diyeti al, Allah sana onu kutlu kılsın, dedi ve kısasa hükmetmedi.Şeyh Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki : Bu hadîsin bir başka isnâdı yoktur. Râvîler arasında yer alan Dehşen İbn Kurrân el-Ükkûlî zayıf bir râvîdir ve onun huccet alınabilecek hadîsi yoktur. Nimrân İbn Câriye de aynı şekilde Bedevîdir. Babası Câriye İbn Zafer ise, sahâbeler arasında zikredilir. Ayrıca Hanefîler derler ki : Yaralanan kişinin yarası tedâvî edilinceye kadar, yaradan dolayı kısas uygulamak

câiz değildir. Çünkü tedâvî edilmezden önce kısas uygulanırsa, sonra yara ilerlerse bu takdîrde bir şey gerekmez. Bunun delili İmâm Ahmed'in... Amr İbn Şuayb'dan, onun da babasından, onun da dedesinden naklettiği şu hadîstir : Adamın biri, birine tekme attı ve onun diz kapaklarını kırdı. Adam, Rasûlullah'ın yanına geldi ve; benim kısasımı uygula, dedi. Rasûlullah (s.a.); yaran iyileşinceye kadar acele etme, dedi. Adam, kısasın uygulanması için acele etti. Rasûlullah (s.a.) da, onun yarasına kısâsı uyguladı. Kısas uygulanan kişi iyileşti, kısasın uygulanmasını isteyen kişi topal kaldı. Sonra Hz. Peygambere gelip, ey Allah'ın Rasûlü, arkadaşım iyileşti, ben topal kaldım, dedi. Rasûlullah (s.a.); ben seni kısastan nehyetmiştim, ama bana isyân ettin. Allah Teâlâ seni uzaklaştırdı ve topallığını sana kusûr olarak bıraktı, dedi. Sonra Hz. Peygamber; yaralı iyileşinceye kadar yaralamadan dolayı kısas uygulanmasını yasakladı. Bu rivâyet, yalnızca Ahmed İbn Hanbel tarafından nakledilir.

Derler ki; saldırıya uğrayan kişi, suçluya kısas yapar ve kısastan dolayı o kişi ölürse, saldırıya uğrayana bir şey gerekmez. İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel bu görüştedir. Sahâbe, tâbiîn ve diğerlerinden Cumhûr'un görüşü de budur. Ebu Hanîfe ise; kısas yaptıranın malından diyet ödemek gerekir, der. Âmir eş-Şa'bî, Atâ, Tâvûs, Amr İbn Dînâr; Hâris, İbn Ebu Leylâ, Hammâd İbn Ebu Süleymân, Zührî, Sevrî de; kısas yapılan kişinin âkilesi üzerine diyet gerekir, derler. Abdullah İbn Mes'ûd, İbrâhîm en-Nehaî, Hakem İbn Kuteybe, Osmân el-Bettî de kısas yapılandan önce o yara miktarı düşülür ve geriye kalan kısım malından alınır, derler.

«Kim de hakkından vazgeçerse, o kendisi için keffârettir.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyetin şu anlama geldiğini nakletmiştir : Kim de affeder ve hakkından vazgeçerse; bu istenen için keffâret, isteyen için ecirdir. Süfyân es-Sevrî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : Bu, yaralayan için bir keffâret, yaralanan için Allah Azze ve Celle katında ecirdir. İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti nakleder. Ve sonra şöyle der : Hayseme İbn Abdurrahmân, Mücâhid, İbrâhîm, Âmir, Câbir İbn Zeyd de ikinci şekilde tefsîr etmişlerdir. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hammâd... Câbir İbn Abdullah'dan nakletti ki; bu âyet konusunda o, şöyle demiş : Kim de hakkından vazgeçerse; bu, yaralanan için keffârettir. Hasan el-Basrî ve İbrâhîm en-Nehaî, Ebu İshâk el-Hemedânî'den de böylece rivâyet edilmiştir. İbn Cerîr, Âmir ve Katâde'den de aynı şekilde rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Habîb... Kays'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Ben, Muâviye'nin yanında Abdullah İbn Amr'ı gördüm. O, kölelere benzer kırmızılıktaydı. Ona bu âyet-i kerîme'yi sorduğumda şöyle dedi : Sadaka olarak verdiği kadar günâhlarından yoke-

dilir. Aynı husûsu İbn Cerîr, Süfyân ve Şu'be kanalıyla rivâyet eder.

İbn Merdûyeh der ki : Bana Muhammed İbn Ali. . Abdullah İbn Amr'dan, ayrıca Ebân İbn Tağlib kanalıyla tâbiîn ve ansârdan bir kişiden nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle demiştir : Bu âyet, dişi kırılıp eli kesilip bir uzvu koparılıp veya bedeninde bir yara açılıp da bundan vazgeçen kimse içindir. Bağışlanması, hatâları kadar bir miktârı alır götürür. Eğer bağışladığı, diyetin dörtte biriyse; günâhlarının dörtte birini, bağışladığı miktar diyetin üçte biriyse, günâhlarının üçte birini, diyetin hepsi ise, günâhlarının hepsini alır, götürür.

İbn Cerîr der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Yahyâ... Ebu Sefer'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kureyş'li birisi Ansârdan birini itti. Adamın dişleri kırıldı. Ansârdan olan kişi, Muâviye'ye giderek diyet istedi. Adam ısrâr edince Muâviye; sen ve arkadaşın başbaşa, dedi. Bu sırada Ebu'd-Derdâ, Muâviye'nin yanında bulunuyordu. O dedi ki : Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim : Hangi müslümanın bedenine bir şey isâbet eder de onu bağışlarsa; Allah onun derecesini bir derece arttırır, günâhlarını düşürür. Ansârdan olan kişi; sen bunu Hz. Peygamberden işittin mi? dedi. O, kulaklarımla işittim, kalbimle muhâfaza ettim, dedi. Ansârdan olan kişi; Kureyş'li olan adamı yoluna bırakın, dedi. Bunun üzerine Muâviye, ona mal vermelerini emretti. İbn Cerîr de böyle rivâyet eder. Ahmed İbn Hanbel'in rivâyeti ise şöyledir : Bize Vekî... Ebu Sefer'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Kureyş'li birisi, ansârdan birinin dişini kırdı. Adam Muâviye'nin huzûrunda onun aleyhinde dâvâ açtı. Ansârdan olan kişi; bu adam benim dişlerimi kırdı deyince, Muâviye; onu memnûn ederiz, dedi. Ansârdan olan kişi ısrâr edince, Muâviye; arkadaşının durumuyla başbaşasınız, dedi. Bu sırada Ebu'd-Derdâ oturuyordu. Dedi ki : Ben Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim : Hangi müslüman bedenine bir şey isâbet eder de onu sadaka olarak bağışlarsa; Allah, onun derecesini bir derece yükseltir ve günâhlarını düşürür. Ansârdan olan kişi, sen bunu Hz. Peygamber'den işittin mi? deyince, Ebu'd-Derda, evet, kulaklarımla işittim, kalbimle muhâfaza ettim, dedi. Bunun üzerine ansârdan olan kişi, ben de onu affettim, dedi. Bunu Tirmizî; İbn Mübârek'in hadîsinden, İbn Mâce; Vekî'nin hadîsinden, her ikisi de Yûnus İbn Ebu İshâk'dan rivâyet ederler. Sonra Tirmizî; bu, garîb bir hadîstir, bu şekilden başka bir rivâyetini bilmiyoruz, ayrıca Ebu Sefere'nin Ebu'd-Derdâ'dan hadîs duyduğunu da bilmiyoruz, der.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Da'lec İbn Ahmed... Ali İbn Sâlih'ten nakletti ki; Muâviye (r.a.) nin devrinde adamın biri, bir adamın ön dişlerini kırdı. Kendisine diyet verildi. O, kabul etmeyip kısas istedi. İki diyet verildi. Yine kabul etmedi. Üç diyet verildi yine kabul etmedi. Rasûlullah (s.a.) ın ashâbından bir kişi, Hz. Peygamberin şöyle dediğini

söyledi : Bir kan veya daha aşağısını bağışlayan kimse için bu (bağışlama) doğduğu günden öldüğü güne kadar keffârettir, buyurdu.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Süreyc... Ubâde İbn Sâmit'in şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duydum : Her kim ki birinin bedeninde yara açar da, yaralanan onu affederse; Allah, onun affettiği kadarını keffâret sayar. Neseî de bunu, Ali kanalıyla... Muğîre'den nakleder.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yahyâ İbn Saîd... Ebu Hüreyre kanalıyla Peygamberin ashâbından bir kişiden nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuş : Kimin bedenine bir şey isâbet eder de, bundan Allah rızâsı için vazgeçerse, o kendisi için keffâret olur.

«Kim de Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, zâlimlerin kendileridir.» Tâvûs ve Atâ'nın bu konuda küfürden öte küfür, zulümden öte zulüm, fısktan öte fâsıklık yoktur, dedikleri yukarıda anlatılmıştı.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ
هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ
أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾

46 — Ve onların izinden Meryem oğlu Îsâ'yı, önündeki Tevrât'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ve ona İncil'ı verdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendinden önceki Tevrât'ı doğrulayıcı, hidâyet ve müttakîler için bir öğüt olarak.

47 — İncil ehli, Allah'ın onda indirdikleri ile hükmetsinler. Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar; fâsıkların kendileridir.

İncil Ehli de Allah'ın Hükmüyle Hükmetmelidir

İsrâiloğullarının peygamberlerinin ardından; Meryem oğlu Îsâ'yı Tevrât'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. O'na inanan ve hükmeden biri olarak. Ve o'na İncil'i verdik. O'nda; hidâyet ve nûr vardır. Hakka götüren, şüpheleri giderip müşkilleri halletmekte yolu aydınlatan bir nûr vardır. Kendinden önceki Tevrât'ı doğrulayıcı, hidâyet ve müttakîler

için bir öğüt olarak. Tevrât'a uyan, onda bulunan pek az ahkâm dışında hiçbir hükme muhâlefet etmeyen, İsrâiloğullarının kendi aralarında ittifâk ettikleri bazı konularda, ondan farklı görüşler getiren bir peygamber olarak. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Îsâ'nın İsrâiloğullarına «Allah'ın size harâm kıldığı bazı şeyleri size helâl kılmak üzere.» diye buyurduğunu bildirmektedir. Bunun için bilginlerin meşhûr olan görüşüne göre; İncil, Tevrât'ın bazı hükümlerini neshetmiştir.

«İncil ehli Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler.» Bazıları (وَلِيَحْكُمَ) şeklinde mansûb okumaktadırlar ki; buradaki lâm, «ta ki» anlamına gelir. Yani İncil ehline İncil'i verdik ki; kendi zamanındaki milletler ona göre hüküm versin. Bazıları da (وَلْيَحْكُمْ) şeklinde okurlar ki; burdaki lâm, emir edâtı olur. Ve o zaman İncil'de bulunan hükümlerin hepsine îmân etsinler, buyruklarını yerine getirsinler, anlamına gelir. Kendi kitaplarında Hz. Muhammed'in gönderileceğine dâir beşâreti görünce; onu doğrulayıp uysunlar, demektir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «De ki, ey ehl-i kitâb, Tevrât'ı, İncil'i ve size Rabbınız tarafından indirilmiş olanı uygulayıncaya kadar siz bir şey üzerinde değilsiniz...» Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur : «Onlar ki kendi yanlarındaki Tevrât'ta yazılı buldukları ümmî peygambere tâbi olurlar.» Bunun için âyetin devâmında «Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, fâsıkların kendileridir.» buyuruluyor. Yani onlar bâtıla meyleden, haktan kaçan, Rablarına itâatın dışına çıkan kimselerdir. Bu âyetin, Hıristiyanlar hakkında nâzil olduğu daha önce geçmiştir. Zaten âyetin seyrinden de bu anlaşılmaktadır.

İZÂHI

İşte onlar, fâsıklardır. İtâatın dışına çıkmış olanlardır. Şeyh Ebu Mansûr merhûm der ki : Bu ifadenin her üçünün de, inkâr konusuna hamli câizdir. Bu takdîrde münkirin kâfir, zâlim ve fâsık olması gerekir. Çünkü mutlak fâsık, mutlak zâlim kâfirdir. Yine denildi ki : Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse o, Allah'ın nimeti konusunda kâfir, hükmü konusunda zâlim, fiili konusunda fâsıktır. (Nesefî, Medârik, II, 295).

oOo

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ

بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ
جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ
أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ
يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ
يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

48 — Sana da; kendinden önceki kitâbları doğrulayıcı ve üzerlerine şâhid olarak bu kitâbı hak ile indirdik. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana hak gelmişken onların heveslerine uyma. Sizden her biriniz için bir yol, bir şerîat kıldık. Şâyet Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Lâkin sizi verdiği ile denemek istedi. Öyleyse hayırda yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Size ayrılığa düştüğünüz şeyleri bildirecektir.

49 — Ve aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heveslerine uyma. Seni Allah'ın sana indirdiğinden vazgeçirmelerinden sakın. Eğer yüz çevirirlerse bil ki; bir kısım günâhları yüzünden Allah onları cezâlandırmak istiyor. Gerçekten insanların bir çoğu fâsıklardır.

50 — Câhiliyet hükmünü mü istiyorlar? Ama yakîn getiren bir kavim için Allah'tan daha iyi hüküm veren kimdir?

Allah'tan Daha İyi Kim Hüküm Verebilir

Allah Teâlâ Kelîmi Mûsâ'ya indirmiş olduğu Tevrât'ı anlatıp medh edip övdükten ve geçerli olduğu zamanlarda ona uyulması gerektiğini emrettikten; İncil'i de söz konusu edip övdükten ve İncil ehlinin İncil'deki emirlere uymaları gerektiğini bildirdikten sonra; yüce Kur'an'ın zikrine başlıyor. Şerefli peygamberi, kulu Muhammed'e indirdiği Kur'an-ı Azîm'den bahsederek buyuruyor ki : «Sana da kendinden önceki kitâbları doğrulayıcı ve üzerlerine şâhid olarak bu kitâbı hak ile in-

dirdik.» Şüphe olmayan doğrulukla Allah katından geldiğini belirttik. Daha önce geçen ve övgüsü, zikri yeralan kitâbları doğrulayan bir kitâb olarak. O kitâblarda Kur'an'ın Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'e indirileceği bildirilmekte idi. Kur'an'ın bildirdiği gibi bunun inişi, o kitâbı taşıyanların, basîret sahiplerinin doğruluklarını arttırmıştı. Ve netîcede onlar Allah'ın emrine boyun eğerek, şerîatına bağlanmışlar ve peygamberini de tasdîk etmişlerdi. Nitekim bir başka sûrede şöyle buyurur: «De ki: Kur'an'a ister inanın, ister inanmayın, ondan önceki bilginlere bu, okunduğu zaman yüzlerinin üzerine secdeye varırlar ve; Rabbımız münezzehtir, Rabbımızın emri şüphesiz yerine gelecektir, derler.» (İsrâ, 107 - 108). Yani Allah'ın Hz. Muhammed'in geleceğine dâir geçmiş peygamberlerin dilinden verdiği vaad yerini bulmuş, şüphesiz gerçekleşmiştir. «Ve üzerlerine şâhid olarak.» Süfyân es-Sevrî ve diğerleri... Abdullah İbn Abbâs'tan naklederler ki, şâhid olarak anlamına gelen (مهيمنا عليه) ifâdesinden maksad; kendisine güvenilen demektir. Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan nakleder ki (مهيمن) kelimesi emîn demektir. Kur'an; kendinden önce geçen bütün kitâblara emîndir. İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b, Atiyye, Hasan, Katâde, Atâ el-Horasânî, Süddî ve İbn Zeyd'den de böyle dedikleri rivâyet edilir. İbn Cüreyc; Kur'an geçmiş kitâblara emîndir. Onlardan Kur'an'a uyan hak, ona aykırı düşen ise bâtıldır, der. Vâlibî, İbn Abbâs'tan nakleder ki (مهيمنا) kelimesi şâhid anlamındadır. Mücâhid, Katâde ve Süddî de böyle der. Avfî ise İbn Abbâs'tan nakleder ki o, (مهيمنا) kelimesine; kendinden önce geçen kitâbların hâkimi mânâsını vermiştir.

Bu konuda söylenenler, mânâ bakımından birbirine yakındır. Zîrâ (مهيمن) kelimesi, bütün bu anlamları içerir. Çünkü Kur'an, kendinden önce geçen bütün kitâbların emîni, şâhidi ve hâkimidir. Çünkü Allah; en son olarak indirmiş olduğu bu yüce kitâbının en kapsamlı, en yüce ve en muhkem olmasını murâd etmiştir. Kendinden önce geçen kitapların bütün iyiliklerini onda derlemiş ve başkalarında olmayan mükemmellikleri onda bütünleştirmiştir. Bunun için onu; kendinden önce geçen bütün kitâbların şâhidi, emîni ve hâkimi kılmıştır. Ve Hak Teâlâ, onun muhâfazasını kendi nezdinde tekeffül etmiş ve «Doğrusu Kur'an'ı Biz indirdik. Onu koruyacak da Biziz.» buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim'in İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Atâ el-Horasânî, İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den naklettiği «Ve üzerlerine şâhid olarak» kavli ile Hz. Muhammed (s.a.) in kasdedildiği ve onun Kur'an'ın bekçisi olduğu görüşüne gelince; bu görüş, mânâ bakımından sahîhtir. Ancak âyeti bu şekilde tefsîr etmek, üzerinde dikkatle durulması ge-

reken bir noktadır. Kaldı ki, Arap dili bakımından da bu anlamda kullanılması; üzerinde fazlasıyla durmayı gerektirir. Doğrusu, önceki anlamdır. Nitekim Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî, bu anlamı naklettikten sonra der ki : Böyle bir te'vîl, Arap dili bakımından kavranması pek uzak bir yoldur, hattâ hatâdır. (...)

«Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet.» Ey Muhammed, ister Arap olsun ister Acem, ister okur-yazar olsun ister bilgisiz, ister ehl-i kitâb'tan olsun, ister diğerlerinden bütün insanlar arasında hükmettiğin zaman; Allah'ın bu yüce kitâbı ile hükmet. Senden önceki peygamberlere verilmiş olup da senin şerîatında neshedilmemiş olan hükümleri uygula. İbn Cerîr, bu âyete böyle mânâ vermiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Ammâr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygamber serbest idi. Dilerse onların arasındaki hükümleri kendilerine bırakırdı. Nihâyet bu âyet-i kerîme nâzil oldu ve Hz. Peygambere; onların arasındaki işlerde de, bizim kitâbımıza göre hüküm vermesi emredildi.

«Sana hak gelmiş iken onların heveslerine uyma.» Kendiliklerinden çıkardıkları ve bu sebeple Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükmü terkettikleri sun'î görüşlerine ve heveslerine tâbi olma. Bu câhil ve eşkiyâ grubunun heveslerine tâbi olup da Allah'ın emrettiği haktan uzaklaşma.

«Sizden her biriniz için bir yol, bir şerîat kıldık.» İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; buradaki «şerîat», yol demektir. Yine Ebu Saîd, bir başka kanalla İbn Abbâs'tan nakleder ki; buradaki yol anlamına gelen (منهاجا) kelimesi, sünnet demektir. Avfî de İbn Abbâs'tan nakleder ki; yol ve şerîattan maksad, yol ve sünnet demektir. Mücâhid, İkrime, Hasan el-Basrî, Katâde, Dahhâk, Süddî ve Ebu İshâk es-Sebîî bunun, yol ve sünnet anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Atâ el-Horasânî de birçok şekilde mânâ vererek şerîatın yol, yolun da sünnet olduğunu bildirirler. Ancak birincisi daha uygundur. Çünkü şerîat, bir şeye kendisinden başlanılan şeydir. Nitekim şu konuya başladı dendiği zaman (شرع فى كذا) cümlesi kullanılır. Kezâ şerîat; ark anlamına da gelir. Yol mânâsına gelen (المنهاج) kelimesi ise, rahat ve açık yol demektir. Sünnet de yine yol anlamına gelir. Bu sebeple yol ve sünnet demek diğer mânâdan daha açık ve uygundur. En iyisini Allah bilir.

Bu âyette Allah Teâlâ'nın, muhtelif dinlere mensûb olan milletlere; şerîatlar taşıyan elçiler göndermiş olması hasebiyle hükümlerde farklı, tevhîdde müttefik oldukları bildirilmektedir. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Biz peygamberler topluluğu, birbirinin kardeşiyiz.

Bizim dinimiz birdir. Bu ifâde, Allah'ın bütün elçilerini tevhîd esâsı üzere gönderdiğini ve peygamberlere indirilen her kitâbın tevhîdi getirdiğini göstermektedir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyet-i kerîme'lerde şöyle buyurur : «Senden önce ne zaman bir peygamber gönderdikse muhakkak ona; Benden başka ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibâdet edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25). Nahl sûresinde de şöyle buyurulur : «Biz, her ümmete; Allah'a ibâdet edin ve Tâğût'tan kaçının diye bir peygam ber göndermiştik.» (Nahl, 36). Şerîatların emir ve yasakları muhteliftir. Bir şey bu şerîatta harâm iken, diğer şerîatta helâl olabileceği gibi, bunun aksi de olabilir. Bir şerîatta hafîf olan hüküm, diğer şerîatta şiddetlendirilir. Bunun sebebi, eşsiz hikmetin ve ezici huccetin Allah Teâlâ'nın katında olmasıdır.

Saîd İbn Arûbe, Katâde'den «Sizden her biriniz için bir yol, bir şerîat kıldık.» ifâdesinin yol ve sünnet anlamına geldiğini söylediğini rivâyet eder. Sünnetler muhteliftir. Sünnet; Tevrât'ta şerîat, İncil'de şerîat, Kur'an'da şerîat anlamına gelir. Allah bunlarda dilediğini helâl, dilediğini harâm kılar. Bununla kimin kendisine itâat edip, kimin isyân ettiğini belirlemek ister. Allah'ın kabul ettiği yegâne din ise, peygamberlerin hepsinin getirmiş olduğu tevhîd ve samîmî kulluk dinidir.

Denildi ki; bu âyetin muhâtabı, İslâm ümmetidir. Mânâsı da şöyledir : Ey İslâm ümmeti, Kur'an'ı sizin için bir şerîat, bir yol kıldık. Sizin hepiniz ona uyarsınız. Kur'an'ı doğru maksadlara giden bir yol ve apaçık bir güzergâh olan bir sünnet kıldık.

İbn Cerîr Taberî'nin, Mücâhid merhûm'dan naklettiğinin muhtevâsı bundan ibârettir. Ancak birinci görüş daha sahîhtir. Bunun sahîh olduğunun delili; Allah Teâlâ'nın âyetin devamındaki «Şâyet Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı.» kavl-i celîl'idir. Eğer bu hitâb, İslâm ümmetine yöneltilmiş olsaydı; tek bir ümmet olan İslâm ümmetine «Şâyet Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı.» buyurmazdı. Aksine bu hitâb, bütün milletlere yöneltilmiştir ve Allah Teâlâ'nın —dilerse— bütün insanları bir tek din, bir tek şerîat üzere yaratmaya gücünün yeteceğini bildirmektedir. Hak Teâlâ her peygambere, belirli bir yol koymuştur. Sonra gelen peygambere gönderdiği buyrukla, bu hükümlerin bir kısmını neshetmiştir. Daha sonra kulu ve Rasûlü Muhammed (s.a.) e gönderdiği hükümle; diğer peygamberlerin risâletini neshetmiş ve onu bütün yeryüzü halkına peygamber olarak göndermiş, peygamberlerin de sonuncusu kılmıştır. Bunun için Allah Teâlâ «Şâyet Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Lâkin sizi verdiği ile denemek istedi.» buyuruyor. Yani Hak Teâlâ muhtelif şerîatlar göndermiştir ki; gönderdiği hüküm ile kullarını tecrübe etsin. Kendisine itâat veya isyân etmelerine göre, yaptıkları veya yapmak istediklerinde sevâb veya cezâya müstehak kılsın. Abdullah İbn Kesîr «Size verdiği ile» kavlinden mak-

sad; kitâbdır, der. Kitâb ile Allah Teâlâ, hayırlara koşmayı teşvîk ve tahrîk ederek «Öyleyse hayırda yarış edin.» buyuruyor. Hayırda yarış, Allah'a itâat ve geçmiş şerîatları nesheden şerîata uymak ve Allah'ın son indirdiği kitâb olan Kur'an'ı tasdîk etmektir. «Hepinizin dönüşü Allah'adır.» Ey insanlar, kıyâmet günü dönüp varacağınız yer Allah'ın katıdır. «Size, ihtilâfa düştüğünüz şeyleri bildirecektir.» Haktan ayrılıp ihtilâf ettiğiniz konuları, size bildirecektir. Böylece doğrulukları nedeniyle sâdıkları mükâfâta, inkârları nedeniyle hakkı yalanlayan kâfirleri de azâba müstehâk kılacaktır. Kâfirler, delil ve burhâna dayanmadan kesin belgeler karşısında diretmektedirler. Erişilmez huccetleri ve ezici delilleri yok sayarak haktan yüz çevirmektedirler. Dahhâk «Hayırda yarışın.» âyetinde; Muhammed ümmetinin kasdedildiğini söyler. Ancak önceki anlam daha belirgindir.

«Ve aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heveslerine uyma.» Bu da yukarda geçen emri te'kîd ve emre aykırı davranışı yasaklama içindir.

«Seni Allah'ın sana indirdiğinden vazgeçirmelerinden sakın.» Düşmanların yahûdîlerin, seni aldatıp da haktan çevirmelerinden kaçın. Çünkü onlar bazı husûslarda seni engelleyebilirler. Onlara aldanma. Çünkü onlar hâinler topluluğu, kâfirler gürûhu ve yalancılardır. «Eğer yüzçevirirler.» Senin onların arasında verdiğin hükümden yüzçevirirler ve Allah'ın şerîatına muhâlefet ederlerse; «Bil ki, bir kısım günâhları yüzünden Allah onları cezâlandırmak istiyor.» İyi bil ki; bütün bunlar, Allah'ın onlarla ilgili hikmeti ve kaderi gereğidir. Bu hikmet, onların üzerinde bulundukları dalâlet yolunda sürüklenmelerini ve geçmiş günâhları üzere yürümelerini gerekli kılmıştır. «Gerçekten insanların bir çoğu fâsıklardır.» Rablarına itâattan dışarı çıkmışlar, hakka muhâlefet edip yüzçevirmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Her ne kadar özensen de insanların bir çoğu inanıcı değillerdir.» (Yûsuf, 103). Bir başka âyet-i kerîme'de ise şöyle buyurur: «Yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyacak olsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 116).

Muhammed İbn İshâk der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Kâ'b İbn Esed, İbn Salûbâ, Abdullah İbn Sûryâ ve Şeys İbn Kays kendi aralarında konuşarak; Muhammed'e varalım; belki onu dininden caydırırız, dediler. Hz. Peygambere gelip dediler ki : Ey Muhammed, sen bilirsin ki biz, Yahûdîlerin hahamları, seçkinleri ve efendileriyiz. Şâyet biz sana uyacak olursak, bütün Yahûdîler de bize uyarlar. Çünkü onlar, bize muhâlefet edemezler. Bizimle milletimiz arasında bir düşmanlık olur da bu konuda senin hükmüne başvurursak; sen onların aleyhinde ve bizim lehimizde hüküm verirsen, sana inanır ve seni doğrularız. Rasûlullah (s.a.)

buna yaklaşmadı. İşte bu âyet, bu hâdise üzerine nâzil oldu. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de bunu böyle rivâyet ederler.

«Câhiliyet hükmünü mü istiyorlar? Ama yakîn getiren bir kavim için, Allah'tan daha iyi hüküm veren kimdir?» Bütün hayırları ihtivâ eden, bütün kötülükleri yasaklayan, uydurma heves ve arzulara meyilden alıkoyan Allah'ın hükmünün dışına çıkanları Hak Teâlâ reddediyor. Kulların kendi elleriyle koydukları ve Allah'ın şerîatına dayanmayan câhiliyyet hükümlerinin sapıklıklarını ve bilgisizliklerini reddediyor. Bu sapıklıkları; kendi görüş ve hevesleri sonucu ortaya çıkardıklarını bildiriyor. Söz gelimi Tatarların, Cengiz Han diye bilinen kral-larından alınma krallık buyrukları vardır ve bununla hüküm verirler. Nitekim bu yasayı onlara kral koymuştur. (Yasa kelimesini müellif yasak şeklinde kaydediyor.) Bu yasalar Yahûdî, Hıristiyan ve İslâm dinine mensûb muhtelif milletlerden iktibâs yoluyla tanzîm edilmiş kanunlar topluluğudur. Ancak bu yasalar içerisinde birçoğu, Cengiz Han'ın mücerred görüş ve heveslerinden ibârettir. O bunu, çocukları için izlenen bir hüküm haline getirmiştir ki; onlar, Allah'ın kitâbından ve Rasûlullah'ın sünnetinden önce bu yasaya uyarlar. Onlardan böyle davrananlar kâfirdir, öldürülmeleri vâcibtir. Az veya çok hiçbir konuda Allah'tan başkasının hükmüne mürâcaat edilemez. Bunun için Allah Teâlâ; onlar, Allah'ın hükmünden vazgeçip câhiliyyetin hükmünü mü tercîh ediyor ve istiyorlar? buyuruyor. Halbuki Allah'ın şerîatından daha adâletli hüküm verecek kim vardır? Allah'ın şerîatına inanıp yakîn ve bilgi sahibi olanlar; Allah'ın hüküm verenlerin en iyisi olduğunu, mahlûkatına karşı annenin çocuğuna merhametinden daha merhametli davrandığını bilirler. Zîrâ Allah Teâlâ; her şeyi bilendir, her şeye kâdir olandır, her şeyde âdil olandır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Ebu Ubeyde en-Nâcî'den nakletti ki; o, Hz. Hasan'ın şöyle dediğini duydum demiştir : Allah'ın hükmünden başka bir hükümle hükmedenin hükmü, câhiliyyet hükmüdür. Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Necîh'ten nakleder ki; o, şöyle demiştir : Tâvûs'a, karşılıksız ikrâm konusunda çocuklarım arasında tercîh yapayım mı? diye sorulduğunda; o, «câhiliyyetin hükmünü mü istiyorlar?» âyetini okumuş.

Hâfız Taberânî der ki : Ahmed İbn Abdülvehhâb .. Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir : Allah'ın Rasûlü buyurdu ki : İnsanlar arasında Allah'ın en çok nefret ettiği kişi; İslâm'da câhiliyyet âdeti peşinde koşan ve haksız yere bir kişinin kanını talep edip akıtmak isteyendir. Buhârî bu hadîsi Ebu'l-Yemmân'dan kendi isnâdıyla aynı şekilde rivâyet etmiştir.

İZÂHI

Allah'ın Hâkimiyeti

Bu bahis, İslâm idâre nizâmının, İslâmî akîdenin en önemli meselelerinden birine temâs etmektedir. Bu; daha önce geçen Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerinde halledilmeye çalışılan bir meseledir. Fakat aynı mesele burada kesin ve müekked bir şekilde arzediliyor. Âyetler bu meseleye, sadece mefhûm ve işâret yoluyla değil, lafız ve mânâ cihetiyle temâs etmektedir.

Bu; idâre, şerîat ve hüküm meselesidir. Bunların ötesinde de ulûhiyet, tevhîd ve îmân meselesidir. Mesele, şu suâle verilecek cevâbla özetlenebilir.

Şerîat, idâre ve hüküm; Allah'ın mîsâkını, akidlerini ve ölçülerini muhâfaza eden semâvî din erbâbına, bunları bildiren ilâhî kitâblara ve onlardan sonra idâreyi, onların hidâyeti üzere yürüten idârecilere göre mi olmalı; yoksa bütün bunlar, değişen arzulara, ilâhî şerîatın sâbit aslına ircâ' edilemeyen maslahatlara ve nesillerin, üzerinde anlaştıkları örf ve âdete göre mi olmalıdır? Başka bir ifâde ile : Yeryüzünde ve insan hayatında, ulûhiyet ve rubûbiyet Allah'a mı âit olmalı; yoksa bunların hepsi veya bir kısmı, insanlar için Allah'ın izin vermediği kanunları vaz'eden yaratıklardan birine mi verilmeli?...

Yüce Allah buyuruyor ki :

O, Allah'tır; O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun insanlar için kanunlaştırdığı esâslar, kendinin ulûhiyetini, insanların da ubûdiyetini, ona riâyet etmelerini ve tatbîkâtını deruhde etmelerini icâbettirir. Onlar; yeryüzünde tatbîki zarûrî olan, insanların sadece ona mürâcaat etmeleri icâbeden, önce Peygamberlerin, sonra da idârecilerin kendisiyle hükmetmeleri gerekli olan kanunlardır...

Yüce Allah diyor ki :

Bu meselede, aslâ müsâmaha yoktur. Küçük bir nokta dahi olsa, bu meselenin hiçbir noktasından fedâkârlık edilemez. Allah'ın izin vermediği küçük veya büyük herhangi bir meselede, bir toplumun üzerinde anlaşmasına veya bir neslin bir noktada birleşmesine itibâr edilmez.

Yüce Allah buyuruyor ki :

Mesele, îmân ve küfür meselesidir. Yahut İslâm ve câhiliyet; veya şerîat ve hevesler meselesidir. Bu meselede ne bir orta yol bulunabilir, ne de sulh ve mütâreke imkânı olabilir. Mü'minler; ancak Allah'ın indirdikleriyle hükmeden insanlardır. Allah'ın indirdiklerinin hiçbir harfini eksiltmedikleri gibi hiçbir noktasını da değiştirmeyenlerdir. Kâfirler, zâlimler, fâsıklar ise; Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyen insan-

lardır. İdâreciler ya Allah'ın şerîatına tâm bir bağlılık göstererek îmân çerçevesinin içine girerler veya Allah'ın izin vermediği başka bir şerîata bağlanarak kâfir, zâlim ve fâsık olurlar... İnsanlar, aralarındaki meselelerde, hüküm ve idârede; ya Allah'ın hükmünü kabul ederek mü'min olurlar veya mü'min olma sıfatını kaybederler... Bu iki yolun ortası yoktur... Ne ma'zeret, ne huccet ne de maslahat diye bir delil mevzû-u bahis değildir... Allah, insanların Rabbıdır; İnsanların menfaatını herkesten iyi bilir... Ve şerîatını, insanların hakîkî maslahatlarını gerçekleştirmek için koyar. O'nun hüküm ve şerîatından daha güzel bir hüküm ve şerîat olamaz. Hiç kimse; ben, Allah'ın şerîatını terkediyorum veya halkın maslahatını Allah'dan daha iyi görüyorum iddiâsında bulunamaz... Dili veya fiili ile bunu diyecek olursa, îmân çerçevesinin hâricine çıkmış olur...

Bu bahisteki sarîh âyetlerin halletmeye çalıştığı bu mesele; büyük ve önemli bir meseledir. Medîne'deki Yahûdîlerin halleri ve münâfıklarla olan anlaşmaları anlatılırken de bu noktaya temâs ediliyor :

«Kalbleriyle inanmadıkları halde, ağızlarıyla inandık diyenler...» Kezâ Medîne'de İslâm devleti kuruluncaya kadar, yahûdîlerin Rasûlullah'a karşı aslâ vazgeçmedikleri hîle ve tuzakları anlatılırken de bu meseleye işâret edilmiştir.

Bu derste âyetlerin akışı, önce şu hakîkatı ortaya koyuyor : Allah'dan gelen dinlerin hepsi; Allah'ın indirdikleriyle hükmetmenin kesin ve zarûrî olduğunu, ilâhî şerîatın hayatın her cephesinde tatbîkinin gerekli olduğunu ve bu meselenin îmânla küfür, İslâm'la câhiliyet ve şerîatla ferdî hevesler arasındaki yolun ayırım noktası olduğunu sarâhaten belirtir... Meselâ Allah'ın indirdiği Tevrât, hidâyet ve nûr dolu bir kitabtı :

«Kendisini Allah'a teslîm etmiş Peygamberler, yahûdîlere onunla hükmederlerdi. Âlimler ve fakîhler de Allah'ın kitâbını hıfza me'mûr oldukları için yine hükümlerini onunla verirlerdi...»

«Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrât yanlarında iken...»

Meselâ; Allah'ın «Meryem oğlu Îsâ'yı, ondan önce gelmiş bulunan Tevrât'ı doğrulayarak gönderdik. İncil'i müttakîlere öğüt ve yol gösterici olarak indirdik. İncil sahibleri, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler...»

Ve işte, Allah'ın Rasûl-ü Ekremi'ne inzâl buyurduğu Kur'an :

«Kendinden önceki kitabları tasdîk edici ve onlara şâhid olan hak kitâb...» Allah, Rasûlüne buyuruyor ki :

«Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet; gerçek olan, sana gelmiş bulunduğuna göre onların heveslerine uyma.»

«Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.»

«Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler; işte onlar, zâlimlerin kendileridir.» .

«Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler; işte onlar, fâsıkların kendileridir.»

«Câhiliyet devrini mi arzuluyorlar? Yakînen bilen bir kavim için Allah'dan daha iyi hüküm veren kim vardır?»

İşte bu mesele, bütün dinlerde böyledir. Gerek idâre edenlerin ve gerekse idâre edilenlerin, îmân ve İslâm'a girebilmelerinin şart ve sınırı ta'yîn ediliyor. Bunun şartı; idârecilerin, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeleri, idâre edilenlerin de bu hükmü kabul etmeleri ve diğer hükümlere iltifât etmemeleridir...

Meseleyi bu şekilde vaz'etmek, çok önemlidir. Kezâ bu derece şiddet göstermek de, önemli sebeplere istinâd eder... Gerek bu sûrede ve gerek diğer bütün Kur'an âyetlerinde bu noktaya temâs etmeye çalışılıyor ve bu husûsun, açık bir şekilde belirtildiğine şâhid oluyoruz.

Bu meselede, karşımıza çıkan mühim noktaların ilki, Allah'ın ulûhiyetinin, rubûbiyetinin, beşeriyete ortaksız hâkimiyetinin ikrârı veya reddidir... İşte bu noktadan küfür veya îmân, câhiliyet veya İslâmiyet kaziyyesi ortaya çıkıyor...

Bütün Kur'an, bu hakîkatın beyânı ile doludur...

Yaratan Allah'dır... Hâlik O'dur... Kâinâtı ve insanı O yaratmıştır... Arzda ve semâda olan her şeyi, insana müsahhar kılmıştır... O, yaratmak vasfında tektir. Az veya çok hiçbir husûsta O'nun ortağı yoktur.

O, aynı zamanda Mâliktir... Yaratandır ve yarattığının mâlikidir. Göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan şeyler Allah'ındır. O, mâlikiyyette tektir. Az veya çok hiçbir mülkte O'nun ortağı yoktur. O, rızık verendir... Hiç kimse, kendini veya başkasını az veya çok herhangi bir şeyle rızıklandırmak imkânına sahib değildir.

O, kâinâtta ve insan üzerinde, yegâne hâkimiyet ve tasarruf sahibidir. Çünkü O; her şeyi yaratan, her şeye mâlik olan, her şeye rızkını verendir. O yegâne kudret sahibidir. O'nsuz ne yaratma, ne rızık, ne menfaat, ne de zarar olamaz. O, şu kâinâttaki hâkimiyetiyle de tektir.

İşte îmân; bütün bu husûsiyetlerin, ulûhiyetin, mülkün, hâkimiyetin Allah'a âit olduğunu ikrâr; bu husûsiyetlere sahib yegâne mutlak varlık olduğunu ve bu husûsta hiç kimsenin O'na ortak olmadığını kabul etmektir. İslâm ise; bu husûsiyetlerin gerektirdiği şeylere itâat ve teslîmiyettir. Ulûhiyet, rubûbiyet ve insan da dâhil olmak üzere, bütün mevcûdâta hâkimiyetinde, Allah'ın tek ve ortaksız olduğunu kabul etmek; ilâhî takdîr ve şerîatında temsîl edilen hâkimiyetini itirâf etmektir. Allah'ın şerîatına teslîm olmanın mânâsı; her şeyden önce O'nun

ulûhiyetini, rubûbiyetini, hâkimiyet ve saltanatını itirâf etmektir. Bu şerîata teslîm olmamanın ve hayatın herhangi bir cephesinde ondan başka bir şerîata bağlanmanın mânâsı ise; her şeyden önce Allah'ın ulûhiyetini, rubûbiyetini, hâkimiyet ve saltanatını kabul etmemektir. Bu teslîmiyet veya adem-i teslîmiyetin, dille veya fiille olması arasında fark yoktur. İşte bunun için buradan câhiliyet veya İslâm, küfür veya îmân meselesi doğuyor. Bunun için ilâhî kelâm, şu ağır hükmü koyuyor :

«Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler; işte onlar, kâfirlerin kendileridir.»

«İşte onlar, zâlimlerin kendileridir...»

«İşte onlar, fâsıkların kendileridir...»

İkinci mühim nokta; ilâhî nizâmın, diğer bütün beşerî nizâmlara olan mutlak üstünlüğüdür. Bu üstünlük, âyette şöyle dile getiriliyor :

«Yakînen bilen bir kavim için Allah'dan daha iyi hüküm veren kim vardır?»

İçtimâî hal ve tavırların bütünü hakkında ilâhî şerîatın üstünlüğünün mutlak itirâfı da, kezâ îmân ve küfür meselesine girer. Hiç kimse, beşer yapısı olan bir nizâmın, insan cemiyetlerinin içtimâî hal ve tavırları hakkında Allah'ın nizâmından daha üstün veya ona mümâsil olduğunu iddiâ edemez... İddiâ edenler, sonra da kalkıp müslüman olduklarını ve Allah'a îmân ettiklerini söylerler... Hakîkatte onlar, Allah'tan daha çok insan halini bildiklerini, meselelerin tedbîr ve idâresinde Allah'dan daha sağlam bir yol tuttuklarını iddiâ etmektedirler. Veya şu fikri ileri sürmektedirler. Hayatın ahvâli ve ihtiyâçları sürüp gidiyor; halbuki Allah bu nizâmı koyarken, o ihtiyâç ve ahvâli bilmiyordu, yahut biliyordu da münâsib bir nizâm koyamadı... Bu türlü iddiâlarla îmân ve İslâm dâvâsı gerçekleşemez... Hattâ dille, îmân ve İslâm'dan bahsedilse dahi.

Bu üstünlüğün tezâhürüne gelince; onu bütünüyle idrâk etmek oldukça zordur. Çünkü ilâhî şerîatın hikmeti, henüz hiç bir nesil tarafından bütünüyle anlaşılamamıştır. Anlaşılanları da burada zikretmek güçtür. Ancak bazı noktalarına işâret etmeden de yapamayacağız :

Allah'ın nizâmı; beşer hayatı için mütekâmil, şümûllü ve metodlu bir nizâmdır. Bütün hal ve şekilleriyle insan hayatının her cephesine âit değişikliği, yönelişleri, nizâm ve intizâmı ilâhî ölçülerle düzene sokar ve her sâhaya temâs eder.

O; insan varlığının ve insanî ihtiyâçların hakîkatı, içinde insanın da yaşadığı şu kâinâtın hakîkatı, insana hükmeden ve îmân varlığının hükmettiği kanunların tabîatı ile alâkalı mutlak ilme istinâd eden bir nizâmdır... Bundan dolayıdır ki; hayatın hiçbir meselesini ih-

mâl etmez. İnsan unsurunun nevîleri arasında yıkıcı bir çatışmaya sebep olmadığı gibi, bu unsurla kâinât kanunları arasında da böyle bir çatışmaya yol açmaz. O ancak muvâzeneyi, i'tidâli, uygunluğu, nizâm ve intizâmı te'mîn eder... Bunlar; meselelerin ancak zâhirini bilen, muayyen bir zamanda bazı cepheden haberdâr olan insanın meydana getirdiği nizâmların, ebediyyen karşılaşacağı problemlerdir... İnsan yapısı nizâmlar, beşerî cehâletin eseri ile yoğrulmuştur. Bu nizâmlarda çeşitli unsurların, birbirleriyle yıkıcı çarpışmaya girişmelerine yol açmamasına ve bu çarpışmadan meydana gelen şiddetli sarsıntılara sebep olmamasına imkân yoktur.

İslâm, mutlak adâlete dayanan bir nizâmdır... Şüphesiz Allah, mutlak adâletin ne ile ve nasıl gerçekleşeceğini hakkıyla bilir... Sonra O, bütün mevcûdâtın Rabbıdır. Varlıklar arasında adâleti te'mîn etmek kudretine sadece O sahibtir. Nizâm ve şerîatını; her türlü heves, meyil ve za'fiyyetten uzak olarak vaz'etmek kudreti sadece O'nda vardır. Çünkü O, her türlü cehâlet, kusûr terfî ve haddi tevâvüz gibi illetlerden müberrâdır. İster bir ferd, ister bir grup insan, ister millet veya bütün bir beşer nesli tarafından meydana getirilmiş olsun; cehâlet ve kusûrla beraber şehvet, meyil, heves ve arzularla yoğrulan insanın meydana getirdiği herhangi bir nizâm ve şerîatta halli mümkün olmayan meseleleri, sadece İslâm nizâmı halletmiştir... Bütün bu haller; insanın hevesler, şehvetler, meyiller arzular hattâ cehâlet ve kusûrla dolu oluşu ve meseleleri her yönden mütâlaa edebilmek ve hattâ bir nesildeki tek meseleye bile her cepheden bakabilmek imkânından âciz oluşu, beşerî sistemlerin nâkıs ve yetersiz olduğunun delilidir.

İslâm; bütün kâinât kanunlarına uygun bir nizâmdır. Çünkü bu nizâmın sahibi, bütün kâinâtın da sahibidir. İnsanın ve kâinâtın yaratıcısıdır. İnsan için vaz'edeceği nizâmı, kâinâtın nizâmına uygun şekilde vaz'eder. İnsanın, bütün kâinât unsurlarına karşı hâkimiyeti vardır. Yaratıcısının emriyle bunlar, insana müsahhar kılınmıştır. Ama onun mahzâ hidâyet olan yoluna girmek, bu unsurları ve onlara hükmeden kanunları bilmek şartıyla... İşte bundan dolayı insanın hareketi ile, içinde yaşadığı kâinâtın hareketi arasında bir nizâm ve intizâm teessüs ediyor. İlâhî nizâm; insan hayatını, kâinâta uygun bir tabîatla tanzîm ediyor. Sadece kendi varlığı ve hemcinslerinin durumuna göre değil, kâinâtın varlığına göre de ona şekil ve rûh veriyor. Zâten içinde yaşadığı şu geniş kâinâttaki eşyâ ve canlılardan ayrılma imkânı yoktur; öyleyse onlarla âhenkli ve sağlam bir münâsebet kurulması gerekir.

Sonra... O; insanın, insana kulluktan kurtulup hürriyete erdiği

yegâne nizâmdır. Diğer nizâmlar, insanın insana kulluğu esâsına dayanır. Sadece İslâm nizâmıdır ki; insanları, kullara kulluktan kurtarıp, şerîki olmayan Allah'ın kulluğuna ulaştırır.

Daha önce de söylediğimiz gibi, ulûhiyyetin en husûsî özelliği, hâkimiyettir... İnsanlar için nizâmî vaz'eden kişiler, bu özelliği kullanıyor ve kendilerini ulûhiyet makâmına oturtmak istiyorlar... Bu nizâma tâbi olan insanlar da, onların kuludur, Allah'ın değil... Bu insanlar, onların dinindedir, Allah'ın dininde değil...

İslâm, nizâm vaz'etme hakkını sadece Allah'a vermekle; insanları, kullara kulluktan kurtarmış sadece Allah'ın kulluğuna ulaştırmış ve insanın hüriyetini ilân etmiştir... Hattâ insana, yeni bir doğuş kazandırmıştır... İnsan, kendisi gibi insanların hâkimiyetinden yakasını kurtarmadan, hu husûsta bütün insanların, âlemlerin Rabbı karşısında müsâvî olduğu şuûruna ermeden doğmamış ve dünyaya gelmemiş sayılır...

Üzerinde durduğumuz bahiste arzedilen âyetlerin halletmeye çalıştığı bu mesele, gerçekten akîde meselelerinin en büyük ve en önemlisidir... Çünkü o, ulûhiyet ve ubûdiyet meselesidir... Adâlet ve istikâmet meselesidir... Hürriyet ve müsâvât meselesidir... İnsanın, hürriyetini elde edişi, hattâ yeniden dünyaya gelişi meselesidir...

Câhiliyet, sadece tarihî bir devreden ibâret değildir. Herhangi bir müessese veya nizâmda onun prensibleri mevcûdsa, câhiliyet de mevcûddur. O; idâre ve nizâmı, Allah'ın beşer için vaz'ettiği nizâm ve şerîata değil de, beşerî arzu ve heveslere ircâ' etmekten ibârettir. Bu arzu ve heveslerin; bir ferdin veya bir grup insanın veya bir milletin veya bir insan neslinin veya bütün insanlığın arzu ve hevesini temsîl etmesi aslâ neticeye te'sîr etmez... Madem ki Allah'ın nizâmına bağlanmıyor; basit bir arzu ve hevesten ibârettir... Bir ferd, cemiyet için nizâm vaz'etse; bu, câhiliyettir. Çünkü o ferdin arzularını veya fikirlerini kanunlaştırıyor... Fark, sadece kelimelerdedir.

Bir sınıf, diğer sınıflar için nizâm vaz'etse; bu, câhiliyettir. Çünkü o sınıfın maslahatı veya mânâsız, başıboş çoğunluğun fikri kanunlaştırılıyor... Fark, sadece kelimelerdedir.

Cemiyetteki bütün sınıfların temsîlcileri birleşip nizâm vaz'etseler; bu, câhiliyettir. Çünkü beşerin hiçbir zaman vâreste olamadığı arzular, hevesler ve beşerî cehâlet veya milletin görüşü kanunlaştırılıyor... Fark, sadece kelimelerdedir.

Bütün beşeriyet birleşip nizâm vaz'etseler; bu da câhiliyettir. Çünkü, o milletin milli gâyeleri veya devletler arası teşekküllerin fikri kanunlaştırılıyor... Fark, sadece kelimelerdedir.

Ferdlerin, cemâatlerin, milletlerin, nesillerin yaratıcısı herkes için nizâm vaz'ederse; bu, Allah'ın nizâmıdır... Orada hiç kimse, başka bi-

rinin aleyhine himâye edilmez Ne ferd, ne cemiyet, ne devlet, ne de her hangi bir nesil... Çünkü Allah, bütün mahlûkâtın Rabbıdır ve O'nun huzûrunda herkes müsâvîdir. Çünkü Allah, bütün varlığın hakîkatini ve maslahatını bilir. İnsanların maslahat ve ihtiyâçlarını ifrât ve tefrîte varmadan gözetmek husûsunda, hiç kimse Allah'ı geçemez.

Allah'dan başkası, insanlar için nizâm vaz'eder... İnsanlar; kim olursa olsun kendilerine nizâm vaz'eden o insanın kuludurlar... Bu nizâm koyucu, ister ferd, ister bir sınıf insan, ister millet ve ister bütün milletler olsun, netîce değişmez...

Allah, insanlar için nizâm vaz'eder... O zaman insanların hepsi hür ve eşittirler. Sadece Allah'a kulluk yapar ve sadece Allah'ın huzûrunda başlarını eğerler...

İnsan hayatında ve bütün kâinât nizâmında bu meselelerin arzettiği ehemmiyet, buradan daha iyi anlaşılıyor...

«Hak, onların arzu ve heveslerine uysaydı, gökler de, yer de, içindekiler de fesâda uğrardı.» (Mü'minûn, 71). (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il -Kur'an, IV, 235 - 243).

«Eğer yüz çevirirlerse bil ki, Allah, bir kısım günâhları yüzünden onları cezâlandırmak istiyor. İnsanların çoğu gerçekten fâsıktırlar.»

Yüz çevirirlerse; senin elinden bir şey gelmez. Bu, Allah'ın hüküm ve şerîatına tâm bir şekilde sarılmaktan seni alıkoymasın. Onların yüz çevirmeleri; senin gücünü kırmasın ve durumunu değiştirmesin... Onlar, bir kısım günâhları yüzünden Allah'ın kendilerini cezâlandırması için yüz çeviriyorlar... Bu yüz çevirmenin kötü netîcesini bizzât kendileri görecekler... Ne sen, ne Allah'ın din ve şerîatı, ne de o dine sarılan müslümanlar bundan zarar görmeyecekler... Sonra bu, beşerin değişmez tabîatıdır : «İnsanların çoğu gerçekten fâsıktırlar.» Onlar doğru yoldan ayrılır ve sapıtırlar. Çünkü onlar, böyledir... Bu meselede senin elinden bir şey gelmediği gibi, şerîatın da bunda bir günâhı yoktur. Onların doğru yola gelmelerine imkân yoktur.

Bununla beraber İslâm, mü'minin rûhuna şeytânın nüfûz edebileceği bütün delikleri kapatıyor. Çeşitli şartlar altında, çeşitli gâyeler için bu şerîatın herhangi bir hükmünü terke yol açacak her türlü huccet ve sebeplerin önünü alıyor.

Sonra insanları, yolların ayrılış noktasında durduruyor... Ya Allah'ın hükmü... Ya da câhiliyetin... Bu iki şıkkın ortası yoktur... Ya yeryüzünde Allah'ın hükmü kâim olacak, beşer hayatında O'nun şerîatı uygulanacak, beşer hayatına O'nun nizâmı yön verecek... Veya câhiliyet hâkim olacak, arzu ve heveslerin gereği uygulanacak, beşer hayatına kulluk ve kölelik nizâmı yön verecek... Hangisini istiyorsunuz?...

«Câhiliyet hükmünü mü istiyorlar? Yakînen bilen bir kavim için Allah'dan daha iyi hüküm veren kim vardır?»

Câhiliyetin gerçek mânâsı, bu âyette tesbît ve tahdîd ediliyor. Câhiliyet, insanın insana hükmetmesidir. Çünkü o, kulların kullara kulluğudur... Allah'ın kulluğundan uzaklaşmaktır... O'nun ulûhiyetini reddetmektir... Allah'ı bırakıp bazı insanların ulûhiyetini kabul etmek ve onlara kul olmaktır...

Bu âyete göre câhiliyet; muayyen bir zamana mahsûs değildir... O, bir durum, bir vaziyettir. Bu durum, dün mevcûd olduğu gibi, bugün de yarın da olur. İşte o zaman, İslâm'a karşı olarak o, câhiliyet ismini alır.

İnsanlar, ya Allah'ın şerîatı ile hükmederler, onu kabul edip kendilerini ona teslîm ederler ve Allah'ın dinine girerler... Veya kul yapısı bir sistemi tatbîk ederler, onu kabul ederler ve câhiliyet bataklığına düşerler... Onlar, kimin hükmünü tatbîk ediyorlarsa, onun dinindendirler, Allah'ın değil... Câhiliyet hükmünün arandığı yerde Allah aranmaz... İlâhî şerîatın terkedildiği yerde câhiliyet prensibi bulunur, yaşanan hayat da, câhiliyet hayatı olur.

İşte yolların ayrılış noktası burasıdır... Allah insanları bu noktada durdurur, sonra muhayyer bırakır.

Sonra câhiliyet hükmünü arayanlara inkârî, fakat Allah'ın hükmünün üstünlüğü için takrîrî bir suâl serdediliyor :

«Yakînen bilen bir kavim için Allah'dan da iyi hüküm veren kim vardır?»

Evet... Allah'dan daha iyi hüküm veren kimdir?

İnsanlar için nizâm vaz'etmek ve onlara hükmetmek iddiâsına kalkışanlar, Allah'ın nizâmından daha hayırlı bir nizâm, O'nun hükmünden daha mükemmel bir hüküm meydana getirebilirler mi?...

Hangi deli, böyle büyük bir iddiâyı öne sürebilir?...

İnsan; insanları, insanların yaratıcısından daha iyi tanıdığını iddiâ edebilir mi?... İnsanlara, insanların Rabbından daha merhametli olduğunu söyleyebilir mi?... İnsanların faydasını, insanların İlâhından daha iyi bildiğini ileri sürebilir mi? Son şerîatını ve son Peygamberini gönderen, onu Peygamberlerin sonuncusu, risâletini risâletlerin sonuncusu, şerîatını da ebedî kılan Allah'ın, şartların değişeceğini, ihtiyâçların yenileneceğini, karışıklıkların vukûbulacağını bilmediğini iddiâ edebilir mi?... Gönderdiği şerîatta bunun hesâbını yapmadığını, bu durumun o zaman O'na gizli olup son zamanlarda insanların bulduğunu söyleyebilir mi?

Allah'ın şerîatını hayattan uzaklaştıran, onun yerine câhiliyet hükmünü ve şerîatını ikâme eden; kendi arzusunu veya herhangi bir mil-

letin arzusunu veya herhangi bir beşer neslinin arzusunu, Allah'ın hüküm ve şerîatının üstüne çıkaran insanlar, bunu diyebilirler mi?...

Evet, bunu diyebilirler mi?... Özellikle müslüman olduklarını iddiâ eden insanlar, böyle bir iddiâda bulunabilirler mi?...

Şartlar?... Karışıklıklar?... İnsanların isteksizliği?... Düşman korkusu?... Bütün bunlar, Allah'ın ilmi dâhilinde değil midir?... O; müslümanlara, aralarında ilâhî şerîatı ikâme etmelerini, O'nun nizâmına uymalarını, indirdiği hükümlerin hiçbir kısmından vazgeçmemelerini emrediyor?...

Geçici ihtiyâçların, yenilenen durumların, ekseriyet hallerinin istiâbından Allah'ın şerîatı kusûrlu mudur?... Bütün bunlar, Allah'ın ilmi dâhilinde değil midir?... Buna rağmen O, insanları sakındırıyor ve şiddet gösteriyor...

Müslüman olmayan insan, dilediğini söyleyebilir... Ama ya müslüman? Yahut müslüman olduğunu iddiâ eden?... Bütün bunları söyler de, yine de müslüman kalabilir mi?... İslâm'ın bir zerresini üzerinde taşıyabilir mi?

İşte yolların ayrılış noktası... Bu noktada herkes hürdür. Bu noktada münâkaşa ve mücâdeleye lüzûm yok.

Ya İslâm, ya câhiliyet... Ya îmân, ya küfür. Ya Allah'ın hükmü, ya câhiliyetin hükmü...

Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler; kâfirdirler... zâlimdirler... fâsıktırlar... Allah'ın hükmünü kabul etmeyenler, mü'min değildirler...

Bu mesele, müslümanın vicdânında kesin ve açık bir şekilde yer etmelidir. Kendi zamanında, insanlara onun tatbîki husûsunda tereddüde düşmemelidir. Bu hakîkatın muktezâsına, dost ve düşman herkes icrâ' edilen bu tatbîkâtın netîcesine teslîm olmalıdır.

Bu mesele, bir müslümanın vicdânında kesinlik derecesine ulaşmazsa, o insanın düzeni bozulur. Nizâmı karışır... Vicdânında hak ve bâtılı tefrîk edemez. Doğru yolda tek adım bile atamaz... Bu meselenin gizli kalması veya bütün insanların rûhlarına sindirilmesi normal ise de, onu gizli bırakıp da müslüman olmak, bu büyük vasfa sahip olmak isteyenlerin rûhlarına zerkedilmemesi aslâ normal değildir. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 269 - 272).

—oOo—

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ
فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ

نَخْشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِىَ بِٱلْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ فَيُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ
نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ
أَعْمَٰلُهُمْ فَأَصْبَحُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾

51 — Ey îmân edenler, yahûdî ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden her kim ki, onları dost endinirse, o da onlardandır. Şüphesiz ki Allah, zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.

52 — Kalblerinde hastalık olanların; bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz, diyerek onlara koşuştuklarını görürsen; olur ki, Allah fetih verir veya katından bir emir getirir de onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişmân olurlar.

53 — İmân edenler derler ki : Sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle Allah'a yemîn edenler bunlar mıdır? Amelleri boşa gitmiş ve hüsrâna uğrayanlardan olmuşlardır.

Ey Imân Edenler, Yahûdî ve Hıristiyanları Dost Edinmeyin

Allah Teâlâ; mü'min kullarını, Yahûdî ve Hıristiyanları dost edinmekten alıkoyuyor. Çünkü onlar, İslâm'ın ve müslümanların düşmanıdırlar. Allah onları kahretsin. Ayrıca onların, birbirlerinin dostu olduklarını da bildirmiştir. Ve onları dost edenleri tehdîd ederek şöyle buyuruyor : «Sizden her kim ki, onları dost edinirse; o da onlardandır.»

İbn Ebu Hâtim der ki : Kesîr İbn Şihâb... İyâz'dan nakletti ki; Hz. Ömer; bir deride ne alınıp ne verildiğinin kendisine iletilmesini Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den istedi. Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin Hıristiyan bir kâtibi vardı. Ona istediğini götürdü. Hz. Ömer hayret ederek işte bu bekçi, dedi. Sonra sen Şam'dan gelmiş bir mektubu mescidde bize okuyabilir misin? dedi. O, bunu yapamayacağını bildirdi. Hz. Ömer, cünüp müdür? diye sordu. O, hayır, ama hıristiyan, dedi. Ebu Mûsâ el-Eş'arî der ki : Hz. Ömer bana kızarak baldırıma vurdu ve çıkarın şunu,dedi. Sonra da : «Ey îmân edenler, Yahûdî ve Hıristiyanları dost edinmeyin...» âye-

tini okudu. Sonra Hasan İbn Muhammed der ki : Bize Osmân İbn Ömer, Muhammed İbn Sîrîn'den nakletti ki; Abdullah İbn Utbe; sizden biriniz farkına varmadan Yahûdî veya Hıristiyan olmaktan kaçınsın, dedi. Muhammed İbn Sîrîn der ki : Biz, onun bu âyeti kasdettiğini sandık.

Ebu Saîd el-Eşecc, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; ona Hıristiyan arapların kestikleri hayvanların durumu sorulduğunda; yeyiniz, demiş. Sonra Allah Teâlâ'nın : «Sizden her kim ki, onları dost edinirse, o da onlardandır.» buyurduğunu söylemiş. Ebu Zenâd'dan da aynı şekilde bir rivâyet aktarılır.

«Kalblerinde hastalık olanların.» şek ve şüphe ve münâfıklık olanların «onlarla dost olmaya çalıştıklarını», gizli açık onları arkadaş edindiklerini «görürsün.» Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz, diyerek, dostluklarını şöyle te'vîl etmeye çalışırlar : Kâfirlerin müslümanları yenmesinden endîşe ediyoruz, dolayısıyla Yahûdîlerin ve Hıristiyanların yanlarında müslümanların da adamları bulunmalıdır. Belki onlara faydaları dokunur, derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Belki Allah fetih verir» buyuruyor. Süddî, fetih kelimesiyle Mekke'nin fethinin kasdedildiğini söyler. Bir başkası ise; hüküm ve karâr anlamına geldiğini bildirir. «Veya katından bir emir getirir.» Süddî bununla Yahûdî ve Hıristiyanları dost edinen münâfıklar; onların yanında bir şey bulamayınca ve bir engeli telâfi edemeyince durumlarından pişmânlık duyarlar. Onlarla dostluk, bozukluğun kendisidir. Çünkü onların durumunu Allah, açığa vurmuştur ve dünyada mü'min kullarına bunu açıkça bildirmiştir. Daha evvel durumları belli olmaksızın, işlerini gizlice çeviriyorlardı. Bunların durumları açığa çıkınca Allah Teâlâ, mü'min kullarına bunların hakkında açıklamalarda bulunmuş ve mü'minler de bu münâfıkların mü'min görünmek için nasıl çalıştıklarına hayret etmişlerdir. Onlar, yalan ve iftirâları apaçık olduğu halde, bu hususta yemîn ediyor, çeşitli yorumlara girişiyorlardı. Bunun için Hak Teâlâ «Îmân edenler; sizinle beraber olduklarında, bütün işlerinde Allah'a yemîn edenler bunlar mı? derler. Amelleri boşa gitmiş ve hüsrâna uğrayanlardan olmuşlardır.» Kurrâ, bu âyetin başındaki vâv harfi üzerinde ihtilâf etmiştir. Cumhûr, vavlı olarak okumaktadırlar. Bir kısmı vâvın başlangıç edâtı, bir kısmı da atıf edatı olduğunu belirtmektedirler. Medîne halkı ise vâvsız okumuşlardır. İbn Cerîr'in zikrettiğine göre; onların mushafında (يقول الذين آمنوا) şeklinde imiş. İbn Cüreyc de Mücâhid'den böyle nakleder.

Müfessirler; bu âyet-i kerîme'lerin nüzûl sebebi hakkında ihtilâf etmişlerdir. Süddî der ki : Bu âyet, iki kişi hakkında nâzil olmuştur. Bunlar Uhud harbinden sonra birbirlerine şöyle diyorlardı : Ben o Yahûdînin yanına giderim. Ona sığınır ve birlikte Yahûdî olurum. Belki

bir hâdise veya tehlikeli bir durum ortaya çıkarsa; bana faydası dokunur. Diğeri ise ben Şam'daki falan hıristiyanın yanına gider, ona sığınır ve yardım dilerim, diyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Ey îmân edenler, Yahûdî ve Hıristiyanları dost edinmeyin...» âyetini indirdi. İkrime ise; bu âyetin, Ebu Lübâbe hakkında nâzil olduğunu söyler. Rasûlullah (s.a.) onu Kurayza oğullarına elçi olarak gönderdiğinde; onlar, Muhammed bize ne yapacak? demişler, o da eliyle boğazını göstererek, kesecek, demiş. İbn Cerîr şöyle rivâyet eder. Denildi ki; bu âyet, Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl hakkında nâzil olmuştur. Nitekim İbn Cerîr Taberî der ki : Ebu Küreyb... Atiyye İbn Sa'd'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir. Ubâde İbn Sâmit, Hazrec oğullarından bir kişiyi beraberine alarak Rasûlullah'ın yanına geldi ve dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, benim Yahûdîlerden pek çok dostlarım var. Ben, Allah'a ve Rasûlüne sığınarak Yahûdîlerin dostluğundan kaçıyor, Allah ve Rasûlünü dost ediniyorum. Abdullah İbn Übeyy dedi ki : Ben, olacaklardan korkan bir adamım. Bu sebeple dostlarımın dostluklarından uzaklaşmam. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Abdullah İbn Übeyy'e dedi ki : Ey Ebu Habbâb, Ubâde İbn Samit'e karşılık Yahûdîlerin dostluğunu tercîh edip te Ubâde İbn Sâmit'e karşı cimri davrandığı şey senindir, al onu. Abdullah İbn Übeyy kabul ettim, deyince; Allah Azze ve Celle bu âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hennâd... Zührî'den şöyle dediğini nakleder : Bedir halkı yenilince, müslümanlar dostları olan Yahûdîlere dediler ki : Allah, sizin başınıza da Bedir günü gibi bir gün getirmezden evvel Allah'a ve Rasûlüne îmân edin. Karşılık olarak Mâlik İbn Kays dedi ki; Kureyş'liler gibi savaş nedir bilmeyen bir topluluğu yenmeniz sizi gurûrlandırdı mı? Eğer biz, size karşı toplanarak azim ve karâr verirsek; o zaman bizim savaşımıza karşı sizin tarafınızdan hiçbir el bulunmayacaktır. Ubâde İbn Sâmit : Ey Allah'ın Rasûlü, benim Yahûdî dostlarım var. Onların silâhları çok, nefisleri ve kuvvetleri fazlaymış. Ancak ben, Yahûdîlerin dostluğundan Allah ve Rasûlüne sığınırım. Benim Allah ve Rasûlünden başka dostum yoktur. Abdullah İbn Übeyy dedi ki : Ben, Yahûdîlerin dostluğundan başkasına sığınmam. Çünkü onlara muhtâç olan bir adamım. Rasûlulah (s.a.) buyurdu ki : Ey Ebu Habbâb, Ubâde İbn Sâmit'e karşılık seçtiğin yahûdîlerin dostluğunu görüyor musun? Al onu, dedi. Abdullah İbn Übeyy; öyleyse kabul ederim, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu.

Muhammed İbn İshâk der ki : Yahûdîlerden Rasûlullah'la olan anlaşmalarını ilk bozan kabîle, Kaynûka oğullarıdır. Âsım İbn Ömer İbn Katâde'nin bana naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.) onları kuşatmıştı da en sonunda onlar, Rasûlullah'ın emrine boyun eğmişlerdi. Hz. Pey-

gamber onları mağlûb edince, Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl kalkarak; ya Muhammed, benim dostlarıma iyi davran, dedi. Çünkü Kaynûka oğulları, Hazreclilerin müttefikiydi. Rasûlullah (s.a.) ona doğru eğildi. O; ey Muhammed, benim dostlarıma iyi davran, dedi. Hâkim der ki: Rasûlullah (s.a.) ondan yönünü döndürdü. Abdullah İbn Übeyy elini Rasûlullah (s.a.) ın zırhının cebine soktu. Rasûlullah (s.a.) bırak beni dedi ve kızdı. Öyle ki, yüzünde gölgeler belirdi. Sonra, yazıklar olsun sana, bırak beni, dedi. Abdullah İbn Übeyy; hayır, Allah'a andolsun ki, benim dostlarıma iyi davranıncaya kadar seni bırakmam, dedi. Dörtyüz zırhsız, üçyüz zırhlı beni siyah ve kırmızıya karşı korudular. Sen onları bir sabahta bitirip tüketecek miydin? Ben, olacaklardan korkarım, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onlar senin olsun, dedi.

Muhammed İbn İshâk der ki: Ebu İshâk İbn Yessâr Ubâde İbn Sâmit'in oğlu Velîd'in oğlu, Ubâde'den nakletti ki; Ubâde İbn Sâmit şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.) Kaynûka oğullarıyla savaşa tutuşunca; Abdullah İbn Übeyy onlarla ilgilendi ve önlerine durdu. Ubâde İbn Sâmit, Rasûlullah (s.a.) ın yanına doğru yürüdü. Avf İbn Hazrec oğulları, Abdullah İbn Übeyy gibi Kaynûka oğullarının müttefikiydiler. Ubâde İbn Sâmit, Rasûlullah'ın huzûrunda onların ittifâkını reddederek; Allah ve Rasûlüne durumlarını bildirdi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onların ittifâkından Allah ve Rasûlüne güvenirim ve Allah ve Rasûlü ile mü'minlerin dostluğunu kabul eder, kâfirlerin dostluk ve ittifâklarından uzaklaşırım. İşte bu âyet-i kerîme, Ubâde İbn Sâmit ile Abdullah İbn Übeyy hakkında nâzil olmuştur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Kuteybe İbn Saîd... Üsâme İbn Zeyd'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, Hz. Peygamberle birlikte Abdullah İbn Übeyy'in ziyâretine gittim. Rasûlullah (s.a.) ona; seni yahûdîlerin övgüsünden nehyetmiştim, dedi. Abdullah İbn Übeyy: Es'ad İbn Zürâre onlara kızardı, (bu sebeple) öldü, dedi. Ebu Dâvûd da aynı şekilde Muhammed İbn İshâk'ın hadîsinden bu olayı nakleder.

İZÂHI

Yabancıların Dostluğu

«Ey îmân edenler; yahûdî ve hıristiyanları, dost olarak benimsemeyin. Onlar, birbirinin dostudurlar. Sizden kim onlara dost olursa, o da onlardandır. Allah, zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez.»

Bu nidâ; Medîne'deki müslümanlara tevcîh edilmiştir. Fakat aynı zamanda, kıyâmete kadar yeryüzünün herhangi bir bölgesinde gelip

geçecek olan müslümanlara da hitâb etmektedir. Bu hitâb; «îmân edenler» vasfına sahib olan her ferdedir.

Bu münâsebetle şunu söyleyelim ki; hitâb, sadece îmân edenlere tevcîh edilmiştir. Çünkü henüz, Medîne'deki bazı müslümanlarla bir kısım ehl-i kitâb, husûsiyle yahûdîler arasında tâm ve kât'î bir ayrılık mevcûd değildi. Bu iki grup arasında her türlü münâsebet kesilmiş değildi. Dostluk ve yardımlaşma münâsebetleri devâm ettiği gibi, iktisâdî münâsebetler, arkadaşlık ve komşuluk alâkaları da devâm ediyordu. Bütün bunlar, henüz İslâm gelmeden araplarla, yahûdîler arasında kurulan iktisâdî, içtimâî ve tarihî durumların tabiî bir netîcesi idi. Bu durumlar, yahûdîlerin, İslâm'a ve müslümanlara karşı hâinâne roller oynamaları için, onlara kâfî derecede imkân veriyordu. Bu âyetlerin, daha önce geçen ve bundan sonra gelecek olan âyetlerin ortaya koyduğu, her türlü hîle tuzaklarını hazırlama imkânı veriyordu.

Kur'an; müslümanları, akîdeleri uğruna teşvîk ettiği muhârebelerde selîm bir anlayışa sahip kılmak, yeryüzünde yeni bir nizâmın tahakkukunu te'mîn etmek, müslümanın vicdânında kendisiyle, bu dine intisâb etmeyen, onun sancağı altına girmeyen insanlar arasında, ahlâkî müsâmahası bitmeyen kesin bir ayrılık, fikir ve şuûrunu yerleştirmek için gelmiştir... İşte bu, müslümanın dâimî sıfatıdır. Bu sıfat, müslümanın kalbine Allah'ın Rasûlünden ve îmân edenlerin dostluğundan başka hiç kimsenin yerleşmesine müsâade etmez. Anlayış ve ayrılık, iki husûsiyettir ki; her yerde ve her nesilde müslümanın ondan ayrı kalması düşünülemez.

«Ey îmân edenler; yahûdî ve hıristiyanları dost olarak benimsemeyin. Onlar birbirinin dostudurlar. Sizden kim onlara dost olursa, o da onlardandır. Allah, zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez.»

Onlar; birbirinin dostudurlar... Bu, zamanla alâkası olmayan bir hâkîkattır... Eşyânın tabîatından doğan bir hakîkattır... Onlar, hiçbir tarihte ve hiçbir yerde müslümanlara dost olmamışlardır... Asırlar birbirini kovalamış, fakat bu sözün doğruluğuna gölge düşürememiştir. Onlar, Allah'ın Rasûlü ve müslümanlarla savaşmakta, dâimâ birbirlerine dost olmuşlardır... Tarih boyunca yeryüzünün her noktasında birbirlerine dostluklarını göstermişlerdir... Bu kâide, bir defa bile bozulmamıştır. Kur'an'ın ferdî bir hâdise değil, dâimî vasfıyla ortaya koyduğu gerçeklerden başka bir şey vukûbulmamıştır şu yeryüzünde... İsim cümlesi olarak kullanılan «onlar, birbirinin dostudurlar» ibâresi, mücerred bir ifâdeden ibâret değildir. Bu ifâde, köklü ve dâimî bir vasfa delâlet etsin diye seçilmiştir.

Sonra bu esâslı hakîkatın, zarûrî netîceleri de sıralanıyor. Yahûdî ve hıristiyanlar birbirinin dostu olunca; elbette ki onlara dost olan da

onlardandır; onlardan olandan başkası, onlara dost olmaz. Müslüman saflarından biri, onlara dost olursa; kendini hem bu saftan, hem de «İslâm» safından uzaklaştırarak, başka bir safa iltihâk etmiş olur. Çünkü bu yukardaki ifâdenin zarûrî ve tabiî netîcesidir :

«Sizden her kim onlara dost olursa, o da onlardandır.»

Bu haliyle o; hem kendine, hem Allah'ın dinine, hem de müslüman cemiyete zulmetmiş olur. Bu zulmünden dolayıdır ki Allah; onu, dostlukla bağlandığı yahûdî ve hıristiyan zümresinden biri olarak mütâlaa ediyor. Artık Allah onu doğru yola eriştirmez ve yeniden müslümanlığa sokmaz :

«Şüphesiz Allah zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez.»

Bu, Medîne'li müslümanlara yöneltilen şiddetli bir sakındırma unsurudur. Fakat bunda mübâlağa yoktur. Evet şiddetlidir, ama bir vâkıanın hakîkatini ifâde ediyor. Müslümanın, bir taraftan yahûdî ve hıristiyanların dostluğuna sığınırken, diğer taraftan îmân ve İslâm vasfını üzerinde taşıması ve Allah'ı, Rasûlünü, îmân edenleri dost edinen müslümanlar arasında kalması mümkün değildir...

İslâm nizâmından başka nizâmlara gönül bağlayanlar ve İslâm sancağından başka sancakları yükseltmeyi gâye edinenlerle kendisi arasında tâm bir ayrılığın mevcûdiyeti husûsunda müslüman hissinin yanılıp sapıtması, sonra da yeryüzündeki bütün tasavvurlardan farklı bir tasavvura dayanan ve yeryüzündeki nizâmların hepsinden değişik bir nizâmı gerçekleştirmeyi gâye edinen yüce İslâmî harekette değer ifâde eden bir faâliyete girişebilmesi aslâ mümkün değildir.

İşte bu nokta, yolların ayrılış noktasıdır.

Müslüman; hiçbir tereddüd ve şüpheye yer vermeden yakîn bir kat'iyyetle inanmalıdır ki; dini, Allah'ın kabulüne şâyân olan yegâne dindir. İnandığı nizâm; Allah'ın beşer hayatı için koyduğu yegâne nizâmdır... Dünyada ona emsâl olacak bir nizâm mevcûd değildir. Başka bir nizâmın onun yerini doldurabilmesi mümkün değildir. Beşer hayatı, ancak bu nizâma tâbi olduğu takdîrde kurtuluş ve istikâmete erer. İ'tikâdî ve içtimâî bütün yönleriyle bu nizâmı gerçekleştirmek için her türlü imkân ve gayretini kullanmayan insanı, Allah ne affeder, ne bağışlar, ne de onun gayretini kabul eder. Allah; onun yerine herhangi bir nizâmı kabul etmediği gibi, teşrîî hükümlerde, içtimâî nizâmlarda ve i'tikâdî tasavvurlarda bizden önceki ehl-i kitâb'a âit prensiblerden bu dinde de devâmını murâd ettiği hükümlerden başka hiçbir unsurun bu nizâma karıştırılmasını istemez.

Müslüman; bütün bunlara yakînen inanmalıdır. Ağır cezâlara, yorucu vazîfelere, inâdçı mukâvemete, adım başı kurulan tuzaklara, çok kere tahammül gücünü bile aşan ıstırâblara karşı, Allah'ın insanlar için seçtiği nizâmı gerçekleştirmek için gayret göstermek sûretiyle zor-

luklara göğüs germeli ve kendini sapıklıktan korumalıdır... İster dinsizler ve ehl-i kitâb'ın sapıklıklarında ve ister müşriklerin putperest inançlarında tezâhür eden câhiliyette olsun, yeryüzünde mevcûd câhiliyete karşı, yapılması zarûrî işleri yapmakta bir zorluk ve yorgunluk mu olur ki?... Hattâ İslâm'la ehl-i kitâb ve diğer nizâmlar arasında görülen farklar basit ve az olunca, aralarında maslahat ve birleşme imkânı daha çok olunca; İslâm nizâmını gerçekleştirmek husûsunda yapılacak faâliyetlere zor ve ağır denebilir mi?...

Bu kesin ayrılığı, diğer semâvî dinler erbâbı ile yakınlaşma ve müsâmaha adı altında bozmağa çalışan insanlar, hem dinlerin hem de müsâmahanın gerçek mânâsını anlamamışlar veya yanlış anlamışlardır. Allah nezdinde din; sadece bu son dindir. Müsâmaha, ancak şahsî müâmelelerde olur. İ'tikâdî tasavvurda ve içtimâî nizâmda müsâmaha olamaz... Bu insanlar, Allah'ın din olarak İslâm'dan başkasını kabul etmeyeceği ve aslî şahsiyetini sadece İslâm'da bulan Allah'ın nizâmını gerçekleştirmek için gayret göstermek mecbûriyetinde olduğu, bu nizâmın tebdîl ve ta'dîlinin aslâ mümkün olmadığı husûsunda müslümanın rûhuna yerleşen kat'î ve kesin inancı bulandırmak ve değiştirmek gayretindeler... Halbuki bu dinden başkasının kabul edilmeyeceği, Kur'an-ı Kerîm'de sarâhatle belirtilmiştir :

«Allah katında din, İslâm'dır.» (Âl-i İmrân, 22).

«Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa; o, aslâ kendisinden kabul olunmaz.» (Âl-i İmrân, 85).

Bütün bu haberler, müslümanlar arasındaki bir vâkıayı ve İslâm'dan önce Medîne'de mevcûd olan tefrikayı gösterir. Kezâ yahûdîlerle müslümanlar arasındaki münâsebetler husûsunda kat'î bir düşüncenin olmadığını gösterir... Halbuki bu münâsebetlerin bu şekilde devâmı mümkün değildi... Buradaki âyetler, tamâmen yahûdîlerden bahsederek nazarları o yana çeviriyor. Hıristiyanlara âit hâdiseleri zikretmiyor. Zâhirde böyle olmasına rağmen, hakîkatte âyet, hem yahûdîleri hem de hıristiyanları müştereken içine alır. Bu âyetler aynı zamanda, müslümanlarla, ister müşrik olsun ister ehl- kitâb olsun, diğer bütün gruplar arasında dâimî bir düşünce birliği, karşılıklı münâsebet şekli üzerinde durmaktadır. Şüphesiz Rasûlullah devrinde yahûdîlerle hıristiyanların İslâm'a karşı tutumları birbirinden çok farklı idi. Kur'an-ı Kerîm bu farklılığa, bir âyetinde şöyle işâret eder :

«And olsun ki; yahûdîlerle müşrikleri, mü'minlere düşmanlık bakımından insanların en şiddetlisi bulacaksın. Sevgi bakımından mü'minlere en yakını da; biz hıristiyanız, diyenleri bulacaksın.» (Mâide, 82).

Bu farklılık, o gün de mevcûddu. Ama buradaki âyet, yahûdîlerle hıristiyanları müsâvî tutuyor ve onlara aynı nazarla bakıyor. Geçen âyet te dostluk ve ittifâk meselesinde, onları kâfirlerle bir tutmuştu.

Çünkü bu mesele, diğer sâbit bir kâide ile alâkalıdır. O kâide şudur : Müslümanın, müslümandan başka dost ve müttefiki yoktur. Müslümana; Allah'tan, Rasûlünden ve müslümanlardan başka kimsenin velâyeti olamaz... Onların müslümanlara karşı tutumları farklı olsa dahi durum değişmez.

Müslümanlar için bu umûmî ve kesin kâideyi koyan Allah'ın ilmi, sadece Rasûlullah'ın yaşadığı devreyi ve muvakkat karışıklıkları değil, bütün zaman ve mekânı içine alır. Tarih sonradan meydana çıkarmıştır ki; yeryüzünün büyük bir kısmında yaşayan hıristiyanları İslâm'a ve müslümanlara olan düşmanlığı, yahûdîlerin düşmanlığından hiç de az değildir. Arap ve Mısır hiristiyanlarının İslâm'a karşı olan güzel tutumlarını bir istisnâ olarak kabul edersek; garb âlemindeki hıristiyanların, bütün tarihleri boyunca İslâm'a karşı kin ve adâvet kustuklarını, baskınlar, tuzaklarla ona saldırdıklarını görürüz. Bunlar, yahûdîlerin tuzaklarından ve saldırılarından hiç de farklı değildi. Hattâ bir zamanlar ülkesine hicret eden müslümanlara hüsn-ü kabul gösteren ve İslâm'a karşı güzel tavırlar takınan Habeş İmparatorluğundaki müsbet zihniyet bugün değişmiş, İslâm'a ve müslüman ferde karşı şiddetli bir harp şekline dönüşmüştür. O kadar ki; bu husûsta onların yaptıklarını ancak yahûdîler yapabilirdi.

Yüce Allah; şüphesiz ki olmuş ve olacak her şeyi bilir. Bundan dolayı müslümanlar için Kur'an'ın nâzil olduğu devreden, o devrenin muvakkat karışıklıklarından ve onun kıyâmete kadar görülecek olan bütün benzerlerinden uzaklaşıp bütün zaman ve mekânı hedef alan bu umûmî kâideyi koymuştur.

İslâm'ın ve İslâm'la muttasıf olan kimselerin kendilerine ve akîdelerine karşı, yeryüzünün her tarafında yahûdî ve hıristiyanlar tarafından tutuşturulan harb ateşine ma'rûz kalmaları, ilâhî kelâmın doğruluğundan başka neyi gösterir.

«Onlar birbirinin dostudurlar.»

Anlayış ve şuûrlu müslümanlar, rablarının nasîhatine, kesin emrine ve kat'î yasağına sarılmalıdırlar. Allah'ın ve Rasûlünün dostluğu ile, Allah ve Rasûlünün sancağı yükseltilmeyen ordugâhların dostluğu arasındaki kesin ve tâm ayrılığı kabul etmelidirler.

İslâm; müslümanı, yeryüzündeki bütün insanlarla olan münâsebetini akîde esâslarına göre ayarlamaya mecbûr tutar. Dostluk ve düşmanlık, müslümanın tasavvur ve hareketinde değil, ancak akîdede olur. Bundan dolayı bir müslümanla bir gayr-ı müslimin dost olmaları düşünülemez. Çünkü onların, akîde sâhasında birbirlerine yardımcı ve destek olmaları mümkün değildir. Hattâ dinsizlere karşı bile müşterek hareket edemezler. Aralarında müşterek bir esâs yokken nasıl müşterek hareket edebilirler, birbirlerini destekleyebilirler?...

Kur'an'ı okumayan, İslâm'ın hakîkatını bilmeyen insanlar ve bazı aldatılmışlar zannediyorlar ki; dinlerin hepsi birdir. Dinsizlik te birdir. Öyleyse dinsizlere karşı bütün dindârların, aynı noktada toplanmaları mümkündür. Çünkü dinsizlik, bütün dinleri inkâr ediyor ve mutlak dindârlıkla harb ediyor...

Fakat İslâm'ı ve İslâm'ın zevkini tadan bir müslümanın selîm hissine göre; mesele böyle değildir. İslâm'ı; bir akîde ve bu akîdeyi İslâm nizâmını ikâme için bir hareket noktası olarak benimsemeyen insanlar, İslâm'ın zevkini tadamazlar... İslâm'a ve müslümanın selîm hissine göre; mesele açık ve sarîhtir... Din; sadece İslâm dinidir... İslâm'ın kabul ettiği, benimsediği başka bir din yoktur yeryüzünde... Çünkü Allah böyle söylüyor :

«Allah katında din, İslâm'dır.» (Âl-i İmrân, 19).

«Kim İslâm'dan başka bir din ararsa; o, aslâ kendisinden kabul olunmaz.» (Âl-i İmrân, 85).

Hz. Muhammed'in risâletinden sonra Allah, kimseden «İslâm»dan başka bir din kabul etmez. Hz. Muhammed'in getirdiğinden ayrı bir dini aslâ istemez. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden önce Allah Teâlâ, hıristiyanlığı kabul ederdi, ama ondan sonra bunun kabulüne imkân yok... Tıpkı Hz. İsâ'nın peygamberliğinden önce mûsevîliği kabul ettiği halde, ondan sonra kabul etmediği gibi...

Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden sonra da yahûdî ve hıristiyanların mevcûdiyeti, hiçbir zaman Allah'ın, onların dinini kabul edeceği veya ilâhî bir dine sahip olduklarını itirâf edeceği mânâsına gelemez... Bu dinden sonra, artık İslâm'dan başka din yoktur. Bu husûs, Kur'an'ın kat'î olarak belirttiği, te'vîl götürmez bir hakîkattir.

Şüphesiz İslâm; i'tikâdlarını terkederek İslâm'a inanmaları için onları zorlamıyor... Çünkü «dinde zorlamak yoktur» (Bakara, 256). Ama bu, İslâm'ın onların dinini kabul ettiği ve onları dindâr olarak benimsediği mânâsına gelmez.

Bundan dolayıdır ki; dinsizlere karşı, İslâm'ın onlarla müşterek bir cephesi olamaz. Bir yanda adı «İslâm» olan bir din, öbür yanda da İslâm'dan başka bir şey olan «dinsizlik»... Bu dinsizliğin aslı; semâvî olduğu halde tahrîf edilmiş bir akîde olabilir... Veya onun aslı putperest olur ve o halini devâm ettiren bu akîde olabilir... Veya bütün dinleri inkâr eden dinsizlik olabilir... Hepsi aynı kapıya çıkar... Onlar, kendi aralarında birbirinden farklıdırlar. Ama hepsi de İslâm'a aykırıdır. İslâm'la onlar arasında ne ittifâk, ne de dostluk olabilir...

Müslüman; din husûsunda kendisine eziyet etmedikleri müddetçe ehl-i kitâb kadınlarıyla da evlenebilir. Bu husûsta fıkhî bir ihtilâf vardır : Mesîh'in ulûhiyetine veya oğul olduğuna inananlar, teslîse bağlananlar, müslümanların evlenmeleri câiz olan kitâbî mi sayılır, yoksa

evlenilmesi yasaklanan müşriklerden mi addedilir?... Umûmî olarak nikâhın helâl olduğu prensibi kabul edilmiştir.

Güzel muâmele ve nikâhın cevâzı, dinde dostluk ve yardımlaşma mânâsına gelmez. Bir müslümanın, Hz. Muhammed'den sonra ehl-i kitâbın dininin, Allah'ın kabulüne mazhar din olduğunu kabul ve itirâf ettiği mânâsına da gelmez. Kezâ, dinsizlere karşı, İslâm'ın onlarla tek bir cephede birleşebileceği de düşünülemez...

Şüphesiz ki İslâm; müşriklerin ve putperestlerin olduğu kadar, ehl-i kitâb'ın da i'tikâdlarını düzeltmek, onların hepsini İslâm'a, hak dine davet etmek için gelmiştir. Çünkü bu, öyle bir «din»dir ki; Allah, ondan başkasını kabul etmiyor. Yahûdîler, İslâm'a davet edilmediklerine inanıyorlar. Hattâ böyle bir davet, onların pek ağırlarına gidebilir. Fakat Kur'an-ı Kerîm sarâhatle belirtiyor ki; Allah, onları İslâm'a davet etmiştir... Kabul etmezlerse kâfirdirler...

Müslüman; müşrikleri ve putperestleri olduğu gibi, ehl-i kitâb'ı da İslâm'a davetle mükelleftir. Fakat o, hiç kimseyi müslüman olmaya zorlayamaz. Çünkü vicdânlara baskı ile inanç yaşatılmaz. Dinde zorlama yasak olduğu gibi, zâten fayda da getirmez.

Hz. Muhammed'in peygamberliğinden sonra, bir müslümanın; ehl-i kitâb'ın dininin Allah tarafından kabul edileceğini söylemesi, sonra da onları İslâm'a davet etmesi aslâ doğru olamaz. O, ancak bir tek esâsa çağırmakla mükelleftir. O esâsa çağırınca da onların dininin doğru olduğunu söylemez. Çünkü o, onları hak dine çağırıyor.

Müslüman, bu bedîhî hakîkatleri kabul edince; yeryüzünde dini sağlamlaştırmak için İslâm'a inanmayanlarla dostluk ve ittifâk dâvâsına girmenin akîdesine aykırı olduğunu da mantîken kabul edecektir.

Bu mesele İslâm'da, hem bir hareket ve nizâm, hem de îmân ve i'tikâd meselesidir.

Bir noktadan o, imânî ve i'tikâdî bir meseledir. Çünkü mesele, yukardanberi anlatıldığı şekilde açık ve sarîh bir kat'iyyetle beyân edilmiş, müslümanlarla ehl-i kitab arasında dostluk olamayacağı Kur'an âyetleriyle kesin netîceye bağlanmıştır.

Başka bir noktadan da hareket ve nizâm meselesidir. Bu da açık ve sarîh bir keyfiyettir. Mü'minin bütün sa'y ve gayreti, yeryüzünde Allah'ın nizâmını gerçekleştirmek hedefine tevcîh edilmelidir. Rasûlullah'ın Allah'tan getirdiği şekliyle, her yönüyle, bütün tafsîlâtıyla, insan hayatının her şubesini içine alan özelliğiyle bu nizâmı tahakkuk ettirmek gayreti güdülmelidir... Öyleyse nasıl olur da bir müslüman din, nizâm, metod ve şerîat olarak İslâm'a inanmayan insanlarla böyle bir gâyede yardımlaşabilir? Onların sa'y ve gayreti başka hedeflere müteveccihtir. Hedefleri İslâm'a düşmanlık gâyesi gütmese dahi, en azın-

dan İslâmî değildir. Çünkü İslâm, ne kadar sâlih olursa olsun, akîdeye istinad etmeyen bir iş ve hedefi aslâ kabul etmez...

«Rablarına küfredenlerin yaptıkları işler, fırtınalı bir günde sert rüzgârların savurduğu küle benzer.»

İslâm, müslümandan bütün gayretini sadece İslâm'a tahsîs etmesini ister. Müslümanın hayatında, günlük faaliyetlerinde en küçük bir noktada dahi İslâm'dan ayrılma imkânını düşünmez. Bu imkânı ancak, İslâm'ın ve İslâm nizâmının tabîatını bilmeyenler düşünebilir. Hayatta bu nizâmdan ayrı olarak, İslâm'a düşman kimselerle yardımlaşma imkânını düşünemez. Bir ehl-i kitâb da müslümanlardan İslâm'ı terketmedikçe râzı olmaz... Allah bunu Kur'an-ı Kerîm'de belirtiyor ve yahûdîlerle hıristiyanların dinine tâbi olmadıkça, onların bir müslümandan râzı olamayacaklarını söylüyor... İşte burada amelî imkânsızlık olduğu gibi, orada da i'tikâdî imkânsızlık vardır.. (Seyyid. Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 285 - 297).

———oOo———

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ
أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ
وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ
ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾

54 — Ey îmân edenler; içinizden her kim, dininden dönerse; Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir. Allah yolunda cihâd ederler, hiç bir yerenin yermesinden korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lutfudur. Onu dilediğine verir. Allah vâsi'dir, Alîm'dir.

55 — Sizin dostunuz yalnız Allah, O'nun Rasûlü ve namaz kılan, zekât veren, rükû' edenlerdir.

56 — Her kim ki Allah'ı, peygamberini ve mü'minleri dost edinirse; muhakkak ki gâlib gelecek olanlar Allah'ın taraftârlarıdır.

Allah'ın Sevdiği Kavim ve Özellikleri

Allah Teâlâ yüce kudretini haber vererek, kendi dinini desteklemekten ve şerîatını yerleştirmekten uzaklaşanların yerine, onlardan daha hayırlı, daha güçlü ve daha doğru yolda bir kitle getirileceğini bildiriyor. Nitekim başka sûrelerde de şöyle buyurmaktadır : «Eğer ondan yüz çevirirseniz; sizi ortadan kaldırır, sizin gibi olmayacak bir kavmi yerine getirir.» (Muhammed, 38). Bir başka âyette ise şöyle buyurur : «Ey insanlar, Allah dilerse; sizi götürür ve yerinize başkalarını getirir. (Nisâ, 133). İbrâhîm sûresinde de şöyle buyurur : «Allah dilerse sizi götürür ve yeni bir yaratık getirir. Bu, Allah için hiç de zor değildir.» (İbrâhîm, 19 - 20). Burada da; «Kim dininden dönerse; Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» buyuruyor. Muhammed İbn Kâ'b, bu âyetin Kureyş'li seçkinler hakkında nâzil olduğunu söyler. Hasan el-Basrî de bu âyetin, Hz. Ebubekir zamanındaki mürtedler hakkında nâzil olduğunu söyler. Hasan el-Basrî der ki : Buradaki «Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri» âyetinden maksad; Hz. Ebubekir ve arkadaşlarıdır. İbn Ebu Hâtim rivâyet eder ki : Ebu Bekr İbn Ayyâş'ın bu kimselerin Kadîsiyye savaşına katılanlar olduğunu söylediğini duymuş. Leys İbn Ebu Selîm de Mücâhid'den; bunların Sebe' kavmi olduğunu bildirdiğini, nakleder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; burada sözü edilen kavim, Yemen'de bir topluluktur. Sonra Kinde'li, sonra da Sekûn hânedânından kimselerdir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Câbir İbn Abdullah'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) a bu âyet-i kerîme sorulduğunda; o, bunlar Yemen'den, sonra Kinde'den, sonra Sekûn'dan bir topluluk, sonra da bu davete icâbet eden kimselerdir, buyurmuş. Bu hadîs cidden garîbtir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ömer... Semmâk'ten nakletti ki; o. İyâz'ın Eş'arî'den; bu âyet-i kerîme nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) onlar işte bu kavimdir, dediğini duydum, demiştir. Bunu İbn Cerîr Şu'be'nin hadîsinden aynı şekilde rivâyet eder.

«Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu bir kavim.» Bunlar kâmil mü'minlerin sıfatlarıdır. Mü'min; kardeşine ve dostlarına karşı mütevâzî'dir. Düşmanlarına karşı da onurlu olmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Muhammed; Allah'ın Rasûlüdür. O'nunla beraber olanlar kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler.» Rasûlullah'ın sıfatı anlatılırken de; o'nun mütebessim fakat öldürücü olduğu söylenmiştir. Yani dostlarına karşı güleç yüzlü, düşmanlarına karşı öldürücüdür.

«Allah yolunda cihâd edenler, hiçbir yerenin yermesinden korkmazlar.» Allah'a itâat ve Allah düşmanını öldürme; Allah'ın hadlerini uygulama ve ma'rûfu emredip münkeri reddetme konusunda hiç kimse onları alıkoyamaz, geri döndüremez ve onlar, kınayıcının kınamasına da önem vermezler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Affân Hz. Ebu Zerr (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiş : Benim dostum Allah'ın Rasûlü, bana yedi şeyi emretti : Miskînleri sevmeyi ve onlara yaklaşmayı. Benden daha aşağıda olanlara bakmamı bana emretti. Benden daha yukarda olanlara bakmamamı emretti. Yakınlarım —benden yüzçevirseler de— sıla-i rahm yapmamı emretti. Acı da olsa hakkı söylememi emretti. Allah için hiçbir kınayanın kınamasından endîşe etmememi emretti. Çok çok «lâhavle ve lâ kuvvete illâ billah» dememi emretti. Doğrusu bunlar, arş'ın altındaki hazînelerdir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Muğîre... Ebu Müsennâ'dan nakletti ki; Hz. Ebu Zerr (r.a.) şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) beş konuda benden bîat aldı. Yedi konuda benden ahid aldı ve dokuz konuda da benim için Allah'ı şâhid tuttu. Ben hiçbir kınayanın kınamasından korkmam. Ebu Zerr der ki : Rasûlullah (s.a.) beni çağırdı ve bîat eder misin? Karşılığı sana cennet olsun, dedi. Ben, evet, dedim. Ve elimi o'na doğru uzattım. Rasûlullah (s.a.) bana insanlardan bir şey istememek şartını koşunca; peki, dedim. Kamçın düşse onu da isteme, dedi. Yani in ve onu sen al, dedi.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Hasan, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Dikkat edin, insanların korkusu, sizden birinizi gördüğü veya sahip olduğu hakkı söylemekten alıkoymasın. Çünkü hakkı söylemek veya önemli bir şeyi hatırlamak ne kişinin rızkını uzaklaştırır, ne de ecelini yaklaştırır. Bunu Ahmed İbn Hanbel münferid olarak rivâyet etmiştir.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdürrezzâk... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : «Allah için sizden biriniz bir şeyi görüp de kendi nefsini hakîr ve hor kılarak söylenecek sözü söylemezlik etmesin. Çünkü ona kıyâmet gününde şöyle ve şöyle demekten seni alıkoyan neydi? denir. O, insanların korkusudur, deyince Allah Teâlâ; Benden korkmana daha çok lâyıktım, der. İbn Mâce de bunu A'meş kanalıyla Amr İbn Mürre'den rivâyet eder.

Ahmed İbn Hanbel ve İbn Mâce, bu hadîsi Abdullah İbn Abdurrahmân kanalıyla, Ebu Saîd el-Hudrî'den naklederler. Buna göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Allah Teâlâ; kıyâmet günü kulunu sorguya çeker. Nihâyet ona der ki : Evet ey kulum, sen bir kötülüğü görmüş, ona engel olmamışsın değil mi? Allah Teâlâ kulunun delilini kendisine

gösterdiği zaman; O, evet, Rabbım Sana dayandım, ama insanlardan korktum, der. Sahîh hadîste vârid olur ki; Rasûlulah (s.a.) şöyle buyurmuş : Mü'minin kendi nefsini horlaması uygun değildir. Orada bulunanlar; mü'min, kendi nefsini nasıl horlar ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. Hz. Peygamber dayanamayacağı musîbetlere dayanır, buyurdu.

«Bu, Allah'ın bir lutfudur. Onu dilediğine verir.» Bu sıfatlarla muttasıf olmak, Allah'ın kullarına bir lutfu ve tevfîkidir. Allah onu dilediğine lutfeder. «Allah, Vâsi'dir, Alîm'dir.» Lutfu geniş ve bu lutfa kimin lâyık olup kimin lâyık olmadığını en iyi bilen O'dur.

«Sizin dostunuz yalnız Allah, O'nun Rasûlü ve namaz kılan, zekât veren, rükû' edenlerdir.» Yahûdîler, sizin dostunuz değildir. Sizin dostluğunuz Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere mahsûstur. Mü'minlerden bu niteliklere sahip olanlar; namazlarını kılarlar. Çünkü bu, İslâm'ın en büyük rüknüdür ve ibâdet yalnız ve yalnız Allah'a mahsûstur. Kulların hakkı olan ve güçsüzleri desteklemek için konulmuş bulunan zekâtı verirler. Bazıları «Rükû' edenler» kavlinin hal cümlesi olduğunu vehmetmişlerdir. Bu ifâdenin, zekât verenlerin hali olduğu sanılmaktadır. Eğer durum böyle olsaydı; rükû' halinde zekât vermek, diğer hallerden daha üstün olurdu. Çünkü bu halde zekât, öğülmüş bir davranış olurdu. Bizim bildiğimiz fıkıh imâmlarından hiçbirisi böyle bir şey söylememiştir. Hattâ bazıları bu konuda Ebu Tâlib oğlu Ali'den bir hadîs rivâyet ederler ve derler ki : Bu âyet, onun hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki; o rükû'da iken bir dilenci gelmiş, Hz. Ali bu dilenciye yüzüğünü vermiş. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Rebî' İbn Süleymân... Utbe İbn Ebu Hâtim'den nakletti ki; bu âyette bahis mevzûu olanlar; mü'minler ve Ebu Tâlib oğlu Ali'dir. Ebu Saîd el-Eşecc... Seleme'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Hz. Ali, rükû'da iken yüzüğünü sadaka olarak verdi. Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i celîle nâzil oldu. İbn Cerîr der ki : Bana Hâris, Gâlib İbn Ubeydullah'tan nakletti ki; o, Mücâhid'in bu âyet konusunda şöyle dediğini işitmiş : Bu âyet, rükû'da iken sadaka veren Ebu Tâlib oğlu Ali hakkında nâzil olmuştur. Abdürrezzâk da der ki : Bize Abdülvehhâb... İbn Abbâs'tan nakletti ki; bu âyet-i kerîme, Ebu Tâlib oğlu Ali hakkında nâzil olmuştur. Ancak burada râvî olarak yer alan Abdülvehhâb İbn Mücâhid, huccet olarak kabul edilmez.

İbn Merdûyeh der ki : Süfyân es-Sevrî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ebu Tâlib oğlu Ali ayakta namaz kılıyordu. Rükûa gittiğinde, bir dilenci geldi. Hz. Ali dilenciye yüzüğünü verdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Burada râvî olarak yer alan Dahhâk, Abdullah İbn Abbâs'la karşılaşmamıştır. İbn Merdûyeh ayrıca Muhammed İbn Saîd kanalıyla —ki bu zât metrûk bir râvîdir— Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Hz. Peygamber namaz kıl-

mak için mescide gitti. İnsanlardan bir kısmı rükû'da, bir kısmı secdede, bir kısmı kıyâmda, bir kısmı da celsede idi. Bir miskin de dileniyordu. Rasûlullah (s.a.) içeri girince; dilenciye kimse sana bir şey verdi mi? diye sordu. Dilenci; evet, verdi deyince, kimdir o? dedi. Dilenci, ayakta duran o adam, dedi. Rasûlullah, hangi haldeyken sana onu verdi? deyince; o rükû'da iken, dedi. Bu kişi, Ebu Tâlib oğlu Ali idi. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine tekbîr getirerek, şöyle buyurdu : Her kim ki, Allah'ı, peygamberini ve mü'minleri dost edinirse; muhakkak ki gâlib gelecek olanlar, Allah'ın taraftârlarıdır. Bu isnâd pek beğenilmez.

Ayrıca İbn Merdûyeh, bizzât Ali İbn Ebu Tâlib'in Ammâr İbn Yâsir'in ve Ebu Râfi'in kendi hadîslerinden de bu rivâyeti nakleder. Fakat bunların hiçbirisi, sahîh değildir. Çünkü isnâdları zayıf, râvîleri câhillerdir. İbn Merdûyeh kendi senediyle Nu'mân İbn Mihrân'dan nakleder ki; Abdullah İbn Abbâs, bu âyet-i kerîme mü'minler ve onların başında Ebu Tâlib oğlu Ali hakkında nâzil olmuştur, demiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hennâd... Ebu Ca'fer'den nakletti ki; ben, ona «Sizin dostunuz yalnız Allah, O'nun Rasûlü ve namaz kılan, zekât veren, rükû' edenlerdir.» âyetini sordum ve îmân edenler kimlerdir? dedim. O îmân etmiş olanlardır, dedi. Bize ulaştığına göre; bu âyet, Ebu Tâlib oğlu Ali hakkında nâzil olmuştur. Çünkü Ali, îmân etmiş olanlardandı. Esbât ise Süddî'den naklen bu âyetin, bütün mü'minler hakkında nâzil olduğunu söyler. Ancak Ebu Tâlib oğlu Ali'ye rükû'da iken bir dilenci gelmiş. O da dilenciye yüzüğünü vermiş. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; kim müslüman olursa Allah'ı, Rasûlünü ve îmân edenleri dost edinmiş olur. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî rivâyet eder.

Yukarda zikrettiğimiz hadîslerde vârid olduğu gibi; bütün bu âyetler Yahûdîlerle sözleşmesinden uzaklaşarak, Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerin dostluğunu tercîh eden Ubâde İbn Sâmit (r.a.) hakkında nâzil olmuştur. Bunun için Allah Teâlâ âyetin devâmında «Her kim ki Allah'ı, peygamberini ve mü'minleri dost edinirse; muhakkak ki gâlib gelecek olanlar, Allah'ın taraftârlarıdır.» buyuruyor. Nitekim Mücâdile sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Allah; andolsun ki Ben ve peygamberlerim üstün geleceğiz, diye yazmıştır. Doğrusu Allah kuvvetlidir, Azîz'dir. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kavmin —babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabâları olsa bile— Allah'a ve peygambere karşı gelenlere sevgi beslediklerini görmezsin. İşte Allah, îmânı onların kalblerine yazmıştır, katından bir nûr ile onları desteklemiştir. Onları altından ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyar. Allah, onlardan hoşnûd olmuştur. Onlar da, Allah'tan hoşnûd olmuşlardır. Ve bunlar, Allah'tan yana olanlardır. İyi bilin ki; felâha erenler, Allah'tan yana olanlardır.» (Mücâdile, 21 - 22).

Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerin dostluğuna rızâ gösteren herkes, dünya ve âhirette felâha ermiştir. Bunun için Allah Teâlâ «Her kim ki, Allah'ı, peygamberini ve mü'minleri dost edinirse; muhakkak ki gâlib gelecek olanlar, Allah'ın taraftârlarıdır.» buyurmuştur.

İZÂHI

Bu vasıfla nitelenenlerin, kimler olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Bunların, mürtedlerle savaşan Hz. Ebubekir ve arkadaşları olduğu söylenmiştir. Bu görüş Hasan, Katâde ve Dahhâk'dan menkûldür. Bazıları da bunların, ansâr olduğunu söylemiştir ki, bu görüş Süddî'den menkûldür. Yemen halkı olduğu söylenmiştir ki; bu görüş, Mücâhid'den menkûldür. Mücâhid der ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yemen halkı, kalbleri en yumuşak ve gönülleri en mülâyim olan halktır. İmân Yemen'dendir, hikmet Yemen'dendir. İyâz İbn Ğanem el-Eş'arî der ki : Bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.), Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi îmâ ederek dedi ki; onlar, şunun kavmidir. Denildi ki; bunlar, İran'lılardır. Rivâyete göre, Hz. Peygambere bu âyet sorulduğunda, elini Selmân el-Fârisî'nin omuzuna vurarak işte bu onun akrabâlarıdır, demiş. Sonra; eğer din, Süreyyâ yıldızına asılmış olsaydı, ona İran'lı çocuklardan pek çok kişi ilk önce ulaşırdı, buyurmuş. Denildi ki; burada söz konusu edilenler, Mü'minlerin Emîri Ali ve arkadaşlarıdır. Onlar, döneklerle ve karşı çıkanlarla savaştıkları zaman bu vasfı kazanmışlardır. Bu rivâyet Ammâr, Huzeyfe ve İbn Abbâs'tan menkûldür. Ebu Ca'fer ve Ebu Abdullah'tan da rivâyet edilen budur. Hz. Peygamberin, Hz. Ali'yi âyette zikredilen sıfatlarla tavsîf etmesi de, bu görüşü desteklemektedir... Denildi ki : Âyet umûmîdir. Kıyâmete kadar bu hasletleri toplayan herkese şâmildir. Ali İbn İbrâhîm İbn Hâşim der ki : Bu âyet, ümmetin mehdîsi ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Âyetin baş tarafı, Hz. Muhammed'in ehline zulmeden, öldüren ve haklarını gasb edenlere hitâb etmektedir. (Tabressî, Mecma'ül-Beyân, III, 208).

Dördüncü mesele, bu kavmin hangi kavim olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Ali İbn Ebu Tâlib, Hasan, Katâde, Dahhâk ve İbn Cüreyc; bunların, Ebubekir ve arkadaşları olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunlar, mürtedlerle savaşmışlardır. Hz. Âişe (r.a.) der ki; Rasûlullah vefât etti, arablar dinden döndü, nifâk yaygınlaştı ve babamın omuzuna öyle yükler bindi ki, sarp dağların üzerine binmiş olsaydı onları eritirdi. Süddî der ki; bu âyet, ansâr hakkında nâzil olmuştur. Çünkü onlar, Hz. Peygambere yardım etmiş ve dinini açıklaması husûsunda destek sağlamışlardır. Mücâhid, Yemen halkı hakkında nâzil olduğunu söyler. Ve merfû' olarak Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki; bu âyet in-

diğinde Rasûlullah, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye işâret ederek; onlar, işte şunun kavmidir, buyurmuş. Başkaları da dediler ki; bu kavim, İran'lılardır. Çünkü Hz. Peygambere bu âyet sorulduğunda, elini Selmân'ın omuzuna vurarak; İşte bu kavim şunun yakınlarıdır, buyurmuş. Sonra; eğer din, süreyyâ yıldızına asılı olsaydı, İran çocuklarından birçok er oraya ulaşırdı. Bir başka topluluk da bu âyetin, Hz. Ali Aleyhisselâm hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Ve buna iki türlü delil getirmişlerdir. Hz. Peygamber sancağı Hayber günü Hz. Ali Aleyhisselâma verdiğinde demiş ki; yarın sancağı öyle bir ere vereceğim ki, Allah ve Rasûlü onu sever, o da Allah ve Rasûlünü sever. İşte bu sıfat, âyette mezkûr olan sıfattır. İkinci şekil olarak denilir ki : Bu âyetten sonra gelen; «sizin velîniz ancak Allah, Rasûlü, îmân edip namazlarını kılan, zekâtlarını veren ve rükû'ya gidenlerdir.» kavlinin Hz. Ali hakkında nâzil olmuş bulunmasıdır. Binâenaleyh önceki âyetin de Hz. Ali hakkında nâzil olması daha evlâdır. Bu âyet konusunda söylenenlerin özeti bundan ibârettir.

Bizim bu âyet konusunda söyleyeceğimiz birkaç makâm vardır :

Birinci makâm; bu âyet, Râfızîlerin imâmiye mezhebinin bozukluğunun en büyük delillerindendir. Hz. Ebubekir'in hilâfeti ile imâmlığını kabul edenlerin hepsinin kâfir ve mürted olduklarını söyleyen mezheblerini açıklamaktadır. Çünkü onlar, Hz. Ali'nin imâmetinin açık hükmünü inkâr ettikleri için bunların kâfir olduklarını söylerler. Biz deriz ki; eğer durum öyle olsaydı, Allah Teâlâ Ebubekir ve taraftârlarıyla savaşan ve onları ezerek hak dine döndüren bir kavim getirirdi. Çünkü bu âyette; sizden her kim ki dininden dönerse, Allah ilerde bir kavim getirir, buyurmaktadır. Âyetin başında bulunan ve her kim ki anlamına gelen (من) edâtı umûmî şart sadedindedir. Bu da gösteriyor ki; kim İslâm dininden dönerse, Allah Teâlâ muhakkak onları ezen, geri çeviren ve kudretlerini kıran bir kavim getirir. Şâyet Ebubekir'i hilâfet makâmına dikenler, böyle olsalardı; âyetin hükmü gereğince Allah Teâlâ, onları ezen ve görüşlerini ortadan kaldıran bir kavim getirirdi. Mesele böyle olmadığına göre, hattâ tersi cereyân etmiş olduğuna göre ve yenilenler bâtıl sözlerini izhâr etmekten her zaman için engellenmiş olanlar Râfızîler olduğuna göre; onların görüşlerinin bozukluğunu, mezheblerinin sakatlığını öğrenmiş oluyoruz. İnsâf sahibleri için bu söz çok açıktır.

İkinci makâm; biz, bu âyetin Hz. Ebubekir (r.a.) hakkında nâzil olduğunun söylenebileceğini iddiâ ediyoruz. Ve bunun iki delili olduğunu bildiriyoruz. Birincisi; bu âyet, mürtedlerle savaş konusuna dâirdir ve mürtedlerle savaşı üstlenen ise açıkladığımız gibi Hz. Ebubekir'dir. Bu âyette Hz. Peygamberin kasdedilmiş olması imkânsızdır. Çünkü o, mürtedlerle savaşmamıştır. Ve ayrıca Allah Teâlâ; ilerde getirecektir,

buyuruyor ki; bu âyetin indiği zaman için değil geleceğe mahsûs bir haberdir. Binâenaleyh söz konusu edilen topluluğun, âyetin indiği zaman onunla muhâtab olan topluluk olmaması gerekir. Denirse ki; bu söz, sizi de ilzâm eder. Çünkü Hz. Ebubekir (r.a.), o zaman mevcûd idi. Biz deriz ki; buna iki türlü cevâb verilir. Birincisi, Hz. Ebubekir'in savaştığı kavim, mürtedlerdir. Ve bunlar, âyetin indiği günde mevcûd değildiler. İkincisi: Allah Teâlâ âyetinde, bu savaşanları yenecek bir topluluk getirmeye kâdir olduğunu haber vermektedir ki, Hz. Ebubekir her ne kadar o gün mevcûd idiyse de, emir ve nehiy mevkiinde müstakil bir yetkiye sahip değildi. Binâenaleyh suâl, kendiliğinden ortadan kalkar. Öyleyse Hz. Peygamberin kasdedilmiş olmasının imkânsızlığı sâbit olduğu gibi, Hz. Ali Aleyhisselâmın da kasdedilmiş olmasının imkânsızlığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hz. Ali, mürtedlerle savaşmamıştır. Öyleyse bu âyet, ona nasıl hamledilebilir?

Denilecek olursa ki; Hz. Ali de mürtedlerle savaşmıştı. Çünkü imâmet konusunda ona karşı çıkanlar, mürted olmuşlardı. Biz deriz ki; bu fikir, iki bakımdan bâtıldır. Birincisi : mürted ismi, ancak İslâm şerîatını terk edenler için kullanılır. Hz. Ali'ye karşı çıkanlar ise, zâhirde böyle bir topluluk değildirler. Ve hiçbir kimse; onlar İslâm'dan çıktıkları için Hz. Ali kendileriyle savaşmıştı, dememiştir. Kaldı ki, Hz. Ali de onları mürtedler olarak adlandırmamıştır. Öyleyse Râfızîlerin (Allah'ın la'neti onların üzerine olsun) söyledikleri bu söz, bütün müslümanlara ve Hz. Ali'ye bir bühtândır. İkincisi; Hz. Ali'ye imâmet konusunda karşı çıkanlar mürted olsalardı, Ebubekir ve kavmi hakkında da bunun geçerli olması ve onların da mürted olması gerekirdi. Eğer onlar mürted olsaydı, âyetin zâhirinden çıkarılan hükme göre; Allah'ın onları ezip doğru dine döndürecek bir kavmi getirmesi gerekirdi. Böyle birşey mevcûd olmadığına göre, Hz. Ali'ye imâmet konusunda karşı çıkanın mürted olmadığı kesindir. Bunlar mürted olmayınca, âyetin bu konuya hamli imkânsızdır. Çünkü âyet, mürtedlerle savaşanlar hakkında nâzil olmuştur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XI, 21).

Gerçek Sevgi

«Kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir millet getirir...»

Sevgi ve rızâ; onlarla Rabları arasındaki bağdır... Sevgi... akıcı, latîf yumuşak, parlak, aydınlık ve sâf rûh... İşte o milleti, sevgili Rablarına bağlayan bağ budur...

Allah'ın, kullarından herhangi birine olan sevgisi öyle bir şeydir ki; Allah'ı tanımayan, O'nun kendini vasfettiği sıfatlarla bilmeyen, hissinde, rûhunda, şuûrunda ve bütün varlığında bu sıfatların cezbedici kud-

retini duymayan insanlar, bu sevginin kıymetini idrâk edemezler... Evet bu lutfu verenin hakîkatını bilmeyenler; o lutfun hakîkatını da bilmezler... Ancak O'nu verenin hakîkatını idrâk eden, O'nu Allah olarak tanıyan, şu korkunç kâinâtın yapıcısı, küçük bir gövdeye sahip olduğu halde bütün kâinâtın hulâsası olan insanın yaratıcısı olarak kabul eden, onun yüceliğine, eşsiz bir kudrete sahip olduğuna; bir tek olduğuna, mülkiyetine, her türlü tasarruf hakkına sahip olduğuna, kullarına sevgi ve lutufla muâmele ettiğine, her kulun; O'nun yüce kudretinin eseri olduğuna, O'nun dâimâ diri, ezelî ve ebedî, Evvel ve Âhir, Zâhir ve Bâtın olduğuna inanan insanlar; bu lutfun hakîkatını idrâk edebilirler...

Kulun rabbını sevebilmesi de kendisi için bir nimettir. Fakat onun tadını almayanlar, bu nimetin kıymetini idrâk edemezler. Allah'ın kullarından birini sevmesi; büyük ve muazzam bir mesele, engin ve taşkın bir fazîlet olunca; kulun Allah'ını sevmesi ve diğer bütün sevgilerde eşi benzeri bulunmayan bu biricik güzel lezzetin zevkini tattırması sûretiyle kuluna olan nimeti de, kezâ büyük ve muazzam bir nimet, engin ve sonsuz bir fazîlettir.

Allah'ın kullarından birini sevmesi; kelimelerin ifâde gücünü aşan muazzam bir mesele olunca; kulun rabbını sevmesi de ifâdelerin güç yetiremeyeceği bir meseledir. Ancak bu, bazı seven insanların sözlerinden bir nebze anlaşılabilir...

İşte bu kapı, sâdık tasavvuf erlerinden hakka ermiş olanların yükseldikleri kapıdır... Ama bunlar; tasavvuf hırkası giyen ve tasavvuf tarihinde zikri geçenler arasında çok azdır. Râbia el-Adeviyye'nin mısralarından dökülen şu ifâdeler bu eşsiz sevginin engin zevkini hâlâ his âlemine intikâl ettirir :

«Sen tatlı ol da, bütün hayat zehir olsun,
Sen râzı ol da bütün insanlar öfkeyle dolsun.
Benim aram yeter ki iyi olsun Seninle
İsterse harâb olsun sonra bütün âlemle
Gerisi hep boştur, olursa benimle Senin dostluğun
Toprağın üstündeki her şey toprak olacaktır elbet bir gün...»

Allah'tan kullara, kullardan da lutfedici ve in'am edici Allah'a tevcîh edilen bu sevgi, şu vücûdu dolduruyor, şu geniş kâinâta yayılıyor ve her canlının, her şeyin aslî tabîatı haline geliyor. O, şu vücûdu örten hem hava, hem de gölge mesâbesindedir. Seven ve sevilen şu kulun şahsında bütün insan varlığını örter, ihâta eder...

İslâmî tasavvur, mü'minle Rabbını, bu sevimli ve hayretengîz râbıta ile birbirine bağlar. Bu bağ, bir defaya mahsûs geçici bir nesne değildir.

O, bu tasavvurda bir asıl, bir hakîkat ve köklü bir unsurdur :

«Îmân edip sâlih amel işleyenlere, Rahmân; gönüllerde sevgi uyandırır.» (Meryem, 96).

«Rabbım çok merhametlidir, çok sevgilidir.» (Hûd, 90).

«O; bağışlayandır, sevendir.» (Bürûc, 14).

«Kullarım sana Benden sorarlarsa, şüphesiz Ben çok yakınımdır. Bana duâ edenlerin duâlarını kabul ederim.» (Bakara, 186).

«Îmân edenlerin, Allah'a olan sevgileri çok kuvvetli ve devâmlıdır.» (Bakara, 165).

«De ki; Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki, Allah da sizi sevsin.» (Âl-i İmrân, 31).

Ve daha birçok âyet-i kerîmeler...

Bütün bunlara rağmen, hâlâ İslâm düşüncesinin katı ve donmuş bir düşünce olduğunu söyleyen, Allah'la insan arasındaki münâsebetin kuvvet, zulüm, cezâ, azâb katılık ve sertlik esâsına dayandığını iddiâ eden ve Mesîh'i Allah'ın oğlu ve ilâhın bir uknûmu kabul edip insanlarla Allah'ı, birbirine bağlayan ve bir birlik meydana getiren hıristiyanlık gibi olmadığını söyleyenler ne tuhâf bir cerbeze içindedirler?...

İslâm düşüncesinin; ubûdiyetin hakîkatı ile, ulûhiyetin hakîkatını birbirinden ayırmak husûsunda kesin oluşu, Allah'la kul arasındaki o tatlı sevgiyi kurutmaz. O, bir tenzîh ve yüceltme münâsebeti olduğu gibi, aynı zamanda bir sevgi alâkasıdır da. Âlemlerin Rabbı ile olan münâsebetinde beşer varlığının bütün ihtiyâçlarını içine alan kâmil bir tasavvurdur o...

Âyette, bu din için seçilen mü'minlerin sıfatı, hayret veren bir ifâde ile dile getiriliyor :

«Kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği.»

Bu ifâde ile, mü'min kalbinin muhtâç olduğu bütün duygular dile getiriliyor, yükler hafîfletiliyor, yorucu, meşakkat verici ağırlıklar atılıyor. Nimetler yağdıran Yüce Mevlâ tarafından seçildiği, üstün tutulduğu ve Allah'a yakın kılındığı hissettiriliyor...

Sonra âyet, mü'minlerin diğer alâmetlerini açıklıyor :

«Mü'minlere karşı alçak gönüllü...»

Bu; kolaylık, yumuşaklık ve itâatten alınan bir sıfattır. Mü'min; mü'minlere karşı alçak gönüllüdür... O'na isyân etmez ve zorluk çıkarmaz... Yumuşaktır... Kolaylaştırıcıdır... Müsâmahakârdır... Sevgi dolu bir kalbe sahiptir... İşte mü'minlere karşı alçak gönüllülüğün mânâsı budur...

Mü'minlere karşı alçak gönüllü olmakta, zillet ve aşağılık diye bir şey yoktur... Bu, bir kardeşliğin ifâdesidir. Mânileri kaldıran, zorlukları izâle eden, rûhları birbirine kaynaştıran, rûhlarda isyân ve mânia

diye bir unsur bırakmayan fedâkâr bir kardeşliğin terennümüdür... Fakat rûhu, mü'minlerin rûhu ile kaynaşınca, ne kendisine mâni olan, ne de ona isyân etmek isteyen bir unsur bulamaz... Allah yolunda kardeş olarak birleştikten, kendisi mü'minleri sevip, mü'minler de onu sevdikten ve bu ulvî sevgi, aralarında yerleştikten sonra; kendisini mü'minlerden nasıl ayrı tutabilir?...

«Kâfirlere karşı onurlu ve güçlü...»

Onlarda, kâfirlere karşı bir direnme, nefret ve üstünlük vardır... Yoksa bu, şahsî bir üstünlük ve nefsî bir tekebbür değildir. Sadece akîdenin üstünlüğüdür. Kâfirlere karşı semâlarda dalgalandırdıkları sancağın yüceliğidir... O, kat'î bir garantinin ifâdesidir ki; mü'minler doğru yoldadırlar... Onların vazîfeleri, diğer insanları da bu hayırlı yola çağırmaktır, kendi nefislerine itâate değil... Hele kendilerini başkalarının emrine itâate aslâ... Sonra o, Allah'ın dininin; arzu ve heveslerin dinine gâlib geleceğinin garantisidir... Allah'ın kuvvetinin diğer kuvvetlere; Allah'tan yana olanların, câhiliyet erbâbına üstün geleceklerinin ifâdesidir... Onlar mutlakâ kazanacaklardır. Çünkü onlar, en yüce ve en üstün olanlardır... Hattâ hezîmetle yüzyüze gelseler dahi, mutlakâ üstün geleceklerdir...

«Ve onlar, Allah yolunda savaşırlar. Hiçbir kınayanın kınamasından çekinmezler.»

Yeryüzünde ilâhî nizâmı gerçekleştirmek, Allah'ın beşer üzerindeki hâkimiyetini ilân etmek, dünya hayatında O'nun şerîatını uygulamak için; insanlığın hayrını, islâhını ve gelişmesini tahakkuk ettirmek için Allah yolunda yapılan savaş... Bu; Allah'ın yeryüzünde dilediğini yaptırmak için seçtiği mü'minlerin diğer bir sıfatıdır...

Onlar, Allah yolunda savaşırlar... Kendi nefisleri ve milletlerinin, vatan ve cinslerinin selâmeti için değil... Sadece Allah yolunda... Allah'ın nizâmını tahakkuk ettirmek, hâkimiyetini gerçekleştirmek, şerîatını infâz etmek ve bütün beşeriyete, hayrın kapısını açmak için... Bu meselede onlar için hiçbir şey yoktur... Nefislerine düşen bir pay da yok... O ancak Allah için ve Allah yolundadır.

Onlar Allah yolunda savaşırlar ve hiçbir kınayanın kınamasından çekinmezler. İnsanların Rabbının sevgisine sahip olanlar; insanların kınamasından neden korksunlar?... Onlar, Allah'ın kanununa tâbi olurlar ve hayat için koymuş olduğu nizâmına bağlandıktan sonra, insanların alışkanlıklarına, câhiliyet anlayışına, nesillerin örf ve âdetlerine neden bağlı kalsınlar?. Ölçü ve hükümlerini; insanların arzu ve heveslerinden alan, yardım ve desteği onlardan bekleyenler ancak insanların kınamasından korkarlar.

Fakat insanların heveslerine, şehvetlerine ve değerlerine hâkim kılması için her şeyi Allah'ın ölçüsüne, mikyâsına ve değerlerine ircâ' eden

kuvvet ve izzeti, Allah'ın kuvvet ve izzetinden alanlar —insanlar ne derlerse desinler, ne yaparlarsa yapsınlar— aldırmazlar... İnsanlar ne durumda olurlarsa olsunlar... Realiteleri ne olursa olsun... Medeniyetleri, ilimleri, kültürleri ne dereceye gelirse gelsin, onlara aslâ te'sîr etmezler...

Şüphesiz biz; insanların sözlerini, işlerini, sahib oldukları şeyleri, üzerinde anlaştıkları husûsları, hayatlarında rehber edindikleri ölçüleri, değerleri dâimâ hesâb eder, düşünürüz... Çünkü biz, gâfil insanlarız veya ölçü ve değerler husûsunda başvurmamız lâzım gelen asıl kaynağı unutuyoruz... O kaynak, Allah'ın nizâmıdır... O'nun hükmü ve şerîatıdır... Hak sadece O'dur... O'na aykırı olan her şey bâtıldır... İsterse onlar, milyonlarca insan tarafından kabul edilsin, binlerce senedir gelip geçen insanlar tarafından ikrâr edilmiş olsun...

Herhangi bir müessesenin, bir örf ve âdetin, bir geleneğin ve bir değer ölçüsünün kıymeti yoktur... Fakat bunlar mevcûddur ve bir vâkıadır... Milyonlarca insan bunlara inanıyor, bunlarla yaşıyor ve bunları hayatlarının kanunu kabul ediyor... Halbuki bu, İslâm tasavvurunun kabul etmediği bir ölçüdür. Herhangi bir örfün, bir müessesenin, bir geleneğin ve bir değer ölçüsünün kıymet ifâde edebilmesi için; bunların, bütün değer ve ölçülerin sahibi olan Allah'ın nizâmında sâbit bir esâsa bağlanması icâbeder...

İşte mü'minler; bundan dolayı Allah yolunda savaşıyorlar ve hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmiyorlar... Bu, Allah tarafından seçilen mü'minlerin alâmet-i fârikasıdır...

Sonra Allah'ın onları seçmesi... Allah'la o seçilen insanlar arasında kurulan sevgi... Onların tabîat ve unvânı haline getirilen bu alâmetler. Rûhlarında Allah'a karşı duydukları bu itmi'nân... Ve cihâdla O'nun hidâyeti üzerine yürümek... Bütün bunlar, Allah'ın lutfu ve ihsânıdır :

«Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah, Vâsi'dir, Alîm'dir.»

O; geniş hazînesinden ve hudûdsuz ilminden lutfediyor. İlmi ve takdîri îcâbı dilediği kimselere verdiği bu lutuf ve ihsândan daha geniş ve daha iyi ne olabilir?...

Allah; îmân edenlere, îmân vasfına uygun yegâne dostluk hedefini gösteriyor ve dost edinecekleri kimseleri kendilerine açıklıyor :

«Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun Peygamberi ve namaz kılan, zekât veren ve rükû' eden mü'minlerdir.»

Hiçbir te'vîl ve değiştirme imkânı olmayan bu kısa ifâdelerle hakîkatı ortaya koyuyor. Böylece İslâmî hareket ve tasavvurun, yolunu değiştirip kaydırma fırsatı yok oluyor.

Aslında meselenin böyle olması da zarûrîdir. Çünkü bu, inanç meselesidir. Bu, insanca hareket etme meselesidir... Dostluğu sadece Allah'a tahsîs etmek, O'na mutlak olarak güvenmek, din olarak İslâm'ı benimsemek, müslümanlarla, din olarak İslâm'ı kabul etmeyen, nizâm olarak onu uygulamayan insanları kesin olarak birbirinden ayırmak için o inanca uygun hareket etme dâvâsıdır... İslâmî hareket, ciddî ve kuvvetli bir harekettir. Bir tek liderden ve bir tek sancaktan başkasına dostluk yoktur orada... Orada yardımlaşma, ancak inanan insanlar arasında yapılır. Çünkü inançtan gelen nizâm da yardımlaşmayı hedef almaktadır.

Fakat İslâm, sadece bir arma değildir... Sadece sancak ve şiârdan da ibâret değildir. Veya dille söylenen bir söz, verâsetle intikâl eden bir neseb ve muayyen beldelerde ikâmet edenlere âit bir vasıf da değildir... Âyet, îmân edenlerin başta gelen özelliklerinden bir kaçını da açıklıyor:

«Namaz kılan, zekât veren ve rükû' eden mü'minler...»

Onların sıfatlarından biri, namaz kılmak... Sadece namazı edâ etmek değil, onu dâimâ kılmak, yani onu tâm mânâsıyla edâ etmek... Tâm mânâsıyla yapılan edadan o namazın netîcelerini görmek mümkündür :

«Gerçekten namaz, hayâsızlıktan ve kötü işlerden alıkoyar.» (Ankebût, 45).

Bir insanın kıldığı namaz; kendisini hayâsızlıktan ve kötü işlerden alıkoymuyorsa, o namaz kılmamıştır... Şâyet kılmış olsaydı, Allah'ın buyurduğu gibi bu namaz kendisini onlardan alıkoyardı.

Onların vasıflarından biri de zekât vermektir. Yani arzu ve memnûniyetle Allah'a itâat ve O'na yaklaşmayı hedef alarak malın hakkını edâ etmektir. Zekât, sadece mâlî bir vergiden ibâret değildir. O, aynı zamanda bir ibâdettir yahut mâlî bir ibâdettir. İşte İslâm nizâmının mümeyyiz özelliklerinden biri de budur. Bu nizâm, tek bir farîza ile çeşitli hedefleri gerçekleştirir... Bu özellik; yeryüzünün hiçbir nizâmında mevcûd değildir.

Beşerî nizâmlarda, cemiyetin durumunu düzeltmek husûsunda, medenî vergi adı altında cemiyetin malını almaktan, yahut devlet adına, halk nâmına veya başka bir isimle fakîrler için zenginlerin malını almaktan aslâ sarf-ı nazar etmez. Ancak o, böylelikle bir tek hedefi gerçekleştirebilir : Malı muhtâç olanlara ulaştırmak...

Fakat zekâta gelince... Zekât ismi ve mânâsı ile ne kasd ediliyor? Zekât, her şeyden evvel temizlik ve artmak mânâsınadır. O, insanın Allah'a ibâdet edebilmesi için vicdânını temizleyen bir unsurdur. Kezâ fakîr kardeşlerine el uzatması için kendisini ikâz eden temiz bir şuûrdur ki, bu da Allah'a ibâdettir. Bunu yapan; âhirette Allah'tan güzel mükâfâtlar beklemektedir. Kezâ bereketle ve mübârek bir iktisâdî

nizâmla dünya hayatında malının artmasını da beklemektedir. Sonra zekât alan fakîrlerin rûhlarında da temiz bir şuûr uyanır. Çünkü onlar bilirler ki; bu, zenginlerin mallarında Allah'ın kendileri için tahsîs etmiş olduğu bir lutuftur. Sonra zekât; fakîrlerin zenginlere karşı duydukları kin ve ihtirâs ateşini de söndürür. Bu arada şu husûsu da hatırlatmamız lâzım; İslâm nizâmında zenginler, ancak helâl yoldan kazanabilirler, başkalarının hakkına tecâvüz edemezler, onların hisselerini gasbedemezler. . Bu mâlî vergi işte böyle güzel, hayırlı ve memnûniyet verici havada, zekât, temizlik ve gelişme havasında gerçekleşir...

Zekât vermek, îmân edenlerin alâmetlerinden biri olarak takarrür etmiştir ki; onlar, her türlü hayâtî meselelerde Allah'ın şerîatına tâbi olurlar. Zekât; aynı zamanda her meselede Allah'ın hâkimiyetini ikrâr etmeleri mânâsına da gelir... İşte İslâm budur...

«Rükû' eden mü'minler...»

Bu, onların halleridir. Sanki tabiî ve aslî vaziyetleridir... Bundan dolayı âyet-i kerîme; «namaz kılanlar» diye mevzûu bitirmiyor. Bu yeni vasıf; çok daha umûmî ve çok daha şümûllüdür. Çünkü bu vasıf; onları, sanki daîmî halleriyle canlandırıyor. Onların bu alâmetini ortaya çıkarıyor ve onlar bunun sâyesinde tanınıyorlar.

Bu gibi münâsebetlerle ortaya çıkan Kur'an'ın ifâdelerindeki rûhlara işleyen sarsıcı nağmelerden daha derin ve daha ince ne olabilir?...

Sadece kendisine güvenmelerinin, O'na ilticâ etmelerinin ve sadece O'nu dost edinmelerinin karşılığı olarak Allah; îmân edenlere, Peygamberine ve ona tâbi olan mü'minlere... Kendileriyle diğer bütün insanlar arasında tâm bir ayrılık meydana getiren mü'minlere... Zafer ve gâlibiyet va'dediyor :

«Kim Allah'ı, peygamberini ve mü'minleri dost edinirse kat'iyetle bilsin ki; Allah'tan yana olanlar üstün gelirler.»

Dikkat edilirse; bu üstünlük vaadi, îmân kâidesinin beyânından sonra geliyor. Bu kâide; sadece Allah'ı, peygamberini ve mü'minleri dost edinmektir. Yine bu vaad; yahûdî ve hıristiyanları dost edinmekten, müslümanlar arasından ayrılıp onlara iltihâk etmekten ve dinden dönmekten sakınmaları lâzım geldiği hatırlatıldıktan sonra getiriliyor.

Burada, Kur'an'ın kendine mahsûs önemli bir hedefi var... Yüce Allah, müslümandan, en hayırlı nizâm olduğu için İslâm'a tâbi olmasını ister. Yoksa gâlib ve üstün geleceği, yeryüzüne hâkim olacağı için değil. Bunlar, İslâm'a tâbi olmanın tabiî netîceleridir. Bu dini ikâme etmek için, Allah'ın takdîrini tahakkuk ettirme yolunda elde edilen meyvelerdir... Yoksa bunlar, İslâm'a girmenin ana teşvîk unsurları değildir. Müslümanların üstün gelmelerinde, kendi şahısları için bir şey yoktur. O ancak, Allah'ın onlar vâsıtasıyla yürüttüğü kaderidir. Bu

üstünlüğü onlara, akîdeleri hesâbına verir, kendi şahısları hesâbına değil. Bu husûsta onlara; gösterdikleri gayretin, yeryüzünde Allah'ın dinini ikâme etmek ve bununla yeryüzünü islâh etmek yoluyla terettüb eden netîcelerin sevâbı vardır.

Burada bu âyetin gelmesi, müslümanların o günkü durumunu ve bu müjdelere duydukları ihtiyâcı da gösterir... Allah'tan yana olanların mutlakâ üstün gelecekleri kâidesine duydukları ihtiyâcı... Sonra, bu kâide şübhesiz ki bizim için de geçerlidir... Onun zaman ve mekânla alâkası yoktur... Bu kâidenin, Allah'ın karşı gelinemeyen bir kanunu vasfına sahip olduğunu öğrenmekle kalbimiz mutmain oluyor... Müslümanlar bazı muhârebelerde mağlûb olsalar dahi, değişmeyen kanun şudur : Allah'tan yana olanlar, mutlakâ üstün geleceklerdir... Allah'ın kat'î vaadi, yol boyunca bazı merhalelerde görünen zâhirî hâdiselerden çok daha kesin ve çok daha doğrudur. Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere dostluk göstermek; sonunda Allah'ın vaadini tahakkuk ettirecek olan yegâne yoldur. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 301 - 310).

Bize Seyyid Ebu'l-Hamd Mehdî İbn Nizâr el-Hasanî... A'meş kanalıyla İbâye İbn Reb'î'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Abdullah İbn Abbâs, zemzem kuyusunun etrâfında oturduğu sırada Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki, dediği sırada başı sarıkla bürülü bir adam çıkageldi. İbn Abbâs; Rasûlullah dedi ki; diye söze başladığında adam da aynı sözleri tekrârlıyordu. İbn Abbâs dedi ki; Allah adına sorarım sana kimsin? Adam sarığını yüzünden çıkardı ve şöyle dedi : Ey insanlar, beni tanıyan tanır, tanımayana da kendimi ben tanıtacağım. Ben, Bedir'li Cündeb İbn Cünadî Ebu Zerr el-Ğıfârî'yim. Ben, Rasûlullah'ı kulaklarımla dinledim. Yoksa kulaklarım sağır olsun. Şu gözlerimle gördüm, diyordu ki; iyilerin önderi, kâfirlerin kâtili, kendisine yardım edenlerin muzaffer olduğu, kendisini horlayanların rezîl olduğu kişiye sesleniyordu. Ben, Hz. Peygamberle bir gün öğle namazını kıldım. Bir dilenci mescidde o'ndan bir şey istedi, kimse dilenciye bir şey vermedi, dilenci elini göğe kaldırdı ve dedi ki : Allah'ım şâhid ol, ben Rasûlullah'ın mescidinde bir şey istedim, kimse bana bir şey vermedi. Hz. Ali rükû'da idi, sağ elinin parmağını işâret etti. Bu parmağında yüzüğü vardı. Dilenci geldi ve Hz. Ali'nin parmağındaki yüzüğü aldı. Bu olay, Rasûlullah (s.a.) ın gözünün önünde cereyân ediyordu. Hz. Peygamber namazını bitirince, başını göğe kaldırdı ve dedi ki : Allah'ım, kardeşim Mûsâ Senden istedi ve şöyle dedi : «Rabbım bana göğsümü aç, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz, sözümü anlasınlar. Âilemden birini bana vezîr kıl, bu kişi kardeşim Hârûn olsun, onunla gücümü pekiştirir ve işimde ondan yardım alırım.» Bunun üzerine, Hz. Peygambere sözlü bir Kur'an indi ve buyurdu ki : Kardeşinle senin havzunu kuvvetlendireceğiz. Ve ikinize hükümdârlık vereceğiz, size hiç bir şey ulaşmayacak. Allah'ım ben de

Senin peygamberin ve seçkin kulun olan Muhammed'im. Allah'ım göğsümü aç, işimi kolaylaştır ve âilemden Ali'yi bana vezîr kıl, sırtımı onunla pekiştir, dedi. Ebu Zerr der ki; Allah'a and olsun ki, Rasûlullah (s.a.) sözünü daha tamâmlamamıştı ki, Cebrâîl Allah katından gelerek ey Muhammed oku, dedi. O ne okuyayım, deyince; Cebrâîl, «sizin velîniz ancak Allah, Rasûlü ve îmân etmiş olanlardır...» (Mâide, 55-56) âyetlerini oku, dedi. Bu haberi Ebu İshâk es-Sa'lebî, tefsîrinde aynı isnâdla rivâyet eder. Ebu Bekr er-Râzî'nin, Ahkâm el Kur'an kitâbında; Mağribî'nin rivâyetine göre, Rûmmânî ve Taberî de derler ki : Bu âyet, Hz. Ali'nin rükû'da iken yüzüğünü sadaka olarak vermesi üzerine, onun hakkında nâzil olmuştur. Bu, Mücâhid ve Süddî'nin görüşüdür. Ebu Ca'fer, Ebu Abdullah ve Ehl-i Beyt İmâmlarının hepsinin görüşü de böyledir. Kelbî der ki; bu âyet, Abdullah İbn Selâm ve arkadaşları müslüman olduklarında yahûdîlerle dostluklarını kopardılar, bu sebeple onlar hakkında nâzil olmuştur. Atâ'nın rivâyetinde Abdullah İbn Selâm demiş ki : Ey Allah'ın Rasûlü, ben Ali'nin rükû'da iken yüzüğünü tasadduk ettiğini gördüm, biz onu dost ediniyoruz. Bu olayı bize Seyyid Ebu'l-Hamd... Ebu Sâlih'e ulaşan merfû' ve muttasıl bir isnâd ile Abdullah İbn Abbâs'dan nakletmiştir. İbn Abbâs der ki : Abdullah İbn Selâm ve beraberinde Hz. Peygambere îmân etmiş olan bir topluluk, huzûr-u nebevî'ye geldiler ve dediler ki : Bizim evlerimiz uzaktır. Bu meclisten başka meclisimiz ve konuşacak yerimiz yoktur. Kavmimiz, bizim Allah'a ve Rasûlüne inandığımızı ve onu tasdîk ettiğimizi görünce bizi terk ettiler. Bizi aralarında oturtmamak, kendileriyle evlendirmemek ve bizimle konuşmamak üzere söz birliği ettiler, bu bize zor geliyor. Hz. Peygamber buyurdu ki : «Sizin dostlarınız, ancak Allah ve Rasûlüdür...» âyetini sonuna kadar okudu. Sonra mescide geldi, halk kıyâmda ve rükû'da duruyordu. Gözüne bir dilenci ilişti. Hz. Peygamber; sana bir şey veren oldu mu? diye sordu. O da evet, gümüşten bir yüzük dedi. Rasûlullah (s.a.) : Onu sana kim verdi? diye sordu. Adam; işte, o ayakta duran, dedi ve eliyle Hz. Ali'yi gösterdi. Hz. Peygamber, hangi haldeyken onu sana verdi? diye sorunca; adam, rükû'da iken verdi, dedi. Hz. Peygamber, tekbîr getirerek hemen bu âyeti okudu. Bu sırada Hassân İbn Sâbit şu şiirini inşâd etti :

Ey Ebu Hasan canım ve arzularım sana fedâ olsun.
Her hidâyette koşan ve yavaş giden de
Senin mürekkebli öğütlerin kaybolur mu hiç.
Tanrı katında medih kaybolacak değildir.
Sensin o, ki rükû'da iken zekât verdin,
Canım sana fedâ olsun ey rükû' edenlerin en hayırlısı.
Allah, senin hakkında en hayırlı velâyeti indirdi.
Ve şerîat kitâblarının en övülmüşünde onu tesbît etti.

Bu âyet-i kerîme, peygamberden sonra fâsılasız olarak Hz. Ali'nın imâmetinin sahîh olduğunun en açık delillerindendir. Bunun tesbît şekli şöyledir : Sizin velîniz, lafzı; işlerinizi en iyi idâre eden ve itâat etmeniz gereken, anlamınadır. Bu husûs, sâbit olduğuna ve îmân edenlerden maksadın da Hz. Ali olduğu sâbit olduğuna göre, nass'ın Hz. Ali'nin imâmetini gösterdiği de sâbit olur. Ve bu nokta açıklık kazanır. Birinciye delâlet eden husûs, lügata bakmaktır. Kim lügatı araştırırsa bilir ki; halk, bu konu üzerinde karar kılmıştır. Lügat ehlinin bu konudaki görüşlerini daha önce zikrettik, tekrârına gerek yok. Sonra âyetin bunu ifâde edip başkasını ifâde etmediğine delâlet eden bir husûs da şudur; âyette geçen, ancak anlamına gelen (انما) lafzı tahsîsi gerektirir ve zikredilenlerin dışındakilerden bu hükmü nefyeder. Meselâ; fesâhat, ancak câhiliyet devrinde vardı, denildiği zaman, diğerlerinde fesâhatın bulunmadığı kasdedilir. Bu husûs kesinlik kazandığına göre; velî lafzının, dinde dostluk ve mahabbet anlamına alınması câiz olmaz. Çünkü bu mânâda, bir mü'minin diğer mü'mine tahsîs edilmesine gerek yoktur. Zîrâ bu mânâda bütün mü'minler müşterekti r. Nitekim Allah Teâlâ; «erkek mü'minlerle kadın mü'minler birbirlerinin dostlarıdır» buyurmuştur. Bu şekilde haml edilmesi câiz olmadığına göre; sadece bir başka şekil kalmış oluyor ki; o da meseleleri araştırmak ve halkın itâat etmesinin farz olmasını gerektiren husûsları incelemektir. Bu lafzın, ancak iki şekle haml edilmesi mümkündür. Birincisi bâtıl olduğuna göre, ikincisi sâbit demektir. Îmân edenler lafzından maksadın Hz. Ali olduğuna, âyetin nüzûl sebebiyle ilgili genel ve özel yollardan vârid olan rivâyetler delâlet etmektedir. Daha önce rükû' halinde yüzüğünü sadaka olarak vermesi üzerine bu âyetin indiği açıklanmıştır. Zîrâ velî lafzıyla kasd edilen husûsun; tâat ve imâmetin farz olduğuna rücû' ettiğini söyleyen herkes bunu âyetten kasd edilen anlam olarak söylemişlerdir. Ümmetten hiç bir kimse bu lafzın, bizim zikrettiğimizi gerektirdiğini ve bu mânânın başka anlama gelebileceğini söylememiştir. Hiç bir kimse, îmân etmişler lafzının cemî' olduğunu, tek başına kimseye yönlendirmenin câiz olmadığını ifâde etmemiştir. Zîrâ lügat ehli cemî' lafzıyla, ta'zîm ve tefhîm için teki ifâde ederler. Bu husûs lügatçılara göre, delili gerektirmeyecek kadar açıktır. Ve yine hiç kimse onlar rükû' ederler, kavli ile bu rükû' onların âdet ve alışkanlıklarıdır diyemez, ayrıca bu zekât verenlerden de hal olamaz... (Tabressî, Mecma'ül-Beyân, III, 210 - 211)

İkinci mesele, şiîler derler ki; bu âyet, Hz. Peygamberden sonra imâmın Hz. Ali olacağının delilidir. Ve bunu şöyle takrîr ederler : Bu âyetle imâmın kasd edildiği, bu imâmın da Ebu Tâlib oğlu Ali olması gerektiği açıktır.

Birinci makâmın açıklanması : Velî (الولی) kelimesi, lügatta yardım eden ve seven anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ; «mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velîleridir» buyuruyor. Ayrıca tasarruf eden anlamına da gelir. Hz. Peygamber; hangi kadın velîsinin izni olmadan nikâhlanırsa, buyurarak, bu anlamı kasd etmiştir. Biz deriz ki : Burada iki vecih vardır; birincisi, velî lafzı yukarda zikredilen her iki anlama gelmektedir ve Allah, hangisini kasd ettiğini ta'yîn etmemiştir. Her iki anlam arasında bir zıddıyet yoktur. Dolayısıyla her iki anlama hamledilmesi gerekir. Netîce olarak âyetin; mezkûr mü'minlerin, İslâm ümmetine tasarruf ettikleri şeklinde anlaşılması gerekir. İkincisi, denilebilir ki, bu âyetteki velî kelimesinin, yardımcı mânâsına gelmesi doğru değildir. Öyleyse mutasarrıf mânâsına alınması gerekir. Yardımcı mânâsına gelmesi doğru değildir, dedik. Çünkü bu âyette zikredilen velâyet, bütün mü'minler için umumî olan bir velâyet değildir. Çünkü ifâde, hasr anlamına gelen (انما) edâtıyla kullanılmıştır. Tıpkı, «Allah, ancak bir tek ilâhtır» kavlinde olduğu gibi. Yardım mânâsına gelen velâyet ise, umûmîdir. Nitekim Allah Teâlâ, «mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır» buyurarak, (velâyet kelimesini) bu anlamda kullanmıştır. Bu da gösteriyor ki; burada söz konusu olan velâyet, kesinkes yardım anlamına değildir. Yardım anlamına olmadığına göre, tasarruf anlamına olması gerekir. Çünkü velî kelimesinin bu ikisinden başka anlamı yoktur. Bu takdîrde âyet, şu şeklide mânâlandırılır : Ey mü'minler, size tasarruf eden yalnızca Allah, Rasûlü ve falanca sıfatlarla sıfatlanmış olan mü'minlerdir. Mezkûr sıfatlarla sıfatlanmış olan mü'minlerin, bu âyete göre bütün ümmete tasarruf etmesi gerekir. İmâm kelimesi de, bütün ümmete tasarruf eden demektir. Anlattıklarımızdan şu ortaya çıkıyor ki; bu âyette vasıfları zikredilen şahsın, ümmetin imâmı olması gerekir.

İkinci makâmın açıklanması : Zikrettiğimiz husûs sâbit olduğuna göre, bu imâmın Ebu Tâlib oğlu Ali olması gerekir. Bunun açıklanması birkaç vecihledir. Birincisi; bu âyetle bir şahsın imâmetini var sayan herkes, bunun Hz. Ali olduğunu söylemiştir. Bu âyetin bir şahsın imâmetine delâlet ettiği sâbit olduğuna göre; bu şahsın Hz. Ali olması gerekmektedir. Zorunlu olarak farklı bir görüş beyân eden olmamıştır. İkincisi; rivâyetler, bu âyetin Hz. Ali hakkında nâzil olduğu konusunda açıklık kazanmıştır. Bunun Hz. Ebubekir hakkında nâzil olduğunu söyleyen yoktur. Zîrâ onun hakkında nâzil olmuş olsaydı, bu onun imâmetine delâlet ederdi. Ümmet, bu âyetin onun imâmetine delâlet etmediği konusunda icmâ' ettiğine göre, bu görüş bâ-

tıl olmuştur. (.....) İşte Şîa'nın, Hz. Ali'nin imâmeti konusuna bu âyeti delil getirmelerinin özeti bundan ibârettir.

Cevâb olarak deriz ki : Velî lafzının, yardımcı ve mutasarrıf anlamlarına birlikte hamledilmesi câiz değildir. Çünkü fıkıh usûlü bakımından müşterek lafzın, her iki anlama birden hamli câiz değildir. İkinci şekil olarak deriz ki : Bu âyette velî lafzıyla, seven ve yardım eden anlamının kasd edilmiş olması niçin câiz olmasın? Biz, velî lafzının bu anlama kullanılmasının, mutasarrıf anlamına kullanılmasından daha uygun olacağına dâir delil getirebiliriz. Sonra onların şöyle söylediklerine şu şekilde cevâb veririz : Bu âyetteki velî lafzının, yardımcı anlamına hamledilmesini gösteren birçok vecihler vardır. Birincisi; bu âyetin ve bir önceki âyetle bir sonraki âyetin akışından ancak bu mânâ anlaşılabilir. Bundan önceki âyette Allah Teâlâ; «ey îmân edenler, yahûdî ve hıristiyanları velîler edinmeyin» buyurmuştur. Burada, yahûdî ve hıristiyanları rûhlarınıza ve mallarınıza tasarruf eden imâmlar edinmeyiniz, şeklinde bir mânâ kasd edilmiş olamaz. Çünkü bunun bâtıl olacağı, zarûrî olarak bilinir. Sadece, yahûdî ve hıristiyanları dostlar ve yardımcılar edinmeyiniz, onlarla karışıp destekleşmeyiniz, anlamı kasd edilmiştir. Bundan şiddetle nehyedildikten sonra, Allah Teâlâ; «sizin velîniz ancak Allah, Rasûlü ve mü'minlerdir», buyuruyor. İfâdenin akışından anlaşılan odur ki; burada emredilen velâyet, bir önceki âyette nehyedilen velâyettir. Bir önceki âyette nehyedilen velâyet, yardım anlamına geldiğine göre; burada emredilen velâyetin de, yardım anlamına gelmesi daha uygundur. Âyetin devâmında ise; «ey îmân edenler; sizin dininizi alay ve eğlenceye alan, sizden önce kendilerine kitâb verilmiş olanlarla, kâfirleri velîler edinmeyin. Eğer mü'minlerseniz Allah'tan korkun», buyurmaktadır. Daha sonraki âyette görülüyor ki; yahûdîleri, hıristiyanları ve kâfirleri velîler edinmekten nehyedilmektedir. Öyleyse buradaki velâyetin; yardımcı anlamına olduğunda şüphe yoktur. Şu halde bahis konusu olan âyetteki velâyetin de, yardımcı mânâsına olması gerekir. İnsâf sahibi kimse, taassubu bırakıp ta âyetin başına ve sonuna bakarak düşünürse; buradaki velînin, kesinkes dost ve yardımcı anlamına geldiğine hükmeder. Ve imâm anlamına gelmesinin imkânsızlığını bildirir. Çünkü böyle bir iddiâ, bir tek gâye için sevk edilmiş olan iki kelâmın arasına yabancı bir sözün sokuşturulması demek olur ki; bu, son derece rekâket ve düşüklüktür. Allah kelâmını bundan tenzîh etmek gerekir.

(.....)

Hz. Ali İbn Ebu Tâlib; Kur'an'ın tefsîrini bu Râfızîlerden çok daha iyi bilirdi. Eğer bu âyet, onun imâmlığına delâlet etmiş olsay-

dı; herkesin huzûrunda bunu delil olarak getirirdi. Şîa'nın, Hz. Ali bunu takiyye için yapmamıştır, demesi de imkânsızdır. Çünkü onlar, Hz. Ali'nin şûrâ günü; gadîr ve mübâhele haberine sarıldığını söylemektedirler. Onun fazîletlerinden ve menkıbelerinden bahseden kaynaklardan hiçbirisi; Hz. Ali'nin, imâmetini isbât için bu âyete dayandığını söylememiştir. Öyleyse bu, Râfızîlerin —Allah'ın la'neti onların üzerine olsun— sözlerinin kesinkes sâkıt olduğunu gösterir.

(.....)

Bu âyetin, Hz. Ali hakkında nâzil olduğuna dâir delilleri ise, tamâmen memnû'dur. Biz, müfessirlerin çoğunun bu âyetin ümmetle ilgili olduğunu iddâ ettiklerini açıklamıştık. Bu âyette Allah Teâlâ, müslümanları sadece müslümanlardan dost ve yardımcı edinmelerini emretmektedir. Bazı müfessirler de bu âyetin, Hz. Ebubekir hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bu âyetin rükû' halinde zekât verenlere hâs olduğunu ve bu kişinin de Ebu Tâlib oğlu Ali olduğunu söyleyerek delil getirmelerine gelince; biz deriz ki; bu da zayıftır. Zîrâ birinci olarak, zekât ismi bir vâcibin adıdır, mendûbun adı değildir. Çünkü Allah Teâlâ; «zekâtınızı veriniz», buyuruyor. Şâyet Hz. Ali, vâcib olan zekâtı rükû'da iken vermiş ise; bu, onun vâcib olan zekâtı ilk vâcib olduğu vakitte vermeyip te'hîr ettiğini gösterir ki, ulemânın çoğunluğuna göre böyle bir davranış günâhtır. Bu günâhı Hz. Ali'ye isnâd etmek, câiz değildir. Zekât kelimesini nâfile sadaka diye anlamak asla aykırı olur. Çünkü Allah Teâlâ; «zekâtınızı verin», buyurmuştur ve bu kelime, zekâtın vâcib olduğunu gösterir. İkincisi; Hz. Ali'nin namazda iken Allah'ı zikir halinde kalbinin Allah'ın zikri ile dolu olması gerekir. Şüphesiz ki böyle bir kişinin, başkasının sözünü dinlemek ve anlamak için ayıracağı vakti olmaz. Nitekim Allah Teâlâ; «onlar ki otururken, ayakta iken, yanları üstü yatarken Allah'ı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler», buyurmaktadır. Kalbi ilâhî tefekküre dalmış olan bir kişi, nasıl başkasının söylediklerine kulak verebilir? Üçüncüsü; namazda bir fakîre yüzük vermek fuzûlî bir iştir. Hz. Ali gibi bir zâtın böyle bir şey yapması uygun değildir. Dördüncüsü; Hz. Ali Aleyhisselâmın fakîr olduğu ve zekâtı verebilecek kadar malı bulunmadığı meşhûrdur. Nitekim Şîa, Hz. Ali'nin üç dilim ekmek vermesi üzerine insan sûresi (هل اتى) nin nâzil olduğunu söylemektedir. Bu da mümkün değildir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XII, 26 - 31)

O, onları sever, onlar da O'nu severler. Kulların Rablarını sevmeleri, O'na itâat edip hoşnûdluğunu gözetmeleridir. Gazabını ve cezâsını gerektiren fiilleri yapmamalarıdır. Allah'ın kullarını sevmesi ise; onların kendisine itâat edip ta'zîm ve hamd-ü senâ ederek râzı olma-

sını sağlamaları üzerine en güzel sevâbla mükâfatlandırmaktır. İnsanların en bilgisizi ve en çok ilim düşmanı olan, ilim ehline ve şerîata en çok kin besleyen ve her ne kadar onlar gibi câhil ve beyinsizlerin yanında bir yol sahibi oldukları kanâatı bulunsa; yol bakımından en çirkini olan yapmacık, sun'î ve yünden (sûf) elbiseler giyen fırkalardır. Onların mahabbet ve aşk diye edindikleri dinler; Allah'ın harâb edesi kürsîlerinde seslendikleri teğannîleri, Allah'ın yıkası yerinde şehîdler adını verdikleri kişiler gibi gazel okuyarak raks ettikleri mekânlarda Mûsâ'nın Tûr dağının yerinden oynaması sırasındaki sarsıntısından çok uzak olan sarsılmalarında söyledikleri ve inandıklarına gelince; Allah, onların söylediklerinden bütünüyle yüce ve münezzehtir. Onların ifâdelerinden uzaktır. Nasıl O, zâtı ile onları severse onlar da O'nun zâtını sevdiklerine dâir sözlerinden münezzehtir. Buradaki zamîr zâta râcîdir, sıfatlara değil. Onlara göre sevginin şartı, sevgi sarhoşluğuna tutulmaktır. Eğer böyle olmazsa gerçek sevgi olmaz. (Zâmahşerî, Keşşâf, I, 622)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا
هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

57 — Ey îmân edenler, sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden dininizi alay ve eğlenceye alanları ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun.

58 — Birbirinizi namaza çağırdığınızda; onu alay ve eğlenceye alırlar. Bu, onların gerçekten akıl edemez bir topluluk olmalarındandır.

Kâfirleri Dost Edinenler

Bu âyet-i kerîme'de; İslâm'a düşman olan ehl-i kitâb ve müşriklerle dostluk kurmanın menfûr bir durum olduğu anlatılıyor. Onlar ki, amel saliblerinin yaptıkları en güzel ameli, evet dünyevî ve uhrevî bütün hayırları ihtivâ eden tertemiz, sapasağlam İslâm'ın hükümleri-

ni alay konusu ederler. Kendi soğuk fikirleri, fâsid görüşleri muvâcehesinde bu hükümleri oyuncak gibi telâkkî edip onlarla oynarlar. Şâirin dediği gibi :

Nice doğru sözü kınayanlar vardır ki;
Sakat anlayışlardır onların âfeti.
(Bu, şâir Mütenebbî'nin bir beytidir.)

«Sizden önce kendilerine kitâb verilenler de.» Buradaki (من) beyân edâtıdır. Cinsi açıklamak içindir... Kâfirlerden maksad da müşriklerdir. İbn Cerîr'in rivâyet ettiğine göre Abdullah İbn Mes'ûd bu âyeti : (لاتتخذوا الذين اتخذوا دينكم هزوًا ولعبا من الذين اوتوا الكتاب من قبلكم) «Sizden önce kendilerine kitâb verilenlerden dininizi alay ve eğlenceye alanları ve şirk koşmuş olanları dost edinmeyin.» şeklinde okumuştur.

«Eğer mü'minler iseniz Allah'tan korkun.» Allah'tan korkun da; sizin ve dininizin düşmanı olan bu kişileri dost edinmeyin. Eğer bunların alay ve eğlence konusu yaptıkları Allah'ın şerîatına îmân eden kimseler iseniz. Nitekim Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyuruyordu : «Mü'minleri bırakıp, kâfirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa; Allah katında bir değeri yoktur. Ancak onlardan sakınmanız hali müstesnâdır. Allah sizi kendisiyle korkutur. Dönüş Allah'adır.» (Âl-i İmrân, 28).

«Birbirinizi namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlenceye alırlar.» Aynı şekilde siz birbirinizi, akıl sahiplerinin yapabileceği amellerin en fazîletlisi olan namaza çağırdığınız zaman; onu, alay ve eğlence konusu yaparlar. «Bu, onların gerçekten akıl edemez bir topluluk olmalarındandır.» Onlar, Allah'a ibâdeti ve Allah'ın şerîatına uymanın mânâsını kavrayamamışlardır. Bu, şeytânın peşinden gidenlerin sıfatıdır. Onlar, ezânı işittikleri zaman; ezân sesinin duyulmaması için arkalarını dönerler ve ezân bitince de yüzlerini döndürürler. Namazdan sevâb kazanılınca kaçarlar, sevâb kazanmak bitince; dönerek kişi ile kalbi arasına girer ve derler ki : Şunu da hatırla, şunu da hatırla. Ve hatırlamaz olduğu şeyleri kişiye hatırlatırlar. Nihâyet kişi; ne kadar namaz kıldığının farkına bile varmaz. Sizden biriniz bu durumda olduğu zaman, selâmdan önce iki secde yapsın. Bu hadîs muttefakun aleyhtir.

Zührî der ki : Allah Teâlâ kitâb-ı mübîn'inde «Birbirinizi namaza çağırdığınızda onu alay ve eğlenceye alırlar.» buyurarak; ezânı zikretmiştir. İbn Ebu Hâtim de böyle der. Esbât da Süddî'den nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : Medîne'de bir hıristiyan vardı. Müezzin (اشهد ان محمدًا رسول الله) dediği zaman; o, yalan söyle-

yen ateşte yansın, derdi. Gecelerden bir gece, onun hizmetçisi, kendisi ve âilesi uykuda iken ateş getirildi. Ateşten bir kıvılcım düşerek evi yaktı. Hem kendisi hem de âilesi yandı. Bu olayı Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet ederler.

Muhammed İbn İshâk, Sîret'inde der ki : Peygamber Fetih senesi beraberinde Bilâl olduğu halde Kâ'be'ye gitti. Bilâl'e ezân okumasını emretti. Ebu Süfyân İbn Harb, Attâb İbn Üseyd, Hâris İbn Hişâm; Kâ'be'nin avlusunda oturuyorlardı. Attâb dedi ki : Allah Üseyd'e lutfetti de nefret ettiği bir sesi burada işitmedi. Hâris İbn Hişâm dedi ki : Eğer onun haklı olduğunu bilmiş olsaydım; Allah'a andolsun ki, onun peşinden giderdim. Ebu Süfyân da, ben bir şey demem. Eğer bir şey söylesem şu çakıl taşları haberi iletir, dedi. Rasûlullah (s.a.) onların yanına geldi ve sizin söylediklerinizi biliyorum, dedi ve her birine söylediklerini hatırlattı. Hâris ve Attâb; biz senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederiz, çünkü aramızdan hiç birisi ayrılıp da sana haber vermek imkânına sahip olmadı, dedi.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Revh İbn Ubâde... Abdulazîz İbn Abdülmelik İbn Ebu Mahzûre'den nakletti ki; ona Abdullah İbn Muhayrîz bildirmiş. Abdullah İbn Muhayrîz, Ebu Mahzûre'nin yanında yetîm olarak kalıyormuş. Abdullah İbn Muhayrîz demiş ki : Ben Ebu Mahzûre'ye; amcacığım, ben Şam'a gidiyorum ve senin nasıl ezân okuduğundan suâl edilmesinden korkarım. Bana bunu bildir. Ebu Mahzûre ona demiş ki : «Evet, biz bir toplulukla çıkmıştık ve Huneyn yolunun bir kısmını geçmiştik. Rasûlullah (s.a.) ı Huneyn'e sokmak istemiyorduk. Biz, yolun bir bölümünde Hz. Peygamberle karşılaştık. Rasûlullah'ın müezzini Bilâl, Hz. Peygamberin huzûrunda namaz için ezân okudu. Biz yere yaslanmıştık, müezzinin sesini duyduk. Yüksek sesle onu anlatıyor ve müezzinle alay ediyorduk. Rasûlullah (s.a.) sesimizi duydu ve bize birini göndererek huzûruna çağırdı ve dedi ki : Sesinin yükseldiğini duyduğum aranızdan hangisidir? Herkes beni göstererek; budur, dediler. Rasûlullah (s.a.) hepsini gönderdi ve beni tuttu. Sonra buyurdu ki; kalk, namaz için ezân oku. Kalktım, ama o sırada Rasûlullah'tan ve onun bana emrettiği şeyden nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmiyordum. Rasûlullah'ın huzûrunda ayağa dikildim. Rasûlullah (s.a.) bizzât bana ezân okutturmak üzere yanıma geldi ve «Allahu Ekber Allahu Ekber» de, dedi. Eşhedü enla ilâhe İllallah, Eşhedü en la İlâhe İllalah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, de, dedi. Sonra dön ve sesini yükselt, buyurdu. Sonra Eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah, Hayyaalassalâh, Hayyaalassalâh, Hayyaalelfe-

lâh, Hayyaalelfelâh, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Lâ ilâhe illallâh, Lâ ilâhe illâllah de, dedi. Sonra ezânı bitirince beni çağırdı. Bana bir kese verdi ki; içinde biraz gümüş bulunuyordu. Sonra elini Ebu Mahzûre'nin sırtına dayadı. Sonra elini yüzlerine, göğsüne ve ciğerinin üzerine kadar götürdü. Hz. Peygamberin eli, Ebu Mahzûre'nin göbeğinin hizâsına gelince, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki; Allah senin içini mübârek kılsın. Allah senin için mübârek kılsın. Ben dedim ki; Ey Allah'ın Rasûlü, bana Mekke'de ezân okuma izni ver. O da ben sana bu izni verdim, dedi. O sırada Hz. Peygambere karşı olan bütün nefretim gitti ve yerini tamâmen muhabbet-i Muhammediye aldı ve Hz. Peygamberin Mekke vâlîsi olan Attâb İbn Üseyd'in yanına geldim. Rasûlullah'ın emrine dayanarak onun yanında namaz kılıp ezân okudum. Bu husûsu âilemden ulaştığım kişiler arasından Ebu Mahzûre'ye ulaşanlar bana Abdullah İbn Muhayrîz'in aktardığı gibi aktardılar. İmâm Ahmed İbn Hanbel de aynı şekilde rivâyet eder. Müslim Sahîh'inde diğer beş sünen erbâbıyla birlikte, bir başka yolla Rasûlullah'ın dört müezzininden biri olan Ebu Mahzûre'den bu rivâyeti nakleder. Ebu Mahzûre'nin adı Semure'dir. O, Mekke halkının müezzinidir. Uzun süre bu vazîfede kalmıştır. Allah ondan râzı olsun ve kendisine râzı etsin.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ
الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا
جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا
مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ
الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

59 — De ki : Ey ehl-i kitâb; bizden hoşlanmayışınız, ancak Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere inanmamızdan ve sizin bir çoğunuzun da fâsık kimseler olmanızdandır.

60 — De ki : Allah katında bundan daha kötü bir cezânın bulunduğunu size haber vereyim mi? O kimse ki;

Allah ona la'net etmiş, aleyhine gazab etmiş ve onlardan maymunlar, domuzlar ve tâğût'a kullar kılmıştır. İşte onlar; yer bakımından en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olanlardır.

61 — Size geldiklerinde; îmân ettik, derler. Halbuki onlar, küfr ile girmişler ve onlar yine onunla çıkmışlardır. Ve Allah, gizlemekte olduklarını çok daha iyi bilir.

62 — Onlardan bir çoğunu görürsün ki; günâha, haksızlığa ve harâm yemeye koşuşurlar. İşledikleri şey; gerçekten ne kötüdür.

63 — Rabb'a kul olanlar ve bilginler; onları günâh söylemelerinden ve harâm yemelerinden vazgeçirmeye çalışmalı değiller miydi? Yapmakta oldukları şey gerçekten ne kötü.

Kâfirlerin Müslümanlardan Hoşlanmayışlarının Nedeni

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey Muhammed, sizin dininizi alay ve eğlenceye alan, kitab ehli kimselere de ki : Ey ehl-i kitâb, bizden hoşlanmayışınız; ancak Allah'a, bize indirilen ve daha önce indirilenlere inanmamızdan ve sizin bir çoğunuzun da fâsık kimseler olmanızdandır. Bizim başkaca bir ayıbımız ve kınanacak noktamız yoktur. Bu dedikleriniz ise ne ayıptır, ne de kınama nedeni olabilir. Buradaki istisnâ istisnâ-i munkati'dir. Nitekim benzer bir ifâde de Bürûç sûresinde yer alır : «Onları ateş azâbına uğratmaları; sadece göklerin ve yerin hükümdârlığı kendisinin olan ve övülmeye lâyık ve güçlü olan Allah'a inanmış olmalarındandır.» (Bürûc, 8) Tevbe sûresinde ise şöyle buyurulmaktadır : «Onlardan öç almaya kalkmalarının yegâne sebebi; Allah ve Peygamberin onları bol nimetinden zenginleştirmiş olmasıdır.» (Tevbe, 74)

Müttefakun aleyh olan bir hadîste şöyle buyurulur : İbn Cemîl, sırf fakîr olduğu için peygamberden hoşlanmazdı. Nihâyet Allah onu zenginleştirdi. «Ve sizin bir çoğunuzun da fâsık kimseler olmanızdandı.» Bu kısım «Allah'a ve bize indirilene ve daha önce indirilene inanmanızdan.» cümlesinin üzerine ma'tûfdur. Yani biz; hem buna, hem de sizin bir çoğunuzun hak ve doğru yoldan çıkmış fâsıklar olduğunuza inandık, demektir.

«De ki : Allah katında bundan daha kötü bir cezânın bulunduğunu size haber vereyim mi?» Yani Allah katında kıyâmet günü, size bizimle ilgili tahmînlerinizden daha kötü bir cezânın bulunduğunu

haber vereyim mi? Bu cezâ bu aşağılık sıfatla muttasıf olanların cezâsıdır ki; Allah'ın rahmetinden uzak olup gazabına çarptırdığı kimselerle içlerinden domuzlar, maymunlar kıldığı kimselerin cezâsıdır. Nitekim bu husûsun açıklanması, Bakara sûresinde geçmişti. Ayrıca A'râf sûresinde de gelecektir.

Süfyân es-Sevrî... Abdullah İbn Mesûd'dan nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygambere; maymun ve domuzlar, Allah'ın ters yüz ettiği insanlar mı? diye soruldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Allah nesil ve soylarının devâm ettirdiği hiçbir kavmi helâk etmemiştir. —veya ters yüz etmemiştir.— Domuzlar ve hayvanlar bundan önce idi. Müslim Süfyân es-Sevrî kanalıyla Muğîre İbn Abdullah'tan bu hadîsi rivâyet eder. Ebu Dâvûd et-Tayalîsî de der ki : Bize Dâvûd İbn Ebu Furât... Abdullah İbn Mesûd'un şöyle dediğini nakletti : Biz, Rasûlullah (s.a.) a; maymunlar ve domuzlar yahûdîlerin neslinden midir? diye sorduk. O, hayır. Allah hiçbir kavmi la'netleyip veya ters yüz edip de soylarını devâm ettirmez. Bunlar, başka bir yaratık idiler. Allah yahûdîleri de ters yüz etti. Ahmed İbn Hanbel, bu hadîsi Dâvûd İbn Ebu Furât'dan rivâyet eder.

İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdülbâkî... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Domuzlar ve maymunlar ters yüz edildikleri gibi, yılanlar da cinlerin ters yüz edilmiş şeklidir. Bu hadîs cidden garîbtir.

«Ve Tâğût'a kullar.» Bu âyeti, mâzî sîgasıyla (وعَبَدَ الطاغوتَ) şeklinde okuyanlar da olmuştur. Bu takdîrde mânâ; «onlardan Tâğût'a ibâdet eden kullar kılmıştı» olur. Ancak (وعَبَدَ الطاغوتِ) şeklinde izâfet terkîbi olarak okuyup da; «onlardan Tâğût'un hizmetçileri kıldı» diye mânâ verenler de olmuştur. Bir başka grup ta (وعُبُدَ الطاغوت) cem'ül-cem' olarak Tâğût'un kulları şeklinde okumuşlardır. İbn Cerîr A'meş'in, böyle okuduğunu rivâyet eder. Büreyde el-Eslemî'nin de (وعابد الطاغوت) şeklinde okuduğu nakledilir. Abdullah İbn Mes'ûd'un ise (وعبدوا) şeklinde okuduğu nakledilir. Taberî, Ebu Ca'fer el-Kârî'nin (وعُبدَ الطاغوت) şeklinde okuduğunu zikreder. Ancak meçhûl şeklindeki bu okuyuşun mânâsını uzak bir ihtimâl olarak görür. Fakat âyetin zâhirinden bu mânânın uzak karşılanmayacağı anlaşılır. Çünkü bu, onları ta'vîz kabîlindendir. Yani bu davranışta bulunan sizlerden bir kısmınız, Tâğût'a ibâdet etmiş şeklinde mânâ verilmiştir. Bütün bu kırâetin mânâsı şuna dönüp gelmektedir : Ey bizim dinimize sataşan kitab ehli, bizim dinimiz yalnızca Allah'ın birliği ve ibâdetin yalnız Allah'a kul olma esâsına istinâd eder. Bütün bu zikredilenler, sizin dininizde bulunduğu halde, siz nasıl olur da bizim dinimize karşı

böyle bir davranışta bulunursunuz? Bunun için Allah Teâlâ; «İşte onlar, yer bakımından en kötü ve doğru yoldan sapmış olanlardır.» buyuruyor. Buradaki «en çok» ta'bîri, ism-i tafdîlin karşı tarafta ortak niteliği bulunmayan şekilde kullanılmasının örneğidir. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de «O gün cennetliklerin kalacağı yer çok iyi, dinlenecekleri yer çok güzeldir.» (Furkân, 24) buyurulmaktadır.

«Size geldiklerinde; îmân ettik derler. Halbuki onlar küfür ile gelmişler ve yine küfür ile dönmüşlerdir.» Bu da münâfıkların sıfatıdır. Onlar mü'minlere gösteriş yaparlar ve dıştan inanmış olduklarını söylerler ama kalbleri küfür ile doludur. Senin yanına geldikleri zaman; gönülleri küfür ile dolu olarak girerler. Sonra senin yanından ayrıldıkları zaman; yine senden duydukları bilgiyle faydalanmamış ve içlerinde küfür saklı olarak dönerler. Onlara öğüt ve nasîhatlar fayda vermez. Bunun için onlar hakkında «Yine küfür ile dönmüşlerdir» denilerek bu küfür yalnızca onlara tahsîs edilmiştir.

«Ve Allah, gizlemekte olduklarını çok daha iyi bilir.» Allah, onların içlerinde saklı bulunan sırları en iyi bilendir. Onlar isterse kendilerinde olmayan bir kılığa bürünüp bunun tersini ortaya koymaya çalışsınlar. Muhakkak ki Allah; görünen ve görünmeyeni bilendir. Kendilerini onlardan da iyi bilir. Ve bu husûsta onları en mükemmel cezâ ile cezâlandırır.

«Onlardan bir çoğunu görürsün ki; günâha, haksızlığa ve harâm yemeye koşuşurlar.» Harâm ve günâhları inkâr eder, hakkà tecâvüz eder ve bâtıl yolla halkın mallarını yiyerek bu konuda yarışırlar. «İşledikleri şey gerçekten ne kötüdür.» Ne kötü amel yapmaktadırlar onlar ve onların tecâvüzü ne kötü bir tecâvüzdür.

«Rabba kul olanlar ve bilginler, onları yalan söylemelerinden ve harâm yemelerinden vazgeçirmeye çalışmalı değiller miydi? Yapmakta oldukları şey gerçekten ne kötüdür?» Rabba kul olanlar ve sâhibleri onları bu davranıştan nehyetmeli değiller miydi? Rabba kul olanlar, onların arasında yetki sahibi olan bilginlerdir. Hahamlar ise, yalnızca bilginlerdir. «Yapmakta oldukları şey gerçekten ne kötü.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Rabba kul olanlar; bu kulluğu terketmekle ne kötü bir şey yapmaktadırlar? Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de der ki : Bunları yapamadıkları, şunları da yatpıkları zaman o kişiler böyle derler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Âyette yer alan (يعملون) ve (يصنعون) kelimeleri aynı anlamadır. İbn Ebu Hâtim de böyle rivâyet eder. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ebu Küreyb... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Kur'an-ı Kerîm'de bu âyetten daha çok ihtâr edici bir âyet yoktur. Dahhâk da aynı şekilde; bana göre Kur'an'da bundan daha

korkunç bir âyet yoktur, der. İbn Cerîr Taberî de böyle rivâyet eder.

Yûnus İbn Habîb'in anlattığına göre; İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Dâvûd... Sâbit İbn Saîd el-Hemedânî'den nakletti; o, Sâbit'i reyde görmüş ve Yahyâ İbn Ya'mer'den naklederek şöyle dedi : Ebu Tâlib oğlu Ali hutbe okudu, Allah'a hamd ve senâ etti. Sonra şöyle dedi : Ey insanlar; sizden önce helâk olanlar, günâhları işlemeleri ve Rabba kul olanlarla din adamlarının da onları nehyetmemeleri yüzünden helâk olmuşlardır. Onlar günâhta ısrâr edip Rabba kul olanlar ve hahamlar da onları engellemeyince başlarına cezâlar gelmiştir. Öyleyse sizin başınıza da onların başına gelenler gelmeden önce ma'rûfu emredip münkerden de nehyedin. İyi bilin ki : Ma'rûfu emir ve münkerden nehiy rızkı kesmez, eceli yaklaştırmaz.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn... İbn Cerîrden' rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hangi toplumda günâh işleyenler bulunur da; sâlihler olnardan daha güçlü ve onları engelleyecek kudrette bulundukları halde, onları değiştirmeye çalışmazlarsa; mutlakâ Allah Teâlâ o topluma bir azâb gönderir. Bu şekliyle bu hadîsi, yalnız Ahmed İbn Hanbel rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd da Müsedded kanalıyla Cerîrden rivâyet eder ki; o, şöyle demiş : Ben Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu duydum : Her kim ki bir toplumda bulunur ve o toplumda suç işlenir, o kişi de o suçu önleme gücüne sahip bulunur ve onları değiştirmezse; mutlakâ ölmezden önce Allah onlara bir musîbet gönderir. Bu hadîsi İbn Mâce de, Ali İbn Muhammed kanalıyla Cerîr'den rivâyet eder. Hâfız el-Mezzî der ki : Şu'be, bu hadîsi Ebu İshâk kanalıyla Cerîr'den rivâyet etmiştir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ
وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ
إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم
مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ
سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

64 — Yahûdîler: Allah'ın eli bağlıdır, dediler. Böyle dediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın, la'net olsun. Hayır, O'nun iki eli de açıktır, nasıl dilerse öyle infâk eder. Rabbından sana indirilen; andolsun ki, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü artıracaktır. Onların aralarına kıyâmet gününe kadar sürecek kin ve nefret saldık. Savaş için ateşi ne zaman körükleseler; Allah onu söndürür. Ve yeryüzünde fesâda koşarlar. Allah ise fesâdçıları sevmez.

65 — Eğer ehl-i kitâb, îmân edip te sakınsalardı; kötülüklerini örterdik ve onları Naîm cennetlerine koyardık.

66 — Eğer onlar; Tevrât'ı, İncil'i ve kendilerine rablarından indirilmiş olanı dosdoğru tutsalardı; muhakkak ki hem üstlerinden, hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdi. İçlerinden orta yolu tutan bir ümmet vardır. Onlardan bir çoğunun yapmakta oldukları şey ise ne kötüdür.

Yine Ehl-i Kitab'ın Durumu

Allah Teâlâ, yahûdîlerin —kıyâmet gününe kadar Allah'ın ardarda gelen la'neti onların üzerine olsun— Allah Azze ve Celle'yi cimri olarak vasfettiklerini bildiriyor. Allah onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir. Ayrıca kendilerinin zengin, Allah'ın fakîr olduğunu belirttiklerini haber veriyor. Allah'a cimrilik sıfatını «Allah'ın eli bağlıdır.» diyerek izâfe ettiklerini belirtiyor. İbn Ebu Hâtim der ki: Bize Ebu Abdullah et-Tahrânî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyette yer alan ve «bağlıdır» anlamına gelen (مغلولة) kelimesi cimridir, demektir. Ali İbn Ebu Talha da Abdullah İbn Abbâstan «Yahûdîler, Allah'ın eli bağlıdır» dediler kavli hakkında şöyle dediğini rivâyet eder: Allah'ın elinin bağlanmış olduğunu kasdetmiyorlardı. Sadece Allah cimridir, elindekileri kısar, diyorlardı. Allah, onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir. İkrime, Katâde, Süddî, Mücâhid ve Dahhâk da aynı şekilde tefsîr etmişler, ayrıca şu âyeti de okumuşlardır: «Elini boynuna bağlı tutma. Ve onu bütünüyle de açma.» Allah'ın hem cimrilikten, hem de israftan men'ettiğini, yersiz harcamayı engellediğini bildiren bu âyet-i kerîme'de; cimrilik, «elini boynuna bağlı» tutma ifâdesiyle belirtilmiştir. İşte yahûdîlerin kasdettikleri budur. Allah'ın la'netleri onların üzerine olsun. İkrime de der ki: Bu âyet yahûdî Finhâs hakkında nâzil olmuştur. Allah'ın la'neti onun üzerine olsun. Daha önce belirtildiği gibi, bu Finhâs; Allah fakîr, biz zenginiz demişti de Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.) onu dövmüştü. (Âl-i İmrân 181. âyetin tefsîrine bakınız.)

Muhammed İbn İshâk der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Muhammed, Saîd veya İkrime kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Şeys İbn Kays isimli bir yahûdî dedi ki : Senin Rabbın cimridir, harcamaz. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi indirdi. Allah Teâlâ onların söylediklerini reddetti ve uydurdukları söz ve iftirâya karşılık olarak şöyle buyurdu : «Böyle dediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın, la'net olsun.» Ve bu gerçekten oldu. Çünkü yahûdîler için cimrilik, kıskançlık, korkaklık ve alçaklık ana karakterdir. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurmuştur : «Yoksa onların mülkten bir payı mı var? O zaman insanlara bir çekirdek parçası bile vermezler. Yoksa Allah'ın bol nimetinden verdiği kimseleri kıskanıyorlar mı?» (Nisâ, 53-54). Ayrıca Bakara sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Onların üzerine zillet ve meskenet damgası vurulmuştur...» (Bakara, 61).

«Hayır, onun iki eli de açıktır ve biz nasıl dilersek öyle infâk eder.» Hayır Allah'ın iki eli de açıktır. O'nun lutfu geniş atâsı boldur. Her şeyin hazînesi O'nun katındadır. Yarattığı her nimet, yalnız ve yalnız O'ndandır. Bizim muhtâç olduğumuz her şeyi gecede gündüzde, seferde evde her türlü ahvâlde yaratan O'dur. «İstediğiniz her şeyden size vermiştir. Eğer Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız bunu sayamazsınız. Doğrusu insan pek zâlim, çok nankördür.» (İbrâhîm, 34). Bu konuda pek çok âyet vardır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdürrezzâk, Ma'mer kanalıyla Hemmâm İbn Münebbih'den rivâyet etti ki; o, Ebu Hüreyre'nin bize aktardığı hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur, demiştir : Allah'ın eli doludur. Gecenin ve gündüzün bolluğunda verdiği her nafaka O'ndan hiçbir şey eksiltmez. Görmüyor musunuz gökler ve yeryüzü yaratıldığından beri O infâk ediyor da elinde bulunan hiçbir şey eksilmiyor. O'nun arşı suyun üzerindedir. Öteki elinde kabız vardır. Onunla yükseltir ve düşürür. Allah Teâlâ kendine infak et diye buyurur.» Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tevhîd bahsinde Ali İbn el-Medînî'den, Müslim de Muhammed İbn Râfi'den ve her ikisi de Abdürrezzâk'tan tahrîc ederler.

«Rabbından sana indirilen; andolsun ki onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttıracaktır.» Ey Muhammed, Allah'ın sana verdiği nimet, düşmanların yahûdîler ve benzerleri için bir felâkettir. Bu nimetler ile; mü'minler nasıl daha çok sahîh amele ve faydalı bilgiye ulaşırlarsa, kâfirler de sana ve senin ümmetine hased ettikleri için azgınlıkları artar. Burada azgınlık anlamına gelen (الطغيان \ ) kelimesi eşyâda haddi aşmak ve aşırı gitmektir. Küfürlerini arttırır derken, burada küfür yalanlamak anlamınadır. Nitekim Allah Teâlâ, Fussilet sûresinde şöyle buyurur : «De ki; bu inananlara hidâyet rehberi ve gönül

lerine şifâdır. İnanmayanların kulaklarında ise ağırlık vardır ve onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). İsrâ sûresinde ise şöyle buyurur : «Kur'an'ı inananlara rahmet ve şifâ olarak indiriyor. O zâlimlerin ise sadece hüsrânını arttırır.» (İsrâ, 82).

«Onların aralarına kıyâmet gününe kadar sürecek kin ve nefret saldık.» Onların kalbleri birleşmez. Aralarında düşmanlık vardır. Sürekli birbirleriyle çatışırlar. Çünkü onlar sana muhâlefet edip seni yalanladıkları için hiçbir zaman hak üzerinde birleşmezler. İbrâhîm en-Nehaî der ki : «Onların aralarına kıyâmet gününe kadar sürecek kin ve nefret saldık.» âyetindeki kin ve nefret, dindeki tartışma ve husûmettir. İbn Ebu Hâtim de böyle rivâyet etmiştir.

«Savaş için ateşi ne zaman körükleseler Allah onu söndürür.» Sana hîle yapmak üzere ne zaman sebepler uydurmaya çalışsalar ve seninle savaşmak için ne zaman gerekçeler hazırlasalar; Allah onu ibtâl eder, hîlelerini aleyhlerine döndürür ve kötü tuzaklarına kendilerini düşürerek mahveder.

«Ve yeryüzünde fesâda koşarlar. Allah ise fâsıkları sevmez.» Onların seciyesi îcâbı, yeryüzünde sürekli fesâd çıkarmaya çalışırlar. Halbuki Allah fesâdçıları sevmez.

«Eğer ehl-i kitâb îmân edip de sakınsalardı kötülüklerini örterdik ve onları Naîm cennetlerine koyardık.» Şâyet ehl-i kitâb işledikleri günâhları ve yaptıkları harâmları terkedip sakınsalardı, Allah'a ve Rasûlüne îmân etmiş olsalardı, onların üzerindeki yasakları kaldırır ve istediklerini yerine getirirdik.

«Eğer onlar Tevrât'ı, İncil'i ve kendilerine Rablarından indirilmiş olanı dosdoğru tutsalardı» İbn Abbâs ve diğerleri derler ki; bu âyetteki Rablarından indirilmiş olan kavli Kur'an'dır.

«Muhakkak ki hem üstlerinden hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdi.» Eğer onlar ellerinde bulunan ve peygamberlerinin getirmiş olduğu kitâbla amel etselerdi; onu tağyîr ve tebdîle başvurmadan uygulasalardı bu kendilerini hakka uymaya götürür ve Hz. Muhammed'in gönderilmiş olduğu gerçeklerle amel etmeye sevkederdi. Çünkü onların kitabları, peygamberin doğruluğunu haykırmakta ve kesinkes ona uymayı emretmektedir.

«Hem üstlerinden hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdi.» Bununla gökten inen ve yerden yetişen rızkın çokluğu kasdedilmiştir. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; «üstlerinden» maksad; yağmurun gönderilmesi, «ayaklarının altlarından» maksad; toprağın bereketinin çıkarılmasıdır. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr Katâde ve Süddî de böyle der. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyuruyor : «Eğer kasabaların halkı inanmış ve bize karşı

gelmekten sakınmış olsalardı; onlara göğün ve yerin bolluklarını verirdik.» (A'râf, 96). Rûm sûresinde ise şöyle buyurur : «İnsanların elleriyle işledikleri yönünden karada ve denizde fesâd çıktı. Allah da belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırdı.» (Rûm, 41).

Bazıları da «Muhakkak ki hem üstlerinden hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdir.» âyetine yorulmadan, zahmet çekmeden, sıkıntı duymadan ve bıkkınlık gelmeden yiyeceklerdir, anlamını vermişlerdir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bazıları bu âyetin anlamının; onlar hayır içinde olacaklardır, şeklinde olduğunu söylerler. Nitekim; bir kişi baştan ayağa hayırdadır, denildiği zaman, bütünüyle hayır içinde olduğu kasdedilir. Ancak selefin sözlerine aykırı olduğu için bilâhere bu görüşü terketmiştir.

İbn Ebu Hâtim «Eğer onlar Tevrât'ı, İncil'i ve kendilerine Rablarından indirilmiş olanı dosdoğru tutsalardı...» âyetini açıklarken Alkame'nin rivâyet ettiği şu hadîsi nakleder : Rasûlullah (s.a.) buyurur ki : Az kalsın ilim kaldırılacaktı. Ziyâd İbn Lebîd dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, ilim nasıl kalkar? Biz Kur'ân'ı okuyor ve çocuklarımıza onu öğretiyoruz. Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Ey Lebîd'in oğlu, annen seni kaybetsin. Ben de seni Medîne'nin en bilginlerinden biri olarak görürdüm. Tevrât ve İncil, yahûdî ve hıristiyanların elinde değil mi? Ama onlar Allah'ın emrini terkettikleri zaman, bu kitabların ellerinde olması, kendilerine ne fayda sağladı? Sonra bu âyeti okudu. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim isnâdın başı muallak sonu mürsel olan bir hadîsten nakleder. Halbuki aynı hadîsi Ahmed İbn Hanbel, muttasıl ve mevsûl olarak nakleder ve der ki bize Vekî... Ziyâd İbn Lebîd'den naklетti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir şeyi anlattı ve dedi ki : İşte ilim gittiği zaman böyle olur. Yezîd der ki : Biz; ey Allah'ın Rasûlü, ilim nasıl gider? Biz Kur'an'ı okuyor, çocuklarımıza okutuyor ve kıyâmete kadar da onların çocukları çocuklarına okutacaklar? dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey Lebîd'in anasının oğlu, annen seni kaybetsin, ben de seni Medîne'nin en bilgin adamlarından birisi sanırdım. Yahûdî ve Hıristiyanlar da Tevrât ve İncil'i okumuyorlar mı? Ama ondan hiçbir şekilde faydalanamıyorlar. İbn Mâce de aynı hadîsi kendi isnâdıyla Vekî'den rivâyet eder ki bu isnâd, sahîhtir.

«İçlerinden orta yolu tutan bir ümmet vardı. Onlardan birçoğunun yapmakta oldukları şey ise ne kötüdür.» Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın şu kavline benzemektedir : «Mûsâ'nın kavminden bir topluluk hakkı gösterirler ve onunla hükmederlerdi.» (A'râf, 159). Yine Îsâ (a.s.) nın tâbîleri için de : «Onlardan îmân etmiş olanlara ecirlerini verdik.» (Hadîd, 27). Onların makâmlarının en üstünü olarak iktisâd

makâmını kabul etmiştir ki; iktisâd, bu ümmetin makâmlarının orta derecesidir. Bunun üzerinde sâbıkların rütbesi vardır. Nitekim Allah Teâlâ, bu ümmet hakkında şöyle buyurmuştur : «Sonra bu kitâbı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere mîrâs bırakmıştık. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi de orta yolu tutar. Kimi de Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşte büyük lutuf budur. Bunlar Adn cennetlerine girerler.» (Fâtır, 32-33). Sahîh olan görüş uyarınca bu ümmetin her üç grubu da cennete gireceklerdir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Abdullah İbn Ca'fer... Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet etti : Biz, Hz. Peygamberin meclisinde bulunuyorduk. O, şöyle buyurdu : Mûsâ'nın ümmeti yetmişbir millete bölündü. Bunlardan yetmişi cehennemlik, birisi cennetliktir. Îsâ'nın ümmeti yetmişiki millete bölündü. Bunlardan birisi cennetlik, yetmişbiri cehennemliktir. Benim ümmetim her iki gruptan da üstündür. Birisi cennetlik, yetmişikisi cehennemliktir. Cennetlikler kimlerdir, ey Allah'ın Rasûlü? dediklerinde; topluluk, topluluk, diye karşılık verdi. Ya'kûb İbn Yezîd der ki : Ebu Tâlib oğlu Ali, Hz. Peygamberin bu hadîsini okuyunca arkasından «Eğer ehl-i kitâb îmân edip de sakınsalardı kötülüklerini örterdik ve onları Nâim cennetlerine koyardık.» âyetini ve müteâkib âyeti okudu. Bu hadîs bu şekli ve bu ifâdesiyle cidden garibtir. Milletlerin yetmiş küsür bölüğe ayrılması konusundaki kavil, müteaddid yollarla rivâyet edilmiştir ki, biz bunları bir başka yerde zikrettik. (Âl-i İmrân sûresi, 105. âyetin tefsîrine bakınız.) Hamd ve minnet Allah'a mahsustur.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

67 — Ey Peygamber; Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur. Muhakkak ki Allah; kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez.

Peygamber Yalnızca Tebliğ Edicidir

Allah Teâlâ kulu ve rasûlü Muhammed'e risâlet adıyla hitap ediyor ve Allah'ın kendisine gönderdiği bütün emirleri tebliğ etmesini bildiriyor. Hz. Peygamber, buna tâm olarak uymuş ve en güzel şekilde yerine getirmiştir. Buhârî, bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize Muhammed

İbn Yûsuf... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti : Kim sana Hz. Muhammed'in kendisine indirilenlerden bir kısmını sakladığını söylerse; Allah'a yalan atfetmiş olur. Çünkü Allah, «Ey peygamber; Rabbından sana indirileni teblîğ et...» buyuruyor. Buhârî burada bu hadîsi muhtasar olarak rivâyet etmiştir. Müslim, îmân kitâbında, Tirmizî ve Neseî de tefsîr kitablarında muhtelif yollarla Hz. Âişe'den bu hadîsi rivâyet ederler.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Hz. Âişe (r.a.) nin ayrıca şöyle dediği rivâyet edilir : Eğer Hz. Muhammed (s.a.) Kur'an'dan bir şey gizleseydi; bu âyet-i celîle'yi gizlerdi. «Ve sen, içinde Allah'ın açıklayacağı şeyi biliyordun ve insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah, korkulmaya en çok müstehak olandır.» İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Mansûr... Anseme'den rivâyet etti ki; o şöyle demiş : Ben Abdullah İbn Abbâs'ın yanındaydım. Bir adam gelip ona dedi ki : İnsanlardan bir kısmı size geliyor ve sizin yanınızda Hz. Peygamberin açıklamadığı şeylerin bulunduğunu bildiriyor ne dersin? Abdullah İbn Abbâs dedi ki; bilmiyor musun Allah Teâlâ Habîb-i Ekrem'ine «Ey Peygamber, Rabbından sana indirileni teblîğ et.» buyuruyor. Allah'a andolsun ki, Rasûlullah (s.a.) bize beyaz üzerinde karalık mîrâs bırakmamıştır. Bu isnâd sağlamdır. Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Cuhayfe der ki : Ben, Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a.) ye sizin yanınızda Kur'an'da bulunmayan bir vahiy var mı? diye sordum : Hz. Ali dedi ki : Hayır, Tâneyi yaran, soyu arttıran Allah'a andolsun ki; ancak Allah'ın bir kişiye verdiği Kur'an anlayışı müstesnâdır. Bir de şu sahîfede olan şey. O sahîfe nedir? dediğimde Hz. Ali, akıldır, dedi. Esirleri öldürmekten kaçınmak ve kâfire karşılık müslümanı öldürmemektir, dedi. Buhârî der ki : Zührî şöyle dedi : Risâlet Allah'tandır, Rasûl teblîğ eder, biz de kabul ederiz. Hz. Muhammed'in ümmeti o'nun risâleti teblîğ edip, emâneti yerine getirdiğine ve en yüce mahfellerde halka bunu söylediğine şâhid olmuşlardır. Nitekim kırkbin sahâbenin huzûrunda yaptığı vedâ haccı hutbesinde —Müslim'in Sahîh'inde Câbir İbn Abdullah'dan aktarıldığı şekliyle— şöyle demiştir : Ey insanlar, size benden sorulacaktır. Ne dersiniz? Onlar, Sen doğrusunu teblîğ ettin, görevini yaptın ve öğüt verdin, diye şehâdet ederiz, dediler. Hz. Peygamber parmağını göğe doğru kaldırdı ve onlara doğru çevirerek Allah'ım teblîğ ettim mi, Allah'ım teblîğ ettim mi? diye buyurdu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Nümeyr... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Rasûlullah (s.a.) veda haccında şöyle buyurdu : Ey insanlar, bu gün hangi gündür? Halk, harâm gündür, dediler. Rasûlullah; bu şehir hangi şehirdir? dedi. Halk, harâm beldedir, dedi.

Rasûlullah; bu ay hangi aydır? dedi. Halk, harâm aydır, dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Doğrusu sizin mallarınız, kanlarınız ve namusunuz şu günün, şu şehrin ve şu ayın harâmlığı gibi harâmdır. Sonra bunu birkaç kez tekrârladı. Sonra parmağını göğe yönelterek buyurdu ki : Allah'ım teblîğ ettim mi? Birkaç kere bunu tekrârladı. İbn Abbâs der ki : Doğrusu bu Allah Azze ve Celle'ye vasiyyet mânâsına idi. Sonra şöyle buyurdu : Dikkat edin. Hazır bulunanlar, bulunmayanlara teblîğ etsin. Benden sonra geri dönüp de kâfirler olarak birbirlerinizin boynunu vurmayın. Buhârî de bu hadîsi Ali İbn el-Medînî kanalıyla... Fudayl İbn Gazvân'dan nakleder.

«Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun.» Benim halka ulaştırmak üzere sana gönderdiğim emri yerine getirmezsen, Allah'ın risâletini teblîğ etmemiş olursun. Böyle bir şeyin olması halinde Hz. Peygamber başına neyin geleceğini biliyordu. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, bu âyete şöyle mânâ vermiştir : Sen, Rabbından sana indirilen buyruğun bir âyetini gizleyecek olursan; Allah'ın risâletini teblîğ etmemiş olursun. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Mücâhid'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Rabbım ben yalnızım, tek başıma nasıl yapayım. Onlar benim aleyhimde birleşiyorlar? Bunun üzerine âyetin devâmı olan «Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun.» âyeti nâzil oldu. İbn Cerîr de bunu Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet eder.

«Allah; seni insanlardan korur.» Sen Benim risâletimi teblîğ et. Seni koruyan, destekleyen, sana yardım eden ve düşmanlarının üzerine muzaffer kılan Benim. Öyleyse korkma, tasalanma. Onlardan hiçbir kimsenin eziyeti sana ulaşamaz. Hz. Peygamber bu âyetin nüzûlünden önce bekçiler tarafından bekleniyordu. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Âmir İbn Rebîa'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Âişe anlatıyor idi. Rasûlullah (s.a.) bir gece uykusuz kalmıştı. Âişe yanında yatıyordu. Âişe diyor ki : Ben; ne oluyorsun ey Allah'ın Rasûlü? dedim. Rasûlullah (s.a.), keşki ashâbımdan sâlih bir adam geceleyin beni bekleseydi, dedi. Hz. Âişe diyor ki : Biz, bu durumdayken bir silâh sesi duyduk. Rasûlullah kim o? dedi. Ses sahibi, ben, Sa'd İbn Mâlik'im, dedi. Rasûlullah neden geldin? deyince o; ey Allah'ın Rasûlü seni beklemek için geldim, dedi. Hz. Âişe der ki : Ben Rasûlullah (s.a.) ın hırıltısını duydum. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi Yahyâ İbn Saîd el-Ansârî kanalıyla Abdullah İbn Âmir İbn Rebîa'dan naklederler.

Ancak Buhârî'nin lafzı şöyledir : Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye geldiği sırada, bir gece uyanık kaldı. Yani Hz. Âişe'yle evlendikten sonra,

hicretten hemen sonra, demektir. Rasûlullah'ın Âişe ile evlenmesi hicretin ikinci senesinde olmuştur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize İbrâhîm İbn Merzûk... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakleder : Hz. Peygamber bu âyet ininceye kadar, bekçiler tarafından bekleniyordu. Sonra Hz. Peygamber, başını kubbeden çıkararak dedi ki : Ey insanlar gidiniz, artık Allah Azze ve Celle beni koruyor. Tirmizî de Abd İbn Humeyd kanalıyla Müslim İbn İbrâhîm'den bu hadîsi nakleder ve garîb olduğunu söyler. İbn Cerîr Taberî ile Hâkim de Müstedrek isimli eserinde Müslim İbn İbrâhîm'den bu hadîsi rivâyet ederler. Sonra Hâkim der ki : Bu hadîsin isnâdı sahîh olmakla beraber, Buhârî ve Müslim bunu tahrîc etmemişlerdir. Kezâ Saîd İbn Mansûr da... Hz. Âişe'den bu hadîsi rivâyet eder. Tirmizî buna ek olarak der ki : Bazıları bu hadîsi Cüreyrî kanalıyla İbn Şakîk'den naklederler ki o Rasûlullah (s.a.) bekçiler tarafından beklenirdi diye kendisi anlatmış ve Hz. Âişe'den bahsetmemiştir. Ben derim ki : İbn Cerîr bu hadîsi İsmâil kanalıyla... Mürsel olarak, Abdullah İbn Şakîk'den naklet-miştir. Kezâ Saîd İbn Cübeyr ve Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den de mürsel olarak rivâyet etmiştir. İbn Cerîr bu iki rivâyeti de tefsîrinde nakleder. Rebî' İbn Enes ise İbn Merdûyeh'den rivâyet eder ve der ki : Bize Süleymân İbn Ahmed... İsmet İbn Mâlik'ten nakleder ki, o şöyle demiş : Biz, geceleyin Hz. Peygamberi beklerdik. Nihâyet Allah Teâlâ «Allah; seni insanlardan korur.» âyetini indirince beklemek terkedildi. Süleymân İbn Ahmed... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder ki; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamberin amcası Abbâs, Allah'ın Rasûlünü bekleyenlerden birisiydi. Bu âyet nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) bekçi edinmeyi bıraktı. Ali İbn Ebu Hamîd bize... Ammâr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben, Mekke'li Ebu Cübeyr'in Câbir İbn Abdullah'dan şöyle rivâyet ettiğini duydum : Hz. Peygamber bir yere gidince, Ebu Tâlib onunla beraber kendisini koruyan kimseler gönderirdi. Nihâyet «Allah; seni insanlardan korur.» Âyeti nâzil olunca, Ebu Tâlib yine o'nunla beraber birini göndermek istedi. Hz. Peygamber buyurdu ki : Amcacığım, Allah beni korur. Benimle beraber birini göndermene gerek yok. Bu hadîs garîb olduğu gibi, münkerdir de. Çünkü bu âyet, Medîne'de nâzil olmuştur. Hadîs ise âyetin mekkî olmasını gerektirmez. İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ahmed... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Rasûlullah (s.a.) bekçi ediniyordu. Ebu Tâlib hergün onunla Hâşim oğullarından bir kişiyi beraber gönderiyor ve onlar Hz. Peygamberi bekliyorlardı. Nihâyet bu âyet-i kerîme nâzil olunca; amcası yine kendisini beklemek üzere bir kişiyi göndermek istedi. Rasûlullah (s.a.) Allah beni cinlerden ve insanlardan korudu, diyerek kimseyi götürmedi. Taberânî de bunu Ya'kûb İbn Ğiylân kanalıyla Ebu Küreyb'den nakleder. Bu rivâyet de garîbtir. Sahîh olan, bu âyetin Medîne'de nâzil ol-

masıdır. Hatta bu âyet Medîne'de nâzil olan son âyetlerdendir. Allah en iyisini bilir.

Allah'ın Rasûlünü korumasının örneklerinden birisi de; o'nun Mekke'li azgınların kıskançların, inâtçıların ve müşriklerin elinden korumasıdır. Onlar, Hz. Peygambere aşırı kin ve düşmanlık besliyorlar, gece ve gündüz savaş bayrakları çekiyorlardı. Allah halkettiği yüce sebepler ve azîm hikmetlerle Hz. Peygamberi korudu. Risâletin başlangıcında amcası Ebu Tâlib vâsıtasıyla onu muhâfaza etti. Ebu Tâlib kavminin reîsi olarak Kureyş'liler tarafından sözü dinlenir, ulu bir kişiydi. Allah Ebu Tâlib'in gönlüne, tabiî olarak Rasûlullah (s.a.) ın sevgisini yerleştirdi. Ebu Tâlib şer'î olarak değil, tabiî olarak o'nu seviyordu. Eğer o müslüman olsaydı, kureyşli kâfirler ve liderler ona karşı gelme cesâretini gösterirlerdi. Ancak onunla bu kâfirler arasında bir küfür iştirâki bulunduğu için, ondan çekinmişler ve kendisine saygı duymuşlardı. Ebu Tâlib'in vefâtı üzerine, müşrikler Hz. Peygambere çok işkence yaptılar. Sonra Allah, Rasûlullah'ı korumak için ansârı gönderdi. Onlar İslâm'ı ve Rasûlullah'ı koruyup kendi yurdlarında muhâfaza etmek üzere söz verdiler. Medîne'ye onların yurduna göç edince Rasûlullah'ı karadan ve kızıldan muhâfaza ettiler. Müşriklerden ve ehl-i kitâb'tan her kim o'na karşı bir davranış içine girerse, Allah ona karşı çıkarak hîlesini geri çevirmiştir. Yahûdîler büyü yaparak o'na tuzak kurunca, Allah korumuştu onu. Ve büyüye çâre olarak muavvizeteyn sûrelerini inzâl buyurmuştu. Yahûdîler bir kuzu kolu ile o'nu zehirlemek isteyince, Allah o'na bu durumu bildirmiş ve kendilerini korumuştu. Bu konuda çok örnekler vardır. Bunları zikretmek oldukça uzun sürer. Meselâ müfessirlerin, bu âyet-i kerîme'nin tefsîrini yaparken, Allah'ın Hz. Peygamberi koruyuşuna örnek olarak anlattıklarından bazıları şöyledir :

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hâris... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den ve başkalarından nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bir yerde konakladığı zaman, ashâbı o'nun için gölgelikli bir ağaç seçer ve Rasûlullah onun altında uykuya dalardı. İşte bu esnâda bir bedevî gelmiş ve kılıcını kınından çıkararak şimdi seni benden kim korur? demiş. Allah'ın Rasûlü beni senden Allah Azze ve Celle korur, demiş. Bedevî'nin bu esnâda eli titremiş ve kılıç elinden düşmüş. Başını ağaca vurarak beyni dağılmış. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Allah; seni insanlardan korur.» âyetini inzâl buyurmuş.

İbn Ebu Hâtim der ki; Bize Ebu Saîd Ahmed İbn Yahyâ... Ansâr'dan Câbir İbn Abdullah'dan nakleder ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) Enmâr oğullarıyla savaştığında, koruyucu bir hurma ağacının üzerine çıkmıştı. O, ayağını uzatıp bir kuyunun başında oturduğu sırada, Gavres İbn Hâris —ki Neccâr oğullarındandır— ben Muhammed'i

öldüreceğim, demiş. Arkadaşları, onu nasıl öldüreceksin? deyince; o, ben kendisine kılıcını bana verir misin? derim. Verince de onunla kendisini öldürürüm, demiş Hz. Peygambere gelip ey Muhammed kılıcını bana ver de bakayım, demiş. Rasûlullah (s.a.) kılıcını ona vermiş. Gavres'in eli titremiş ve elinden kılıç yere düşmüş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); Allah, seninle yapmak istediğin şeyin arasına girdi, demiş. Ve bu esnâda «ey peygamber; Rabbından sana indirileni teblîğ et. Eğer yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» âyeti nâzil olmuş. Bu hadîs, bu şekliyle garîbtir. Ancak Gavres İbn Hâris'in kıssası meşhûrdur ve Buhârî'nin Sahîh'inde vardır.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bana Ebu Amr Ahmed İbn Muhammed... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki, o şöyle demiş : Biz, Rasûlullah ile beraber seferde arkadaşlık ettiğimizde, o'nu büyük bir ağacın altında bırakıp gölgelendirirdik. O da burada konaklardı. Bir gün, bir ağacın altında konakladı ve kılıcını ağaca astı. Adamın birisi; ey Muhammed seni şimdi benden kim korur? dedi. Rasûlulah (s.a.); beni sen den Allah korur. Kılıcı bırak, dedi ve adam kılıcı bıraktı. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Allah; seni insanlardan korur.» âyetini inzâl buyurdu. Ebu Hâtim İbn Hibbân da Sahîh'inde Abdullah İbn Muhammed kanalıyla... Hammâd İbn Seleme'den bu hadîsi rivâyet eder. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bana Muhammed İbn Ca'fer, Ca'de İbn Hâlid'den şöyle duyduğunu nakletti: Ben işittim ki, Rasûlullah şişman bir adamı görmüş ve eliyle adamın karnını göstererek buyurmuş ki : Bu, burdan başka bir yerde olsaydı senin için daha hayırlı olurdu. Hz. Peygambere bir adamı getirip bu seni öldürmek istedi, demişler. Rasûlullah (s.a.) da korkma korkma sen onu yapmak istesen de, Allah seni bana musallat etmez, buyurmuş.

«Allah, kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez.» Ey peygamber, sen vazîfeni teblîğ et. Dilediğini hidâyete erdiren ve dilediğini de sapıtan Allah'tır. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Sana ancak tebliğ düşer. Hesâb ise bize âittir.» (Kâf, 40).

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ

وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

68 — De ki : Ey ehl-i kitâb; Tevrât'ı, İncil'i ve rabbınızdan size indirileni dosdoğru tatbîk etmedikçe; hiç bir şey üzerinde değilsiniz. Andolsun ki; Rabbından sonra indirilen; onlardan çoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyleyse o kâfirler gürûhu için tasalanma.

69 — Doğrusu; îmân edenler, Yahûdîler, Sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe inananlara, sâlih amel işleyenlere; hiç korku yoktur. Ve onlar üzülecek de değildirler.

Allah'ın Emrini Tebliğ

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey Muhammed de ki : Ey Ehl-i kitâb; siz Tevrât'ı, İncil'i ve Rabbınızdan size indirileni dosdoğru tatbîk etmedikçe; hiçbir şey üzerinde değilsiniz. Elinizde bulunan, Allah tarafından peygamberlere indirilen kitâba inanmadıkça; onun emirleriyle amel edip bu emirler arasında yer alan Allah'ın Rasûlü Muhammed'e îmân ederek şerîatına uymadıkça; hiçbir şey üzerinde değilsiniz. Bunun için Leys İbn Ebu Selîm, Mücâhid'den nakleder ki; «Rabbınızdan size indirileni» kavlinden maksad, yüce Kur'an'dır.

«Andolsun ki; Rabbından sana indirilen, onlardan çoğunun azgınlık ve küfrünü arttıracaktır. Öyleyse o kâfirler gürûhu için tasalanma.» Tasalanma, çünkü onlar seni dinleyip hidâyete eremezler.

«Doğrusu îmân edenler.» Bunlar müslümanlardır. «Yahûdîler». Bunlar da Tevrât'ın mensûblarıdır. «Sâbiîler» Bunlar hıristiyanlarla mecûsîler arasında bir tâife olup herhangi bir dine mensûb değillerdir. Mücâhid böyle der. Bir başka rivâyete göre; Mücâhid, sâbiîlerin yahûdîlerle mecûsîler arasında bir tâife olduğunu söyler. Saîd İbn Cübeyr de, yahûdîler ile hıristiyanlar arasında bir tâife olduğunu söylemiştir. Hasan el-Basrî ise, sâbiîlerin mecûsîler gibi olduğunu söylemiştir. Katâde; sâbiîlerin, meleklere tapan ve kıbleden başka yöne dönerek ibâdet eden bir kavim olduğunu bildirmiştir. Rivâyete göre; bunlar, Zebûr'u okurlarmış. Vehb İbn Münebbih ise şöyle der : Onlar, yalnız ve yalnız Allah'ı tanıyan, fakat kendisiyle amel edecekleri şerîatları bulunmayan ve küfür sözünü de söylememiş olan bir topluluktur. İbn Vehb der ki : bana Ebu Zenâd babasından nakletti ki; sâbiîler Irak'tan

ötede oturan bir topluluktur. Bunlar bütün peygamberlere inanırlar, senede otuz gün oruç tutarlar. Ve Yemen'e doğru günde beş vakit namaz kılarlar. Daha başka şeyler de söylenmiştir. Bu konu Bakara sûresinde (Bakara, 62) genişçe nakledilmiştir.

«Ve hıristiyanlardan». Bunlar bilindiği gibi İncil'in mensûblarıdır.

Maksad şudur : Her fırka, Allah'a ve âhiret gününe îmân etmiştir. Kıyâmet gününde dirilişe ve cezâya inanmıştır. Sâlih amel işlemiştir. Ancak insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilen, gerçek risâlet sahibi olan Hz. Peygamberin şerîatına uygun olmadıkça bunların hiçbirisinin anlamı yoktur. Ama kim bu niteliklere sahib olursa, onlar için artık «Hiç korku yoktur.» Gelecekten endîşe etmedikleri gibi, geride bıraktıklarından da üzüntü duymazlar. Bu konu üzerinde Bakara sûresinde söz edilmişti, burada tekrâr etmeye gerek yoktur.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا
تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا
وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

70 — Andolsun ki; Biz, İsrâiloğullarından ahd almış ve onlara peygamberler göndermişizdir. Ne zaman bir peygamber; onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şeyle gelmişse, bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerdi.

71 — Bir fitne olmayacağını sandılar da körleştiler, sağırlaştılar. Sonra Allah kendilerine tevbe nasîb etti. Sonra yine içlerinden bir çoğu, körleştiler ve sağırlaştılar. Allah işlediklerini hakkıyla görücüdür.

Allah Teâlâ İsrâiloğullarından, Allah'a ve Rasûlüne itâat edecekleri konusunda sağlam ahid ve sözler aldığını, ancak onların bu ahdi bozup kendi arzu ve heveslerine uyduklarını, heveslerini şerîatlarının önüne aldıklarını, şerîatlarından arzularına uyanı kabul edip uymayanı reddettiklerini bildirerek buyuruyor ki : «Ne zaman bir peygamber; onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şeyle gelmişse bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerdi. Bir fitne olmayacağını sandılar da körleştiler.» Yaptıklarından başlarına herhangi bir şey gelmeyeceğini zannettiler. Ama geldi ve onlar gerçekler karşısında kör ve sağır

oldu. Hakkı işitip duymaz ve hak yolunda yürümez oldular. «Sonra Allah, kendilerine tevbe nasîb etti. Sonra yine içlerinden bir çoğu, körleştiler. Ve sağırlaştılar.» Allah onların yaptıklarına muttali'dir. Kimin hidâyeti hak ettiğini, kimin sapıklığa müstehak olduğunu en iyi O bilir.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا
اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ
وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ
إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ
مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ
انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

72 — Meryem oğlu Mesîh; gerçekten Allah'ın kendisidir, diyenler andolsun ki; kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesîh demiştir ki: Ey İsrâiloğulları; benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olan Allah'a kulluk edin. Zîrâ her kim ki, Allah'a şirk koşarsa, muhakkak Allah ona cenneti harâm eder ve onun varacağı yer ateştir. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur.

73 — Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andolsun ki; kâfir olmuşlardır. Halbuki hiç bir tanrı yoktur, ancak bir tek tanrı vardır. Söylediklerinden vazgeçmezlerse onlardan kâfir olanlara acıklı bir azâb dokunacaktır.

74 — Hâlâ Allah'a tevbe edip, O'ndan mağfiret dilemezler mi? Halbuki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

75 — Meryem oğlu Mesîh peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Onlara âyetleri nasıl açıkladığımıza bak. Sonra da bak ki; nasıl yüz çeviriyorlar.

Hıristiyanların Boş İddiâları

Allah Teâlâ, Hıristiyanlardan Melkiye, Yakûbiyye ve Nestûriyye grubunu Mesîh'in ilâh olduğunu söylemeleri nedeniyle —ki Allah onların sözlerinden yüce ve münezzehtir.— kâfir olduklarına hüküm veriyor. Halbuki daha önce Mesîh'in Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğu söylenmişti. Ve o'nun beşikte küçücük bir çocukken, söylediği ilk sözün «Ben Allah'ın kuluyum» olduğu belirtilmişti. O; ne ben Allah'ım, ne de Allah'ın oğluyum, demişti. «Sadece ben Allah'ın kuluyum. O, bana kitab verdi ve beni peygamber kıldı...» (Meryem, 30-36) demişti. Kezâ peygamberlik gelip de olgunluk çağına eriştiğinde de; onların yalnız, kendisinin ve onların Rabbı olan Allah'a ibâdet etmelerini bildirmiş ve demişti ki : «Ey İsrâiloğulları; benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olan Allah'a kulluk edin. Zîrâ her kim ki, Allah'a şirk koşarsa; muhakkak Allah, ona cenneti harâm eder ve onun varacağı yer ateştir.» Ateş, onun için vâcib olmuştur ve cennet harâmdır. Nitekim Nisâ sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındakileri bağışlar.» (Nisâ, 48). A'râf sûresinde ise şöyle buyurur : «Cehennem ehli, cennet ehline, biraz bize su verin veya Allah'ın size verdiği rızıktan gönderin, diye seslenirler. Onlar da derler ki : Doğrusu Allah, onları kâfirlere harâm kılmıştır.» (A'râf, 50).

Sahîh hadîste vârid olur ki; Rasûlullah (s.a.) halk arasına bir münâdî göndererek şöyle seslendirmiş : Doğrusu cennete ancak müslüman nefisler girecektir. Bir başka lafızda ise; mü'min nefisler, demiştir. Nisâ sûresinde Yezîd İbn Babenûs'un Hz. Âişe'den naklettiği hadîs anlatılmıştı (âyet, 48). Buna göre dîvânlar, üç tanedir. Hz. Peygamber, bundan birisini zikretmiş ve Allah onu bağışlamaz. Bu, Allah'a şirk koşmaktır, demiştir. Çünkü Allah Teâlâ «kim ki Allah'a şirk koşarsa; muhakkak Allah ona cenneti harâm kılmıştır.» buyurmuştur. Hadîs Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde bulunmaktadır. Onun için Hak Teâlâ, Mesîh'in dilinden haber vererek onun İsrâiloğullarına «Zirâ her kim ki Allah'a şirk koşarsa; muhakkak Allah ona cenneti harâm eder ve onun varacağı yer ateştir. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur.» buyurmuştur. Onlar için Allah katında ne bir dost, ne bir kurtarıcı, ne de bir yardımcı vardır.

«Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler andolsun ki; kâfir olmuşlardır.» İbn Ebu Hâtim der ki : Bana Ali İbn Hasan... Ebu Sahr'dan bu âyet-i kerîme hakkında şöyle dediğini nakletti : Yahûdîler Uzeyr Allah'ın oğludur. Hıristiyanlar da Mesîh Allah'ın oğludur, diyorlardı. Böylece Allah'ı üçün üçüncüsü yapmışlardı. Bu âyetin bu şekilde, yani yahûdî ve hıristiyan grupların kasdedilmiş olduğu şeklinde yorumlamak garîbtir. Doğru olan, bu âyet'in özellikle hıristiyanlar hakkında nâzil olmasıdır ki, Mücâhid ve başkaları böyle demişlerdir. Ancak bu konuda da ihtilâf vardır. Şöyle ki; bununla baba, oğul ve babadan oğula geçen uknûm konusunda onların söyledikleri ekânîm-i selâse kasdedilmiştir. Allah onların söylediklerinden çok yüce, çok münezzehtir. İbn Cerîr ve diğerlerinin söylediklerine göre; Melkiyye, Ya'kûbiyye ve Nestûriyyeden her üç tâife de, üç uknûmu kabul ederlermiş. Ancak aralarında farklı görüşler bulunmaktadır ki, burası bunları açıklama yeri değildir.

Hıristiyanlardan her mezheb diğerini tekfîr eder, gerçekte hepsi de kâfirdirler. Süddî ve diğerleri derler ki : Bu âyet, hıristiyanların Hz. Îsâ'yı ve annesini Allah'la beraber iki ilâh saymaları ve Allah'ı da bu itibârla üçün üçüncüsü kabul etmeleri sebebiyle nâzil olmuştur. Süddî der ki : Bu, Allah Teâlâ'nın sûrenin sonunda buyurduğu gibidir : «Hani Allah demişti ki : Ey Meryem oğlu Îsâ, insanlara beni ve anneni Allah'tan başka ilâh edinin diye sen mi söyledin?...» Bu görüş daha açıktır. Ancak en iyisini Allah bilir. Halbuki hiçbir tanrı yoktur. Ancak bir tek tanrı vardır. Tanrılar, müteaddid değildir. Eşi ve benzeri bulunmayan bir tek tanrı vardır. O, bütün kâinâtın ve diğer varlıkların tanrısıdır. Bilâhere Allah Teâlâ, onları acı bir tehdîd ile tehdîd ederek buyuruyor ki : «Söylediklerinizden vazgeçmezlerse onlardan kâfir olanlara acıklı bir azâb dokunacaktır.» Bu iftirâ ve yalandan dolayı âhirette azâb ve işkenceler vardır.

«Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan mağfiret dilemezler mi? Halbuki Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.» Bu da Allah'ın kereminin, lutfunun, cömertliğinin ve yaratıklarına merhametinin ifâdesidir. Onlar böyle büyük günâhları işlemişlerken, böylesine yalan ve iftirâlar atfetmişlerken, yine de Allah onları tevbe ve mağfirete çağırıyor. Onlardan her kim tevbe ederse Allah onların tevbesini kabul eder. Meryem oğlu Mesîh, peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. O da geçmiş peygamberler gibi bir peygamberdir. Ve Allah'ın kulu; şerefli elçilerinden bir elçidir. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi «O ancak bizim kendisine nimet ihsân ettiğimiz ve İsrâiloğullarına bir örnek kıldığımız kulumuzdur.» (Zuhruf, 59).

«Annesi de dosdoğru bir kadındır.» O da inanmış sâdık bir hanımefendi idi. Bu onun için makâmların en üstünüydü. Bu da gösteriyor ki;

Hz. Meryem bir peygamber değildi. Nitekim İbn Hazm ve diğerleri; Sârâ'nın, Mûsâ'nın annesinin ve Îsâ'nın annesinin melekler tarafından kendilerine hitap edilmesi nedeniyle peygamber olduğu görüşünün doğru olmadığını ifâde eder. Onlara Allah hitâb ederek şöyle buyuruyor: «Mûsâ'nın annesine de; onu emzir diye vahyettik...» (Kasas, 7). Vahiy nübüvvet mânâsınadır, diyorlar. Halbuki cumhûrun kanâatına göre; Allah bütün peygamberleri erkeklerden göndermiştir. Nitekim bu husûsta Allah Teâlâ, şöyle buyurur: «Senden önce de hep kendilerine vahiy gönderdiğimiz kasaba halkından erkeklere risâlet vermiştik.» (Yûsuf, 109). Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî merhûm bu konuda icmâ' bulunduğunu zikreder.

«İkisi de yemek yerlerdi.» Yani her ikisi de yemek yeme ve gıdâ almaya muhtâçtılar. Sonra yediklerini dışarı atıyorlardı. Her ikisi de, diğer insanlar gibi iki kuldular. Câhil hıristiyan fırkalarının iddiâ ettikleri gibi, ilâh değildiler. Allah'ın ardı arkası kesilmez la'neti kıyâmet gününe kadar onların üzerine olsun.

«Onlara âyetleri nasıl açıkladığımıza bak.» Nasıl açıklıyor ve ortaya koyuyoruz. «Sonra da bak ki; nasıl yüzçeviriyorlar?» Bunca açıklama ve aydınlanmadan sonra, bak onlar nereye gidiyorlar? Hangi söze sarılıyorlar? Hangi sapık yola yollanıyorlar?

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ
قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

76 — De ki: Allah'ı bırakıp ta size ne bir zarar, ne de bir fayda veremeyecek birine mi ibâdet ediyorsunuz? Halbuki Allah, Semî', Alîm olan'ın kendisidir.

77 — De ki: Ey ehl-i kitâb; dininizde haksız yere haddi aşmayın, daha önce hem kendi sapmış, hem de birçoğunu saptırmış ve doğru yoldan ayrılmış bir kavmin heveslerine uymayın.

Allah Teâlâ kendinden başkasına, putlara, heykellere ve ağaçlara tapanları reddederek; bunlardan hiçbirinin ulûhiyet vasfına lâyık olmadıklarını açıklıyor ve buyuruyor ki: Ey Muhammed, bu insan gruplarından

Allah'tan başkalarına ibâdet edenlere söyle, —ki hıristiyanlar ve diğerleri de bunlar arasındadır— «Allah'ı bırakıp da size ne bir yarar, ne de zarar veremeyecek birine mi ibâdet ediyorsunuz?» Ne size zarar verebilir, ne de fayda getirebilir o ilâh edindiğiniz şeyler. «Halbuki Allah Semî', Alîm olanın kendisidir.» Öyleyse siz, neden kullarının söylediklerini duyan ve her şeyi bilen bir zâtın tek ilâh olduğundan dönüp de, duymayan, görmeyen ve bilmeyen, ne kendine, ne de başkasına zarar, ya da yarar veremeyen şeylere ibâdet ediyorsunuz?

«De ki : Ey ehl-i kitâb dininizde haksız yere haddi aşmayın.» Hakka tâbi olmak konusunda haddi aşmayın, saygı duymakla me'mûr olduğunuz kişiyi peygamberlik makâmından çıkarıp ulûhiyyet makâmına yükseltmeyin. Nitekim Mesîh (a.s.) konusunda böyle yaptınız. O, Allah'ın peygamberlerinden bir peygamberken, siz o'nu Allah'tan ayrı bir İlâh haline getirdiniz. Bunun sebebi; eskiden sapıklığa düşmüş olan geçmişlerinizden sapık önderlere uymuş olmanızdır. Onlar, yalnız kendileri sapıtmakla kalmamışlar, «Daha önce hem kendi sapmış, hem de birçoğunu saptırmış ve doğru yoldan ayrılmış bir kavmin heveslerine uymayın.» Onlar, dosdoğru istikâmetten saparak azgınlık ve sapıklık yoluna dalmışlardır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Rebî' İbn Enes'ten nakletti ki; o şöyle demiş : Onların bir lideri vardı. Bir süre kitâbı ve sünneti benimsemişti. Sonra şeytân gelip kendisine dedi ki : Senden önce yapılmış olan bir işin üzerinde yürüyorsun, bir iz ta'kîb ediyorsun, ama bu konuda katı davranma. Sen kendiliğinden bir şey bul, ona davet et ve insanları bu konuda zorla. O, şeytânın dediğini yaptı. Bu işi yaptıktan bir süre sonra tevbe etmek istedi. Mülkünden vazgeçti, iktidârı bıraktı ve ibâdete çekilerek bir süre yalnız başına icâbet etti. Bu sırada şeytân kendisine gelip dedi ki : Yapmış olduğun günâhtan tevbe etsen, Rabbınla senin aranda, belki Rabbın tevbeni kabul eder, ama falanca ve falanca senin yüzünden sapıttı ve sapıklık içerisinde dünyayı terketti. Sen onları nasıl doğru yola getireceksin? Binâenaleyh ebediyyen senin tevben kabul olmaz. İşte biz, bu âyetin o ve benzerleri hakkında nâzil olduğunu duyduk

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ
بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ

لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

78 — İsrâiloğullarından küfredenler; Dâvûd'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle la'netlenmişlerdi. Bu; isyân etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.

79 — Birbirlerinin yaptıkları fenâlıklara engel olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi.

80 — Görürsün ki; onlardan çoğu, küfredenleri dost edinmektedirler. Nefislerinin kendileri için öne sürdüğü ne kötüdür. Allah onlara gazab etmiştir ve azâbta ebedî kalıcıdırlar.

81 — Şâyet Allah'a, Peygambere ve o'na indirilene îmân etmiş olsalardı; onları dost edinmezlerdi. Ne var ki, onların çoğu fâsıklardır.

İsrâiloğullarından Kâfirler

Allah Teâlâ, İsrâiloğullarından kâfirleri çok eski dönemden beri la'netlediğini ve peygamberi Dâvûd'a indirdiği kitabda, Meryem oğlu İsâ'nın dilinden İsrâiloğullarının isyânı ve haddi tecâvüz etmeleri nedeniyle, la'netine marûz kaldıklarını haber veriyor. Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; İsrâiloğulları Tevrât, İncil, Zebûr ve Kur'an'da la'netlenmişlerdir. Sonra da bunların kendi zamanlarında dayandıkları gerekçeleri açıklayarak şöyle buyuruyor : «Birbirlerinin yaptıkları fenâlıklara engel olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi.» Onlardan hiç kimse diğerini günâh ve harâm işlediği zaman engel olmuyordu. Allah, bunların yaptıklarının çok çirkin olduğunu belirterek böyle davranmaktan sakındırdı.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Abdullah'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İsrâiloğulları isyân içerisine düşünce; bilginleri onları günâh işlemekten nehyetti, fakat onlar vazgeçmediler. Günâh meclislerinde onlarla birlikte oturdular. Yezîd der

ki : Zannediyorum ki; o, şöyle dedi : Çarşı ve pazarlarında onlarla oturup birbirlerine destek oldular ve aynı mecliste içkiler içtiler. Bunun üzerine Allah, onların kalblerini birbirine vurdu. Dâvûd ve Meryem oğlu Îsâ'nın diliyle onları la'netledi. Bu, onların isyân etmeleri ve haddi aşmalarından dolayı idi. Râvî diyor ki; Rasûlullah (s.a.) yanı üstü uzanmıştı, kalktı oturdu ve buyurdu ki : Hayır, nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; siz onları hak üzere yürümeye meylettirip yönelteceksiniz.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Abdullah İbn Muhammed... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İsrâiloğullarına ilk kötülüğün girmesi şöyle olmuştu : Bir kişi diğeriyle karşılaşır ve ey falanca Allah'tan kork da yaptığını terket. Çünkü bu, senin için helâl değildir, derdi. Sonra ertesi gün onunla karşılaşırdı ve adamın dünkü fiili onunla birlikte yemek içmek ve meclis ortağı olmalarını engellemezdi. Böyle yapınca, Allah Teâlâ da onların kalblerini birbirine çarptı. Sonra Hz. Peygamber «İsrâiloğullarından küfredenler Dâvûd'un ve Meryem oğlu Îsâ'nın diliyle la'netlenmişlerdi...» âyetini okudu ve arkasından şöyle buyurdu : Hayır, Allah'a andolsun ki; siz, muhakkak ma'rûfu emreder ve münkerden nehyedersiniz. Ve zâlim'in elinden elbette tutar ve onu zorla hakka meylettirirsiniz. Veya onu hak üzerinde tutarsınız. Tirmizî ve İbn Mâce de bu hadîsi Ali İbn Hüzeyme yoluyla rivâyet eder. Tirmizî bu hadîs; hasendir, garîbtir, der. İbn Mâce ise bu hadîsi, Bündâr kanalıyla Ebu Ubeyde'den mürsel olarak rivâyet eder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : İsrâiloğullarından bir kişi, arkadaşının günâh işlediğini görüp onu sakındırmak için günâhı işlemekten nehyederdi. Ertesi gün olunca, gördüğü davranış onu arkadaşıyla birlikte oturup yemek yemekten, konuşmaktan ve ortaklıktan alıkoymazdı. —Hârûn'un metninde ise birlikte içmekten alıkoymazdı, şeklindedir.— Allah, onların bu durumunu görünce; kalblerini birbirlerine çarptı ve peygamberleri Dâvûd ve Meryem oğlu Îsâ'nın diliyle onları la'netledi. Bu, onların isyân etmeleri ve haddi aşar olmaları nedeniyledir. Sonra Rasûlullah (s.a.) buyurdu : Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; siz, muhakkak ma'rûfu emreder ve münkeri nehy edersiniz. Kötülük yapanın elinden tutar, onu hakka döndürürsünüz. Yahud da Allah, kalblerinizi birbirine çarpar veya İsrâiloğullarına la'netlediği gibi, sizi de la'netler. Bu metin Ebu Saîd'in ifâdesidir. Ebu Dâvûd ise bu hadîsi, Hâlid İbn Hişâm kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet eder. Sonra der ki : Aynı hadîsi Hâlid... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Şeyhimiz Hâfız el-Müzenî, bu hadîsi Hâlid İbn Abdullah'tan, ayrıca Ebu Mûsâ'dan rivâyet etmiştir.

Ma'rûfu Emir ve Münkerden Nehiy

Ma'rûfu emir ve münkerden nehiy konusunda pek çok hadîs vardır. Biz, burada uygun düşen bir kısmını zikredelim : Nitekim daha önce Cerîr'in hadîsinde (63. âyet) bu konuda bilgi verilmişti. Ayrıca ilerde (105. âyette) Ebubekir es-Sıddîk'ın ve Ebu Sa'lebe'nin hadîsi gelecektir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Süleymân el-Hâşimî... Huzeyfe İbn Yemmân'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ ؛ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ، وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا . مِنْ عِنْدِهِ ثُمَّ لَتَدْعُنَّهُ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَكُمْ

Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki; siz, ya ma'rûfu emreder ve münkerden nehyedersiniz, ya da Allah kendi katından sizin üzerinize bir azâb gönderir de siz bundan sonra Allah'a duâ edersiniz, fakat duânıza icâbet etmez. Tirmizî de bu hadîsi... İsmâîl İbn Ca'fer kanalıyla rivâyet eder ve hasen hadîstir, der. Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd İbn Mâce der ki : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Hz. Âişe'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duydum, demiştir. Siz, duâ edip de duânıza icâbet edilmeyeceği günden önce ma'rûfu emredin ve münkerden nehyedin. Bu hadîsi, yalnızca İbn Mâce nakletmiştir. Râvî'ler arasında yer alan Âsım meçhûl bir kişidir. Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre; A'meş... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ . فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ . فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذٰلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ

Sizden her kim, bir kötülüğü görürse onu eliyle değiştirsin. Eğer gücü yetmezse diliyle, buna da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin. Bu ise îmânın en zayıf noktasıdır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize İbn Nümeyr... Adiyy İbn Amîre'den nakleder ki; o, ben Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu duydum, demiş : Muhakkak ki Allah, bazı kişilerin ameli nedeniyle halka azâb etmez. Tâ ki onlar kendi aralarında kötülüğü görüp de onu reddetmeye güçleri yettiği halde, bunu yapmazlar. Halk böyle yaptığı zaman; bazı kişilerin amellerinden dolayı Allah halkı azâblandırır. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Ahmed İbn Haccâc kanalıyla... Adiyy İbn

Adiyy el-Kindî'den nakleder. Böylece iki ayrı rivâyet tarîkıyla zikretmiştir.

Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn A'lâ... Urs —Adiyy— İbn Amîre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Yeryüzünde bir hatâ işlenir de onu görüp nefret edenler —bir seferinde de reddedenler demiştir— onu görmemiş gibi olurlar. Onu görmeyip de râzı olanlar ise; onu görmüş gibi olurlar. Bu hadîsi, yalnızca Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Ayrıca Ahmed İbn Yûnus kanalıyla... Adiyy İbn Adiyy'den mürsel olarak bir başka rivâyet nakletmiştir. Ebu Dâvûd der ki : Bize Süleymân İbn Harb ve Hâfız İbn Ömer... Ebu'l-Bahterî'den rivâyet etti ki; o, peygamberden duyan bir kişi bana Rasûlullah'ın şöyle dediğini haber verdi demiştir : İnsanlar ma'zûr görülünceye kadar, helâk olmazlar. (Veya metin şöyledir : Kendi nefisleri tarafından ma'zûr görülünceye kadar.)

İbn Mâce der ki : Bize İmrân İbn Mûsâ... Ebu Saîd el-Hudrîden rivâyet etti ki :

أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ، قَامَ خَطِيبًا . فَكَانَ فِيمَا قَالَ أَلَا ، لَا يَمْنَعَنَّ رَجُلًا ، هَيْبَةُ النَّاسِ، أَنْ يَقُولَ بِحَقٍّ ، إِذَا عَلِمَهُ

Rasûlullah (s.a.) birgün hutbe okumuş ve yaklaşık olarak şöyle demiş : Dikkat edin; bir kişiyi, halkın korkusu, bildiği gerçeği söylemekten alıkoymasın. Râvî der ki Ebu Saîd el-Hudrî ağlayarak şöyle dedi : Allah'a andolsun ki, biz pek çok şeyleri gördük de geçtik. İsrâîl'in Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiği hadîste ise Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor :

أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ

Cihâdın afdalı; azgın bir hükümdârın yanında söylenen hak bir sözdür. Ebu Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi rivâyet ederler. Tirmizî ise; bu hadîs bu şekliyle garîbtir, der.

İbn Mâce der ki : Bize Râşid İbn Saîd... Ebu Ümâme'den nakletti ki; o, şöyle demiş :

عَرَضَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ رَجُلٌ عِنْدَ الْجَمْرَةِ الْأُولَى فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ فَسَكَتَ عَنْهُ . فَلَمَّا رَأَى الْجَمْرَةَ الثَّانِيَةَ سَأَلَهُ فَسَكَتَ عَنْهُ. فَلَمَّا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ، وَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ

لِيَرْكَبَ. قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ قَالَ: أَنَا. يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ ذِي سُلْطَانٍ جَائِرٍ

Cemre-i Ûlâ'da adamın biri Rasûlullah'a gelip şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü cihâdın afdalı hangisidir? Rasûlullah sustu. İkinci cemrede geldi aynı şeyi sordu, Rasûlullah yine sustu. Son cemrede taşını attıktan sonra Hz. Peygamber ayağını bineğine binmek üzere üzengisine koyduğunda; o soru soran nerede? dedi. Adam; benim ya Rasûlallah, diye çıktı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Azgın bir hükümdârın katında söylenen hak sözdür. Bu hadîsi İbn Mâce münferid olarak rivâyet etmiştir. İbn Mâce der ki : Bize Ebu Küreyb... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hiçbir kimse kendi nefsini küçük düşürmesin. Orada bulunanlar; ey Allah'ın Rasûlü, içimizden birisi kendi nefsini nasıl küçük düşürür? diye sordular. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Allah için söz söylenebilecek bir işi görür ve o konuda söz söylemez. Allah ona kıyâmet gününde şu konuda şöyle ve şöyle demekten seni alıkoyan nedir? der. O; halkın korkusu, deyince Allah Teâlâ; Ben daha çok korkulmaya müstahaktım, buyurur. Bunu da İbn Mâce münferid olarak rivâyet etmiştir. İbn Mâce ayrıca der ki : Bize Ali İbn Muhammed, Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini duyduğunu nakleder: Ben Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu duydum : Allah Teâlâ, kulunu kıyâmet gününde sorguya çeker. Nihâyet der ki : Münkeri gördüğün zaman onu reddetmekten seni alıkoyan şey ne idi? Kul; dayandığı delilleri Allah'a arzederken der ki : Ya Rabbî; ben istedim ama insanlardan korktum. Bu hadîsi de İbn Mâce yalnız başına nakletmiştir ki, isnâdında herhangi bir eksiklik yoktur.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Amr İbn Âsım... Huzeyfe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) : Bir müslümanın kendi nefsini horlaması uygun değildir, buyurmuş. Nasıl kendi nefsini horlar? diye sorulduğunda; gücü yetmeyecek konularda kendini tecrübeye ma'rûz bırakır, demiştir. Tirmizî ve İbn Mâce de bu hadîsi Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla Amr İbn Âsım'dan rivâyet ederler. Tirmizî bu hadîs; hasendir, sahihtir, garîbtir, der.

İbn Mâce der ki : Bize Abbâs İbn Velîd... Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet etti :

قِيلَ : يَا رَسُولَ اللهِ! مَتَى تَتْرُكُ الْأُمَّةُ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالَ إِذَا ظَهَرَ فِيكُمْ مَاظَهَرَ فِي الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا ظَهَرَ فِي الْأُمَمِ قَبْلَنَا؟ قَالَ الْمُلْكُ فِي صِغَارِكُمْ وَالْفَاحِشَةُ فِي كِبَارِكُمْ. وَالْعِلْمُ فِي رُذَالَتِكُمْ

Rasûlullah (s.a.) a ma'rûfu emir ve münkerden nehiy ne zaman terkedilir? diye soruldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sizden önceki milletlerin arasında yayılan şeyler, sizin aranızda da belirdiği zaman. Biz dedik ki; ey Allah'ın Rasûlü bizden önceki milletlerin arasında yayılan şey nedir? O, şöyle buyurdu : Küçükleriniz arasında mülk, büyükleriniz arasında fuhuş, kötüleriniz arasında ilim. Zeyd İbn Yahyâ; kötüleriniz arasında bilgi sözünü, ilmin fâsıklar arasında yayılması şeklinde tefsîr etmiştir. Bunu İbn Mâce yalnız olarak rivâyet etmiştir. Ancak Ebu Sa'lebe'nin ilerde bunu destekleyen hadîsi gelecektir.

«Görürsün ki, onların çoğu küfredenleri dost edinmektedir.» Mücâhid, bununla münâfıkların kasdedildiğini söyler. «Nefislerinin kendileri için öne sürdüğü ne kötüdür.» Onların kâfirleri dost edinip, mü'minlerin dostluğunu terketmeleri ve bunun arkasında kalblerinde nifâkın yayılması sonucu Allah Teâlâ'nın kıyâmet gününe kadar sürecek olan gazâbını hak etmiş olmaları sebebiyle nefislerinin kendilerine takdîm ettiği şey ne kötüdür. «Allah onlara gazab etmiştir. Ve azâbta ebedî kalıcıdırlar.» Yani kıyâmet gününe kadar.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... A'meş'ten nakletti ki; o kendi isnâdıyla Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir : Ey Müslümanlar topluluğu; zinâdan kaçının. Çünkü zinâda altı özellik vardır. Bunlardan üçü dünyada üçü de âhirettedir. Dünyada olanlar şunlardır : Yüzün parlaklığını giderir, fakîrlik getirir ve ömrü azaltır. Âhirette olanlar ise şunlardır : Zinâ Rabbın kızgınlığını çeker, hesâbta kötülük getirir ve cehennemde ebedî kalmayı îcâb ettirir. Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Nefislerinin kendileri için öne sürdüğü ne kötüdür. Allah, onlara gazab etmiştir ve azâbta ebedî kalıcıdırlar.» âyetini okudu. İbn Ebu Hâtim bu şekilde rivâyet eder. İbn Merdûyeh de Süfyân İbn Ammâr kanalıyla... Huzeyfe'den bu hadîsi rivâyet eder. Bu hadîs, her hâlukârda zayıftır. En doğrusunu Allah bilir.

«Şâyet Allah'a, peygambere ve o'na indirilene îmân etmiş olsalardı, onları dost edinmezlerdi.» Eğer onlar, gerçekten Allah'a peygambere ve Kur'an'a inanmış olsalardı; gizli olarak kâfirleri dost edinmek ve mü'minlere, Allah'a, peygamberine ve o'na indirilmiş olana düşmanlık suçunu işlemezlerdi. «Ne var ki onların çoğu fâsıktır.» Allah'a ve Rasûlüne itâattan dışarı çıkmışlar, Allah'ın vahyine ve Kur'an'ındaki âyetlerine muhâlefet etmişlerdir.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم
مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا

وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ
مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا
لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾
فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ
﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

82 — Andolsun ki; insanlardan, îmân edenlere en şiddetli düşman olarak, Yahûdîleri ve Allah'a şirk koşanları bulacaksın. Andolsun ki, onlardan îmân edenlere; sevgice en yakını da «Biz Hıristiyanlarız» diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve râhibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamamalarındandır.

83 — Peygambere indirileni işittiklerinde; hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da derler ki : Rabbımız; biz, îmân ettik, bizi de şâhidlerle beraber yaz.

84 — Hem Rabbımızın bizi sâlihler topluluğuyla beraber bulundurmasını umarken, niçin Allah'a ve bize gelen hakîkata îmân etmeyelim.

85 — Allah da onları dediklerinden dolayı; altından ırmaklar akan cennetlerle mükâfâtlandırdı. Orada temelli kalacaklardır. İşte ihsân edenlerin mükâfâtı budur.

86 — Küfredip te âyetlerimizi yalanlayanlar; işte onlar, cehennem ashâbıdırlar.

Mü'minlere En Çok Düşman Olanlar

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet Necâşî ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Ca'fer İbn Ebu Tâlib Habeşistân'da Necâşî ve adamlarına Kur'an-ı Kerîm'i okuyunca; sakalları yaşarıncaya kadar ağladılar. Bu söz üzerinde dikkatle durulması gerekir. Zîrâ bu âyet, Medîne'de inmiştir. Ca'fer İbn Ebu Tâlib'in Necâşî ile konuşması ise hicretten öncedir. Saîd İbn Cübeyr, Süddî ve diğerleri de derler ki : Bu âyet Necâşî'nin; sözünü dinle-

mek ve özelliklerini görmek üzere Hz. Peygambere bir hey'et göndermesi üzerine nâzil olmuştur. Hz. Peygamber onlara Kur'an-ı okuyunca; müslüman olmuşlar ağlayıp huşûa kapılmış ve gidip Necâşî'ye bu durumu haber vermişlerdir. Süddî der ki : Necâşî memleketinden göçetmiş, ancak yolda ölmüştür. Bu da Süddî'nin münferid rivâyetlerindendir. Çünkü Necâşî öldüğü zaman, Habeş imparatoru idi. Ve öldüğü gün Hz. peygamber onun gıyâbına cenâze namazı kılmıştı ve bunu ashâbına haber vererek, Necâşî'nin Habeşistân'da vefât ettiğini bildirmişti.

Sonra Habeşistân'dan gönderilen bu elçilerin sayısı konusunda ihtilâf vardır. Oniki kişi oldukları söylenir. Bunlardan yedisi keşiş, beşi de râhib imişler. Aksini söyleyenler de vardır. Altmış küsûr kişi olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, yetmiş küsûr kişi olduklarını söyleyenler de vardır. En iyisini Allah bilir.

Atâ İbn Ebu Rebâh der ki : Bunlar, Habeş halkından bir topluluktu. Müslümanlardan Habeşistân'a hicret edenler oraya gittiklerinde, müslüman olmuşlardı. Katâde ise; onlar, Meryem oğlu Îsâ'nın dininde idiler, müslümanları görüp Kur'an'ı işitince müslüman olmuşlar ve bir daha sapmamışlardı. İbn Cerîr Taberî de bu âyetin, ister Habeş'li olsun, ister başka milletten olsun bu özelliklere sahib olan toplulukların niteliği mâhiyetinde nâzil olduğu görüşünü tercîh eder.

«Andolsun ki; insanlardan îmân edenlere karşı en şiddetli düşman olarak, yahûdîleri ve Allah'a şirk koşanları bulacaksın.» Bunun sebebi; yalnızca yahûdîlerin inâdları, inkârları, hakka karşı durmalarıdır. İnsanlara karşı nefret besleyip ilim ehlinin aralarında bulunmayışıdır. Bu sebeple onlar, Peygamberlerden bir çoğunu öldürmüşlerdir. Hattâ Hz. Peygamberi birkaç kez öldürmeye yeltenmişler ve o'na büyü yapmışlardı. Bu konuda onların benzerleri müşriklerdir. Kıyâmet gününe kadar ardı arkası kesilmeyen la'net, onların üzerine olsun.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh; bu âyetin tefsîri sırasında der ki : Bize Ahmed İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ne zaman bir yahûdî bir müslümanla tek başına kalsa, onu öldürmek istemiştir. Ayrıca bu hadîsi Muhammed İbn Ahmed... Ebu Hüreyre'den nakleder ve der ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ne zaman bir yahûdî bir müslümanla tekbaşına kalsa, içinden onu öldürmeyi geçirmiştir. Bu hadîs, gerçekten garîbtir.

«Andolsun ki onlardan îmân edenlere sevgice en yakını da biz hıristiyanlarız, diyenleri bulacaksın.» Kendilerinin, Hz. Mesîh'in yolunda ve İncil'in doğrultusunda olduklarını iddiâ edenler, Hıristiyanlardır. Onlar, genellikle müslümanlara ve İslâm'a dostluk beslerler. Bunun sebebi de kalblerinde yer eden duygulardır. Çünkü onlar, Mesîh dininde şefkat ve merhamet bulunduğunu kabul ederler. Nitekim Allah Teâlâ; «Ona tâbi olanların kalbine şefkat ve merhameti yerleştirdik» buyuruyor.

Hıristiyanların kitaplarında; sağ yanağına bir tokat atana, sol yanağını da çevir, denilmektedir. Onların dininde savaş, meşrû' değildir. Bu sebeple Allah Teâlâ, âyetin devâmında «Bunun sebebi; onların içinde keşişler ve râhibler bulunmasındandır ve onların gerçekten büyüklük taslamamalarındandır.» buyuruyor. Onların arasında keşişler, yani bilginler ve hatîbler, râhibler, yani âdil ve zâhidler bulunmaktadır.

(.....)

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Bişr İbn Âdem... Hâmiye İbn Riâb'tan nakletti ki; o, ben Hz. Selmân'dan Allah'ın bu âyetini sorduğumda o, şöyle dedi : «Keşişler» kelimesini ma'bed ve mihrâblarda bırak. Allah'ın Rasûlü bana bu âyeti «Bunun sebebi; onların içinde sıddîklar ve râhibler bulunmasındandır.» şeklinde okurdu. İbn Merdûyeh de Yahyâ İbn Abdülhamîd kanalıyla... Selmân el-Fârisî'den böyle rivâyet etmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Hâmiye İbn Riâb'dan şöyle dediğini rivâyet etti : Ben, Selmân el-Fârisî'ye bu âyet sorulduğunda şöyle cevâb verdiğini duydum : Keşişler, ma'bed ve kiliselerde bulunan râhiblerdir. Onları orada bırak. Çünkü ben Hz. Peygambere bu âyeti (ذلك بأن منهم قسيسين) şeklinde okuduğumda, o bana (ذلك بأن منهم صديقين ورهبانا) şeklinde okudu.

Allah Teâlâ «Onların içinde keşişler ve râhibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamamalarından» kavli; onların arasında, ibâdet ve tavazû niteliklerine sahib kimseler bulunduğunu göstermektedir. Ve hemen ardından Allah Teâlâ, onların hakka bağlı, hakîkate uyan insâflı kişiler olduğunu belirterek şöyle buyurur : «Peygambere indirileni işittiklerinde; hakkı tanıdıklarından dolayı; gözleri yaşla dolup taşar da derler ki : Rabbımız, biz îmân ettik. Bizi de şâhidlerle beraber yaz.» Hz. Peygamberin ve Kur'an'ın doğruluğuna şehâdet eden inananlarla birlikte yaz. Neseî Amr İbn Ali kanalıyla... Abdullah İbn Zübeyr'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Bu âyet, Necâşî ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Taberânî de der ki : Bize Ubeydullah İbn Abdurrahmân... Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Onlar Ebu Tâlib oğlu Ca'fer ile birlikte Habeşistân'dan gelen çiftçilerdi. Rasûlullah (s.a.) kendilerine Kur'an'ı okuyunca, îmân etmişler ve gözleri yaşla dolmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara; belki de kendi yurdunuza ve tekrâr eski dininize dönerseniz buyurmuş, onlar; biz artık dinimizden geri dönmeyiz, demişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların sözlerini nakleden bu âyeti inzâl buyurmuştur.

İbn Ebu Hâtim, İbn Merdûyeh ve Hâkim Müstedrek'inde Semmâk kanalıyla İkrime'den naklederler ki; İbn Abbâs «Bizi de şâhidlerle be-

raber yaz.» kavli konusunda şöyle demiştir : Hz. Muhammed ve ümmetiyle birlikte yaz. Çünkü onlar, şâhidlerdir. Peygamberlerinin buyruğu teblîğ ettiğine şehâdet etmişlerdir. Bütün peygamberlerin de ilâhî buyruğu teblîğ ettiğinin şâhidleridir. Sonra Hâkim, bu isnâdın sahîh olduğunu, ancak Buhârî ve Müslim'in bunu tahrîç etmediğini kaydeder.

«Hem Rabbımızın bizi sâlihler topluluğuyla beraber bulundurmasını umarken niçin Allah'a ve bize gelen hakîkata îmân etmeyelim?» Hıristiyanlardan bir grup Allah Teâlâ'nın : «Ehl-i kitâb'tan öyleleri de vardır ki; Allah'a, bize indirilmiş olana ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşû' içinde îmân ederler.» (Âl-i İmrân, 199) kavlinde belirttiği özelliklere sahiptirler. Bunlar Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında şöyle buyurduğu kimselerdir. «Kendilerine daha önce kitâb verdiklerimiz de ona îmân ederler. Kendilerine okunduğu zaman; biz ona îmân ettik. Gerçekten o, Rabbımızdan gelmiş bir haktır. Doğrusu biz, daha önce de teslîm olmuşlardanız, derler.» (Kasas, 52 - 55). Bu sebeple Allah Teâlâ bu sûrede de onlar için «Allah da onları dediklerinden dolayı altından ırmaklar akan cennetlerle mükâfâtlandırdı.» Hakkı i'tirâf etmeleri, gerçeği tasdîk edip îmân etmeleri sebebiyle, Allah Teâlâ; onları, altından ırmaklar akan cennetlerle mükâfâtlandırdı. Orada temelli kalacaklardır. Oradan ayrılmayacaklardır. «İşte ihsân edenlerin mükâfâtı budur.» Hakka tâbi olup her nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kiminle olurlarsa olsunlar; gerçeğe bağlanmalarının mükâfâtı budur. Ve Allah Teâlâ, şakîlerin ahvâlini bildirerek, «Küfredip de âyetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar cehennem ashâbıdırlar.» buyuruyor. Âyetlerimizi inkâr edip karşı çıkanlar, cehennemliklerdir ve oraya gireceklerdir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

87 — Ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın ve haddi aşmayın. Doğrusu Allah, haddi aşanları sevmez.

88 — Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin. Sizin kendisine îmân etmiş olduğunuz Allah'tan da korkun.

Allah'ın Halâl Kıldığı Şeyleri Harâm Sayanlar

Amr İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet, Hz. Peygamberin ashâbından bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Bu topluluk; biz koku sürünmeyiz, dünya arzularını terkederiz ve râhibler gibi yeryüzünde geziniriz, demişlerdi. Bu husus, Hz. Peygambere ulaşınca onlara haber gönderip çağırdı ve duyduğunu kendilerine anlattı. Onlar; evet, dediler, Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki : Fakat ben, oruç tutar ve bozarım. Namaz kılar ve uyurum. Kadınlarla evlenirim. Kim, benim sünnetime sarılırsa o, bendendir. Kim de benim sünnetime sarılmazsa o, benden değildir. Bu hadîsi İbn Ebu Hâtim rivâyet eder. İbn Merdûyeh de Avfî kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'dan benzer bir ifâdeyi nakleder.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âise (r.a.) den nakledilir ki :

أَنَّ نَفَرًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ سَأَلُوا أَزْوَاجَ النَّبِيِّ ﷺ عَنْ عَمَلِهِ فِي السِّرِّ؟ فَقَالَ بَعْضُهُمْ : لَا أَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ . وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَا آكُلُ اللَّحْمَ . وَقَالَ بَعْضُهُمْ : لَا أَنَامُ عَلَى فِرَاشٍ . فَقَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ قَالُوا كَذَا وَكَذَا ؟ لَكِنِّي أُصَلِّي وَأَنَامُ وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ . فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

Rasûlullah'ın ashâbından bir grup Hz. Peygamberin eşlerine gelerek; onun görülmeyen zamandaki amellerini soruşturdular. İçlerinden bir kısmı; ben kadınlarla evlenmem, bir kısmı; ben et yemem, dedi. Bir kısmı da; yatakta uyumam, dedi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Şu insanlara ne oluyor ki; bir kısmı şöyle ve şöyle diyorlar. Fakat ben namaz kılar ve uyurum, oruç tutar ve bozarım. Ve kadınlarla evlenirim. Kim, benim sünnetimi terk ederse; o, benden değildir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn İsâm... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; Rasûlullah'ın ashâbından bir adam gelerek şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü; ben, et yediğim zaman kadınlarla birleşmek isterim. Bu sebeble kendime et yemeyi yasakladım. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın...» âyeti nâzil oldu. Bu hadîsi Tirmizî, İbn Cerîr Taberî ile birlikte Amr İbn Ali kanalıyla... İbn Abbâs'dan nakleder ve; hasen, garîb bir hadîstir, derler. Bir başka vecihle mürsel olarak, bir başka vecihle de mevkûf olarak İbn Abbâs'dan nakledilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Süfyân es-Sevrî ve Vekî'... Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklederler ki; o, şöyle demiş : Biz Hz. Peygamberle savaşırdık ve beraberimizde ka-

dın bulunmazdı. Kendimizi hadımlaştırsak mı? dedik. Rasûlullah (s.a.) bize bunu yasakladı ve kadınlarla belirli bir süreye kadar evlenmemize izin verdi. Sonra Abdullah İbn Abbâs «ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın ve haddi aşmayın» âyetini okudu. Buhârî ve Müslim bu hadîsi İsmâîl'in hadîsinden tahrîc etmişlerdir. Müt'a nikâhı harâm kılınmazdan önce durum böyle idi. Allah en iyisini bilendir.

A'meş... Amr İbn Şurahbil'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ma'kil İbn Mukarrin, Abdullah İbn Mes'ûd'a gelerek; ben, yatağımı kendime harâm kıldım, demiş. O da «ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın...» âyetini okumuş. Sevrî... Mesrûk'dan nakleder ki ;o, şöyle demiş : Biz, Abdullah İbn Mes'ûd' un yanında idik. Bir yiyecek getirildi. Adamın biri kenara çekildi. Abdullah İbn Mes'ûd; yaklaş, dedi. Adam; ben, o yemeği kendime harâm kıldım, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd, yaklaş, ye ve yemîninin keffâretini ver, dedi sonra bu âyet-i kerîme'yi okudu. İbn Ebu Hâtim de bu rivâyeti nakleder. Hâkim; bu son hadîsi, Müstedrek'inde İshâk İbn Râhûyeh kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder. Sonra da Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, ancak her ikisi de bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir, der. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Zeyd İbn Eslem'in kendisine şöyle haber verdiğini bildirdi : Abdullah İbn Revâha'nın âilesi, bir kişiyi evlerinde müsâfir etmişler. Abdullah Hz. Peygamberin yanına gitmiş. Evine döndüğünde; bakmış ki, onlar kendisini bekleyerek müsâfirlerine yemek yedirmiyorlar. Abdullah, hanımına : Benim için müsâfirimi beklettin mi öyleyse o yemek bana harâmdır, demiş. Hanımı da aynı şekilde bana da harâm olsun, demiş. Bunun üzerine müsâfir de öyleyse bana da harâm olsun, demiş. Bu durumu gören Abdullah, elini yemeğe uzatmış ve; Allah'ın adıyla yeyin, demiş. Sonra Hz. Peygambere gidip olanları haber vermiş. Bunun üzerine «ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın...» âyeti nâzil olmuş. Bu hadîs munkati'dir. Buhârî'nin Sahîh'inde buna benzer bir hadîs vardır. Bu vak'aya binâen Şâfiî ve benzeri bazı bilginler; kişinin kendisine yasakladığı yiyecek, giyecek veya benzeri şeylerin —hanım dışında— kişiye harâm olmayacağını ve keffâretin gerekmeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ «ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın» buyurmaktadır. Ayrıca daha önce geçen hadîsde vârid olduğu gibi, kendisine et yemeyi yasaklayan kişiye, Hz. Peygamber; keffâret emretmemiştir. Aralarında Ahmed İbn Hanbel'in bulunduğu bir başka grup da derler ki : Bir yiyeceği veya içeceği veya herhangi bir şeyi kendisine harâm kılan kişiye yemîn keffâreti gerekir. Nasıl yemîn keffâreti ile harâm kılmadan vazgeçmesi gerekirse, aynı

şekilde kendisine harâm kılmış olmaktan dolayı da zorlanarak bu davranışından sorumlu tutulur. Nitekim İbn Abbâs böyle fetvâ vermiştir. Ve Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de de şöyle buyurmaktadır: «Ey Peygamber, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi eşlerinin hoşnûdluğunu gözeterek niçin harâm kılıyorsun? Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir. (Tahrîm, 1). Ayrıca şöyle buyurmaktadır: «Allah şüphesiz size yeminlerinizi keffâretle geri almanızı meşrû' kılmıştır.» (Tahrîm, 2). Kezâ burada da bu hükmü zikrettikden sonra, hemen yemîn keffâretini açıklayan âyeti getirmektedir. Bu da gösteriyor ki; bu, keffâretin gerektirdiği konularda yemîn mertebesine indirilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Kâsım... Mücâhid'in şöyle dediğini anlattı: Aralarında Maz'ûn oğlu Osmân, Amr oğlu Abdullah'ın bulunduğu bazı erkekler, bekâr kalmak ve kendi içlerine çekilip râhib elbisesi giymek istediler. Bunun üzerine bu iki âyet nâzil oldu. İbn Cüreyc İkrime'den naklen der ki; Osmân İbn Maz'ûn ve Ali İbn Ebu Tâlib, Abdullah İbn Mes'ûd, Mikdâd İbn Esved ve Ebu Huzeyfe'nin kölesi Sâlim İle bir topluluk bekâr kalmak istediler. Evlerde oturdular. Kadınlardan ayrıldılar. Râhip elbisesi giydiler. İsrâiloğullarından seyyâhların yeyip giydikleri dışında güzel yiyecekleri ve giyecekleri kendilerine yasakladılar. Ve hadımlaşmak istediler. Geceleri kâim, gündüzleri sâim olmaya karâr verdiler. Bunun üzerine «ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın ve haddi aşmayın...» âyeti nâzil oldu. Âyet, müslümanların yolunun dışında bir yola gitmeyin, diyordu. Yani onların kendilerine yasakladıkları kadın, yiyecek ve giyecek ile hadımlaşmak maksadlarını ve geceleri kâim, gündüzleri sâim olma karârlarını kasd ediyordu. Onlar hakkında bu âyet nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizin nefislerinizin, sizin üzerinizde hakkı vardır. Doğrusu gözlerinizin de sizin üzerinizde hakkı vardır. Oruç tutun ve iftâr yapın. Namaz kılın ve uyuyun. Bizim sünnetimizi terkedenler, bizden değildirler. Bunun üzerine onlar; Allah'ım biz sana teslîm olduk ve senin indirdiğine uyduk, dediler. Bu olay, tabiînden birden fazla kişi tarafından mürsel olarak zikredilmiştir. Buhârî ve Müslim'de mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den nakledilen ve yukarda aktarılmış olan rivâyet de bunu destekler. Hamd ve nimet Allah'a mahsûstur.

Esbât; bu âyet-i kerîme konusunda Süddî'den naklen der ki: Bir gün Rasûlullah (s.a.) oturdu ve insanlara öğüt verdi sonra kalktı, fazla korkutmadı. Bunun üzerine aralarında Ali İbn Ebu Tâlib ve Osmân İbn Maz'ûn'un bulunduğu on kişilik bir grup kendi kendilerine; Peygamber bizi (Rabbımızın hoşnûd edeceği derecede) korkutmadı. Biz fazla korktuğumuzu gösterecek bir amel yapmazsak gerçekten korkmuş

olmayız, dediler. Müslümanlar, kendilerine bazı şeyleri harâm kıldılar, biz de harâm kılalım, dediler. İçlerinden bir kısmı et ve yağ yemeyi kendisine yasakladığı gibi, bir kısmı yemeği harâm kıldı. Bir kısmı uykuyu, bir kısmı kadınları harâm kıldı. Osmân İbn Maz'ûn kadınlara yaklaşmayı kendine harâm kılanlardandı. O, eşine yaklaşmaz, eşi de kendine yaklaşmazdı. Bir gün Havle adı verilen eşi Hz. Âişe'nin yanına geldi. Hz. Âişe ve yanında bulunan Peygamberin eşleri; ne oluyor sana ey Havle, rengin değişmiş, taranmaz ve koku sürünmez misin? dediler. Havle dedi ki : Nasıl taranayım ve koku sürüneyim? Eşim şu kadar zamandan beri bir kere olsun bana yaklaşmadı ve üstümden elbisemi çıkarmadı. Râvî der ki : Onlar Havle'nin söylediklerinden dolayı güleyazdılar. Onlar gülerken Hz. Peygamber içeri girdi. Neden gülersiniz? dedi. Hz. Âişe; ey Allah'ın Rasûlü ben Havle'ye durumunu sordum, o da şu kadar zamandan beri eşim üzerimden elbisemi çıkarmadı, dedi. Bunun için güleriz, diye karşılık verdi. Rasûlullah (s.a.) Osmân'a haber gönderdi ve çağırdı. Ne yapıyorsun ey Osmân? dedi. O; ey Allah'ın Rasûlü kendimi ibâdete vermek ve Allah'ın rızâsını kazanmak için bunu terkettim, diyerek durumunu Hz. Peygambere anlattı. Osmân; Hz. Peygamberin kendisini hoş karşılamasını istemişti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Evine gidip eşinle birleşmen için sana and içiririm. Osmân; ey Allah'ın Rasûlü, ben oruçluyum, dedi. Hz. Peygamber; orucunu boz, buyurdu. O da orucunu bozdu ve âilesinin yanına gitti. Bir süre sonra Havle Hz. Âişe'nin yanına geldi, taranmış, sürme çekmiş ve koku sürünmüştü. Hz. Âişe gülerek nasılsın ey Havle? dedi. Havle : Dün geldi ve bana yaklaştı, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ne oluyor bir topluluğa ki; kadınları, yiyecek ve uykuyu kendilerine harâm kılıyorlar? Dikkat edin; doğrusu ben, uyur ve uyanırım. Oruç tutar ve iftâr ederim. Kadınları da nikâhlarım. Kim, benim sünnetimden yüz çevirirse; o, benden değildir. Bunun üzerine «ey îmân edenler; Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın ve haddi aşmayın. Doğrusu Allah, haddi aşanları sevmez,» âyeti nâzil oldu. Âyet-i kerîme Osmân İbn Maz'ûn'a nefsini bu nimetlerden alıkoyma, çünkü bu davranış haddi tecâvüzdür, diyordu. Ayrıca âyetin devâmında «Allah; sizi, yemînlerinizdeki lağvden dolayı muâheze etmez. Ama bile bile ettiğiniz yemînden dolayı sorumlu tutar.» buyurarak yemînlerine keffâret vermelerini emrediyordu. Bu hadîsi, İbn Cerîr Taberî rivâyet eder.

«Ve haddi aşmayın.» bu âyet-i kerîme'den maksad; mübâh olan şeyleri kendinize harâm kılmakla nefsinizi sıkıştırıp aşırı gitmeyin, demek olabilir. Nitekim Selef-i Sâlihînden bir kısmı böyle demişlerdir. Diğer taraftan bu ifâde ile, şu maksadın da güdülmüş olduğu söylenebilir : Nasıl helâlları harâm kılmamanız gerekiyorsa; helâla el uzakmakta da

aşırı gitmeyin. Sadece sizin ve ihtiyâçlarınıza yetecek kadarını alın ve haddi aşmayın. Nitekim Allah Teâlâ; «yeyin, için fakat israf etmeyin» (A'râf, 31) buyurmaktadır. Bir başka âyet-i kerîme'de ise; «Onlar ki infâk ederler ve israf etmezler.» (Furkân, 67) buyurmaktadır. Allah'ın şerîatı, katılıkla aşırılık arasında adâlet esasına dayanır. Ne ifrâta, ne de tefrîte yer verir. Bunun için Hak Teâlâ «Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın, ve haddi aşmayın. Doğrusu Allah, haddi aşanları sevmez.» buyurmuştur.

Müteâkıben de şöyle buyurmaktadır: «Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin.» Helâl ve temiz ise, onlardan yeyin. «Allah'tan korkun» bütün işlerinizde Allahtan korkun, O'na itâat edip rızâsına bağlanın, O'na muhâlefet edip isyân etmekten de kaçının. «Kendisine îmân etmiş olduğunuz Allah'tan da korkun.»

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ
عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

89 — Allah, sizi; yemînlerinizdeki lağvden dolayı muâheze etmez. Ama bile bile ettiğiniz yemînden dolayı sorumlu tutar. Onun keffâreti; âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından, on düşkünü yedirmek, yahut giydirmek veya bir köle âzâd etmektir. Kim de bunları bulamazsa; üç gün oruçtur. İşte bu, yemîn ettiğiniz vakit yemînlerinizin keffâretidir. Yemînlerinizi tutun. Şükredesiniz diye Allah âyetlerini size işte böyle açıklar.

Boş Yere Yemîn

Daha önce Bakara sûresinde (lağv) boş yemîn ile ilgili açıklamalar geçmişti. Lağv yemîn; kişinin söylerken maksadsız yere; hayır vallahi öyle değil, evet vallahi böyle, demesidir. Şâfiî'nin mezhebi bu kanâatdadır. Denildi ki: Bu, hezel ve ma'siyet konusundadır. Zannın gâlib gelmesi halinde de durum böyledir, denildi. Ebu Hanîfe ve Ahmed

İbn Hanbel'in görüşü budur. Denildi ki : Boş yere yemîn kızgınlık, unutma halinde yapılan yemîndir. Denildi ki : Lağv yemîn; yemek, içmek ve giyme gibi şeylerin yapılmaması konusunda edilmiş olan yemîndir. Bu görüşü serdedenler, Allah Teâlâ'nın «Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri kendinize harâm kılmayın» kavlini delil olarak göstermektedirler.

Lağv yemîn; âyetin devâmında da belirtildiği gibi «ama bile bile ettiğiniz yemînden dolayı sorumlu tutar» kavline binâen; maksadsız yere yapılmış olan yemîndir. Yani kasıdlı ve planlı olarak yaptığınız yemînden sorumlusunuz. Ve bunun «keffâreti âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından en düşkünü yedirmek, yahut giydirmek veya bir köle âzâd etmektir.» Yani kendine yeterli imkânı bulunmayan muhtâç ve fakîrlerden on yoksulu yedirmektir. Âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve İkrime derler ki : Âilenize yedirdiğiniz yemeklerin orta şeklinden. Atâ el-Horasânî ise der ki : Âilenize yedirdiklerinizin benzerinden, demektir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakletti : Bu; ekmek ve süt, ekmek ve yağdır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ okuma yoluyla... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Bazı kimseler âilesine daha az, bazılarıysa daha fazla yiyecek veriyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ; «âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından» yani ekmek ve yağdan, demek istemiştir. Ebu Saîd el-Eşecc... Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, «âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından» kavli konusunda; zor ve kolaylarından demiştir. Abdurrahmân İbn Halef... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; o, «âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından» kavli hakkında şöyle demiştir. Bu; et ve ekmektir. Et ve yağdır. Et ve süttür. Ekmek ve zeytinyağıdır. Ekmek ve sirkedir.

Ali İbn Harb... Abdullah İbn Ömer'den «âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından» kavli hakkında şöyle dediğini nakletti : Bu, ekmek ve yağ, ekmek ve zeytinyağı, sirke ve hurma; âilenize yedirmekte olduğunuz yemeklerin en değerlilerinden olan, ekmek ve ettir. İbn Cerîr bunu; Hennâd ve İbn Vekî kanalıyla Ebu Muâviye'den nakleder. Sonra İbn Cerîr, Ubeyde, Esved, Kadî Şûreyh, Muhammed İbn Sîrîn, Hasan, Dahhâk ve Ebu Rezîn'in böyle dediklerini rivâyet eder. İbn Ebu Hâtim de Mekhûl'den aynı şekilde rivâyet eder. İbn Cerîr «âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından» kavli ile, azlık ve çokluktan orta miktarın kasdedildiği görüşünü tercîh eder.

Bilginler; miskînlere yedirilecek yemeğin mikdarı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd, Hz. Ali'den nakleder ki «âilenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından» kavli ile;

onlara sabah ve akşam yemeği yedirirsiniz, denilmek istenilmiştir. Hasan ve Muhammed İbn Sîrîn derler ki; bir yemede on miskîne et ve ekmek yedirmek kâfîdir. Hasan ayrıca şu ilâveyi yapar : Eğer bunları bulamazsa; ekmek, yağ ve süt yedirir. Onu da bulamazsa; ekmek, zeytinyağı ve sirke yedirir. Doyuncaya kadar yedirmek gerekir. Başkaları da derler ki : On kişiden her birine, yarım sâ' bulgur veya hurma ya da benzeri şey yedirir. Ömer, Ali, Âişe, Mücâhid, Şa'bî, Saîd İbn Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî, Meymûn İbn Mihrân, Ebu Mâlik, Dahhâk, Hâkim, Mekhûl, Ebu Kılâbe ve Mukâtil İbn Hayyân'ın görüşü budur. Ebu Hanîfe der ki; bulgurdan yarım sâ', diğerlerinden de bir sâ' yedirir. Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ahmed... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) keffâret olarak bir sâ' hurma verdi ve insanlara da bunu emretti. Kim de bu kadarı bulamazsa, buğdaydan yarım sâ verir. İbn Mâce bu görüşü Abbâs İbn Yezîd kanalıyla Saîd İbn Cübeyr'den nakleder. Bu hadîs; râvîler arasında yer alan Ömer İbn Abdullah'ın zayıf râvî olması ve içki içtiği konusunda haber bulunması nedeniyle sahîh sayılmaz. Dârekutnî de Abdullah'ın metrûk bir râvî olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd... İkrime kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, her miskîn için bir müdd buğday ve beraberinde de katığı verilir, demiştir. Sonra İbn Ebu Hâtim der ki; Abdullah İbn Ömer, Zeyd İbn Sâbit, Saîd İbn Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, İkrime, Ebu Şa'sâ, Kâsım, Sâlim, Ebu Seleme, Süleymân İbn Yessâr, Hasan ve Muhammed İbn Sîrîn ile Zührî'nin de böyle dediği rivâyet edilmiştir. İmâm Şâfiî der ki; yemîn keffâretinde vâcib olan miktar; her miskîn için Hz. Peygamberin ölçüsüyle bir müdd'dür. Şâfiî, katık konusuna dokunmamıştır. Ve o, Hz. Peygamberin Ramazân'da karısıyla birleşen kişiye yetmiş miskîni doyurmasını ve herbirine bir müdd olmak üzere onbeş sâ alacak ölçekle vermesini emrettiğini delil olarak gösterir. Bu konuda bir başka sahîh hadîste; Ebu Bekr İbn Merdûyeh... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) yemîn keffâreti için; ilk müdd ile buğdaydan bir müdd verirdi. Bu hadîsin isnâdı, Belh'de oturmakta olan Nadr İbn Zürâre'nin durumundan dolayı zayıftır. Râvîler arasında yer alan Nadr hakkında Ebu Hâtim er-Râzî der ki : O, kendisinden birçok kişinin rivâyet etmiş olmasına rağmen, meçhûl bir râvîdir. İbn Hibbân ise, onun sika râvîler arasında yer aldığını zikreder ve der ki : Ondan Kuteybe İbn Saîd sağlam pek çok rivâyet nakletmiştir. Allah en iyisini bilendir. Ayrıca onun şeyhi olan Ömer de zayıf bir râvîdir.

Ahmed İbn Hanbel ise der ki : Yemîn keffâretinde vâcîb olan, buğdaydan bir müdd veya başkalarından iki müdd'dür. Allah en iyisini bilendir.

«Yahut giydirmek». Şâfiî merhûm der ki : On kişiden her birine, giyim denebilecek cinsden herhangi bir şey; gömlek, kilot, örtü, sarık vb. şeylerden vermiş olsa, bu yeterlidir. Şâfiî'nin arkadaşları, başa giyilen takke konusunda ihtilâf etmişlerdir. Takkenin yeterli olup olmadığı konusu ihtilâflıdır. Bir kısmı, bunun yeterli olduğunu kabul ederler. Ve delil olarak da İbn Ebu Hâtim'in naklettiği şu rivâyeti zikrederler : Bize Ebu Saîd... Zübeyr'den nakletti ki; o, «yahut giydirme» kavli konusunda İmrân İbn Hüsayn'e soru sorduğunda İmrân şöyle demiştir : Emîrinizin yanına bir hey'et gelmiş olsa ve emîriniz bu hey'ete birer takke giydirse siz, «onlar giydirildiler» dersiniz. Muhammed İbn Zübeyr'in durumu zayıf olduğu için bu isnâd da zayıftır. Allah en iyisini bilendir. Ebu Hâmid el-İsferâînî mest konusunda da aynı şekilde iki görüş aktarmıştır ki sahîh olan görüş mestin kâfî gelmeyeceği şeklindedir.

İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel ise derler ki : On fakîrden herbirine namaz kılması için yeterli olacak elbise vermesi gerekir. Fakîrler; erkekse erkeğin, kadınsa kadının namaz kılmasına kâfî gelecek şekilde bir kıyâfet olmalıdır. Allah en iyisini bilendir. Avfî, İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, «giydirme»nin; her fakîre bir abâ giydirmek olduğunu söylemiştir. Mücâhid ise; en azının bir elbise, en fazlasının da dilediğin kadar giyecek, demiştir. Leys, Mücâhid'den nakleder ki; yemîn keffareti için, her tür giyecek yeterlidir. Ancak tübban (gemicilerin giydiği kısa şalvar) müstesnâ demiştir. Hasan, Ebu Ca'fer el-Bâkır, Atâ, Tâvûs, İbrâhîm en-Nehaî, Hammâd İbn Ebu Süleymân, Ebu Mâlik ise; elbise, demişlerdir. İbrâhîm en-Nehaî ayrıca; örtü veya çarşaf gibi elbise demiştir. Peçe, gömlek, başörtüsü ve benzeri şeyleri yeterli görmemiştir. Muhammed İbn Abdullah el-Ansârî Eş'as, İbn Sîrîn ve Hasan'dan «giydirme»nin iki elbise demek olduğunu nakleder. Sevrî, Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla Saîd İbn Müseyyeb'den nakleder ki; giydirmeden maksad; başı örten bir sarık ve vucûdu bürüyen bir abadır. İbn Cerîr der ki : Bize Hennâd... Ebu Mûsâ'dan nakletti ki; o, bir yemînden vazgeçmiş ve Bahreyn cübbesi türünden iki elbise giydirmiş. İbn Merdûyeh der ki : Bize Süleymân İbn Ahmed... Hz. Âişe kanalıyla, Rasûlullah (s.a.) dan nakleder ki; «yahut giydirmek» kavlinden maksad: her miskîn için bir abadır, buyurmuştur. Bu hadîs garîbtir.

«Veya bir köle âzâd etmelidir.» Ebu Hanîfe; bu ifâdeyi mutlak olarak alır ve der ki : İster mü'min olsun, ister kâfir bir köle âzâd: kâfîdir. Şâfiî ve diğerleri derler ki : Mutlakâ mü'min köle olmalıdır. Onlar sebep farklı olsa da mûcebin birleşmesi nedeniyle, katl keffâretini yemîn keffâreti için sınırlayıcı ilke olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca İmâm Mâlik'in Muvatta'ında, Şâfiî'nin Müsned'inde ve Müslim'in Sahîh'inde vârid

olan Muâviye İbn Hakem'in şu hadîsini esâs almışlardır. Nakledilir ki; o, bir köle âzâd etmek durumuyla karşılaşmış, bu sebeple siyahî bir câriye getirmiş. Rasûlullah (s.a.); câriyeye; Allah nerede? diye sormuş. O da; gökte, demiş. Peygamber; ben kimim? deyince; O; sen, Allah'ın Rasûlüsün, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu âzâd et, çünkü O, mü'min'dir buyurmuş. Hadîs yukardaki kaynaklarda uzun uzadıya nakledilir.

Yemîn keffâretinde bu üç şey, keffâret olarak verilir. Yemînini bozan kişi; bunlardan hangisini yerine getirirse geçerlidir. Bu konuda icmâ' vardır. Âyette, kolaydan zora doğru gidilmiş; önce yemek yedirme zikredilmiştir ki, yedirme giydirmeden daha kolaydır. Giydirme de köle âzâd etmekten daha kolaydır. Böylece en aşağıdan en yukarıya doğru çıkılmıştır. Eğer mükellef, bu üç şeyden birine muktedir değil ise; üç gün oruç tutarak keffâret verir. Nitekim Allah Teâlâ «Kim de bunları bulamazsa, üç gün oruçtur» buyurmuştur. İbn Cerîr, Saîd İbn Cübeyr ile Hasan el-Basrî'den nakleder ki; o, ikisi şöyle demişlerdir: Kimin üç dirhemi varsa; ona yedirme düşer, yoksa oruç tutar. İbn Cerîr merhûm, kendi zamanındaki müteahhirîn fukahâsından naklederek der ki : Geçimi için harcayacağı sermâyesinden fazla fakîre yedirecek bir şeyi bulunmayan kimsenin; oruç tutması câizdir. Ancak kendisi için yeterli imkânı olan ve harcayabileceği kadar fazla parası bulunan kişi yemek yedirir. Ve yemîninden dolayı bu fazla parasından keffâreti öder. Sonra İbn Cerîr, şu görüşü tercîh eder : Kendisinin ve âilesinin bir günlük yiyeceğinden fazla yemîn keffâreti olarak verebileceği bulunmayan kişi, oruç tutar. Orucun arka arkaya tutulmasının vâcib mi, müstahab mı olduğu konusunda bilginler arasında ihtilâf vardır. Bu konuda iki görüş vardır : Birincisi; ardarda tutmak vâcib değildir. Şâfiî'nin yemîn kitabındaki ifâdesiyle, Mâlik'in görüşü böyledir. Çünkü âyet-i kerîme, «üç gün oruç tutmaktır» şeklinde mutlak ifâde kullanmaktadır. Bu ifâde ardarda birleştirilen ve ayrılan oruç için kullanılır. Orucun kazâsında olduğu gibi. Orucun kazâsında Allah Teâlâ; «Başka günlerde sayısınca» buyurmuştur. İmâm Şâfiî, el-Ümm isimli kitâbının bir başka yerinde, ardarda tutmanın vâcib olduğu görüşündedir ki hanefîlerin ve hanbelî'lerin görüşü de budur. Çünkü rivâyet edildiğine göre Übeyy İbn Kâ'b ve diğerleri, bu âyeti (فصيام ثلاثة ايام متتابعات) «Ardarda üç gün oruç tutmaktır» şeklinde okumuşlardır. Ebu Ca'fer er-Râzî, Rebî' ve Ebu'l-Âliye kanalıyla Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder ki; o, bu âyeti (فصيام ثلاثة ايام متتابعات) «Ardarda üç gün oruç tutmaktır», şeklinde okurmuş. Mücâhid, Şa'bî ve Ebu İshâk da bunu Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklederler. İbrâhîm der ki : Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde bu âyet (فصيام ثلاثة ايام متتابعات) «Ardarda üç gün oruç-

tur» şeklindedir. A'meş; İbn Mes'ûd'un arkadaşlarının bu şekilde okuduklarını söyler. Her ne kadar bu okunuş mütevâtir bir âyet olarak sâbit olmamışsa da sahâbe tefsîri veya haber-î vâhid olmaktan da geri kalmaz,dolayısıyla merfû' hadîs hükmündedir.

Ebu Bekr İbn Merdûyeh der ki : Bize Muhammed İbn Ali... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Keffâretler âyeti indirildiğinde, Huzeyfe dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü; biz dilediğimizi seçmekte serbest miyiz? Rasûlullah : Evet, serbestsin, buyurdu. İster köle âzâd edersin; ister yoksulu giydirirsin; ister yedirirsin, bunları bulamayan da ardarda üç gün oruç tutar. Bu hadîs cidden garîbtir.

«İşte bu, yemîn ettiğiniz vakit, yemînlerinizin keffâretidir. Yemînlerinizi tutun.» İbn Cerîr der ki; keffâret vermeden yemîninizi terketmeyin demektir. «Şükredesiniz diye, Allah âyetlerini size böyle açıklar.»

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ فِى ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ
وَٱحْذَرُوا۟ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓا۟ إِذَا مَا ٱتَّقَوا۟ وَّءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ثُمَّ ٱتَّقَوا۟ وَّءَامَنُوا۟ ثُمَّ ٱتَّقَوا۟
وَّأَحْسَنُوا۟ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

90 — Ey îmân edenler; içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları; ancak şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki, felâha eresiniz.

91 — Şeytân; ancak içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçersiniz değil mi?

92 — Allah'a itâat edin, Rasûle itâat edin ve sakınını. Yüz çevirecek olursanız bilin ki; peygamberimize düşen, yalnız açıkça teblîğ etmektir.

93 — İmân edip sâlih âmel işleyenler, sakınırlar, inanırlar ve sâlih amel işlerlerse; sonra sakınır ve ihsân eder-

lerse; daha önce tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur. Allah ihsân edenleri sever.

İçki - Kumar ve Şans Oyunları

Allah Teâlâ mü'min kullarını; içki ve kumardan nehyediyor. Mü'minlerin emîri, Ebu Tâlib oğlu Ali'den nakledilir ki o; satranç, kumardandır, demiştir. Bunu İbn Ebu Hâtim... Hz. Ali'den rivâyet eder. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn İsmâîl'in Vekî' kanalıyla Süfyân'dan, Leys'ten, Atâ, Mücâhid ve Tâvûs'dan rivâyetine göre; onlar, her nev'i kumar bu âyetteki (الميسر) kelimesinin içine girer. Hattâ çocukların ceviz oyunları bile böyledir, demişlerdir. Râşid İbn Sa'd ve Hamza İbn Habîb ise derler ki : Hattâ ceviz, aşık ve çocukların oynadıkları yumurta oyunu bile kumardır. Mûsâ İbn Ukbe, Nâfi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; buradaki (الميسر) kelimesi; kumar, demektir. Dâhhâk, İbn Abbâs'tan nakleder ki; buradaki (الميسر) kelimesi; kumardır. İslâm gelinceye kadar araplar, câhiliyet devrinde kumar oynarlardı. Allah Teâlâ, onların bu çirkin alışkanlıklarını yasakladı. Mâlik der ki; Dâvûd, Saîd İbn Müseyyeb'in şöyle dediğini işitmiş : Câhiliyet ehlinin kumarı; bir kuzu veya iki kuzu mukâbilinde etin satılması şeklindeydi. Zührî Arec'den nakleder ki; âyette geçen (الميسر) kelimesi, mal ve meyveler üzerine ok atıp kumar oynamaktır. Kâsım İbn Muhammed der ki : Kişiyi namazdan ve Allah'ın zikrinden alıkoyan herşey (الميسر) denilen kumardır. Bütün bunları İbn Ebu Hâtim rivâyet eder. İbn Ebu Hâtim, ayrıca der ki : Bize Ahmed İbn Mansûr... Ebu Mûsâ el-Eş'arî kanalıyla, Rasûlullah (s.a.) dan nakletti ki; o, şöyle buyurmuş : Herhangi bir şeyden alıkonmak için düzenlenmiş olan şu zardan sakının. Çünkü o (الميسر) dir. Bu hadîs, garîbtir. Belki de bununla Müslim'in Sahîh'inde Büreyde İbn Husayn'dan nakledilen Rasûlullah (s.a.) ın şu hadîsinde bahis mevzûu olan tavla kasdedilmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurur ki : Kim tavla oynarsa, elini domuz etine ve kanına boyamış gibi olur. Mâlik'in Muvatta'ında Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde, Ebu Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'inde, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim tavla oynarsa, Allah'a ve Rasûlü'ne isyân etmiş olur. Bu hadîs, mevkûf olarak Ebu Mûsâ'dan rivâyet edilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Mekkî İbn İbrâhîm... Mûsâ İbn Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, Muhammed İbn Kâ'b'ın Abdurrahmân'a

şöyle suâl sorduğunu işitmiş : Bize babanın Rasûlullah'tan işitmiş olduğu sözlerden haber verir misin? Abdurrahmân demiş ki : Ben babamın şöyle dediğini işittim : Duydum ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Tavla oynayan, sonra kalkıp namaz kılan kişinin misâli; irin ve domuz kanıyla abdest alıp sonra namaz kılan kişinin misâlidir. Satranca gelince; Abdullah İbn Ömer, onun tavladan daha kötü olduğunu söyler. Hz. Ali'den de, onun meysir olduğunu söylediği daha önce geçmişti. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ahmed İbn Hanbel onun harâm olduğunu söylerken, Şâfiî onun mekrûh olduğunu söyler.

(الانصاب) «Dikili taşlar.» İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve başkaları derler ki : Bu, müşriklerin kurbanlarını yanında kestikleri taştır.

(الازلام) «Fal okları». Aynı zavât, bununla müşriklerin kısmet aradıkları okların kasdedildiğini söylemişlerdir.

«Ancak şeytân işi pisliklerdir.» Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'dan naklederek der ki : Bunlar, şeytân işi düşüklüklerdir. Saîd İbn Cübeyr ise; günâhtır, demiştir. Zeyd İbn Eslem de; şeytân işi kötülüklerdir, demiştir. «Bunlardan kaçının ki felâha eresiniz.» Buradaki zamir pisliğe râci'dir. Yani o pislikleri terkedin ki; felâha eresiniz. Bu son ifâde; teşvîk içindir.

«Şeytân; ancak içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçersiniz değil mi?» Bu ifâde de bir tehdîd ve korkutmadır.

İçki İçmenin Harâm Olduğu Konusunda Vârid Olan Hadîsler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Süreyc... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, şöyle demiş : İçki üç kere harâm kılındı. Hz. Peygamber Medîne'ye geldiğinde; Medîne'liler, içki içer ve kumar oynarlardı. Bu husûsu Hz. Peygambere sorduklarında, Allah Teâlâ «Sana içki ve kumardan sorarlar. De ki : O ikisinde hem insanlar için faydalar, hem de büyük bir günâh vardır.» İnsanlar dediler ki : İçki ve kumar bize harâm kılınmadı. Sadece büyük bir günâh olduğu söylendi. Bunun üzerine içki içmeye devâm ettiler. Nihâyet günlerden bir gün, muhâcirlerden bir kişi, akşam namazında arkadaşlarına imâm oldu ve namaz kıldırdı. Namazda âyeti okurken karıştırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, öncekinden daha ağır bir hüküm indirerek; «Ey îmân edenler; siz sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.» İnsanlar; yine içki içmeye devâm ediyorlardı, ayılınca da gelip namazlarını kılıyorlardı. Sonra daha ağır bir âyet indi. Ve «Ey îmân edenler; içki, kumar, putlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir. Onlardan kaçının ki, felâha eresiniz.» buyurdu. Bunun üzerine insanlar; ey Rabbımız; biz, kaçındık,

dediler. Bu sırada bir grup gelerek; ey Allah'ın Rasûlü, bazı kişiler Allah yolunda öldürüldüler. Bu sırada onlar, aşırılıklara devâm ediyor, içki içiyor ve kumar oynuyorlardı. Allah bunların şeytân işi pislik olduğunu belirtti Onların durumu ne olacak? dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ; «îmân edip sâlih amel işlemiş olanların üzerine yaptıklarından dolayı bir vebâl yoktur» âyetini indirdi. Ve Hz. Peygamber buyurdu ki : Eğer onlara da yasaklanmış olsaydı; sizin onu terkettiğiniz gibi onlar da terkederlerdi. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Halef İbn el-Velîd... Ebu Meysere'den nakleder ki; içkiyi yasaklayan âyet nâzil olunca, Ömer İbn Hattâb şöyle demiş : Allah'ım bize içki konusunda şifâ verici bir açıklama gönder. Bunun üzerine Bakara sûresindeki : «Sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki, her ikisinde büyük günâh vardır.» âyeti nâzil olmuş. Bunun üzerine Hz. Ömer çağrılıp kendisine bu âyet okunmuş. Ömer demiş ki : Allah'ım içki konusunda bize şifâ verici bir açıklama gönder. Bunun üzerine Nisâ sûresindeki : «Ey îmân edenler; siz, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın» âyeti nâzil olmuş. Hz. Peygamberin müezzinleri namaz için kâmet getirdiklerinde; sarhoşlar namaza yaklaşmasınlar, diye seslenirlermiş. Bunun üzerine Hz. Ömer çağrılıp kendisine bu âyet okunmuş. Ama Ömer yine; Allah'ım, içki konusunda bize şifâ verici bir açıklama gönder, demiş. Nihâyet, Mâide sûresindeki bu âyet nâzil olmuş. Ömer çağrılıp kendisine okunduğunda; artık vazgeçtiniz değil mi kısmına gelince; vazgeçtik, demiş. Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî muhtelif yollarla Ebu Meysere kanalıyla Hz. Ömer'den bu hadîsi rivâyet ederler. Ebu Meysere'nin adı Amr İbn Şurahbil el-Hemedânî'dir. Onun bundan başka bir rivâyeti yoktur. Ebu Zür'a der ki : Ondan hiç kimse hadîs dinlememiştir. Tirmizî ve Ali İbn el-Medînî, bu hadîsi sahîh saymışlardır.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer aldığına göre; Ömer İbn el-Hattâb, Rasûlullah (s.a.)ın minberine çıkarak okuduğu hutbede şöyle demiş : Ey insanlar; rakının harâm olduğunu bildiren âyet inmiştir. Rakı beş şeydendir : Üzüm, hurma, bal, buğday ve arpadandır. (الخمر) aklı karıştıran şeydir. Buhârî der ki; bize İshâk İbn İbrâhîm... Abdullah İbn Ömer'den şöyle dediğini nakleder : İçki yasağı nâzil olduğunda; o gün Medine'de beş tür içki vardı. Bunların arasında üzümden yapılan şarap da bulunurdu.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Muhammed İbn Ebu Humeyd... ben Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini işittim, dedi : Rakı hakkında üç âyet nâzil oldu. İlk nâzil olan âyet, «Sana içki ve kumardan soruyorlar,» meâlindeki Bakara sûresindeki âyettir. Rakı içmek yasaklandı,

denildiğinde; ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın buyurduğu gibi biz ondan yararlanıyoruz, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber seslenmedi. Sonra Nisâ sûresindeki «sarhoşken namaza yaklaşmayın» âyeti nâzil oldu. İçki yasaklandı denildiğinde; ey Allah'ın Rasûlü, biz namaz vakti yaklaştığında onu içmeyiz, dediler. Rasûlullah yine seslenmedi. Sonra Mâide sûresindeki bu âyet nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.); içki yasaklanmıştır, dedi.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ya'lâ... Abdurrahmân İbn Va'le'den nakletti ki; o, ben İbn Abbâs'a rakı satmanın hükmünü sordum, demiş. İbn Abbâs ona şu cevâbı vermiş : Rasûlullah (s.a.)ın Sakîf yahut Evs kabîlesinden bir dostu vardı. Fetih günü bir içki tulumuyla birlikte içki ikrâm ederken ona rastladı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ey falan Allah'ın onu haram kıldığını bilmez misin? Adam; çocuğuna doğru yönelip, al şunu götür ve sat, dedi. Rasûlullah (s.a.) : Ey falân ne dersin ona? diye sordu. Adam; onu satmasını emrettim, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : İçilmesini harâm kılan Allah; onun satışını da harâm kılmıştır. Rasûlullah emretti ve içki tulumu kumluğa boşaltıldı. Bu hadisi Müslim, İbn Vehb kanalıyla, Mâlik ve Zeyd İbn Eslem'den rivâyet eder. Kezâ İbn Vehb kanalıyla Süleymân... İbn Abbâs'dan nakleder. Nesei ise Kuteybe kanalıyla Zeyd İbn Eslem'den rivâyet eder.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî... Temîm ed-Dârî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.)a; bir içki tulumu hediye edilmişti. İçki yasağını bildiren âyet nâzil olduğunda adam onu getirmişti. Rasûlullah (s.a.) tulumu görünce, güldü ve; artık o harâm kılındı, dedi. Adam; ey Allah'ın Rasûlü, öyleyse onu götürüp satayım da parasından yararlanayım, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Allah Yahûdilere la'net etsin. Onlara sığırın ve koyunun yağı harâm kılındı da bunu eritip sattılar. Doğrusu Allah, rakıyı da onun parasını da harâm kılmıştır. Kezâ aynı olayı Ahmed İbn Hanbel rivâyet ederek der ki : Bize Revh... Abdurrahmân İbn Ğanm'den nakleder ki; Temîm ed-Dârî Hz. Peygambere her yıl bir içki tulumu hediye edermiş. İçkinin harâm kılındığı yıl, tulumu getirmiş. Rasûlullah (s.a.) onu görünce, gülmüş ve buyurmuş ki : Biliyor musun artık o, harâm kılındı. Temîm, Rasûlullah'a demiş ki : Ey Allah'ın Rasûlü, onu götürüp satsam ve parasından yararlansam? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Allah Yahûdîlere la'net etsin; onlar, kendilerine sığır ve koyunun yağı harâm kılınınca; gidip yağı erittiler ve onu satıp yiyecek aldılar. Doğrusu rakı harâmdır. Parası da harâmdır. Doğrusu rakı harâmdır, parası da harâmdır. Doğrusu rakı harâmdır, parası da harâmdır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Kuteybe İbn Saîd... Nâfi' İbn Keysân'dan nakleder ki; ona babası haber vermiş. O, Rasûlullah (s.a.) ın zamanında rakı ticâreti yaparmış. Şam'dan döndüğünde; ticâret için be-

raberinde rakı getirmiş. Rasûlullah'ın yanına gelmiş ve demiş ki : Ey Allah'ın Rasûlü ben sana güzel bir şarap getirdim. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Ey Keysân, artık o harâm kılındı. Keysân demiş ki : Öyleyse onu satayım mı?Rasûlulah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu rakı harâm kılınmıştır. Onun parası da harâm kılınmıştır. Keysân, gidip tulumu ayağının altına almış ve rakıyı dökmüş. İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn Saîd, Humeyd kanalıyla Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ebu Talha'nın yanında; ben, Süheyl İbn Beyzâ, Übeyy İbn Kâ'b, Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh ve arkadaşlarından daha bir toplulukla birlikte içki içiyorduk. Ben onlara içki veriyordum. Öyle ki şarâb, yavaş yavaş tutmaya başlamıştı. Bu sırada müslümanlardan biri geldi ve dedi ki : Anlamadınız mı rakı harâm kılınmıştır? Adam daha derdemez, biz beklemeye ve soruşturmaya başladık. Dediler ki ey Enes, artanını hanımlarına sakla. Allah'a yemîn olsun ki; bir daha ona başvurmadılar. O gün onların içkisi; olgun ve ham hurmadandı. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde bu hadîsi bir başka vecihle Enes'den rivâyet ederler. Hammâd İbn Zeyd'in Sâbit kanalıyla Enes'den naklettiği rivâyette Enes der ki : Rakının harâm kılındığı gün; ben Ebu Talha'nın evinde, topluluğun sâkîsi idim. O gün içkiler ham ve olgun hurmadan sıkılmış şarabtı. Bu sırada bir münâdînin seslendiği duyuldu. Çık ve bak. dediler. Bir de baktık ki; seslenen şöyle diyordu : Dikkat edin, rakı harâm kılınmıştır. Adam Medîne sokaklarında gezindi. Enes der ki : Bana Ebu Talha; git ve şunu dök, dedi. Ben de döktüm. O sırada bir kısmı dediler ki; falân ve falâncanın karnında içki olduğu halde öldüler, bunların durumu ne olacak? Bunun üzerine Allah Teâlâ; «îmân edip sâlih amel işlemiş olanların yaptıklarından dolayı onlara bir vebâl yoktur» âyetini inzâl buyurdu.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr, Katâde kanalıyla Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben; Ebu Talha, Süheyl İbn Beyzâ, Ebu Dücâne, Muâz İbn Cebel ve Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh'a içki sunuyor ve aralarında kâse döndürüyordum. Olgun ve ham hurmaların karışımından elde edilmiş olan içkiden başları dönmek üzere idi. Bu sırada bir münâdînin; dikkat edin, rakı harâm kılınmıştır, dediğini duyduk. Enes der ki : Bizim yanımıza ne bir kimse girdi, ne de aramızdan bir kişi çıktı. Hemen içkileri döktük ve büyük kırbaları, büyük içki küplerini kırdık. Bir kısmımız abdest aldı, bir kısmımız gusletti. Ümmü Selîm'in kokusundan süründük, sonra mescide gittik. Rasûlullah (s.a.) : «Ey îmân edenler; içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki felâha eresiniz» âyeti ile daha sonraki âyeti okudu. Bu sırada adamın biri gelip dedi ki : İçki içerek ölmüş olanların durumu ne olacak? Bunun üzerine Allah Teâlâ; «îmân edip sâlih amel işlemiş olanlara, yaptıklarından dolayı bir vebâl

yoktur.» âyetini inzâl buyurdu. Adamın biri Katâde'ye; sen bu hâdisi Enes İbn Mâlik'den işittin mi? diye sordu. O da; evet, dedi. Adamın biri de Enes İbn Mâlik'e; sen bunu Rasûlullah (s.a.) dan duydun mu? dedi. O; evet, dedi. Veya yalan söylemeyen biri bana anlattı, dedi. Biz yalan söylemezdik ve yalan nedir bilmezdik, dedi.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yahyâ İbn İshâk... Sa'd İbn Ubade'nin oğlu Kays'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Rabbım Tebâreke ve Teâlâ bana rakıyı, tavlayı, (buna davul anlamını verenler de vardır) Bizans'lıların kumar kasdıyla oynadıkları oyunu (bunun Habeş dilinde tanrı anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.) ve gubeyrâyı (habeşlilerin sekreke adını verdikleri bir nevi şarabları) yasakladı. Çünkü bunlar dünyanın rakılarının üçte biridir. İmâm Ahmed der ki; bize Yezîd... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah, benim ümmetime rakı ve kumarı yasakladı. Mizr'i, tavlayı, Rûmların kumar için oynadıkları oyunu harâm kıldı. Ayrıca vitir namazını arttırdı. Râvî olan Yezîd der ki : Burada Rûm oyunu olarak geçen ifâde, barbut anlamınadır. Barbut bilindiği gibi, uda benzer bir oyun âletidir. Bu hadîsin rivâyetinde, Ahmed İbn Hanbel, münferid kalmıştır. Kezâ Ahmed İbn Hanbel rivâyet eder ki; Ebu Âsım... Abdullah İbn Amr'dan şöyle dediğini nakletmiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Benim söylemediğim bir şeyi, bana söyleyen cehennemden yerini hazırlasın. Abdullah İbn Amr dedi ki : Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim : Allah rakıyı, kumarı, tavlayı ve Habeş şarabını harâm kıldı. Sarhoşluk veren herşey harâmdır. Bu hadîsin rivâyetinde de Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'... Abdullah el-Ğâfikî'nin oğlu Abdurrahmân'dan nakletti ki; o, Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini işitmiş : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Rakı, on şekilde la'netlenmiştir. Rakının kendisi, içen, içiren, satan, alan, sıkan, sıktıran, taşıyan, kendisine taşınan ve parasını yiyen la'netlenmiştir. Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Vekî'den bu hadîsi rivâyet ederler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Lehîa kanalıyla Ebu Ta'me'den rivâyet etti ki; o, Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini duydum, demiş : Rasûlullah (s.a.), hurma sergenine doğru gitti. Ben de onunla beraber gittim. Sağında bulunuyordum. Ebubekir'le karşılaştım. Ben, ondan geride kaldım. Ebubekir sağında, ben solunda idim. Sonra Ömer'le karşılaştık. Ben kenara çekildim. Ömer solunda yer aldı. Rasûlullah (s.a.) sergene vardığında; orada içinde rakı bulunan bir tulum gördü. Rasûlullah (s.a.), beni çağırdı ve bir bıçak istedi. Abdullah İbn Ömer der ki : O güne kadar bıçak nedir, bilmezdim. Emretti, bıçakla tulumu yardım. Sonra şöyle dedi : Allah; rakıyı, içeni, içireni, satanı, alanı,

taşıyanı, kendisine taşınanı, sıkanı, sıktıranı ve parasını yiyeni la'netlemiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hakem İbn Nâfi'... Damra İbn Habîb'-ten nakleder ki; o, şöyle demiş : Abdullah İbn Ömer dedi ki : Rasûlullah (s.a.), bana bıçak getirmemi emretti. Bıçağı getirdim. Onu keskinledikten sonra bana verdi ve buyurdu ki : onu benimle beraber getir. Ben de öyle yaptım. Ashâbıyla birlikte Medîne sokaklarına gitti. Burada Şam'-dan getirilmiş bir rakı tulumu vardı. Elimden bıçağı aldı, gördüğü tulumu bıçakla yardı. Sonra bıçağı bana verdi. Beraberinde bulunan ashâbına da emretti; benimle beraber bulunmalarını ve bana yardımcı olmalarını söyledi. Çarşıya gidip nerede bir rakı tulumu görürsem, onu delmemi buyurdu. Ben, Medîne sokaklarında gördüğüm her rakı tulumunu deldim ve yardım.

Abdullah İbn Vehb der ki : Bana Abdurrahmân İbn Şureyh... Sâbit İbn Yezîd'den nakletti ki; o, şöyle haber vermiş : Kendisinin rakı satan bir amcası varmış. O sadaka da verirmiş. Sâbit der ki : Ben onu bundan nehyettimse de vazgeçmedi. Medîne'ye geldim ve Abdullah İbn Abbâs'la karşılaştım. Ona rakıdan elde edilen paranın durumunu sordum. Abdullah İbn Abbâs; rakı da, parası da harâmdır, dedi. Sonra şöyle söyledi. Ey Muhammed ümmeti; eğer sizin kitâbınızdan sonra bir başka kitab ve sizin peygamberinizden sonra bir başka peygamber bulunsaydı; size de sizden öncekilere indirildiği gibi âyet indirilirdi. Ne var ki kıyâmet gününe kadar sizin durumunuz budur. Ve bu sizin için öyle sanıyorum ki çok zordur. Sâbit der ki : Ben Medîne'de Abdullah İbn Ömer'e rastladım. Ona da rakının parasını sordum. O; sana rakıyla ilgili bir haber anlatayım, dedi. Ben, Rasûlullah'ın mescidinde bulunuyorum. Rasûlullah (s.a.) dizlerini karnına doğru çekerek, üzerine bir elbise almıştı. Sonra şöyle dedi : Kimin yanında şu rakıdan birşey varsa onu bize getirsin. Yanında rakı olanlar getirdiler. Kimisi benim yanımda bir küp, kimisi de bir tulum var, diyordu. Veya Allah'ın dilediği kadarıyla yanında olanı söylüyordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Falan ve falanca yerde onları toplayın, sonra beni çağırın. Onlar da böyle yaptılar ve sonra Rasûlullah'ı çağırdılar. Rasûlullah kalktı, ben de beraberinde kalktım. O, bana dayanıyordu, ben ise onun sağında yürüyorduk. Bu sırada bize Hz. Ebubekir ilişti. Rasûlullah (s.a.) beni geriye iterek, Ebubekir'i sağına aldı beni soluna aldı. Sonra Ömer İbn el-Hattâb ilişti. Rasûlullah (s.a.) beni geriye iterek, Ömer'i soluna aldı ve ikisinin arasında yürüdü. Rakıların bulunduğu yere gelince, durdu ve halka şöyle dedi. Bunu biliyor musunuz? Evet ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Bu, rakıdır. Hz. Peygamber; doğru söylersiniz, dedi ve devâm etti : Allah Teâlâ; rakıyı, onu sıkanı, sıktıranı, içeni, içtireni, taşıyanı, kendisine taşınanı, satanı, alanı ve parasını yiyeni la'netlemiştir. Sonra bir bıçak

istedi ve; bunları parçalayınız, dedi. Ashâbı da öyle yaptılar. Sonra Rasûlullah (s.a.) kendisi bir bıçak alarak tulumları parçaladı. Abdullah İbn Ömer der ki : Halk, tulumundan yararlanılır, dediklerinde; Rasûlullah (s.a.); evet yararlanılır ancak ben Allah'ın gazabını önlemek için böyle yapıyorum, buyurdu. Ömer bunun üzerine dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü senin yerine ben yapayım. Hz. Peygamber; hayır dedi. İbn Vehb der ki : Bazıları bu hadîse daha başka şeyler ilâve ettiler. Bunu Beyhakî nakleder.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Ebu Hüseyn... Mus'ab İbn Sa'd kanalıyla Sa'd'dan nakleder ki; rakı hakkında dört âyet nâzil olmuştur. Beyhakî, hadîsi olduğu gibi zikrettikten sonra şöyle der : Ansârdan birisi yemek yaptı ve bizi davet etti. Biz, kendimizden geçinceye kadar rakı içtik. O sırada henüz rakı harâm kılınmamıştı. Ve övünmelere başladık. Ansâr, biz daha üstünüz, dedi. Kureyş; biz daha üstünüz, dedi.

Ansârdan bir kişi, o gün kesilmiş olan hayvanın kemiğini alarak Sa'd'ın burnuna vurdu ve burnunu yardı. Sa'd'ın burnu yarıktı. Bunun üzerine Mâide sûresindeki bu âyet nâzil oldu. Bu hadîsi Müslim Şu'be kanalıyla tahrîc etmiştir.

Beyhakî der ki : Bize Ebu Nasr İbn Katâde... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla, Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, şöyle demiş : Rakıyı yasaklayan âyet ansârdan iki kabîle hakkında nâzil oldu. Onlar içki içtiler ve kafaları tutunca, birbirlerine hakâret ettiler. Ayıldıklarında; adam diğerine bakıyor, yüzünde, başında ve sakalında öbürünün yaptığı izi görüyor ve bana bunu falanca yaptı, diyordu. Hepsi de kardeştiler. İçlerinde kin ve düşmanlık yoktu. Ve adam diyordu ki : Allah'a yemîn ederim ki; eğer o bana şefkat ve merhamet etseydi böyle yapmazdı. Böylece kalblerine kin ve düşmanlık girdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler; içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir.» âyetini indirdi. Zoraki davrananlardan bir kısmı dediler ki : Bu, pisliktir ve falancanın karnında da vardı. Adam Uhud günü öldürülmüştü, bunun durumu ne olacak? Bunun üzerine Allah Teâlâ «îmân edip sâlih amel işlemiş olanların yaptıklarından dolayı bir vebâl yoktur.» âyetini indirdi. Neseî, tefsîr bab'ında bu hadîsi Muhammed İbn Abdurrahîm kanalıyla, Haccâc İbn Minhal'den rivâyet eder.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Halef... İbn Büreyde'den, o da babasından nakleder ki; Büreyde şöyle demiş : Biz, üç veya dört kişi olarak Remle'de oturmuş şarab içiyorduk. Yanımızda büyük bir cam kavanoz vardı. O zaman şarab içmek helâldı. Ben, kalkıp Hz. Peygamberin yanına geldim ve o'na selâm verdim. Bu sırada rakı içmeyi harâm kılan âyet, nâzil olmuştu. Âyetin «artık vazgeçersiniz değil mi?» kavlîne kadar dinledikten sonra arkadaşlarımın yanına geldim ve

«Artık vazgeçersiniz değil mi?» kısmına kadar okudum. Arkadaşlardan bir kısmının şarab dolu bardağı elindeydi. Birazını içmiş birazı daha bardaktaydı. Bardağını üst dudağının altına koymuştu. Tıpkı hacâmet alanın yaptığı gibi. Arkadaşlar bardaklarını ve şişede bulunan rakıyı döktüler ve; vazgeçtik ey Rabbımız dediler. Buhârî der ki : Bize Sadaka İbn Fadl... Câbir'den nakletti ki; o, şöyle demiş : İçki harâm kılınmazdan önce, halk Uhud günü sabahleyin rakı içerken çağrılmışlar ve o gün hepsi de şehîd düşmüşlerdi. Buhârî tefsîr babında böyle rivâyet eder. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize Ahmed... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Peygamberin ashâbından bir kısmı sabahleyin rakı içmişti, sonra Uhud günü şehîd olmuşlardı. Yahûdîler dediler ki : Öldürülenler, karınlarında içki dolu olarak öldürüldüler. Bunun üzerine Allah Teâlâ; «îmân edip sâlih amel işlemiş olanların yaptıklarından dolayı bir vebâl yoktur» âyetini inzâl buyurdu. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bu isnâd, sahîhdir. Ancak hadîsin nakledilişinde garîblik vardır.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Şu'be... Berâ İbn Âzib'den nakletti ki; o, şöyle demiş : İçkiyi yasaklayan âyet nâzil olduğunda; halk, yasaklanmazdan önce içenlerin durumu nasıl olacak? dediler. Bunun üzerine; «îmân edip sâlih amel işlemiş olanlara yaptıklarından dolayı bir vebâl yoktur.» âyeti nâzil oldu. Tirmizî, bu hadîsi Şu'be kanalıyla rivâyet ettikten sonra; hasen ve sahîhtir, der. Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Ca'fer... Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini nakletti : Adamın birisi, Hayber'den Medîne'ye rakı taşır ve onu müslümanlara satardı. Yine Hayber'den mal yüklendi ve Medîne'ye getirdi. Müslümanlardan bir kişi ona rastladı ve dedi ki : Ey falanca Allah rakıyı harâm kıldı. Adam bir tepenin üzerine gitti ve rakıyı koydu. Üzerine bazı örtüler örttü. Sonra Rasûlullah (s.a.) a gelip; ey Allah'ın Rasûlü rakının harâm kılındığı haberi bana ulaştı, dedi. Hz. Peygamber; evet, dedi. Adam; satın aldığım kişiye onu iâde edebilir miyim? dedi. Rasûlullah (s.a.); geri vermen doğru olmaz, dedi. Adam; beni ondan kurtaracak birine hediye etsem olur mu? dedi. Rasûlullah (s.a.); hayır, dedi. Adam; bunda evimde beslediğim yetîmlerin hakkı var, dedi. Rasûlullah (s.a.); bize Bahreyn'den mal gelmişse, gel de yetîmlerinin mallarını sana ödeyelim, dedi. Sonra Medîne'de harâm emrini ilân etti. Adamın biri geldi ve dedi : Ey Allah'ın Rasûlü içki küplerinden yararlanalım mı? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Küpün ağzını açın ve vâdînin ortasında duruncaya kadar onu atın. Bu hadîs garîbtir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki : Ebu Talha, kendilerine rakı mirâs kalmış olan yetîmlerin durumunu Hz. Peygambere sorduğunda; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Onu

dök. Adam onu sirke yapamaz mıyız deyince; Rasûlullah (s.a.); hayır, dedi. Bu hadîsi Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî; Sevrî kanalıyla Enes İbn Mâlik'den rivâyet etmişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini nakletti : Kur'an-ı Kerîm'de yer alan «ey îmân edenler; içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir...» âyeti Tevrât'ta da vardır. Tevrât'taki ifâde şöyledir : Allah Teâlâ hakkı, bâtılı yok etmek için gönderdi. Hak ile eğlenceyi, çalgıları, dansı, tanburları, davulları, tefleri ve şiiri yok etmek ister. Rakı, tadan için acıdır. Allah, yemîn ederek gücüne ve izzetine kasem edip demiştir ki : Ben onu yasakladıktan sonra kim rakı içerse; kıyâmet günü onu susatırım. Kim de Ben onu yasakladıktan sonra rakı içmeyi terkederse; yüce katımdan ona içiririm. Bu hadîsin isnâdı sahîhtir.

Abdullah İbn Vehb der ki : Bana Amr İbn Hâris... Abdullah İbn Amr İbn el-Âs'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bir kere sarhoş olarak namazı terkeden; dünya ve dünyadakilere sahip olup ta onu reddeden gibidir. Kim de, namazı dört kez sarhoş olarak terkederse; Allah Teâlâ'nın ona Hebâl çamurundan içirmesi hak olur. Hebâl çamuru nedir? diye sorulduğunda; cehennem ehlinin akıntılarıdır, buyurdu. Bu hadîsi İmâm Ahmed, Amr İbn Şuayb tarîkıyla rivâyet etmiştir. Ebu Dâvûd der ki : Bize Muhammed İbn Râfi'... İbn Abbâs'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sarhoşluk verici herşey rakıdır. Sarhoşluk veren herşey harâmdır. Kim sarhoşluk verici bir şeyi içerse, kırk gün namazı hebâ olmuştur. Eğer tevbe ederse; Allah onun tevbesini kabul eder. Dördüncü kez tekrâr dönerse; Allah'ın ona Hebâl çamurundan içirmesi hak olur. Ey Allah'ın Rasûlü Hebâl çamuru nedir? denildiğinde; buyurdu ki : Cehennem ehlinin irinidir. Kim de helâl ile harâmı ayırd edemeyen küçük bir yavruya içki içirirse; Allah Teâlâ'nın ona Hebâl çamurundan içirmesi hak olur. Bu hadîsi yalnızca Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. İmâm Şâfiî merhûm der ki : Bize Mâlik, Nâfi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim, dünyada rakı içer de tevbe etmezse; âhiret gününde ondan mahrûm bırakılır. Buhârî ve Müslim bu hadîsi, Mâlik'ten tahrîc etmişlerdir. Müslim, Ebu Rebî' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ . وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ . وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا ، لَمْ يَتُبْ لَمْ يَشْرَبْهَا فِي الْآخِرَةِ

Sarhoşluk veren herşey hamr'dır. Sarhoşluk veren herşey harâmdır. Kim içki içmeye devâm ederek tevbe etmeden ölürse; âhirette ondan

kendisine içirilmez. İbn Vehb der ki : Bana Ömer İbn Muhammed, Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ وَالْمُدْمِنُ عَلَى الْخَمْرِ وَالْمَنَّانُ بِمَا أَعْطَى

Üç kişi var ki; Allah onlara kıyamet gününde rahmet nazarıyla bakmaz : Ana ve babasına isyân eden, içkiye devâm eden ve verdiği sadakaya minnet eden kişi. Bu hadîsi Neseî, Amr İbn Ali kanalıyla Ömer İbn Muhammed'den nakleder.

Ahmed İbn Hanbel, Ğunder kanalıyla... Hz. Peygamberden nakleder ki; o, şöyle buyurmuştur : Çok minnet eden, ana ve babasına isyân eden ve içkiye mübtelâ olan kişi cennete giremez. İmâm Ahmed, aynı hadîsi Abdüssamed kanalıyla... Mücâhid'den, Mervân kanalıyla da yine Mücâhid'den nakleder. Neseî de Kâsım İbn Zekeriyyâ kanalıyla Mücâhid'den bu hadîsi nakleder. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ana ve babasına isyân eden kişi cennete giremez. İçkiye mübtelâ olan da. Fazla minnet eden de. Veled-i zinâ da. Kezâ bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Yezîd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Ğunder ve diğerleri kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Çok minnet eden, ana ve babasına isyân eden ve içkiye mübtelâ olan kişi cennete giremez. Neseî bu hadîsi Şu'be'den aynı şekilde rivâyet ettikten sonra şöyle der : Şu'be'den başka Nübet İbn Şureyt'e tâbi olan kimseyi bilmiyoruz. Buhârî de der ki : Câbân'ın ne Abdullah'dan, ne de Sâlim'den hadîs duyduğu bilinmemektedir. Bu hadîs, Mücâhid kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'dan ve yine Mücâhid kanalıyla Ebu Hüreyre'den de rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Zührî der ki : Bana Ebu Bekr İbn Abdurrahmân, babasından nakletti ki; o, ben Osmân İbn Affân'ın şöyle dediğini duydum, demiştir : İçkiden sakının. Çünkü o, kötülüklerin anasıdır. Doğrusu, sizden önce geçenlerden bir adam Allah'a ibâdet ediyor ve halktan uzak yaşıyordu. Azgın bir kadın ona musallat oldu. Ve câriyesini göndererek dedi ki : Bir şey için biz sizi davet ediyoruz. Adam; câriye ile beraber geldi. O, her kapıyı açıp içeri girdikçe; kadın kapıyı arkasından kapıyordu. Nihâyet, güzel bir kadının yanına girdi. Ve o kadının yanında bir çocuk ve ayrıca bir içki küpü vardı. Onu gören kadın; doğrusu ben seni şahâdet için çağırmadım. Sadece benimle birleşmen veya şu çocuğu öldürmen veya şu rakıyı içmen için davet ettim, dedi. Adama bir bardak rakı içirdi. Adam; daha verin, dedi. Netîcede kadına tecâvüz etti, çocuğu öldürdü.

Binâenaleyh siz, içkiden kaçının. Çünkü onunla îmân aslâ birleşemez. Mutlakâ biri diğerinden ayrıdır. Bunu Beyhakî rivâyet eder ki, isnâdı sahîhtir. Ebu Bekr İbn Ebu Dünya da Zem el-Müskir kitâbında bu hadîsi Muhammed İbn Abdullah kanalıyla... Zührî'den merfû' olarak rivâyet eder. Hadîsin mevkûf oluşu ise daha doğrudur. Allah en iyisini bilendir. Bu hadîsin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Rasûlullah'dan nakledilen bir de delili vardır. Rasûlullah (s.a.) buyurur ki : Zinâ eden kişi; zinâ edinceye kadar mü'mindir. Hırsızlık yapan kişi; hırsızlık yapıncaya kadar mü'mindir. İçki içen kişi; içkiyi içinceye kadar mü'min'dir.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Esved İbn Âmir... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rakı yasaklandığında; bazı kişiler dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü ölen arkadaşlarımız rakı içerlerdi. Onların durumu ne olacak? Bunun üzerine Allah Teâlâ «îmân edip sâlih amel işlemiş olanların yaptıklarından dolayı bir vebâl yoktur.» âyetini indirdi. Kıble, Kudüs'den Kâbe'ye tahvîl edilince; bazı insanlar dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü Kudüs'e doğru namaz kılıp ta ölmüş olan arkadaşlarımızın durumu ne olacak? Allah Teâlâ bunun üzerine «Allah, sizin îmânınızı zâyi' edecek değildir» âyetini indirdi.

İmâm Ahmed der ki : Bize Dâvûd İbn Mihrân... Esmâ Bint Yezîd'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini; duydum, demiştir : Kim rakı içerse; kırk gece Allah ondan hoşnûd olmaz. Ölürse; kâfir olarak ölür. Tevbe ederse; Allah tevbesini kabul eder. Tekrâr içmeye başlarsa; Allah'ın ona Hebâl çamurundan içirmesi hak olur. Esmâ der ki : Ben Rasûlullah (s.a.) a; ey Allah'ın Rasûlü Hebâl çamuru nedir? diye sordum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Cehennem ehlinin akıntılarıdır. A'meş, İbrâhîm kanalıyla, Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki : «Îmân edip sâlih amel işlemiş olanlar için Allah'tan korkup îmân ettikleri takdîrde yaptıklarından dolayı bir vebâl yoktur» âyeti nâzil olunca; Hz. Peygamber buyurdu ki : Bana sen onlardansın, denildi. Müslim, Tirmizî, Neseî aynı tarîkle bu hadîsi rivâyet etmişlerdir. Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah ta der ki : Babam okuyarak bana Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: İnsanları bir şeyden alıkoyan şu iki zardan sakının. Çünkü o İranlı'ların kumarıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ
فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ

مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ
مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ
مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

94 — Ey îmân edenler; Allah, görmeksizin kendisinden korkanları ayırdetmek için; elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle sizi, mutlakâ dener. Bundan sonra da her kim, haddi aşarsa; ona elem verici bir azâb vardır.

95 — Ey îmân edenler; siz ihrâmlı iken avı öldürmeyin. Sizden her kim; bile bile onu öldürürse; öldürdüğü o hâyvanın benzeri bir cezâ vardır ki, Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbânlık olmak üzere, buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir. Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde keffâret veya onun dengi oruç tutmaktır. Tâ ki, yaptığının vebâlini tatmış olsun. Allah; geçmiştekileri affetmiştir. Kim de sonradan böyle yaparsa; Allah ondan intikâmını alır. Allah Azîz'dir, İntikâm sahibidir.

Allah'ın Şiârları

Vâlibî, İbn Abbâs'tan naklen der ki : «Allah; görmeksizin kendisinden korkanları ayırdetmek için elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle sizi mutlakâ dener.» kavli konusunda İbn Abbâs şöyle demiştir : Bu, avın güçsüz ve küçük olanıdır. Allah Teâlâ onunla kullarını ihrâmda tecrübe eder. Hattâ ellerini uzatsalar onları yakalayabilirler. Ama Allah Teâlâ, onlara yaklaşmalarını yasaklamıştır. Mücâhid ise, «elinizin ulaştığı» kavlinin küçük avlar ve yavruları demek olduğunun, «mızraklarınızın ulaştığı» kavlinin de büyük avlar demek olduğunu söyler. Mukâtil İbn Hayyân da der ki : Bu âyet, Hudeybiye yılındaki umrede nâzil olmuştur. Yaban hayvanları, kuşlar ve avlar onların kâfilesinin çevresini sarıyordu. Başka zaman bunun bir örneğini hiç görmemişlerdi. Ama Allah Teâlâ, ihrâmlı iken bunları öldürmelerini yasaklamıştı.

«Allah; görmeksizin kendisinden korkanları ayırd etmek için...» yani Allah Teâlâ onları, çevrelerini saran avlarla imtihân eder. Gizli ve açık olarak elleriyle ve oklarıyla elde edebilecekleri avlarla dener. Böy-

lece gizli, açık Allah'a itâat edenlerin itâatını ortaya koymaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Muhakkak ki; Rablarından görmeden korkanlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfât vardır. Bundan sonra da her kim, haddi aşarsa ona elem verici bir azâb vardır.» Süddî ve diğerleri derler ki : Bu açıklama, uyarı ve belirtmeden sonra; haddi aşana Allah'ın emrine ve şerîatına muhâlefetten dolayı acıklı bir azâb vardır.

«Ey îmân edenler; siz ihrâmlı iken avı öldürmeyin.» Bu ifâde, ihrâmlı iken av öldürmeyi yasaklayan bir açıklamadır. Aynı zamanda av öldürmeye teşebbüsü de yasaklamaktadır. Bu ifâde; mânâ bakımından yenilen ve kendisinden diğer hayvanların doğduğu avdır. Yenilmeyen kara hayvanlarının ihrâmlı iken öldürülmesi ise; Şâfiî'ye göre câizdir. Cumhûr ise her hâlükârda onların da öldürülmesinin harâm olduğunu söyler. Bunun istisnâsı, ancak Zührî kanalıyla Mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) den nakledilen ve Buhârî ile Müslim'de yer alan şu hadîs-i şerîf'te zikredilen hayvanlardır : Beş zararlı hayvan; ihrâmlı iken de, helâl iken de öldürülür : Karga, fare, akrep, çaylak ve kudurmuş köpek. İmâm Mâlik de, Nâfi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Beş hayvanın, ihrâmlı iken öldürülmesinde bir vebâl yoktur. Bunlar : Karga, akrep, fare, kudurmuş köpek ve çaylaktır. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Eyyûb da aynı hadîsi Nâfi' kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den rivâyet eder ve der ki : Ben Nâfi'ye; ya yılan? diye sordum. O, yılanda şüphe yoktur ve öldürülmesinde ihtilâf mevcûd değildir, dedi. Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel gibi bazı bilginler kudurmuş köpeğe; kurt, canavar, kaplan, sırtlan gibi hayvanları da ilhâk etmişlerdir. Çünkü bunlar, zarar bakımından kudurmuş köpekten daha şiddetlidirler. Allah en iyisini bilendir.

Süfyân İbn Uyeyne ve Zeyd İbn Eslem derler ki : Kudurmuş köpek; bütün saldırgan canavarları içine alır. Bu görüşü serdedenler Rasûlullah (s.a.) ın Ebu Leheb'in oğlu Utbe hakkında bedduâ ettiğinde söylemiş olduğu şu sözü esâs alırlar : Allah'ım; Şam'da onun üzerine köpeğini musallat et. Zerkâ'da onu canavarlar yesin. Bilginler derler ki; bunların dışında tilki, sırtlan ve kara kedisi gibi hayvanları öldüren ihrâmlı bunlar için fidye verir. Mâlik der ki : Kezâ hakkında nass bulunan bu beş hayvanın küçükleri de müstesnâdır. Saldırgan canavarlardan buna eklenmiş olan hayvanların küçükleri de müstesnâdır. Şâfii der ki: İhrâmlının eti yenmeyen her hayvanı öldürmesi câizdir. Büyüğü ile küçüğü arasında fark yoktur. Şâfiî bunların birleştirici sebebinin; yenemez oluşları olduğunu belirtir. Ebu Hanîfe ise der ki : İhrâmlı, kudurmuş köpeği ve kurdu öldürür. Çünkü kurt, kara köpeğidir. Bunların dışında bir hayvan öldürecek olursa, fidye verir. Ancak bu ikisinin

dışındaki bir canavar kendisine saldıracak olur da; o da kendini müdâfaa için hayvanı öldürürse; o zaman fidye gerekmez. Evzaî'nin ve Hasan İbn Sâlih'in kavli de budur. Züfer İbn Hüzeyl ise der ki : Üzerine saldırmış olsa da bu ikisinin dışında bir hayvanı öldüren ihrâmlı fidye verir. Bazı kişiler de demişlerdir ki : Burada söz konusu olan karga; alacalı olan, yani karnında ve sırtında beyazlık olan kargadır. Siyah ve beyaz karga değildir. Çünkü Neseî, Amr İbn Ali kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Beş canlıyı ihrâmlı öldürebilir. Bunlar : Yılan, fare, alacalı karga, kudurmuş köpek ve çaylaktır. Cumhûr ise, burada kasdedilen lafzın umûmî olduğunu Buhârî ve Müslim'de sâbit olan ifâdenin ise mutlak olduğunu belirtirler. Mâlik merhûm der ki : İhrâmlı, kargayı öldüremez. Ancak kendine saldırır ve rahatsız ederse, öldürebilir. Mücâhid İbn Cebr ve bir grup dediler ki : İhrâmlı, kargayı öldüremez sadece ona taş atabilir. Benzer bir rivâyet Hz. Ali'den de nakledilmiştir. Hüşeym der ki : Bize Yezîd İbn Ebu Ziyâd... Ebu Saîd kanalıyla Hz. Peygamberden nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) a ihrâmlı kişinin neyi öldürebileceği sorulduğunda, şöyle buyurmuş : Yılan, akrep, fare. Kargaya atabilir, ancak öldüremez. Kudurmuş köpek, çaylak ve saldırgan canavar. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Ahmed İbn Hanbel'den; Tirmizî de Ahmed İbn Menî kanalıyla Hüşeym'den rivâyet ederler. İbn Mâce ise Ebu Kerîm kanalıyla Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan naklederler ki bu, zayıf bir nakildir. Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söyler.

«Sizden her kim bile bile onu öldürürse; öldürdüğü o hayvanın benzeri bir cezâ vardır ki; Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbânlık olmak üzere buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir.» İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc... Eyyûb'dan nakletti ki; o, Tâvûs'a bu konuyu sorduğunda şöyle demiştir : Bu cezâ, hatâ ile avı öldürene değil, kasıdlı olarak öldürene verilir. Bu görüş, Tâvûs'dan garîb bir görüştür. Çünkü Tâvûs âyetin zâhirine sarılmıştır. Mücâhid İbn Cebr de der ki : Kasıd ile ihrâmlı olduğunu unutup da av öldürmek isteği kasdedilmiştir. İhrâmlı olduğunu hatırlayarak kasıdlı avı öldüren kişinin durumu; çok daha zordur. İhrâmı bâtıl olur, keffâretle geçiştiremez. İbn Cerîr Taberî bu görüşü Mücâhid'den İbn Ebu Necîh ve Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla nakletmiştir ki, bu da gerçekten garîb bir görüştür .Cumhûr'un dayandığı kanâata göre; cezânın vâcib olmasında, unutarak veya kasıdlı olarak öldürme farksızdır. Zührî der ki : Kitâb, kasıdlıya delâlet etmekte, sünnet unutana uygulanagelmektedir. Bunun anlamı şudur : Kur'an kasıdlı öldürenin cezâlandırılması gerektiğini ve günâh işlediğini belirtmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, «tâ ki yaptığının vebâlini tatmış olsun. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Kim de sonradan böyle yaparsa, Allah ondan intikâmını alır» buyurmaktadır. Sünnet-i Seniyyede de Hz.

Peygamberin ve ashâbının hükmü; hatâlı öldürmeye de cezâ verilmesi şeklinde câri olmuştur. Kitâb, kasıdlı öldürmeye delâlet eder. Avı öldürmek bir itlâftır. İtlâf ise; kasıdlı ve unutkanlık halinde tazmîn edilir. Sadece kasıdlı öldüren günâhkârdır. Hatâlı öldüren, günâhkâr değildir.

«Öldürdüğü o hayvanın benzeri bir cezâ vardır.» İbn Cerîr, Abdullah İbn Mes'ûd'un bu âyeti; (فجزاؤه مثل ما قتل من النعم) şeklinde okuduğunu rivâyet eder. «Öldürdüğü o hayvanın benzeri bir cezâ vardır» kavli her iki kırâetiyle İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ile Cumhûr'un; ihrâmlı iken öldürdüğü hayvanın benzeri cezâ gerekeceği kanâatına delildir. Bu, öldürülen hayvan evcil ise böyledir. Ebu Hanîfe merhûm, buna muhâlefet etmiştir. Ve o, öldürülen avın ister benzeri olsun, ister benzersiz olsun değerini ödemenin vâcib olduğu görüşündedir. Ona göre; kişi muhayyerdir. İsterse; o hayvanın bedelini sadaka olarak verir, isterse onunla bir kurbân satın alır. Benzer konusunda sahâbenin hükmü uyulmaya daha uygundur. Çünkü onlar, deve kuşuna bir deve, yaban sığırına bir inek, ceylana bir keçi kurbân edilmesini hükmetmişlerdir. Sahâbenin delilleri ve dayanakları el-Ahkâm kitâbında belirlenmiştir. Ancak öldürülen hayvanın misli bulunmazsa; İbn Abbâs değerinin Mekke'ye götürüleceğine hükmetmiştir. Beyhakî böyle rivâyet eder.

«Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbânlık olmak üzere, buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir.» Misliyle yahut misli olmayanın da değerinin takdîri ile cezâ vermek konusunda, müslümanlardan adâlet sahibi iki kişi karâr verecektir. Bilginler; öldüren kişinin, iki hakemden birisi olup olamayacağı konusunda ihtilâflıdırlar. Bu konuda iki görüş vardır : Birinci görüş uyarınca; avı öldüren kişi, hakem olamaz. Çünkü o, verdiği hükmünde lehine karar vermiş olma ithâmıyla karşı karşıyadır. Bu, İmâm Mâlik'in görüşüdür. İkinci görüş uyarınca; avı öldüren kişi hakem olabilir. Çünkü âyet umûmîdir. Bu, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in görüşüdür. Birinciler, hâkim ile mahkûmun aynı kişi olamayacağı esâsına istinâd etmektedirler.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bana babam... Meymûn İbn Mihrân'dan nakletti ki; bir bedevî Hz. Ebubekir'e gelmiş ve; ben ihrâmlı iken bir av öldürdüm. Hakkımda nasıl bir cezâ gerekli görürsün? demiş. Hz. Ebubekir (r.a.) yanında oturan Übeyy İbn Kâ'b'a söylediği konuda görüşün nedir? diye sormuş. Bedevî söze karışarak; ben sana geldim. Rasûlullah (s.a.) ın halîfesi olarak sana sorarım, sen nasıl başka birine sorarsın? demiş. Hz. Ebubekir; niçin karşı çıkıyorsun, Allah Teâlâ «buna içinizden âdil iki kişi hükmedecek» buyuruyor. Ben bu konuda arkadaşıma danışıyorum. Eğer bir konuda ittifâk edersek bunu sana emrederiz, demiş. Bu rivâyetin isnâdı sağlam olmakla beraber, Meymûn ile

Ebubekir es-Sıddîk arasında kopukluk vardır. Bu meselede iki ihtimâl vâriddir. Burada Ebubekir es-Sıddîk, hükmü bedevîyi câhil görmesi nedeniyle yumuşak ve merhametli olarak belirtmiştir. Çünkü bilgisizlik derdinin devâsı öğretmektir. Ama itirâz eden kişi, bilgin kişi olunca; bu konuda İbn Cerîr şöyle der : Bize Hennâd ve Ebu Hişâm... Kabîse İbn Câbir'den naklettiler ki; o, şöyle demiş : Biz hacc için gitmiştik. Sabah namazını kıldıktan sonra, bineklerimizi yaymak üzere çıkar ve konuşurduk. Bir sabah, bir ceylan sağımızdan veya solumuzdan beliriverdi. Beraberimizde bulunan arkadaşlarımızdan birisi bir taş atarak ceylanı kulak dibinden vurdu ve hayvan akan kanının korkusuyla düşüp ölüverdi. Kabîse der ki : Biz, mes'eleyi onun aleyhinde büyük bir suç olarak gördük. Mekke'ye geldiğimizde kendisini yanımıza alarak Hz. Ömer'e vardık. Ve kıssayı arkadaşımız Hz. Ömer'e anlattı. Hz. Ömer'in yanında, yüzü gümüş gibi olan birisi vardı. Râvî Abdurrahmân İbn Avf'ı kasdediyor. Hz. Ömer yanındaki arkadaşına dönerek konuştu. Sonra adama yüzünü döndü ve dedi ki : Sen, o ceylanı kasıdlı olarak mı öldürdün, yoksa hatâlı olarak mı? Adam; ona atmakta kasıdlıydım, ancak öldürmek istememiştim, dedi. Hz. Ömer; gördüğüm kadarıyla sen, kasıd ile hatâyı birleştirmişsin, dedi. Git, bir koyun al ve kes, sonra etini sadaka olarak dağıt. Gerisini tulum yaptır, dedi. Kabîse der ki : Hz. Ömer'in yanından çıktığımızda arkadaşıma dedim ki : Behey adam, Allah'ın şiârlarına saygı göster. Mü'minlerin emîri arkadaşıma sormadan sana nasıl fetvâ vereceğini bilemedi. Sen git deveni al ve kurbân et. O da böyle yaptı. Kabîse der ki : Ben, Mâide sûresindeki «İçinizden âdil iki kişi hükmedecektir» âyetini hatırlamamıştım. Sözüm Hz. Ömer'e ulaştığında —ki biz onu hep elinde kırbaçla görürdük— arkadaşıma bir kırbaç vurup, Harem-i Şerîf'te kan akıttın ve hükmü çiğnedin mi? dedi. Sonra bana döndü. Ben; ey mü'minlerin emîri; benim için harâm olan birşeyi, bugün senin için helâl kılamam, dedim. O; ey Câbir oğlu Kabîse; senin yaşının genç olduğunu, göğsünün geniş, dilinin açık olduğunu görüyorum. Bir delikanlıda dokuz güzel huy, bir kötü huy bulunur. Kötü huy, güzel huyları bozar. Sakın gençliğin huylarına kapılmayasın, dedi. Hüşeym bu kıssayı Abdülmelik İbn Umeyr kanalıyla Kabîse'den aynı şekilde rivâyet etmiştir. Aynı olayı Huşeym de Şa'bî kanalıyla Kabîse'den rivâyet etmiştir. Mürsel olarak da Bekir İbn Abdullah ve Muhammed İbn Sîrîn Hz. Ömer'den nakletmişlerdir.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Beşşâr... Ebu Vâil'den nakletti ki; o, bana Ebu Cerîr el-Becelî şöyle haber verdi, demiş. Ben, ihrâmlı iken bir ceylanı vurdum. Sonra bu durumu Hz. Ömer'e anlattım. Hz. Ömer; arkadaşlarından iki kişiye git, senin hakkında hüküm versinler, dedi. Abdurrahman ve Sa'd'a geldim, onlar da alacalı bir teke kesmeme hükmettiler.

İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî... Târık'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Erbed İbn Abdullah ihrâmlı iken, hayvanıyla bir ceylanı çiğnedi ve öldürdü. Hz. Ömer'in yanına gelip kendisi hakkında hüküm vermesini istedi. Hz. Ömer ona dedi ki : Benimle beraber sen de hükmet. İkisi birlikte sütten kesilmiş bir oğlak kesmesine hükmettiler. Sonra Hz. Ömer : «İçinizden âdil iki kişi hükmedecektir.» âyetini okudu. Öldüren kişinin, iki hakemden birisi olmasının cevâzına, bu rivâyet delâlet etmektedir. Nitekim Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel (Allah onlara rahmet etsin) böyle demişlerdir. Ancak Şâfiî ile Hanbel; ihrâmlı kişinin öldürdüğü hayvan konusunda her seferinde hükmün yenilenip yenilenmeyeceği, önceden sahâbe tarafından verilmiş olan hükmün, adâlet sahiblerinin hükmü sayılarak başka bir hükme başvurulup vurulmayacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır : Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel derler ki : Bu konuda sahâbe'nin verdiği hükme uyulur. Onların hükmü, başka dengi bulunmayan kesin karar sayılır. Sahâbe'nin hüküm vermemiş olduğu konuda ise, iki âdil kişinin hükmüne mürâcaat edilir. Mâlik ve Ebu Hânife ise derler ki : İster benzer konuda sahâbe'nin hükmü bulunsun, ister bulunmasın; ferd ferd herkese hüküm verilmesi îcâbeder. Çünkü Allah Teâlâ «Buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir» buyurarak mutlak şekilde ifâde etmiştir.

«Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbânlık olmak üzere» yani Harem-i Şerîf'e ulaşıp orada kesilmiş ve eti, Harem-i Şerîf'in fakîrlerine dağıtılmış bir kurbânlık gerekir. Bu konu üzerinde ittifâk vardır.

«Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde keffâret veya onun dengi oruç tutmaktır.» Yani ihrâmlı kişi, öldürdüğü hayvanın dengi bir hayvan bulamazsa veya öldürülen av, benzeri bulunmayan bir hayvan olursa; bizim dediğimiz gibi burada cezâyı ödemek, yemek yedirmek ve oruç tutmak gibi; üç cezâ türünden birisi tercîh edilir. Mâlik, Ebu Hanîfe, Ebu Yûsuf, Muhammed İbn Hasan, Şâfiî'nin iki kavlinden biri, Ahmed İbn Hanbel'den şöhret olan görüş budur. Âyetin zâhirinden anlaşılıyor ki; buradaki (او) edâtı muhayyerlik mânâsınadır. Diğer görüş uyarınca, yukardaki sıraya göre tanzîm olunur. Yani önce dengi bir değer vaz'edilir ve öldürülen av, buna göre ölçülür. İmâm Mâlik, Ebu Hanîfe ve arkadaşları, Hammâd ve İbrâhîm'in görüşü böyledir. Şâfiî ise der ki : Eşdeğerde bir hayvan mevcûd ise bu tesbît edilir ve kıymetlendirilir sonra onunla yemek alınır ve fakîrlere tasadduk edilir. Her fakîre bu yemekten (bir ölçü) verilir. Bu; Şâfiî, Mâlik ve Hicâz fakîhlerine göre böyledir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh etmiştir. Ebu Hanîfe ve arkadaşları ise; her miskîne iki müdd verilir demişlerdir ki bu, Mücâhid'in görüşüdür. İmâm Ahmed ise, buğdaydan bir müdd diğer yiyeceklerden iki müdd verilir demiştir. Şâyet bunu bulamazsa veya bizim dediğimiz gibi, bunu tercîh etmezse; her miskîne vereceği yemeğe

mukâbil bir gün oruç tutar. İbn Cerîr der ki : Başkaları da, her sâ' yiyeceğe mukâbil bir gün oruç tutar, dediler. Tıpkı tıraş ve benzeri fiillerin cezâsında olduğu gibi. Şârî'; Kâ'b İbn Ucre'ye altı kişiye bir Farak yemek vermesini emretmiş veya üç gün oruç tutmasını bildirmiştir. Farak ise üç sâ'dır. Bu yedirilecek yemeğin nerede yedirileceği konusu da ihtilâflıdır. Şâfiî der ki, Harem-i Şerîf'te yedirilecektir. Bu, Atâ'nın da görüşüdür. Mâlik ise; avın öldürüldüğü yerde yedirileceğini veya ona en yakın yerde verileceğini söyler. Ebu Hanîfe'ye göre; isterse Harem-i Şerîf'te yedirir, isterse başka bir yerde.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın «Öldürdüğü o hayvanın benzeri bir cezâ vardır ki, Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbânlık olmak üzere buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir. Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde keffâret veya onun dengi oruç tutmaktır» kavli konusunda şöyle demiştir : İhrâmlı olan kişi; avı öldürürse, öldürdüğünün eşi bir hayvan cezâ olarak verilir. Eğer benzeri hayvan bulunursa, o kesilip sadaka olarak dağıtılır. Eğer bulunmazsa, değerinin ne ettiği araştırılır, sonra o değerin ne kadar yemek parası tuttuğu belirtilir ve her yarım sâ' için bir gün oruç tutar. «Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde keffâret veya onun dengi oruç tutmaktır.» İbn Abbâs der ki : Yemekle, oruç kasdedilmiştir. Çünkü yemek bulununca, onun cezâsı da bulunmuş olur. İbn Cerîr, başka yollarla bu hadîsi rivâyet etmiştir. Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'dan «Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbânlık olmak üzere buna içinizden âdil iki kişi hükmedecektir. Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde keffâret veya onun dengi oruç tutmaktır kavli konusunda şöyle dediğini belirtir : İhrâmlı kişi, bir avı öldürürse; onun hakkında bu avı tazmîn etmesi kararlaştırılır. Eğer bir ceylanı veya benzeri bir hayvanı öldürmüşse; onun için Mekke'de kesilmek üzere bir koyun kurbân etmek gerekir. Eğer bunu bulamazsa; altı miskîni doyurması îcâbeder. Şâyet bunu da bulamazsa; üç gün oruç tutar. İhrâmlı kişi; erkek geyiği veya benzeri karacayı öldürürse, ona da bir sığır kurbân etmek gerekir. Eğer bunu bulamazsa, yirmi miskîni yedirir. Bunu da bulamazsa; yirmi gün oruç tutar. Şâyet ihrâmlı kişi, deve kuşunu veya vahşî merkebi ya da benzeri bir hayvanı öldürürse; ona bir deve kurbân etmek gerekir. Deveyi bulamazsa; otuz miskîni yedirir. Bunu da bulamazsa; otuz gün oruç tutar. İbn Ebu Hâtim, bu hadîsi rivâyet eder. İbn Cerîr de yemek, müdd müdd onları doyurmaktır ifâdesini ekler. Câbir el-Ca'fî; Âmir, Atâ ve Mücâhid'den «Veya onun dengi oruç tutmaktır» kavli hakkında şöyle dediklerini nakleder : Yemek yedirmek; kurbân kesemeyen için gerekir. Bunu İbn Cerîr Taberî rivâyet eder. İbn Cüreyc Mücâhid'den, Esbât ta Süddî'den bunun, yukarda sıralanan sıraya göre yapılacağını rivâyet ederler. Atâ, İkrime, Mücâhid

—Dahhâk'ın rivâyetine göre—, İbrâhîm en-Nehaî ise; kişi seçmekte serbesttir, derler. Bu görüş Leys'in Mücâhid'le İbn Abbâs'dan naklettiği rivâyettir ki, İbn Cerîr merhûm da bu görüşü tercîh etmiştir.

«Tâ ki yaptığının vebâlini tatmış olsun.» Yani ona keffâreti vâcib kılıyoruz ki; ilâhî emre muhâlefet ederek işlemiş olduğu fiilin cezâsını tatmış olsun. «Allah geçmiştekileri affetmiştir.» Güzelce müslüman olup Allah'ın şerîatına uyup günâh işlememiş olanların câhiliyet devrinde yaptıklarını affetmiştir. «Kim de sonradan böyle yaparsa; Allah ondan intikâmını alır.» İslâm'a' girdikten ve İslâm'da bunun hükmünü öğrendikten sonra; bu davranışı tekrârlarsa Allah ondan intikâmını alır. «Allah Azîz'dir, intikâm sahibidir.»

İbn Cüreyc der ki : Atâ'ya «Allah geçmiştekileri affetmiştir» ne demektir? diye sordum. O, câhiliyyet devrinde yaptıkları, demektir dedi. Ben «Kim de sonradan böyle yaparsa; Allah ondan intikâmını alır» ne demektir? dedim. Atâ dedi ki : Kim de İslâm döneminde bu fiili işlerse; Allah ondan intikâmını alır ve ona keffâret vâcib olur. İbn Cüreyc der ki Atâ'ya; sonradan yapmakta senin bildiğin bir sınır var mı? diye sordum. Atâ; hayır, dedi. Sen imâmın kişiyi cezâlandırabileceği kanâatında mısın? diye sorduğumda; o, hayır bu günâh kul ile Allah arasındadır, sadece fidye verilir, dedi. Bu rivâyeti İbn Cerîr Taberî nakleder. Denildi ki : Bu âyetin mânâsı; Allah keffâret yoluyla ondan intikâmını alır, demektir. Bu görüş Saîd İbn Cübeyr ve Atâ'nın görüşüdür. Ayrıca geçmiş ve sonrakilerden cumhûrun kanâatine göre ihrâmlı kişi; ne zaman avı öldürürse, cezâsı gerekir birinci veya ikinci olması arasında fark yoktur. İster hatâlı ister kasıdlı olsun ne kadar tekrârlarsa o kadar cezâlandırılır. Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir : Bir kimse ihrâmlı iken yanlışlıkla bir avı öldürürse; her öldürdüğü seferde, aleyhine cezâ hükmedilir. Eğer kasıdlı olarak öldürürse; ilk seferinde aleyhine cezâ hükmedilir, tekrâr yaparsa ona Allah senden intikâmını alacaktır, denilir. Çünkü Allah Azze ve Celle böyle demiştir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Amr İbn Ali... İkrime'den nakletti ki; Abdullah İbn Abbâs, bir avı öldürüp hakkında hüküm verildikten sonra, tekrâr öldüren kişiyle ilgili olarak şöyle demiştir : Atrık onun hakkında cezâ verilmez. Allah intikâmını ondan alır. Şureyh, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan el-Basrî, İbrâhîm en-Nehaî de böyle demişlerdir. İbn Cerîr Taberî bu görüşleri rivâyet ettikten sonra birinci kavli tercîh eder.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Abbâs İbn Yezîd... Hasan el-Basrî'den nakletti ki; adamın biri avı öldürmüş, fakat kendisine cezâ verilmemiş. Sonra tekrâr bir başka avı öldürmüş. Bunun üzerine gökten bir ateş inip onu yakmış. İşte Allah Teâlâ'nın; «Kim de sonradan böyle yaparsa; Allah ondan intikâmını alır.» kavlinin mânâsı budur. İbn Cerîr Ta-

berî «Allah Azîz'dir, intikâm sahibidir» kavli hakkında şöyle der : Şânı yüce olan Allah buyuruyor ki : O saltanatında karşı konulmaz, hiçbir gücün ezmediği güç sahibidir. Hiçbir intikâm alıcı, O'nun intikâmını engelleyemez. İntikâm aldığı kişiden Allah'ın intikâmını engelleyecek kimse yoktur. O'nun cezâlandırmak istediği kişiden kimse cezâyı önleyemez. Çünkü yaratıklar O'nun yaratığıdır. Emir O'nun emridir. İzzet ve güç O'nundur. «İntikâm sahibidir» Yani kendisine isyân edenleri, isyânlarından dolayı cezâlandırır.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ
حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ
وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾
مَّا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

96 — Deniz avı ve onu yemek, size de, yolculara da geçimlik olmak üzere helâl kılınmıştır. İhrâmlı bulunduğunuz sürece, kara avı harâm kılınmıştır. Hem huzûruna varıp toplanacağınız Allah'tan korkun.

97 — Allah Kâ'be'yi, o harâm evi insanlar için hayat ve güven kaynağı kıldı. Kezâ o harâm olan ayı da, kurbânı da, boynu bağlı kurbânlıkları da. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın gerçekten her şeyi bilici olduğunu bilmeniz içindir.

98 — Bilin ki; Allah, gerçekten azâbı pek çetin olandır. Ve Allah gerçekten Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

99 — Peygamberin vazîfesi sadece tebliğdir. Allah, sizin açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

İhrâmlı İken Avlanma İle İlgili Hükümler

Ali İbn Ebu Talha; Abdullah İbn Abbâs'dan, Saîd İbn Müseyyeb'den ve Saîd İbn Cübeyr ile başkalarından nakleder ki; «deniz avı helâl kılınmıştır» kavlinden maksad; taze olarak avlanan hayvanlardır. «Onu

yemek» kavlinden maksad da kurutulup saklanandır. İbn Abbâs, meşhûr olan rivâyette der ki : Deniz avından maksad; canlı olarak tutulan, yemekten maksad da ölü olarak atılandır, demiştir. Ebubekir es-Sıddîk, Zeyd İbn Sâbit, Abdullah İbn Ömer, Ebu Eyyûb el-Ansârî (Allah onlardan râzı olsun) İkrime, Ebu Seleme İbn Abdurrahmân, İbrâhîm en-Nehaî ve Hasan el-Basrî'den bu rivâyet nakledilmiştir. Süfyân İbn Uyeyne, Amr İbn Dînâr kanalıyla İkrime'den nakleder ki; Hz. Ebubekir şöyle demiştir : Yemekten maksad, denizde olan herşeydir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim böyle rivâyet etmişlerdir. İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Hz. Ebubekir, hutbe okudu ve «Deniz avı ve onu yemek, size de, yolculara da geçimlik olmak üzere helâl kılınmıştır» kavlindeki yemekten maksad atılanlardır, dedi. İbn Cerîr der ki bize Ya'kûb... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; bu âyetteki yemekten maksad atılanlardır. İkrime de İbn Abbâs'dan nakletti ki; bu âyette yer alan yemekten maksad, ölülerden atılmış olandır. Bunu İbn Cerîr de rivâyet eder. Saîd İbn Müseyyeb der ki : Yemekten maksad, canlı olarak atılıp veya yakalanamayıp ölendir. Bu rivâyeti İbn Ebu Hâtim de nakleder.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Beşşâr... Nâfi'den nakletti ki; Abdurrahmân İbn Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer'e şu suâli sordu : Denizde pekçok ölü balıklar bulunur, onları yiyelim mi? Abdullah İbn Ömer; yemeyin, dedi. Abdullah İbn Ömer; evine döndüğünde Mushaf'ı aldı ve Mâide sûresini okumaya başladı. Bu âyete gelince, dedi ki : Git ona söyle, yesin. Çünkü yemekten maksad budur. İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüşe göre de; yemekten maksad denizde ölendir. İbn Cerîr der ki : Bu konuda bir de haber vârid olmuştur. Ancak bazıları bu haberi mevkûf olarak rivâyet ederler. Şöyle ki : Hennâd bize nakletti ki; Abede İbn Süleymân... Ebu Hüreyre'den Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini haber vermiş : «Deniz avı ve onu yemek, size de, yolculara da geçimlik olmak üzere helâl kılınmıştır» âyetindeki yemekten maksad, ölü olarak atılandır. Sonra der ki : Bu hadîs mevkûf olarak Ebu Hüreyre'de durdurulmuştur. Hennâd der ki : Bize Ebu Zâide... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; bu âyette yer alan yemekten maksad ölü olarak atılandır.

«Size de, yolculara da geçimlik olmak üzere.» Yani ey bu âyetle muhâtab olanlar; size de yolculara da fayda ve azık olarak, helâl kılınmıştır. İkrime der ki : Yolculardan maksad, deniz yolcularıdır. Başkaları da dediler ki : «Tazesi» deniz kıyısında olanların avladıklarıdır. «Yemek» ise; denizde ölen veya avlanıp ta salamura yapılarak tuzlanan ve yolculara, denizde gezinenlere azık olarak verilenlerdir. Benzer bir görüş Abdullah İbn Abbâs, Mücâhid, Süddî ve diğerlerinden de nakledilmiştir. Cumhûr-u Ulemâ bu âyet-i kerîme'ye dayanarak; denizde ölen hayvanların helâl olduğunu söylemişlerdir. Bunun bir başka delili de İmâm

Mâlik'in Vehb İbn Keysân kanalıyla, Câbir İbn Abdullah'tan naklettiği şu hadîstir. Câbir İbn Abdullah der ki : Rasûlullah (s.a.) sâhil yönünde bir seriyye gönderdi. Üçyüz kişiden müteşekkil olan bu seriyyenin başına Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh'ı emîr ta'yîn etti. Câbir İbn Abdullah der ki : Ben de, bu kişiler arasındaydım. Biz yola çıktık, biraz yol aldıktan sonra azığımız tükendi. Ebu Ubeyde, ordunun azığının toplanmasını emretti. Orduda bulunan bütün azık toplandı. Benim azığım hurma idi. Câbir der ki : Ebu Ubeyde bize, hergün azar azar azık veriyordu. Nihâyet o da bitti. Herbirimize ancak birer hurma düşüyordu. Ben, bir hurma neye yeter ki? dedim. O, onun yokluğunu da yok olunca anladık, dedi. Sonra denize ulaştık. Gördük ki, tepeler gibi balık vardı. Ordu, onsekiz gece bu balıktan yedi. Sonra Ebu Ubeyde, ondan iki parçayı alıp dikti ve bir kâfile onun altından geçtiler hiçbirine birşey isâbet etmedi. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de tahrîc edilmiş olup muhtelif yollarla Câbir'den menkûldür.

Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zübeyr'in rivâyetine göre; Câbir der ki : Nihâyet biz, deniz kıyısına ulaştık. Sâhilde büyük, kum tepesi gibi bir şey gördük. Yanına vardığımızda, bunun Anber adı verilen bir canlı olduğunu anladık. Câbir der ki : Ebu Ubeyde önce; bu ölü, dedi. Sonra; hayır, biz Allah elçisinin elçileriyiz ve Allah yolunda savaşa çıktık, mecbûr kaldık, artık ondan yeyin, dedi. Biz, üçyüz kişiydik orada bir ay kaldık, semizlendik. Biz, o canlının göz bebeğinden küplerle yağ çıkarıyorduk. Sığır büyüklüğünde parçalar koparıyorduk. Câbir dedi ki : Ebu Ubeyde aramızdan onüç kişiyi aldı ve onları canlının gözünün ortasına oturttu. Onun eğe kemiklerinden bir kemik aldı ve dikti. Sonra beraberimizdeki develerin en büyüğünden birini onun altından geçirdi. Biz, onun etinden kavurma yaparak azık edindik. Medîne'ye geldiğimizde; Rasûlullah (s.a.) a varıp durumu haber verdik. Hz. Peygamber buyurdu ki : O, Allah'ın sizin için çıkardığı bir rızıktır. Beraberinizde onun etinden bir parça varmı ki bize yediresiniz? Câbir der ki : Biz, Allah'ın Rasûlüne beraberimizdeki kavurmalardan bir kısmını verdik te o, bundan yedi. Müslim'in bazı rivâyetlerinde bu balığı gördüklerinde Hz. Peygamber'in yanlarında olduğu zikredilir. Başkaları da derler ki : Bu, ayrı bir vak'adır. Hattâ bir kısım râvîler dediler ki : Bu olay aynı olaydır. İlkin Hz. Peygamber de onlarla birlikte bulunuyordu. Sonra Ebu Ubeyde'nin başkanlığında onları bir gözcü kuvvet olarak göndermişti. Bu görülen hayvan, Ebu Ubeyde ile birlikte çıkan seriyyenin bulunduğu hayvandı. Allah en iyisini bilendir.

Mâlik der ki : Safvân İbn Süleym, Muğîre İbn Ebu Bürde'den nakletti ki; o, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duymuş : Adamın biri Hz. Peygamber'e : Ey Allah'ın Rasûlü, biz deniz yolculuğuna çıkıyor, beraberimizde az bir su taşıyoruz. Şâyet onunla abdest alacak olursak ku-

sarız, deniz suyundan abdest alabilir miyiz? diye sordu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Deniz suyu temizdir. Ölüsü helâldır. Bu hadîsi İmâm Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ile dört sünen erbâbı rivâyet etmişlerdir. Buhârî de onu sahîh saymıştır. Tirmizî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve diğerleri de bu hadîsi Hz. Peygamber'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce muhtelif yollarla; Hammâd İbn Seleme'den naklederler ki; Yezîd İbn Süfyân şöyle demiş : Ben, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini duydum : Bir hacc —veya Umrede— Rasûlullah (s.a.) ile beraber idik. Bir çekirge akınıyla karşılaştık. Değneğimiz ve sopalarımızla onlara vuruyor, öldürüyorduk. Çekirgeler avucumuzun içine düşüyordu. Biz, ihrâmlıyız ne yapabiliriz? diyorduk. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki : Deniz avında hiçbir beis yoktur. Bu hadîsin râvîsi olan Yezîd İbn Süfyân, zayıf bir râvîdir. Allah en iyisini bilendir.

İbn Mâce der ki : Bize Hârûn İbn Abdullah... Câbir'le Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) çekirgeler için duâ ettiğinde şöyle derdi : Allahım, onların büyüklerini mahvet, küçüklerini öldür, yumurtalarını boz, sonlarını getir. Onların ağızlarını bizim rızık ve geçimlerimizden alıkoy, muhakkak ki Sen duâyı işitensin. Hâlid dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın askerlerinden bir askerin sonunun kesilmesini nasıl istersin? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Çekirge denizdeki balığın aksırığıdır. Hâşim der ki : Ziyâd, balığı görenlerin aksırdığını söylediklerini nakletti. Bu rivâyette İbn Mâce münferid kalmıştır. Şâfiî, Saîd kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; O, Harem-i Şerîf'te çekirge avlayanları hoş karşılamamıştır. Bu âyet-i kerîme'yi delil getirerek, fakîhlerden bir kısmı bütün deniz canlılarının yenebileceğini söylemişler ve bundan hiçbirşeyi istisnâ etmemişlerdir. Hz. Ebubekir'den; deniz yemeğinin, denizde bulunan herşey olduğunu söylediği yukarda geçmişti. Bazı fakîhler bundan yalnızca kurbağayı istisnâ etmişler, diğerlerini mübâh saymışlardır. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel, Ebu Dâvûd ve Neseî'nin İbn Ebu Zi'b kanalıyla... Abdurrahmân İbn Osmân'dan naklettikleri rivâyette Rasûlullah (s.a.) ın kurbağayı öldürmeyi yasakladığı belirtilir. Neseî, Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.), kurbağayı öldürmeyi yasaklamıştır ve onun sesinin tesbîh olduğunu söylemiştir. Başkaları da dediler ki : Deniz avlarından balık yenir, kurbağa yenmez. Bunun dışında kalanlar üzerinde ihtilâf ettiler. Bir kısmı diğerlerinin de yeneceğini söylerken, bir kısmı yenmez, dediler.

Bazıları da dediler ki : Kara canlısına benzeyenlerden karada yenmesi helâl olanların denizde de yenmesi helâldir. Karadan benzerleri yenmeyenler denizden de yenmez. Bütün bunlar Şâfiî mezhebindeki çeşitli görüşlerdir.

Ebu Hanîfe der ki : Nasıl karada ölen hayvan yenmezse, denizde ölen de yenmez. Çünkü Allah Teâlâ'nın; «size, ölü eti harâm kılınmıştır» kavli umûmîdir. Benzer bir de hadîs vârid olmuştur. Şöyle ki; İbn Merdûyeh Abdülbâki kanalıyla... Câbir'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Canlı olarak avladığınız şey; ölünceye kadar onu yeyiniz. Denizin, ölü olarak yüzüne attığı hayvanları yemeyiniz. Sonra İbn Merdûyeh bu hadîsi İsmâîl İbn Ümeyye kanalıyla... Câbir'den nakleder ki; bu rivâyet münkerdir. İmâm Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in arkadaşları yukarda zikri geçen Anber hadîsine dayanarak ve ayrıca «denizin suyu temiz, ölüsü helâldir» hadîsine binâen buna karşı çıkmışlardır. İmâm Şâfiî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bize, iki ölü ve iki kan helâl kılınmıştır. Ölüler; balık ve çekirge, kanlar da; ciğer ve dalaktır. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, İbn Mâce, Dârekutnî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir. Bunun pek çok delilleri ve mevkûf rivâyetleri vardır .Allah en iyisini bilendir.»

«İhrâmlı bulunduğunuz sürece, kara avı size harâm kılınmıştır.» Yâni ihrâmlı iken karada avlanmak, sizin için harâmdır. İhrâmlı kişi; kasıdlı olarak avlanacak olursa, günâhkâr olur ve borçlanır. Eğer bilmeyerek avlanacak olursa, borçlanır ama o avdan yemesi kendisi için harâmdır. Çünkü av, kendisi için ölü mesâbesindedir. İmâm Mâlik'e ve iki kavlinden birinde Şâfiî'ye göre; hem ihrâmlı, hem de ihrâmsız olanlar için bu avdan yemek harâmdır. Atâ, Kâsım, Sâlim, Ebu Yûsuf, Muhammed İbn el-Hasan ve diğerleri de böyle demişlerdir. Eğer ihrâmlı kişi; onu bütünüyle veya kısmen yiyecek olursa, cezâ gerekir mi gerekmez mi konusunda bilginlerin iki görüşü vardır. Birincisine göre; cezâ gerekir. Çünkü Abdürrezzâk, İbn Cüreyc kanalıyla Atâ'dan nakleder ki; eğer ihrâmlı, avını keser ve ondan yerse; iki keffâret vermesi gerekir. Bir grup ta bu kanâata zâhib olmuşlardır. İkincisine göre; ayrıca yemekten dolayı cezâ gerekmez. Bu Mâlik İbn Enes'in kanâatıdır. Ebu Ömer İbn Abdülberr der ki : Cumhûr-u Ulemâ ile şehirlerdeki fukahânın mezhebi de budur. Sonra Ebu Ömer, meseleyi şöyle bir yöne sevk eder ve der ki : Kişi, hadd uygulanmadan önce; bir kere zinâ etse, sonra yine zinâ etse, sonra yine zinâ etse; ona, tek bir hadd vurulur. Ebu Hanîfe de der ki : Yediği miktarın bedelini ödemesi gerekir. Ebu Sevr ise şöyle der : İhrâmlı kişi, avı öldürecek olursa; ona avın cezâsı verîlir ve o avdan yemek kendisine helâl olur. Ne var ki ben, Rasûlullah (s.a.) dan duyduğum bir haberden dolayı, ihrâmlının öldürdüğü avından yemesini hoş karşılamam. Rasûlullah der ki : Sizin için avlanılmadığı veya sizin avlanmadığınız kara avı; size helâldir. Bu hadîsin açıklaması ilerde gelecektir. Ebu Sevr'in bu hadîsi; ihrâmlı iken avlananın öldürdüğü hayvanın etinin mübâh olacağı kanâatına delil getirmesi garîbtir. İhrâmlı-

dan başkalarının o etten yeyip yemeyeceği konusu ise ihtilâflıdır. Daha önce, bunun men'edildiğini yukarda açıklamıştık. Başkaları da derler ki : Bu hayvan, kâtilden başkası için, mübâhtır. O başkası; ister ihrâmlı olsun, ister ihrâmsız olsun. Yukardaki hadîs bunu gösterir. Allah en iyisini bilendir.

Helâl olan bir kişi, bir avı avlayıp ihrâmlı olan birine hediye edecek olursa; bazıları, bunun mutlak şekilde mübâh olduğu kanâatını serd etmişlerdir. Kendisi için avlanmış olup olmadığı husûsunda ayırım yapmamışlardır. Ebu Ömer İbn Abdülberr bu görüşü Ömer İbn Hattâb, Ebu Hüreyre, Zübeyr İbn Avvâm, Kâ'b el-Ahbâr, Mücâhid, Atâ ve bir rivâyete göre; Saîd İbn Cübeyr'den nakletmiştir. Kûfe'lilerin de bu görüşte olduğunu şöylemiştir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah... Saîd İbn Müseyyeb'den nakletti ki; Ebu Hüreyre'ye; ihrâmsız olan kişinin avladığı avın etini, ihrâmlı kişinin yeyip yemeyeceği sorulmuş. O da yenebileceğine dâir fetvâ vermiştir. Sonra Ömer İbn Hattâb'a rastlamış ve ona durumu anlatmış. Hz. Ömer demiş ki : Şâyet onlara, başka bir şekilde fetvâ vermiş olsaydın başını kırardım.

Başkaları da derler ki : İhrâmlı kişinin; hiçbir şekilde av eti yemesi câiz değildir. Bu âyet-i kerîme'nin ûmumî oluşuna binâen onlar, ihrâmlının mutlak şekilde av eti yemesini yasaklamışlardır. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer... Abdullah İbn Abbâs'dan nakletti ki; o, ihrâmlı kişinin av eti yemesini mekrûh sayarmış. Bu konu müphemdir, dermiş. Bununla Allah Teâlâ'nın «İhrâmlı bulunduğunuz sürece; kara avı, size harâm kılınmıştır» kavlini kasdedermiş. Abdürrezzâk der ki : Bana Ma'mer, Zührî kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, her hâlükârda ihrâmlı kişinin av eti yemesini mekrûh sayarmış. Ma'mer, Eyyûb kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den benzer bir rivâyeti nakleder. İbn Abdülberr der ki : Tâvûs ve Câbir İbn Zeyd de böyle demişlerdir. Sevrî, İshâk İbn Rahûyeh de, bir rivâyete göre bu görüşü benimsemişlerdir. Ebu Tâlib oğlu Ali'nin de bu kanâatte olduğunu İbn Cerîr... Saîd İbn Müseyyeb'den naklettiği şu ifâdede belirtir : Hz. Ali, her hâlükârda ihrâmlı kişinin av eti yemesini mekrûh sayardı.

İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ile bir rivâyete göre İshâk İbn Rahûyeh ve Cumhûr-u Ulemâ; ihrâmlı olmayan kişi avı avlarken ihrâmlıya vermeyi kasdetmişse, ihrâmlı olanın o avı yemesi câiz değildir, derler. Çünkü Sa'b İbn Cüsâme'nin naklettiği hadîste Hz. Peygamber'e Ebvâ'da veya Veddan'da bulunduğu sırada bir yaban merkebi hediye edilmiş; Rasûlullah bunu geri iâde etmiş. Sonra yüzündeki değişikliğin farkedildiğini anlayınca; buyurmuş ki : Biz bunu size, sadece ihrâmlı olduğunuz için geri iâde ediyoruz. Bu hadîs, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de tahrîc edilmiştir ve değişik lafzı vardır. Bunun şeklini bilginler şöyle ifâde ederler : Hz. Peygamber bu yaban

merkebinin, kendisi için avlanıldığını zannetmiş ve bu sebeple iâde etmiştir. Eğer kendisi için avlanıldığını zannetmemiş olsaydı; bundan yemesi câiz olurdu. Nitekim bu konuda Ebu Katâde; ihrâmlı olmadığı sırada bir yaban merkebini avlamış ve arkadaşları da ihrâmlı imişler. Onun avını yemekten kaçınmışlar. Sonra Hz. Peygamber'e durumu sormuşlar; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sizden biriniz onun yerini gösterdiniz mi? Veya öldürülmesi konusuna yardımcı oldunuz mu? Onlar hayır, demişler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) : Öyleyse bundan yeyin, demiş ve Hz. Peygamber de ondan yemiş. Bu kıssa Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde birçok lafızla yer alır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Saîd İbn Mansûr ve Kuteybe İbn Saîd... Câbir İbn Abdullah'dan naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : —Hattâ Kuteybe Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu dedim, diye rivâyet etmiştir.— Kara avı, sizin için helâldır. Saîd der ki : İhrâmlı iken kara avı sizin için helâldır. Yeter ki, onu siz avlamış olmayasınız veya o sizin için avlanılmış olmasın. Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî de topluca Kuteybe'den bu hadîsi rivâyet ederler. Ancak Tirmizî der ki: Muttalib'in Câbir'den hadîs duyduğunu bilmiyoruz. Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî de bu hadîsi Amr İbn Ebu Amr kanalıyla... Câbir'den rivâyet ettikten sonra; bu konuda en güzel ve en çok kendisine kıyâs yapılması gereken hadîs budur, der. Mâlik... Abdullah İbn Ebu Bekr kanalıyla Abdullah İbn Âmir'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben, Osmân İbn Affân'ı bir yaz günü ihrâmlı iken gördüm. Yüzüne bir erguvan parçası örtmüştü. Sonra ona bir av eti getirildi. O, arkadaşlarına; yeyiniz, dedi. Arkadaşları, sen yemiyor musun? dediklerinde; o, ben sizin gibi değilim, çünkü av benim için avlanmıştır, dedi. İbn Cerîr merhûm, Allah'ın ihrâmlıya harâm kıldığı avın şekli konusunda değişik bir rivâyet naklederek şöyle der : Bazıları da dediler ki : Kara avı, kara ve denizde yaşayan her avdır. Deniz avı ise; yalnızca suda yaşayan, karada yaşamayan ve suya sığınan avdır. İmrân İbn Cerîr de Ebu Miclez'in bu âyet konusunda şöyle dediğini rivâyet eder : Karada ve denizde yaşayan hayvan avlanmaz. Suda yaşayan ise avlanır. Atâ der ki : Karada yaşayan hayvanı ihrâmlı öldürürse, ona cezâ gerekir. Bunlar kaplumbağa, kurbağa ve yengeç gibi hayvanlardır. Bazıları da dediler ki : Kara avı, denizden çok karada yaşayan hayvanların avıdır. İbn Cüreyc'in şöyle dediği rivâyet edilir : Ben Atâ'ya balıkçıl kuşunun kara avı mı, deniz avı mı olduğunu sordum. O dedi ki, nerede çok yaşıyorsa oranın avıdır. Atâ İbn Ebu Rebâh der ki : Nerede çok yumurtluyorsa, o hayvan oraya âittir.

«Hem huzûruna varıp toplanacağınız Allah'tan korkun.» İbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Ey insanlar Allah'tan korkun, O'na itâat ederek kendisinden sakının, emrettiği farzları yerine getirin.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirmiş olduğu bu kitabta yasaklamış olduğu; içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ve ihrâmlı iken kara ve deniz avı öldürmek gibi diğer yasaklardan da sakının. Çünkü döneceğiniz yer Allah'dır. Allah kendisine isyân edişinize göre sizi cezâlandırır. İtâat etmeniz halinde de size sevâb verir.

«Allah; Kâ'be'yi, o harâm evi insanlar için hayat ve güven kaynağı kıldı. Kezâ o harâm olan ayı da, kurbânı da, boynu bağlı kurbânlıkları da.»

Şânı yüce olan Allah buyuruyor ki : Allah Teâlâ harâm olan evi yani Kâ'be'yi, dayanağı olmayan insanlar için dayanak yeri kıldı. Güçlüleri zayıflardan, iyileri kötülerden, mazlûmları zâlimlerden koruyacak, koruyucusu bulunmayanların sığınağı kıldı. O harâm olan ayı da, kurbânı da, boynu bağlı kurbânlıkları da. Bunlardan herbiriyle bir kısım insanları bir kısmından alıkoydu. Her ne kadar bunlar birbirine bağlı değilseler de bunları dinlerinin işâretleri, dünya işlerinin faydalarına olarak böylece karârlaştırdı. Mücâhid'den şöyle dediği rivâyet edilir : Kâ'be'ye bu adın verilmesinin sebebi; dörtgen olmasıdır. Benzer bir rivâyet İkrime'den de nakledilir.

İbn Cerîr der ki : Kâ'be deyince, bütünüyle Harem-i Şerîf kasdolunur. Allah Teâlâ, burayı harâm kıldığı için ona harâm adını vermiştir. Çünkü orada avlanılması, kaçanın tutulması ve ağacın koparılması harâmdır. İbn Cerîr Taberî «İnsanlar için hayat ve güven kaynağı demek» anlamına gelen (قياما للناس) ifâdesini, (القوام) kelimesiyle tefsîr etmiştir. Bu konuda birçok hadîs te rivâyet etmiştir. Nitekim Hennâd der ki : Bize Ebu Zâide... Mücâhid'den nakletti ki; o, «insanlar için hayat ve güven kaynağı kıldı» kavlinin; insanlar için dayanak, anlamına geldiğini söylemiştir. Saîd İbn Cübeyr ise, insanların dini için bir fayda anlamına geldiğini söylediği gibi, dinleri için bir şiddet şeklinde söylediği de rivâyet edilir. İbn Abbâs der ki : İnsanlar için dayanak olması demek; oraya yönelenin emîn olması demektir. Ayrıca İbn Abbâs'tan bunun, dinleri için bir dayanak, haccları için bir işâret, anlamına geldiğini söylediği de rivâyet edilir. Süddî der ki : Allah Teâlâ, bu dördünü insanlar için dayanak; yani işlerinin dayandığı ana nokta kılmıştır. İbn Cerîr der ki : Bu ifâdeler, her ne kadar söyleyenlere göre değişik cümlelerle söylenmiş olsa da, hepsinin anlamı bizim söylemiş olduğumuz şeydir ki, dayanaktan maksad; bir şeyin yaşamasının üzerine kâim olduğu şeydir. Nitekim en büyük kral, emri altında bulunan tebaasının dayanağıdır. Çünkü onların işini düzenleyen, mazlûmlardan zâlimleri alıkoyan, azgınların şerrini önleyen kraldır. Kezâ Kâ'be, harâm aylar, kurbânlıklar ve kurbân da böyledir. Câhiliyyet devrinde arapların işleri bunlar üzerine dayanıyordu. İslâm devrinde de müslümanların hacclarının alâmeti, ibâdet ve namazların-

da yöneldikleri nokta ve farz ibâdetlerinin tamâmlandığı kibleleridir. Sonra İbn Cerîr der ki : Bizim söylediğimizi te'vîl ehli bir topluluk da söylemiştir. Nitekim Bişr İbn Muâz... Katâde'den nakleder ki; o, bu âyeti şöyle yorumlamıştır. Allah bu engelleri, câhiliyyet devrinde insanların arasına koymuştur. O dönemde bir kişi, ne kadar suç işlerse işlesin, Harem-i Şerîf'e sığındığı takdîrde kimse ona yaklaşmaz ve el uzatmazdı. Kişi harâm ayda babasının kâtiliyle karşılaşsa; kâtile el uzatmaz ve saldırmazdı. Yine Kâ'be'ye gitmek istediğinde; kıldan bir çelenk örer ve başına geçirirdi. Bu, onu herkesten muhâfaza eder ve alıkoyardı. Evine dönünceye kadar kimse ona birşey demezdi. İşte bu dört şeyi Allah câhiliyyet devrinde insanların arasına engel olarak koymuştu. Ebu Zeyd ve İbn Abbâs'dan da böylece rivâyet edilir.

Sûrenin başında; harâm ay ve boynu bağlanan kurbânlıklar konusu geçmişti.

«Bilin ki; Allah gerçekten azâbı çok çetin olandır. Ve Allah, gerçekten Ğafûr'dur, Rahîm'dir.»

İbn Cerîr der ki : Şânı yüce olan Allah; buyuruyor ki : Ey insanlar; biliniz ki, göklerde ve yerde olanları bilen Rabbınıza yaptığınız gizli açık amellerden hiçbirisi saklı değildir. Sizi cezâlandırmak üzere bunları bir bir sıralamaktadır. O'na isyân edenlere; cezâsı pek çetindir. Kendisine karşı gelmekte direnenleri, cezâlandırır. Kendisine sığınıp itâat edenlerin de, günâhlarını bağışlar. Suçlarını örter, kötülüklerinden vazgeçer ve Allaha sığınıp tevbe ettikten sonra, daha önce işlemiş oldukları günâhlarını cezâlandırmayıp kendilerine merhamet eder.

«Peygamberin vazîfesi; sadece teblîğdir. Allah, sizin açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.» Şânı yüce olan Allah Teâlâ'nın kullarına bir başka tehdîd ve azâb haberi. Allah Teâlâ demek istiyor ki : Size göndermiş olduğumuz; peygamberimize herhangi bir sorumluluk yoktur. Ey insanlar; peygamberimiz sizi, huzûrumuzda çarpılacağınız azâbdan dolayı korkutmaktadır. Biz de onları size haberci olarak göndermek sûretiyle tutunabileceğiniz delillerinizi ve mazeretlerinizi yok etmek istiyoruz. Peygamber, sadece bizim risâletimizi teblîğ eder. Sonra isyân edenlere; cezâ vermek, itâat edenlere sevâb yazmak bize âittir.

«Allah, sizin açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.» Sizden; gönderdiğimiz elçilerin yapılmasını emrettiği şeyleri kabul edip yaparak itâat edenlerle; peygamberlerimizin buyruklarına isyân edip yapılmasını emrettiği şeyleri terkedenlerin kimler olduğu bize gizli değildir. Çünkü biz, sizden kim ne yaparsa; onun yaptığını biliriz. Organlarının dışa vurduğunu, dilinin söylediğini görürüz. İçinizde saklanmış olan îmân ve küfrü, yakîn, şek ve nifâk da bize gizli değildir. Şânı yüce olan Allah buyuruyor ki : Kim böyle yaparsa yapsın, göğüslerin gizledikleri, rûhların yaptıklarından açığa çıkan ameller Allah'a saklı değildir. Gök-

lerde ve yerde bulunanların hepsini bilir. Sevâb ve cezâ O'nun elindedir. Korkulmaya ençok lâyık olan, isyândan kaçınılıp itâata en çok hakkı olan Allah'dır.

BEŞİNCİ CİLDİN SONU